

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حنیب کتابتون

فتح الهداية

پنقوشه

هداية

اول ځل لپاره په آسانه معياري پنقو
هدايي يوه جامع شرحه

په دغه نمبر را پیل شو کورنۍ 9370834674

مولوی حنیب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه

مکتبہ

حنفی کفایت دینی کتب خانہ بسم اللہ الرحمن الرحیم شافعی

کفایت اللہ ابن صدیق

وائس لیپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
+923052488551
+923247442395

easypaisa
بلائیگ کتب خانہ



مالکی

حنبلی

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَّشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ [القرآن]

فتح الهداية

پښتو شرح

هدايه

د اول ځل لپاره په آسانه معياري پښتو
د هدايي يوه جامع شرحه



ژباړه او ترتيب:

مولوی حبيب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	: فتح الهدایه پښتو شرح هدایه
ژباړه او ترتیب	: مولوي حبيب الرحمن مدني
تصحیح کوونکی	: مولوي جمالدين
خپرندوی	: صداقت کتب خانه / کندهار
کمپوز / ډیزاین	: صداقت د کتاب چاپولو اداره
د چاپ کال	: ۱۳۹۵ ل. / ۱۴۳۷ هـ. ق. / ۲۰۱۶ م.
چاپ شمېر	: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځای:

صداقت کتب خانه

کندهار - افغانستان

تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

ایمېل: sadaqat.books@gmail.com

فهرس

۱	د علماؤ تقریظونه او د ژباړن خبري
۲	د ژباړن د تشریح طريقه او مأخذونه
۴	رموز او اشاري
۵	مقدمه
۵	د فقهې حقيقت
۵	د فقه مبادي
۶	د فقهې لغوي تعريف
۶	د فقهې اصطلاحي تعريف
۶	د فقهې د اصطلاحي تعريف پوره تشریح
۶	د فقهې موضوع
۶	د فقهې غرض و غايت
۶	د فقهې مأخذ
۷	د فقهې حکم
۷	د هدايې د مصنف لندړوند ليک
۸	صاحب د هدايې يو ستر محدث او حافظ الحديث وو
۸	د هدايې د مصنف طبقه
۹	د هدايې د ليکلو وجه
۹	د هدايې د ليکلو زمانه
۹	د هدايې د بابونو او فصلونو شمېر
۱۰	د هدايې شروع او حواشي
۱۱	د هدايې مقبوليت، ارزښت او عظمت
۱۱	هدايه يو ډول معجزه ده
۱۲	هدايه د دعاغې تمرين (ورزش) او د ذهن د پياوړتيا لپاره يوه کاميابه نسخه ده
۱۲	د هدايې په اړه يو نظر
۱۲	د هدايې د حديثونو په اړه يو ضروري نظر
۱۳	په هدايه کي د هدايې د مصنف عادتونه او طريقې

۱۵.	د هدايې د مصنف مسامحات
۱۶.	د امامانو د لټوژونده ليک په اړه يوه مهمه نقشه
۱۶.	د علم فقه ملون او باني
۱۷.	د حنفي فقهې ځانګړتياوي
۱۸.	د حنفي فقهې د تدوين طريقه
۱۸.	په حنفي مذهب کې د غلطې امکانات پيښې کم دي
۱۸.	د امام صاحب د استنباط کړی سوو مسئلو شمېر
۱۸.	حنفیت د درې سره وو امامانو د مجموعې نوم دی
۱۹.	د حنفي فقهې سند
۲۰.	مُتَلَفَاتُ

کتاب الظهارات

۳۰.	د اوداسه فرائض، د غسل او مسح معنی او د مخ اندازه
۳۲.	د څنگولو او بجلکو حکم او په دې باره کې د فقهائو اقوال
۳۴.	د سر د مسح (مسح) اندازه او په دې باره کې د فقهائو اقوال
۳۵.	د اودس ستونه..... اول سنت
۳۷.	دويم سنت..... بسم الله سنت ده او که مستحب
۳۸.	دريم سنت (مسواک وهل)
۴۰.	مسواک بايد څرنگه وي او څه ډول بايد وهل سي
۴۰.	د خلوړم او دريم سنت (مضمضه او استنشاق)
۴۱.	د خولې او پزي د پرېولو طريقه
۴۲.	پنځم سنت (د غوړونو مسح کول)
۴۲.	د غوړونو د مسح کولو طريقه
۴۳.	شپږم سنت (د پيري خلالول)
۴۴.	اووم سنت (د ګوتو خلالول)
۴۵.	اتم سنت (تثلیث یعنې درې واره پرېول)
۴۶.	د اوداسه مستحبات (په اوداسه او تیځم کې د نیت حکم، او د فقهائو قولونه)
۴۸.	د ټوله سر د مسح کولو حکم او د سر په مسح کې د عدم تثلیث بیان
۴۹.	په اوداسه کې د ترتیب حیثیت (اوله راسته طرف څخه د اودس شروع کولو حکم)
۵۱.	فَصْلٌ فِي نَوَاقِضِ الْوُضْءِ
۵۱.	د اوداسه د نواقضو بیان
۵۷.	په متفرقه (بېلابېلو) ځایونو کې د قې په اړه د صاحبینو اختلاف

- د قي قسمونه او احکام (او په دې سره داودس د ماتېدلو په اړه اختلاف) ۵۸
- د وینو د قي حکم (او په دې اړه اختلاف) ۵۹
- د وینو د قي نور تفصیل ۶۰
- څه ډول خوب اودس ماتوي (داودس د نواقتضو دویم قسم) ۶۱
- په بې هوښۍ (بیراني) او لېونتوب سره داودس د ماتېدلو حکم ۶۳
- د اغما په تعريف کي مختلفه قولونه ۶۳
- په قهقهه خندا سره داودس د ماتېدلو حکم (او په دې باره کي د قهقهه قولونه او دليلونه) ۶۴
- له مقعد، ذکر، فرج څخه د چينجي اوباد د وتلو حکم ۶۵
- له ټناکي او دانې څخه د وینو او ژړو اوبو را وتلو مختلفه صورتونه او د هغوی حکمونه ۶۶
- فصل في الغسل ۶۸
- د غسل فرضونه ۶۸
- د غسل سنت طریقه ۷۰
- په غسل کي د بنجي د کوڅۍ (کوسۍ) د خلاصولو حکم (او د پيري د پرېولو حکم) ۷۱
- د غسل واجبونکي اسباب ۷۲
- التقاء دختانينو غسل واجبوي که نه؟ ۷۵
- د حیض او نفاس حکم ۷۶
- د مسنون (سنت) غسل ځايونه ۷۷
- د مذي او ودي تعريف او حکم ۷۹
- بَابُ الْمَاءِ الَّذِي يَجُوزُ بِهِ الْوُضُوءُ وَمَا لَا يَجُوزُ بِهِ ۸۱
- په کومو اوبو سره طهارت (پاکي) حاصلول صحيح دی؟ ۸۱
- د درختو او مېوو په رس (را ایستل سوو اوبو) سره داودس حکم ۸۲
- په هغو اوبو سره داودس حکم چي یو شی په گله سوی وي ۸۴
- د هغه اوبو حکم چي د یو شی په گلهون سره یې یو وصف بدل سوی وي ۸۴
- په هغه اوبو سره داودس حکم چي یو شی پکښي پوخ سوی وي ۸۷
- په ولاړو (غیر جاري) اوبو کي نجاست لوېدل؟ او په داسي اوبو سره داودس حکم ۸۸
- په روانو اوبو کي د نجاست لوېدل (او په هغو سره داودس حکم) ۹۰
- د ماء جاري تعريف ۹۱
- د ماء کثیر تعريف، د لوی تالاب (حوض) اندازه، او له هغه څخه داودس حکم ۹۱
- داوسنۍ زمانې په اعتبار سره د غټ حوض اندازه ۹۴
- غوماشي، مچیان، غالبوزي، لرم او داسي نور بې ویني شيان په اوبو کي لوېدل ۹۵
- د ماهي، چونگنبي، چنگاښ او داسي نورو په مرگ سره اوبه مردار پري، که نه؟ ۹۷
- په ماء مستعمل (مستعملو اوبو) سره د طهارت حاصلولو حکم ۹۹

- د ماء مستعمل په تعريف کي تر ټولو راجع قول ۱۰۳
- د ماء مستعمل تعريف او سبب (او اوبه څه وخت مستعملي څرځي) ۱۰۳
- جنب سړی چي په شاه (يا تالاب) کي د سولاغې را کښلو لپاره غوټه ووهي نو څه حکم دی؟ ۱۰۵
- په دباغت سره پوست (خرمن) پاکيږي، که نه؟ او له پوست څخه مسکه (مصلی) جوړول ۱۰۶
- د مرداري ورېښته او هلوکي پاک دي، که نه؟ (په دې باره کي د فقهاؤ قولونه او دليلونه) ۱۱۰

- فَضْلٌ فِي الْبُئْرِ ۱۱۱
- د شاه احکام، په ماء قليل (لږ اوبو) کي نجاست لوېدل ۱۱۱
- که په شاه کي داوبښ، بزې (او پسه) يوه يادوې پچي يا خوشايي او داسي نور ولوېږي نو څه حکم دی؟ ۱۱۲
- په شاه کي د کوټري او مرغی د فضلي (گندگي) لوېدلو حکم ۱۱۴
- په شاه کي د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم څاروي د متيازو حکم ۱۱۵
- هغه کوم حيوانان دي چي د هغو په مرگ به له شاه څخه شل يا دېرش سولاغې را کښل کيږي؟ ۱۱۸
- داوبو د را کښلو لپاره کومه سولاغه معتبره ده؟ ۱۱۹
- هغه کوم حيوانان دي چي د هغو په مرگ به له شاه څخه څلوېښت يا پنځوس سولاغې را کښل کيږي؟ ۱۱۹
- په شاه کي د انسان يا د سپي د مړه کېدلو حکم ۱۲۱
- په شاه کي د حيوان د پرېښېدلو حکم ۱۲۱
- د جاري او چينه داري شاه د پاکولو حکم ۱۲۱
- که شاه ته د حيوان ور لوېدلو وخت معلوم نه وو، نو څه حکم دی؟ ۱۲۳

- فَضْلٌ فِي الْأَسَارِ وَ غَيْرِهَا ۱۲۶
- د حيوان دخولې (عرق) حکم ۱۲۷
- د مسلمان، کافر او د ماکول اللحم حيوانانو د پښخوردې حکم ۱۲۷
- د سپي د پښخوردې حکم (او سپي چي په کوم لوبښي کي خوراک کړی وي د هغه د پاکولو طريقه) ۱۲۸
- د درندگانو د پښخوردې حکم ۱۲۹
- د پيشي د پښخوردې حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه) ۱۳۰
- پيشي که تر موږک خوړلو وروسته سمدستي په اوبو کي خوله ووهل نو څه حکم دی؟ ۱۳۲
- د چرغي د پښخوردې حکم ۱۳۳
- د خزندلو او په کور کي د عامو او سېلونکو حيوانانو د پښخوردې حکم ۱۳۴
- د خره او غاټري د پښخوردې حکم ۱۳۵
- له شکمنو اوبو څخه ماسوا که نوري اوبه نه وي نو داودس حکم ۱۳۷
- په نبيذ تمر سره داودس او غسل حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه) ۱۳۸
- د نبيذ تعريف (او اختلاف په مينځ کي د امام صاحب او صاحبنو عيهم الله) ۱۴۱

- بَابُ التَّيْمِ ۱۴۲
- د تيمم لغوي او اصطلاحي تعريف ۴۲۱

۱۴۲	د تيمم د جائزوالي شرطونه
۱۴۲	(د) باب د تيمم (په بيان کي) دی
۱۴۴	د مريض لپاره د تيمم حکم
۱۴۵	د جنب لپاره د تيمم حکم
۱۴۶	د تيمم صحيح طريقه
۱۴۶	په تيمم کي د استيعاب حکم
۱۴۷	په تيمم کي حدث، جنابت، حيض او نفاس ټوله برابر دي
۱۴۸	پر کومو شيانو تيمم جائز دی (د فقهاؤ قولونه)
۱۵۰	د تيمم د جائز کېدلو لپاره گرز (گړد) ضروري دی، که نه؟
۱۵۱	په تيمم کي دنيت حکم
۱۵۲	د طهارت يا اياحة الصلوة
۱۵۳	که عيسايي (نصراني) تيمم يا اودس وکړي بيا اسلام راوړي نو څه حکم دی
۱۵۵	که مسلمان تيمم وکړي بيا (العياذ بالله) مرتد سي او بيا مسلمان سي نو څه حکم دی؟
۱۵۶	د تيمم دنواقضويان
۱۵۷	د تيمم لپاره يا که خاوره ضروري ده
۱۵۷	که داوبو پيدا کېدلو اميد وي نو څه حکم دی؟
۱۵۹	په يوه تيمم سره د ډېرو لمونځونو حکم
۱۵۹	داختر او د جنازې د لمانځه لپاره د تيمم حکم
۱۶۱	که امام يا مقتدی داختر په لمانځه کي بې اودسه سي نو د تيمم حکم
۱۶۲	د جمعې لپاره د تيمم حکم
۱۶۳	که له مسافر څخه اوبه هيري سي او په تيمم لمونځ وکړي نو څه حکم دی؟
۱۶۵	په صحراء (دښت) کي د لمانځه د جائزوالي او د غالب هومان بيان
۱۶۶	د غلوة اندازه څومره ده؟
۱۶۶	د شرعي او انگرېزي ميل اندازه
۱۶۶	که اوبه خرڅېدلې نو د تيمم د جواز حکم
۱۶۸	بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ
۱۶۹	پر موزو د مسح کولو شرعي حيثيت
۱۷۰	د بې اودسه (محدث) لپاره پر موزو مسح کول جائز دي
۱۷۱	د مقیم او مسافر لپاره د مسح موده
۱۷۲	مسح به له کوم وخت څخه شروع کېږي؟
۱۷۳	د مسح سنت طريقه
۱۷۵	د موزې د څيږي والي په صورت کي د مسح حکم
۱۷۶	د خرق قلیل او کثیر اندازه

۱۷۷	دجنب لپاره مسح جائز نه ده
۱۷۸	د مسحي نواقض
۱۸۰	که مقيم مسافر سويامسافر مقيم سونو د مسحي دمودې حکم
۱۸۱	مسافر که مقيم سونو څه حکم دی؟
۱۸۱	پر جرموقينو د مسحي حکم
۱۸۳	پر جراپو او ماسی د مسح کولو شرعي اعتبار
۱۸۴	پر لنگوټه، خولی، چادري (بوغره) او دسکلو مسح جائز نه ده
۱۸۵	پر پټی (پلستر) د مسحي حکم
۱۸۷	<u>بَابُ الْحَيْضِ وَالْإِسْتِحْضَةِ</u>
۱۸۷	د حیض لغوي او اصطلاحي معنی
۱۸۷	د حیض شرط
۱۸۷	د حیض کمه موده او زیات موده (او په دې باره کي د فقهائو قولونه)
۱۸۸	د حیض اکثره موده
۱۸۹	د حیض د بېلابېلو رنگونو بیان
۱۹۱	د حیض په حالت کي د لمانځه او روژې حکم
۱۹۲	د جنب او حائضې ښځي لپاره مسجد ته د داخلېدل جائز نه دي
۱۹۴	د حائضې او جنب لپاره د قرآن شریف د تلاوت حکم (او دیوه آیت د تلاوت کولو د جواز مسئله)
۱۹۵	د ناپاک انسان لپاره د قرآن د مسه کولو حکم
۱۹۶	که تر لسو ورځو مخکي حیض ختم سونو تر غسل مخکي د جماع حکم
۱۹۷	که تر عادت مخکي یا وروسته حیض ختم سونو د جماع حکم
۱۹۸	د طهر متخلل حکم
۱۹۹	د طهر کمه موده
۲۰۰	د استحاضې دورینو حکم
۲۰۱	له لسو ورځو څخه د زیات حیض راتللو حکم
۲۰۳	<u>فَصْلٌ أَيْ هَذَا فَضْلٌ فِي بَيَانِ أَحْكَامِ الْإِسْتِحْضَةِ</u>
۲۰۳	د مستحاضه ښځه، سلسل بول والا، هغه چي پزه یې همپه وړني کوي او داسي نورو لپاره داودس حکم
۰۵۲	د مستحاضې ښځي، سلسل بول والا او داسي نورو اودس دوخت په وتلو سره باطلیري که نه؟
۲۰۷	د معذوره سري دیو څو نورو مسئلو وضاحت
۲۰۹	<u>فَصْلٌ فِي النِّفَاسِ</u>
۲۰۹	د نفاس تعریف
۲۱۰	د نابشپړ (نامکمل) بچي د زېږېدلو حکم
۲۱۱	د نفاس کمه موده

۲۱۲	په نفاس کې تر خلوېښتو ورځو زیاته وینه راتلل
۲۱۲	دغېر ګولیانو حکم (د فقهاؤ قولونه)
۲۱۴	<u>بَابُ الْأَنْجَاسِ وَتَطْهِيرِهَا</u>
۲۱۴	د بدن، جامو او لمونځ کوونکي د پاکوالي حکم
۲۱۵	نجاست په کومو شیانو سره لیري کول صحیح دي؟
۲۱۷	په مړلو سره د نجاست دلیري کولو تفصیل
۲۱۸	لوند نجاست به څرنگه پاکيږي؟
۲۱۹	که موزه په متبازو ولړل سي نو څرنگه به پاکيږي؟
۲۲۰	مرداره جامه (کپړه) به څرنگه پاکيږي؟
۲۰۲	د مني وود پاکولو کولو طریقه
۲۲۲	له هینداری یا توري څخه د نجاست لیري کولو طریقه
۲۲۲	مخکه به څرنگه له نجاست څخه پاکيږي؟
۲۲۳	نجاست غلیظه او نجاست خفیفه (او په نجاست غلیظه کې معاف مقدار)
۲۲۵	د درهم قسمونه
۲۲۶	د نجاست خفیفه معاف مقدار
۲۲۷	که پر کالو خوشایي یا خرشینو ولګیږي نو په هغه کالو کې د لمانځه حکم
۲۳۱	د آس او د (مأکول اللحم یعنی د) هغو حیواناتو د امتیازو حکم چې غوښي یې خوړل کیږي
۲۳۲	د آس غوښه حلاله ده که مرداره؟
۲۳۲	د مأکول اللحم مرغانو د ګندګۍ (فضله) حکم
۲۳۳	د ماهي د وینو او د خره او غاټري د لاندو حکم
۲۳۴	پر جامو د امتیازو د څاشکو د لګېدلو حکم
۲۳۵	د مرثي نجاست او غیر مرثي نجاست د طهارت حکم او طریقه
۲۳۶	د غیر مرثي نجاست د طهارت حکم او طریقه
۲۳۷	<u>فَصْلٌ فِي الْإِسْتِجَاءِ</u>
۲۳۷	د استنجاء احکام، د استنجاء شرعي حیثیت او طریقه
۲۳۹	تر لوټو (او ډبرو) وروسته داوبو استعمال مستحب دي، که سنت؟
۲۴۰	څه وخت او به استعمالول ضروري دي؟
۲۴۱	په هلوکو او خوشایو سره د استنجاء حکم
۲۴۳	<u>كِتَابُ الصَّلَاةِ</u>
۲۴۳	د صلاة لغوي معنی
۲۴۳	د صلاة اصطلاحی معنی

۲۴۳	دلمانځه دوجوب سبب
۲۴۳	دلمانځه فرضيت
۲۴۳	دلمانځه ارکان
۲۴۳	دلمانځه احکام
۲۴۴	<u>بَابُ الْمَوَاقِيَتِ</u>
۲۴۴	د پنځو لمونځونو وختونه د سهار دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۴۶	د ماښام دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۴۸	د فيء الزوال يعني د اصلي سايې د پېژندگلوی طريقه
۲۴۸	د مازيگر دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۴۹	د ماښام دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۵۰	د شفق ابيض او شفق احمر تفصيل
۲۵۱	د ماخوستن دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۵۲	د وټرو لومړی او آخري وخت
۲۵۳	مستحب وختونه د سهار، ماښام او مازيگر مستحب وختونه
۲۵۵	د ماښام مستحب وخت
۲۵۵	د ماخوستن مستحب وخت
۲۵۶	د اثمار الهدايه تحقيق
۲۵۷	د وټرو مستحب وخت
۲۵۷	د ورځي په ورځ د پنځو لمونځونو مستحب وختونه
۲۵۹	<u>فَضْلٌ فِي الْأَوْقَاتِ الَّتِي تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ</u>
۲۵۹	مکروه وختونه
۲۶۱	په مکروه وختونو کې د جنازې دلمانځه او د دغه ورځي د مازيگر دلمانځه حکم
۲۶۲	د سهار او مازيگر تر لمونځونو وروسته د نفلو حکم
۲۶۴	تر صبح صادق (رون گهيځ) وروسته تر دوو رکعتونو زيات نفل کول
۲۶۴	د ماښام تر فرضو مخکې د نفلو حکم
۲۶۵	<u>بَابُ الْأَذَانِ</u>
۲۶۵	د اذان لغوي معنی
۲۶۵	د اذان اصطلاحي معنی
۲۶۵	د اذان د مشروعيت واقع
۲۶۶	د اذان شرعي حیثيت او طريقه
۲۶۷	په اذان کې د ترجيع بيان

٢٦٨	د سهار په لمانځه کې د "اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ" د زیاتولو حکم
٢٦٩	داقامت بیان
٢٧٠	په اذان کې د ترسیل او په اقامت کې د حذر حکم
٢٧٠	په اذان او اقامت کې و قبلي ته د مخامخ والي حکم
٢٧١	په غوږ کې د گوټو نیولو حکم
٢٧٢	د تشویب تعریف او حکم
٢٧٤	داذان او اقامت په مینځ کې د کښېستلو حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه)
٢٧٦	د قضا سوو لمونځونو لپاره داذان او اقامت حکم
٢٧٧	د زیاتو قضا سوو لمونځونو لپاره داذان او اقامت حکم او طریقه
٢٧٨	داذان او اقامت لپاره د اودس حکم
٢٧٩	بغیر له اوداسه اقامت مکروه دی
٢٧٩	د جنابت په حالت کې داذان او اقامت حکم
٢٨١	د ښځې داذان حکم
٢٨١	تروخت مخکې داذان حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه)
٢٨٣	د مسافر لپاره داذان او اقامت حکم
٢٨٥	بَابُ شُرُوطِ الصَّلَاةِ الَّتِي تَتَقَدَّمُهَا
٢٨٥	د لمونځ کونکي لپاره د نجاستونو د پاکولو حکم
٢٨٦	د نارینه عورت، زنگون په عورت کې داخل دی که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)
٢٨٧	د آزادې ښځې عورت
٢٨٨	په لمانځه کې د ښځې دعورت ښکاره کېدلو حکم
٢٩٠	د ورېښتیاوو، ورون او پنډۍ د خلورمې یا دریمې حصې ښکاره کېدلو حکم
٢٩١	د مینځې عورت
٢٩٢	که د نجاست لیرې کولو لپاره شی نه وو نو څه حکم دی؟
٢٩٤	دلخواه په حالت کې د لمونځ کولو حکم
٢٩٥	په لمانځه کې د نیت حیثیت او د نیت ځای او طریقه
٢٩٨	په لمانځه کې مخ پر قبله درېدل
٢٩٨	د بیرې په حالت کې مخ پر قبله درېدل
٢٩٩	چې کله قبله شکمه سي نو د اجتهاد حکم
٢٩٩	که تر لمانځه وروسته معلومه سي چې قبله پر دې طرف نه وه، نو څه حکم دی؟
٣٠٠	که د لمانځه په دوران کې معلومه سي چې قبله بلې خوا ته ده نو څه حکم دی؟
٣٠١	که د امام او مقتدیانو په تحریر کې اختلاف راغلی نو څه حکم دی؟

۳۰۲.....	بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ
۳۰۲.....	دلمانځه فرضونه
۳۰۴.....	دلمانځه د فرضونو دليلونه
۳۰۴.....	دلمانځه واجبات
۳۰۵.....	دلمانځه د شروع کولو طريقه، او تکبير تحریمه شرط ده، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)
۳۰۷.....	د تکبير سره لاسونه پورته کول او د دې صحيح وخت
۳۰۸.....	لاسونه به تر اوبو او که د غوږو تر نرمۍ پورې پورته کيږي؟ (د فقهاؤ قولونه)
۳۱۰.....	بنځه به تر کومه ځايه لاسونه پورته کوي؟
۳۱۰.....	د الله اکبر پر ځای د الله تعالی نور اسماء حسنی ويل
۳۱۲.....	په فارسي ژبه د قرائت کولو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۱۵.....	په "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي" سره دلمانځه د شروع کولو حکم
۳۱۶.....	په لمانځه کي د لاس نيولو طريقه (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۱۸.....	په ثناء کي به څه ويل کيږي؟ (د فقهاؤ قولونه)
۳۱۹.....	تر قرائت مخکي د اَعُوْذُ بِاللّٰهِ ويلو بيان
۳۲۱.....	د بِسْمِ اللّٰهِ ويلو بيان
۳۲۱.....	په اَعُوْذُ بِاللّٰهِ او بِسْمِ اللّٰهِ او آمين کي د سر او جهر بحث
۳۲۳.....	د اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سره د سورت يوځای کولو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۲۵.....	دامام او مقتدي لپاره د آمين ويلو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۲۶.....	آمين به څرنگه ويل کيږي؟
۳۲۷.....	د رکوع په وخت کي تکبير ويل
۳۲۸.....	د رکوع طريقه او تسبيح
۳۲۹.....	په قومه کي به امام او مقتدي څه وايي؟ (د فقهاؤ قولونه)
۳۳۲.....	دارکانو د تعديل بيان (او د قومي، سجدې، جلسې حکم، او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه او دليلونه)
۳۳۴.....	د سجدې طريقه
۳۳۵.....	پر پزه او تندي د سجدې کولو يا پر يوه د اکتفاء کولو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۳۷.....	دلنگوتې پر ول (پېچ) او پر زياته جامه د سجدې کولو حکم
۳۳۸.....	په سجده کي دواړه مټان (ليڅي) پراخه ساتل
۳۳۹.....	په سجده کي نس له ورونو څخه ليري ساتل
۳۳۹.....	په سجده کي د پښې گوتي د قبلې و طرف ته کول
۳۳۹.....	د سجدې تسبيح
۳۴۱.....	د ښځي لپاره د سجدې طريقه
۳۴۱.....	د دوو سجدو په مينځ کي د ناستي (جلسې) بيان

۳۴۲	څه وجه ده چې په هر رکعت کې رکوع یوه ده او سجده دوی دي؟!
۳۴۲	له دویمې سجده څخه دراپورته کېدلو صحیح طریقہ
۳۴۴	د دویم رکعت طریقہ
۳۴۴	د رفع یدین حکم (د فقهاؤ قولونه او دلیلونه)
۳۴۵	د دویمې ناستې او آخري ناستې طریقہ
۳۴۶	د حضرت عبدالله ابن مسعود <small>رضی اللہ عنہ</small> تشهد (التحيات)
۳۴۹	په اوله ناسته کې د تشهد حکم
۳۴۹	د آخري دوو رکعتونو د قرائت بیان
۳۵۰	د آخري ناستې (قعدة اخيره) بیان
۳۵۱	په لمانځه کې د تشهد او درود حیثیت (د فقهاؤ قولونه او دلیلونه)
۳۵۳	په آخره ناسته کې د مأثورہ (رانقل سوو) دعاگانو ویل
۳۵۴	په آخره ناسته کې کومې دعوي ممنوع دي؟
۳۵۵	راسته او چپه طرف ته سلام گرځول، او په سلام کې د نیت حکم
۳۵۶	مقتدي او یوازې لمونځ کونکي به په سلام کې د چانیت کوي؟
۳۵۷	امام به په سلام کې د چانیت کوي؟
۳۵۸	په سلام کې د "السلام" لفظ ضروري دی
۳۵۹	فَصْلٌ فِي الْقِرَاءَةِ
۳۵۹	د جهرې او سري لمونځونو بیان
۳۶۱	په جمعه، اختر او نفلي لمانځه کې د جهر حکم
۳۶۲	د جهرې لمانځه په قضاء راگرځولو کې د جهر حکم
۳۶۳	په لمانځه کې د سورت فاتحې یا قرائت هېرېدلو بیان
۳۶۵	په آخري رکعتونو کې د سورت د قضاء راوړلو طریقہ او حکم
۳۶۶	د جهر او سر (اخفاء) تعریف
۳۶۷	د قرائت هغه اندازه چې لمونځ په صحیح کيږي (د فقهاؤ قولونه او دلیلونه)
۳۶۸	په سفر کې د لمانځه د قرائت حکم
۳۶۹	د اقامت په حال کې د سهار په لمانځه کې د قرائت اندازه
۳۷۰	د ماښام په لمانځه کې د قرائت اندازه
۳۷۱	د ماښام، ماښام او ماخوستن په لمونځونو کې د قرائت اندازه
۳۷۱	طوال مفصل، اوساط مفصل او قصار مفصل څه ته وايي؟
۳۷۲	د سهار اول رکعت د دویم رکعت په نسبت اوږدول
۳۷۲	له سهار څخه ماسوا په نورو لمونځونو کې اول رکعت د دویم رکعت په نسبت اوږدول
۳۷۴	د قرائت لپاره د یو ځانگړي سورت معلومولو حکم

- ۳۷۴ د قرائت خلف الامام (يعني امام تر شاد قرائت کولو) شرعي حيثيت
- ۳۷۶ امام د قرائت او خطبو په وخت کي دمقتدي لپاره څه حکم دی؟
- ۳۷۸ بَابُ الْإِمَامَةِ
- ۳۷۸ د جماعت شرعي حيثيت
- ۳۷۹ امامت د منصب زيات حقداره څوک دی؟
- ۳۸۰ که په علم کي ټوله خلگ برابر وه نو څوک حقداره دی؟
- ۳۸۱ که په علم او قرائت کي ټوله برابر وه نو څوک حقداره دی؟
- ۳۸۱ که په علم، قرائت، او تقوی کي ټوله برابر وه نو څوک حقداره دی؟
- ۳۸۲ د کومو خلگو امامت مکروه دی؟
- ۳۸۳ امام لپاره د کومو خبرو خيال ساتل پکار دي؟
- ۳۸۴ د ښځو د جماعت حکم
- ۳۸۵ که مقتدی یو وي نو څه حکم دی؟
- ۳۸۶ که مقتدیان دوه وي نو څه حکم دی؟
- ۳۸۷ دنارینه لپاره د ښځو او کوچنیانو د اقتداء حکم
- ۳۸۹ د صفونو د ترتیب بیان
- ۳۹۰ د ښځو د محاذات مسئله
- ۳۹۱ فايده
- ۳۹۱ که امام د محاذي ښځي امامت نیت نه و کړي نو څه حکم دی؟
- ۳۹۳ د محاذات د شرطونو بیان
- ۳۹۴ د ښځي لپاره د جماعت په لمانځه کي د شرکت (گډون) حکم
- ۳۹۴ د سپین سرو ښځو لپاره په جماعت کي د گډون حکم (او د فقهانو قولونه)
- ۳۹۶ د پاکي ښځي لپاره د مستحاضې ښځي د اقتداء حکم
- ۳۹۶ د قاري لپاره په امي (نالوستي) پسي اود پټ سري لپاره په لڅ سري پسي د اقتداء حکم
- ۳۹۷ آیا اودس والا په تیمم والا پسي لمونځ کولای سي؟
- ۳۹۷ پر موزو د مسح کونکي او د پښو د پرېولونکي حکم
- ۳۹۸ دولاړ لپاره په ناست پسي د اقتداء حکم
- ۳۹۹ په اشاره سره د لمونځ کونکي د اقتداء حکم
- ۳۹۹ درکوع او سجده کونکي لپاره د اشاره کونکي د اقتداء حکم
- ۴۰۰ د فرض کونکي لپاره په نقل کونکي پسي د اقتداء حکم
- ۴۰۰ که دامام او مقتدي فرض سره جلاوي نو په دې صورت کي د اقتداء حکم
- ۴۰۱ د نقل کونکي لپاره په فرض کونکي پسي د اقتداء حکم
- ۴۰۱ که تر اقتداء وروسته معلومه سي چي امام یې اودسه دی نو څه حکم دی؟

- د قاريانو او اميانو لپاره دامي داقتداء حکم ۴۰۲
- دامي وجه تسميه ۴۰۳
- د قاري او امي لپاره د جلا جلا لمونځ کولو حکم ۴۰۴
- که امام په آخري دوو رکعتونو کي امي مخته کړي نو څه حکم دی؟ ۴۰۴
- بَابُ الْحَدَّثِ فِي الصَّلَاةِ** ۴۰۶
- که په لمانځه کي امام بې اودسه سي نو څه حکم دی؟ ۴۰۶
- که منفرد سړی په لمانځه کي بې اودسه سي نو څه حکم دی؟ ۴۰۸
- د گومان کونکي سړي د لمانځه حکم؟ ۴۰۸
- د گومان کونکي امام د لمانځه حکم ۴۰۹
- د لمانځه په دوران کي د بې هوښه کېدلو يا له پوتوب حکم ۴۱۱
- له قرائت څخه د عاجزه کېدلو حکم (او د فقهاؤ قولونه) ۴۱۱
- که تر تشهد وروسته انسان بې اودسه سي نو لمونځ به څرنگه پوره کوي؟ ۴۱۳
- تر تشهد وروسته قصداً اودس ماتول ۴۱۳
- که تيمم کونکي په لمانځه کي اوبه وويني نو څه حکم دی؟ ۴۱۳
- مسائل اثناعشریه (يعني هغه دولس مسئلې چي تر تشهد وروسته د بې اودسه کېدلو په باره کي دي) ۴۱۴
- که امام د لمانځه په دوران کي بې اودسه سي نو څه حکم دی؟ ۴۱۷
- که مسبوق خليفه جوړ سي نو لمونځ به څنگه پوره کوي؟ ۴۱۸
- که امام تر تشهد وروسته لمونځ فاسد کړي نو د مسبوق د لمانځه حکم ۴۱۹
- که د لمانځه په يو رکعت کي انسان بې اودسه سي نو هغه رکعت به راڅرځول کيږي، که نه؟ ۴۲۱
- د لمانځه په اړکانو کي د ترتيب هېرېدلو حکم (او د دې د بېلا بېلو صورتونو بيان) ۴۲۲
- که دامام شاته صرف يو مقتدی وي او امام بې اودسه سي نو څه حکم دی؟ ۴۲۳
- بَابُ مَا يُفْسِدُ الصَّلَاةَ وَمَا يُكْرِهُ فِيهَا** ۴۲۵
- په لمانځه کي په خبرو سره د لمانځه د باطلېدلو حکم ۴۲۵
- په لمانځه کي داسوېلی کولو، ژړلو او د غم څرگندولو حکم ۴۲۷
- په لمانځه کي د عذر په وجه يابې له عذره د توخي، اتروشي کولو حکم ۴۲۹
- په لمانځه کي د نوبري (اتروشي) د جواب ورکولو حکم ۴۲۹
- له خپل امام څخه ماسوا بل چا ته د لقمې (فتحي) ورکولو حکم ۴۳۰
- خپل امام ته د لقمې (فتحي) ورکولو حکم ۴۳۱
- بغير له ضرورته امام ته فتحه ورکول ۴۳۲
- په لمانځه کي د يو سړي د سوال جواب په "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" سره ورکول ۴۳۳
- په لمانځه کي کلمه، ثناء، يا يو آيت د بل سړي د خبرولو لپاره وبل ۴۳۴
- د لمانځه په دوران کي بل لمونځ شروع کول ۴۳۵

۴۳۵	دلمانځه په دوران کي همدغه لمونځ له سره شروع کول
۴۳۶	په لمانځه کي له قرآن شریف څخه ثلاث کول
۴۳۷	که په لمانځه کي یو خط ته کتل او په پوهېدل
۴۳۸	دلمونځ گزار مخته دښځي تېرېدل
۴۴۰	په صحرا (میدان) کي دلمونځ کونکي لپاره ستره درول
۴۴۱	دسترې درولو ادبونه
۴۴۱	دامام ستره دمقتديانو لپاره کافي کېدل
۴۴۲	ستره په مخکه کي ښخول کیږي
۴۴۲	که ستره نه وه نوڅه حکم دی؟
۴۴۳	<u>فَضْلُ أَيْ هَذَا فَضْلٌ فِي بَيَانِ الْمُفْسِدِ</u>
۴۴۳	په لمانځه کي په جامو (کپړو) او بدن سره بازی او عبث کار کول
۴۴۴	په لمانځه کي شگي ليري کول
۴۴۴	په لمانځه کي په گوتو ټکان کول او پر تشه (ډډه) لاس ایښول
۴۴۵	په لمانځه کي شاوخوا، چپه او راسته طرف ته کتل
۴۴۶	په لمانځه کي دسپي په ډول کنېستل
۴۴۷	په لمانځه کي دسلام جواب ورکول
۴۴۷	په لمانځه کي چارزانو کنېستل او ورېښتيان تړل
۴۴۸	په لمانځه کي کالي (جامې) را ټولول او سډل کول مکروه دي
۴۴۹	په لمانځه کي قصد یا په هېره سره خوراک کول
۴۴۹	په محراب کي دامام ددرېدلو پېلا پېل صورتونه
۴۵۰	دسړي دشا (ملا) وطرف ته لمونځ کول
۴۵۱	په لمانځه کي مخ ته قرآن مجید یا توره ایښول
۴۵۱	پر داسي فرش لمونځ کول چي عکس (فوټو) پکښي وي
۴۵۲	که دلمونځ گزاره چپه یا راسته یا لورې طرف ته عکس (فوټو) وونوڅه حکم دی؟
۴۵۳	دهغه عکس (فوټو) حکم چي سر ځني ليري سوی وي
۴۵۳	که تصویر پر بالښت یا بستره وونوڅه حکم دی؟
۴۵۴	په عکس داره کالو کي لمونځ کول
۴۵۵	دلمانځه په دوران کي دمار، لړم او دداسي نورو مضرو شيانو وژل
۴۵۶	په لمانځه کي په لاس سره آیتونه او تسبیحات شمېرل
۴۵۸	<u>فَضْلٌ</u>
۴۵۸	په بیت الخلاء (تټی) کي مخ او شا دقبلې وطرف ته کول
۴۵۹	دمسجد پر بام وطي، متیازي او غایطه مواد کول

۴۵۹	که مسجد په کور کې وي نو څه حکم دی؟
۴۶۰	د مسجد دروازه بندول
۴۶۰	په مسجد کې نقش ونگار (محلکاري) کول
۴۶۲	<u>بَابُ صَلَاةِ الْوُثْرِ</u>
۴۶۲	د وټرو د لمانځه شرعي حیثیت
۴۶۲	د وټرو درې رکعتونه به په یوه سلام سره کیږي
۴۶۵	دعائي قنوت به کله ویل کیږي؟ تر رکوع مخکې که وروسته (د فقهاؤ قولونه)
۴۶۶	قنوت به ټوله کاله ویل کیږي (او د امام شافعي مسلک)
۴۶۷	د وټرو په هر رکعت کې به سورت فاتحه او بل سورت ویل کیږي
۴۶۷	د دعائي قنوت ویلو طریقه
۴۶۸	آیا دعائي قنوت به په نورو لمونځونو کې ویل کیږي؟
۴۶۸	که امام د سهار په لمانځه کې دعائي قنوت وربله نو مقتدی به څه کوي؟
۴۷۱	<u>بَابُ التَّوَاتُلِ</u>
۴۷۱	د ورځې او شپې د مؤکده او غیر مؤکده سنتونو درکعتونو شمېر
۴۷۴	د ورځې او شپې د نفلي لمونځونو درکعتونو د مقدار بیان
۴۷۵	د ورځې او شپې د نفلي لمونځونو د افضله مقدار بیان
۴۷۷	<u>فَضْلُ فِي الْقِرَاءَةِ</u>
۴۷۷	د فرضي لمانځه په رکعتونو کې د قرائت تفصیل (او د فقهاؤ قولونه)
۴۷۹	د فرضي لمانځه په آخري دوو رکعتونو کې د قرائت حکم
۴۷۹	په نفلي لمونځونو کې د قرائت حکم
۴۸۰	که تر شروع کولو وروسته نفل فاسد کړی سي نو څه حکم دی؟
۴۸۱	په څلور رکعتیز نفلو کې د آخري دوو رکعتونو د فاسدولو بېلابېل صورتونه
۴۸۳	د څلور رکعتیز نفلي لمانځه په ټولو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو بېلابېل صورتونه
۴۸۶	د څلور رکعتیز نفلي لمانځه په اولو دوو یا آخري دوو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو حکم
۴۸۶	د څلور رکعتیز نفلي لمانځه په زیاتو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو بېلابېل صورتونه
۴۸۸	فقط په یوه رکعت کې د قرائت کولو حکم (د فقهاؤ قولونه)
۴۸۹	بې له عذرې نفلي لمونځ په ناستي کول
۴۹۰	د ولاړې په حالت کې نفل شروع کول او بیا کېښستل
۴۹۱	پر سپرلي د نفل کولو حکم (او د فقهاؤ قولونه)
۴۹۳	د نفل په دوران کې له سپرلي څخه راشوه کېدل

۴۹۵	فَضْلٌ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ
۴۹۶	د تراویحو شرعي حیثیت او درکعتونو شمېر
۴۹۷	د تراویحو د جماعت شرعي حیثیت
۴۹۸	تر څلورو رکعتونو وروسته دناستي حکم
۴۹۹	تر لسو رکعتونو وروسته دناستي حیثیت
۴۹۹	د تراویحو صحیح وخت او دو ترو د جماعت بیان
۴۹۹	د تراویحو په شلور رکعتونو کې به څومره اندازه قرائت کېږي؟
۵۰۰	د روژې له میاشتي څخه علاوه دو ترو د جماعت حکم
۵۰۱	بَابُ إِذْرَاكِ الْفَرِيضَةِ
۵۰۱	د لماتځه په دوران کې د جماعت د درېدلو حکم
۵۰۳	تر دریو رکعتونو وروسته د جماعت د درېدلو حکم
۵۰۴	د سهار د لماتځه په دویم رکعت کې د جماعت د درېدلو حکم
۵۰۵	تر اذان وروسته له مسجد څخه د وتلو حکم
۵۰۶	که تر اذان وروسته یې لمونځ کړی وي نو څه حکم دی؟
۵۰۷	د سهار د لماتځه په وخت کې د سهار د ستو حکم
۵۰۸	د ماښین څلور رکعت سنت قضاء کېدل
۵۰۹	له تراویحو څخه ماسو انور سنت او نوافل په کور کې کول غوره دي
۵۰۹	که د سهار سنت قضاء سي نو څه وخت به یې قضاء راوړل کېږي؟
۵۱۱	که چا د ماښین د لماتځه صرف یو رکعت ونیوی نو څه حکم دی؟
۵۱۲	که څوک مسجد ته په داسې وخت کې ورسېدی چې لمونځ سوی وو نو څه حکم دی؟
۵۱۳	چا چې امام په رکوع کې نه ونیوی نو د هغه څه حکم دی؟
۵۱۴	چا چې تر امام مخکې رکوع وکړه نو د هغه څه حکم دی؟
۵۱۵	د قضاء سوي لماتځه د قضاء راوړلو وخت
۵۱۵	بَابُ قَضَاءِ الْفَوَائِتِ
۵۱۵	د قضاء سوي لماتځه د قضاء راوړلو وخت
۵۱۶	په قضاء کې د ترتیب د اقطونکو شیانو حکم
۵۱۶	که د وخت د تنگوالي سره قضاء سوی لمونځ مخکې کړی سي نو څه حکم دی؟
۵۱۶	په قضاء سوو لمونځونو کې د ترتیب حکم
۵۱۷	که تر شپږو لمونځونو زیات لمونځونه قضاء سي نو د راډر څولو صحیح طریقه
۵۱۹	که په قضاء راوړلو سره قضاء سوي لمونځونه تر شپږو کم سي نو څه حکم دی؟
۵۲۰	د قضائي لماتځه د یادانست باوجود وختي لمونځ کول
۵۲۲	د مازيگر لمونځ د موقوف نسلد په توګه فاسدېدل (او دې مطلب)
۵۲۳	

له وترو څخه بغير د سهار د لمانځه حکم	۵۲۴
بَابُ سُجُودِ السَّهْوِ	۵۲۶
د سجده سهوي د وجوب وخت او د اداء کولو طريقه	۵۲۶
هغه سببونه چي د هغو په وجه سجده سهو واجبيږي	۵۲۸
د سنت په پرېښوولو سره د سجده سهوي حکم (او د سنت صحيح مطلب)	۵۳۰
د واجب په پرېښوولو سره د سجده سهوي حکم	۵۳۰
په جهري لمانځه کي سري قرائت کول يا په سري کي جهري قرائت کول	۵۳۱
د امام په سهوي (هيري) سره پر مقتدي او امام دواړو سجده سهو لازمېدل	۵۳۳
د مقتدي په هيري سره سجده سهو لازمېدل	۵۳۴
که اوله ناسته (قعدة اولي) هېره سي نو څه حکم دی؟	۵۳۴
که په څلور رکعتيز لمانځه کي پنځم رکعت ته ولاړ سي نو څه حکم دی؟	۵۳۵
که د پنځم رکعت لپاره سجده هم وسي نو څه حکم دی؟	۵۳۶
د شپږم رکعت د يو ځای کولو حکم	۵۳۷
په آخره ناسته کي د تشهد ويلو او بيا د پنځم رکعت لپاره د ولاړ بدللو حکم	۵۳۸
تر پنځم رکعت وروسته شپږم رکعت کول	۵۳۹
د شپږم رکعت په آخر کي د سجده سهو حکم	۵۴۰
د نقلي لمانځه په اولو دوو رکعتونو کي سهو کېدل	۵۴۲
که د امام د سجده سهوي په وخت کي يو مقتدي راسي نو څه حکم دی؟	۵۴۳
که تر سلام وروسته څوک سجده سهو نه وکړي نو څه حکم دی؟	۵۴۵
د لمانځه په رکعتونو کي د اول وار لپاره د ښک کونکي سري حکم	۵۴۶
هر وخت او په وار وار د ښک کونکي سري حکم	۵۴۶
د داسي مريض حکم چي پر ولاړه قدرت نه لري	۵۴۹
بَابُ صَلَاةِ الْمَرِيضِ	۵۴۹
د داسي مريض حکم چي پر ولاړه قدرت نه لري	۵۴۹
د مريض لپاره د رکوع او سجده طريقه	۵۵۰
د هغه مريض لپاره د لمانځه طريقه چي له ناستي څخه عاجزه وي	۵۵۱
په پروتي سره پر ډډه (ارخ) د لمونځ کولو حکم	۵۵۱
د هغه مريض حکم چي په سر هم اشاره نه سي کولای	۵۵۲
د هغه مريض حکم چي ولاړه کولای سي لېکن رکوع او سجده نه سي کولای	۵۵۴
د لمانځه په مينځ کي د ناروغه کېدلو حکم	۵۵۴
د لمانځه په مينځ کي دروغېدلو حکم (د فقهاؤ قولونه)	۵۵۵
د لمانځه په مينځ کي پر رکوع او سجده د قدرت پيدا کولو حکم	۵۵۶

- ۵۵۶ که په نفلي لمناڅه کې دستر یا په وجه پریو شي تکیه وکړي نو څه حکم دی؟
- ۵۵۷ په نفلي لمناڅه کې د بې له عذره کېنستلو حکم
- ۵۵۸ په کېنستی (بېړۍ) کې بې له عذره په ناستي سره د لمونځ کولو حکم (د فقهاو قولونه)
- ۵۵۹ د بې هوښۍ په سبب د ډېرو قضاوو لمونځونو حکم
- ۵۶۲ بَابُ سُجُودِ التَّلَاوَةِ
- ۵۶۲ په قرآن مجید کې ټوله څومره سجده دي او په کومو کومو سورتونو کې دي؟
- ۵۶۴ سجده ثلاث پر چا واجب ده؟
- ۵۶۴ د امام او مقتدي لپاره د سجده د آیت د لوستلو پیل پیل صورتونه او دهغو حکمونه
- ۵۶۵ که لمونځ گزاره له خارجي (دبانديني) سړي څخه د سجده آیت واورې نو څه حکم دی؟
- ۵۶۸ که په ذکر سوي صورت کې سجده وکړي نو څه حکم دی؟
- ۵۶۹ د خارجي (دبانديني) سړي لپاره د سجده آیت اورېدل او بیا په لمناڅه کې شرکت کول
- ۵۷۰ د لمناڅه سجده تلاوت له لمناڅه څخه دباندې اداء کول
- ۵۷۰ که یو آیت له لمناڅه څخه دباندې هم تلاوت کړي او په لمناڅه کې هم نو څه حکم دی؟
- ۵۷۱ که یو آیت له لمناڅه څخه دباندې تلاوت کړي او سجده وکړي او په لمناڅه کې بیا هغه آیت ...
- ۵۷۲ که په یوه مجلس کې د سجده آیت څو ځله وویل سي نو څه حکم دی؟
- ۵۷۴ که په سامع او تالي کې د یوه مجلس بدل سي نو څه حکم دی؟
- ۵۷۵ د سجده تلاوت طریقه
- ۵۷۶ د تلاوت په دوران کې د سجده د آیت پرېښوولو حکم
- ۵۷۷ د سفر شرعي مسافه (فاصله)
- ۵۷۷ بَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِ
- ۵۷۷ د سفر شرعي مسافه (فاصله)
- ۵۷۸ د فرسخ او شرعي وانگریزي میل په اعتبار سره د سفر موده
- ۵۷۹ د شرعي میل، انگریزي میل، میتر او کیلو میتر اندازه د لاس او گز په اعتبار سره
- ۵۷۹ د منځنۍ درجې مزل (تگ) معتبر دی
- ۵۸۰ داوبو تگ د مځکې له تگ څخه مختلف دی
- ۵۸۰ د قصر شرعي حیثیت
- ۵۸۰ د قصر نه کولو حکم
- ۵۸۲ د قصر شروع کولو ځای
- ۵۸۲ د سفر انتها (پای)
- ۵۸۳ که اراده وکړي چې نن به له ښار څخه ځم لېکن تر دوو کالو پورې پاته وي نو قصر به کوي
- ۵۸۵ په دار الحرب کې د اسلامي لښکر لپاره د قصر حکم
- ۵۸۶ په دار الاسلام کې د اسلامي لښکر د اقامت حکم
- ۵۸۷

۵۸۸	د مسافر لپارہ دمقیم داقتداء حکم
۵۸۹	د مسافر لپارہ د قضاء سوي لمانخہ داقتداء حکم
۵۹۰	د مسافر لپارہ دمقیم دامامت حکم
۵۹۱	د مسافر امام لپارہ دا وریل مستحب دی: "خپل لمونځونه پوره کړئ زه مسافر یم"
۵۹۱	په وطن اصلي کي د اقامت نیت ضروري نه دی
۵۹۲	د وطن اقامت د باطلېدلو بیان
۵۹۳	په دوو ښارونو کي د اقامت نیت کول
۵۹۴	د سفر او حضر په قضاء سوو لمونځونو کي قصر او اکمال
۵۹۴	په قصر کي به نېک او گنهکاره سړی دواړه برابر وي، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)
۵۹۶	<u>بَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ</u>
۵۹۷	د جمعي د لمانخه د صحيح کېدلو شرطونه
۶۰۰	په مني کي د جمعي حکم
۶۰۱	د جمعي لپاره د باچا شرط کېدل (شرطيت)
۶۰۲	د جمعي لپاره د وخت شرط کېدل (شرطيت)
۶۰۳	د جمعي لپاره د خطبې شرط کېدل (شرطيت)
۶۰۴	د خطبې ادبونه
۶۰۴	په خطبه کي صرف پر ذکر اکتفاء کول جائز دي، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)
۶۰۶	د جمعي لپاره د جماعت شرط کېدل (شرطيت)
۶۰۷	د جمعي په لمانخه کي فقط د ښځو او کوچنيانو پاته کېدل
۶۰۹	پر کومو خلکو جمعه فرض نه ده؟
۶۰۹	معنوره خلک که د جمعي لمونځ وکړي نو څه حکم دی؟
۶۱۰	کوم خلک د جمعي امامت کولای سي؟
۶۱۱	بې له عذره د جمعي په ورځ د ماښين لمونځ د جمعي تر لمانخه مخکي کول
۶۱۲	د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت
۶۱۴	د معنوره خلکو لپاره د جمعي په ورځ د ماښين د لمانخه طريقه
۶۱۵	د جمعي د لمانخه د مسبوق حکم
۶۱۵	که د جمعي په ورځ امام په تشهد (التحيات) کي ونيسي نو د جمعي لمونځ يې صحيح دی، که نه؟
۶۱۷	د خطبې او رېدلو ادبونه
۶۱۸	خر شول او رانيول به پر اول اذان ختميري، که پر دويم؟
۶۲۰	<u>بَابُ الْعِيْدَيْنِ</u>
۶۲۲	داختر تر لمانخه مخکي سنت عملونه
۶۲۳	د سربايې (صدقة فطر) ورکولو وخت

۶۲۴	داختر تر لمانځه مخکې او وروسته نفل کول
۶۲۵	داختر د لمانځه وخت
۶۲۵	داختر د لمانځه طريقه
۶۲۸	داختر په تکبيرونو کې د لاسونو د پورته کولو حکم
۶۲۹	تر لمانځه وروسته د دوو خطبو حکم
۶۲۹	داختر د لمانځه د قضاء راولو حکم
۶۳۰	داختر د مياشتې د پتېدلو مسئله
۶۳۰	د لوی اختر د ورځې مستحبات
۶۳۱	د عيدگاه په لاره کې د تکبير ويلو حکم
۶۳۱	د يوه عنبر په وجه د لوی اختر د لمانځه د قضاء کېدلو حکم
۶۳۲	د عرفات د خلکو سره د مشابهت حکم
۶۳۳	<u>فَصْلٌ فِي تَكْبِيرَاتِ التَّشْرِيعِ</u>
۶۳۳	د تشریق د تکبيرونو شرعي حيثيت
۶۳۴	د تشریق د تکبيرونو د ويلو وخت
۶۳۷	<u>بَابُ صَلَاةِ الْكُسُوفِ</u>
۶۳۷	د کسوف د لمانځه (صلاة کسوف) طريقه
۶۳۹	په صلاة کسوف کې د قرائت تفصيل
۶۴۰	تر صلاة کسوف وروسته د دعاء داوړدولو حکم
۶۴۱	د صلاة کسوف د امامت حقداره څوک دی؟
۶۴۱	د خسوف يعنې د سپوږمۍ د تر نڅې په وخت کې د جماعت حکم

د سترو علماؤ تقريظونه

- ① خطيب العصر شيخ الدعوة مولانا محمد لعل مكي صاحب
- ② جامع المحقولات والمنقولات شيخ مولوي نصرالله صاحب
- ③ شيخ الحديث والتفسير مولوي عبد البصير صاحب

التقريظ الأول لخطيب العصر شيخ الدعوة معدن الأخلاق الحسنة المرضية مولانا محمد لعل مكي متع الله المسلمين بدوام بقاءه

باسمہ تعالیٰ

هدايه د فقهې مشهوره، اساسي او بنيادي كتاب دی چي له اته پېړيو څخه د حنفي مسلک يو مستحکم او عظيم بنياد گڼل کيږي، دا هغه ستر کتاب دی چي له دې څخه بغير د اسلامي مدارسو نصاب نا بشپړ دی. د ډېر ارزښت او عظمت په خاطر علماؤ په هر دور کي د هدايې بېلابېلي شروحي ليکلي دي چي له هغو څخه زياتره په عربي ژبه دي، او د علمي انحطاط په دې دور کي په هغو پوهېدل ډير ستونزمن دي، نو ځکه په نورو ژبو کي هم د هغې زياتي شروحي ليکل سوي دي.

له دې لړۍ څخه يوه غوره شرحه فتح الهدايه ده چي په ډېر نښايسته او عام فهمه انداز سره گران مرثب مولوي حبيب الرحمن مدني تياره کړې ده.

ما که څه هم بالاستيعاب د دې مطالعه نه وکړای سوه، خو بيا هم د مختلفو ځايونو په کتلو را ته معلومه سوه چي مرثب په ډېر زيار او تحقيق سره ژباړه او تشرېح کړې ده. بالخصوص مشکل او مغلق ځايونه يې په ډېر غوره اسلوب سره حل کړي دي، زما په فکر دا شرحه فقط د طالبانو لپاره نه بلکي د مدرسينو لپاره به هم انشاء الله مفيده وي، گران مرثب ماشاء الله د ښه استعداد او د تحريري صلاحيتونو حامل دی. الله تعالی دي د هغه دا

مولانا محمد لعل مكي
مستألفه عینو من والهم
دارج التمهیل جاسقه ام القره
مکتبه السکر سکه

خلعت قبول کړي، او د داسي نورو علمي خدماتو توفيق دي ورکړي. (آمین)

شيخ محمد لعل مكي عفى الله عنه

الصورة الأصلية لتقريظ خطيب العصر مولانا محمد لعل مكي

باسمہ تعالیٰ

هدایه دفعه مشهوره اساسی او بنیادی کتاب دی چې له اته قرونو
 څخه د حقې مذهب یو مستحکم او عظیم بنیاد کفل کيږي، دا هغه
 عظیم کتاب ګڼي له دې څخه بهیر د اسلامي مدارسونو نصاب نامکمل دی
 ده براهیت او عظمت په خاطر علماؤ په هره زمانه کې د هدایې مختلفه
 شروحې لیکلې دي چې له هغو څخه زیاتره په عربي ژبه دي، او د علمي ازخراط
 په دور کې په هغو پوهیدل ډیر مشکل دی، نو ځکه په نور و ژبو کې هم
 د هغې زیاتې شروحې لیکل سوې دي. له دې سلسلې څخه یوه بهترینه
 سره گمران مرتب مولوی حبیب الرحمن مدني ښاره کمرې ده.
 ماکه څه هم د دې بالا استعاب مطالعه نه وکړه، خو بیا هم د مختلفو ځایونو
 په کتلو رانه معلومه سوه چې مرتب په ډیر تحقیق او کوشش سره
 شرحه او تشریح کړې ده، بالخصوص مشکل او مغلق ځایونه یې
 په ډیر بهترین اسلوب سره حل کړي دي.
 زما په فکر دا شرحه فقط د طالبانو لپاره نه بلکې د مدرسینو لپاره به هم
 انشاء الله مفیده وي، گمران مرتب مابناء الله د ښه استعداد او د
 تحریرې صلاحیتونو حامل دی، الله تعالی د دې دهغه د احوال قبول کړي
 او د داسې نورو علمي خدماتو توفیق دی ورکړي

مستافان
 فارغ التحصیلان
 مسکنه السکره

محمد لعل مکی مخفیه

التقريف الثاني لجامع المعقولات والمنقولات العالم المحقق والخبر المذيق رئيس العلماء مولوي نصر الله صاحب دامت حياته العالية

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وكفى وسلاماً على عباده الذين سطفتي أما بعد:

فقد سرحت النظر في هذا الكتاب المستطاب المسمى بفتح الهداية شرح الهداية، فوجدته مفيداً من غير
وجزٍ مخلٍ ولا بسطٍ مُملٍ وسط من غير افراطٍ وتفريطٍ، نافعاً لتدريس الهداية.
اسئل الله أن يتقبل جهدي مؤلفه الفاضل الذكي حبيب الرحمن المدني، أدام الله فيضه، وأن يجعله نافعاً مقبولاً
وسبباً لنجاته.

العبد المفتقر نصر الله القندهاري

الصورة الأصلية

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وكفى وسلاماً على عباده الذين سطفتي
أما بعد:

فقد سرحت النظر في هذا الكتاب المستطاب
المسمى بفتح الهداية شرح الهداية، فوجدته
مفيداً من غير وجزٍ مخلٍ ولا بسطٍ مُملٍ وسط
من غير افراطٍ وتفريطٍ، نافعاً لتدريس
الهداية.

أسئل الله أن يتقبل جهدي مؤلفه الفاضل
الذكي حبيب الرحمن المدني، وأن يجعله نافعاً
مقبولاً وسبباً لنجاته.

العبد المفتقر

نصر الله القندهاري

التعريف الثالث للعلامة الفهامة برهان الحق والشریعة شیخ الحدیث والتفسیر

مولوی عبد البصیر مع الله المسلمين بطول بقائه

بمنه وكرمه تعالى بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى نشر العلم فى الدنيا واختار به الرسل والأنبياء وورث لهم العلماء والأتقياء ووفق لهم لما يحتاج إليه الأذكياء والأغنياء ويأتى إليهم الأمراء والأغنياء والفقراء والصلاة والسلام على سيد الرسل والأنبياء نبينا وحبينا وشفيعنا فى العقبي وعلى آله وأصحابه الذين هم نجوم الهداية والإقتداء، أما بعد:

فقد طالعت هذا الكتاب الشريف المسمى "بفتح الهداية شرح بشتو للهداية" فى مواضع شتى فوجدت أنه الحق الصريح من المذهب المذهب الصحيح وكف لا يكون الحق إنه قد نقل وترجم وأملأ العالم الكامل الفاضل الذكى أخونا فى الله رحمه الله الحافظ المولوى حبيب الرحمن المدنى حفظه الله من شر كل غيى وغوى، اللهم اجعل سعيه مشكوراً وعمله مقبولاً وجزاه خيراً الجزاء فى الدنيا والعقبى عني وعن سائر المسلمين، آمين.

الأحققر عبد البصير

"فأثر" غفر الله له ولوالديه

خادم التران الكريم والأحاديث النبوية فى الجامعة الإسلامية علامته تآرون حسن

النسخة الأصلية

بمنه وكرمه تعالى بسم الله الرحمن الرحيم

المجد لله الذى نشر العلم فى الدنيا واختار به الرسل والأنبياء وورث لهم العلماء والأتقياء ووفق لهم لما يحتاج إليه الأذكياء والأغنياء ويأتى إليهم الأمراء والأغنياء والفقراء والصلاة والسلام على سيد الرسل والأنبياء نبينا وحبينا وشفيعنا فى العقبي وعلى آله وأصحابه الذين هم نجوم الهداية والإقتداء، أما بعد فقد طالعت هذا الكتاب الشريف المسمى بفتح الهداية بشتو للهداية فى مواضع شتى فوجدت أنه الحق الصريح من المذهب المذهب الصحيح وكفى لا يكون الحق إنه قد نقل وترجم وأملأ العالم الكامل الفاضل الذكى أخونا فى الله رحمه الله الحافظ المولوى حبيب الرحمن المدنى حفظه الله من شر كل غيى وغوى، اللهم اجعل سعيه مشكوراً وعمله مقبولاً وجزاه خيراً الجزاء فى الدنيا والعقبى عني وعن سائر المسلمين، آمين.

الأحققر عبد البصير

الأحققر عبد البصير

خادم التران الكريم والأحاديث النبوية فى الجامعة الإسلامية علامته تآرون حسن

١٣٣٧ هـ
١٣ = ١٣
ذو الحجة المرام

د ژباړن خبرې

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين وعلى آله وصحبه الطيبين الطاهرين، أما بعد:

په حنفي فقه کې هدايه ډېر معتبر، مشهور او جامع کتاب دی. د تصنيف له وخت څخه تر اوسه په اسلامي مدرسو کې داخل او د حنفي فقهي يو مضبوط او مستحکم دليل گڼل کيږي، په ډېر عجيب او اجتهادي شان او په ډېر ښکلي ترتيب و اختصار سره ټوله فقهي مسئلې پکښې را جمع سوي دي، چي د هري مسئلې او جزئيې لپاره نقلي او عقلي دلائل هم ذکر سوي دي، د علم او پوهي ځلانده ستوري امام العصر علامه انور شاه کشميري رحمه الله د هدايې په اړه فرمايي چي د فقهي د ضروري مسئلو، او د ښه تعبير و اختصار په حواله سره په څلور سره مذهبونو کې هدايه يو ناياب کتاب دی؛ او په بل ځای کې علامه کشميري له يو شيعه عالم څخه را نقل کړي دي چي “د مسلمانانو سره د عربي ادب د لوړي درجې کتابونه درې دي: يو قرآن، دويم صحيح البخاري، دريم هدايه”، او د دې خبرې تصديق په خپله علامه کشميري هم کړی دی. همدارنگه د نصب الرايه په مقدمه کې ذکر سوي دي چي له علامه کشميري څخه يو فاضل عالم پوښتنه وکړه چي آيا تاسو د هدايې د شرحي “فتح القدير” په خير کتاب ليکلای سي، هغوی وويل: هو!، بيا يې پوښتنه ځنې وکړه، چي د هدايې په خير کتاب ليکلای سي، هغوی وويل: هيڅکله نه!، د هدايې په خير خو موږ يو څو ليکي هم ليکلای نه سو. (مقدمه نصب الرايه ج: ۱، ص: ۱۴)

د دې خبرو وزن او قدر هغه خلک احساسولای سي چي د علامه شاه کشميري صاحب په علم و کمال، قوت حافظه او د هغه په ستر شان خبر وي. همدا وجه ده چي هدايه اته (۸) پېړۍ مخکي ليکل سوې ده، خو بيا هم پر دې طرزيو بل داسي تصنيف تر اوسه په وجود کې راغلی نه دی چي پر ځای يې ودرېږي.

د هدايې د مقبوليت عالم دا دی چي په عربي ژبه کې د دې بې شمېره شرحي ليکل سوي دي، همدارنگه په نورو ژبو کې خصوصاً په اردو ژبه کې هم د دې پر تشریح او توضیح ډېر کار سوی دی، خو له بده مرغه په پښتو ژبه کې د هدايې يو داسي شرحه نسته چي په روانه، معياري او آسانه پښتو وي، چي له هغه څخه د عالمانو او طالبانو په شمول نور عام د لوست او ليک خاوندان هم پوره فايده واخلي، او په اول ځل کتنې سره يې عالمان او طالبان د هدايې د عبارت په مطلب پوه سي، که څه هم په پښتوري (سرحدي) پښتو کې پر دې څه کار سوی دی، خو موږ د سيمو د حضراتو لپاره له هغه څخه استفاده کول ډېر ستونزمن دي؛ نو د دې ضرورت په خاطر موږ د “فتح الهدايه” په نامه د پورتني صفتونو او ضرورتونو سره سم د هدايې يوه جامع شرحه وليکل، چي د هغه سره مو د حديثونو تخریج او راجع قولونه او داسي نور ضروريات هم په پوره اختصار سره ذکر کړل، هيله کوم چي په کتنې سره به يې انشاء الله هر کتونکی د هدايې پر ټولو مسائلو او عبارتونو فاتح او بريالی سي.

پر دې موقع له موضوع څخه اوږم او د يوې اړيني خبرې و طرف ته اشاره کوم هغه دا چي له بلې ژبې څخه ژباړه ډېر ستونزمن او پېچلی کار دی، يواځې هغه کس يې په ښه توگه کولای سي چي پر دواړو ژبو ښه برلاسی ولري، او په

لوستلو، خبرو او لیکنه کې یې هېڅ ستونزه نه ولري. زیات کسان ټکي په ټکي ژباړه کوي، چې اکثره ژباړل سوې جملې یې اوږدې، یا هم بې ترتیبه وي، چې بڼه بېلگه یې د ځینې لیکوالانو لخوا ژباړل سوې دیني کتابونه دي. هغوی پر دې ټینګار کوي، چې دیني کتابونه، آیتونه او حدیثونه باید ټکي په ټکي وژباړل سي؛ خو د ژباړې اصلي هدف د خلکو پوهونه او له اصلي ژبې څخه بلې ژبې ته د مفهوم لېږدونه ده. که ژباړه څومره له اصلي ژبې سره نژدې، روانه او ښکلې وي، هومره زیات لوستونکي پوهولای سي او زیات کسان ترې ګټه اخیستلای سي؛ نو ځکه موږ هم د پورتنۍ نکتو درعايت په خاطر تر ډېرو زحمتونو او خولو تویلو وروسته دا کوښښ کړی دی چې دلفظاً ترجمې پر ځای په ډېره معیاري او روانه پښتو ترجمه او تشریح رانقل کړو، چې هر لوستونکی د هر عبارت او هرې مسئلې په مطلب په آسانه پوه سي، او په حل کې یې د هېڅ ستونزې سره مخ نه سي.

د ژباړن د تشریح طریقه او ماخذونه: په اصل کې موږ دا کتاب د اړدو ژبې له دریو (۳) مشهورو شرحو څخه

ژباړلی دی: ① احسن الهدایه، ② اشرف الهدایه، ③ اشار الهدایه. په داسې ترتیب چې که په اشرف الهدایه کې به د عبارت تشریح یا ترجمه څه ستونزمنه وه، نو موږ به احسن الهدایه یا اشار الهدایه ته رجوع کوله، او تر موازنې وروسته به مو آسانه او د فایده وړ تشریح او ترجمه رانقل کوله، او د تشریح د لا آسانتیا لپاره به مو د زیاتره عبارتونو لپاره صورت د مسئلې هم ذکر کړی دی، له ترجمې او تشریح څخه علاوه چې نور کوم خدمتونه په دې شرحه کې تر سره سوي دي. هغه دادي:

① **تخریج:** د هدایې په متن کې د ټولو قولې، فعلې او تقریرې حدیثونو تخریج له صحاح سته او د حدیثو له نورو کتابونو څخه سوې ده، په دې لړ کې د حواله ورکولو لپاره د نوي تحقیقي نړۍ د اصولو سره سم د تخریج ورکولو کوښښ سوی دی.

② **راجح قولونه:** څرنګه چې په هدایه کې د څلور امامانو د اختلاف تر څنګ د حنفي علماؤ اختلاف هم ذکر سوی دی، نو ځکه مو له نامتو کتاب “القول الراجح” څخه راجح قولونه هم په پوره تفصیل سره بیان کړي دي. چې هر کتونکي ته زموږ د سترو عالمانو (امام ابو حنیفه، امام ابو یوسف، امام محمد رَحِمَهُمُ اللّٰهُ) راجح قول او مذهب هم معلوم سي، او د بل کتاب کتنې ته اړ نه سي.

او په راجح قول کې زموږ طریقه دا ده چې اول ځل مو په حاشیه کې راجح قول ته اشاره کړې ده، او دویم ځل مو بیا د تشریح په آخر یا د حاشیې په ضمن کې هم تفصیلي قول راجح ذکر کړی دی، او زیاتره ځایونه مو له مشهورو عربي کتابونو څخه د هغه په تائید کې څه عربي عبارتونه هم رانقل کړي دي.

③ **د عبارت توکیب:** په عامه توګه مو په عبارت او متن کې دا کوښښ کړی دی چې فقط د یوې مسئلې سره اړوند او د هرې ورځې د سبق په اندازه د عبارت تشریح وسي.

④ **د ژباړې توکیب:** د عبارت د هرې جملې تر څنګ محاورې ژباړه سوې ده، چې هر طالب ته یې فهم آسانه سي. او دا ورته معلومه سي چې دا ژباړه د عربي د دې جملې ده.

⑤ **اعراب:** د هدایې پر متن د اعراب لګولو کار هم په پوره غور او توجه سره سوی دی، او زموږ لپاره دا کار خلاف توقع ډېر ستونزمن ثابت سو.

⑥ د متن تصحيح: د متن د تصحيح لپاره مو له يوې څخه زياتو نسخو ته رجوع كړې ده، چې له هغو څخه يو څو نسخې دا دي: له دار الكتب العلميه بيروت څخه د شيخ ابو محروش عمرو بن محروش په تحقيق د عنايب نسخه، او له مكتبة دارالباز مكة المكرمة څخه د فتح القدير نسخه، او له عباس بن الباز مكة المكرمة څخه د نصب الراية نسخه.

⑦ د لغاتو حل او صرفي و نحوي تحقيق: تر هر عبارت وروسته چې په هغه كې كوم ستونزمن الفاظ وو، د “اللغات” په عنوان كې د هغو تفصيلي معنى هم ذكر سوې ده، او په كومو الفاظو كې چې د صرفي يا نحوي تحقيق ضرورت وو، په مختصره توگه د هغه څېړنه هم سوې ده. ښكاره دي وي چې د “اللغات” په ضمن كې د هر فعل د مصلري معنى رعايت سوي دى.

⑧ د عنوان ترتيب: هرې مسئلې ته مناسب عنوان ور كول سوي دي چې په آساني سره هر كتونكي ته معلومه سي چې دا عبارت د دې مسئلې او مضمون سره تعلق لري.

⑨ اضافي تشرېح: د تشرېح او ترجمې د لا آسانتيا لپاره د ځينو مشكلو جملو او الفاظو سره په قوسينو كې نور داسې جملې او الفاظ هم ذكر سوي دي چې مطلب نور آسانه كړي، او هر څوك استفاده ځني و كړي.

⑩ د متن او شرحي توپير: د هدايې د متن او شرحي د توپير لپاره په بېل او عليحده طرز سره تر عبارت لاندي كړبڼي وهل سوي دي چې هر كتونكي ته دا معلومه سي چې دا د متن (يعني د مختصر القدوري، يا د جامع صغير او مبسوط) عبارت دى، او دا شرحي (يعني د هدايې عبارت) دى.

په پاى كې د هغو ټولو حضراتو په خدمت كې د زړه له كومې تشكر وړاندي كوم، چې د دې ستونزمن كار په ترتيب او اصلاح كې يې زما سره مرسته كړې وي، خصوصاً د صداقت خپرنديې ادارې چې د داسې ارزښتمنو كتابونو خپرولو ته يې ملا تړلې ده، او د ټولو چارو ذمه واري او لگښتونه يې پر خپل غاړه اخيستي دي. او له درنو لوستونكو څخه هيله كوم چې له دې شرحي څخه تر فايدي اخيستلو وروسته د اميد په ډك زړه د حقير ژباړن، او د هغه د استاذانو او مور و پلار په حق كې، او د هر هغه چا په حق كې چې په دې كار كې يې خواږي كښلې وي د خير او بخښني دعاء و كړي. همدارنگه كه په كتاب كې كومه سهوه يا خامي محسوسه كړي، نو د اصلاح په هكله دي د هغه خبر موږ يا خپرنندويه ادارې ته ور كړي، چې په دويم چاپ كې يې تصحيح وسي.

ما كات من حسن فمن الله وما كات من عيب فيئ ومن الشيطان

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. وَثُبَّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْغَوَّابُ الرَّجِيمُ

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

ابو عباس حبيب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه پاکستان

رموز او اشارې

څرنگه چې موږ په دې کتاب کې د متن او شرحي، قول راجع او تخریج او داسې نورو د توپیر لپاره بېلابېل رمزونو او نښې کارولي دي، نو په لنډه توګه د هغو یادونه هم دلته کوو:

- د هدایې د متن لپاره موږ دا کرښه غوره کړې ده: -----
- او د شرحي لپاره موږ دا کرښه: _____
- د تخریج لپاره موږ داسې شمېرې کارولي دي: ①②③
- د قول راجع لپاره موږ د رمز غوره کړی دی: ●
- او د "أثر" لپاره موږ د رمز غوره: *
- په تشریح کې موږ د عربي عبارت د ژباړې لپاره عام قوسین استعمال کړي دي: ()
- او د عبارت د ستونزمنو الفاظو لپاره موږ د قوسین اختیار کړي دي: ◀ ▶
- ښکاره دي وي چې په کتاب کې به تاسو ته ډېر ځایونه د شیخین، طرفین او صاحبین الفاظ مخه راسي. او تقریباً ډېر کم طالبان په دې خبر نه دي چې شیخین، طرفین او څوک دي؟ نو د خبر تیا لپاره یې موږ د تعریف ذکر کوو:
 - له شیخین څخه مراد امام ابو حنیفه او امام ابو یوسف زمت نه دي.
 - له طرفین څخه مراد امام ابو حنیفه او امام محمد زمت نه دي.
 - او له صاحبین څخه مراد امام ابو یوسف او امام محمد زمت نه دي.
- او کله چې په کتاب کې امام صاحب یا امام اعظم ذکر سي نو له هغه څخه مراد زموږ د مذهب بنسټپل سترګه ابو حنیفه زمت الله دی.
- په تخریج کې له حدیث رقم څخه مراد د "حدیث شمېره" ده. لوله "باب" یا "فصل" یا یوازې "فصل" څخه مراد د "باب شمېره" ده، یعنې مثلاً په بخاري کې د دې حدیث شمېره دومره ده. او مثلاً په دې شمېره باب کې حدیث ذکر سوی دی.

مقدمه

انساني کمالات پر دوه قسمه دي: (۱) کمال علمي، (۲) او کمال عملي، بيا د کمال علمي دوه قسمه دي: (۱) ديني علم، (۲) او دنيوي علم، او دا خبره حقيقت ده چي د کومو دنيوي او عصري علومو سره چي د دين هيڅ تعلق نه وي، هغه بالکل جهل او د نبوت په ژبه ملعون دي.

بيا چي په ديني علومو کي "علم فقه" ته کوم ارزښت حاصل دی، هغه له هيچا څخه پټ نه دی، زموږ په تعليمي نصاب کي په قرآن او په حديث د پوهولو پېل له فقهي څخه کيږي، او بيا همدا فقه د دې دواړو نتيجه او ثمره هم ده، که يو طالب يا عالم په فقه کي تکړه نه وي، نو هغه په قرآن پاک او حديث شريف کي هيڅکله کاميابي نه سي ترلاسه کولای، همدارنگه که څوک تر حديثو او قرآن ويلو وروسته علم فقه ته نه ورسېږي، او د هغه سره شوق او رغبت نه ولري، نو پېشکه هغه "اسلام" د ژوند د يو بشپړ نظام او قانون په توگه نه پېژني، او نه په دې د ځان پوهولو کوښښ کوي، بلکي د هغه سرې په خيږ پاتېږي چي صرف پوستکي وويني، او د قرآن و حديث تر مغز پوري نه ورسېږي.

د فقهي حقيقت: څرنگه چي د ځيني خلکو له سترگو څخه د فقهي حقيقت پټ دی، نو ځکه هغوی ته دا اشتباه کېدی سي چي د دين سرچينه فقط قرآن او حديث دي، اسلامي امت ته د فقهي څه ضرورت نسته، دا شبهه هغه خلکو ته کېدی سي چي هغوی فقه له قرآن و حديث څخه عليحده د شريعت محمدي يوه مستقلة سرچينه او مأخذ گڼي، لېکن دا خيال بالکل غلط او بې بنسټه دی، په اصل کي پرته له دې د فقهي بل هيڅ حقيقت نسته چي هغه تر يو خاص ضابطې لاندې د قرآن و حديث بشپړه او جامع شرحه ده، هغه له قرآن و حديث څخه عليحده نه ده، بلکي له قرآن و حديث څخه را اخيستل سوې ده، کومي خبري چي قرآن و حديث په اجمالي او مختصره توگه بيان کړي دي، هغه خبري فقهي او د فقهي امامانو په تفصيل سره د فروع او جزئياتو په توگه ښکاره کړي دي، لکه څرنگه چي د شافعي مسلک باني او لارښوونکی امام محمد بن ادریس الشافعي رحمه الله فرمايي: جيع ما تقوله الامة شرح للسنة وجيع السنة شرح للقرآن، (څومره خبري چي امامان بيانوي [خصوصاً د فقهي امامان] هغه ټوله د حديثو شرحه ده، او د حديثو ټوله ذخيره د قرآن کريم شرحه ده)، او حافظ جلال الدين سيوطي په خپل کتاب الاشباة والنظائر کي د فقهي په باره کي ليکي: إن الفقه معقول من منقول، (فقه يو عقلي علم دی کوم چي له منقول ايمني له قرآن و حديث] څخه حاصل سوی دی)، معلومه سوه چي فقه صرف د قرآن او حديث يوه جامع شرحه ده، لهذا د قرآن و حديث او د فقهي په مينځ کي د تفریق کوښښ صرف د اسلامي دښمنانو دسيسه او مکر دی.

د فقهي مبادي: د هر فن او کتاب تر وياو مخکي د هغه فن له لازمي مباحثو او د کتاب د مصنف له حالاتو څخه خبرېدل ډېر ضروري دي، څرنگه چي دا کتاب د فقهي دي، نو د دې تر شروع کولو مخکي هم د خوشياتو پېژندل ډېر مهم دي:

(۱) د فقهي تعريف، (۲) موضوع، (۳) غرض و غايت، (۴) مأخذ، (۵) حکم، (۶) د کتاب د مصنف ژوند ليک.

د فقهې لغوي تعريف: فقه له كرم او سمع دواړو بابونو څخه راځي. كله چې له سمع څخه راسي، يعني فقه يَفْقَهُ فَقَهَا نو معنى يې كيږي: العلم بالشئ (په يوشې پوهېدل)، پېژندل، او كله چې له كرم څخه راسي، يعني فقه يَفْقَهُ فَقَاهُ، نو معنى يې راځي: فقيه او عالم كېدل، هونيار كېدل.

د "فقه" لفظ په قرآن كرم كې شل (٢) ځايه استعمال سوى دى، لېكن چيږي هم ماضي او مصدر نه دي ذكر سوى. بلكې هرځاى مضارع استعمال سوى دى، او بيا صرف يو ځاى د "تفعل" له باب څخه راغلى دى، نور ټوله ځايونه د "سمع" له باب څخه استعمال سوى دى.

د فقهې اصطلاحي تعريف: العلم بالأحكام الشرعية الفرعية المكتسبة من أدلتها التفصيلية، (فقه د شريعت د فرعي احكامو هغه علم ته ويل كيږي چې د احكامو د تفصيلي دلائلو په ذريعه حاصل كړى سي).

د فقهې د اصطلاحي تعريف پوره تشرېح:

الاحكام الشرعية الفرعية: شرعي احكام پر دوه قسمه دي: (١) اصلي (٢) فرعي.

اصلي احكام: هغه احكامو ته ويل كيږي چې تعلق يې د عقيدې سره وي، يعني اعتقادي احكامو ته اصلي احكام ويل كيږي، لكه د الله عز وجل وحدانيت (يووالى)، د رسول الله ﷺ رسالت، د آخرت علم، دا ټوله احكام اعتقادي دي، چې اصلي احكام هم ورته ويل كيږي، علم فقه د دې سره تعارض او نښته نه لري، بلكه له فرعي احكامو څخه بيان كوي.

فرعي احكام: هغه احكامو ته ويل كيږي چې تعلق يې د عمل سره وي، لكه لمونځ، روژه، حج، خرڅول او رانيول، په علم فقه كې همدغه احكام بيانېږي.

أدلتها التفصيلية: د دې عبارت اصلي مطلب دا دى چې فقه هغه علم دى چې په هغه كې د احكامو تفصيلي دلائل هم معلوم كړاى سي، مثلاً يو څوك ووايي چې حج فرض دى، نو دليل به يې هم ورته معلوم وي چې دا آيت دى: **وَأَتُوا الْحَجَّ** والعبرة لله [البقرة: ١٩٦]، يا مثلاً د مسئله بيان كړي چې لمونځ او زكاة فرض دى، نو دا به هم ورته معلومه وي چې دليل يې دا آيت دى: **أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ** وار كمو امم الراكعين [البقرة: ٤٣]، لنډه دا چې د انسان د اعمالو پر هره جزئيه د حلت، حرمت، كراهت او د وجوب حكم لگولو او د هريوه دليل بيانولو ته علم فقه ويل كيږي.

د فقهې موضوع: فعل المكلف ثبوتاً أو سلباً، يعني د خاللېدلو او حرامېدلو په اعتبار سره د مكلف فعل د علم فقه موضوع ده، يعني د مكلف انسان له فعل او عمل څخه دا بحث كول چې دا فرض، يا سنت مؤكده، يا نفل دى، يا مثلاً حرام، يا مكروه تحريمي، يا مباح دى.

د فقهې غرض و غايت: الفوز بسعادة الدارين، يعني په دنيا او آخرت كې نېك بختي او كاميابي حاصلول د فقهې غرض و غايت دى، د دنيا كاميابي خو دا ده چې فقيه د خداى مخلوق ته ديني فايده رسوي، چې آخر د هغه په وجه د عزت ځاى او لوړو درجو ته ورسېږي، او د آخرت نېك بختي دا ده چې شفاعت او جنت به حاصل كړي، او د خپل پروردگار په سپېڅلي دېدار به مشرف سي.

د فقهې مأخذ: كتاب، سنت، اجماع او قياس د فقهې مأخذونه دي.

د فقهي حکم: يعنې په شريعت کي د فقهي حېثيت څه دئ؟ جواب يې دا دی چي د دين د ضروري مسئلو زده کړه فرض عين ده، او له هغه څخه ماسوا د نورو مسئلو زده کړه مستحب ده.

د هدايي د مصنف لنډ ژوند ليک

نوم او نسب: د هدايي د مصنف نوم علي دی، کنيت يې ابو الحسن دی، لقب يې برهان الدين او د پلار نوم يې ابوبکر دی، د نسب سلسله يې داسي ده: ابو الحسن علي بن ابی بکر بن عبد الجليل بن الغليل المرغيناني القرطبي الحنفي (کنه الطرون)، او نسب يې د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه سره يو ځای کيږي.

د پيداښت ځای او نېټه: د هدايي مصنف علامه مرغيناني رحمه الله د دوشنبې په ورځ د مازيگر په وخت کي د رجب المرجب په اتمه (۸) ورځ، په سنه: ۵۱۱ هـ کي دې دنيا ته سترگي پرانيستلې، په عامه توگه ده د نوم سره مرغيناني ليکل کيږي چي له هغه څخه دا وهم کيږي چي ده د وطن اصلي او د پيداښت ځای مرغينان دی، لېکن صحيح دا ده چي مرغينان د ده د وطن اصلي او د پيداښت ځای نه دی، بلکي د مرغينان د “رشد” په نامه يو کلي (محلّه) کي ده پيداښت وسو، نو ځکه ځيني خلک تر مرغيناني وروسته رشداني هم ليکي، مرغينان د فرغانه ولسوالۍ سره مربوطه يو غټ سيمه وه چي اوس هغه په ازبکستان کي ده، لېکن په دې نامه سره اوس شهرت نه لري.

يادونه: مرغينان د ميم په فتحه سره دی، او فرغانه د فاء په فتحه سره دی.

تعليم او پالنه: د علامه مرغيناني رحمه الله پلار ده په کم عمرۍ او ماشومتوب کي وفات سو، نو اوله تعليمي پالنه يې مورني نيکه قاضي امام بن حبيب بن علي وکړه، دا بزرگ د مرغينان د سيمي قاضي وو، او د شمس الاثمه سرخسي رحمه الله له شاگردانو څخه وو، په فقه، علم کلام او قضاء کي يې ډېر مهارت درلودی.

صاحب د هدايي د مورني نيکه تر مړني وروسته د علم فقه او علم کلام حاصلولو لپاره فرغانه ته سفر وکړی، تر هغه وروسته سمرقند، بخارا، نيشاپور، مرو، بلخ، حرمين شريفين، بغداد او همدان ته هم ولاړی.

استاذان: په فرغانه کي يې له ابو المعاني ظهير الدين بن زيار بن الياس څخه استفاده وکړه، په سمرقند کي يې له علامه نجم الدين عمر نسفي څخه علمي استفاده وکړه، علامه نسفي ډېر ستر مفتي، فقيه، محمد او مفسر وو، چي په فقه او حديث کي يې ډېر کتابونه ليکلي دي، د عقائدو پر موضوع يې هم يو مختصر کتاب ليکلی دی، چي علامه تفتازاني د هغه شرحه ليکلې ده، کوم چي د (شرح عقائد) په نامه سره مشهوره دی، په نيشاپور کي ده استاذ شيخ صفی الدين ابو البرکات عبد الله بن محمد صاعدي وو، او په مرو کي يې له محمد بن ابی بکر الخطيب، شيخ ضياء الدين محمد بن الحسين البنديجي، او شيخ ابو الفتح محمد بن عبدالرحمن مروزي څخه علم فقه او علم حديث حاصل کړی، په بلخ کي يې له قاضي سعيد بن يوسف حنفي، ابو شجاع ضياء الاسلام عمر بن محمد بسطامي څخه د حديث روايت حاصل کړی، په بخارا کي يې له برهان الاثمه الصدر الشهيد عمر بن عبد العزيز بن ماز (مؤلف محيط البرهان) څخه د علم کلام او د علم فقه تعليم حاصل کړی، همدارنگه يې له شيخ احمد بن العزيز، شيخ محمد بن عبد الرحمن بخاري، شيخ ابو عمر عثمان بن علي بيکندي او علامه ابو الرضا محمد بن محمود طرازي څخه هم استفاده وکړه.

شاگردان: په ماوراء النهر کي د فقهي د نشر کېدلو اصلي لامل علامه مرغيناني رحمه الله وو، او بې شمېره خلکو له دوی څخه استفاده وکړه، چي له هغو څخه د يو څو نومونه دا دي: (۱) شمس الاثمه محمد بن عبدالستار کردي، (۲) شيخ

جلال الدين محمد بن الحسين الاستروشني، (۳) امام عمر بن محمود بن محمد، (۴) قاضي القضاة محمد بن علي بن عثمان سمرقندي، (۵) برهان الاسلام علامه زرنوجي (مؤلف تعليم المتعلم) او داسي نور. **تصنيفونه**: د هدايي د مصنف يو شو مهم تصنيفونه دادي: (۱) بداية المبتدي، (۲) كفاية المنتهي، (۳) نشر المذهب، (۴) التجنيس، (۵) المزي، (۶) مختارات النوازل، (۷) منتقى الفروع، (۸) كتاب الفرائض، (۹) مناسك الحج، (۱) شرح الجامع الصغير.

علم او كمال: صاحب د هدايي په خپله زمانه كي ډېر ستر عالم وو، تاسو له دې څخه اندازه وكړئ چي هغه د هدايي په شير عظيم الشان تصنيف ليكلي دي چي په فقهي نړۍ كي يې هيڅ ساري نه ليدل كيږي، همداراز دده د علم او كمال تعريف له نورو نامتو علماؤ څخه علاوه د ده همعصره (همدوره) علماؤ هم كړي دي، او انسان ډېر كم دخپل همعصر د فضل او كمال تعريف كوي، لكه څرنگه چي علامه عبدالحى لکنوي رحمه الله ليكلي دي: و اقر له (صاحب الهداية) بالفضل والتقدم اهل عصره كالامام فخر الدين قاضي خان وصاحب المحيط، وصاحب الفتاوى الظهيرية وغيرهم (فوائد البية ص: ۱۴۱)، او د جواهر مضيه مصنف د دوى فضل او كمال داسي بيان كړى دى: كان اماماً فقيها حافظاً محدثاً مفسراً جامعاً للعلوم ضابطاً للفنون متقناً محققاً نظاراً مدققاً زاهداً ورعاً بارعاً فاضلاً ماهراً أصولياً أدبياً شاعراً لم تر العيون مثله فى العلم والأدب.

د هري نبي نېټه: شيخ الاسلام علامه مرغيناني رحمه الله د سپېښې په ورځ د ذوالحجې په څوارلسم (۱۴) تاريخ په سنه: ۵۹۳ هـ كي له دې فاني نړۍ څخه كوچ وكړى، او د سمرقند په “كروين” ښار كي د علم او كمال دا ځلانده لمر د تل لپاره پټ سو.

البقيات الصالحات: صاحب د هدايي درې زامن پرېښوول: عماد الدين، نظام الدين عمر، ابو الفتح جلال الدين محمد، او درې سره د فضل و كمال خاوندان او دخپل پلار تربيه سوي ول.

صاحب د هدايي يو ستر محدث او حافظ الحديث وو

صاحب د هدايي فقط د فقهي نه بلكي د حديثو امام او حافظ هم وو، علامه ظفر احمد عثمانى رحمه الله ليكي چي: “د علامه مرغيناني رحمه الله د ستر محدث كېدلو ښكاره دليل دا دى چي دوى په خپل تصنيفونو كي خصوصاً په هدايه كي په زياته اندازه حديثونه را نقل كړي دي.

همدارنگه نامتو محدث مولانا محمد عبد الرشيد نعماني صاحب د هدايي په باره كي له اعلام الأخيار څخه د علامه محمود بن سليمان كفوي دا قول را نقل كړى دى چي: كان (صاحب الهداية) اماماً فقيها حافظاً محدثاً مفسراً (ابن ماجة نور علم حديث ص: ۱۹۷) خو د بعضي كم نظرو يا متعصب علماؤ له سترگو څخه د حنفيه وو د دې ستر امام دغه ځلانده اړخ (حديثي اړخ) پټ دى، او د هدايي او حنفيت په باره كي په ناپوهي مبتلا دي.

د هدايي د مصنف طبقه

ابن كمال باشا صاحب د هدايي له اصحاب الترجيح څخه شمېرلى دى، او بعضو له اصحاب التخريج څخه شمېرلى دى، د علامه لکنوي رحمه الله په فكر صاحب د هدايي يو مجتهد دى د مذهب له مجتهدينو څخه. (مقدمه نم الرابع ح ۱، ص: ۱۴)

د هدایې د لیکلو وجه

مخکې تر هدایې علامه مرغیناني (صاحب د هدایې) د خپلې فقهي تندي د بشپړتیا لپاره د بدايه المبتدی په نامه یو کتاب ولیکي، او په دې تصنيف سره د هغه مقصد دا وو چې په مختصره عبارت کې فقهي احکام او مسائل راجمع کړای سي چې خلکو ته یې کتل آسانه وي، او د ډېرو پانواړولو پر ځای په یو کتاب کې په مختصر وخت کې په ديني احکامو او مسائلو سره خلک خبر سي، خو دا کتاب خلاف توقع زیات مختصر سو، نو ځکه یې د کفایة المنتهي په نامه د دې کتاب یوه بله غټه شرحه ولیکله؛ خو دا شرح دومره اوږده سوه چې اتيا (۸۰) جلدو ته ورسېدل. لنډه دا چې صاحب د هدایې په ایجاز (لنډوالي) کې هم مبالغه وکړه، او په طوالت (اوږدوالي) کې یې هم مبالغه وکړه؛ تر دې وروسته هغه ته دا احساس وسو چې داسې نه د ډېر اوږدوالي په سبب خلک اصل کتاب پرې نه اړدي، او محنت به مې خاوري و ضایع سي، نو دویم ځل یې بیا خپل عزم او همت گړندی کړی، او په سنه: ۵۷۳ هـ کې د ذی القعدة په میاشت کې د چهارشنبې په ورځ د الهدایة په نوم بل تصنيف شروع کړی، او په دې ځل یې دا کوبښن وو چې دا تصنيف نه دومره مختصر سي چې لوستونکو ته هیڅ په لاس ور نه سي، او نه دومره اوږد سي چې دخلل سبب جوړ سي.

الحمد لله! د دیارلسو کالو په اوږده موده کې د سخت پرلپسې کوبښن او زیار په نتیجه کې د هغه دا کتاب بشپړ سو، او د لمر د ځلا په خیر د فقهي آسمان پر خنډو وغوړېدی، او د عوامو و خواصو مرجع جوړ سو.

د هدایې د لیکلو زمانه

علامه مرغیناني رحمه الله د هدایې تصنيف په سنه: ۵۷۳ هـ کې د ذی القعدة په میاشت د چهارشنبې په ورځ د ماښام تر لمانځه وروسته شروع کړی، او په ډېر کوبښن او زیار سره یې د دیارلس (۱۳) کالو په موده کې د ستر کتاب پوره کړی. او د تصنيف په وخت کې دده د اخلاص، تعلق مع الله او عبادت دا حال وو چې د دیارلس کالو په دې اوږده موده کې یې همشپه روژې هم نیولې، او پوره کوبښن یې کوی چې څوک یې په روژو خبر نه سي، کله چې به خادم خوراک راوړی. نو ده به یو طالب یا مېلمه ته ورکړی، چې په هغه سره به د خادم دا خیال سو چې خوراک ده په خپله خوړلی دی. سبحان الله! (کنف الظنون ج: ۲، ص: ۲۰۳۲؛ و مقدمه نصب الرايه ج: ۱، ص: ۱۴)

د هدایې د بابونو او فصلونو شمېر

د هدایې د هر جلد د کتابونو، بابونو او فصلونو د پېژندګلوی لپاره لاندې نقشه وګورئ!

جلد	کُتب	ابواب	فصول
هدایه اول	۵	۴۶	۳۶
هدایه ثانی	۱۴	۵۲	۳۹
هدایه ثالث	۲۲	۴۴	۴۲
هدایه رابع	۱۶	۲۳	۳۷

له دې نقشي څخه معلومه سوه چې د هدایې ټوله کُتب ۵۷، ټوله بابونه یې ۱۶۵ او ټوله فصلونه یې ۱۵۵ دي.

د هدایې شروح او حواشي

کوم کتاب چې د علمانو په نېز خوږه معتبر او مهم وي، هومره یې د شروحاتو او حواشي ووزیات بندوبست سوی وي، خوږنگه چې هدایه هم یو معتبر او منلی کتاب دی، نو ځکه په هر دور او زمانه کې سترو علمانو هدایې ته هم ډېر غټ ارزښت ورکړی دی، او د هغې لپاره یې په ډېره زیاته اندازه شروحات او حواشي لیکلي دي، چې شمېر یې تقریباً تر څلوېښتو (۴۰) اوږي، له هغو څخه یو څو مهمې شرحي دادي:

شمبر	د شرحي نوم	مؤلف
۱	النهائة	دهدایې د مصنف شامرد امام حسام الدين المعروف بالصفهاني الحنفي (متوفى سنة: ۵۷۱۰هـ)
۲	نهاية الكفاية في دراية الهداية	الامام تاج الشريعة عمر بن صدر الشريعة الاول عبيد الله المحبوبي الحنفي (متوفى سنة: ۵۶۷۲هـ)
۳	العناية	شيخ اكمل الدين محمد بن محمود البابرني الحنفي (متوفى سنة: ۵۷۸۶هـ)
۴	البنية	الحافظ بدر الدين العيني الحنفي صاحب عمدة القاري شرح البخاري (متوفى سنة: ۸۵۵هـ)
۵	فتح القدير للعاجز الفقير	الشيخ امام كمال الدين محمد بن عبد الواحد المعروف بابن المهام (متوفى سنة: ۸۸۶۱هـ)
۶	الكفاية	العلامة السيد جلال الدين الخوازمي (متوفى سنة: ۵۷۶۷هـ)
۷	الفوائد	العلامة الفهامة مولانا حميد الدين علي بن محمد ضرير (دا د هدایې تر ټولو مخکنۍ شرحه ده، لېکن علامه سيوطي وايي چې د هدایې اوله شرحه "مقابه" ده)
۸	غاية البيان ونادرة الأقران	الشيخ قوام الدين امير كاتب بن غير الاتقاني
۹	غاية السروجي	ابو العباس احمد بن ابراهيم السروجي (متوفى سنة: ۵۷۱۰هـ)
۱۰	التوشيح	الشيخ سراج الدين عمر بن اسحاق الغزنوي الهندي (متوفى سنة: ۵۶۹۰هـ)
۱۱	شرح الهداية	العلامة علاء الدين المعروف بابن التركماني المارديني (متوفى سنة: ۵۷۵۰هـ)
۱۲	شرح خلاطى	العلامة علاء الدين علي بن محمد بن حسن خلاطى (متوفى سنة: ۸۵۸هـ)
۱۳	معراج الدراية إلى شرح الهداية	الامام قوام الدين محمد بن احمد المخجندی البخاري السكاكي
۱۴	نصب الراية لأحاديث الهداية	حافظ جمال الدين زيلعي حنفي (متوفى سنة: ۷۶۲هـ)
۱۵	الدراية في منتخب تجريج أحاديث الهداية	حافظ ابن حجر عسقلاني شافعي (متوفى سنة: ۸۵۲هـ)
۱۶	حاشية قارى الهداية	الشيخ سراج الدين عمر بن علي كنجاني (متوفى سنة: ۸۳۹هـ)
۱۷	حاشية مولانا عبد الحى لكتوي	الشيخ مولانا عبد الحى لكتوي (متوفى سنة: ۱۳۰۴هـ)

د هدایې مقبولیت، ارزښت او عظمت

د علامه مرغیناني رحمه الله د ډېر او نایاب اخلاص، تقوی او محنت ثمره دا سوه چې الله جلّ و علا هدایې ته هغه مقبولیت ور وبخښی چې تصویر یې هم انسان کولای نه سي، همدا وجه ده چې تر قرآن وروسته له زیاتو لوستل سوو کتابونو څخه هدایه هم یو کتاب شمېرل کیږي، ډېر کم به یو داسې کتاب فروشي پیداسي چې په هغه کې هدایه نه وي، د هدایې د دې مقبولیت په لیدلو سره یو شاعر ډېر ښه ویلي دي:

إِنَّ الْهَدَايَةَ كَالْقُرْآنِ قَدْ نَسَحَتْ

مَا ضَرَفُوا قَبْلَهَا فِي الشَّرْعِ مِنْ كُتُبٍ

فَأَحْفَظُ قَوَاعِدَهَا وَأَتْلُكَ مَعَالِمَهَا

(يُسَلِّمُ مَعَالِكَ مِنْ رُيْخٍ وَمِنْ كَبِيبٍ (کنف الطول ج: ۲، ص: ۲۰۲)

ژباړه: لکه څرنګه چې قرآن کریم مخکني آسماني کتابونه منسوخ کړل، همدارنګه هدایې د فقهي مخکني کتابونه منسوخ کړل؛ نو (اې طالبه!) د دې قواعد او ضوابط یاد کړه، او طريقې یې خپلې کړه، چې ستا خبرې له دروغ او کړوالي څخه خوندي سي.

همدارنګه د علامه مرغیناني رحمه الله زوی ابو حفص محمد بن علی عمادالدين د هدایې په باره کې لیکلي دي:

كِتَابُ الْهَدَايَةِ يَهْدِي إِلَى

إِلَى خَافِئَاتِهِ وَيُجَلِّسُ وَالْقَلْبَ إِلَى

فَلَا زَمَهُ وَأَحْفَظْهُ بِأَدَاةٍ جَدِيدَةٍ

فَمَنْ نَالَ أَقْصَى إِلَيْهِ

ژباړه: هدایه خپلو یادونکو ته د هدایت لار ورنښي، او ږوندالی په بینایی (او څیرکتوب) بدلوي. نو اې د عقل خښته! دا تینګه ونیسه او یاده یې کړه، ځکه چا چې دا حاصله کړه، هغه خپلې ارزوګاتي پوره کړې.

هدایه یو ډول معجزه ده

صاحب د تنظیم الداربه حضرت مولانا محمد ابو الحسن رحمه الله لیکلي دي چې “هدایه” او “حجة الله البالغة” د سر د لر کونین محمد ﷺ له هغه معجزو څخه دي کوم چې د نبی ﷺ تروقات وروسته د هغه د امتیانو په لاس ښکاره سوي دي. د “حجة الله البالغة” په باره که همدا قیمتي خبره له علامه سید ابو الحسن علي ندوي څخه هم راټول سوي ده. (نعم

هدايه د دماغي تمرين (ورزش) او د ذهن د پياوړتيا لپاره يوه کاميابه نسخه ده

هسي خو هدايه د فقهې کتاب دی، لېکن که دې ته د “پوهې کتاب” وويل سي، نو بې حيايه به نه وي، ځکه چې د دې کتاب هره ليکه له عقل او پوهې څخه ډکه ده، دا خبره بالکل ښکاره ده چې د هدايې د يوې صفحه عقل او حکمت د “قاضي” په سلهاوو صفحه کې نه سي ترلاسه کېدلی، خاص همدارنگه د ارسطاطاليس د ټوله ژوند عقل د امام ابو حنيفه رحمه الله د يوې ورځې د عقل مقابلې نه سي کولای.

د دماغي ورزش (سپورټ) او د ذهن تېزولو لپاره زموږ په نصاب کې ډېر کتابونه ويل کيږي، لېکن حقيقت دا دی چې د هدايې په عجيب و غريب او فصيح و بليغ عبارتونو سره چې خومره ذهن تيزيږي، او دماغ ته خومره تمرين ورکول کيږي، يو کتاب هم په دې مقصد کې د دې عظيم کتاب سره نه سي برابرېدلی، د دې کتاب تر زده کړې او ښه پوهنې وروسته د ستونزمنو مباحثو او د مشکلونو نکتو يوه عجيبه ملکه او همت په انسان کې پيدا کيږي (هغه که د هر فن مشکلي نکتې او مباحث وي)، هيڅ سليم الفکر او د عقل څښتن هم چې د هدايې سره يې پوره تعلق وي له دې خبرو څخه انکار نه سي کولای. (تنظيم الدراية ص: ۳۱)

د هدايې په اړه يو نظر

د هدايې د شرحه ليکلو په وخت کې دا اندازه را ته وسوه چې صاحب د هدايې اصل متن قدوري جوړ کړی دی، اوزياتي مسئلې يې له قدوري څخه را اخيستي دي، او د هغه تشرېح يې کړې ده، کله نا کله يې د باب په مينځ کې د جامع صغير او کتاب الاصل (مبسوط) عبارت هم متن جوړ کړی وي، او د هغه تشرېح يې کړې وي، نو ځواکي د هدايې متن د دې هرې کتابونو مجموعه ده: ① مختصر القدوري، ② جامع صغير، ③ مبسوط.

د هدايې د حديثونو په اړه يو ضروري نظر

صاحب د ائثار الهدايه وايي: د هدايې ليکوال چې کوم حديثونه راوړي دي، هغه عموماً روايت بالمعنی دي، له کتاب څخه يې مخامخ ليکلي نه دي، همدا وجه ده چې هغه پوره حديث نه ليکي، بلکې د استدلال لپاره صرف د حديث يوه ټوکره (قطعه) ليکي، او په هغه سره دليل نيسي، لېکن پر دې موقع بعضي خلک دا اشکال کوي چې موږ تر ډېرې پلټنې وروسته هم داسې حديث پيدا نه کړی؛ اوس موږ هغه وجهي ذکر کوو چې د هغو په سبب بعضي خلکو ته دا شبهه کيږي چې داسې حديث بالکل نسته يا دا حديث غريب يا موضوعي دی.

(۱) اوله وجه دا ده چې صاحب د هدايې کله نا کله داسې قطعه ليکلې وي، چې په دوو حديثونو کې هم ترلاسه کيږي، خلک پر هغه اعتراض کوي چې دا جمله په هيڅ يو حديث کې نسته، يا دا بالکل حديث نه دی، لېکن دې ته نه گوري چې دا جمله په دوو حديثونو کې غوړېدلې ده.

(۲) کله نا کله داسې هم سوي وي چې تر يوې جملې مخکې يې قوله عليه السلام ليکلي وي، چې له هغه څخه دا معلومېږي چې دا حديث ټوکره ده، لېکن تر تحقيق او پلټنې وروسته معلومه سوه چې دا حديث نه دی، خو د صاحبې يا تابعي قول خامخا دی، کوم ته چې حديث مرسل وايي، لېکن ځينې خلک د داسې جملې د ليدلو په وخت کې دا شبهه کوي چې دا بالکل حديث نه دی، او بغير له تحقيق څخه پر صاحب د هدايې دا مهر لگوي چې هغه موضوعي حديث رانقل کوي، لېکن دې ته نه گوري چې دا که حديث نه دی، لېکن د صاحبې يا تابعي قول حتماً دی.

(۳) کله داسي هم سوي وي چي صاحب د هدايې داسي لفظ ليکلی وي چي په حديثو کي نه وي. لېکن د هغه په معنی (هم معنی) لفظ وي، چي دليل په ونيول سي، په دې وخت کي هم ځيني خلکو ته اشکال وي چي دا حديث نه دی، لېکن خيال يې نه وي چي صاحب د هدايې دلته د حديث الفاظو ته ورته نور الفاظ ذکر کړي دي.

(۴) داسي هم سوي دي چي مثلاً حديث يا قول د حضرت عبدالله بن عمرو وي، او صاحب د هدايې د عبدالله بن عباس نوم ذکر کړی وي، چي د هغه په وجه بعضي حضراتو دا ليکلي وي، چي دا حديث نه دی، لېکن تر پلټنې وروسته معلومه سوه چي دا د بل صحابي حديث يا قول دی، نو ځکه داسي حديثونه او آثار هم بې بنياده نه دي، صرف درواوي په نوم کي تبديلي راغلې ده.

يادونه: د کومو مسئلو لپاره چي صاحب د هدايې يو حديث يا حديث يوه توگه ذکر کړې وي، صاحب د اثمار الهدايه کوم چي په اوسني وخت کي د ډيوبند ستر فاضل دی، د هغه لپاره درې درې پوره حديثونه د حوالو سره ذکر کړي وي. نو که څوک د هدايې د حديثونو په باره کي پوره معلومات غواړي اثمار الهدايه ته دي رجوع وکړي، او دا شبهه دي نه کوي چي د حنفي مسئلو لپاره حديثونه نسته.

په هدايه کي د هدايې د مصنف عادتونه او طريقې

(۱)... مصنف د هدايې چي کله قال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي، نو له دې څخه د هغه خپل ذات مراد وي، همدا راز شيخ محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ فرمايلي دي، لېکن ابو السعود رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د خپل ځان ذکر کولو لپاره صاحب د هدايې داسي ليکلي دي: قال العبد الضعيف عفى عنه، لېکن تر وفات وروسته يو شاگرد د هغه پر ځای قال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ليکلي دي. ځکه چي د خپل ځان لپاره قال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ليکل ښه نه دي، د تېرو مشرانو هم دغه طريقه ده.

(۲)... د هدايې د مصنف دا عادت هم دی چي دا قولو د ليکلو په وخت کي قوي قول مخکي ذکر کوي. لېکن د دلائلو د ليکلو په وخت کي چي کوم مذهب دده په نېز مختاره وي، د هغه دليل وروسته بيانوي، چي دا دليل د مخکي دلائلو جواب هم سي.

(۳)... صاحب د هدايې چي کله قال مشائخنا ذکر کړي، نو له دې څخه د بخارا، سمرقند او فرغانه علماء مراد وي. د بخارا، سمرقند، ترمذ، فرغانه او ماوراء النهر علماء به په هغه زمانه کي يو ستر حيثيت درلودی. او په فتوی کي به د هغو يو ځانگړی مقام وو، په دې خاطر صاحب د هدايې د خپلو مشائخو رايي ته اهميت ورکوي. اوس د دې ښارونو هيڅ حيثيت نسته، دا ښارونه په اوسني وخت کي د ازبکستان د دريائي سيحون او دريائي جيحون په مينځ کي پراته دي.

(۴)... صاحب د هدايې چي کله ديارنا ذکر کوي، نو له دې څخه دده خپل ښار مراد وي. او دده ښار د ماوراء النهر سره نژدې په فرغانه کي وو.

(۵)... کوم آيت چي مخکي تېر سوی وي، دويم ځل د هغه و طرف ته د اشاره کولو لپاره صاحب د هدايې بيا تېون ذکر کوي.

(۶)... کوم حديث چي مخکي ذکر سوی وي، دويم ځل د هغه و طرف ته د اشاره کولو لپاره بيا روڼ ذکر کوي.

(٧)... کوم عقلي دليل چي مخکي تېر سوی وي، دویم ځل د هغه و طرف ته د اشاره کولو لپاره بیا ذکر نایا مابینا ذکر کوي.

(٨)... کله داسي هم کيږي چي دآيت، حديث او دليل عقلي ټولو و طرف ته د اشاره کولو لپاره لمابینا ذکر کوي.

(٩)... کله نا کله عقلي دليل د "فقه" په لفظ سره ذکر کوي، مثلاً وايي: الفقه فيه کذا.

(١٠)... او کله چي تر يو عقلي دليل وروسته بل عقلي دليل ذکر کړي، نو له دې دویم دليل څخه د اول دليل علت او سبب بيانول مقصود وي.

(١١)... او کله چي د "الاصول" لفظ ذکر کړي، نو له دې څخه مراد د امام محمد رحمه الله کتاب الاصل وي، چي هغه ته د امام محمد رحمه الله مبسوط هم وايي.

(١٢)... کله چي د لفظ د "البختصر" ذکر کړي، نو له دې څخه مراد مختصر القدوري وي.

(١٣)... کله چي لفظ د "الکتاب" ذکر کړي، نو له دې څخه مراد د امام محمد رحمه الله جامع صغير وي.

(١٤)... صاحب د هدايې د قدوري مسئلې اول ذکر کوي، وروسته د جامع صغير مسئلې ذکر کوي، او کله نا کله دا تصريح هم کوي چي دا مسئله له جامع صغير څخه راخيستل سوې ده، خو په عامه توگه دا تصريح نه کوي.

(١٥)... کله چي لفظ د قالوا ذکر کړي، نو مطلب يې دا وي چي په دې مسئله کي د علماؤ اختلاف دی، او د زیاتره مشائخو قول همدغه دی.

(١٦)... چيري چي هذا الحديث محمول علی کذا ذکر کړي، نو مقصد يې دا وي چي د حديثو املماتو دغه حديث پر دې معنی حمل کړی دی، او کله چي نحملة علی کذا ذکر کړي، نو مقصد يې دا وي چي امامانو خو پر دې معنی حمل کړی نه دي، لېکن پر دې معنی حمل کول پکار دي.

(١٧)... کله چي عند فلان ذکر کړي، نو مقصد يې دا وي چي دا قول د فلان مذهب دی، او کله چي عن فلان ذکر کړي، نو مقصد يې دا وي چي دا قول د فلان روايت دی، علامه عيني رحمه الله په شرح هدايه کي ليکلي دي چي د عن کلمه په غير ظاهر الروايه کي استعمالیږي، او ابن الهمام رحمه الله فرمايي چي کلمه د عند پر مذهب دلالت کوي.

(١٨)... صاحب د هدايې د نحوياتو د بعضي اقوالو اتباع کوي، او د أما په جواب کي فاء نه ذکر کوي.

(١٩)... له ان و صليه څخه واو ساقطوي، حال دا چي پر ان و صليه واو داخلېږي.

(٢٠)... او کله چي د يو مسئلې لپاره تر يو ځل مثال ذکر کولو وروسته دویم ځل بیا د هغه مسئلې يا مثال و طرف ته اشاره کول وغواړي، نو د مثال و طرف ته د اشاره کولو لپاره اسم اشاره بعيد ذالک استعمالوي، او د مسئلې و طرف ته د اشاره کولو لپاره اسم اشاره قريب هذا استعمالوي.

(۲۱)... کله چې د یو مقدار سوال جواب ورکوي، نو د سوال تصریح نه کوي، داسې نه وايي: فان قيل کذا؛ فقط جواب ذکر کوي، په داسې وخت کې د سوال را ایستل ضروري وي، صرف په درې ځایونو کې یې سوال ذکر کړی دی: چې له هغو څخه دوه ځایه په کتاب ادب القاض کې دي، او یو ځای په کتاب الغصب کې دی. (المنار المذاهب ج: ۱، ص: ۳)

(۲۲)... له ظاهر الرواية څخه مراد د امام محمد رحمه الله دا شپږ کتابونه دي: ① البسوط، ② الجامع الصغير، ③ الجامع الكبير، ④ الزيادات، ⑤ السير الصغير، ⑥ السير الكبير.

د هدایې د مصنف مسامحات

د هیڅ مصنف او مؤلف په باره کې دا دعویٰ کېدلای نه سي چې دده علم قطعي او غیر مشتبې دی، یو مصنف که هر څومره ستر ادیب او مضمون ساز هم وي، دا نه سي ویلای چې زما فلان تصنیف یا فلان کتاب له هر ډول غلطۍ، شک او تېروتنې څخه پاک دی، دا صفت صرف او صرف د لوی څښتن ﷻ د پاک کلام قرآن کریم دی، چې د هغه علم قطعي او بالکل غیر مشتبې دی، او په هغه کې د شک، تعارض او تېروتنې ذره قدر هم نسته، په خپله په قرآن کریم کې راغلي دي:

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ (خمر السجدة)، دا د قرآن کریم یو داسې خصوصیت دی چې په هیڅ انساني کتاب کې نه سي راتلی، ښکاره دي وي چې د هدایې د بې شمېره ځانګړنو، فني خصوصیاتو او د نورو کمالاتو او فضائلو باوجود د هدایې د مصنف په څیر له ستر محقق عالم، فقیه او حافظ الحدیث څخه هم په دې کتاب کې څه مسامحات (تېروتنې) سوي دي، او د هغو شمېر بعضي شارحینو ۲۳ ښوولي دي، چې له هغو څخه ۱۳ په هدایه اولین او پاته ۱۰ په آخرین کې دي. (د تفصیل لپاره د علامه عبدالحی لکنوي هدایه وموړئ!)

په دې عظیم کتاب کې د څو تېروتنو وجود هیڅ د پټولو خبره نه ده، ځکه چې آخر دا هم د انسان کتاب دی، او بیا خو دا صرف د هدایې د مصنف خصوصیت نه دی، په خپله د امام بخاري رحمه الله په څیر له ستر شخصیت څخه د تصنیف او تحقیق په میدان کې هم ډېر او هام او مسامحات سوي دي، لکه څرنګه چې حافظ ابو بکر خطیب بغدادي په “موضح او هام مجبه والتفريق” کې د امام بخاري ۷۲ او هام ذکر کړي دي، چې له هغوی څخه په بېلابېلو ځایونو کې صادر سوي دي.

نو د ذلک الکتاب لا ریب فیه دعویٰ صرف د الهي کلام لپاره خاص ده، یو کتاب هم په دې کې د قرآن پاک سره شریک کېدلای نه سي.

د امامانو د لنډ ژونده ليک په اړه يوه مهمه نقشه

نومونه	امام ابو حنيفه	امام مالک	امام شافعي	امام حنبل	امام ابو يوسف	امام محمد
خپل اصلي نوم او د پلار نوم	نعمان بن ثابت	مالک بن انس	محمد بن ادريس	احمد بن محمد بن حنبل	يعقوب بن ابراهيم	محمد بن حسن
د پيدايښت ځای	کوفه	حميري مدينه	په عسقلان کي د غزه	په بغداد کي د مروزي سيمه	کوفه	په کوفه کي د شيبان سيمه
د پيدايښت نېټه	سنه: ۸۰هـ	سنه: ۹۵هـ	سنه: ۱۵۰هـ	سنه: ۱۶۴هـ	سنه: ۱۱۳هـ	سنه: ۱۳۲هـ
د مړينې ځای	بغداد	مدينه	مصر	بغداد	بغداد	ری
د مړينې نېټه	سنه: ۱۵۰هـ	سنه: ۱۷۹هـ	سنه: ۲۰۴هـ	سنه: ۲۴۱هـ	سنه: ۱۸۲هـ	سنه: ۱۸۹هـ
شيوخ او استادان	ابراهيم نخعي، حماد بن سليمان	تر نهه سوه (۹۰۰) زيات شيوخ، نافع بن عيينه	امام مالک، امام محمد، سفیان بن عيينه	امام ابو يوسف، امام شافعي، يحيى بن قطان	امام ابو حنيفه	امام ابو حنيفه، امام ابو يوسف، سفیان ثوري
شاگردان	امام ابو يوسف، امام محمد	ابن مبارک، قطان	احمد بن حنبل، علي بن مدني، اسحاق بن راهويه	بخاري، مسلم، ابو داؤد، عبدالله بن احمد	احمد بن حنبل، امام محمد، يحيى بن معين	امام شافعي، ابو حفص، يحيى بن معين
تأليفونه	-	موطأ امام مالک	موسوعة الامام الشافعي، کتاب الأم	مسند امام احمد ۲۷۱۰۰ حديثونه	کتاب الآثار، کتاب الخراج	موطأ امام محمد، الجامع الصغير الجامع الكبير
خدمتونه	د فقه، او اصول الفقه تدوين، او د حنفي مذهب باني	د مالکي مذهب باني	د شافعي مذهب باني	د حنبلي مذهب باني	فقهی ته يې ترتيب ورکړی	د حنفي مسلک زياتره کتابونه دوی ليکلي دي

د علم فقه مدون او باني

که څه هم د اسلامي علومو پيل د اسلام سره يو ځای و، خو د نزول وحي له زماني څخه د عقائدو، حديث، تفسير او فقه تعليم شروع سو، خو څرنگه چي په ځانگړي ترتيب او خاص طرز سره په اوله هجري سدي (پېړۍ) کي د "علم الفقه" تدوين نه و، نو دې ته د يو ځانگړي فن حيثيت حاصل وو، نو ځکه په اوله پېړۍ کي د يو ځانگړي انسان و طرف ته د فقه تدوين نه منسوب کيږي، خاص همدغه حال د نورو علومو او فنونو هم دی.

لېکن کله چي په دويمه هجري پېړۍ کي تر ټولو مخکي امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله (مولد سنه: ۸۰هـ، متوفی سنه: ۱۵۰هـ) په ځانگړي اندازه او ترتيب سره تر اصولو او ضوابطو لاندې "فقه" مدونه کړه، او هغه ته يې د مستقل فن شکل ورکړی، نو ځکه هغوی ته د دې اهم فن باني ويل کيږي.

لکه څرنګه چې حافظ جلال الدين سيوطي شافعي (متوفی سنه: ۹۱۱هـ) په خپل کتاب (تبيين الصحيفة بناتق ابی حنيفة) کې له ځينې سترو علماؤ څخه رانقل کړې دي چې: "د امام صاحب له ځانګړي مناقبې څخه دا هم دي چې امام صاحب تر ټولو مخکې هغه کس دی چې د شریعت علم یې سره راټول او مدون کړی، او هغه ته یې د فقهي بابونو ترتیب ورکړی، بیا د هغه په اتباع کې امام مالک رَحِمَهُ اللهُ (موطأ امام مالک) وليکي". (تبيين الصحيفة ص: ۳۶). ښکاره دي وي چې له تدوين شریعت څخه مراد د شریعت مسائلو ته د فقهي بابونو ترتیب ورکول دي، چې د هغه دویم نوم تدوين فقه ده. همدارنګه د صحاح سته وو مشهور راوي او محدث نصر بن شيسيل فرمايلي دي چې: "خلک له علم فقه څخه غافل وو، د امام صاحب انقلابي حرکت دوی راويښ کړه". له دې معتبرو روايتونو څخه ښکاره سوه چې د علم فقه باني او مدون امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ دی.

د حنفي فقهي ځانګړتياوي

د فقه حنفي ډېري ځانګړني او خصوصيات دي، چې پر دې موقع د هغو شمېرل مشکل دي، دلته صرف د ښوونې په توګه صرف درې خصوصيات ذکر کوو:

① د حنفي فقهي يو عظيم خصوصيت دا دی چې د دې فقهي باني او لارښوونکي امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ تابعي دی، او د الله ﷻ په دې قول والدين اتبعوهم يا احسان رضی الله عنهم ورضوا عنه [النور: ۱۰۰] کې داخل دی، دا يو داسې امتياز دی، چې بل مذهب يا فقهي ته حاصل نه دی، ځکه چې امام صاحب ته د تابعيت شرف حاصل وو، او په کتابونو کې د دې ډېر شواهد او دلائل لیکل سوي دي.

② د حنفي فقهي يو بل خصوصيت دا دی چې څومره فقهي مذهبونه په دې نړۍ کې مدون سوي دي، په هغو کې حنفي مذهب تر ټولو مخکې مدون سوی دی، لکه څرنګه چې مخکې معلومه سوه، او په دې لړ کې علامه امام شعراني شافعي رَحِمَهُ اللهُ (متوفی سنه: ۹۷۳) په خپل نایاب کتاب (الميزان) کې د يوې عجيبې خبرې و طرف ته اشاره کړې ده. هغه دا چې څرنګه حنفي مذهب تر ټولو مخکې په وجود کې راغلی دی، همدارنګه به د فناء کېدلو په اعتبار سره تر ټولو آخروي، فرمايي: فکما کان مذهب الإمام أبي حنيفة أزل المذاهب المدونة تدوينا فكذا يكون آخرها انقراضا وبذلك قال أهل الكشف. (الميزان للشعراني ج: ۱، ص: ۲۵)

③ د حنفي فقهي يو بل خصوصيت او امتياز کوم چې ډېر اعلیٰ دی، دا دی چې فقه حنفي صرف د يو سړي رایه نه ده، بلکې دې فقهي ته د امام اعظم ابو حنيفه تر نګراني لاندې د څلوېښتو (۴۰) علماؤ په شوری او جرګه کې ترتیب ورکول سوی دی.

امام طحاوي دا خبره په سند سره رانقل کړې ده چې د امام صاحب د شوری مجلس به پر څلوېښتو (۴۰) غړو (اراکينو) مشتمل وو، له دې غړو څخه به د يحيى بن زكريا بن ابی زائده، حفص بن غياث، حبان او مندل رَحِمَهُمُ اللهُ په څير د حديشو حافظان، د حمزة الزيات او عافية الازدي رَحِمَهُمُ اللهُ په څير د قرآن ماهرین، د امام ابو يوسف او امام زفر رَحِمَهُمُ اللهُ په څير د قياس خاوندان؛ د امام محمد بن الحسن او قاسم بن معن رَحِمَهُمُ اللهُ په څير د لغت امامان او د دلاؤ طائي او

فضيل بن عياض رَحْمَةُ اللهِ په خير ستر پرهيزگاران هم ول، تر دې شوری لاندې د حنفي فقهي تدوين پيل سو، او دا لړۍ تر سنه: ۱۵۰ ه پوري مسلسل روانه وه (کوم چي دامام صاحب دمړيني کال دی).

د حنفي فقهي د تدوين طريقه

په دې مجلس شوری که به د تدوين طريقه دا وه چي د يو خاص باب په باره کي به مسئلې وړاندې کېدلې، بيا که به د هغه مسئلو په جواب کي د مجلس ټوله غړي متفق سول، نو هغه مسئلې به په هغه گړي ليکل کېدلې، بحث به ډېر په آزادي سره شروع کېدلی، کله کله به تر ډېره پوري د بحث لړۍ روانه وه، امام صاحب به په ډېر غور او تحمل سره د ټولو تقريرونه اورېدل، او په آخر کي به يې داسي پرېکړه وکړه چي ټولو به تسليم کړه، کله به داسي هم کېدل چي تر امام صاحب وروسته به نور غړي پر خپله رايه ټينگ پاتې وه، نو په دې وخت کي به د ټولو مختلف اقوال ليکل کېده.

په حنفي مذهب کي د غلطۍ امکانات بيخي کم دي

د شوری او جرگې نظام د حنفي فقهي يو ځانگړی او اهم خصوصيت وو، چي د نورو امامانو په مذهب کي نه وو، نو ځکه تر دې نظام لاندې په استنباط کړی سوو مسئلو کي د غلطۍ امکانات بيخي ډېر کم دي، دا زما دعوی نه ده، بلکي دامام احمد رَحْمَةُ اللهِ د خاص استاد وکيع بن الجراح دعوی ده (کوم چي د صحاح سته وو راوي او جليل القدر محدث دی)، څرنگه چي خطيب بغدادی په تاريخ بغداد (ج: ۱۲، ص: ۲۴۷) کي ليکلي دي چي يو ځل وکيع رَحْمَةُ اللهِ ته يو چا وويل چي امام صاحب غلطې کړې ده، پر دې خبره وکيع رَحْمَةُ اللهِ ډېر په غصه سو، او وېې وړيل چي امام صاحب به څرنگه غلطې وکړي، حال دا چي (په بحث او تحقيق کي به) د ده سره امام ابو يوسف، امام زفر، يحيى بن ابی زائده، حفص بن غياث، قاسم بن معن رَحْمَتُهُمُ اللهُ او داسي نور ډېر ستر عالمان او محدثين موجود وو، د کوم سړي سره چي داسي خلک کبښي هغه به څرنگه غلطې وکړي، او که بالفرض له هغه څخه غلطې وسي، نو دا حضرات به فوراً هغه ته تنبيه ورکوي.

د امام صاحب د استنباط کړی سوو مسئلو شمېر

صاحب د تنظيم الدراريه فرمايي چي زموږ گران استاذ ستر محدث علامه محمد يوسف بنوري رَحْمَةُ اللهِ به د علامه بابر تي (صاحب عنايه) په حواله سره فرمايل: إن السائل التي دُونها ابو حنيفة الف الف و مائتا الف وسبعون الفا وثيقا، يعني دامام صاحب د استنباط کړی سوو مسئلو شمېر له دولس لکه او يازرو (۱۲۷۰۰۰) څخه څه زيات دی. (مقدمه تنظيم الدراريه ص: ۲۴)

حنفيت د درې سره وو امامانو د مجموعي نوم دی

صاحب د اثمار الهدايه فرمايي چي زما استاذ به وړيل چي حنفيت صرف د امام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللهِ د مسلک نوم نه دی، بلکي د امام ابو حنيفه، امام ابو يوسف او امام محمد رَحْمَتُهُمُ اللهُ د مسلکونو د مجموعي نوم دی، که څوک په دې ټولو کي د يوه پر مسلک عمل کوي، نو هغه به پر حنفي مسلک عمل کونکی گڼل کيږي، او که چا د امام محمد يا امام ابو يوسف رَحْمَتُهُمُ اللهُ پر مسلک فتوی ورکړه، نو د حنفيت له مسلک څخه به خارج نه شمېرل کيږي، همدا وجه ده چي د قدوري او هدايه په خير مهمو کتابونو کي د دې دواړو امامانو مسلک هم ذکر سوی دی، او د ضرورت پر وخت د هغه مطابق فتوی هم ورکول کيږي.

د حنفي فقهي سند

مشهور محدث د ترمذي راوي خلف بن ايوب فرمايي چي: له الله تعالى څخه علم حضرت محمد ﷺ ته ورسېدی، نبي ﷺ صحابه وو ته ورسوی، صحابه وو تابعينو ته ورسوی، تر تابعينو وروسته امام ابو حنيفه او د هغه ملگرو ته ورسېدی، په دې خبره که څوک خوشحاله کيږي، او که ناراضه کيږي! (همدا خبره په معارف السنن ج: ۳، ص: ۲۶۱ کې هم ذکر سوې ده).
په درمختار کې د حنفي فقهي د سند نقشه داسي ښوول سوې ده چي: د فقهي کښت حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه وکړی، او علقمه بن قيس دا کښت اوبه کړی، ابراهيم بن يزيد النخعي ورپې، غويل يې حماد بن ابی سليمان وکړی، او امام ابو حنيفه میده کړی، اوږه يې ځني جوړه کړه، امام ابو يوسف يعقوب دا اوږه خيسته کړه، او امام محمد بن الحسن الشيباني له دې څخه ډوډۍ پنځې کړې، او اوس يې ټوله خلگ خوري، دا سند يو شاعر په نظم کې داسي بيان کړی دی:

أَفْقَهُ رَزَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ وَعَلَقَمَةُ عَمَّاهُ نُزَّالُ الْإِسْرَائِيلِ دَوَّاشُ
نُصْنَأُ عَلاَجُهُ، يَغْفُوبُ عَاجِلُهُ مُحَقَّقُ حَاطَرُ وَالْأَكْبَلُ الْكَلَشُ

(درمختار ج: ۱، ص: ۴۰ - ۴۷)



الهي بگردان تو مکتوب من تو معمول عالم کنی خیر من
من پئی راه راست نعماتم پیر من امام ابو حنيفه اعظم
چار صد ویکت هزار سنه رسید دُرُ گردان مایه از صدف برمید

مُتَكَلِّمًا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم د الله (ﷻ) په نامه چې ډېر مهربان او زیات رحم کونکی دی

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَعْلَمَ مَعَالِمَ الْعِلْمِ وَاَعْلَمَهُ توله تعريفونه دهغه الله (ﷻ) لپاره دي چا چې د علم علامات (نبي) او بيرغونه لوړ کړل وَاَظْهَرَ شَعَائِرَ الشَّرْعِ وَاَحْكَامَهُ او د شريعت (محمدي ﷺ) شاعر او احکام يې ښکاره کړل وَبَيَّنَّ رُسُلًا وَاَنْبِيَاءَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ اِلَى سَبِيلِ الْحَقِّ هَادِينَ او انبياء او رسولان عليهم الصلوة والتسليمات يې د حق لار و طرف ته ښوونکي را واستول وَاَخْلَقَهُمْ عَلَيَّاهُ او عالمان يې نايان (حی ناستي) جوړ کړل د پېغمبرانو اِلَى سَائِرِ سُنَنِهِمْ دَاعِينَ چې هغوی د انبياوو د عادتونو د طريقو و طرف ته بلونکي دي يَسْلُكُونَ فِيْهَا لَمْ يُؤْتَرَعْنَهُمْ مُسَلِّكٌ الْاِجْتِهَادِ (او) په هغو خبرو کي د اجتهاد لاره جاري کوي کوم چې له پېغمبرانو څخه منقولي نه وي مُسْتَشْدِدِينَ مِنْهُ فِيْ ذَلِكَ او په دې باره کي له الله (ﷻ) څخه د هدايت غوښتونکي دي وَهُوَ ذِي الْاِزْشَادِ او بې شکه الله (ﷻ) د صحيح لاري ښوولو مالک دی (له يَسْلُكُونَ څخه تر آخره پوري بله معنی داسي هم کېدای سي چې: (عالمان) له انبياو او رسولانو څخه په غير منقول (شرعي) امورو کي له الله تعالیٰ څخه د هدايت طلب کوي او پر اجتهادي ډگر ځي، او بېشکه الله تعالیٰ د هدايت والي دی).

تشریح: تر هر څه له مخه مصنف رحمه الله د قرآن او حديث په اقتداء کي د خپل عظيم او نا اشنا کتاب "هدايې" شروع په بسم الله او الحمد لله سره وکړه، په حديث کي راځي: کل کلام لا يبدأ فيه بالحمد لله فهو اجزم، او دابن ماجه په روايت کي د اجزم پر ځای د اقطع لفظ راغلی دی او په ځينو رواياتو کي راغلي دي: کل امر ذي بال لم يبدأ فيه بسم الله فهو اقطع، مطلب دا چې کوم کار د الله (ﷻ) په نامه او د الله (ﷻ) په حمد سره شروع نه کړی سي هغه ناقص پاتېږي، د سلفو صالحينو هم دا عادت وو چې هغوی به دخپلو کتابونو شروع په بسم الله او د الله تعالیٰ په حمد سره کوله؛ نو دلته مصنف رحمه الله تر بسم الله وروسته په "اَلْحَمْدُ" سره د الله (ﷻ) تعريف بيانوي، لېکن په تعريف کي يې داسي جمله راوړي چې په هغې سره د الله (ﷻ) د تعريف تر څنگ د فقهې او د اصول الفقهي د علم دارزښت او تعريف و طرف ته هم اشاره وسي، په خطبه کي داسي جمله راوړل چې په هغې سره د کتاب د مضمون و طرف ته اشاره وسي، و دې ته "براعت استتلال" وايي؛ نو فرمايي: چې توله تعريفونه دهغه الله لپاره دي چا چې د علم اثرات او د علم بيرغونه پورته کړي دي، او د شريعت علامات او احکام يې څرگند کړي دي، او دهغه الله حمد بيانوم چا چې د حق لاري د ښووني لپاره انبياء او رسولان را استولي دي، پر دوی ټولو دي درود او سلام وي.

و اخلنهم الخ بيا فرمايي: چې الله ﷻ علماء د انبياو ځای ناستي (خلیفه گان) جوړ کړي دي، چې هغوی د انبياو د ستونو او عادتونو و طرف ته دعوت ورکوي، په اصل کې دا عبارت داسې دی: وَ اخْلَقَهُمْ مُلَكًا الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ اِلٰى سُنَنِ سُنَنِهِمْ (يعني الله ﷻ داسې علماء د انبياو خليفه گان جوړ کړل چې هغوی د انبياو د لارو و طرف ته دعوت ورکوي) وروسته فرمايي: ليکن دکومو خبرو يا دکومو ستونو په باره کې چې له انبياو څخه يوه خبره را نقل سوې نه وي، علماء په هغه کې د اجتهاد لاره اختياري، او د انبياو له منقول ستونو څخه استنباط کوي، او د اجتهاد لپاره له الله ﷻ څخه رشد او هدايت غواړي، ځکه چې صرف لوی څښتن ﷻ هادی او لارښوونکی دی.

د لغاتو حل او د نکتو بيان: د الحمد لام د اهل السنة په نېز د جنس لپاره دی، نو په دې صورت کې به يې مطلب دا وي چې "د حمد هر فرد او د هغه حقيقت د الله لپاره دی"، د جمهورو علماء رايه دا ده چې د استغراق لپاره دی نو بيا به يې مطلب دا وي چې "د دنيا او آخرت ټوله تعريفونه د الله لپاره دي"، لېکن معتزله وايي چې د عهد لپاره دی، نو دوی په نېز د الحمد مطلب دا سو چې "هغه معلوم او معهود تعريفونه کوم چې په قرآن و حديث کې دي، د الله لپاره دي"، ځکه چې د معتزله وو په نېز د افعالو خالق بندگان دي، نو د هغوی په نېز چې کوم حمد د بندگانو د افعالو په مقابل کې وي، د هغه مستحق به بندگان وي نه الله تعالیٰ، او څرنګه چې د اهل السنة په نېز د ټولو افعالو خالق الله تعالیٰ دی نو ځکه د حمد د ټولو افرادو مستحق به هم هغه وي.

○ د حمد تعريف: لغتپوهانو د حمد تعريف داسې کړی دی: "أَلْحَدُ هُوَ الشَّاءُ بِالنَّسَاءِ عَلَى الْجَمْعِ الْإِخْتِيَارِيِّ نِفْعَةً كَانَ أَزْ غَيْرَهَا" (د انسان اختياري ښېګڼې په ژبه سره بيانول هغه که د نعمت په مقابل کې وي، او که نه وي) يعني د صاحب اختيار و طرف ته د منسوبه ښه او صافو په ژبه سره اداء کولو ته حدوايي، بيا که دا حاد اداء کول د نعمت په مقابل کې وي لکه: حديثه علي انعامه، او که د نعمت په مقابل کې نه وي لکه: حَبَذْتُهُ عَلَى شَجَاعَتِهِ.

○ الله: په دې باره کې د علماء اختلاف دی چې دا اسم منقول دی او که مرتجل، مشتق دی او که غير مشتق، علم دی او که غير علم، الله هغه ذات ته ويل کيږي چې هغه واجب الوجود وي او دالو هيت ټولو صفاتو ته جامع وي.

○ أعلى معالم العلم: أعلى د افعال له باب څخه د واحد مذکر غائب ماضي صيغه ده: پورته کول، لوړول، معالم جمع د مَفْلَمَ ده، معنی يې ده: مَوْضِعٌ عِلْمٌ يَمْوُضِعُ علامت؛ دلته له معالم څخه مراد د شريعت څلور اصول دي، يعني: کتاب، سنت، اجماع، قياس، يعني هغه الله لره دي حمدوي چا چې د شريعت اصول پورته کړل، د دې اصولو پورته کېدل په دا ټول دي چې الله تعالیٰ موږ ته د دې د پيروي کولو او په دې باندي د عمل کولو حکم کړی دی، لکه څرنګه چې الله تعالیٰ فرمايي: إِنِّيْهِمَا مَا أَتَزَلُ إِلَيْكُمْ - وَمَا أَتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ - وَمَنْ نَّشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُسْلِمِينَ - فَاتَّخِذُوا أُولَ الْأَنْصَارِ. او بعضي حضراتو فرمايلي دي چې له معالم څخه مراد علماء دي او د علماء پورته والی او لوړوالی ښکاره دی، لکه څرنګه چې الله تعالیٰ فرمايي: يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ.

○ وأعلامه: أعلام جمع د علم ده، علم علامت ته هم وايي، غره او بيرغ ته هم وايي، په اول صورت کې به دليل ځينې مراد وي او په دويم صورت کې به علماء او په دريم صورت کې به ذات علم ځينې مراد وي په دې توګه چې د علم تشبيه

د هغه بادشاه سره ورکول سوې ده چې د هغه په لاس کې بیرغ وي، او وجه د تشبیه یې واجب الاطاعت او واجب الانقیاد کېدل دي.

صاحب دفتح القدير شيخ ابن الهمام ويلي دي چې له اعلام څخه مراد اسباب شرعيه دي، لکه: د لمر لوبل چې د ماښام د لمانځه سبب دی، او د نصاب مالک کېدل د زکوة د وجوب، او د میاشتي لیدل د روژې د وجوب او شرافت مکان د حج د وجوب سبب دی، دلیل یې دا دی چې عکس په معنی سره د علامت دی او اسباب شرعيه هم د احکامو د واجب کېدلو علامت وي، او د بعضو رایه دا ده چې له اعلام څخه مراد هغه علماء دي چې د هغوی اقتداء کېږي، او په زیاتره ځایونو کې له اعلام څخه مراد علماء وي.

○ وأظهر شعائر الشرع: أظهرها د افعال له باب څخه د واحد مذكر غائب ماضي صیغه ده: څرگندول، شعائر جمع د شمیره ده لکه صحائف چې جمع د صحیفة ده، شمیره هغه شی ته ویل کېږي کوم چې د الله د عبادت نښه وي، او بعضي حضرات ويلي دي چې له شعائر څخه مراد هغه عبادتونه دي چې د شهرت په توګه اداء کېږي لکه اذان، د جمني لمونځ، د اختر لمونځ، قرباني کول، د عرفات په میدان او مزدلفه کې د حاجیانو جمع کېدل، شرع د فتح یفتح له باب څخه د شَرَع مصدر دی لغوي معنی یې ده: قانون، ضابطه، او له شرع څخه مراد د ملت مشرعات دي نه شارع.

○ أحكامه: احکام د حکم جمع ده، حکم اثر مرتب علی الشی ته ویل کېږي لکه جواز، فساد، حرمت، حلت او نور. یا حکم د الله تعالیٰ هغه خطاب ته ویل کېږي کوم چې د بندګانو سره متعلق وي یا نسبت تلمه ته حکم ویل کېږي. (ملا عبد الفتور) په خطبه کې د احکامو ذکر د براعت استهلال په توګه دی یعنې له احکامو څخه و دې طرف ته اشاره ده چې دا کتاب پر احکامو او مسائلو مشتمل دی.

○ وبعثت رسلا وانبیاء: رسول هغه ته ویل کېږي چې د هغه سره کتاب وي لکه حضرت موسیٰ علیه السلام، او نبی هغه ته ویل کېږي چې د الله تعالیٰ د احکامو تبلیغ کوي که څه هم د هغه سره کتاب نه وي لکه حضرت یوشع علیه السلام. (کنف) هادین: د انبیاء صفت دی، او اسم فاعل دی، د هدایت دوه قسمه دي: "بې له واسطې تر مقصده رسول"، د هدایت دا قسم صرف د الله له طرفه ثابتېږي، او په اهدانا الصراط السقیم کې هم د دغه معنی و طرف ته اشاره ده. او دویم قسم "بالواسطه یعنې د واسطې په مرسته تر مقصده رسول"، دا منصب د انبیاء علیهم السلام دی.

○ أخلفهم علماء: أخلف د خلف فلان فلاناً څخه اخيستل سوی دی، کله چې دا ماده د افعال په باب کې استعمال سي نو په دوو مفعولانو سره متعدي کېږي، یعنې الله تعالیٰ علماء د انبیاء خلیفه ګان جوړ کړل. په حدیث کې راځي: «نمسه درة الانبياء او وراث د خپل مورث خلیفه او ځای ناستی وي.

○ علماء: د عالم جمع ده لکه شعراء چې د شاعر جمع ده.

○ إلى سنن سننهم: سنن جمع د سنت ده په معنی سره دلاري دی. یا په معنی سره د عادت. په دې عبارت کې له لول سنن څخه مراد طرق دي اوله دویم سنن څخه مراد عادات دي، ترجمه یې دا ده: "چې علماء د داسې لارو و طرف ته رابلونکي دي چې هغه لاري د انبیاء د عاداتو و طرف ته رسوونکي دي".

وَحَسَّ أَوَائِلَ الْمُسْتَطْبِطِينَ بِالتَّوْفِيقِ اَو اُولَيِی مجتهدینو ته الله تعالیٰ یو ځانګړی توفیق ورکړی حَتَّى وَضَعُوا مَسَائِلَ
مِنْ كُلِّ جَلْبٍ وَدَقِيقٍ چي د هغه په نتیجه کي هغوی هر ډول ښکاره او باریکي (پټي) مسئلې وضع کړې غَيْرَ أَنْ
الْعَوَادُ مُتَعَاوِبَةً الْوُفُوعُ لېکن (بیا هم) د زمانې واقعات پرلپسې واقع کېدونکي دي وَالْتَوَازِلُ يَتَفَتِّحُ عَنْهَا نِقَاطُ
الْمُؤْضَرُ او (نوي) پېښېدونکي مسئلې د یوې موضوع په رسی کي تر ل مشکل دي وَافْتِتَاضُ السَّوَارِدِ بِالِافْتِتَاسِ
مِنْ اَنْتَوَارِدِ او (د شریعت) له اصولو څخه د نا اشنا مسئلو اخذ او استنباط د ځنګلي حیواناتو د ښکارولو په ډول
ستونزمن دي ابله معنی یې داسي کیږي: او د ځنګلي حیواناتو په ډول (نا اشنا مسائل دي) چي په شلکو (نړو) کي
د هغوی قابو کول (او ښکارول) گران کار دی وَالْاِغْتِبَارُ بِالْاَمْثَالِ مِنْ مُنْعَةِ الرِّجَالِ او پر مثالونو (د دې مسئلو)
قیاسول د ماهر و خلکو کار دی وَالْيَتَوَقَّفُ عَلَى السَّائِلِ يُعْطَى عَلَيْهَا بِالْاَوْجَازِ او په هغه ماخذونو خبرېدل چي په غابو
سره نیول کیږي (ماهر و خلکو کار دی) او ابله معنی یې داسي ده چي: د احکامو په ماخذونو ځان خبرول ډېر
سخت او ستونزمن کار دی وَقَدْ جَرَى عَلَى الْوَعْدِ فِي مَبْدَأِ آيَةِ الْمُتَبَدِّي او (حقیقت داسی) چي د بدایة المبتدي په
سریزه کي زما له طرفه دا وعده سوې وه أَنْ أَشْرَحَهَا بِتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى شَرْحًا أُرْسِنُهُ بِكَلَامَةِ الْمُتَشَكِّهِ چي د الله په توفیق
سره به زه د دې شرح کوم چي نوم به یې کفایة المنتهی اېږدم.

تشریح: مصنف رَحْمَةُ اللهِ له دې ځایه دایمانوي چي د اول قرن (پېړۍ) امامانو د ډېرو مسئلو استنباط کړی دی، خو بیا هم
د زمانې د بدلون او د نورو ډېرو پېښېدونکو واقعاتو په وجه نوي نوي مسئلې را پیدا کیږي چي د هغوی شمېر ناممکنه دی
نو ځکه د هغوی لپاره اصول ټاکل او د هغوی لپاره کتاب لیکل ضروري دي او وروسته یې یو تشبیه بیان کړې ده. د
تشبیه پوره خلاصه دا ده: چي څرنګه د ځنګلي او وحشي حیواناتو نیول او د هغو ښکارول ډېر گران کار دی. هوبهو دغه
ډول له اصول اربعه وو څخه د مسائلو استخراج او استنباط هم گران کار دی، او دا دعام سړي کار نه دی. بلکي فقط هغه
څوک یې پوره کولای سي چا ته چي بیدار مغزي، حاضر باشي او پوره مهارت ورکول سوی وي. او د علامه ابن الهمام
تحقیق داسی چي مصنف رَحْمَةُ اللهِ د وَالْاِغْتِبَارُ بِالْاَمْثَالِ... الخ څخه خپل د کسر نفس او عاجزی طرف ته اشاره کړې ده. او
دا باوري یې کړی دی چي د استخراج او استنباط په ډګر کي قدم ایښوول ډېر ستونزمن کار دی او زما په ډول کمزوري او
ناتوان ته به دې ډګر کي قدم ایښوول خو پرېږده په دې اړه سوچ کول هم تعجب پاروونکي دي. خو څرنګه چي د بدایة
المبتدي په شروع کي ما وعده کړې وه چي پر دې موضوع به زه یو څه کار کوم (فشرعت فيه) نو ځکه مي په دې شروع
وکړه.

د لغاتو حل او د نکتو بیان: له اوائل مستتبطين څخه مراد امام اعظم رَحْمَةُ اللهِ او د ده ملګري دي ځکه همدغه حضرات له
نصوصو څخه د دلائلو په استنباطولو کي تر نورو مخکي دي او د مسائلو په وضع کولو سره د فضیلت حاصلوونکي
دي، او وروستني ټولو امامانو د دوی پیروي کړې ده. د استنباط معنی ده: مځکه کیندل، اوبه را ایستل. او لفظ د استنباط
له نصوصو څخه د وصف مؤثر درا ایستلو په معنی هم مستعمل دی، ځکه په دواړو ځایونو کي کلفت او مشقت دی.
همدا وجه ده چي د استنباط په وجه سره د علماؤ درجې او مرتبې پورته کیږي. او دا ټولو او علم په مینځ کي مشابهت هم

په دې وجه دی چې اوبه د اجسامو د حیات او ژوند سبب دی او علم د ارواحو د ژوند سبب دی، لکه څرنګه چې په دې آیتونو کې هم وېې طرف ته اشاره ده: وَأَخْيَيْنَاهُ بَنَدَةً عُثْيَا - اَوْ مَن كَانَ مِثْلًا قُلُوبًا.

○ من کل جلی و دقیق: له دې څخه مسائل قیاسیه او مسائل استحسانیه مراد دي، د مثال په توګه په څاه کې پچه ولوبدل نو د قیاس مطابق اوبه ناپاکي سوې، ځکه چې په ماءِ قلیل کې نجاست لوبدلی دی او استحسان دا دی چې اوبه نه دي ناپاکه سوي، ځکه چې د صحرا پر څاه ګانو باندې سرونه نه وي او څارویان د څاه ګانو پر شاوخوا پچې کوي او هوا ګانې هغه پورته کوي په څاه کې یې اچوي، نو د پچو مقدار قلیل (لږ اندازه) د ضرورت په وجه سره معاف سو. او په مقدار کثیر (ډېره اندازه) کې هېڅ ضرورت نسته نو ځکه هغه معاف نه کړی سو.

غیراً العوادث: دا عبارت د یو اعتراض جواب دی، اعتراض دا دی چې کله جلي او خفي ټولي مسئلې وضع سوې نو بیا وروستني حضرات د دلائلو په استنباط او د مسائلو په وضع کولو ولي پسې دي؟ او د "هدایه" د تصنیف کولو اړتیا ولي پیدا سوه؟ په دې عبارت کې د هغه جواب ورکول سوی دی، د جواب حاصل دا دی: لکه څرنګه چې واقعات او حوادث هره ورځ مخ ته راځي، او ټوله مسائل په یوه موضوع کې راخیستل هم ګران کار دی. نو ځکه په هره زمانه کې د دې واقعاتو او حوادثو لپاره مسائل وضع کیږي، او د هغه مطابق کتابونه لیکل کیږي.

○ واقتناص الشوارد بالاعتباس من الموارد: اقتناص: د افتعال د باب مصدر دی ښکار کول، شوارد جمع د شاردة ده معنی یې ده: وحشي او ځنګلي حیوان. له دې څخه مراد نا اشنا او نادره مسائل دي، اقتباس هم د افتعال د باب مصدر دی: له علم څخه استفاده کول، أخذ کول، پر یو اصول باندې یو شی قیاسول او له هغه څخه نوې مسئله استنباطول موارد: له دې څخه اصول مراد دي، په دې عبارت کې د ګرانو مسئلو د استنباطولو تشبیه د ځنګلي حیواناتو د ښکارولو سره ورکول سوې ده.

○ والإعتبار بالإمثال من صنعة الرجال: یعنی احکام خپل پر مثالونو قیاسول د ماهر و خلکو او غټو املاتو کار دی، دا کار دومره آسانه نه دی

○ يعض عليها بالنواجذ: عض: په غاښول، په غاښ نیول، نواجذ جمع د ناجذه ده معنی یې ده: زامه (ژامه). یعني د شریعت داسې اصول او مآخذ (چې هغه دومره سخت وي چې په غاښو سره تر نیولو وروسته په ټابو کې راځي نو داسې اصول) په علم او پوهه کې راویستل د ماهر و او غټو خلکو کار دی، د عام سړي کار نه دی.

فَصَرَعْتُ فِيهِ نَوْ بَهْمِي شُرُوعَ وَكْرَهُ وَالْوَعْدُ يُسْوَمُ بَعْضُ السَّاعِ او په وعده کې خو څه ګنجایش او وسعت وي وَحِينَ أَكَادُ أَتَّكَأُ عَنْهُ إِتْكَاءَ الْفَرَاغِ او کله چې د شرحې فراغت ته نژدې سوم تَبَيَّنْتُ فِيهِ بُدْءًا مِنَ الْإِتِّطَابِ نو ما محسوسه کړه چې په دې کې خبره یو څه اوږده سوې ده حَشِيتُ أَنْ يُهْجَرَ لِجِدَةِ الْكِتَابِ او زما دا اندېښنه سوه چې د اوږدوالي په وجه اصل کتاب (بداية المتبدي) پاته نه سي فَصَرَعْتُ عَيْنَ الْعَيْنَايَةِ إِلَى شَرْحِ آخَرِ مَوْسُومٍ بِإِهْدَايَةِ نو ځکه مي د توجه قیزه د دویمې شرحې و طرف ته وګرځوله چې د هغې نوم "هدایه" ده أَجْعُرُ فِيهِ بِتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى چې په هغه کې د الله په توفیق سره جمع کوم بَيْنَ عَيْنَيْنِ الرَّوَايَةِ وَ مَشْرُونِ اِذْرَايَةِ ښه روایتونه او مضبوطه عقلي دلیلونه تَارِكًا لِلزَّوَالِ فِي كُلِّ بَابٍ د دې په هر باب کې مي د زوالندو د پرېښولو اراده ده مُغْرَضًا عَنْ هَذَا الشُّعْرَ مِنْ

اِنْ سَهَابٍ اَوْ لَه دې ډول اوږدوالي څخه مې د ځان ژغورلو نیت دی مَهْ مَا اَنْتَه يُسْتَمِيلُ عَلٰی اَصُوْلٍ يَنْسَجِبُ عَلَيْهَا فُضُوْلٌ
سره د دې چې هغه به پر داسې اصولو مشتمله وي چې پر هغه نور فروع متفرع کېدای سي.

تشرېح: د هدايې مصنف رحمه الله اول په فقه کې د متن کتاب وليکې چې په هغه کې يې په ډېر ارزښت سره د قنوري مسئلې راجمع کړې، او چيرې چې به يې مسئلې نه کړي تر لاسه هلته به يې د امام محمد له کتاب "جامع صغير" څخه مسئلې راخيستلې، او د دواړو په مجموعه سره يې د "بداية المبتدي" تصنيف وکړی. د "بداية المبتدي" په سريزه (مقدمه) کې يې وعده وکړه چې زه به د "بداية المبتدي" شرح هم ليکم، نو په اتيا (٨٠) جلدو کې يې د "بداية المبتدي" شرح په نامه د "کفاية المنتهي" سره وليکله، کله چې له شرح څخه فارغېدلو ته نژدې سو نو دا يې محسوسه کړه چې کتاب دومره اوږد سوی دی چې څوک به يې نه ووايي، او خيال يې وکړی چې هسي نه خلک اصلي کتاب "بداية المبتدي" نه پرېږدي، نو ځکه يې د "بداية المبتدي" دويمه شرح په نامه د "هداية" سره وليکل چې هغه ستاسو په لاس کې ده، او وروسته فرمايي چې دا کتاب "هداية" به دومره نه اوږدوم خو بيا هم په دې کې به د احاديثو او د قرآن مضبوطه دلائل جمع کوم، او عقلي دلائل به هم وي. او داسې اصول به وي چې پر هغه به ډېر جزئي مسائل متفرع کېدای سي، مگر په دې کې به اوږدې خبرې، لايعني او زيات کلام نه وي.

د لغاتو حل او د نکتو بيان: يسوع: دا ډېر متنازع فعل دی بعضي وايي چې دا د تفعل له باب څخه دی او بعضي وايي چې د نصر له باب څخه دی خولنډه دا چې معنی يې دا ده: مباح کول، مهلت ورکول، روا کېدل، او د مَسَّغْ معنی ده: گنجایش، او دلته د عبارت مطلب دا دی چې په وعده کې د تاخير کولو گنجایش وي، او دويم مطلب يې دا دی چې تر وعدهې کولو وروسته هغه کار روا کېږي چې وعده يې سوې وي، نو ځکه مې د وعدهې مطابق د دې شرح ليکل شروع کړه، او دويم مطلب يې صاحب د "احسن الهداية" دا ليکلی دی چې: ما خو د خپلې وعدهې مطابق د کفاية المنتهي شرح شروع کړه، اوس به دا گورو چې دا کله پوره کېږي، ځکه وعده خو په هرحال کې وعده ده.

○ **فَيْدًا:** نېټه مصدر دی معنی يې ده: معمولي، لرغوندي.

○ **إِطْنَاب:** د افعال د باب مصدر دی: هغه کلام ته ويل کېږي چې د يوې نکتې په وجه له مقصود څخه اوږد لو زيات سي، او که هيڅ فايده پکښې نه وه نو هغه ته تطويل ويل کېږي. **إِسْهَاب** دا هم د افعال د باب مصدر دی: په معنی سره د **إِكْثَار** دی يعنې خبره اوږدول.

○ **عيون الرواية:** عين الش غوره شي ته وايي. روايه په معنی سره د مرويات دی، دا د اضافه الصفه ال الصوف له قبيلې څخه دی يعنې غوره مرويات (ښه رواياتونه).

○ **متون الدراية:** متون د متن جمع ده، په معنی سره د مضبوط او ټينگ. له متون الدراية څخه مراد عقلي دلائل دي.

وَأَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى أَنْ يُؤَقِّتَنِي إِحْسَانَهَا اَوْ لَه دې ډول اوږدوالي څخه غواړم چې ما ته د دې ډېره کولو توفيق راکړي وَيَخْتَرِنُ
بِالسَّعَادَةِ يَعْدَ احْتِنَانِهَا اَوْ چې د دې تر ختمولو وروسته زما خاتمه بالخير کړي حَقُّ اَنْ مَنْ سَمِعَ مِنْهُ خَوْ كَه د چا
همت (او عزم) لوړ سي اِلَى مَرْيَدِ الْوُقُوفِ د زياتي خبر تيا حاصلولو لپاره يُرَغَّبُ فِي الْاَهْوَلِ وَالْاَكْبَرِ نو هغه دي د اوږدې

او غټې شرحې (کفاية المنتهي) و طرف ته رغبت وکړي وَمَنْ أَعْجَلَهُ الْوَقْتُ عَنْهُ او که د یو چا وخت تنگ وي (او فرصت یې کم وي) يَقْتَصِرْ عَلَى الْأَقْصَرِ نو هغه دي په کوچنی شرح (هدایه) اکتفا وکړي. وَلِلنَّاسِ فِيمَا يَعْشُقُونَ مَذَاهِبٌ او د خلکو خوښه مختلفه او ډول ډول وي وَالْفَرْقُ خَيْرٌ كُلُّهُ او دا فن (علم الفقه) ټوله خیر دی. او بله معنی یې ده: هر فن پر خپل ځای غوره او ښه دی أَمْ سَأَلْنِي بَعْضُ إِخْوَانِي أَنْ أَهْلِلَ عَلَيْهِمُ الْمَجْنُونِ الثَّانِي بیا زما بعضي ملګرو زما څخه د دویمي مجموعې (هدایه) داملاء کولو غوښتنه وکړه فَأَفْتَحْتُهُ نو ځکه په هغه (اوس) شروع کوم مُسْتَعِينًا بِاللهِ تَعَالَى فِي تَخْيِيرِ مَا أَقَاوَلُهُ او د کلام په لیکلو کې له الله تعالی څخه مدد غوښتونکی یم مُتَّصِرًا عَلَيْهِ فِي التَّيْسِيرِ لِيَا أَحَاوَلُهُ او د هدف د آسانه کېدلو لپاره په عاجزۍ سره سوال کونکی یم إِنَّهُ الْبَيْتُ لِكُلِّ عَسِيرٍ بې شکه صرف هغه مشکل آسانه کونکی دی وَهُوَ عَلَى مَا يَشَاءُ قَدِيرٌ او څه چي غواړي پر هغه قدرت لري وَبِالْإِجَابَةِ جَدِيرٌ او د سوالونو قبولول د هغه د شان سره لایق دي وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ او زموږ لپاره الله کافی دی او هم هغه ډېر ښه کار ساز دی.

تشریح: صاحب د هدایې رحمه الله مخکې خپل د کسر نفس او عاجزۍ اظهار وکړی، او په آخر کې خپل ټوله امور الله تعالی ته سپاري او وروسته فرمایي: د چا وخت چي تنگ نه وي او زیات واقفیت او خبرتیا تر لاسه کول غواړي هغه دي زما غټه او اوږده شرحه کفاية المنتهي وگوري، او د چا سره چي وخت کم وي هغه دي زما مختصره شرح هدایه وگوري (او له دې څخه دي پوره استفاده وکړي او د دې هر باب دي خپل د دماغ او ذهن په قالب کې کښېږدي او دې له هر گل څخه دي د جوهر را ایستلو کوښښ وکړي)، لېکن د هر چا خوښه جلا جلا وي، د چا چي کومه شرحه خوښه وي هغه دي وگوري، او دا فن د علم الفقه ټوله او سر تر پایه خیر دی.

د لغاتو حل او د نکتو بیان:

○ **الإتصافها.....** بعد احتیاطها: دواړه ضمیرونه د مفرد دي، د “هدایه” و طرف ته راجع دي او په بعضي نسخو کې داضمیرونه د تشبیه دي نو په هغه صورت کې به دواړو شروحو ته یعني “هدایه” او “کفايه” ته راجع وي. وللناس فیما یعشقون مذاهب: یعشقون د سمع له باب څخه د جمع مذكر غائب مضارع صیغه ده: ډېره مینه کول. د یو چا سره ډېر محبت ساتل، له مذاهب څخه مراد طرق مختلفه دي، دا عربي د نامتو شاعر ابو فراس د شعر دویمه مصرع ده، پوره شعر یې داسي دی:

وَمِنْ غَائِقِي حُبِّ الْوَيَّارِ لِأَهْلِيهَا

وَلِلنَّاسِ فِيمَا يَعْشُقُونَ مَذَاهِبٌ

○ **الضن:** له فن څخه د علامه ابن الهمام رحمه الله په نېز د فقهې علم مراد دی، او بعضي وايي چي له دې څخه د هر چا خوښه مراد ده ځکه چي کوم سړی د کوم فن سره اړیکي لري دا فن هغه ته ډېر او تر اندازې زیات گران او خوښ وي. له مجموعۀ ثانی څخه مراد “هدایه” ده.

○ **أقاول، أحاول:** أقاول من الباقول د مفاعله له باب څخه دی په معنی د بحث او مباحثه کولو سره دی، دلته ویل او ایلا کول ځیني مراد دي. أحاول من الباقول دا هم د مفاعله له باب څخه دی معنی یې ده: کوښښ کول. اراده کول. متضرعاً د

تفعل له باب څخه د اسم فاعل صيغه ده معنی 'یې ده په عاجزی سره د یو شی غوښتنه کول، جدیر له جدر څخه مشتق دی معنی 'یې ده: لائق کېدل.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّيِّعُ الْعَلِيمُ وَ تُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْقَوَّابُ الرَّحِيمُ

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ



کتاب الطهّارات

(دا) کتاب د پاکيو (د احکامو په بيان کي) دی

تشرېح: کتاب الطهارات په دې جمله کي درې بحثونه دي: (۱) نحوي ترکیب (۲) د کتاب د لفظ سره اړوند (۳) د طهارات د لفظ سره اړوند.

(۱) د نحوي ترکیب په اعتبار سره (په دې جمله کي) درې احتماله دي: اول دا چي کتاب الطهارات خبر دی د محذوفي مبتداء چي “لذا” فی معنی: هذا کتاب الطهارات، دویم دا چي مبتداء ده د محذوف خبر معنی کتاب الطهارات لهذا، دریم دا چي مفعول دی د محذوف فعل معنی: خذ کتاب الطهارات یا اقرأ کتاب الطهارات.

د کتاب لغوي او اصطلاحي معنی:

(۲) د دویم بحث خلاصه دا ده چي د کتاب او کتابت لغوي معنی ده: “یو شی سره جمع کېدل”، او کتاب ته هم ځکه کتاب ویل کیږي چي په دې کي حروف سره را جمع کیږي، او کتاب د مکتوب په معنی سره هم استعمالیږي، لکه خلق چي د مخلوق په معنی سره استعمالیږي، او په اصطلاح کي کتاب د مسائلو هغه “مجموعه” ته وایي چي هغه مستقلاً معتبره وي او پر مختلفه انواعو مشتمله وي که نه وي.

یادونه: د فقهې په کتابونو کي درې ډوله الفاظ ذکر کیږي: ① کتاب ② باب ③ فصل، په کتاب کي د مختلفه اقسامو او مختلفه انواعو مسئلې ذکر کیږي، په باب کي د یوه قسم مسئلې ذکر کیږي، او په فصل کي د یوې نوعي مسئلې ذکر کیږي.

(۳) د دریم بحث خلاصه دا ده چي په لغت کي طهّارت د طاء په ضمه سره هغو اوبو ته ویل کیږي چي په هغو سره پاکي حاصله سي (یعني چي تر پاکي حاصلولو وروسته کومي اوبه پاته سي)، او طهّارت په کسره د طاء سره د پاکولو اګې ته ویل کیږي، لکه اوبه او خاورې، او طهّارت مصدر دی معنی یې ده: پاکول، او په اصطلاح کي طهّارت له حدث (حکمي مرداري) یا له خبث (حقیقي مرداري) څخه پاکېدلو ته ویل کیږي، او ځیني علماؤ ویلي دي چي طهّارت د درېو (۳) اندامونو پر بوللو او د سر مسح کولو ته ویل کیږي.

مولانا عبدالحی رحمة الله د علامه حلبی رحمة الله په حواله سره په السمايه شرح الروایه کي لیکلي دي چي د طهّارت شرائط پر دوه قسمه دي: (۱) شرائط دوجوب (۲) شرائط د صحت.

شرائط دوجوب (یعني چي کله دا شرطونه وي نو طهّارت واجب دی) نهه^(۱) دي: (۱) اسلام (۲) عقل (۳) بلوغ (۴) د حدث (بي اودسي) واقع کېدل، هغه که حدث اصغر وي او که اکبر (۵) پر ټوله اندامونو پاکي اوبه (ماء مطلق) تېرول (۶) حیض به نه وي (۷) نفاس به نه وي (۸) د اوبو یا خاورو پر استعمال قادره کېدل (۹) په وقت کي د گنجایش او پراخي نه کېدل.

او شرائط د صحت یعنې د طهارت د صحیح کېدلو څلور شرطونه دي: (۱) پر ټولو اندامونو اوبه تېرول (۲) حیض به نه وي (۳) نفاس به نه وي (۴) د طهارت د حاصلولو په صورت کې به په غیر معنور انسان کې یو حکم ناقض د طهارت (د اودس مایوونکې) نه وي.

سوال: کيږي چې صاحب د هدايې طهارات د جمع په صیغه سره ذکر کړی دی، حال دا دی چې طهارت مصدر دی او د مصادر و تشبیه او جمع نه راځي، جواب دا دی چې که د مصادر و په آخر کې د تانیث تاء وي نو د هغوی تشبیه او جمع را وړل صحیح دي.

او دلته یې طهارات د جمع په صیغه سره ځکه راوړی چې د طهارات د مختلفه انواعو او قسمونو و طرف ته اشاره وسي، ځکه رفع نجاست هم طهارت دی او رفع خُبث هم طهارت دی، حال دا دی چې دواړه مختلفه نوعي دي.

کتاب الطهارة ولي تر نورو مخکې سو:

پاته سوه دا خبره چې کتاب الطهارة ولي مخکې کړی سو؟ نو د دې وجه دا ده چې مشروعات څلور دي: (۱) یوازي حقوق الله (۲) یوازي حقوق العباد (۳) چې دواړه حقونه سره جمع سي لېکن حق الله غالبه وي (۴) چې دواړه حقونه سره جمع سي لېکن حق العبد غالبه وي، مصنف د هدايې په ترتیب کې حقوق الله (یعنې عبادات) د خپل عظمت په وجه سره مخکې کړل، بیا په عباداتو کې لمونځ مخکې بیان کړی، ځکه لمونځ د اسلام په ارکانو کې تر ایمان وروسته تر ټولو قوی رکن دی، الله ﷻ فرمایي: فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ، او نبی ﷺ فرمایي: الصلوة عماد الدين من أقامها فقد أقام الدين ومن هدمها فقد هدم الدين؛ همدارنګه د اسلام په ارکانو کې تر توحید وروسته اول لمونځ فرض سوی دی.

او څرنګه چې طهارت د لماتځه شرط دی، په حدیث کې راځي: مفتاح الصلوة الطهور، او شرط د شي په خپله تر شي مخکې وي نو ځکه یې طهارت تر لماتځه (صلوة) مخکې بیان کړی.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ..... (الآية [سورة البقرة: ۶]) اې مؤمنانو! کله چې تاسو د لماتځه لپاره د درېدلو اراده وکړی نو خپلي څېرې (مخان) پرېوئ..... الآية

تشرېح: مصنف رحمه الله د کتاب پیل د اوداسه په آیت سره وکړی، حال دا چې په دعوی کې قاعده دا ده چې مدعی مخکې وي، او دلیل یې وروسته ذکر کيږي لېکن دلته د الله ﷻ کلام د تبرک او تیمن لپاره مخکې کړی سوی دی که څه هم دا له مروجې قاعدې څخه خلاف کار دی، پوره آیت دا دی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، (اې مسلمانانو! کله چې تاسو د لماتځه اراده وکړی نو پرېوئ خپل مخونه او خپل لاسونه تر څنگلو پوري او مسح کوئ خپل پر سر و نو او پرېوئ) خپلي پښې تر بچلو پوري).

تر دې آیت لاندې یو خوشیان د ذکر وړ دي: اول دا چې په دې آیت کې “إِذَا” ذکر سو، او “إِذَا” په امور یقینیه وو کې استعمالیږي، او “إِنْ” ذکر نه سو، ځکه چې په امور مشکوکه (مترده) وو کې استعمالیږي، ځکه دایمان تقاضا دا ده چې قیام ال الصلوة دي له امور یقینیه وو څخه وي، دویم شی دا چې د آیت بالا جماع مدني دی ځکه په بخاري کې راغلي دي چې حضرت عائشې رضی الله عنها د خپل هار (امبل) د ور کېدلو تر قصې وروسته وفرمایي: فنزلت یا أيها الذين آمنوا إذا قستم إلى الصلوة..... ال قوله: لعنكم تشكرون.

او د هار (امېل) قصه بالاتفاق تر هجرت یوڅه زمانه وروسته پېښه شوې ده، نو ثابته سوه چې دا آیت مدني دی او دا خبره هم تسلیم شوې ده چې اودس هم د لمانځه د فرض کېدلو په وخت کې په مکه مکرمه کې فرض سوی دی، لکه څرنګه چې ابن عبد البر وړيلي دي چې تمام اهل مغازی ته دا خبره معلومه ده چې نبي ﷺ تر فرض لمانځه وروسته یو لمونځ بغير له اودس څخه نه کړی نه دي، او له دې څخه انکار یو جاهل او ضدي سرې کولای سي، اوس پاته سوه دا خبره چې کله پر اودس له مخکې څخه عمل موجود وو نو د دې آیت په نازلولو کې څه حکمت دی:

حضرت مولانا عبد الحی رَحِمَهُ اللهُ په سعایه کې لیکلي دي چې د دې حکمت دا دی چې د اوداسه فرضیت متلواً بالقرآن سي (یعني په قرآن کې د اوداسه فرضیت تلاوت کړی سي) او دا احتمال هم سته چې د آیت اوله حصه یعني په کومه حصه کې چې د اوداسه ذکر دی په مکه کې د اوداسه د فرضیت په وخت کې رانازل سوی وي او پاته آیت چې په هغه کې د تیسیم ذکر دی په مدینه منوره کې رانازل سوی وي. (کذا فی الاتقان)

کوم سړی چې د قیام الی الصلوة (لمانځه ته د ولاړېدلو) اراده وکړي پر هغه اودس فرض دی:
دریم شی دا دی چې د آیت ښکاره د دې خبرې تقاضا کوي چې اودس پر هر هغه سړی فرض دی کوم چې د قیام الی الصلوة اراده وکړي هغه که محدث وي او که غیر محدث، د اصحاب ظاهر دغه مذهب دی، لېکن د جمهورو علماء مذهب له دې څخه خلاف دی، جمهور علماء وایي چې په آیت کې عبارت مَقْدَر دی یعني: إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ أَنْتُمْ محدثون، او دا دلیل هم سته چې حَدَّثَ د اوداسه د وجوب لپاره شرط دی او دا دلیل په داللة النص سره ثابت دی، په دې توګه چې الله تعالیٰ په آیت: وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا کې تیسیم د حدث سره یوځای ذکر کړی دی، نو معلومه سوه چې د تیسیم د واجېدلو لپاره حدث شرط دی او تیسیم د اوداسه بدل او نایب دی، او قاعده دا ده چې کوم شی په بدل کې نص وي هغه به په اصل کې هم نص وي، نو ثابته سوه چې حدث د اوداسه د واجېدلو لپاره شرط دی.

د اوداسه فرائض، د غسل او مسح معنی او د مخ اندازه

فَقَرَأَ مِنْ الطَّهَارَةِ غُسْلَ الْأَعْضَاءِ الثَّلَاثَةِ نو د اوداسه فرض د دریو اندامونو پرېول دي وَمَسَحَ الرَّأْسَ او د سر مسح کول دي يَهَذَا النَّصُّ (او دا درې اندامونه پرېول او د سر مسح کول) په دې نص سره (ثابت) دي وَالْغُسْلُ هُوَ الْإِسَالَةُ وَ غَسَلَ د اوبو بیولو ته ویل کیږي وَالْمَسْحُ هُوَ الْإِصَابَةُ او مسح د اوبو رسولو ته ویل کیږي وَحَدُّ الْوُجْهِ او د مخ حد مِنْ قُصَاصِ الشَّعْرِ إِلَى أَصْفَلِ الذَّقَنِ (د سر) د وېښتیاو دراشنه کېدلو له آخري حصې څخه تر لاندې زني پوري وَإِلَى شَحْمَتَيِ الْأُذُنَيْنِ او د دواړو غوږونو تر نرمیو پوري دى لَكِنَّ الْمُوجَهَّةَ ځکه چې مواجعت (مخلخ کېدل) تَقَعُ يَهْدِيهِ الْجُنْبَلَةُ په دې ټولو سره راځي وَهُوَ مُشْتَقٌّ مِنْهَا وَجْه له مواجعت څخه راخیستل شوې ده.

اللغات: (إِسَالَةُ) د افعال له باب څخه مصدر دی: اوبه یا یو بل شی بیول (بهول)، (إِصَابَةُ) دا هم د فعال له باب څخه مصدر دی: رسول، (قُصَاصِ الشَّعْرِ) د وېښتیاو دراشنه کېدلو ځای، (ذَّقَنِ) زنه، (شَحْمَتُ) د غوږ نرمی (پوڅکی).

تشریح: فرض ډېري معناوي لري: (۱) قطع: لکه وړل سوي چي دي: فرض الغیاط الشوب يعني خياط (درزي) جامه پرېکړه (۲) تقدير: الله تعالى فرمايلي دي: فَنُصِفُ مَا دَرَسْتُمْ يعني قَدْزُتُمْ (۳) تفصيل: الله تعالى فرمايلي دي: سُوْرَةً اَنْزَلْنَاهَا رُفُشًا يَعْنِي فُكْلْنَهَا (۴) بيان: الله تعالى فرمايلي دي: قَدْ دَرَسَ اللهُ لَكُمْ تَحْلَةً اَيْبَانَكُمْ يعني يَزِّنَ لَكُمْ كِفَارَةَ اَيْبَانَكُمْ (۵) حد: قال الله تعالى: لَتَكْفِيَنَّكَ مِنْ عِبَادِكَ نَجِيَّتًا مَفْرُوضًا يعني محدودا (۶) انعام او تحفه: لکه: دَرَسْتُ الرُّجُلَ يعني ما و سړي ته انعام ورکړی (۷) دېوځاتوب او زوروالي په معنی سره: لکه: دُرُسْتُ الْبَقَرَةَ يعني غوا زړه سوه، او هم له دې معنی 'خخه' لَافَارَسٌ؛ لَافَرَسٌ دی (۸) د عظمت او لوري په معنی سره: وړل کيږي: فَلَا فَاَرَسٌ يعني زړښ.

زموږ په نېز فرض هغه حکم ته وايي چي په داسي قطعي دليل سره ثابت وي چي په هغه کي هيڅ شک او شبهه نه وي او د دې حکم دا دی چي کولو والا به يې د ثواب مستحق (حقداره) وي او پرېښوولو والا به يې د عذاب مستحق وي. او واجب هغه حکم ته وايي چي د هغه لزوم په ظني دليل سره ثابت وي او اداء کولو والا به يې د فرض له اداء کونکي خخه د کم (اولر) ثواب مستحق وي، او پرېښوونکي به يې د فرض له پرېښوونکي خخه د کم عذاب مستحق وي.

د دلالت قسمونه: ښکاره دي وي چي د دلالت خلور قسمونه دي: (۱) قطعی الثبوت او قطعی الدلالة لکه قرآني آيتونه، متواتر او صريح حديثونه چي هغه د تاویل احتمال نه لري. (۲) قطعی الثبوت ظنی الدلالة لکه مؤوله آيتونه او حديثونه. (۳) ظنی الثبوت قطعی الدلالة لکه صريح اخبار اُحاد. (۴) ظنی الثبوت او ظنی الدلالة لکه هغه اخبار اُحاد چي د ډېرو معناوو احتمال لري؛ اول يقين فايده کوي، دريم ظن فايده کوي، دريم وجوب او مکروه تحريمي فايده کوي او خلورم سنيت او استحباب فايده کوي. (حاشيه شرح نقيه)

○ **وضو:** د واو په ضمه سو يو ځانگړي فعل يعني اودس ته وړل کيږي، او د واو په فتحه سره هغه اوبو ته وړل کيږي چي د اوداسه لپاره تيارې سوي وي.

صاحب د هدايې د وضو احکام د ډېر حاجت او اړتيا په وجه سره مخکي کړي دي او دريمه وجه يې دا ده چي د وضو محل د غسل د محل جزء دی او جزء پر کُل مخکي وي نو ځکه يې وضو پر غسل مخکي کړی، دريمه وجه يې دا ده چي الله تعالى هم وضو پر غسل مخکي کړی دی په دې توگه چي اول يې فرمايلي دي: فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ... الآية. او تر دې وروسته يې: دَانَ كَتَمْتَ جَنَابًا فَاطْهَرَا فرمايلي دي.

○ **غسل:** د غين په ضمه سره هغه اوبو ته وايي چي په غسل په کيږي، او د ټوله بدن پرېولو ته هم غسل وړل کيږي، غسل: د غين په کسره سره هغه شی ته وړل کيږي چي په هغه سړيو شی پرېولل کيږي لکه خطمي (صابون)، او غسل: د غين په فتحه سره مصدر دی په معنی سره د پرېولو.

صاحب د هدايې فرمايلي دي چي په وضو (اوداسه) کي خلور فرض دي: د دريو اندامونو پرېول او د سر مسح کول. او د دې خلورو د فرضيت ثبوت په ذکر سوي آيت سره سوی دی، همدارنگه يې فرمايلي دي چي د غسل معنی 'اوبه بيول دي په دې خبره سره پر امام مالک رَجَعَهُ اللهُ رد کوي، ځکه د هغه په نېز اوبه بيول کافي نه دي بلکي دَنَکَ يعني مَرَل هم شرط دی او د مسح معنی 'بغير له اوبو څخولو خخه اوبه رسول او تېرول دي.

وحد الوجه الخ صاحب د هدايې دمخ (وجه) اندازه طولاً او عرضاً داسي بيان کړی دی چي د سر د ورېښتانو دراشنه کېدلو له مخي څخه د زني تر لاندې حصې پوري او د يوه غوږ له نرمۍ څخه د بل غوږ تر نرمۍ پوري دمخ پرېول فرض دي. دليل دا دی چي وجه مشتق دی له مواجهت څخه او مواجهت په دې ټوله حصه سره واقع کيږي نو ځکه د ټولي حصې پرېول فرض دي (ځکه چي د مواجهت معنی ده: مخامخ کېدل. او مخامخ کېدل دې ته وايي چي انسان دا ټوله حصه (يعني د سر له ورېښتيانو څخه تر لاندې زني پوري او د يوه غوږ له نرمۍ) د بل چا سره مخامخ کړي).

د څنگلو او بجلکو حکم او به دې باره کي د فقهاؤ اقوال

وَالْبِرْقَانِ وَالْعَمَّانِ دواړه څنگلي او دواړه بجلکي يَدْخُلَانِ فِي الْغُسْلِ عِنْدَنَا په پرېولو کي داخل دي زموږ په نېز خِلَافًا لِرَافِعٍ رَحِمَهُ اللهُ * خلاف دی د زفر رَحِمَهُ اللهُ هُوَ يَقُولُ: الْغَايَةُ لَا تَدْخُلُ تَحْتَ الْبَغْيَا هغه فرمايي: چي غايه په منيا کي نه داخلېږي كَاللَّيْلِ فِي بَابِ الصُّومِ لکه شپه د روژې په باب کي وَكُنَّا أَنَّ هَذِهِ الْغَايَةَ لَا إِسْقَاطَ مَا وَرَاءَهَا او زموږ دليل دا دی چي دا غايه خو د ما وړاندې اسقاط لپاره ده إِذْ لَوْ لَا هَذَا لَمْ تَسْتَوْعِبْتَ التَّوْظِيفَةَ الْكُلَّ ځکه که غايه نه وای نو پرېولو به ټوله اندام کښېباسلی (يعني ټوله اندام به پرېول کېدلی) وَفِي بَابِ الصُّومِ لِمَدِّ الْحُكْمِ إِلَيْهَا او د روژې په باب کي (غايه) تر شپې پوري د حکم رسولو لپاره ده إِذِ الْإِسْمُ يُطْلَقُ عَلَى الْإِمْسَاكِ سَاعَةً ځکه چي د صوم اطلاق پر يوه گړۍ امساک باندي هم کيږي وَالْكَعْبُ هُوَ الْعَظْمُ الثَّانِي او کعب هغه را پورته سوی هډوکی دی هُوَ الصَّحِيحُ وَمِنْهُ الْكَاعِبُ همدا صحيح ده او هم له دغه لفظ څخه کاعب (مشتق) دی.

اللغات: ﴿مِرْقٌ﴾ څنگله، ﴿كَعْبٌ﴾ بجلکه، ﴿غَايَةٌ﴾ انتها، پای، ﴿مُغَيَّا﴾ د کوم شي لپاره چي غايت مقرر سوی وي. يا له ابتداء څخه واخله د انتها څخه تر مخکي پوري، ﴿وَتَوْظِيفَةٌ﴾ ټاکل سوې اندازه، لازمي مقدار، ﴿عَظْمٌ﴾ هډوکی، ﴿ثَانِي﴾ را پورته سوی، لوړ.

تشریح: مرفق: د میم په کسره او دفاء په فتحه سره دی، او د دې پر عکس هم جائز دی یعنی د میم په فتحه سره او دفاء په کسره سره، د مُت او لیڅي بند (جوړ) ته مِرْقٌ وايي، کعب: د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز د پښې په ښکاره باندي د تسمې د تړلو د مخي و بند ته وریل کيږي، خو دا صحیح نه ده، صحیح دا ده چي تر پښې لاندې د راپورته سوي هډوکی نوم کعب دی، او هم له دې څخه کاعب مشتق دی چي دهغه جمع کراعب راځي، کراعب هغه انجونو ته وریل کيږي چي سینې یې را پورته سوي او منځته راوتلي وي.

صورت د مسئلې: دا دی چي فقهاء حضرات خو پر دې متفق دي چي په او داسه کي د دواړو لاسونو او دواړو پښو پرېول فرض دي. لېکن په دې باره کي اختلاف دی چي مرفقین د لاسونو په پرېولو او کعبین د پښو په پرېولو کي داخل دي او که خارج. یعنی د لاسو په ډول د څنگلو پرېول او د پښو په ډول د بجلکو پرېول هم شرط دي او که نه. ائمه ثلاثه یعنی

د امام صاحب او صاحبینو مذهب دا دی چې د لاسو سره د څنگلو او د پښو سره د بجلکو پرېول هم فرض دي، د امام شافعي رَجَّةُ الله او د امام احمد رَجَّةُ الله قول هم دا دی، او د امام مالک رَجَّةُ الله یو روایت هم دغه رنگه دی.

لېکن امام زفر رَجَّةُ الله فرمایي چې مرقین او کمبین په پرېولو کې داخل نه دي یعنې د څنگلو او بجلکو پرېول فرض نه دي، او د امام مالک رَجَّةُ الله بل روایت بیا دغه رنگه دی.

د امام زفر دلیل: دا دی چې په آیت کې مرافق او کمبین غایت (غایه) ده او غایت مطلقاً د مغیا په حکم کې داخله نه وي لکه په اتوا الصیام ال الیلیل کې چې لیل د روژې په حکم کې داخل نه دی همدارنگه به مرافق د بدین په حکم کې او کمبین د رجلین په حکم کې داخل نه وي.

زموږ دلیل: دا دی چې د امام زفر رَجَّةُ الله دا قول موږ نه تسلیموو چې غایت د مغیا په حکم مطلقاً داخله نه ده، ځکه د غایت دوه قسمونه دي، اول دا چې غایت د خپل ماقبل یعنې د مغیا له جنس څخه وي، یعنې که غایت جلا کړی سي نو صدر د کلام یعنې مغیا غایت او ماوراء د غایت ټولو ته شامل وي، دویم دا چې غایت د خپل ماقبل یعنې د مغیا له جنس څخه نه وي یعنې د غایت تر جلا کولو وروسته صدر د کلام یعنې مغیا غایت او ماوراء د غایت ته نه شاملیږي، اوس که چیرې غایت له اول قسم څخه وي نو غایت په مغیا کې داخلېږي او که چیرې له دویم قسم څخه وي نو غایت د مغیا په حکم کې نه داخلېږي، نو څرنگه چې لیل د صوم (روژې) له جنس څخه نه دی نو ځکه به د روژې په حکم کې نه داخلېږي، او مرقین د بدین له جنس څخه او کمبین د رجلین له جنس څخه دي نو ځکه به دا دواړه غایتونه خپل د مغیا په حکم کې داخلېږي، یعنې څنگلي به د لاسو په پرېولو کې او بجلکي به د پښو په پرېولو کې داخلېږي.

صاحب د هدایې چې کوم دلیل وړاندې کړی دی د هغه حاصل دا دی چې غایت کله کله په دې وجه ذکر کیږي چې حکم را کش کړی سي او تر غایت پورې را ورسول سي او کله کله غایت د ماوراء د ساقطولو لپاره ذکر کیږي، لنډه دا چې د غایت دوه قسمونه دي: غایت اثبات او غایت اسقاط، او په دې دواړو کې مابه الامتیاز دا دی: که غایت صدر د کلام یعنې مغیا ته شامل وي نو دا به غایت اسقاط وي او که شامل نه وي نو دا به غایت اثبات وي، او غایت اثبات د مغیا په حکم کې نه داخلېږي لکه په اتوا الصیام ال الیلیل کې لیل د صوم په حکم کې نه داخلېږي، او په غایت اسقاط کې ماوراء د غایت ساقطیږي، نو به غایت د مغیا په حکم کې داخل وي لکه په ایدکم ال البراق کې چې غایت یعنې مرافق ذکر سوی دی د مرقن د ماوراء د ایستلو لپاره، نو ځکه به د پرېولو حکم په مرقن کې پاته وي.

راجع قول: په دې دواړو قولونو کې د ائمه ثلاثه وو قول راجع دی، چې هغوی وايي: دواړه څنگلي د لاسو په پرېولو کې او دواړه بجلکي د پښو په پرېولو کې داخل دي، او علامه ابن عابدین رَجَّةُ الله فرمایي: چې پر دغه د علماؤ اجماع ده.

د سر د مسحي (مسح) اندازه او په دې باره کې د فقهاؤ اقوال

قَالَ: وَالْمَسْحُ فَوْقَ مَسْحِ الرَّأْسِ وَمَقْدَارُ النَّاصِيَةِ فرمایي او د سر په مسحه کې د تندي مقدار فرض دی وَهُوَ رُفْعُ الرَّأْسِ او د تندي مقدار خلورمه حصه د سر ده لَنَا رَوَى الْبُخَيْرِيُّ بْنُ شُعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د هغه حديث په وجه کوم چي مغیره بن شعبه رَوایت کړې دی أَنَّ النَّبِيَّ أَمَّا سَبَاطَةُ قَوْمٍ چي نبي ﷺ د یو قوم انبار (دېران) ته راغلی قَبَالَ وَتَوَضَّأَ بِنَا نَبِيٍّ ﷺ متیازي وکړې او اودس یې وکړې وَ مَسَحَ عَلَى نَاصِيَتِهِ وَ خُفَيْهِ او مسح یې وکړه پر خپل تندي او موزو باندې وَ الْكِتَابُ مُجْمَلٌ او د قرآن (آیت) مجمل دی فَالْتَحَقَّ بَيَانُهُ نو ځکه دا حديث د بیان په توگه په هغه پسي لاحق سو وَ هُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ او همدا حديث د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په خلاف حجت دی فِي الشَّكِّ بِرَبْلَدِكَ شَعْرَاتٍ د دريو ورېښتيانو په اندازه لگولو کي وَ عَلَى مَالِكٍ رَحِمَهُ اللَّهُ او د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ (په خلاف حجت دی) فِي إِشْرَاطِ الْإِسْتِغْبَاطِ د ټوله سره د کښېاسلو (نيولو) په شرطولو کي (يعني امام مالک فرمایي چي مسحه به ټوله سر نيسي يعني د ټوله سر مسحه شرط او فرض ده) وَ فِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ قَدْرُ ثَلَاثِ أَصْحَابِنَا بِثَلَاثِ أَصَابِعِ الْيَدِ او په ځيني روايتونو کي د تندي اندازه زموږ بعضي ملگرو په درې گوتو سره لگولې ده لِأَنَّنَا حَكَمْنَا چي درې گوتي أَكْثَرُ مَا هُوَ الْأَصْلُ فِي آلَةِ الْمَسْحِ اکثر (زیاتي) دي د هغه شی چي هغه د مسحي په اَلې کي اصل دی.

اللفات: «ناصية» تندي، «سباطة» خاشاک او ردي شيان. د گندگيو د اچولو ځای (يعني په کوم ځای کي چي خلک گندگي اچوي هغه ځای ته هم سباطة وايي) «قبال» د نصر له باب څخه د ماضي بېغه ده: شاشې کول، متیازي کول. بولي کول، «تقدير» اسم مصدر دی د تفصيل له باب څخه معنی يې ده: مقرر کول، ټاکل.

تشریح: مسح ويل کيږي دلانده لاس را تېرولو ته. هغه که په اوبو لوند سوی وي او که له يو مغسول اندام څخه وروسته لوند والی پاته سوی وي، د سر مسح بالاتفاق فرض د، ځکه چي دا په صريح آيت سره ثابت ده خو په فرض مقدار کي يې اختلاف دی: (۱) د احنافو په نېز د سر د خلورمي حصې مسح کول فرض دي، هغه که د سر مخکي حصه وي او که د شا له راسته طرف څخه خلورمه حصه وي او که له چپه طرف څخه، امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چي مطلق سر مسح کول فرض دي، نو دده په نېز که د دريو ورېښتيانو او په يوه روايت کي د يوه ورېښته په اندازه مسح وسي نو هم فرض ادا کيږي، لېکن امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ او امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چي د ټوله سر مسح فرض ده.

د امام مالک دليل: د الله تعالیٰ دا قول: وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ دی، امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چي “باء” زائده ده يعني آيت داسي دی وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ يعني خپل پر سر مسح کوئ، او ښکاره ده چي د رأس (سر) اطلاق په ټوله سر باندې کيږي نه پر بعضي، نو معلومه سوه چي د ټوله سر مسح کول فرض دي، صاحب د شرح نقايه ليکلي دي چي امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ په احتياط باندې عمل کړی دی.

د امام شافعي دليل: امام شافعي رحمه الله فرمايي چي ذکر سوي آيت د مسح د مقدار په سلسله کي مطلق دی نو د المطلق بجرى عن اطلاقه د قاعدې مطابق به د مطلق سر مسح فرض وي، لهدا د امام شافعي رحمه الله په نېز د سر د اذنې حصې په مسح کولو سره فرض ادا کيږي او په اذنې حصه کي يو ورېښته هم معتبر دی يا په قول د علامه مرغيناني رحمه الله درې ورېښته معتبر دي.

زموږ دليل: د احنافو علماء فرمايي چي د مسح د مقدار په سلسله کي آيت مجمل دی، مجمل د بيان محتاج وي، او دلته بيان د مغیره رحمه الله حديث دی، يعنې مغیره بن شعبه رحمه الله فرمايلي دي: ان النبی (ص) اثن سبابة قوم فبال و ترضاً و مسح علی ناصيته و غي، د علامه مرغيناني رحمه الله دا ذکر سوي حديث د دوو حديثونو يعني د مغیره رحمه الله له حديث او د حذيفه رحمه الله له حديث څخه مرکب دی، حديث د مغیره کوم چي مسلم روايت کړی دی د هغه الفاظ دا دي: ان النبی (ص) ترضاً فمسح بناصريته و علی العمامة و علی غي، او حديث د حذيفه کوم چي شيخينو روايت کړی دی د هغه الفاظ دا دي: اثن النبی (ص) سبابة قوم فبال قائماً ثم دعا بيا فبأخته فتوضأ، د دې حديثونو خلاصه دا ده چي نبي کریم ﷺ تر متيازو کولو وروسته اودس وکړی او پر مقدار ناصيه باندې يې مسح وکړه، مقدار ناصيه او د سر څلورمه حصه يوه خبره ده نو په دې وجه د احنافو علماء له دې آيت څخه استدلال کوي فرمايي چي پر څلورمه د سر مسح کول فرض دي.

او د دې تائيد په يو بل حديث سره هم کيږي چي هغه ابو داؤد روايت کړی دی: عن انس رضي الله عنه رأيت رسول الله (ص) يتوضأ: عليه عمامة قطرية فادخل يديه من تحت العمامة فمسح مقدم رأيه، (له حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چي مارسل الله ﷺ د اودس کولو په حال کي وليدی او د ده پر سر قطري لنگوټه وه، نو ده ﷺ خپل دواړه لاسونه د لنگوټې د لاندې حصې څخه وړ داخل کړل او بيا يې د سر مخکنۍ حصه مسحه کړه)، ښکاره دي وي چي نبي ﷺ د سر ټوله مخکنۍ حصه مسح کړې ده، او د ټولي مخکنۍ حصې اندازه د سر څلورمه حصه ده چي هغې ته ناصيه ويل کيږي.

نو دا حديثونه د امام مالک رحمه الله او د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دي، د امام مالک رحمه الله په خلاف ځکه چي که د ټوله سر مسح فرض وای نو نبي ﷺ به د سر د څلورمې حصې پر مسح اکتفاء څنګه کولای؟ او د امام شافعي رحمه الله په خلاف ځکه حجت دی چي که د سر له څلورمې حصې څخه پر کمه حصه ب مسح جائز وای نو نبي ﷺ به يو وار د جواز د بيان لپاره ضرور داسي کولای، حال دا چي له نبي ﷺ څخه د سر له څلورمې حصې څخه پر کمه حصه باندې مسح ثابته نه ده.

دني بعض الروايات الخ د احنافو ځيني عالمانو د مقدار ناصيه: تقدير په دريو گوتو سره کړی دی. دليل يې دا دی چي مسح په لاس سره کيږي او په لاس کي گوتي اصل دي او درې گوتي د يوه لاس زياته (اکثره) حصه ده، او قاعده داده چي لا اکثر حکم الكل، نو په دې وجه به درې گوتي د کل قائم مقام وي. او دا حکم به کيږي چي که څوک د درې گوتو په اندازه مسح وکړي نو هغه به شرعاً کافي وي.

د اودس سنتونه..... اول سنت

قَالَ: وَشَأْنُ الطَّهَارَةِ هَسَلُ الْيَدَيْنِ فرمايي: او د اودس سنتونه: د دواړو لاسونو پر ټول دي قَبْلَ إِدْعَائِهِمَا إِلَى الْمَسْحِ مخکي تر ددنه کولو د دوی دواړو په لوبښي کي إِذَا اسْتَيْقَضَ الْمُتَوَضِّئُ مِنْ لُؤْمِهِ کله چي اودس کونکی له خپل خوب څخه

راوړښ سي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • حُكْمه د نبي ﷺ قول دی إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ كَلَهُ چي په تاسو کي یو له خپل خوب څخه راوړښ سي فَلَا يَغْسِنُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ نو خپل لاس دي په لوبښي کي نه داخلوي حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا تر څو چي درې واره یې پرېږلي فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ حُكْمه هغه خبر نه دی چي لاس یې د شپې چیري پاته سوی دی وَلَا تَنْتَفِيزُ أَلَةِ التَّطَهُّرِ او حُكْمه چي لاس د پاکولو آله فَتَسْنُ الْأَبْدَانِيَّةُ بِتَنْظِيفِهَا نو د هغه په پاکولو سره به شروع کول هم سنت وي وَ هَذَا الْغُسْلُ إِلَى الرَّسْغِ او دا پرېږول به تر مړوندو پوري وي لَوْ قُومَ الْكِفَايَةِ فِي التَّنْظِيفِ حُكْمه (تر مړوندو پوري په پرېږلولو سره) په پاکولو کي کفایت حاصلیږي.

اللفات: ﴿إِنَاء﴾ لوبښی، ﴿اسْتَيْقَظَ﴾ له باب استغفم • زه د ماضي صیغه ده، مصدر ي معنی یې ده: وښېدل، له خوب څخه را پورته کېدل، ﴿فَلَا يَغْسِنُ﴾ نه دي ډوبوي، د ضرب له باب څخه د مضارع صیغه: غَسَّ يَغْسِنُ: ډوبول، په اوبو کي اچول. ﴿بَاتَتْ﴾ د ضرب له باب څخه د ماضي صیغه ده بَاتَ بَاتَتْ: شپه تېرول، ﴿بَدَايَةِ﴾ شروع کول ﴿تَنْظِيفٍ﴾ د تفهیل د باب اسم مصدر دی: پاکول، ﴿رَسْغٍ﴾ مړوند.

تقویم: سُنن جمع د سنت ده، سنت په دین کي داسي رواج سوي طریقې ته وایي چي هغه نه فرض وي او نه واجب وي، او اداء کونکی یې د ثواب مستحق وي او پرېښوونکی یې د ملامت او عقاب مستحق وي، علامه ابن الهمام رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چي سنت هغه ته ويل کیږي چي پر هغه نبي ﷺ د کله ناکله پرېښوولو سره سره همېشېتوب کړی وي. پاته سوه دا خبره چي صاحب د هدایې فرض په صیغه سره د واحد او سنن په صیغه سره د جمع ولي ذکر کړل، نو د دې جواب دا دی چي فرض په اصل کي مصدر دی او مصادر له تشبیه او جمع څخه مستثنی دي، او د دې پر عکس سنت مصدر نه دی نو حُکْمه سنت په صیغه سره د جمع ذکر کړی سو.

صورت د مسئلې: ۱۰: دی چي کله اودس کونکی له خوب څخه راوړښ سي، نو د هغه لپاره تر ټولو اول سنت دا دی چي خپل دواړه لاسونه دي په لوبښي کي تر اچولو مخکي درې واره تر مړوندو پوري پرېږلي، او د پرېږلولو طریقه یې داده چي که اوبه په یو کوچني لوبښي کي وي نو اول دي په چپه لاس لوبښي را پورته کړي پر راسته لاس دي اوبه واچوي، بیا دي په راسته لاس سره پر چپه لاس اوبه واچوي، او که لوبښی دومره غټ وي چي د هغه د پورته کولو امکان نه وي، نو په یو کوچني لوبښي کي دي له هغه څخه اوبه را واخلي: او که کوچنی لوبښی هم نه وي نو د چپه لاس گوتي دي سره یو ځای کړي د غټ لوبښي څخه دي اوبه په را واخلي پر راسته لاس دي یې واچوي، ورغوی دي په اوبو کي نه دننه کوي، بیا دي په راسته لاس سره اوبه را واخلي چپه لاس دي په پرېږلي.

دلیل حدیث د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی، چي د هغه روایت شیخینو کړی دی: إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْسِنُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ، او د مسلم الفاظ دا دي: حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا، او په بعضي روایاتو کي فلا یغسِنُ په تاکید د

• تخریج: هَذَا الْحَدِيثُ قَدْ انْفَقَ عَلَيْهِ اصْحَابُ الْكُتُبِ السَّنَةَ فَأَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي الرُّوْضِ، بَاب رَقْم: ۱۶، وَمُسْلِمٌ فِي الطَّهَارَاتِ حَدِيث رَقْم: ۸۷، وَ ابُو دَاوُدَ فِي الطَّهَارَةِ بَاب: ۸۹، وَ تِرْمِذِي فِي الطَّهَارَةِ بَاب: ۱۹.

نون سره دی، لڼده دا چي نبي ﷺ وفرمايل: چي کله په تاسو کي يو سړی له خوب څخه راويښ سي نو اول دي خپل لاسونه پرې بولي، ځکه ده ته معلومه نه ده چي دده لاسونه د شپې چيري پاته سوی دی.

په مېسوط کي راغلي دي چي تر اوداسه مخکي د دواړو لاسونو پرېولل مطلقاً سنت دي که له خوب څخه را وېښ سوي وي، که نه وي، ځکه دلّاس پرېوللو علت په زېږېن سړي کي هم راتلاسي، يعني کېدای سي چي ده لاس د بدن وړگو ته ور وړي وي، لنډه دا چي د لاس پرېوللو علت نجاست دی او هغه خو په دواړو صورتونو کي سته که له خوب څخه را وېښ سوي وي او که له مخکي څخه لا وېښ وي، او دا هغه وخت سنت دي ترڅو چي نجاست ښکاره نه وي کنې نجاست ليري کول فرض دي.

ولأن البید الخ دیریم دلیل دادی چي لاس د پاکولو آله ده، نو حُکمه اول پخپله تر مړ وندو پوري د هغو پاکول سنت دي حُکمه چي په پاکی حاصلولو کی دغومره اندازه کافی ده.

دویم سنت..... بسم اللہ سنت دہ او کہ مستحب

قَالَ: وَتَسْمِيَةُ الْمَوْلَى الْإِسْمَاءُ الْمَوْصُوفُ فرمايي: او بسم الله ويل داودس په پيل کي (هم سنت دي) لَقَرِيْبُهُ الْعَلِيَّانُ ﴿٥﴾ حُكْمُهُ نَبِي ﷺ فرمايلي دي لَا وَصُوْلَيْنَ لَمْ يَسْمِ الله دهغه سرې اودس نه کيږي څوک چي بسم الله نه ووايي وَ الْوَرَادُ بِهِ او له دې څخه مراد نَتْنُ الْفَقِيْهِيْلَةِ د فضيلت نفي دی وَالْأَصْحُ او صحيح داده أَنَّهَا مُسْتَحَبَّةٌ چي بسم الله ويل مستحب دي وَإِنْ سَأَلَا فِي الْكِتَابِ سُنَّةٌ که څه هم په کتاب کي يې دې ته سنت ويلي دي وَيُسَبِّحُ او بسم الله دي وايي قَبْلَ الْإِسْتِجَاءِ وَبَعْدَهُ تراستجاء مخکي هم او وروسته هم هُوَ الْفَاحِشُ همدا صحيح ده.

اللغات: ﴿كُتِبَتْ﴾ له باب تفعیل شخه مصدر دی معنیٰ یی ده: بِسْمِ اللّٰهِ وریل.

تشریح : د اوداسه له ستونو څخه یو مهم سنت دا دی چې اودس کونکی دي اودس د الله په نامه سره شروع کړي او د تسمیې ادنیٰ درجه دا ده چې بسم الله وایي، او اعلیٰ درجه یې دا ده چې بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وایي. او علامه ابن الهمام فرمایلي دي چې امام طحاوي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي: بِسْمِ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى دِينِ الْإِسْلَامِ دي وایي او دغه له سلفو څخه منقول دي، او بعضو ویلي دي چې دا د رسول الله ﷺ څخه مرفوعاً منقول دي، خلاصه دا ده چې زموږ په نېز د اوداسه په پېل کې تسمیه سنت ده، لېکن د اصحابِ ظواهر او د امام احمد رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز تسمیه د اوداسه شرط ده. دوی وایي چې بغیر له تسمیې څخه اودس نه کیږي، دلیل یې هغه حدیث دی کوم چې حاکم او ابو داؤد روایت کړی دی: عَنْ ابْنِ مَرْيَةَ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ لَا صَلَوةَ لَنْ لَا دُؤْلَه وَلَا دُؤْلَه لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ. (له حضرت ابو هريره رَحْمَةُ اللَّهِ څخه روایت دی چې نبی ﷺ وفرمایل: د هغه چا لمونځ نه کیږي د چا چې اودس نه وي او د هغه چا اودس نه کیږي چا چې د الله نوم ذکر کړی نه وي) اصحابِ ظواهر له دې حدیث څخه په دې توګه دلیل نیسي چې په حدیث کې لا د جنس د نفی لپاره دی یعنې بغیر له تسمیې څخه اودس نه کیږي، لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چې په حدیث کې د اودس د فضیلت نفی سوي دي یعنې بغیر له تسمیې څخه خو اودس کیږي خو افضل به نه وي. لکه په: لَا صَلَوةَ لِمَنْ لَمْ يَسْجُدْ اِلَّا فِي السَّجْدَةِ کې چې د صلوٰة

د کمال او فضیلت نفی سوي دي، نه د صلوٰۃ د صحت، اولکه په: لا ايمانَ لمن لا عهد له کي د کمال ايمان نفی سوي دي نه د نفس ايمان، نو همدارنگه به د تسمیې په حدیث کي د وضوء د فضیلت او کمال نفی سوي وي نه د اودس د جواز او صحت، زموږ تائید د علي بن یحییٰ بن خلاد په حدیث سره هم کیږي، حدیث دا دی: اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِلْبُحَّارِ صَلَوَاتُهُ إِذَا قَامَتْ فَتَوَضَّأَ كَمَا أَمَرَكَ اللَّهُ، (یعني نبي ﷺ هغه سړي ته وویل کوم چي د لمانځه ارکان په صحیح توګه سره نه ادا کول: کله چي ته د لمانځه اراده وکړې نو داسي اودس کوه څرنګه چي تاته الله حکم کړی دی)، او الله چي د کوم اودس حکم کړی دی په هغه کي تسمیه نسته.

او د دارِ قطنی په روایت کي راغلي دي: من تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ فَانَّهُ يَطْهَرُ جَسَدَهُ وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ لَمْ يَطْهَرِ إِلَّا مَوْضِعَ الْوُضْءِ، (یعني چا چي اول په اودس کي د الله نوم ذکر کړی نو د هغه ټوله بدن پاکیږي او چاچي د الله تعالی نوم ذکر نه کړی نو د اوداسه له اندامونو څخه ماسوایې نور هیڅ نه پاکیږي)، له دې حدیثونو څخه معلومیږي چي تسمیه په اودس کي شرط نه ده.

والأصح الخ صاحب هدایې فرمایي: أصح داته چي تسمیه په اوداسه کي مستحب ده که څه هم په قدوري کي دې ته سنت ویل سوي دي، شارح هدایې علامه بدرالدین عینی رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایلي دي چي د تسمیې د استنجاب قول به څرنګه صحیح سي حال دا دی چي ډېر احادیث ددې په سنتوالي باندې دلالت کوي، صاحب هدایې فرمایي چي تسمیه دي له استنجاء څخه مخکي هم وایي او وروسته هم، او همدغه قول صحیح دی، د بعضو رایه دا ده چي صرف تر استنجاء مخکي دي یې وایي او د بعضو رایه دا ده چي صرف تر استنجاء وروسته دي یې وایي.

کوم حضرات چي وایي چي تر استنجاء مخکي دي بسم الله وایي د هغو دلیل دا دی چي استنجاء د اوداسه په ستونو کي یو سنت دی نو ځکه دي تر استنجاء مخکي بسم الله وایي ددې لپاره چي د اودس ټوله افعال هغه که فرض وي او که سنت په بسم الله سره واقع سي، او کوم چي تر استنجاء وروسته د بسم الله قائل دي د هغو دلیل دا دی چي تر استنجاء مخکي د کشف عورت حالت دی او د کشف عورت په حالت کي د الله ذکر کول مناسب نه دي نو ځکه دي تر استنجاء وروسته بسم الله وایي، او د أصح قول دلیل دا دی چي د نبي ﷺ دا قول: کل أمر ذي بال لم يبدأ فيه بذكر الله... د دې خبري تقاضا کوي چي د اودس په شروع کي دي بسم الله ویل کیږي، او څرنګه چي استنجاء هم د اودس له ملحقاتو څخه ده، نو ځکه به تر استنجاء کولو مخکي هم بسم الله ویل مستحب وي.

درېم سنت (مسواک وهل)

وَالسَّوَاكُ أَوْ مَسَاكٍ (وهل سنت دی) لَزِمَتْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كَانَ يَرَاظُبُ عَلَيْهِ حُكْمٌ چي نبي ﷺ به پر دې همېشټوب کوی وَعِنْدَ قَدِيدَةٍ او د مسواک د نشتوالي په صورت کي دي يُعَالِجُ بِالْأَضْبَعِ له ګوتي څخه کار اخلي لَزِمَتْهُ عَلَيْهِ فَعَلَ كَذَلِكَ حُكْمٌ نَبِي ﷺ همداسي کړي دي

اللفات: ﴿لَوْ أَظْلَمَ﴾ له باب مفاعله څخه د مضارع صیغه ده: پابندي کول، یو کار همېشه کول، ﴿يَعْلَمُ﴾ له باب مفاعله څخه د مضارع صیغه ده: کوښښ کول، تدبیر کول، دلته مراد په ګوته سره پرل دي، ﴿أَعْيَجَ﴾ دا په ضمه د همزې سره هم استعمالیږي او په کسره سره هم معنی یې ده: ګوته، جمع یې أَصَابِعُ راځي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د اوداسه له ستونزو څخه یو سنت مسواک وهل دي، دلیل یې دا دی چې نبی کریم ﷺ د مسواک پر استعمالولو همېشېتوب کړی دی خو دا چې کله کله به یې پرېښوی، او که مسواک نه وي نو د راسته لاس په ګوته سره دي غاښونه مړي، ځکه چې دا هم له نبی ﷺ څخه ثابت دي، او مواظبت مع الترتیب یعنې همېشېتوب سره د پرېښولو د سنت دلیل دی او مواظبت بلا ترک د وجوب دلیل دی، او د مسواک په ترک باندې دلیل دا دی چې یو ځل نبی ﷺ د یو کلي (محلي) خلکو ته د اوداسه او لمانځه تعلیم ورکړی چې په هغه کې د مسواک د تعلیم ذکر نسته، که مسواک وهل واجب وای نو نبی ﷺ به دوی ته د مسواک وهلو تعلیم ضرور ورکولای. (عابیه)

او د مسواک د نشتوالي په صورت کې ګوته د مسواک قائم مقامه ده، د دې دلیل یې دا دی چې نبی ﷺ فرمایلي دي: یجزی من السواک الا صابن (رواه البيهقي عن انس رضي الله عنه) یعنې د مسواک پر ځای ګوتي کفایت کوي.

او طبراني له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روایت کړی دی: قالت قتت يا رسول الله الرجل يذهب فو يستن قال نعم قتت كيف يصنع قال يدخل اصبعه في فيه، (حضرت عائشې رضي الله عنها فرمایي چې ما وویل اې رسول الله ﷺ! د کوم چا په خوله کې چې غاښونه نه وي هغه به مسواک وهي، ویې فرمایل هو! ما وویل: څرنگه به یې وهي، ویې فرمایل: چې خپله ګوته دي په خوله کې داخلوي). (فتح القدیر، شرح نقایه)

د مسواک په سنیت کې درې قولونه: ښکاره دي وي چې د مسواک په سنتوالي کې درې قولونه دي: ① اول قول دا دی چې مسواک د اوداسه سنت (سنت وضو) دی ځکه چې په نسائي کې د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: لو ان أشت عن أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل وضوء، یعنې که زما پر امت تکلیف نه وای نو ما به دوی ته د هر اوداسه سره د مسواک حکم کولای) او ابو داؤد له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روایت کړی دی: أنه عليه السلام كان لا يرقد من ليل او نهار فمستيقظ الا تسون قبل أن يتوضأ (یعنې نبی ﷺ چې به کله په شپه یا ورځ کې له خوب څخه را پورته کېدی نو تر اوداسه مخکې به یې مسواک ضرور استعمالوی)

② دویم قول دا دی چې مسواک د لمانځه سنت (سنت صلوٰة) دی، دلیل د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: لو ان أشت عن أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلوٰة یا مع كل صلوٰة.

③ دریم قول دا دی چې مسواک د دین سنت دی دا قول ډېر قوي دی او له امام ابو حنیفه رحمه الله څخه هم دغه قول را نقل سوی دی، دلیل د ابو ایوب رضي الله عنه حديث دی کوم چې ترمذی ذکر کړی دی: أربع من سنن النبیین: الختن وتشطير والسواك والنكاح، (یعنې څلور شیان د رسولانو سنت دی: ختنه (سنت کول)، عطر (خوشبویي)، مسواک او نکاح) او له حضرت عائشې رضي الله عنها حديث دی: "لس شيان له فطرت څخه دي" چې له هغو څخه یو مسواک هم شمېرل سوی دی.

په حدیثونو کې د مسواک ډېر فضائل بیان سوي دي. په مسند احمد کې راغلي دي: أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ صَلَوَةُ بِسَوَاكٍ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ صَلَوَةً بِغَيْرِ سَوَاكٍ. (يعني د مسواک يو لمونځ تر هغه لمونځه په ثواب کې اويا (۷۰) چنده زيات دی چې بغير له مسواک څخه وي). تر استقراء او تتبع وروسته پنځه ځايه د مسواک استحباب ثابت سوي دي: (۱) د غاښو د ژړ والي په وخت کې، (۲) دخولې د بدبويي په وخت کې، (۳) له خوب څخه دراپورته کېدلو په وخت کې، (۴) لمونځه ته د تللو په وخت کې، (۵) داودس په وخت کې.

مسواک بايد څرنگه وي او څه ډول بايد ووهل سي

مسواک بايد نرم او پوست وي، ډېر کلک به نه وي. د گوټي په انداز به پنډ او يوه لوېښت به اوږد وي. سیده به وي. غوټي (کوټونه) او کوږوالی به پکښې کم وي. د ترخې درختي به وي چې د بلغمو مخنيوی وکړي او سينه صفا کړي او خوارک ژر هضم کړي؛ د مسواک وهلو طريقه دا ده چې مسواک به غرما (په بره) په پور(هم وي او لولولا) په اوږدول) به يې هم وهي. او که غواړي چې صرف په يوه باندي اکتفاء وکړي نو طولاً به يې وهي. او بعضو ويلې دي چې عرضاً به يې وهي. نه طولاً، ښکاره دي وي چې د غاښونو عرض (بر) دخولې طول (اوږدول) دی. (شرح نقايه)

څلورم او درېيم سنت (مضمضه او استنشق)

وَالْمُضْمَضَةُ وَالِاسْتِنْشَاقُ خوله پرېول او پزه پرېول (هم سنت دي) **لَا تَقُ الْيَدَيْنِ الْخَبِيرَتَيْنِ * فَعَلَهُمَا عَلَى الْمَوَاقِفَةِ** ځکه نبي ﷺ په پاندي سره دا دواړه کړي دي **وَكَيْفِيَّتُهُمَا** او د دواړو طريقه دا ده **أَنْ يُضْمِضَ * ثَلَاثًا** چې درې واره به خوله پرېولي **يَأْخُذُ لِكُلِّ مَرَّةٍ مَاءً جَدِيدًا** او د هر وار لپاره به نوي اوبه راخلي **ثُمَّ يَسْتَنْشِقُ كَذَلِكَ** او بيا به دغه ډول پزه (هم) درې واره) پرېولي **وَهُوَ مَخْرُجٌ مِنْ وَضُوئِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** او د نبي ﷺ داوداسه هم دغه طريقه را نقل سوي ده.

اللغات: «المضمضة» د فثله د باب مصدر دی: په خوله اوبه غرغره کول (چې په عامه اصطلاح خوله پرېول ورته وايي) **«الاستنشاق»** داستعمال د باب مصدر دی: په پزه کې اوبه اچول (چې په عامه اصطلاح پزه پرېول ورته وايي). او ددې مخالف لفظ راځي: **إِسْتَنْشَرُ**: له پزي څخه اوبه څنډل.

تشریح: خوله او پزه پرېول هم په اوداسه کې سنت دي، او اودس کونکي به په دواړو کې مبالغه کوي. د خولې په پرېولو کې مبالغه دا ده چې ټولي خولې ته به اوبه ورسوي، او شيخ الاسلام رحمه الله فرمايلي دي چې د خولې په پرېولو کې مبالغه دا ده چې غرغره دي وکړي يعني د ستوني تر آخري حصې پوري دي اوبه ورسوي. خو په دې شرط چې دې سړي روژه نه وي، او شمس الاثمه، حلواني رحمه الله فرمايلي دي چې مبالغه دا ده چې اوبه دي دخولې له يوه طرف څخه پر بل طرف وباسي، او د پزي په پرېولو کې مبالغه دا ده چې اوبه دي د پزي تر نرمي حصې (تير) پوري ورسوي. هملراز ويل سوي دي چې په پزه کې دي اوبه واچوي او ساه دي پورته کش کړي چې اوبه لوړې ولاړي سي.

* تخریج: أخرجه الامام البخاری فی الرضوء باب رقم: ۳۹، ومسلم فی الطهارة حديث رقم: ۱۸، و ابو داؤد فی الطهارة باب رقم: ۵۱.

* تخریج: روى هذا الحديث امام طبرانی فی المعجم ج: ۱، ص: ۲۳۲.

دلیل: د مفسفه او استنشق پر سنت کېدلو دلیل دا دی چې نبي ﷺ پر دې دواړو همېشتوب کړی دی څرنگه چې له دوو رشت (۲) صحابه وو څخه د نبي ﷺ اودس را نقل سوی دی. او ټولو د خولې او پزي پر ټولو بیان کړی دی، خو د پر ټولو د عدد (شمبر) په باره کې بعضي چې پاته سوي دي، او بعضويې ذکر کړی دی چې نبي ﷺ یو وار مضمضه او استنشق وکړل، او بعضو درې درې واره ذکر کړی دی.

صاحب د هدایې رَجَّه الله دا ذکر نه کړه چې نبي ﷺ به د همېشتوب سره سره، کله نا کله مضمضه او استنشق پرېښوول هم، لکه څرنگه چې په یو حدیث کې راغلي دي چې نبي ﷺ یوه اعرابي ته د اودس ور ښوولو په وخت کې د مضمضه او استنشق ذکر نه وکړی. همدارنگه حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د نبي ﷺ اودس را نقل کړی دی خو د مضمضه او استنشق ذکر یې نه دي کړی، نو کله چې د دې دواړو کله کله (أحياناً) پرېښوول ثابت سو، نو دا دواړه به په اوداسه کې سنت وي، نه دا چې واجب او فرض، لکه څرنگه چې اهل حدیث د نبي ﷺ په مواظبت او همېشتوب سره دلیل نیسي. او دا دواړه په غسل او اودس کې فرض بولي، همدارنگه له حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه موقوفاً او مرفوعاً روایت سوی دی چې: **هاتان في الوضوء واجبات في الغسل** (یعنې مضمضه او استنشق په اودس کې سنت دي او په غسل کې واجب دي). (عنايه، کنایه)

د خولې او پزي د پر ټولو طریقه

صاحب د هدایې فرمایي: چې د خولې او پزي د پر ټولو کیفیت دا دی چې اول دي درې واره خوله پرېږلي. او هر وار دي نوي اوبه استعمالوي، بیا دي درې واره پزه پرېږلي، او هر وار دي نوي اوبه استعمالوي، ځکه چې له نبي ﷺ څخه اودس همدغه ډول را نقل سوی دی، لېکن امام شافعي رَجَّه الله فرمایي: چې اوبه دي یو وار را اخلي او په هغه دي خوله او پزه دواړه پرېږلي، دامام شافعي دلیل د ابو داؤد داروایت دی چې حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د نبي ﷺ د اودس بیانولو په وخت کې یو وار اوبه را واخیستلې په هغه سره یې خوله هم پرېږل او پزه هم، نو معلومه سوه چې د دواړو لپاره یو وار اوبه را واخیستل کافي دي. (شرح نقایه)

زموږ له طرفه جواب دا دی چې نبي ﷺ به کله کله د جواز د بیانولو لپاره داسي کړي وي کنې افضل هغه دی کوم چې موږ اختیار کړي دي. (د جواز بیانولو مطلب دا چې نبي ﷺ به کله کله په یو وار اوبو سره خوله او پزه دواړه په دې وجه پرېږل چې امت ته معلومه سي چې دا جائز دي، مکروه یا حرام نه دي. کنې افضل...) او صاحب د عنايې (عنايه) په جواب کې وایي چې خوله او پزه جلا جلا دوه اندامونه دي نو ځکه به دواړه په یوه وار لوبو کې نه جمع کېږي لکه څرنگه چې نور اندامونه په یوه وار اوبو کې نه جمع کېږي.

فوائد: صاحب د شرح نقایه لیکلي دي: څرنگه چې مضمضه او استنشق سنت دي همدغه رنگه مضمضه پر استنشق مخکي کول سنت دي او دایې هم لیکلي دي چې مضمضه او استنشق دي دواړه په راسته لاس سره کوي او بعضو ويلي دي چې استنشق دي په چپه لاس سره کوي، خو صحیح داده چې په پزه کې دي اوبه په راسته لاس سره اچوي. او په چپه لاس سره دي یې څنډي.

پنځم سنت (د غوړونو مسح کول)

وَمَسْحُ الْأُذُنَيْنِ او د دواړو غوړونو مسح کول (هم سنت دي) وَهُوَ سُنَّةُ بَيِّتِ الرَّأْسِ او هغه د سر په اوبو سره (مسح کول) سنت دي خِلَافَ النَّسَافِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ په خلاف د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ فرمایلي دي الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ چې دواړه غوړونه له سر څخه دي وَالْمُرَادُ بَيَانُ الْحُكْمِ دُونَ الْخِلْفَةِ او (په دې فرمان سره د نبی ﷺ) مراد حکم بیانول دي نه پیدایښت.

حل لغات: ﴿أُذُنٌ﴾ غوړ، تشبیه یې: اُذُنٌ رَاحِي.

تشریح: د اوداسه له ستونو څخه یو سنت د دواړو غوړونو مسح کول دي.

د غوړونو د مسح کولو طریقه: د غوړونو د مسح کولو طریقه د علامه حلواني او شیخ الاسلام د قول مطابق دا ده: چې خپله خچنه (خنصر) ګوته دي په غوړ دننه کړي، او حرکت دي ورکړي (یعني ودي یې ښوري)، او فرمایلي یې دي چې نبی ﷺ هم داسې کړي دي، او ابن ماجه په صحیح اسناد سره د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه روایت کړی دی: أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مسح اذنيه فأدخلهما السبابتين وخالف إبهاميه الى ظاهر اذنيه فمسح ظاهرهما وباطنهما، (یعني نبی ﷺ خپل دواړه غوړونه مسح کړه، (هغه داسې چې) خپلي دواړي د شهادت ګوتي یې په غوړو دننه کړي او دواړي پټي (غټي) ګوتي یې پر غوړو سرپره تیري کړي، (مطلب دا چې) د غوړو د ښکاره او پټي دواړو حصو مسح یې وکړه) همدغه اولی او بهرته ده. (فتح القدیر)

وهو سنة بهاء الخ د غوړونو مسح زموږ په نېز د سر په اوبو سره سنت ده او د امام مالک رَجَعَهُ اللَّهُ، امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ او امام احمد رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایلي دي چې: د غوړونو د مسح لپاره تازه اوبه را اخیستل سنت دي،

د امام شافعي دلیل: دلیل هغه حدیث دی کوم چې حبان ابن واسع له خپل پلار څخه روایت کړی دی: أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زَيْدٍ يَذْكُرُ أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ فَأَخَذَ لِأُذُنِهِ مَاءً خِلافَ الْمَاءِ الَّذِي أَخَذَ لِرَأْسِهِ (یعني واسع له عبد الله بن زيد څخه اورېدلي دي چې هغه نبی ﷺ د اودس کولو په وخت کي ولیدي چې د غوړونو د مسح کولو لپاره یې له هغه اوبو څخه علاوه نوري اوبه را واخیستلې کومي چې یې د سر د مسح کولو لپاره را اخیستي وې) له دې حدیث څخه معلومه سوه چې د غوړونو د مسح کولو لپاره نوي اوبه را اخیستل سنت دي.

زموږ دلیل: د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حدیث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ. او له دې حدیث څخه مراد د حکم بیانول دي مطلب دا چې د غوړونو او سر نواړو حکم یو دی، د پیدایښت بیان یې مقصود نه دی (چې غوړونه د سر سره یو ځای پیدا سوي دي) ځکه چې نبی ﷺ د احکامو د بیانولو لپاره را استول سوي دي، د موجوداتو د حقائقو لو خلقت د بیانولو لپاره نه دی را استول سوي.

سوال: لېکن که یو څوک سوال وکړي چې کله د دواړو یعنی د سر او غوړونو حکم یو دی نو باید پر دواړو غوړونو مسح کول د سر قائم مقام وای حال دا چې داسې نه ده.

جواب: دا دی چې د سر د مسحي وجوب په قطعي دليل سره ثابت دی او د غوړونو مسحه په خبر واحد سره ثابت ده چې دا سنت ده او په سنت سره فرض نه سي ادا کېدلای، لکه څرنګه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: المطير من البيت یعنی حطيم په کعبه کې داخل دی. نو څرنګه چې د بیت الله طواف کېږي دغه ډول به د حطيم طواف هم کېږي، خو صرف په حطيم اکتفاء کول او د هغه و طرف ته مخ کول او لمونځ اداء کول جائز نه دي ځکه چې وجوب الصلوة الی الکعبة په قطعي دليل سره ثابت دي او حطيم په کعبه کې داخلېدل په خبر واحد سره ثابت دي، او په خبر واحد عمل کول هغه وخت واجېږي چې د هغه په وجه په قطعي دليل باندې عمل کول باطل نه سي، او که په خبر واحد باندې په عمل کولو سره په دليل قطعي باندې عمل باطلېدی، نو په خبر واحد باندې به عمل نه کېږي.

دویم دليل: هغه حديث کوم چې حاکم، ابن خزيمة او ابن حبان له ابن عباس څخه روايت کړي دي: أنه قال ألا أخبرکم بوضوء رسول الله ﷺ ثم غرف غرفة فمسح بها رأسه وأذنيه، (يعني ابن عباس زعم الله عنهما وفرمايل: آيا زه تاسو د رسول الله ﷺ په اودس باندې خبر نه کړم ايا يې ټوله اودس وکړی او په هغه کې يې د سر او غوړونو مسح داسې وکړه، اچي يوه لپه او يوه يې راواخيستي په هغه سره يې دخپل سر او ډولړو غوړونو مسح وکړه) له دې حديث څخه هم دا ښکاره سوه چې د غوړونو د مسحي لپاره د ماء جديد (نوې اوبو) رااخيستلو ضرورت نسته، والله اعلم.

شپږم سنت (د ډبري خللول)

قَالَ الْقَدَوِيُّ: وَتَغْيِيلُ الْبَحِيَّةِ فرمايي: د ډبري خللول (هم سنت دی) لَرَّانُ السَّيِّ (ص) أَمَرَ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِذَلِكَ ځکه چې نبي ﷺ ته جبرئيل عليه السلام د تغيل لپه (د ډبري د خللولو) حکم کړی وو وَقِيلَ هُوَ سُنَّةٌ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ رَجَحَهُ اللَّهُ او ويل سوي چې تغيل لپه د امام ابو يوسف رَجَحَهُ اللَّهُ په نېز سنت دي جَائِزٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَحَهُ اللَّهُ وَ مُحْتَبٌ رَجَحَهُ اللَّهُ او د طرفينو په نېز جائز دي لَرَّانُ السُّنَّةِ إِكْمَالُ الْفَرْضِ فِي مَحَلِّهِ ځکه چې په اودس کې سنت دا دي چې په خپل محل (او محلی) کې فرض پوره کړل سي (او دلته په خلل سره د فرضو پوره کېدل په خپل محل کې نه راځي) وَالذَّاخِلُ لَيْسَ بِمَحَلِّ الْفَرْضِ (ځکه چې) د ډبري دننه حصه د فرضو محل نه دی.

اللفات: ﴿تَغْيِيلُ﴾ له باب تفعيل څخه اسم مصدر دی: خللول، ﴿إِكْمَالُ﴾ له باب افعال څخه اسم مصدر دی: پوره کول، بشپړ کول.

تشریح: امام قدوري رَجَحَهُ اللَّهُ وفرمايل چې د ډبري خللول هم سنت دي، دليل يې دا دی چې جبرئيل عليه السلام ته د ډبري د خللولو حکم کړی دی، لکه څرنګه چې صاحب د عناية د الفاظ را نقل کړي دي: قال عليه السلام نزل جبرئيل عليه السلام أمرني أن أدخل لبي إذا توضأت، (يعني نبي ﷺ وفرمايل: چې ماته جبرئيل عليه السلام راغلی او د اودس کولو په وخت کې د ډبري د خللولو حکم راته وکړی)

همدارنگه ترمذي او ابن ماجه له حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روايت کړې: ان رسول الله ﷺ کات پخپل ځيټه. (يعني نبي ﷺ به خپله ږيره ځلالوله) او د حضرت انس رضي الله عنه حديث دی: قال کات عليه الصلوة والسلام إذا توضأ غسل لحيته (يعني حضرت انس رضي الله عنه وفرمايل: کله چي به رسول الله ﷺ اودس کوی نو خپله ږيره به يې ځلال کړه). (رواه البزار)

وقيل هو سنة الخ او بعضو حضراتو ويلي دي چي د ږيري ځلالول د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز سنت دی او د طرفينو په نېز جائز دی، د طرفينو دليل دا دی چي په اوداسه کي سنت دا دی: چي په خپل محل (ځای) کي فرض پوره کړل سي او د ږيري دننه حصه د فرضو خپل محل نه ده، ځکه چي وښته حصې ته بالاتفاق اوبه رسول واجب نه دي. نو کله چي د ږيري دننه حصه محل د فرضو نه سوه، نو په ځلال سره د دې پوره کول (تکمیل) هم سنت نه سو او څرنگه چي له نبي ﷺ څخه ځلال ثابت دی نو بدعت هم نه سو، حاصل دا چي کله ځلال نه سنت دی او نه بدعت، نو جائز دی.

يادونه: که ږيره گڼه نه وه، نو دمخ تر پوستکي اوبه رسول ضروري دي، او که ږيره گڼه وه، نو اوبه رسول ضروري نه دي بلکي د ږيري پورتنی حصه دي پرېولل سي. او په دغه وخت کي ځلال سنت دی.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی. يعني د ږيري ځلالول سنت دی، کما قال ابن الهمام رحمه الله في فتح القدير بعد بحث طويل فيترجى قول أبي يوسف رحمه الله كما رجع في المبسوط (فتح المصير ج ۱، ص ۲۶). (القول الرابع ج ۱، ص ۱۲)

اووم سنت (د گوتو ځلالول)

قال (القُدوري): وَتَغْيِيلُ الْأَصَابِعِ فرمايي چي د گوتو ځلالول (هم سنت دي) بقوله تختل: ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي غَيَّلُوا أَصَابِعَكُمْ تاسو خپلي گوتي ځلال کړئ كَلَّا تَتَخَلَّلَهَا نَارُ جَهَنَّمَ چي د دوی په مينځ کي د ديوخ لور داخل نه سي وَلَا تَكُنْ أَكْثَالَ الْفَرْغِي فِي مَحْجِهِ او په دې وجه هم (داعمل سنت دی) چي دا پوره کول دي د فرضو په خپل محل کي.

اللفات: ﴿أَصَابِع﴾ جمع ده، واحدي إصبع راځي معنی يې ده: گوتي. ﴿لَا تَكُنْ أَكْثَالَ﴾ د تغلل له باب څخه د فعل مضارع نفی صيغه ده تَخَلَّلَ يَتَخَلَّلُ تَخَلُّلاً داخلېدل، نفوذ کول.

تشرېح: داوداسه له سنتونو څخه د پښو او لاسونو د گوتو ځلالول هم دي، او د دې دو طرفې دي: ① يوه طريقه يې دا ده: چي اودس کونکی دي د يوه لاس گوتي د بل لاس په گوتو کي د ورغوي له خوا سره واچوي (او دواړه ورغوي دي ښه سره يو ځای کړي) ② او په شرح نقايه کي ليکل سوي دي چي لولۍ داده چي د چپه لاس ورغوی دي درست لاسه د ورغوي پر شا بلندي کښېږدي، او د راسته لاس ورغوی دي د چپه لاس د ورغوي پر شا بلندي کښېږدي. (او د گوتو له سرو نو او نوکټو څخه دي ځلال شروع کړي). او د پښو د گوتو د ځلال طريقه داده: چي خپل چپه لاس دي تر راسته پښې لاندې کړي او خمچه (خچنه) گوته دي د گوتو په مينځ ور دننه کړي. درست پښې له خمچي گوتي څخه دي يې شروع کړي او د چپه پښې پر خمچه گوته دي يې خټه کړي. (شرح ټټه)

دليل: يو دا حديث دی کوم چي صاحب د هدايې ذکر کړی دی. دوره د ابن عباس رضي الله عنه حديث دی: قال قال رسول الله ﷺ إذا توضأت فمض أصابع يدي ورجلي (ابن عباس وويل: چي رسول الله ﷺ وفرمايل: کله چي ته لودس

کوي نو د خپلو لاسو او پښو گوتي خلاصه، او په طبرني کي راغلي دي: من لم یخلل أصابعه بالماء خللها الله بالنار يوم القيمة. (يعني څوک چي د خپلو گوتو په مينځ کي اوبه داخلي نه کړي الله تعالی به د قيامت په ورځ د دوی په مينځ کي اور داخل کړي). صاحب دفتح القدير علامه ابن الهمام صاحب ويلي دي: د تحليل په احاديثو کي له ټولو څخه زيات مناسب هغه حديث دی کوم چي لقيط بن صبره په سنن اربعه وو کي روايت کړی دی: قال قال رسول الله ﷺ إذا توضأت فامسح بالوضوء وخلل بين الأصابع. (رسول الله ﷺ وفرمايل: کله چي ته اودس کوي نو ايساغ کوه (يعني پوره اودس کوه) او د گوتو په مينځ کي خلل کوه).

سوال: دلته يو سوال کيږي هغه دا چي په دې ټولو احاديثو کي د خللولو حکم د امر په صيغه سره سوی دی او امر د وجوب لپاره راځي نو بايد د گوتو خلل واجب وای، سنت نه وای؟

جواب: يو جواب دا ورکول سوی دی چي که د گوتو مينځ ته اوبه نه ورسيږي نو په هغه وخت کي خلل واجب دی. او سنت په هغه وخت کي دی چي اوبه ورسيږي؛ حضرت مولانا عبدالحی رزبه الله دا جواب ورکړی دی چي د امر د صيغې په وجه سره خو پکار دا وو چي د گوتو خلل واجب وای، لېکن څرنگه چي په اوداسه کي هيڅ واجب نسته. نو ځکه به خلل واجب نه وي، او په اودس کي په دې وجه واجب نسته چي اودس د لمانځه لپاره شرط دی. نو ځکه اودس د لمانځه تابع سو، نو اوس که په واداسه کي هم واجب ومنل سي نو تابع به د اصل سره برابر سي، او دا هيڅ ډول مناسب نه دي.

عقلي دليل: دا دی چي د لاسونو او پښو پر ټول فرض دي او په خللولو سره په فرضو کي اكمال (پوره والی) راځي. او په اوداسه کي چي په کوم شی سره په خپل ځای کي د فرضو اكمال راځي، هغه شی سنت وي، نو په دې وجه به د گوتو خلل هم سنت وي.

اتم سنت (تثلیث يعني درې واړه پر ټول)

قَالَ (القدوري): وَتَكْمُرُ الْغُسْلُ لِلثَّلَاثِ فرمايي: او پر ټول درې واړه (خله) مکرر کول (هم سنت دي) لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً ځکه چي (يو وخت) نبي ﷺ په يو، يو وار پر ټولو سره اودس وکړی وَقَالَ: هَذَا دُؤْمُو لَا يَقْبَلُ اللَّهُ تَعَالَى السَّلَامَةَ إِلَّا بِهِ او ويې فرمايل: چي دغه داسي اودس دی (يعني داسي د کمي درجې اودس دی) چي بغير له دې څخه الله تعالی لمانځ نه قبلوي وَتَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ او اودس يې وکړی دوو. دوه واړه وَقَالَ هَذَا دُؤْمُو مَنْ يُضَاعَفُ اللَّهُ لَهُ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ او ويې فرمايل: چي دا اودس د هغه چا دی چي د هغه لپاره الله ثواب دوچنده کوي وَتَوَضَّأَ ثَلَاثًا او اودس يې وکړی درې درې واړه وَقَالَ هَذَا دُؤْمُو وَدُؤْمُو الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي او ويې فرمايل: دا زما اودس دی او زما څخه له مخکني نبیانو اودس دی فَتَمَنَّ زَادَ عَلَیْ هَذَا چا چي پر دې زياتوب وکړی اَوْ نَقَصَ يَابِي (له دې څخه) کمبوت وکړی فَقَدْ تَعَدَّى وَتَلَمَّ نو هغه له حد څخه تېر سو او ظلم يې وکړی وَالْوَعِيدُ لِعَدَمِ رُؤْيَيْهِ سُنَّةٌ او دا وعيد د درې واړه سنت نه گڼلو په وجه دی (يعني دا وعيد هغه وخت دی چي يو څوک درې واړه پر ټول سنت نه وکړي).

• تخریج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى في باب الوضوء مرة مرة ج: ١، ص: ١٨٠، وأيضاً في مسند أبي الحسن كتاب الطهارة باب رقم ٤٣، حديث رقم ٣١٩.

• تخریج: أخرجه دار فطنی باب وضوء رسول الله ﷺ باب رقم: ٢٧، حديث رقم: ٢٤، أيضاً البخاري في الوضوء باب رقم: ٣٨، حديث رقم: ١٨٥.

اللغات: ﴿يُطَاعُ﴾ له باب مفاعله څخه د مضارع صيغه ده: دوچنده کول. ﴿كَعَلَى﴾ له باب تفعّل څخه ماضي ده: له حد څخه تېرېدل، سرکښي کول.

تشرېح: داوداسه له ستونو څخه درې درې واره داوداسه د اندامونو (مفسوله اندامونو) پرېول هم دي، د پرېولو د قيد په لگولو سره يې و دې طرف ته اشاره وکړه چې د مسح تکرار سنت نه دی، ښکاره دي وي چې د بعضو فقهاؤ قول دا دی چې اول وار پرېول فرض دي، دویم وار پرېول سنت دي او دریم وار پرېول د سنت إكمال (پوره کول) دي، او بعضو ويلي دي چې دویم او دریم وار پرېول سنت دي او بعضو ويلي دي چې دویم وار سنت او دریم وار نفل دي، او بعضو ويلي دي چې دویم وار نفل او دریم وار سنت دي، او له ابوبکر اسکاف رَجَبُهُ الله څخه را نقل سوي دي چې په درې سره وارو فرض واقع کيږي، لکه څرنګه چې قيمه (ولاړه) يا رکوع که اوږده کړل سي نو هغه به ټوله (يعني له اوله تر آخره) فرض شمارل کيږي.

دليل: د تکرار الفصل الی الثالث پر سنتوالي خويو حديث صاحب د هدايې ذکر کړی دی، چې نبي ﷺ د اندامونو تريو، يو وار پرېولو وروسته وفرمايل چې له دې څخه ماسوا لمونځ نه قبيږي، او تر دوو وارو پرېولو وروسته يې وفرمايل چې دا داسي اودس دی چې په دې سره انسان ته دوچنده أجر رسيږي، او تر درې واره وروسته يې وفرمايل چې دا زما او د مخکني انبياؤ اودس دی، او دا وعيد يې هم بيان کړی: چې که يو چا پر دې اضافه وکړه هغه له حد څخه تجاوز وکړی او چا چې له دې څخه کموت وکړی هغه ظلم وکړی، په حديث کي د تعدی لفظ د زاد سره تعلق لري، او د ظلم لفظ د نقص سره تعلق لري، او د ظلم معنی هم په "نقص" سره راځي، يعني پوښی له خپلي درجې څخه کمول. الله تعالیٰ فرمايلي دي: **وَلَمْ تَطْلُرْ مِثْلَهُ مَيْمًا** (سورة الکهم: ٣٢) يعني لمر تنقص.

والوعيد لعدم الخ صاحب د هدايې فرمايي: چې دا وعيد هغه وخت دی چې کله يو څوک دا عقیده ولري چې پوره سنت په درې وارو سره نه حاصلېږي نو د هغه لپاره دا وعيد دی چې هغه تعدی او ظلم وکړی، او که چيري يې د شک په وجه ياد هيري په وجه ياد زړه د اطمینان لپاره له درې وارو څخه زیاتوب وکړي يا يې د ضرورت په وجه د درې وارو څخه کموت وکړي نو هيڅ پروا نه لري، ځکه چې نبي ﷺ به په خپله بعضي وخت درې درې واره اندامونه پرېول. او بعضي وخت دوه، دوه واره او بعضي وخت يو، يو وار.

دويم دليل: د تکرار الفصل الی الثالث پر سنتوالي دویم دا حديث دی کوم چې ابو داؤد، نسائي او ابن ماجه روايت کړی دی: **عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده أن رجلاً قال للنبي ﷺ فقال: يا رسول الله كيف الطهور فدعا بهاء في اناء فغسل فيه ثلاثاً فذكر صفة الوضوء ثلاثاً ثلاثاً إلا الرأس ثم قال هكذا الوضوء فمن زاد على هذا انقص فقد أساء وظلم أو ظلم وأساء.** او د ابن ماجه په روايت کي دي: **فقد تعدى وظلم** او د نسائي په روايت کي دي: **فقد أساء وتعدى وظلم** د حديث ترجمه آسانه ده.

داوداسه مستحبات (په اوداسه او نيم کي د نيت حکم، او د فقهاؤ قولونه)

قَالَ: وَنُسْتَحَبُّ لِلْمُتَوَضِّعِ فرمايي: او داودس کونکي لپاره مستحب دي **أَنْ دَا جِي يَتَوَضَّعُ الطَّهَارَةَ** د طهارت (لوداسه) نيت وکړي **فَالنَّيَّةُ فِي الْوُضُوءِ سُنَّةٌ عِنْدَنَا** نو نيت په اوداسه کي زموږ په نيز سنت دی **وَ عِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجَبُهُ اللَّهُ** وَرَضُ لود

امام شافعی رحمه الله په نېز فرض دی رَأَى عِبَادَهُ حُكْمَ چې اودس عبادت دی فَلَا تَصِحُّ بِذُنِ الْبَيْتَةِ كَالْتَيْمَمِ نو بغیر له نیت به عبادت نه صحیح کیږي لکه تیمم وَلَكِنَّا أَنَّهُ لَا يَقَعُ قُرْبَةً إِلَّا بِالنِّيَّةِ او زموږ دلیل دا دی چې بغیر له نیت خو به اودس عبادت نه وي لَكِنَّهُ يَقَعُ مَفْتَاحًا لِلصَّلَاةِ لېکن د لمانځه لپاره خو به کیلي (او ذریعه) وي لَوْ قُوْنِيهِ طَهَارَةً بِاسْتِحْقَالِ الْمُطَهَّرِ حُكْمَ چې دغه اودس د پاکونکي شي يعنې اوبو د استعمال په وجه سره طهارت وگرځېدی بِخِلَافِ التَّيْمَمِ په خلاف د تیمم رَأَى الْكُرْبَابَ غَيْرَ مُطَهَّرٍ إِلَّا فِي حَالِ إِزَادَةِ الصَّلَاةِ حُكْمَ چې خاوري خاص د لمانځه دارادې په وخت کي پاکونکي دي أَوْ هُوَ يُنْبِئُ عَنِ الْقَصْدِ یا دا چې تیمم (په خپله) دارادې خبر ورکوي.

اللفظ: «يُؤَيُّ» نوى يؤى د ضرب د باب شخه مضارع ده: نیت کول، اراده کول، «وَفُعْلٌ» کیلي (چاپي) مجازاً هر

هغه شی ته ویل کیږي چې د هغه په ذریعه سره بل شی ته رسول کیږي، «كُرْبَابٌ» خاوري.

تشریح: صورت د مسئلې: صورت د مسئلې دا دی چې کله انسان د اودس کولو اراده وکړي نو هغه ته پکار دي چې د طهارت او د طهارت د حاصلولو نیت وکړي، یا دي دې اودس د زوال نیت وکړي، یا دي د داسې عبادت دا کولو نیت وکړي چې هغه له طهارت شخه بغیر نه صحیح کیږي، دا خو د نیت کولو پر اړسو، پاته سوه دا مسئله چې د نیت شخه حکم دی؟ په دې باره د علماؤ اختلاف دی: د احنافو په نېز په اوداسه کي نیت کول سنت دي، او د امام مالک رحمه الله او امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نېز فرض دی.

دلیل: د ائمه ثلاثه وو دلیل د نبی ﷺ حدیث دی: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، (يعني اعمال په نیتونو باندي موقوف دي) او اودس هم یو عمل دی نو حُکْم به دا هم پر نیت موقوف وي، دویم دلیل یې دا دی چې اودس یو عبادت دی او عبادت بغیر له نیت شخه نه صحیح کیږي، د الله تعالی فرمان دی: وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيُعْبَدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ (سورة البينة: ۵) او اخلاص له نیت شخه بغیر ممکن نه دی، نو حُکْم به هیڅ یو عبادت له نیت شخه بغیر معتبر نه وي لکه په تیمم کي چې بالاتفاق نیت فرض دی.

زموږ دلیل: دا دی چې یو سړي له نبی ﷺ شخه د اودس په باره کي پوښتنه وکړه نو نبی ﷺ هغه ته (د اوداسه د تعلیم په وخت کي) د نیت تعلیم نه ورکړی. (شرح نقیبه)، له دې شخه معلومه سوه چې نیت په اوداسه کي فرض نه دی کنې نبی ﷺ به هغه ته ضرور د دې تعلیم ورکړي وای.

دویم دلیل: دا دی چې اودس د لمانځه شرط دی او د لمانځه باقي شرطونه د نیت محتاجه نه دي نو حُکْم به اودس هم د نیت محتاجه نه وي، ولنا الخ دریم دلیل کوم چې د امام شافعی د دلیل جواب هم دی، دا دی چې بې شکه د اودس عبادت کېدل بغیر له نیت شخه نه سي کېدلای، لېکن اودس بغیر له نیت شخه مفتاح صلوٰۃ (د لمانځه کیلي) کېدلای سي، حُکْم چې د لمانځه مفتاح طهارت دی او طهارت هر ډول متحقق کیږي يعنې د نیت سره هم او بغیر له نیت شخه هم، حُکْم چې اوبه په خپل ذات کي پاکونکي دي، الله تعالی فرمایلي دي: وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُرًا (سورة الفرقان: ۴۸) نو حُکْم د پاکونکو اوبو په استعمال سره د اودس طهارت کېدل ثابت سوه، هغه که یې د طهارت نیت کړی وي، کنه وي.

بخلاف التيمم الخ له دي بجای شخه د امام شافعي رَجْعَةُ الله د قياس جواب دی. حاصل د جواب دا دی چي اودس پر تيمم قياسول قياس مع الفارق دی ځکه چي اودس په اوبو سره کيږي او اوبه بذاته پاکونکي دي. او تيمم په خاورو سره کيږي او خاورې بذاته پاکونکي نه دي، بلکي دلمانځه دارادې په حالت کي پاکونکي دي. نو په خاورو سره پاکېدل امر تعبدی (خلاف القياس) دی، او امور تعبدیه د نيت محتاجه وي. نو په دې وجه سره يې پر تيمم قياس کول صحيح نه دي. دويم جواب دا دی چي د تيمم لغوی معنی د قصد او ارادې ده او په امور شرعيه وو کي لغوي معنی ته کتل کيږي. نو ځکه په تيمم کي په خپله د نيت او قصد شرط ولگول سو.

او د دې حديث: إنما الأعمال بالنيات جواب دا دی چي په حديث کي له اعمالو شخه مراد عبادات دي ځکه چي ډېر مباحث شرعاً بغير له نيت شخه معتبر وي مثلاً: نکاح، طلاق، بلکي له دې شخه طاعات مستقله مراد دي. او اودس طاعت مستقله نه دی بلکي دلمانځه لپاره وسيله او ذريعه ده.

او صاحب د شرح وقايه ويلي دي: چي له الأعمال شخه مخکي لفظ د ثواب مقرر دی. نو اوس به يې مطلب داسي: چي د اعمالو ثواب پر نيت موقوف دی. او په خپله عمل پر نيت موقوف نه دی.

د ټوله سر د مسح کولو حکم او د سر په مسح کي د عدم تثلیث بیان

وَيَسْتَمْسِحُ رَأْسَهُ بِالنَّسِجِ او اودس کونکي به خپل د ټوله سر مسح کوي وَهُوَ سُنَّةٌ او همدغه سنت دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجْعَةُ الله: أَلَسَنَةُ التَّحْلِيلِ بَيِّنَةٌ مُخْتَلِفَةٌ امام شافعي رَجْعَةُ الله فرمايي چي په مختلفه (او جلا جلا) اوبو سره درې واره مسح کول سنت دي إِجْتِبَارًا بِالنَّسِجِ (امام شافعي رَجْعَةُ الله) پر مغسول اندام باندي قياس کوي وَلَنَا أَنَّ أَتَنَّا ﷺ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا او زموږ دليل دا دی چي انس ﷺ درې درې واره اودس وکړی وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً خو پر سر يې يو وار مسح وکړه وَقَالَ: هَذَا وَضُو رَسُولِ الله (ص) او وېي فرمايل: چي دا د رسول الله ﷺ اودس دی وَأَنَّهُ يَرُؤَى مِنَ التَّحْلِيلِ مَحْمُولٌ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ وَاحِدَةٌ او (په حديث کي چي) کوم د دريو وارو (مسح کولو) روايت سوی دی هغه محمول دی په يوه اوبو سره (په درې واره مسح کولو باندي) وَهُوَ مَشْرُوعٌ عَلَى مَا رَأَى الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجْعَةُ الله او (طريقه) مشروع هم ده لکه څرنګه چي حضرت حسن رَجْعَةُ الله له امام ابو حنيفه رَجْعَةُ الله شخه روايت کړی دی وَلَأَنَّ النِّسْجَ هُوَ النَّسِجُ او په دې وجه هم چي (د سر) مسح فرض ده وَبِالشُّكْرِ إِيصِيرُ غَسْلًا او په تکرار کولو سره هغه غسل (پربولل) گرځي (يعني په تکرار سره مسح داسي گرځي لکه پربولل) وَلَا يَكُونُ مَسْنُونًا نو ځکه داسي مسح به سنت نه وي فَمَا رَكْمَسَحِ الْخُفَّ نو (د سر مسح) د موزې د مسحي په ډول سوه بِخَلْفِ الْغُسْلِ د غسل په خلاف لَأَنَّهُ لَا يَضُرُّ الشُّكْرَ ځکه چي غسل ته تکرار ضرر نه رسوي.

• تخریج: أخرجه يهني باب التكرار في مسح الرأس رقم: ٧٠، حديث رقم: ٢٩٢ وأيضاً الدار فقي م. س.

• قال الزملي في تثليث المسح أحاديث بعضها صريحة وبعضها بالمشهور ثم نقل من النصيحة حديث عامر بن شقيق عن حمزة عن شقيق عن سمعة قال رأيت عثمان بن عفان غسل دراهمه ثلاثاً ثلاثاً ومسح رأسه ثلاثاً ثم قال رأيت رسول الله ﷺ مسحهما وعراه أي أبو ذؤاد (مسح: ج. ١، ص ٧٧)

اللغات: ﴿يَسْتَوِي﴾ له باب استعمال څخه مضارع ده: یو شی په بشپړه توګه پتول. ټوله اخیستل. ټوله نیول.

﴿كُلَّ شَيْءٍ﴾ د تفعلیل مصدر دی: یو کار درې واره کول. یعنې درې واره د سر مسح کول او یا درې اندامونه پرې بولل. ﴿وَيَا﴾ جمع د ماء ده: اوبه. ﴿غُفْلٌ﴾ موزه، ﴿غُفْلٌ﴾ په فتحه د غین سره: پرې بولل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د اودس له ستونزو څخه یو سنت دا هم دی چې اودس کونکی به خپل ټوله سر مسح کوي، یعنې د سر د څلورمې حصې مسح کول خو فرض دي او د ټوله سر مسح کول سنت دي او په دې سنت کې زموږ په نېز تثلیث نسته، لېکن د امام شافعي په نېز د استعیاب سره سره په جلا جلا اوبو سره تثلیث هم سنت دی. د امام شافعي دلیل: قیاس دی هغه فرمایي: څرنگه چې د اوداسه د اندامونو یعنې د لاس، مخ، پښو او نورو په جلا جلا اوبو سره درې واره پرې بولل سنت دي، همدغه ډول په جلا جلا اوبو سره درې واره د سر مسح کول هم سنت دي.

زموږ دلیل: دا دی چې حضرت انس بن مالک رضی الله عنه درې درې واره اودس وکړی، خو مسح یې یو وار وکړه، او وېې فرمایلي چې دا د رسول الله صلی الله علیه و آله اودس دی، اپاته سو هغه حدیث په چې په هغه کې حضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه د نبی صلی الله علیه و آله اودس را نقل کړی دی، چې نبی صلی الله علیه و آله درې درې واره اندامونه پرې بولل، او درې درې واره یې مسح وکړه، نو د هغه جواب دا دی چې نبی صلی الله علیه و آله په یو اوبو سره (یعنې په یو وار اوبو راخیستلو سره) درې واره مسح وکړه او داسې د امام ابو حنیفه رحمه الله په نېز هم صحیح دي.

دویم دلیل: دا دی چې فرض خو مسح ده: او د تکرار په وجه سره به مسح غُفْل وگرځيږي او دا د کتاب سنت او اجماع ټولو خلاف دي، نو ځکه به په مسح کې تکرار سنت نه وي، لهدا د سر مسح د موزو د مسحې په څیر سوه، یعنې څه رنگه چې د موزو په مسح کې تثلیث سنت نه دی دغه رنگه به د سر په مسح کې هم تثلیث سنت نه وي، ددې په خلاف غُفْل دی ځکه چې هغه د تکرار په وجه نه فاسدېږي یعنې د تکرار باوجود غُفْل، غُفْل پاتېږي نو ځکه به په غُفْل کې تکرار الی التلث سنت وي.

په اوداسه کې د ترتیب حیثیت (او له راسته طرف څخه د اودس شروع کولو حکم)

قَالَ: وَيُرْتَبُّ الْوُضُوءُ فرمایي: او (اودس کونکی به) په ترتیب سره اودس کوي قِيَمًا بِمَا هَذَا اللَّهُ تَعَالَى يَذْكُرُهُ نَوْشُرُوع به کوي په هغه اندام سره چې د هغه په ذکر (یادوني) سره الله تعالی شروع کړې ده وَبِالْيَمَانِ او (شروع به کوي) له راسته طرف څخه وَالتَّوْبَتِ بْنِ الْوُضُوءِ سُنَّةٌ عِنْدَنَا او ترتیب په اوداسه کې زموږ په نېز سنت دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَضَ او امام شافعي رَحِمَهُ الله فرمایي: فرض دی لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فَاسْلُكُوا جُوزَ الْكِبَرِ الْكِبَرِ ځکه چې الله تعالی فرمایلي دي: "فَاسْلُكُوا وَجُوهَكُمْ" (نو تاسو خپل مخونه پرې بولئ) وَالْفَاءُ لِلتَّعْقِيبِ او فاء د تعقیب لپاره ده وَلَنَا أَنَّ الْمَذْكُورَ فِيهَا حَرْفُ الزَّوَاوِ او زموږ دلیل دا دی چې په آیت کې د واو حرف ذکر سوی دی وَهُوَ يُطْلَقُ الْجَدِّعَ بِاجْتِمَاعِ أَهْلِ النُّقَّةِ او دلغټپوهانو په اتفاق سره واو د مطلق جمعي لپاره دی فَتَقْتَضِي عِقَابَ غُسْلِ جُلْدَةِ الْأَعْضَاءِ نو دا تقاضا کوي چې ټوله

اندامونه به په پرېلولو کې وروسته وي وَالْهَدَايَةُ بِالنِّيَامِينَ فَضِيلَةً او له راسته طرف څخه شروع کول غوره دي (يعني فضيلت لري) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَشُكَّه نَبِيٌّ صَلَّى فرمايلي دي إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ النِّيَامِينَ فِي كُلِّ شَيْءٍ چې الله تعالى په هر شې کې راسته طرف خوښوي حَتَّى الثَّنَائِلُ وَالتَّرْجُلُ تردې چې د خپلې په پښه کولو او په پښخولو کې هم.

اللفات: «نيامين» اسم جمع ده، واحد يې ميمن دی، له بين څخه مشتق دی، معنی يې ده: راسته، «تغيب» د تغميل د باب مصدر دی: شاته کول، يوشی تربل شي وروسته کول، «اغقاب» د افعال د باب اسم مصدر دی: شاته کېدل. وروسته کېدل، «الثلل» د تفعل د باب مصدر دی: خپلې په پښو کول، «الترجل» د هام د تفعل د باب مصدر دی: سر يا پرېره پښخول.

تشرېح: په دې عبارت کې د دوو مسئلو په اړه بحث سوی دی: (۱) د ترتيب په اړه (۲) او د ابتداء بالتيامين په اړه. **اوله مسئله:** په اوداسه کې د فرض اندامونو (اعضاء مفروضه وو) په مينځ کې د ترتيب مسئله مختلف في ده، دا حانفو په نيز د اوداسه د فرض اندامونو په مينځ کې ترتيب سنت دی، او د امام مالک، امام شافعی او امام احمد رحمته الله په نيز فرض دی.

دليل: د دې حضراتو دليل الله تعالى دا قول دی: إِذَا قُضِيَ إِلَيْكَ الْأَلْهَانُ فَاغْبِلْهُا وَجُوعَكَ.... (سورة العائدة: ۶)، وجه استدلال يې دا ده چې فاء د تعقيب لپاره راځي، او تعقيب د ترتيب پر معنی دلالت کوي، ځکه چې د تعقيب معنی ده: د فاء ما بعد پر ماقبل باندې مرتب کېدل، نو له دې آيت څخه د قیام الی الصلوة او د غسل وجه په مينځ کې ترتيب ثابت سو. او کله چې په غسل وجه کې ترتيب ثابت سو نو په پاته نورو اندامونو کې هم ترتيب ثابت سو، ځکه چې پاته نور اندامونه پر غسل وجه باندې معطوف دي، او معطوف علی المرتب مرتب وي (يعني په کوم شي کې چې ترتيب ثبت وي. که پر هغه بل شی عطف کړی سي، نو په دې بل کې شي به هم ترتيب ثابتيږي) نو په دې وجه په پاته اندامونو کې هم ترتيب ثابت وي، هملرنگه که په پاته اندامونو کې ترتيب ثابت نه سي نو د اوداسه د فرض اندامونو په مينځ کې به فصل راسي، حال دا چې د فصل هيڅوک هم قائل نه دی، بلکې يا خو د ټولو اندامونو په مينځ کې د ترتيب قول سته يا د عدم ترتيب، د دې هيڅوک هم قائل نه دی چې په بعضو اندامونو کې دي ترتيب وي او په بعضو کې دي نه وي.

زموږ دليل: دا دی چې په آيت کې د اوداسه د فرض اندامونو په مينځ کې (واو) ذکر سوی دی او د لغتپوهانو پر دې خبره اجماع ده چې واو د مطلق جمع لپاره راځي، نو که چيرې موږ دا تسليم هم کړو چې فاء د تعقيب لپاره ده نو مطلب به يې داسې چې د اعضاء اربعه وو (يعني د فرض اندامونو) د مجموعې غسل پر قیام الی الصلوة مرتب دی، نو د قیام الی الصلوة د اعضاء اربعه وو د مجموعې په غسل کې به ترتيب ثابت سي نه دا چې په اعضاء اربعه وو کې، حال دا چې کلام د اعضاء اربعه وو په ترتيب کې دی او په اعضاء اربعه وو کې واو داخل دی او هغه د ترتيب فايده نه ورکوي. نو ځکه موږ وويل چې د اودس د اعضاء اربعه (فرض اندامونو) په مينځ کې ترتيب فرض نه دی خو څرنگه چې نبي کریم ﷺ د قرآن په ذکر سوي ترتيب سره اودس کړی دی نو ځکه به په اودس کې ترتيب سنت وي، نه فرض.

* تخریج: هذا الحديث اتفق عليه أصحاب الكتب الستة، بحار في الصلوة باب رقم: ۲۷. مسلم في الطهارة حديث رقم: ۶۶. باب النهي عن الاستنحاء

سوال: دلته یو اعتراض کیږي هغه دا چې د هدایې د مصنف دا دعویٰ صحیح نه ده چې "او د مطلق جمع لپاره دی او پر دې باندې اجماع ده"، ځکه چې د بعضي حضراتو په نظر او د ترتیب لپاره دی، او د بعضو په نظر د قرآن لپاره دی. **جواب:** ابو علي فارسي ذکر کړي دي چې د نجاتو پر دې اجماع ده چې او د مطلق جمع لپاره دی او امام النحو سیبویه په خپل کتاب کې اولس ځایه ذکر کړي دي چې او د مطلق جمع لپاره راځي، نو مصنف د هدایې پر دغه خبره احتمال کړی دی چې د اجماع دعویٰ یې کړې ده، او د یو څو خلکو اختلاف د اجماع مانع نه دی.

دویمه مسئله: د ابتداء بالین د، نو د پښو او لاسونو په پرېوللو کې له راسته طرف څخه شروع کول افضل او مستحب دي، صاحب د شرح نقایه لیکلي دي چې صحیح دا ده چې داسنت دي لکه څرنګه چې په تحفه کې دي، ځکه چې پر ابتداء بالین نبي کریم ﷺ همېشېتوب کړی دی، همدارنګه نبي ﷺ فرمایلي دي: إِذَا تَوَضَّأَ فَلْيَدِّ الْأَيْمَنُكُمْ (دوه اېو داؤد واین ماچه واین عزیمه واین جان)، (یعني کله چې تاسو اودس کوئ نو خپل له راسته طرف څخه شروع کوئ). همدارنګه نبي ﷺ فرمایلي دي: إِنْ أَلَّ اللَّهُ تَعَالَى بِحَبِّ التَّيَامُنِ فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى التَّمَلُّعِ وَالْتَّرَجُلِ، او په یو بل حدیث کې راځي: حَتَّى فِي طَهْوَرَةٍ وَتَمَلُّعَةٍ وَتَرَجُلَةٍ وَشَاةٍ كَلَّةٍ، (یعني الله تعالیٰ په هر شې کې ابتداء بالیمین خونښوي حتی په لودسه کې او د څپلې په پښو کولو او په پمځولو کې (مطلب) په هر شې کې).



فَصْلٌ فِي كَوَافِقِ الْوُضُوءِ

(دا) فصل داودس د ماتونکو شیانو (په بیان کې) دی

تشریح: مخکې تر دې صاحب د کتاب داوداسه فرائض، سنتونه، او مستحبات بیان کړل، اوس له دې ځایه هغه شیان بیانوي چې د هغو په وجه اودس ماتېږي، او څرنګه چې اودس اصل دی، او بې اودسي یو عارض دی، او اصل پر عارض مخکې وي، نو ځکه یې مخکې اودس بیان کړی، اوس داودس ماتېدلو بیان کوي.

نواقض جمع د ناقصه ده، لغوي معنی یې ده: إبطال التألیف فی البناء، یعنی د عمارت (ودنې) ترکیب او جوړښت ماتول، او څرنګه چې نقض دلته د سان و طرف منسوب دی، نو معنی یې راځي: داودس باطلونکي او ماتونکي شیان، یعني د کومو نجاستو په وتلو یا داخپلېدو سره چې اودس ماتېږي هغو ته سان ناقصه وایي.

د اوداسه د نواقضو بیان

أَلْعَيْنِ الْإِثْمَةَ الْوُضُوءُ کوم شیان چې داودس ماتونکي دي كُلُّ مَا يَمْنَعُ مِنَ السَّيِّئَاتِ (له هغو څخه یو) هر هغه شې چې د سبیلینو (یعني د متیازو یا د غایطه موادو د لارې) څخه راوځي يَقْزِلُهُ تَعَالَى حُكْمُ اللَّهِ تَعَالَى فرمایلي دي أَوْ جَلَهُ أَعْدَى

مَنْكُم مِنَ الْغَائِطِ (يا چي يو په تاسو کي غايطه مولا) وکړي (متيزي) وکړي او راسي) وَقِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص): مَا لَحَدَّثْتُ أَوْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَه وَوَيْلَ سَوْءٍ: چي حدث شه شی دی؟ قَالَ: مَا يَخْرُجُ مِنَ السَّيِّئَاتِ نَبِي ﷺ وَفَرَمَائِل: کوم شی چي د متيزو او غايطو د لاري څخه راووي وکېنه مَا عَاثَهُ لَوْ كَلِمَةً د "ما" علمه ده فَتَسْأَلُ الْمُفْتَادَ وَغَيْرَهُ نُو مُعْتَاد نَجَاسَتِ او غیر معتاد نجاست دواړو ته به شامله وي (يعني کوم چي له دې دواړو لارو څخه عادتاً راوځي او کوم چي عادتاً نه راوځي دواړو ته به د "ما" کلمه شامله وي) وَاللَّهُ وَالْقِيَمَةُ إِذَا خَرَجَا مِنَ الْبَدَنِ لِحَاثٍ أَوْ لِحَاثٍ مُؤَيَّدٍ او وینه او زوي (هم داودس ماتوونکي دي) کله چي دواړه له بدن څخه ووي او هغه ځای ته ورسيږي يَلْحَقُهُ حُكْمُ الطَّهْوَرِ چي د هغه ځای سره د پاکولو حکم ملحق سوی وي وَاللَّيْلُ وَلِلَّيْلِ الْقِيَمَةُ او په ډکه خوله قی (هم داودس ماتوونکي دی) وَقَالَ السَّافِي رَجَعَهُ اللَّهُ: الْخَارِجُ مِنَ غَيْرِ السَّيِّئَاتِ لَا يَنْقُضُ الْوُضُوءَ لِعَامِ شَافِعِي رَجَعَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي له غیر سیلینو څخه راوتونکی شی داودس ماتوونکی نه دی لِئَا رَوَى حُكْمَهُ رَوَايَتِ سَوِي دِي أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَاءَ فَلَمْ تَتَوَضَّأْ چي نبی ﷺ قی وکړی خو اودس یې نه وکړی وَلَئِنْ غَسَلَ غَيْرَ مُؤَيَّدٍ الْإِصَابَةِ أَمْرٌ تَعَيَّدِي او په دې وجه هم چي له نجاست څخه علاوه د بل ځای پرېولل امر تعبيدي دی (يعني د قیاس خلاف دی) فَيَقْتَصِرُ عَلَى مَوْرَدِ الشَّرْحِ نو پر مورد د شرع باندي به منحصره وي وَهُوَ الْخَارِجُ مِنَ الْمُفْتَادِ او مورد د شرع مخرج معتاد دی (يعني هغه ځای دي چي له هغه څخه عادتاً نجاست راوځي) وَلَكِنَّا قَوْلُهُ (ص) او زموږ دليل د نبی ﷺ دا قول دی الْوُضُوءُ مِنْ كُلِّ ذِمِّ سَائِلٍ له هري بهیلونکي ويني څخه اودس (ضروري) دی وَقَوْلُهُ الْقِيَمَةُ او د نبی ﷺ دا قول دی: مَنْ قَاءَ چا چي قی وکړی اَوْ رَغَفَلَ فِي صَلَاتِهِ يَابِي په لمانځه کي پزه ويني سَوْءٌ فَلْيَنْتَصِرْ وَلْيَتَوَضَّأْ نو هغه دي واپس وگرځي او اودس دي وکړي وَلْيَنْتَصِرْ عَلَى صَلَاتِهِ او پر خپل لمانځه دي بنا وکړي مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ تَرَشُّو چي یې خبري نه وي کړي وَلَئِنْ خُرُجُهُ مِنَ النَّجَاسَةِ مُؤَيَّدٌ لِرَدِّهَا إِلَى الطَّهَارَةِ او بل دا چي د نجاست خروج (وتل) د طهارت په زوال کي مؤثر دي وَهَذَا الْقَدَرُ فِي الْأَصْلِ مَقْفُولٌ او دا اندازه په اصل (خارج من السيلين) کي معقوله ده (يعني دومره اندازه خو په اصل کي په پوهه کي راځي) وَالْإِقْتِصَارُ عَلَى الْأَعْضَاءِ الْأَرْبَعَةِ غَيْرُ مَقْفُولٍ او په څلورو اندامونو باندي اکتفا کول غیر معقول دی (يعني په پوهه کي نه راځي) لَكِنَّهُ يَتَعَدَّى فَرُوزَةً تَعَدَّى الْأَوَّلَ لَكِنْ دَا بَه متعلی کيږي د اول د متعلی کېدلو په وجه غَيْرَ أَنَّ الْخُرُوجَ إِذَا يَتَحَقَّقُ بِالسَّيِّئَاتِ إِلَى مُؤَيَّدٍ مَكَرٍ دَا چي خروج (وتل) د داسي ځای و طرف ته په بهېدلو سره ثابتيږي يَلْحَقُهُ حُكْمُ

● تخريج: أخرجه عبد الله بن المبارك في التلخيص المصحح حديث رقم: ٣٣٠ من مالك عن ابن عمر مرفوعاً.

● تخريج: لم أحده وقال الزيلعي غرب جداً تحت حديث رقم ستة عشر، أما عدم فرضية الوضوء من القيَم ثابت من السنة رواه الدارقطني في السنن

باب رقم: ٥٩.

● تخريج: أخرجه دارقطني في باب الوضوء من الخارج من البدن رقم: ٥٦٠ حديث رقم: ٥٥٨.

● تخريج: أخرجه دارقطني في باب الوضوء من الخارج من البدن رقم: ٥٦٠ حديث رقم: ٥٥٨.

الطهارة چي په هغه ځای پوري د پاکولو حکم ملحق وي وَيَسِيلُ فِي الْقَيْنِ او (همدارنگه) په ډکه خوله قی سره (خروج ثابتیږي) لَاقَ بِزَوَالِ الْقُسْرِ تَطَهَّرَ النَّجَاسَةُ فِي مَحَلِّهَا ځکه چي د پوستکي په ليري کېدلو سره نجاست په خپل محل کي ښکاره کیږي فَتَكُونُ بَادِيَةً نو هغه ته ښکاره نجاست وايي لَا غَارِجَةَ نه خارج (وتونکی) نجاست بِخِلَافِ السَّيِّئِينَ په خلاف د دوی لارو لَاقَ ذَلِكَ التَّوَضُّعَ لَيْسَ بِتَوَضُّعِ النَّجَاسَةِ ځکه چي دا د نجاست ځایونه نه دي فَيَسْتَدَلُّ بِالظُّهْرِ عَلَى الْإِسْتِقَالِ وَالْخُرُوجِ نو ځکه به په ښکاره کېدلو سره پر منتقل کېدلو او وتلو دلیل نیول کیږي وَيَسِيلُ الْقَيْنَ أَنْ يَكُونَ بِحَالٍ لَا يُكُنُّ صَبْطُهُ إِلَّا بِتَكْلُفٍ او په ډکه خوله سره قی دا دی چي بې له تکلفه د هغه قابو کول (نیول) ممکن نه وي لَاقَهُ يُخْرِجُهُ قَاهِرًا ځکه چي هغه د ښکاره کېدلو په حالت کي راوځي فَاعْتَرِ بِغَارِجًا نو ځکه به خارج گڼل کیږي وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ قَلِيلَ الْقَيْنِ وَكَثِيرَةَ سَوَادٍ او امام زفر رجه الله فرمايي: د قی لږ او ډېر دواړه سره برابر دي وَكُنَّا لَا يُشْتَرَطُ السَّيْلَانُ او همدارنگه (دده په نېز) سیلان هم شرط نه دی إِسْتِثْنَاءً بِالنَّجَسِ (ځکه چي امام زفر رجه الله) پر مخرج معتاد باندې قیاس کوي وَلَا طَلَقَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * او د نبی ﷺ د دې قول د مطلق والی په وجه الْقُلْسُ حَدُّ (چي) قی حد دی وَلَكَا قَوْلُهُ (ص) * او زموږ دلیل دا قول د نبی ﷺ دی لَيْسَ فِي الْقَطْرِ وَالْقَطْرَتَيْنِ مِنَ الدَّيْرُضُو د وښي په یوه شاخکي یا دوه شاخکو کي اودس نسته إِلَّا أَنْ يَكُونَ سَائِلًا مگر دا چي هغه (وښي) بهیونکي وي وَقَوْلُ عَلِيٍّ رَضِيَ او د حضرت علي رضى الله عنه (دا) قول دی جِئْنَا عَلَى الْأَحْدَاثِ جُنَّةً چي کله هغه ټوله نواقض شمار کړل (نورې فرمایل) أَوْ دَسْعَةً تَمَلُّ الْقَمَّ یا قی چي په ډکه خوله وي وَإِذَا تَعَارَضَتِ الْأَخْبَارُ نو چي کله روایات متعارض سول يُخْتَلُ مَا رَوَاهُ السَّافِعُ رَجَعَهُ اللَّهُ عَلَى الْقَلِيلِ نو د امام شافعی رجه الله روایت به پر قلیل حمل کیږي وَمَا رَوَاهُ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ عَلَى الْكَثِيرِ او د امام زفر رجه الله روایت به پر کثیر حمل کیږي وَالْفَرْقُ بَيْنَ الْمُسْلِكَيْنِ او د دواړو مسلکونو په مینځ کي فرق هغه دی مَا قَدَّمَ مَاءً كَوْمَ چي مخکي موږ بیان کړی، (په دې جمله کي دې طرف ته اشاره ده چي زموږ مسلک د دواړو مسلکونو په مینځ کي دی).

اللفات: «عَالِط» غایطه مواد، ډکي متیازي، کښته مخکې، «تَوَالٍ» تناول یتناول له تفاعل له باب څخه د مضارع صیغه ده: شاملېدل، «تَعَارَضَ» د افتعال له باب څخه اسم مفعول دی: د عادت او معمول مطابق «قَيْن»، نو، زوې (هغه ژري اوبه چي له دانو یا زخمونو څخه راوځي) «وَلَد» ډک، دا لفظ په عامه توګه مضاف راځي لکه: ولد یتاد یعنی ډک لوبی. «قَلَد» د ضرب له باب څخه ماضي ده: خوا گرځېدل، قی کول، «تَكْلُفٌ» اسم منسوب دی معنی یې ده: د بندګي په وجه، خلاف القیاس. «عَوْرِد» اسم ظرف دی: داسي ځای یا وخت چي هلته یو څوک راسي، د واردېدلو ځای، دلته مراد ځنې د شریعت د واردېدلو ځای دی. «رَجَفَ» د نصر او فتح له باب څخه دی: د پزې څخه وښي بهېدل، پزه وښي کېدل، «يَتَيْن» صیغه د امر غائب ده د ضرب له باب

* تخریج: أخرجه دارمی فی باب الوضوء من الخارج من البدن باب رقم: ۵۶، حدیث رقم: ۵۶۳.

* تخریج: أخرجه دار قطنی فی باب الوضوء من الخارج من البدن رقم: ۵۶، حدیث رقم: ۵۷۲.

څخه، صارت جوړول، ﴿اِثْحَار﴾ اسم مصدر: اکتفا کول، منحصر کېدل، ﴿رِجَالٌ﴾ بهېدل، ﴿قَشْرٌ﴾ پوستکي، ﴿هَلْدَةٌ﴾ د نصر له باب څخه مؤنث اسم فاعل دی: ښکاره کېدونکي، ﴿قُلْسٌ﴾ قی، ﴿جَمْعَةٌ﴾ ټوله، ﴿الْأَحْيَارُ﴾ حدیثونه، ﴿دَفْعَةٌ﴾ قی. تشرېح: په دې اوږده عبارت کې صاحب د کتاب د لمانځه د نواقضو څخه درې نواقض ذکر کړي دي او هر یو یې په خپل دلیل او د ائمه وو په مسلک او د دوی په بیان سوي تعلیل باندې ښایسته کړی دی، نواقض جمع د ناقضه ده، او نقض که د اجسامو و طرف ته منسوبه سي نو معنی یې راځي: چي د اجسامو جوړښت او ترکیب باطلول، او که د معانی و طرف ته منسوبه سي نو معنی به یې دا وي: معانی له دې څخه ایستل چي مطلوب فایده کړي، یعنی معنی چي د کوم مطلب فایده ورکوي له هغه مطلب څخه د معنی ایستلو ته نقض وایي، او دلته د اوداسه مطلب د لمانځه مباح کېدل دي، او له معانی څخه مراد د اوداسه ماتوونکي اسباب او علتونه دي، په حدیث کې راځي: لا یحل در امرئ مسلماً الا باحدی ثلث، (یعني د یو مسلمان وینه به حلاله نه وي مگر د درې علتونو په وجه). لاندې دا چي د لمانځه د نواقضو څخه یو هر هغه شی دی کوم چي د متيازو د یاد غایطه موادو (پاڅاني) د لاري څخه راوځي.

دلیل: د آیت دی: **أَوْ جَاءَ أَحَدُكُمْ مِنَ الْمَائِطِ (سورة العائده: ۶)**، او غائط هغه کښته مخکي ته ویل کېږي چي هلته انسان د حاجت د پوره کولو لپاره ځي، حاصل دا چي الله تعالی فرمایلي دي: چي که په تاسو کې یو له قضاء حاجت څخه راسي او اوبه نه وي نو تیمم دي کوي، لهذا ثابت سوه چي د خروج من السبیلین په وجه سره اودس ماتېږي، ځکه که اودس نه ماتېدلای نو د اوبو د نشتوالي په صورت کې به تیمم حکم ولي ورکول کېدی؟ دویم دلیل یې دا دی چي له نبی ﷺ څخه پوښته وسوه چي ای د الله رسول! حدث څه شی دی؟، نبی ﷺ وفرمایلي: ما یخرج من السبیلین (کوم شی چي هم د متيازو یا غایطو د لاري څخه راوځي هغه حدث دی) په دې حدیث کې د ما کلمه پر عموم دلالت کوي چي معتاد او غیر معتاد ټولو ته عامه ده، معتاد یعنی کوم چي عادتاً راوځي لکه: متياز (شاشې)، غایطه مواد (غول) او غیر معتاد یعنی کوم چي عادتاً نه راوځي لکه: شگه او د استحاضې وینه دا ټوله د اودس ماتوونکي شيان دي.

د امام مالک مسلک: حضرت امام مالک رحمه الله فرمایلي دي چي غیر معتاد شيان لکه: چينجی، شگه، د استحاضې وینه، سلسل البول، د نس اسهال او داسي نور د اودس ماتوونکي نه دي ځکه چي الله تعالی په غائط سره کنایه د قضاء حاجت (بول او براز) ذکر کړی دی او قضاء حاجت معتاد دی، لېکن موږ وایو چي نبی ﷺ فرمایلي دي: الاستحاضة تنوضاً لوقت کل صلوة (یعني مستحاضه ښځه به د هر لمانځه د وخت لپاره اودس کوي) او د استحاضې وینه غیر معتاد ده، نو معلومه سوه چي غیر معتاد شيان کوم چي د سبیلینو څخه وځي هغه هم د اودس ماتوونکي دي.

او د اوداسه په نواقضو کې دا هم دي چي د ژوندي سړي له بدن څخه وینه یا زوې (نو) راوځي او ښکاره سي، داسي ځلي ته تجاوز وکړي چي په اودس یا غسل کې د هغه د پاکولو حکم سوی وي، یعنی له سبیلین څخه ماسو له بل ځلي څخه د نجاست په راوتلو کې صرف د نجاست ښکاره کېدل کافي نه دي بلکي سیلان (بهېدل) شرط دی، نو که ویني د زخم پر سر باندې راسي خو نه و بهیري نو اودس نه ماتېږي، او د اودس له نواقضو څخه په ډکه خولې قی هم دی او په ډکه خوله قی دا دی چي بغیر د تکلیف او زور څخه بند نه سي.

د قې په باره کې اختلاف: امام شافعي رحمه الله فرمايي چې له غیر سبيلين څخه وټونکي شی اودس نه ماتوي. دامام زفر رحمه الله په نېز له غیر سبيلين څخه وټونکي شی مطلقاً اودس ماتوي، برابره خبره ده که په هغه کې سيلان وي او که نه وي، او که قې په ډکه خوله وي یا نه وي، دا قوالو حاصل دا چې خارج من غیر السبيلين دامام شافعي رحمه الله په نېز مطلقاً اودس نه ماتوي. او دامام زفر رحمه الله په نېز مطلقاً اودس ماتوي، او د احنافو څخه د ائمه ثلاثه وو په نېز اودس ماتوي په دې شرط چې په ډکه خوله وي.

د امام شافعي دليل: دا دی چې نبی ﷺ قې وکړی لېکن اودس يې نه وکړی نو ثابته سوه چې قې اودس نه ماتوي؛ دويم عقلی دليل يې دا دی چې د خروج النجاسة من السبيلين په صورت کې د اعضاء اربعه (خلورو اندامونو) د پرېلولو حکم امر تعبدي (خلاف القياس) دی، ځکه د عقل تقاضا خو داده چې پر کوم ځای نجاست ولگيږي هغه به پرېولل کيږي، لېکن دلته د خلورو اندامونو د پرېلولو حکم خلاف القياس دی او صرف د بندګۍ د ښکاره کولو لپاره دی. او قاصده داده چې پر امر تعبدي يعني پر خلاف القياس شي باندي بل شی نه سي قيسابډلای، نو ځکه به د خلورو اندامونو حکم د شرع تر مورد پورې خاص وي، او د شرع مورد مخرج معتاد دی، يعني له مخرج معتاد (دو لارو) څخه که نجاست راووتی نو د خلورو اندامونو د پرېلولو حکم به وي او که له مخرج معتاد څخه ماسو يعني له غیر سبيلين څخه نجاست راووتی نو د خلورو اندامونو د پرېلولو حکم به نه وي، نو معلومه سوه چې خارج من غیر السبيلين اودس نه ماتوي.

زموږ دليل: زموږ دليل دا دی چې نبی ﷺ فرمايلي دي: اودس (ضروري دی) د هر هغه وښي په وجه چې له بدن څخه راووتی او وبهيري، په دې حديث سره موږ په دې توګه دليل نيسو چې د حديث له ترکيب او مفهوم څخه وجوب فهمول کيږي لکه د نبی ﷺ له دې قول: في خمس من الابل شاة څخه بالاتفاق فرضيت فهمول کيږي، او انا الله من الله بالاتفاق دمنی وو د خروج په وجه د غسل پر وجوب دلالت کوي، نو د دې حديث معنی به وي: ثوبوا من کل دمر سال من البدن (يعني له هر هغه وښي څخه اودس کوئ چې له بدن څخه راووتی او وبهيري).

دويم دليل: دا دی چې نبی ﷺ فرمايلي دي: څوک چې قې وکړي يا په لمانځه کې يې پزه وښي سي نو هغه دي واپس ولاړ سي، اودس دي وکړي او خپل پر لمانځه دي بنا وکړي تر څو پوري چې يې خبري کړي نه وي. حاصل دلستدلال دا دی چې په حديث کې د اودس امر سوی دی او امر د وجوب لپاره راځي، نو معلومه سوه چې تر قې وهلو او د پزي تر وښي کېدلو وروسته اودس واجبېږي.

عقلی دليل: کوم چې په حقيقت کې دامام شافعي رحمه الله د عقلی دليل جواب دی، دا دی چې دا خبره معقوله ده يعني په فهم کې راځي چې له سبيلين څخه د نجاست وتل د طهارت په زوال کې مؤثر دي، يعني له سبيلين څخه د نجاست وتلو په صورت کې اودس ماتېږي، نو دا صورت اصل او مقيس عليه دی، نو څرنگه چې په حديثونو کې د پزي وښي او قې ته هم د اودس ماتونکي ويل سوي دي، او دا شيان له غیر سبيلين څخه وځي، نو معلومه سوه چې له سبيلين څخه وټونکي شی هم اودس ماتوي، او له غیر سبيلين څخه وټونکي شی هم اودس ماتوي، او په ډولرو صورتونو کې طهارت زائېږي، او د طهارت تر زوال وروسته به څلور اندامونه خلخا پرېولل کيږي، نو څرنگه چې په اصل او مقيس عليه يعني په خارج من السبيلين کې د طهارت حاصلولو لپاره څلور اندامونه پرېولل کيږي، نو پر دې باندي په قيسولو سره به په فرع کې هم د طهارت حاصلولو لپاره د څلورو اندامونو د پرېلولو حکم لگيږي، کنه اصل يعني خارج

من السبيلين او فرع يعني خارج من غير السبيلين خو په برابر پاته سي، لېکن د طهارت د حاصلولو په طريقو کې په اختلاف راسي، کوم چي صحيح نه دی.

غير ان الخروج الخ له دې ځای څخه د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: دا دی چي کله له غير سبيلين څخه د نجاست وتل داسي دي لکه له سبيلين څخه د نجاست وتل، نو څرنگه چي په سبيلين کي صرف خروج (وتل) معتبر دي، يعني د نجاست په خروج سره اودس ماتېږي، دغه ډول په غير سبيلين کي هم

باید خروج معتبر وي حال دا چي تا په غير سبيلين کي د خروج سره د سيلان شرط هم لگولی دی؟

جواب: صاحب د هدايې په جواب کي فرمايي: چي معتبر خو په اصل او فرع دواړو کي صرف خروج دی لېکن خبره د اده چي په وینه او زوې (ژړ اوبو) کي خروج هلته متحقق کېږي چي کله سيلان د داسي ځای و طرف ته وسي چي په اوداسه يا غسل کي په هغه ځای پوري د پاکولو حکم لاحق سوی وي، او په قی کي خروج هغه وخت متحقق کېږي چي کله هغه په ډکه خوله وي، دليل يې دا دی چي د څرمني د نري (باریک) پوست په ليري کېدلو سره د نجاست خروج نه کېږي، بلکي په خپل محل کي ښکاره کېږي، نو په دې وخت کي دې ته نځایه باديه يعني ښکاره کېدونکی نجاست ويل کېږي، نه دا چي خارجېدونکی، په خلاف د سبيلين، ځکه چي سبيلين د نجاست پاته کېدلو ځای نه دی، نو هلته به د نجاست له ښکاره کېدلو څخه دا فهمول کېږي چي نجاست له خپل ځای څخه منتقل سوی دی او خارج سوی دی، حاصل دا چي په حقيقت کي خروج معتبر دی، او د خروج په سبيلين کي په دا ډول ثابتېږي چي نجاست له خپل ځای څخه را نقل سي او د سبيلين پر خوله باندي راسي؛ او له سبيلين څخه ماسوا صرف د نجاست په ښکاره کېدلو سره دغه (خروج) نه ثابتېږي، ځکه چي تر هري څرمني لاندي وینه وي نو د څرمني د باريک پوست په ليري کېدلو سره صرف وینه په نظر راځي، لېکن دلته له ځای څخه منتقل کېدل هلته ثابتېږي چي کله وینه وبهېږي.

وملء الفم ان يكون الخ او په قی کي خروج هغه وخت ثابتېږي چي کله په ډکه خوله وي او په ډکه خوله دا دی چي بغیر له تکلف او زور څخه د هغه بندول ممکن نه وي، او بعضو ويلي دي چي په ډکه خوله سره قی دا دی چي په خبرو کولو کي تکلف وي، او بعضو ويلي چي له نيمې خولې څخه زيات وي (ناهيه)، او د دې خبري دليل چي که قی په ډکه خوله وي نو خروج ثابتېږي، دا دی چي د خولې د دننه حصې دوه حيشيته دي: ظاهر او باطن، ځکه که خوله خلاصه کړی سي نو د ظاهر سره مشابه ده او که خوله بنده کړی سي نو باطن سره مشابه ده، نو موږ د دواړو اعتبار وکړی، او دامو وويل: که په خوله کي قی په ډکه خوله نه وو نو د باطن د مشابهت اعتبار به کېږي ويل کېږي به: چي خروج نه دي سوی ځکه په دې صورت کي عدم خروج غالب دی، نو ځکه به په دې صورت کي اودس نه ماتېږي، او که قی په ډکه خوله وو نو د ظاهر د مشابهت اعتبار به کېږي ځکه چي په دې صورت کي خروج غالب دی، نو به په دې صورت کي به اودس ماتېږي.

د قال زفر الخ د حضرت امام زفر رحمه الله د مذهب بيان وسو چي دده په نېز خارج من غير سبيلين مطلقاً د اودس ماتونکي دي، يعنی قی که قليل وي او که کثير، د اودس په ماتېدلو کي دواړه برابر دي، همدارنگه دده په نېز سيلان هم شرط نه دی د سيلان پر نه شرط کېدلو د امام زفر رحمه الله دليل قياس دی، يعنی څه رنگه چي له مخرج معتاد يعني له سبيلين څخه په راوتونکي شي سره په اودس ماتېدلو کي سيلان شرط نه دی همدغه ډول له غير سبيلين څخه په راوتونکي شی سره د اودس په ماتېدلو کي هم سيلان شرط نه دی، او پر دې خبره يې دليل چي د قی کثير او قليل مقدار دواړه په نقض د

وضوء کي سره برابر دي د نبي ﷺ دا قول دی: القلس حدث، د قلس معنی ده: قی، وجه داستدلال یې داده چي نبي ﷺ قی ته مطلقاً حدث یعنی "اودس ماتونکی" وړيلي دی.

او زموږ دليل پر دې خبره چي په خارج من غیر سبيلې کي د اودس ماتولو لپاره سيلان شرط دی د نبي ﷺ دا قول دی: چي د وینو په يوه شاخکي او دوو شاخکو سره اودس نه واجبيږي خو دا چي کله وینه بهېدونکې وي. (دارقطني از شرح تقي)

او پر دې خبره چي د قی لږ اندازه اودس نه ماتوي، د نبي ﷺ دا قول شاهد دی: يماذ الوضوء من سبع: من إقطار البول والدم

السائل والقيح ومن دسعة تملأ الفم ونور المضطجع وقهقهة الرجل في الصلوة وخروج الدم (يعني له اوو شيانو په وجه به اودس راڅرخول کيږي: د متيازو له خڅېدلو څخه، او له بهېدونکو وینو څخه او له زوو (ږو او بو) څخه او له قی څخه چي په ډکه خوله وي، او له خوب څخه چي په تکیه او پروتې وي، او په لمانځه کي په قهقهه څندا سره، او د ویني په راوتلو سره).

له دې حديث څخه معلومه سوه چي په ډکه خوله قی سره اودس ماتيږي، همدا رنگه صاحب د هدايې فرمايلي دي چي

حضرت علي عليه السلام د اودس ټوله نواقض شمار کړل، چي له هغو څخه يې يو دا ذکر کړی: اودسعة تملأ الفم يعني هغه قی چي په ډکه خوله وي هم ناقض د وضوء دی (يعني اودس ماتوي)؛ ښکاره دي وي چي د قی په ناقضوالي کي روايت

سره متعارض سول ځکه د امام شافعي رحمه الله له ذکر سوي حديث قاء فليرتوضأ څخه معلوميږي چي قی مطلقاً ناقض د

وضوء نه دی، او د امام زفر رحمه الله له حديث القلس حدث څخه معلوميږي چي قی مطلقاً ناقض د وضوء دی، نو دوی په

مينځ کي د تطبيق صورت دا دی چي د امام شافعي رحمه الله ذکر سوي حديث قاء فليرتوضأ به پر قليل مقدار محمول

کيږي، او د امام زفر رحمه الله ذکر سوي حديث القلس حد به پر كثير مقدار محمول کيږي، نو اوس هيڅ تعارض پاته نه

سو، او موږ د دواړو مسلکونو په مينځ کي وي، هم دې و طرف ته صاحب د هدايې په دې جمله سره اشاره وکړه: والفرق

بين السلكين ما قدمناه.

په متفرقه (بېلابېلو) ځايونو کي د قی په اړه د صاحبينو اختلاف

وَلَوْ قَاءَ مُتَقَرِّبًا أَوْ كَهَ يَوْمَ يَجْلَا (او څو واره) قی وکړی يَحْيَىٰ لَوْ جِئَ بِهِ دې توگه که جمع کړل سَوِيًّا أَلْقَمَ

(نو) خوله به ډکه کړي فِعْنَدَ أَنْ يُوسَفَ رَجَبَهُ اللَّهُ يُعْتَبَرُ إِتَادُ الْمَجْلِسِ نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د مجلس

يووالی معتبر دی وَعِنْدَ مُحَدِّدٍ رَجَبَهُ اللَّهُ * يُعْتَبَرُ إِتَادُ السَّبَبِ او د امام محمد رحمه الله په نېز د سبب يو والی معتبر دی

وَهُوَ الْقَشْيَانُ او سبب (د قی راتللو) جوش دی ثُمَّ مَا لَا يَكُونُ حَدًّا لَا يَكُونُ نَجَسًا بيا هر هغه شی کوم چي حدث نه وي

هغه به نجس هم نه وي يَزُوْىٰ ذٰلِكَ عَنْ أَنْ يُوسَفَ * رَجَبَهُ اللَّهُ دا حکم له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوي دی

وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحيح دی لِأَنَّهُ لَا يَسُ بِنَجَسٍ حُكْمًا ځکه لږ قی حکماً نجس نه دی حَيْثُ لَمْ تَنْتَقِضْ بِهِ الطَّهَارَةُ

ځکه چي په هغه سره اودس نه ماتيږي.

• القول الرابع: قول محمد رحمه الله، كذا في الدر المختار ج: ١، ص: ١٠٣. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢]

• القول الرابع: قول أبي يوسف رحمه الله، كذا في فتح القدير ج: ١، ص: ٧. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٥]

اللفات: «مُتَوَرِّقًا» د تفعل له باب څخه د اسم فاعل صیغه ده معنی یې ده: جلا جلا، پیل پیل، مختلف، «تَهْلُلًا»: د

فتح له باب څخه د مضارع صیغه ده: ډکېدل، «عَجِلًا»: د قی جوش، قی راتلل، د قی لپاره زړه کېدل.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی په اوداسه وو، قی یې وکړی، (یعنې قی یې ووهی)، لېکن په یو وار لودنه خوله سره یې نه ووهی، بلکې لږ لږ او څو وار یې ووهی، او دا معلومه سوه چې که ټوله جمع کړل سي، نو خوله به په ډکه سي، نو دې اوداسه څه حکم دی؟

په دې سلسله کې د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز د مجلس اتحاد معتبر دی، نو که په یوه مجلس کې یې څو وار قی وکړی بیا که د هغه سبب یو وو او که نه وو نو اودس په ماتیري، ځکه چې د متفرقاتو (او بېلا بېلو شیانو) په جمع کولو کې مجلس لره ډېر غټ دخل سته، مثلاً که یو څوک په یوه مجلس کې یو آیت د سجده څو وار وایي نو یوه سجده واجبیږي، او د امام محمد رحمه الله په نېز د سبب اتحاد معتبر دی او د قی سبب جوش دی، نو که هر وار د قی سبب یو وو هغه که په یوه مجلس کې وو او که په ډېرو کې وو نو هغه به جمع کیږي، که خوله په ډکه سوه نو اودس په ماتیري، دلیل یې دا دی چې حکم د سبب د ثابتېدلو مطابق وي (یعنې څرنگه چې سبب ثابت سي، هغه څرنگه به حکم وي)، نو په دې وجه به د سبب په متحد کېدلو سره حکم متحد وي.

ثم ما لا يكون الخ صاحب د هدايې یوه ضابطه بیان کړې ده چې روایت یې له امام ابو یوسف رحمه الله سوی دی، ضابطه دا ده: کوم شی چې حدث یعنی د اودس ماتونکي نه وي هغه به نجس او مردار هم نه وي، نو لږ قی لوانو نه به پېلونکې وینه (دم غیر سائل) به هم نجس نه وي ځکه دا ناقض (ماتونکي) نه دي او دا قول زیات صحیح دی ځکه چې د شرعي حکم په روی سره دا نجس نه دي، همدا وجه ده چې په دې سره اودس نه ماتیري، په هو الاصح سره د امام محمد رحمه الله له قول څخه احتراز دی ځکه چې امام محمد رحمه الله لږ قی او دم غیر سائل ته هم نجس وایي.

راجع قول: په پورتني عبارت کې دوې مسئلې ذکر سوې په اوله مسئله کې یعنی د متفرق قی په مسئله کې راجع قول د امام محمد رحمه الله دی یعنی د سبب اتحاد به معتبر وي، کما قال العلامة جلال الدين الخوارزمي رحمه الله: والاصح قول محمد رحمه الله.... (الکفاية ج: ۱، ص: ۴۰۰)، (القول الراجع ج: ۱، ص: ۱۴)، او په دویمه مسئله کې راجع قول د امام ابو یوسف رحمه الله دی، یعنی کوم شی چې د اودس ماتونکي نه وي هغه به نجس هم نه وي، نو لږ قی به نجس نه وي ځکه چې لږ قی لودس نه ماتوي او داسي نور، کما قال العلامة ابن الهلبر رحمه الله وجماعة اعتبروا قول أبي يوسف رحمه الله رفقا بأصح القرواح حتى لو أصاب ثوب أحدهم أكثر من قدر الدرهم لامتنع الصلاة فيه (فتح القدير ج: ۱، ص: ۴۰۰)، (القول الراجع ج: ۱، ص: ۱۵).

د قی قسمونه او احکام (او په دې سره د اودس د ماتېدلو په اړه اختلاف)

وَهَذَا إِذَا قَامَ وَرَأَى أَوْ طَمَاسًا أَوْ مَاءً أَوْ دَا حَكَمَ هُفَ وَخَت دى چي کله يې د ترخو لوبو (صفرا) ياد خوراک ياد لوبو قى کړى وي كُلُّ قَلَمٍ يَلْمَسُ أَوْ كَه د بلغم قى يې کړى وو فَلْيَكُفِّرْ كَالْبُخْلِ جُنْدًا لِي حَبِيقَةً وَمُحَلِّي رَحْمَةِ اللَّهِ نو د طرفينو په نېز لودس نه ماتوي وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ رَحْمَةُ اللَّهِ: كَالْبُخْلِ او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چي لودس ماتوي إِذَا كَانَ وَلَدَ الْقِمِّ (خو) چي کله په ډکه خوله وي وَالْخِلَافُ لِي الْمُرْتَكِبُ مِنَ الْجَوَافِ او اختلاف په هغه بلغم کي دى چي د نس له مينځ څخه راختلې وي (او قى کړى سړى وي) أَمَّا السَّائِلُ مِنَ الرَّأْسِ او پاته سو هغه بلغم چي له سر څخه راغلى

وي (او قی کړی سوی وي) فَقَبِضْ نَاقِضٍ بِإِلْتِفَاقٍ نو هغه په اتفاق سره اودس نه ماتوي لَا رَأْسَ لَيْسَ بِمَوْضِعِ
النَّجَاسَةِ ځکه چې سرد نجاست ځای نه دی لَا رَأْسَ يُوَسِّفُ رَجْنَهُ الله: أَنَّهُ نَجِسٌ بِالْمَجَاوِرَةِ د ابو یوسف رجنه الله دلیل دا
دی: چې (له نس څخه را ختونکي) بلغم د (نجاست سره د) اتصال (یو ځای کېدلو) په وجه نجس دي وَلَكَهْمَا: أَنَّهُ
لَرَجٍّ او د طرفینو دلیل دا دی: چې بلغم بنوی (او غوړ) شی دی لَا تَخْلَلُهُ النَّجَاسَةُ (چې) نجاست نه سي په ننوتلی و
مَا يَنْصِلُ بِهِ قَلِيلٌ او کوم نجاست چې د هغه سره موبستی وي هغه لږ وي وَالْقَلِيلُ فِي الْقَيْمِ غَيْرُ نَاقِضٍ او په قی کي لږ
(مقدار) اودس نه ماتوي.

اللفات: ﴿وَرَجٍّ﴾ صفرا (ژړي ترخې اوبه)، د جسم له څلورو أخلاطو څخه یو خلط دی، ﴿بِكُلْمٍ﴾ رېزش، نزل، داهم د
جسم له څلورو أخلاطو څخه یو خلط دی، ﴿لَرَجٍّ﴾ ختونکی، ﴿بِالْمَجَاوِرَةِ﴾ اسم مصدر دی له باب مفاعله څخه:
همسایتوب، یو ځای کېدل، اتصال، ﴿لَرَجٍّ﴾ بنوی، سربیناکه (مجازاً غوړ).

تشریح: د دې عبارت تعلق د هغه یلاآلفر سره دی چې په تېر عبات کي ذکر سو، او د عبارت حاصل دا دی چې په ډکه
خوله سره قی په دې شرط اودس ماتوي چې دغه قی د ترخو اوبو یا د خوراک یا د چبناک وي، لېکن که یو سړي له دې
شیانو څخه ماسوا بلغم قی کړي چې په هغه کي د خوراک او نورو ګډون نه وي نو د دې دوه صورتونه دي: یا به دا بلغم له
ماغ څخه راغلی وي یا به د معدې له مینځ څخه را پورته سوي وي، اول صورت خو په اتفاق سره ناقض دوضوء (داودس
ماتونکی) نه دی ځکه سر او دماغ د نجاست ځای نه دی، او دویم صورت د طرفینو په نېزي ناقض دوضوء نه دی، لېکن د
امام ابو یوسف رجنه الله په نېز ناقض دی په دې شرط چې په ډکه خوله وي.

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې بلغم که څه هم په خپله نجس نه دي، خو د معدې د نجاست سره د اتصال په وجه
نجس کیږي اوله هغه ځای څخه را وځي چې په غسل کي د هغه سره د پربوللو حکم لاحق سوی وي (چې هغه نو خوله
ده)، یعني په غسل کي خوله پربولل (مضمضه) فرض ده، نو کله چې خروج د نجاست راغلی نو ناقض دوضوء به وي
لکه د خوراک او د ترخو اوبو قی.

د طرفینو دلیل: دا دی چې بلغم بنوی او سربیناکه شی وي، نجاست نه ور سره مېلي، او کوم نجاست چې هم ور سره
لګېدلی او موبستی وي هغه لږ وي، او په قی کي لږ مقدار ناقض دوضوء نه دی، نو ځکه به دا بلغم قی ناقض دوضوء نه
وي.

د وینو د قی حکم (او په دې اړه اختلاف)

وَلَوْ قَاءَ دَمًا او که یې د وینو قی وکړی وَهُوَ عَلَقٌ په داسي حال کي چې وینه توتبه (او کلکه) وه يُغْتَبَرُ فِيهِ مِلْءُ الْقَمَرِ نو
په دې کي به ډکه خوله معتبره وي لَأَنَّهُ سَوْدَاءٌ مُخْتَرِفَةٌ ځکه چې دا توتبه وینه سوخلې سوداء ده وَإِنْ كَانَ مَائِعًا او که

ورینه بهېلونکې (او ترې) وه فَكُلِّلِكَ عَنْكَ مُحَنِّي رَجْنَهُ اللَّهُ نو د امام محمد رَجْنَهُ الله په نېز هم دغه حکم دی إِعْتِبَارًا بِسَائِرِ أَوْلِيَائِهِ د قی پر ټولو قسمونو باندې په قیاسولو سره وَ عِنْدَهُمَا ^{۱۰} إِنْ سَأَلَ بِقُوَّةِ نَفْسِهِ يَنْتَقِضُ الْوُضُوءُ او د شیخینو رَجْنَهُ الله په نېز که ورینه په خپل زور سره وبهېله نو اودس ماتېږي وَإِنْ كَانَ قَلِيلًا که څه هم لږ وي لَا يَكُنِ الْيَعْدَلُ كَيْسَتْ بِمَحَلِّ الدَّيْرِ حُكْمَهُ چي معده د ویني ځای نه دی فَيَكُونُ مِنَ فَرْجَةِ النِّجَابِ نو دا به دنس له زخم څخه راغلې وي.

اللفات: «عَلَقَ» ټوټه، گاته، سختي او جمع سوي وړني، «عَوَكَاهُ» د جسم له څلورو اخلاطو څخه يو خلط دی،

«فَرْجَةُ» زخم، دانه، «جَوْفُ» دهر خالي شي دننه حصه.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سري د وینو قی وکړي نو دا وړني په دوه قسمه وي: يا به دا وړني ولاړي او ټوټه ټوټه وي يا به بهېلونکي وي، که ټوټه ټوټه وي نو په دې کي د خولې دکوالی معتبر دی، ځکه چي دا ټوټه او سختي وړني سوځل سوې سوداوي او له معدې څخه راوځي، او له معدې څخه را وټونکي شی اودس ماتوي، په دې شرط چي هغه په ډکه خوله وي، او که وړني بهېلونکي وي نو امام محمد رَجْنَهُ الله په دې کي د خولې دکوالی اعتبار کوي، يعني که دومره وړني وي چي خوله ډکه کړي نو اودس ماتوي کنې نه يې ماتوي.

د امام محمد دليل: قیاس دی، يعني امام محمد رَجْنَهُ الله د وینو قی پر نورو قیانو باندې قیاسوي، نور قیان پنځه دي: (۱) دخوراک قی، (۲) داوبو قی، (۳) د ترخو اوبو قی، (۴) د صفراء قی، (۵) د سوداء قی يعني څه رنگه چي په دې پنځو کي د اودس د ماتېدلو لپاره ډکه خوله شرط ده همدغه رنگه به د وینو په قی کي د خولې دکوالی معتبر وي.

او شیخین رَجْنَهُ الله فرمایي: که وړني په خپل قوت سره راووځي او وبهېږي نو اودس ماتېږي، که څه هم لږ وي. د شیخینو دليل: دا دی چي معده د وینو ځای نه دی، نو کله چي له معدې څخه وړني راسي، نو مطلب يې دا دی چي په معدې کي یو زخم دی چي له هغه څخه وړني را رواني دي، نو دا به پر هغو وینو قیاسېږي چي هغه له ښکاره زخم څخه را وځي، او کومي وړني چي له ښکاره زخم څخه راوځي نو په هغه کي د اودس د ماتېدلو لپاره سیلان (بهېدل) معتبر دی، نو په دې وجه به دلته هم سیلان معتبر وي که څه هم په ډکه خوله نه وي.

راجع قول: په پورتنی عبارت کي راجح قول د شیخینو دی، يعني که وړني په خپل قوت سره را ووځي او وبهېږي نو اودس ماتېږي. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۷۱]

د وینو د قی نور تفصیل

وَلَوْ كُنَّ مِنَ الرَّأْسِ او که ورینه له سر څخه راغله إِلَى مَا لَانَ مِنَ الْأَكْفِ د پزي نرمي حصې ته (يعني د پزي و نرمۍ ته) تَقَعُ بِالْإِثْقَالِ نو په اتفاق سره اودس مات سو لَوْ صُلِّهِ إِلَى مَوْضِعٍ يَلْتَحِقُهُ حُكْمُ الشَّهَادَةِ ځکه چي ورینه داسي ځای ته ورسېدله چي د هغه سره د پاکولو حکم لاحق دی فَيَكْتَحَقُّ الْخُرُوجُ نو خروج (سیلان) ثابت سو.

اللفات: «لَانَ» د ضرب د باب ماضي صیغه ده: نرمېدل.

• القول الرابع: قول الشيخين، كذا في رد المحتار ج: ۱، ص: ۱۰۳، [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۷۱].

تشرېح: د عبارت حاصل دا دی چې که وینه له سر څخه راوځي او د پري تر نرمۍ پوري را ورسېږي، نو په دې سره بالاتفاق اودس ماتېږي. دلیل دا دی چې دا وینه تر داسي ځايه پوري را رسېدلې دي چې (په اودس او غسل کي) پر هغه د پاکولو حکم لاحق سوی دی (يعني په اودس او غسل کي د پزي د پرېوالو حکم سوی دی)، او کله چې تر داسي ځايه وینه را ورسېږي، نو پوه سه چې خروج او سيلان متحقق سو، يعني د وینو را وتل او بهېدل ثابت سوه.

څه ډول خوب اودس ماتوي..... (د اودس د نواقضو دويم قسم)

وَالنُّؤْمُ مُفْطِحًا او خوب په داسي حالت کي چې پر بغل (ډډه) وي اَوْ مُشْكِيًا يا (خوب) په داسي حالت کي چې تکیه يې کړې وي اَوْ مُسْتَكِدًّا اِلَى شَيْءٍ يا يې پر يو داسي شي څنګ وهلی وي کَوَالِئِلَ هُنَّ که هغه شی له ده څخه ليري کړي سي لَسَقَطٌ نو دا بیده سړی به غوزار (را ایله) سي لِأَنَّ الْأَضْطَجَاعَ سَبَبٌ لِإِسْتِرْخَاءِ النُّؤْمِ ځکه پر بغل پرېوتل د بنلونو (جوړونو) د مستوالی سبب دی فَلَا يَغْزَى عَنْ خُرُوجِ شَيْءٍ عَادَّةً نو د عادت په توګه به د یوشی له وتلو څخه خالي نه وي وَالشَّابُّ عَادَةً او کوم شی چې په عادت سره ثابت وي کَانَ يَتَقَيَّنُ به هغه داسي دی لکه په يقيني توګه سره چې ثابت وي وَالْإِثْكَاءُ يُزِيلُ مُسَكَّةَ الْيَقَنَةِ او تکیه لګول د وینېتوب بندیز (کنترول) ختموي لِزَوَالِ النُّقْعَدِ عَنْ الْأَرْضِ ځکه چې مقعد (کوناتي) له محکي څخه ليري سي وَيَبْدَأُ الْإِسْتِرْخَاءُ فِي النُّؤْمِ عَلَيْهِ هَذَا النُّؤْمُ مِنَ الْإِسْتِنَادِ او په خوب کي په دا ډول تکیه لګولو سره سستی خپل انتها ته رسيږي غَيْرَ أَنَّ السَّنَدَ يَتَنَعَّمُ مِنَ السَّقَطِ خو تکیه دغه بیده سړی له غوزار بدلو څخه منع کوي (يعني غوزار بدلو ته يې نه پرېږدي) بِخِلَافِ النُّؤْمِ خَالَةَ الْقِيَامِ وَالنُّقْعُدِ وَالزُّكُومَ وَالشُّجُورَ وَالصَّلَاةَ وَغَيْرَهَا په خلاف د خوب د ولاړي، ناستي، رکوع او سجدي په حالت کي په لماته کي يا په بل حالت کي هُوَ الشَّحِيحُ همدا صحيح ده (چې په داسي خوب سره لومس نه ماتېږي) لِأَنَّ بَعْضَ الْإِسْتِنْسَاكِ بَاقِي (دا) په دې وجه چې يو څه استمساک (کنترول) لا پاته وي اِذْ ذُكِرَ أَنَّ لَسَقَطَ ځکه که استمساک ختم سي نو هغه به غوزار سي فَلَمْ يَتِمَّ الْإِسْتِرْخَاءُ نو (معلومه سوه چې) استرخاء پوره نه سوه وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ لَو دليیل په دې باره کي د نبی ﷺ دا قول دی لَا نُؤْذِعُ عَلَى مَنْ نَامَ قَائِمًا أَوْ قَاعِدًا أَوْ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا (چې) پر هغه سړي وادس (واجب) نه دی کوم چې د ولاړي يا ناستي يا رکوع يا سجدي په حالت کي بیده سي اِثْنَا أَوْ ثُلُثُ عِلٍّ مَنْ نَامَ مُفْطِحًا (بلکي) اودس پر هغه چا (واجب) دی چې پر بغل بیده سي فَإِنَّهُ إِذَا نَامَ مُفْطِحًا ځکه کله چې هغه پر بغل بیده سي اِسْتَرْخَتْ مَقَاصِلُهُ نو بنلونو (جوړونو) يې سست سي.

* تخریج: أخرجه الترمذي في الطهارة باب رقم: ٥٧، حديث رقم: ٧٧، وأيضاً أبو داود في الطهارة باب رقم: ٧٩، والبيهقي أيضاً في مسند الحکمی باب رقم: ٥٥٧، حديث رقم: ٥٨٩، ٥٨٨، ٥٨٧، معناه.

اللغات: **﴿مُضْمَلٌ﴾** پر بغل (ارخ) پرېوتونکي، پر بغل بيدېدونکي، **﴿مُشْتَدِدٌ﴾** ټېک لگوونکي، تکیه وهونکي، **﴿اِسْتَرْخَاءٌ﴾** د باب استعمال مصدر دی: سستېدل، کمزوري کېدل، **﴿يُخْزِي﴾** غزې یغزې د ضرب مضارع ده: خالي کېدل، لځېدل، **﴿مُحْكَمَةٌ﴾** بندیز، کنترول، خنډ، **﴿مُفْعَلٌ﴾** د سړي آخرینۍ حصه، سُرین (کوناتي)، د کښېنستلو ځای، **﴿فُلُقٌ يَتَرَكُ﴾** تړ، پټ د ضرب له باب څخه د جحد صیغه ده: پوره کېدل، د افعال او تفعیل له بابونو څخه هم راځي: ننگر اُنگر: پوره کول.

تشریح: تر دې مخکې د هغه نواقضو بیان وو کوم چي حقیقتاً او واقعي د انسان له بدن څخه را وځي، دلته د هغه نواقضو بیان دی چي هغه خو حقیقتاً د انسان له بدن څخه نه را وځي، خو د بدن سره تعلق لري. د عبارت حاصل دای چي: که یو اودس لرونکی سړی پر بغل بیده سو، یا یې یو شي ته تکیه ووهل او بیده سو، یا یې پر یو داسي شی څنګ ووهی بیده سو چي که هغه شی له ده څخه لیري سي نو دی به پر مخکېه را ایله سي، نو په دې ټولو صورتونو کي دده اودس ماتېږي، په بغل باندي په پروتي سره د اودس ماتېدلو وجه داده چي دغسي پروته د بندونو د ستوالي سبب دی او د بندونو د ستوالي په صورت کي د عادت موافق او په عامه توګه څه ناڅه شی وځي، او کوم شی چي عادتاً ثابت وي هغه داسي دی لکه په یقيني توګه چي ثابت سوی وی، نو دا خبره تسلیم سوه چي په بغل باندي په پرېوتولو سره د بندونو د ستوالي په وجه ربح (باد) وځي، او د باد په وتولو سره اودس ماتېږي، او څرنګه چي په دې صورت کي هم استرخاء د مفاصلو راځي، نو ځکه به په دې صورت کي هم اودس ماتېږي.

والإِثْكَاءُ (تکیه لګول) ځکه اودس ماتوي چي د تکیه لګولو په وخت کي د بیداري او وینوالي په حالت کي هم مقعده له مخکي څخه پورته کیږي، او استرخاء د مفاصلو راځي، نو کله چي د بیداري په حالت کي دا حال دی، نو د خوب په حالت کي خو په درجه اولی سره استرخاء د مفاصلو راځي، او استرخاء د مفاصلو د اودس د ماتوالي سبب دی، نو ځکه به په دې صورت کي هم اودس ماتېږي.

او پر یو شی تکیه لګول او بیدېدل، په دې کي پوره استرخاء راځي، او استرخاء خپلي انتهاء ته رسیږي صرف دومره خبره ده چي تکیه لګولو دغه بیده سړی له غوزار بدلو څخه راګرځولی دی، که هغه شی لیري سي پر کوم چي ده تکیه لګولې ده نو دی به غوزار سي، څرنګه چي د اودس د ماتېدلو مدار په استرخاء باندي وو، او هغه دلته پیدا سو، نو ځکه به په دا صورت کي هم اودس ماتېږي.

بخلاف حالة النوم الذی دې صورتونو په خلاف که یو سړی دولاړي په حالت کي بیده سویا د ناستي په حالت کي یاد رکوع او سجدي په حالت کي بیده سو نو اودس یې نه ماتېږي، بیا که دا کیفیت په لماتحه کي وو، یا بغیر له لماتحه څخه په بل حالت کي وو (دواړه سره برابر دي)، همدغه صحیح ده، یعنی ظاهر الروایه همدغه دی، دلیل یې دا دی چي په دې حالتونو کي بیا هم څه ناڅه استمساک (کنترول او ټینګېدنه) پاته وي، ځکه که بالکل استمساک ختم سي، نو دا سړی به غوزار سي، نو معلومه سوه چي په دې حالتونو کي پوره استرخاء نه راځي، او کله چي پوره استرخاء نه راځي نو اودس هم نه ماتېږي، دا خو عقلي دلیل سو، اصلي او نقلي دلیل هغه حدیث دی کوم چي په دې باب کي ذکر سو، چي نبی ﷺ وفرمایل: کوم سړی چي د قیام (ولاړي) په حالت کي بیده سي یا د قعود (ناستي)، یا د رکوع، یا د سجود په حالت کي بیده سي نو پر هغه اودس نه واجبیږي، بلکي اودس پر هغه سړي واجبیږي چي پر بغل بیده سي ځکه کله چي انسان پر بغل پرېوتی نو ټوله بدنونه یې سست سي.

په بې هوښۍ (بیروانی) او لېونتوب سره د اودس ماتېدلو حکم

وَالْعَلَقَةُ عَلَى الْعَقْلِ بِالْإِغْمَاءِ وَالْجُنُونُ
 مَاتَوِي) لَكِنَّهُ قَوْلُكَ التَّوْبَةُ مُطْلَقَةً إِلَى اسْتِرْخَاءِ حُكْمٍ چې په دې دواړو کې (یعنې په اغما او جنون کې) د بندونو
 سستوالی د بغل تر خوب زیات دی وَالْإِغْمَاءُ حَدَّثَ فِي الْأَحْوَالِ كَيْفَهَا او بې هوښۍ په ټولو حالتونو کې حدث دی (یعنې په
 ټولو حالتونو کې اودس ماتوي) وَهُوَ الْقِيَّاسُ فِي التَّوْبَةِ او په خوب کې (هم) د قیاس دغه تقاضا ده (چې په ټولو حالتونو کې به
 اودس ماتوي) إِلَّا أَنَا عَرَفْنَا بِالْأَكْثَرِ لېکن موږ دا خبره په اثر سره معلومه کړې ده (چې درکړی او سجدې په حالت کې خوب اودس
 نه ماتوي) وَالْإِغْمَاءُ قَوْلُهُ او بې هوښۍ له خوب څخه (هم) لوړه ده (یعنې په بې هوښۍ کې تر خوب زیات عقل زائلېږي) فَلَا
 يُقَاسُ عَلَيْهِ نَوْ حُكْمٌ بې هوښۍ پر خوب نه قیاسیږي.

اللفات: «إِغْمَاء» د افعال د باب مصلر دی: بې هوښه کېدل، بې سده کېدل، یعنې هغه حالت چې د انسان قواوي کمزوري سي، هوښ او حس یې بالکل ختم سي، «جُنُون» لېونتوب، پاڅلتوب، د اغما په حالت کې عقل مغلوب کیږي او د جنون په حالت کې عقل سلب کیږي، همدغه وجه ده چې د نبيانو په حق کې اغما جائز ده خو جنون جائز نه دی، «يُقَاسُ» د ضرب له باب څخه مضارع مجهول صیغه ده: پوهېدل، قیاسول، په دوو جلا جلا شیانو کې د مشترکې خبرې ادراک کول، شعور استعمالول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که د اغما (بې هوښۍ) په وجه د یو سړي عقل مغلوب سي یا د جنون او لېونتوب وجه د یو چا عقل مسلوب (زائل) سي نو دا دواړه صورتونه ناقض د وضوء دي (یعنې اودس ماتوي)
 دلیل: دا دی چې له اغما او جنون څخه هر یو په استرخاء مفصل کې د بغل تر خوب زیات دی (یعنې شومره استرخاء چې په بغل باندې په خوب کولو کې راځي تر هغه زیاته استرخاء په بې هوښۍ او لېونتوب کې راځي)، لو اغما په ټولو حالتونو کې اودس ماتوي یعنې په قیام، قعود او نورو حالتونو کې هم، د قیاس تقاضا خو په خوب کې هم دغه وه چې خوب دي په ټولو حالتونو کې ناقض د وضوء وي، خو د رسول الله ﷺ د حدیث په وجه موږ قیاس پرېښوی، او څرنگه چې اغما له خوب څخه قوي ده نو په دې وجه اغما پر خوب نه سي قیاسېدلای، او د اغما د قوي والي دلیل دا دی: چې پر چا باندې اغما راسي هغه په هر ډول بیداره کولو سره نه بیداره کیږي (او هر شومره چې وښورول سي نه خبریږي) د دې په خلاف بیده سړی دی چې هغه په بیداره کولو سره خبریږي، او څرنگه چې جنون تر اغما هم قوي دی، نو حکم به جنون په درجه اولی سره ناقض د وضوء وي.

د اغما په تعریف کې مختلفه قولونه

علامه عینی رَجَزَهُ الله په بنایه کې د اغما په باره کې شو قولونه ذکر کړي دي:

- ① دا یو داسې مرض دی چې د هغه په وجه د انسان قواوي کمزوري کیږي.
- ② اغما یو ډول سهو ده چې د اندامونو د سستوالي په وجه انسان ته ور پېښیږي.
- ③ د بعضو خلکو رايه دا ده چې د یخ او سخت بلغم په وجه د دماغ دننه حصه متاثره سي او د انسان عقل مغلوبه سي.

او د جنون په باره کې فقط دا را نقل سوي دي: الجنون زوال العقل وفساد.. (بنیة، ۱۰، ج ۱، ص ۲۲۵)

په قهقهه خندا سره د اودس ماتېدلو حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه او دليلونه)

وَالْقَهْقَهَةُ لَمْ يَكُنْ صَلَاةً ذَاتَ رُكُوعٍ وَ سَجْدَةٍ اَوْ قَهْقَهه خندا په هر دركوع او سجده والا لماتحه كي (هم اودس ماتوي)
وَالْقِيَّاسُ اَنْهَا لَا تَنْقُضُ اَوْ قِيَّاس د ادى چي قهقهه دي اودس نه ماتوي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللهُ اَوْ همدغه دلم
شافعي رَجَعَهُ اللهُ قَوْلُ دى لِأَنَّهُ لَيْسَ بِخَارِجٍ نَجِسٍ حَكَمِهِ چي قهقهه يو راوتونكي نجس شى نه دى وَلِهَذَا لَمْ يَكُنْ حَدَثًا اِنْ
صَلَاةَ الْجَنَازَةِ وَ سَجْدَةَ التَّلَاوَةِ وَ خَارِجَ الصَّلَاةِ همدوا وجه ده چي قهقهه د جنازې په لماتحه كي او په سجده تلاوت
كي اوله لماتحه شخه دباندې حدث نه ده (يعني اودس نه ماتوي) وَلَكِنَّا قَوْلُهُ عَنِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ اَوْ زوموې دليل د نبي
ﷺ دا قول دى اَلَا مَنْ ضَحِكَ مِنْكُمْ قَهْقَهَةً خَبَرْنَا! شوک چي په تاسو كي په قهقهه سره وختلدي فَلْيُعِدِ الْوُضُوءَ
وَالصَّلَاةَ جَمِيْعًا نو هغه دي اودس او لمونځ دواړه را وگرځوي وَبَشِيرُهُ يَثْرُكُ الْقِيَّاسُ او په دلسي نص (حديث) سره به
قياس پرېښوول كيږي وَالْاَكْثَرُ رَدُّ الصَّلَاةِ مُطْلَقَةً او نص وارد سوى دى په مطلق لماتحه كي فَيَنْقُضُ عَلَيْهَا نو پر دې
به اکتفاء كيږي وَالْقَهْقَهَةُ مَا يَكُونُ مَسْمُوعًا لَهُ اَوْ قهقهه داده چي سړى يې په خپله (هم) ولوري وَلِيَجْزِيَهُ اَوْ ده
همسايه گان يې (هم) ولوري (يعني شوک چي ده ته نژدې وي هغه يې هم ولوري) وَالصَّحْلُ يَكُونُ مَسْمُوعًا لَهُ دُونَ جِزَائِهِ اَوْ
ضحک هغه دى چي سړى يې په خپله ولوري، نه همسايه گان (يعني نژدې خلک يې نه ولوري) وَهُوَ عَلَى مَا قِيلَ يَفْسِدُ
الصَّلَاةَ دُونَ الْوُضُوءِ اَوْ ديوه قول مطابق ضحک لمونځ فاسدوي نه اودس.

اللفات: «قَهْقَهَةً» د شدت او زور په اعتبار سره د خندا تر ټولو لوړې درجې ته قهقهه ويل كيږي، (يعني په زوره خندا

«فَقْهْمٌ» د افعال د باب امر غائب دى اَعَاذَ يَحْيَى: را گرځول، «جِزَائِهِ» جمع ده، واحد يې جزا دى: همسايه گان،
گاونډيان (دلت مراد غيبي هغه کسان دي چي په لماتحه كي انسان ته نژدې ولاړ وي).

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى که يو سړى دركوع او سجده والا په لماتحه كي په زوره (قهقهه) خندا وكړي نو زوموې
په نېز د هغه اودس هم ماتېږي او لمونځ يې هم باطلېږي، خو د قياس تقاضا داده چي په قهقهه سره دي په لولدې كي
هيڅ فرق را نه سي، حكه چي قهقهه صرف يو آواز دى، او يو راوتونكى نجاست نه دى (يعني دلسي نجاست نه دى چي د
انسان له بدن شخه را ووتې)، او په آواز سره د اودس ماتېدل له عقل شخه لوړه خبره ده، هم په دې وجه دائمه ثلاثه وو
په نېز قهقهه اودس نعماتوي.

دليل: دائمه ثلاثه وو دليل دا دى چي په قهقهه كي خو نه يو نجاست راووتې او نه د جنازې په لماتحه او سجده تلاوت
او نورو كي په دې سره اودس ماتېږي، نو حكه موږ وايو چي په دې سره اودس نه ماتېږي.

زموږ دليل: دا دى چي يو وار نبي ﷺ لمونځ وركوي، يو اعرابي (صحرايي) چي نظريې كمزوري وو راغلى او غوځل
سو، كوم صحابه چي په لماتحه كي ول، هغوى وختل، نو نبي ﷺ له لماتحه شخه تر فراغت وروسته وويل: ولورئ!
چاچي قهقهه خندا كړې وي هغه دي خپل لمونځ او اودس را وگرځوي، دا مشهور حديث دى، او د مشهور حديث په
وجه سره به قياس پرېښوول كيږي، څرنگه چي دا حديث د صلوة كامله يعني دركوع او سجده والا لماتحه په بله كي
وارد سوى دى، نو حكه به پر دې اکتفاء كيږي، او بغير له دې شخه به د جنازې په لماتحه كي، په سجده تلاوت كي اوله

لماتحه شخه دباندې په قهقهه خندا سره اودس نه ماتېږي، ځکه چې خلاف القياس حکم خپل له مورد شخه نه متجاوز کېږي.

له مقعد، ذکر، فرج شخه د چينجې او باد د وتلو حکم

وَالدَّاهِيَةُ تَحْرِمُ مِنَ الدُّبُرِ ثَلَاثَةً اَوْ دغټو بولو د لاري شخه را وتونکی چينجی هم اودس ماتوي لَمَّا خَرَجَتْ مِنْ رَأْسِ الدُّبُرِ اَوْ سَقَطَ النُّجَسُ مِنْهُ او که چينجی د زخم له سر شخه را ووتی یا له زخم شخه غوښه ولوېدله لَا يَحْتَسِبُ نو اودس نه ماتوي وَالْمَرَادُ بِالدَّاهِيَةِ الدُّوْدَةُ او له دابه شخه مراد چينجی دی وَهَذَا لِأَنَّ النَّجَسَ او دا (فرق) په دې وجه دی چې نجاست هغه دی مَا عَلَيْهَا كَوْمٌ چې پر چينجې باندې وي وَذَلِكَ قَلِيلٌ او هغه لږ وي. وَهُوَ حَدَّثٌ فِي السَّبِيلَيْنِ دُونَ غَيْرِهِمَا او دا (لږ نجاست) په سيلينو کي حدث دی (او) له دوی شخه علاوه په بل ځای کي حدث نه دی فَأَشْبَهَ الْجَنَاءَ وَالْقَسَاءَ نو (د چينجې راوتل) داربدي (تېغ) او باد (پسکی) سره مشابه سو يَخْلَافُ الرِّيحَ الْغَارِجَةَ مِنْ قُبُلِ الْمَرْأَةِ وَذَكَرَ الرَّجُلِ په خلاف د هغه باد کوم چې د بښي له فرج او د سږي له ذکر شخه را وويي لَأَنَّهَا لَا تَنْبَعِثُ عَنْ مَحَلِّ النَّجَاسَةِ ځکه چې هغه د نجاست له محل شخه نه را وويي حَتَّى لَوْ كَانَتْ الْمَرْأَةُ مُفَضَّاةً خو که بښه مفضت وه يُسْتَحَبُّ لَهَا الْوَضُوءُ نو د هغې لپاره اودس کول مستحب دي لِاخْتِمَالِ خُرُوجِهَا مِنَ الدُّبُرِ ځکه (دا) احتمال سته چې باد به د هغې له دبر شخه راوتلی وي.

اللفاظ: «داهیه» هر هغه ساکن (جاندار) کوم چې پر مخکې حرکت کوي، چينجی، «الرح» زخم، «دودة» چينجی، پر مخکې څکېدونکی حیوان، «جسم» د معدې هغه هوا چې د خولې له لاري شخه را وويي. اړبې (تېغ) «قساء» د معدې هغه هوا چې د مقعد له لاري شخه را وويي، پسکی. «گېجوت» د انفعال له باب شخه مضارع ده: را پورته کېدل، «مفضاة» هغه بښه چې د هغې د غایطو او د متيازو د لاري په مينځ کي پرده ختمه سوې وي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې هغه چينجی کوم چې د مقعد له لاري شخه را وويي اودس ماتوي، لکه څرنګه چې د باد او شګي راوتل اودس ماتوي، او که چينجی له دبر شخه ماسوا د يو بل ځای له زخم شخه را وويي یا له زخم شخه غوښه را ايله سي نو په دې سره اودس نه ماتېږي، په متن کي له دابه شخه مراد چينجی دی، د دې دواړو صورتونو په مينځ کي د فرق وجه دا ده چې په خپله چينجی نجس نه دی بلکي پر ده چې کوم شی لګېدلی دی هغه نجس دی (يعني غایطه مواد نجس دي) او پر ده لګېدلی نجاست، نجاست قليل دی، او قليل نجاست په سيلينو کي سبب د حدث دی يعني اودس ماتوي، لېکن په غير سيلينو کي قليل مقدار اودس نه ماتوي، نو ځکه موږ وويل چې که چينجی د غایطو (غایطه موادو) له لاري شخه را وويي نو اودس ماتوي او که د يو بل ځای له زخم شخه را وويي نو اوس نه ماتوي، لهذا دغه داربدي او پسکی. په ډول سو، يعني څرنګه چې اړبې له غير سيلينو شخه دی نو ځکه اودس نه ماتوي، او پسکی له دبر شخه را وويي نو ځکه اودس ماتوي، د دې په خلاف هغه باد کوم چې د بښي له فرج يا د سږي له ذکر شخه را وويي اودس نه ماتوي، ځکه چې دا باد د نجاست له ځای شخه نه راوتلی نه دی، لېکن که يو څوک اعتراض وکړي چې:

سوال: نبي ﷺ کل ما یخرج من السبیلین ته ناقض ويلي دي هغه که ريح وي او که غیر ريح نو له فرج او ذکر څخه را وتونکي باد ته هم بايد ناقض وويل سي؟

جواب: د ټولو مجتهدينو اتفاق دی چي په حديث کي له کل ما یخرج څخه کل نجس یخرج مراد دي، اوله فرج او ذکر څخه را وتونکي باد نجس نه دی، نو ځکه به هغه ناقض هم نه وي.

حق لو كانت البراءة المأی او که یوه ښځه مفضاة وه يعني قبل او دبر يې دواړه سره یو ځای سوي وه او د مينځ پرده يې شکېلې وه، یا يې په فرج (شرمگاه) کي داسي سورۍ چي د غايظو نالۍ (لاري) ته تلې، نو که د داسي ښځي له فرج څخه باد را ووتي نو د هغې لپاره اودس کول مستحب دي، واجب نه دي، ځکه دا امکان سته چي د دې له دبر څخه دي باد را وتلی وي، او واجب ځکه نه دی چي يقين يې نسته، او د اودس په يقيني دليل سره ماتيري، نه په خالي احتمال سره.

له ټناکي او داني څخه د وينو او زړو او بوړا وتلو مختلفه صورتونه او د هغوی حکمونه

قَالَ قُسَيْمٌ: كَلِمَةُ (يَا تَنَاقِي) څخه پوستکي (خور) جلاسو قَسَالٌ وَمَتْنَامَةٌ أَوْ صَدِيدٌ أَوْ غَدِيرٌ اوله هغې څخه اوبه يا زوي (نو) يا داسي نور راوبېدل إِنْ سَالَ عَنْ رَأْسِ الْمُجْرِمِ نو اوس که هغه د زخم له سر څخه راوبېدل لَقَدْ نَقَضَ نو اودس ماتو سو وَإِنْ لَمْ يَسِلْ او که (د زخم له سر څخه) نه راوبېدل لَا يَنْقُضُ نو اودس نه ماتيري وَقَالَ زُوْرٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَنْقُضُ إِلَى التَّوَجُّهِينِ او امام زفر فرمايي: چي په دواړو صورتونو کي اودس ماتيري وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَنْقُضُ إِلَى التَّوَجُّهِينِ او امام شافعي فرمايي: چي په دواړو صورتونو کي اودس نه ماتيري وَعَنِ مَسْأَلَةِ الْخَارِجِ مِنْ غَيْرِ السَّبِيلَيْنِ او دا د خارج من غير السبيلين مسئله ده وَهَذِهِ الْجُزْأَةُ تَجَسَّدُ او دا ټوله شيان (زوي او نور) نجس دي لَأَنَّ الدَّمَ يَنْضِضُ فَيَصِيرُ قَيْحًا ځکه چي (اول خرابه) وښه پنځه سي نو کچه (اومه) زوي ځني جوړ سي ثُمَّ يَزْدَادُ نَفْسًا يَبِا (وښه) نوره پنځه سي فَيَصِيرُ صَدِيدًا نو زوي (نورونه) ځني جوړ سي ثُمَّ يَصِيرُ مَاءً أَوْ بَيًّا (په آخر کي) اوبه ځني جوړي سي هَذَا او دالور ذکر سوی حکم هغه وخت دی إِذَا قَشَرْتَ هَافَخَرًا يَنْقُصُهُ چي کله سړی له داني څخه پوستکي (خور) جلا کړي او دا (زوي، وښه او نور) پخپله وبهيري وَأَمَّا إِذَا عَصَرَ هَافَخَرًا يَنْقُصُهُ څو که سړی داته نشوړ کړي (يعني کښي يې کاري) او دده په کښېکارلو سره (زوي او نور) راووځي لَا يَنْقُضُ نو اودس نه ماتيري لَأَنَّهُ مُخْرَجٌ څخه چي دا رايستل سوي دي وَلَيْسَ بِخَارِجٍ او په خپله نه دي راوتلي وَاللَّهُ أَعْلَمُ او الله زيات خبر لرونکی دی.

اللفات: ﴿فُشْرٌ﴾ له نصر او ضرب دواړو بابونو څخه راځي؛ تراشل، پوستکي لړول (يعني له يوشی څخه پوستکي جلا کول) ﴿نَفْلَةٌ﴾ ټناکه، مجازاً هر ډول داني ته ويل کيږي. ﴿عَدِيدٌ﴾ هغه زوي (ژري اوبه) چي د وينو گڼون پکښې وي، ﴿قَيْحٌ﴾ هغه زوي (ژري اوبه) چي د وينو گڼون پکښې نه وي (لول په فانه کي گنده وښه سره يو ځای سي لوبيا پنځه سي نو له دې گنده وښي څخه کچه زوي جوړ سي چي په هغه کي د وينو هيڅ گڼون نه وي، وروسته دا کچه زوي هم پنځه سي نو اصلي

• القول الرابع: قول الجمهور أي لا ينقض، كما في رد المحتار ج: ١، ص: ١٠٣. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٨]

زوي ځني جوړ سي او د وینو څخه ناشه گڼون پکښې وي، وروسته تر دې لا پانځه سي چي آخر نړۍ لوبه ځني جوړې سي. او دا يې آخري حد دی) ﴿يُنْفِضُ﴾ د ضرب د باب مضارع ده: په قدرتي سبب سره د یو شی پخېدل (يعني له کور او داسې نورو شيانو څخه بغير د یو شی پخېدل).

تشرېح: مسئله: دا ده که له داني څخه پوستکي (خپړ) جلا سو. بيا زوي او ژړي لوبه يا له دې څخه ماسوا نور شيان ځني را ووتل نو په دې کي دوه صورتونه دي: سيلان (بېدل) به پکښي راغلی وي يا نه وي، که سيلان پکښي راغلی وو (يعني زوي بېدلي وه) نو اودس ماتېږي، او که سيلان نه وو راغلی نو اودس نه ماتېږي. دا مسلک له امام زفر رحمه الله څخه ماسوا د نورو احتفافو دی.

او امام زفر رحمه الله فرمايي چي په دواړو صورتونو کي اودس ماتېږي که سيلان راغلی وي او که نه وي. امام شافعي رحمه الله فرمايي چي په دواړو صورتونو کي اودس نه ماتېږي. په حقيقت کي دا مسئله د خارج من غير سبيلين ده. يعني د متياز او د غايطو له لاري څخه علاوه چي له يو بل ځای څخه یو شی را ووځي، نو دا د امام زفر رحمه الله په نېز مطلقاً اودس ماتېږي، که سيلان راغلی وي او که نه وي، او د امام شافعي رحمه الله په نېز مطلقاً اودس نه ماتېږي. لومړی په نېز که سيلان راغلی وي نو اودس ماتېږي، کښي نه ماتېږي.

وهذه الجملة الخ صاحب د هدايي فرمايي چي دا ټوله يعني له داني او زخم څخه را وتلي لوبه، پانځه زوي، لو کچه زوي ټوله نجس دي، ځکه کله چي خرابه او گنده وینه پخه سي نو کچه زوي ځني جوړېږي، بيا نوره پخه سي نو پانځه زوي ځيني جوړېږي، بيا په آخر کي دا پانځه زوي ډېر نري سي لوبه وگرځيږي، نو کله چي دا ټوله ناپاکه دي. نو خروج د نجاست پيدا سو، او خروج د نجاست په شرط د سيلان اودس ماتوي، نو ځکه به په دغه صورتونو کي اودس ملت وي.

هنا إذا قشها... الخ د دې حاصل دا دی چي په مخکني صورت کي دا د اودس ماتېدلو حکم په هغه وخت کي صحيح دی چي کله سړی له داني څخه پوست (خور) واري او مواد په خپله راووځي، (او دده په کښکابلو سره نه راووځي) او که مواد په خپله نه راووځي بلکي د ده په کښکابلو سره راووځي نو په دې صورت کي اودس نه ماتېږي ځکه دا په خپله نه دي راوتلي بلکي را ایستل سوي دي، (خو غوره دا ده چي که په دې صورت کي هم د سيلان قتلزې ته ورسېږي، نو اودس به ماتېږي، له مخکني دلائلو څخه همدغه معلومېږي) والله اعلم.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د جمهورو دی، يعني که له داني څخه زوي او لوبه نه را وېږي. نو اودس

نه ماتېږي، كما قال العلامة ابراهيم الحلبي رحمه الله واربع لرسيل عن رأس الجرح لا ينقصه (مجلد ١ ص ١٣١). اقول ترجمه: ج ١ ص ١٨٠



فصل فی الغسل

(دا) فصل د غسل (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: صاحب د هدایې د غسل بیان د اوداسه تر بیان وروسته ذکر کړی، د دې شلور وجهي دي: ① د غسل په نسبت اودس ته حاجت زیات دی ② د اودس محل (خای) د بدن جزء دی او د غسل محل د بدن کُل دی او جزء پر کُل مخکي وي ③ په قرآن کریم کي هم مخکي د اوداسه او بیا د غسل د احکامو بیان سوی دی ④ په اوداسه کي د حدث اصغر (کوچنی بې اودسي) په وجه طهارت حاصلیږي او په غسل کي د حدث اکبر (غتي بې اودسي) په وجه طهارت حاصلیږي، او د اکبر په مقابله کي و اصغر ته اولیت او وړاندیتوب حاصل دی.

د غسل فروضونه

وَقَرَأَ فِي الْغُسْلِ أَوْ دَغَسَلَ فَرَضَ التَّيَمُّمُ وَالْإِسْتِشْقَاءُ خَوْلَهُ أَوْ يَزِيهِ بِرَبْوَلٍ دِي وَفَسَلَ سَلَوَ الْبَدَنِ أَوْ دَتَوَلَّهَ بَدَنَ بِرَبْوَلٍ دِي وَعِنْدَ السَّافِقِينَ هُمَا سُنَّتَانِ فِيهِ أَوْ دَامَامَ شَافِعِي رَجَعَهُ اللَّهُ بِهَذَا دَوَارَهُ سُنَّتِ دِي بِهَذَا كِي يَقُولُهُ الْبُخَارِيُّ ① حَكَه نَبِي ﷺ فَرَمَائِلِي دِي عَشْرٌ مِنَ الْفُطْرَةِ لِسَ شِيَانِ لَهَ فُطِرَتْ (يعني له سنت) شَخْه دِي وَ ذَكَرَ مِنْهَا التَّيَمُّمُ وَ الْإِسْتِشْقَاءُ أَوْ لَهَ هُنُو شَخْه يِي مَضْمُضَهُ أَوْ اسْتِشْقَاءُ (هم) ذَكَرَ كَرَلْ وَ لِهَذَا كَانَا سُنَّتَيْنِ فِي الْوُضُوءِ هَمَلَا وَجْهَ دِهَ چي دَا دَوَارَهُ پِه اودس کي سنت دي وَ لَنَا قَوْلُهُ تَعَالَى أَوْ زَمَوْ بِدَلِيلِ دَاللَّهِ تَعَالَى (دا) قَوْلِ دِي وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَأَطْفَرُوا أَوْ كَه تَلَسُو نَآپَاکَه (جنب) وَ اسْتِ نَوْبَه پَاکي کَوِی أَمْرًا بِالْإِطْفَارِ (الله تعالیٰ په دې آیت کي) د اَطْفَار (يعني د پاکی حاصلولو) حَکَم کړی دِي وَ هُوَ أَمْرٌ بِطَهْرِ جَمِيعِ الْبَدَنِ أَوْ إِطْفَارِ حَکَم دِي دَتَوَلَّهَ بَدَنَ دِ پَاکولو إِلَّا أَنْ مَا تَعَذَّرَ رِإْسَالُ السَّائِلِ إِلَيْهِ مَکَر هِنَه خَلَى چي هِنَه ته د اوبو رسول ممکن نه وي خَارِجٌ عَنِ النَّيِّصِ هِنَه د دې آیت (له حکم) شَخْه خَارِج دِي بِخِلَافِ الْوُضُوءِ پِه خِلَاف د اوداسه لِأَنَّ الْوُجُوبَ فِيهِ غَسْلُ الْوُجْهِ حَكَه چي په اوداسه کي واجب د منځ پرېوول دي وَ السَّوْأَجَهَةُ فِيهِمَا مُتَعَدِّمَةٌ أَوْ پِه دَوَارُو (مضمضه او استنشاق) کي مَوَاجَهَت (مخلطخ والي) نَسْتِ وَ الزَّرَادُ بِنَا رَوَى أَوْ مَرَاد لَه هِنَه شَخْه چي (امام شافعي) يې رَوَايَت کړی دِي حَالَةَ الْحَدِيثِ د بې اودسي حَالَت دِي بِدَلِيلِ قَوْلِهِ الْبُخَارِيُّ ② د نَبِي ﷺ (د دې) قَوْل پِه دَلِيل سره إِنَّهُمَا فَرَضَانِ فِي الْجَنَابَةِ (چي) دَا دَوَارَهُ پِه جَنَابَت کي فَرَض دي سُنَّتَانِ فِي الْوُضُوءِ (او) پِه اوداسه کي سنت دي.

① تخریج: أخرجه أصحاب الصحاح إلا البخاري، مسلم في الطهارة حديث رقم: ٥٦، أبو داود في كتاب الطهارة باب رقم: ٢٩، ترمذي في الألباب باب رقم: ١٢٣، نسائي في للزينة باب رقم: ١ وابن ماجه في الطهارة باب رقم: ٨ و أيضاً الإمام أحمد في المسند.
② تخریج: أخرجه دارقطني في باب المضمضة والاستنشاق باب رقم: ٢٢، حديث رقم: ٢٠٣ لا يلفظه ولكن بمعناه.

اللفات: «عَلَّاهُ» ټوله، تمام، «إِلَّهَار» دافتعال له باب څخه اسم مصدر دی په اصل کې اِلهَّار وو، د صرفي قوانینو په وجه سره اِلهَّار سو معنی یې ده: په پرېوللو کې مبالغه کول، یو شی په بشپړه توګه پرېول. «إِغْصَال» دافعال له باب څخه اسم مصدر دی: رسول، «إِغْصَلْ» دافعال له باب څخه مؤنث اسم فاعل دی: نه ختمېدل، نه پیدا کېدل، د وجود ضد.

تشریح: صاحب د هدایې د اوداسه تر بیان وروسته د غسل بیان او تفصیلات وړاندې کوي نو وايي چې د احنافو په نېز (په غسل کې) درې شیان فرض دي: ① خوله پرېول ② پزه پرېول ③ ټوله بدن پرېول.

امام مالک او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ فرمایي چې خوله پرېول سنت (مسنون) دي لکه غرنګه چې په اوداسه کې سنت دي. دلیل: دامام مالک او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ دلیل دا دی چې نبي ﷺ فرمایلي دي: لس شیان له فطرت څخه دي یعنې سنت دي، بعضو ویلي دي چې په دې لسو شیانو کې د پنځو تعلق د سر (رأس) سره دی او د پنځو تعلق د بدن سره دی، نو د کومو شیانو تعلق چې د سر سره دی هغه دادي:

① د سر په مینځ کې لاریستل، ② مسواک وهل، ③ خوله پرېول، ④ پزه پرېول، ⑤ برېتونه غچي کول (کوچني کول).

او د کومو شیانو تعلق چې د بدن سره دی هغه دادي:

① خخته (ستونه)، ② تر نامه لاندې ورېښتیاڼ خړل، ③ د بغل ورېښتیاڼ کښل، ④ نوکان پرېکول، ⑤ په اوبو سره استنجا کول.

له دې حدیث څخه معلومه سوه چې خوله او پزه پرېول سنت دي.

عقلي دلیل: دامام شافعي او امام مالک عقلي دلیل دا دی چې دوی د غسل د مضمضې او استنشاق قبلس د اوداسه پر مضمضې او استنشاق باندې کوي، یعنې څرنګه چې په اوداسه کې خوله او پزه پرېول سنت دي، همدغه رنګه به په غسل کې هم سنت وي.

زهود دلیل: دا دی چې الله تعالی فرمایلي دي: که تاسو د جنابت په حالت کې یاست نو ښه پاکي حاصله کړئ، یعنې الله رب العزت مکلفینو ته علی سبیل البالغ (د مبالغې په توګه) د ټوله بدن د پرېوللو حکم کړی دی. ځکه چې فرمایلي یې دي: فَاقْلَبُوا، او د مبالغې په توګه تطهیر د ټوله بدن د پرېوللو ته ویل کیږي، خو که یو ځای ته لوبه رسول نلسمکه وي نو هغه له دې حکم څخه خارج دي لکه د سترګو دننه حصه، او چیرې چې د لوبو په رسولو کې تکلیف اوسختي نه وي هغه تر دې حکم لاندې راځي، نو څرنګه چې پزې او خولې ته دننه لوبه سول آسانه دي او هېڅ حرج پکښې نسته نو ځکه به د دواړو پرېول د کتاب الله په حکم سره فرض وي.

بخلاف الوضوء الخ له دې ځای څخه دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ جواب ورکوي، چې غسل پر اوداسه قبلسول صحیح نه دي. ځکه چې په اوداسه کې د مخ (وجه) پرېول په دې آیت کې په وجوه سره فرض سوي دي، او وجه له مواجعت څخه مشتق ده، او مواجعت یعنې مغلخوالي خو په مخ کې سته او په مضمضه او استنشاق (یعنې د خولې او پزې په پرېوللو) کې مواجعت نسته (ځکه چې هر لیلونکي انسان ته د بل انسان مخ په نظر راځي، خو د خولې او پزې دننه حصه یې په نظر نه ورځي) نو کله چې په مضمضه او استنشاق کې مواجعت سته نه، نو دا به د مواجعت والا پر صورت قیاسول څرنګه صحیح وي؟

والسرا د پیا روئې الخ او دامام شافعي رحمه الله ذکر سوی حدیث به پر اوداسه حمل کېږي، ځکه چې له ابن عباس او جابر رضی الله عنهم څخه روایت سوی دی چې مضمغه او استنشق د جنابت په غسل کې فرض دي او په اودس کې سنت دي.

د غسل سنت طریقه

وَسَلِّتُهُ أَنْ يُتِمَّ الْغُسْلُ او د غسل (سنت) طریقه داده چې (کله) غسل کونکی (غسل) شروع کړي فَيَغْسِلُ يَدَيْهِ وَ
رَأْسَهُ نو خپل دواړه لاسونه او شرمگاه (فرج) دي پرېږلي وَيُرِيْلُ تَحَاثُّهُ أَنْ كَانَتْ عَلَى يَدَيْهِ او نجاست دي ليري کړي که
د هغه پر بدن نجاست وو ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وَضُوءًا لِلْغَسْلِ بيا دي د لمانځه د اودس په څير اودس وکړي لَا رَجْلَيْهِ خو پښې
(دي نه پرېږلي) ثُمَّ يَغْتَسِلُ الْغَسْلَ عَلَى رَأْسِهِ وَسَائِرِ جَسَدِهِ وَكُلًّا بيا دي پر خپل سر او ټوله بدن درې واړه اوبه واچوي ثُمَّ
يَتَكَلَّمُ حَتَّى يَذْهَبَ ذَلِكَ الْمَكَانَ بيا دي له هغه ځای څخه ليري سي فَيَغْسِلُ رِجْلَيْهِ نو خپلي پښې دي پرېږلي هَكَذَا حَكَتْ
مِثْلُ مَوْتَةٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا همدغه ډول رانقل کړی دی حضرت ميموني رضي الله عنه إِغْتَسَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) د نبي ﷺ
غسل وَأَتَمَّ يَدَيْهِ غَسْلَ رِجْلَيْهِ او د دواړو پښو پرېږول به په دې وجه وروسته کوي لَا تَكْفِيَانِ مُسْتَقِيمَ الْمَاءِ انستغسل
ځکه چې دواړه پښې د مستعملو اوبو د جمع کېدلو په ځای کي وي فَلَا يُغْنِيَانِ الْغُسْلُ نو (دنه وروسته کولو په صورت
کي) د هغو پرېږول هيڅ فايده نه کوي حَتَّى لَوْ كَانَ عَلَى لَوْنٍ (همدغه وجه ده) که (غسل کونکی) پر يوه تخته
(ولاړي) وو لَا يُؤْخِرُ نو (د پښو پرېږول به) نه وروسته کوي وَأَتَمَّ يَدَيْهِ أَيْ إِلَى الْإِلَةِ الْحَاسَةِ الْمُتَقَبِّلَةِ او د حقيقي مرداري په ليري
کولو به ځکه شروع کوي كِي لَا تَزْدَادَ إِذْ يَرِيضَابَةَ الْمَاءِ چې داوبو ورسېدلو په وجه نجاست نور زيات نه سي (يعني ونه خورېږي).

اللفات: ﴿يُغْسِلُ﴾ د افعال له باب څخه مضارع ده: أَغْسَلَ يَغْسِلُ إِفْسَالًا: يَسِيلُ (بهول)، ﴿يَتَكَلَّمُ﴾ د تفعل له باب څخه.

مضارع ده: ليري کېدل، ایسته کېدل، ﴿مُسْتَقِيمَ﴾ داوبو درېدلو ځای، داوبو درالوېدلو ځای، هغه تالاب چې په هغه کي زیاتره اوبه ولاړي وي.

تشریح: صاحب د هدايي رحمه الله په دې عبارت کي د غسل سنت طریقه بیان کړې ده، يعني دا طریقه له نبي کریم ﷺ څخه رانقل سوې ده، فرمایي: په غسل کي سنت طریقه داده (۱) چې له ټولو څخه مخکي دي دواړه لاسونه تر مرونډو پوري پرېږلي ځکه همدغه دواړه د پاکولو آلي دي، (۲) او بيا دي په اوبو سره شرمگاهه پرېږلي، ځکه چې شرمگاهه د نجاست محل دی، نو دا احتمال سته چې نجاست دي پر لگېدلی وي، (۳) او که پر بدن بلندي نجاست حقیقي لگېدلی وي، هغه دي هم ليري کړي چې داوبو په بهولو سره هغه نشر نه سي او نور زيات نه سي، (۴) بيا دي داسي اودس وکړي لکه څرنګه چې د لمانځه لپاره اودس کوي خو پښې دي نه پرېږلي (۵) بيا دي پر سر درې واړه لوبه وبهوي (۶) او درې واړه دي پر ټوله بدن باندي اوبه تيري کړي (۷) بيا دي له دې ځای څخه ليري سي (۸) او دواړه پښې دي پرېږلي (دغه اته کارونه په همدغه ترتيب سره سنت دي).

• تخریج: أخرجه أصحاب الصراح، البخاری فی الفصل باب رقم: ۸، حديث رقم: ۲۵۸، ومسلم فی الموضع حديث رقم: ۳۸۳۷، وابن دلاود فی الطهارة

باب رقم: ۹۷، حديث رقم: ۲۲۵.

د اوبو په ټولو کې درې قولونه: ① شمس الائمه حلواني رحمه الله ويلي دي چې اول دي پر راسته وېده او بيا دي پر چپه وېده باندې اوبه واچوي او بيا دي پر ټوله بدن درې واړه اوبه تيري کړي، ② او بعضو ويلي دي چې له سر څخه دي شروع وکړي، د قنوري له عبارت څخه همداغه معلومېږي، ③ او بعضو ويلي دي چې له راسته اوږي څخه دي شروع وکړي بيا دي پر سر او بيا دي پر چپه اوږه اوبه واچوي.

د نبی د غسل طریقه: صاحب د هدايي فرمايي چې حضرت ميموني رضي الله عنه د نبی ﷺ غسل همدا سي بيان کړی دی، د فتح القدیر مصنف شيخ ابن الهمام پوره حديث داسي ذکر کړی دی:

روى الجماعة عنها قالت: وضعت النبي ﷺ ماء فينسل به فافترغ على يديه فغسلهما مرتين أو ثلاثا ثم افترغ بيمنه على شماله فغسل مذاكيره ثم دلك يده بالارض ثم تمضمض واستنشق ثم غسل وجهه ويديه ثم غسل رأسه ثلاثا ثم افترغ على جسده ثم تنطلى عن مقامه فغسل قدميه.

(له حضرت ميموني رضي الله عنه څخه يو جماعت روايت کړی دی چې حضرت ميمونه رضي الله عنه فرمايي: ما د نبی ﷺ لپاره د غسل اوبه کښېنولې، نو (اول خل) نبی ﷺ پر خپلو دواړو لاسو اوبه واچولې، دوه يا درې واړه يې خپل لاسونه پرېولل، بيا دوی ﷺ په خپل راسته لاس سره پر چپه لاس اوبه واچولې بيا يې خپله شرمگاهه پرېوله بيا يې خپل لاس پر مخکې وېږي، بيا يې خوله او پزه پرېولل، بيا يې مخ او لاسونه پرېولل بيا يې درې واړه خپل سر پرېولی بيا يې پر ټوله بدن اوبه تيري کړې بيا له دې ځای څخه ليري سو خپلي پښې يې پرېولې.

وإنا يؤخر الخ صاحب د هدايي فرمايي چې (په پرېولو کې به) پښې ځکه وروسته کيږي چې هغه د ماء مستعمل د جمع کېدلو په ځای کې وي، نو که يو څوک پر لوړ ځای يا پر تخته يا ډبره يا نورو باندې ودرېږي نو د پښو وروسته کولو هيڅ ضرورت نسته.

په غسل کې د ښځې د کوڅې (کوسې) د خلاصولو حکم (او د ډبرې د پرېولو حکم)

وَكَيْسَ عَلَى الْمَرْأَةِ أَنْ تَتَّقِضَ مَضَارِعَ الْفُتُلِ او پر ښځې په غسل کې خپلې کوڅې خلاصول واجب نه دي إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ أَصُولَ الشَّعْرِ (په دې شرط) چې اوبه د ورېښتياوو وېڅو ته ورسېږي لَقَوْلِهِ الصَّيِّغَةُ ① لِأَنَّ سَكْمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حَكَه نبي ﷺ حضرت ام سلمی رضي الله عنها ته وفرمايل يُكْفِيكَ إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ أَصُولَ شَعْرِكَ ستا لپاره (دا) کافي دي چې اوبه ستا د ورېښتياوو وېڅو ته ورسېږي وَكَيْسَ عَلَيْهَا بَلْ ذَوَائِبُهَا او پر ښځې د خپلو زلفو (څڼو) لندول هم واجب نه دي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِتَأْفِيهِ مِنَ الْمَرْجَحِ ځکه چې په دې کې تکليف دی بِخِلَافِ الْيُخَيَّةِ په خلاف د ډبرې لاکه لِأَنَّ بَلْ إِتْمَالَ الْمَاءِ إِلَى أَثْنَائِهَا ځکه چې د ډبرې مينځ ته په اوبو رسولو کې هيڅ تکليف نسته.

اللفات: ﴿تَتَّقِضُ﴾ د نصر له باب څخه مضارع ده: تَقَضَّيْتُ، ماتول، داوبدل سوي (وودل سوي) رسی ول خلاصول، ﴿مَضَارِعُ﴾ جمع د ضغرة او خضار ده: کوڅې، چوټي، او د ضغرة معنى ده: د ښځې داوبدل سوو ورېښتياوو يو ول.

• تخریج: أخرجه مسلم بهذا اللفظ حديث رقم: ٣٣٠، باب فی الخيض، و ابو داؤد فی کتاب الطهارة باب رقم: ٩٩، حديث رقم: ٢٥١١، و ترمذي فی

الطهارة باب رقم: ٧٧، حديث رقم: ١٠٠٣.

«أَمْسُو» جمع د اُمسَ له: بنياد او بېخ. «بَلَّ» د نصر له باب څخه مصدر دی: لنډول، خيشتول، «وَالْبَلَّ» د

ورېښتیاوول، زلفي (څښي)، له بېخ څخه ليري وړښتیا، «الْكَاه» مينځ، دوران.

تشرېح: مسئله: داده چي که د ښځي د سر د ورېښتیاوو بېخ ته اوبه ورسېږي نو پر دې باندې دا واجب نه دي چي خپلي کوشۍ يعني وودل سوي ورېښتیا خلاص کړي، دليل يې په صحيح مسلم او نورو کي د اُم سلمه زهې الله عنها حديث دی: قلت يا رسول الله ان امرأة أتت ضفر رأسی أفألقضه في غسل الجنابة فقال لا إنما يكفك أنت بمحی علی رأسك ثلاث حثيات

ثم ترفضين عليک الماء فتطهرين. (فتح القدیر)

(اُم سلمه زهې الله عنها وويل يا رسول الله! زه يو داسي ښځه يم چي خپل وودل سوي ورېښتیا تينگ ترم. نو آيا د جنابت په غسل کي دا خلاصوم، نبي ﷺ وفرمايل: چي نه! بلکي ستا لپاره دغه کافي ده چي پر خپل سر درې لپي اوبه واچوي بيا پر خپل بدن باندې اوبه ويوسي (وبهوي) نو ته به پاکه سې). له دې حديث څخه معلومه سوه چي پر ښځي باندې د ورېښتیاو لنډول واجب نه دي.

وليس عليها... الخ صاحب د هدايي فرمايي: څرنګه چي پر ښځه باندې د وودل سوو ورېښتیاو خلاصول ضروري نه دي، همدغه ډول پر دې باندې د څڼو (زلفو) لنډول هم واجب نه دي، همدغه صحيح ده، دليل يې دا دی چي د ښځي په حق کي د زلفو (څڼو) لنډول تکليف دی، د دې په خلاف ډېره چي د ډېري ومنيځ ته اوبه رسول اسله دي او هيڅ تکليف پکښي نسته، نو ځکه د ډېري ومنيځ ته اوبه رسول واجب دي، همدغه ډول که د ښځي ورېښتیا خلاص وه، نو د هغو مينځ ته هم اوبه رسول واجب دي، ځکه چي اوس په دې کي هيڅ حرج او تکليف نسته.

د غسل واجبوونکي اسباب

قال (القدوري): وَالْمَعَانِ الْمُوجِبَةُ لِلْفُسْلِ إِمَامٌ قُدُورِي فرمايي: او هغه اسباب کوم چي غسل واجبوي إِكْرَالُ التَّيْنِ عَلَى وَجْهِ الدَّقِيقِ وَالشَّهْوَةِ انزال د مني وودې په طريقه د توپ او شهوت سره مِنَ الزُّجْلِ وَالْمَرْأَةِ د سري له طرفه وي او که د ښځي حَالَةِ النُّوْمِ وَالنَّعْطَةِ د خوب په حالت کي وي او که د ورېښتوب وَعَنْدَ السَّافَةِ رَجَعَهُ اللَّهُ خُرُوجُ التَّيْنِ كَيْفَمَا كَانَ يُوجِبُ الْفُسْلَ او د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز چي مني هر ډول ووهي غسل واجبوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ * ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ (چي) اوبه له اوبو څخه واجبيږي أُنَى الْفُسْلِ مِنَ التَّيْنِ يعني غسل د مني په وجه واجبيږي وَكَذَا أَنَّ الْأَمْرَ بِالنَّظْهِرِ يَتَكَاوَلُ الْجُنْبُ او زموږ دليل دا دی چي د بدن پاکولو حکم جنب ته شل دی وَالْجَنَابَةُ فِي اللَّغَةِ خُرُوجُ التَّيْنِ عَلَى وَجْهِ الشَّهْوَةِ او جنابت په لغت کي وتلو د مني ته وايي په طريقه د شهوت سره يَقَالُ: أَجْنَبَ الرَّجُلُ رَمِلَ كَيْبِرِي أَجْنَبَ الرَّجُلَ (هغه وخت) إِذَا قَضَى شَهْوَتَهُ مِنَ الْمَرْأَةِ كله چي سري له ښځي څخه

خیل شهوت پوره کړي وَالْحَدِيثُ سَمْعُونَ عَلَى خُرُوجِ الْمَيْقِ عَنْ شَهْوَةٍ او حديث محمود دى په شهوت سره د مني وو پر وتلو باندي ثُمَّ الْمُتَبَرِّجُونَ * اِنْ حَبِيقَةً وَ مُحَمَّداً رَجَعَهَا اللهُ تَعَالَى اِنْقِصَالَهُ عَنْ مَكَائِهِ عَلَى وَجْهِ الشَّهْوَةِ بيا د طرفينو په نيز مني په شهوت سره له خپل محل څخه جلا کېدل معتبر دي وَعَنْ اَبْنِ يُوْسُفَ رَجَعَهُ اللهُ ظُهُورُهُ اَيْضًا او د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ په نيز د مني وو ښکاره کېدل (هم معتبر) دي اِغْتَبَارًا لِلْخُرُوجِ بِالْمُؤَايَلَةِ (ځکه امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ) خروج (راوتل) پر جلا کېدلو باندي قياسي اِذَا الْغُسْلُ يَتَعَلَّقُ بِهَا حُكْمٌ چي غسل د دواړو سره تعلق لري وَلَهُمَا اَنَّهُ مَتَى وَجَبَ مِنْ وَجْهِهِ او د طرفينو دليل دا دى چي هر کله په يوه وجه سره (غسل) واجب سو فَالْاِجْتِنَابُ اِلَى الْاِجْتِنَابِ نو بيا احتياط (د هغه) په واجبولو کي دى.

اللفات: «انزال» د افعال د باب مصدر دى معنى يې ده: کښته راتلنه، مني راوتل، دا په اصل کي له نزاله څخه را اخيستل سوى دى چي معنى يې ده: د نارينه اوبه، «اللق» په جوش او فشار سره راوتل، د اويو او نورو شيانو په زور او فشار سره بهېدل يا ايشېدل، «اللمكة» وېستوب، بيداري، «المرأكة» د مفاعلي د باب مصدر دى: د دوو شيانو يو تړبله سره جلا کېدل.

تقريب: مصنف رَجَعَهُ اللهُ په دې عبارت کي د غسل واجبونکي شيان بيان کړي دي، اول سبب په شهوت او توب (را غورځېدلو) سره د مني وو وتل دي هغه که د نارينه له شرمگاه څخه راووخې او که د ښځي، د خوب په حالت کي وي او که د وېښوالي، په هر صورت کي غسل واجبيږي، امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ او امام مالک رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي مطلقاً د مني وو په راوتلو سره غسل واجبيږي هغه که په شهوت سره راووخې او که بغير له شهوته، نو که د درانه شى او وزن پورته کولو په وخت کي مني راووخې يا له لوړ ځاى څخه د رالوبېدلو په وجه مني راووخې يا پر ملا باندي دي د چلاخي يا بل شي د لگېدلو په وجه مني راووخې نو په دې ټولو صورتونو کي زموږ په نيز غسل نه واجبيږي، او د امام مالک رَجَعَهُ اللهُ او امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ په نيز واجبيږي.

دليل: د امام مالک او امام شافعي دليل د نبي ﷺ دا قول دى: الماء من الماء، (يعني غسل د مني د راوتلو په وجه واجبيږي)، دوى فرمايي چي دا حديث د شهوت له قيد څخه مطلق دى، (يعني دا قيد پکښې نسته چي که مني په شهوت سره را ووخې نو غسل واجبيږي، کڼه نه واجبيږي) نو ځکه به دا حديث د المطلق بېرې على الطلاقه مطابق پر خپل اطلاق پاته وي.

زموږ دليل: دا دى چي الله تعالى فرمايي: وَ اِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطْفُزُوا (سورة العنابة: ١٦) په دې آيت کي د تطهير (پاکولو) حکم و جُئِبَ سَرِي ته سوى دى، او په لغت کي جنابت وايي په شهوت سره د مني راوتلو ته، او کله چي يو سړى له ښځي څخه خپل شهوت پوره کړي نو عرب وايي: اُجْنِبَ الرجل، نو معلومه سوه چي په شهوت سره د مني راوتلو ته جنابت وايي، نو ځکه به په شهوت سره د مني وو انزال په وجه غسل واجبيږي.

د دليل جواب: د امام مالک او امام شافعي د دليل جواب دادی چي دا حديث پر خروج السنې بالشهوة باندي حمل کيږي، حکه چي دا حديث د خپلو الفاظو په اعتبار سره عام دی، هغه په دې وجه چي دا حديث متيازو، مذی، ودي، مني بالشهوة او بنځر الشهوة ټولو ته شامل دی، او په اتفاق سره په حديث کي ټوله شيان مراد نه دي، حکه چي د ټولو شيانو په وجه غسل نه واجبيږي، نو څرنگه چي په مني بالشهوة سره بالاتفاق غسل واجبيږي، نو حکه به حديث هم پر هم دغه حمل کيږي.

زموږ د مسلک قانيد: حضرت عائشې رضي الله عنها چي کوم تعريف د مني وو کړی دی په هغه سره هم زموږ د مذهب تائيد کيږي، فرمايلي يې دي: السنې حائض ابيض ثخين ينكسر منه الذكر يعني مني خندا (گاته) او سپين وي چي د هغه په وتلو سره آله د تناسل (ذکر) ماتيږي (يعني چي مني ووځي نو ذکر مړ سي او را وخړيږي)، او دا خبره ښکاره ده چي انکسار (مړوالی او خړ بدل) تر شهوت وروسته وي، نو معلومه سوه چي بغير له شهوت څخه چي کوم مني راوځي هغه گر سره داسي مني نه دي چي د هغه په وجه غسل واجب سي.

د طرفينو او د امام ابو يوسف په مينځ کي اختلاف: د احنافو علماء خو پر دې خبره متفق دي چي د غسل واجبيدلو لپاره دا ضروري دي چي مني کله له خپل ځای څخه را جلا سي نو شهوت به ور سره وي، خو کله چي له ذکر څخه راووځي (او ښکاره سي) نو په دې وخت کي به شهوت ور سره وي، که نه؟ په دې باره کي اختلاف دی، د طرفينو په نېز د مني وو د ښکاره کېدلو په وخت کي د شهوت شتون (وجود) ضروري نه دی، او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز په دې وخت کي هم د شهوت شتون ضروري دی.

د ليلونه: د امام ابو يوسف رحمه الله دليل قياس دی يعني څرنگه چي له خپل ځای يعني ملا څخه د جلا کېدلو په وخت کي شهوت ضروري دی دغه ډول به له ذکر څخه د وتلو په وخت کي هم شهوت ضروري وي، او د دواړو په مينځ کي جامع خبره داده چي د غسل تعلق د دواړه سره دی.

د طرفينو دليل دادی چي کله له (ملا څخه د) جلا کېدلو په وخت کي چي شهوت وي، نو د دې تقاضا داده چي غسل دي واجب وي او کله چي له (ذکر څخه د) را وتلو په وخت کي شهوت نه وي، نو د دې تقاضا داده چي غسل دي واجب نه وي، نو په دې صورت کي د غسل د واجب کېدلو او نه واجب کېدلو دواړه احتماله سته، خو موږ دلته پر احتياط عمل کوو، او غسل واجبوو.

نومړه د اختلاف: داده چي مثلاً يو سړي موبت ووهی او خپل ذکر (د تناسل آله) يې ونيول، بيا چي کله شهوت ختم سو، نو ذکر يې ايله کړی او مني بغير له شهوته را بوتل نو په دې صورت کي د طرفينو په نېز غسل واجبيږي، او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز غسل نه واجبيږي.

راجح قول: په دې مسئله کي راجح قول د طرفينو دی، علامه ابن عابدين رحمه الله فرمايي چي: زياتره کتابونه د امام ابو يوسف رحمه الله په خلاف دي حتی بحر الرائق او نهر هم، هغو ويلي دي چي د امام ابو يوسف رحمه الله قول قياس دی او د طرفينو قول استحسان دی او په استحسان کي ډېر احتياط سته. (رد المحتار، ۱۱۹) او وگورئ: (اقتوال الرابع، ۱۱، ص ۹۱)

د ودي او مذی حکم

دلته درې الفاظ د يادوني وړي دي: (۱) مني، (۲) مذی، (۳) ودي، داوول په وجه غسل واجبيږي، د دويم او دريم په وجه اودس واجبيږي، د دوی په مينځ کي فرق عبد الرزاق په خپل کتاب کي له قتاده او عكرمه څخه روايت کړی دی فرمايي

چې مني هغه راڅورځېدونکي وابه دي چې په هغه کې شهوت وي او بېخي پيدا کېږي، او مني هغه اوبه دي کوم چې د خپلې ښځې سره د بازی په وخت کې راوځي، او دي هغه اوبه دي چې د متيازو په وخت کې او له متيازو څخه وروسته راوځي. (مني)

التقاء د ختانينو غسل واجبي که نه؟

وَالْتَقَاءُ الْخَتَانَيْنِ مِنْ غَيْرِ اقْرَابٍ او د ښځې او سړي شرمگالي (ختانين) په خپل مينځ کې سره موبنل (جنګېدل هم غسل واجبي) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ فَرَمَائِلِي دِي إِذَا التَّقَى * الْخَتَانَانِ وَغَابَتِ الْحَشْفَةُ چې کله دواړه ختانين سره يو ځای سي (ومبلي) او حشفه پټه سي وَجَبَ الْغُسْلُ نو غسل واجب سو أَنْزَلَ أَوْ لَمْ يُنْزَلَ که انزال سوی وي، که نه وي وَلَا أَنَّهُ سَبُّ الْإِنْزَالِ او په دې وجه (هم) چې التقاء د ختانينو سبب د انزال دی وَ نَفْسُهُ يَتَقَيَّبُ عَنْ بَصَرِهِ او په خپله انزال دانسان له نظر څخه پټ وي وَقَدْ يَخْفَى عَلَيْهِ لِقَائِهِ (بلکې) کله کله انزال هم د مني وو د کمښت په وجه پټ وي فَيَقَامُ مَقَامَهُ نو التقاء د ختانينو د انزال قائم مقام سو وَ كَذَا الْإِيْلَا جُرْنِي الذُّهْرُ او همدلرنگه (غسل واجبيږي) په ډېر کې په داخلولو سره لِكَمَالِ السَّبِيَّةِ ځکه چې سبب کامل دی وَ يَجِبُ عَلَى التَّفَعُّلِ بِهِ اخْتِيَاطًا او احتياطاً پر مفعول هم (غسل) واجب دی بِخِلَافِ التَّبَهُّتِ وَمَا دُونَ الْفَرْجِ په خلاف د حيوان (څاروي) او له فرج څخه علاوه په بل ځای کې (په حشفه پټېدلو سره) رَكَاعُ السَّبِيَّةِ نَاقِصَةٌ ځکه چې (په دې شيانو کې) سبب ناقص دی.

اللفات: ﴿خَتَان﴾ د ختنه کولو (ستولو) ځای، او مجازاً فرج ځني مراد ده (هغه که د ښځې وي او که د نر). ﴿حَشْفَةٌ﴾ د نارینه د ذکر سر کوم چې تر ستولو وروسته ښکاره کیږي، ﴿إِلَاقَ﴾ د باب افعال مصدر دی: داخلول، اچول، ﴿ذُكْرٌ﴾ د غایطه موادو ځای، د مقعد سوری، ﴿تَبَهُّتٌ﴾ څاروي، له درنده گانو څخه ماسوانوړ حیوانات، ﴿فَرْجٌ﴾ د ښځې عورت یعنې شرمگاه (شرم ځای).

توضیح: د مسئلې تر صورت مخکې په دې خبره پوه سئ چې ختان هغه ځای ته ویل کیږي کوم چې د ختنه کولو (ستولو) په وخت کې پرېکول کیږي، څرنگه چې به عربو د نارینه وو په ډول ښځې هم ستولې، نو ځکه لوس صرف یو لفظ (ختان) د دواړو یعنې د نر او ښځې د ستېدلو و ځای ته ویل کیږي، او حشفه د ذکر سر ته ویل کیږي کوم چې تر ستېدلو وروسته ښکاره کیږي، ابن الهمام ویلي دي چې ختنه (ستول) د نارینه لپاره سنت دي او د ښځې لپاره مکرمه (یعنې ښه کار) دی، ځکه چې د ختنه سوي ښځې سره په جماع کې زیات خوند وي، ښکاره دي وي چې که یو سړی ختنه کول پرېږدي نو پر دې به مجبوره کیږي، که نه؟ هو! که له ختنه کولو څخه د هلاکت غالب گومان وو، نو نه به مجبوره کیږي، او که ښځې ختنه نه کول، نو دا به په هیڅ وخت کې نه مجبوره کیږي.

• تخریج: أخرجه البخاری فی باب الغسل، باب رقم: ۲۸، وأخرجه دار فطنی حدیث رقم: ۳۸۶، باب فی وجوب الغسل لختانین وه لم یسر
باب رقم: ۲۱، حدیث رقم: ۳۸۶.

صورت د مسئلې: په عبارت کې د بیان سوي مسئلې صورت دا دی چې که د نارینه او ښځې ختاین یو تر بله سره یو ځای سي (و جنګیږي) او حشفه (د ذکر سر) د عورت په شرمگاه کې پټ سي نو پر دواړو غسل واجبیږي که انزال سوی وي، که نه وي.

دلیل: دا حدیث دی: إذا التقى المختانان وغابت الحشفة وجب الغسل أنزل أو لم ينزل، (یعني دواړه ختاین (شرمگاهي) چې کله په خپل مینځ کې سره یوځای سي او حشفه غائبه سي نو غسل واجبیږي که انزال وسي، او که نه وسي).

ولائه سبب الخ دویم دلیل یې دا دی چې پر کوم شی حکم مرتب وي که هغه پټ (خفي) وي او د هغه یو سبب ښکاره (ظاهر) وي نو دا ښکاره سبب به د دې خفي امر قائم مقام وي، او حکم به پر دې سبب باندي مرتب وي، نو دلته التقاء ختاین د انزال سبب دی او په خپله انزال پر کوم چې غسل مرتب کیږي هغه یو خفي شی دی، ځکه چې له سترگو څخه پټ وي او کله نا کله یې د مني د کمښت په وجه احساس هم نه کیږي چې آیا انزال وسو که نه وسو، نو ځکه به التقاء ختاین د انزال قائم مقام وي او غسل به پر التقاء ختاین مرتب کیږي، نه پر انزال.

و کذا الإیلاج الخ او که علاوه له فرج څخه یې په مقعد (یعني د شا په خوا) کې دخول وکړی نو به هم غسل واجب وي ځکه په دې کې هم پوره سببیت موجود دی (یعني خومره خوند چې په فرج کې دی تقریباً هغومره خوند په ډبر کې هم سته)، تر دې چې ډېر فاسقان په دې توګه قضاء شهوت ته ترجیح ورکوي، هم په دې وجه بعضي فقهاؤ ويلي دي چې په لمانځه کې د لغزیزو هلکانو تر څنګ درېدل همدغه رنگه لمونځ فاسدوي، څه رنگه چې د ښځو تر څنګ درېدل لمونځ فاسدوي.

پر مفعول باندي هم احتیاطاً غسل واجب دی: صاحب د هدایې فرمایي چې احتیاطاً پر مفعول هم غسل واجب دی ځکه دا احتمال هم سته چې مفعول به هم لذت محسوس کړی وي او مني به یې خارج سوي وي، او دا احتمال هم سته چې هغه به لذت محسوس کړی نه وي، مني به یې خارج سوي نه وي، خو څرنگه چې په طهارت کې احتیاط مطلوب دی نو ځکه به پر مفعول غسل واجب وي، د دې په خلاف که یو سړی په حیوان دخول وکړي، یا له سیلینو څخه علاوه په ورون یا بل ځای کې یې دا حرکت وکړی نو بغیر له انزاله صرف د ادخال په وجه غسل نه واجبیږي ځکه چې په دې صورتو کې سببیت ناقص دی. او سبب په دې وجه ناقص دی چې فطرت سلیمه (سالم طبیعت) له دې څخه نفرت کوي.

د حیض او نفاس حکم

وَالْحَيْضُ او حیض (هم غسل واجبي) لَقَوْلِهِ تَعَالَى ځکه الله تعالی فرمایلي دي حَتَّى يَكُونَهُنَّ تَرَدَّى تر دې چې ښځې ښه پاکي سي بِالشَّيْءِ (د اصیغه) په تشدید سره (ده) وَكَذَا الْيَقْلُ بِالْإِجْمَاعِ او همدارنگه نفاس (غسل واجبي) د ټولو په نېز.

اللفظ: «حیض» هغه معینه ناروغي کوم چې هره میاشت ښځې ته راځي، «نفاس» د ماشوم تر زېږېدلو وروسته چې کومه وینه راځي هغه ته نفاس وایي.

تشریح: د غسل له واجبونکو شیانو څخه یو شی په خپله حیض دی، او بعضو وړيلي دي چې د حیض انقطاع (ختمېدل) د غسل سبب دی، دلیل الله تعالی دا قول دی: حَتَّى يَكُونَهُنَّ تَرَدَّى (دطاء او هاه په شد سره) یعني حیض والا ښځو ته نژدې مه ورځئ تر دې چې هغه ښه پاکي سي، او دا ښه پاکېدل به هغه وخت وي چې کله تر وینو ختمېدلو

وردسته غسل هم وکړي، لېکن که دا اعتراض وسي چې بيطهرت بغير له تشديد څخه خو قرائت متواتره دي (نو په دي قرائت دي عمل وکړي سي)، جواب دا دی چې دوه قرائتونه په منزله د دوو آيتونو دي، نو امام صاحب رَجَنَهُ الله پر دواړو عمل کړی دی هغه دارنگه چې کله پوره لس ورځي د حیض تیري سي، او ويني بندي سي نو د خاوند لپاره د بنخي سره وطي کول جائز دي که څه هم غسل نه وکړي، په دې صورت کي به دې له تشديد قرائت دليل وي، ځکه چې کله ويني بندي سي نو بنځه پاکه سوه، او کله چې له لسو ورځو څخه په کمه موده کي ويني بندي سي نو د وطي د جائز کېدلو لپاره پر دې غسل واجب دی، نو په دې صورت کي به د تشديد قرائت دليل وي، او همدغه حکم د نفاس دی يعني دایمه وو په اجماع سره نفاس هم غسل واجبي.

د مسنون (سنت) غسل ځایونه

قال: وَسُنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْغُسْلَ لِلْمُحْتَضِ وَالْمَيْتِ وَعَرَفَةَ وَالْإِحْرَامَ او رسول الله ﷺ د جمعي، اخترونو، عرفات او احرام لپاره غسل سنت مقررولی دی صَاحِبُ الْكِتَابِ نَصَّ عَلَى الشَّيْئَةِ صاحب د کتاب (يعني قدوري) د دې غسلونو د سنتوالي تصريح وکړه (يعني وېر ويل: چې دا غسلونه سنت دي) وَقِيلَ لَهَا الْأَرْبَعَةُ مُسْتَحَبَّةٌ (لېکن) ويل سوي دي: چې دا څلور (سره غسلونه) مستحب دي وَسَيَّ مُحَمَّدٌ رَجَنَهُ اللَّهُ الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ حَسَنًا او امام محمد رَجَنَهُ الله په (خپل) کتاب "الاصل" کي د جمعي دورځي غسل ته حسن ويلي دي وَقَالَ مَالِكٌ رَجَنَهُ اللَّهُ: هُوَ وَاجِبٌ او امام مالک رَجَنَهُ الله فرمايي: چې هغه واجب دی لِقَوْلِهِ ﷺ: ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي مَنْ أَتَى أَقَى الْجُمُعَةِ فَلْيَغْتَسِلْ کوم سړی چې د جمعي په ورځ راسي نو غسل دي وکړي وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ او زموږ دليل د نبي ﷺ (دا) قول دی مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ چا چې د جمعي په ورځ اودس وکړي فِيهَا وَغَسَّطَ نو ډېر ښه وَمَنْ اغْتَسَلَ فَهُوَ أَفْضَلُ او چا چې غسل وکړي نو دا ډېر فضيلت لري وَبِهَذَا يُحْتَمَلُ مَا رَوَاهُ عَلَى الْإِسْتِحْبَابِ أَوْ عَلَى النَّسَبِ او د دغه حديث په وجه به د امام مالک روايت سوی حديث پر استحباب يا پر نسب باندې حمل کيږي ثُمَّ هَذَا الْغُسْلُ لِسَلَاةٍ عِنْدَ ابْنِ يَوْسُفَ رَجَنَهُ اللَّهُ هُوَ الصَّحِيحُ بيا دا غسل د امام ابو يوسف په نېز د لمانځه لپاره دی همدا صحيح ده لِإِذَا دَقَّ فَيُغْتَسِلُ عَلَى الْوَقْتِ ځکه د لمانځه فضيلت پر وخت باندې زيات دی (يعني لמוنع تر وخت زيات فضيلت لري) وَإِخْتِصَاصِ الطَّهَارَةِ بِهَا او طهارت (هم) خاص دی د لمانځه سره وَفِيهِ خِلَافُ الْحَسَنِ او په دې کي د حضرت حسن رَجَنَهُ الله اختلاف دی وَالْبُعِيدَانِ بِسَنَةِ الْجُمُعَةِ او دواړه اخترونه د جمعي په درجه کي دي لَأَنَّ فِيهِمَا الْإِجْتِمَاعَ ځکه چې په دې دواړو کي اجتماع ده (يعني خلک سره جمع کيږي) فَيَسْتَحَبُّ الْإِغْتِسَالُ دَفْعًا لِلشَّاذِي بِالْإِخْتِصَالِ نو د بېلوبي ليري کولو لپاره به

• تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الجمعة باب فضل الجمعة، وابن ماجة في كتاب إقامة باب ما جاء في اغتسال في العيدين حديث رقم: ۱۳۱۶.

• تخریج: أخرجه البخاري في الجمعة حديث رقم: ۸۷۷ — ۷۹۲، و مسلم في باب الجمعة حديث رقم: ۱۹۵۱، و ترمذي في باب الجمعة حديث رقم: ۴۹۶۰.

• تخریج: أخرجه ابو داؤد في كتاب الطهارة باب رحصة في ترك الغسل حديث رقم: ۳۵۲، و ترمذي في باب وضوء يوم الجمعة حديث رقم: ۴۹۷.

غسل کول مستحب وي وَأَمَّا بِي عَرَفَةَ وَالْإِخْرَارِ پاته سو په عرفه او احرام کي (د غسل مسئله) قَسْنُبَيْتُهُ فِي الْمَنَاسِكِ
إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى نو هغه به موږ انشاء الله په "کتاب المناسک" کي بيان کړو.

اللفات: (الثاني) د تفعل د باب مصدر دی: تکلیف او ریڅ زغمل، تکلیف محسوسول. ﴿وَالْحُكْمُ﴾ بوی (هغه که ښه وي، که بد).

تشریح: صاحب د هدایې د واجب غسل تر بیان وروسته په دې عبارت کي د سنت غسل وختونه بیانوي، دده او دامام قنوري د صراحت مطابق په څلورو وختونو کي غسل کول سنت دي: ① د جمعې په ورځ ② داخرونو په ورځ ③ د عرفات په ورځ ④ تر احرام تړلو مخکي.

دقیل الخ د بعضي حضراتو په نېز په دې وختونو کي غسل کول مستحب دی لکه څرنګه چي امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په خپل کتاب المبسوط کي د جمعې په ورځ غسل مستحسن ګرځولی دی، لېکن دامام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د جمعې په ورځ غسل واجب او ضروري دي.

د امام مالک دلیل: د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حديث دی: من أتى الجمعة فليغتسل او په حديث سره دليل په دې توګه نيسي چي په حديث کي په صيفه د امر (فليغتسل) سره د غسل حکم سوی دی او امر د وجوب لپاره راځي، نو ځکه به د جمعې په ورځ غسل واجب وي.

زموږ دليل: هغه حديث دی کوم چي په کتاب کي ذکر سوي عني: من توضأ يوم الجمعة فيها ونمت ومن اغتسل فالغسل أفضل، د دې حديث راوي حضرت سمره بن جندب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دی، په دې حديث سره موږ په دې توګه دليل نيسي، چي نبي ﷺ د جمعې په ورځ غسل کول افضل ګرځولي دي، که غسل واجب او ضروري وای نو پر افضل ويلو به نبي ﷺ اکتفاء نه کولای، بلکي د وجوب او لزوم صراحت به يې ځلمخا کولای.

د امام مالک د دليل جواب: کوم روايت چي امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په دليل کي ذکر کړی، فقهاؤ په خپلو تاويلونو له هغه څخه د غسل افضيلت او استوایی ښکاره کړی دی، او داسي تطبيق يې ورکړی دی چي هيڅ تعارض پاته نه سي: اول تطبيق خو دا دی چي په فليغتسل کي چي د امر کومه صيفه ده، دا د وجوب لپاره نه ده بلکي د استحباب لپاره ده، ځکه امر به هغه وخت د وجوب لپاره منل کيږي چي کله ډيو شرعي اصول سره د هغه تعارض نه وي او دلته د حديث سره هم د هغه تعارض سته او د عقل سره هم، د حديث تعارض خو تاسو وليدی، عقلي تعارض په دې توګه دی چي که موږ د جمعې په ورځ غسل واجب وګرځوو نو د ډېر ریڅ لرونکي سيمو خلګ به د پاکوالي سره سره د جمعې له لمانځه څخه محروم پاته سي، په ځانګړي توګه هغه ضعیفه سپين ږيري چي په اوسني وخت کي يې مسجلونه آباد کړي دي د هغو لپاره خو به نوره هم مسئله درنه سي، نو ځکه په فليغتسل کي چي کوم امر دی هغه خو به د وجوب لپاره ومنل سي، لېکن مصلداق او محمل به يې هغه زمانه ومنل سي کوم چي د اسلام د ابتداء او شروع زمانه وه، او د دې خبري موږ هم قائل يو چي د اسلام په ابتداء کي د جمعې او اجتماعاتو پر موقع غسل واجب وو، لېکن وروسته دا حکم منسوخ سو.

او پر دې نسخ باندي ډېر دلائل او شواهد سته، لکه څرنګه چي له حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا او له حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه روايت سوی دی: أَمَّا قَالَا كَانِ النَّاسُ عُمَّالَ أَنْفُسِهِمْ وَكَانُوا يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيَعْرِقُونَ فِيهِ

والسجد قریب السقف فکانت یتأدی بعضهم بالراحة بعض، فأمرُوا بالانخسار، ثم انتسَخ حين لبسوا غیر الصوف وترکوا العمل بأنفسهم (یعنی داسلام په شروع کي به خلکو خپل کارونه په خپله پوره کول، دورې کالي به یې اغوستل، چي په هغه کي به دوی خولې کولې او د مسجد بام به هم نژدې وو چي د هغه په وجه به یوه اوبل ته د خولې (هرق) له بلبويي څخه تکلیف وو، نو ځکه دوی ته د غسل لازمي حکم وسو، لېکن کله چي په خلکو کي پراخي پیدا سوه او دورې جامې او د کارونو په خپله کول یې پرېښوول نو بیا دا لازمي حکم په استحبابي حکم سره بدل سو او د وجوب حکم منسوخ سو) دغه رنگه یو روایت په ابو داؤد شریف کي له حضرت عکرمه څخه هم را نقل سوی دی.

ثم هذا الفصل... الخ له دي حایه دارا نیسي چي د جمعې په ورځ د غسل د فضیلت او سنت والي تعلق د لمانځه سره دی که د جمعې دورځي سره دی؟ په دې باره کي د فقهاؤ اختلاف دی، نو د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز د جمعې غسل د جمعې د لمانځه په وجه سره مننون او مستحب دی، او همدا صحیح ده، ځکه دې ورځي ته چي کوم فضیلت او عظمت حاصل دی هغه ټوله د جمعې د لمانځه په وجه سره دی، او بیا غسل هم د طهارت لپاره وي او د طهارت تعلق د لمانځه سره دی نه دورځي سره.

صاحب د کتاب په هو الصحيح سره د حسن بن زیاد رحمه الله د قول رد کوي چي هغه وايي د جمعې غسل د جمعې دورځي په وجه سنت دی، لېکن دا قول ابعیت نه لري، ځکه چي د جمعې ورځي ته چي کوم فضیلت او لوړوالی حاصل دی هغه هم د لمانځه په وجه سره دی.

والعيادات بمنزلة الجمعة... الخ دې عبارت حاصل دا دی چي څرنگه د جمعې په ورځ غسل کول سنت دي همدغه رنگه د کوچني او لوی اختر په ورځ هم غسل سنت دي، او له نبي ﷺ څخه را نقل سوی دی، لکه څرنگه چي په ابن ماجه کي له حضرت ابن عباس رضی الله عنهما څخه دا حدیث را نقل سوی دی: كان رسول الله ﷺ يفتل يوم العیدین، او بیا عقلاً هم دا خبره په ذهن کي راځي چي د غسل د ترغیب چي کوم مقصد په جمعه کي سته (یعني د خلکو د خولو د بلبويي ختمېدل) نو هغه په اخترونو کي هم سته، نو ځکه به په اخترونو کي غسل کول هم سنت وي او د قیاس مطابق به هم وي.

د مذي او ودي تعريف او حکم

قال: وَكُنْهَسَ فِي الْمَذْيِ وَالْوَدْيِ غُسْلٌ فرمایي: او نسته په مذي او ودي کي غسل وَفِيهِمَا الْوُضُوءُ (بلکي) په دې دواړو کي اودس سته لِقَوْلِهِ صَلَّى ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي كُلُّ فَحْلٍ يُنْذِي هر سړی مذي کوي وَفِيهِ الْوُضُوءُ او په مذي کي اودس سته وَالْوُضُوءُ مِنَ الْغَلِيظِ مِنَ الْهَبَلِ او ودي هغه سختي (گاهه) متیازي دي يَتَعَقَّبُ الرَّقِيقُ چي هغه تر نرمو متیازو وروسته راوځي فَيَكُونُ مُفْتَرَاً بِهِ نو ځکه به دا پر هغه قیاسیږي وَالْمَذْيُ غَائِرٌ أَيْضاً او مذي سخت (گاهه) او سپین دي يُنْكَسِرُ مِنْهُ الدُّكْرُ چي د هغو په را وتولو سره ذکر (اله د تناسل) مړه کیږي (او راڅرګړي) وَالْمَذْيُ رَقِيقٌ يَضْرِبُ إِلَى الْبَيَاضِ او مذي نری اوبه دي چي سپینوالي ته مائله دي يَخْرُجُ عَنْهُ مَلَأَعَبَةُ الرَّجُلِ أَهْلَهُ (او) هغه وخت راوځي چي

کله سړی دخپلې ښځې سره لوبې کوي وَالْتَفْسِيرُ مَا تُورَثُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا او دا تفسیر له حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا څخه را نقل سوی دی.

اللفاظ: ﴿فَعَلَّ﴾ هر تر ساکنین (جاندار)، ﴿يَتَعَقَّبُ﴾ د تفعل د باب مضارع ده، تعقب يتعقب: وروسته کېدل، ﴿عَلَّاهُ﴾ له سمع او فتح او نصر ټولو څخه راځي، اسم فاعل دی: سختېدل (خندېدل)، ګاته کېدل، درېدل، له شینو څخه مستې جوړېدل، ﴿يُضْرَبُ إِلَى﴾ د ضرب د باب صله چې کله ېل راسي نو بیا يې معنی راځي: مائله کېدل، کېږېدل، مشابه کېدل، ﴿يُغْتَوَرُ﴾ د نصر د باب اسم مفعول دی: اغْتَرَى: نقل کول، ماثور: منقول، راانقل سوی.

تشریح: صاحب د کتاب فرمایي چې د مذي او ودي درواړو په صورت کې غسل نه واجبېږي لېکن اودس واجبېږي، دلیل د نبی ﷺ دا قول کل فعل یښی وفيه الوضوء دی.

سوال: دلته یو سوال کیږي هغه دا چې کله په مذي او ودي سره اودس واجبېږي او غسل نه واجبېږي نو دا دواړه په فصل فی الوضوء کې ذکر کول پکار وو، نه په فصل فی النسل کې.

جواب: دا دی چې دا دواړه د مني سره مشابه دي نو ځکه دا دواړه په فصل فی النسل کې ذکر سول، خو غوره توجیه یې داده چې دلته یې د دې دواړه یادونه ځکه وکړه چې امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په یو روایت کې د دوی په وتولو سره غسل واجبوي، نو د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ د قول د تردید لپاره یې دلته دواړه ذکره.

سوال: دویم سوال دا کیږي چې کله مخکې دا خبره معلومه سوه چې کل ماخر من السبیلین (یعنې چې کوم شی د متيازو او غایطو د لاري څخه وځي) هغه اودس ماتوي نو په هغه کې د مذي او ودي ذکر هم سته (ځکه چې دا له سیلینو څخه وځي) نو د جلا بیا تلو یې څه ضرورت وو؟

جواب: دا دی چې دلته د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د قول د تردید لپاره د دواړو بصراحت ذکر سوی دی، ځکه امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د دې دواړو په وتولو سره اودس نه واجبوي.



بَابُ الْمَاءِ الَّذِي يَجُوزُ بِهِ الْوُضُوءُ وَمَا لَا يَجُوزُ بِهِ

(با) باب دهنو اوبو (په بيان کي) دی چي په هغو سره اودس جائز دی
او دهنو اوبو (په بيان کي) دی چي په هغو سره اودس جائز نه دی

تشریح: کله چي مصنف رَجَعُ الله د طهارتینو یعنی د اودس او د غسل له بیان څخه فارغ سونو په دې باب کي هغه شی بیانوي چي په هغه سره طهارت (پاکي) حاصلیږي یعنی ماء مطلق، له ماء مطلق څخه مراد د باران، شلو، شاه، گاتو، دریاونو، او د چينو اوبه دي، او دلیل پر دې خبره (چي دا ټولي اوبه پاکونکي او مطهرې دي) د الله تعالیٰ دا قول دی: **وَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ السَّمَاءُ مَاءً عَلَيْهِمْ**، او د نبی ﷺ دا قول دی: الماء طهور لا ینجسه شی إلا ما غر لونه أو طعمه أو ريحه.

په کومو اوبو سره طهارت (پاکي) حاصلول صحیح دی؟

الطَّهَارَةُ مِنَ الْأَحْذَاثِ جَائِزَةٌ له بې اودسيو څخه پاکي حاصلول جائز دي **يَسَاءُ السَّمَاءِ دَاسْمَانِ** په اوبو سره **وَالْأَوْدِيَةِ** او د شلو په اوبو سره **وَالْمُيُونِ** او د چينو په اوبو سره **وَالْأَهَارِ** او د شاه گاتو په اوبو سره **وَالْبَحَارِ** او د دریاو په اوبو سره **لَقَوْلِهِ تَعَالَى حُكَمَ اللَّهُ تَعَالَى** فرمایلي دي **وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا** [سورة الفرقان: ۴۸] موږ له اسمانه پاکونکي اوبه نازلې کړي دي **وَقَوْلُهُ النَّبِيُّ** * او نبی ﷺ فرمایلي دي **وَالْمَاءُ طَهُورٌ لَا يَنْجَسُهُ شَيْءٌ** اوبه پاکي دي هیش شی یې نه سي ناپاکه کولای **إِلَّا مَا غَيَّرَ لَوْنَهُ أَوْ طَعْمَهُ أَوْ رِيحَهُ** لېکن دا چي داوبو رنگ یا خوند یا بوی ور بدل کړي **وَقَوْلُهُ (ص) فِي الْبَحْرِ** * (همدارنگه) د دریاب داوبو په باره کي نبی ﷺ فرمایلي دي **هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ** د دریاب اوبه پاکي دي **وَالْحِلُّ مَيْدَتُهُ** او د دریاب مردار حلال دي **وَمُطْلَقُ الْإِسْمِ يُطْلَقُ عَلَى هَذِهِ الْمِيَاهِ** او پر دغه اوبو دمآه مطلق اطلاق (هم) کیږي.

اللغات: ﴿أَوْدِيَةٌ﴾ جمع ده واحد یې وادي دی: هغه لار چي دغرونو په مینځ کي وي (چي په عام عرف کي شله اشلېله ورته ویل کیږي)، دباراني یا دریایي اوبو د تېریدلو لار، **﴿مُيُونٌ﴾** جمع ده واحد یې عَيْنٌ دی: چین، **﴿أَهَارٌ﴾** جمع ده واحد یې بُسْرٌ دی: شاه، **﴿بَحَارٌ﴾** جمع ده واحد یې بَحْرٌ دی: دریاب (سمندر)، **﴿لَوْنٌ﴾** رنگ، **﴿طَعْمٌ﴾** خوند (مزه)، **﴿رِيحٌ﴾** بوی، **﴿مَاءٌ﴾** جمع ده واحد یې ماءٌ دی: اوبه.

تشریح: أحداث جمع د حدث ده، (حدث بې اودسي ته ویل کیږي هغه که کوچنی وي او که غټه بې اودسي وي لکه جنابت، مطلب دا چي) حدث پر دوه قسمه دی: حدث أصغر او حدث أكبر، یا داسي دي وویل سي چي د حدث دوه قسمونه دي: حدث غلیظ او حدث خفیف، او له أحداثو څخه پاکي حاصلول جائز دي د اسمان په اوبو سره، د شلو په اوبو سره، د چينو په اوبو سره، د شاه گاتو او دریاو په اوبو سره، دلیل د الله تعالیٰ دا قول دی: **وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا**

* تخریج: أخرجه ابن ماجه فی کتاب الطهارة باب فی المياض، حديث رقم: ۵۲۱، و دار فطنی فی کتاب الطهارة، باب الماء المنعم حديث رقم: ۴۷.

* تخریج: أخرجه ابو داود فی الطهارة باب الوضوء بماء البحر، حديث رقم: ۸۴، والترمذي فی الطهارات، باب فی لئاء البحر، حديث رقم: ۶۹.

(سورة الفرقان: ۲۸)، (يعني موږ له اسمان څخه پاکي اوبه را نازلې کړې دي)، او د نبي ﷺ دا قول دی: الماء طهور لا ينجسه شيء الا ما غر لونه أو طعمه أو ريحه، (يعني اوبه پاکي دي هيڅ شی یې نه سي ناپاکه کولی خو دا چې د دې رنگ یا خوند یا بوی ور بدل کړي).

او اصحاب د سنن لريعه وو له حضرت ابو هريره ر.ه څخه روایت کړی دی: أن رجلاً سأل رسول الله ﷺ فقال يا رسول الله إنا نركب البحر ونحمل معنا القليل من الماء فإن توفضنا به عطشنا افترضنا من البحر. فقال ﷺ هو الطهور ماء والحل ميتة، (يعني له ابو هريره ر.ه څخه روایت دی چې یو سړي له نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه، اې د الله رسول! موږ د دریابونو سفر کوو او زموږ سره اوبه لږ وي، نو که موږ په دې اودس وکړو، تېري به پاته سو، آیا موږ د دریاب په اوبو اودس کوو؟ نبي ﷺ وفرمایل: د دریاب اوبه پاکي دي، او مردایې حلال دي).

له دې حدیث څخه معلومه سوه چې د سمندر او دریاب اوبه پاکي دي، د چینو، شاه گاتو او شلو اوبه هم په حقیقت کي د اسمان اوبه دي لکه څرنګه چې ارشاد دی: أَلَمْ نُنزِلْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَلَمَّا تَلَسَّكَ يَنْبُتُ فِي الْأَرْضِ (سورة الزمر: ۲۱)، (آیا ته نه ویني! چې الله له اسمانه اوبه را نازلې کړې دي، او په مځه کي یې د چینو په توګه ته ایستلي دي).

صاحب د هدایې چې کوم درې نصوص ذکر کړل، په دې ټولو کي لفظ طهور سته له دې څخه پخپله داوبو پاکېدل ثابتېږي، خو دا نه ځني ثابتېږي چې د بل شي لپاره دي هم پاکونکي وي، نو ځکه غوره داده چې د الله په دې قول وټولنه من الساء ماء ليطهر كنه سره دلیل ونيول سي، يعني موږ له اسمان څخه اوبه را نازلې کړې د دې لپاره چې تاسو پاک کړي، له دې آیت څخه داوبو لمطر کېدل ثابتېږي، خو صاحب د فتح القدير ليکلي دي چې د شریعت په اصطلاح کي طهور دې ته وايي چې بل شی پاک کړي، نو د طهور دې تفسیر مطابق به د صاحب د هدایې مذکوره نصوص په دلیل کي ذکر کول صحیح وي.

د درختو او مېوو په رس (را ایستل سوو اوبو) سره د اودس حکم

وَلَا يَجُوزُ: فرمایي: او اودس جائز نه دی يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا أَكَلْتُمْ مِنْ ثَمَرِهِ أَوْ شَرَبْتُمْ مِنْ مِائِهِ فَلَا تَذَرُوا فِيهِ مَغْلَقَ الْيَدَيْنِ أُولَئِكَ عَدْلٌ (سورة البقرة: ۱۷۱)، (په هغو اوبو سره چې هغه له درختي یا مېوي څخه نخوړل سوي وي لکه کيس پناه مطلق ځکه چې دا ماء مطلق (مطلقي اوبه) نه دي وَالْحُكْمُ عِنْدَ قَدْحٍ مُنْقُولٍ إِلَى الْيَمِينِ او دا ماء مطلق د نشتوالي په صورت کي حکم د تبعم طرف ته منتقل سوی دی وَالْوُطَيْفَةُ فِي هَذِهِ الْأَعْضَاءِ تَعْبُدِيَّةٌ او وظیفه په دې اندامونو کي تعبدی (يعني خلاف القياس) ده فَلَا تَتَّعَذُّوهُ إِلَى غَيْرِ الْمَنْصُوسِ عَلَيْهِ نو د غیر منصوص عليه و طرف ته به نه منتقل کیږي وَأَمَّا الْمَاءُ الَّذِي يَقَطُرُ مِنَ الْكَرْمِ بِاتِهِ سَوِي هغه اوبه کوم چې د انگورو له درختي څخه را څڅېږي فَيَجُوزُ الشُّرْبُ بِهِ نو په هغه سره اودس کول جائز دی لَكِنَّهُ مَاءٌ حَرٌّ مِنْ غَيْرِ عِلَاقٍ ځکه چې دا اوبه بغیر له نخوړولو څخه راوتلي دي ذِكْرُهُ لَنْ يَجْزِيَ أَنْ يُؤَسَفَ رَجْعُهُ اللَّهُ دا مسئله یې په جوامع د امام ابو یوسف رَجْعُهُ الله کي ذکر کړې ده وَلِي الْكِتَابِ إِشَارَةٌ عَلَيْهِ او په کتاب (هم) کي د دې و طرف ته اشاره ده حَيْثُ تَرَكَا الْإِسْتِمَارَ نو ځکه یې د اعتصار شرط لکولی دی.

اللفظ: «انگوړ» د استعمال له باب څخه د ماضي مجهولي صيغه ده اعترضتموس: نغوړل، نستهړل، له یو شی څخه اوبه را ایستل. «فقط» وړ کیدل، نیستی کیدل، «وإزالة» لازمي مقدار، هغه اندازه چي د هغې خیال ساتل ضروري وي، «فقط» د نصر د باب مضارع ده، قطریقتلر: څڅیدل، په قطره قطره سره د اوبو را ووبدل، «گور» انگوړ.

تشریح: مسئله: دا ده چي کومي اوبه د درختي یا له یو بلي مېوې څخه را وېستل سي په هغه اودس کول جائز نه دي ځکه دا ماء مطلق نه دي، دلیل یې دا دی چي که بالفرض دیو انسان په کور کي د څاه او دریاب اوبه هم وي، او له مېوې یا درختي څخه را ایستل سوي اوبه هم وي بیا دغه انسان بل چاته ووايي چي زموږ له کوره اوبه را وږه، نو دې سري ذهن به، داو لو اوبو و طرف ته منتقل سي نه د دویمو اوبو و طرف ته، نو ثابت سوه چي را ایستل سوي اوبه ماء مطلق نه دي، او د اوبو د نشتوالي په صورت کي حکم د تیمم و طرف ته منتقل کیږي، لکه څرنګه چي الله تعالی فرمایلي دي: فلو تجدوا ماء ففيموا صعيدا طيبا، لهذا معلومه سوه چي له درختي یا مېوې څخه را ایستل سوي اوبه داودسه لپاره مناسب نه دي.

والتلفظ في هذه الأعضاء الخ له دې عبارت څخه د یوه اعتراض جواب ورکوي، اعتراض دا دی چي نغوړل سوي (را ایستل سوي) اوبه که څه هم ماء مطلق نه دي خو د ماء مطلق په حکم کي دي، ځکه چي د شیخینو په نېز په دې سره د حقیقي نجاست ليري کول صحیح دي. نو کله چي د حقیقي نجاست په ليري کولو کي نغوړل سوي اوبه د ماء مطلق سره لاحق سوي دي نو بیا د حکمي نجاست په ليري کولو کي نغوړل سوي اوبه په طریقه اولی د ماء مطلق سره لاحقول پکار دي.

تر جواب مخکي دا خبره په ذهن کي ونیسئ چي د قیاس د صحیح کیدلو شرط دا دی چي د اصل یعنی د مقیس علیه حکم د قیاس خلاف نه وي نو اوس د جواب حاصل دا دی چي د څلورو اندامونو (اعضاء اربعه) د پاکولو لپاره د ماء مطلق استعمال د قیاس خلاف دی، ځکه چي د محدث (بې اودسه سري) اندامونه حقیقتاً هم پاک دي او حکماً هم، حقیقتاً خو په دې وجه پاک دي چي هیڅ حقیقي نجاست د هغه د اندامونو سره لګېدلی نه دي، او حکماً ځکه پاک دي چي که یو سري یو بل بې اودسه یا جنب سري پر اوږو کښنوي او لمونځ وکړي نو د هغه لمونځ صحیح دی، حال دا که بې اودسه سري نجس وای نو د هغه لمونځ به نه صحیح کېدلای، لڼه دا چي د بې اودسه سري اندامونه پاک دي او د پاک شي پاکول ناممکنه دي ځکه چي دا تحصیل د حاصل دی، او ماء مقید من کل الوجوه د ماء مطلق په معنی سره هم نه دي، ځکه چي د ماء مطلق د بندولو لپاره تدبیرونه هم نه کیږي، او بې له قیمت (موت) تر لاسه کیږي، او د ماء مقید د بندولو لپاره تدبیرونه کیږي، او ډېر کم تر لاسه کیږي، حاصل دا چي کله د ماء مطلق استعمال په اندامونو کي د قیاس خلاف دی او ماء مقید من کل الوجوه د ماء مطلق په معنی سره هم نه دي نو په دې وجه ماء مقید پر ماء مطلق نه سي قیاسېدلای، نو ځکه موږ وویل چي د ماء مطلق حکم به د نورو پاکو بهېدونکو شیانو یعنی د ماء مقید و طرف ته نه متعدي کیږي. او د دې په خلاف حقیقي نجاست دی چي په ماء مطلق سره د هغه ليري کول د قیاس مطلق دي نو ځکه به د ماء مقید یعنی د نورو بهېدونکو شیانو قیاس هم پر دې صحیح وي، او علت مشترکه حقیقي نجاست ليري کول دي.

وأما الماء الذي الخ او هغه اوبه چي هغه په خپله له انگوړو څخه را څڅیږي نو په هغو سره اودس جائز دی ځکه چي دا یو داسي اوبه دي کوم چي بغیر له یو لاس و هني او نغوړلو څخه را وتلي دي، دا مسئله د امام ابو یوسف رحمه الله په جوامع کي (هم) ذکر سوې ده او په قدوري کي هم و دې طرف ته اشاره ده چي که اوبه په خپله له مېوې څه راڅڅېږلي وي، نو په هغو سره اودس کېدلای سي، همدا وجه ده چي په متن کي د اعتصار شرط لګول سوی دی.

په هغو اوبو سره د اودس حکم چې یو شی به گډ سوی وي

وَلَا يَجُوزُ بَيْنَهُمَا غَلَبٌ عَلَيْهِ هَذِهِ اَوْ اودس جائز نه دی په داسې اوبو سره چې بل شي غلبه پر کړې وي فَأَمَّا جَهْدُ طَبِيعِ
الْمَاءِ او اوبه يې له خپل طبيعت څخه ایستلي وي كَالْمُشْرِيقِ وَالْمَغْلَبِ لکه شربت او سرکه وَمَاءُ الْبَائِلَاءِ وَالْمَرْقِ او د لویا
 اوبه او بنورا وَمَاءُ الْوُزُو وَمَاءُ الرَّزَمِ او د گلاب اوبه او د زردکي اوبه يَكُونُ لَا يُسْتَحْيٰ مَاءً مُّطْلَقًا ځکه په دې (شيانو) کې
 یوه ته هم ماء مطلق نه ویل کیږي وَالْمَرَادُ بَيْنَهُمَا الْبَائِلَاءُ مَا تَغَيَّرَ بِالنَّظِيرِ او د لویا له اوبو څخه مراد (هغه اوبه) دي چې
 په پخېدلو سره بدلي سوي وي فَوَلَّى تَغْيِيرَ بَدَلِ النَّظِيرِ لکن که بغیر له پخېدلو څخه بدلي سوي وي يَجُوزُ الشُّوْءُ په
 نو په هغه (اوبو) سره اودس جائز دی.

الغلات: «علیخ» فطرت، اصلیت، طبیعت، «اشربة» جمع ده واحد یې شراب دی؛ د چینلو شى لکه شربت او نور،
 «خل» سرکه، «وزو» گل گلاب، «هزاد» په دې کې درې الفاظ راځي: باقله، باقل، باقل؛ لویا، «عروق» بنوروا،
 «رزوم» زردکه، «علیخ» د فتح د باب مصدر دی؛ پخول.

تشریح: صورت د مصطلح: دا دی که په اوبو یو شی گډ سو یا یو شی په اوبو کې پوڅ سو نو په دې اوبو سره د اودس د
 جواز او عدم جواز په سلسله کې به «غالب» ته کتل کیږي، یعنې دا به کتل کیږي چې په اوبو کې د یو شی د گډېدلو او
 یا د اوبو تر پخولو وروسته داوبو څه حالت دی؟ که پر اوبو دویم شی غالب وو، او اوبه یې له خپل طبیعي حالت یعنې:
 له رقت (نرموالی) او سیلان (بېدلو) څخه ایستلي وې نو په دې صورت کې په دې اوبو سره اودس جائز نه دی، لکه
 څرنګه چې د گلاب، لویا، زردکي او د داسې نورو شیانو اوبه دي، همدارنګه بنوروا، شربت او سرکه ده، ښکاره خبره ده
 چې په دا ډول اوبو سره اودس جائز نه دی، ځکه چې نه دوی ته ماء مطلق ویل کیږي او نه پر دوی باندي د اوبو اطلاق
 کیږي، بلکې تر دې چې د دوی نوم هم بدل دی، (او طبیعت یې هم بدل دی)، همدا وجه ده که یو سړی له یو چا څخه د
 چینلو لپاره اوبه وغواړي او هغه سرکه یا بنوروا ورته راوړي، نو یقیناً دا غوښتونکي به دې سړي ته حیران او په غصه سي.

والمراد بماء الباقلاء... الخ فرمائي: چې له ماء باقله څخه مراد هغه اوبه دي چې په هغو کې لویا، یا یوه بله
 سلبه (سبزي)، یا یو بل شی پوڅ سي، اوله اوبو څخه یې بنوروا جوړه سي، یعنې په دې شیانو سره اوبه متغیري سي نو
 په دې سره اودس صحیح نه دی، (ځکه چې دلته د اوبو نوم هم بدل سو او طبیعت یې هم بدل سو) او که دا شیان په اوبو
 کې واچول سي، او پاڅه نه کړل سي، لکن بیا هم اوبه متغیري کړي نو په دې سره بیا اودس جائز دی، (ځکه چې تر
 اوسه لا د اوبو طبیعت بدل سوی نه دی).

د هغه اوبو حکم چې د یو شی په گډون سره یې یو وصف بدل سوی وي

قَالَ: وَيَجُوزُ الْكَهَاةُ اَوْ پاكی حاصلول جائز دي بَيْنَهُمَا خَالِفَةٌ شَيْءٌ طَائِرٌ په هغو اوبو چې یو پاک شی په گډ سوی وي
فَقَدْ رَأَى اَوْ صَافٍ او د اوبو په صفتونو کې یې یو صفت ور بدل کړی وي كَلِمَةُ الْبَدَلِ لکه د سیلاب اوبه وَالْمَاءُ الَّذِي
اُعْتُكِلَ بِهِ الْبَقْلُ اَوْ الرُّنْقَانُ اَوْ الشَّابَرُونُ اَوْ الْأَشْتَانُ او هغه اوبه چې زعفران یا صابون یا اشنان په گډ سوی وي
 قَالَ: أَجْرَى فِي الْمُخْتَصِرِ مَاءٌ زُرْدٍ مَجْرَى الْمَرْقِ صاحب د هدایې فرمائي: چې په مختصر القدری کې امام

قلوري رَجَبُ الله د زردكي اوبه د ښوروا د اوبو په ډول گڼلې دي وَالْمَرْوِيُّ عَنْ أَنْ يُسْفَ رَجَبُ الله او له امام ابو يوسف رَجَبُ الله څخه را نقل سوي دي أَنَّهُ يَنْزِلُ مَاءُ الرُّعْفَرَانِ چي د زردكي اوبه د زعفران د اوبو په درجه كي دي وَهُوَ السَّحِينُ همدا صحيح قول دی كَذَا اخْتَارَ الثَّالِثُ طِفْعُ وَالْإِمَامُ الشَّافِعِيُّ همدغه قول امام ناطفي او امام سرخسي رَجَبُ الله هوره كړی دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَبُ الله: لَا يَجُوزُ الشَّوْضُ بِمَاءِ الرُّعْفَرَانِ وَأَشْبَاهِهِ مِمَّا لَيْسَ مِنْ جَنَسِ الْأَرْضِ امام شافعي فرمايي: چي د زعفران او د زعفرانو په ډول د نورو هغو شيانو په اوبو سره چي د مځكي له جنس څخه نه وي، اودس جائز نه دی لَأَنَّهُ مَاءٌ مَقْيَّدٌ ځكه چي داماء مقيد (مقيدي اوبه) دي أَلَا تَرَى أَنَّهُ يَقَالُ مَاءُ الرُّعْفَرَانِ آيا ته نه گوري چي دي ته ماء الزعفران (د زعفران اوبه) وايي بِخِلَافِ أَجْزَاءِ الْأَرْضِ په خلاف د مځكي د اجزاو لَأَنَّ الْمَاءَ لَا يَخْلُو عَنْهَا عَادَةً ځكه چي د مځكي له اجزاو څخه عاده هيڅ ډول اوبه خالي نه وي وَلَنَّا أَنَّ اسْمَ الْمَاءِ بَاقٍ عَلَى الْإِطْلَاقِ او زموږ دليل دادی چي د اوبو نوم على الاطلاق پاته دی أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَمْ يَتَجَدَّدْ لَهُ اسْمٌ عَلَى حَدِّ آيَا ته نه گوري چي د دې لپاره عليحده يو نوی نوم نسته وَأَصَافَتْهُ إِلَى الرُّعْفَرَانِ كَأَصَافَتِهِ إِلَى الْبُيُوتِ وَالْعَيْنِ او د زعفران و طرف ته د اوبو نسبت داسي دی لکه څاه او چينې ته د اوبو نسبت وَلَأَنَّ الْخُلُقَ الْقَلِيلَ لَا يُغْتَبَرُ بِهِ او په دې وجه هم چي د لږ غوندي گڼون هيڅ اعتبار نسته لِعَدَمِ امْكَانِ الْإِحْتِرَازِ عَنْهُ ځكه چي له هغه څخه ځان ساتل ناممکنه دي كَمَا فِي أَجْزَاءِ الْأَرْضِ لکه د مځكي په اجزاو كي فَيُغْتَبَرُ الْقَائِلُ نُو د غَالِبِ اعْتِبَارِ بِهِ كِبَرِي وَالْعَلَبَةُ بِأَلْأَجْزَاءِ لَا يَتَغَيَّرُ اللَّوْنُ او د غلبې اعتبار په اجزاو سره دی درنگ په بدلېدلو سره نه دی هُوَ السَّحِينُ همدا صحيح ده.

اللغات: ﴿مَدَّ﴾ سيلاب (سېلاو)، ﴿أَشْكَفَ﴾ د جامو يا د لاس پرېولو بوتی (زمی)، ﴿خَطَطَ﴾ گڼون، د مرکب شي يو جزء.

تشرېح: حاصل د عبارت دادی چي که په اوبو يو شی گډ سو او د اوبو له درېو صفتونو رنگ، خوند، بوی څخه يې يو صفت بدل کړی نو په دې اوبو اودس جائز دی، لکه د سيلاب اوبه يا هغه اوبه چي زعفران يا صابون يا آښان په گډ سوی وي، آښان يو تريو (ترش) بوتی دی چي په تروه مځکه كي راشين کيږي او د صابون په ډول جامې صفا کوي. دامام قلوري رَجَبُ الله عبارت و دې طرف ته اشاره کوي چي که د اوبو له صفتونو څخه دوه يا درې سره صفتونه بدل سي نو بيا په هغو سره اودس جائز نه دی، او په نهايه كي يې ليکلي دي چي زموږ استاذان په هغو سره اودس جائز گڼي، تر دې چي کله به د مني (خزان) په زمانه كي په حوضونو كي درختي پاني را و لوېدلې، او په دې سره به د اوبو درې سره صفتونه يعني رنگ، خوند، بوی بدل سول، نو هم به دې حضراتو په دغه اوبو سره بغير له څه انکاره اودس کوی، نو معلومه سوه چي درو سره وو صفتونو د تغيير (بدلون) په وخت كي هم اودس جائز دی.

په شرح طحاوي كي هم و دې طرف ته اشاره سوي ده خو شرط دادی چي د اوبو رقت (نرموالی) به پاته وي، نو که د يو شي په گڼون سره اوبه خنډي (کلکي او گاته) سي، نو په داسي اوبو سره اودس د دې حضراتو په نېز هم جائز نه دی، علامه ابن الهمام په فتح القدير كي ليکلي دي چي له فقيه احمد بن ابراهيم الميواني رَجَبُ الله څخه د هغه اوبو په باره كي پوښتنه وسوه چي رنگ يې د ډېرو پاڼو په وجه متغير سوی وي، نو ده وفرمايل چي په داسي اوبو سره اودس جائز نه دی

لېکن د دې چينېل او نور شيان په پرېولل جائز دي، ځکه دا پاکي دي، او اودس کول ځکه په جائز نه دي چې کله پر اوبو د پانورنگ غالب سي نو هغه ماء مقيد سوي، لکه د لوييا اوبه، او مخکي تېر سوه چې په ماء مقيد سره اودس کول جائز نه دي.

سوال: دلته د مصنف رحمه الله پر عبارت يو اعتراض کيږي هغه دا چې مخکي د نبي ﷺ قول الا ما غفر طمسه او لونه او ريجه تېر سو چې د هغه تقاضا دا ده چې که د اوبو يو وصف هم متغير سي، نو اودس په کول جائز نه دي، حال دا چې امام قلوري رحمه الله فرمايي چې جائز دي.

جواب: دا دی چې په حديث کي له شي څخه مراد نجس شی دی يعني لاي نجسه شی نجس، او دا حديث دروانو اوبو (ماء جاري) په باره کي راغلی دی، نو اوس به د حديث مطلب دا سي چې جاري اوبه پاکي دي يو ناپاکه شی دا نه سي مردارولای، خو دا چې د دې رنگ يا خوند يا بوی بدل سي، يعني که نجاست پر ښکاره سي يا د نجاست خوند يا بوی محسوس کړی سي نو بيا د دې اوبو استعمال جائز نه دی ځکه چې دا صفتونه د نجاست پر قيام دلالت کوي (يعني پر دې دلالت کوي چې په دې اوبو کي نجاست سته).

أجری فی المختصر... الخ صاحب د هدايې فرمايي چې امام قلوري رحمه الله په مختصر القلوري کي د زردکي اوبه د ښوروا په ډول گرځولي دي يعني په دواړو سره اودس جائز نه دی، او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوی دی چې د زردکي اوبه د زعفران د اوبو په ډول دي يعني د يوه صفت د تغير په صورت کي په دواړو سره اودس جائز دی، امام ناطفي رحمه الله او امام سرخسي رحمه الله هم دا روايت اختيار کړی دی.

د امام شافعي رحمه الله مسلک: امام شافعي رحمه الله فرمايي چې زعفران او د زعفران په ډول نور شيان کوم چې د مخکي له جنس څخه نه وي، د دوی په اوبو سره اودس جائز نه دی، (يعني که دا شيان په اوبو گډ سول نو په دغه اوبو اودس جائز نه دی) دليل يې دا دی چې دا ماء مقيد (مقيدي اوبه) دي، همدا وجه ده چې دې ته ماء زعفران يعني د زعفران اوبه ويل کيږي او څرنگه چې اضافت د تقييد سبب دی (يعني د مقيد کېدلو معنی ورکوي) لکه ماء شجر، ماء شمر او ماء زردج، نو ځکه به ماء زعفران هم ماء مقيد وي، نه دا چې ماء مطلق، او د ماء مطلق د نشتوالي په صورت کي د تيمم حکم سوی دی لکه څرنگه چې الله تعالی فرمايلي دي: فلر تجمدا ماء يعني ماء مطلقا فتيشوا، نو ثابته سوه چې د زعفران او نورو اوبو د شتون په صورت کي هم تيمم جائز دی، په خلاف د مخکي د اجزائو (يعني که په اوبو د مخکي اجزاء گډ سي نو په دې اوبو اودس جائز دی) ځکه چې عادتاً ټولي اوبه د مخکني اجزائو له گډون څخه خالي نه وي، نو کله چې ټولي اوبه له مخکني اجزائو څخه خالي نه سوي نو معلومه سوه چې د مخکني اجزائو په گډون سره په مطلقو اوبو (ماء مطلق) کي فرق نه راځي، لنډه دا چې که په اوبو کي مخکني اجزاء گډ سول نو بيا به هم دا اوبه ماء مطلق وي، نو اودس به په جائز وي، او که د مخکي له اجزائو څخه علاوه يو بل شی په اوبو گډ سو، نو هغه به مقيدي اوبه (ماء مقيد) وي او اودس به په جائز نه وي.

زهوب دليل: (پر دې خبره چې د زعفران په اوبو سره اودس جائز دي) دا دی چې د (زعفران د گډېدلو په صورت کي هم د) اوبو نوم علی الاطلاق پاته دی، لکه څرنگه چې د دې لپاره عليه حده بل نوی نوم (هم) ايښوول سوی نه دی، بلکي د زعفران اوبه ورته وايي.

ولأن الخلط... الخ (له دې ځای څخه زموږ دویم دلیل بیانوي) دویم دلیل دا دی چې لږغوندي گډون یو داسې شی دی چې د هغه اعتبار نه کیږي، ځکه چې له دې څخه احتراز (حان ساتل) امکان نه لري لکه څرنه چې د مخکي له ځاكي اجزائو څخه احتراز امکان نه لري، نو به خامخا د غالب اعتبار کیږي، پاته سوه دا خبره چې غلبه څه ډول معتبر ده، د اجزائو په اعتبار سره یا درنگ په اعتبار سره، نو فرمایي چې غلبه د اجزائو په اعتبار سره معتبره ده، نه درنگ په بدلېلو سره، همدا صحیح ده، (یعني که یو شی د اجزائو په اعتبار سره پر اوبو غالب وو، نو په هغه اوبو اودس جائز نه دی، او که د اجزائو په اعتبار سره مغلوب وو نو اودس په جائز دی).

په هغه اوبو سره د اودس حکم چې یو شی پکښې پوخ سوی وي

فَإِنْ تَلَوَّى بِاللِّسَانِ مَا غَلَقَ بِهِ فَرَدَّ^۱ او که اوبه د یو بل شي په گډون د پخولو په وجه بدلې سي (یعني که په اوبو یو شی گډ کړی سي او پخې سي نو که د پخولو په وجه بدلې سوي) لَا يَجُوزُ الْكُسُوفُ بِهِ^۲ نو په هغه اوبو اودس جائز نه دی لِأَنَّهُ لَمْ يَتَيَّنْ فِي مَعْنَى الْمُنْزَلِ مِنَ السَّاءِ ځکه چې داسې اوبه له اسمان څخه درناز له سوو اوبو په معنی پاته نه سوي إِلَّا إِذَا طُبِخَ فِيهِ مَا يَقْصُدُ بِهِ الْمُبَالِغَةُ فِي التَّقَافَةِ^۳ خو دا چې کله په دې اوبو کي داسې شی پوخ سي چې په هغه شي سره په نظافت (پاکوالي) کي مبالغه مقصود وي كَالْأَشْنَانِ وَنَحْوِهِ^۴ لکه أشنان او ددې په ډول نور شيان (نو بیا په دې اوبو سره اودس جائز دی) لِأَنَّ الْهَيْئَتَ قَدْ يُفْسَلُ بِالنَّاءِ الَّذِي أُغْلِيَ بِالسَّبْذِرِ ځکه چې مري ته په هغو اوبو غسل ورکول کیږي چې هغو ته د بیرو په پانو کي جوش ورکړی سوی وي بِذَلِكَ وَرَدَتِ السُّنَّةُ^۵ او دې طریقې مطابق حدیث راغلی دی إِلَّا أَنْ يَغْلِبَ ذَلِكَ عَلَى النَّاءِ قَيْصِرُ كَالسَّوْنِ الْخُلُوطِ^۶ مگر دا چې هغه شی پر اوبو غالب سي او په اوبو کي د گډو سوو نینو په ډول سي (یعني داسې وگرځي لکه په اوبو چې نینې گډي سي) لِرِّزَالِ إِنْ شِمَ النَّاءُ عَنْهُ ځکه چې له داسې اوبو څخه د اوبو نوم ختم سو.

اللفات: «تَقَافَةُ» پاکوالی، صفایي، «أُغْلِيَ» د افعال د باب ماضي مجهول صیغه ده، أُغْلِيَ يُغْلِي: ایشول، جوش ورکول، «سَبْذِر» د پري درخته، بیره، «سَوْنِ» نینې سوي غنم (یعني پر لور کلب سوي غنم)، د نینې سوو غنمویا اور بشو اوره.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که په اوبو کي یو شی گډ کړی سو او بیا دغه اوبه پر لور پخې سوي نو په دې اوبو سره اودس جائز نه دی ځکه چې د اودس د جائز کېدلو لپاره ماء مطلق ضروري دي لو دا اوبه د گډون لو پخوالي په وجه د ماء مطلق او د باراني اوبو په درجه کي نه دي، نو ځکه به په دې سره اودس هم صحیح نه وي، لېکن که خلقي اوبه پخې کړی سي (یعني یو بل شی په گډ نه کړی سي) او (صرف) د پخولو په وجه متغیري سي نو په دې سره اودس جائز دی، ځکه چې په ژمي کي د گرمو اوبو ډېر ضرورت وي.

خو که په اوبو کې یو داسې پوڅ سی چې په هغه سره زیاته پاکي حاصلول مقصود وي، لکه آشان (زمی) لو نور، نو په دې اوبو سره اودس جائز دی، ځکه مری ته په داسې اوبو غسل ورکول کیږي چې په هغو کې د پېرو پاڼو ته جوش ورکول سوی وي، صاحب د هدايې فرمایي په دې باره کې حدیث هم سته.

لېکن صاحب د شرح نقایه لیکلي دي چې په حدیث خو الله ښه خبر دی مگر په صحیحینو کې د هغه سري په باره کې (کوم چې له خپلې اوبې څخه را ولوبلې، مغزی یې مات سو او مړ سو) دا راغلي دي: اغسلوا ماء و سدر، یعنی دې سري ته په اوبو او پري سره غسل ورکړئ، په حدیث کې اعلیٰ بالسدر نسته، لکه صاحب د هدايې چې ذکر کړي، لېکن موږ جواب ورکوو: دا اوبو او پري په پاڼو سره غسل ورکول هغه وخت ممکن دي، چې کله دا دواړه سر ګډ سي، او ګډون بغیر له پنځېدلو څخه نه سي کېدای، نو ځکه فاضل مصنف رحمه الله اعلیٰ بالسدر ووايي، او د حدیث مراد یې بیان کړی، هو! دومره ضروري دي چې په نظافت او پاکوالي کې د مبالغې لپاره که یو شی په اوبو کې ایشول سوی وي نو هغه به پر اوبو غالب نه وي، خو که هغه غالب وي نو بیا په دې اوبو اودس جائز نه دی، لکه په اوبو چې د نینې سوو غنمو اوږه ګډ کړل سي نو په داسې اوبو سره هم اودس جائز نه دی، ځکه چې په دې صورت کې داوبو نوم هم زائل سي.

به ولاړو (غیر جاري) اوبو کې نجاست لوېدل؟ او په داسې اوبو سره داودس حکم

وَكُلُّ مَاءٍ وَكَلَّتْ فِيهِ النَّجَاسَةُ لَمْ يَجِزْ الْوُضُوءُ بِهِ اَوْ هَرِي هَغِه اوبه چې نجاست پکښې ولوېږي په هغو اوبو اودس جائز نه دی قُلْتُ لَا كَانَتْ النَّجَاسَةُ اَوْ كَثُرَتْ هغه نجاست لږ وي او که زیات وَ قَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللهُ: يَجُوزُ مَا لَمْ يَتَغَيَّرْ أَحَدٌ اَوْ صَافِهِ امام مالک رحمه الله فرمایي: چې (تر هغه وخته پوري اودس په) جائز دی ترڅو چې داوبو په صفتونو کې یو صفت بدل سوی نه وي لِئَا رَوَيْنَا د هغه حدیث په وجه کوم چې موږ روایت کړی وَ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: يَجُوزُ اِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلْتَيْنِ امام شافعي رحمه الله فرمایي: که اوبه دوه منګیه (خومه) وې نو (اودس په) جائز دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه ښي عَلَيْهِ فرمایلي دي اِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قُلْتَيْنِ کله چې اوبه دوو قلتینو ته ورسېږي لَا يَخِلْ خُبْنًا نو (بیا) نجاست نه راپورته کوي (یعني نه مراد لږېږي) وَلَقْنَا حَدِيثُ الْبُسْتِيقِظِ مِنْ مَتَابِهِ اوزموږ دلیل د مسقط من منامه حدیث دی وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَتَوَلَّنُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ اَوْ د ښي عَلَيْهِ (دا) قول دی چې په تاسو کې دي څوک په ولاړو اوبو کې متیازي (شاشې) نه کوي وَلَا يَفْتَسِلْنَ فِيهِ مِنَ الْجَنَابَةِ اونه دي یې په ولاړ اوبو کې د جنابت غسل کوي مِنْ غَيْرِ قُضِلْ بغیر له څه تفصیله (یعني په دې حدیث کې د زیاتو او کمو اوبو په باره کې څه تفصیل نسته) وَالزَّيْنِ رَوَاهُ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللهُ وَرَدَّنِي بِشَرْبِطَاعَةٍ اود امام مالک بیان سوی روایت د "بضاعه" شاه په باره کې راغلی دی وَمَا وَهَا كَانَ جَارِيَا فِي الْمَسَاتِينِ اود د "بضاعه" شاه اوبه به په باغونو کې جاري وې وَمَا رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ صَحَّفَهُ أَبُو دَاوُدَ لَوْ د اهل

● تخریج: امرحه ابو دلاؤ فی کتاب الطهارة باب ما ينحس الماء، حدیث رقم: ۶۳، ولفرمذی فی کتاب الطهارة باب ما جاء ان الماء لا ينحس شی، حدیث رقم: ۲۳.

● تخریج: قدمه تخریجه، راجع تحت حدیث رقم: ۲.

● امرحه ابو دلاؤ فی کتاب الطهارة باب البول فی الماء الراكد حدیث رقم: ۶۹، والبحاری فی کتاب الرضوخ باب البول فی الماء القلیم، حدیث رقم: ۲۳۹.

شافعي بيان سوی روایت امام ابو دؤد ضعیف گرځولی دی أَوْ هُوَ يَصْفُ عَنْ أَحْتِيَالِ النُّجَاسَةِ یا (دهغه) روایت معنی 'داده چي اوبه له نجاست پورته کولو (زغملو) څخه کمزوري دي (مطلب دا چي دوی قلمې اوبه نجاست نه سي زغملای).'

اللغات: ﴿قُلَّةٌ﴾ منگی، خوم، د سړي قد (تنه)، ﴿مُسْتَقِظٌ﴾ داستعمال اسم فاعل دی: وربنهدونکی، ﴿مُتَلَمِّسٌ﴾ جمع ده واحد یې بستان دی: یاغ.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سئ چي په متن کي له "ماء" څخه مراد "ماء راکد" (ولاري اوبه) دي، "ماء جاري" مراد نه دي، او دا ډېره اختلافي مسئله ده، حاصل یې دا دی: چي که په ولاړو اوبو کي نجاست ولوېدی نو زموږ په نېز په دې اوبو اودس کول مطلقاً جائز نه دي، برابره خبره ده که نجاست لږ وي، که زیات وي. امام مالک رَجَنَهُ الله فرمایي: که داوبو له درو صفتونو څخه یو صفت بدل سي، نو په دې اوبو سره اودس جائز نه دی، لېکن که یې یو صفت بدل نه سي، بیا په دې سره اودس جائز دی. امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمایي که داوبو مقدار دوی قلمې (منگیه) وو، نو په دې سره اودس جائز دی، کنې؛ نو جائز نه دي.

د امام مالک دلیل: هغه حدیث دی کوم چي مخکي تېر سوي معني: الماء طهور لا ینجسه شیء إلا ما غقر لونه أو طعمه أو رجه، او په دې حدیث سره دلیل په دې توگه نیسي چي په حدیث کي تر هغه وخته پوري اوبه پاکي گرځول سوي دي تر کومه وخته چي یو ناپاک شی نه وي پکښي لوېدلی، چي له درو صفتونو څخه یې یو صفت ور بدل کړي، نو ځکه موږ هم دا خبره کوو چي د نجاست تر لوېدلو وروسته چي تر څو پوري داوبو له درې صفتونو څخه یو صفت بدل سوی نه وي، تر هغه وخته اوبه پاکي دي.

د امام شافعي دلیل: د ځلتن حدیث دی چي که اوبه دوی قلمې وې، نو هغه نجاست نه سي پورته کولای (یعني نه مردار پرې)، او د استدلال طریقه یې داده چي د ځلتن مقدار کثیر مقدار دی، که په دومره مقدار اوبو کي نجاست ولوېږي نو هغه اوبه له نجاست څخه نه متاثره کیږي، نو معلومه سوه چي اوبه که له ځلتن څخه لږ وي او نجاست پکښي ولوېږي نو بیا اودس په صحیح نه دی. لېکن که د ځلتن په اندازه وي نو بیا اودس په صحیح او جائز دی.

زموږ دلیل: حدیث د مستیظ دی، تفصیل یې دا دی چي نبي ﷺ وفرمایل: إذا استیظ أحدکم من منامه فلا یفسد یدہ فی الإناء حتی یفسلها ثلاثاً، (که په تاسو کي یو سړی له خوب څخه راوبښ سي نو خپل لاس دي په لوبښي کي تر اچولو مخکي درې وار پرېولي)، موږ له دې حدیث څخه استدلال په دې توگه کوو چي (فقط) د نجاست د احتمال په وجه په لوبښي کي د لاس اچولو څخه منع سوې ده، نو کله چي د نجاست یقین وي نو په هغه صورت کي خوبه په بلدرجه اولی سره منع کیږي، کنې نویقياً اوبه ناپاکه کیږي.

دویم دلیل: دا حدیث دی: لا یبولن أحدکم فی الماء الدائم ولا یغتسلن فیہ من الجنابة، او له دې څخه استدلال په دې توگه کوو چي په حدیث کي صراحتاً په ولاړو اوبو کي له متیازو کولو څخه منع سوې ده، که ماء راکد (ولاري لوبه) د نجاست په لوېدلو سره نه ناپاکه کېدلای نو په دومره صراحت سره به په دې کي له متیازو کولو څخه منع نه کېدلای.

زموږ دواړه ذکر سوي حدیثونه د امام مالک رَجَنَهُ الله او د امام شافعي رَجَنَهُ الله په خلاف حجت دي، د امام مالک رَجَنَهُ الله په خلاف خو ځکه حجت دی چي په ماء راکد کي د جنابت له غسل څخه منع سوې ده، حال دا چي په فصل کولو سره د

لویو یو صفت هم نه بدلیږي، او د امام شافعي رحمه الله په خلاف ځکه حجت دی چې په دې حدیثونو کې د قتلین او داسې نورو هېڅ تفصیل نسته، او په مطلق ماء راګد کې له متیازو کولو څخه منع سوې ده، او که یو چا پکښې وکړي نو اوبه ناپاکه کیږي، هغه که دوی قلم وي، یا له دې څخه لږ وي.

د امام مالک د دلیل جواب: صاحب د هدایې فرمایي چې امام مالک کوم حدیث ذکر کړی دی دا حدیث د "بشر بضاعه" په باره کې راغلی دی، پوره حدیث په ترمذي او نسائي شریف کې داسې ذکر سوی دی:

عن أبي سعيد الخدري رحمه الله قال: قيل يا رسول الله أتتوضأ من بئر بضاغة وهي بئر تلقى فيها الحیض ولحمور الکلاب والنتن. فقال:

لست بآبائها طهور لا ينجسه شیء، (یعني ابو سعید خدري رحمه الله فرمایي چې له نبي ﷺ څخه پوښتنه وسوه چې آیا موږ د بشر بضاعه اوبه اوبو اودس کوو حال دا چې په دې کې د حیض جامې اګېږي، د سپیانو غوښې او بدبویه شیان اګندګیاني اور لوېږي، نبي ﷺ وفرمایي: چې اوبه پاکي دي هېڅ شی یې نه سي ناپاکه کولای، او دا خبره تسلیم سوې ده چې د بشر بضاعه اوبه ماء راګد نه وي، بلکې ماء جاري وي، او پنځه باغونه په اوبه کېدل (غایه، بنیه)، نو کله چې د بشر بضاعه اوبه ماء جاري وي نو په دې سره د ماء راګد په سلسله کې دلیل نیول څرنگه صحیح کیږي؟

د امام شافعي د دلیل جواب: دا دی چې د امام شافعي د حدیث سند ضعیف دی، امام ابو داؤد او سلیمان بن الأشعث رحمهما الله دې ته ضعیف ويلي دي، او د محمد بن اسماعیل البخاري رحمه الله استاد علي ابن مدینی رحمه الله وايي: له یشت حدیث القتلین، او دې ته نژدې رایه په خپله د حضرت امام شافعي رحمه الله هم ده، فرمایي: بلخي یا سناد لا یحضرنی من ذکره (یعني دا حدیث تر ما پورې په داسې سند را رسېدلی چې د هغه راوي زما په یاد کې نه راځي).

د حدیث په متن کې هم اضطراب سته، لکه څرنگه چې په بعضي روایاتو کې راغلي دي: إذا بلغ الماء قتلین أو ثلاثا، او په بعضو کې راغلي دي: أربعین قلة، او په بعضو کې راغلي دي: أربعین دلو، همدارنګه د دې حدیث دویم جزء په بعضي روایاتو کې لا یجمل الخبث دی، او په بعضو کې لمرینجس دی، او په بعضو کې لمرینجس شی دی، او په بعضو کې لمرینجس خبث دی، همدارنګه له دې ټولو څخه ماسو د قلة مقدار او مصداق هم نامعلوم او مجهول دی ځکه کله له قلة څخه انساني قامت او تنه مراھوي، او کله د غره سر ځني مراد وي، او کله منګی ځني مراد وي، او که موږ دلته منګی ځني مراد کړو، نو بیا هم دا جهالت پاته کیږي چې څومره منګی مراد دی، نو د دومره اضطراباتو او احتمالاتو په سبب په دې سره استدلال کېدلای نه سي.

په روانو اوبو کې د نجاست لوبدل (او په هغو سره د اودس حکم)

وَالْمَاءُ الْجَارِي إِذَا وَكَّثَ فِيهِ كَهَاسَةٌ أَوْ بِه رَوَانُو أَوْ بِي كِي چي کله نجاست ولوېږي جَارِ الْمَوْءُ وَهُوَ نُو لَه هغو څخه اودس جائز دی إِذَا لَمْ يَرُكَّهَا أَكْثَرُ (په دې شرط) چي د نجاست څه اثر لیدل سوی نه وي لَرُكَّهَا لَا تَسْقِي مَعَ جَرَّانِ الْمَاءِ ځکه چي نجاست د اوبو د بهېدلو په وجه نه سي درېدلای وَالْأَكْثَرُ هُوَ الرَّائِحَةُ أَوِ الطَّعْمُ أَوِ اللَّوْنُ او له اثر څخه مراد خوند، یا بوی، یا رنگ دی وَالْجَارِي مَا لَا يَتَكَرَّرُ رُسْتِغْبَالَهُ او جاري اوبه هغه دي چي استعمال یې نه مکرر کیږي وَقِيلَ مَا يَذْهَبُ بِتَبَيُّنِهِ أَوْ يُو قَوْلَ دَافِي: چي خاشه یووسي.

اللفات: «چړلټ» مصدر دی: بهېدل، د لږکود ضد، «پښت» خاشه، د وچو وینو کوچنۍ ټوکره، مجازاً هر لږ غونډي شي ته ویل کیږي.

تشریح: د مسئلې حاصل دا دی چې که په راوانو اوبو کې نجاست ولوېږي نو تر څه وخته چې په دې رواڼو اوبو کې د دغه نجاست یو اثر ښکاره نه سي، یا په نورو الفاظو: چې تر څه وخته د دې اوبو له درو صفتونو څخه یو صفت بدل نه سي تر هغه وخته له دغه اوبو څخه اودس کول صحیح او جائز دي، ځکه که اوبه جاري (رواني) وي نو دا خبره منل سوې ده چې په دې کې نجاست هیڅ اثر نه کوي، ځکه چې په جاري اوبو کې نه نجاست درېدلی سي او نه خپل رنگ ښکاره کولای سي، فرمایي: په عبارت کې چې کوم د اثر لفظ راغلی دی له هغه څخه دغه درې صفتونه یعنې رنگ، بوی او خوند مراد دی.

د ماء جاري تعریف

د ماء جاري په تعریف کې د فقهاؤ مختلفه اقوال دي، د بڼایه او فتح القدير په حواله سره یې موږ لاندې ذکر کوو:

① ماء جاري هغه اوبه دي چې د هغو استعمال مکرر (خوخلي) نه وي، د دې مطلب دا دی چې مثلاً یو سړی له والې یا داسې نورو څخه په لاس کې اوبه را واخلي او هغه استعمال کړي بیا هغه اوبه هلته توی کړي (یعنې په واله کې چې یې له کومه مخایه را اخیستی وي پر هغه ځای یې توی کړي) او دوباره چې بیا اوبه را اخلي نو دا توی سوي او استعمال سوي اوبه دي دده په لاس کې نه راځي بلکې بهېدلي وي او مخته تللي وي، نو دغه اوبه ماء جاري دي.

② دریمه رایه داده چې ماء جاري هغه اوبو ته ویل کیږي چې یوه وچه خاشه یووسي.

③ دریمه رایه داده چې ماء جاري هغه اوبو ته ویل کیږي چې خلک یې رواني (جاري) بولي، صاحب د غنایه دې ته اُصَح ویلي دي.

④ څلورمه رایه داده چې جاري هغه اوبو ته ویل کیږي چې که یو سړی خپل لاس په اوبو کې عرضا (یعنې په بره) کښېږدي نو په دې سره د اوبو بهېدل نه ودرېږي، والله اعلم. (عتابه ج: ۱، ص: ۸۶).

د ماء کثیر تعریف، د لوی قلاب (حوض) اندازه، او له هغه څخه د اودس حکم

قال: وَالْقَدِيمُ الْعَظِيمُ الَّذِي فرمایي: او لوی حوض هغه دی لَا يَتَحَرَّكُ أَحَدُ طَرَفَيْهِ بِتَحْرِيكِ الطَّرَفِ الْآخَرِ چې د هغه یو طرف نه ښوړي د بل په ښوړولو سره إِذَا وَقَعَتْ نَجَاسَةٌ فِي أَحَدِ جَانِبَيْهِ جَاءَ الْوُضُوءُ مِنَ الْجَانِبِ الْآخَرِ (نو) که داسې حوض په یوه طرف کې نجاست ولوېږي، له بل طرف څخه یې اودس کول جائز دی لِأَنَّ الظَّاهِرَ أَنَّ النِّجَاسَةَ لَا تَسِيلُ إِلَيْهِ ځکه ښکاره داده چې نجاست بل طرف ته نه رسیږي إِذْ أَثَرُ الشَّحْرِينِ فِي السَّائِلَةِ فَوْقَ أَثَرِ النِّجَاسَةِ ځکه چې د حرکت وړ کولو (ښوړولو) اثر په سرایت کولو کې د نجاست تر اثر زیات دی ثُمَّ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ يُغْتَبَرُ الشَّحْرِيكُ بِالْإِغْتِسَالِ بِيَا لِهَ امَامِ ابُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی چې په غسل سره ښوړول معتبر دي وَهُوَ قَوْلُ أَبِي

يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ او همدا امام ابو يوسف قول دی وَعَنْهُ الشَّيْخُ يَكُ بِالْيَدِ او له امام صاحب شخه يو قول د تحريك باليد دی (يعني په لاس سره بنورول معتبر دي) وَعَنْ * مُحَكِّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ بِالتَّوَضُّعِ او له امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ شخه تحريك بالتوضي (په اودس کولو سره بنورول) را نقل سوي دي وَدَّجُهُ الْأَوَّلُ أَنَّ الْحَاجَّةَ إِلَى الْإِغْتِسَالِ فِي الْحِيَاضِ أَشَدُّ مِنْهَا د اول قول وجه داده چي په حوضونو کي د غسل حاجت زيات وي إِلَى التَّوَضُّعِ په نسبت سره و اودس کولو ته وَبَعْضُهُمْ قَدَّرُوا بِالسَّحَاةِ او حيني عالماتو دلوی حوض انداز په پيمایش (مزنونو) سره کړي ده عَشْرًا إِلَى عَشْرٍ بِذِرَاعِ الْكِبَرِيَّاسِ چي هغه د جامو (کالو) په مزن سره لس په لس کي دي (له ذراع شخه مراد شرعي مزن دي چي هغه يو لاس کيږي، نو معنی يې داسره چي: فـتـ حوض هغه دی چي لس لاس يې او يوډوالی اولس لاس يې بروي) تَبَيَّنَتْ لِلْمَرْعَى النَّاسُ پر خلکو د پراختيا (آستيا) په خاطر وَعَلَيْهِ الْقَتَايُ او هم پر دې قول فتوی ده وَالْمُعْتَبَرُ فِي الْعُمِّي أَنْ يَكُونَ بِحَالٍ او په ژوروالي کي دومره انداز معتبره ده چي حوض په داسي حالت کي وي لَا يَنْخَسِرُ بِالْإِغْتَرَاكِ چي په لپه را اخيستلو سره يې محکمه نه ښکاره کيږي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح روايت دی وَقَوْلُهُ فِي الْكِتَابِ وَجَّازُ الْوُضُوِّ مِنَ الْجَانِبِ الْآخَرِ او په قلدوري کي د لامل قلدوري رَجَعَهُ اللَّهُ دا قول چي جاز الوضو من الجانب الآخر (نه بل طرف شخه يې اوس جائز دی) إِشَارَةً إِلَى أَنَّهُ يَنْجُسُ مَوْضِعُ الْقَوْتَرِ (د دې خبري و طرف ته) اشاره ده چي په کوم طرف کي نجاست ولو پري په هغه طرف کي د نجاست ځای مردار پري (نجس کيږي) وَعَنْ أَبِي يُونُسَ رَجَعَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ لَا يَنْجُسُ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ شخه روايت دی چي د نجاست نوډلو ځای هم نه مردار پري إِلَّا يَطْهُرُ أَثَرُ النَّجَاسَةِ فِيهِ خو دا چي نجاست پکښي ښکاره سي كَأَنَّهُ الْجَارِي لکه رواني اوبه (يعني لکه په روانو اوبو کي چي کله نجاست ښکاره سي نو بيا مردار پري).

اللفات: ﴿عَوْدِي﴾ تالاب (حوض)، ﴿سَوَايَةِ﴾ د ضرب د باب مصدر دی، سزى بشري: خورېدل، ننوتل، رسېدل.

﴿جِيَالِس﴾ جمع د حوض ده: د اوبو ذخيره، د اوبو ډنډ، ﴿مَسَاكَةِ﴾ پيمایش (پيمانه)، ﴿كِرْيَس﴾ په اصل کي د کړنيس دا ټولي معنوي راځي: پميزه جامه، وړين توکر، کشميره، کراسته، هغه سپينين توکر چي ډول ډول رنگونه لري. (خو په عام عرف کي توکر او کپړه ځني مراد ده، يعني د کپړو مزن) ﴿يَسْكُو﴾ د انفعال د باب مضارع صيغه ده: خلاصېدل، ليري کېدل، دورېښتياوړېدل، ﴿اعْوَدَاف﴾ مصدر دی: لپه ډکول.

توضيح: تر دې مخکي دا خبره څرگنده سوه چي که په لږو اوبو (ماء قليل) کي نجاست ولو پري نو هغه مردار پري، خو که په ماء كثير (ډېرو اوبو) کي ولو پري نو بيا د دې دوه صورتونه دي: (۱) دا ماء كثير به جلري (رواتي) وي، (۲) جلري به نه وي، که دا ماء كثير جاري وي نو هم د نجاست په لوډلو سره نه مردار پري، د دې تفصيل هم تېر سو، تلته دا يقيوي چي هغه ماء كثير چي په تالاب يا حوض يا نورو کي جمع وي (او جاري نه وي)، که په دې کي که نجاست ولو پري نو د دې پاکوالی او ناپاکوالی به څرنگه معلومېږي؟ په دې سلسله کي تر ټولو مخکي په دې خبره پوه س! چي دلوی حوض

* القول الرابع: قول محمد رَجَعَهُ اللَّهُ، كما في رد المحتار ج: ١، ص: ٢١. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٠٠]

* القول الرابع: قول أبي يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ، كما في فتح القدیر ج: ١، ص: ٧٢٠ و الدرر للمختار ج: ١، ص: ١٢٠. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٠]

او لوی تالاب اندازه داده چې که دده یوه طرف (خوا) ته حرکت ورکول سي نو په دویم طرف کي حرکت پیدا نه سي، نو د اوبو دومره اندازه ډېره ده، يعني دا اوبه ماء کثیر دی، او دا تالاب او حوض غدیرِ عظیم دی، او که حوض او تالاب له دې اندازه څخه کوچنی وو او د یوه طرف په ښورولو سره یې په بل طرف کي حرکت پیدا سو نو دا اندازه ماءِ قليل ده، او دلته غوندي نجاست په لوېدلو سره هم ټوله اوبه ناپاکه کیږي.

ثم عن أبي حنيفة الخ دامام صاحب په نېز د ښورولو مطلب دا دی چې په یوه طرف کي د اودس یا غسل کولو په وجه د دویم طرف اوبه پورته او کښته سي، پاته سوه دا مسئله چې د کومي درجې او کوم تحریک (ښورول) معتبر دي، نو په دې سلسله کي د احنافو فقهائو مختلفه اقوال دي:

(۱) اول قول دا دی چې د غسل تحریک (ښورول) معتبر دي، يعني که یو سړی د حوض په یوه طرف کي غسل کوی او په دویم طرف کي حرکت پیدا سو نو دا حوض به کوچنی وي، او که حرکت پیدا نه سو نو دا حوض به غټ وي، دا قول امام ابو یوسف له امام اعظم رَجَته الله څخه را نقل کړی دی.

(۲) امام ابو یوسف دامام صاحب رَجَته الله دویم قول دا بیان کړی دی چې د حوض او تالاب د ښورولو په سلسله کي په لاس سره ښورول معتبر دی، يعني که اوبه په لاس سره وښورول سي او په دې ښورولو سره د دویم طرف اوبه په حرکت کي راغلي، نو دا غدیرِ عظیم دی، کنې نو صغیر دی.

(۳) او دامام محمد رَجَته الله په نېز “تحریک توضئ” يعني د اودس ښورول معتبر دی، يعني که یو سړی د حوض په یوه طرف کي اودس کوی نو که په دویم طرف کي حرکت پیدا سو نو دا غدیرِ صغیر دی او که حرکت پیدا نه سو نو دا غدیرِ عظیم دی.

د متاخرينو رايه: له احنافو څخه د متاخرينو فقهائو رايه دا ده چې له یوه طرف څخه و بل طرف ته اوبه رسېدل به له حرکت ورکولو څخه ماسو په بل شي سره معلومېږي، نو بعضي متاخرين وايي چې خړوالي به معتبر وي، يعني که د حوض په یوه طرف کي غسل وکړی سي او د غسل په وجه د اوبو رنگ خړ سي، نو که دا خړوالی دویم طرف ته ورسېدی نو دا ماء قليل دي او که نه ورسېدی نو ماء کثیر دي.

او له ابو حفص کبير څخه روايت دی چې درنگ اعتبار به وي يعني د حوض په یوه طرف کي به زعفران واچول سي نو که د زعفرانو اثر دویم طرف ته ورسېدی نو دا ماء قليل دي کنې ماء کثیر دي، لېکن ابو سليمان جوزجاني رَجَته الله د مساحت (پېمایش) اعتبار کړی دی يعني که حوض لس په لس کي وو (يعني لس شرعي گزه اوږد او لس شرعي گزه پراخ وو) نو دا ماء کثیر دي او که له دې څخه کم وو نو دا ماء قليل دي.

د عثمان العشاء وروایت اصل: روایت سوی دی چې کله له امام محمد رَجَته الله څخه د غدیرِ عظیم په اړه پوښتنه وسوه نو ده وفرمایل چې حوض که زما دې مسجد په اندازه وو، نو هغه به غدیرِ عظیم وي (يعني د هغه اوبه به ماء کثیر وي، کنې نو ماء قليل به وي) نو کله چې دامام محمد رَجَته الله مسجد پېماته سو، نو د یوه روايت مطابق هغه لس په لس (۱۰×۱۰) کي وو، او بعضي حضراتو ويلي دي چې دننه حصه یې اته په اته کي وه، او له دباندې څخه چې کله پېماته سو نو لس په لس کي وو، خو لنډه دا چې عامو مشائخو د ابو سليمان جوزجاني قول اختيار کړی دی، پاته سوه دا خبره چې کوم گز معتبر دی، نو د فتاویٰ قاضي خان والا رايه دا ده چې د مساحت (پېمایش) گز معتبر دی، او د مساحت گز اووه موټه دی چې پر هر موټ به یوه ولاړه گوته هم زیاته وي، او د مصنف رَجَته الله په نېز د جامو (کپړو) گز معتبر دی، او د جامو گز

(فقط) اووه موټه دی، او پر هر موب ولاړه گوته نه زیاتیږي، د اثمار الهدایې والا لیکلي دي چې له دې څخه شرعي گز مراد دی کوم چې یو لاس کیږي، (تفصیل به یې لاندې ذکر سي)، صاحب هدایې فرمایي چې د ماء کثیر په معلومولو کي د پیمایش اعتبار دخلکو د آسانی لپاره سوی دی او فتوی هم پر دغه ده.

د اوسنۍ زمانې په اعتبار سره د غټ حوض اندازه

مولانا ثمیر الدین قاسمي په خپله شرحه "اثمار الهدایه" کي لیکلي دي: چې په دې ځای کي له عشر فی المشر څخه مراد دا دی چې لس لاسه به اوږد او لس لاسه به پراخ وي، او یو لاس "یو نیم فوټ" یعنی اتلس (۱۸) اینچه کیږي. نو کوم حوض چې پنځلس فوټه اوږد او پنځلس فوټه پراخ وي، هغه به غټ حوض (غدير عظیم) وي، او پنځلسو ته چې په پنځلس کي ضرب ورکړل سي، نو دوه سوه پنځوشت (۲۲۵) مربع فوټه حوض جوړیږي، یعنی د مربع والي په اندازه چې ۲۲۵ فوټه وي نو هغه غټ حوض دی.

یادونه: اوږدوالي (طول) ته چې په پراخوالي (عرض) کي ضرب ورکول سي نو مربع راوځي. او د اوسنۍ زمانې د گز په اعتبار سره یو لاس نیم گز کیږي، نو لس لاسه پنځه گزه سوه، نو که پنځه گزه اوږد او پنځه گزه پراخ وو، هغه غټ تالاب او حوض دی.

د گردې حوض اندازه

او د گردې (گول) حوض مینځنۍ حصه چې په اوږدول ۹۲، ۱۶ فوټه وي یعنی تقریباً چې تر شپاړس فوټه څه زیاته وي، نو هغه غټ حوض دی، مطلب دا چې د گردې حوض اندازه به د حوض له مینځ څخه په اوږدول معلومیږي، او تر معلومولو وروسته که تر شپاړس فوټو څه زیات سو نو هغه غدير عظیم دی.

والبعتبر فی الصق الخ او د حوض د ژورتیا په سلسله کي دومره ژور والی معتبر دی، چې په ډکه لپه اخیستلو سره د حوض مخکې ښکاره نه سي، همدا صحیح ده، او د بعضو رایه دا ده چې لږ تر لږه یو شرعي گز (ذراع) ژوروالی ضروري دی، او بعضو د دوو ذراعو مقدار معتبر کړی دی، او بعضو دیوې لوېشتي اعتبار کړی دی.

د قوله فی الکتاب الخ صاحب هدایې فرمایي چې مختصر القدوري دا خبره چې د غدير عظیم په دویم طرف کي لومړی جائز دی، دا و دې طرف ته اشاره کوي چې په کوم طرف کي نجاست ولوېږي، د هغه طرف د نجاست لوېدلو ځای به ناپاکه وي، هغه نجاست که مرئي وي، که غیر مرئي وي (یعني که په سترگو لیدل کیږي او که نه لیدل کیږي). لېکن له امام ابو یوسف رحمه الله څخه دا روایت سوی دی چې د نجاست لوېدلو ځای هم نه دی ناپاکه. مگر په هغه صورت کي چې هلته نجاست ولیدل سي (یعني مرئي وي) لکه په ماء جاری (روانو اوبو) کي چې دا حکم دی.

راجح قول: په دې عبارت کي د احنافو فقهاؤ په مینځ کي دوه ځایه اختلاف دی:

(۱) اول اختلاف د تحریک په سلسله کي دی یعني کوم تحریک معتبر دی، نو په دې باره کي د امام صاحب، امام ابو یوسف او امام محمد رحمه الله قولونه مخکي په تفصیل سره بیان سول، خو په دې قولونو کي راجح قول د امام محمد

رحمه الله دی چې د اودس تحریک (ښورول) به معتبر وي. (القول الراجح: ج: ۱، ص: ۱۱۰)

(۲) دویم اختلاف په دې باره کي دی چې د غټ حوض په کوم طرف کي نجاست ولوېږي، نو دا د نجاست لوېدلو ځای به ناپاکه وي، که نه؟، نو په دې باره کي راجح قول د امام ابو یوسف رحمه الله دی یعني ناپاکه به نه وي، لکه څرنگه چې

علامه ابن همام رحمه الله هم په فتح القدیر کي د دې صراحت کړی دی. (القول الراجح: ج: ۱، ص: ۱۱۲)

غوماشي، مجبان، غالبوزي، لرم او داسي نور بي ويني شيان په اوبو كي لوبدل

قَالَ: وَمَنْ مَاتَ لَمْ يَكُنْ لَهُ نَفْسٌ سَأَلَهُ النَّبِيُّ لَا يَنْجِسُهُ أَوْ بِه اوبو كي دداسي شي مرگ چي وینه پکښي نه وي، اوبه نه مردروي كَالْمَيِّتِ وَالذَّبَابِ لکه غوماشه او مچ وَالزَّكَايِيرُ وَالْعُقْرَبُ او غالبوزي او لرم وَتَغْرِهَا او ددې په ډول (نور شيان) وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ يُفْسِدُهُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي داسي شيانو مرگ هم اوبه خرابوي (مردروي) لَأَنَّ الشَّخْرِيَّ لَا يَطْرُقُ الْكِرَامَةَ آيَةُ النَّجَاسَةِ ځکه هغه تحریم کوم چي د کرامت (او احترام). په توگه نه وي هغه د نجاست نښه (علامه) ده بِخِلَافِ دُودِ النَّحْلِ په خلاف د مچمچي د چنچیانو (يعني په خلاف د مچمچيو د بچیانو) وَسُوسِ الثَّيَّارِ او (په خلاف د) مېوو د چنچیانو لَأَنَّ فِيهِ فَرْزَةٌ ځکه چي په هغه كي ضرورت دی وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^{۱۰} فِيهِ او زموږ دليل په دې باره كي دني ﷺ دا قول دی هَذَا هُوَ الْحَلَالُ أَكَلُهُ وَشُرْبُهُ وَالْوَضُوءُ مِنْهُ چي ددې خوړل چښل اوله دې شخه اودس کول حلال دي وَلَأَنَّ الْمُنَجِّسَ هُوَ اخْتِلَاطُ الدِّمْرِ الْمُسْفُوحِ بِأَجْزَائِهِ او په دې وجه (هم) چي د اوبو د اجزاء سره د بهلونکي ويني گډون مردارونکی دی (يعني د دم مسفوح گډون اوبه مردروي) حَتَّى حَلَّ الْمُرْتَبِ (هم په دې وجه) ذبح سوی خاړوی (زموږ لپاره) حلالیږي لِإِنْعَادِ الدِّمْرِ فِيهِ چي په هغه كي وینه نه وي وَلَا دَمَ فِيهَا او په دې شيانو كي (هم) وینه نسته (نو) أَوْ بُو كي دوی په مرگ سره اوبه نه مردارېږي وَالْمُخْرَمَةُ لَيْسَتْ مِنْ فَرْزِ رَيْتِهَا النَّجَاسَةُ كَالْبَطْنِ او د (يو شي د) حرام کېدلو لپاره داضروي نه دي چي هغه دي مردار وي لکه خاوره.

اللغات: «سَائِلُهُ» د ضرب د باب م ر ث اسم فاعل دی، سَأَلَ يَسْأَلُ: بهېدل، «بُئِي» غوماشه، (منکور او کتمل ته هم ويل کيږي) «ذَبَابٌ» مچ، «زَكَايِيرُ» جمع ده واحد يې زَكَايِيرُ دی: غالبوزه، «عُقْرَبٌ» لرم، «دُودُ النَّحْلِ» د شاتو هغه کوچنو مچمچيو ته ويل کيږي کوم چي د چينچيو په ډول وي، «سُوسِ الثَّيَّارِ» د مېوو چينچيان، «الدَّمُ الْمُسْفُوحُ» دم ويني ته ويل کيږي او مُسْفُوحٌ د فتح د باب اسم مفعول دی يعنې بهېدل، نو د دم مسفوح معنی 'سوه: بهېدونکې وینه، «مُدْرَبِي» د تفعل د باب اسم مفعول دی، رُدِّي يَرُدِّي: پاکول، ذبح کول (حلالول، سر پرېکول) نو د مُرْتَبِي معنی 'سوه: حلال سوی حيوان، «لِإِنْعَادِهِ» په دې كي لام جاره دی او لِإِنْعَادِهِ د انفعال د باب مصلر دی: معنی 'يې ده: نشتون، نشتوالی، نيستي والی.

تفريغ: مسئله: داده که په اوبو كي داسي حيوان مر سو چي په هغه كي بهېدونکې وینه نه وه، نو د هغه په مرگ سره لوبه نه مردارېږي، د مثال په توگه غوماشه، مچ، غالبوزه، لرم او داسي نور، امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي داسي حيوان مرگ هم اوبه مردروي، چي په هغه كي وینه نه وي.

* تخریج: أخرجه دارقطنی فی کتاب الطهارة، باب كل طعام وقعت فيه دابة ليس لها دم، باب رقم: ۶، حديث رقم: ۸۱.

د امام شافعي دليل: دا دی چې داسې حیوان حرام دی، ځکه الله تعالیٰ فرمایي: **لَحْمُهَا وَخَبْثَاتُهَا** (سورة المائدة: ۴)، او تحریم (حرامېدل) که د کرامت او بزرګۍ په توګه نه وو نو دا تحریم د نجاست علامه ده، په لا بطریق الکرامۃ سره انسان وځي، ځکه چې انسان که جنب وي او په اوبو کې مړ سي نو دده په مرګ سره اوبه نه مړدارېږي، ځکه چې د انسان تحریم د کرامت او بزرګۍ په توګه دی.

او که د مچمچيو بچيان يا د مېوو چنچيان مړه سي نو په دې سره شات (عسل) او مېوې نه مړدارېږي، دليل يې دا دی چې د قياس تقاضا خو دا ده چې د اشیان دي هم نجس وي لېکن د ضرورت په وجه دوی پاک ګرځول سوي دي.

زموږ دليل: د حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه حديث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ سَلَّ عَنْ إِثْنَاءَ فِيهِ طَعَامٍ أَوْ شَرَابٍ يَمُوتُ فِيهِ مَا لَيْسَ لَهُ دَمٌ سَائِلٌ فَقَالَ هَذَا هُوَ الْحَلَالُ أَكَلُهُ وَشَرِبُهُ وَالْوَضوءُ مِنْهُ (كَتَابُهُ)، (يعني له نبي ﷺ څخه د هغه لوبښي په باره کې پوښتنه وسوه چې په هغه کې د خوراک، چنباک شيان وي، او په هغه کې داسې حیوان مړ سي چې بهېلونکې وينه پکښې نه وي، نو نبي ﷺ وفرمايل: چې د دې خوراک، چنباک حلال دي او له دې څخه اودس کول جائز دی).**

په دارقطني کې دا حديث داسې ذکر سوی دی: **يَا سَلْمَانَ كُلْ طَعَامًا وَشَرَابًا وَقَعْتَ فِيهِ دَابَّةً لَيْسَ لَهَا دَمٌ سَائِلٌ فَمَاتَ فِيهِ فَهُوَ حَلَالٌ أَكَلُهُ وَشَرِبُهُ وَوَضَوُّهُ، (يعني اې سلمانه! هر هغه د خورولو او چيښلو شی چې داسې حیوان پکښې ولوبېږي چې په هغه کې وينه نه وي او بيا په پکښې مړ سي نو د دې شي خورل چيښل او اودس ځيني کول حلال دي).** دارقطني د دې حديث تر روايت کولو وروسته ويلي يې دي چې هيڅ يورايي دې ته مرفوع نه دي ويلي بغير له سعيد بن أبي سعيد الزبيدي څخه او هغه (هم) ضعیف دی.

عقلي دليل: دا دی چې په اصل کې د اوبو مړدارونکي او نجس کونکي شی د حیوان د مرګ په وخت کې د اوبو د اجزائو سره دم مسفوح (بهېلونکي وينه) يوځای کېدل دي (يعني په اصل کې اوبه هغه وخت مړدارېږي چې په اوبو د مړدار سوي حیوان بهېلونکې وينه ګډه سي)، خو څرنگه چې په دې شياتو (يعني غوماشو، لږم، غالبوزو او نورو) کې بهېلونکې وينه ګر سره نسته، نو ښکاره خبره ده چې د دوی په مرګ سره به په اوبو وينه هم نه ګډيږي، لهذا کله چې په اوبو کې د وينو ګډون نسته، نو اوبه هم نه مړدارېږي، **لَا النَّجَسُ هُوَ اخْتِلَاطُ الدَّمِ الْمَفْسُوحِ... الخ.** وهو لم يوجد لها.

حق حل البزق الخ صاحب د هدايې عقلي دليل د يو مثال په ذريعه مضبوطوي، فرمایي: چې د حلال سوی (ذبح کړی سوي) حیوان خورل هم په دې وجه زموږ حلال وي، چې له هغه څخه دم مسفوح (بهېلونکې وينه) وتلې وي، نو کله چې دم مسفوح تر وتولو وروسته حیوان پاکيږي، لهذا هغه حیوان چې په هغه کې دم مسفوح ګر سره نه وي، نو هغه خو به بدرجه اولی پاک وي.

د امام شافعي د دليل جواب: صاحب د هدايې له والحرمة لیست... الخ څخه د امام شافعي رحمه الله دليل جواب ورکوي، حاصل د جواب دا دی چې د يو شي د حرامېدلو لپاره نجاست ضروري نه دی، يعني دا ضروري نه ده چې يو شی دي حرام وي نو هغه دي نجس هم وي، د مثال په توګه خاوره، ګولا، او داسې نور شيان حرام دي، خو په دوی کې يو هم نجس او مړدار نه دی.

د ماهي، چونگنبه، چنگاښ او د داسي نورو په مرگ سره اوبه مردارېږي، که نه؟

قَالَ: وَمَوْتُ مَا يَعِيشُ فِي النَّارِ فِيهِ أَوْ بِهٖ أَوْ بِهٖ كِي د هغه حيوان مرگ چي په اوبو کي ژوند تېروي لَا يُفْسِدُهُ اوبه نه فسدوي (نه مرداروي) كَالسَّمَكِ وَالْمُفْعَدِ وَالشَّطَّانِ لکه ماهي، چونگنبه او چنگاښ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يُفْسِدُهُ إِلَّا السَّمَكُ او امام شافعي فرمايي چي له ماهي څخه علاوه (د نورو شيانو مرگ) اوبه مرداروي لِأَمَّا مَرُّ د هغه دليل په وجه کوم چي تېر سو وَلَئِنْ أَتَيْتَهُ مَاءٌ فِي مَعْدِنِهِ زموږ دليل دا دی چي دا حيوان خو خپل د لوسېدلو په ځای کي مړ سوی دي فَلَا يُغْطِي لَهُ حُكْمُ الثَّجَاسَةِ نو ځکه به دې حيوان ته د نجاست حکم نه ورکول کيږي كَيْفِيَّةُ حَالِ مَوْتِهَا دَمًا لکه هغه هگۍ چي ژر (ژړ) يې وړني سوی وي وَلَا أَكْثَرُ لَا دَمَ فِيهَا او په دې وجه (هم) چي په دې (دريايي حيواناتو) کي وينه نسته إِذَا الدَّمُ مَوْتُ لَا يَسْكُنُ النَّارَ ځکه چي وړني والا په اوبو کي نه سي اوسېدلای وَالذَّمُّ هُوَ الثَّجَسُ او مردار شی وينه ده وَفِي غَيْرِ النَّارِ قِتْلٌ او له اوبو څخه علاوه (په بل شي) کي يو قول (دا) دى غَيْرُ السَّمَكِ يُفْسِدُهُ لِأَنَّهُ أَمْرُ الْمُتَعَدِّنِ (چي) د مسکن د نشتوالي په وجه له ماهي څخه علاوه نور دريايي حيوانات داسي مرداروي د قِتْلٍ او يو قول (دا) دى لَا يُفْسِدُهُ لِأَنَّهُ أَمْرُ الدَّامِ (چي) د وړني د نشتوالي په وجه يې نه مرداروي وَهُوَ الْأَمْرُ لَوْ هَذَا صحيح قول دى وَالْمُفْعَدُ الْبُحْرِيُّ وَالْبَزِّيُّ سَوَاءٌ او چونگنبه که د اوبو وي، که د وچي مخکي وي (د دواړو حکم) برابر دى وَقِتْلٌ او يو قول (دا) دى الْبَزِّيُّ يُفْسِدُ چي د وچي چونگنبه (اوبه) مرداروي لَوْجُودُ الدَّمِ دَعَدَمِ الْمُتَعَدِّنِ د وړني د شتون په وجه او د مسکن د نشتوالي په وجه (يعني اوبه د دې د اوسېدلو ځای نه دى) وَمَا يَعِيشُ فِي النَّارِ مَا يَكُونُ تَوَالِدًا وَمَوْتًا فِي النَّارِ او کوم حيوان چي په اوبو کي ژوند تېروي هغه دى (يعني دريايي حيوان دې ته ويل کيږي) چي زېږېدنه او د استوگنې ځای يې په اوبو کي وي وَمَا لِيَ النَّعَاشِ دُونَ مَا لِيَ التَّوَكُّدِ مُفْسِدٌ او هغه حيوان چي په اوبو کي اوسېږي لېکن زېږېدنه يې په اوبو کي نه وي نو هغه هم اوبه مرداروي.

اللفات: ﴿مُفْعَدٌ﴾ چونگنبه (چيندڅه)، ﴿شَطَّانٌ﴾ چنگاښ، ﴿مَعْدِنٌ﴾ د لوسېدلو ځای، د پيدا کېدلو ځای، ﴿ذَّمٌّ﴾ د هگۍ ژړ، مُخَّةٌ هم ورته ويل کيږي، او مُخٌّ يعنې په ځاه سره د يو شي مغز ته ويل کيږي، ﴿تَوَالِدٌ﴾ د تغافل مصدر دى: زېږېدنه، پيدايښت، دلته مراد ځني د سمندري حيواناتو هگۍ اچول او زېږېدل دي، ﴿مَوْتُ﴾ استوگن ځای، پناځى، دارام کولو ځای.

تشرېح: صوت د مسئلې: دا دى چي کوم حيوانات چي په اوبو کي ژوند تېروي لکه ماهي، چونگنبه، چنگاښ او داسي نور، که له دوى څخه يو په اوبو کي مړ سي نو زموږ په نېز اوبه نه مردارېږي هغه که لږ اوبه وي، که ډېرې، (يعني که ماء قليل، او که ماء كثير وي) او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي له ماهي څخه ملسوا که يو بل حيوان مړ سي نو د هغه په مرگ سره اوبه مردارېږي.

د امام شافعي دليل: هغه دی کوم چې مخکې تېر سويعني چې تحریم که په طريقه د کرامت نه وو نو دا د نجاست نېټه ده، او څرنګه چې د اشیان حرام دي، نو ځکه به د دوی حرمت د نجاست دليل وي.

اعتراض: لېکن دلته پر امام شافعي دا اعتراض کېږي چې په کتاب الذبائح کې ذکر دي چې د امام شافعي رَجْعُ الله په نېز چونګېښه او چنګاښ خوړل حلال دي نو دا دليل څرنګه صحيح کېدای سي.

جواب: دا ورکول سوی دی چې په کتاب الذبائح کې چې کوم څه ذکر دي هغه شوافع نه تسليموي، لکه څرنګه چې امام نووي شافعي رَجْعُ الله ويلي دي کوم حيوان چې په اوبو کې ژوند تېروي که هغه داسې وو چې خوړل کېدای سو نو په دې کې شک نسته چې هغه اوبه نه مرداروي او که داسې وو چې نه سو خوړل کېدای لکه چونګېښه او داسې نور نو که هغه په لږ اوبو کې يا په یو بل بهېدونکي نری شي کې هغه که لږ وو او که ډېر، مړ سو، نو هغه یې مرداروي، او د چنګاښ په بلره کې یې هم دغه خبره کړې ده، نو معلومه سوه چې د امام شافعي رَجْعُ الله په نېز د چونګېښې او چنګاښ حراموالی راجع دی.

زموږ دليل: دا دی چې دريايي حيوان که په اوبو کې مړ سو نو هغه خو په خپل معدن او مسکن کې مړ سو (يعني په هغه محای کې مړ سو چې دی په هغه کې پيدا کېږي او هلته اوسېږي) او کوم حيوان چې په خپل معدن کې مړ سي نو هغه به په خپل معدن کې مردار (نجس) وي، او کوم شی چې په خپل معدن کې نجس وي نو پر هغه د نجاست حکم نه سي لګېدلی، ځکه که په خپل معدن کې پر نجاست د نجاست حکم ولګېږي نو هيڅ يو انسان نه سي پاکېدلای، ځکه چې د انسان ټولو رګونه له وينو څخه ډک دي، نو تر څو چې نجاست په خپل معدن کې وي پر هغه به د نجاست حکم نه لګېږي، لکه هغه هګۍ چې ژبې يې وينې سوي وي نو تر څو چې وينې سوي ژبې په هګۍ کې دننه وي. تر هغه وخته به هګۍ نجسه نه وي، حتی که يو څوک داسې هګۍ په جیب کې کېږدي او لمونځ وکړي نو لمونځ يې جائز دی، د دې په خلاف که نجاست په خپل معدن کې نه وو نو پر هغه به د نجاست حکم لګېږي، لکه يو څوک چې په بښنه (يا بوتل) کې وينې واچوي او په جیب کې يې کېږدي، او لمونځ وکړي، نو لمونځ يې جائز نه دی، ځکه چې بښنه دې وينو معدن نه دی. (منايه)

نو معلومه سوه چې دريايي حيوان که په اوبو کې مړ سو نو هغه نجس نه دی، او اوبه نه مردارېږي. ځکه چې اوبه د ده معدن دی او نجاست چې تر څه وخته په خپل معدن کې وي تر هغه وخته به هغه ته د نجاست حکم نه ورکول کېږي.

زموږ دويم دليل: دا دی چې نجسه او مرداره خو په اصل کې بهېدونکې وينه ده، د زوني مزاج گرم دی او لوبه يخي دي. په دواړو کې تغاير او فرق سته، همدا وجه ده چې په کوم حيوان کې وينه وي هغه به د اوبو لوسېدونکې نه وي او کوم حيوان چې د اوبو لوسېدونکې وي په هغه کې به وينه نه وي، او د زوني پر نشتوالي بل دليل دا دی چې وينه په لمر کې تور رنگ ته اوږي (يعني تورېږي) او له دې سمندري حيواناتو څخه چې کوم شی راوبهيري هغه په لمر کې سپين رنگ ته اوږي. نو معلومه سوه چې په دې سمندري حيواناتو کې وينه نسته، او نجس شی خو وينه ده، نو کله چې په دوی کې وينه نسته نو ځکه زموږ په نېز (هم) بالاتفاق د دې حيواناتو په مرګ سره اوبه نه مردارېږي. لوبه که لږ وي، که زياتي.

د غیر الباء الف او که له دې دريايي حيواناتو څخه يو حيوان له اوبو څخه ملسو په يو بل نرم لوبېدونکي شی کې مړ سو مثال په توګه په سرکه، شيلو، څوښا او نورو کې، نو په دې کې اختلاف دی، بعضي فقهاء وايي چې له ماهي څخه ماسوا نور دريايي حيوانات داسې مرداروي. ځکه چې ها په خپل معدن کې نه دي مړه سوي. او د بعضو خيال دا دی چې دا شی نه مرداروي، ځکه چې په دريايي حيواناتو کې وينه نه وي. حلال دا چې په اصل کې وينه شی مردروي.

مصنف د هدايې دويم قول ته ترجيح ورکړې ده فرمايي: چي چونگنښه که د اوبو وي او که د وچي دواړه په دې حکم کي برابر دي، يعني د دواړو په مرگ سره اوبه نه مردارېږي.

د بړي او بهري جونگنښي په مينځ کي فرق: د دريايي يعني د اوبو د چونگنښي او د وچي مخکي د چونگنښي په مينځ کي فرق دادي چي د دريايي چونگنښي د گوتو په مينځ کي د بطي په ډول نرمه پرده وي، او د وچي مخکي د چونگنښي د گوتو په مينځ کي دا پرده نه وي. (منايه)

وما لبش الخ پاته سوه دا خبره چي دريايي (سمندري) حيوان کوم حيوان ته ويل کيږي، نو مصنف د هدايې فرمايي چي په دريايي حيوان کي دوه صفتونه معتبر دي: (۱) يو دا چي د ده استوگن ځای (مسکن) به اوبه وي، (۲) دويم دا چي د ده د پيداېښت او زېږېدنې ځای به اوبه وي، يعني هگۍ او بچيان به يې په اوبو کي وي، او هغه حيوان چي د هغه استوگن ځای اوبه وي، خو د پيداېښت ځای يې اوبه نه وي نو د هغه په مرگ سره اوبه مردارېږي.

په ماء مستعمل (مستعملو اوبو) سره د طهارت حاصلولو حکم

قَالَ: وَالْمَاءُ الْمُسْتَعْمَلُ لَا يَطْهَرُ إِلَّا خَدَاتٌ فرمايي: او استعمال سوي (کارول سوي) اوبه احداث (ناپاکياني) نه پاکوي خَلَا قًا لِجَارِكِ وَالشَّافِعِيُّ په خلاف د امام مالک او امام شافعي رَجَحَتْهُ الله هُمَا يَقُولَانِ: إِنَّ الطَّهُورَ مَا يَطْهَرُ غَيْرَهُ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى دوی فرمايي: چي طهور هغه ته ويل کيږي چي يوشی له يوه وار وروسته بل وار هم پاک کړي (يعني طهور هغو اوبو ته ويل کيږي چي يوشی بار بار پاک کړي) كَالْقَطْرَةِ لکه قطوع (د قطوع معنی ده: بار بار پرېکونکی، نو دی فرمايي چي لکه څرنګه په قطوع کي د بار بار معنی سته، همدغه معنی په طهور کي هم سته) وَقَالَ زُفَرٌ رَجَحَهُ اللهُ وَهُوَ أَحَدُ قَوْلِي الشَّافِعِيِّ رَجَحَهُ اللهُ: إِنْ كَانَ الْمُسْتَعْمَلُ مُتَوَضِّعًا فَهُوَ طَهُورٌ امام زفر فرمايي (او د امام شافعي يو قول هم دا دی): چي که استعمالوونکی انسان په اوداسه وو نو بيا هغه اوبه طهور دي وَإِنْ كَانَ مُحْدِثًا فَهُوَ طَاهِرٌ غَيْرُ طَهُورٍ او که بې اودسه وو نو هغه اوبه طاهري دي، مُطَهَّرِي نه دي لِأَنَّ الْعَصُو طَاهِرٌ حَقِيقَةً ځکه چي اندام خو په حقيقت کي پاک دی وَبِإِغْتِبَارِهِ يَكُونُ الْمَاءُ نو په دې اعتبار سره به اوبه پاکي وي لِكِنَّهُ نَجَسٌ حُكْمًا لېکن اندام حکماً نجس دی (يعني دنجس په حکم کي دی) وَبِإِغْتِبَارِهِ يَكُونُ الْمَاءُ نَجَسًا او په دې اعتبار سره به اوبه ناپاکي (مرداري) وي فَقُلْنَا بِإِثْتَاءِ الطَّهُورِيَّةِ وَبَقَاءِ الطَّهَارَةِ نو موږ وايو چي طهوريت منفي سواو طهارت پاته دی عَمَلًا بِالسَّيْهَيْنِ په دواړو مشابهتونو باندې د عمل کولو لپاره وَقَالَ مُحَدِّدٌ رَجَحَهُ اللهُ وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ ابْنِ حَنِيفَةَ اللهُ * امام محمد رَجَحَهُ اللهُ فرمايي (او د امام اعظم رَجَحَهُ اللهُ يو روايت هم دا دی) هُوَ طَاهِرٌ غَيْرُ طَهُورٍ (چي) مستعملي اوبه طاهري غير مُطَهَّرِي دي لِأَنَّ مُلَاقَاةَ الطَّاهِرِ الطَّاهِرِ لَا تُوجِبُ التَّنَجُّسَ ځکه چي د پاک شۍ سره د بل پاک شي يوځای کېدل ناپاکي نه پيدا کوي (يعني پاکي اوبه چي د پاک اندام سره ولګيږي نو په دې سره ناپاکي نه پيدا کيږي) إِلَّا أَنَّهُ أُتِيَتْ بِهِ قُرْبَةً خو (څرنګه چي) په دې اوبو سره يو عبادت اداء سوی دي فَتَغَيَّرَتْ بِهِ صِفَتُهُ نو ځکه به په دې سره د

اوبو (د پاکولو) صفت بلديري کمال الصدقة لکه د صدقې مال و قال أبو حنيفة و أبو يوسف رحمهما الله: هو نجس او شيخین فرمايي چي د مرلري دي لقوله الطه: حکمکې نبي ﷺ فرمايلي دي لا يجوز أن أحدكم في الماء الدائم په تاسو کي دي څوک په ولاړو اوبو کي متياري نه کوي ولا يفتسلن فيه من الجنابة اونه دي په دې کي د جنابت غسل کوي ولأنه ماء أزيلت به النجاسة الحكيمة (او په دې وجه هم) چي ماء مستعمل داسي اوبه دي چي په هغو سره حکمي نجاست ليري سوی دی فيعتبر بهاء نو ځکه به پر داسي اوبو قياسيري ازيلت به النجاسة الحقيقية چي په هغو سره حقيقي نجاست ليري سوی وي ثم في رواية الحسن عن أبي حنيفة رحمه الله ياله امام صاحب خنجه د حضرت حسن رحمه الله په روايت کي دادي أنه نجس نجاسة غليظة چي (مستعملي) اوبه نجسي دي په نجاست غليظه سره إعتباراً بالماء المستعمل في النجاسة الحقيقية پر هغو مستعملو اوبو باندي په قياسولو سره چي هغه په حقيقي مرلري کي استعمال سوي وي وفي رواية أن يوسف عنه رحمه الله اوله امام صاحب خنجه دامام ابو يوسف رحمه الله روايت دادي و هو قوله او دا د امام ابو يوسف رحمه الله قول هم دی نجاسة خفيفة لكان الاختلاف (چي) د اختلاف په وجه (مستعملي اوبه نجسي دي) په نجاست خفيفه سره.

اللفات: ﴿الماء المستعمل﴾ کارول سوي اوبه (يعني استعمال سوي اوبه)، ﴿قلو﴾ اسم مبالغه ده، معنی يې ده: ډېر پرېکونکی، په وار وار پرېکونکی، ﴿دائم﴾ د نصر د باب اسم فاعل دی، دامر يدور: همېشه پاته کېدل، د زوال ضد، دلته مراد ځني ولاړي او درېدلي اوبه دي.

تشریح: فاضل مصنف رحمه الله د مستعملو اوبو په باره کي درې بحثه کړي دي:

(۱) د مستعملو اوبو د حکم په باره کي، (۲) د مستعملو اوبو د سبب په بيان کي، (۳) د مستعملو اوبو د وخت په بيان کي، په دې عبارت کي په تفصيلي توگه د مستعملو اوبو حکم بيانوي.

مصنف رحمه الله د مستعملو اوبو بيان په دې وجه مخکي کړی چي مستعملي اوبه مقصود دي، حاصل د بحث دادي چي مستعملي اوبه پر درې قسمه دي:

(۱) ... اول دا چي که اوبه د پاکو شيانو د پرېلولو لپاره استعمال سي مثلاً د غلې، سابه جاتو او پاکو کالو د پرېلولو لپاره اوبه استعمال سي، نو تر استعمال وروسته بالاتفاق دا اوبه پاکي دي.

(۲) ... دويم دا چي که د حقيقي نجاست (نجاست حقيقيه) دليري کولو لپاره اوبه استعمال سي، لکه د استنجاء يا د مرارو کالو د پرېلولو لپاره، نو دا اوبه بالاتفاق نجسي (مرلري) دي، داوه مخکي قسمونه خو متفق عليه دي.

(۳) ... دريم دا چي که د حکمي نجاست دليري کولو لپاره اوبه استعمال سي، يا د قربت او ثواب په نيت استعمال سي

نو په دې کي اختلاف دی، امام مالک او امام شافعي رحمهما الله فرمايي چي داسي اوبه طاهر مطهر دي يعني په خپله هم پاکي دي او بل شی هم پاکوي، امام زفر فرمايي چي که د ماء مطلق (مطلقو اوبو) استعمالوونکی په اولداسه وو (يعني

اودس يې درلودی) او بيا يې پر دغه اودس باندې بل اودس وکړی نو دغه استعمال سوي اوبه طاهر او مَطْهَر دي يعني خپله هم پاکي دي او نور شيان هم پاکوي، او که بې اودسه وو نو دا استعمال سوي اوبه طاهر غير مَطْهَر دي، يعني خپله خو پاکي دي مگر نور شيان نه پاکوي، او همدغه قول دامام شافعي دی، امام محمد فرمايي (او دامام اعظم ابو حنيفه رَجَبَهُ الله يو قول همدغه رنگه دی) چي مستعملي اوبه طاهر غير مَطْهَر دي.

او شيخين فرمايي چي نجسي دي، بيا د حسن بن زياد مذهب دا دی چي مستعملي اوبه نجسي دي خو په نجاست غليظه سره، دا يې له امام ابو حنيفه رَجَبَهُ الله څخه روايت کړي دي، او دامام ابو يوسف مذهب دا دی چي دا نجسي دي په نجاست خفيفه سره، او دا هم دامام صاحب رَجَبَهُ الله يو روايت دی.

د امام مالک او امام شافعي دليل: دا دی چي الله تعالى په خپل کلام کي مَاءٌ مَطْلُوقٌ (مطلقو اوبو) ته طهور ويلي دي، فرمايي: وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (سورة الفرقان، ۴۸) او طَهُورٌ د فَعُولٌ پر ون د مبالغې صيغه ده، معنی يې ده: په وار وار پاکول، لکه د فَعْلُوْعٌ معنی چي ده: په وار وار پرېکول، نو د طهور لفظ د دې خبر ورکوي چي اوبه تر يو وار استعمالولو وروسته دويم وار هم پاکېدل کوي، او دريم وار هم پاکېدل کوي، نو معلومه سوه چي مستعملي اوبه مَطْهَر (د بل شي پاکونکي) دي او کوم شی چي مَطْهَر وي هغه به طاهر خامخا وي، نو ثابته سوه چي مستعملي اوبه طاهر هم دي او مَطْهَر هم دي.

جواب: د هند ستر عالم مولانا عبد الحي رَجَبَهُ الله په خپله شرحه کي دامام مالک او دامام شافعي د دليل يو څو جوابونه را نقل کړي دي:

(۱) اول جواب دا چي دا موږ نه منو چي فَعُولٌ د مبالغې په معنی سره دی، بلکي طَهُورٌ (پر وزن د فَعُول) مصدر دی د طهارت په معنی سره دی، لکه په حديث کي چي راځي: لَا صَلَاةَ إِلَّا بِطَهْوَرٍ يعني بالطهارة، او په بل حديث کي راځي: مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطَهْوَرُ يعني الطهارة، او په آيت شريف کي راځي: وَتَقَامُ زَيْتُونًا طَهُورًا (سورة النحل: ۲۱) يعني شَرِيقًا طَهُورًا، نحوي امامانو لکه سيبويه، خليل، مبرد، اصمعي او ابن السكيت هم د دې تصريح کړې ده، نو کله چي طهور مصدر دی نو معنی يې به د وار وار پاکولو نه وي، او کله چي طهور په معنی د وار وار پاکولو نه سو. نو د مستعملو اوبو مَطْهَر والی هم ثابت نه سو. (۲) دويم جواب دا دی چي طهور هغه شی ته ويل کيږي چي په هغه سره طهارت حاصل سي لکه سحور هغه خوراک ته ويل کيږي چي له سهار څخه لږ مخکي وخوړل سي، نو په دې صورت کي هم طهور د اوبو پر وار وار مَطْهَر والي باندې دلالت نه کوي.

(۳) دريم جواب دا دی چي موږ دا منو چي د فَعُولٌ وزن د مبالغې لپاره دی خو طهور له طهر لازمي څخه مشتق دی نه له طهر متعدي څخه، نو په دې صورت کي به د طهور معنی سي: ډېر پاک، حاصل دا چي د مبالغې صيغه که له فعل لازم څخه اخيستل سوي وه، نو هغه به په فاعل کي د مبالغې لپاره وي او د مفعول به هېڅ تعلق ورسره نه وي. او که له فعل متعدي څخه اخيستل سوي وه لکه قطع، نو په مفعول کي به مبالغه او اضافې مطلوب وي، نو په دې صورت کي هم د اوبو ښه پاکېدل خو ثابتيږي، لېکن د وار وار پاکول يې نه ثابتيږي. (سبحه)

د امام زفر دليل: دا دی چې د محدث (بې اودسه انسان) اندمونه خو په حقیقت کې پاک دي ځکه چې پر ښکاره اندامونو یې هېڅ نجاست نسته، لېکن د شریعت د حکم په روي سره نجس دي ځکه چې شریعت پر محدث باندې اودس فرض کړی دی، نو مستعملي اوبه په اول اعتبار سره پاکي او په دویم په اعتبار سره نجسي دي، او په دواړو باندې عمل کول اولی او غوره دي په نسبت وې ته چې پر یوه باندې عمل وکړی سي او دویم پر ښوول سي، نو موږ په دواړو صورتونو باندې د عمل کولو په وجه وایو چې مستعملي اوبه طاهر غیر مظهر دي، یعنې د اندامونو و حقیقت ته چې وگورو نو دې ته طاهر وایو، او د شریعت حکم ته چې وگورو نو غیر مظهر ورته وایو، نو ځکه به دا مستعملي اوبه په خپله پاکي وي خو نور به نه پاکوي.

د امام محمد د دليل حاصل: دا دی چې اندامونه هم پاک دي او په کومو اوبو سره چې اودس کیږي هغه اوبه هم پاکي دي، او دا خبره منل سوې ده چې پاک شی که د پاک شي سره یوځای سي نو په هغه سره ناپاکي نه پیداکیږي، لېکن څرنگه چې دلته په دې اوبو سره یو عبادت (اودس) اداء سوی دی نو ځکه دا اوبه د لوړې درجې نه سوې، او دې په وصف کې تغیر راغلی دی، لکه څرنگه چې د صدقې او زکاة مال دی ځکه مال خو په خپل ذات کې مظهر دی، الله تعالی فرمایي: لُحْدَمِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُطْفِئُ عَنْهُنَّ ذُنُوبَهُنَّ (سورة التوبة، ۱۰۴)، نو په کوم مال سره چې زکاة ادا کړی سي، شریعت هغه ته چټل او خیرن ويلي دي، همدا وجه ده چې د زکاة مال پر نبي ﷺ او دده پر اولاد شرعاً حرام دي، نو همدا راز چې کله په اوبو سره یو قربت (عبادت) ادا سوی وي یا حدث په لیري سوی وي نو هغه د نجاست حکمیه په وجه سره خیر نیږي، او له خپلي اصلي مرتبې څخه را کښته کیږي، نو په دې وجه به دا له مظهر والي څخه خارج وي، که څه هم پر طهارت به اوس هم پاته وي، نو ثابته سوه چې مستعملي اوبه طاهر غیر مظهر دي، نجسي نه دي، دا خبره هم په صحت سره ثابته ده چې صحابه وو به د نبي ﷺ د مستعملو اوبو لپاره ډېر کوښښ کوی او پر مخانو به یې تېرولې، نو که مستعملي اوبه نجسي وای نو نبي ﷺ به صحابه خامخا منع کولای، لکه څرنگه چې یې ابو طیبه (ښکر لگولو والا) د خپل بدن را ایستل سوو وړینو له چټینلو څخه منع کړی وو. (عنايه)

د شیخینو دليل: د مستعملو اوبو پر نجسوالي (مرداروالي) باندې د شیخینو دليل دا دی چې: څرنگه نبي ﷺ په ولاړو اوبو کې له نجاست حقیقه یعنې له متیازو کولو څخه منع کړې ده، همدغه رنگه یې په ولاړو اوبو کې له نجاست حکمیه یعنې له غسل کولو څخه هم منع کړې ده، نو په ولاړو اوبو کې غسل کول داسي دی لکه متیازي کول، نو ثابته سوه چې څرنگه متیازي ماء راكد (ولاړي اوبه) مرداروي، همدغه رنگه یې غسل هم مرداروي، او دویم دليل یې دا دی چې مستعملي اوبه هغه دي چې په هغو سره نجاست حکمیه لیري سوی وي، نو دا پر هغه اوبو قیاسیږي چې په هغو سره نجاست حقیقه لیري سوی وي، او په کومو اوبو چې نجاست حقیقه لیري سوی وي هغه ناپاکه دي، نو ځکه به مستعملي اوبه هم ناپاکه وي.

ښکاره دي وي چې امام حسن بن زیاد رَحِمَهُ اللهُ د مستعملو اوبو په نجاست غلیظه کېدلو باندې په قیاس سره دليل نیولی دی یعنې څرنگه چې هغه اوبه کومي چې په نجاست حقیقه کې استعمال سوي وي، د نجاست غلیظه په حکم کې دي، همدا رنگه هغه مستعملي اوبه چې په نجاست حکمیه کې استعمال سوي وي هغه به هم د نجاست غلیظه په حکم کې وي.

او امام ابو يوسف رحمه الله د مستعملو اوبو په نجاست خفيه کېدلو باندې دا دليل وړاندې کوي چې د مستعملو اوبو په طهارت او نجاست کې د علماؤ اختلاف دی او د علماؤ اختلاف تخفيف پيدا کوي، نو ځکه به مستعملي اوبه هم د نجاست خفيه په حکم کې وي نه د نجاست خليفه، والله اعلم.

د ماء مستعمل په تعريف کي تر ټولو راجح قول

د مستعملو اوبو په تعريف کي چې مخکې شومره اقوال هم را نقل سول، په هغو ټولو کي ښه او راجح قول د امام محمد رحمه الله دی، او د هغه د دليل طريقه تر ټولو قوي ده، او په دې زمانه کي د عموم بلوی په وجه سره فتوی هم د هغه پر قول ده، چې مستعملي اوبه طاهر (پاکي) دي، لېکن مطهر (پاکونکي) نه دي، علامه خو ازمي رحمه الله فرمايي: قال في المحيط: واختلفوا في طهارة ماء المستعمل. قال محمد: رحمه الله هو طاهر وهو رواية عن أبي حنيفة رحمه الله وعليه الفتوى. (الاصنب ج ۱، ص ۷۵)، علامه ابن الهمام رحمه الله فرمايي: واختار المحققون من مشايخ ما وراء النهر طهارته وعليه الفتوى. (القول الراجح ج ۱، ص ۱۱۴)

د ماء مستعمل تعريف او سبب (او اوبه څه وخت مستعملي گرځي)

قَالَ: وَالْمَاءُ الْمُسْتَعْمَلُ هُوَ فرمايي: او ماء مستعمل هغه دي مَا أُزِيلَ بِهِ حَدَثٌ چې په هغو سره يو حدث (بې اودسي) ليري سوي وي أَوْ اشْتَقِيلَ فِي الْيَدَيْنِ عَلَى وَجْهِ الْقُرْبَةِ او يا (هنه اوبه دي) چې په نيت د تقرب (عبادت) پرې بند استعمال سوي وي قَالَ: وَهَذَا عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ صاحب د هدايي فرمايي: چې دا د امام ابو يوسف په نېز دی وَقِيلَ هُوَ قَوْلُ * أَبْنِ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ ايضا او ويل سوي دي: چې دا د امام صاحب قول هم دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَصِيرُ مُسْتَعْمَلًا او امام محمد فرمايي: چې دا (اوبه) مستعملي نه گرځي إِلَّا بِإِقَامَةِ الْقُرْبَةِ مگر د قربت (عبادت) په ادا کولو سره (يعني د قربت له اداء کولو څخه بغير اوبه نه مستعملي کېږي) لَأَنَّ الْإِسْتِعْمَالَ بِإِسْتِقَالِ نَجَاسَةٍ الْكَامِلَةِ لَيْتَهُ ځکه چې اوبه په دې وجه مستعملېږي چې د گناهونو نجاست د اوبو و طرف ته منقل سي وَلَيْتَهَا سُورَالُ بِالنَّجَسَةِ لو دا نجاست صرف په عبادت (اداء کولو) سره ليري کېږي وَأَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَقُولُ إِسْقَاطُ الْقَرْضِ مُؤَثِّرٌ أَيْضًا او امام ابو يوسف فرمايي چې فرض ساقطول هم (د اوبو په مستعملولو کي) مؤثر دي فَيَبْثُ النَّفْسَ دَابَّالاً شَرِيحاً نو فساد به په دولرو خبرو سره ثابتېږي وَمَنْ يَصِيرُ الْمَاءُ مُسْتَعْمَلًا او اوبه کله مستعملي گرځي؟ الصَّحِيحُ أَنَّهُ كَمَا زِيلَ الْغُضُو نو (په دې باره کي) صحيح خبره داده چې کله له اندام څخه جلاسي صَارَ مُسْتَعْمَلًا نو مستعملي گرځي لَأَنَّ سُقُوطَ حُكْمِ الِاسْتِعْمَالِ قَبْلَ الْإِنْفِصَالِ لِلْمُؤَرَّةِ ځکه چې (له اندام څخه) تر جلا کېدلو مخکي د استعمال حکم ساقطېدل د ضرورت (لړتيا) په وجه دی وَلَا مُؤَرَّةَ بَعْدَهُ او تر جلا کېدلو وروسته هيڅ ضرورت نسته.

اللفاظ: «فَوَيْلٌ» نېكې، عبادت، ثواب، هغه شی یا کار چې د هغه په وجه د الله ﷻ نژدېکت حاصلېږي، «الامر»

جمع ده، واحد یې امر دی؛ ګناه، «الافعال» د باب افعال مصدر دی؛ جلا کېدل.

تشریح: په دې عبارت کې د مستعملو اوبو د حقیقت او سبب په باره کې بیان سوی دی، نو د شیخینو په نېز د اوبو د مستعملېدلو سبب دوه شیان دي: (۱) حدث لیري کول، (۲) د قربت او ثواب نیت کول، که دا دواړه شیان پیدا سي، یا په دواړو کې یو پیدا سي، په دواړو صورتونو کې اوبه مستعملي ګرځي، او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مستعملو اوبو سبب فقط نیت دی، او د امام زفر او امام شافعي په نېز د اوبو د مستعملېدلو سبب فقط حدث لیري کول دي، نو که یوه محدث (بې اودسه سړی) د ثواب او قربت په نیت سره اودس وکړی نو په اتفاق سره اوبه مستعملي ګرځي، او که اودس لرونکی سړی د ښخوالي حاصلولو (یا تازګۍ) لپاره اودس وکړی نو په اتفاق سره اوبه مستعملي نه ګرځي، او که محدث (بې اودسه سړی) د ښخوالي د حاصلولو لپاره اودس وکړی، نو د شیخینو او امام زفر په نېز اوبه مستعملي ګرځي، او د امام محمد او امام شافعي په نېز مستعملي نه ګرځي، د امام محمد په نېز خو ځکه چې د قربت او عبادت اراده نسته، او د امام شافعي په نېز ځکه چې بې له نیته حدث نه لیري کېږي، او که یو اودس لرونکی سړی د قربت او عبادت په نیت سره اودس وکړي نو د امام ابو حنیفه، امام ابو یوسف، او امام محمد رَحْمَتُهُمُ اللهُ په نېز اوبه مستعملي ګرځي، او د امام زفر او امام شافعي رَحْمَتُهُمُ اللهُ په نېز مستعملي نه ګرځي. (منابه)

د امام محمد دلیل: دا دی چې اوبه ځکه مستعملي ګرځي چې د ګناهونو نجاست د اوبو و طرف ته منتقل سي، او دا نجاست صرف د عبادت او ثواب په نیت سره لیري کېږي، نو معلومه سوه چې اوبه د ثواب له نیت څخه بغیر نه مستعملېږي.

د امام ابو یوسف دلیل: امام ابو یوسف فرمایي چې فرض ساقطول يعني حدث (بې اودسي) لیري کول هم مؤثر دي، مطلب دا چې د امام صاحب او امام ابو یوسف په نېز د اوبو صفت هغه وخت بدلېږي چې کله نجاست حکمیه له خپل محل څخه لیري سي او د اوبو و طرف ته منتقل سي، او نجاست حکمیه په دواړو صورتونو کې د اوبو و طرف ته منتقل کېږي، يعني د حدث لیري کولو په وخت کې هم، او د ثواب د نیت په وخت کې هم، نو ځکه به د اوبو فساد يعني د اوبو استعمال له دواړو خبرو څخه ثابتېږي.

اوبه کله مستعملي ګرځي؟ صاحب د هدايې له ومې یصير الماء مستعملاً... الخ څخه په همدې باره کې بیان کوي، د عبارت حاصل دا دی چې أحناف خو پر دې خبره متفق دي چې تر څو چې اوبه پر اندام وي تر هغه وخته پر اوبو د استعمال حکم نه پر لګېږي، لېکن کله چې له اندام څخه جلا سي، او تر اوسه لا په یو ځای یا لویښي کې درېدلي نه وي، نو د دې په استعمال کې اختلاف دی، سفیان ثوري، ابراهیم نخعي او بعضي نورو مشائخو ويلي دي چې په دې وخت کې هم مستعملي نه ګرځي، سر څو چې په یو ځای کې درېدلي نه وي، او أحناف وايي چې څرنگه له بدن څخه جلا سي، نو مستعملي ګرځي، او په یو ځای کې جمع کېدل شرط نه دي، معتمد قول د احنافو دی.

د معتمد قول دلیل دا دی چې کله اودس کونکي په اوبو سره خپل یو اندام پرېولی نو په ښکاره هغه مستعملي سوي، لېکن له اندام څخه تر جلا کېدلو مخکې به په دې وجه و دې ته مستعملي نه وړل کېږي چې اودس کول یو ضرورت دی، او د اودس په دوران کې پر اندام باندي د اوبو لګېدل هم ضروري دي، نو ځکه د دغه ضرورت پر بنیاد تر جلا کېدلو مخکې و دې ته مستعملي نه وړل کېږي، خو کله چې اوبه له اندام څخه را جلا سي نو پر دې به د مستعمل والي مهر لګېږي، ځکه چې تر جلا کېدلو وروسته د دې هیڅ ضرورت نسته.

جنب سړی چې په شاه (یا تالاب) کې د سولاغې راکښلو لپاره غوټه ووهي نو څه حکم دی؟

وَالْجُنُبُ إِذَا انْقَسَرَ فِي الْبَيْتِ لَطَلِبَ الدُّلُوْا اَوْ كَهْ جُنْبُ سَرِي د سولاغې راکښلو لپاره په شاه کې غوټه ووهل فَعِنْدَ أَنْ يُوسِفَ رَجَعَهُ اللهُ الرَّجُلُ بِحَالِهِ نو دامام ابویوسف رَجَعَهُ اللهُ په نېز داسې پر خپل حال پاته دی (یعنې منسي جنب دی څرنگه چې مخکې وو) لَعَدِمِ الصَّبِّ حُكْمَ (پرده باندي داوبو) بهېدل نه راغله (یعنې نه پر ځان اوبه نه ویسولې) وَهُوَ شَرٌّ عِنْدَهُ لَا شِقَاطَ الْفَرْضِ حال دا چې دامام ابویوسف رَجَعَهُ اللهُ په نېز د فرضو د ساقطولو لپاره (پر ځان داوبو ویسول) شرط دي وَالْمَاءُ بِحَالِهِ او اوبه هم پر خپل حال پاته دي (یعنې پاکي دي) لَعَدِمِ الْأَمْرَيْنِ حُكْمَ چې (ییسول او نیت) دواړه نسته عِنْدَ مُحْكَمٍ رَجَعَهُ اللهُ كَلَاهِمَا طَاهِرَانِ او دامام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز دواړه پاک دي الرَّجُلُ لَعَدِمِ اسْتِثْنَاءَ الْبَيْتِ انسان خو په دې وجه (پاک دی) چې (دده په نېز) اوبه ییسول شرط نه دي وَالْمَاءُ لَعَدِمِ رِيَّةِ الْقَرَابَةِ او اوبه د قریت (عبادت) دنیت د نشتوالي په وجه (پاکي دي) عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللهُ كَلَاهِمَا نَجِسَانِ او دامام ابو حنیفه رَجَعَهُ اللهُ په نېز (سړی او اوبه) دواړه مردار دي الْمَاءُ لَا شِقَاطَ الْفَرْضِ عَنِ الْبَعْضِ بِأَوَّلِ الْمُلَاقَاةِ اوبه په دې وجه (مرداري دي) چې په اول ملاقات (اتصال) سره له بعضي اندامونو څخه فرض ساقط سو وَالرَّجُلُ لَبَقَاءِ الْحَدَثِ فِي بَقِيَّةِ الْأَعْضَاءِ او سړی ځکه (ناپاک دی) چې دده په باقي اندامونو کې (تراوسه لا څه) حدث پاته دی وَيَقِيلُ عِنْدَهُ تَجَاسُّةُ الرَّجُلِ بِتَجَاسُّةِ الْمَاءِ الْمُسْتَقْبَلِ او ویل سوي دي چې دامام صاحب رَجَعَهُ اللهُ په نېز د سړي نجاست د مستعملو اوبو د نجاست په وجه دی وَعَنْهُ أَنَّ الرَّجُلَ طَاهِرٌ او له امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ څخه یو روایت دا (هم) دی چې سړی پاک دی لَأَنَّ الْمَاءَ لَا يَغْطِي لَهُ حُكْمَ الْأَشْتِعْمَالِ قَبْلَ الْإِنْفِصَالِ ځکه چې تر جلا کېدلو مخکې اوبو ته د استعمال حکم نه سي ورکول کېدلای وَهُوَ أَذَقْتُ الرِّوَايَاتِ عَنْهُ او دامام صاحب له ټولو روایتونو څخه دا روایت (د فقهي سره) زیات موافق دی.

اللفات: ﴿لَعَدِمَ﴾ د انفعال له باب څخه د ماضي صیغه ده: غوټه وهل، ډوبېدل، ﴿عَسَى﴾ د نصر له باب څخه مصدر دی عَسَى یُسَبِّحُ: ییسول (بهول).

تقویر: د الجنب څخه مراد هغه جُنْب سړی دی چې پر بدن یې هیڅ حقیقي نجاست نه وي، او د شاه څخه مراد هغه شاه (یا تالاب) دی چې د لس تر لسه څخه کم وي.

صورت د مسئلې: دا دی چې که یو جنب سړی د سولاغې راکښلو لپاره یا د ښوالي حاصلولو لپاره په شاه کې غوټه ووهل، خو پر بدن یې اوبه نه ومېلې، نو دامام ابویوسف رَجَعَهُ اللهُ قول دا دی چې اوس هم دا جنب سړی پر خپل مخکني حال پاته دی یعنې منسي جنب دی او اوبه هم پر خپل مخکني حال پاته دي یعنې منسي پاکي دي، او په غوټه وهلو سره نه په سړي کې طهارت راغلی دی او نه په اوبو کې نجاست راغلی دی، دامام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز سړی هم پاک دی

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَعَهُ اللهُ يعني الرواية الأخيرة، قال العلامة ابن المصنف رَجَعَهُ اللهُ: وعنه أن الرجل طاهر وهذه الرواية هي صحيحة كذا في

فتح القدیر ج: ١١، ص: ٨٠ و رد المحتار ج: ١١، ص: ١٢٨ [القول الرابع ج: ١١، ص: ١٦]

او اوبه هم پاکي دي، او له امام صاحب څخه په دې باره کي دوه روايتونه راټول شوي دي: (۱) سړی او اوبه دواړه ناپاکه دي، (۲) سړی پاک دی، اوبه ناپاکه دي.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چې پريښ او اوبه بيول د فرضو د ساقطولو لپاره شرط دي او هغه دلته نسته، نو ځکه د جنب سړي فرض ساقط نه سو او کله چې فرض ساقط نه سو نو سړی پر هغه خپل جنابت پاته سو، او اوبه ځکه پاکي دي چې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د اوبو د مستعملېدلو لپاره دوه سببونه دي: (۱) حدث ليري کول، (۲) د قربت او ثواب نيت کول، نو څرنگه چې دلته دواړه سببونه نسته، نو ځکه به اوبه مستعملي نه وي بلکي پر خپل مخکني حال به پاکي پاته وي.

د امام محمد دليل: دا دی چې اوبه بيول د فرضو د ساقطولو لپاره شرط نه دي، نو بغير له اوبو بيولو فقط په غوټه وهلو سره دده جنابت ساقط سو، او دی پاک سو، او اوبه په دې وجه پاکي دي چې ده د قربت او ثواب نيت کړی نه دي، حال دا چې د امام محمد رحمه الله په نېز د اوبو د مستعملېدلو لپاره د قربت نيت کول شرط دي، د قربت له نيت بغير دده په نېز اوبه نه مستعمليري.

د امام ابو حنيفه دليل: دا دی چې اوبه خو په دې وجه ناپاکه دي چې کله د دې جنب سړي بعضي اندامونه د اوبو سره ولگېدل نو له هغه بعضي اندامونو څخه فرض ساقط سو، او د هغه په وجه اوبه مستعملي سوي که څه هم دده نيت نه وو، ځکه چې د فرضي غسل د ساقطولو لپاره نيت شرط نه دی، او سړی ځکه ناپاکه دی چې تر اوسه يې لا په بعضي اندامونو کي حدث پاته دی، ځکه چې باقي اندامونه په ناپاکه اوبو سره پاک نه سول، او يو قول دا هم دی چې سړی ځکه ناپاکه دی چې د امام صاحب په نېز د فرضو د ساقطولو لپاره نيت شرط نه دی نو فرض غسل خو له نيت څخه بغير ساقط سو، لېکن د مستعملو اوبو په وجه دده بدن ناپاکه سو، دې قول پر بناء خو دده لپاره د قرآن قرائت کول جائز دي خو لمونځ نه سي کولی.

او د امام صاحب رحمه الله يو روايت دا دی چې سړی پاک سو ځکه چې له بدن څخه تر جلا کېدلو مخکي پر اوبو د مستعملېدلو حکم نه سي لگېدلاى، لېکن کله چې دا سړی له اوبو څخه جلا سو نو هلته بيا دا اوبه مستعملي وگرځېدلې، او وروسته تر دې سړي بيا په دې مستعملو اوبو غوټه نه سو، نو په دې وجه دا سړی پاک دی، او اوبه ناپاکه دي.

صاحب د هدايې فرمايي چې دا روايت د امام صاحب رحمه الله د اصولو سره زيات مناسب لري، نو ځکه به دا روايت راجح وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي د امام صاحب آخري قول راجح دی يعني دا چې سړی پاک دی، او اوبه ناپاکه دي، علامه شبلي رحمه الله د تبیین الحقائق په حاشيه کي وايي: (قوله وهو أوفق الروايات) أى القياس. وقال الكافي أى أسهل. وفى

شرح الجمع وهذه الرواية صحيحة. [القول الرابع ج ۱، ص ۱۶]

په دباحث سره پوست (خرمن) پاکيږي، که نه! او له پوست څخه مسئله (مضلي) جوړول

قال: **وَكُلُّ إِبَاحٍ دَبٌّ فَكُلُّ طَهْرٍ فَرْمَايِي** او هر څرمن (پوست) چې رنگ کېل سي (يعني پخه کړل سي) نو هغه پاکه سو. **وَجَاكَتِ السَّلَافِيَّةُ** او پر دغه رنگ سوي څرمن لمونځ جائز دی **وَالْوَضُوءُ مَعَهُ** او له دې څخه اودس (هم جائز دی) **إِلَّا جِلْدَ الْخَنْزِيرِ وَالْأَدَمِيَّ** ما سوا د خنزير او د انسان له څرمني څخه **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي **إِبَاحٍ دَبٌّ** **فَكُلُّ طَهْرٍ كَوْمِي** څرمني ته چې رنگ ورکړل سي هغه پاکه سو. **وَهُوَ بِعُزْمِهِ حَبَّةٌ عَلَى مَا لَيْكَ رَحِمَهُ اللَّهُ** چې جلد النبی ﷺ لو

دا (حديث) دخپل عموم په وجه د مردار حيوان د څرمني په باره كي دامام مالك رَجَّه الله په خلاف حجت دی وَلَا يُعَارِضُ بِالنَّفْسِ الْوَارِدِ عَنِ الْإِنْتِفَاعِ مِنَ النِّبْتَةِ او له مردار حيوان څخه چي د نفعي حاصلولو (په باره كي) كوم د منعي حديث راغلی دي هغه د پورتني حديث معارض نه دی وَهُوَ قَوْلُهُ الْكَلْبُ او هغه د نبي ﷺ دا قول دی لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ النِّبْتَةِ بِأَهَابٍ د مردار حيوان له څرمني څخه فايده مه اخلي لِأَنَّهُ اسْمُ لَغَيْرِ الْمَذْبُورِ ځكه چي إهاب د هغه څرمني نوم دی چي دباغت وركول سوي نه وي وَحُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَجَّهَ اللَّهُ فِي جِلْدِ الْكَلْبِ او (ذكر سوي حديث) دسپي د څرمني په باره كي دامام شافعي رَجَّهَ الله په خلاف حجت دی وَلَيْسَ الْكَلْبُ بِنَجَسٍ الْعَيْنِ حال دا چي سپي نجس العين (هم) نه دی الْأَتْرَى أَنَّهُ يُنْتَفَعُ بِهِ حِرَاسَةً وَاصْطِيَادًا آيا ته نه گوري چي له سپي څخه د پيره داري (څو كېلاري) او ښكار كار اخيستل كيږي بِخِلَافِ الْخَنْزِيرِ په خلاف د خنزير لَأَنَّهُ نَجَسٌ الْعَيْنِ ځكه خنزير نجس العين دی إِذَا نَهَأَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: فَإِنَّهُ رَجَسٌ [سورة الانعام: ۱۴۵] مُنْصَرَفٌ إِلَيْهِ ځكه چي د الله تعالى په دې قول فَإِنَّهُ رَجَسٌ كي د هاء ضمير وخنزير ته راجع دی لِقَرِّبِهِ د نژدېكت په وجه (يعني ځكه چي خنزير د هاء و ضمير ته نژدې) وَحُرْمَةُ الْإِنْتِفَاعِ بِأَجْزَاءِ الْأَذْيِ لِكُرَامَتِهِ او د انسان له اجزاؤ څخه د نفعي اخيستلو حرمت د هغه د كرامت (بزرگي) په وجه دی فَخَرَجَا عَنَّا رَوَيْنَا نودا دواړه (څرمني) زموږ له بيان سوي روايت څخه ووتلې ثُمَّ مَا يَنْتَعَمُ الثَّنَّ وَالْفَسَادَ فَهُوَ دِبَاغٌ بيا چي كوم شی (هم) د څرمني (بلبوري او خراپېدل ختموي نو هغه دباغت دی وَإِنْ كَانَ تَشْبِيْهًا ځكه هم هغه په لمر كي وچول وي أَوْ تَتَرْتَّبًا يا په خاورو لږ وي لِأَنَّ الْمُتَقَصُّودَ يَخْصُلُ بِهِ ځكه چي په دې سره (هم) مقصود حاصلېږي فَلَا مَغْنَى لِاشْتِرَاطِ غَيْرِهِ نو د بل شي د شرط لگولو هيڅ فايده نسته ثُمَّ مَا يَطْهَرُ جِلْدُهُ بِالْذِّبَاغِ يَطْهَرُ بِالذِّبَاغِ بيا چي د كوم حيوان څرمن په دباغت سره پاكېږي، (د هغه څرمن) په ذبح كولو (حلالولو) سره هم پاكېږي لِأَنَّهُا تَعْمَلُ عَمَلُ الدِّبَاغِ فِي إِزَالَةِ الرُّطُوبَةِ النُّجَسَةِ ځكه چي د مردارو رطوباتو په ليري كولو كي ذبح كول (هم) د دباغت كار كوي وَكَذَلِكَ يَطْهَرُ لَحْنُهُ او دغه ډول په ذبح كولو سره د هغه حيوان غوښي هم پاكېږي هُوَ الصَّحِيحُ او همدا مذهب صحيح دی وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَرَاكُزًا ځكه هغه حيوان داسي نه وي چي غوښي يې خوړل كيږي.

اللفاظ: ﴿إِهَاب﴾ د يو حيوان لنډه څرمن (پوست)، هغه پوست چي وچ كړی سوي نه وي، ﴿كَلْبٌ﴾ د مجهول صيغه ده: پوست پنخول، رنگ وركول، ﴿حِرَاسَةً﴾ پيره داري (څو كېلاري)، ﴿اصْطِيَادًا﴾ د افتعال د باب مصدر دی: ښكار كول، ﴿كُنَّ﴾ د بلبوري، تمقن (بوښناكه كېلنه) ﴿كَلْبٌ﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: په لمر كي وچول، لمر ته

* تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب اللباس، باب روى ان لا يستنفع بإهاب الميتة، حديث رقم: ۴۱۲۷، والسالى في كتاب الفرع والمشورة، باب ما يدعي

ه حلود الميتة، حديث رقم: ۳۲۵۶.

اچول. «تثريب» د تفميل د بلب مصدر دی: په خاورو لږل، خاوري پر اچول، «الذکاة» ذبح کول (سرور پرېکول، حلالول).

تشرېح: د عبارت تر وضاحت مخکې په لنډه توګه دا خبره په ذهن کې ونیسې چې درنګ ورکړل سوي (يعني مذبوغ) پوست (خرمن) نوم جلا دی او د اوم (کچه) پوست نوم جلا دی، همدارنګه د دوی احکام هم جلا دي، نو په عربي کې د اوم او غیر مذبوغ پوست لپاره د اهاب لفظ استعمالیږي، او د مذبوغ او رنګ ورکړل سوي پوست لپاره د ادير يا ادر نوم استعمالیږي (بني ج ۱۱، ص ۳۵۹). همدارنګه له انسان او خنزیر څخه ماسوا پر هر ډول رنګ ورکړل سوي (مذبوغ) پوست باندې لمونځ کول، يا اغوستل جائز دي، همدارنګه له دې پوست څخه ژي جوړول او له هغه څخه اودس کول هم جائز دي، د دې په خلاف پر اوم او غیر مذبوغ پوست باندې نه لمونځ جائز دی او نه له هغه ژي څخه چې له اوم پوست څخه جوړ کړی سوی وي اودس جائز دی. (اوس د عبارت حل ته گوري).

صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز له خنزیر او انسان څخه ماسوا د هر حیوان پوست (خرمن) په رنګ ورکولو سره يا د پودرو او نورو شيانو په ذریعه د بدبوبي او رطوبت په لیرې کولو سره هغه پاکيږي، همدارنګه د هغه اغوستل يا لمونځ پر کول يا ژي څنې جوړول او له هغه څخه اودس کول صحيح او جائز دي، او په دې باره کې دليل د نبی ﷺ دا فرمان دی: ايا اهاب دېغ فقد طهر يعني هر ډول پوست په دباغت ورکولو سره پاکيږي، دا حديث عام دی او د خپل عموم په اعتبار سره د امام مالک رحمه الله او د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی. د امام مالک رحمه الله په خلاف ځکه حجت دی چې امام مالک رحمه الله د مرداري پوست تر دباغت ورکولو وروسته هم ناپاکه بولي.

د امام مالک دليل: امام مالک رحمه الله د خپل قول په تائيد کې د نبی ﷺ هغه فرمان رانقل کوي چې دوی ﷺ له خپل وفات څخه يوه مياشت مخکې د جهينه قوم ته ليکلی وو چې د هغه مضمون دا وو: لا تنتفعوا من البية بآهاب ولا عصب، (چې د مرداري له پوست او پلو څخه فايده مه اخلئ)، له دې فرمان څخه خو همدا معلوميږي چې د مرداري پوست ناپاکه دی، ځکه که هغه پاک وای نو له دې څخه به د فايدي اخيستلو منع نه کېدلای.

جواب: زموږ له طرفه د امام مالک رحمه الله له وړاندې سوي روايت څخه دا جواب ورکول کيږي چې دا حکم د اهاب په باره کې دی (يعني د هغه پوست په باره کې دی چې رنګ ورکړل سوی نه وي)، او زموږ کلام د ادير (رنګ ورکړل سوي پوست) په باره کې دی، نو زموږ د مذهب او روايت په مينځ کې هيڅ تعارض نسته. او زموږ بيان سوی حديث د امام شافعي رحمه الله په خلاف ځکه حجت دی چې د امام شافعي رحمه الله په نېز د سپي پوست تر دباغت وروسته هم ناپاکه پاتېږي.

د امام شافعي دليل: قياس دی يعني سپی پر خنزیر قياسوي، يعني څرنگه چې د خنزیر پوست په دباغت سره نه پاکيږي، همدغه رنګه د سپي پوست هم په دباغت سره نه پاکيږي.

جواب: زموږ له طرفه د امام شافعي رحمه الله د قياس جواب دا دی چې ستا قياس صحيح نه دی، ځکه چې خنزیر نجس العین دی، او د صحيح قول مطابق سپی نجس العین نه دی، ځکه چې هغه د څو کيداری، ښکار او داسې نورو فايديو په خاطر ساتل کيږي، که سپی نجس العین وای نو د خنزیر په ډول به له هغه څخه د هر ډول انتفاع (فايدي اخيستلو) منع کېدلای، د دې په خلاف د خنزیر نجس العین کېدل خو په قرآن کې راغلي دي: قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُرْحَىٰ إِلَّا مَعْرُوفًا عَلَىٰ عِلْمٍ

يَلْعَنُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دُمًا مَسْفُوحًا أَوْ خَزْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ (سورة الأنعام، ۱۲۸)، (يعني ای نبي ﷺ) روايه (دوی ته) چي نه وینم زه په هغه شی کي چي وحی کړل سوي دي ماته (تراوسه پوري) (یوشی) حرام کړی سوی دیو خوړونکي (لپاره) مگر که وي داسی مرداره یا وینه بهېدونکی یا غوښه د خنزیر نو پېشکه دغه خنزیر پلټی دی (تفسیر کابلي، ج ۱، ص ۱۸۲) له دې آیت څخه دلیل په دې توگه نیول کیږي چي په فأنه کي ضمیر د "د خنزیر و طرف ته راجع دی، ځکه چي هغه و ضمیر ته نژدې دی، او د آیت د آخري جزء مفهوم دا دی چي خنزیر بالکل ناپاک او نجس دی، نو چي کله خنزیر نجس دی، نو سپی کوم چي نجس العین نه دی پر خنزیر قیاسول قیاس مع الفارق دی.

په هر حال دا خبره تسلیم سوې ده چي د خنزیر او د انسان له پوست څخه ماسوا هر پوست تر دباغت وړکولو وروسته پاکیږي، او که څه هم د آیا إهاب دیغ... إلخ عموم تر دباغت وروسته د خنزیر او د انسان د پوست د پاکوالي تقاضا کوي، مگر بیا هم دا دواړه پوستونه له دې عموم څخه خارج او مستثنی دي، ځکه چي خنزیر دخپل نجاست او خباثت په وجه نجس دی، او انسان دخپل شرافت او کرامت په وجه د احترام هغه مقام ته رسېدلی دی چي له هیڅ یو جزء څخه یې فایده اخیستل صحیح نه دي، قرآن کریم د انسان کرامت په دې الفاظو سره اعلان کړی دی: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (سورة الإسراء، ۷۰)، نو ځکه به دا دواړه د آیا إهاب له عموم څخه مستثنی وي، لیکن په پاته شیانو کي به د دې عموم باقي او پر خپل ځای وي.

(صاحب دفتح القدیر) بغیر له آیا إهاب دیغ... إلخ څخه نور هم ډېر حدیثونه دملبوغ پوست د پاکوالي په باره کي ذکر کړي دي، د دار قطني په حواله سره یې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا روایت بیان کړی دی: قال رسول الله ﷺ استمعوا بجلود الميتة إذا هي ديفت... إلخ، يعني که د مرداري پوست ته دباغت وړکړل سو نو له هغه څخه فایده حاصله کړئ، همدغه رنگه له أم سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا څخه روایت سوی دی چي نبي ﷺ وفرمایيل: لا بأس بسلک الميتة إذا ديفت، يعني که د مرداري پوست ته دباغت وړکړل سي نو د هغه استعمالول هیڅ پروا نه لري. (فتح القدیر ج ۱، ص ۱۰۱)

ثم ما ينعم الخ له دې حایه صاحب د هدایې د دباغت تعریف بیانوي، حاصل یې دا دی چي هر هغه شی کوم چي د پوست (خرمني) بدبويي ليري کړي او څرمن له خرابوالي او وروستوالي څخه وساتي نو د هغه نوم دباغت دی، هغه که دا کار د مالګي په ذریعه وکړی سي، یا د خاورو په ذریعه وکړی سي، یا د لمر په ذریعه وکړی سي، ځکه مقصود خو په اصل کي د دا دی چي د پوست بدبويي ختمه سي، او هغه له خرابوالي او وروستوالي څخه خوندي سي، نو ځکه به نظر صرف پر مقصود وي او دیوبل شی شرط به نه ایښوول کیږي.

ثم ما يطره الخ د دې عبارت حاصل دا دی چي د کوم حیوان پوست په دباغت سره پاکیږي، د هغه پوست په ذبح کولو سره هم پاکیږي، لیکن په ذبح کي شرط دا دی چي داسي سړي به ذبح کړی وي چي هغه د ذبحي اهل وي، لود ده ذبیحه به حلاله هم وي، په ذبح سره د پوست د پاکوالي دلیل دا دی چي څرنگه په دباغت سره نجس او مردلر رطوبتونه ختمیږي همدغه رنگه په ذبح سره هم دا رطوبتونه ختمیږي، او پر مقصود د طهارت حکم لګیږي، نو ځکه موږ دلته هم په ذبح شرعي سره د پوست د طهارت حکم ولگوی.

وإن لم يكن ما كولا الخ په ذبح کي د پوست د پاکوالي بل وجود یوه بله فته فایده دا هم سته چي په ذبحي سره د حیوان فوښي هم حلالیږي، بلکي فقهاؤ خو تر دې پوري لیکلي دي چي له وینو څخه ملسو یې نور ټوله شیان پاکیږي.

بيا برابره ده که هغه داسي حيوان وي چي غوښي يې خوړل کيږي، يا داسي حيوان وي چي غوښي يې نه خوړل کيږي، خو په هر حال غوښي يې پاکيږي. همدا وجه ده که داسي حيوان ذبح کړی سي چي غوښي يې نه خوړل کيږي، او بيا دا غوښي يو سړی په خپل جیب کي د ځان سره کښيږدي، او لمونځ ورسره وکړي نو بې له شکه د هغه لمونځ صحيح کيږي.

د مرداري وربښته او هډوکي پاک دي، که نه؟ (په دې باره کي د فتهاؤ قولونه او دليلونه)

قَالَ: وَشَعْرُ الْبَيْتَةِ وَحُكْمُهَا طَاهِرٌ فرمايي: او د مردار حيوان وربښته او هډوکي پاک دي وَ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: نَجَسٌ امام شافعي فرمايي: چي (دواړه) نجس دي لِأَنَّهُ مِنْ أَجْزَاءِ الْبَيْتَةِ ځکه چي دا د مرداري اجزاء دي وَلَكِنْ أَكَلُهُ لَا حَيْثَافَةَ فِيهِمَا او زموږ دليل دا دی چي په دې دواړو (يعني وربښته او هډوکو) کي ژوند نه وي وَلِهَذَا لَا يَتَلَامُ بِعَظْمَيْهَا (همدا وجه ده) چي ددې په پرېکولو سره حيوان درد (او تکليف) نه محسوسوي فَلَا يَحُلُّهَا النَّجَسُ نو په دوی کي به مرگ هم اثر نه کوي إِذَا النَّجَسُ زَوَالَ الْحَيَاةِ ځکه چي مرگ خو د ژوند ختمېدلو ته ويل کيږي وَشَعْرُ الْإِنْسَانِ وَحُكْمُ طَاهِرٌ او د انسان وربښته او هډوکي پاک دي وَ قَالَ الشَّافِعِيُّ: نَجَسٌ او امام شافعي فرمايي: چي نجس دي لِأَنَّهُ لَا يَنْتَفِعُ بِهِ ځکه چي په دې سره فايده نه اخيستل کيږي وَلَا يَجُوزُ بَيْعُهُ او نه يې خرڅلاو جائز دی وَلَكِنْ أَنْ عَدِمَ الْإِشْفَاعَ وَالْبَيْعَ لِكَرَاهَتِهِ او زموږ دليل دا دی چي د انتفاع او خرڅلاو ممانعت د انسان د کرامت (او تعظيم) په وجه دی فَلَا يَدُلُّ عَلَى نَجَاسَتِهِ نو دا (ممانعت) به ددوی پر نجاست دلالت نه کوي.

اللفظ: «عظم» هډوکي، «جمل» ذنبر دباب مضارع صيغه ده: داخپلېدل، حلول کول، يو ځای ته ننوتل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز د مردار حيوان وربښته، هډوکي همدا رنگه ښکړ، نو کان او ښونگري او داسي نور ټوله پاک دي، لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي د شيان ناپاکه (مردار) دي. **د امام شافعي دليل:** دا دی چي دا ټوله شيان د مرداري له اجزاؤ څخه دي، او مرداره د خپلو ټولو اجزاؤ سره ناپاکه ده، نو ځکه به ددې وربښتيان، هډوکي، او داسي نور ناپاکه او مردار وي.

زموږ دليل: دا دی چي د مرداري ټوله اجزاء ناپاکه نه دي بلکي صرف هغه اجزاء يې ناپاکه دي چي ژوند پکښي وي او د مرگ په وجه ختم سي، او د شيان کوم چي لوړ ذکر سول په دې کي ژوند نه وي ځکه که له دوی څخه يو شی پرېکړل سي نو حيوان تکليف او درد نه محسوسوي، نو چي کله په دوی کي ژوند نسته، نو مرگ هم نه سي پر راتلی، ځکه چي مرگ خو د ژوند ختمېدلو ته ويل کيږي.

دويمه مسئله: په دې لړ کي يو بله مسئله دا ده چي زموږ په نېز د انسان وربښته او هډوکي پاک دي، لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ د انسان وربښته او نورو ته هم ناپاک وايي.

د امام شافعي دليل: دا دی چي د انسان له هيڅ يو جزء څخه نه فايده اخيستل صحيح دي او نه يې د يو جزء خرڅول او رانيول صحيح دي، که د انسان وربښته، هډوکي او داسي نور پاک وای نو بيا به په شريعت کي د دې له خرڅولو او رانيولو څخه منع نه کېدلای، نو معلومه سوه چي د مرداري په ټول د انسان وربښته او نور هم نجس او ناپاکه دي.

زموږ دليل: دا دی چې د انسان له یو جزء څخه د فایده اخیستلو ممانعت یا یې د خرڅولو او رانیولو حرمت د انسان د نجاست په وجه نه دی، بلکې د دې شیانو ممانعت د انسان د کرامت او شرافت په وجه دی، ځکه چې الله تعالی خپل ستر امانت د انسان په غاړه ورکړی دی، او انسان ته یې د بزرګۍ او لوړوالي هغه مقام وربخښلی دی، چې هغه ته بل مخلوق رسېدلای نه سي، اوس که موږ د انسان د اجزاو د خرڅولو او رانیولو یا له دې څخه د ګټې او فایده اخیستلو اجازت ورکړو نو ښکاره ده چې دا د انسان په حق کې توهین او سپکوالی دی، او موږ ته د دې هیڅ حق نسته.

لیکن له دې څخه دا نه لازمیږي چې د انسان ورېښته او نور دي د طهارت په صفت سره متصف نه وي، ځکه که په دې کې طهارت نه وای نو نبی ﷺ به په هیڅ حال کې هم خپل ورېښته مبارک پر صحابه کرامو نه تقسیمولای، څرنګه چې په ډېرو روایتونو کې را نقل سوي دي چې نبی ﷺ خپل سر مبارک وخری، او ورېښته یې پر صحابه کرامو تقسیم کړل، دا د دې خبرې ښکاره دلیل دی چې د انسان ورېښته او نور پاک دي، ځکه که دا نجس وای نو نبی ﷺ به هیڅکله تقسیم کړي نه وای.



فصل فی البیڑ

دافصل د شاه (د احکامو په بیان) کې دی

تشریح: تر دې مخکې دا بیان وو چې که په لږ اوبو کې نجاست ولوېږي نو ټولې اوبه مردارېږي، خو د شاه مسئله له دې څخه جلا ده، ځکه چې په بعضي صورتونو کې په نجاست سره د شاه ټولې اوبه هم نه مردارېږي، د همدې صورتونو او شکلونو د لا څرګند تیا او وضاحت لپاره صاحب د هدايې دافصل جلا بیانوي.

د شاه احکام، په ماء قليل (لږ اوبو) کې نجاست لوبدل

وَإِذَا وَكَعَتْ فِي الْبُيْرِ نَجَاسَةٌ أَوْ شَيْءٌ وَخْتٌ فِيهِ بِه شَاةٌ كَيْ نَجَاسَتِ (مرداري) ولوېږي نُوحِثَ وَكَانَ دَرَكُ مَا فِيهَا مِنَ الْمَاءِ رَاكِبًا كَيْ يَرِي بِه هَفْه (ټولي) اوبه کوم چې په شاه کې دي طَهَارَةً لَهَا د شاه د پاکوالي لپاره (يعني د ټولو لږو راکښل د دې شاه لپاره پاکولی دی) بِاجْتِمَاعِ السَّلَفِ د سلفو په اجماع سره وَمَسَائِلُ الْأَبَارِ مِنْبِئَةً عَلَى رِجَالِ الْأَكْبَارِ دُونَ الْقِيَّاسِ او د شاه مسئلې د آثارو پر تابعناري مبني دي نه پر قیاس.

اللفات: ﴿البیڑ﴾ شاه جمع یې آبّار راځي، ﴿نوحث﴾ د فتح له باب څخه واحد مؤنثه غایبه ماضی مجهول صیغه ده، نَحْ يَنْحِ: لوبه راکښل.

تشریح: د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه مه! چې په متن کې د نُوحِثَ صیغه مؤنثه ده، نو په دې کې د هې ضمیر مرجع څه شي دی؟ او دا ولې مؤنث راوړل سوه؟ په دې باره کې دفتح القدير والا رایه داده چې د دې مرجع نجاست ګرځول ډېر غوره دي، صاحب د عنایه رَجَنَ الله لیکلي دي چې دا تأنیث د ظاهري اسناد په اعتبار سره دی، يعني تر دې

مخكي د نجاست لفظ راغلی دی (چې هغه مؤنث دی)، نو ځکه یې دا هم د مؤنث په صیغه سره بیان کړه، (خو په اصل کې یې نجاست ته استاندنه دي سوي).

صورت د مسئلې: دادی چې که په شاه کې نجاست ولوېږي نو له هغه څخه به پوره اوبه را کښل کیږي ددې لپاره چې وروسته کومي اوبه را وځي هغه هم پاکي سي، او خپله شاه هم پاکه سي، يعني علیحده د شاه او د شاه د دېوالونو صفا کولو ضرورت نسته، ځکه چې د صحابه وو او تابعینو رضوان الله علیهم اجمعین همدغه عمل وو، او پر دې طریقه د دوی اجماع هم وه.

د مسائل الخ صاحب د هدایې فرمایي چې د شاه مسائل له سلفو څخه د را نقل سوو آثارو پر اتباع او پیروي باندي مبني دي، عقل او قیاس لره په دې کې هېڅ دخل نسته، ځکه یو طرف ته د قیاس تقاضا داده چې هر څومره نجاست شاه ته ور لوېږي شاه دي نه مردارېږي، ځکه چې هر وخت او همېشه د شاه له مخکې څخه اوبه را وځي او را رواني وي، او بل طرف ته د قیاس تقاضا داده چې که شاه ته نجاست ور لوېږي، نو هېڅکله دي نه پاکېږي، ځکه څرنګه چې د نجاست ور لوېدلو په وجه، په اوبو کې نجاست خورېږي، همدغه رنګه د شاه د دېوالونو او نورو سره هم مېنلې، او بیا چې څرنګه هر ګرې له مخکې څخه اوبه را رواني دي، نو د پاکو او مردارو اوبو په مینځ کې فرق کول (هم) مشکل وي، لهذا د قیاس په ذریعه یوه حتمي فیصله کول ستونزمن سو، نو ځکه به په دې باره کې قیاس لره هېڅ دخل نه وي، او هر څه به له سلفو څخه را نقل سوو آثارو ته پرېږدو.

که به شاه کې داوبی، بزې (او پسه) یوه یا دوي پچي یا خوشایي

او داسي نور ولوېږي نو څه حکم دی؟

قَدْ وَكَلْتُ بَعْرًا أَوْ بَعْرًا مِنْ بَعْرِ الْإِبِلِ أَوْ الْقَتَمِ بَيَّا كَهْ بِه شاه کې داوبی یا د بزې (یا د پسه) یوه یا دوي پچي ولوېږي
لَمْ تُفْسِدِ الْهَلَاةَ اسْتِحْسَانًا نو په دلیل د استحسان اوبه نه مرداروي وَالْقِيَاسُ أَنْ تُفْسِدَ او قیاس دادی چې مرداروي
يُيْلُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُفُF
لَهَا زُفُفُفُفُفُفُفُفُفُF د استحسان وجه داده چې د دښت پر شاه ګانو باندي منع کونکي سرو نه وي (يعني پر سرونو يې
داسي شی نه وي چې نجاست را وگرځوي) وَالنَّوَاشِ تَبَعُ حَوْلَهَا او څارويان د شاه پر شاوخوا پچي کوي فَتُلْقِيهَا
الرَّيْحَ فِيهَا چې هوا ګاني دا پچي په شاه کې اچوي فَيُجْعَلُ الْقَلِيلُ عَقْوًا لِلضَّرَرَةِ نو د ضرورت په وجه لږ غوندي
نجاست معاف کړی سو وَلَا تَزُولُ فِي الْكَثِيرِ او په کثیر (ډېر نجاست) کې هېڅ ضرورت نسته وَهُوَ مَا يَسْتَكْمِلُهُ الطَّائِرُ
إِلَيْهِ فِي الثَّوْنِ عَنْ أَنْ خَبِثَةً رَجَمَهُ اللَّهُ او د امام صاحب د روایت مطابق ډېر نجاست هغه دی چې کتونکي یې په خپله
ډېر وګڼي وَعَلَيْهِ الْإِتِّمَادُ او هم پر دې روایت اعتماد دی وَلَا تَرْقُ بَيْنَ الرُّطْبِ وَالْيَابِسِ او د لندې او وچي (پچي) په
مینځ کې هېڅ فرق نسته وَالْحَجِيمِ وَالْمُنْكَبِ اونه دروغي او ماتې (پچي) په مینځ کې هېڅ فرق سته وَالزُّوْثِ وَالْغُثَى
وَالْبَعْرُ اونه د خوشایو، خرشینو او پچو په مینځ کې فرق سته لِأَنَّ الضَّرَرَةَ تَشْتُلُ الْكُلَّ ځکه چې ضرورت په
ټولو کې سته وَفِي شَأْنِ تَبَعْرِ الْبَحْلِ بَعْرًا أَوْ بَعْرَيْنِ او (په هغه صورت کې) چې بزه د شیدو د لوېشلو په لوبښي کې

یوه یا دوې پچي وکړي قَالُوا: تَزَيَّ الْهَرَقَةُ (نو) مشايخ فرمایي چي پچه دي وغورځول سي وَيُشْرِبُ اللَّيْنُ او شیدې دي وچینبل سي لِنَكَانِ الصُّرُورَةُ د ضرورت په وجه وَلَا يُغْنِي الْقَلِيلُ لِي الْإِنَاءُ او په (عام) لوبني کي لږ غوندي نجاست هم نه معافېږي عَلَى مَا قِيلَ لِقَدَمِ الصُّرُورَةِ لکه څرنگه چي وبل سوي دي چي ضرورت نسته وَعَنْ أَنْ خَفِيفَةً رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ كَالْبَيْتِ فِي حَقِّ الْهَرَقَةِ وَالْبَيْتِ اوله امام صاحب شخه (دا) روایت دی چي دیوې یا دوو پچو په حق کي لوبنی هم د خاه په ډول دی.

اللفات: (پچي) یوه پچه، جمع یې بُعْرَ رَاحِي، (فکوات) جمع ده، واحد یې فَلَکَة دی: بیایان (دبنت)، صحراء، خنک، ناآباد سوی ځای، (عاجز) بندیز، پرده، (مکاهن) جمع ده، واحد یې مَکَاهِنَة دی: څارویان (هغه حیواناتان کوم چي وابنه خوري)، (فکر) د افعال د باب مضارع صیغه ده، اَلْفُ یُفْکِرُ: اچول، راغورځول، (زوټ) وچ خوشایي، (ځي) او ځي هم راحي: خرشیننه (په علمه توگه زوټ د خوا فضله یعنی خوشایو ته وبل کیږي او ځي د خره او آس فضله یعنی خرشینو ته وبل کیږي، او کله نا کله د یو بل پر ځای هم استعمالیږي)، (مکلف) هغه لوبنی چي شیدې پکښي رالوبل کیږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که په شاه کي داوبن، بزې (یا پسه) یوه یا دوې پچي ولوبېږي نو د استحسان په وجه اوبه پاکي دي، او د قیاس په وجه مرداري دي، له یوه یا دوو پچو شخه مراد مقدار قلیل (یعني لږ انلازه) ده. د قیاس وجه: د قیاس وجه داده چي دلته په لږ اوبو کي نجاست لوبللی دی او مخکي تېر سوه چي لږ اوبه په نجاست سره مردارېږي، نجاست که ډېر وي، که لږ وي، او دلته له شاه شخه هغه شاه مراده چي تر لس په لسه کمه وي. د استحسان وجه: د استحسان دوې وجهي دي: یوه وجه داده چي دبنت او صحراء د شاه گانو پر سرو باندي یو مخ نیونکی شی نه وي یعني سرونه یې نه وي، او څارویان د هغو پر شاوخوا پچي کوي بیا د هوا په ذریعه دا پچي شاه گانو ته لوبېږي، نو ځکه د ضرورت په وجه مقدار قلیل (لږ مقدار) معاف کړی سو، او څرنگه چي په کثیر (ډېر مقدار) کي هیڅ ضرورت نسته نو ځکه هغه نه معاف کیږي.

د هو مایستکثره الخ پاته سوه دا خبره چي د قلیل او کثیر حد څه دی؟ نو په دې باره کي د علمق مختلفه قولونه دي، بعضو ویلي دي چي کثیر (ډېر مقدار) دا دي چي دومره پچي وي چي داوبو څلورمه حصه یې نیولې وي، (یعني پر څلورمه حصه یې غوړېږي وي) او یو قول دا دی چي کثیر هغه دي چي داوبو دریمه حصه یې نیولې وي، بل قول دا دی چي داوبو زیاتره حصه یې نیولې وي، بعضو ویلي دي چي ټوله اوبه یې نیولې وي، بعضو ویلي دي چي په هره سولاغه کي پچه راووخې، او بعضو ویلي دي چي درې پچي کثیر دي.

اوله امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ شخه روایت دی چي که کتونکی (ناظر) دا پچي ډېري وگڼي، نو کثیر دي، کنې نو قلیل دي، او هم پر دې قول اعتماد دی، ځکه امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ داسي مسائل کوم چي د تقدیر او انلازې سره تعلق لري، هغه سري ته سپاري چي هغه ته دا مسائل ور پېښ سوي وي.

ولافز الخ صاحب د هدایې فرمایي چي د استحسان په وجه وچي او لنډې، روغي او ماتي ټوله پچي سره برابري دي، همدغه رنگه د خوشایو، خرشینو او پچو ټولو حکم یو ډول دی، ځکه چي ضرورت ټولو ته شامل دی، ځکه څرنگه چي دې شاه گانو پر شاوخوا د بزو او پسونو راوستلو ضرورت سته، همدغه رنگه د اوبیانو، اسانو، گامینو او غولوو

رولوستلو ضرورت هم سته، او ددې شيانو خوشايي او خرشینه هم دې شاه گانو ته ور ولورېږي، هم پر دې بناء د صحرا گانو او ښارونو د شاه گانو په مينځ کي فرق سته، ځکه که د صحرا د شاه گانو سرونه نسته، خو د ښار او آبادی د شاه گانو سرونه سته چي د گندگي او نجاست مخنيوی وکړي، نو په دې وجه د صحرا په شاه گانو کي د نجاست د لږ اندازې معافولو ضرورت سته، لېکن د ښار په شاه گانو کي ددې د معافولو هيڅ ضرورت نسته. (منايه)

دلى شاه تېرالخ صاحب د هدايې بله مسئله دا بيانوي چي د شيدو لوېشلو په وخت کي که بزه (يا مېړه) يوه يا دوې پچي د شيدو لوېشلو په لوبني کي وکړي نو پچي دي ځيني را وکښل سي، او شيدې دي وچينېل سي، ځکه په دې کي ضرورت دى، ځکه چي د بزو (او مېړو) دا عادت دى چي د لوېشلو په وخت کي پچي کوي، او که دا پچي په ايښول سوي لوبني کي ولورېږي (يعني دا لوبنۍ په لاس کي نيول سوي نه وي، بلکي د څاروي څخه لږ ليري پر مخکې پروت وي، او شيدې په بل شي کي لوېښل کيږي، او دې لوبني ته ور اچول کيږي) نو بيا دا لږ مقدار هم معاف نه دى، ځکه دلته هيڅ ضرورت نسته، ځکه چي د پروت لوبني سر ور پټول ممکن دي.

او له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه يو روايت دا دى چي لوبنۍ هم د يوې يا دوو پچو په حق کي د شاه په څير دى يعني څرنگه چي شاه په يوه يا دوو پچو سره نه مردارېږي، همدغه رنگه شيدې هم په يوه يا دوو پچو سره نه مردارېږي.

په شاه کي د کورتري او مرغی د فضلي (گندگي) لوبدلو حکم

قُلْ وَلَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ الْعَمَارُ أَوْ الْمُصْفُورُ که په شاه کي د کورتري يا چوغکي (مرغی) گندگي ولوبدلۀ لَا يُقْسِدُهُ نُو شَاهُ نه مرداروي غَلَا قَالِ لِلشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللهُ د امام شافعي رحمه الله (په دې کي) اختلاف دى که د امام شافعي دليل دا دى أَنَّهُ اسْتَحَالَ إِلَّا ثَنَيْنَ وَفَسَادُ چي دا (د کورتري او مرغی) گندگي په بلبويي او گندگي سره بدله سوه قَاشِبَةٌ خُرَّةٌ الدَّجَاجَةِ نو (د دوی گندگي) د چرگي د گندگۍ سره مشابه سوه وَلَكِنَّا اجْتَمَعَ الْمُتَسَلِّمِينَ عَلَى اقْتِنَاءِ الْخَمَامَاتِ فِي السَّاجِدِ او زموږ دليل دا دى چي مسلماتانو (صحابه وو او تابعينو) په مسجلونو کي د کورترو پر ساتلو اجماع کړې ده (يعني پر دې يې اجماع کړې ده چي په کورترو به څوک کار نه لري، بلکي ايله به وي) مَعَ وَرُودِ الْأَمْرِ بِتَطْهَرُهَا سره د دې چي د مسجلونو د پاک ساتلو حکم سوي دى وَاسْتَحَالَتْ لَا إِلَّا ثَنَيْنَ رَاحَةُ او دا گندگي په بلبويي سره نه بلبويي قَاشِبَةُ الْخَنَازِقِ نو دا د تورو خټو (يلو) سره مشابه سوه (يعني لکه څرنگه چي د تورو لو څراوب خټو بوی لري او که په لوبو کي ولورېږي، لوبه نه په مردارېږي، هملرنگه د کورتري فضله هم ده).

اللفاظ: ﴿عَمُورٌ﴾ د مرغیو فضله او گندگي (پيخاله)، ﴿مُصْفُورٌ﴾ مرغی (چوغکه)، ﴿اقْتِنَاءٌ﴾ د افتعاب د باب مصدر

دى: جمع کول، ساتل، چټل، حاصلول، ﴿أَشْبَهَ﴾ ورته کېدل، مشابه کېدل، ﴿الْخَمَامَاتُ﴾ توري خاوري (ختي)، لوشي (پلي)، علمو خټو ته هم ويل کيږي.

تشيويح: په عبارت کي د بيان سوي مسئلې حاصل دا دى چي که د کورتري يا چوغکي گندگي (فضله) شاه ته ور ولورېږي نو زموږ په نېز اوبه نه مردارېږي، لېکن د امام شافعي رحمه الله په نېز مردارېږي.

د امام شافعي دليل: دا دی چې د کورتري یا چوغکي گندگي چې کله اوبو ته ور ایله سي نو د بلېوبي او خرابی و طرف ته منتقله سي، نو دا د چرگي د گندگۍ سره مشابهه سوه، او د چرگي گندگي په اتفاق سره نجسه ده، نو ځکه به دا گندگي هم نجسه او مرداره وي.

زهوې دليل: دا دی چې د صحابه وو له وخت څخه واخله تر اوسه په مسجدونو کي د کورترو په پرېښولو باندې د سلفو او خلفو علماؤ اجماع را روانه ده (يعني په مسجدونو کي په کورترو باندې څوک کار نه لري، بلکي په آزاده گرځي) او په يوه زمانه کي هم له دې څخه انکار نه دي سوی، او حال دا چې د مسجدونو د پاکولو او صفا ساتلو حکم په سختي سره سوی دی، نو په داسي صورت کي په مسجدونو کي د کورترو په آزاده پرېښول د دې خبري ښکاره دليل دی چې د دې گندگي مرداره نه ده، ځکه که مرداره وای نو بيا به د مسجد په ډول پاک ځای کي د کورترو اجازه نه ورکول کېدی، نو معلومه سوه چې د کورتري گندگي مرداره نه ده، او کله چې دا مرداره نه ده، نو د دې په وړ لوبلو سره به اوبه هم نه مردارېږي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چې د مردارېدلو لپاره دوه شيان ضروري دي: (۱) بلېوبي، (۲) فساد (خرابتيا)، او دا خبره منل سوې ده چې د کورتري په فضل کي بلېوبي نسته، نو معلومه سوه چې د نجاست له دوو جزؤ څخه يوه جزء متغي سوه (يعني د نجس کېدلو لپاره چې کوم دوه شيان ضروري دي په هغو کي يو شی يعني بلېوبي د کورتري په فضل کي نسته) نو کله چې يو شی متغي سو نو ټوله سبب متغي سو، او کله چې د کورتري له فضلي څخه د نجاست سبب متغي سو نو د کورتري فضل به مرداره نه وي.

په څاه کي د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم خاړوي د متيازو حکم

فَإِنْ بَلَغَتْ فِيهَا شَاةٌ أَوْ كَهْ بَرِيٌّ وَكَرِيٌّ فَمِنْ اللَّحْمِ مَكْلُومٌ نُوْتَلِي أَوْ بَه رَا كَنْبَلُ كَيْبَرِي جَنْدَلِي
 حَتَّى تَقَعُ رَجْمَةُ اللَّهِ وَلَيْسَ يُؤَسَفُ رَجْمَةُ اللَّهِ د شېخو په نېز وَكَانَ مُحَمَّدٌ رَجْمَةُ اللَّهِ لَا يُؤَرَّمُ امام محمد فرمايي چې نه به را کنبل کيږي إِلَّا إِذَا غَلَبَ عَلَى الْكَلَامِ خُو كَه مَتِيَازي پُر اوبو غالبه سوې فَيُحَرِّمُ مِنْ أَنْ يَكُونُ طَهُورًا نو اوبه له مطهروالي څخه وځي (يعني له دې څخه وځي چې بل شی پاک کړي) وَأَصْلُهُ أَنَّ بَوْلَ مَا يُؤْكَلُ لَحْنُهُ طَاهِرٌ عِنْدَهُ او د دې اختلاف اصل دا دی چې د کوم حيوان غوښي خوړل کيږي د هغه متياري د امام محمد په نېز پاکي دي تَجَسَّسٌ عِنْدَهُمَا او د شېخينو په نېز مرداري دي لَه د امام محمد دليل دا دی أَنَّ النَّبِيَّ (ص) أَمَرَ الْعَرَبِيَّينَ بِشُرْبِ آبِوَالِ الْإِبِلِ وَالْهَنَاقِ چې نبي ﷺ عربينو ته د اوبساتو د متيازو او شيدو چيښلو حکم کړی وو وَلَهُمَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او د شېخينو دليل دا حديث دی اسْتَنْزَهُوا مِنَ الْبَوْلِ خَيْلٌ حَاتُونَهُ لَه مَتِيَازو څخه ساتي فَإِنْ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ ځکه چې د قبر زياتره عذاب د دې په وجه دی مِنْ غَيْرِ فَضْلِ (دا حديث) بغير له څه تفصيل څخه دی (يعني په حديث کي د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم هېڅ تفصيل نسته) وَلَآئِكَ يَسْتَحِيلُ إِلَيْنَا نَتَنَزَّ وَفَسَادُ او په دې وجه (هم) چې د ماکول اللحم خاړوي

• تخریج: أخرجه الأئمة السنة، بحار في كتاب الرضوء، باب ابوال الابل والدواب، حديث رقم: ۲۲۳، ومسلم كتاب القسامة باب حكم للمحاربين والرتلين، حديث رقم: ۲۳۵۳.

• تخریج: أخرجه دارقطني في كتاب الطهارة باب نجاسة البول والأمر بالتسرة منه، حديث رقم: ۴۵۳.

متيازې د بلبويي او خرابي و طرف ته نقل كيږي فَصَارَ كَيْبَرِي فَصَارَ كَيْبَرِي مَالًا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ نو دا د غير مأكول اللحم حيواناتو د متيازو په ډول سوي وَتَأْتِيْلَ مَا رَوَى او د امام محمد رَحْمَةُ الله د روايت سوي حديث تاويل دا دی أَنَّهُ عَرَفَ شِفَاؤَهُمْ وَحَيَا چي نبي ﷺ ته د وحي په ذريعه د عربيينو شفاء په دې کي معلومه سوې وه ثُمَّ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ لَا يَحِلُّ شُرْبَهُ لِلشَّدَائِي بيا د امام ابو حنيفه رَحْمَةُ الله په نېز د مأكول اللحم خاروي متيازې د شفاء لپاره چينبل هم جائز نه دي لَأَنَّهُ لَا يُبَيِّنُ بِالشِّفَاءِ فِيهِ حُكْمٌ چي په متيازو کي د شفاء يقين نسته فَلَا يُعْرَضُ عَنِ الْخُصْمَةِ نو حُکْم به د هغو له حراموالي څخه اعراض نه كيږي وَعِنْدَ أَنْ يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَحِلُّ لِلشَّدَائِي او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله په نېز د دواو لپاره د هغو چينبل حلال دي (د عربيينو د قصې په وجه) وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ يَحِلُّ لِلشَّدَائِي وَغَيْرِهِ او د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز د دواو او غير دواو دواو لپاره هغو چينبل حلال دي لِطَهَارَتِهِ عِنْدَهُ حُكْمٌ چي د مأكول اللحم څارويانو متيازې د هغه په نېز حلالې دي.

اللفات: ﴿إِسْلَاحًا﴾ د استعمال له باب څخه د امر جمع صيغه ده: پرېز کول، ځان ژغورل، ﴿وَكَلَاوِي﴾ د تفاعل د باب مصدر دی: دوايي کول، درملنه، د علاج لپاره يوشی استعمالول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که په شاه کي بزې متيازې وکړې نو د شيخنيو يعني د امام ابو حنيفه او امام ابو يوسف رَحْمَتُهُمَا الله په نېز به د شاه ټولي اوبه را کښل كيږي، او امام محمد رَحْمَةُ الله فرمايي که متيازې په دومره اتلازه وې چي پر اوبو غالبه سوې، نو په دې صورت کي د شاه اوبه مرداري دي، او را ايستل كيږي به، لېکن که متيازې لږ غوندي وې نو په دې صورت کي نه اوبه مرداري دي، او نه به را ايستل كيږي.

د أصله أن الخ د دې اختلاف اصل دا دی چي د کوم حيوان غوښي خوړل كيږي د هغه متيازې د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز پاکي دي، که په ماء قليل (لږ اوبو) کي ولوړي نو اوبه نه مرداري بلکي له هغو څخه به لودس جائز وي. هو! که متيازې پر اوبو غالبه سوې، نو دا اوبه به طاهر غير مطهر وي (يعني خپله خوبه پاکي وي لېکن بل شی نه سي پاکولی) نو د شيخنيو په نېز چي د کوم حيوان غوښي خوړل كيږي د هغه متيازې ناپاکه دي، که د هغو د متيازو يو شاخکي هم په اوبو کي ولوړي نو اوبه مرداري دي.

د امام محمد دليل: د عربيينو حديث دی، عُرِّنَهُ دَعْرُنُهُ تصغير دی او عرنة د عرفات سره نژدې د يوې شلې (ولاي) نوم دی، هغه ځای ته د نسبت په وجه دې خلکو ته عربين ويل كيږي.

د عربيينو قصه: دا ده چي د عربني خلگ مدينې ته راغلل، اسلام يې ولوړی، لېکن پر دوی د مدينې هوا سمه نه ولگېدله، تر دې چي د دوی رنگونه ژړ سول، نسونه يې وېر سېدل، بيا نبي ﷺ دوی ته حکم وکړی چي د صدقې د لوبونکو متيازې او شيدې وچينئ، دې خلکو همدغسې وکړه، په دې سره دوی روغ رمت سوه، خو بيا دوی مړتد سوه، شپږين يې قتل کړه، اوبنان يې غلا کړه، بيا نبي ﷺ يوه ډله ور واستوله چي دوی ونيسي، هغه ډلي دوی ونيول، رايې وستل.

پنې او لاسونه ور پرېکړل، او د دوی په سترگو کې يې په اور گرمي سوي سلايې ور تيري کړې، او پر دې گرم رېگ يې پرې ايستل تردې چې ټوله مړه سول.

امام محمد په دې حديث سره په دې ډول دليل نيسي چې نبی ﷺ دوی ته د متيازو چينلو حکم وکړی، لهذا که د ماکول اللحم حيوان متيازي مرداري وای نو دې خلکو ته به د دې د چينلو حکم نه کېدلای، ځکه چې د مرداروالي په صورت کې به هغه حرامي وای، او د جرم په باره کې نبی ﷺ فرمايلي دي: ان الله تعالى لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم (يعني الله تعالى په حرامو شيانو کې ستاسو لپاره شفاء پيدا کړې نه ده).

د شيخينو دليل: د نبی ﷺ دا قول دی: استزها من البول فان عامة عذاب القبر منه، (يعني له متيازو څخه ځان وژغورئ ځکه چې د قبر زياتره عذاب د متيازو په وجه دی،) په دې حديث کې مطلقاً له متيازو څخه د ځان ساتلو حکم سوی دی، متيازي که د ماکول اللحم وي او که د غير ماکول اللحم وي.

په حديث کې ضيفه د امر ده، او امر د وجوب لپاره وي، نو معلومه سوه چې متيازي مرداري دي کنې له دې څخه به د ځان ساتلو حکم نه کېدلای، او د دې تائيد په دې حديث سره هم کيږي: ان رسول الله ﷺ يبيع جنازة سعد بن معاذ و كان يمشي على رأس أصابعه من زحار الملائكة التي حضرت الصلاة عليه فلما وضع في القبر ضغطته الارض ضغطاً كادت تختف أضلاعه فشن رسول الله ﷺ عن سببه فقال أنه كات لا يستزها من البول. (روايت سوی دی چې نبی ﷺ د سعد بن معاذ ﷺ د جنازې سره روان وو، او نبی ﷺ د هغو ملائکو چې د سعد بن معاذ ﷺ د جنازې د لمانځه لپاره راغلي وې د ډېرېست او رش په وجه خپل د گوتو پر سر روان وو، کله چې سعد په قبر کې کېښول سو، نو مخکې دومره کېښکاري نژدې وه چې پښتې يې پر له تيري سي، نو له نبی ﷺ څخه په دې اړه پوښتنه وسوه، نبی ﷺ وفرمايل چې سعد د متيازو په سلسله کې احتياط نه کوی (يعني له متيازو څخه يې ځان نه ساتی)، د دې حديث تر رانقل کولو وروسته صاحب د عنايه ليکلي دي چې په حديث کې خپلې متيازي مراد نه دي، ځکه کوم سړی چې له خپلو متيازو څخه ځان نه ساتي د هغه لمنوخ هم نه صحيح کيږي، بلکې دا وېش متيازي مراد دي يعني سعد ﷺ به د اوښانو د څارولو په وخت کې د اوښانو د متيازو په سلسله کې احتياط نه کوی، چې د هغه په وجه پر ده په قبر کې سختي راغله، نو دا قصه هم پر دې گواهي ورکوي چې د ماکول اللحم حيواناتو متيازي ناپاکه دي.

د شيخينو عقلي دليل: دا دی چې د ماکول اللحم حيواناتو متيازي هم د خرابۍ او بدبويي و طرف ته انتقال کوي. نو ځکه دا هم د غير ماکول اللحم حيواناتو د متيازو سره مشابه سوې، نو څرنگه چې د غير ماکول اللحم متيازي مرداري دي، همدغه رنگه به د ماکول اللحم متيازي هم مرداري وي.

جواب: د امام محمد رحمه الله د بيان سوي حديث (۱) اول جواب خو صاحب د هدايې ورکړی دی، چې نبی ﷺ ته د وحی په ذريعه معلومه سوې وه چې د دې خلکو شفاء او روغتيا په متيازو کې ده، په دې وجه سره دوی ته د متيازو چينلو حکم وکړی سو، او څرنگه چې اوس دا خبره نه معلومېږي (چې په دې کې شفاء سته او که نه سته) نو ځکه به اوس په دې سره علاج او دوا هم نه کيږي. (۲) دويم جواب دا دی چې په حديث کې د ابوال لفظ نه سته، بلکې صرف د ابول لفظ سته، يعني نبی ﷺ دوی ته د شيدو چينلو حکم وکړی وو، نه د متيازو چينلو. (۳) دويم جواب يې دا دی چې دا حديث منسوخ دی، نو ځکه اوس په دې حديث سره دليل نيول کېدلی نه سي.

شم عند أبي حنيفة الدم ښکاره دي وي چي دامام ابو حنيفه رحمه الله په نېز متيازي د علاج او دوا په توگه چيښل هم جائز نه دي، ځکه چي اوس په متيازو کي شفاء او روغتيا يقيني نه ده، نو ځکه به د دې له حراموالي څخه مخ نه اړول کيږي، او امام ابو يوسف رحمه الله ويلي دي چي د علاج په توگه متيازي چيښل جائز دي، او دليل يې د هر نينو قصه ده، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز چي څرنګه د ماکول اللحم حيوان متياز پاکي دي، نو ځکه هغه وويل چي مطلقاً جائز دي، يعني د علاج په توگه هم او بغير له علاج ه هم. والله اعلم بالصواب.

واجمع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، چي د هغه په نېز په متيازو او بل حرام شي سره علاج کول صحيح دي، لکه څرنګه چي علامه حصکفي رحمه الله ليکي: اختلف في التداوي بالبحرمر وبظواهر المنع المنع كما في رضاع البحر لكن نقل المنصف رحمه الله هنا عن الحاروي وقيل: يرخص إذا علف فيه الشفاء ولم يعط دواء كما رخص الحمر للمطشاش وعليه الفتوى. (الدر المختار ج: ۱، ص: ۱۵۴). القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۸۰.

هغه کوم حيوانات دي چي د هغو په مرګ به له شاه څخه شل يا دېرشو سولاغي را کښل کيږي؟

قَالَ: وَأَنْ مَاتَتْ فِيهَا الْقَارُورَةُ او که په شاه کي مویک مړ سو أَوْ مَضْفُورَةً يا چوڅکه (مرغی) مړه سو. أَوْ سَوْدَانِيَّةً يا کنځانه مړه سو. أَوْ صَفْوَةً يا ژړانکه (ژړانه) مړه سو. أَوْ سَالَةً اېرس يا خرمنکی مړه سو. وَمِنْهَا مَا يَكُونُ مَشْرُوبًا وَلَوْ لَمْ يَكُنْ نو له خله څخه به له شلو سولاغو څخه تر دېرشو سولاغو پوري (اوبه) را کښل کيږي بِحَسْبِ كِبَرِ الدَّلْوِ وَصَفْوِهَا د سولاغي د غتوالي او کوچنيوالي په اعتبار سره يَقْبُضُ بِمَدِّ الْأَرَامِ الْقَارُورَةَ يعني د مویک (او نورو) تر را کښلو وروسته لِحَدِيثِ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * د حضرت انس رضي الله عنه د حديث په وجه أَنَّهُ قَالَ فِي الْقَارُورَةِ إِذَا مَاتَتْ فِي الْبَيْتِ وَأُخْرِجَتْ مِنْ سَاعَتِهِ چي هغه داسي مویک په بلره کي وفرمايل چي په شاه کي مړ سي او په هغه ګري را وکښل سي يُنْتَزَعُ مِنْهَا عَشْرُونَ دَنْتًا چي له شاه څخه به شل سولاغي اوبه را ايستل کيږي وَالْمَضْفُورَةُ وَنَحْوُهَا تُعَادِلُ الْقَارُورَةَ فِي الْجَبْتِ او مرغی او دې په ډول (نور شيان) په جبه (صورت او بدن) کي د مویک سره برابر دي فَأُخْذَتْ حَكْمُهَا نو ځکه هغو هم د مویک حکم واخيستی وَالْعَشْرُونَ بِطَرِيقِ الْإِجَابِ او د شلو سولاغو را کښل په طريقه د واجبوالي دی وَالثَلَاثُونَ بِطَرِيقِ الِاسْتِحْبَابِ او د دېرشو سولاغو را کښل په طريقه د مستحبوالي دی.

* تخریج: صاحب د نصب الرأية فرملي چي د حضرت انس رضي الله عنه حديث مي نه دي ليکلي چي په هغه سره د دېرشو سولاغو دليل ثبت سي، لېکن د غلطيښتو سولاغو اثر مي ليکلی دی، هغه دا دی: أخرتني من سمع الحسن يقول: إذا مات الدابة في البئر أخذ منها أربعون دلواً، (مصنف عبد الرزاق، باب البئر تقع فيه الدابة ج: ۱، ص: ۸۱) په دې اثر کي دا دي چي که په شاه کي يو حيوان مړ سي نو غلطيښت سولاغي به را کښل کيږي، او بعضو علماء د شلو سولاغو د ثبوت لپاره اثر د عطاه وولندي کړی دی کوم چي د شرح معجم الآثار په اول ټوک، ۱۷ صفحه کي په کتاب الطهارة، باب الماء الذي يقع فيه النجاسة کي لمسي ذکر سوی دی: إذا وقع الجراد (نوع من الغارة) في البئر نزع منها عشرون دلواً فإن نفعه فاربعون دلواً فإذا وقع الشاة نزع تتا أربعون دلواً فإن نفعه نزعت كلها لو مائة دلواً.

اللفظ: «سَوَاكِرَ» کارګه ته ورته یوه کوچنۍ مرغۍ ده چې ډېر ښکلي آواز لري، (ځیني خلګ یې د کارګه یو قسم ګڼي) په انګریزي کې king crow (کینگ کرو) ورته وايي، خوراک یې زیاتره وخت انګور او ملخان وي، (تر ډېر لټون وروسته مې هم په پښتو کې ددې خپل نوم پیدا نه کړی. اصل وجه یې دا ده چې دا مرغۍ زموږ سیسو کې نه سته، او د هغه پر ځای مې ګناخه ولیکله، ځکه چې ګناخه هم د کارګه یو قسم دی) «سَوَاكِرَ» له دې څخه مراد هغه ژړه مرغۍ ده چې زیاتره وخت د اوبو پر غاړه ژوند کوي، او هر وخت لکۍ کېښته پورته ښوړي، چې په پښتو کې ژړانکه، ژړانه، مامولکه او داسې نور هم ورته وايي، «عَلَمُ الْكِرْصِ» څرمنګۍ (چرمنګۍ)، ته ویل کیږي، او کرپوړي ته وړل او داسې نور ویل کیږي، «بَجَّةٌ» بدن، صورت، قواره.

تشریح: په عبارت کې د ذکر سوو مسئلو حاصل دای چې کوم حیوان په شاه کې ولوېږي د هغه اووه صورتونه دي: ځکه چې هغه حیوان به یا موږک، یا به د موږک په څیر وي، یا به چرګه، یا به ددې په څیر وي، یا به بزه او یا به ددې په څیر وي، بیا به یا په دوی کې هر یو ژوندی را کښل سوی وي یا به مړ، که مړ وو، نو بیا یې دوه صورتونه دي: پر سېډلی به وي یا به نه وي، اوس که هغه حیوان ژوندی را کښل سوی وو نو شاه مرداره نه ده، او که حیوان مړ را کښل سوی وو نو په اول صورت کې یعنې که مړ سوی موږک وو، یا ددې په څیر بل حیوان وو، نو حکم یې دای چې ددې مړ سوي موږک یا ددې په څیر د بل حیوان تر را کښلو وروسته شل سولاغې را کښل واجب دي، او د ډېرشو سولاغو را کښل مستحب دي، دا حکم له یوه موږک څخه تر څلورو موږکانو پورې دی، او له پنځو څخه تر نهو پورې څلوېښت سولاغې را کښل واجب دي، او د لسو موږکانو په صورت کې ټوله اوبه را کښل واجب دي.

دلیل: د حضرت انس رضی الله عنه حدیث دی، فرمایي: چې کله یو وار په شاه کې موږک ولوېږي، او په هغه ګری را وپستل سي نو شل سولاغې اوبه به را کښل کیږي. او د ابن عباس رضی الله عنه په حدیث کې د ډېرشو سولاغو حکم سوی دی، نو په دواړو حدیثونو کې د توافق لپاره د حضرت انس رضی الله عنه حدیث پر وجوب حمل کړی سو، او د حضرت ابن عباس رضی الله عنه حدیث پر استحباب حمل کړی سو.

داوېو د را کښلو لپاره کومه سولاغه معتبره ده؟

داوېو د را کښلو لپاره د اوسط (مینځوی) درجې سولاغه معتبره ده، د اوسط درجې سولاغه هغه ده کوم چې په ښار کې په عامه توګه کارول کیږي، یا هغه چې پر دغه شاه باندې په عامه توګه کارول کیږي، (نو له شاه څخه به په دغه سولاغه اوبه را کښل کیږي).

هغه کوم حیوانان دي چې د هغو په مرګ به له شاه څخه څلوېښت یا پنځوس سولاغې را کښل کیږي؟

قُلْنَ مَا تَشَاءْنَ مِنْهَا حَتَّىٰ أُنْفِقَهَا ۖ ذَٰلِكَ مِمَّا يَتَذَكَّرُ ۚ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَلِلَّهِ الْفَتْحُ وَالْكَرْبُ ۚ
لکه چرګه او پيشي رَبِّهَا مِنْهَا بِئْنَ أَرْبَعُونَ دَلْوًا نو له شاه څخه به څلوېښت سولاغې را کښل کیږي إِلَىٰ سِتِّينَ تر شپېتو پورې وَفِي الْجَاوِيعِ الْمَغِيرِ: أَرْبَعُونَ أَوْ خَمْسُونَ او په جامع صغیر کې دي: چې څلوېښت یا پنځوس سولاغې به (را کښل کیږي) وَهُوَ الْأَقْهَرُ او همدغه قول زیات ظاهر دی لِأَنَّ رَوَى عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضی الله عنه ځکه له ابو سعید

• ترمج: عن الشَّيْخِ فِي الطَّيْرِ وَالسَّوَرِ وَغَوَّهَا يَقَعُ فِي الْبَرِّ قَالَ زَجَّ مِنْهَا أَرْبَعُونَ دَلْوًا طَحَاوِي، باب الماء تقع فيه النجاسة ص: ١٦، مصنف عبد الرزاق، باب البر تقع فيه الدابة ج: ١١، ق: ٢٧٢ و أخرجه الطحاوي عن حماد بن أبي سليمان أنه قال في دجاجة وقع في البر فصالت قال ينسرح منها قدر أربعين دلوا أو خمسين.

خلدري عليه السلام روايت دی أَنَّهُ قَالَ فِي الدَّجَاجَةِ إِذَا مَاتَتْ فِي الْبَيْتِ نَزَعَتْ مِنْهَا أَرْبَعُونَ دَلْوًا (چي) هغه د چرگي په لوبه و فرمايل چي کله په شاه کي مړه سي نو له شاه څخه به څلوېښت سولاغې اوبه را ايستل کيږي هَذَا الْيَبَّانُ الْإِيجَابُ دا (د څلوېښتو سولاغو) اندازه د وجوب (واجبوالي) د بيان لپاره ده وَالْخَمْسُونَ بِطَرِيقِ الْإِسْتِحْبَابِ او د پنځوسو سولاغو اندازه د استحباب لپاره ده ثُمَّ انْتَعَبَتِ بَيْنَ كُلِّ بَيْتٍ دَلْوًا الَّذِي يُسْتَقَى بِهِ مِنْهَا بيا د هري شاه هغه سولاغه معتبره ده چي له هغه شاه څخه اوبه په را کښل کيږي وَقِيلَ: دَلْوَيْسَمَ فِيهَا صَاعًا او يو قول دا دی چي داسي سولاغه معتبره ده چي په هغه کي يو صاع (اوبه) ځاييږي وَكُنْزٍ مِنْهَا يَدُلُّ عَظِيمَ مَرَّةٍ مَقْدَارِ عَشْرَيْنَ دَلْوًا او که په يوه ځل په غټه سولاغه د شلو سولاغو په اندازه اوبه را وکښل سي جَازَ (نوداهم) جائز دي لِطُغُولِ الْقُصُودِ ځکه چي مقصود په حاصل کيږي.

اللفات: «پتور» پيشي، «دلؤ» سولاغه، «متع» ځايېدل، گنجايش کېدل، «صاع» يوه پيمانه ده چي د هغه اندازه ۲،۵۲۸ کيلو گرامه ده، او دلېتر په حساب سره ۵،۸۸ لېتره ده.

تشرېح: څرنګه چي مخکي بيان سوه چي که په شاه کي يو حيوان مړ سي نو اووه صورتونه جوړيږي چي په اصل کي درې صورتونه دي، اول صورت په مخکني عبارت کي بيان سو، دويم صورت په دې عبارت کي بيان کيږي: صورت د مسئلې: دا دی چي که په شاه کي کوتره ولوېږي او مړه سي يا د کوترې په ډول بل شی ور ولوېږي او مړه سي د مثال په توګه چرګه يا پيشي او داسي نور، نو په دې صورت کي د شاه د پاکوالي لپاره له څلوېښتو سولاغو څخه تر شپېتو سولاغو پوري را کښل واجب دي، او شپېته سولاغې را کښل مستحب دي.

دني الجامع الخ امام محمد رَجَّه الله په جامع صغير کي بيان کړي دي چي څلوېښت يا پنځوس سولاغې به را کښل کيږي، يعني څلوېښت سولاغې واجب دي او پنځوس مستحب دي، صاحب د هدايې همدغه قول ته اظهر ويلي دي ځکه چي جامع صغير د امام محمد رَجَّه الله آخري تصنيف دی، نو په هغه کي چي څه ذکر سوي وي، هغه د امام محمد رَجَّه الله آخري او مرجوع اليه قول وي.

دليل: د ابو سعيد خلدري عليه السلام روايت دی چي دوی عليه السلام و فرمايل: که په شاه کي چرګه مړه سي، نو له شاه څخه به څلوېښت سولاغې اوبه را کښل کيږي، ښکاره دي وي چي په هره شاه کي خپله سولاغه معتبره ده (يعني داوبو په را کښلو کي به د هري شاه د خپلي سولاغې اعتبار کيږي، لکه څرنګه چي مخکي ذکر سوه).

وقيل الخ او يو ضعيف قول دا دی چي هغه سولاغه معتبره ده چي په هغې کي يو صاع يعني تر شپږو لېترو لږ کمي اوبه ځاييږي، صاحب د هدايې فرمايي چي د شاه په پاکولو کي به د سولاغې د عدد (شمېر) اعتبار نه کيږي، بلکه د هغو اندازه او مقدارونو اعتبار به کيږي کوم چي مخکي بيان سول، نو که يو چا له شاه څخه دغتي سولاغې په ذريعه په يوه وار شل سولاغې را وکښلې نو دا جائز دي، او مقصود حاصل سو، ځکه کوم مقدار چي ټاکل سوی وو هغه راکښل سو.

په شاه کي د انسان يا د سپي د مړه کېدلو حکم

وَنَ مَاتَتْ فِيهَا شَاةٌ أَوْ كَلْبٌ أَوْ أَدَمٌ أَوْ كَهْ بِه شاه کي بزه (يا پسه) يا انسان يا سپي مړ سو يُزَمُّ جَنِيمٌ مَا فِيهَا مِنَ الشَّاءِ نو کومي اوبه چي په شاه کي دي هغه ټولي به را وکښل سي لَا كُنْ أَبْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَأَبْنُ الرَّكْبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَفْتِيَا بِزَمِّ الشَّاءِ كَلْبَهُ ځکه چي ابن عباس رض او ابن زبير رض د ټولو اوبو را کښلو فتوی ورکړې وه جِزْنُ مَا تَزْنِي فِي بَشَرٍ زَمَزَمَ كَلْبُهُ چي د زمزم په شاه کي يو حبشي مړ سو.

تشرېح: ﴿شَاةٌ﴾ بزې او پسه دواړو ته ويل کيږي، ﴿زَمَزَمَ﴾ حبشي، تک تور.

تشرېح: دريم صورت دادی چي که په شاه کي پسه يا انسان يا سپي مړ سو نو د شاه ټولي اوبه را کښل واجب دي، دليل يې دادی چي يو حبشي د زمزم په شاه کي مړ سو نو ابن عباس رض الله عنهما او ابن زبير رض الله عنهما د ټولو اوبو را ايستلو فتوی جاري کړه.

په شاه کي د حيوان د پر سېدلو حکم

لَقَدْ انْتَفَخَ الْحَيَّانُ فِيهَا که په شاه کي حيوان د پر سېدی او تَقَسَّمَ يا وشوړېدی (رېزه رېزه سو) يُزَمُّ جَنِيمٌ مَا فِيهَا نو په شاه کي چي شومره اوبه دي هغه ټوله به را وکښل سي صَفَرُ الْحَيَّانِ أَوْ كَبُرُ (برابره خبره ده) حيوان که کوچنی وو او که غټ لَا تَشَارُ النَّبْلَةَ فِي أَجْزَاءِ الشَّاءِ ځکه چي ددې (حيوان) د نجاست لوندوالی داوبو په ټولو اجزاو کي خور سي (نشر سي).

اللفظ: ﴿انْتَفَخَ﴾ د افتعال د باب ماضي صيغه ده: پر سېدل، ډکېدل، ﴿تَقَسَّمَ﴾ د تفعّل د باب ماضي صيغه ده:

شوړېدل، رږېدل، د يوشی اجزاء سره جلا کېدل، ﴿نَبْلَةٌ﴾ لوندوالی.

تشرېح: مسئله: داده که په شاه کي يو حيوان مړ سي او پر سيږي يا وشوړيږي او رېزه رېزه سي، نو که ممکنه وي نو د شاه ټولي اوبه دي را وکښل سي، حيوان که کوچنی وي او که غټ، دليل يې دادی چي په پر سېدلو او شوړېدلو سره د حيوان د مردارو او نجسو اجزاو لوندوالی په اوبو کي وغوړيږي، نو په دې وجه ټولي اوبه مرداري سي، لکه په اوبو کي چي د وينو يا شرابو يوه قطره ولوېږي نو په ټولو اوبو کي د نشر کېدلو په وجه ټولي اوبه مرداريږي.

د جاري او چينه داري شاه د پاکولو حکم

وَأَنَّ كَذِبَ الْبُيُوتِ مَعِينَةٌ او که شاه چينه داره وه بَحِثْ لَا يَكُنْ نَجَسٌ په دې توگه چي د ټولو اوبو را کښل يې نللمکنه وه أَمْ جُؤَاءُ وَقَدْ أَرَاكَ مَا كَانَ فِيهَا مِنَ الشَّاءِ نو په دې کي چي شومره اوبه (د نجاست لوېدلو په وخت کي) وي د هغه په اندازه اوبه به را وکاري وَأَمَّا بَقِيَّتُهُ فَمَا تَحْتَ حَفْرَةٍ أَوْ مَوْضِعِ الشَّاءِ مِنَ الْبُيُوتِ او ددې د پېژندگلوی طريقه داده چي د شاه د اوبو مطابق دي کنده (کډی) وکښل سي وَيُصَبُّ فِيهَا مَا يُزَمُّ مِنْهَا اوله شاه څخه چي کومي اوبه را کښل کيږي هغه دي په دې کنده (کډي) کي اچول کيږي إِلَّا أَنْ تَتَلَكَّرَ تر دې چي هغه کنده ډکه سي أَوْ تُرْسَلَ فِيهَا قَصَبَةٌ يادي په شاه کي يو بانس (يا لرغمی) ور وځړول سي وَتُجْعَلُ لِبَدْلِهِ الشَّاءُ عَلَامَةً او اوبه چي (د بانس) تر کومه خايه پوري را

ورسيري پر هغه ځای دي نښه جوړه کړی سي (يعني نښان دي پر ولگوي) ثُمَّ يُنْزَرُ مِنْهَا مَثَلًا عَشْرًا وَلَا يَبْدِي لَهُ شَاه څخه د مثال په توګه لس سولاغې راو کښل سي ثُمَّ تُعَادُ الْقَضِيَّةُ بيا دي دوايم وار (په شاه کي) بانس وړ وځړول سي فَيُنْظَرُ نو ودي کتل سي كَمْ اتَّقَصَّ چي څومره اوبه کمي سوي دي فَيُنْزَرُ لِكُلِّ قَدَرٍ مِنْهَا عَشْرًا نو د هر مقدار لپاره دي له شاه څخه لس سولاغې راو کښل سي وَهَذَانِ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ او دا دواړه طريقې له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه را نقل سوي دي وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ نَزَرًا مِائَتًا دُلُولًا ثَلَاثَ مِائَةٍ له امام محمد رَجَعَهُ الله څخه را نقل سوي دي چي له دوو سوو (۲۰۰) سولاغو څخه به تر درې سوو سولاغو پوري را کښل کيږي فَكَانَتْهُ بَقِيَّةُ قَوْلِهِ عَلَى مَا شَاهَدَ فِي بَلَدِهِ ځواکي امام محمد رَجَعَهُ الله د خپل قول بنياد پر هغه څه کښېښوی کوم څه چي يې د خپل ښار په شاه کي ليدلي دي وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ مِثْلَهُ: يُنْزَرُ حَتَّى يَغْلِبَهُمُ النَّاءُ اول له امام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله څخه په جامع صغير کي داسي چينه داري شاه په باره کي را نقل سوي دي: چي په دومره اندازه دي اوبه راو کښل سي چي پر خلکو غالبې سي (يعني خلګ سترې کړي) وَلَمْ يَقْدِرِ الْعَلَنَةُ بِشَيْءٍ (خو) امام صاحب په هيڅ شي سره دغلبې اندازه معلومه کړې نه ده كَمَا هُوَ دَائِبُهُ لکه څرنګه چي دا امام صاحب عادت دی يُؤَخِّدُ يَقُولُ رَجُلَيْنِ او ويل سوي دي: چي (په دې سلسله کي دي) د دوو داسي (عادلانو) خلکو په قول عمل وکړی سي لَهُمَا بَصَرٌ فِي أَمْرِ النَّاءِ چي هغوی ته د اوبو په کار کي مهارت (او تجربه) وي وَهَذَا أَشْبَهُ بِالْفَقْهِ او دا قول د فقهي سره زيات مشابه دی.

اللغات: ﴿مَوْجِئَةً﴾ هغه شاه ته ويل کيږي چي په بيخ کي يې چينه را بهيري. يعني دروانو ابو شاه. **﴿مُخَوَّرٌ﴾** د ضرب د باب مضارع صيغه ده: کيندل، کنده (او کډی) کښل، **﴿مُكَلِّفٌ﴾** د افتعال د باب مضارع صيغه ده. **﴿مُتَعَلِّقٌ﴾** د کول. **﴿مُكَبَّهٌ﴾** بانس، هغه لرګی چي نس (مينځ) يې خالي وي. **﴿وَأُتِيَ﴾** عادت، طرز، طريقه.

تشرېح: مسئله: دا ده چي شاه که چينه داوه وه يعني اوبه يې نه درېدلې، نو په داسي صورت کي حکم دا دی چي د نجاست وړ لوېدلو په وخت کي چي په دې کي څومره اندازه اوبه وي هغه دي راو کښل سي. پاته سوه دا خبره چي دا به څنګه پېژندل کيږي چي په شاه کي څومره اندازه اوبه دي، نو د دې پېژندلو لپاره صاحب د کتاب پنځه طريقې ذکر کړي دي، چي اولي دوي طريقې له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه را نقل سوي دي:

(۱) اوله طريقه دا ده چي د شاه د لوېدلو، پراخول او ژور والي اندازه به معلومه کړي. تر دې وروسته به د شاه تر څنګ په هغه اندازه ګډی وکلاږي، او له شاه څخه دي اوبه را کلاږي په دې ګډي کي دي يې اچوي. کله چي هغه ګډی ډک سي، نو پوه دي سي چي د شاه ټوله اوبه راو کښل سوي.

(۲) دويمه طريقه يې دا ده چي شاه ته دي يو بانس وړ واچوي، يا پر رسی دي ډېره وتري او شاه ته دې وړ واچوي، نو څه وخت چي بيخ ته ورسېږي، را وډي کلاږي، او وډي گوري چي اوبه د لرګي يا رسی تر کومه ځايه را رسېدلې دي پر هغه ځای دي نښان ولگوي، بيا دي له شاه څخه په يوه وار لس سولاغې را وکلاږي، او بانس يا رسی دي بيا شاه ته وړ واچوي

او ودي گوري چي اوبه خوږه کمي سوي دي، د مثال په توگه په شاه کي لس فوټه اوبه وې، په اول وار چي يې لس سولاغې راوکنبلې په هغه سره يو فوټ اوبه کمي سوي، نو معلومه سوه چي ټولي اوبه سل سولاغې دي، نو ځکه دي نوي (۹۰) سولاغې نوري راوکاږي، چي سل سولاغې پوره سي، کله چي سل سولاغې پوره سوي، نو پوه دي سي چي د نجاست وړ لوېدلو په وخت کي چي خوږه اندازه اوبه په شاه کي وې هغه ټوله راوکنبل سوي.

(۳) له حضرت امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ چي کومه طريقه را نقل سوي ده د هغې خلاصه داده چي په داسي وخت کي دي له دوو سوو سولاغو څخه تر درو سوو سولاغو پوري اوبه راکنبل کيږي، صاحب د هدايې فرمايي: چي دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ دا قول په اصل کي دده پر خپلي کتني او ليدني باندې مبني دی، کوم چي ده په خپل ښار "بغداد" کي (دا کتنه) کړې ده، ځکه چي د بغداد د شاه گانو اوبه به په عامه توگه په همدومه اندازه وې، (يعني له دوو سوو سولاغو څخه تر درو سوو سولاغو پوري به وې).

(۴) څلورمه طريقه له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ څخه را نقل سوي ده، هغه دا چي له داسي چينه داره شاه څخه دي دومره اوبه را وکنبل سي چي داوبو راکنونکي په ډېرو راکنبلو سره سترې او مغلوبه سي، نو څه وخت چي هغه سترې او مغلوبه سي نو پوه دي سي چي د شاه ټولي اوبه را وکنبل سوي، صاحب د هدايې فرمايي چي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ د خپل عادت مطابق دلته هم د مغلوب والي او ستر يا هيڅ مقدار نه دي معلوم کړي، ځکه چي د هغه عادت دا دی چي په دا ډول مسئلو کي د حکم مدار د مبتلي به سړي لپاره پرېږدي.

(۵) پنځمه طريقه کوم چي ابو نصر بن محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ ذکر کړې ده، داده: چي په داسي وخت کي دي دوه تجربه کاره او داوبو په کارو ماهر او عادل خلک راوغوښتل سي او د هغو سره دي په دې باره کي مشوره وکړل سي، نو هغوی چي داوبو راکنبلو کومه اندازه وټاکي پر هغه دي عمل وکړي سي.

صاحب د هدايې فرمايي چي دا قول د فقهي سره زيات مشابهت لري، ځکه چي په شريعت کي هم په داسي نورو ځايونو کي دغه ډول فيصله سوي ده، لکه د ښکار د قيمت په باره کي چي په خپله قرآن کریم دا صراحت کړی دی چي فَجَزَاءً وَثُلٌّ مَا فَكَّلَ مِنَ النَّعْتِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ (سورة العنق: ۹۵)، او د شهادت په بيان کي راغلي دي: وَاشْهَدُوا ذَوْنِ عَدْلٍ مِنْكُمْ (سورة الطلاق: ۲)، [بنايه ج: ۱، ص: ۲۹، عنايه ج: ۱، ص: ۱۱۰]

له دې څخه دا هم معلومه سوه چي په دا ډول حالاتو او مسئلو کي د ماهره او تجربه کاره خلکو پر مشوره او رايه عمل کول ډېر غوره دي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ قول راجح دی، لکه څرنگه چي علامه حصکفي رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ د دې قول په اړه ليکلي دي: وقيل يفتي بمائة الى ثلاثمائة وهذا أيسر وذلك أحوط، او علامه ابن العلاء الهذلي رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ ليکي: إذا غلب الماء ولم ينح يفتي بقول محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ ثلاثمائة دلو.

که شاه ته د حيوان وړ لوېدلو وخت معلوم نه وو، نو څه حکم دی؟

قَالَ: وَإِنْ وَجَدُوا إِلَى الْبُيُوتِ قَارَةً أَوْ غَيْرَهَا فَرَمَائِي: او که خلکو په شاه کي موبک يا بل حيوان (مړسوی) وليدی وَلَا يُدْرَى مَتَى وَكَلَّتْ او معلومه نه وه چي دا حيوان کله وړ لوېدلی دي وَلَمْ تَنْتَفِعْ او تر اوسه پوري پر سېدلی (هم) نېوو أَحَادُوا صَلَاةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ نو دا خلک دي د يوې ورځي او شپې لمونځونه راوگرځوي إِذَا كَانُوا تَوَاصُلًا مِنْهَا (په هغه صورت

کي) چي د دې شاه په اوبو يې اودسونه کړي وي (او په دغو اوسو يې لمونځونه کړي وي) وَقَسَلُوا كُلَّ شَيْءٍ أَصَابَهُ مَاءُهَا او هر هغه شی دي پرېولي چي د دغه شاه اوبه ور رسېدلي وي وَإِنْ كَانَتْ قَدْ انْتَفَعَتْ أَوْ تَقَسَّطَتْ او که دا حيوان پر سېدلی او شوړېدلی وو أَحَادًا صِلَاةً لَكَلَّةً أَيْامًا وَكَلَالِيهَا نو دا خلک دي د دريو ورځو او دريو شپو لمونځونه را وگرځوي وَهَذَا جُنْدًا أَيْ حَنِيفَةً رَحِمَهُ اللَّهُ دا حکم د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز دی وَقَالَ: لَيْسَ عَلَيْهِمْ إِعَادَةُ الشَّيْءِ او صاحبين فرمايي: چي پر دوی د هيڅ شي را گرځول واجب نه دي حَتَّى يَتَحَقَّقُوا أَهْلَامَهُمْ وَكَفَعَتْ تَرَشُّوهُ چي دوی (پوره) تحقيق وکړي چي دا کله وړ لوېدلی دی لَأَنَّ الْيَتِيمِينَ لَا يَزُولُ بِالشَّكِّ حُكْمُهُ چي يقين په شک سره نه زائليږي وَصَارَ كَمَنْ رَأَى فِي ثَوْبِهِ نَجَاسَةً نو دا داسي سولکه يو سړی چي په خپل جامو (کالو) کي نجاست وړني وَلَا يَذِرُ مَتَى أَصَابَتْهُ لِبَنٍ په دې نه وي خبر چي دا نجاست کله ورسره لگېدلی دی وَلَكِنْ حَنِيفَةً رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّ لِبَنِيَّ سَبَبًا قَاهِرًا او د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دليل دا دی چي د مرگ سبب ښکاره دی وَهُوَ الْقَوْعُ فِي الْمَاءِ او هغه په اوبو کي لوېدل دي فَيَحَالُ بِهِ عَلَيْهِ نو ځکه به مرگ پر دغه حمل کيږي إِلَّا أَنْ الْإِسْتِفَاةَ وَالْتِفَافَ دَلِيلُ التَّحَاذُرِ لېکن د حيوان پر سېدل او شوړېدل د مخکي والي دليل دی (يعني چي دا حيوان ډېر مخکي وړ لوېدلی دی) فَيَقْدَرُ بِالثَّلَاثِ نو د دريو ورځو اندازه به کيږي وَعَدَمُ الْإِسْتِفَاةِ وَالْتِفَافِ دَلِيلُ قُرْبِ الْعَهْدِ او نه پر سېدل او نه شوړېدل د نژدې زمانې (وخت) دليل دی (يعني چي د وړ لوېدلو يې ډېر وخت نه کيږي) فَقَدَرْنَا أَنْ يَبْزُورَ دَلِيلُهُ نو ځکه موږ په يوه ورځ او شپه سره د دې اندازه وکړه لِأَنَّ مَا دُونَ ذَلِكَ سَاعَاتٌ لَا يُحْكُنُ صَبْطُهَا ځکه چي له دې مقدار څخه کم (وخت) خو يو څو ساعتونه (گېنتې) وي چي په ضبط کي د دغو راوستل امکان نه لري وَأَمَّا مَسْأَلَةُ النِّجَاسَةِ فَقَدْ قَالَ الْمُعَلَّى: هِيَ عَلَى الْخِلَافِ او پاته سوه د (کالود) نجاست مسئله نو معلی ويلي دي: چي دا هم اختلافي ده فَيَقْدَرُ بِالثَّلَاثِ فِي الْبَيَانِ نو په زوړ (او پنځواني) نجاست کي به د دريو ورځو اندازه کيږي وَبِزْوَرٍ دَلِيلُهُ فِي الطَّرِيقِ او په تازه (او نوي) نجاست کي به د يوې ورځي او شپې (اندازه کيږي) وَلَوْ سَلِمَ فَالْثَوْبُ بِمَزَايِ عَيْنِهِ او که دا ومنل سي هم (چي په دې کي اختلاف نسته) نو کالي خو د انسان په سترگو کي دي (يعني هر وخت انسان خپل کلي وني) وَالْبُشْرُ غَائِبَةٌ عَنْ بَصَرِهِ او شاه د ده له سترگو څخه پټ دی فَيَقْدَرُ قَانِ نو ځکه به دواړه صورتونه سره جلا کيږي.

اللفات: ﴿قَاهِرًا﴾ موږک، ﴿يَتَحَقَّقُوا﴾ د تفعل مضارع ده: تحقيق او پلټنه کول، ﴿تَقَسَّطَتْ﴾ د تفاعل مصدر دی: مخکي

کېدل، زوړ کېدل، ﴿بَيَانٍ﴾ زوړ، پنځوانی، ﴿طَرِيقٍ﴾ تازه، نوی.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که خلکو په یو څاه کې مردار سوی حیوان ولیدلی او یا یې معلومه نه کړل چې کله ورلوېدلی دی او تر اوسه پورې پر سېدلې او شوې بڼې هم نه وو، نو په دې صورت کې حکم دا دی چې که د دې څاه په اوبو یې اودسونه کړي وي او په دې اودسو یې لمونځونه کړي وي نو د یوې ورځې او شپې لمونځونه دي راوگرځوي، او کوم شي ته چې د دې څاه اوبه رسېدلې وي (یعنې ورسره لگېدلې وي) هغه دي پرېولي، لېکن که حیوان پر سېدلې یا شوې بڼې او اجزاء یې نشر سوي وه، نو د دریو ورځو او دریو شپو لمونځونه دي راوگرځوي، دا حکم دامام اعظم رحمۃ الله په نږ دی، او د صاحبینو مذهب دا دی چې پر دې خلکو دهیڅ شي راگرځول واجب نه دي، تر دې چې په تحقیق او پلټنې سره دا ثابت نه سي چې دا حیوان کله ورلوېدلی دی.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې مخکې خو د څاه اوبه یقیني پاکې وې، خو په دې کې د مردار سوي حیوان د لیدلو په وجه په تیرو ورځو کې د دې د اوبو په مردار والي کې شک واقع سو، ځکه دا احتمال هم سته چې دا حیوان دي اوس یو څه گرې له مخه څاه ته ورلوېدلی وي، او تر اوسه دي د دې اوبه استعمال سوي نه وي، او دا امکان هم سته چې یو څو ورځې مخکې دي ورلوېدلی وي او د اودسونو او داسې نورو شیانو لپاره دي یې اوبه استعمال سوي وي، خو په هر حال په تیرو ورځو کې د دې په ناپاکۍ کې شک واقع سو، او یقین د شک په وجه سره نه ژاڼلېږي، نو تر څو چې په بلور او یقین سره دا معلومه نه سي چې دا حیوان کله ورلوېدلی دی، تر هغه وخته په تیرو ورځو کې د دې څاه د ناپاکۍ حکم نه سي کېدلای، هو! که د حیوان د لوېدلو وخت معلوم سي، نو د لوېدلو له وخت څخه به څاه ناپاکه وي، ځکه چې یقین په یقین سره ژاڼلېږي، او دا حکم داسې دی لکه یو څوک چې پر خپلو جامو (کالو) نجاست وړني، او دا ورته معلومه نه وي چې دا کله پر لگېدلی دی، نو پر دې سړي د لمونځونو راگرځول نسته.

دامام صاحب دلیل: دا دی چې په څاه کې د دې حیوان لوېدل د دې خبرې ښکاره سبب او دلیل دی چې دی په دې څاه کې مړ سوی دی، او دا قاعده ده چې مسبب که پټ وي نو پر ښکاره سبب به حکم لگول واجب وي، نو ځکه به د دې حیوان مرگ په اوبو کې د لوېدلو و طرف ته منسوبه کیږي یعنې دا به ویل کیږي چې دا حیوان په دې اوبو کې مړ سوی دی، که څه هم دا احتمال هم سته چې په یو بل سبب سره دي مړ سوی وي لېکن دا احتمال موهوم دی (یعنې په دې احتمال کې وهم دی)، او دا داسې دی لکه زید چې خالد زخمي کړي، او خالد د دې زخم په وجه صاحب فراش سي (یعنې دبسترې خاوند سي، ټوله وخت پر بستره پروت وي) تر دې چې په دغه کې مړ سي، نو همدا به ویل کیږي چې خالد د زید د زخمي کولو په وجه مړ سوی دی، که څه هم بغیر له دې څخه یې نور احتمالات هم سته، لېکن د دې حیوان پر سېدل او شوې بڼې د دې خبرې دلیل دی چې دا حیوان مخکې مړ سوی دی (یعنې زور دی او ډېر وخت کیږي چې ورلوېدلی دی) او د مخکې والي (او زور والي) کمه موده درې ورځې ده، لکه څرنګه چې یو سړی بغیر د جنازې له لماتځه څخه پټ کړی سوی وي نو تر دریو ورځو پورې د هغه د جنازې لمونځ کېدلای سي، او له دریو ورځو څخه وروسته یې د جنازې لمونځ صحیح نه دي، ځکه چې د دریو ورځو په موده کې بدن پر سیري او شورېږي (او د بدن اجزاء یې سره پیل او ذره ذره کیږي)، نو په دې وجه د زور والي (او ځنډ والي) کمه موده په درې ورځو سره اندازه سوې ده.

او په کوم صورت کې چې پر سېدل او شوې بڼې راغلي نه وي نو دا د دې خبرې دلیل دی چې حیوان په دا نژدې وخت کې ورلوېدلی او مړ سوی دی، او د مقدار کمه موده یوه ورځ او یوه شپه ده، ځکه چې له دې څخه بیا کم ساعتونه (ګټې) دي چې د هغو ضبطول او پلټنه یې کول امکان نه لري، نو په دې وجه سره موږ د دې کمه اندازه یوه ورځ او یوه شپه وټاکله.

جواب: صاحب هدایې له وأما مسئله النجاسة فمذهبنا صاحبینو د قیاس جواب ورکوي، دوه جوابونه یې ورکړي دي:

(۱) اول جواب دا چي پر جملو د نجاست لگېدلو مسئله هم اتفاقي نه ده، بلکي مختلف فيه ده، ځکه چي دخپل وخت نامتو فقيه معلی بن منصور رحمه الله فرمايلي دي چي دا مسئله هم اختلافي ده، نو ځکه به دامام صاحب رحمه الله په نېز په پخواني (او زوړ) نجاست کي د دريو ورځو او شپو مقدار، او په تازه نجاست کي به د يوې ورځي او شپې مقدار ټاکل کيږي، حتی که په دغه ناپاکه جملو کي يې لمونځونه کړي وي نو د هغور اگر څول به واجب وي.

(۲) دويم جواب دا چي که موږ دا ومنو چي دا مسئله اتفاقي ده او په دې کي اختلاف نشته نو هم د شاه مسئله پر دې جامو بلندي قياسول صحيح نه دي، ځکه چي جامه هر وخت د انسان په سترگو کي وي، او هر وخت د انسان پر بدن وي (دده له نظر څخه پته نه وي)، نوکه نجاست مخکي پر لگېدلي وای نو ده به په هغه وخت کي ليدلی وای. نو په اوس وخت کي د نجاست ليدل د دې خبري دليل دی چي اوس پر لگېدلی دی، او شاه د انسان له سترگو څخه پته وي. کېدای سي چي حيوان مخکي مړ سوی وي خو ده ته به يې خبر (او علم) نه وي، خلاصه دا چي په دې دواړو صورتونو کي فرق سته، نو کله چي په دواړو کي فرق سته، نو ځکه به د شاه مسئله د جامو پر مسئله نه قياسيږي، ځکه چي قیاس مع الفارق صحيح نه دی، والله اعلم.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي دامام صاحب رحمه الله قول راجح دی، علامه ابن عابدين رحمه الله په دې باره کي ليکي: ورجح دليله في جميع الصفات وصرح في البدائع بان قولهما قياس وقوله استحسان وهو الاحوط في العبادات (رد المحتار ج ۱: ص ۱۶۱). (القول الراجح ج ۱: ص ۲۰۰)



فصل في الأسار وغيرها

(دا) فصل د پسخوردو او نورو (په بيان کي) دی

- تشرېح:** تر دې مخکي صاحب د هدايې رحمه الله په اوبو کي د حيوان لوېدلو احکام بيان کړل. اوس له دې ځايه په لوبو کي د انسان او حيوان د پسخوردې لوېدلو احکام بيانوي، آثار جمع د سُر ده. معنی يې ده: پاته سوی خوراک او اوبه (چي په عام عرف کي پسخورده ورته ويل کيږي) زموږ په نېز د پسخوردې څلور قسمونه دي:
- ① پاکه پسخورده، لکه د انسان او هغه حيوان پسخورده چي غوښي يې خوړل کيږي.
 - ② مکروه، لکه د پيشي پسخورده.
 - ③ مرداره، لکه د خنزير او درندگاتو (څيرونکو حيواناتو) پسخورده.
 - ④ مشکوک فيه (شکمنه) لکه د خره او غاڅري پسخورده.

د حيوان د خوړلې (عرق) حکم

د عرق څو شېئ مَقْتَدِرٌ سُورَه او د هر حيوان خوله (خوبله) به د هغه پر پسخوردې قیاسیږي لِأَنَّهُمَا يَتَوَلَّدَانِ مِنْ لَحْمِهِ ځکه چې خوله او پسخورده (یعني لاري^(۱)) دواړه د هغه له غوښو څخه پیدا کیږي فَأَخَذَ أَحَدُهُمَا حَكْمَ صَاحِبِهِ نو ځکه یوه د بل حکم واخیستی (یعني یوه به د بل په حکم کې وي).

اللفات: «عرق» خوله (خوبله)، «مَقْتَدِرٌ» د تغفل له باب څخه د تشبیه صیغه ده: پیدا کېدل، زېږېدل.

تشریح: صاحب د کتاب د پسخوردې په ضمن کې د خوړلې (عرق) احکام هم بیانوي، نو ځکه یې د سور کد شې پر ځای د عرق کد شې عبارت ذکر کړی، چې په یوه غشي سره دوه ښکاره وکړي^(۱)، او د خوړلې (عرق) لپاره یې یو بل جلا فصل بیان نه کړی. (عتابه)

په هر حال د عبارت خلاصه داده چې د شرعي حکم او مسئلې د پېژندګلوي لپاره به د هر حیوان خوله (عرق) د هغه پر پسخوردې (لانو) باندې قیاسیږي. یعني کوم حکم چې د حیوان د پسخوردې دی، هغه حکم به یې د خوړلې هم وي. ځکه چې دا دواړه له غوښو څخه پیدا کیږي، نو ځکه به دوی حکم هم یو وي.

د مسلمان، کافر او د ماکول اللحم حیواناتو د پسخوردې حکم

د سُورَةِ الْأَدْمِيِّ وَمَا يَكُلُ عَنْهُ طَاهِرٌ فرمایي: د انسان او د ماکول اللحم حیوان پسخورده پاکه ده لِأَنَّ الْبُخْتَلَكَ بِهِ النَّعَابُ ځکه چې په پسخورده لاني (لاري) ګډي وي وَقَدْ تَوَلَّدَ مِنْ لَحْمٍ طَاهِرٍ او لاني له پاکو غوښو څخه پیدا سوي دي فَيَكُونُ طَاهِرًا نو ځکه به دا پاکي وي وَيَدْخُلُ فِي هَذَا الْجَوَابِ الْجُنُبُ وَالْعَائِضُ وَالْكَافِرُ او په دې حکم کې جنب سړی، حائضه ښځه او کافر ټوله داخل دي.

اللفات: «سُورَه» پسخورده، «النَّعَابُ» لاني (لاري)، «لَحْمٌ» غوښي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې د انسان پسخورده هغه که مسلمان وي، که کافر، پاک وي، که جنب، او که حائضه ښځه وي د ټولو پسخورده پاکه ده، همدارنګه د هغو حیواناتو چې غوښي یې خوړل کیږي پسخورده پاکه ده، که له دوی څخه دیوه لاني یا پسخورده او داسې نور په اوبو ګډسي نو داوبو پاکوالي ته هیڅ تاوان نه رسوي. دلیل یې دا دی چې اوبه د لانو د ګډېدلو په وجه پسخورده جوړیږي، او لاني له غوښو څخه پیدا دي، او د ماکول اللحم حیوان غوښي خو پاکي دي، نو لاني به یې هم پاکي وي، او کله چې لاني پاکي سوې نو په کوم شي چې دا لاني ګډي سي هغه به هم پاک وي، دا دلیل خو د ماکول اللحم حیواناتو د پسخورې پر پاکوالي وو، او د انسان د پسخوردې پر پاکوالي دا حدیث دلیل دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَقْبَضَ مِنْ بَيْنِ فَشْرٍ وَنَاولَ الْبَاقِيَ اِعْرَابِيَا كَانَتْ مِنْ بَيْنِهِ فَشْرُهُ ثُمَّ نَاولَ أَبَا بَكْرٍ فَشْرَهُ. (یعني نبي ﷺ د شیدو یوه پیاله راوړه چې له هغه څخه نبي ﷺ خپله هم شیدې وچېښلې. ییاسې یو

(۱) دلته د «فتا» ضمیر عرق او سور (پسخوردې) ته راجع دی. پسخورده خوله غوښو څخه نه پیدا کیږي، بلکې لاني له غوښو څخه پیدا کیږي، نو دلته له غوښو څخه مجازاً لاني مراد دي. ځکه لېږ د پسخوردې د مرارېدلو اصلي سبب هم د حیوان لاني دي. (ژېلن)

(۲) د اړوندو ژبي یو مثل دی «آيت تیرے دو ذکار کرنا» یعني په یوه غشي دوه ښکاره کول. د ماتل په هغه وخت کې ویل کیږي چې کله انسان په یوه کله سره یا په یوې خبرې سره په یو ځل د یوې فایده پر ځای دوی فایده تر لاسه کړي.

صحرايي (کوچي) ته ورکړې هغه هم وچينېلې او بيا يې حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته ورکړې هغه هم وچينېلې، له دې حديث څخه صفا ښکاره کيږي چې د انسان پسخورده پاکه ده، او عقلي خبره دا ده چې د انسان ذات پاک دی نو ځکه به د ه پسخورده هم پاکه وي.

د حاتمې بنحې د پسخوردي د پاکوالي دليل د حضرت عائشې رضي الله عنها دا روايت دی: عن عائشة رضي الله عنها شربت من اناء في حال حيفا فوضع رسول الله ﷺ فيه على موضع فمها وشرب، (يعني حضرت عائشې رضي الله عنها د حيف په حالت کي له يو لوبني څخه اوبه وچينېلې، بيا نبي ﷺ هم د لوبني پر هغه ځای خوله کښېښول او اوبه يې وچينېلې پر کوم ځای چې عائشې رضي الله عنها خوله ايښې وه).

او په خپله د کافر پاکوالی هم له حديث څخه ثابت دی: روى أن رسول الله ﷺ أنزل وقد ثقف في المسجد وكانوا مشركين، (روایت سوی دی چې د ثقیف قبیلې یو هیئت (وله) مسجد ته راغله، حال دا وو چې هغوی مشرکان وو)، نو که مشرک نجس وای، نبي ﷺ به دوی مسجد ته پرې ايښي نه وای، پاته سو د الله دا قول: إِنَّمَا الْفَرْسُ كُورٌ نَجَسٌ (نوره: ۲۸)، نو له دې څخه مراد اعتقادي نجاست دی نه د ښکاره بدن.

د سپي د پسخوردي حکم (او سپي چې په کوم لوبني کي خوراک کړی وي د هغه د پاکولو طريقه)

وَسُوْرُ الْكَلْبِ نَجَسٌ او د سپي پسخورده مرداره ده وَيُقْسَلُ الْإِنَاءُ مِنْ وَلَوْهُ ثَلَاثًا او د هغه د خولې په وهلو (اچولو) سره به لوبنی درې واره پرېول کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي يُقْسَلُ الْإِنَاءُ مِنْ وَلَوْهِ الْكَلْبِ ثَلَاثًا د سپي له خولې وهلو څخه به لوبنی درې واره پرېول کيږي وَلِسَانُهُ يُلَاقِي الْإِنَاءَ دُونَ الْإِنَاءِ او (د خولې وهلو په وخت کي) د سپي ژبه د اوبو سره مېنلې نه د لوبني سره فَلَبَّأ تَنْجَسُ الْإِنَاءُ قَائِمًا أَوَّلًا نو کله چې لوبنی مردار سو نو اوبه خو به خامخا مردار پرې وَهَذَا يُغَيِّدُ النَّجَاسَةَ وَالْعَدَدُ فِي الْقُسْلِ او دا حديث د (اوبو د) مردار والي او (د لوبني) په پرېلولو کي د درېو د شمېرې (د ضروري کېدلو) فايده ورکوي وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي إِشْتِرَاطِ السَّبْعِ او دا حديث داو (۷) وارو د شرط لگولو په باره کي د امام شافعي رحمته الله په خلاف حجت دی وَلَأَنَّ مَا يُصَيِّبُهُ بَوْلُهُ يَطْهَرُ بِالثَّلَاثِ او په دې وجه هم چې پر کوم شي د سپي متيازي ولگيږي هغه (لا) په درېو وارو سره پاکيږي فَمَا يُصَيِّبُهُ سُوْرُكًا وَهُوَ دُونَهُ نو هغه شی چې د سپي پسخورده پر ولگيږي حال دا چې د سپي پسخورده د سپي تر متيازو (په نجاست کي) کمه ده أَوَّلًا (نو) هغه شی به په طریقه اولی سره (په درېو وارو) پاکيږي وَالْأَمْرُ الْوَارِدُ بِالسَّبْعِ مَخْتَوٍ عَلَى ابْنِ إِسْمَاعِيلَ او داو (۷) وارو پرېلولو چې کوم حکم راغلی دی هغه د اسلام پر ابتداء (شروع) باندي حمل کيږي وَسُوْرُ الْعَثُورِ نَجَسٌ او د خنزیر پسخورده مرداره ده لَأَنَّهُ نَجَسُ الْعَيْنِ ځکه چې خنزیر نجس العین دی عَلَى مَا مَرَّ لَكَ څرنګه چې مخکي (د احکام) تېر سو.

• تخريج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الطهارة، باب ولوغ القلب فی الاناء، حديث رقم: ۱۹۳.

• تخريج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الطهارة، باب ولوغ القلب فی الاناء، حديث رقم: ۱۷۸.

اللغات: ﴿دولوع﴾ دفتح دباب مصدر دی: په لوبښي کي خوله وهل (اچول) دسپي او درنده لپاره استعمالیږي، ژبه

ښورول یا دژبي په طرف سره اوبه چښل، **﴿مک﴾** دنصرب دباب ماضي صیغه ده: تېرېدل، دوخت تېرېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که سپي په یو لوبښي کي خوله وهل هغه لوبښی هم مردارېږي، او په دې لوبښي

کي که اوبه یا یو بل پاک شی وو هغه هم مردارېږي، له امام مالک رحمه الله څخه ماسو انور د ټولو په نېز د سپي پښخورده مرداره ده، او هغه لوبښی چي سپي خوله پکښې وهلې وې درې واړه پرېولل واجب دي، ځکه په حدیث کي راغلي دي:

که سپي په لوبښي کي خوله وهل نو دغه لوبښی دي درې واړه پرېولل سي، په دې حدیث سره په دې توګه دلیل نیول کیږي، چي دسپي ژبه داوبو سره مېلي نه دلوبښي سره، نو کله چي دسپي دخولې وهلو په وجه لوبښی مردار سو، نو اوبه

خو به خلمخا مردارېږي؛ ځینو حضراتو اعتراض کړی دی چي ممکنه ده له ولوع څخه مراد ختل وي، نو د ختلو په وخت کي خو ژبه دلوبښي سره مېلي نه داوبو سره، نو ځکه به په دې حدیث سره داوبو په باره کي دلیل نیول صحیح نه

وي، جواب دا دی چي دولوع حقیقي معنی ده: دژبي په طرف سره اوبه یا بل پاک شی چښل، او قاعده داده چي تر څو پوري

د حقیقي معنی په خلاف یوه قرینه پیدا نه سي نو حقیقي معنی به مرادېږي، حاصل دا چي له حدیث څخه دوی خبري

ثابتي سوي: یوه دا چي دسپي لاني مرداري دي، دویم دا چي دلوبښي د پرېوللو شمېر درې دی، او دا حدیث د امام شافعي

رحمه الله په خلاف حجت دی، ځکه دامام شافعي رحمه الله په نېز اووه واړه پرېولل ضروري دي.

د امام شافعي دلیل: د عبد الله بن مغفل رحمه الله حدیث دی: أَنَّهُ قَالَ: إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي إِنَائِكَ فَاعْلَوْ سَبْعًا وَعُقْرُوهُ

الثامنة بالتراب، (يعني نبي ﷺ وفرمايل: چي کله سپي ستاسو په لوبښي کي خوله وهي نو تاسويې اووه واړه پرېولئ او اتم واريې په خاورو صفا کړئ).

جواب: زموږ له طرفه دامام شافعي رحمه الله ددې حدیث جواب دا دی چي دا د اوو (۷) واړو د پرېوللو حکم د اسلام په

شروع کي وو، بیا وروسته منسوخ سو، او په اصل کي خبره دا وه، چي نبي ﷺ به پر خلکو د اسلام په شروع کي د سپيانو په باره کي سختي کوله، چي د سپيانو له راجمع کولو څخه بند سي، خو څه وخت چي دوی دا عادت ختم

سو، نو دا حکم هم منسوخ سو.

ولأن ما يصبه الخ صاحب د هدايې له دې ځايه پر امام شافعي رحمه الله الزامي دليل وړاندي کوي فرمايي: پر کوم شي چي دسپي

متياز ولگيږي هغه په درې واړو پرېوللو سره پاکيږي، نو پر کوم شي چي د هغه پښخورده ولگيږي حال دا چي پښخورده يې له متيازو څخه کمه ده، نو داسې خبره په خامخا په درې واړو پرېوللو سره پاکيږي، دسپي پښخورده دهغه له متيازو څخه په دې وجه

کمه ده، چي دسپي متيازي دهیچا په نېز هم پاکي نه دي، لېکن پښخورده يې دامام مالک رحمه الله په نېز پاکه ده.

د درندګانو د پښخوردي حکم

وَسُوْرُ سِهَامِ الْهَيْأَتِ كَيْسٍ او د خير و نکو حيواناتو پښخورده مرداره ده **عَلَا نَا لَكُنَّا فِي رَجَةِ اللَّهِ فَيَا سَيِّدَ الْكَلْبِ وَالْخَيْرِ**

لېکن له سپي او خنزير څخه په علاوه کي دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی **لَأَنَّ لَحْمَهَا نَجِسٌ** ځکه چي ددې خير و نکو

حيواناتو غوښه مرداره ده **وَمِنْهُ يَتَوَلَّدُ اللَّعَابُ** او لاني هم له غوښو څخه پيدا کيږي **وَهُوَ الْمُتَخَبَّرُ فِي الْبَابِ** او په دې باب

کي هم دلانو اعتبار دی.

اللغات: «سباع» جمع ده، واحدې سباع دی: درنده (خیرونکي حیوان).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې زموږ په نېز د درندگانو (خیرونکو حیواناتو لکه شېر، پړانګ، لېوه او داسې نورو)

پسڅورده مرداره ده، او په کوم لوبښي یا اوبو کې چې دوی خوله ووهي هغه مردارېږي، او د امام شافعي رحمه الله په نېز له خنزیر او سپي څخه ماسوا د نورو درندگانو او څارویانو پسڅورده پاکه ده.

د امام شافعي دلیل: دادی چې له حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روایت دی چې له نبی ﷺ څخه د هغو حوضونو په باره کې پوښتنه وسوه چې دمکې او مدینې په مینځ کې وه، او نبی ﷺ ته دا هم وویل سوه چې هلته د اوبو چښلو لپاره سپیان او درندگان هم راځي، نبی ﷺ وفرمایل: لها ما أخذ في بطونها ولنا ما بقي شراب وطهور، (یعني دې درندگانو چې کوم څه په خپلو نسو کې واخیستل هغه د دوی لپاره دي او کوم څه چې پاته سوه هغه زموږ د چښلو لپاره دي او پاک دي)، او په بل حدیث کې راځي أنتوضاً بما أفطلت الحمر فقال نمر وبما أفطلت السباع كلها، (یعني آیا موږ د خړو له پاته سوو اوبو څخه اودس کوو (که نه؟)، نبی ﷺ وفرمایل: هو! او د درندگانو له پاته سوو اوبو څخه هم (اودس کوئ)، له دې دواړو حدیثونو څخه معلومه سوه چې د درندگانو پسڅورده پاکه ده.

زموږ دلیل: دا حدیث دی: أن عمر رضي الله عنه وعمر بن العاص رضي الله عنه وردا حوضاً فقال عمرو بن العاص يا صاحب الحوض أترى السباع ماء هذا فقال عمر يا صاحب الحوض لا تخبرنا فلو لا أنه كان إذا أخبر بورود السباع يتعذر عليهما استعماله لما ناه عن ذلك، (یعني حضرت عمر فاروق او عمرو بن العاص یوه حوض ته ولاړل، عمرو بن العاص رضي الله عنه وفرمایل چې ای د حوض خاوند! آیا ستا دې اوبو ته درندگان راځي (د هغه له جواب څخه مخکې) حضرت عمر رضي الله عنه وویل: ای د حوض خاوند! موږ ته خبر مه راکو، ځکه که موږ ته د درندگانو د راتګ خبر راکړی سو نو پر موږ دواړو به د دې استعمال ستونزمن سي، ځکه چې نبی ﷺ له دې څخه منع کړې ده). له دې واقعي څخه معلومه سوه چې د درندگانو پسڅورده مرداره ده.

عقلي دلیل: زموږ له طرفه عقلي دلیل دادی چې د درندگانو غوښي مرداري دي، او لاني له غوښو څخه پیدا کېږي، او د لاني په پاکوالي او مرداروالي کې غوښي معتبري دي، یعني که غوښي یې مرداري وې نولاني به یې هم مرداري وي، او که غوښي یې پاکي وي نولاني به یې هم پاکي وي.

جواب: د امام شافعي رحمه الله د حدیث جواب دادی چې د درندگانو د اوبو د پاکوالي حکم د اسلام په شروع کې د دوی د غوښو له تحریم څخه مخکې وو (یعني د اسلام په شروع کې چې کله د درندگانو غوښي حرامي سوي نه وې نو د درندگانو اوبه او پسڅورده هم پاک وه خو وروسته) بیا دا حکم منسوخ سو، دویم جواب یې دادی چې د کومو حوضونو په باره کې چې له نبی ﷺ څخه پوښتنه وسوه، هغه ټوله غټ حوضونه وه، او دا خبره موږ هم منو چې غټ حوض نه مردارېږي.

د پېشي د پسڅوردي حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه)

وَسُورُ الْهَرَّةِ طَائِرُ مَكْرُوهٌ او د پېشي پسڅورده پاکه ده (خو) مکروه ده وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّهُ غَيْرُ مَكْرُوهٍ او له امام ابو

يوسف رحمه الله څخه را نقل سوي دي چې مکروه نه ده لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يُصْنَعُ لَهَا الْإِنَاءُ ځکه

چي نبي ﷺ به پيشي ته لوبښي راكړوي فَتَشْرَبُ مِنْهُ نو پيشي به له هغه څخه اوبه چيښلې ثُمَّ يَتَوَضَّأُ مِنْهُ او بيا به نبي ﷺ له هغه څخه اودس كوي وَلَهُمَا • قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ او د طرفينو دليل د نبي ﷺ دا حديث دى الْهَرَّةُ • سَبْعٌ (چي) پيشي درنده دى وَالْمَرَاةُ بَيَانُ الْحُكْمِ دُونَ الْخَلْقَةِ وَالْمُورَةِ او له حديث څخه مراد د حكم بيانول دي، پيداښت او بڼه يې (بيانول) مقصود نه دي إِلَّا أَنَّهُ سَقَطَتِ الْجَنَاسَةُ لِعِلَّةِ • الطَّوَالِ خو (د پيشي له پسخوردې څخه) د طواف (يعني په كوڅو كي د څرخېدلو) د علت په وجه نجاست ساقط سو فَيَتَيَمَّمُ الْكَرَاهَةَ او كراهت پاته سوه وَمَا رَوَاهُ مُحَمَّدٌ عَلَى مَا قَبِلَ الشَّيْخَانِ او د امام ابو يوسف رحمه الله روايت له تحریم څخه پر مخكي حكم باتدي حمل كيږي ثُمَّ قِيلَ: كَرَاهَتُهُ لِحُرْمَةِ اللِّحْمِ بيا ريل سوي دي: چي د پيشي د پسخوردې كراهت دهغي د غوښو د حرام والي په وجه دى وَقِيلَ: لِعَدَمِ تَحَايُيْهَا الْجَنَاسَةَ او ويل سوي دي: چي له نجاست څخه د ځان نه ساتلو په وجه دى وَهَذَا يُشِيرُ إِلَى الشُّكِّ او دا قول د مكروه تنزيهي و طرف ته اشاره كوي وَالْأَوَّلُ إِلَى الْقُرْبِ مِنَ الشَّيْخَانِ او اول قول مكروه تحریمي ته زيات نژدې دى.

اللفات: «مُرَّة» پيشي، «مَغْنَى» د افعال د باب مضارع معلوم صيغه ده، أَعْنَى يفتني: كېږول، كښته كول، «عَقْلِي» د تفاعل د باب مصدر دى: پرېز كول، ځان ژغورل، ليري اوسېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى چي د پيشي د پسخوردې د طهارت او نجاست په لړ كي د احنافو فقهاو په مينځ كي اختلاف دى: د امام ابو يوسف رحمه الله قول دا دى چي د پيشي پسخورده پاكه ده.

د امام ابو يوسف دليل: دا دى چي نبي ﷺ به پيشي ته د اوبو لوبښي راكړوي اوبه به يې وركولې. بيا چي به كله پيشي له دې څخه اوبه وچيښلې نو نبي ﷺ به په همدغه اوبو اودس كوي، كه د پيشي په پسخورده كي يو قسم كراهت يا بلدي واى نو نبي ﷺ به هيڅكله داسي نه كولاى، د نبي ﷺ دا عمل د دې خبري ښكاره ثبوت دى چي د پيشي پسخورده پاكه ده.

په دې لړ كي د طرفينو رايه داده چي د پيشي پسخورده خو پاكه ده لېكن مكروه ده (يعني بالكل پاكه نه ده بلكي كراهت پكښي سته).

د طرفينو دليل: دا حديث دى چي: پيشي درنده دى، او د دې حديث مقصد دا دى چي كوم حكم د درندگاتو دى. هغه حكم د پيشي هم دى، او د درندگاتو پسخورده مرداره ده، نو ځكه به د پيشي پسخورده هم مرداره وي، له دې حديث څخه د حكم معنى ځكه اخيستل كيږي چي نبي ﷺ دا حكامو د تبليغ او د مسئلو د تشرېح لپاره را استول سوي وو، د ښي، شكل او صورت بيانولو لپاره نبي ﷺ را استول سوي نه وو.

• القول الرابع: في هذه المسئلة قولها أبي حنيفة ومحمد رحمهما الله، كما قال علامه ابن نجيم في البحر ج: ١، ص: ٢٢٩ وكذا في الدرر النحاز:

ج: ١، ص: ١٥٦. [القول الرابع ج: ١، ص: ٢١]

• تخریج: أخرجه دار فطنی فی کتاب الطهارة: باب سور المرأة، حديث رقم: ٢١٧.

• تخریج: أخرجه دار فطنی فی کتاب الطهارة، باب سور المرأة، حديث رقم: ٢١٦.

خو په هر حال دا خبره فیصله سوې ده چي د پيشي د پسخوردې هم هغه حکم دی کوم چي د درندگانو د پسخوردې حکم دی، او د درندگانو پسخورده مرداره ده، نو په دې اعتبار سره د پيشي پسخورده هم مردار بدل پکار دي، خو موږ بيا هم دې ته مرداره نه وايو، ځکه چي نبي ﷺ پيشياني په کورو کي گرځيدونکي (او د کورو گنبت کونکي) گرځولي دي (يعني نبي ﷺ فرمايلي دي چي پيشياني په کورونو کي گرځي او را گرځي) (طواف کوي)، لکه څرنګه چي له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی، هغه فرمايي: سمعت رسول الله ﷺ يقول: الهرة ليست بنجسة إنما هي من الطوافين عليكم. أو الطوافات، دې حديث ته په کتنې سره د پيشي د پسخوردې نجاست ساقطېږي او کراهت يې پاتېږي، صاحب د هدايي له اِلا أنه أسقطت څخه تر مارواه پوري همدا خبره بيان کړې ده.

جواب: صاحب د هدايي له وما رواه... الخ څخه د امام ابو يوسف رحمه الله د حديث جواب ورکوي، فرمايي: چي دا حديث د هغه زمانې پر حالاتو حمل کيږي کله چي د درندگانو په سلسله کي د حرمت فرمان صادر سوی لا نه وو، خو کله چي وروسته د دوی د تحریم فیصله راغله، نو پيشي هم په دې سلسله کي تر دې فیصلې لاندې داخله سوه.

ثم قيل الخ د دې حاصل دا دی چي له احنافو څخه امام طحاوي رحمه الله د پيشي د غوښو په وجه د پيشي پسخورده مکروه تحریمي گرځوي، ځکه چي د دې غوښي حرامي دي، او امام کرخي رحمه الله د پيشي پسخورده له نجاست څخه د نه تنزه (نه خوندي کېدلو) په وجه مکروه تنزيهي گرځوي، (يعني پيشي له نجاست څخه ځان نه ژغوري)، ځکه د نه تنزه او نه احتياط په وجه چي کوم حرمت پيدا کيږي هغه به تنزيهي وي، د پيشي د پسخوردې مکروه والی له دې خبري څخه هم معلومېږي چي د امام ابو يوسف رحمه الله له رانقل سوي روايت څخه د دې پاکوالی او د طرفينو له رانقل سوي روايت څخه د دې ناپاکوالی ښکاره کيږي، او دا د فقهي مشهوره قاعده ده چي اذا اجتمع الحلال والحرام أو المحرم والبيح غلب المحرم والحرام، (يعني د حلالو او د حرامو يا د محرم او مبيح د يو ځای والي په صورت کي به د حرمت اړخ ته ترجيح ورکول کيږي). (الاشباه والنظائر ص: ۱۳۳)

راجع قول: په پورتنې مسئله کي د طرفينو قول راجع دی، لکه څرنګه چي علامه ابن نجيم رحمه الله د دې مسئلې تر تفصيل وروسته فرمايي: قالوا وهو الأصح وظاهر ما في الأصل فإنه قال وان توضأ بشيء أحب إلى. القول الرابع: ج: ۱، ص: ۲۱۱

پيشي که تر موږک خوړلو وروسته سمدستي په اوبو کي خوله ووهل نو څه حکم دی؟

وَلَوْ أَكَلْتَ الْفَأْرَةَ أَوْ كَهِ مَوْرِكٍ وَخَوَّرَ ثُمَّ شَرِبْتَ عَلَى قَوْلِ الْأَمَةِ أَوْ بَيَّيْتُ سَمْدَسْتِي أَوْ بَيَّيْتُ وَجْهِي بِتَنَجُّسٍ نَوَلُوهُ
مردارېږي (إِلَّا إِذَا مَكَثَتْ سَاعَةً خَوْكًا لَمْ يَكُنْ حَرَامًا) او بيا يې اوبه وچينېلې نو نه مردارېږي (لَقَسْتُهَا فَمَنْهَا يُلْعَابُهَا)
ځکه چي پيشي خپله خوله په خپلو لارو باندې پزېږولي وَالْإِسْتِئْثَاءُ عَلَى مَذْهَبِ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ رَجَمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى
او دا استثنا د شيخينو په مذهب کي ده وَيُسْقَطُ اعْتِبَارُ الصَّبِّ لِلْمَرْوَرَةِ أَوْ دَيُّوْلُو اعتبار به د ضرورت په وجه ساقطېږي.

اللفات: ﴿مَكَثَتْ﴾ د نصر له باب څخه د ماضي معلوم صيغه ده: ځنډېدل، درېدل، درنگ کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که پيشي موبړک وخورى او سمدستي يې په يو لوبښي کې خوله ووهل، له هغه څخه يې اوبه وچيښلې نو په اتفاق سره هغه اوبه مرداري دي دا حکم خو متفق عليه دی، اختلافي مسئله دا ده چې که پيشي موبړک وخورى او تر يو څه ځنډ وروسته يې اوبه وچيښلې نو په دې صورت کې د شيخينو په نېز اوبه مرداري نه دي، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز په دې صورت کې هم اوبه مرداري دي.

د شيخينو دليل: دا دی چې د دوى په نېز په بهېدونکو پاکو شيانو سره نجاست ليري کول جائز دی، نو کله چې پيشي موبړک وخورى او څه درنگ يې وکړى نو په دومره وخت کې به دې (خامخا) په ژبه د خولې او شونډانو نجاست صفا کړى او تېر کړى وي، او تر هغه وروسته به يې په لوبښي کې خولي وهلي وي.

ديسقط الخ له دې ځايه د يو مقلد سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز دلته هم اوبه مردارېدل پکار دي، ځکه چې د ده په نېز د نجاست ليري کولو لپاره صټ يعنې داوبو بيول شرط دی او هغه دلته نسته؟

جواب: دا دی چې د ضرورت په وجه د بيولو اعتبار ساقط سو، او څرنګه چې د امام محمد رحمه الله په نېز بغير له اوبو څخه نجاست نه ليري کيږي، نو ځکه به د داسې پيشي پسخورده په هر حال کې مرداره وي، هغه که يې په لاهو خوله پاکه کړې وي او که نه وي.

راجع قول: راجع او غوره قول د شيخينو دی، ځکه چې په دې قول کې د خلکو لپاره اساني ده، لکه څرنګه چې علامه

ابن عابدين رحمه الله هم د دې صراحت کړى دی. (القول الواجب، ج: ۱، ص: ۱۲۳)

د جرګې د پسخوردي حکم

وَسُؤُرُ الدَّهَائِجِ الْمُخَلَّاةِ مَكْرُوهٌ أَوْ بِهٖ جَمْعٌ شَيَانُو كِي د ګر ځېدونکي (کوڅه ګڼتي) جرګې پسخورده مکروه ده
لَا تَهْتَاخِلُ النَّجَاسَةَ ځکه چې دا د نجاست سره ګډون کوي (يعني په نجاست لږ لږ وي) وَلَوْ كَانَتْ مَحْبُوسَةً بِخَيْثُ لَا يَصِلُ
مِنْهَا رَمَالٌ مَا تَحْتَ قَدَمَيْهَا خو که جرګه په دا ډول تړل سوې وه چې مېنوکه يې د پښو لاندې (حصې) ته نه رسېدله
لَا يَكْرَهُ (نو (بيا يې) پسخورده مکروه نه ده يُؤْتَرُ الْأَمْنُ عَنِ الْمُخَالَطَةِ ځکه چې (اوس) د نجاست له ګډون څخه
خوندي (په امن) ده وَكَذَا سُؤُرُ سِهَامِ الظُّلُمِ او همدارنګه د ښکاري مرغانو پسخورده (مکروه) ده لِأَنَّهَا تَأْكُلُ النِّسَاتِ
ځکه چې ښکاري مرغان مردار حيوانات خوري فَأُشْبِهَ الْمُخَلَّاةُ. نو د مخلات جرګې سره مشابه سوه وَعَنْ ابْنِ يُونُسَ
رَحِمَهُ اللَّهُ اَوَلَهُ اَمَامُ ابُو يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی أَنَّهَا إِذَا كَانَتْ مَحْبُوسَةً چې که د ښکاري مرغان بند ساتل کېدل
يَعْلَمُ صَاحِبُهَا أَنَّهُ لَا يَدْرُ عَلَى مَنَاقِرَها (او) د دوى مالک ته دا معلومه وه چې د دوى پر مېنوکو نجاست نسته لَا يَكْرَهُ
نو (بيا يې) پسخورده مکروه نه ده يُؤْتَرُ الْأَمْنُ عَنِ الْمُخَالَطَةِ ځکه چې (اوس هغوى) د نجاست له اختلاط څخه په
أَمْنٍ دِي دَاَسْتَحْسَنُ الشَّيَاطِينِ هَذِهِ الرِّوَايَةُ او مشايخو دا روايت غوره ګڼلى دی.

اللفات: د تفصيل د باب اسم مفعول دی، حُلٌّ يَحُلُّ: پرېښوول، خلاصول، يوازې کول، شرل. نو مَخْلُوعُ هغه جرګې ته ويل کيږي چې هغه آزاده پرېښوول سوې وي، او په کوڅو او انبارو کې ګرځي، چې په علم عرف کې کوڅه

گڼته چرکه وږته وايي، **﴿مَنقَر﴾** مڼوکه، **﴿قَذْر﴾** په فتحه د ذال او کسره د ذال سره هم راځي يعني: قَذْر او قُذْر؛ گندگي، نجاست.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې: کومه چرکه په چټلتیاوو او مردارو کې گرځي د هغې پسخورده مکروه ده، ځکه چې په مردارو کې د ګرځېدلو او مڼوکه وهلو په وجه د دې ټوله وجود په گندگي او نجاست ککړ وي، نو ځکه د دې پسخورده په هېڅ حال کې هم نه سي پاکېدلای، هو! که یو څوک د چرګو داسې پالنه او کتنه وکړي چې د گندگي و طرف له ولاړې نه سي، او داسې یې قید کړي چې مڼو کې یې د پښو تر لاندې حصې پورې نه راوړسېږي، نو په دې صورت کې یې پسخورده مکروه نه ده بلکې پاکه ده (پښو لاندې حصه یې په دې وجه ذکر کړه ځکه چې چرګي هم په خپل گندگي کې خبرې چې هغه د پښو پر لاندې حصه مښلي، نو که یې مڼوکه د پښو لاندې حصې ته رسېدل نو معلومه ده چې په دې وخت کې به یې هم مڼوکه په گندگي ککړ وي، ځکه یې دا شرط ولکوی چې که مڼوکه یې د پښو لاندې حصې ته نه رسېدل، نو پسخورده یې پاکه ده)، او په دې وجه پاکه ده ځکه چې کراهت د اختلاط او ککړ توب په وجه راغلې وو، او کله چې اختلاط او ککړ توب نسته نو کراهت به له کومه راسي؟

و کذا سور سهام الخ صاحب د قلوري وايي: چې همدغه حکم د ښکاري مرغانو هم دی يعني د دوی پسخورده هم مکروه ده ځکه چې دوی مردار حیوانات خوري او څرنگه چې په گندگي کې نجاست سته، همدغه رنگه په مردار حیوان کې هم نجاست سته، او پر گندگيو د ګرځېدونکي چرګي پسخورده مکروه ده، نو ځکه به د دوی پسخورده هم مکروه وي.

اوله امام ابو یوسف رحمه الله څخه روايت دی چې که ښکاري مرغان قید کړل سي او مالک (ساتونکي) ته یې دایقین وي چې پر مڼو کوېې گندگي نسته نو د دوی پسخورده هم مکروه نه ده، ځکه چې په دې صورت کې هم د نجاست له اختلاط او ککړ توب څخه دوی خوندي دي، صاحب د هدایې فرماني چې مشایخو دا روايت خوښ کړی او هم پر دغه یې فتوی ورکړې ده، لکه څرنگه چې فقیه ابو الليث ویلي دي: چې حسن بن زیاد رحمه الله له امام اعظم څخه زوايت کړی دی چې که ښکاري مرغه مردار حیوانات نه خوړل، نو د هغه په پسخورده ابو سره اودس کول مکروه نه دي.

د خړندو او په کور کې د عامو اوسېدونکو حیواناتو د پسخوردي حکم

وَسَوْرُ مَا يَسْكُنُ الْبُيُوتَ او د هغو حیواناتو (او خړندو) پسخورده چې په کورونو کې اوسېږي **كَالْحَيَّةِ وَالْقَارِ** لکه مار او موږک **مَكْرُوه** مکروه ده **لَاَنَّ حُرْمَةَ اللَّحْمِ أَوْ جَبَتْ نَجَاسَةُ السُّورِ** ځکه چې د دوی د غوښو حرمت د دوی د پسخوردي ناپاکوالی واجب کړی **إِلَّا أَنَّهُ سَقَطَتِ النِّجَاسَةُ لِعَلَّةِ الطَّوَافِ** لېکن د طواف (ګرځېدلو) د علت په وجه دا نجاست ساقط سو **فَبَقِيََتِ الْكَرَاهَةُ** خو کراهت پاته سو **وَالثَّبِيْهُ عَلَى الْعِلَّةِ فِي الْهَرَّةِ** او د علت خبر تیا یې د پيشي په مسئله کې ورکول سوه.

اللغات: ﴿حَيَّة﴾ مار.

تشریح: د عبارت خلاصه دا ده چې هغه حیوانات کوم چې په عامه توګه په کورو کې لوسېږي لکه مار، موږک او داسې نور، نو د هغوی پسخورده هم مکروه ده، ځکه چې د هغوی غوښې حرامي دي او د غوښو حراموالی د پسخوردي د حراموالي او مرداروالي تقاضا کوي، خو د طواف د علت یعنې په کورونو کې د دوی د ګرځېدلو او گڼت کولو په وجه د دوی له پسخوردي څخه نجاست ختم سو، او کراهت پاته سو.

والتنبيه على الهرة الخ فرمايي چي مخکي په پيشي په مسئله کي د پورتنۍ مسئلې علت بيان سو. چي د پيشي پسخورده هم په کورونو کي د گرځېدلو په وجه نجسه نه ده، خو کراهت يې پاته دی.

د خره او غاتري د پسخوردي حکم

قَالَ: وَسُؤُرُ الْجِنَارِ وَالْفُحْشُ مُشْكُوكٌ فِيهِ فرمايي: د خره او غاتري پسخورده مشکوکه (شکمنه) ده. قِيلَ: الشُّكُّ فِي طَهَارَتِهِ (نو) يو قول دادی: چي په پاکېدلو کي يې شک دی لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ طَاهِرًا شُكُّهُ وَای پاکه وای لَکَانَ طَهُورًا مَا لَمْ يَغْلِبِ اللَّغَابُ عَلَى الْمَاءِ نو تر څو چي يې لاني پر اوبو بو غالبه سوي نه وای نو هغه به پاکونکي هم وای وَقِيلَ: الشُّكُّ فِي طَهُورِيَّتِهِ اَوْ يُوَقُولُ دادي: چي د دې په مطهر والي کي شک دی لِأَنَّهُ لَوْ وَجَدَ الْمَاءَ الْبَطْلُ لَوَجِبَ عَلَيْهِ غُسْلُ رَأْسِهِ شُكُّهُ که (په شکمنو اوبو سر پرېولل سي او بيا) اوبه پيداسي نو پر هغه دسر پرېولل واجب نه دي وَكَذَلِكَ الْبَيْتَةُ طَاهِرَةٌ اَوْ هَمْدُغُهُ رَنُگه د (خري) شيدې هم پاکي دي وَعَنْهُ لَا يَنْتَعِمُ جَوَازُ الصَّلَاةِ اَوْ د خره خولې د لمانځه له جواز څخه مانع نه دي وَإِنْ فُحْشٌ که څه هم زياتي وي فَكَذَا سُورَةُ نُو پسخورده به يې هم دغه ډول وي وَهُوَ الْأَصَحُّ اَوْ صحيح روايت همدغه دی رِيَّوْزِي * نَصُّ مُحْتَرَفٍ رَجَعَهُ اللَّهُ عَلَى طَهَارَتِهِ اَوْ روايت سوی دی چي امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ د خره د پاکوالي صراحت کړی دی سَبَبُ الشُّكِّ تَعَارُضُ الْأَوَّلَةِ فِي إِبَاحَتِهِ وَحُرْمَتِهِ اَوْ د شک سبب د دې په مباحوالي او حراموالي کي د دلايلو تعارض دی أَوْ اخْتِلَافُ السَّحَابَةِ رَفِضَ اللَّهِ عَنْهُمْ فِي نَجَاسَتِهِ وَطَهَارَتِهِ يا د دې په پاکوالي او ناپاکوالي کي د صحابه وو اختلاف دی وَعَنْ أَنْ خَفِيفَةُ رَجَعَهُ اللَّهُ أَنَّهُ نَجِسٌ اَوْ له امام حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ څخه را نقل سوي دي چي د خره پسخورده مرداره ده تَرَجِيحًا لِلْعُرْمَةِ وَالتَّجَاسَةِ د حرمت او نجاست جانب ته په ترجيح وړکولو سره وَالتَّغْلُظُ مِنْ تَسْلِيلِ الْجِنَارِ فَيَكُونُ يَسْتَنْزِلُهُ اَوْ غاتره هم د خره له نسل څخه ده نو دا به هم د خره په ډول وي.

اللفات: ﴿جَمْعًا﴾ خر، ﴿يَقُولُ﴾ غاتره (خچره)، ﴿تَرَجِيحًا﴾ غوره والی، ښه گڼنه.

تشریح: په عبارت کي له خره څخه مراد پالل سوی او کورنی خر دی، او له غاتري څخه مراد هغه غاتره ده چي له خري څخه پيدا سوي وي، اوس صورت د مسئلې واورئ:

صورت د مسئلې: دادی چي د پالل سوو خره او غاتري پسخورده شکمنه ده. پر دې خبره د زياتره مشائخو اتفاق دی. خو په دې لړ کي د مشائخو اختلاف دی چي د دوی د پسخوردي په طهارت (پاکېدلو) کي شک دی او که په مطهر کېدلو (د بل شي په پاکولو) کي يې شک دی؟ نو د ځينو حضراتو رايه دا ده چي د خره د پسخوردي په طهارت (پاکوالي) کي شک دی، يعني دا ښکاره نه ده چي د خره پسخورده پاکه ده او که مرداره. ځکه که پاکه وای نو په اوبو کي به د دې د لوېدلو په وجه اوبه تر هغه وخته نه مردارېدلای تر څو چي پسخورده پر دې اوبو غالبه سوي نه وای. حال دا چي له غلبې څخه ماسوا هم په اوبو کي د خره د پسخوردي د وړلوېدلو په وجه له دې اوبو څخه اودس کول او طهارت حاصلول صحيح نه دي. له دې څخه همدا خبره په ذهن کي راځي چي په خپله د خره د پسخوردي په پاکوالي او ناپاکوالي کي شک دی.

له مشائخو څخه د بعضو حضراتو رايه دا ده چې د خړه پسنخوړده خو پخپله پاکه ده، مگر د دې په مطهروالي کې شک دی (يعني په دې کې يې شک دی چې آيا بل شی پاکوي او که نه) او دليل پر دې دا دی چې که مثلاً يو سړی اودس کوي او د خړه د پسنخوړدې په اوبو سره د سر مسح وکړي، او تر هغه وروسته پاکي اوبه ور ته حاصلې سي نو اوس د دې سړي لپاره دويم وار د سر مسح کول ضروري نه دي، نو له دې څخه معلومه سوه چې د خړه پسنخوړده خو پخپله پاکه ده لېکن په دې کې يې شک دی چې نور شيان پاکولای سي، که نه.

و کذا لبنة... الخ فرمايي: چې د خړې شيدې هم پاکي دي، ځکه چې د شيدو په جوړولو، زياتېدلو او راوتولو کې د غوښو هيش اثر او اغېز نسته، همدارنگه د خړه او نورو خوله (عرق) هم پاکه دي، که څه هم زياته وي، او دا سي نه ده چې لمونځ دي ور سره جائز نه وي، تر ټولو ښه او معتمد قول همدغه دی، کنه په دې لري کې له امام اعظم رَجَته الله څخه درې رواياتونه را نقل سوي دي چې په يوه روايت کې د خړه خوله نجاست خفيفه او په بل روايت کې نجاست غليظه گرځول سوي ده، ليکن مشهور روايت همدغه دی چې پاکه ده، نو کله چې يې خوله پاکه ده نو پسنخوړده او لاني به يې هم پاکي وي. (عتابه ج: ۱، ص: ۱۱۹)

ويرواى الخ د دې خلاصه دا ده چې له امام محمد رَجَته الله څخه دا صراحت هم را نقل سوي دی چې د خړه پسنخوړده پاکه ده، نو په دې سره دا خبره نوره ټينگېږي چې شک د خړه د پسنخوړدې په پاکوالي کې نه دی، بلکې په مطهروالي کې يې دی.

وسب الشك الخ صاحب د هدايې فرمايي چې د خړه په پسنخوړده کې د شک دوه سببه دي: اول خو دا چې د دې په روايت او حرام والي کې د لامل سره مختلف دي، لکه څرنگه چې روايت سوي دی: أن غالب بن أبجر سأل رسول الله ﷺ وقال لم يبق لي مال إلا حيرات فقال ﷺ كل من سمين مالت، (يعني غالب بن ابجر له نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې زما سره له خړو څخه علاوه نور هيش پاته نه دی (زه څه وکړم) نبي ﷺ وفرمايل چې له خپل چاغ مال څخه يې خوره)، دا حديث د خړه د غوښې پر حلالوالي دلالت کوي.

او په بل روايت کې راغلي دي: أن رسول الله ﷺ حزم لحوم الحمرا الأهلية يوم خير، (يعني د خبیر په ورځ نبي ﷺ د کورني (پال سوو) خړو غوښې حرامي کړي دي)، په دې حديث کې په ډاگه ويل سوي دي چې د خړو غوښې حرامي دي.

دویم سبب دا دی چې د خړه د پسنخوړدې په پاکوالي او مرداروالي کې د صحابه وو اختلاف دی، لکه څرنگه چې له حضرت ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهُما څخه د دې مرداروالی را نقل سوي دی، او له حضرت ابن عباس رَضِيَ الله عَنْهُما څخه د دې پاکوالی را نقل سوي دی، لڼه دا چې کله د اسلام په شروع کې لا په دې کې اختلاف سته، نو آخر ته ورځ څوارلس سوه کاله وروسته موږ څنگه دې نتيجې ته رسېدای سو، نو ځکه موږ د دې په مطهر کېدلو کې د شک او شېبه قائل يو. (عتابه ج: ۱، ص: ۱۱۹، بيا ج: ۱، ص: ۲۵۷)

و عن أبي حنيفة الخ له امام صاحب څخه يو روايت دا هم را نقل سوي دی چې د خړه پسنخوړده مرداره ده ځکه چې جالب د حرمت او نجاست يې راجع دی، او څرنگه چې غاټه د خړه له نسل څخه ده، نو ځکه به د غاټې هم هغه حکم وي کوم چې د خړه دی.

واجم قول: په پورتني مسئله کي د امام محمد رحمه الله قول راجح دی. په فتاویٰ هندیه کي ددې په اړه داسي ذکر سوي دي: وسؤ البخل والمصار مشکوک والصحيح أنه طاهر وإنما الشك في طهوريته كذا في فتاوى قاضی خاں (الهندية ج ۱، ص ۲۴). (القول الراجح، ج ۱، ص ۲۴)

له شکمنو اوبو څخه ماسوا که نوري اوبه نه وي نو داودس حکم

فَلَا تَمِمْ بِحَدِّكَ هُنَا او که اودس کونکي له دې دواړو (يعني دخړه او غا تري د پسخوردې له اوبو) څخه ماسوا نوري پيدا نه کړي يَكُونُ بِهِنَّ وَيَكُونُ نو په دې دواړو دي اودس (هم) وکړي او تيمم دي هم په وکړي وَيَكُونُ الْهَيَاكُلُ او (د هغه لپاره) له اوداسه او تيمم څخه هر يو مخکي کول جائز دي وَقَالَ زُفَرٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا أَنْ يَقْدِرَ الْوُضُوءُ امام زفر رحمه الله فرمايي: چي صرف اودس مخکي کول جائز دي لَأَنَّهُ مَاءٌ وَاجِبُ الْأَسْتِعْمَالِ ځکه چي دا واجب الاستعمال اوبه دي فَأَشْبَهَ الْمَاءَ الْبُطْلَى نو د ماء مطلق (مطلقو اوبو) سره مشابهه سوې وَلَنَا أَنَّ الْبُطْلَى أَخَذَهَا او زموږ دليل دادی چي په دې دواړو کي يو پاکونکی دی فَقَبِلَ الْجَنَّةَ دُونَ التَّزْيِينِ نو ځکه د جمعي فايده ورکوي نه د ترتيب وَسُؤَرُ الْفَرْسِ طَاهِرٌ عِنْدَهَا او د آس پسخورده د صاحبينو په نېز پاکه ده لَأَنَّ لَحْنَهُ مَأْكُونٌ ځکه چي (د صاحبينو په نېز) د آس غوښي خوړل کېدلای سي وَكُنَّا عِنْدَ الْفِي السَّحِيحِ همدارنگه د امام صاحب په روايت کي (هم د آس پسخورده پاکه ده) په صحيح قول کي لَأَنَّ الْكِرَامَةَ لَا تَقْهَارُ شَرَفَهُ ځکه چي د آس دغوښو کراهت د هغه د شرافت د څرگندولو په وجه دی.

اللفات: ﴿الْفَرْسُ﴾ آس، ﴿الْقَهَارُ﴾ څرگندول، ښکاره کول، ﴿شَرَفٌ﴾ عزت، ستروالی، شريف والی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که اودس کونکي ته دخړه او غا تري د پسخوردې له اوبو څخه ماسوا نوري اوبه تر لاسه نه سوې نو په دې صورت کي ده لپاره حکم دادی چي په دغه اوبو دي اودس هم وکړي او تيمم دي هم وکړي، او زموږ په نېز له اوداسه او تيمم څخه چي کوم يو وغواړي هغه مخکي کولای سي، لېکن امام زفر رحمه الله فرمايي چي صرف اودس مخکي کول جائز دی.

د امام زفر دليل: دادی چي شکمني اوبه واجب الاستعمال دي، نو دا د مطلقو اوبو سره مشابهه سوې.

زموږ دليل: دادی چي له شکمنو اوبو څخه اودس کول او تيمم کول په دې دواړو شيانو کي يو شی پاکونکی دی، په دواړو کي په يو ه سره طهارت ثابتېږي، نو که په شکمنو اوبو سره طهارت ثابت سو نو د خاورو استعمال هيڅ فايده نه وکړه، هغه که خاوري مخکي کړي او که يې وروسته کړي، او که پاکونکي صرف خاوري سوې نو تقديم او تأخير هيڅ ضرر نه رسوي، لنډه دا چي کله له دواړو څخه يو مطهر (پاکونکي) دی، نو د دوی دواړو جمع کول مفيد دي، ترتيب مفيد نه دی.

وسؤ الفرس الخ آس که نر وي، که ښځه، پسخورده يې د صاحبينو په نېز پاکه ده ځکه چي د هغه غوښي خوړل کيږي، او د کوم حيوان غوښي چي خوړل کيږي د هغه پسخورده پاکه وي، خو په دې باره کي له امام صاحب څخه څلور روايتونه دي:

① اول دا چي له دې څخه ماسوا په نورو اوبو اودس کول غوره دي.

② دويم دا چي دده دغوښو په ډول، دده پسخورده هم مکروه ده.

③ دريم دا چي دخړه د پسخوردې په ډول شکمنه ده.

④ خلوروم دا چي دا پاڪه ده. او صحيح مذهب همدغه دی.

پاته سوه دا خبره چي دامام صاحب رجه الله په نهز د آس غوښي مكره دي نو ده په پسخورده شرنګه پاكېداي سي؟ دې جواب دا دی چي د آس د غوښو كراهت دده د عزت او شرافت په وجه دی ځكه چي هغه د جهاد ذريعه او آله ده. او د غوښو كراهت يې د نجاست په وجه نه دی. نو ځكه يې د غوښو كراهت په پسخورده كي اثر نه كوي.

په نبيذ تمر سره د اودس او غسل حكم (او په دې باره كي د فقهاؤ قولونه)

فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا نَبِيذَ التَّمْرِ كَهُ اودس كونكي له نبيذ تمر څخه علاوه نوري اوبه پيدانه كړې قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ كَمَا لَمْ يَجِدْ إِلَّا نَبِيذَ التَّمْرِ كَهُ نو امام ابو حنيفه رجه الله فرمايي: چي په دې سره دي اودس وكړي او تيمم دي نه كوي لِحَدِيثِ نَبِيذِ الْجَنِّ د ليله الجن (د پيرانانو دشپې) د حديث په وجه قَالَ ① النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَوَضَّأَ بِهٖ ځكه نبي ﷺ په دې اوبو سره اودس كړی وو جِئَ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ كله چي يې اوبه پيدانه كړې وَقَالَ أَبُو يُونُسَ رَجَعَهُ الله ②: يَتِيمٌ وَلَا يَتَوَضَّأُ بِهٖ او امام ابو يوسف رجه الله فرمايي: چي داسري دي تيمم وكړي او په نبيذ تمر سره دي اودس نه كوي وَهُوَ رَأَى عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ الله او داسي يورويت دامام صاحب رجه الله هم دی بِهِ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ الله او امام شافعي رجه الله هم دا خبره كوي عَمَّا بَابِ التَّيَمُّمِ د تيمم په آيت باندي د عمل كولو په وجه لَأَنَّهَا أَقْوَى ځكه چي آيت (تر حديث) زيات قوي دی أَوْ مُمْسُكٌ بِهَا يا دا چي حديث د آيت په وجه منسوخ دی لَأَنَّهَا مَدِينَةٌ ځكه چي د تيمم آيت مدني دی وَلَيْلَةُ الْجَنِّ كَانَتْ مَكْنِيَةً او د ليله الجن (واقع) مكې ده وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَهُ الله: يَتَوَضَّأُ بِهٖ وَيَتِيمٌ او امام محمد رجه الله فرمايي: چي په نبيذ سره دي اودس وكړي او (بيا دي) تيمم (هم) وكړي بِإَنَّ فِي الْحَدِيثِ اضْطِرَابًا ځكه چي په حديث كي اضطراب دی وَلِي الشَّارِخِ جَهَالَةٌ او په تاريخ كي جهالت دی (يعني تاريخ نامعلومه دی) فَوَجَبَ الْجَنَّةُ احتياطاً نو د احتياط په توګه د اودس او تيمم جمع كول واجب دي قُلْنَا: لَيْلَةُ الْجَنِّ كَانَتْ غَيْرَ وَاحِدَةٍ موږ جواب وركوو: چي ليله الجن څو څو واړه (پېښه سوې) وه فَلَا يَصِحُّ دَعْوَى الشَّيْخِ نو د نسخ دعوی كول صحيح نه دي وَالْحَدِيثُ مَشْهُورٌ عَمِلَتْ بِهٖ الصَّحَابَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ او حديث مشهور دی چي پر هغه صحابه وو عمل كړی دی وَيُسَبِّحُهُ يَزَادُ عَلَى الْكِتَابِ او په دافول حديث سره پر كتاب الله اضافه (زياتوب) كېدلاي سي وَأَمَّا الْإِغْتِسَالُ بِهٖ پاته سو په نبيذ تمر سره د غسل كولو مسئله فَقَدْ قِيلَ: يُجُوزُ عِنْدَهُ نوبو قول دا دی: چي دامام صاحب رجه الله په نهز په دې سره غسل كول جائز دي اِغْتِبَارًا بِالْوَضْءِ (امام صاحب) پر اودس باندي قياس كوي وَقِيلَ: لَا يُجُوزُ لِأَنَّهُ قَوْلُهُ او يو قول دا دی چي غسل په كول جائز نه دي ځكه چي غسل (په درجه كي) له اودس څخه لوړ دی.

① تخريج: أخرجه أبو داود في كتاب الطهارة، باب الوضوء بالنبيذ، حديث رقم: ٨٤٠، وترومذي في كتاب الطهارة، باب الوضوء بالنبيذ، حديث رقم: ٨٨.

② القول المرجح: في هذه المسئلة قول أبي يوسف رجه الله كما قال العلامة الحفصمي رجه الله في رد المحتار ج: ١، ص: ١٦٧. [مقول المرجح: ج: ١، ص: ١٥٥].

اللفات: «نبيذ» له انگورو يا خرماوو څخه جوړ شوی شربت چې په ژر نه استعمالولو سره نشه پکښي راځي. «کمر» خرما، کجوره، «لؤلؤ الجوز» د پېرانونو شپه. «لؤلؤ الجوز» هغه شپه ته ویل کیږي چې په هغه کې نبي کرم ﷺ د پېرانونو د تبلیغ لپاره له مکي شرفي څخه دباندې ولاړی. «جفالة» ناڅر تیا. «هزاد» د ضرب له باب څخه د مضارع مجهول صیغه ده. رُاد یزید: زیاتېدل، که یې په صله کې علی راسي نو معنی یې “زیاتول” راځي (یعني متعدي کیږي).

تشریح: مسئله: داده چې که له نیبذ تمر څخه ماسوا نوري اوبه پیدا نه سوې. نو له امام ابو حنیفه رحمه الله څخه په دې باره کې درې روایتونه را نقل سوي دي: (۱) په جامع صغیر کې ذکر سوي دي چې په نیبذ تمر سره دي اودس وکړي او تیمم دي نه وهي. (۲) بل روایت دای چې امام صاحب رحمه الله فرمایي چې زما په نېز په نیبذ تمر سره اودس کول او په خاورو سره تیمم وهل زیات غوره دي. شیخ الاسلام ویلي دي چې په دې قول کې وې طرف ته اشاره ده چې که صرف په نیبذ تمر سره اودس وکړي او تیمم نه وکړي نو جائز دي او که ددې برعکس وکړي نو جائز نه دي. لېکن د دواړو جمع کول مستحب دي. (۳) نوح بن أبی مریم او حسن بن زیاد روایت کړی دی چې تیمم دي وکړي او په نیبذ تمر سره دي اودس نه کوي. همدغه قول امام ابو یوسف رحمه الله اختیار کړی دی او دا قول د امام شافعي رحمه الله هم دی. او امام محمد رحمه الله فرمایي چې په نیبذ تمر سره دي اودس هم وکړي او تیمم دي هم وکړي.

د امام صاحب دلیل: د امام ابو حنیفه رحمه الله د اول روایت دلیل حدیث دلیله الجن دی. هغه دای:

عن ابن عباس رضي الله عنهما خطب ذات ليلة ثرقال ليقمر من لريكن في قلبه مثقال ذرة من كبر فقام ابن مسعود رضي الله عنه فحمله أي أخذه رسول الله ﷺ مع نفسه فقال عبد الله بن مسعود رضي الله عنه خرجنا من مكة وخط رسول الله ﷺ حول خطا وقال لا تخرج عن هذا الخط فالتفت إنا خرجت عنه لمرتلقي إلى يوم القيمة ثم ذهب يدعو الجن إلى الإيمان ويقرأ عليهم اقرآن حتى طلع الفجر ثم رجع بعد طلوع الفجر وقال لي هل بقي مملكت ماء اتوضأ به فقلت لا إلا نبذ التمر في أداوة فقال رسول الله ﷺ تمر طيبة وماء طهور وأخذه وتوضأ به وصل الفجر. (عنه)

(له حضرت ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یوه شپه نبي ﷺ خطبه وویل، بیا یې وفرمایي چې زما سره دي هغه سړی ولاړ سي چې په زړه کې یې د یوې ذرې په اندازه کبر نه وي، نو ابن مسعود رضي الله عنه ولاړ سو، نبي ﷺ دی له خپل ځان سره روان کړی، نو عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه فرمایي چې موږ له مکې شرفي څخه ووتلو او نبي ﷺ پر ما شاوخوا یوه لیکه را کش کړل او وې فرمایي چې له دې لیکي څخه مه وځه. ځکه که له دې لیکي څخه ووتلې نو تر قیامت به ته مانه وروښ، بیا نبي ﷺ پیرانونو ته د ایمان دعوت ورکړی، او د دوی مخ ته یې قرآن ووايي. تر دې چې د سهار سپېږې را وختلې. (یعني طلوع فجر سو). بیا نبي ﷺ تر طلوع فجر وروسته واپس را روان سو او ما ته یې وفرمایي چې آیا ستا سره څه اوبه سته چې له هغه څخه اودس وکړم. ما ورته وویل چې نسته خو په لوبښي کې نیبذ تمر سته. نو نبي ﷺ وفرمایي چې خرما پاکه ده او اوبه مطهره (پاکوونکي) دي. بیا نبي ﷺ نیبذ تمر واخیستل. اودس یې په وکړی او د سهار لمونځ یې وکړی).

له دې حدیث څخه معلوم سوه چې که له نیبذ تمر څخه ماسوا مطلقې اوبه (ماء مطلق) نه وې نو په نیبذ تمر سره دې اودس وکړی سي او د تیمم کولو ضرورت نسته لکه څرنګه چې د الله رسول ﷺ کړي دي.

د امام ابو یوسف او امام شافعي دلیل: دا دی چې د تیمم په آیت: قُلْ لَمْ يَجِدْ أَمَاءَ فَيَتَشَأْ صَبِيًّا عَلِيًّا (سورة العائدة: ۶) کې د تطهير (پاکولو) حکم د ماء مطلق د نشتون په صورت کې د خاورو و طرف ته منتقل سوي دی او نیبذ تمر ماء

مطلق نه دي، نو ځکه دا حديث د تيمم د آيت په وجه رد کيږي، ځکه چې آيت د حديث په مقابل کې قوي دی، يا داسې دي وويل سي چې حديث د ليله الجن د تيمم په آيت سره منسوخ دی ځکه چې آيت د تيمم په مدينه منوره کې تر هجرت وروسته را نازل سوی دی او د ليله الجن قصه په مکه کې پېښه سوې ده، او دا خبره ښکاره ده چې وروستنی حکم د مخکني حکم لپاره ناسخ وي، نو ځکه به په نبيذ تمر سره د اودس کولو حکم د تيمم په آيت سره منسوخ وي.

د امام محمد دليل: دا دی چې د ليله الجن په حديث کې اضطراب (او اختلاف) سته، لکه څرنګه چې بعضي حديثونه پر دې خبره دلالت کوي چې په ليله الجن کې ابن مسعود رضي الله عنه د نبي ﷺ سره وو، او بعضي حديثونه پر دې دلالت کوي چې ابن مسعود رضي الله عنه د نبي ﷺ سره نه وو، همدارنګه د ليله الجن د قصې په تاريخ کې هم جهالت سته، دا سمه معلومه نه ده چې دا واقعه کله پېښه سوې ده، نو ځکه احتياط هم په دې کې دی چې په دواړو عمل وکړي، يعنې په نبيذ تمر سره دي هم اودس وکړي او بيا دي تيمم هم وکړي.

د امام ابو يوسف د دليل جواب: دا دی چې ليله الجن فقط يوه نه ده بلکې ډېرې دي، صاحب د عنايه د "تيسير" په حواله ليکلي دي چې پېريان دوه واره نبي ﷺ ته راغلي دي، نو ممکنه ده چې دويم وار دي په مدينه کې د تيمم تر آيت وروسته راغلي وي.

همدارنګه صاحب د فتح القدير ليکلي دي چې په دې باره کې چې کوم ښکاره حديثونه راغلي دي په هغو کې دې قصې شپږ واره ذکر راغلي دي، يوه په (بقيع الفرقه) کې دا قصه پېښه سوې ده، چې په هغه کې ابن مسعود رضي الله عنه د نبي ﷺ سره وو، او دوه واره په مکه شريفه کې او څلورم وار له مدينې څخه دباندې پېښه سوې ده، چې په هغه کې زبير بن العوام د نبي ﷺ سره وو، نو د ليله الجن قصه څو واره پېښه سوې ده، نو ځکه کېدای سي چې په کومه قصه کې چې په نبيذ تمر سره د اودس کولو ذکر سوی وي، هغه دي په مدينه منوره کې د تيمم د آيت تر نازلېدلو وروسته وي نو په داسې حالت کې د تيمم په آيت سره د دې حديث د منسوخ والي دعوی څرنګه صحيح کېدای سي.

دويم جواب: صاحب د هدايې دويم جواب دا ورکوي چې دا حديث مشهور دی او د صحابه وو يوې ډلې به په دې باندي عمل کوی، لکه څرنګه چې له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت دی چې: الوضوء بنبيذ التمر وضوء من لم يجد الماء، (يعني په نبيذ تمر سره هغه سړی اودس کوي چې هغه مطلقي اوبه تر لاسه نه کړي)، او په مختلفه طريقو له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت سوی دی أنه کان لا يرى بلًا بالوضوء بنبيذ التمر حال عدم الماء، (يعني حضرت علي رضي الله عنه به د اوبو د نشتوالي په صورت کې په نبيذ تمر سره په اودس کولو کې هيڅ حرج (ضرر) نه ليدلی)، همدارنګه نور حديثونه هم سته.

واما الاغتسال الخ پاته سوه دا خبره چې د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز په نبيذ تمر سره غسل کول جائز دی او که ناجائز، نو په دې باره کې د احنافو علماؤ اختلاف دی: بعضي وايي چې په اودس باندي د قياس کولو په وجه د امام صاحب په نېز په نبيذ تمر سره غسل هم جائز دی، او دويم قول دا دی چې په نبيذ تمر سره غسل جائز نه دی، ځکه چې د جنابت حدث د اوداسه له حدث څخه غټ او زيات دی، نو ځکه به اودس پر غسل نه قياسيږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، په فتاویٰ هنديه کې راغلي دي: والفتوى على

د نبيذ تعريف (او اختلاف په مينځ کي د امام صاحب او صاحبينو رحمهم الله)

وَالْبَيْزُ الْمُخْتَلَفُ فِيهِ. او په کوم نبيذ کي چي د فقهاؤ اختلاف دی أَنْ يَكُونَ حُلَاوًا رَقِيقًا (هغه دادي) چي خوړو او نرم (نری) وي يَسِيلُ عَلَى الْأَعْضَاءِ كَالْمَاءِ (او) چي د اوبو په ډول پر اندامونو بهيري وَمَا اشْتَدَّ وَثَقًا صَارَ حَرَامًا او کوم نبيذ چي سخت وي نو هغه حرام دی لَا يَجُوزُ الشَّوْصُ بِهِ په هغه سره اودس کول جائز نه دي وَإِنْ غَرِثَهُ الشَّارُّ او که اور نبيذ (لږ) بدل کړی وو (يعني که په لور کي د پخېدلو په وجه په نبيذ کي څه تبخلي راغلې وه) فَمَا دَامَ حُلَاوًا رَقِيقًا فَهُوَ عَلَى الْخِلَافِ نو تر څو چي هغه خوړو او نری وي تر هغه وخته اختلاف پکښي سته وَإِنْ اشْتَدَّ فَعِنْدَ أَنْ حَبِثَةً رَحِمَهُ الله يَجُوزُ الشَّوْصُ بِهِ او که سخت (او گاته) سو نو د امام صاحب په نېز اودس په جائز دی لَا تَكُنْ يَجِلُّ شُرْبُهُ عِنْدَكَ ځکه چي د هغه په نېز د دې چينېل حلال دي وَعِنْدَ مُحْتَدٍ رَحِمَهُ الله لَا يَتَوَصَّأُ بِهِ او د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز په دې بلندي اودس جائز نه دی لِيَخْرُجَ شُرْبُهُ عِنْدَكَ ځکه چي د هغه په نېز يې چينېل حرام دي وَلَا يَجُوزُ الشَّوْصُ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْأَنْبِيَةِ او له نبيذ تمر څخه ماسوا په نورو نبيذونو اودس جائز نه دی جَزَاءً عَلَى قَيْصَةِ الْقِيَاسِ په مقتضاباندي د عمل کولو په وجه.

اللفات: «حُلَاوًا» خوړو، شیرین، «رَقِيقًا» نرم، «اشْتَدَّ» دافتعال دباب ماضي صيغه ده: سختېدل، مضبوطه کېدل، چي له نبيذ سره راسي نو معنی يې راځي: د نبيذو سختېدل (گاته کېدل) او نشه کونکي جوړېدل، او که د شيلو سره راسي نو معنی يې راځي: د شيلو سختېدل (گاته کېدل) چي مستې يا نور څني جوړ سي. «الْبَيْزُ» جمع ده، واحد يې بَيْز دی: (په تېر سبق کي يې معنی بيان سوه).

تقريب: په دې عبارت کي د نبيذ حقيقت بيان سوی دی چي د امام صاحب او صاحبينو پکښي اختلاف دی، په نوادر کي امام محمد رَحِمَهُ الله ذکر کړي دي چي په کوم نبيذ سره چي د اوداسه په جائزوالي او ناجائزالي کي د درو (۳) لاملاتو اختلاف دی هغه نبيذ دا دی چي په اوبو کي خرمای و اچول سي تر دې چي اوبه خوړي سي او داسي نری پاته سي چي پر اندامونو باندي د اوبو په څير ويول سي، نه گاته (خندي) وي او نه نشه کونکي، خو که هغه گاته (خندي) او تر څې سوي نو بالا جماع اودس په جائز نه دی، ځکه چي هغه نشه کونکي او حرام دي، او که نبيذ پر اور پانځه سوي وي نو تر څو چي هغه خواړه او نرم وي، او پر اندامونو د اوبو په ډول بهيري نو په هغه کي هم د امام صاحب او صاحبينو اختلاف دی، هغه دا چي که په پخولو سره گاته سوي وه نو د امام صاحب په نېز اودس په جائز دی، ځکه چي د ده په نېز دې چينېل حلال دي، او څرنگه چي د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز دې چينېل حرام دي، نو ځکه د هغه په نېز په دې سره اودس کول هم جائز نه دي.

ولا يجوز التوضؤ الخ صاحب د هدايې وايي چي له نبيذ تمر څخه ماسوا په نورو نبيذونو اودس کول جائز نه دي. د مثال په توگه د کشمشو او انځرو په نبيذ، دليل يې دا دی چي دليّة الجن په حديث سره د قياس خلاف په نبيذ تمر سره اودس جائز وگرځول سو، لېکن نور نبيذونه به پر دې قياس پاته وي، يعني په دوی سره به اودس جائز نه وي.

بَابُ التَّيْمِمِ

(دا) باب د تيمم (په بيان کي) دی

تشرېح: تر دې مخکي صاحب د هدايې د اصل احکام يعني په اوبو سره د اودس او غسل کولو احکام او فروع په پوره تفصيل سره بيان کړل، اوس دلته د فرعي او بدل احکام يعني په تيمم سره د پاکي حاصلولو احکام او مسائل بيانوي. او د تيمم د وروسته کولو غټه وجه داده، چي په قرآن کریم کي (هم) الله تعالی مخکي د اودس او وروسته د تيمم احکام بيان کړي دي، لکه څرنګه چي ارشاد دی: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ** تر دې وروسته فرمايي: **فَأَلْأَنْ تَرْتَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا** (سورة المائدة: ١٦). او دويمه وجه يې داده چي اودس اصل دی او تيمم د اودس فرع او بدل دی، او ښکاره ده چي اصل تر بدل مخکي وي، نو په دې وجه يې هم مخکي د اصل يعني د اودس احکام بيان کړل. او اوس دلته د بدل يعني د تيمم احکام بيانوي.

د تيمم لغوي او اصطلاحي تعريف: د تيمم لغوي معنی ده: قصد کول، اراده کول. او اصطلاحي تعريف يې دی:

القصد إلى الصعيد الطاهر للتطهر (د طهارت حاصلولو لپاره د پاکو خاورو اراده کول)؛

تيمم په قرآن، حديث او جماع ټولو سره ثابت دی. په قرآن کي خو په ښکاره لفظونو سره د تيمم مشروعيت په ډاګه سوی دی، او تر څو چي په حديث کي د دې د مشروعيت ثبوت دی، نو صاحب د فتح القدير او صاحب د غنايه وايي: چي د غزوة مريسيه پر موقع (کوم چي په سنه: ٥ هـ کي پېښه سوې ده) د تيمم حکم نازل سو، چي پر هغه موقع د حضرت عائشې رضي الله عنها هاز هم ورک سوی وو، دويم حديث دا دی: **جملت لي الأرض مجدا و طهورا**. اينا ادرکتني الصلاة تيممت و صليت، (مخکه زما لپاره مسجد او پاکونکې جوړ سوې ده کله چي هم د لمانځه وخت راسي نو زه تيمم و هم اولمونځ کوم (عنايه ج: ١، ص: ١٢٥)). او له اجماع څخه يې ثبوت په دا ډول دی چي له کومه وخته تيمم مشروع سوی دی له هغه وخته تر اوسه پوري د اُمت محمدي عمل پر دې راروان دی.

د تيمم د جائز والي شرطونه

وَمَنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ او کوم سړی چي اوبه پيدانه کړي **وَهُوَ مُسَافِرٌ** په داسي حال کي چي هغه مسافروني **أَوْ غَارِبَ الْبَيْتِ** **يَكُنَّ لَهُ الْبَيْتُ نَعْوِمِيلَ** او **أَكْثَرُ** يا له ښار څخه دباندې وي. (او) د هغه او د ښار تر مينځ يو ميل يا تر دې زياته مسافه (فاصله) وي **يَتَيَمَّمُ بِالصَّعِيدِ** نو (د هغه لپاره جائز دي چي) پر پاکه خاوره تيمم وکړي **لِقَوْلِهِ تَعَالَى خُذْهُ** الله تعالی فرمايلي دي **فَلَمَّا تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا** که تاسو اوبه پيدانه کړي نو په خاوره تيمم وکړئ **وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** او د نبي ﷺ دا فرمان هم (دليل) دی **الثَّرَابُ طَهُورٌ** * **النَّسِيمُ** خاوره د مسلمان لپاره پاکونکې ده **وَلَوْ إِلَى عَشْرِ حَبِّبٍ** ماته يچېد الله که څه هم تر لسو کالو پوري اوبه پيدانه کړي **وَالْبَيْلُ هُوَ الْخُتَارُ** اړلو د مقدار په

سلسله کي میل غوره دی لَا تَنْهَ يَنْهَهُ الْخَرَجُ بِذِخْلٍ الْبَصَرِ ځکه چي ښار ته په تللو سره انسان ته تکلیف پېښېږي وَالْيَاءُ مَعْدُومٌ حَقِيقَةٌ او اوبه په حقیقت کي نسته وَالْمُعْتَبَرُ الْمَسَافَةُ دُونَ خَوْفِ الْفَوْتِ او معتبر (د یوه میل) مسافه ده، نه د (لمانځه) دفوت کېدلو پوره لَإِنَّ الشَّرَاطَ يَأْتِي مِنْ قَبْلِهِ ځکه کوټاهي (بې پروايي) خو دهغه له طرفه راغلې ده.

اللفات: **﴿میل﴾** میل پر دوه قسمه دی: ① شرعي ② انگریزي. شرعي میل دوه زره (۲۰۰۰) گززه کیږي. او په اوسني حساب سره ۱،۶ کیلو متره کیږي (یعني یوه اعشاریه شپږ کیلو متره کیږي) او (د میتر په حساب سره) ۱۸۲۸،۶۹ میتره کیږي، او د شرعي ذراع په اعتبار سره خلور زره ۴۰۰۰ ذراعه کیږي، او انگریزي میل ۱۷۶۹ گززه کیږي. نو انگریزي میل تر شرعي میل کوچنی دی، او دلته شرعي میل مراد دی، نو که اوبه دوه زره گززه یعنی ۱۸۲۸ میتره لیري وي، نو بیا تیمم کولای سي. **﴿عیند﴾** خاوره، د مخکي مخ. لوړه مخک، **﴿حججه﴾** جمع د حجة ده یعني: کال. **﴿تفریط﴾** د تفهیل دباب مصدر دی: کمول. ضایع کول. بې پروايي کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي که د یو سري سره دومره اوبه نه وي چي د اودس یا غسل لپاره کافي سي. یا اوبه خو وي لېکن په کوم ځای کي چي وي هغه له ده څخه یو میل لیري وو، نو داسي سري لپاره شریعت دا آساني جوړه کړې ده چي داوبو پر ځای دي خاورو ته متوجه سي او په خاورو دي تیمم وکړي او لمونځ دي وکړي. ددې حکم اول دلیل خود قرآن مجید دا آیت دی: فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا (سورة العنادة: ۶). او دویم دلیل هغه حدیث دی کوم چي په کتاب کي ذکر سو، چي په هغه کي داوبو د نشتوالي په صورت کي تر لسو کالو پوري د تیمم اجازه ورکول سوې ده.

واللّیل الخ فرمایي چي داوبو د لیري والي په باره کي چي کوم د یوه میل مسافه ټاکل سوې ده. همدغه صحیح ده. ځکه چي د یوه میل مسافه کافي مسافه ده. او دومره اندازه مسافه د انسان لپاره پرېکول ستونزمن او د تکلیف سبب دي. او د تیمم د مشروعیت مقصد هم له انسان څخه ستونزه او تکلیف لیري کول دي، نو له دې څخه معلومه سوه چي که اوبه له یوه میل څخه پر کمه مسافه وي نو په دې صورت کي د تیمم اجازه نسته. لېکن کله چي اوبه د یوه میل په اندازه لیري وي نو داسي به وبل کیږي، چي اوس په حقیقت کي اوبه نسته، او په حقیقت کي چي اوبه نه وي نو په هغه صورت کي د تیمم اجازه وي، نو ځکه به د یوه میل لیري والي په صورت کي هم د تیمم اجازه وي.

والبعتبر المسافة الخ له دې ځای څخه دا بیانوي چي د تیمم د جائز والي لپاره به د یوه میل یا له دې څخه د زیاتي مسافې اعتبار کیږي. او همدغه صحیح ده. لېکن څه چي امام زفر رحمه الله فرمایي چي د لمانځه د قضاء کېدلو اعتبار به کیږي (یعني که اوبه له یوه میل څخه پر کمه مسافه وي خو د انسان دا پوره وي چي که ځان روسوم نولمونځ به راڅخه قضاء سي نو په دې وخت کي د امام زفر په نېز تیمم جائز دی) دا صحیح نه دي. بلکي صحیح داده که اوبه یو میل لیري وي نو بیا به د تیمم اجازه وي که څه هم د لمانځه د قضاء کېدلو پوره وه. ځکه چي د دومره اندازه وخت تنگولو بې پروايي خود ده له طرفه راغلې ده. او دا حالت ده خپل له ځانه جوړ کړی دی. (یعني له ځانه یې دا پلان جوړ کړی دی چي که اوبو ته ځان روسوم نولمونځ به راڅخه قضاء سي. یا مطلب دا چي تفریط او کمښت یعني د وخت تاخیر په خپله ده له طرفه راغلې دي، یعني په خپله ده وخت تنگ کړی، که ده کوښښ کړی وای نور سېدلی به وای) نو ځکه به دی په دې باره کي معذور نه گڼل کیږي او نه به دده لپاره د تیمم اجازه وي.

اللفات: (ضرر) تاوان، تکلیف، سختی، (گن) قیمت، نرخ، ربت، بیہ، (گف) ہلاک کیدل، ضایع کیدل۔

ولا فرق الخ صاحب دهنای فرمایي چي په پورتي مسئله که درمض زیاتېدل د بدن د حرکت په وجه وو. یاد او بود استعمال په وجه وو، دواړه برابر دي، یعنی په دواړو صورتونو کی تیمم روا دی.

واختبر الشافعي الخ حضرت امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي تيمم په هغه وخت كي رواي چي كبله داوبو په استعمالولو سره د حُان يا ديو اندام د ضايع كېدلو غالبه گمان وي، لېكن د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ مذهب دې آيت **وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ** په ظاهر سره مردود دی، ځكه چي په آيت كي مطلق مرض د تيمم د جائز والي سبب گرځول سوي دی، نو د حُان يا ديو اندام د ضايع كېدلو قيد لگول پر كتاب الله زياتوب دی او دا جائز نه دی، لېكن كه دا وويل سي چي اُحنافو هم د مرض د سختوالي اعتبار كړی دی، حال دا چي په آيت كي دا قيد نسته، نو دې جواب دا دی چي دايت سياق پر دې دلالت كوي چي دلته د مرض د سختوالی قيد سته، ځكه چي الله تعالى فرمايلي دي: **مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ** (سورة العائدة: 6)، (الله تعالى پر تاسو د سختي كولو اراده نه لري)، او ښكاره ده چي تكليف او سختي په هغه وخت كي سته چي كله د مرض زياتېدلو پوره وي.

د جنب لپاره د تيمم حکم

وَلَوْ خَالَفَ الْجَنْبُ أَوْ كَسَبَتْ إِحْدَى الْيَدَيْنِ أَوْ غَدَسَتْ يَدَاكَ فِي الْمَاءِ لَمْ يَجِبْ عَلَيْكَ التَّيْمُمُ إِذَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ لِلْمَسْحِ أَوْ أَمْرَةَ الْحَمَامِ أَوْ لَا مَا يَدْعُو كَمَا فِي الْمُدَّةِ ج: ١١، ص: ٢٨. [فتاوى فرامع ج: ١١، ص: ٢٦]

وَلَوْ خَالَفَ الْجَنْبُ أَوْ كَسَبَتْ إِحْدَى الْيَدَيْنِ أَوْ غَدَسَتْ يَدَاكَ فِي الْمَاءِ لَمْ يَجِبْ عَلَيْكَ التَّيْمُمُ إِذَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ لِلْمَسْحِ أَوْ أَمْرَةَ الْحَمَامِ أَوْ لَا مَا يَدْعُو كَمَا فِي الْمُدَّةِ ج: ١١، ص: ٢٨. [فتاوى فرامع ج: ١١، ص: ٢٦]

په دې وخت کې چې کله دى له ښار څخه دباندې وي لکه (مخکې) چې موږ د دې بيان وکړى وَلَوْ كَانَ فِي الْبَيْتِ فَكَذَلِكَ عِنْدَ أَنْ خَفِيفَةً رَجَعَهُ اللَّهُ او که په ښار کې وو نو هم دامام صاحب په نېز دغه حکم دى جَلَا قَالَهُمَا د صاحبينو اختلاف دى هُنَا يَقُولَانِ صاحبين فرمايي اِنْ تَحَقَّقَ هَذِهِ الْعَالَةِ نَادِرًا فِي الْبَيْتِ چې په ښار کې دا ډول حالت پېښېدل نادر (کمیابه) دي فَلَا يَفْتَنُ نودې اعتبار به نه کېږي وَلَهُ او دامام صاحب دليل دى اَنْ الْمُعْزِ ثَابِتٌ حَقِيقَةً چې (دلته هم) عاجزي په حقيقت کې ثابته ده فَلَا بُدَّ مِنْ اخْتِيَارِهِ نو ځکه به هغې اعتبار کول ضروري وي.

اللفات: ﴿تَعْرِضُ﴾ د افعال د باب مضارع معلومه صيغه ده، اَنْتَرَضُ يَتَرَضُ: په ناروغي کې مبتلا کول، ناروغه کول، ﴿يَتَأَمَّلُ﴾ د تفعيل د باب ماضي صيغه ده، بَيْنَ يَتَأَمَّلُ: بياتول، ښکاره کول، ﴿عَجَزَ﴾ د سَمِعَ د باب مصدر دى: عاجزه کېدل، بې وسه کېدل.

تشرېح: مسئله: داده چې که د جنب انسان دا پېره وه چې د غسل په وجه به مړ سم يا مريض به سم نو ده لپاره تيمم کول جائز دي، صاحب د هدايې وايي چې دا حالت که له ښار څخه دباندې راغلى نو د ټولو په اتفاق سره تيمم جائز دى. دليل يې مخکې ذکر سوي دى چې ښار ته تلل ستونزمن او د تکليف سبب دى، او که جنب انسان په ښار کې وو او دا پېره يې پيدا سوه چې مړ به سم يا مريض به مې زيات سي: نو په دې صورت کې دامام صاحب هم دغه حکم دى چې د ده لپاره تيمم جائز دى، او صاحبين وايي چې که په ښار کې يې دا پېره پيدا سوه نو تيمم جائز نه دى.

د صاحبينو دليل: دا دى چې په ښار کې داسې حالت راتلل کمیابه لو نادر دي، نو په دې وجه به يې اعتبار نه کېږي. يعنې په ښار کې د گرمو اوبو او له يخ څخه د حفاظت امکان ښته، نو ځکه به هلاکېدل يا د مرض پېښېدل غير معتبر وي، او که په ښار کې د تيمم اجازه ورکړل سي نو عوام به په ډېر لږ يخ سره د دې پاته (پلمه) کوي (يعنې د لږ غوندي يخ په خاطر به د تيمم لپاره پاتې جوړوي).

د امام صاحب دليل: دا دى چې وروره! مسئله د ښار او صحرا نه ده، مسئله خو پر اوبو د قدرت نه درلودلو ده. او دغه سړى هم د هلاکت د پيري په وجه پر اوبو قدرت نه لري (چې استعمال يې کړي) نو ځکه به د ده په حق کې تيمم جائز وي.

راجح قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د صاحبينو دى ځکه چې اختلاف په هغه صورت کې دى چې کله په ښار کې دننه گرمي اوبه پيدا نه کړي، يا د حمام پيسې (آجرت) ور سره نه وي. لوي يا لمسي شى نه وي چې لويه په گرمي کړي، په فتاوى هنديه کې هم داسې ذکر سوي دي. [القول الراجح ج: ١٠، ص: ٢٦]

د تيمم صحيح طريقه

وَالْتَيْمُّمُ فَزَيَّاتَانِ اَوْ تَيْمَمٌ دوه ضربه دي يَسْمُ بِاِحْدَاهُمَا وَجْهَهُ چي په دې دوو ضربونو كي به په يوه ضرب خپل مخ مسح كوي وَبِالْاُخْرَى يَدَيْهِ إِلَى الْبِرْتَقَيْنِ او په دويم ضرب به خپل دواړه لاسونه تر څنگلو پوري مسح كوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ^۱ ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي التَّيْمُمُ فَزَيَّاتَانِ (چي) د تيمم دوه ضربه دي فَزَبَّةٌ لِلنَّوْجَةِ وَفَزَبَةٌ لِلْيَدَيْنِ يو ضرب دمخ لپاره (دې) او بل ضرب ددواړو لاسو لپاره (دې) وَيَنْفُضُ يَدَيْهِ بِقَدْرِ مَا يَتَنَاءَتُ التُّرَابُ او خپل دواړه لاسونه به دومره څنډي چي خاوري ځني ليري سي (يعني چي خاوري په پوره توگه ختمي سي) كَأَنَّهُ لَا يَصِيرُ مَثَلَةً د دې لپاره چي مثله (بدشكلي) نه وگرځيږي وَلَا يَدُومَنَ الاسْتِيعَابَ فِي تَظَاهِرِ الرِّوَايَةِ او د ظاهر روايت مطابق د ټوله محل مسح كول ضروري دي لِقِيَامِهِ مَقَامَ الرُّسُو ځكه چي تيمم د اودس قائم مقام (نائب) دی وَلِهَذَا قَالُوا: يُغْلَى الْأَصَابِعُ هم په دې وجه فقهاؤ فرمايلي دي: چي په گوتو كي به خلال (هم) كوي وَيَنْزِعُ الْبَخَاتِمَ او گوتمی به (هم) كاري لِيَتِمَّ النِّسْحُ چي مسح (په ښه توگه) پوره سي.

اللفات: «مَرَفَقٌ» څنگل، «يَنْفُضُ» د نَصْر د باب مضارع صيغه ده: څنډل، «يَتَنَاءَتُ» د تفاعل د باب مضارع صيغه ده: لوېدل، ليري كيدل، رږېدل، «يُغْلَى» د تفعيل د باب مضارع صيغه ده: خلالول، «يَنْزِعُ» د ضرب د باب مضارع صيغه ده، د دې ډېري معناوي راځي، خودلته يې معنى ده: كښل، كارول.

تشرېح: د نبي كرم ﷺ د فرمان التيمم ضرتان مطابق د تيمم طريقه داده چي تيمم كونكي دي د پاكي حاصلولو په نيت خپل دواړه لاسونه دوه واره پر مخكه ووهي. په اول وار دي خپل مخ مسح كړي او په دويم وار دي خپل دواړه لاسونه مسح كړي تر څنگلو پوري، او څنگلي دي هم پكښي راولي، كله چي لاسونه پر مخكه ووهي. نو تر هغه وروسته دي په ښه ډول لاسونه وڅنډي، چي خاوري او گرز ځني ليري سي. دا د دې لپاره چي مثله (بدشكلي) رانه سي، يعني مخ يې گرځمن او بدشكله نه سي، ځكه څرنگه چي په مثله سره بدرنگي راځي، همدارنگه پر مخ باندي د خاورو د تېرولو په وجه هم بدرنگي راځي.

په تيمم كي د استيعاب حكم

صاحب د هدايې د ولايد... الخ څخه فرمايي چي د ظاهر روايت مطابق په تيمم كي استيعاب شرط دی. استيعاب معنى دا چي په مسح كي به ټوله محل راولي، نو كه له مسحي څخه يو ځاى هم پاته سو نو تيمم يې نه كيږي لكه په اوداسه كي چي هم دا شرط دي. ځكه چي مسح د اودس بدل او قائم مقام ده، او په اودس كي استيعاب شرط دی، نو كله چي په اصل يعني په اودس كي استيعاب شرط دی نو په فرع يعني په مسح كي خو به په طريقه اولي سره شرط وي. همدا وجه ده چي فقهاؤ د مسحي په باره كي دا تينگار كړى دى چي تيمم كونكي به خپلي گوتي هم خلالوي، او كه يې گوتمی په گوتو وه هغه به هم كاري، چي په پوره توگه او على وجه الكمال مسح وسي.

صاحب دهلایي دې ظاهر الروايه په ویلو سره له هغه روايت څخه احتراز کړی دی کوم چي حضرت حسن بن زیاد رحمه الله له امام صاحب رحمه الله څخه را نقل کړی دی. په هغه کي ویل سوي دي چي په تیمم کي استيعاب شرط نه دی، بلکي که پر زیاته حصه یې مسح وکړه نو کافي ده. لکه څرنګه چي دموزي او سر په مسح کي اکثر د کُل قائم مقام دی. او په دې دواړو کي استيعاب شرط نه دی. خو ظاهر الروايه هغه دی کوم چي په کتاب کي ذکر سو. او عمل هم پر هغه دی. (عنايه ج ۱: ص ۱۳۰)

پہ تیمم کی حدت، جنابت، حیض او نفاس توله برابر دی

وَالْحَدَّثُ وَالْحَبَابَةُ فِيهِ سَوَاءٌ ۝ او په تيمم کي حدث او جنابت دواړه برابر دي وَكَذَٰلِكَ الْحَيْضُ وَالنِّفَاسُ ۝ او همدا حکم د حيض او نفاس دی لِيَا رَوَى ۝ محکه روايت سوی دی اَنْ قَوْمًا جَاءُوا اِلَی رَسُوْلِ اللّٰهِ (ص) چي يو قوم نبي ﷺ ته راغلی وَاَقَالُوا: اِنَّا قَوْمٌ نَّسْتَكْبِرُ فِیْهِ الزِّمَالُ ۝ او ويې ويل: موږ داسي قوم يو چي په دې رېگو (پکستان) کي اوسيږو وَلَا نَجِدُ اِلَّآ شَهْرًا اَوْ شَهْرَيْنِ ۝ او تريوې او دوو مياشتو پوري اوبه په لاس نه راځي وَفِيْنَا الْجُنُبُ ۝ وَالْحَائِضُ ۝ وَالنِّفَاسُ ۝ حال دا چي په موږ کي جنب، حيض او نفاس والا بڼهي هم وي فَقَالَ ﷺ عَلَيْنَكُمْ بِأَرْضِكُمْ ۝ نوني نبي ﷺ وفرمايل: پر تاسو خپله مخکې نيول ضروري دي (يعني دمخکې په خاورې سره تيمم کوئ).

اللغات: ﴿رمال﴾ جمع ده. واحدیہ رَمَلٌ راعی: رہگ، مُجازا رہگستان او دینتہ تہ ویل کیہری.

تشریح: صاحب دُعائیں او علامہ محمود عینی رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَیْہِما دَا تشریح کړې ده چي د جواز کیفیت او آلې یعنی په هر اعتبار سره په تیمم کي د حدث او جنابت دواړو حکم برابر دی. یعنی کوم تیمم چي د حدث اصغر لپاره په کومه طریقه سره کیږي هغه تیمم به د حدث اکبر (جنابت حیض او نفاس) لپاره هم په هغه طریقه سره کافي وي. او په دې کي د هېڅ ډول زیاتوب هېڅ ضرورت نسته.

اصلاً دا عبارت د هغه قول تردید دی چي په هغه کي د جنب او حائضې لپاره تیمم مشروع نه دي منل سوی. (یعني جنب او حائضه ښځه به تیمم نه وي)، دغه قول له حضرت عمر او حضرت ابن عمر او حضرت ابن مسعود رضي الله عنهم شخه را نقل سوی دی. صاحب د بنایې او غنایې دا وضاحت کړی دی چي د دې اختلاف سبب د قرآن کرم هغه آیت دی چي په هغه کي داوداسه او تیمم حکم ذکر سوی دی یعني له اِذَا قُمْتُمْ شَخْجَةً تَرَوْا لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَجِدُوا مَا يَفْتِنُكُمْ صَحَابًا طِبَا پوري. د اختلاف تفصیل دا دی چي خبره په اولامستر کي ده. یعني اولامستر پر مس بالید باتدي محمول دی او که پر جماع؟ (د مس بالید معنی ده: په لاس سره مسح کول، لاس ور وړل. یعني آیا له دې اولامستر شخه ښځي ته لاس ور وړل مراد دي او که د ښځي سره جماع اکوړوالی امراد دی؟) حضرت ابن عمر رضي الله عنهما او نور حضرات دا پر مس بالید باتدي محمول کوي. (یعني دوی وایي چي له دې شخه ښځي ته لاس ور وړل مراد دي) او علت دا بیانوي چي الله تعالی خلاف القیاس د محدث (بې اودسه) لپاره تیمم داوداسه قائم مقام جوړ کړی دی. نو دا به خپل د قیاس پر مقتضای باتدي

حمل کيږي، او جنب او نور به تر دې حکم نه لاندې کيږي، ځکه چې د جنب او نورو حدث د محدث (بې اودسه) له حدث څخه زيات دی.

ددې په خلاف حضرت علي، حضرت عائشې، حضرت ابن عباس رضي الله عنهما او جمهور علماء و فقهاء د لامستر څخه مجازاً د جماع مراد اخلي، او د آيت د سياق په قرينه سره د جنب لپاره هم تيمم مشروع گرځوي، ځکه چې الله تعالی د اوداسه په آيت کي د محدث او جنب دواړو لپاره حکم بيان کړی دی، لکه څرنگه چې د ادا قنتر څخه تر و ارجل کرا ل الکمين پوري د حدث اصغر بيان دی، تر دې وروسته په ابن کنتر جنباً فاطموا کي حدث اکبر بيان سوی دی، او داوبو د نشتوالي په صورت کي د طهارت حکم د خاورو طرف ته منتقل سوی دی، تر دې وروسته بيا له اوجاء اُحد منکر من الفائط څخه حدث اصغر بيان کيږي، نو په دې وجه لامستر پر جماع باندې حمل کول په دې باره کي زيات مناسب ښکاري چې څرنگه د اودس په آيت کي حدث اکبر او حدث اصغر دواړه داخل دي، همدارنگه دي د تيمم په آيت کي هم دواړه داخل او شامل سي. (منايه ج ١ ص: ١٣١، بنايه ج ١ ص: ٥٠٣)

او بيا د جنب او حائضې لپاره د تيمم د مشروعيت دليل هغه حديث هم دی کوم چې په کتاب کي ذکر سو، چې نبی ﷺ د صحراء او ږېگستان د اوسېدونکو لپاره د حیض، نفاس او جنابت په حالت کي داوبو د نشتوالي په صورت کي د تيمم اجازه ورکړې ده، نو تر غور وروسته دا خبره څرگندېږي چې د اوستر څخه جماع مراده، او د تيمم په آيت کي حدث اکبر هم داخل دی، ځکه چې نبوي حديثونه د قرآن مجيد لپاره غوره او ښه تفسير دی، او دا حديثونه له هغه مبارکي ژبي څخه صادر سوي دي چې د هغه په اړه قرآن مجيد دا اعلان کړی دی: وَمَا يُطْلَقُ غَيْرَ الْهَوَىٰ (٣) اِنْ لَمْ يَلَا وَهْيَ لَوْحِي. (سورة النجم ٢٣)

پر کومو شيانو تيمم جائز دی (د فقهاؤ قولونه)

وَيَجُوزُ التَّيْمُمُ جَنْدًا * اِنْ حَبِطَتْ رَجْعَتُهُ اَللّٰهُ د طرفينو رَجْعَتُهُ الله په نېز تيمم جائز دی بِكُلِّ مَا كَانَ مِنْ جَنَسِ الْأَرْضِ په هر هغه شي سره چې د مځکي له جنس څخه وي كَالْطَّرَابِ وَالرَّمْلِ لکه خاوره او رېگ وَالْحَصَى وَالْحِجَرِ ډبره او گچ وَالسُّورَةَ وَالْكُحْلَ وَالزَّرِيرَ چونه (چينه)، رانجه او هر تال (يو ډول زهرجن معدني مرکب دی) وَقَالَ أَبُو يُونُسَ رَجْعَهُ اَللّٰهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالطَّرَابِ وَالرَّمْلِ او امام ابو يوسف رَجْعَهُ الله فرمايي: چې صرف په خاوره او په رېگ باندې تيمم جائز دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجْعَهُ اَللّٰهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالطَّرَابِ اَلْمُنْبِتِ او امام شافعي فرمايي: چې صرف په راشنه کونکې خاوره باندې تيمم جائز دی (يعني صرف پر هغه خاوره تيمم جائز دی چې شيان پکښي راشنه کېدلای سي) وَهُوَ رَوَاهُ عَنْ أَبِي يُونُسَ رَجْعَهُ اَللّٰهُ او دا يو روايت له امام ابو يوسف رَجْعَهُ الله څخه هم دی لَقَوْلُهُ تَعَالَى ځکه الله تعالی فرمايلي دي فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا نو تاسو په پاکه خاوره باندې تيمم وکړئ اَيُّ تَرَابًا مُنْبِتًا يعني په راشنه کونکې خاوره باندې قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اَللّٰهُ عَنْهُ همدارنگه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمايلي دي (يعني ابن عباس رضي الله عنهما "صعيد" همده تفسير کړی دی) غَيْرَ

أَنَّ أَبَا يُوسُفَ رَأَى عَلَيْهِ الرَّمْلَ لَكِنْ إِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ بِرَدِّ بَانْدِي رِبَكٍ (هم) زيات كړی دی بِالْحَدِيثِ الَّذِي رَوَيْنَاهُ د هغه حديث په وجه كوم چي (مخكي) موبديان كړی وَلَهُمَا: أَنَّ الصَّعِيدَ إِسْمٌ يُوجَّهُ الْأَرْضُ او د طرفينو دليل دادی چي صعيد د مخكي دمخ (يعني دروسي زمين) نوم دی سُبَى بِهِ او د مخكي مخ ته حكه صعيد وويل سوه لَصُورًا چي د مخكي مخ پورته (او لوړ) دی وَالْقَيْبُ يُخْتَلِ الطَّاهِرُ او (په آيت مې) د طيب لفظ د طاهر (پاك) احتمال هم لري (يعني پاكې خاوري) فَحِيلَ عَلَيْهِ نو حكه د طيب لفظ پر طاهر حمل كړی سو لِأَنَّهُ أَلْيَقُ بِمَوْضِعِ الطَّاهِرَةِ حكه چي داد طهارت د خای سره زيات مناسب دي أَوْ هُوَ مُرَادُ بِالْإِجْمَاعِ يا دا چي له طيب څخه د طاهر معنی اخيستل په اجماع سره مراد دي.

اللفات: ﴿عَجَسَ﴾ گچ (يوه ډول سپنه معدني خاوره ده چي خونو او ډېوالونو ته د سپينوالي او مضبوطوالي لپاره وركول كيږي). ﴿تَوَرَّقَ﴾ چونه (چينه، دا هم يوه مشهوره سپينه خاوره ده چي د خونو او ډېوالونو د ښكلا او سپينوالي لپاره كارول كيږي). ﴿زَلَّزَعًا﴾ يو ډول زهرجن معدني مركب دی چي د ورښتياوو د كښلو لپاره كارول كيږي، هر تال، ﴿مُتَوَكِّفًا﴾ د افعال د باب اسم فاعل صيغه ده، أَكْبَتْ يَكْبُتُ: راشنه كول، ﴿أَلْيَقُ﴾ د لائق اسم تفصيل دی: يعني ډېر لائق او وړ. **تشرېح:** په دې عبارت كي هغه شيان بيانېږي چي پر هغو تيمم جائز وي.

صورت د مسئلې: دادی چي د طرفينو په نېز پر هر هغه شي كوم چي د مخكي له جنس څخه وي تيمم جائز دی، خودا به څرنگه پېژندل كيږي چي داسی د مخكي له جنس څخه دی؟ نو د دې د پېژندلو طريقه دا ده چي كوم شی تر سوغولو وروسته ايره جوړه سي لكه درخته نو هغه د مخكي له جنس څخه دی او كوم شی چي ويلي او نرم سي، لكه لوسپنه نو هغه د مخكي له جنس څخه نه دی، له دې څخه علاوه نور شيان د مخكي له جنس څخه دي لكه: خاوري، رېگ، شگي، ډبري، گچ، چونه، رانجه، هر تال، غرنۍ، مالگه، ياقوت، زمرد او داسي نور؛ د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ يو قول دا دی: چي صرف پر خاوره او رېگو تيمم كول جائز دی، او امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي چي فقط پر داسي خاوره تيمم جائز دی چي په هغې كي دانبات يعني دراشنه كولو صلاحيت وي، له دې څخه ماسوا پر هېڅ شي باندي تيمم جائز نه دی. د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ دويم مرجوع اليه قول همدغه دی.

د امام شافعي دليل: دا الله دا قول صَحِيحًا طَيِّبًا دی، په دې ډول چي د صعيد معنی ده: خاوره، لو د طيب معنی ده: مُنِيت (راشنه كونكى)، دا تفسير د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دی، نو دا تفسير د دې خبري تقاضا كوي چي تيمم دي فقط په خاوره جائز وي، لېكن امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ پر دې درېگ هم اضافه كړی دی. د هغه حديث په وجه كوم چي مخكي تېر سوي معني: عَلَيْكُمْ بِالْأَرْضِ... الخ.

د طرفينو دليل: دادی چي صيد د مخكي مخ (روبي زمين) ته ويل كيږي، يعني د مخكي ښكله او پورتنۍ حصه، لو څرنگه چي پورتنۍ حصه تر لاندې حصې لوړه ده نو حكه د دې نوم صيد كښېنول سو، حاصل دا چي كوم شی د مخكي له جنس څخه وي په هغه باندي تيمم كول جائز دی؛ د صيد دغه معنی له امام خليل نحوي څخه را نقل سوي

ده. همدارنگه زمخشري په كشاف كې له زجاج څخه روايت كوي فرمايي چي صعيد د محكي مخ ته ويل كيږي. او په معاني القرآن كې زجاج ويلي دي چي زما د علم مطابق په دې معنی كې هيڅ اختلاف نسته. او په صحاح كې هم دغه معنی بيان سوي ده.

والطَّيِّبُ الْخُ او پاته سوه دا خبره چي د طيب معنی د منبت ده. نو موږ وايو چي څرنگه طيب د منبت په معنی راځي همدارنگه د نظيف او طاهر په معنی هم راځي، نو كله چي طيب په څو معناگانو كې مشترك دی نو اوس به دې ته كتل كيږي چي دا ځای د كومي معنی تقاضا كوي، او په دې ځای كې له طيب څخه بايد كومه معنی واخيستل سي. نو كله چي موږ غور وکړی نو معلومه سوه چي دا د طهارت ځای دی، او د طهارت په ځای كې طيب د طاهر پر معنی حمل كول زيات مناسب دي. نو ځكه موږ دا د پاك پر معنی حمل كوو. يعني: پاكې خاوري.

دويم دليل دا دی چي لفظ د طيب د طاهر او منبت په مينځ كې مشترك دی. او د مقام په اعتبار سره بالا جماع د طاهر معنی مراد ده، نو په دې وجه به د منبت معنی مراد نه وي. ځكه چي زموږ په نېز په مشترك كې عموم جائز نه دی. (عنايه بنيه)

د راجح قول: په پورتني مسئله كې راجح قول د طرفينو يعني د امام صاحب او امام محمد رَجَهْنا الله دی. لكه څرنگه چي علامه ابن الهمام هم د دې تصريح كړې ده. او علامه قاضيخان رَجَهْنا الله په دې باره كې ليكلي دي: ويجوز "تيمم بکل ما

كانت من اجزاء الارض كالتراب والرمل..... (الغايه ج: ۱، ص: ۶۱). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۷]

د تيمم د جائز كېدلو لپاره گرز (گرد) ضروري دی، كه نه؟

ثُمَّ لَا يَسْتَحْتَ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ هُبَاٌ وَعُدٌّ * أَنْ حَبِيقَةً بِيَا دِإِمَامٍ أَبُو حَنِيفَةَ رَجَهْنا الله په نېز دا شرط نه دي چي پر دې شي دي
 گرز (گرد) وي لِإِطْلَاقِ مَا تَلَوْنَا د هغه آيت د اطلاق په وجه كوم چي موږ تلاوت كړی وَكَذَا يُجُوزُ بِالْغُبَارِ مِمَّا الْقَدَرَا
 عَلَى السَّعِيدِ همدارنگه پر خاورو د قدرت سره سره په گرز باندي تيمم جائز دی وَعُدٌّ أَنْ حَبِيقَةً وَمَحَلِّي رَجَهْنا
 الله * د طرفينو رَجَهْنا الله په نېز لِأَنَّهُ تَرَابٌ رَقِيش ځكه چي گرز نړۍ خاوره ده.

اللغات: ﴿غُبَار﴾ گرز (گرد)، ﴿رَقِيش﴾ نړۍ، باريك.

تشرېح: په دې مختصره عبارت كې دوې مسئلې بيان سوي دي: (۱) اوله مسئله دا ده چي د امام صاحب په نېز پر مخكني شيانو باندي د گرز (او غبار) شتون (وجود) ضروري نه دی، (يعني دا ضروري نه ده چي پر دې شيانو به گرز وي. كني تيمم جائز نه دی) ځكه چي الله د صعيدا طيبا په ذريعه له مطلقو خاورو څخه د تيمم حكم كړی دی، او په دې آيت كې د گرز او نورو هيڅ قيد نسته. نو ځكه زموږ لپاره هم د قيد زياتولو هيڅ حق نسته، نو كه يو څوك مثلاً پر داسي ډبره تيمم وكړي چي پر هغه گرز نه وي. نو تيمم يې جائز دی، همدارنگه د امام صاحب رَجَهْنا الله په نېز پر هغه خاوره هم

* القول الرابع: قول أبي حبيبة رَجَهْنا الله كذا في رد المحتار ج: ۱، ص: ۶۱، والمدينة ج: ۱، ص: ۲۷. [القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۸]

** القول الرابع: قول أبي حبيبة و محمد رَجَهْنا الله كذا في رد المحتار ج: ۱، ص: ۱۷۶. [القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۹]

تيمم جائز دی چې پر هغې گرز نه وي، په خلاف د صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ، ځکه چې د دوی په نېز د گرز شتون ضروري دی.

د صاحبينو او امام شافعي دليل: دا دی چې الله تعالیٰ تر صيدا طيا وروسته فامحوا بوجومکرو ایدکرمه فرمایلي دي او د منه ضمير د صيد و طرف ته راجع دی، همدارنگه دلته من تبغيضيه دی، او د تبغيض مفهوم هغه وخت پوره کېدای سي چې کله په خاوره کې گرز وي.

جواب: دامام صاحب له طرفه د دې جواب دا ورکول سوی دی چې څرنگه د منه په ضمير کې دا احتمال سته چې د صيد و طرف ته دي راجع وي، همدارنگه دا احتمال هم پکښې سته چې دا ضمير دي د محدث و طرف ته راجع وي، نو کله چې په ضمير کې د دويمې مرجع احتمال هم سته نو په دې سره دليل نيول او گرز شرط کول صحيح نه دي، ځکه چې ادا جاء الاحتمال بطل الاستدلال، همدارنگه دا هم ممکنه ده چې دلته دي من د تبغيض لپاره نه وي، بلکې د ابتداء لپاره دي وي، نو په دې صورت کې به بالکل د دوی استدلال صحيح نه وي.

(۲) دويمه مسئله دا ده چې د طرفينو په نېز که څه هم خاوري موجودي وي خو بيا هم په گرز باندې تيمم جائز او صحيح دی، ځکه چې په قرآن کريم کې د صيد يادونه سوې ده، او گرز هم د صيد يو قسم دی، ځکه چې گرز باريکه او نری خاوره ده.

راجع قول: په پورتنۍ عبارت کې د دې مسئله ذکر سوې:

(۱) **اوله مسئله** دا ذکر سوه چې پر مذکوره شيانو گرز شرط دی، که نه؟، نو په دې مسئله کې راجع قول دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دی، علامه قاضيخان رَحْمَةُ اللهِ ليکلي دي: ويجوز التيمم بكل ما كان من اجزاء الارض إلى أن قال والحجر الذي عليه غبار أولم يكن بأن كان منسولا وأملس. (۲) او دويمه مسئله دا ذکر سوه چې پر خاورو د قلت سره سره په گرز باندې تيمم جائز دی، که نه؟، په دې مسئله کې راجع قول د طرفينو رَحْمَةُ اللهِ دی، لکه څرنگه چې علامه جلال الدين خوارزمي رَحْمَةُ اللهِ ليکلي دي: لأن الغبار تراب إلا أنه رقيق فكما يجوز التيمم بالجنس من التراب على كل حال فكذلك بالرقيق، كذا في البسوط (التكملة ج: ۱، ص: ۱۱۴). [القول الراجح ج: ۱، ص: ۲۹]

په تيمم کې د نيت حکم

وَالنِّيَّةُ فَرْضٌ عَلَى الْمُتِمِّمِ او په تيمم کې نيت فرض دی **وَقَالَ ۞ زُفَرٌ رَحْمَةُ اللهِ تَعَالَى: لَيْسَتْ بِفَرْضٍ** او امام زفر فرمايي: فرض نه دی **لَأَنَّهُ خَلَفَ عَنِ الْوُضُوِّ** ځکه چې تيمم داوداسه بدل (خليفه) دی **فَلَا يُغَالِفُهُ فِي وَضْفِهِ** نو ځکه به تيمم په وصف کې داوداسه خلاف نه وي **وَلَكِنَّا: أَنَّهُ يُتَّبَعُ عَنِ الْقَصْدِ** او زموږ دليل دا دی: چې تيمم دارادې خبر ورکوي **فَلَا يَتَحَقَّقُ دُونَهُ** نو بغير له ارادې څخه به نه متحقق کيږي **أَوْ يُجْعَلُ ظَهْرًا فِي حَالَةٍ مَخْصُومَةٍ** يا دا چې خاوره په يو ځانگړي حالت کې پاکونکې گرځول سوې ده **وَالنَّاءُ ظَهْرٌ يَنْفُسِهِ** او اوبه خود خپل ذات په اعتبار سره پاکونکي دي

عَلَى مَا مَرَّ لَكَ مَخَكِي فِي تَبَرِ سَوْءِ ثَمَرَاتِ كَرَى الْفَهَارِ أَوْ اشْتِجَاعِ السَّلَاةِ بِيَا كَهْ تَيْمَمٌ وَهَوْنُكِي دِ طَهَارَتِ نَيْتِ وَكِرِي
او که د لمتخه درواښت وکړي أَهْرَاءُ (نو) دواړه) دده لپاره کافي دي وَلَا يَشْكُرُ بِذَلِكَ الْجَمْعُ لِلْعَدَثِ أَوْ لِلْجَنَابَةِ لَوْ
حدث يا جنابت لپاره د تيمم نيت شرط نه دی هُوَ الصَّحِيحُ مِنَ الْمَذْهَبِ همدغه صحيح مذهب دی.

اللفات: «تيمم» نائب، خليفه، «تيمم» د افعال د باب مضارع صيغه ده، أَتَمَّ يَتَمُّ: خبر ورکول، دليل کېدل، «اشتجاع» د استعمال د باب مصدر دی: حلال کېدل، جائز کېدل، «أهراً» د افعال د باب ماضي صيغه ده، په آخر کې يې “ه” ضمير دی، أَهْرًا يَجْزِي: کافي کېدل.

توضيح: په دې عبارت کې هم دوي مسئلې بيان سوي دي: (۱) اوله مسئله داده چې زموږ په نېز د تيمم لپاره نيت فرض او شرط دی، او د امام زفر رَجَّةُ الله په نېز نيت نه فرض دی او نه شرط.

د امام زفر دليل: دا دی چې تيمم د اودس خليفه او بدل دی، او په اصل يعنې اودس کې نيت فرض نه دی، نو په فرع او بدل کې به څرنگه فرض وي، ځکه چې بدل د صحت (صحيح کېدلو) په صفت کې له اصل څخه مخالف نه وي، اوس که موږ په تيمم کې نيت فرض وگرځوو، نو د صحت په صفت کې به بدل له اصل څخه مخالف سي، او دا صحيح نه دي.

زموږ دليل: په دې لړ کې زموږ دوه دليلونه دي: (۱) اول دليل دا دی چې تيمم په لغت کې د قصد او ارادې په معنی سره استعمال سوي دی، او قصد ته نيت هم ويل کېږي، نو ځکه له نيت څخه بغير د تيمم تحقق نه کېږي، (۲) دويم دليل دا دی چې تيمم په خاورو سره کېږي، او خاورې په هر حال کې د لمانځه لپاره پاکونکي (مطهر) نه دي، بلکې د خاورو د مطهر کېدلو شرط دا دی چې تيمم به د لمانځه په اراده کېږي، او د دې ارادې نوم نيت هم دی، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې په تيمم کې نيت شرط دی.

د دې په خلاف د اوبو مسئله ده، نو په اوبو کې د نيت هيڅ ضرورت نسته، ځکه چې اوبه په خپل ذات کې پاکونکي (مطهر) دي، او په هر حال کې پاکونکي دي، نو ځکه د اوبو په استعمال کې د نيت او ارادې د شرط کولو هيڅ لړ تيانسته.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجع قول د جمهورو دی لکه څرنگه چې صاحب د فتح القدير علامه ابن الهلم رَجَّةُ الله ليکلي دي: قال المصنف رَجَّةُ الله في التجنيس: النية المشروطة هي نية التطهير هو الصحيح. انتهى.

د طهارت يا اباحه الصلوة نيت هم کافي دی

(۲) دويمه مسئله دا ده چې که تيمم وهونکی صرف د طهارت حاصلولو په نيت سره تيمم وکړي، يا د لمتخه درواښت (مباح والي) په نيت سره تيمم وکړي نو دا نيت کافي دی، بيا ده ته د دې ډول نيت هيڅ ضرورت نسته چې زه له بې اودسۍ (حدث) څخه د پاکېدلو نيت کوم، يا له جنابت څخه د پاکېدلو نيت کوم. همدغه صحيح مذهب دی، ځکه چې د تيمم مقصد هم د طهارت (پاکي) حاصلول دي، نو د دې مقصد لپاره د حدث د نوعي معلومولو هيڅ ضرورت نسته.

صاحب د هدايې په دې قول الصحيح من المذهب سره د اوبو بکر رازي له قول څخه احتراز کړی دی ځکه هغه فرمايي: چې په تيمم کې به د حدث يا جنابت لپاره جلا جلا نيت کېږي، او دليل دا ورکوي چې د حدث او جنابت دواړو لپاره يو ډول

تيمم كيږي، نو ځكه به د نيت په نريعه يو له بل څخه جلا كيږي، لېكن ښكاره ده چي دا قول د مذهب له ظاهر څخه خلاف دی.

كه عيسايي (نصراني) تيمم يا اودس وكړي بيا اسلام راوړي نو څه حكم دی؟

قَالَ تَيْمَمٌ لِّصَاحِبِهِ يُؤَدُّ بِهِ الْإِسْلَامَ كه نصراني د اسلام راوړولو په اراده تيمم وكړی ثُمَّ أَشْلَمَ او بيا مسلمان سولم پكښه مَكْتَبَتَا عِنْدَ * (ابن حنيفة وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ) نو د طرفينو په نيز هغه تيمم والا نه پاته كيږي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: هُوَ مَكْتَبَتَا امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي هغه (اوس هم) تيمم والا دی لِأَنَّهُ تَزَيُّ قُرْبَةً مَقْصُودَةٌ ځكه چي هغه د قربت مقصوده (ځانگړي عبادت) نيت كړی دی بِخِلَافِ التَّيَسُّمِ لِدُخُولِ الْمَسْجِدِ وَمَسِّ الْمَضْجَعِ په خلاف د هغه تيمم چي مسجد ته د داخلېدلو او د قرآن د مسه كولو په نيت سوی وي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِقُرْبَةٍ مَقْصُودَةٍ ځكه چي دا قربت مقصوده نه دي وَلَهُمَا أَنَّ التَّكْرَارَ مَا يُجْعَلُ طَهْرًا إِلَّا فِي حَالِ إِرَادَةِ قُرْبَةٍ مَقْصُودَةٍ لَا تَيْمَمٌ بِدُونِ الطَّهَارَةِ او د طرفينو دليل دا دی: چي خاوره صرف د داسي قربت مقصوده د اراده كولو په صورت كي پاكوونكې مگر څول سوي ده كوم چي له پاكۍ څخه بغير نه صحيح كيږي وَالْإِسْلَامُ قُرْبَةٌ مَقْصُودَةٌ او اسلام (داسي) قربت مقصوده (ځانگړي عبادت) دی تَيْمَمٌ بِدُونِهَا چي بغير له پاكۍ څخه هم صحيح كيږي بِخِلَافِ سَجْدَةِ التَّلَاوَةِ په خلاف د سجده ثلاث لِأَنَّهَا قُرْبَةٌ مَقْصُودَةٌ لَا تَيْمَمٌ بِدُونِ الطَّهَارَةِ ځكه چي هغه داسي قربت مخصوصه دی چي بغير له طهارته نه صحيح كيږي فَإِنْ تَوَسَّأَ لَا يُؤَدُّ بِهِ الْإِسْلَامَ او كه عيسايي د اسلام له ارادې څخه بغير اودس وكړی ثُمَّ أَشْلَمَ بيا مسلمان سولم مَكْتَبَتَا نو (اوس هم) هغه په اوداسه دی خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ بِنَاءٍ عَلَى إِشْتِرَاطِ النِّيَّةِ د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی د نيت د شرط كېدلو په وجه.

اللفات: ﴿مُضْخَفٌ﴾ د مُضْخَفٌ معنی ده: پوښ او وځايې والا كتاب، مراد ځني "قرآن مجيد" دی، ﴿قُرْبَةٌ﴾ ښكې، عبادت، داسي عمل چي په هغه سره د الله ﷻ نژدېكت حاصل سي.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه مه چي: قُرْبَتٌ مقصوده يعني ځانگړي عبادت هغه عبادت ته ويل كيږي چي مطلوب جوړ كړی سي اوبالذات ادا كړی سي، او د يو بل عبادت په ضمن كي داخل نه وي، لكه: لمونځ، روژه او نور.

اوس مسئله داده چي كه نصراني (عيسايي) د اسلام راوړولو په اراده تيمم وكړی، بيا مسلمان سو، نو د طرفينو په نيز دا تيمم معتبر نه دی، او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ وايي چي معتبر دی.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي نصراني د قربت مقصوده نيت كړی دی، ځكه چي اسلام تر ټولو غټ قربت دی، او مقصود ځكه دی چي د بل عبادت په ضمن كي داخل نه دی، او د قربت مقصوده په نيت سره چي كوم تيمم كيږي، هغه شرعاً معتبر وي، نو د اسلام راوړلو په اراده سره چي كوم تيمم كيږي هغه به معتبر وي، كه تر اسلام راوړولو وروسته

په دې تيمم سره لمونځ کول وغواړي نو کولای يې سي، د دې په خلاف که مسلمان په مسجد کې داخلېدلو په اراده يا د قرآن کریم د مسه کولو په اراده تيمم وکړي نو دا تيمم شرعاً معتبر نه دی، که په دې تيمم سره لمونځ کول وغواړي نو لمونځ نه سي کولای، ځکه چې په مسجد کې داخلېدل يا قرآن کریم مسه کول قربت مقصوده نه دی (ځکه چې دنورو شيانو په ضمن کې راځي، د مثال په توګه که څوک د لمانځه لپاره تيمم وکړي نو ښکاره خبره ده چې هغه به مسجد ته هم ځي او قرآن به هم وايي، نو د مسجد تګ او د قرآن ويل د لمانځه په ضمن کې راغله، ناهې).

د طرفينو دليل: دا دی چې خاورې په خپل ذات کې پاکونکې نه دي بلکې هغه وخت پاکونکې دي چې کله د يو داسې قربت مقصوده اراده وکړي سي کوم چې بغير له طهارت څخه نه صحيح کيږي او اسلام داسې نه دی، ځکه چې هغه بغير له طهارت څخه هم صحيح دی، د دې په خلاف سجده تلاوت (د تلاوت سجده) ده، ځکه د تلاوت سجده يو داسې قربت مقصوده ده، چې هغه بغير له طهارت څخه نه صحيح کيږي، نو د سجده تلاوت په اراده که تيمم وکړي سو نو په هغه سره لمونځ کول جائز دي.

د علامه مرغيناني رحمه الله پر دې دليل صاحب دنهايه (نهایه) نقض ذکر کړی دی، د نقض حاصل دا دی چې که کافر د لمانځه ادا کولو لپاره تيمم وکړي او بيا مسلمان سو نو په دې تيمم سره لمونځ جائز کېدل پکار دي، ځکه چې لمونځ يو داسې عبادت مقصوده دی کوم چې بغير له طهارت څخه نه صحيح کيږي، حال دا چې په دې تيمم سره د هغه لپاره لمونځ کول جائز نه دي، نو د طرفينو دا دليل چې خاورې په هغه حال کې پاکونکې دي چې کله د يو داسې عبادت مقصود اراده وکړي سي کوم چې بغير له طهارت څخه نه صحيح کيږي، غلط دی؛ ښه دليل دا دی چې داسې وويل سي چې کافر دنيت اهل نه دی ځکه چې نيت کول عبادت دی او تيمم بغير له نيت څخه نه صحيح کيږي نو ځکه به د کافر تيمم صحيح نه وي.

د ابن ترمذی الخ له دې ځای څخه دا بيانوي چې که نصراني په داسې حال کې اودس وکړي چې اراده يې د اسلام راوړولو نه وه، خو مسلمان سو نو زموږ په نېز داسې (اوس هم) په اوداسه دی (لکه تر اسلام راوړلو چې مخکې وو)، او که په دې اوداسه يې لمونځ کول وغوښتل، نو کولای يې سي، ځکه چې زموږ په نېز په اوداسه کې نيت شرط نه دی، (بلکې په تيمم کې نيت شرط او فرض دی)، او د هغه نا اهليت دې ته ضرر نه رسوي، (يعني څرنگه چې هغه دنيت اهل نه دی، نو څه پروا نه لري، ځکه چې نيت شرط نه دی) او د امام شافعي رحمه الله په نېز يې اودس معتبر نه دی، ځکه چې د امام شافعي رحمه الله په نېز په اوداسه کې نيت شرط دی، او نصراني دنيت اهل او لائق نه دی، نو ځکه به د هغه اودس معتبر نه وي، او تر اسلام راوړلو وروسته که لمونځ کول وغواړي، بل اودس به کوي.

واجم قول: په دې مسئله کې راجح قول د طرفينو يعني د امام ابو حنيفه او امام محمد رحمه الله دی، لکه څرنگه چې علامه قاضيخان رحمه الله د دې په تائيد کې ليکلي دي: رُبُو تيمم الکافر للسلامه و أسلم لا يجوز له أداء الصلوة بذلك التيمم في قول أبي حنيفة و محمد رحمه الله و كذلك لو تيمم يريد به تعليم الغير لا يجوز له أداء الصلوة بذلك التيمم في ظاهر الرواية (الغنيه ج ۱، ص ۵۴۰). القول الرابع ج ۱، ص ۳۱۰.

که مسلمان تیمم وکړي بیا (العیاذ بالله) مرتد سي او بیا مسلمان سي نو څه حکم دی؟

فَإِنْ تَيَمَّمَ مُسْلِمٌ أَوْ كَفَرٌ ثُمَّ ارْتَدَّ ثُمَّ أَسْلَمَ أَوْ بَيَّاهُ (العیاذ بالله) مرتد سو او بیا مسلمان سو فَهَوَّ عَلَى تَيَمُّمِهِ نو هغه پر خپل (مخکنی) تیمم پاته دی وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: بِكُلِّ تَيَمُّمٍ او امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي: تیمم یې باطل سَوَلَاكُمُ الْكُفْرَ يَتَأْتِيهِ حُكْمٌ چې کفر له تیمم سره منافي دی فَيَسْتَوِي فِيهِ الْإِنْتِدَاءُ وَالْبَقَاءُ نو په دې (حکم) به کي اول او آخر دواړه سره برابر وي كَالْمُخْرِجَةِ فِي النِّكَاحِ لکه په نکاح کي چي حرمت دی وَلَكُنَا: أَنَّ الْبَاقِيَ بَعْدَ التَّيَمُّمِ صِفَةً كَوْنُهُ طَاهِرًا او زموږ دليل دا دی: چي تر تیمم وروسته د دې سړي د پاک کېدلو صفت پاته دی (يعني دی پاک دی) فَإِنْ تَرَكَشَ الْكُفْرَ عَلَيْهِ لَا يَتَأْتِيهِ نو (په دې دوران کي) پر ده د کفر راتلل د تیمم منافي نه دی كَمَا لَوْ اغْتَرَضَ عَلَى الْوُضُوءِ لکه په اوداسه چي کفر راسي وَإِنَّمَا لَا يَصِحُّ مِنَ الْكَافِرِ الْإِنْتِدَاءُ او د کافر (تیمم) له شروع څخه صحیح نه دی لَعَدِمَ الْبَيِّنَةُ مِنْهُ حُكْمٌ چې د هغه نیت نه صحیح کیږي (يعني هغه د نیت اهل او لائق نه دی).

اللفاظ: ﴿اَرْتَدَّ﴾ د افتعال د باب ماضي صیغه ده: سر کول کوني او بښتل (سر په څنګه او بښتل)، تر اسلام وروسته کافر کېدل، ﴿فَيَسْتَوِي﴾ د افتعال د باب مضارع صیغه: مساوي کېدل، برابرېدل، ﴿اغْتَرَضَ﴾ د افتعال د باب مصدر دی: مخ ته راتلل، جاري کېدل، لګېدل، پېښېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که یو سړي د اسلام په حالت کي تیمم وکړي، بیا (العیاذ بالله) مرتد سو، او تر مرتد کېدلو وروسته دویم وار بیا مسلمان سو، نو اوس زموږ په نېز د ده مخکنی تیمم پر خپل حال پاته دی، او ده ته د لمانځه او نورو لپاره دویم وار د تیمم کولو ضرورت نسته، لېکن د امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د ده مخکنی تیمم ختم سو، اوس به د لمانځه او نورو لپاره دوباره تیمم کوي.

د امام زفر دليل: دا دی چي کفر د تیمم منافي دی، او په دې کي شروع او آخر دواړه برابر دي، يعني څرنگه چي په شروع او ابتداء کي د کافر تیمم صحیح نه دی، همدغه څرنگه په آخر او بقاء کي هم د کافر تیمم صحیح او معتبر نه دی، او دا مسئله داسي ده لکه په نکاح کي محرمیت يعني که د ښځي او نر په مینځ کي له مخکي څخه حرمت اېديه وي نو د دوی نکاح بیا صحیح نه ده.

زموږ دليل: دا دی چي کله یو سړي تیمم وکړي، نو د تیمم وجود ختم سي، او فقط د تیمم حکم يعني د تیمم وهونکي پاک کېدل پاته سي، او پر دې حکم د کفر راتګ هيڅ اغېزه نه کوي، ځکه چي کفر د طهارت منافي نه دی، لکه څرنگه چي یو مسلمان سړی په اوداسه وي او مرتد سي او بیا مسلمان سي نو په دې سره د هغه پر اودس هيڅ اثر نه لورېږي، بلکي اودس یې خپل پر حال پاته دی، همدارنگه به دلته هم د مرتدوالي په وجه د طهارت پر صفت هيڅ اثر نه لورېږي، بلکي پر خپل مخکني حال به پاک پاته وي.

د انبالایمخ فرمایي: چي له شروع څخه د کافر د نیت د نه معتبر کېدلو علت دا دی چي په تیمم کي نیت شرط او فرض دی. او کافر د نیت اهل او لائق نه دی، لېکن کله چي یې یو وار د اهلیت په وخت کي تیمم وکړي، نو بیا د کفر په وجه د هغه نیت نه ختمیږي.

د تيمم د نواقض بيان

وَيَنْقُضُ التَّيْمُمُ كُلَّ شَيْءٍ أَوْ هَرَفَهُ شَيْءٌ تَيَمَّمَ مَا تَوَيَّ يَنْقُضُ الْوُضُوءَ كَوْمٍ چي اودس ماتوي لَأَنَّهُ خَلَفَ عَنْهُ ځكه چي تيمم داودس خليفه (بدل) دى فَأَخَذَ حُكْمَهُ نو ځكه تيمم داودس حكم واخيستى (يعني داودس حكم وركړى سو) وَيَنْقُضُهُ أَيضًا رُؤْيَا الْمَاءِ او داوبو ليدل (هم) تيمم ماتوي إِذَا قَدَّرَ عَلَى اسْتِعْمَالِهِ خو كله چي هغه داوبو پر استعمال قدرت ولري لَأَنَّ الْقَدْرَ هُوَ الْمُرَادُ بِالْوُجُودِ الَّذِي هُوَ غَايَةُ مَطْهُورِيَّةِ الشَّرَابِ ځكه چي له هغه وجود څخه (خاص) قدرت مراد دى كوم چي دخاورو د طهوريت غايت دى (يعني په آيت كي داوبو له پيدا كولو (وجود) څخه مراد د اوبو پر استعمال قدرت لرل دي چي هغه دخاورو د پاكولو غايت (انتهاء) ده) وَخَائِفُ السَّبْعِ وَالْعَدْوِ وَالْعَطَشِ عَاجِزٌ حُكْمًا او له درنده، دښمن او تندي څخه پربدونكى حكما عاجز دى وَالثَّائِمُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَبُهُ اللَّهُ * قَادِرٌ تَقْدِيرًا او بيله سړى دامام ابو حنيفه رجه الله په نېز حكما قادر دى حَتَّى كَوَّمَ الثَّائِمُ الْمَتَّيْمَ عَلَى الْمَاءِ تر دې كه بيله سړى د خوب په حالت كي داوبو سره تېر سو بَطْلَ تَيَمُّمِهِ عِنْدَهُ نو دامام صاحب په نېز دهغه تيمم باطل سو وَالْمُرَادُ مَاءٌ او له اوبو څخه مراد دومره انداز اوبه دي يَكْفِي لِلْوُضُوءِ چي داوداسه لپاره كافي وي لَأَنَّهُ لَا مُعْتَبَرَ بِنَاءِ دُونَهُ إِبْتِدَاءً ځكه چي له دې څخه كمى اوبه له شروع څخه (هم) معتبري نه دي فَكَذَّابُ الشَّهَاءِ همدارنگه په آخر كي به هم معتبري نه وي.

تشرېح: امام قلدوري رجه الله فرمايي چي كوم شى اودس ماتوي هغه تيمم هم ماتوي، دليل يې دا دى چي تيمم داودس خليفه او بدل دى، او په دې كي هيڅ شك نسته چي اصل اقوى (ډېر قوي) وي په نسبت و خليفه ته، نو كوم شى چي د اقوى لپاره ناقض او ماتوونكي وي، نو د اضعف (ډېر ضعيف) لپاره خو به په طريقه اولي سره ناقض او ماتوونكى وي، نو ځكه به هر هغه شى كوم چي ناقض داوداسه وي ناقض د تيمم به خامخاوي.

وينقضه ايضا ان اخ امام قلدوري رجه الله فرمايي چي ځيني شيان داسي دي چي په هغو سره اودس نه ماتيري، خو تيمم په ماتيري، هغه دا كه تيمم وهونكي اوبه وليدلې او دهغه پر استعمال قادر هم و نو دا اوبه دده تيمم ماتوي، او پر استعمال باندي يې د قدرت شرط ځكه ولگوى چي په آيت او لامستر النساء فلم تجدوا ماء كي او په حديث التراب ظهور السلولو إلى عشر حجج مال مجيد الماء كي داوبو له شتون (وجود) او پيدا كولو څخه مراد قدرت پر اوبو دى.

وخائف السبع الخ صاحب د هدايې وايي چي كه اوبه وې خو له يو درنده څخه بېره وه، يعني دده دا بېره وه چي كه اوبو ته ولاړ سم درنده به مي مړ كړي يا د دښمن بېره وه چي كه اوبو ته ولاړ سم دښمن به مي قتل كړي، او يا دا چي اوبه دومره كمى وې چي په اودس كولو سره به تېرى پاته سي، نو په دې ټولو صورتونو كي داسې داوبو له استعمال څخه عاجز بلل كيږي، او دده لپاره تيمم جائز دى.

• القول الرابع: قول الصاحبين من أنه لا ينقض الوضوء المتيمم على الوضوء، وأبقا تيممه لمعز عن استعمال الماء، رد المختار ج: ١، ص: ١٨٨.

كذا في فتح القدر ج: ١، ص: ١١٩، والدر المختار ج: ١١، ص: ٨٨. [القول الرابع ج: ١١، ص: ٣٢٢]

والنائب الخ مصنف د هدايي وايي: چي دامام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله په نېز که تيمم والا د خوب په حالت کي د اوبو سره تېر سو نو د هغه تيمم باطل سو، ځکه چي هغه د اوبو له استعمال څخه د يو داسي غږ په وجه عاجزه دی کوم چي په خپله د هغه له طرفه پيدا سوې دی (يعني په خپله يې دی سبب جوړ سوې دی) چي هغه نو خوب دی، نو دی به معذوره نه گڼل کيږي.

والمراد مايكني الخ فرمايي چي کومو اوبو ته په کتلو سره يا د کومو اوبو سره چي د بيله سړي په تېرېدلو اودس ماتيږي، له هغه اوبو څخه دومره اندازه اوبه مراد دي چي داوداسه لپاره کافي وي، ځکه کله چي ابتداء له دې څخه د کمو اوبو اعتبار نسته، نو انتهاء به هم له دې څخه د کمي اندازه اوبه معتبري نه وي، يعني که يو سړی اودس کول وغواړي لېکن دومره اوبه نه وي چي داوداسه لپاره کافي وي نو د هغه لپاره د تيمم کولو اجازه نسته، همدارنگه که يو تيمم وهونکی لوبه پيدا کړي لېکن دومره نه وي چي داوداسه لپاره کافي سي، نو په دې صورت کي به هم د دومره اوبو په پيدا کولو سره د هغه تيمم نه باطليږي.

راجع قول: په پورتني عبارت کي خو دامام صاحب قول ذکر سو چي ده په نېز که تيمم وهونکی د خوب په حالت کي د اوبو سره تېر سو نو تيمم يې ماتيږي، لېکن د صاحبينو قول ذکر نه سو، هغه دا دی چي نه ماتيږي، او راجع قول هم د صاحبينو دی، ځکه چي هغه د اوبو له استعمال څخه عاجز دی، لکه علامه ابن علبدين رَجَعَهُ الله چي د دې تصريح کړي ده: قال العلامة ابن علبدين رَجَعَهُ الله (قوله وأبقيا تيممه) أي أبقى الصاحب رَجَعَهُ الله تيممه لمجزء عن استعمال الماء (رد المحتار ج ۱، ص ۱۸۸). (القول الرابع، ج ۱، ص ۳۲)

د تيمم لپاره پاکه خاوره ضروري ده

وَلَا يَتَيَمَّمُ إِلَّا بِمَعِينٍ طَاهِرٍ او تيمم دي نه وهي مگر پر پاکه خاوره لِأَنَّ الطَّيِّبَ أَرِيدَ بِهِ الطَّاهِرَ ځکه چي (په آيت کي) له طيب څخه مراد پاک دی وَلَأنَّه أَلَّةُ التَّطَهُّرِ او په دې وجه (هم) چي خاوري د پاکولو آله ده فَلَا يَدُّ مِنْ طَهَارَتِهِ فِي نَفْسِهِ كَأَنَّهُ نَوْ حَكَّة په خپله د خاورو پاکېدل ضروري دي لکه څرنگه چي د اوبو پاکېدل ضروري دي.

اللفات: «أَرِيدَ» د افعال د باب ماضي مجهول صيغه ده: اراده کول، «فَلَا يَدُّ» فاء زائده ده، د لَا يَدُّ معنی ده: چاره نسته، ضروري ده.

تشریح: فرمايي چي د تيمم وهونکي لپاره حکم دا دی چي صرف له پاکي خاوري يا د خاوري له هم جنسه پاکو شيلو څخه به تيمم کوي، او د دې حکم دوه دليلونه دي: (۱) په دې آيت: فَيَتَسَوَّأُ مِمَّا طَبَا كِي له طيب څخه طاهر مراد دی، نو ځکه په کوم شي سره چي تيمم کيږي د هغه پاک کېدل ضروري دي، (۲) دويم دليل دا دی چي د تيمم وهونکي لپاره خاوري د پاکولو آله ده، لکه څرنگه چي لوبه د پاکولو آله ده، او لوبه په خپل ذات کي پاکي دي، همدارنگه د خاورو هم په خپل ذات کي پاک کېدل لازمي او ضروري دي.

که د اوبو پيدا کېدلو اميد وي نو څه حکم دی؟

وَيُسْتَحَبُّ لِمَا وَرَأَى الْمَاءَ وَهُوَ يَرْتَجَى او د هغه سړي لپاره مستحب دي چي اوبه نه لري (يعني لوبه ور سره نه وي لېکن اميد يې لري (چي په آخري وخت کي به يې پيدا کړي) أَنَّ مَوْجِزَ السَّلَاكُلِ آخِرُ الرُّكُوتِ (دا مستحب دي) چي لمونځ تر آخري وخت

پوري وځنډوي فَإِنْ وَجَدَ الْمَاءَ نو که يې اوبه پيدا کړې تَوَلَّى اودس دي وکړي وَلَا تَيْمَمُ وَصَلٌ او که يې پيدانه کړې نو تيمم دي وکړي او لمونځ دي وکړي لَيَقَمَّ الْأَدَاءُ بِأَكْمَلِ الظَّهَارِ تَيْنٍ ددې لپاره چې دلمانځه اداء کېدل په دواړو طهارتونو کې په اکمل طهارت باندې وسي فَصَارَ كَالظَّاهِرِ فِي الْجَبَاعَةِ او دا سړی داسې سو لکه د جماعت په طمع انتظار کونکي سړی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يَوْسُفَ رَجَعَهُمَا اللَّهُ فِي غَيْرِ رَوَايَةِ الْأَصُولِ او د اصولو له روايت څخه ملسوا په بل روايت کې له شيخينو رَجَعَهُمَا الله څخه رانقل سوي دي أَنَّ الشَّاهِدَ حَتَمَ چې ځنډول ضروري دي لِأَنَّ غَالِبَ الرَّأْيِ كَالْمُتَحَقِّقِ ځکه چې غالب گومان دمتحقق په ډول دی وَجَهَ الظَّاهِرِ دظاهر روايت دليل دادی أَنَّ الْمُتَجَرِّبَاتِ حَقِيقَةً چې (دلته) عاجزي په حقيقت کې ثابت ده فَلَا يَزُولُ حُكْمُهُ إِلَّا بِبَيِّنٍ مثله نو ځکه به دهنې حکم نه زائلېږي مگر په هغسې يقين سره.

اللفات: «علاوم» د کَرَم د باب اسم فاعل دی: نه پيدا کونکی، نه لرونکی، خالي لاسی سړی، «اکمل» د کَامِل اسم تفصيل دی: يعنې ډېر کامل او ډېر پوره، «علاوم» د فتح د باب اسم فاعل دی: لالچ او طمع کول، حرص کول، «حتم» لازمي، ضروري.

تشرېح: مسئله: داده که دیو سړي سره اوبه نه وي، خو دا امید یې وي چې دلمانځه تر آخرې وخت پوري به اوبه پيدا کړي، نو په دې صورت کې لمونځ تر خپل آخرې وخت پوري ځنډول مستحب دي، او که دا امید یې نه وي، نو خامخا دي لمونځ نه ځنډوي، بلکې که اوبه پيدا سوې نو اودس او لمونځ دي وکړي، او که پيدا نه سوې نو په تيمم سره دي لمونځ وکړي، او داوبو د پيدا کېدلو د امید په صورت کې لمونځ ځنډول په دې وجه مستحب دی چې له دواړو طهارتونو څخه په اکمل يعني اوداسه باندې لمونځ اداء کړی سي، او دا سړی د هغه سړي په ډول دی کوم چې په اوداسه وي او لمونځ کول غواړي، لېکن په دې امید سره لمونځ ځنډوي، چې يو بل لمانځه والا به هم پيدا سي او په جماعت سره به لمونځ وکړي، نو د هغه لپاره هم دغه حکم دی چې که د بل سړي د پيدا کېدلو امکان وي نو لمونځ ځنډول مستحب کنې نه دې ځنډوي، همدغه رنگه په ذکر سوې مسئله کې هم که داوبو پيدا کېدلو امید وو، نو لمونځ دي وځنډوي، کنې تيمم دي ووهي او خپل لمونځ دي وکړي.

و عن أبي حنيفة الخ په دې لړ کې د اصولو له روايت څخه علاوه د شيخينو روايت دادی: چې د اوبو پيدا کېدلو په امید لمونځ ځنډول ضروري دي، ځکه چې ظن غالب (غالب امید) دمتحقق او ثابت امر په ډول وي، نو څرنگه چې داوبو د شتون (وجود) په صورت کې تيمم جائز نه دی، همدغه رنگه که داوبو پيدا کېدلو غالب گمان وو، نو هم دي تيمم نه کوي، بلکې لمونځ دي تر آخرې وخت پوري وځنډوي، که په وخت کې دننه اوبه پيدا سوې نو فيها ونمته، او که پيدا نه سوې نو تيمم دي وکړي.

وجه الظاهر الخ او د ظاهر الرواية دليل دادی چې تر اوسه اوبه پيدا سوي نه دي، او په حقيقت کې عاجزي ثابت ده، نو تر کومه وخته چې په حقيقت کې اوبه پيدا نه سي، او داوبو پيدا کېدل يقيني نه سي، نو تر هغه وخته لمونځ ځنډول ضروري نه دي.

په يوه تيمم سره د ډېرو لمونځونو حکم

وَيُصَلِّي بِكُلِّهِ مَا شَاءَ او تيمم کونکي چي په خپل تيمم سره څومره لمونځونه وغواړي هغه دي وکړي صِرَ الْفَرَاغِ وَالْكَوْفِ هغه که فرضي لمونځونه وي او که نفلي لمونځونه وي وَعِنْدَ السَّافِرِ رَجْعَةُ اللَّهِ: يَتِيمٌ لِكُلِّ فَرْضٍ او دامام شافعي رَجْعَةُ اللَّهِ په نېز به د هر فرض لمونځ لپاره تيمم کوي لَأَنَّهُ طَهَارَةٌ مَرَرِيَّةٌ ځکه چي تيمم ضروري طهارت دی وَلَنَا: أَنَّهُ طَهْرٌ حَالٌ عَدِمَ الْمَاءَ او زموږ دليل دای: چي داوبو د نشتون په صورت کي تيمم پاکونکی (مُطَهِّر) دی فَيَعْمَلُ عَمَلَهُ مَا بَقِيَ شَرْطُهُ نو تر څو چي د هغه شرط باقي وي داوبو کار به کوي.

اللغات: ﴿فَيَعْمَلُ﴾ د سمع د باب ماضي ضيغه ده، عَمِلَ يَفْعَلُ: کار کول.

تشریح **صورت د مسئلې:** دای چي زموږ په نېز تيمم والا په يوه تيمم سره هر څومره لمونځونه کولای سي هغه که فرض وي او که نفل، په يوه وخت کي يې کوي، او که په څو وختونو کي، تر څو چي يې تيمم مات سوی نه وي تر هغه وخته هر څومره او هر ډول لمونځونه کولای سي، او دامام شافعي رَجْعَةُ اللَّهِ په نېز په يوه تيمم سره يو فرض لمونځ کولای سي، او د دويم فرض لمانځه لپاره به دويم تيمم کوي، خو په يوه تيمم سره نفلونه هر څومره کولای سي.

دامام شافعي دليل: دای چي تيمم ضروري طهارت دی، مطلب دا چي داوبو د نه پيدا کېدلو په صورت کي اوله اوبو څخه د عاجزه کېدلو په حالت کي خاوري پاکونکي (مُطَهِّر) گرځول سوي دي، او په دې صورت کي د تيمم کولو او په دې تيمم باندې د لمونځ کولو اجازه ورکول سوې ده، او کله چي په يوه تيمم سره يو فرض لمونځ اداء سو نو د تيمم ضرورت ختم سو، نو ځکه به د دويم فرض لمانځه لپاره دوباره تيمم کوي.

زموږ دليل: دای چي داوبو د نشتوالي په صورت کي د خاورو مُطَهِّر کېدل له نص څخه ثبت دي، لکه څرنگه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: السعيد الطيب وضوء السلف وإن لم يجد الماء عشر سنين، او فرمايي: التراب طهور السلس نو له دې څخه دا معلومه سوه چي د خاورو مُطَهِّر کېدل خاص دي داوبو د نه پيدا کېدلو د شرط سره (يعني که اوبه نه وې نو خاوري به پاکي وي)، نو تر څو چي دا شرط وي تر هغه وخته به خاوري مُطَهِّر (پاکونکي) وي، او تر هغه وخته به متيمم چي په يوه تيمم سره څومره لمونځونه وغواړي کولای به يې سي، هغه که فرائض وي، که نوافل.

بله دا خبره هم ده چي تيمم د اوداسه خليفه او بدل دی، نو څرنگه چي په يوه اودس سره هر څومره لمونځونه کېدلای سي، همدارنگه به په يوه تيمم سره هم هر څومره لمونځونه کېدلای سي، کنه په خليفه والي کي يې به نقص او کمي راسي، او د صحيح نه دي. (والله اعلم)

د اختر او د جنازي د لمانځه لپاره د تيمم حکم

وَيَكُونُ الصَّحِيحُ فِي الْيَمِينِ او جوړ (روغ) سړی په ښار کي تيمم کولای سي (يعني د جوړ سړي لپاره په ښار کي هغه وخت تيمم جائز دی) إِذَا حَضَرَ جَنَازًا کله چي جنازه حاضره سي وَالنَّيْلُ حَيْثُ په داسي حال کي چي دا روغ سړی ولي نه وي فَعَفَا او دده دا بېرې وي إِنْ اشْتَغَلَ بِالطَّهَارَةِ چي که په اوداسه مشغول سو أَنْ تَقْوَاهُ السَّلَامَةُ نو د جنازې لمونځ به ځني پاته سي لَأَنَّهَا لَا تَقْضَى ځکه چي د جنازې د لمانځه قضاء نه راوړل کيږي فَيَتَحَقَّقُ الْعَجْزُ نو عاجزي ثابت سوه وَكُنَّا

مَنْ حَضَرَ الْعِيْدَ او دغه رنگه هغه سړی چې داختر لمانځه ته راسي فَعَاكَ اِنْ اَشْتَقَلَ بِالْمَلَأَارِ او دا بېره ورسره وي چې که په اوداسه مشغول سي اَنْ يَكُوْنَهُ الْعِيْدُ نو داختر لمونځ به ځني پاته سي يَتَيَمَّمُ نو داسړی به (هم) تيمم کوي رَاكْعًا لَا تَعَادُ حُكْمَهُ چې داختر د لمانځه قضاء (هم) نه راولړ کيږي وَقَوْلُهُ وَالْوَلِيُّ غَيْرُهُ او د امام قلدوري رحمه الله په دې قول والولي غير ه کي اِشَارَةً اِلَى اَنَّهُ لَا يَجُوزُ لِلْوَلِيِّ ودي طرف ته اشاره ده چې دولي لپاره تيمم کول جائز نه دي وَهُوَ رَايَةُ الْحَسَنِ عَنْ اَبْنِ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ او همدا له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه د حضرت حسن رحمه الله روايت دی هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَا اَنَّ لِلْوَلِيِّ حَقَّ الْإِعَادَةِ حُكْمَهُ چې ولي ته (د جنازې د لمانځه) در اړغړولو حق سته فَلَا قَوَاتٍ فِي حُكْمِهِ نو د هغه په حق کي پاته کېدل نسته (يعني د هغه په حق کي د جنازې د لمانځه د قضاء کېدلو بېرته نه).

اللفاظ: ﴿تَعَادُ﴾ د افعال له باب څخه د مضارع مجهول صيغه ده، اَعْلَى يَجْعَلُ: را ګرځول، ﴿قَوَاتٍ﴾ فوت کېدل، قضاء کېدل.

تشرېح: د عبارت تر حل مخکي يوه ضابطه په ذهن کي ونيسئ چې عبارت درته آسانه سي، ضابطه دا ده چې: هر هغه عبادت کوم چې بدل نه لري او تر فوت کېدلو وروسته د هغه قضاء نه راولړ کيږي، نو که د هغه د فوت کېدلو بېرته وي نو اوبو د شتون (وجود) په صورت کي هم د هغه د اداء کولو لپاره د تيمم اجازه سته، اوس د مسئلې صورت ته ګورئ: **صوت د مسئلې:** دا دی چې که جنازه بالکل تياره وه او خلک د لمانځه لپاره درېدلي وه، چې په دې حال کي يو سړی را ورسېدی، او دا محسوسه کړه چې که اودس وکړم نو لمونځ به را څخه قضاء سي، نو ده لپاره تيمم کول او په لمانځه کي شریک کېدل جائز دي، که څه هم روغ رمت وي، او پر اوبو قادره وي، او په ښار کي مقيم وي.

صاحب د قلدوري رحمه الله د صحيح په قيد باندي له مريض څخه احتراز وکړی، ځکه چې د مريض لپاره په هر حال کي تيمم جائز دی که په ښار کي وي او که په صحراء کي وي، ولي وي او که نه وي، د قضاء کېدلو بېرته ورسره وي او که نه وي، او د مصر په قيد باندي يې له صحراء او دښت څخه احتراز وکړی ځکه چې په صحراء کي تيمم جائز دی، هغه که ولي وي او که بل سړی وي، ځکه چې په صحراء کي په علمه توګه اوبه نه پيدا کيږي (دلته هغه صحراء او دښت مراد دی چې اوبه تر يوه ميل ځني ليري وي).

د قوله والولي الخ فرمايي چې امام قلدوري رحمه الله د جنازې د لمانځه په باره کي چې کوم د والولي غير شرط لګولی دی په هغه سره د دې خبري و طرف ته اشاره ده، چې ولي ته د جنازې د لمانځه د لپاره تيمم کول جائز نه دي، او دغه روايت له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه حسن بن زياد رحمه الله هم را نقل کړی دی، او همدا صحيح دی، ځکه چې ولي ته دا حق سته چې د جنازې د لمانځه قضاء واورې، نو دده په حق کي به د فوت کېدلو بېرته نه وي، او صاحب د کتاب په الصحيح باندي له ظاهر الرواية څخه احتراز کړی دی ځکه چې په هغه کي دا حکم ذکر دی چې د ولي لپاره هم د لمانځه د فوت کېدلو د بيري په صورت کي تيمم کول جائز دي، ځکه چې په جنازه کي تاخير (خندل) مکروه دی. (متبعه ۱۰۳ ص ۱۲۸)

که امام یا مقتدی د اختر په لمناځه کې بې اودسه سي نو د تيمم حکم

وَأَنَّ أَخَذَكَ الْإِمَامُ أَوْ الْمُقْتَدِي فِي صَلَاةٍ الْعِيْدِ أَوْ كَرِي وَبَنَى جُنْدًا لِيْنِ حَنِيفَةً رَحِمَهُ اللَّهُ. د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز وَقَالَا: لَا يَكْفِيكُمْ أَوْ صَاحِبِينَ فَرَمَائِي: چې تيمم دي نه کوي لِأَنَّ الْأَحَقَّ يُصَلِّي بَعْدَ فَرَاغِ الْإِمَامِ حُكْمٌ چې لاحق د امام تر فراغت وروسته لمونځ پوره کولای سي فَلَا يَخَافُ الْفَوْتَ نو د هغه په حق کې د قضاء کېدلو (فوت کېدلو) بېرته نسته وَكَلَهُ: أَنَّ الْخَوْفَ بَاقِي اود امام صاحب دليل دادی: چې بېرته لا پاته ده لِأَنَّهُ يُؤْمَرُ رَحِمَهُ اللَّهُ حُكْمٌ چې دا ورځ د گڼه گوڼي (د خلگو درش) وي فَيُغْتَرِّبُهُ عَارِضٌ يُفْسِدُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ نو کېدای سي چې يو داسې عارض وړ پېښ سي چې د هغه لمونځ وړ فاسد کړي وَالْخِلَافُ فَيَا أَوْ اخْتِلَافٌ په هغه صورت کې دی إِذَا شَرَعَ بِالْوُضُوِّ چې لمونځ يې په اوداسه شروع کړی وي وَيُنَوِّشُهُ بِالْتَّيْمَمِ او که لمونځ يې په تيمم شروع کړی وي تيمم نو تيمم دي وَبَنَى اَوْ پر لمناځه دي بناء وکړي بِإِلَّا تَقَايَ د ټولو په اتفاق سره (يعني دا حکم اتفاقي دی) لِأَنَّا لَوْ أَوْجَبْنَا الْوُضُوَّ حُكْمٌ که موږ (اوس) اودس واجب کړو يَكُونُ وَاجِبًا لِإِمَامٍ صَلَاتِهِ نو هغه سړی به په خپل لمناځه کې د اوبو پيدا کونکي سي فَيُفْسِدُ نو لمونځ به يې فاسد سي.

اللفاظ: «أَخَذَكَ» د افعال د باب ماضي صيغه ده: اودس ماتېدل، حدث پېښېدل، «رَحِمَهُ» د خلگو گڼه گوڼه، ازدحام، رش، «يُغْتَرِّبُهُ» د افعال د باب مضارع صيغه ده: پېښېدل، مخ ته راتلل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که د اختر په لمناځه کې امام یا مقتدی بې اودسه سو، حال دا چې ده لمونځ په اوداسه شروع کړی وو نو په داسې صورت کې د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز د دې سړي لپاره دا حکم دی چې تيمم دي وکړي او پر خپل لمناځه دي بناء وکړي، او صاحبين فرمايي چې تيمم دي نه کوي بلکې اودس دي وکړي او پر خپل لمناځه دي بناء وکړي.

د صاحبينو دليل: دا دی چې دا سړی لاحق دی او لاحق خپل لمونځ د امام تر فراغ کېدلو وروسته هم پوره کولای سي نو ځکه دده په حق کې (د تيمم د جواز علت يعني) د لمناځه د قضاء کېدلو او فوت کېدلو احتمال پاته نه سو، نو ځکه به ده ته د تيمم اجازه نه وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې د لاحق کېدلو سره سره اوس هم د دې سړي په حق کې د فوت کېدلو احتمال پاته دی، ځکه چې د اختر ورځ د گڼي گوڼي او رش ورځ ده، نو کېدای سي د لمناځه يو فاسدوونکي عارض مخ ته راسي، د مثال په توگه يو سړی سلام ورواچوي، او دی يې جواب ورکړي، يا يو څوک ده ته مبارکي ورکړي او دی يې قبوله کړي نو دده لمونځ به فاسد سي، او د اختر د لمناځه قضاء هم نه راگرځي، ځکه چې د اختر لمونځ په جماعت سره شروع سوی دی.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله إن كانت الجبنة قرية (ميدان) بعدة لا يقدر على إدراك الإمام بما بقي من الصلوة، يعني في هذه الحالة يفتي بقوله رحمه الله، أي يتيمم، يعني، وإن كانت الجبنة قرية يقدر على إدراك الإمام بعد إتمام الوضوء يفتي بقول الصاحبين رحمه الله، أي يتوضأ ولا يتيمم، كذا في الحديث ج: ١، ص: ٣١. [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٣]

لنډه دا چې د دې سړي په حق کې د قضاء کېدلو پوره اوس هم سته، نو ځکه د عجز د تحقق په خاطر د ده لپاره د تیمم اجازه او امکان سته.

والخلافا الخ فرمایي چې د امام صاحب او صاحبینو په مینځ کې دغه اختلاف هغه وخت دی چې کله یې لمونځ په اوداسه شروع کړی وي، او که په تیمم سره یې شروع کړی وي نو بیا به بالاتفاق تیمم کوي، او خپل لمونځ به پوره کوي، ځکه که موږ په دغه صورت کې پر ده اودس واجب کړو، نو داسې به د لمانځه په دواړو کې پر اوبو قادره سي او لمونځ به یې فاسد سي.

راجع قول: د پورتنۍ مسئلې د راجح قول په باره کې مفتي غلام قادر نعماني وايي: که عیدگاه ليري وه، او تر اودس وروسته د پاته لمانځه نیول ناممکنه وه، نو په دې صورت کې د امام صاحب رَجْعَةُ الله قول راجح دی، یعني تیمم به کوي او پر لمانځه به بناء کوي، او که عیدگاه نژدې وه، او د پاته لمانځه نیول ممکن وه، نو بیا راجح قول د صاحبینو دی، یعني اودس به کوي او تیمم به نه کوي. (القول الراجح ج ۱ ص: ۳۳)

د جمعي لپاره د تیمم حکم

وَلَا يَتَيَمَّمُ لِلْمُجْتَمَعِ او د جمعي د لمانځه لپاره به تیمم نه کوي وَإِنْ عَافَ الْقَوْتُ لَوْ تَوَسَّأَ که څه هم دا پوره یې وي چې که اودس وکړي نو لمونځ به ځني قضاء سي فَإِنْ أَذْرَكَ الْمُجْتَمَعُ نو که یې (اودس وکړی او د) جمعي لمونځ ونیوی صَلَاةً نو هغه دي وکړي وَالْأَصْلُ الظُّهْرُ أَرْبَعًا کنې د ماپښین څلور رکعتو لمونځ دي وکړي لَأَنَّهَا تَقُوتُ إِلَى خَلْفِ حُكْمٍ چې جمعه فوت کېږي د خليفه (نائب) و طرف ته وَهُوَ الظُّهْرُ او خليفه د ماپښین لمونځ دی بِخِلَافِ الْعِيْدِ په خلاف د اختر د لمانځه وگدا إِذَا عَافَ قَوْتُ الْوَقْتُ لَوْ تَوَسَّأَ همدارنگه کله چې یې دا پوره وي چې که اودس وکړي نو وخت به تېر سي لَمْ يَتَيَمَّمْ نو (هم) به تیمم نه کوي وَيَتَوَسَّأُ (بلکې) اودس به کوي وَيَقِفُونَ مَا قَاتَهُ اود قضاء سوي (فوت سوي) لمانځه قضاء به راوړي لَأَنَّ الْقَوَاتُ إِلَى خَلْفِ حُكْمٍ چې فوت کېدل د خليفه و طرف ته دي وَهُوَ الْقَضَاءُ او هغه قضاء ده (يعني له خليفه څخه مراد قضاء ده).

اللفات: «أَذْرَكَ» د افعال د باب ماضي صيغه ده، أَذْرَكَ يَذْرِكُ: نیول، پیدا کول، رسېدل، همدارنگه نوري معنوي هم لري.

تشويح: مسئله: داده که یو سړي ته دا احساس وسو چې که په اوداسه مشغول سم نو د جمعي لمونځ به راڅخه قضاء سي نو د هغه لپاره د تیمم اجازه نسته، بلکې خامخا به اودس کوي، نو اوس که هغه اودس وکړي، او د جمعي لمونځ یې ونیوی خو الحمد لله ډېر ښه وسوه، او که د جمعي لمونځ یې نه ونیوی، نو د ماپښین لمونځ دي اداء کړي، دلیل یې دا دی چې جمعه که څه هم قضاء سوه، خو خليفه یې سته چې هغه د ماپښین لمونځ دی، نو ځکه د اوبو د شتون (وجود) په صورت کې فقط د قضاء کېدلو ډیري په وجه په تیمم سره د جمعي لمونځ اداء کول جائز نه دي.

د دې په خلاف داختر لمونځ دی، که داختر د لمانځه د قضاء کېدلو پوره وه نو تیمم به کوي، ځکه چې داختر لمونځ لا إِلَى خَلْفِ قَوْتِ كَيْبَرِي (يعني خليفه یې نسته)، همدا وجه ده چې داختر د لمانځه قضاء نه راوړل کېږي.

دکذا... الخ په دې عبارت کې بله مسئله بيانوي، مسئله داده چې که يو چا دامحسوسه کړه چې که په اوداسه مشغول سم نو د لماتحه وخت به ووځي، نو هم دې تيمم نه کوي بلکې اودس دي وکړي او که لمونځ قضاء سو، نو قضاء دي يې را وگرځوي، ځکه چې د وختي (وختي) لمونځ فوت کېدل فوت إلى خف دی، او مخکې تېر سوه چې که د فوت إلى خف پېره وه نو په تيمم سره دهغه اداء کول جائز نه دي.

اعتراض: ځيني حضراتو دلته په عبارت کې د تکرار اعتراض کړی دی، دوی وايي چې دا حکم د باب په شروع کې هم په دې الفاظو سره بيان سوی دی: والمختبر المسافة دور خوف الفوت.

جواب: دا دی چې د باب په شروع کې د علامه مرغيناني رحمه الله قول دی، او دلته د امام قلدوري رحمه الله قول دی. نو اوس هيڅ تکرار نسته.

که له مسافر څخه اوبه هيري سي او په تيمم لمونځ وکړي نو څه حکم دی؟

وَالْمُسَافِرُ إِذَا كَانَتْ رَحْلُهُ أَوْ كَلَهُ مَسَافِرٌ شَخْخَهُ بِخَيْلٍ كَجَاوِهِ كَيَّ أَوْ بِهَيْرِي سَيَّ فَتَيَمَّمُ أَوْ تَيَمَّمُ وَكُرِي وَصَلَّى
اَوَلْمُونِخْ وَكُرِي ثُمَّ ذَكَرَ الْمَاءَ وَرَوَسْتَهُ أَوْ بِه يَادُورِسِي لَمْ يُعِدَّهَا حَتَّى أَنْ حَتِيقَةً وَمُحَلِّي رَجَعَتْهَا اللَّهُ نُو دَطَرَفِينُو پِه
نېز به لمونځ نه راگرځوي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: يُعِيدُهَا او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چې لمونځ به
راگرځوي وَالْخِلَافُ فَيَمَّا او اختلاف په هغه صورت کې دی إِذَا وَصَّعَهُ بِنَفْسِهِ چې اوبه ده په خپله ايښي وي أَوْ وَصَّعَهُ
غَيْرُهُ بِأَمْرٍ يَابِل چا دده په حکم ايښي وي وَذِكْرُهُ فِي الْوَقْتِ وَبَعْدَهُ سَوَاءٌ او (د لماتحه) په وخت کې دننه د اوبو
يادېدل يا تر وخت وروسته يادېدل (دواړه سره) برابر دي لَهُ: أَنَّهُ وَاجِبٌ لِلْمَاءِ امام ابو يوسف رحمه الله دليل دادی: چې
داسې د اوبو پيدا کونکی دی فَصَارَ كَمَا إِذَا كَانَ فِي رَحْلِهِ ثَوْبٌ نُو دا (سړی) دهغه سړي په ډول سو چې په کجاوه کې
يې کالي (پراته) وي فَتَسْبِيَهُ خَوْفُهُ لَه دده څخه هېر سي (او په لغه لمونځ وکړي) وَلَا أَنْ رَحَلَ الْمُسَافِرُ مَعْدُنٌ لِلْمَاءِ عَادَةً
او په دې وجه هم چې د مسافر کجاوه په عامه توګه د اوبو ايښولو ځای وي فَيُفْتَرَضُ الطَّلَبُ نو ځکه به د اوبو طلب
کول (لټول کول) (پرده) فرض وي وَلَهُمَا: أَنَّهُ لَا قُدْرَةَ بِذُنُ الْعِلْمِ او د طرفينو دليل دادی: چې له علم څخه بغير
قدرت نه حاصلېږي وَهُوَ الْمُرَادُ بِالْوُجُودِ او (د تيمم په آيت کې) له وجود څخه مراد (هم) قدرت دی وَمَاءُ الرَّحْلِ
مَعْدُنٌ لِلشُّرْبِ او د کجاوې اوبه دچينلو معدن دی (يعني د چينلو لپاره ايښوول کېږي) لَا لِإِسْتِغْتَالٍ نه د
استعمال (اودس) لپاره وَمَسْأَلَةُ الشُّرْبِ عَلَى الْإِخْتِلَافِ او د کالو (جامو) مسئله هم مختلفه ده وَتَوَكَّأَ عَلَى الْإِثْقَاقِ
او که متفق عليه ومنل سي فَقَرَضَ الشَّرِيْفُ نُو لَا إِلَى خَلْفِ نُو به هم د ستر فرض له خليفه څخه بغير فوت سي
وَالطَّهَارَةُ بِأَمَاءٍ تَقْرُؤُ إِلَى خَلْفِ او طهارت بالماء د خليفه و طرف ته فوتېږي وَهُوَ الشَّيْءُ او خليفه تيمم دی.

اللغات: «رغل» کجاوه، (کتوله)، له لښتو يا نورو څخه جوړه سوې اوږده ټوکرۍ چې پر اوښ يا بل سپرلي باتلي د کښېستلو لپاره ايښوول کيږي، او د سفر سامان هم پکښې ايښوول کيږي، «مغفلک» د يو شي د پيدا کېدلو اصلي ځای او سرچشمه، خزانه، بېخ.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که مسافر په تيمم سره لمونځ وکړي، حال دا چې دده په کجاوه کې اوبه وي، نو د دې مسئلې دوه صورتونه دي يا خوبه ده ته داوبو خبر وي، په دې توگه چې ده په خپله اوبه په کجاوه کې ايښي وي او يا بل سړي دده په حکم سره ايښي وي، يا به ده ته داوبو خبر نه وي په دې توگه چې بل سړي دده له حکم څخه بغير ايښي وي، که دهرم صورت وو نو په اتفاق سره پر ده د لمانځه راگرځول واجب نه دي، ځکه چې يو انسان د بل انسان د فعل په وجه تر يو حکم نه لاندې کيږي، او که اول صورت وو يعني ده ته داوبو علم وو، نو په دې صورت کې که ده دا گومان کړی و چې زما په کجاوه کې اوبه نسته، او په دغه گومان کې يې تيمم او لمونځ کړی وو، حال دا چې دده په کجاوه کې اوبه وي، نو په دې صورت کې بالاجماع تيمم جائز نه دی، او پر ده د لمانځه راگرځول واجب دي، ځکه چې په دې صورت کې يې پړاويي دده له طرفه راغلې ده، او که د دې سړي په کجاوه کې داوبو ايښول هېر وه، او په تيمم سره يې لمونځ وکړی، تر لمانځه وروسته په ياد ورغله چې په کجاوه کې خواوبه وي، نو د طرفينو په نېز پر ده د لمانځه راگرځول واجب نه دي، او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي چې پر ده يې راگرځول واجب دي، هغه که اوبه په خپل وخت کې په ياد ورغلي وي يا تر وخت وروسته، همدغه قول د امام شافعي رحمه الله دی.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چې دا مسافر سړی په حقيقت کې داوبو پيدا کونکی دی، (ځکه په کجاوه کې خو په حقيقت کې اوبه سته)، او تيمم مشروع سوی دي د هغه سړي لپاره دی چې د هغه سره اوبه نه وي، حال دا چې دده سره (په کجاوه کې) اوبه سته، نو ځکه به دده تيمم جائز نه وي، او دا مسئله داسې ده لکه په کجاوه کې چې پاکه جلمه وي لېکن هغه له ده څخه هېر سي او لمونځ لغ وکړي، يا يې په ناپاکه جلمه کې وکړي، نو د پاکي جلمې تر يادېدلو وروسته پر دې سړي د لمانځه راگرځول واجب دي.

دويم دليل: دا دی چې د مسافر کجاوه عاده معدن وي، يعني په علمه توگه په کجاوه کې اوبه ايښوول کيږي، نو ځکه پر ده په کجاوه کې داوبو لټول واجب وو، نو کله چې يې ده لټون ونه کړی نو معذور به نه شمېرل کيږي، او پر ده به د لمانځه راگرځول واجب وي.

د طرفينو دليل: دا دی چې پر اوبو قاده کېدل بغير له علم او خبر څخه نه سي کېدلای او داوبو له پيدا کولو څخه همدغه مراد دي چې پر اوبو به ده ته قدرت حاصل وي، نو چې کله ده ته اوبه معلومي نه وي، نو د هغو پر استعمال يې قدرت هم نسته، او کله چې يې قدرت نسته، نو داوبو پيدا کونکی نه سو، او داوبو د نه پيدا کولو په صورت کې تيمم جائز او لمونځ صحيح دی.

ومعدن الرجل الخ پاته سوه دا خبره چې د مسافر کجاوه داوبو معدن او سرچشمه ده، نو د دې جواب دا دی چې په کجاوه کې په علمه توگه د چيښلو اوبه ايښوول کيږي، نه داوداسه او غسل اوبه.

جواب: له ومثله الثوب... الخ څخه د امام ابو يوسف رحمه الله د قياس جواب ورکوي، د جواب حاصل دا دی چې د جلمو په مسئله کې هم اختلاف سته، يعني د طرفينو په نېز چې کله جلمې ځنې هيري سوې وي نو لمونځ په لڅه يا په ناپاکه جلمو کې کول صحيح دي، او د پاکو جلمو د يادېدلو په وخت کې د لمانځه راگرځول واجب نه دي، او که داومو هم چې د جلمو په مسئله کې اتفاق دی، بيا هم داوبو پر مسئله د جلمو مسئله قياسول صحيح نه دي، ځکه چې د دې دواړو په

مينځ کي فرق سته، فرق همدغه دی چي د بدن پټول يعني ستر فرض دي، که دا فرض ستر فوت سي نو د هغه هيڅ خليفه او بدل نسته، او که په اوبو سره دطهارات حاصلول فوت سي نو د هغه خليفه او بدل يعني تيمم سته.

واچې قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول دطرفينو يعني دامام صاحب او امام محمد رَحِمَهُمَا اللهُ دى، لکه څرنگه چي علامه قاضي خان رَحِمَهُ اللهُ په دې اړه ليکلي دي: اُوڼى رحله ماء ولر يملر به فتيمة فصل جازت الصلاة في قول أبي حنيفة و

محمد رَحِمَهُمَا اللهُ (المغنية على هامش الهندية ج ۱، ص ۶۲). القول الرابع ج ۱، ص ۳۲.

به صحراء (دښت) کي د لمانځه د جائزوالي او د غالب گومان بيان

وَكَيْفَ عَلَى الْمُكَيِّمِ طَلَبُ الْمَاءِ او پر متيمم (تيمم وهونکي) باندي داوبو لتون کول واجب نه دی إِذَا لَمْ يَلْبَسْ عَلَى كُنْهٍ أَلْ يَغْرِبُ مَاءٌ تر څو چي دده دا غالب گومان نه وي چي ده ته نژدې (يو ځای) اوبه سته لِأَنَّ الْغَالِبَ عَدَمُ الْمَاءِ فِي الْأَقْلَوَاتِ ځکه چي په دښتونو (او صحراگانو) کي زياتره وخت اوبه نه وي وَلَا دَلِيلٌ عَلَى الْوُجُودِ او داوبو پر شتون (موجود والي) باندي هيڅ دليل (هم) نسته فَلَمْ يَكُنْ وَاجِدًا لِلْمَاءِ نو ځکه به تيمم د اوبو پيدا کونکي نه وي وَإِنْ طَلَبَ عَلَى كُنْهٍ أَلْ هُنَاكَ مَاءٌ او که دده غالب گومان دا وو چي هلته اوبه سته لَمْ يَجْزَلْهُ أَنْ يَتَيَمَّمْ نو دده لپاره (تر هغه وخته) تيمم جائز نه دی حَتَّى يَطْلُبَهُ تر څو چي دهغو لتون ونه کړي لِأَنَّهُ وَاجِدٌ لِلْمَاءِ نَظَرًا إِلَى الدَّلِيلِ ځکه دليل ته په کتنې سره داسې داوبو پيدا کونکى دى ثُمَّ يَطْلُبُ مَقْدَارَ الْقُلُوبَةِ بيا به ديوه غلوه په اندازه داوبو لتون کوي (يعني يونيم سل ۱۵۰ گزه به داوبو طلب کوي، اداوسني وخت په گز سره) وَلَا يَنْبَلُغُ وَيَلَا او تر يوه ميله پوري به نه ځي كَ أَنْ يَقْطَعَ عَنْ رَفْعَتِهِ چي له خپل ملگرو (انډيوالانو) څخه جلا نه سي.

اللغات: ﴿فُلُوات﴾ جمع ده، واحد يې فُلَّةٌ دى: بيايان، دښت، بيديا، ځنگل، ناآباده ځای ﴿غُلُوة﴾ عبارت په آخر کي

به يې تعريف وسي، ﴿رَفْعَتُهُ﴾ جمع ده، واحد يې رَفِيعٌ دى: دوست، انډيوال، دلته مراد ځني د سفر ملگری دى.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى چي که يو سړى په دښت او بيايان کي وو، اوبه ور سره نه وې، او د لمانځه وخت راغلى، نو اوس به هغه اودس کوي، که تيمم، د هغه لپاره شرعاً کوم حکم دى؟ فرمايي چي: داسي سړى دى د خپل غالب گومان مطابق فيصله وکړي او پر هغه دي عمل وکړي، که يې غالب گومان دا وو چي دده شاوخوا هيڅ ځای اوبه نسته نو دې سړي لپاره دا حکم دى چي داوبو په لتون دي شاوخوا نه گرځي، بلکي تيمم دي وکړي، ځکه چي په علمه توگه په صحراگانو کي اوبه نه وي، او داوبو پر شتون باندي يو دليل هم نسته، نو به داسې پر اوبو قادره نه شمېرل کيږي او دده لپاره به تيمم صحيح وي.

لېکن که غالب گومان يې دا وو چي دلته به شاوخوا يو ځای اوبه پيدا سي نو پر ده داوبو لتون کول ضروري دى، او داوبو تر لتون مخکي دده لپاره تيمم جائز نه دى، ځکه چي کله دده غالب گومان دا سو چي اوبه پيدا کيږي، نو دا داوبو د شتون (وجود) دليل سو، نو دې دليل پر بنياد داسې داوبو پيدا کونکى بلل کيږي، او داوبو د پيدا کونکي لپاره تيمم جائز نه دى، نو ځکه به دده لپاره هم تيمم جائز نه وي.

بيا د دې سړي لپاره ديوه غلوه تر اندازه پوري لتون کول ضروري دي، او تر يوه ميله پوري به نه ځي، کنې له خپلو ملگرو څخه به ورک سي، او سر گر دانه به پاته سي.

د شرعی او انگریزی میل اندازه

که اوبه خر خبدلی نو د تیمم د جواز حکم

ج: ١، ص: ١٣٩. [القول الراجح، ج: ١، ص: ٣٦]

که يې نه ورکړې، نو بيا دي تيمم وکړي. ځکه چې د نه ورکولو په وجه پر اوبو د نه قادره کېدلو عجز په حقيقت کې ثابت سو، نو ځکه اوس د ده لپاره تيمم کول صحيح او جائز دي، لېکن تر غوښتولو مخکې تيمم کول مناسب نه دي. ځکه چې په عامه توګه د اوبو له ورکړې څخه انکار نه کېږي.

دلو تيمم... الخ فرمايي چې د امام صاحب رحمه الله په نېز که دا سړی له اوبو غوښتولو څخه بغير تيمم وکړي او لمونځ وکړي نو هم څه خبره نه ده، ځکه چې اوبه د بل په قبضه کې دي او له بل څخه غوښتنه پر ده لازم نه ده، بيا دا چې په سوال کولو او غوښتولو کې ذلت او سپکاوی هم دی، نو په دې وجه هم غوښتل مناسب نه دي.

صاحبين رحمه الله فرمايي چې دی به خامخا اوبه ځني غواړي، که بغير له غوښتولو څخه تيمم او لمونځ وکړي نو دا جائز نه دي، ځکه چې زياتره وختونه موږ ليدلي دي چې خلګ د اوبو په ورکولو کې هيڅ ستونزه نه محسوسې او نه يې له ورکولو څخه انکار کوي، نو ځکه د دې سړي لپاره اوبه غوښتل ضروري دي.

د لړل... الخ د دې حاصل دا دی چې که د سفر د ملګري سره اوبه ولې خو هغه موټي (بې له پيسو) نه ورکولې، بلکې پيسې يې غوښتې، نو په دې صورت کې حکم دا دی چې که هغه ملګری يې اوبه په ثمن مثل (عام رېټ) يا له دې څخه په کم (رېټ) باندې ورکولې، او د دې سړي سره د ثمن مثل په اندازه پيسې هم ولې، نو هم د دې سړي لپاره تيمم جائز نه دی، بلکې د ده لپاره اوبه راښوول او اودس کول ضروري دي، ځکه کله چې د دې سړي سره د اوبو راښوولو لپاره پيسې سته، نو دی اوس هم پر اوبو قادره دی، او د قدرت علی الماء په صورت کې تيمم جائز نه دی، نو ځکه به دلته هم تيمم جائز نه وي.

لېکن که د ده ملګري له ثمن مثل څخه په زيات قيمت اوبه خرڅولې، نو په صورت کې د ده لپاره تيمم جائز دی، ځکه چې له ثمن مثل څخه په زيات قيمت باندې اوبه راښوول ضرر او تاوان دی. حال دا چې د تيمم مشروعيت د ضرر د مخنيوي لپاره سوی دی.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجح قول ظاهر الرواية دی، يعنې د سفر له ملګري څخه د اوبو غوښتنه کول واجب

دي، قال العلامة اڪمل الدين الباری رحمه الله: وقال في البسوط وإن كان مع رفيقه ماء فعليه ان يشلّه (الفتاوى ج ۱، ص: ۲۵).

[القول الراجح ج ۱، ص: ۳۶]



بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخَفَيْنِ

(دا) باب پر موزو د مسح کولو (په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د تیمم احکام بیان کړل، اوس د مسح علی الخفین (پر موزو د مسح کولو) احکام بیانوي، په دې مناسبت چي ① په دواړو کي طهارت په مسح کولو سره پوره کيږي، (يعني په تیمم کي پر مخ او لاسو مسح کيږي، او په دې کي پر موزو مسح کيږي) ② یا په دې وجه چي دواړه د غسل (پر بوللو) بدل دي، لکه څرنګه چي مسح علی الخفین د غسل رجلین بدل دی، او تیمم داوداسه بدل دی، ③ یا په دې وجه چي تیمم او مسح علی الخفین دواړه رخصت مؤقته دي، او په دوی سره په عارضې توګه پاکي حاصلیږي. (عنايه ج: ۱، ص: ۱۲۶، بیا به ج: ۱، ص: ۱۵۳)

تیمم له مسح علی الخفین څخه ولي مخکي کړی سو؟ پاته سوه دا خبره چي تیمم له مسح علی الخفین څخه ولي مخکي کړی سو، نو دې څو وجهي دي:

① صاحب د عنايه رحمه الله دا وجه ذکر کړې ده چي مسح علی الخفین صرف د غسل رجلین بدل دی، او تیمم د ټوله اوداسه بدل دی، نو په کوم یوه کي چي پوره بدلیت وو هغه یې مخکي بیان کړی، او په کوم یوه کي چي د بعضیت په اعتبار سره بدلیت وو، هغه یې وروسته بیان کړی.

② دویمه وجه داده چي تیمم په کتاب او سنت دواړو سره ثابت دی او مسح صرف په سنت سره ثابته ده.

③ دریمه وجه داهم ده چي په تیمم سره حاصلېدونکی طهارت د مسح علی الخفین په مقابله کي ډېر پراخ (وسیع) او بشپړ دی، په دې معنی چي تیمم د حدث اکبر او حدث اصغر دواړو لپاره مطهر دی، لېکن مسح علی الخفین خو د حدث اکبر لپاره لا څه کوي! د حدث اصغر لپاره هم په بشپړه توګه مطهر نه دی، بلکي د حدث اصغر د یو جزء يعني د رجلین (پښو) لپاره صرف مطهر دی، نو په دې وجه یې هم د تیمم بیان مخکي کړی.

د مسح علی الخفین مشروعیت: د مسح علی الخفین مشروعیت په مشهوره حدیثونو سره ثابت دی، او د هغو ثبوت دومره قوي دی چي غټو صحابه کرامو د هغو روایت کړی دی، لکه څرنګه چي حضرت صدیق اکبر، حضرت عمر فاروق، حضرت علي، حضرت ابن عباس، حضرت ابن مسعود رَضِیَ اللهُ عَنْهُمْ به او نورو غټو صحابه کرامو به فقط دا نه چي مسح علی الخفین جائز ګڼله بلکي پر هغه به یې عمل هم کوی.

د مسح د مشروعیت په لړ کي علامه ابی الف. ج. ل. احمد بن علي ع. ق. لاني رحمه الله په الدراية فی تخریج أحادیث الهداية کي تقریباً ۲۶ حدیثونه بیان کړي دي، چي له هغو څخه یو څو موږ را نقل کوو:

① عن بلال رَضِیَ اللهُ عَنْهُ أَن النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الْخَفَيْنِ وَالْخَمَارِ. (په حواله د مسلم شریف)

② عن عمرو ابن أمية أنه رأى النَّبِيَّ ﷺ يمسح على الخفين. (بخاري شریف)

③ عن علي رَضِیَ اللهُ عَنْهُ أَن النَّبِيَّ ﷺ جعل للمقيم يوماً وليلةً وللمسافر ثلاثة أيامٍ ولليالها. (مسلم شریف)

④ عن عائشة رَضِیَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَتْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَأْمُرُنَا أَنْ نَمْسَحَ عَلَى الْخَفَيْنِ يَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمَقِيمِ وَلِلْمَسَافِرِ ثَلَاثَةً. (نسائي دارقطني)

دغه او ددې په ډول نور روایتونه ددې خبرې ښکاره او بېن ثبوت دی چې مسح على الخفين جائز او ثابت ده، او د مقيم او مسافر لپاره په ترتیب سره تر یوې ورځې او شپې او تر درې ورځو او شپو پورې د مسح کولو گنجایش سته.

صاحب د غنايه رحمه الله د حضرت امام اعظم رحمه الله دا قول هم را نقل کړی دی چې: ما قلت بالسنة حتى جاءني فيه مثل ضوء النهار. **و باره:** يعني کله چې ما د مسح على الخفين په باره کې د ورځې د حلا او رڼا په ډول څرگنده روایتونه وليدل، نو بيا زه د مسح على الخفين قائل شوم. له حضرت امام اعظم رحمه الله څخه دا روايت هم سوی چې يوه سړي له ده څخه د اهل السنة والجماعت د مذهب په باره کې پوښتنه وکړه، نو امام اعظم رحمه الله دا جواب ورکړی چې: **أَبْ يُفْقِلُ الشَّيْخَانِ وَبِحَبِّ الْحَبَّتَيْنِ وَيَزِي الشَّحَّ عَلَى الْخَفَيْنِ.** **و باره:** کوم چې سړی شپږ شپږه پوښتنې چې حضرت صديق اکبر رحمه الله او حضرت عمر فاروق رحمه الله له ټولو صحابه وو څخه افضل او غوره وگڼي، او د نبی ﷺ د دواړو زمانو يعني د حضرت عثمان رحمه الله او د حضرت علي رحمه الله سره مينه ولري، همدارنگه مسح على الخفين جائز وگڼي نو هغه له اهل السنة والجماعت څخه دی.

د مسح لغوي او اصطلاحي معنی: د مسح لغوي معنی ده: امرار اليد على شيء، يعني پریوښي لاس تېرول.

او د مسح اصطلاحی معنی ده: إصابة اليد العضو، يعني یو اندام په لاس مه کول (يعني لاس پر تېرول).

نو د مسح على الخفين معنی ده: إصابة اليد المبتدعة الحفَّ الملبَّوَسَ. (پراغوستل سوو موزو باندې لوند لاس تېرول).

پر موزو د مسح کولو شرعي حیثیت

الْمَسْحُ عَلَى الْخَفَيْنِ جَائِزٌ بِالسَّنَةِ پر موزو باندې مسح د حدیث په روی سره جائز ده **وَالْأَخْبَارُ فِيهِ مُتَّفِقَةٌ** او په دې باره کې حدیثونه مشهوره دي (يعني په دې باره کې مشهوره حدیثونه سته) **حَتَّى قِيلَ: إِنَّ مَنْ لَمْ يَرَهُ تَرَدَّى فِي رِوَالٍ سَوِيٍّ دِي:** چا چې مسح على الخفين جائز نه وگڼل **كَانَ مُبْتَدِعًا** (نو) هغه بدعتی دی **لَكِنَّ مَنْ رَأَاهُ لَهْكَنَ جَائِزًا وَكُنْهُلُ ثُمَّ لَمْ يَسَسَّ أَحَدًا بِالْعَزْمَةِ** (او) بیا یې پر عزیمت د عمل کولو په وجه مسح نه وکړه **كَانَ مَا جُوزَا هُفَ تَهْ شَوَابَ (أَجْر)** وړ کول کیږي.

اللغات: **﴿مُسْتَفْضِي﴾** د استفعال د باب اسم فاعل مؤنث دی. **إِسْتَفْضَى يَسْتَفْضِي:** نشر کېدل، غورېدل، مشهوره کېدل.

﴿مُبْتَدِعًا﴾ د افتعال د باب اسم فاعل دی. **إِسْتَدْعَى يَسْتَدْعِي:** بدعتي کېدل.

تشریح: امام قدوري رحمه الله وایي چې پر موزو د مسح کولو جواز له سنت څخه ثابت دي، او په دې باره کې قولې او فعلی ډېر مشهوره حدیثونه سته، نو ځکه شیخ الاسلام خواهر زاده رحمه الله تر دې انلازې پورې ويلي دي چې که یو شوک د مسح على الخفين د جواز اعتقاد نه لري او انکار ځني کوي، نو هغه کم بخته بدعتي دی، او له حق دین څخه منحرفه دی. (او صرف شېگان له دې څخه انکار کوي).

لېکن کوم سړی چې مسح على الخفين جائز گڼي، لېکن مسح نه کوي، پر عزیمت عمل کوي، او درخصت په ځایونو کې هم پښې پرېږي، نو هغه پر حق دین قائم دی، او د الله له سپېڅلي ذات څخه امید دی چې هغه ته به ثواب ورسیږي. ځکه چې درخصت په مقابل کې په عزیمت باندې عمل کول افضل او غوره دي.

صاحب دعین الهدایه لیکلي دي چي که یو چاته د مسح نه کولو په وجه د خارجي یا رافضي شبه (اونست) کېدی، نو د هغه لپاره مسح کول افضل دي.

د بي اودسه (محدث) لپاره پر موزو مسح کول جائز دي

وَيَجُوزُ مِنْ كُلِّ حَدَثٍ مُوجِبٍ لِلْوُضُوءِ او مسح على الخفين له هر هغه حدث څخه جائز ده چي هغه د اودس واجبونکي وي إِذَا لَبَسَهُمَا عَلَى طَهَارَةٍ كَامِلَةٍ خو په دې شرط چي دواړه (موزې) يې په پوره طهارت اغوستي وي ثُمَّ أَخَذَتْ او بيا بې اودسه سوي وي خَصَّهُ بِحَدِيثٍ مُوجِبٍ لِلْوُضُوءِ امام قدوري رحمه الله مسح على الخفين (په دې وجه) د داسي حدث سره خاص کړې ده چي هغه د اودس واجبونکي وي لَا كُنْهُ لَا مَسْحَ مِنَ الْجَنَابَةِ ځکه چي له جنابت څخه مسح کول جائز نه دي عَلَى مَا يُؤَيِّدُ أَنَّ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى لکه څرنګه چي به موبه (وروسته) د دې بيان انشاء الله وکړو وَيَحْدِثُ مَتَأَخَّرِي او (همدارنګه يې په دې وجه) د داسي حدث سره خاص کړې ده چي وروسته واقع سوي وي لِأَنَّ الْخُفَّ عَهْدٌ مَا نَعَا ځکه چي موزه مانع پېژندل سوې ده وَلَوْ جُوزَ نَأَا بِحَدِيثٍ سَابِقٍ او که موبه مسح له مخکني حدث څخه جائز و غمخوړو كَأَمْسَحَ خَصَاصَةً إِذَا لَبَسَتْ لکه مستحاضه بنمعه چي موزه په پنبو کړي ثُمَّ خَرَّ بِهَا الْوُضُوءُ او بيا وخت ووشي وَالْمَتَّيِّبُ إِذَا لَبَسَ او متيمم (تيمم وهونکي) چي کله موزه په پنبو کړي ثُمَّ رَأَى النِّسَاءَ او بيا اوږه وويني كَأَنَّهُ رَافِقًا نو موزه به پورته کونکي (د حدث) وي وَقَوْلُهُ إِذَا لَبَسَهُمَا عَلَى طَهَارَةٍ كَامِلَةٍ او امام قدوري رحمه الله دا قول چي: إِذَا لَبَسَهُمَا عَلَى طَهَارَةٍ كَامِلَةٍ (يعني په دې شرط چي دواړه موزې به يې په پوره طهارت په پنبو کړي وي) لَا يُفِيدُ اشْتِرَاكَ الْكَمَالِ وَقَتَ الْبَسِ نو (دا قول) د موزو د په پنبو کولو په وخت کي د کمال طهارت (يعني د پوره پاکوالي) د شرطيت فايده نه ورکوي بَلْ وَقَتَ الْحَدِيثِ بلکي د حدث په وخت کي (د کمال طهارت فايده ورکوي) وَهُوَ الْمَذْهَبُ عِنْدَنَا او داز موبه مذهب هم دی حَتَّى لَوْ غَسَلَ رِجْلَيْهِ تر دې که يو څوک (مخکي) دواړه پنبې پرېولي وَلَبَسَ خُفَّيْهِ او دواړي موزې په پنبو کړي ثُمَّ أَكْمَلَ الطَّهَارَةَ او بيا پاته اودس پوره کړي ثُمَّ أَخَذَتْ (او) بيا بې اودسه سي يُجْزِيهِ النَّسَمُ نو د هغه لپاره پر موزو مسح کول جائز دي وَهَذَا لِأَنَّ الْخُفَّ مَانِعٌ حُلُولِ الْحَدِيثِ بِالتَّحْدِيرِ او دا حکم په دې وجه دی چي موزه پنبو ته د حدث له ورننوتلو (حلول) څخه مانع ده فَيَرَاغِي كَمَالِ الطَّهَارَةِ وَقَتَ الْمُسْتَعْمِرِ نو د منع په وخت کي به د پوره طهارت (کمال طهارت) خيال ساتل کيږي حَتَّى لَوْ كَانَتْ تَاقِصَةً عِنْدَ ذَلِكَ تر دې که د حدث د حلول په وخت کي طهارت ناقص وو كَأَنَّ الْخُفَّ رَافِقًا نو موزه به پورته کونکي (د حدث) وي.

اللفات: «لَبَسَ» د سمس د باب ماضي ده: اغوستل، «لَبَسَ خُفَّيْهِ» داسي بنمعه چي د متيازو تر لاري يې د حيض له وړنو څخه علاوه نوري وړني (هم) راځي، «حُلُولُ» د نصر د باب مصلر دی، عَلَى عِلٍّ: پر او کول، حل کېدل، ننوتل، شوه کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د بې اوداسه لپاره پر موزو مسح کول جائز دی، هغه که نارینه بې اودسه وي او که ښځه بې اودسه وي، خو په هغه صورت کې چې دواړي موزې په اوداسه په پښو کې وي، او پر کوم سړي چې غسل واجب وي، د هغه لپاره پر موزو مسح کول جائز نه دي. امام قلدوري رحمه الله د مسح علی الخفين جواز د دوو خبر سره خاص کړی دی، یوه دا چې مسح علی الخفين له هغه حدث څخه جائز ده چې په هغه سره اودس واجیږي، یعنې حدث اصغر، او دویمه خبره دا ده چې دا حدث به تر اودس کولو او تر موزې په پښو کولو وروسته راغلی وي، ځکه چې موزه خو حدث له سرایت کولو څخه منع کوي، لېکن حدث نه لیري کوي، حدث خو اوبه او داسې نور مظهر شيان لیري کوي، او مسح د تطهير (پاکولو) له صفت څخه خالي ده.

أذن الخف عهد الخ فرمایي چې مسح علی الخفين حدث منع کوي او لیري کوي یې نه (یعنې مسح علی الخفين مانع د حدث ده، رافع د حدث نه ده)، نو که پر سابق (مخکنې) حدث بلدي د مسح کولو اجازه ورکول سي نو دا مسح به مانع نه سي، بلکې رافع به سي، او په مسح کې خو د منع صلاحیت سته، لېکن د رفع صلاحیت نسته. د مثال په توګه حائضې ښځې موزې په پښو کې، او وروسته تر دې یې اودس وکړی او بیا وخت ووتی، یا متیمم موزې په پښو کې او وروسته تر هغه پر اوبو قانده سو، نو اوس د دې دواړو لپاره د مسح علی الخفين اجازه نسته، ځکه چې د مستحاضې په حق کې د وخت په وتلو سره او د متیمم په حق کې د اوبو په لیدلو سره دا خبره ښکاره سوه چې مخکنی حدث راغلی، او کله چې مخکنی حدث راغلی، نو ښکاره ده چې اوس مسح علی الخفين هیڅ فایده نه کوي، ځکه چې موږ مخکې هم ذکر کړه چې مسح علی الخفين رافع د حدث نه ده، نو اوس به مستحاضه ښځه او متیمم دواړه دوباره پښې پرېږولي، او مسح به نه کوي.

او د امام قلدوري رحمه الله دا قول إذا لبسهما علی طهارة كاملة د دې خبرې فایده نه ورکوي چې د موزې د په پښو کولو په وخت کې طهارت کامله شرط دی، بلکې د دې خبرې فایده ورکوي چې د حدث په وخت کې طهارت کامله ضروري دی، او همدغه زموږ مذهب دی، نو که یو سړي مخکې خپلې پښې پرېږلي، او موزې یې په پښو کې، بیا یې پاته اودس پوره کړی، خو تر اودس پوره کولو وروسته یې اودس مات سو، نو د هغه لپاره پر موزو مسح کول جائز دی، ځکه په دې صورت کې د موزو د په پښو کولو په وخت کې که څه هم طهارت کامله نه وو، خو د حدث (بې اودسې) په وخت کې طهارت کامله سته، دلیل یې دا دی چې موزه حدث منع کوي له دې څخه چې په پښو کې حلول وکړي. نو ځکه به د منع په وخت کې د طهارت کامله خیال ساتل کیږي، او که په دې وخت کې طهارت کامله نه وو، بلکې ناقصه وو، نو مسح علی الخفين به هم جائز نه وي، ځکه که په دې صورت کې مسح جائز سي نو د طهارت کامله د نشتوالي په وجه به موزه رافع د حدث سي، حال دا چې موزه رافع د حدث نه ده، بلکې مانع د حدث ده.

د مقيم او مسافر لپاره د مسحي موده

وَيَسْمَحُ الْمَقِيمُ يَوْمًا وَنَيْلَةً او د مقيم لپاره يوه ورځ او يوه شپه مسح کول جائز دي وَيَسْمَحُ الْمَسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَنَيْلَيْنِهَا او د مسافر لپاره درې ورځې او درې شپې (مسح کول جائز دي) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي يَسْمَحُ الْمَقِيمُ يَوْمًا وَنَيْلَةً وَالْمَسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَنَيْلَيْنِهَا (چې) مقيم به يوه ورځ او يوه شپه او مسافر به درې ورځې او درې شپې مسح کوي.

* تخریج: أخرجه مسلم فی کتاب الطهارة، باب التوقيت فی المسح علی الخفين، حديث رقم: ۶۳۹، و ابو داؤد فی کتاب الطهارة، باب التوقيت فی مسح

اللغات: ﴿اَلَمْ﴾ جمع دَيُّوْمَره: ورځ، ﴿لَيَالِي﴾ ټيالي جمع دَئِلَّةه: شپه.

تشرېح: امام قلدوري رحمه الله د حديث په الفاظو سره د مقيم او مسافر لپاره د مسحي موده بيان كړې ده، چې هغه بالكل ښكاره ده، لېكن په دې ځاى كې عربي شارحينو د امام مالك رحمه الله له مسلك څخه هم بحث كړى دى چې خلاصه يې داده:

د امام مالك مسلك: امام مالك رحمه الله د مقيم لپاره د نه ضرورت (عدم ضرورت) په وجه د مسح اجازه نه وركوي، او د مسافر لپاره د حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه د يو حديث په وجه تر غير مؤقت وخت پوري د مسح اجازه وركوي، د عمار بن ياسر رضي الله عنه حديث دا دى: قال: قلت يا رسول الله! ألمسح على الخفين يوماً؟ قال: نعم. فقلت: يومين. فقال: نعم. حتى انميت إلى سبعة أيام فقال رضي الله عنه: إذا كنت في سفر فامسح ما بدا لك. (حضرت عمار رضي الله عنه فرمايي چې: ما وويل اي د الله رسول (ﷺ)! آيا زه يوه ورځ پر موزو مسح كوم، نبي ﷺ وفرمايل: هو!، بيا ما وويل دوې ورځي، نبي ﷺ وفرمايل: هو!، تر دې چې (ما ورځي زياتولې) تر اوو (۷) ورځو پوري را ورسېدم، نو نبي ﷺ وفرمايل: كله چې ته په سفر كې يې، نو تر څو چې وغواړې مسح كوه، له دې حديث څخه معلومه سوه چې د مسافر په حق كې د مسحي لپاره هېڅ موده ټاكل سوې نه ده.

اول جواب: موږ خپل له طرفه امام مالك رحمه الله ته اول جواب دا وركوو چې د مقيم او مسافر په باره كې ستا بيان سوي مسلك زموږ په ذكر سوي حديث سره باطل دى، ځكه چې زموږ په حديث كې په ښكاره توگه د مقيم او مسافر دواړو لپاره مسح جائز گرځول سوې ده، او د هر يوه لپاره جلا موده ټاكل سوې ده.

دويم جواب: دا دى چې د دې حديث په باره كې امام بخاري رحمه الله فرمايي چې دا حديث مجهول دى، امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمايي: چې د دې رجال غير معروف يعني مشهور نه دي، د امام ابو داؤد رحمه الله تبصره داده چې د دې په سند كې اختلاف دى، وقال الدارقطني إسناده لا يثبت، وقال يحيى بن معين إسناده مضطرب. (عتابه ج: ۱، ص: ۱۵۰، بناية ج: ۱، ص: ۵۶۶)

لهذا كله چې د دې حديث په باره كې دومره اختلاف دى، نو په دې سره د دليل نيولو څه ضرورت سته. همدارنگه د دې مختلف فيه او شاذ حديث په وجه مشهوره حديثونه نه سي پرېښوول كېدلاى.

مسح به له كوم وخت څخه شروع كېږي؟

قَالَ: وَابْتَدَأُوا بِحَيْثُ الْخَدِّثِ فرمايي: چې د مسحي د مودې شروع به تر حدث وروسته وي لِأَنَّ الْخُفَّ مَا يَنْتَمِي إِلَى الْخَدِّثِ ځكه چې موزه د حدث له سرايت كولو څخه منع كونكې ده فَتُعْتَبَرُ الْمُدَّةُ مِنْ وَقْتِ الْمُنْتَمِ نوحكه به د دې موده د منع له وخت څخه معتبره وي.

اللغات: ﴿عَوِيْبٌ﴾ وروسته، ﴿سُرَايَةٌ﴾ د ضرب مصدر دى: ننوتل. داخپلېدل.

تشرېح: د مسحي موده له كوم وخت څخه شروع كېږي. په دې باره كې د علمقاو اختلاف دى:

د علمو علمقاو مذهب دا دى چې د مسحي موده د حدث له وخت څخه شروع كېږي، او د حسن بصري رحمه الله په نېز د موزو د په پښو كولو له وخت څخه شروع كېږي. او د امام اوزاعي، ابو ثور او امام احمد رحمه الله په نېز پر موزو د مسح كولو له وخت څخه د مسحي موده شروع كېږي.

نومره د اختلاف: ثمره د اختلاف په دې مثال کې ښکاره کیږي چې که یوه سړي د سهار (طلوع فجر) په وخت کې اودس وکړی او موزې یې په پښو کې، بیا یې د لمر راځتلو (طلوع شمس) په وخت کې اودس مات سو، بیا یې تر زوال وروسته اودس وکړی او پر موزو یې مسح وکړه، نو د عامو علماؤ مذهب دا دی چې د سبا ورځې تر طلوع شمس پورې دې مسح کوي، او د حسن بصري مذهب دا دی چې د سبا ورځې تر طلوع فجر پورې دې مسح کوي. او د امام اوزاعي او نورو مذهب دا دی چې د سبا ورځې تر زوال وروسته پورې دې مسح کوي.

دلائل: د حسن بصري رحمه الله دلیل دا دی چې د مسحي جواز د موزې اغوستلو په وجه دی. نو ځکه به د مسح ابتداء هم د موزې د اغوستلو له وخت څخه کیږي، د امام اوزاعي رحمه الله او نورو دلیل دا دی چې د مسحي د مودې مقدار د مسحي په وجه دی، نو ځکه به د مسحي د مودې شروع د مسح کولو له وخت څخه معتبره وي. او د عامو علماؤ دلیل دا دی چې موزه د حدث له سرایت کولو څخه منع کونکې ده (یعني حدث نه پرېږدي چې پښو ته سرایت وکړي او وروښه سي). نو د مودې اعتبار به له هغه وخته څخه کیږي، له کومه وخته چې موزې حدث له سرایت کولو څخه منع کړی دی. او دا وخت له حدث څخه وروسته شروع کیږي ځکه چې تر دې مخکې طهارت وو. نو ځکه به د مسحي د مودې شروع له حدث څخه وروسته معتبره وي.

د مسحي سنت طریقه

وَالشَّمْسُ عَلَى الظَّاهِرِهَا او مسح به د دواړو موزو پر ښکاره حصه وي خُطُوًا بِالأَصَابِعِ په داسې حال کې چې په گوتو سره لیکي (کرښي) جوړي سي يَبْدَأُ مِنْ يَمِينِ الْأَصَابِعِ إِلَى الشَّامِ (مسح کونکي به) د (پښو) له گوتو څخه (مسح) شروع کوي د پښې و طرف ته (یعني: مسح کوونکي دې د پښو پر ظاهري حصه گوتي را کش کړي. او مسح دې د پښو له گوتو څخه شروع کړي تر پښې پورې) لِحَدِيثِ مُغِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د مغیره بن شعبه عَنْهُ د حدیث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى خُفَيْهِ چې نبی ﷺ خپل دواړه لاسونه په خپلو دواړو موزو باندې کښېښوول وَمَذَّهَا مِنْ الْأَصَابِعِ إِلَى أَعْلَاهُمَا او د گوتو له سرونو څخه یې و لوړ طرف ته کش کړل مَسْحَةً وَاحِدَةً او (دغه ډول یې) یو وار مسح وکړه وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَثَرِ الْمَسْحِ عَلَى خُفِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او ګواکي زه د مسحي اثر د نبی ﷺ پر موزو باندې (اوس هم) وښم خُطُوًا بِالأَصَابِعِ په داسې حال کې چې پر هغو د گوتو کرښي جوړي سوي دي ثُمَّ انْشَمَّ عَلَى الظَّاهِرِ حَتَّمْ (او) بیا پر ښکاره د موزو باندې مسح کول ضروري دي حَتَّى لَا يَجُوزَ عَلَى بَاطِنِ الْخُفِّ وَعَقْبِهِ ساقیه تر دې چې د موزو پر باطن او پر پونده او پر پښې باندې مسح کول جائز نه دي لَأَنَّهُ مَقْدُولٌ بِهِ عَنِ الْقِيَاسِ ځکه چې (دا طریقه) له قیاس څخه خلاف ده فَكَرَأْنِي فِيهِ جَمِيعُ مَا وَرَدَ بِهِ الشَّرْعُ نو په مسح کې چې د کومو طریقو په باره کې شریعت وارد سوي وي د هغو ټولو خیال به ساتل کیږي وَالْهِدَايَةُ مِنَ الْأَصَابِعِ اسْتِحْبَابٌ اجْتِبَاءً بِأَفْضَلِ او پر اصل باندې د قیاسولو په وجه د گوتو (له سرونو) څخه شروع کول مستحب دي. هُوَ الْفُسْلُ او دا أصل نو غسل (یعني

• تخریج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى في كتاب الطهارة، باب الإحتصاء بالنسج على ظاهر الخفين. حديث رقم: ۱۳۸۵. و در منابع می اسیر

معناه: حدیث رقم: ۵۵۱.

پرېولل) دې **وَكَمْ مِنْ ذَلِكَ مَقْدَارٍ ثَلَاثُ أَصَابِعٍ مِنْ أَصَابِعِ الْيَدِ** او د مسحي فرض اندازه د لاس له گوتو څخه د درې گوتو اندازه ده **وَقَالَ الْكِرْمَنِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: مِنْ أَصَابِعِ الرَّجُلِ** او امام کرخي رجه الله فرمايي: چي د پنبو له گوتو څخه (د درې گوتو اندازه ده) **وَالْأَوَّلُ أَصَابِعُ إِخْتِيارًا لِأَكْثَرِ النَّاسِ** او لومړی قول ډېر صحيح دی د مسح د اکې د اعتبار کولو په وجه.

اللغات: **«مُحَلَّوْلٌ»** جمع ده، واحد يې **حَلَّ** دی: کرښه، ليکه، او دلته د خلوتلېا معنی ده: د کرښي په ډول راکښول. **«عُشْبٌ»** پنبی، **«أَصَابِعُ»** جمع ده، واحد يې **إِصْبَعٌ** دی: گوته، **«عُشْرٌ»** ضروري، لازمي، **«عُشْبٌ»** پونده، شاتنی حصه، **«رَجُلٌ»** پنبه.

تشریح: په دې عبارت کي د مسحي ځای او د مسحي طريقه دواړه بيان سوي دي. نو د مسحي د ځای په باره کي فرمايي چي مسح به د موزو پر ښکاره برخه وي، همدغه ځای شرعاً معتبر دی.

د مسحي طريقه: د مسحي طريقه دا ده چي د لاس گوتي دي د پنبو د گوتو پر سرونو کښېږدي، او لوړ يعني د پنبی و طرف ته دي گوتي را کش کړي، او په داسي توگه دي يې راکش کړي چي پر موزو باندي د گوتو کرښي (ښاتونه) جوړي سي، د مسح علی الخفين همدغه طريقه ست ده، او د حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه په حديث کي (کوم چي په کتاب کي ذکر سو) همدغه طريقه بيان سوې ده، لکه څرنگه چي د حضرت مغیره رضي الله عنه د سترگو ليدلی بيان دا دی چي ما نبی صلی الله علیه و آله وليدی چي پر خپلو موزو يې لاسونه کښېښول او د گوتو د سرونو له طرف څخه يې لوړ کش کړل. او ما دا وليدل چي د دوی صلی الله علیه و آله پر موزو باندي د کرښو په ډول ښي جوړي سوې.

ثم المسح الخ فرمايي چي د موزو پر ښکاره باندي مسح کول واجب او ضروري دي، او دغه مسح شرعاً معتبره هم ده. همدغه وجه ده که يو سړی د موزو پر لاندي حصه (تلي) باندي مسح وکړي، يا د موزو پر پونده يا پنبی باندي مسح وکړي نو د هغه دا مسح جائز نه ده، ځکه د موزو د مسحي چي کومه طريقه را نقل سوې ده، هغه له قياس څخه خلاف ده. ځکه د قياس تقاضا خو دا وه چي انسان د موزو پر لاندي حصه (يعني پر تلي) باندي مسح کولای، ځکه چي د موزو پر لاندي حصه باندي گرز، خيري او داسي نور مښلي، نو په دې حواله سره خو عقلاً او قياساً د لاندي حصې مسح کول پکار وو، لکه څرنگه چي د حضرت علي رضي الله عنه فرمان هم د دې تائيد کوي چي: **لو كانت الدين بالرأي لكان باطن الخف أولى بالمسح من ظاهره، ولكن رأيت رسول الله صلی الله علیه و آله يسح على ظاهر الخفين دون باطنهما.** (که دين په عقل او رایه باندي موقوف وای نو د موزې پر تلي (لاندي حصه) به مسح کول اولی او غوره وای په نسبت د موزې و ښکاره ته، لېکن ما رسول الله صلی الله علیه و آله د موزو پر ښکاره باندي مسح کونکی ليدلی دی نه پر تلي).

نو له دې څخه هم معلومه سوه چي د موزې پر ښکاره مسح کول له قياس څخه خلاف دي، لنډه دا چي کله د موزو پر ښکاره باندي مسح کول له قياس څخه خلاف د شريعت له طرفه دي، نو د کوم حکم او طريقې مطابق چي شريعت راغلی دی د هغه به پوره خيال ساتل کيږي، او څرنگه چي شريعت د موزې پر ښکاره باندي د مسحي طريقه بيان کړې ده، نو ځکه به د موزې پر ښکاره باندي مسح کول جائز او معتبر وي.

والهداية الخ فرمايي چي څرنگه په اصل يعني په غسل او پرېولو کي د گوتو له سرونو څخه شروع کيږي، نو په فرع يعني په مسح کولو کي به هم د گوتو له سرونو څخه شروع کول مستحب وي، د دې لپاره چي په اصل او بدل کي د عملي طريقې په حواله سره هم برابري او مساوات راسي.

په مسح كې معتبر مقدار: فرمايي چي په مسح كې د لاس د دريو گوتو په اندازه كښول فرض دي. يعني فرض دا دي چي د لاس د دريو گوتو په اندازه مسح وكړي. همدغه د عامو فقهاؤ رايه ده. لېكن د امام كرخي رحمه الله مسلك دا دي چي په دې باره كې د پښې گوتي معتبري دي، ځكه چي مسح هم پر پښو كيږي. صاحب د هدايي وايي چي د امام كرخي رحمه الله په مقابل كې د عامو فقهاؤ قول زيات صحيح دي. ځكه چي مسح په لاس سره كيږي، او د مسخي آله لاس دي، نو د فرض اندازه يې په باره كې به هم د لاس د گوتو اعتبار كيږي.

د موزې د خيري والي په صورت كې د مسحي حكم

وَلَا يَجُزُّ الشُّبُّ عَلَى خُفِّ لَيْتِه خَيْرِي او پر داسي موزې مسح كول جائز نه دي چي په هغې كې زيات خيري والي (چاك) وي يَكُونُ مِنْهُ قَدَرُ ثَلَاثِ أَصَابِعٍ مِنَ أَصَابِعِ الرَّجُلِ (لو) چي له هغه چاك څخه د پښو په گوتو كې د درې گوتو په اندازه (حصه) ښكاره كيږي قُلْتُ كَانَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ او كه له دې څخه كم (خيري والي) او جَلَّوْهُ مسح كول جائز دي وَقَالَ زُفَرٌ وَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: لَا يَجُزُّ وَإِنْ قَلَّ امام زفر او امام شافعي فرمايي: چي مسح جائز نه ده كه څه هم كم وي لِأَنَّهُ لَمَّا وَجَبَ غَسْلُ الْبَدَنِ حُكِمَ هَرُ كُلِّهِ فِي دَظَاهِرِ بَرَبُولِهِ وَاجِبٌ سَوِيَجِبُ غَسْلِ الْبَقَايِ نو د پاته پرېوول به هم واجب وي وَلَكِنَّا: أَنَّ الْخُفَّافَ لَا تَغْلُو عَنْ قَلِيلٍ خَرْقِي عَادَةً او موزو لږ لږ دي: چي موزې په علمه توگه له معمولې غوندي خيرو والي څخه خالي نه وي فَيَلْحَقُهُمُ الْخَرْقُ بِلِ الْخَرْقِ نو به ځلگو ته په (وار ولړ) كښلو كې تكليف وي وَتَغْلُو عَنْ الْكَيْفَرِ خو له زيات خيري والي څخه خالي وي فَلَا خَرْقَ نو په دې كې څه تكليف نسته وَالْكَيْفَرُ: أَنْ يَنْكَسِفَ قَدَرُ ثَلَاثَةِ أَصَابِعٍ مِنَ أَصَابِعِ الرَّجُلِ أَصْفَرَهَا او د زيات مقدار اندازه دا ده: چي م پښې په كوچنيو گوتو كې د دريو گوتو په اندازه ښكاره سي هُوَ الصَّخِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي الْقَدَرِ هُوَ الْأَصَابِعُ ځكه چي د پښو په باره كې گوتي اصل دي وَالثَّلَاثُ أَكْثَرُهَا او د درو (۳) شمېر د گوتو زياتره حصه ده فَيَعْتَمِدُ مَقَامُ الْخَلِّ نَوْ ځكه به (درې) د كُلِّ قَائِمٍ مَقَامٍ وي وَاعْتِبَارُ الْأَصْغَرِ لِإِحْتِيَاظٍ او د كوچنيو گوتو اعتبار د احتياط په وجه دي وَلَا مُغْتَبَرُ بِدُخُولِ الْإِتْمَامِ او د گوتو د سرونو د داخلېدلو هيڅ اعتبار نسته إِذَا كَانَ لَا يَنْفَرُ عَنْ عِنْدِ الشَّيْ خَوْ په دې شرط چي د تگ په وخت كې نه ښكاره كيږي وَيُفْتَسَّرُ هَذَا الْبَيْدَارُ فِي كُلِّ خُفٍّ عَلَى جِدَّةٍ او د دې مقدار اعتبار به په هره موزه كې جلا جلا كيږي فَيُجِبُهُمُ الْخَرْقُ فِي خُفِّ وَاحِدٍ نو (ځكه به) د يوې موزې خيري والي جمع كيږي وَلَا يُجِبُهُمُ فِي خُفَّيْنِ او د ټولو موزو خيري والي به نه جمع كيږي لِأَنَّ الْخَرْقَ فِي أَحَدِهِمَا لَا يَنْتَمِ قَطْعُ الشَّرْفِ بِأَلَا خِي ځكه چي د يوې موزې خيرو والي په بله موزه كې له سفر كولو څخه مانع نه دي بِخِلَافِ النَّجَاسَةِ الْمُتَعَرِّقَةِ په خلاف د متفرق (جلا جلا) نجاست لِأَنَّهُ حَامِلٌ لِنَجَسٍ ځكه چي دا سړۍ (پر كوم چي جلا جلا نجاست لگېدلى دي) د ټوله نجاست پورته كونكى دي وَانْكَشَافُ الْمُفَوَّرَةِ يَكُونُ النَّجَاسَةُ او د عورت ښكاره كېدل د نجاست په ټول دي (يعني څومره ځايونه چي هورت ښكله وي هغه به هم ټوله سره يو ځلى كيږي. او بيا به د هغه په باره كې حكم كيږي لكه په نجاست كې).

اللفات: ﴿يُكْوَى﴾ د نصير د باب اسم فاعل دی، بِدَا يَبْدُو: ښکاره کېدل، ﴿يُجْعَلُ﴾ جمع ده، واحد يې جُعِلَ دی: موزه،

﴿كُلُّهُ﴾ جمع ده، واحد يې أَكْلُهُ، بثلاث الهزّة والبيز: د گوتې سر، د گوتې بند.

تشرېح: که موزه څيرې سوه او چاک پکښې پيدا سو، نو پر دې مسح جائز ده، که نه؟ په دې باره کې څلور مذهبه دي: (۱) زموږ په نېز د چاک په لږ او ډېره اندازه (قليل او كثير) کې فرق سته، يعنې که موزه لږ څيرې سوې وه نو پر دې مسح کول جائز دي او که ډېره څيرې سوې وه نو پر دې مسح کول جائز نه دي. (۲) دامام شافعي رَجَعَهُ الله او دامام زفر رَجَعَهُ الله په نېز قليل او كثير دواړه سره برابر دي. يعنې که موزه لږ څيرې سوې وه يا ډېره په دواړو صورتو کې مسح کول جائز نه دي.

دامام شافعي او امام زفر دليل: دادی چې د موزې اغوستلو په وجه د پښو وظيفه له غسل (پربوللو) څخه د مسحي و طرف ته نقل سوې ده، لېکن په موزه کې به د چاک (څيرې والي) په وجه غسل او مسح دواړه جمع سي، ځکه کومه حصه چې ښکاره وي، هلته به غسل وي او کومه حصه چې په موزه کې دننه وي پر هغه به مسح وي، او غسل او مسح دواړه سره جمع کول جائز نه دي، نو ځکه په دې صورت کې مسح جائز نه ده.

(۳) سفيان ثوري رَجَعَهُ الله فرمايي چې په دواړو صورتونو کې مسح جائز ده.

(۴) امام اوزاعي رَجَعَهُ الله فرمايي چې له چاک او سوري څخه چې د پښې کومه حصه ښکاره کيږي هغه دي پرې بولي، او کومه حصه چې نه ښکاره کيږي پر هغه دي مسح وکړي.

دامام اوزاعي دليل: دادی چې دامام اوزاعي په نېز په يوه اندام کې د غسل او مسح دواړو جمع کول جائز دي، نو ځکه هغه وويل چې کومه حصه ښکاره وي د هغه پرې بولل واجب دي او چې کومه حصه ښکاره نه وي پر هغه مسح کول واجب دي.

د سفيان ثوري دليل: دادی چې موزه په قدم (پښه) کې حدث له سرايت کولو څخه منع کوي. نو تر څو چې پر دې د موزې اطلاق صحيح وي، تر هغه وخته پر دې مسح کول جائز دي، بيا برابره خبره ده په دې کې چاک لږ وي، که ډېر. صاحب د عنايه فرمايي چې دې دواړو حضراتو يعنې دامام شافعي او امام زفر رَجَعَهُ الله دليل قياس دی. يعنې کله چې خرق كثير مانع د مسحي دی، نو خرق قليل به هم مانع د مسح وي، لکه څرنگه چې حدث مطلقاً ناقض د مسحي دی. هغه که قليل وي او که كثير.

زموږ دليل: دادی چې په عامه توگه موزې له معمولي غوندي چاک او څيرې والي څخه خالي نه وي. نو که د معمولي غوندي چاک په وجه د موزې د کښولو حکم وسي، نو خلک به په تکليف کې مبتلا سي. نو په دې وجه به په موزه کې معمولي غوندي څيرې والی او چاک معاف وي. او څرنگه چې له خرق كثير (غټ چاک) څخه موزې عموماً خالي وي. نو د خرق كثير په صورت کې د موزې په کښلو کې هيڅ تکليف نسته، نو ځکه به هغه معاف نه وي.

د خرق قليل او كثير اندازه

د خرق قليل او كثير په باره کې صاحب د هدايه فرمايي چې: که د پښو د گوچني دريو گوټو په اندازه پښې ښکاره کېدلې يا له دې څخه زياتې ښکاره کېدلې نو دا خرق كثير دی. او که له دې څخه په کمه اندازه ښکاره کېدلې نو دا خرق قليل دی. او همدغه قول زيات صحيح دی: حسن بن زياد رَجَعَهُ الله له امام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله روايت کوي فرمايي چې د لاس گوتې معتبرې دي، او شمس الاثمه حلواني رَجَعَهُ الله وايي چې که چاک د پښو د غټو گوټو پر برابر وو. (يعنې د پښو

د غټو گوتو پر طرف موزه خيري سوې وه) نو غټي گوتي به معتبري وي، او که د کوچنيو گوتو پر برابر وو. نو کوچني گوتي به معتبري وي.

دليل: ذريات صحيح قول دليل دادی چي په قدم کي اصل گوتي دي، همدا وجه ده که يو چا د بل سري د پنبو گوتي پر پکړې نو پر هغه به د پنبو پوره ديت واجب وي. مطلب دا چي په پنبو کي گوتي اصل دي. او درې گوتي د پنځو گوتو اکثر دي، او د شى اکثر په منزله د کُل وي، نو ځکه درې گوتي به د کُل قائم مقام وي. نو گواکي د درو گوتو په ښکاره کېدلو سره ټوله پنبه ښکاره سوه، نو ځکه به په دې صورت کي د پنبې پرېول واجب وي. او د کوچنيو گوتو اعتبار په احتياط باندې مېني دی.

او که په موزه کي داسي چاک وو چي درې گوتي په ننوتلې، خو د تگ په وخت کي له هغه څخه پنبه نه ښکاره کېدل. نو د دې اعتبار نه کيږي، يعني پر داسي موزې باندې مسح کول جائز دي.

د يعتبر الخ مصنف د هدايې فرمايې چي مقدار به په هره موزه کې جلا جلا معتبر وي، نو که په يوه موزه کي يو څو چاکونه ول، هغه به جمع کيږي، نو که ټوله سريو ځای سول او د دريو گوتو اندازه ته ورسېدل. نو پر دې به مسح کول جائز نه وي، او که په دواړو موزو کي کوچني کوچني چاکونه ول. نو هغه به نه جمع کيږي، يعني که د دواړو موزو چاکونه سره يو ځای سول او دغه مقدار ته ورسېدل نو هم به مسح کول پر جائز وي، ځکه چي د يوې موزې چاک او خيرويالی په بله موزه کي له سفر کولو څخه مانع نه دی.

بخلاف النجاسة المتفرقة الخ د دې په خلاف متفرق نجاست دی. يعني که د يو سري پر دواړو موزو لږ لږ نجاست لگېدلی وو، په داسي حال کي چي په دواړو کي د هرې يوې نجاست له يوه درهم څخه کم وو، خو د دواړو په يو ځای کولو سره له يوه درهم څخه زياتېدلی، نو په دې صورت کي لمونځ جائز نه دی. ځکه چي دې سري ټوله نجاست را اخيستی دی. او کوم سري چي له يوه درهم څخه زيات نجاست را اخيستی وي هغه که جلا جلا وي او که يو ځای وي، نو پر هغه طهارت واجب دی. بغير له طهارت څخه يې لمونځ نه صحيح کيږي.

وانكشاف العورة الخ فرمايې چي د عورت ښکاره کېدل هم د نجاست په ډول دی. يعني څرنگه چي پر دوو موزو يا د بدن پر جلا جلا حصو باندې لگېدلی متفرق نجاست سره جمع کيږي. همدغه رنگه که د يوې ښځې له شرمگاه (شرم ځای) څخه لږ حصه ښکاره وي، لږ حصه يې له پندۍ څخه ښکاره وي. لږ حصه يې له نس څخه ښکاره وي. لږ حصه يې له ورېښتيانو څخه ښکاره وي. نو دا ټوله به سره يو ځای کيږي. تر يو ځای کولو وروسته که دا ټوله د اتمام د څلورمي حصې سره برابر سوه، نو بيا به د دې ښځې لمونځ جائز نه وي.

د جنب لپاره مسح جائز نه ده

وَلَا يَجُوزُ السَّمُّ لِمَنْ وَجَّهَ عَلَيْهِ الْفُسْلُ او د هغه سري لپاره مسح (على الخفين) جائز نه ده چي پر هغه غسل واجب وي لِحَدِيثِ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د صفوان بن عسال عَنْهُ حديث په وجه أَنَّهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُ إِذَا كُنَّا سَفَرًا أَنْ لَا تَنْتَرِمَ خِفَاتُنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهَا چي عسال عَنْهُ وفرمايل: کله چي به موږ په سفر

• تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلوة. باب المسح على الخفين ثمسافر ونفيم، حديث رقم: ۹۲. وإسناده في كتاب الصلوة. باب مسح على

الخفين في السفر، حديث رقم: ۱۲۵.

کي وو، نو نبي ﷺ به موبږ ته دا حکم کوی چي موبږ به تر دریو ورځو او دریو شپو پوري خپلي موزې نه کاږو إِلَّا عَنْ جَنَابَةٍ مگر له جنابت څخه (به يې کاږو) وَلَكِنْ مِنْ بَوْلٍ أَوْ غَائِطٍ أَوْ تَوْبَرٍ خو له متيازو یا له غایطه موادو یا له خوب څخه (به يې نه کاږو) وَالَأَنَّ الْجَنَابَةَ لَا تَتَكَرَّرُ عَادَةً (او په دې وجه هم) چي جنابت عموماً نه مکرر کیږي فَلَا حَرَجَ عَلَى الْفَرْجِ نو په کنبلو کي څه حرج نسته بِخِلَافِ الْحَدِيثِ لِأَنَّهُ يَتَكَرَّرُ په خلاف د حدث ځکه چي هغه مکرر کیږي.

اللفات: «عَلَوط» پرده، مجازاً غایطه موادو (يعني د انسان فضلي) ته ويل کیږي، «فَرْج» د فتح د باب مصدر دی؛ راکښل، رالیستل، همداراز نوري معناګانې هم لري.

تشریح: مسئله: داده چي پر کوم سړي غسل واجب وي د هغه لپاره پر موزو مسح کول جائز نه دي، د مثال په توګه یوه سړي اودس وکړی موزې يې په پښو کړې، بیا جنب سو، او بیا يې دومره اوبه ورسره وې، چي داوداسه لپاره خو کافي وې، لېکن د غسل لپاره کافي نه وې، نو دا سړی دي د جنابت لپاره تیځم وکړي او په هغه اوبو سره دي اودس وکړي، او پښې دي پرېولي، مسح کول جائز نه دی.

دلیل: د حضرت صفوان بن عسال رضی الله عنه حدیث دی، چي په هغه کي ذکر سوي دي چي د جنابت په حالت کي ډولري موزې کښل او پښې پرېول ضروري دي، لېکن که د متيازو یا غایطه موادو یا خوب په وجه اودس مات سو، نو د موزې د کنبلو هیڅ ضرورت نسته.

دویم دلیل: د همدې چي جنابت عموماً مکرر او پر لپسې نه وي، او حدث اصغر مکرر وي، نو د جنابت په صورت کي حرج او تکلیف نسته، او د حدث اصغر په صورت کي د هر وار موزې په کنبلو سره تکلیف او حرج سته، او دا خبره منل سوې ده چي مسح علی الخفین د تکلیف او حرج لیري کولو لپاره مشروع سوې ده، نو چیري چي د موزې په کنبلو کي تکلیف وي، هلته مسح علی الخفین جائز ده، او چیري چي تکلیف نه وي، هلته د موزو کښل او د پښو پرېول فرض دي، مسح جائز نه ده.

د مسحي نواقض (يعني هغه شيان چي مسح په ماتېږي)

وَيَتَغَيَّرُ الْمَسْحُ كُلُّ شَيْءٍ يَتَغَيَّرُ الْوُضُوءُ او مسح هر هغه شی ماتوي کوم چي اودس ماتوي لِأَنَّهُ بَغْضُ الْوُضُوءِ ځکه چي مسح علی الخف د اوداسه جزء دی وَيَتَغَيَّرُهُ أَيضاً كَرَمُ الْخُفِّ همدارنګه د موزې کښل هم مسح ماتوي لِسَبَابَةِ الْحَدِيثِ إِلَى الْقَدَمِ پښې ته د حدث د سريات په وجه حَيْثُ زَالَ الْبَتَانِمُ ځکه چي منع زاتل سو وَكَذَا كَرَمُ أَحَدِهِمَا همدارنګه په دې ډولګو کي دیوې کښل (هم مسح ماتوي) لِتَعْدُرَ الْجَنْبِ بَيْنَ الْغُسْلِ وَالنَّسْجِ فِي وَطِيقَةٍ وَاحِدَةٍ ځکه چي په یوه وظیفه کي غسل او مسح جمع کول ستونزمن دي وَكَذَا مَضَى الْمُدَّةُ او دغه ډول د مسحي د مودې تېرېدل (هم مسح ماتوي) لَمَّا زَوَّيْنَا دَهْغَةَ حَدِيثٍ په وجه کوم چي موبږ روایت کړی دی فَإِذَا كَتَبَ الْمُدَّةَ كَرَمَ خُفَيْهِ او کله چي موده پوره سوه نو ډولري موزې به وکاږي وَقَسَلَ بِحُلِيِّهِ او ډولري پښې به پرېولي وَصَلَّ او لمونځ به وکړي وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِسْلَامًا بِكِبَرِهِ الْوُضُوءُ او پر هغه د پاته اودس راګرځول ضروري نه دي وَكَذَا إِذَا كَرَمَ قَتَلَ الْمُدَّةُ او همدارنګه چي کله موزې د مودې تر پوره کېدلو مخکي وکاږي (نو به هم ډولري پښې پرېولي...) لِأَنَّ عِنْدَ الْفَرْجِ يَسْبِي الْحَدِيثُ السَّابِقُ إِلَى الْقَدَمَيْنِ

ځکه چې (د موزو د کښولو) په وخت کې مخکې حدث دواړو پښو ته سرايت کوي كَأَنَّهُ لَمْ يَغْسِلْهُمَا (او داسې کيږي) ځواکي چې ده پښې پرېږي هم نه دي وَحُكْمُ التَّزَمِ يَثْبُتُ بِخُرُوجِ الْقَدَمِ إِلَى السَّاقِ لو د موزې د کښولو حکم ثابتيږي د موزې تر پښې پورې د پښې په راوتولو سره لَأَنَّهُ لَا مُتَعَبِّرَ بَيْنَهُنَّ حَقَّ السَّحِجِ ځکه چې د مسحي په حق کې د موزې د پښې هېڅ اعتبار نسته وَكَذَا بِأَكْثَرِ الْقَدَرِ همدارنګه د اکثري پښې په وتولو باندې هم (د نزع حکم ثابتيږي) هُوَ الصَّحِيحُ همدغه قول صحيح دی.

اللفظ: ﴿يَتَلَوَّنُ﴾ د نصر د باب مضارع صيغه ده: ماتول، د ناقض معنی ده: ماتوونکی، ﴿يَتَلَوَّنُ﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: مشکل کېدل، سختېدل، ﴿يَتَلَوَّنُ﴾ د ضرب د باب مصدر دی: تېرېدل، جاري کېدل.

تقريب: له دې ځايه د مسحي نواقض بيانېږي، او په دې باره کې تر ټولو مخکې امام قدوري رحمه الله فرمايي چې هر هغه شی کوم چې اودس ماتوي هغه مسح هم ماتوي، لکه متيازې (شاشې)، غايطه مواد خوب او داسې نور. د اشیان د اوداسه لپاره ناقض دي، نو د مسحي لپاره هم ناقض دي، ځکه چې مسح د اوداسه یو جزء دی. نو کوم شی چې د کُل او اصل لپاره ناقض (ماتوونکي) وي، هغه به د بعضو او بدل لپاره په طریقه اولې سره ناقض وي.

فرمايي چې که یو څوک موزې وکارې نو هم یې مسح ماتيږي، ځکه چې موزې حدث منع کوي له دې څخه چې پښو ته سرايت وکړي، همدارنګه که یو چا له دواړو موزو څخه یوه موزه وکښل، نو هم یې مسح ماتيږي، ځکه چې د موزو د په پښو کولو په صورت کې د پښو وظیفه له غسل (پرېلولو) څخه د مسحي و طرف ته منتقله سوه. خو د یوې موزې د کښولو په وجه د یوې پښې غسل ضروري سو. او د یوې پښې مسح پاته سوه. حال دا چې د غسل او مسحي دواړو جمع کول متعذر دي. نو ځکه به په دې صورت کې مسح باطله وي، لهندې سري ته پکار دي چې دویمه موزه هم وکارې او په ښه ډول پښې پرېږي.

وَكَذَا مَقْصِدُ الْإِمَامِ فرمايي چې د مسحي د مودې تېرېدل هم مسح ماتوي. ځکه په حديث کې په ښکاره توګه د مقيم لو مسافر لپاره په ترتيب سره يوه ورځ، يوه شپه او درې ورځې او درې شپې ټاکل سوي دي. نو دا ښکاره ده چې کله دا ټاکل سوي موده تېره سي، نو مسح باطليږي.

وَإِذَا تَتَّيَسَّرَ الْخُفَّ د مسح د مودې د پوره کېدلو په صورت کې حکم دا دی چې موزه اغوستونکي دي خپلي موزې وکارې، پښې دي پرېږي، او که په اوداسه وي، نو صرف د پښو په پرېلولو دي اکتفاء وکړي. پوره اودس دي نه کوي. او بيادي لمونځ وکړي، او زموږ په نېز پرده د پاته اودس راګرځول واجب نه دي.

لېکن امام شافعي رحمه الله فرمايي چې د دې سري لپاره پوره اودس کول ضروري دي. ځکه چې د مسحي د مودې په تېرېدلو سره د پښو طهارت ختم او مات سو، او د طهارت ختمېدل (يعني حدث) نه متجزې کيږي. (يعني د طهارت ماتېدل ټوټې ټوټې نه کيږي، نو که د پښو طهارت ختم سو نو د نورو اندامو طهارت هم ختميږي. ځکه چې په طهارت کې تجزې نسته)، او څرنګه چې یو څوک بې اودس سي نو هغه به پوره اودس کوي او په هغه کې هېڅ تجزې نسته. همدارنګه به دلته هم پوره اودس واجب وي، او تجزې به پکښې نه وي.

صاحب د عنايې زموږ له طرفه امام شافعي ته دا جواب ورکوي چې د مسحي د مودې مسئله د حدث پر مسئلې قیاسول صحيح نه دي بلکې قیاس مع الفارق دی، ځکه چې په حدث کې خروج د نجاست راشي. او د مودې په

تېرېدلو (مضى) كې د هېڅ شي خروج نسته، او زموږ د مذهب تائيد د ابن عمر رضي الله عنه له فعل څخه هم كيږي چې په يوه غزا كې هغه ته دغسې مسئله ور پېښه سوه، نو هغه صرف موزې وگڼلې. او صرف يې د پښو په پرېولو اکتفاء وکړه. نور اودس يې نه راوگرځوى، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې داوداسه راگرځول واجب نه دي. (منايه ج ۱، ص ۱۵۵)

و كذا اذا نزع الخ فرمايې چې داودس دنه راگرځولو حكم په هغه صورت كې هم دى چې كله يوسرى د مودې تر تېرېدلو مخكې په خپله موزې وکاري، نو په دې صورت كې دي هم صرف پښې پرېولي، او لمونځ دي وکړي، ځكه چې د موزو په كښولو سره حدث فقط دده و پښو ته سرايت وکړى. نه دا چې وټولو اندامونو ته، او دا به داسې وي لكه دې سړي چې د اودس په وخت كې پښې نه وي پرېولي، نو اوس به صرف د پښو پرېول واجب وي.

ويشت الخ فرمايې چې د موزې د خټلو او د پښې درا وتلو حكم هغه وخت ثابتېږي چې كله پښه د موزې تر پښې پورې راووځي. (د موزې له پښې څخه مراد، د موزې هغه اوږده جوري سوي څوك ده چې په هغې كې پښى هم پټېږي. نو كه پښه تر دې څوكي پورې راووځي، نو دا حكم به كيږي چې موزه وختله). ځكه چې د مسحي په باره كې د موزې د پښې هېڅ اعتبار نسته، او د موزې پر پښې باندي مسح كول هم جائز نه دي، ځكه چې داځاى د مسحي له موضع څخه جلا او ماسوا دى. او د مسحي له موضع څخه تر ماسوا پورې د پښې په راوتولو سره مسح ماتېږي، نو دلته به هم تر پښې پورې د پښو په راوتولو سره مسح ماتېږي.

فرمايې چې د صحيح قول مطابق كه د موزې تر پښې پورې ټوله پښه رانه سي، لېكن د پښې زياتره حصه د موزې تر پښې پورې راسي. نو په دې صورت كې هم مسح باطلېږي، ځكه چې د لاكثر حكم الكمل قاعده ډېره مشهوره ده.

كه مقيم مسافر سو يا مسافر مقيم سو نو د مسحي د مودې حكم

وَمَنْ أَهْدَأَ السَّيْرَ وَهُوَ مَقِيمٌ او چا چې د اقامت په حالت كې مسح شروع كړه فَسَاءَ قَبْلَ تَسْمِيَةِ يَدَيْهِ وَكَيْلَيْهِ (او) بيا د يوې ورځې او يوې شپې تر پوره كېدلو مخكې مسافر سو مَسَحَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَكَيْلَيْهَا نو (اوس) به هغه تر درې ورځو او درې شپو پورې مسح كوي عَلَا بِإِطْلَاقِ الْحَدِيثِ د حديث په اطلاق باندي د عمل كولو په وجه وَلَا أَنَّهُ حُكْمٌ مُتَعَلِّقٌ بِالنَّوْظِ او په دې وجه (هم) چې دا داسې حكم دى چې د وخت سره متعلق (اروند) دى فَيُعْتَبَرُ فِيهِ إِخْرَاجُ نو به په دې كې داخري وخت اعتبار كيږي بِخِلَافِ مَا په خلاف دهغه صورت إِذَا اسْتَكْمَلَ الشَّذَّ لِلْإِقَامَةِ ثُمَّ سَافَرَ چې كله د اقامت د مودې تر پوره كېدلو وروسته مسافر سي لَأَنَّ الْخَذَرَ قَدْ سَارَى إِلَى الْقَدَمِ ځكه چې حدث تر پښې (قدم) پورې سرايت وکړى وَالْخَفَّ لَيْسَ بِرَافِعٍ او موزه رافع (پورته كونكې) د حدث نه ده.

اللفات: «استكمل» د استعمال د باب ماضي صيغه ده: پوره كول. بشپړ تيا ته رسول.

تشرېح: صورت د مسلي: دا دى چې كه يو سړي د اقامت په حالت كې پر موزو مسح شروع كړه، نو ښكاره خبره ده چې د هغه د مسحي موده يوه ورځ او يوه شپه ده. اوس كه داسې د اقامت د مودې تر پوره كولو مخكې مسافر سو، نو دده دا موده د سفر د مودې و طرف ته نقل كيږي، او دده لپاره تر درې ورځو او درې شپو پورې د مسح كولو اجازه ورکول كيږي. ځكه چې په دې حديث بمسح المسافر ثلاثة أيام ولياها كې د مسافر لپاره چې كومه موده بيان سوې ده. هغه مطلق د مسافر موده ده. بيا برابره خبره ده كه د سفر په وخت كې يې موزې اغوستي وي يا له سفر څخه يې مخكې اغوستي وي لو

سفر يې شروع کړې وي، لنډه دا که د اقامت د مودې تر پوره کېدلو مخکې مسافر سو، نو پر ده د مسافر احکام جاري کېږي.

د دې حکم دویم دلیل دادی چې د (مسح علی الخفين) حکم د وخت سره تعلق لري، او هر هغه شی چې د هغه حکم د وخت سره متعلق وي، په هغه کې به د آخري وخت اعتبار کېږي، د مثال په توګه حائضه ښځه ده، که دا د لمانځه په آخري وخت کې پاکه سوه، نو پر دې به د دغه وخت لمونځ واجب وي، ځکه چې د لمانځه حکم هم د وخت سره تعلق لري، لنډه دا چې په مسح کې به هم د آخري وخت اعتبار کېږي، او څرنگه چې په ذکر سوې مسئله کې داسې په آخري وخت کې مسافر سوی دی، نو ځکه به اوس دی تر دریو ورځو او دریو شپو پورې مسح کوي.

بغلاف ما الخ هو! که داسې د اقامت د مودې تر پوره کولو وروسته مسافر سو، نو اوس به دده لپاره تر دریو ورځو او دریو شپو پورې د مسح کولو اجازه نه وي، ځکه چې د اقامت د مودې په تېرېدلو سره حدث دده په پښو کې سرایت وکړی، نو د پښو پرېول به واجب وي، ځکه چې مخکې هم دا خبره ذکر سوې ده چې موزه رافع د حدث نه ده.

مسافر که مقيم سو نو څه حکم دی؟

وَلَوْ أَقَامَ أَوْ كَهِ يَوْمَ مَقِيمٍ سَوْ وَهُوَ مُسَافِرٌ حَالٌ دَاجِي هَفَ مَسَافِرٍ وَو إِنْ اسْتَكْمَلَ مُدَّةَ الْإِقَامَةِ نَو (اوس) که هغه د اقامت موده پوره کړې وه وَكَمَ نو موزې به وکاري لَأَنَّ رُخْصَةَ السَّفَرِ لَا تَبْقَى بِذُنْه ځکه چې د سفر رخصت بغير له سفر څخه نه پاته کېږي وَإِنْ لَمْ يَسْتَكْمِلْ او که د اقامت موده يې پوره کړې نه وه أَتَيْهَا نَو هغه دي پوره کړي لَأَنَّ هَذِهِ مُدَّةُ الْإِقَامَةِ ځکه چې همدغه د اقامت موده ده وَهُوَ مَقِيمٌ او داسې مقيم دی.

اللفات: ﴿رُخْصَةَ﴾ اجازه، تعطيل، رخصت.

تشریح: دليل او صورت د مسئلې ښکاره دی.

پر جرموقينو د مسحي حکم

قَالَ: وَمَنْ لَيْسَ الْمُزْمُوقُ فَوْقَ الْخُفِّ (امام قلدوري رحمه الله) فرمايي: او چا چې پر موزه جرموق واغوستی (په پښو کې) مَسَحَ عَلَيْهِ نو پر هغه دي مسح کوي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی فَإِنَّهُ يَقُولُ: الْبَدَلُ لَا يَكُونُ لَهُ بَدَلٌ امام شافعي فرمايي: چې د بدل لپاره بدل نه وي وَكُنَّا: أَنَّ الشَّيْءَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * مَسَحَ عَلَى الْمُزْمُوقَيْنِ او زموږ دليل دادی: چې نبي ﷺ پر جرموقينو مسح کړې ده وَلَأنَّهُ تَبَيَّنَ لِنُحْفٍ او په دې وجه هم چې جرموق د موزې تابع دي اسْتِغْنَاءً لَا وَغَرَضًا استعمال او غرض دواړو په اعتبار سره فَصَّرَ نو (جرموق پر موزه) داسې سَو كُفَيْتَ ذِي طَائِفَيْنِ لکه دوغبرګې موزه وَهُوَ بَدَلٌ عَنِ الرِّجْلِ لَا عَنِ النُّحْفِ او جرموق د پښې بدل دی. نه د موزې بِخِلَافِ مَا إِذَا لَيْسَ الْمُزْمُوقُ بَعْدَ مَا أَخَذْتُ په خلاف د هغه صورت چې کله يو سړی جرموق تر حدث وروسته واغوندي لَأَنَّ الْحَدَثَ حَلَّ بِالنُّحْفِ ځکه چې حدث په موزه کې سرایت وکړی فَلَا يَتَحَوَّلُ إِلَى غَيْرِهِ نو ځکه به د بدل

و طرف ته (يعني د جرموقينو و طرف ته) نه منتقل كيږي وَلَوْ كَانَ الْبُزْمُوتُ مِنْ كِرْبَاسٍ او كه جرموق د وړيو له كپړې څخه (جوړ سوې) وو لَا يَجُوزُ السَّمْعُ عَلَيْهِ نو پر هغه مسح كول جائز نه دي لَا أَنَّهُ لَا يَسْلُكُ بَدَأَ عَنْ الرِّجْلِ ځكه چې هغه د پښو لپاره د بدل جوړ بدلو صلاحيت نه لري إِلَّا أَنْ تُنْقَذَ الْجِلَّةُ إِلَى الْخُفِّ خو دا چې لوندوالی موزې ته سرایت وکړي (نویا به مسح جائز وي).

اللغات: «جرموق» ساق پوش، جرموق د دې لپاره وي چې موزه له خټو او مردارو څخه وساتل سي، «كثف» دنصر د باب مضارع صيغه ده، تَقْدُ يَتَقَدُّ، رسېدل، جاري کېدل، سرایت كول، «بله» لوندوالی، «كرباس» پمپييزه جمله، وړين ټوکر، کشميره، کراسته، هغه سپنين ټوکر چې ډول ډول رنگونه لري.

تشریح: د جرموقين تعريف: صاحب دعنايي د جرموق تعريف په دې الفاظو سره کړی دی: الجرموق مايبس فوق الخف وساقه أقصر من الخف (عنايه، بنايه)، (يعني جرموق هغه (کوچنی) موزې ته ويل كيږي چې پر خفينو سربېره په پښو كيږي او د جرموق ساق (پنډی) د موزې له ساق څخه کوچنی وي). زموږ په نېز پر جرموقينو مسح كول جائز دي، او امام شافعي رحمه الله وايي چې پر جرموقينو مسح جائز نه ده.

د امام شافعي دليل: دا دی چې موزه د پښو بدل ده، او د بدل لپاره بدل نه وي، ځكه چې د مسح علی الخفين په باره كې شريعت راغلی دی او مسح علی الخفين د پښو بدل جوړه سوې ده؛ نو پر جرموقينو مسح كول به د موزې بدل وي، حال دا چې دا صحيح نه ده، نو په دې وجه پر جرموقينو مسح كول ناجائز ګرځول سوي دي.

زموږ نقلي دليل: د حضرت عمر رضي الله عنه دا حديث دی: قال رأيت رسول الله ﷺ مسح على الجرموقين. (احضرت عمر وويل: چې مانيي ﷺ پر جرموقينو مسح کونکی وليدی).

عقلي دليل: دا دی چې جرموق په استعمال او غرض کي د موزې تابع وي، په استعمال کي خو ځکه چې جرموق د موزې سره يوځای وي، او په غرض کي ځکه چې جرموق د موزې د حفاظت لپاره وي، لکه موزه چې د پښو د حفاظت لپاره ده، نو موزه پر جرموق داسي ده لکه دوه غبرګي موزه، او دوه غبرګي موزې پر پورتني غبرګي بالاتفاق مسح كول جائز ده، نو ځکه به پر جرموقينو هم کوم چې سربېره پر موزو دي مسح كول جائز وي. پاته سوه دا خبره چې جرموق د بدل، بدل دی، نو دا صحيح نه ده، ځکه چې جرموق د موزې بدل نه دی بلکي د پښو بدل دی.

بغلاف الخ: د دې په خلاف که يې تر حدث او بې اودسی وروسته جرموق واغوستی نو پر دې به مسح جائز نه وي، ځکه چې حدث په موزې کي سرایت وکړی، يعني وړ دننه سو، او حدث د جرموقينو و طرف ته نه را منتقل كيږي، يعني که يو سري اودس وکړی بيا يې موزې په پښو کړي، وروسته بې اودسه سو، او د بې اودسی په وخت کي يې پر موزو بلندي جرموقين واغوستل، نو پر دې جرموقينو مسح نه سي کولای، وجه يې دا ده چې حدث په موزو کي داخل سو، او داسي نه سي کېدلای چې حدث دي له موزو څخه ليري سي او پر جرموقينو دي راسي، نو په دې وجه اوس پر جرموقينو مسح نه سي کولای، لېکن که يې له حدث څخه مخکي جرموقين واغوستل، نو بيا مسح پر کولای سي.

ولو كان الجرموق الخ: همدارنگه که څوک د وړيو د کپړې (ټوکر) جرموقين واغوندي، نو پر هغه هم مسح كول جائز نه دي، ځکه چې د وړيو د کپړې جرموقين پلندي وي، او د هغه په اغوستلو سره په تګ کي سختي راځي، نو ځکه دا کما حقه د پښو بدل نه سي جوړېدلای، نو ځکه به پر دوی هم مسح جائز نه وي. هو! که جرموق له نړۍ کپړې څخه وي، لو د

مسح لوندوالي تر خفينو رسېدلای سو، نو په دې صورت کي پر هغه مسح کول جائز دي، لېکن په دې وجه نه چي دامح پر جرموق وسوه، بلکي په دې وجه چي دامح پر موزه وسوه، او باريک جرموق د نړيوالي په وجه تر موزې پوري د لوندوالي له رسېدلو څخه ماتم نه دی.

پر جرابو او ماسی د مسح کولو شرعي اعتبار

وَلَا يَجُوزُ الْمَسْحُ عَلَى الْجُوزَيْنَيْنِ أَوْ جَائِزٌ نَهْ دِه مسح پر جرابو جُذْأَنْ حَتَّى يَكُونَ رَجْعَةُ اللَّهِ د امام ابو حنيفه رَجْعَةُ الله په نېز إِلَّا أَنْ يَكُونَا مُتَكَلِّفَيْنِ أَوْ مُتَكَلِّفَيْنِ خُو دا چي دا جراپي مجلدي يا منملي وي (يعني غرمني جراپي وي، چي په علمه اصطلاح كي ماسی ورته ويل كيږي) وَكَأَنَّ: يَجُوزُ أَوْ صَاحِبِينَ فرمايي: جائز ده إِذَا كَانَا مُتَعَلِّفَيْنِ خُو په دې شرط چي پنډي وي لَا يَشْتَلِيَانِ (دومره) باريكي (نړۍ) نه وي (چي له بل طرفه يې يوش بنكړه سي، يا لاهېنل مني دا چي: چل نه كوي) لَمَّا رُؤِيَ حُكْمُ روايت سوي دى أَنَّ الْغَيَّيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى جَوَازِيْنِهِ چي نبي ﷺ پر خپلو جراپو مسح وكړه. وَلَا كُنْهُ يُنْكِنُهُ الشَّيْءُ فِيْهِ او په دې وجه (هم) چي په داسي جراپه كي تگ كول ممكن دى إِذَا كَانَا مُتَعَلِّفَيْنِ چي كله هغه سخته وي وَهُوَ أَنْ يَتَمَسَّكَ عَلَى السَّاقِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُرَبِّطَ بِشَيْءٍ او ثخين كېدل داي چي په يوشي بلندي له تړلو څخه بغير پر پنډي، باتدي ونيول سي (يعني دومره سختي وي چي په خپله پر پنډي، باتدي مضبوطه پاته سي) فَأَشْهَدُ الْخُفَّ نَوَاد موزې سره مشابهه سوه وَلَكِنْ أَنَّهُ لَيْسَ فِي مَعْنَى الْخُفِّ او دامام صاحب دليل داي: چي جراپه د موزې په معنى سره نه ده لِأَنَّهُ لَا يُكْبِنُ مُوَاقِفَةَ الشَّيْءِ فِيْهِ حُكْمُ چي په دې كي مسلسل (پرله پسې) تگ كول ممكن نه دى إِلَّا إِذَا كَانَا مُتَعَلِّفَيْنِ خُو په هغه صورت كي چي كله هغه متغله وي وَهُوَ مَحْتَمَلُ الْخَبَرِ او همدغه معنى د حديث محمل ده وَعَنْهُ او له امام صاحب څخه روايت دى أَنَّهُ رَجَعَ إِلَى قَوْلِهِمَا وَعَلَيْهِ الْقَشْرُ چي امام صاحب رَجْعَةُ الله د صاحبينو د قول و طرف ته رجوع وكړه او پر همدغه فتوى ده.

اللفات: «جَوَازِب» جراپه، «مَجْلَد» هغه شى چي له هري خوا په چمړه كي پوښل سوي وي، «مُتَعَلِّف» داسي جراپه چي تلى (لاندينى حصه) يې د چمړې وي (يا چمړه پر لگېدلې وي)، «مُتَكَلِّف» پنډي، دېلي، سختي، «لَا يَشْتَلِيَانِ» د ضرب له باب څخه د تشبيې ماضي معلوم نفې صيغه ده، كُنْ يَكُنْ: د جامې يا داسي نورو دومره نړۍ كېدل چي له دويم طرف څخه يې شيان بنكړه كيږي، يا دومره نړۍ كېدل چي اوبه چني.

تشرېح: جوړب هغه جراپي ته ويل كيږي چي له وږۍ يا نړۍ چمړې څخه جوړه وي، نو په سخت برخه كي استعمالېږي (بناه ج: ۱۱، ص: ۵۹۷)، مجلد هغه جراپي ته ويل كيږي چي لاندي او لوړ طرف يې په چمړه كي پټ وي (يعني

• القول الرابع: قول الصاحبين، و قال العلامة ابن الممام رَجْعَةُ الله: والدلالة عن مقتضاها بعد سب، فلما رجع الإمام إلى فرمها، وعليه الفتوى صح

الفتوى ج: ۱، ص: ۱۳۹. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۳۶]

• أخرجه أبو داود في كتاب الطهارة، باب للمسح على الجواربين، حديث رقم: ۱۵۹، وقرئ في كتاب الطهارة، باب للمسح على الجواربين، حديث رقم: ۵۹.

پر دواړو حصو يې چمره لگېدلې وي). او منعل هغه جراحي ته ويل كيږي چي پر تلي يې چمره لگېدلې وي. د مسح على الجوربين درې صورتونه دي:

- ① يو دا چي جوربين له پندې او ډېلې كېرې څخه جوړي وي، او منعلي يا مجلدي وي، چي زموږ په اصطلاح كې ماسۍ ورته ويل كيږي، نو په دې صورت كې بالاتفاق پر دې جوربينو مسح جائز ده
- ② دويم دا چي نه له پندې كېرې څخه وي، او نه منعلي وي، په دې صورت كې بالاتفاق جائز نه ده.
- ③ دريم دا چي له پندې كېرې څخه خو وي، لېكن منعلي نه وي، نو په دې صورت كې دامام ابو حنيفه رحمه الله په نېز مسح جائز نه ده، او دصاحبينو په نېز جائز ده.

د صاحبينو دليل: د ابوموسی اشعري رضي الله عنه حديث دی: **أُمر النبي ﷺ مسح على الجوربين.** څرنگه چي دا حديث مطلق دی، نو ځکه به پر مطلقو جوربينو مسح جائز وي، هغه که منعلي وي، که نه وي.

عقلي دليل: دا دی که جوربين له پنډ او داسي ټوکر څخه وي چي بغير له تړلو څخه پر پندې ونيول سي (او اوبه نه چني) نو په داسي جوربينو کي تگ او سفر کول ممکن دي. لهدا دا جوربين د موزو سره مشابه سوې. نو څرنگه چي پر موزو مسح جائز ده، پر جوربينو به هم جائز وي.

د امام ابو حنيفه دليل: دا دی چي جوړب د موزې سره لاحق کول هغه وخت صحيح كيږي چي کله جوربين من کل الوجوه (په هر ډول) د موزې په معنی وي. حال دا چي جوربين د موزې په معنی نه دی، ځکه چي په موزه کي مسلسل او همېشه تگ کول ممکن دی، او په غير منعل جوړب کي مسلسل تگ کول ممکن نه دی، هو! که جوربين منعل وي، نو معلومه ده چي په دې کي مسلسل او دائم تگ ممکن دی، نو ځکه به پر دې مسح کول جائز وي. او دابو موسی اشعري رضي الله عنه د حديث محمل هم دغه منعل جوربين دی.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول دصاحبينو دی. ځکه چي دامام صاحب په باره کي هم دا روايت سوی دی: **وقال أكمل الدين الباسري رحمه الله: وعن أبي حنيفة رحمه الله أنه مسح على جوربيه في مرضه ثم قال لعواذه. فعلت ما كنت أمتنع الناس عنه. فاستدلوا به على رجوعه إلى قولهما.** (الفتاوى ج: ۱، ص: ۱۳۹) (يعني امام ابو حنيفه رحمه الله د وفات په مرض کي) تر مرگ اووه ورځي يا درې ورځي مخکي) پر (غير منعلو) جراپو مسح وکړه، او بيابې هغه خلکو ته وويل کوم چي دده د پوښتني لپاره راغلي وه: “ما(ن) هغه کار وکړی چي خلک به مي له هغه څخه منع کول”، نو په دې قول سره علماء د امام صاحب پر رجوع دليل نيسي). القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۳۶

پر لنگوته، خولی، چادري (بوغره) او دسکلو مسح جائز نه ده

وَلَا يَمُوزُ الْمُسَمَّ او مسح جائز نه ده **عَلَى الْعِمَامَةِ** پر لنگوتې **وَالْقَلَنْسُوَّةِ** او پر خولی. (توبی) **وَالْمَكْرَمِ** او پر بوغره **وَالْقَلَنْسُوَّةِ** او پر دسکلو (دستانو) **رَأَيْتُهُ لَا حَرَجَ فِي تَرْتِمِ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ** ځکه چي د دې شيانو په کابلو کي هيڅ تکليف نسته **وَالرُّخَصَةُ لِلْفَخْرِ** او دمسحي رخصت د تکليف ليري کولو لپاره دی.

اللفات: «عِمَامَه» دا لفظ په اصل کي د عين په کسره سره دی: لنگوته، «قَلَنْسُوَّة» خولی، «مَكْرَم» دسکله (دست کش، دستانه).

تشرېح: دا حانفو په نېز پر لنگوټه، خولۍ، چاډري او دسکلو باندې مسح جائز نه ده، لېکن دامام اوزاعي او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نېز جائز ده، دليل يې دا دی چې پر موزو مسح کول له نبي ﷺ څخه ثابت دي، نو پر دې شيانو به هم مسح جائز وي.

زموږ دليل دا دی چې پر موزو د مسح کولو رخصت او اجازه په دې وجه ورکول شوې ده، چې حرج او تکليف ليري سي، او د دې شيانو په کښلو کې هېڅ حرج او تکليف نسته، نو ځکه پر دې شيانو به مسح کول جائز نه وي.

پر پټۍ (پلستر) د مسحي حکم

وَيَجُوزُ الْمَسْحُ عَلَى الْجِبَالِ او مسح جائز ده پر پټيو (پټيانو) باندې وَإِنْ شَدَّ عَلَى غُرُوضِهِ څه هم هغه يې بغير له اودسه تر لې وي لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^۱ قَالَ ذَلِكَ حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ داسې وکړه وَأَمَرَ عَلَيْهِ ته يې د دې حکم وکړی وَلَأَنَّ الْحَرَجَ فِيهِ او په دې وجه (هم) چې د پټۍ په ليري کولو کې چې کوم تکليف دی فَوَقَّ الْحَرَجَ فِي نَزْعِ الْخُفِّ د له هغه تکليف څخه زيات دی کوم چې د موزې په کښلو کې دی فَكَانَ أَزَلَّ بِشَرْعِ النَّسَبِ نو ځکه به پټۍ د مسحي د مشروعيت زياته حقداره وي وَيَكْتَفِي بِالنَّسَبِ عَلَى أَكْثَرِهَا او په مسح کې به د پټۍ پر اکثره حصه اكتفاء کوي ذِكْرُ الْخَسَنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دا حضرت حسن رحمه الله ذکر کړي دي وَلَا يَتَوَقَّطُ او پر پټيو باندې مسح د يو وخت سره متعين نه ده (يعني د يو وخت سره خاص نه ده) لِعَذَابِ الشَّقِيقِ بِالشَّقِيقِ ځکه چې د وقت د تعيين په باره کې (د شريعت له طرفه) خبر تيا نسته (يعني په شريعت کې موږ ته د پټۍ د مسحي د مودې مېغ خبر را کول سړی نه دی) وَإِنْ سَقَطَتْ الْجَبْرُ عَنْ غُرُوضِهِ او که پټۍ بغير د زخم له ښه کېدلو څخه ولوېدله لَا يَتَكَلَّفُ الْمَسْحُ نو مسح نه باطلېږي لَأَنَّ الْعُذْرَ قَائِمٌ ځکه چې (اوس هم) عذر پاته دی وَالنَّسَبُ عَلَيْهَا كَالْفَسْلِ لِمَا تَحْتَهَا مَا دَامَ الْعُذْرُ بِأَوَّلِهَا او چې تر څو عذر پاته وي تر هغه وخته پر پټۍ مسح کول داسې دي لکه د هغې لاندې حصه پرېولل وَإِنْ سَقَطَتْ عَنْ بَرٍّ بَکَلٌ او که د زخم د ښه کېدلو په وجه پټۍ ولوېدله نو مسح باطلېږي لِرَوَالِ الْعُذْرِ ځکه چې عذر ختم سو وَإِنْ كَانَ فِي الصَّلَاةِ او که داسې په لمانځه کې وو (يعني که په لمانځه کې له يو سري څخه پټۍ د زخم ښه کېدلو په وجه ولوېدله) اسْتَقْبَلَ نو لمونځ به له سره شروع کوي (يعني لمونځ به له سره راورغوي) لَأَنَّهُ قَدَّرَ عَلَى الْأَمَلِ قَبْلَ حُصُولِ الْمَقْصُودِ بِالنَّيْدَالِ ځکه چې هغه د مقصود تر حاصلولو مخکې د بدل په ذريعه پر اصل قدرت پيدا کړی.

اللفات: ﴿جِبَالٌ﴾ جمع ده، واحد يې جبیره ده؛ پټۍ، هغه پلستر چې په پرهار (زخم) او داسې نورو باندې ايښوول

کيږي، ﴿بَرٍّ﴾ د زخم يا چوټ جوړېدل، د تکليف او درد ختمېدل.

تشرېح: د عبارت تر حل مخکې دا خبره په ياد لرئ چې جبائر د جبيرة جمع ده، او جبیره په اصل کې هغه لرگي ته ويل کيږي چې پر مات سوي هلوکي يا داسې بل شي باندې ترل کيږي، قاضي خان فرمايي چې پر جبیره به د مسحي کولو

۱. تخریج: أخرجه دار فطی فی کتاب الخیض باب نحو از المسح علی الجبال، حدیث رقم: ۸۶۷.

اجازه په هغه وخت کې وي چې پر زخم باندې په مسح کولو کې تکلیف وي که څه هم هغه بغير له اودس څخه تړل سوې وي.

دليل: دا دی چې جبیره د ضرورت په وخت کې تړل کېږي، نو د ضرورت په وخت کې د اودس شرطول مفضي إلى الحرج دي (يعني د تکلیف سبب دی)، نو ځکه به د اودس شرط نه لگېږي، او په دې باره کې اصل دا دی چې نبي ﷺ په خپله هم پر جبیره مسح کړې ده، همدارنګه د اُحد په ورځ چې کله د حضرت علي ﷺ مړوند مات سو، نو نبي ﷺ حضرت علي ﷺ ته پر پټۍ باندې د مسح کولو حکم وکړی، صاحب د عنايې پوره قصه داسې ليکلې ده چې: د اُحد په ورځ حضرت علي ﷺ د نبي ﷺ بيرغ په لاس کې نيولی وو، کله چې د حضرت علي ﷺ لاس مات سو، او بيرغ ولوبلې، نو نبي ﷺ وفرمايل: بيرغ په چپه لاس ونيسه!، ځکه چې علي ﷺ (به په دنيا او آخرت کې زما د بيرغ مالک وي، حضرت علي ﷺ وويل: ما اُمنع بالجبائر (يعني په پټۍ څه وکړم؟)، نبي ﷺ ورته وفرمايل: مسح عليها (پر پټۍ مسح کوه)، په دې حديث کې د دې هيڅ تفصيل نسته چې پټۍ به يې په اوداسه تړلې وي او که بغير له اودسه، نو معلومه سوه چې پر مطلقي جبیره باندې مسح کول جائز دي.

عقلي دليل: دا دی چې د موزې په کښولو کې چې څومره حرج او تکلیف سته، د پټۍ په ليرې کولو کې له هغه څخه زيات تکلیف سته، نو کله چې د تکلیف ليرې کولو په وجه پر موزو باندې مسح جائز سوه، نو پر جباړو باندې خو به په طريقه اولی سره جائز وي.

ويکتفی الخ پا ته سوه دا مسئله چې پر ټوله پټۍ به مسح کوي او که پر بعضي پټۍ، نو په دې لړ کې افضله دا ده چې پر ټوله پټۍ باندې مسح وکړي سي، خو بيا هم له حضرت حسن بن زيار رحمه الله څخه را نقل سوي دي چې که يو چا د پټۍ پر زياتره (اکثره) حصه باندې مسح وکړه، نو هم مسح جائز ده، ځکه چې اکثر د کُل قائم مقام دی، او قاعده دا ده چې: للاكثر حکم الكل.

ولا يتوقت الخ فرمايي چې پر پټۍ د مسح کولو لپاره څه موده ټاکل سوې نه ده، بلکې د زخم تر ښه کېدلو پورې به پر دې مسح کوي، ځکه چې د مسح علی الجبیره د تحديد (او تعين) په اړه يو حديث هم نه دی راغلی.

وان سقطت.. الخ له دې ځايه د مسح علی الخفين او د مسح علی الجبیره په مينځ کې دويم فرق بيانوي، حاصل يې دا دی چې که د زخم تر ښه کېدلو مخکې پټۍ ولوبلله نو هم مسح علی الجبیره نه باطلېږي، ځکه چې د دې مشروعيت د عذر په وجه دی، او د زخم نه ښه کېدل د دې خبرې ښکاره علامه ده چې عذر اوس هم پاته دی، نو تر څو چې عذر پاته وي تر هغه وخته پورې به د مسح علی الجبیره اجازه وي، او دا مسح به داسې وي لکه پر ټول، يعني ګواکې اندام پر ټول سوی دی، د دې په خلاف که له پښو څخه موزې ووځي نو مسح په هر حال کې باطله ده، هغه که په هر ډول ووځي، لېکن که د زخم تر ښه کېدلو وروسته جبیره ولوبلله نو په دې صورت کې مسح باطلېږي، ځکه چې اوس عذر ختم سو، او قاعده دا ده چې: ما جاء لمذر بطل بزواله يعني کوم شی چې د عذر په وجه ثبتېږي نو هغه د عذر په ختمېدلو سره باطلېږي.

وان كان في الصلاة الخ او که جبیره د لماتښه په دوران کې ولوبلله، خو په هغه وخت کې چې زخم ښه سوی وو، نو بيرته دي د سره لمونځ شروع کړي، ځکه چې داسې د بدل (مسح علی الجبیره) په ذريعه د مقصود تر حاصلولو (لمونځ کولو) مخکې پر اصل (لوبو او غسل) باندې قادر سو، او قاعده دا ده چې که د بدل په ذريعه د مقصود تر حاصلولو مخکې پر اصل باندې قدرت پيدا سي نو کوم شی چې يې په بدل سره شروع کړی وي د هغه راکړځول به ضروري، د قاعدې الفاظ دا دي: الأصل عندنا أن القدرة على الأصل أي على البديل قبل استيفاء المقصود بالبديل ينتقل الحكم إلى البديل.



باب الحيض والاستحاضة

داباب دحيض او استحاضې (دا حکامو په بيان کي) دی

تفريغ: تر دې مخکي صاحب د کتاب هغه أحداث بيان کړل کوم چي زيات پيښيږي (يعني کثير الوقوع أحداث). اوس له دې مخايه هغه أحداث بيانوي کوم چي لږ پيښيږي (يعني قليل الوقوع)، او صاحب د عنايه وايي چي: حيض او نفاس له أحداثو څخه شمارل زيات مناسب دي، او پر دې قرينه داده چي تر دې وروسته باب الانحاض ذکر کيږي، اوس که موږ حيض او نور له انجاسو څخه و شمارو، لکه د ځيني حضراتو چي همدغه رايه ده نو په دې صورت کي به بيا باب الانحاض مکرر سي، او تکرار له ترتيب او تصنيف دواړو څخه خلاف دی، خصوصاً بيا هغه تکرار چي فايده نه لري.

او څرنګه چي نفاس او حيض دواړه په يوه معنی دي يا دا چي نفاس د حيض په مقبله کي قليل الوقوع دی، نو ځکه په عنوان کي خو د حيض تذکره وسو، لېکن د نفاس له تذکرې څخه څلورشي اختيار سوو.

د حيض لغوي او اصطلاحي معنی: د حيض لغوي معنی ده: الدم الخارج؛ راوتونکې وينه، او د حيض اصطلاحي معنی ده: هو دم ينتفضه رحم المرأة السليمة عن الداء والضرر. **ژباړه:** يعني کومه ښځه چي له ناروغي او کوچنيوالي څخه پاکه وي د هغې له رحم څخه راوتونکي وينې ته حيض وايي.

د حيض شرط: تقدم نصاب الطهر حقيقة أو حكماً و فراغ الرحم عن الحمل. **ژباړه:** يعني په حقيقي يا حکمي توګه سره د طهر نصاب تر حيض مخکي کېدل همدا رنگه د ښځې رحم له حمل او نورو څخه خالي کېدل د حيض لپاره شرط دي. (عنايه ج: ۱/ ۱۶۲)

د حيض کمه موده او زياته موده (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)

أَقْلُ الْحَيْضِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ وَكَثِيرُهَا دَرَجَتَانِ او **وَمَا تَقْصَرُ مِنْ ذَلِكَ فَهِيَ اسْتِحْضَاءٌ** او کومه موده چي له دې (مقدار) څخه کمه سوو هغه استحاضه ده **لِقَوْلِهِ ﷺ: * حُكْمُ نَبِيٍّ ﷺ فَرَمَا لِي دِي أَقْلُ الْحَيْضِ لِنَجَارِيَةِ الْبِكْرِ وَالشَّوْبِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ وَكَثِيرُهَا دَرَجَتَانِ** دباکري او ښيې ښځي لپاره د حيض کمه موده درې ورځي او درې شپې ده **وَأَكْثَرُهُ عَشْرَةُ أَيَّامٍ** او له دې څخه زياته موده لس ورځي ده **وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى السَّافِهِي رَحِمَهُ اللَّهُ فِي التَّحْدِيثِ بِتَوْبِهِ وَكَثِيرُهُ** حديث ديوي ورځي او يوې شپې په اندازه کولو کي د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په خلاف حجت دی **وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: * أَنَّهُ يَوْمَانِ وَالْأَكْثَرُ مِنَ الْيَوْمِ الثَّلَاثِ** او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی: (چي د حيض کمه موده)

* تخریج: أخرجه دار قطنی عن کتاب الحيض باب الحيض، حديث رقم: ۸۳۶، معناه ۸۳۴.

* القول الرابع: هو ظاهر الرواية كذا في تبیین الحقائق ج: ۱، ص: ۵۵، و الهندية ج: ۱، ص: ۳۶. [القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۷]

دوې ورځې او د درېمې ورځې اکثره حصه ده إِقَامَةُ لِلْأَكْثَرِ مَقَامَ الْكُلِّ څخه چې اکثر قائم مقام د کُل دى قُلْنَا: هَذَا نَقْصٌ عَنْ تَقْدِيرِ الشَّرْعِ مَوْجِبٌ وَايُو: چې دا د شريعت له اندازې څخه کمې کول دي (نوڅکه به د صحيح نه وي، بلکې اول به صحيح وي).

اللفظ: «أَقْل» اسم تفضيل دى. معنى يې ده: ډېر لږ. «أَكْثَر» دا هم اسم تفضيل دى معنى يې ده: ډېر زيات. «جَارِيه» نجلى، «بَكْر» پېغله، «تَجِب» واده سوې ښځه.

تشرېح: زموږ په نېز د حيض كمه موده درې ورځې او درې شپې دي. او كومه وينه چې له دې مودې څخه كمه وي. هغه استحاضه ده، امام شافعي رَجَنُ الله فرمايي چې د حيض كمه موده يوه ورځ او يوه شپه ده. امام ابو يوسف رَجَنُ الله فرمايي چې د حيض كمه موده دوې ورځې پوره او د درېمې ورځې زياتره حصه ده. امام مالك رَجَنُ الله فرمايي چې مطلقې وينې حيض دي، كه څه هم هغه يو ساعت وي.

زموږ دليل: هغه حديث دى كوم چې ابو امامه باهلي رَجَنُ الله، او عايشې رَجَنُ الله ټټها، او عاتكې رَجَنُ الله ټټها. او انس او ابن عمر رَجَنُ الله ټټها روايت كړى دى: انه قال أقل الحيض للبكر والثيب ثلاثة أيام وليالها وأكثره عشرة أيام، همدا موده له حضرت عمر، علي، ابن مسعود، ابن عباس، عثمان، ابن ابي العاص او انس بن مالك رَجَنُ الله ټټها څخه هم را نقل سوي ده، او له دې حضراتو څخه هم دا رنگه روايت سوي دى لكه څرنگه چې له نبي ﷺ څخه سوي دى. او د حضرت معاذ بن جبل ؓ د حديث الفاظ دا دي: لا حيض دور ثلاثة أيام ولا فوق عشرة أيام.

د امام شافعي دليل: امام شافعي رَجَنُ الله فرمايي: چې كله سيلان دم (د ورنو بهېدلو) د شپې او ورځې ټوله وختونه ونيول، نو معلومه سوه چې دواينه له رحم څخه ده، نو د حيض د ويني د معلومولو لپاره د نور وخت ضرورت نسته.

د امام يوسف دليل: امام ابو يوسف رَجَنُ الله د للاكتر حكم الكل په قاعده سره دليل نيسي.

د امام مالك دليل: امام مالك رَجَنُ الله وايي چې حيض يو حدث دى، نو ځكه به دا هم د نورو احوالو په خير په يوشې سره نه اندازه كيږي.

جواب: د امام ابو حنيفه رَجَنُ الله له طرفه د دې ټولو دلائلو جواب دا دى چې شريعت د حيض كمه موده درې ورځې ټاكلې ده، لېكن كه له دې څخه په كمه موده باندي اكتفاء وكړى سي، نو بيا كمه موده درې ورځې نه پاتېږي. او دا ښكاره خبره ده چې دا د شريعت په تقدير او اندازه كي كمې كول دي. حال دا چې له شرعي تقدير څخه كمې كول جائز نه دي. **واجمع قول:** په پورتني مسئله كي راجح قول ظاهر دروايت دى. يعنې د حيض كمه موده درې ورځې او درې شپې دي،

قال العلامة علاء الدين الكلساني رَجَنُ الله: واما الثاني فذكر في ظاهر الرواية أن أقل الحيض ثلاثة أيام وليالها إلى أن قال وحكي

عن أبي يوسف رَجَنُ الله في النوادر يومان وأكثر اليوم الثالث. (بدائع الصنائع ج: ۱، ص: ۴۰) (القول الراجح ج: ۱، ص: ۳۷)

د حيض اكثره موده

وَأَكْثَرُ عَشْرَةِ أَيَّامٍ وَكَيْالَيْهَا او د حيض اكثره موده لس ورځې او لس شپې ده وَأَلَا تَدْرِي أَنَّ اسْتِحْضَاءَهُ او له دې څخه زياته استحاضه ده لَنَا زَوَيْنَا د هغه حديث په وجه كوم چې موږ روايت كړى وَمَوْحِجَةً عَلَى الشَّافِعِيِّ رَجَنُ الله فِي التَّقْدِيرِ بِخَبْرَةِ عَشْرِ يَوْمًا او دا حديث د امام شافعي رَجَنُ الله په خلاف حجت دى د پنځلسو ورځو په اندازه لگولو كي مُ

الرَّائِدُ وَالْقَائِمُ اسْتِحْاضَةً بِيَا زَيَاتِي او کمي دواړي (وښي) استحاضه دي رَأَى تَقْدِيرُ الشَّرْمِ بَيْنَهُمَا خَيْرٌ بِهِ حُكْمٌ چې د شریعت اندازه بل شی منع کوي (له دې څخه) چې د هغه د اندازې سره لاجق سي.

تشریح: زموږ په نېز د حیض اکثره موده لس ورځي دي. او د امام شافعي رَجْعَةُ الله په نېز پنځلس ورځي دي. د امام صاحب رَجْعَةُ الله اول قول هم دای.

د امام شافعي دلیل: د نبی کریم ﷺ دا قول دی: تقدم احداهن شطر عمرها لا تصوم ولا تصل کوم چې نبی کریم ﷺ د ښځو د دین د نقصان په باره کي فرمایلی وو. (یعني ښځه خپل نیم عمر هسې ناسته وي. نه لمونځ کوي او نه روژه نیسي)، په حدیث کي شطر په معنی سره د نصف دی. او له دې څخه مراد د حیض زمانه ده. او دلیل په دې توگه ځني نیسي چې د عمر اندازه په کلونو سره لگول کیږي. او د کلونو اندازه په میاشتو سره لگول کیږي. او د یوې میاشتې نیمې حصه پنځلس ورځي دي. نو معلومه سوه چې ښځه به پنځلس ورځي نه لمونځ کوي او نه روژه نیسي.

زموږ دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په مخکنۍ مسئله کي تېر سوي معنی اکثره عشرة ايام، ښکاره دي وي چې تر دریو ورځو کمي وښي او تر لسو ورځو چې زیاتي کومي وښي راځي هغه ته د استحاضې او ناروغۍ وښي وایي. ځکه چې شریعت د حیض کمه او اکثره موده دواړه معلومي کړي دي. نو د شریعت له معلومي سوي مودې او اندازې څخه چې کوم شی هم زیات یا کم وي هغه به له ماتین به الشر څخه خارج وي. او که په ذکر سوي صورت کي وښي له معلومي سوي مودې څخه کمي یا زیاتي راسي. نو هغه به هم د حیض وښي نه وي. بلکي د استحاضې وښي به وي.

د حیض د بېلا بېلو رنگونو بیان

وَمَا تَرَاةِ الْمَرْأَةَ اَوْ كَوْمٍ شَخٍ فِي بَيْتِهِ وَنِي مِنَ الْحَمَةِ وَالْطُّفَرَةِ وَالْكَدَرَةِ يَعْنِي سُرْوَالِي او څړوالی او څړوالی حیض هغه حیض دی حَقِّي تَرَى الْبَيَاضَ غَالِضًا تر دې چې خالص سپین والي وښي وَقَالَ أَبُو سُوْفٍ رَجْعَةُ اللَّهِ لَا تَكُونُ الْكَدَرَةُ حَيْضًا او امام ابو یوسف رَجْعَةُ الله فرمایي: چې څړوالی (یعني څړي وښي) حیض نه دی إِلَّا بَعْدَ الدَّمِ خو که تر وښو وروسته راسي (نو بیا حیض دی) لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ مِنَ الرَّحِمِ حُمْكَةٌ كَمَا (څړه وښه) له رحم څخه وای لَسَأَخَّرَ خُرُوجَ الْكَدَرِ عَنِ الصَّائِلِ نو له صفا (وښو) څخه به وروسته راوتلای وَلَهُمَا: * مَا رَوَى أَنَّهُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا جَعَلَتْ مَا سِوَى الْبَيَاضِ الْغَالِضِ حَيْضًا او د طرفینو دلیل دا دی: چې عایشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا له خالص سپینوالي څخه بغیر (ټولو) ته حیض وایي دي وَهَذَا لَا يُعْرَفُ إِلَّا سَاعًا او دا خبره صرف په اوږدولو سره معلومېدای سي وَقَدْ رَجِمَ مَنْكُوشٌ او درحم خوله چپه وي فَيَخْرُجُ الْكَدَرُ أَوَّلًا نو څړه وښه اول راوځي كَالْجَبَرَةِ إِذَا تُقِبَ أَشْفَلُهَا لَكَمْ مَنكِي چې له لاندې خوا څخه سوری سي وَأَمَّا الْخُضْرُ فَالصَّحِيحُ او پا ته سو شین رنگ نو صحیح داهه أَنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا كَانَتْ مِنْ ذَوَاتِ الْأَفْرَاءِ چې که ښځه له ذوات الحیض څخه وه تَكُونُ حَيْضًا نو هغه به حیض وي وَيُحْتَلُ عَلَى قَسَاوِ الْغُدَاءِ او د غذا (خوراک) پر خرابۍ به

* القول الواجب: قال ابن حنبله و محمد رَجْعَتُهُ الله كذا في رد المحتار ج: ١١، ص: ٢١١. [القول الرابع: ج: ١١، ص: ٢٣٨]

حمل کيږي ځان کانت کيږي لا ترې غيږ الخضره او که بنځه د ډېر وخت (يعني سپين سرې) وه او له شنه رنگ څخه ماسوا يې (بل ډول ونه) نه ليدله څنگل عل قساو النثيت نو درحم پر فساد به حمل کيږي فلا تکرر حيفا نو دا به حيض نه وي.

اللفظ: **﴿حَبْرَة﴾** سور رنگ، سورخي، **﴿مُطَرَّة﴾** ژړ رنگ، ژړوالی، **﴿كُدْرَة﴾** څر رنگ، څر والی، خاورين، **﴿مُكُونَس﴾**

چپه، سرکول کوني، **﴿جَمَلَة﴾** منځی، **﴿ثَلَبَة﴾** د فتح او سمع له باب څخه د ماضي مجهول صيغه ده: سوری کول.

﴿اَلْاَرَام﴾ جمع ده، واحد يې اَرَام دی: په حيض او طهر دواړو کي مشترک دی، (او دلته) حيض ځني مراد دی.

تقويح: د حيض رنگونه شپږ دي: (۱) تور (۲) سور (۳) ژړ (۴) څر (۵) شين (۶) خاورين، مصنف رحمه الله د تور

رنگ ذکر ځکه نه وکړی چي په هغه کي هيڅ اشکال نسته، ځکه چي د نبي ﷺ فرمان دی: دمر الحیض أسود غیبط محمدر.

يعني د حيض ونه توره تازه او تکه سره وي، په حديث کي د غیبط معنی د تازه ده، او د محمدر معنی د تکه سره ده،

رنگ چي کله ډېر سور سي نو هغه تورالي ته مائل سي، او د ځاکي رنگ (يعني د خاورين رنگ) ذکر يې ځکه ونه کړی

چي دا څر رنگ ته نژدې رنگ دی، نو د څر رنگ په ترڅ کي د ځاکي رنگ ذکر هم وسو، حاصل دا چي تور او سور رنگ

په اجماع سره د حيض ونه ده، او تک شين رنگ په اصح قول سره حيض دی.

د څر رنگ حکم: د څر رنگ ونه د طرفينو په نېز حيض دی، هغه که د حيض په اولو ورځو کي وي او که په آخرو.

ورځو کي وي، امام ابو يوسف رحمه الله فرمايې چي څر ه ونه حيض نه دی، خو دا چي کله څر ه ونه تر سرې او صفاوني

وروسته راوځي (نو بيا څر ه ونه حيض دی).

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي د حيض په ونه کي قانون دا دی چي اول صفا سره ونه راوځي، او بيا وروسته څر ه

ونه راوځي، خو کله چي څر ه ونه مخکي راووتل نو معلومه سوه چي دا د حيض ونه نه ده، بلکي درگ يا د يو بل شي

ونه ده، او کومه ونه چي له رحم څخه ماسوا د بل ځای وي، نو هغه ونه ته د حيض ونه نه سي ويل کېدلای، نو ځکه

به د څر رنگ ونه د حيض ونه نه وي.

صاحب د عنايې د امام ابو يوسف رحمه الله دليل داسي بيان کړی دی چي د هر شي څر رنگ د هغه رنگ د صفا رنگ تابع

وي، نو که څر ه ونه حيض وگرځول سي، په داسي حال کي چي مخکي صفا ونه نه وي راغلې، نو څر رنگ به مقصود

سي، تابع به نه سي، حال دا چي د هر شي څر والی د هغه د صفوالي تابع وي.

د طرفينو دليل: دا دی چي حضرت عايشې رضي الله عنها له خالص سپينوالي څخه ماسوا نور ټول رنگونه حيض گرځولي دي، امام

مالک رحمه الله په خپل موطن کي دا حديث بيان کړی دی: عن علقمة بن أبي علقمة عن أمه مولاة عائشة امر المؤمنين أنها قالت كان النساء

يبعثن إلى عائشة بالدرجة فيها الكسوف فيه الصفرة من دمر الحیض لیسألنها عن الصلاة فتقول لمن لا تمجان حتى تترين القصة البيضاء، (حضرت

علقمة بن ابی علقمة له خپلي مور څخه چي هغه دام المؤمنین حضرت عايشې رضي الله عنها آزاده سوې مينځه وه، روايت کوي چي

بنځو به حضرت عايشې رضي الله عنها ته کوچنۍ صندوقچي رااستولې چي په هغه کي به د حيض په ژړو ونو رنگ سوي کيږي

وي، دغه بنځو به د لمانځه په باره کي پوښتنه کوله، نو حضرت عايشې رضي الله عنها به ورته فرمايل: تاسو تلوار مه کوئ، ترڅو

چي خالص سپينوالی موليږي نه وي)، له دې حديث څخه هم ثابت سوه چي له سپين رنگ څخه ماسوا نور ټول رنگونه د حيض

دي، او ښکاره خبره ده چي حضرت عايشې رضي الله عنها چي به څه کوله يا څه به يې فرمايله هغه به يې له رسول الله ﷺ څخه

اورېدلي وه.

سوال: خو که دا اعتراض وسي چي دا حديث: دم الحيض أسود غبيط محترم پر دې دلالت کوي چي له تور رنگه څخه ماسوا هيڅ پورنگ د حيض رنگ نه دی.

جواب: جواب دادی چي دا حديث د تخميص الشی بالذکر له قبيلې څخه دی او تخميص الشی بالذکر د ماعدانغي نه کوي.

جواب: له وفرالرحم منکوس څخه د امام ابو يوسف رحمه الله دليل جواب دی، خلاصه د جواب دا ده چي ستاسو دا وينا چي څر رنگ له صفارنگ څخه وروسته راځي موږ منو خو په هغه وخت کي چي د لوبني په بېخ او تل کي سوری نه وي، او که د لوبني په بېخ کي سوری وونو اول به څر رنگ راوځي، او بيا به صفارنگ ښکاره کيږي، نو دلته هم دا صورت دی ځکه چي د رحم خوله چپه او سر کول کوڼي وي، او خوله يې کښته (لاندي خواته) وي، او د حيض له ورځو څخه ماسوا د رحم خوله بنده وي، نو کله چي د حيض په ورځو کي د رحم خوله خلاصه سي، نو تر ټولو منځکي څر وینه را وځي، نو ځکه به د څر رنگ وینه له رحم څخه نه شمارل صحيح نه وي.

د دښته رنگ حکم: د دښته رنگ وینو په باره کي صحيح قول دا دی چي که ښځه له ذوات الحيض څخه وي، يعني د داسي عمروي چي حيض ورته راځي، نو دا دښته رنگ وینه به د حيض وي، او د اشين رنگ به پر دې خبره حمل کيږي چي د دې په هضميت کي يو څه خرابي ده چي د هغه په وجه له دې څخه دښته رنگ وینه راځي، او که ښځه سپين سرې (بوږي) وه، نو دا د حيض وینه نه ده، بلکي ويل کيږي به، چي دا وینه د رحم د خرابي له وجهي څخه راځي، ځکه چي په اصل کي د ويني رنگ شين نه وي.

فايده: د مختار قول مطابق د پنځه پنځوس (۵۵) کالو په عمر کي ښځه آيسه کيږي، او د بعضو په نېز د پنځوس (۵۰) کالو په عمر کي او د بعضو په نېز - ويا (۷۰) کالو په عمر کي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د طريقتو دی، قال السلامة ابن عابدين رحمه الله انما حيض ای الکدره من ذوات

الاقراء دور الایة (رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۱۱)، القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۸.

د حيض په حالت کي د لمانځه او روژې حکم

وَالْحَيْضُ يُسْقِطُ مِنَ الْحَائِضِ الصَّلَاةَ أَوْ حَائِضٍ نَبْشِي څخه لمونځ ساقطوي وَيُخَيِّرُ مَحَلَّيْهَا الصَّوْمَ أَوْ پُر هغي روژه حراموي وَتَقْضِي الصَّوْمَ أَوْ حَائِضُهُ ښځه به د روژې قضاء راوړي وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ أَوْ د لمونځونو قضاء به نه راوړي يَقُولُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ځکه حضرت عايشي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فرمايلي دي كَانَتْ إِحْدَانَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا طَهَّرَتْ مِنْ حَيْضِهَا چي په موږ کي به کله يوه ښځه د نبي ﷺ په زمانه کي حائضه سوه تَقْضِي الصَّوْمَ نو هغي به د روژو قضاء راوړل وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ او د لمونځونو قضاء به يې نه راوړل وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ حَرَجًا لِيَتَصَاعَفَهَا او په دې وجه هم چي د لمونځونو د دوچنده کېدلو په وجه د هغو په قضاء راوړلو کي تکليف دی وَلَا حَرَجَ لِيَتَصَاعَفَهَا او د روژو په قضاء راوړلو کي څه تکليف نسته.

• مخبرج: أخرجه الأئمة السنة في كتبهم والبخاري في كتاب الحيض باب لا تقضي الحائض الصلاة، حديث رقم: ۳۲۱، و ابن دلاؤ في كتاب الطهارة

نقلي دليل: په دې باره کي نقلي دليل دادی چي حضرت عائشہ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمايي: کله چي به د نبي ﷺ په زمانه کي زموږ له ازواج مطهراتو څخه يوه له خپل حيض څخه پاکه سوه نو د لمونځونو قضاء به يې نه راوړله او دروژو قضاء به يې راوړله.

د جنب او خانقي بڅي لپاره مسجد ته د داخلېدل جائز نه دي

اللفات: ﴿عَبُورٌ﴾ د نصر د باب مصدر دی: پوري وتل، تجاوز کول. ﴿مُرُورٌ﴾ د نصر د باب مصدر دی: تېرېدل، له عبور او مرور څخه دله مراد په مسجد کې تېرېدل را تېرېدل او تگ و راتگ دی.

الشريخ: په دې عبارت کې د حائضې ښځې په باره کې درې احکام بيان سوي دي:

● **تخریج:** أخرجه ابو داؤد في كتاب الطهارة باب في الغيب يدخل المسجد، حديث رقم: ۲۳۳.

(۱) **اول حکم** دادی چې د حائضې ښځې لپاره مسجد ته داخلېدل جائز نه دي، او څرنگه چې د نه طهارت په حواله سره جنب هم د حائضې په معنی دی، نو ځکه دده لپاره هم مسجد ته داخلېدل جائز نه دي، او پر دې باندې دلیل د نبی ﷺ دا فرمان دی: چې زه د حائضې او جنب لپاره مسجد نه حلالوم. نو د نبی ﷺ دا فرمان په دې سلسله کې واضح او ښکاره دلیل دی چې د حائضې او جنب لپاره مسجد ته داخلېدل منع دي.

د امام شافعي مسلک: دادی چې که څه هم د حائضې او جنب لپاره مسجد ته داخلېدل جائز نه دي خو بیا هم د تېرېدلو لپاره په مسجد کې د دوی داخلېدل جائز دي.

د امام شافعي دلیل: د قرآن کریم دايت دی: لَا تَقْرَأُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ عَلَىٰ تِلْكَ أَعْيُنُكُمْ وَأَلَّا تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْأَ إِلَىٰ غَابِرِينَ سُبْحَانَ الَّذِي تَتَذَكَّرُونَ (سورة النساء: ۴۳). (تاسو لمانځه ته د نشې په حالت کې مه نژدې کېږئ تر دې چې تاسو په هغه شي پوه سئ چې تاسو (بې) وایاست او د جنابت په حالت کې هم، خو له مسافرانو څخه ماسوا، تر دې چې تاسو غسل وکړئ). په دې آیت سره امام شافعي په دې توګه دلیل نیسي چې په آیت کې له صلوٰة څخه مراد مکات صلوٰة (د لمانځه ځای) یعنې مسجد دی، او د غایبې سبیل معنی د تېرېدلو ده، نو اس د آیت مطلب داسو چې مسجد ته د جنب وړ نژدې کېدل صحیح نه دي، خو که په مسجد کې تېر سو او نه ودرېدی نو په دې کې هېڅ حرج نشته، (او همدا حکم د حائضې ښځې دی، د شوافعو په نظر).

جواب: زموږ له طرفه د امام شافعي رحمه الله د دلیل جواب دادی چې د مفسرینو په نظر دلته لا په معنی د لا دی یعنې جنب دی نه مسجد ته وړ نژدې کېږي او نه دي د تېرېدلو په توګه مسجد ته داخلېږي، دویم جواب دادی چې له صلوٰة څخه مراد حقیقت د صلوٰة دی، او له غایبې سبیل څخه مراد مسافران دي، نو اوس د آیت مطلب داسو چې: “لمونځ نه د نشې په حالت کې کوئ او نه د جنابت په حالت کې” لېکن که جنب مسافر وو نو هغه تر غسل کولو مخکې په تیمم وهلو سره لمونځ کولای سي.”

(۲) **دویم حکم:** په عبارت کې دویمه مسئله داده چې حائضه ښځه دي د کعبې شریفې طواف هم نه کوي، ځکه چې د بیت الله طواف هم په مسجد یعنې په مسجد حرام کې کېږي، او د حائضې ښځې لپاره مسجد ته داخلېدل منع دي. نو طواف به هم منع وي، صاحب د غنایه لیکلي دي چې د حائضې ښځې لپاره مطلقاً طواف کول منع دي. هغه که په مسجد کې دننه وي، که دباندې وي، او د پاکې ښځې لپاره دننه او دباندې په دواړو ځایو کې طواف کول جائز دي، ځکه په حدیث کې راځي چې: الطواف بالبیت صلاة (د کعبې طواف د لمانځه په څیر دی). نو د حائضې لپاره نه په مسجد کې دننه لمونځ صحیح دی، او نه دباندې.

(۳) **دویم حکم:** په دې عبارت کې درېمه مسئله داده چې د حائضې ښځې سره دي کوروالی نه کوي، ځکه په آیت کې راځي: وَلَا تَقْرَأُوا لَهُمْ عَلَىٰ تِلْكَ أَعْيُنُكُمْ (یعنې د حیض په حالت کې ښځو ته مه نژدې کېږئ تر دې چې هغوی پاکي سي). همدارنگه په حدیث کې راغلي دي چې نبی ﷺ وفرمایل: اصموا کل شیءٍ إِلَّا النکاحَ. (یعنې د حیض په حالت کې پرته له جماع څخه هر کار کوئ). په دې حدیث کې له النکاح څخه جماع مراد ده.

د حائضې او جنب لپاره د قرآن شریف د تلاوت حکم (او د یوه آیت د تلاوت کولو د جواز مسئله)

وَأَن تَسْلُطَ عَلَى الْخَائِضِ وَالْمَنْسِيِّ إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ او د حائضې، جنب او نفاسې لپاره د قرآن لوستل (هم) جائز نه دي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ شُكَّهَ نَبِي ﷺ فرمایلي دي لَا تَقْرَأُوا الْخَائِضُ وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ چې حائضه او جنب به له قرآن څخه هېڅ هم نه وايي وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى مَا لَكَ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْخَائِضِ او دا حديث د حائضې ښځې په باره كي د امام مالك رحمه الله په خلاف حجت دی وَهُوَ بِإِطْلَاقِهِ يَتَكَاوَلُ مَا دُونَ الْآيَةِ او دا حديث د خپل اطلاق په وجه له يوه آيت څخه كم ته هم شامل دی فَيَكُونُ حُجَّةً عَلَى الطَّاهِرِ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي إِبَاحَتِهِ نو ځكه به دا حديث د مادورت آية په مباح كړخولو كي د امام طحاوي رحمه الله په خلاف (هم) حجت وي.

اللفظ: ﴿تَكْسَامٌ﴾ هغه ښځه چې د نفاس وړني ورته راځي، ﴿يَتَكَاوَلُ﴾ د تفاعل له باب څخه د مضارع صيغه ده: شاملېدل، گډېدل.

تفسير: د حائضې، نفاسې او جنب لپاره د قرآن پاك لوستل جائز نه دي، نه د يو آيت لوستل جائز دي او نه له دې څخه كم، امام مالك رحمه الله فرمايي چې د حائضې لپاره د قرآن لوستل جائز دي، او امام طحاوي رحمه الله فرمايي چې له يوه آيت څخه د كم لوستل مباح دي.

د امام طحاوي دليل: دا دی چې د قرآن سره دوه حکومونه تعلق لري: يو قرائت د قرآن، يعنې په قرائت بلندي د لمانځه جواز، دويم د حائضې او نورو لپاره د قرآن د لوستلو حرمت، بيا په اول حکم كي کوم چې د لمانځه د جواز سره متعلق دی، په هغه كي په يوه آيت او له آيت څخه په كم كي فصل او فرق سته، د يوه آيت په اندازه سره لمونځ جائز كيږي، لود: يوه آيت له اندازه څخه په كم بلندي نه جائز كيږي، نو دغه رنگه په دويم حکم كي هم فصل او فرق کول پکار دي چې: د حائضې ښځې لپاره به د يوه آيت لوستل ناجائز وي، او له يوه آيت څخه د كم لوستل به جائز وي.

د امام مالك دليل: دا دی چې حائضه ښځه معذوره ده، او د قرآن پاك د تلاوت محتاجه ده، او د طهارت پر حاصلولو هم قدرت نه لري، نو د ضرورت په وجه د حائضې لپاره د قرآن تلاوت جائز دی، ددې په خلاف جنب دی، څرنگه چې هغه د غسل يا تيمم په ذريعه پاكي حاصلولای سي، نو د هغه لپاره به د قرآن تلاوت جائز نه وي، او څرنگه چې نفلس كم واقع كيږي، نو ځكه به د نفاسې په حق كي هم د دغه ضرورت اعتبار نه كيږي.

زموږ دليل: دا حديث دی: لَا تَقْرَأُ الْخَائِضُ وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ، او دا حديث د امام مالك رحمه الله په خلاف هم محبت دی، ځكه چې دا حديث ښكاره حائضه ښځه د قرآن له تلاوت څخه منع كوي، نو د امام مالك رحمه الله عقلي دليل ددې مقبله نه سي كولاى، او څرنگه چې حديث مطلق دی، نو يوه آيت او له آيت څخه كم دولو ته شامل دی، لهندا د امام طحاوي رحمه الله دا خبره چې يو آيت ناجائز او له يو آيت څخه كم جائز دی، صحيح نه ده، بلكي د حائضې لپاره به مطلقاً د قرآن تلاوت جائز نه وي.

• تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الطهارة، باب ما جاء من الحب والحائض لما لا يقرآن القرآن، حديث رقم: ۱۳۱، و ابن ماجة في كتاب الطهارة باب ما جاء في فراءة القرآن على غير طهارة، حديث رقم: ۵۹۵.

د ناپاک انسان لپاره د قرآن دمسه کولو حکم

وَلَيْسَ لَهُمْ مَثَلُ الْمُصْحَفِ اَوْ دَوَى لپاره د قرآن پاک مه کول جائز نه دي (يعني دېې اودس، جنب، حائضې او نفسي لپاره). اِلا بِعِلَالِهِ مگر دخپل پوښ سره. وَلَا اَعْدُوهُمْ فِيهِ سُورًا مِنَ الْقُرْآنِ او نه د داسې روپۍ اخيستل (جائز دي) چي په منې کي د قرآن يو سورت وي اِلا بِمُزَيَّتِهِ مگر دخپلي تېلۍ (بتوي) سره. وَكَذَٰلِكَ التَّحْدِثُ لَا يَحِلُّ اِلَّا بِعِلَالِهِ همدارنگه به يې اودسه هم له پوښ څخه بغير قرآن نه مه کوي لَقَرَّهٖ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي لَا يَحِلُّ الْقُرْآنُ اِلَّا طَاهِرًا قرآن به صرف پاک انسان مه کوي ثُمَّ الْحَدَّثُ وَالْجَنَابَةُ حَلَالٌ بيا حدث او جنابت دواړو په لاس کي حلول کړی دی فَيَسْتَرِيَانِ فِي حُكْمِ النَّسِ نو دمسه کولو په حکم کي به دواړه برابر وي وَالْجَنَابَةُ حَلَّتِ الْقَمَّ او جنابت خولې ته حلول کړی دی دُونَ الْحَدَّثِ نه حدث (يعني حدث خولې ته حلول کړی نه دي) فَيَقْتَرِئَانِ فِي حُكْمِ الْقِرْاعَةِ نو د قرآن د لوستلو په حکم کي به دواړه جلا وي وِغْلَافُهُ: مَا يَكُونُ مُتَجَاوِزًا عَنْهُ او د قرآن پوښ هغه دی چي هغه له قرآن څخه جلا وي دُونَ مَا هُوَ مُتَمِّلٌ بِهِ نه هغه چي د قرآن سره موبنتی وي كَالْجِلْدِ الْمُشْرِزِّ لکه هغه چمړه (يا توکر) چي پر قرآن موبنتی وي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده وَيُكْرَهُ مَسُّهُ بِأَلْكَمِ او په لستوني سره د قرآن مه کول مکروه دي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَأَنَّهُ تَابَعَهُ لَهُ ځکه چي لستونی دمسه کونکي تابع دی بِخِلَافِ كُتُبِ الشَّرْيعَةِ په خلاف د شرعي کتابونو لَفِيلُهَا د شريعت والا وولپاره حَيْثُ يُرْخَصُ فِي مَسِّهَا بِأَلْكَمِ نو په لستونو سره دهغو مه کول جائز دي لَأَنَّهُ فِيهِ فَرْزٌ ځکه چي په دې کي ضرورت دی وَلَا بَأْسَ بِدَفْعِ الْمُصْحَفِ إِلَى الصَّبِيَّانِ او ماشومانو ته د قرآن په ورکولو کي څه پروا نسته لَأَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ تَنْظِيحٌ حفظ القرآن ځکه چي په منع کولو کي د قرآن د حفظ (يادولو) ضايع کول دي وَلَيْسَ الْأَمْرُ بِالشَّطْرِ حَرَجًا بِهِمْ او (ماشومانو ته په هر وخت کي) د اودس حکم کول د دوی په حق کي تکليف دی وَمَذًا هُوَ الصَّحِيحُ صحيح قول هم دادی.

اللفات: «غلاف» پوښ، هغه شی چي بل شی په پټ سي، سرپوښ، لفافه او داسي نور، «عسل» تېلۍ، بتوه، مینتی، خلته، «مکمل» جلا، «مکمل» په سربنو سره موبنتی، تړل سوی، «مکمل» لستونی، دواړو لستونو ته کښن وایي.

تشریح: صاحب د کتاب د قرآن د تلاوت د حکم تر بیانولو وروسته دلته د قرآن دمسه کولو حکم بیانوي، چي تفصیل يې دادی چي د حائضې، جنب، نفاسې اود يې اودسه انسان لپاره قرآن له خپل پوښ څخه بغير مه کول او نيول صحيح نه دي، همدارنگه هر داسي شی له پوښ او کور (COVER) څخه بغير نيول جائز نه دي چي په هغه کي د قرآن کریم يو

آيت يا سورت ليكل سوي وي. هغه كه درهم وي يا يو بل شي وي، او پر دې باندي دليل هغه حديث دی كوم چي په كتلې كې ذكر سو، يعني: لايس القرآن الا طاهر.

ثم المحدث الخ صاحب د كتاب فرمايي: چي حدث او جنابت دواړه د قرآن دمسه كولو په حكم كې برابر دي، خود قرآن د تلاوت په حكم كې دواړه جلا دي، ځكه چي دې اودسه لپاره د قرآن تلاوت جائز دی، او د جنب لپاره جائز نه دی. وجه داده چي: حدث او جنابت دواړه په لاس كې سرایت كوي نو په دې وجه قرآن ته لاس وړول جائز نه دي. خو حدث په خوله كې فتنه سرایت نه كوي، همدا وجه ده چي په اوداسه كې خوله پرېولل فرض نه دي. او جنابت په خوله كې سرایت كوي (نو ځكه په غسل كې دخولې پرېولل فرض دي) نو ځكه دې اودسه لپاره تلاوت جائز او د جنب لپاره ناجائز دی.

وعلافة الخ صاحب د هدايې فرمايي: چي پوښ هغه دی چي له قرآن څخه جلا وي يعني د ماس (مسه كونكي) او ممسوس (مسه كړی سوي) په مينځ كې واسطه وي. او د قرآن سره متصل او موبتي نه وي لكه مشرزي (يعني لكه هغه چمړه، يا پوست يا ټوكر چي په سربنو د كتاب سره موبتي وي)، حاصل دا چي له غلاف څخه مراد د قرآن پاك پوښ دی (يعني هغه بسته چي خلگ قرآن پكښي پيچي او پټوي يې).

صاحب د تقايې فرمايي: چي د پوښ په مصداق كې د عالماتو اختلاف دی: بعضو فرمايلي دي چي پوښ هغه دی چي د قرآن سره متصل يعني په سربنو موبتي وي. او بعضو فرمايلي دي چي لستوني مراد دی. او بعضو فرمايلي دي چي له پوښ څخه مراد هغه بسته او تېلې (پوښ) دی چي قرآن پكښي اېښول كيږي، دا قول زيات صحيح دی، ځكه چي سربنس سوي پوښ خود د قرآن تابع دی، او لستونی دمسه كونكي تابع دی، او پوښ په دې دواړو كې ديوه هم تعلق نه دی.

بخلاف كتب الشريعة الخ لېكن د علماء، او د هغو خلگو لپاره چي د ديني احكامو او مسائلو سره تعلق لري په لستوني سره شرعي او ديني كتابونه مسح كول او را پورته كول جائز دي. ځكه كه څه هم په دې كتابو كې د قرآن پاك آياتونه ليكل سوي دي، خود دې مصروفيت په وجه دې حضراتو ته بار بار اودس كول تكليف او حرج دی. نو د دفع حرج لپاره دوی ته په لستوني ياداسي بل ټوكر سره د ديني كتابونو مسح كول جائز او روا دي.

ولا بأس الخ بې اودسه كوچنيانو ته د قرآن په وركولو كې څه پروانسته، ځكه كه كوچنيانو ته د دې اجزوه وړنه كړل سي. نو دوه صورتونه به وي: يا خو به دوی گډرسره د قرآن پاك له حفظ او لوستلو څخه منع كيږي، او يا به ورته د لودس كولو حكم كيږي. په اول كې د قرآن پاك ضايع كېدل راځي، او په دويم صورت كې كوچنيان په مشقت او حرج كې مبتلا كيږي، حال دا چي په شريعت كې له بالفه او غټو خلگو څخه حرج ليري سوي دی. نو له كوچنيانو څخه خو به په طريقه اولي ليري وي.

كه تر لسو وړځو مخكي حيض ختم سو نو تر غسل مخكي د جماع حكم

وَإِذَا انْقَضَتْ دِمَةُ النِّسَاءِ لِكُلِّ مَنْ عَشَرَ أَيَّامٍ أَوْ كَلَّةٍ فِي حَيْضٍ وَبَنَدٍ دَلَسُوهُ وَرَعَوْهُ شَحْنًا بِكَمِّهِ مَوَدَّ كَيْ بَنَدٍ سِي لَمْ تَحِلَّ وَطَرُفًا حَتَّى تَغْتَسِلَ نَوَ تَرِ غَسَلِ كُولُو مَخْكِي دَبْخِي سَرِه جَمَاعِ كُولِ حَلَالٌ نَهْ دِي لَأَنَّ الدَّمَّ يَدُرُّ تَارَةً ځكه چي ورته كله جاري كيږي وَيَنْقَطِعُ أَخْرَى او كله بنديږي فَلَا يَدُ مِنَ الْإِغْتِسَالِ نو غسل كول ضروري دي لِتَرْجَعَهُ حَائِبُ الْإِنْقِطَاعِ چي د بنديدلو اړخ راجح سي وَلَوْ لَمْ تَكُنْ تَحِلَّ وَمَلَى عَلَيْهَا أَفْلَ وَكَلَّتِ السَّلَالُ او كه بڼخي غسل ونه كړی نو پر

دې د لمانځه لږ وخت تېر سو يَقْدَرُ أَنْ تَقْدَرَ عَلَى الْإِحْتِسَالِ وَالْمَحْرُومَةِ په دې اندازه چې هغې پر غسل کولو او د تکبير تحریمه پر ترلو قدرت پيدا کړي عَلَّ وَطُؤَهَا نو د هغې سره جماع کول جائز سو لَأَنَّ الصَّلَاةَ صَارَتْ دَيْنًا لَهَا دغښتيا ځکه چې لمونځ د هغې پر ذمه پور (او فرض) سو فَلَهَرَتْ حُكْمًا نو ځواکي دا حکم پاکه سوه.

الفتاوى: «بدل» دنصر د باب مضارع صيغه ده: بهېدل، «کون» پور. قرص.

تشریح: که د عادت مطابق د لسو ورځو څخه په کمه موده کې ونه ودرېدله، نو وطي کول جائز نه دي. تر دې چې دغه ښځه غسل وکړي.

دلیل: دا دی چې دا کشره مودې تر تېرېدلو مخکې چې کومه ونه بندېږي هغه کله کله جاري کېږي هم، نو د بندېدلو اړخ ته په ترجیح ورکولو سره غسل کول ضروري دي.

دولم لغتسل الخ او که دې ښځې تر وینې بندېدلو وروسته غسل ونه کړي، او دومره لږ وخت تېر سو چې په هغه وخت کې دې غسل کولای سو او تکبير تحریمه یې ترلې سوه، نو اوس وطي ور سره کول حلال دي، ځکه چې د لمونځ دې په حق کې قضا سو، نو ځواکي د لمونځ د دې پر غاړه پور سو. ځکه چې شریعت دا حکم پاکه وگرځوله، نو په دې وجه لمونځ د دې پر غاړه پور سو، او زموږ شریعت داسې نه سي کولای چې خپل حق دې ثابت کړي (چې هغه لمونځ دی). او د بندگانو حق دې ختم کړي (چې هغه جماع ده)، لهدا دا ښځه حکم پاکه ده، نو کله چې پاکه نو جماع هم ور سره جائز ده.

که تر عادت مخکې یا وروسته حیض ختم سو نو د جماع حکم

وَلَوْ كَانَ انْقِطَاعُ الدَّمِ دُونَ عَادَتِهَا لَوَقَّ الثَّلَاثَ او که ونه د ښځې د عادت (له ورځو) څخه په کمه موده کې او له دریو ورځو څخه په زیاته موده کې بنده سوه لَمْ يَكُنْ يَنْهَا عَنِ عَادَتِهَا نو ځانونه به د ښځې سره جماع نه کوي تر دې چې د عادت (ورځې) یې پوره سي وَإِنْ اجْتَسَلَتْ که څه هم دا غسل وکړي لَأَنَّ الْعَوْدَ فِي الْعَادَةِ غَالِبٌ ځکه چې د عادت په دواړو کې دویني راکړ ځپل غالب دي فَكَانَ الْإِحْتِسَالُ فِي الْإِحْتِسَابِ نو احتیاط په ځان ژغورلو کې دی وَإِنْ انْقَطَعَ الدَّمُ لَعَشَرَةَ أَيَّامٍ او که په لسمه ورځ ونه بنده سوه عَلَّ وَطُؤَهَا قَبْلَ الْغُسْلِ نو تر غسل مخکې (هم) وطي ور سره کول حلال دي لَأَنَّ الْحَيْضَ لَا مَرَدٍّ لَهُ عَلَى الْعَشَرَةِ ځکه چې حیض تر لسو ورځو نه زیاتېږي إِلَّا أَنَّهُ لَا يُسْتَحَبُّ قَبْلَ الْإِحْتِسَالِ لېکن تر غسل مخکې وطي کول مستحب (ښه) نه دي لِيَنْتَفِي فِي الْقَرَاءَةِ بِالشَّيْءِ د هغه نهی (منعی) په وجه کوم چې په قرائت بالتشديد (بظرف) کې راغلي دي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که ونه تر درې ورځو وروسته او له عادت څخه مخکې ودرېدله، د مثال په توګه عادت یې اووه ورځې وو او ونه په پنځمه ورځ ودرېدله، نو په داسې صورت کې د داسې ښځې سره وطي کول جائز نه دي، تر دې چې عادت یې پوره سي، که څه هم دا غسل وکړي، ځکه چې د عادت په ورځو کې زیاتره وخت ونه بیرته راځي، نو احتیاط هم په دې کې دی چې له وطي څخه ځان وساتي.

او که لس ورځې پوره سوې او بیا ورته ودرېدله، نو په دې صورت کې له غسل څخه بغیر هم وطی کول جائز دي، ځکه چې لس ورځې د حیض زیاته موده ده، او دا خبره تسلیم سوې ده چې اول خو به ورته نه راځي، او که راسې هم نو هغه ورته به د استحاضې (یعنې د مرض) وي، او په دواړو صورتونو کې د وطی مانع نسته، نو ځکه اوس وطی کول روا دي، لېکن بیا هم د پاکوالي او سپېڅلتیا تقاضا دا ده چې په دې صورت کې دي هم تر غسل کولو وروسته وطی ورسره وسي، ځکه په دې باره کې چې کوم آیت راغلې دی یعنې: وَلَا تُقْرَبُوهُنَّ عَلَىٰ يَظْهَرْنَ (سورة البقرة: ۲۲۲) (د ښځو سره د حیض په وروځو کې جماع مه کوئ تر څو چې مغوی پاکې سي) په دې آیت کې يَظْهَرْنَ د یوه قرائت مطابق په تشدید سره ویل سوی دي، او د مشدد ویلو په صورت کې به یې مطلب دا وي چې تر کومه وخته ښځې په ښه توګه سره پاکې نه سي، تلسو د هغو سره جماع مه کوئ، او د ښه پاکېدلو مطلب همدغه دی چې تر وینو درېدلو وروسته ښځه غسل وکړي او ځان پاک کړي.

د طهر متخلل حکم

وَالطُّهُرُ إِذَا تَقَلَّلَ بَيْنَ الدَّمْعَيْنِ او هغه طهر کوم چې د وینو په مینځ کې واقع سي فِي مُدَّةِ الْحَيْضِ د حیض په موده کې فَهُوَ كَالدَّمِ الْمُسَوَّالِ نو هغه (هم) د پرلپسې (مسلله) وینو په ډول دی قَالَ رَضِي: هَذِهِ إِشْدَائُ الرِّوَايَاتِ عَنْ أَنَّ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ مَصْنَفَ رَحْمَةِ اللَّهِ فَرَمَايِي: چې دا دامام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ له روایتونو څخه یو روایت دی وَوَجَّهَهُ أَنَّ اسْتِحْبَابَ الدَّمِ مُدَّةَ الْحَيْضِ لَيْسَ بِشَرْطٍ بِإِنْجِمَاعٍ او د دې وجه (او دلیل) دا دی چې دا شرط نه ده چې وینه دي د حیض ټوله موده ونیسي فَيَغْتَبِرُ أَوْلُهُ وَآخِرُهُ نو د دې اول او آخر به معتبر وي كَالِنَصَابِ فِي بَابِ الزَّكَاةِ لکه نصاب د زکوٰۃ په باب کې وَعَنْ أَنَّ يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ وَهُوَ رَوَاهُ عَنْ أَنَّ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ وَقِيلَ: هُوَ أَخْبَرَنَا أَقْوَالُهُ او له امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللَّهِ څخه روایت دی او دا دامام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ یو روایت هم دی او ویل سوي دي: چې دا د امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ آخر قول دی أَنَّ الطُّهُرَ إِذَا كَانَ أَقَلَّ مِنْ خَمْسَةِ عَشَرَ يَوْمًا چې که د طهر موده تر پنځلس ورځو کمه وي لَا يَفْصِلُ نو هغه به فاصل نه وي وَهُوَ كَالدَّمِ الْمُسَوَّالِ او د طهر دا ټوله موده به د پرلپسې راتلونکي ویني په ډول وي لَأَنَّهُ طَهُرٌ قَاسِدٌ ځکه چې هغه طهر فاسد دی فَيَكُونُ بِمَنْزِلَةِ الدَّمِ نو د ویني په حکم کې به وي وَالْأَخْذُ بِهَذَا الْقَوْلِ أَيْسَرُ او په دې قول عمل کول ډېر آسانه دی وَسَمَاءُ يُعْرِفُ فِي كِتَابِ الْحَيْضِ او د دې پوره تفصیل به (دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ د مبسوط) په کتاب الحیض کې (تاته) معلوم سي (یعنې که نور تفصیل غواړې نو "مبسوط" وګوره).

الفتا: «متخلل» د دوو شیانو تر مینځ جلا کونکي او پېلونکي شی، «طهر متخلل» د حیض د دوو وینو په مینځ کې چې کله وینه بنده سي نو دې ته طهر متخلل وايي، «مسوأل» پرله پسې، مسلسل.

تشریح: د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه سوې چې طهر بظلم الطاء هغه مودې ته ویل کیږي چې د دوو (۲) وینو په مینځ کې فاصل (جلا کونکې) وي، او بیا دلته له طهر څخه مراد طهر کمال دی، چې د هغه کمه (اقله) موده پنځلس

● القول المراجع: هو رواية أبي يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ كذا في رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۱۲، وفتح القدير ج: ۱، ص: ۱۵۳. [القول المراجع، ج: ۱، ص: ۲۹]

ورځي ده، د دې په مقابله کي هغه طهر کوم چي له پنځلسو ورځو څخه د کمي مودې لپاره فاضل وي هغه ته طهر فاسد او طهر ناقص وايي.

د عبارت مطلب دا دی چي که طهر له پنځلسو ورځو څخه د کمي مودې لپاره د دوو حیضونو په مینځ کي فاضل جوړ سو نو دا طهر، فاضل طهر نه دی، بلکي د مخکي او شا والا ټوله موده به د حیض وي، د مثال په توگه که یوه ښځه مبتداء وي (یعني هغه نجلی چي اول واريې د حیض وړني راغلي وي، نو که) هغې یوه ورځ وړني ولیدلې، بیا اته ورځي وړني بندي وي، تر دې وروسته په لسمه ورځ بیا وړني ښکاره سوې نو اوس د دې په حق کي ټوله لس ورځي د حیض ورځي شمارل کیږي، ځکه چي دلته وړني د حیض د شروع په موده او په آخره موده کي سته، او د یوه امام په نېز هم د حیض په موده کي د پرله پسې رینو راتلل شرط نه دی، نو څرنگه چي د زکاة د وجوب لپاره ټوله کال د نصاب مالک کېدل شرط نه دی، (بلکي که یو سړی د کال په شروع او آخر کي د نصاب مالک وو نو پر هغه زکاة فرض دی) همدارنگه په دې مسئله کي هم د حیض په اوله او آخره موده کي د وینو وجود پکافي دی، او د حیض په ټوله موده کي د وینو راتلل او وجود ضروري نه دي.

۵ امام ابو یوسف روایت: وعن أبي يوسف... الخ په دې لړ کي له امام ابو یوسف رحمه الله څخه یو روایت دا دی چي له پنځلس ورځو څخه د کمي مودې والا طهر، فاضل طهر نه دی، بلکي دې ته به فاسد او ناقص طهر ویل کیږي، د دې مثال صاحب د عناية د بیان کړی دی چي یوه ښځه داسي وي چي هغې ته د عادت مطابق د هري میاشیت په اولو پنځو ورځو کي حیض راځي، لېکن یو وار د میاشتي له اولي ورځي څخه یوه ورځ مخکي دې ته حیض راسي او تر دې وروسته د میاشتي له اولي ورځي څخه تر پنځمي ورځي پوري دا پاکه وي، او شپږمه ورځ بیا وړني راسي، او دا وړني تر لسو ورځو واوړي نو په دې صورت کي پنځه ورځي کومي چي د طهر متخلل دي هغه ټوله حیض شمارل کیږي، ځکه چي دا طهر ناقص او فاسد طهر دی، ځکه چي دا تر پنځلس ورځو کم دی.

صاحب د هدايې فرمایي چي دا له امام صاحب څخه دویم روایت هم دی او یو قول دا دی: چي دا د امام صاحب رحمه الله آخري روایت دی، او د مفتي او مستفتي د آسائیا په خاطر پر دغه قول فتوی هم ده، که څه هم په دې لړ کي له امام صاحب رحمه الله څخه نور قولونه هم روایت سوي دي، خو له ټولو څخه غوره او آسانه قول همدغه دی، نو ځکه دا په ښه توگه سره په ذهن کي ونیسئ، او په نورو قولونو کي د ځان بوختولو کوښښ مه کوئ، خو که تاسو نور تفصیل غواړئ نو په دې لړ کي د امام محمد رحمه الله په مبسوط کي کتاب الحیض مطالعه کړئ!

واجمع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د امام ابو یوسف رحمه الله روایت دی: ځکه چي په دې کي آساني ده لکه اوس چي ذکر سوه، قال العلامة ابن الهمام رحمه الله: و روی ابو یوسف رحمه الله عنه وبه أخذ اب الطهر اذا كان اقل من

خمسة عشر يوما لا يفصل. وقيل هو آخر قول أبي حنيفة رحمه الله وعليه الفتوى. (فتح القدیر ج: ۱، ص: ۱۵۵) [مجموع الراجح ج: ۱، ص: ۱۵۱]

د طهر کمه موده

وَأَكَّلَ الثَّوْبَ عَشْرَةَ يَوْمًا أَوْ دَطَرَ كَمَهُ مَوْدهً بِمَنْحَلْسٍ وَرَحِيَّ هَكَذَا نَقَلَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ رحمه الله همدارنگه له ابراهيم نخعي رحمه الله څخه را نقل سوي دي وَأَكَّلَهُ لَا يُعْرَفُ إِلَّا تَوَقُّفًا او دا موده له توقيف څخه پرته نه سي معلومېدلای (يعني صرف د شريعت له طرفه معلومېدلای سي، نه د خپل ځان له طرفه) وَلَا هَلَاةَ لِأَكْلِهِ او د اکثري مودې هيڅ

غایت (اندازه) نسته لَا تَغْتَنِي سَنَةٌ إِلَّا سَنَةٌ وَتَسْتَوِي حُكْمُ چي (کله نا کله) طهر تر يوه او دوو کالو پوري (هم) اوږد پوري فَلَا يَتَقَدَّرُ بِتَقْدِيرِ إِلَّا إِذَا اسْتَمَرَّ بِهَا الدَّمُ نو په يو (معلوم) مقدار سره به نه اندازه کيږي ترڅو چي جاري ويني رانه سي (يعني ترڅو چي جاري ويني رانه سي تر هغه وخته د دې په باره کي يوه معلومه خبره نه سي کېدلای) يُعْرِفُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ الْحَيْضِ دامسئله به (دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ) له کتاب الحيض څخه (تاته) معلومه سي.

اللغات: ﴿تَوْصِي﴾ علم وړکول، خبرول، سماعي کېدل، در رسول ﷺ اطلاع، د شريعت اطلاع، ﴿يَتَقَدَّرُ﴾ د استعمال د باب مضارع صيغه ده: اوږدېدل، غوړېدل، زياتېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادي چي د طهر کمه موده پنځلس ورځي ده، له مشهوره تابعي حضرت ابراهيم نخعي رَحْمَةُ اللهِ څخه همدغه موده رانقل سوې ده، او څرنگه چي دا مسئله د مقدار او اندازه سره تعلق لري، نو ځکه به د نورو مقاديرو په ډول پر سماع موقوف وي، او له سماع څخه به د هغه تعيين کيږي، نو د دې تعيين هم په سماع سره سوي دی، ځکه چي ابراهيم نخعي رَحْمَةُ اللهِ يو تابعي دی، هغه به دا مقدار له يو صحابي څخه اورېدلی وي، او صحابي به له نبي کریم ﷺ څخه اورېدلی وي، ځکه چي د مقاديرو په لړ کي عقل او قياس لږه هيڅ دخل نسته.

ولاغية لاكثره الخ فرمايي چي د طهر اکثره مودې لږه هيڅ غایت او انتها نسته، ځکه چي کله نا کله د طهر زمانه تر يوه يا دوو کالو پوري هم رسيږي، نو په دې صورت کي د طهر د اکثره مودې تعيين کول ستونزمن دي، نو داسي ښځو لپاره حکم دادي چي تر کومه وخته پاکي وي لموتخونه او نور عبادتونه دي کوي، او بيا چي کله په استمرار او تسلسل (پرله پسې توب) سره ويني شروع سي، نو له يو عالم څخه دي پوښته وکړي، ځکه چي د وینو د استمرار په صورت کي د طهر يوه اندازه معلومول ضروري دي.

په دې ځای کي صاحب د عنايه يو مثال دا بيان کړی دی چي که يو ښځي ته اول وار د حيض ويني راغلې، او تر لسو ورځو پوري راتلې، تر دې وروسته يو يا دوه کاله بندي سوې، بيا ويني شروع سوې، نو په دې صورت کي د دې ښځي لپاره حکم دادي چي اولي کومي لس ورځي ويني راغلې وې، هغه به د حيض زمانه وي، او تر دې وروسته چي کوم يو کال يا دوه کاله وینه بنده سوه هغه به د طهر زمانه وي، او بيا چي دوباره کله ويني شروع سوې نو د هري مياشتي له شروع څخه به لس ورځي، يا چي کله هم ويني راسي تر هغه وروسته به لس ورځي د حيض وي او پاته شل ورځي به د طهر وي.

صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي په دې مسئله کي نور هم ډېر قولونه سته چي هغه دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په کتاب انحيض کي په پوره توگه ذکر سوي دي.

داستحاضې د وینو حکم

وَدَمُ الْأَسْتِحْضَةِ كَالرَّحَابِ او داستحاضې وینه د پزي د ویني په ډول ده لَا يَتَنَبَّهُ السُّؤْمَرُ وَلَا الصَّلَاةُ وَلَا النُّوَءُ نه روژه منع کوي او نه لمونځ او نه وطي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي تَوَصَّيْ رُصْنِي أَوْ دَسْ كَوْهَ أَوْ لَمُونُخَ

کوه وَإِنْ قَطَرَ الدُّمْرُ عَلَى الْحَبِيرِ که څه هم وینه پر سترنجي باندي راوځيږي وَلَمَّا غَرَفَ حَكْمُ السَّلَاةِ او کله چي د لماتښه حکم معلوم سو ثَبَّتَ حَكْمُ الصُّورِ وَالْوُطْنِ بِتَبَيُّنَةِ الْإِحْتِمَاءِ نو دروژي او وطي حکم په نتیجه د اجماع سره ثبت سو.

الفتاوی: ﴿لَمَّا﴾ پزه وړني کېدل، هغه وینه چي له پزي څخه د ناروغۍ په وجه راوځي. ﴿حَبِيرٌ﴾ چټايي، سترنجي. **تفویح:** د استحاضې وینه د پزي د وړني په غیر ده، یعنې څرنگه چي د پزي وړني له رگ څخه راځي، همدغه رنگه د استحاضې وړني هم له رگ څخه راځي، نو د پزي د وړني په ډول د استحاضې وینه هم د لماتښه، روژې او وطي لپاره مانع نه ده.

دلیل: هغه حدیث دی کوم چي ابن ماجه له أم المؤمنین زینب الله عنها څخه را نقل کړی دی. پوره حدیث دا دی: عن عائشة قالت جاءت فاطمة بن أبي حبيش إلى النبي ﷺ فقالت إني امرأة استحيص فلاًطهر فأفزع الصلاة فقال ﷺ لا إجنسي الصلاة أبلر محيضاً ثم اغسلي وتوضعي لكل صلاة ثم صل ولب قطر الدم على المصير. (أم المؤمنین حضرت عائشه زینب الله عنها فرمایي چي فاطمه بن ابی حبیش نبی ﷺ ته راغله او وې ويل: زه استحاضه ښځه یم، د هېڅ لپاره وړني را څخه رواني وي، آیا زه لمونځ پرېږدم؟ نبی ﷺ ورته وفرمایل نه! بلکي د حیض په ورځو کي لمونځ پرېږده، او بیا غسل کوه، او دهر لماتښه لپاره اودس کوه، او بیا لمونځ کوه، که څه هم وینه پر چټايي باندي راوځيږي).

ولبا عرف الله صاحب هدایې فرمایي کله چي له دې حدیث څخه د لماتښه حکم ثبت سو نو دروژي او وطي حکم په نتیجه د اجماع سره ثبت سو، یعنې د وړني راتلل د لماتښه منافي دي خو برسېره پر دې د استحاضې وړني له لماتښه څخه مانع نه دي، او کله چي د استحاضې وړني له لماتښه څخه مانع نه دي نو له روژې او وطي څخه خو به په طريقه لولي مانع نه وي.

له لسو ورځو څخه د زیات حیض وانقلو حکم

وَلَمَّا إِذَا الدُّمْرُ عَلَى مَشْرَاقِ الْيَابِ او که (دیوې ښځي) وینه تر لسو ورځو زیاته سي وَلَمَّا إِذَا عَادَ مَعْرُوفُهُ مَدَّهَا حُلًّا دا چي د هغې ښځي عادت مشهوره (او) تر لسو ورځو کم وي رُدَّتْ إِلَى الْيَابِ عَادَتِهَا نو دا به دخپل عادت ورځو ته مخ شول کيږي وَالَّذِي إِذَا اسْتَحَاضَتْ او کومي ورځي چي د دې تر عادت زیاتي سي هغه به استحاضه وي يَقْرَأُ عَلَيْهِ السَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي الْمُسْتَحَاضَةُ تَذْكُرُ السَّلَاةَ يَا أَيُّهَا الْمُسْتَحَاضَةُ به د عادت په ورځو کي لمونځ پرېږدي وَلَا تِلْكَ الْوَاثِدَةُ عَلَى الْعَادَةِ يَبْأَيُسُ مَا إِذَا عَلَى الْفَسَادِ او په دې وجه (هم) چي پر عادت زیاتي سوي وړني دهغو وړنو سره مناسب دي چي هغه تر لسو ورځو زیاتي سي فَيُلْتَقِ بِهِنَّ نو ځکه به دهغو سره ملحق کيږي وَيَنْبَغُ أَنْ تَمَّ الْفُجُورُ مُسْتَحَاضَةً او که (یوه ښځه) تر بلوغ وروست له شروع څخه مستحاضه سوه فَتَحْتُمُهَا عَشْرَةَ يَابِ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ نو د هغې حیض به په هره میاشت کي لس ورځي وي وَالْبَابُ اسْتِحَاضَةً او پاته به استحاضه وي وَلَمَّا عَرَفْنَا

• تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الطهارة، باب من قال تغسل من مظهر إلى طهر، حديث رقم: ١٢٩٧، وخرجه فی کتاب الطهارة، باب ما حرم من الاستحاضة ترضاً لكل صلاة، حديث رقم: ١٢٩٦.

حَيْضًا ځکه چې تر لسو ورځو پورې راتلونکې ونه موندل شي په توګه پېژندلې ده **فَلَا يَخْرُجُ عَنْهُ بِالسَّكِّ** نو د شک په وجه به له دې لسو ورځو څخه نه ایستل کېږي **وَاللَّهُ أَعْلَمُ** او الله ښه خبر دی.

اللفظ: «کڅ» د فتح له باب څخه د واحد مؤنث غائب مضارع صیغه ده: پېژندل، «**يَخْرُجُ**» د مفاصلې له باب څخه د واحد مذکر غائب مضارع صیغه ده: له یوه جنسه کېدل، مجازاً: یو ډول کېدل، مناسب کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دیوې ښځې په میاشت کې تر اوو (۷) ورځو پورې د وینو راتللو عادت وو، لېکن په یوه میاشت کې یې عادت بدل سو، او له اوو ورځو څخه زیاتې وینې راغلې، او تر لسو ورځو وروسته هم را روانې وې، نو په دې صورت کې چې د دې کوم داو (۷) ورځو عادت وو هغه به حیض منل کېږي، او ما بقی (پاته وخت) به استحاضه شمېرل کېږي.

نقلی دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سوي معنی: الاستحاضة تدع الصلاة أيام أقرانها، او په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیول کېږي چې په حدیث کې له آیات اقرار څخه مراد د عادت ورځې دي، او څرنگه چې په دې ورځو کې د دې لپاره دلالت څه نه کولو حکم راغلی دی، نو له دې څخه دا معلومېږي چې په دې مسئله کې د مستحاضې ښځې د عادت ورځې د حیض ورځې دي، ځکه چې د حیض په ورځو کې لمونځ نه کېږي.

عقلی دلیل: دا دی چې د عادت له ورځو څخه زیاتې وینې د هغو وینو سره مناسب او هم جنسه دي کومې چې تر لسو ورځو زیاتې راسي، او تر لسو ورځو زیاتې راتلونکې وینې په اتفاق سره د استحاضې وینې دي، نو ځکه د عادت تر ورځو زیاتې وینې به هم د استحاضې وینې وي، او د حیض وینې به هغه وي کومې چې د عادت په ورځو کې راغلې وي.

رأى ابتدأت الخ د دې حاصل دا دی چې که ښځه داسې وه چې مخکې یې حیض نه وو راغلی، بلکې په اول وار حائضه سوه، او هم له دې حیض څخه مستحاضه سوه، نو په هره میاشت کې به د دې لس ورځې د حیض وي، او پاته به استحاضه وي، ځکه که پر لسو ورځو دې ونه درېدلای نو دا ټوله لس ورځې به یقیناً د حیض وای، خو هر کله چې تر لسو ورځو زیاته سوه، نو په دې کې شک راغلی، چې تر دریو ورځو به زیات حیض وي که استحاضه، نو یقیناً شی د شک په وجه سره نه زائلیږي، ځکه چې د فقهي مشهوره قاعده ده: اليقين لا يزول بالشك، نو ښځې ته به دا وړل کېږي چې لس ورځې د دې په حق کې د حیض دي او پاته ورځې د استحاضې دي. والله أعلم



فَصْلٌ أَمَّا هَذَا فَفَصْلٌ فِي بَيَانِ أَحْكَامِ الْإِسْتِحَاضَةِ

(۱) فصل داستحاضې د احكامو په بيان كې دى

تشرېح: څرنګه چې حیض د استحاضې او نفاس په مقبله کې زیات پېښېږي، نو ځکه یې هغه مخکې بیان کړی. اوس د استحاضې احکام بیانوي، او استحاضه یې په دې وجه تر نفاس مخکې کړل، ځکه د نفاس په نسبت د اسبابو د وېرښت په اعتبار سره استحاضه زیاته واقع کېږي، ځکه چې ښځه کله په دې وجه مستحاضه وي، چې په حالت د حمل کې یې وږښ لیدلې وي، او کله په دې وجه چې تر عادت یا تر لسو ورځو وږښ زیاتې سوي وي. او کله په دې وجه چې وږښ تر درې ورځو کمې راغلې وي، او داسې نور، د دې په خلاف د نفاس صرف یو سبب دی. یعنې د کوچني زېږېدنه.

مستحاضه ښځه، سلسل بول والا، هغه چې پزه یې همېشه
ویني کوي او د داسې نورو لپاره د اودس حکم

وَالْمُسْتَحَاضَةُ وَمَنْ فِي سَكَنِ الْمَهْلِ مستحاضه ښځه او کوم سړی چې د سلسل بول په مرض مبتلا وي وَالْمُتَأَمِّلَةُ
الدَّائِمَةُ وَالْمَهْرُ الَّذِي لَا يَكُونُ او د چا چې پزه هر وخت وینه کوي او هغه زخم چې جوړېږي نه يَكُونُ مَيْتَةً كَلَّ صَلَاةَ
نو دا خلک به د هر لماتڅه دوخت لپاره اودس کوي فَيَصِلُونَ بِذَلِكَ الْوُضُوءِ الْوَقْتُ مَا قَامُوا مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّوَابِلِ او
په دغه اوداسه چې په وخت کې دننه څومر وغواړي فرضي او نقلي لمونځونه دي کوي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ:
تَتَوَضَّأُ الْمُسْتَحَاضَةُ لِكُلِّ مَكْرُوبَةٍ او امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي: چې مستحاضه به د هر لماتڅه لپاره اودس کوي
لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: الْمُسْتَحَاضَةُ تَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ محکه نبي ﷺ فرمایلي دي: چې مستحاضه به د هر لماتڅه لپاره اودس
کوي وَلَإِنْ اُجْتَبَرَ طَهَارَتُهَا غَرَضُ أَكَادَةِ الْمَكْرُوبَةِ او بل په دې وجه چې د مستحاضې د طهارت اعتبار د فرضو د اداء
کولو د ضرورت لپاره دی فَلَا تَبْقَى بَعْدَ الْفَرَاغِ مِنْهَا نو د فرضو تر اداء کولو وروسته د ضرورت نه پاتېږي وَلَكِنْ قَوْلُهُ
عَلَيْهِ السَّلَامُ: تَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ او زموږ دليل د نبي ﷺ دا قول دی: چې مستحاضه به د هر لماتڅه دوخت
لپاره اودس کوي وَهُوَ الْمُرَادُ بِأَكْوَالِ او له اول حديث څخه هم دغه مراد دي لِإِنَّ اللَّامَ تُشْتَقُّ لِلْوَقْتِ محکه چې لام د
وخت لپاره مستعار اخيستل کېږي يَقَالُ أَتَيْتَكَ لَصَلَاةِ الْكُفْرِ (او) ويل کېږي أَتَيْتَكَ لَصَلَاةِ الْكُفْرِ زه به تاته د ما پښين د
لماتڅه لپاره راحم ائې وَفَتْحًا يعنې د ما پښين د لماتڅه په وخت کې (به راحم) وَلَإِنَّ الْوَقْتَ أَتَيْتَ مَعَارِ الْأَوْدَةِ تَبَيَّنَ او په
دې وجه (هم) چې د آستيا لپاره وخت د اداء قائم مقام سړی دی فَلَا أَرَأَيْتُمْ كَيْفَ نُوَحِّدُكُم بِه پر هغه د حکم مندر وي.

* تخریج: أخرجه ابن ماجة في كتاب الطهارة، باب ما جاء في المستحاضة، حديث رقم: ۶۲۵؛ و ابو داود في كتاب الطهارة، باب رقم: ۱۱۱۲.

اللفاظ: «شکس الجول» مشهور مرض دی چې په دې باندې مبتلا سړی د خپلو متيازو (بولو) مخه نه سي نیوی. «زغاف» د پزي ویني کېدل، هغه وینه چې له پزي څخه د ناروغۍ په وجه راوځي. «المدال» د نصر د باب مضلوم مجهول ده: د بار به جوړېږي، گرځول کېږي به.

تشریح: صورت ه مسئلې: دا دی چې مستحاضه ښځه، همدارنګه هغه سړی چې د سلسل بول په مرض اخته وي او هر وخت یې په وقفه وقفه سره متیازي رواني وي، یا هغه سړی چې پزه یې همېشه ویني کوي، یا په بلن کې یې یو دلسي زخم وي چې نه جوړېږي او هر وخت ویني ځني رواني وي نو دا ټوله معذوره دي، د دوی په باره کې زموږ حکم دا دی چې دوی دي د هر لماتځه لپاره اودس کوي او په دې اوداسه سره د لماتځه په وخت کې دننه، دننه چې څومره لمونځونه وغواړي کوي دې، هغه لمونځونه فرض وي، که نفل، واجب وي او که نذر.

د امام شافعي مسلک: د امام شافعي رحمه الله په نېز به د هر فرضي لماتځه لپاره اودس کوي یعنې معذوره انسان په یوه اوداسه سره یو فرض اداء کولای سي، ډېر فرض نه سي په اداء کولای.

د امام شافعي دلیل: دا حدیث: السحاضة تنوذاً لکرمسئلة دی، یعنې مستحاضه په د هر لماتځه لپاره اودس کوي، پر امام شافعي رحمه الله اعتراض کېږي چې په حدیث کې لفظ د صلوۍ عام دی هغه که فرض وي که غیر فرض، نو په فرضي لماتځه سره مقید کول به څرنگه صحیح وي؟

جواب: په لکل صلوۍ کې لفظ د صلوۍ مطلق دی او قاعده دا ده چې السطی یصرف الی الغرض الکامل، او د لماتځه فرد کلمل فرض دي، نه دا چې غیر فرض، نو ځکه به له صلوۍ څخه فرض لمونځ مراد وي، نه مطلق لمونځ.

دویم دلیل: د امام شافعي رحمه الله دویم دلیل دا دی چې د معذور د طهارت اعتبار د فرضو اداء کولو په وجه دی نو ځکه به له فرضو څخه تر فراغت وروسته طهارت نه وي پاته.

زموږ دلیل: د نبی ﷺ دا قول: السحاضة تنوذاً لوقت کل صلاة دی، او له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی چې: أن النبي ﷺ قال لغاطمة بنت أبي حبيش وتوضي لوقت كل صلاة، د دې دواړو حدیثونو مطلب دا دی چې مستحاضه به د هر لماتځه د وخت لپاره اودس کوي.

جواب: د امام شافعي د دلیل جواب دا دی چې په لکل صلوۍ کې لام د وخت په معنی دی لکه په: أقم الصلاة للأنوار الشمس کې چې لام د وخت لپاره دی، او لکه د نبی ﷺ په دې قول إن الصلاة أولاً وأخيراً کې لام د وخت لپاره دی (یعنې د لماتځه د وخت لومړی مه ته او آخر هم) او لکه څرنگه چې وړل کېږي: تبتك لصلاة الظهر (زه تا ته (د) ما پښین د لماتځه (په وخت کې) راځم).

حاصل د جواب دا دی چې د امام شافعي رحمه الله ذکر سوی حدیث د نصر له قبیلې څخه دی او موږ چې کوم حدیث ذکر کړی دی هغه مفسر دی، او د نصر او مفسر د تعارض په صورت کې مفسر ته ترجیح ورکول کېږي.

عقلي دلیل: زموږ له طرفه عقلي دلیل دا دی چې د آستۍ لپاره وخت د اداء کولو قائم مقام (نائب) کړی سوی دی، نو ځکه به د حکم مدار پر وخت وي نه پر اداء، ځکه کله چې یو شی د بل شي قائم مقام وي نو مقصود به (هم) هغه وي.

د مستحاضې ښځې، سلسل بول والا او د داسې نورو
اودس د وخت په وتلو سره باطلېږي که نه؟

وَإِذَا عَرِىَ الرَّجُلُ بِكُلِّ وَضْعِهِمْ أَوْ كَلَّ جِي وَخْتٍ وَوَحْيٍ نُو د دې معنوره خلکو اودس باطلېږي وَاسْتَأْنَفُوا الزُّمَرُ وَبَصَلَا
أُخْرَى اوس به دا خلگ د بل لمانځه لپاره اودس له سره کوي (يعني نوی اودس به کوي) وَهَذَا عِنْدَ عَلَمَاتِنَا الثَّلَاثَةِ اَوْ دَا
حکم زموږ د دريو املاتو په نېز دی وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللهُ: اسْتَأْنَفُوا إِذَا دَخَلَ الزَّوْفُ اَوْ امام زفر رَجَعَهُ اللهُ فرمايي: چې کله
وخت داخل شي، نو نوی اودس به کوي فَإِنْ تَوَضَّعُوا حِينَ تَكَلَّمُ الشَّمْسُ نو که دې معنورينو د لمر د راختلو په وخت
کې اودس وکړي أَجْزَأُكُمْ مِنْ دَرِي الزَّوْفِ عَلَى يَدَيْهِ وَقَدْ تَلَّحُّهُ نو د ماښپن تر وخت ختمېدلو پورې به دا اودس د
دوی لپاره کافي وي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَيِّقَةَ وَمُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللهُ اَوْ دَا حکم د طرفينو رَجَعَهُ اللهُ په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُونُسَ
وَزُفَرٌ رَجَعَهُمَا اللهُ: أَجْزَأُكُمْ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ الظُّهْرِ امام ابو يوسف او امام زفر رَجَعَهُ اللهُ فرمايي: چې دا اوس به د دوی
لپاره د ماښپن د وخت تر داخلېدلو پورې کافي وي وَحَاسِلُهُ: أَنَّ طَهَارَةَ السَّغْدِ وَرَ تَنْتَقِضُ بِخُرُوجِ الزَّوْفِ بِالْخَدِثِ
السَّابِقِ عِنْدَ أَنْ حَيِّقَةَ وَمُحَمَّدٍ رَجَعَهُمَا اللهُ اَوْ د دې خلاصه دا ده: چې د طرفينو په نېز د معنور طهارت (اودس) د
مخکني حدث په وجه د وخت په وتلو سره ماتېږي وَيَدْخُلُ الزَّوْفُ عِنْدَ زُفَرٍ رَجَعَهُ اللهُ اَوْ د امام زفر رَجَعَهُ اللهُ په نېز د
وخت په داخلېدلو سره وَيَبْقِيَانِ كَانِ عِنْدَ أَنْ يُوْسُفَ رَجَعَهُ اللهُ اَوْ د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ په نېز په وتلو او داخلېدلو
دواړو کې په هريوه سره (اودس ماتېږي) وَقَائِدُهُ إِلَّا غِلَابَ لَا تَقْلَهُ إِلَّا فَيَنْتِ تَوَضَّعًا قَبْلَ الزَّوَالِ او شمعه د اختلاف
صرف دهغه معنور په حق کې ښکاره کيږي چې هغه تر زوال مخکې اودس کړی وي کُنَا ذَكَرْنَا لَكَ خَرْنَكَةَ چې موي
ذکر کړه أَوْ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ يا (دهغه معنور په حق کې چې هغه) تر لمر راختلو مخکې (اودس کړی وي) يَزُورُ
رَجَعَهُ اللهُ أَنَّ اعْتِبَارَ الظَّهَارِ مَعَ الشَّمَانِ لِلْحَاجَةِ إِلَى الْأَدَايِ امام زفر رَجَعَهُ اللهُ دليل دا دی چې د طهارت د منافي سره سره د
طهارت اعتبار د فرضو د ادا کولو د حاجت په وجه دی وَلَا حَاجَةَ قَبْلَ الزَّوْفِ اَوْ تر وخت مخکې هيڅ حاجت نسته فَلَا
تُعْتَبَرُ نو (ځکه به تر وخت مخکې) طهارت معتبر نه وي لِأَنَّ يُوْسُفَ أَنَّ الْحَاجَةَ مَضْرُوبَةً عَلَى الزَّوْفِ امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ
دليل دا دی چې حاجت د طهارت پر وخت منحصر دی فَلَا تُعْتَبَرُ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ نو ځکه به نه تر وخت مخکې طهارت معتبر وي
اونه تر وخت وروسته وَلَهُمَا أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ مِنْ تَقْدِيمِ الظَّهَارِ عَلَى الزَّوْفِ اَوْ د طرفينو دليل دا دی چې طهارت پر وخت بلندي مخکې
کول ضروري دی لِيَتَّسِرَ مِنَ الْأَدَايِ کُنَا دَخَلَ الزَّوْفُ دې لپاره چې معنوره سړی د وخت په داخلېدلو سره پر اداء کولو بلندي
قلعه سي وَخُرُوجِ الزَّوْفِ وَيَلِ زَوَالِ الْحَاجَةِ اَوْ د وخت وتل د حاجت د ختمېدلو دليل دی فَتَقَرَّرَ اعْتِبَارُ الْخَدِثِ عِنْدَهُ نو په دغه
وخت کې د حدث اعتبار ښکاره سو.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة ومحمد رَجَعَهُمَا اللهُ كذا في الدر المختار ج: ١، ص: ٢٢٤، والمذهب ج: ١، ص: ٢١٠. [فقول الرابع، ج: ١، ص: ٢١٠]

اللفظ: ﴿رَجَعْتُ﴾ د استعمال د باب جمع مذكر ماضي صيغه ده: له نوي سره د یو کار کول، له نوي سره شروع کول. **تشریح:** د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه شو چې د طرفینو په نېز د وخت وتل د معذورینو د اوداسه لپاره ناقض (ماتوونکی) دي، او دامام زفر رَجَعْتُ الله په نېز د وخت داخلېدل ناقض دي، او دامام ابویوسف رَجَعْتُ الله په نېز د وخت وتل هم ناقض دي، او د وخت داخلېدل هم ناقض دي.

صورت د مسئلې: دا دی چې کله د فرضي لماتخه وخت ووځي نو د دې معذورینو اودس باطل سو، اوس که دوی دویم فرض لمونځ کول غواړي نو د هغه لپاره به نوی اودس کوي، دا حکم زموږ د دریو علماؤ په نېز دی، او امام زفر رَجَعْتُ الله فرمایي چې کله د دویم لماتخه وخت داخل سو نو نوي اودس به کوي، ګواکي دامام زفر رَجَعْتُ الله په نېز د دویم وخت داخلېدل ناقض (داودس ماتوونکی) دي، نه دا چې د مخکې وخت وتل، نو که یو معذوره سړی د لمر دراختلو په وخت کې اودس وکړی نو د طرفینو په نېز ده لپاره دا اودس تر هغه وخته کافي دی چې د ماښین وخت ووځي یعنې په دې لماتخه سره د ماښین لمونځ کولای سي ځکه چې په دې صورت کې د ماښین د وخت داخلېدل خو راغله، لېکن د یو وخت وتل خو نه راغله، حال دا چې د طرفینو په نېز د وخت وتل ناقض دي، نه د وخت داخلېدل.

امام ابویوسف رَجَعْتُ الله او امام زفر رَجَعْتُ الله وایي چې دا اودس د ماښین د وخت تر داخلېدلو پوري کافي دی یعنې د ماښین د وخت تر داخلېدلو مخکې مخکې به دا اودس پاته وي، لېکن که د ماښین وخت داخل سو، او ده لمونځ کول وغوښتل، نو نوی اودس به خامخا کوي.

ښکاره دي وي، چې په حقیقت کې نه د وخت داخلېدل ناقض دي او نه د وخت وتل، بلکې حدث سابق (مخکنی حدث) ناقض دی، لېکن څرنګه چې د معذورینو په حق کې وخت مانع وو، لهذا کله چې وخت زائل سو، د حدث اثر ښکاره سو، نو ځکه داودس ماتېدلو نسبت مجازاً د وخت داخلېدلو او وتلو طرف ته وکړای سو.

وفائدة الاختلاف الخ صاحب هدايې فرمایي چې د اختلاف ثمره په دوو صورتونو کې ښکاره کیږي:

(۱) اول دا که یوه معذوره سړی د لمر تر زوال مخکې اودس وکړی او د ماښین وخت داخل سو، نو دامام ابویوسف او امام زفر رَجَعْتُ الله په نېز د ماښین د وخت په داخلېدلو سره اودس ماتېږي او د طرفینو رَجَعْتُ الله په نېز نه ماتېږي ځکه چې د یو فرضي لماتخه وخت نه دي وتلی.

(۲) دویم دا که معذوره سړی د لمر تر راختلو مخکې اودس وکړی نو څرنګه چې د لمر تر راختلو وروسته خروج د وخت راغلی، نو ځکه د طرفینو په نېز اودس ماتېږي او دامام ابویوسف رَجَعْتُ الله په نېز هم ماتېږي، خو څرنګه چې د امام زفر رَجَعْتُ الله د قول پر بنیاد د یو فرضي لماتخه وخت نه دی داخل سوی، نو ځکه د هغه په نېز اودس نه ماتېږي.

د امام زفر دلیل: دا دی چې د یو داسې شي سره سره د طهارت معتبره کېدل کوم چې د طهارت منافي وي صرف د فرضي لماتخه د اداء کولو د حاجت په وجه سره دي، او څرنګه چې د فرضي لماتخه د اداء کولو تر وخت مخکې هېڅ حاجت نسته نو ځکه به تر وخت مخکې طهارت معتبر نه وي، نو معلومه سوه چې د وخت تر داخلېدلو مخکې اودس ماتېږي.

د امام ابویوسف دلیل: دا دی چې د طهارت حاجت پر وخت باندي منحصر دی. ځکه چې د فرضي لماتخه وخت د اداء قائم مقام (نائب) دی، نو ځکه به طهارت نه تر وخت مخکې معتبر وي او نه تر وخت وروسته، نو معلومه سوه چې د معذوره د طهارت لپاره د وخت وتل هم ناقض دي، او د وخت داخلېدل هم.

د طرفینو دلیل: دا دی چې د طهارت مخکې کول پر وخت باندي ضروري دي، د دې لپاره چې محض د وخت په داخلېدلو سره معذوره سړی د لمانځه پر اداء کولو قدرت ولري، او دا مخکې کول په دې وجه هم ضروري دي چې وخت د اداء قائم مقام (نائب) دی او طهارت د لمانځه پر اداء کولو مخکې کول واجب او ضروري دي، نو ګواکې پر طهارت هم د وخت مخکې کول ضروري دي، او کله چې پر طهارت د وخت مخکې کول ضروري دي نو د وخت داخلېدل ناقض د طهارت نه سي کېدلای، نو ځکه به خامخا وتل د وخت (خروج وقت) ناقض ګرځول کېږي، او د خروج وقت د ناقض ګرځولو دویم علت دا دی چې د وخت خروج د حاجت زائلېدلو دلیل دی، نو په دې وخت کې د مخکني حدث (حدث سابق) معتبره کېدل معلوم سوه، نو ځکه به د وخت په وتولو سره اودس ماتېږي.

واچې قول: په پورتني مبشله کې راجح قول د طرفینو دی، قال العلامة ابن عابدین رحمه الله (قوله فاذا خرج الوقت بطل) أفاد ان الرضوة انما يبطل بخروج الوقت فقط لا بدعوله علاناً لئلا يفر رحمه الله ولا بكل منهما خلافاً للثاني أي لا ييوسف رحمه الله (رد المحتار ج ۱، ص ۲۲۴). [القول الراجح ج ۱، ص ۲۰۱، ص ۲۰۰]

د معذوره سړي د یو څو نورو مسئلو وضاحت

وَالْمَرَادُ بِالْوَقْتِ وَقْتُ التَّهَرُّؤِ وَهُوَ (په مخکې عبارت کې) له وخت څخه مراد د فرضي لمانځه وخت دی حَتَّى لَوْ تَوَسَّأَ التَّهَنُّؤُ وَرَاحَةُ الْعَبْدِ تردې که معذوره سړي د اختر د لمانځه لپاره اودس وکړی که أَنْ يُصَلِّيَ الظُّهْرَ بِعَيْنَيْهَا* نو د صاحبینو په نېزه ده دا اختیار سته چې په دې اوداسه د ماښین لمونځ وکړي وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا قول صحیح دی لِأَنَّهَا بِشَرْطِ صَلَاةِ الْفُلَانِ ځکه چې د اختر لمونځ د څښتن د لمانځه په ډول دی وَلَوْ تَوَسَّأَ مَرَّةً لِلظُّهْرِ وَفَتِيهِ وَأُخْرَى فِيهِ لِنَقْضِ او که معذوره سړی د ماښین په وخت کې یو وار د ماښین د لمانځه لپاره اودس وکړی او بیا یې د ماښین په وخت کې د مازېګر د لمانځه لپاره اودس وکړی فَعِنْدَ هَا لَيْسَ لَهُ أَنْ يُصَلِّيَ الْعَصْرَ په نو د طرفینو په نېزه ده دا اختیار نسته چې په دغه اوداسه د مازېګر لمونځ وکړي لِإِنْ تَقَاضَاهُ بِخُرُوجِ وَقْتِ التَّهَرُّؤِ ځکه چې د فرضي لمانځه د وخت په تېرېدلو سره اودس مات سو وَالْمُسْتَحَاضَةُ هِيَ او (له) مُسْتَحَاضَةٍ (څخه مراد) هغه ښځه ده الَّتِي لَا يَتَّحِقُ عَلَيْهَا وَقْتُ صَلَاةٍ چې پر هغې د یوه لمانځه وخت نه تیرېږي إِلَّا وَالْحَدَّثُ الَّذِي أُشْبِلَتْ بِهِ يُوْجَدُ فِيهِ مګر په داسې حال کې (تیرېږي) چې هغه حدث په کوم چې د مبتلا ده په دې وخت کې وي وَكَذَا كُلُّ مَنْ هُوَ مِنْ مَقَاتِلَا او همدا حکم د هر هغه معذوره دی چې هغه د مستحاضې په معنی وي وَهُوَ مَنْ ذَكَرْنَا* او د مستحاضې په معنی هغه معذورین دي کوم چې موږ ذکر کړل وَمَنْ بِهِ اسْتِطْلَاقُ بَطْنٍ أَوْ أَفْقَالَتْ رِيحٌ او (همدارنگه هغه سړی هم د مستحاضې په معنی دی) چې د نس بهېدلو (اسهال) ناروغي یې وي او بیا یې د (بې له اختیاره) باد وتولو ناروغي وي لِأَنَّ الشَّرْوَ ذَرَّةً يَهْدَأُ يَتَحَقُّ ځکه چې ضرورت په دې عذر سره هم ثابتېږي وَهِيَ تَعْمُ الْكُلَّ او ضرورت ټولو ته عام دی.

* القول الراجح: قول أبي حنيفة وعنده رحمه الله، قال العلامة ابن عابدین رحمه الله أفاد ان الرضوة انما يبطل بخروج الوقت فقط. رد المحتار ج ۱، ص ۲۲۴.

ص ۲۲۴. [القول الراجح، ج ۱، ص ۲۰۱، ص ۲۰۰]

تشریح: صاحب هدایه رحمه الله فرمایي: مخکې چې د کوم وخت وتلو او داخلېدلو اعتبار ذکر سو، له هغه وخت څخه مراد د فرضي لماتځه وخت دی، نه د نفلي او واجب لماتځه وخت، تر دې که معذوره سړي د اختر د لماتځه لپاره اودس وکړي، نو د طرفینو په نېز په دې اوداسه باندي د ماپښین د لماتځه کولو اجازه سته، او هم دا صحیح ګول دی، ځکه چې د اختر لمونځ د مخانیت د لماتځه په ډول دی، یعنې فرض نه دی، نو دا او د مخانیت لمونځ دواړه په یوه مرتبه کې دي، که څه هم د اختر لمونځ واجب دی، نو د فرضي لماتځه د وخت د نه وتلو په وجه دده اودس نه ماتېږي، نو په دغه اوداسه باندي د ماپښین لمونځ ورته جائز دی.

د بعضې فقهاؤ رایه: دا ده چې په دغه اوداسه باندي ده ته د ماپښین د لماتځه اختیار نسته، ځکه چې د واجب لماتځه وخت ووتی، یعنې د اختر د لماتځه وخت ووتی، او واجب په منزله د فرض وي.

دولو توفأ الخ او که یو معذوره سړي یو وار د ماپښین په وخت کې د ماپښین د لماتځه لپاره اودس وکړي، او بیا یې دوباره د ماپښین په وخت کې د مازېګر د لماتځه لپاره اودس وکړي، نو د طرفینو په نېز ده ته دا اختیار نسته چې په دغه اوداسه باندي د مازېګر لمونځ وکړي ځکه چې د ماپښین د وخت په وتلو سره دده اودس مات سو، دا حکم د ټولو اعمالو په نېز دی، ځکه چې په دې صورت کې د ماپښین د وخت د وتلو سره د مازېګر وخت هم داخل سو، او د دې وجه دا ده چې د ماپښین او د مازېګر په مینځ کې مهمل (فضول) وخت نسته، بلکې څرنگه چې د ماپښین وخت ووځي، نو سمدلاسه د مازېګر وخت داخلېږي.

د مستحاضې تعریف: والمستحاضة من التي... الخ له دې ځای د مستحاضې تعریف کوي فرمایي: چې مستحاضه هغه ښځه ده چې پر هغې دیو فرضي لماتځه وخت نه تیرېږي مګر په داسې حال کې چې هغه په کوم مرض مبتلا ده، هغه په دې وخت کې وي، او دا حکم د هغه چاهم دی چې هغه د مستحاضې په ډول وي، لکه هغه څوک چې متیازي یې نه درېږي، اولکه هغه چې د پزې وینه یې نه بندېږي، یا یې زخم نه جوړېږي.

د من به استطلاق بطن الخ او هغه کس هم معذوره دی چې د اسهال په ناروغي اخته وي، او په نس ایله وي، یا یې د بې اختیاره باد وتلو ناروغي وي، ځکه چې په دې مرضونو کې هم ضرورت سته، نو ځکه به دوی ته هم د شریعت له طرفه اجازه ورکول کیږي، ځکه چې د معذورینو د طهارت اعتبار د ضرورت په وجه دی، او په ضرورت کې هر ډول معذوره خلک برابر دي.



فصل فی النفاس

(دا) فصل د نفاس (دا حکامو په بیان کې) دی

تشریح: دا خبره مخکې ذکر سوه چې څرنگه د حیض او استحاضې په مقابل کې نفاس قلیل الوقوع (لږ پیښونکی) دی، نو ځکه یې دا تر ټولو آخر بیان کړی، نفاس د سمع د باب مصدر دی، لغوي معنی یې ده: دلنگوالي حالت، او په اصطلاح کې د نفاس تعریف دا دی: الدم الخارج عقب الولادة، یعنی د کوچني تر پيدا کېدلو وروسته راوتونکي ويني ته نفاس ويل کيږي.

د نفاس تعريف

وَالنَّفَاسُ هُوَ الدَّمُ أَوْ النَّفَسُ هُوَ وَنَهْ دِهِ الْخَارِجُ مَعَبْرَةَ الْوِلَادَةِ چې د بچي تر زېږېدلو وروسته راووتی لَکُهُ مَاخُذُ مِنْ تَنْفَاسِ الرَّحْمِ بِالْأَمْرِ ځکه چې نفاس له (تنفس الرحم بالدم) څخه راخیستل سوی دی أَوْ مِنْ خُرُوجِ النَّفَسِ او یا نفاس له خروج نفس (څخه راخیستل سوی دی) بِتَغَيُّ الْوَلَدِ أَوْ بِتَغَيُّ الدَّمِ چې د دې خروج نفس معنی ده: د بچي راوتل یا دورني راوتل.

اللفظ: «عقب» وروسته، شاته. «رحم» رحم او رحم یعنی د ځای په سکون او کسره دواړو سره راځي: د ښځې په سر کې هغه ځای ته ویل کیږي چې اولاد پکښې وي (بچه ښی).

تشریح: د عبارات مطلب بالکل څرگنده دی چې تر ولادت او زېږېدنې وروسته چې کومه ونه راووتی هغه ته نفاس ویل کیږي، او دې ته د نفاس ویلو وجه دا ده چې دا له تَنْفَاسِ الرَّحْمِ بِالْأَمْرِ څخه ماخوډ دی چې معنی یې ده: رحم ونه راوستله، او ښکاره ده چې رحم ونه تر ولادت وروسته را باسي، یا نفاس ته د نفاس ویلو وجه دا ده چې دا له خُرُوجِ النَّفَسِ څخه ماخوډ دی، چې معنی یې ده: د بچي راوتل، نو د دې معنی په اعتبار سره هم نفاس ته نفاس ویل صحیح دي. ځکه چې د بچي تر پیدایښت وروسته د نفاس ونه راځي.

له ولادت (پیدایښت) څخه مخکې راوتونکې ونه استعاضه ده

وَالدَّمُ الَّذِي تَرَاهُ الْعَاصِلُ الْمَدَامَةَ أَوْ حَالَ وَلَا تَبْقَا قَبْلَ خُرُوجِ الْوَلَدِ او هغه ونه چې حمله ښځې یې په شروع کې یاد ولادت (زېږېدنې) په وخت کې د بچي تر راوتلو مخکې ويني اسْتِحَاضَةً هغه ونه د استحاضې ده تَنْزِيلًا كَانَ مُنْتَدًا څه هم د هغې خروج (راتگ) اوږد وي (یعنی که څه هم موده یې ډېره وي) وَكَانَ السَّائِعُ رَجْعَهُ اللهُ: خَيْرٌ لَوْ لَمْ شَغَمِي رَجْعَهُ اللهُ فرمایي: چې دا حیض دی اَعْتَبَارًا بِالنَّفَاسِ پر نفاس بلندي په قیاسولو سره (یعنی لږ شغمی دا ونه پر نفاس قیاسوي) إِذْ هُمَا جَمِيعًا مِنَ الرَّحْمِ ځکه چې دا دواړه وړني له رحم څخه راووتی وَكُنَّا: أَلَّا بِالْخَبْلِ يَنْسَدُّ قَمُّ الرَّحْمِ لَوْ زَمَوْا

دلیل دای: چي د حمل په وجه درحم خوله بندېږي كَذَا الْعَادَةُ عَادَتِ همدغسي دى وَالنَّفَاسُ بَعْدَ انْفِتَاحِهِ بِخُرُوجِ الْوَلَدِ او د کوچني په راوتلو سره درحم دخولې تر خلاصېدلو وروسته د نفاس وینه راوځي وَلِهَذَا كَانَ نَفَاسًا بَعْدَ خُرُوجِ بَغْضِ الْوَلَدِ نو په دې وجه به د کوچني د بعضي حصې تر راوتلو وروسته راوتونکې وینه د نفاس وي فَيَأْتِي رُؤْيَا عَنْ أَنَّ حَنِيفَةَ وَهَمَّكَدَ رَحِمَهَا اللَّهُ دهنه روايت مطابق کوم چي له طرفينو څخه را نقل سوی دى لِأَنَّهُ يُنْفَتِحُ حُكْمه چي درحم خوله خلاصېږي فَيَتَنَفَّسُ په نو دهنه په وجه د نفاس وینه راوځي.

اللفات: «عجل» حمل، بلاربه کېدل، «تسكك» د انفعال د باب مضارع صيغه ده؛ بندېدل، «تتفكك» د تفعّل د باب مضارع صيغه ده؛ دباندې رايستل.

تشریح: صورت د مستطبي: دای چي هغه وینه کوم چي له رحم څخه د حمل په حالت کي راوځي ياد کوچني تر ولادت مخکي را وځي هغه زموږ په نېز داستحاضې وینه ده، دامام شافعي په نېز د حيض وینه ده. دامام شافعي دليل: قياس دى، يعنې که ديوې ښځي له يوه نس څخه دوه کوچنيان پيدا سول، بيا هغې ښځي د دويم کوچني تر پيدا کېدلو مخکي وینه وليدلې، نو دا ښځه د دويم کوچني په حق کي حمله ده، او د حمل په حالت کي راوتونکې وینه به د حيض وي، نو دا وینه به هم د حيض وي.

زموږ دليل: دای چي د حيض وینه درحم وینه وي، او درحم د ويني راتگ له حملې څخه ممکن نه دى، ځکه چي د الله تعالى فطرت پر دې جاري دى چي د حمل په وجه درحم خوله بندېږي، د دې لپاره چي له رحم څخه کوچنى نه را ووځي، نو کله چي د حمل په وجه د حملې درحم خوله بندېږي نو د حمل په حالت کي چي کومه وینه راوځي هغه به له رحم څخه ماسوا د بل ځای وي، او له رحم څخه ماسوا چي کومه وینه راځي هغه داستحاضې وینه وي، نو ځکه به دا وینه هم داستحاضې وي. جواب: دامام شافعي د قياس جواب دای چي دا وینه پر نفاس قياسول صحيح نه دي، ځکه چي د کوچني د پيدا کېدلو په وجه د رحم خوله خلاصه سي او درحم دخولې تر خلاصېدلو وروسته چي کومه وینه راځي هغه پېشکه د نفاس وینه وي، نو دا ول کوچني تر پيدا کېدلو وروسته او د دويم کوچني تر پيدا کېدلو مخکي چي کومه وینه ليدل کېږي هغه به د نفاس وي ځکه چي زياتره داسي وي چي د کوچني تر پيدا کېدلو وروسته درحم خوله خلاصه سي، او د نفاس وینه را شروع سي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول دامام ابو يوسف رحمه الله دى، وقال في الهندية: ولو خرج أكثر الولد تكوّن نساء والا

قللاً (الهندية ج: ۱، ص: ۳۷)، القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۲۲.

د نابشپړ (نامکمل) بجي د زېږېدلو حکم

وَالسَّقَطُ الَّذِي اسْتَكْبَانَ بَعْضُ عَالِمِهِ او هغه نابشپړه کوچنی (يعني ناقص کوچنی) چي عيني اندامونه يې جوړ سوي وي وَلَكِنْ هُنَّ (هم) پوره کوچنۍ دى حَتَّى تَصِيرَ الْبَرَاءَةُ بِهِ نَفْسًا تر دې چي د هغه په وجه ښځه نفاس والا گرځي وَتَصِيرُ الْأُمُّ أُمًّا وَلَكِنْ بِهِ (او د هغه په وجه) مينځه أم ولد گرځي وَكَذَا الْعِدَّةُ تَنْقُصُ بِهِ همدارنگه په هغه سره د حملې ښځي عدت پوره کېږي.

اللفات: «سقط» ناقص کوچنی، هغه کوچنی چي د حمل دموډې تر پوره کېدلو مخکي دمور له نښه ولوېږي.

تشریح: فرمایي که یو کوچنی په ناقص حال کي پیدا سوي معني ټوله خلقت یې ښکاره نه وو بلکي بعضي خلقت یې ښکاره وولکه گوته، نوک یا ورښتيان، نو هغه هم د کامل او بشپړ کوچني په حکم کي دی او پر هغه د کوچني اطلاق کیږي. او د دومره خلقت په وجه هم ښځي ته نفاس ورل کیږي، او که هغه ښځه مینه وي نو په دومره خلقت سره هم ام ولد گرځي، همدارنگه که هغه ښځه طلاق سوې وي، یا یې خاوند مړ سوی وي، نو په دې خلقت سره دهغې عدت پوره کیږي.

د نفاس کمه موده

وَأَقَلُّ النَّفَاسِ لَأَعْدَلُهُ أَوْ دَنَفَاسٍ د كَمِي مَوَدَّهِ لِبَارَةِ هَيْشِ اِنْدَازِهِ نَسْتَهُ لَأَنَّ تَقْدِيرَ الْوَلَدِ عِلْمُ الْخُدَّاءِ مِنْ الرَّحِمِ شُكْهَ چي د کوچني مخکي راوتل له رحم څخه دراتلونښه ده فَأَغْفَى عَنْ اِمْتِدَادِ جُوعٍ عَلَيَّاهُ نو دا مخکي راوتلو له یو داسي امتداد څخه بې پروايي راورستله چي هغه له رحم څخه د وینو پر راوتلو باندي ښه وگرځول سي بِخِلَافِ الْخَيْضِ په خلاف د حیض وَأَكْثَرُهُ أَزْبَعُونَ يَوْمًا او د نفاس زیاته موده څلوېښت ورځي ده وَالْإِكْتِدَاءُ عَلَيْهِ اسْتِحَاضَةً او کومه وینه چي تر دې زیاته سي هغه استحاضه ده لِحَدِيثِ أَبِي سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د حضرت ام سلمه رض د حدیث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَقَّتْ لِلنَّفَاسِ أَزْبَعِينَ يَوْمًا چي نبي ﷺ د نفاسې ښځي لپاره څلوېښت ورځي وټاکلي وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي اِغْتِبَارِ الشَّيْخَيْنِ او دا حدیث د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ په خلاف حجت دی د شېتو ورځو په اعتبار کولو کي.

اللفات: ﴿عَلَى﴾ ښه، علامه، بیرغ، ﴿أَغْفَى﴾ د افعال د باب ماضي صیغه ده: د یو کار ضرورت ختمول، بې پروا کول،

﴿وَقَّتْ﴾ د تفعیل د باب ماضي صیغه ده: موده ټاکل، دوخت انداز، معلومول.

تشریح: فرمایي: چي د نفاس د کمی مودې هیڅ انداز، او انتهایسته، نو تر پیدایښت وروسته چي کله هم ویني بندي سي، ښځي ته پکار دي چي ځان پاک کړي، لمونځونه او روژې شروع کړي، ددې مسئلې دلیل دا دی چي له وینو څخه مخکي د بچي پیدا کېدل ددې خبرې ښکاره علامه ده چي درحم خوله خلاصه سوې ده، او اوس چي کومه وینه راځي هغه به له رحم څخه راځي او د ولادت (پیدایښت) په وخت کي له رحم څخه راتلونکي ویني ته نفاس ورل کیږي، نو ځکه به دغه وینه د نفاس وینه وي، او ددې پر نفاس کېدلو او له رحم څخه پر راتللو باندي د بل هیڅ دلیل ضرورت نسته چي د دریو یا پنځو ورځو دراتللو شرط ولگول سي.

بخلاف العیض الخ فرمایي په خلاف د حیض، یعنی په حیض کي خو دا شرط دي چي لږ تر لږه تر درې ورځو پوري د وینو راتگ ضروري دي، ددې لپاره چي معلومه سي چي دا وینه صرف له رحم څخه راځي ده، لېکن په نفاس کي دا شرط نسته.

وأكثره الخ ددې خلاصه داده چي زموږ په نېز د نفاس اکثره موده څلوېښت ورځي ده، د هدایې د ۷۰ صفحې په ۸ حاشیه کي د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ دا قول راټول سوی دی چي دده په نېز د نفاس اکثره موده شپيته (۶۰) ورځي ده.

• ترمج: امرجه ابو داود فی کتاب الطهارة، باب ما جاء فی وقت النفساء، حدیث رقم: ۳۱۱، ولفرمذی فی کتاب الطهارة باب ما جاء فی کم ثبوت النفساء، حدیث رقم: ۱۳۹.

بہ نفاس کی تر خلو بستو و رځو زیاته وینه راتلل

د غبرگوليانو حکم (د فقهاؤ قولونه)

فَإِن كَلِدَتْ وَلَكَ ذِئْبَانٌ يَنْقَرُونَ **وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ لِلْبَيْتِ وَإِذْ يَحْمِلُ إِسْحَاقُ الْحِمَامَ عَلَى الْمَشَارِقِ وَإِذْ يَبْنِي إِبْرَاهِيمُ الْمِزْبَةَ الْأَكْبَرَىٰ إِنَّ أَفْكَانَ لَشِعْرُهُ وَإِذْ يَتَنَزَّلُ عَلَىٰ هَاجَرٍ إِذْ يَقُولُ لِزُرَّاجٍ ابْنَكَ لَهُ بِالْبُحْرِ فَيَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ إِذْ يُؤْتِيهِمُ اللَّهُ ذُكُرَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَمِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ يَدْعُوا هَٰؤُلَاءِ أَرْسِلُوا فِرْعَوْنَ وَمَلَئَهُ بِهَٰؤُلَاءِ الْبَنِي ۚ إِنَّهُم بَنِي إِسْرَءِيلَ ۚ وَكَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لِكَافِرِينَ شَرَّ آلِ كَافِرِينَ**

تَنْقِصُ الْعِدَّةُ بِالْوَلَدِ الْأَخِيرِ بِالْإِجْمَاعِ هَذَا وَجْهٌ دَى چې په اجماع سره عدت په دویم کوچني باندي پوره کيږي وَلَهُمَا:
أَنَّ الْحَامِلَ إِذَا لَا حَيْضَ لَهَا لَمْ يَنْسَبْ إِلَيْهَا دَمُ الرَّحِمِ د شیعینو دلیل دادی چې حاملې ښځې ته درحم د خولې د بندوالي په
وجه حیض نه راځي عَلَى مَا ذَكَرْنَا لَكُمُ خُتْمٌ چې موږ مخکې ذکر کړه وَقَدْ انْفَتَحَ بِخُرُوجِ الْأَوَّلِ اولته داول کوچني
تر زېږېدلو وروسته درحم خوله خلاصه سوه وَتَنْقُصُ بِالذِّمَرِ او رحم ويني راوستلې فَكَانَ نِقَاسًا نو ځکه به دا ويني د
نفاس وي وَالْعِدَّةُ تَعْلَقُ بِوَضْعِ حَبْلٍ مُنْأَى إِلَيْهَا او عدت داسي حمل زېږېدلو سره متعلق سو چې نسبت يې د
ښځې و طرف ته کيږي فَيَنْكَأُ الذَّكَاءُ الْخَبِيثَ نو ځکه به دا ټوله حمل ته شامل وي.

اللفات: (قُلْ هَلْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهٌ) په يوه نس کي، د يوه نس معنی دا: چې د دواړو کوچنيانو د پيدايښت په مينځ کي له شپږو
مياشتو څخه کمه فاصله وي

تشرېح: صورت د منطې: دادی چې که د يوې ښځې په نس کي دوه کوچنيان وي، لېکن دواړه يو ځای پيدانه سي.
بلکي ددوی په پيدايښت کي د يو څو ورځو فاصله وي نو په دې صورت کي د شیعینو زعمنا الله په نېز چي کله اول
کوچنی پيداسي نو له هغه وخته به د ښځې د نفاس موده شروع کيږي. که څه هم د دواړو کوچنيانو د پيدايښت په مينځ
کي د څلوېښتو ورځو فاصله وي، لېکن دامام محمد او امام زفر زعمنا الله مسلک دادی چې کله دویم کوچنی پيداسي له
هغه وخته به د نفاس موده شروع کيږي.

د امام محمد او امام زفر دليل: دادی چې کله د دې ښځې په نس کي دوه کوچنيان دي نو د اول کوچني تر زېږېدنې
وروسته به هم دا ښځه حامله وي، او حاملې ښځې ته چې څرنگه دحيض ويني نه راځي. همدارنگه د نفاس ويني هم نه
ورته راځي، نو ځکه به تر اول کوچني وروسته راتلونکي ويني د نفاس نه وي، بلکي داستحاضې به وي. همدغه وجه ده
چې که دغه ښځه مطلقه وه، نو عدت به يې دویم کوچني پر پيدايښت باندي ختميږي، له دې څخه هم معلومه سوه
چې په نفاس کي هم دویم کوچني د پيدايښت اعتبار دی، نه داول.

د شیعینو دليل: دادی چې د حاملې ښځې ونه په دا وجه نه راځي چې د حمل په حالت کي د دې درحم خوله بنده وي.
لېکن کله چې داول کوچني په زېږېدلو سره درحم خوله خلاصه سي او رحم ويني راوغورځوي، نو دا به يقيناً د نفاس
ويني وي، ځکه چې نفاس هم هغه ويني ته وايي چې تر زېږېدلو وروسته له رحم څخه راووتلې.

جواب: دامام محمد د دليل جواب دادی چې د عدت پوره کېدل داسي حمل سره تعلق لري چې هغه د ښځې و طرف
ته منسوب وي، الله تعالی فرمايي: وَأُولَآئِ الْأَحْمَالُ أَكْثَرُ أَلْ يَشْفُرُ حِكْمُهُ (سورة السقۃ: ۲) و حمل وايي: کل ما في البطن ته
(يعني کوم څه چې په نس کي وي)، نو داول کوچني تر زېږېدلو وروسته پوره حمل وضع نه سو بلکي بعضي حمل
وضع سو، او د حاملې ښځې عدت په پوره حمل وضع کېدلو سره پوره کيږي. نو ځکه به د دې عدت دویم کوچني په
زېږېدلو سره پوره کيږي، نه داول کوچني په زېږېدلو سره، والله اعلم.



باب الأنجاس و تطهيرها

(دا) باب د پليتيواو د هنوی د پاکولو
(د احکمو په بيان کي) دی

تشرېح: انجاس جمع د نجس ده، نجس د جيم په فتحه سره د نجاست ذات او عين ته ويل کيږي، او په کسره د جيم سره هغه شي ته ويل کيږي چي پليت (او گنده) وي. مخکي مصنف رحمه الله د حکمي مرداري او د هغې د پاکولو بيان وکړی، اوس له دې ځايه د حقيقي مرداري او د هغې د پاکولو بيان شروع کوي. څرنگه چي حکمي نجاست قوي دی په نسبت سره و حقيقي نجاست ته، نو ځکه يې د حکمي مرداري احکام مخکي ذکر کړل. پاته سوه دا خبره چي حکمي نجاست ولي قوي دی، نو د دې وجه داده چي حکمي نجاست که لږ هم وي خو بيا هم د لمانځه له جواز څخه مانع دی، او د دې برعکس حقيقي نجاست دی هغه که لږ وي، نو د لمانځه له جواز څخه نه مانع کيږي.

د بدن، جامو او لمونځ کوونکي د پاکوالي حکم

تَطْهِيرُ الْمَسَامِ وَاجِبٌ د نجاست پاکول واجب دي مِنْ بَدَنِ الْمُسْلِمِ وَتَوْبَهُ د لمونځ کوونکي له بدن څخه او د هغه له جامو (کالو) څخه وَالْمَكَانِ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْهِ او له هغه ځای څخه چي پر هغه لمونځ کوي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَيَسَابِغَنَ فُطْرَتَهُ الدُّنَى ۱۰ ځکه الله تعالی فرمايلي دي: خپلي جامې پاکي کړه وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۱۱ اَوْ نَبِيٍّ ﷺ فرمايلي دي حَتَّى يَسْمَعَ أَثَرَهُ يَسِينِهِ (خپلي کپړي) وَمَرَّةً اَوْ بِيَايَةٍ وَغَرَوَهُ (او د ځښو بله معنی په څنډلو سره هم سوې دي) ثُمَّ اغْسَبِيهِ بِالْمَاءِ او بيا يې په اوبو پرېوله وَلَا يَضُرُّكَ أَثَرُهُ او داغ (اثر پاته کېدل) تا ته هېڅ ضرر نه رسوي وَإِذَا وَجَبَ التَّطْهِيرُ لِلشُّوْبِ وَجَبَ بِنِ الْبَدَنِ وَالْمَكَانِ او کله چي د جامې پاکول واجب سو نو د بدن او مکان پاکول به هم واجب وي فَإِنَّ الْإِسْتِمَالَ فِي خَالَةِ السَّلَاةِ يَشْمَلُ الْبُكْنَ ځکه چي د لمانځه په حالت کي استعمالول دې ټولو ته شامل دي.

انځفات: ﴿عَلَى﴾ د نصر له باب څخه د امر واحده مؤنثه صيغه ده، كَسَّ بِحُكٍّ: مُرِلٌ، ﴿اِثْرَهُنَّ﴾ دا هم د نصر له باب څخه مخکنۍ صيغه ده: مَگَرُول، په نوکانو د يوشې را جلا کول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی چي لمونځ کوونکي لږه د خپل بدن پاک او صفا ساتل فرض دي، همدارنگه د خپلو جامو او د لمانځه د ځای پاک ساتل فرض دي، د جامو د پاکولو دليل خو دا آيت دی: وَيَسَابِغَ فُطْرَتَهُ دې آيت څخه دليل په دې توگه نيول کيږي چي کله قرآن کریم د جامو پاکول فرض مگر څولي دي نو د بدن او ځای (مکان) پاکول به هم فرض وي. ځکه څرنگه چي په لمانځه کي جامې استعمالیږي، همدارنگه بلکي له دې څخه زيات بدن او مکان

۱۰ مخرج: أخرجه الإمامة السنة في كسهم والجارى في الوضوء، باب غسل الدم، حديث رقم: ۲۲۷، وسلم في الطهارة ما من نخاسة القدم و كمبة عله، حديث رقم: ۶۷۵.

استعمالیږي. لهذا د جامو د پاکولو حکم به په عبارت النص سره ثابت وي، او د بدن او مکان د پاکولو حکم به د دلالة النص سره ثابت وي.

په دې لړ کي دویم دلیل هغه حدیث دی چي د هغه یو څه برخه په کتاب کي ذکر سوه، پوره حدیث په فتح القدیر او بنایه کي داسي ذکر سوی دی: عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: اخَذَ ابْنُ أَبِي بَكْرٍ مِنْ دَمِ الْخَيْضِ كَيْفَ تَعْنَمُ بِهِ قَالَ: تَعْنَمُ ثُمَّ تَقْرُمُهُ بِالنَّاءِ ثُمَّ تَنْصَحُهُ ثُمَّ تَمْسَحُ فِيهِ، ثُمَّ تَغْتَسِلُ فِيهِ، (حضرت اسماء بنت ابی بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمایي: چي یوه ښځه رسول الله ته راغله او وینې ویل: چي (که) په مود کي د یوې ښځي پر جامو د حیض وینه ولگيږي، نو هغه څه وکړي، نبي ﷺ وفرمایي: هغه دي یې په یو شي سره وگروي بیا دي اوبه پر واچوي او ودي یې مري او بیا دي اوبه پر ویوي او بیا دي لمونځ پکښي وکړي) تر دې وروسته که بیا هم د نجاست څه ښه او داغ پاته سي نو په هغه دي نه پرېشانه کيږي، ځکه چي دا ضرر نه ور رسوي، لمونځ یې صحیح کيږي؛ نو له دې حدیث څخه هم د جامو د پاکولو حکم ښکاره سو.

نجاست په کومو شيانو سره ليري کول صحیح دي؟

وَيَجُوزُ تَطْهِيرُهَا بِالنَّاءِ او د اوبو په ذریعه د نجاستونو (مرداریو) پاکول جائز دي وَيَكْفِي او په هر هغه شي سره د نجاستونو پاکول جائز دي مَا يَمِيزُ طَاهِرًا مِنْ كُنْهٍ إِلَّا التَّهْلُكُ په چي هغه بهېدونکي او پاک وي او د نجاستونو ليري کول په هغه ممکن وي كَالْعَلَقِ وَمَاءِ الْوَرْدِ لکه سرکه او د گلاب اوبه وَتَقْوِ ذَلِكَ إِذَا عَصِرَ انْقَصَرَ او دا ډول نور هغه شيان چي په نخوړولو سره نخوړل کيږي (يعني چي کله کښکېدل سي نو اوبه راباسي) وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ او دا حکم د شيخينو په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ وَزَفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُمُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالنَّاءِ امام محمد، امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمُ اللَّهُ فرمایي: چي (د نجاستونو پاکول) صرف په اوبو سره جائز دي لَا تَنْتَجِسُ بِأَوَّلِ الْمَلَأَقَةِ ځکه چي پاکونکی (مطهر) شی په اول ملاقات سره مردار یږي (نجس کيږي) وَالنَّجَسُ لَا يُغَيِّدُ الطَّهَارَةَ او مردار شی د پاکولو فايده نه ورکوي (يعني پاکول نه سي کولای) إِلَّا أَنْ هَذَا الْقِيَاسُ تَرَكْنَا فِي النَّاءِ لِلضَّرُورَةِ لېکن په اوبو کي د ضرورت په وجه دا قیاس پرېښوول سوی دی وَلَهُمَا: أَنَّ النَّائِمَ قَالِمٌ د شيخينو دلیل دادی: چي بهېدونکی شی نجاست له پېنځه کاري وَالطَّهْرُ رِيَّةٌ بَعْلَةٌ الْقَلْعُ وَالْإِزَالَةُ او د پاکولو صفت خو د پېنځه کښلو او زائله کولو په وجه دی وَالنَّجَاسَةُ لِلْمَجَاوِرَةِ او نجس کېدل د مجاورت (او اتصال) په وجه دی فَإِذَا انْتَهَتْ أَجْزَاءُ النَّجَاسَةِ نو هر کله چي د نجاست اجزاء ختم سوه يَبْقَى طَاهِرًا نو هغه شی پاک سو وَجَوَابُ الْكِتَابِ لَا يَفْرُقُ بَيْنَ الشُّبِّ وَالْهَدَنِ او په قدوري کي چي کوم حکم ذکر دی هغه په جامو او بدن کي هيڅ توپیر نه کوي وَهَذَا قَوْلُ ابْنِ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او همدا قول د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دی وَإِذَا دِي الرَّاغِبِينَ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ * اود امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ یو روایت هم (داسي) دی وَعَنْهُ أَنَّهُ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا

* القول الرابع: قول الشيعين، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٢٢٤ [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢٣]

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كذا في فتح القدیر ج: ١، ص: ١٧ [القول الرابع، ج: ١، ص: ٣٥]

او د امام ابو يوسف رحمه الله دويم روايت دا دی چې هغه په بدن او جامو کې فرق کړی دی فَلَمْ يُجَوِّزْ لِي الْبَدَنَ بِغَيْرِ الْبَاسِ نو د بدن په حق کې يې له اوبو څخه ماسوا په بل شي پاکول ناجائز ګرځولي دي.

اللفات: **﴿محل﴾** سرکه، **﴿ماء الزكوة﴾** د گل ګلاب اوبه، **﴿غسل﴾** د مځپهول صيغه ده: ننوړل، له يو شي څخه په فشار

اوبه را ايستل، **﴿قائل﴾** د فتح د باب اسم فاعل دی: له پينځه کينونکي، ليري کونکی. **تشریح:** په دې باره کې اختلاف دی چې په کومو شيانو سره نجاست ليري کيږي او په کومو شيانو سره نه ليري کيږي، د امام ابو يوسف او امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز په هر بهېدونکي پاک شي سره نجاست ليري کيږي، خو په دې شرط چې په هغه سره د نجاست ليري کول ممکن وي، لکه سرکه او د ګلاب اوبه او داسې نور شيان چې په ننوړولو سره ننوړل کېدای سي، نو د ماکول اللحم څارويانو په امتيازو باندې نجاست نه پاکيږي. ځکه چې امتيازي مرداري دي. او په تېلو باندې هم نجاست نه پاکيږي، که څه هم تېل پاک دي لېکن په ننوړولو سره نه ننوړل کيږي، بلکې په جامو کې جذب کيږي.

د امام محمد، امام زفر، امام شافعي، امام مالک او علمو فقهاؤ رحمه الله په نېز له اوبو څخه ماسوا په بل شي سره نجاست نه پاکيږي.

دليل: د دې حضراتو دليل دا دی چې پاکونکی شی چې کله په اول وار د نجاست سره يو ځای او ټکر سي، نو هغه په خپله هم نجس سي، يعنې اوبه يا بل پاکونکی شی چې کله پر نجاست واچول سي او د نجاست يو څه اجزاء په دې کې راسي نو دا خپله ناپاکه سي، او ښکاره ده چې کوم شی په خپله ناپاکه وي هغه به نور شيان څرنگه پاک کړي! نو د عقل او قياس تقاضا خو دا وه چې په اوبو سره هم د نجاستونو پاکول ممکن نه وای، خو څرنگه چې له اوبو څخه ماسوا هيڅ چاره نسته، نو ځکه له قياس څخه خلاف اوبه مطهر (پاکونکي) او ليري کونکي ومنل سوې، لېکن په نورو شيانو کې به د قياس خلاف عمل نه کيږي، او له اوبو څخه ماسوا به نور شيان مطهر نه منل کيږي.

د شيخينو دليل: دا دی چې له اوبو څخه ماسوا نور بهېدونکی (مائع) شيان ځکه پاکونکي دي چې په هغو سره نجاست ليري کېدای سي او اوبه ځکه پاکونکي دي چې په دې کې د نجاست ليري کولو معنی پرته ده، نو که دغه معنی "د نجاست ليري کولو" په نورو شيانو کې راسي نو بايد چې هغه هم پاکونکي سي، بلکې اوبه بعضي نجس رنگونه نه سي ليري کولای، خو سرکه يې ليري کولای سي.

والنجاسة الخ پاته سوه د دې حضراتو دا خبره چې د نجاست سره په اول وار يو ځای کېدلو باندې اوبه مردارېږي، نو د دې جواب دا دی چې د اوبو مردارېدل د نجاست د اجزاؤ سره د مجاورت (همسايستوب) په وجه دي، خو کله چې د نجاست اجزاء وبهېږي او ختم سي نو محل يعنې جامه هم پاکه سي. (يعنې کله چې اوبه پر نجاست ولوېږي، نو نجاست له خپل ځان سره ويږي، او نجاست ليري سي، او څرنگه چې نجاست ليري سي، نو جامه او داسې نور هم پاک سي).

د جواب الكتاب الخ صاحب د هدایه فرمایي: په قلوري کې چې کوم حکم ذکر سوی دی په هغه کې د جامې او بدن په مينځ کې هيڅ فرق نسته، يعنې لکه څرنگه چې په اوبو او بهېدونکي شي باندې جامې پاکيږي، دغه رنگه بدن هم په دواړو باندې پاکيږي، او د امام ابو حنيفه رحمه الله قول هم دا دی، او د امام ابو يوسف رحمه الله په دوو روايتونو کې يو روايت هم دغه ډول دی.

ودنه الخ له امام ابو يوسف رحمه الله خخه دويم روايت دا دی چي هغه په جامو او بدن کي فرق کړی دی، چي بدن صرف په اوبو باندي پاکيږي، او جامه په دواړو يعني په اوبو او بهلونکي شي باندي پاکيږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي دوه اختلافه ذکر سوي دي: ① اول اختلاف په تطهير الانجاس بالمانعات کي دی، په دې مسئله کي راجع قول د شيخينو رحمه الله دی، وقال في الهندية: يجوز تطهير النجاسة بالماء وبكل مائع طاهر يمكن ازالته به كالخل وماء الورد ونحوهما مما اذا عسر انحصر (الهندية ج: ١، ص: ٢١). ② دويم اختلاف په تطهير البدن من النجاسة بما سوى الماء کي دی، په دې کي راجع قول د امام ابو حنيفه رحمه الله دی. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٥]

په مړلو سره د نجاست د ليري کولو تفصيل

وَإِذَا أَصَابَ الْخُفَّ نَجَاسَةٌ لَهَا جِرٌّ او کله چي پر موزه جسم لرونکی نجاست ولگيږي **كَالزُّوْثِ وَالصُّدْرَةِ** لکه خوشايي او د انسان غايطه مواد **وَالدِّمِ وَالْبُيُوتِ** او لکه وينه او مني **فَقُبْحٌ** او بيا دا نجاست وچ سي **فَذَلِكَ بِالْأَرْضِ** او بيا يې پر مخکه ومري **جَهْلٌ** نو دا جائز دي (يعني په دې موزه کي لمونځ جائز دی) **وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ** او دا استحسان دی **وَقَالَ مُحْتَدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ** او امام محمد رحمه الله فرمايي: چي جائز نه دی **وَهُوَ الْقِيَاسُ** او دا قياس دی **إِلَّا فِي النَّبِيِّ خَاصَّةً** مگر فقط په مني وو کي **لَأَنَّ الْمُتَدَاخِلَ فِي الْخُفِّ لَا يُزِيلُهُ الْخُفَّ وَالذَّلْكَ** ځکه کوم شی چي په موزه کي داخل سي هغه په وچېدلو او په مړلو سره نه ليري کيږي **بِخِلَافِ النَّبِيِّ عَلَى مَا نَذَرْنَا** په خلاف د مني وو چي وجه به يې مود ذکر کړو **وَلَهُمَا: قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** او د شيخينو دليل د نبی ﷺ دا قول دی **فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا أَذَى فَلْيَنْسَخْهُمَا بِالْأَرْضِ** که په دې دواړو (موزو) کي نجاست وو نو پر مخکه دي يې ومري **فَإِنَّ الْأَرْضَ لَهَا طَهْرٌ** ځکه چي مخکه د دوی لپاره پاکونکې ده **وَلَزَّ الْجِلْدُ لِصَلَاتِهِ لَا تَنْدَاحِلُهُ أَجْزَاءُ النَّجَاسَةِ** او په دې وجه چي په چمړه (خرمن) کي د سخت والي په وجه د نجاست اجزاء نه داخلېږي **إِلَّا قَلِيلًا** خو ډېر لږ **ثُمَّ يَجْتَنِبُ بِهِ الْجُرْمَ إِذَا جَفَّ** او بيا چي کله وچ سي نو د نجاست جسم (په خپله) هغه اجزاء جذبي **فَإِذَا زَالَ زَالَ مَا قَامَ بِهِ** نو بيا چي کله هغه جسم زائل سي نو کوم اجزاء چي په هغه سره قائم وي هغه هم زائل سي.

تشریح: ﴿عَذْرَةٌ﴾ د انسان غايطه مواد، فضله، ﴿ذَلْكَ﴾ د نصر د باب مصدر دی: مړل، ﴿عَلَاةٌ﴾ سختېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که د يو سري موزه په داسي نجاست ککړه سوه چي هغه جسم داره وو (يعني ليدل کېدی) لکه خوشايي، غايطه مواد، بهلونکي وينه، مني او داسي نور، او بيا هغه نجاست وچ سو، او دې سري موزه پر مخکه ومړل، او نجاست يې صفا يې کړی، نو (د شيخينو په نهز) هغه موزه پاکه سوه، او په هغې کي لمونځ کول جائز دي، دا حکم استحساني دی، يعني د قياس په مقابله کي دی، او امام محمد رحمه الله فرمايي چي جائز نه دی، يعني په

• القول الرابع: قولنا كذا في الحاشية ج: ١، ص: ١٣، و البحر الرائق ج: ١، ص: ٢٨٧ [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٢٦]

• تحرير: أخرجه ابو داود في كتاب الطهارة، باب الأذى يصيب النعل، حديث رقم: ٣٨٥ - ٣٨٦.

داسي کولو سره موزه نه پاکيږي، بلکي د دې پرېول ضروري دي خو ماسوا له مني وو څخه، او د مني وو په باره کي به وروسته بيان وکړو. دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ قَوْل د قياس مطابق دی.

د امام محمد دليل: دا دی چي کله د نجاست اجزاء موزې ته ورسيږي نو هغه د موزې سره ومېنلي، بيا په وچېدلو او ګرولو سره هغه نه زائله کيږي، بلکي له وچېدلو وروسته هم نجاست پاته وي.

د شيخينو دليل: د حضرت ابو سعيد خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ يَصِلُ فُخْلَعُ نَعْلَيْهِ فُخْلَعُ الْقَوْمِ نَعَالَهُمْ فَقَالَ ﷺ لَهُمْ بَعْدَ الصَّلَاةِ لِمَا خَلَعْتُمْ نَعَالَكُمْ؟ قَالُوا رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ نَعْلَيْكَ فُخْلَعًا فَقَالَ ﷺ أَخْبَرَنِي جَبْرِيلُ إِنَّ فِيهِمَا قَدْرٌ إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ بَابَ الْمَسْجِدِ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ فَإِنَّ رَأْيَ فِيهِمَا قَدْرًا فَيَسْحَقُهُمَا بِالْأَرْضِ،** (يعني نبي ﷺ لمونځ کوی، او خپلي مچني يې وکښلې، نو صحابه وو هم خپلي مچني وکښلې، کله چي نبي ﷺ له لمانځه څخه فارغ سو، نو صحابه وو ته يې وفرمايل: تاسو ولي مچني وکښلې؟ هغوی ورپل اي د الله رسول (ﷺ) موږ وليدل چي تاسو خپلي مچني وکښلې، نو موږ هم وکښلې، نبي ﷺ وفرمايل ما خو ځکه وکښلې چي حضرت جبريل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خبر راکړی چي ستا په مچنو کي نجاست دی، کله چي په تاسو کي څوک د مسجد دروازي ته راسي، نو مچني دي وړوي او وړوي او دي وگوري! که څه نجاست په نظر ورغلی نو پر مځکه دي يې ومړي)، او په بل روايت کي داسي هم ذکر سوي دي: **فَإِنَّ الْأَرْضَ لَهَا طَمُورٌ،** (ځکه چي مځکه د دې موزو لپاره پاکونکې ده)، له دې حديث څخه معلومه سوه چي که موزه په نجاست لږلې وه، نو هغه دي پر مځکه ومړي، د پرېول لپاره هيڅ ضرورت نسته.

عقلي دليل: دا دی چي موزه له څرمني (چمري) څخه جوړه سوې ده، نو په دې کي د نجاست اجزاء نه سي جذب کېدلای، خو ډېر لږ، بيا چي کله دا لږ هم وچ سي، نو هغه اجزاء د دې نجاست جسم په خپله جذب کړي، او چي کله د نجاست جسم زائله سي، نو کوم اجزاء چي په دې جسم کي جذب سوي وي، هغه هم زائله سي.

راجع قول: پورتنۍ مسئله کي راجح قول د شيخينو دی، قال العلامة قاضيخان رَحْمَةُ اللهِ (الحف) اذا اصابته النجاسة ان كانت النجاسة متجسدة كالعدرة والروث والمني يطهر بالحث اذا بيسأت الى ان قال اذا مسحها على وجهه المبالغه بحيث لا يبقى لها اثر يطهر وعليه الفتوى لعموم البلوى (الغاية ج: ١، ص: ١٢٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٤٦]

لوند نجاست به څرنگه پاکيږي؟

وَالرُّطْبُ لَا يَجُوزُ او په لاندې نجاست کي (پر مځکه مږل) جائز نه دي **حَقٌّ يُفْسِلُهُ** تردې چي هغه پرېولي **لَأَنَّ السَّخْمَ بِالْأَرْضِ يَكْتُمُهُ** ځکه چي پر مځکه مږل نجاست نور زياتوي **وَلَا يَطْهَرُهُ** او پاکوي يې نه **وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحْمَةُ اللهِ: أَنَّهُ إِذَا مَسَحَهُ بِالْأَرْضِ حَتَّى لَمْ يَبْقَ أَثَرُ النَّجَاسَةِ يَطْهَرُ** او نه امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه را نقل سوي دي: چي کله لوند نجاست پر مځکه په داسي طريقه سره ومړي چي د نجاست هيڅ اثر پاته نه سي نو پاکيږي **لِعُمُومِ التَّلَوُّيِّ وَإِطْلَاقِ مَا يَرَوْنَ** د عموم بلوی په وجه او د حديث د اطلاق په وجه **وَعَلَيْهِ مَسَائِلُ خَنَاسَ** او زموږ مشايخ رَحْمَةُ اللهِ (هم) پر دغه قول دي.

اللفات: ﴿لَمْ يَنْتَقِ﴾ په اصل کې لَمْ يَنْتَقِ وو د لَمْ جازمه په وجه یې آخري “ی” حذف سوه، بقی یېقی: پاته کېدل.

﴿عَلَّوْهُمُ الْبُلْوَى﴾ د ابتلاء عامېدل، په یو شي باندې د هریوه مبتلا کېدل.

تشریح: مسئله: داده چې که موزه په لاندې نجاست سره ولړل سوه لکه خوشایي، غایطه مواد، ویني او داسې نور او دالوند نجاست تر اوسه پوري وچ سوی هم نه وو، نو پر مخکې باندې په مړلو سره نه پاکېږي، بلکې پرېولل یې ضروري دي. ځکه که لوند نجاست پر مخکې ومړل سي نو هغه نور هم خورېږي، او ښکاره ده چې په دې سره موزه نوره هم مردارېږي. پاکېږي نه.

وعن أبي يوسف النخ له امام ابو يوسف رحمه الله شخه روایت سوی دی چې کله د لاندې نجاست په صورت کې موزه په داسې طریقه سره پر مخکې ومړل سي، چې د نجاست اثر ولاړ سي نو پاکېږي، بیا یې د پرېولو ضرورت نسته، ځکه چې په دې کې عموم بلوی ده، یعنې په عامه توګه په دې خلګ مبتلا دي. او که پرېولل ضروري وګرځول سي نو ډېر غټ تکلیف به مینځ ته راسي، دویمه خبره داده چې حدیث فلیسهما بالأرض مطلق دی، په دې کې د لاندې او وچ نجاست په مینځ کې هېڅ فرق نه دی ذکر سوی، زموږ د مشایخو قول همدغه دی. او هم پر دې فتوی ده.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، قال العلامة ابن الهمام رحمه الله ان ابی یوسف

رحمه الله لم یقیده بالهفاف وعلی قول ابی یوسف رحمه الله اکثر المشائخ وهو المختار لمعومر البلوی (فتح القدير ج: ۱، ص: ۱۲۲). القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۲۷

که موزه په متيازو ولړل سي نو څرنگه به پاکېږي؟

قَدْ أَصَابَهُ بِإِذْنِ الْفَيْسِ بيا که پر موزه متيازي ولګېږي او وچي سي لَمْ يَمْزُحْهُ يَفْسِيلُهُ نو له پرېولو څخه بغير (په هغو کې لمونځ کول) جائز نه دي وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا لَا جُزْمَ لَهُ او دا حکم د هر هغه نجاست دی چې هغه لره جسم نه وي كَالْغَبْرِ لکه شراب لِأَنَّ الْأَجْزَاءَ تَشْتَرِبُ فِيهِ ځکه چې د نجاست اجزاء په دې کې چيښل کېږي (يعني د نجاست چې پر کوم شي ولګېږي، په هغه کې د نجاست اجزاء جذب کېږي) وَلَا جَاوِزَ يَجْذِبُهُ او (بل) داسې جذب کونکی شی هم نسته چې دغه اجزاء جذب کړي وَقِيلَ: مَا يَشْتَمِلُ بِهِ مِنَ الرَّمْلِ او ويل سوي دي: کوم رېګ چې د نجاست سره متصل سي (يعني ومېلي) جُزْمَ لَهُ هغه د نجاست لپاره جسم دی.

اللفات: ﴿جَاوِزَ﴾ د ضرب د باب اسم فاعل دی: جذب کونکی، چيښونکی.

تشریح: فرمایي: که موزه په متيازو يا يو بل داسې نجاست سره ککړه سوه چې هغه جسم داره نه وو، لکه متيازي، شراب او داسې نور، نو په دې صورت کې له پرېولو څخه بغير موزه نه پاکېږي، او فقط تر مړلو وروسته اغوستل او لمونځ پکښې کول جائز نه دي، ځکه چې د جسم نه درلودلو په وجه د نجاست اجزاء د موزې سره مېښلي. او د دې اجزاؤ د جذبېدلو لپاره یو شی هم نسته، نو خامخا به پرېولل کېږي، بل ډول نه پاکېږي.

وقيل ان په دې لړ کې له امام ابو يوسف رحمه الله شخه يو قول دا را نقل سوی دی چې که موزه په متيازو او داسې نور شيانو ککړه سي او بيا رېګ يا يو بل داسې جسم لرونکی شی پر واخلو سي، (يعني بيا په رېګ يا يو بل جسم داره شي

کي ومړل سي) نو دغه رېگ يا جسم داره شی د متيازو او نورو لپاره جسم جوړېږي. او د متيازو او نورو اجزاء په دې جسم داره شي کي جذبېږي، نو بيا که موزه ومړل سي، نو په مړلو سره پاکېږي.

مرداره جامه (کپړه) به څرنگه پاکېږي؟

وَالشُّوبُ لَا يُجْزَى فِيهِ إِلَّا الْغَسْلُ او په کپړو (جامو) کي له پرېولو څخه مساوې بل څه جائز نه دي وَإِنْ يَحْسُ که څه هم هغه جامې وچي سي لَأَنَّ الشُّوبَ لِيُخْلَخِلَهُ ځکه په جامو کي د خپل نرموالي (پوستوالي) په وجه يَتَذَاخَلُهُ كَثِيرٌ مِنْ أَجْزَاءِ النَّجَاسَةِ د نجاست ډېر اجزاء داخلېږي فَلَا يُخْرِجُهَا إِلَّا الْغَسْلُ چي هغه اجزاء صرف پرېولل ایستلای سي.

اللفات: **﴿تَغْلُظُ﴾** د تَغْلُظُ د باب مصدر دی: خلا والا کېدل (يعني د يو شي نرم کېدل او نه کلک کېدل).
تشریح: فرمايي چي که پر جامه او کپړه باندي نجاست ولگيږي، نو په دې صورت کي د دې د پاکولو صرف يوه لار سته، چي هغه غسل (يعني پرېولل) دي، ځکه چي کپړه نرمه او پسته وي، او په ډېره اندازه د نجاست اجزاء په توزي، چي هغه په وچېدلو سره هم نه وځي، نو ځکه د هغوی د ایستلو او د له منځه وړلو لپاره صرف او صرف اوبه ضروري دي.

د مني وو د پاکولو کولو طريقه

وَالنِّسَاءُ يَحْسُ او مني ناپاک دي يَجِبُ غَسْلُهُ پرېولل يې ضروري دي إِنْ كَانَ رَطْبًا که لاند، وه وَإِذَا جَفَّ عَلَى الشُّوبِ او که پر کالو وچ سو، أَجْزَأُ لِيَهُ الْغَرُكُ نو ګرول يې کافي دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * بِعَاشَةِ رَجُلٍ اللَّهُ عَنْهَا ځکه نبي ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته فرمايلي وو فَاغْسِلِيهِ إِنْ كَانَ رَطْبًا چي مني پرېوله که لاند، وه وَإِنْ كُنِيَ إِنْ كَانَ يَابِسًا او ګروره يې که وچ وه وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: النِّسَاءُ طَاهِرٌ او امام شافعي رحمه الله فرمايلي دي: چي مني پاک دي وَالْحُبَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَاهُ (لېکن) د ده په خلاف زموږ بيان سوي روايت حجت دی وَقَالَ الظَّهْرِيُّ * او نبي ﷺ فرمايلي دي إِنَّمَا يُغْسَلُ الشُّوبُ مِنْ خَمْسٍ چي کالي به له پنځو شيانو څخه پرېولل کيږي وَذَكَرَ مِنْهَا النِّسَاءُ او له هغو څخه يې مني هم ذکر کړه وَلَوْ أَصَابَ النِّبْدَنَ او که مني پر بدن ولگېدل قَالَ مَسْلُخَاتُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ: يَظْهَرُ بِالْفَرَكِ نو زموږ د مشائخو په نېز هغه هم په ګرولو سره پاکيږي لَأَنَّ النِّبْدَنَ فِيهِ أَشَدُّ ځکه چي په دې کي مبتلاوالی زيات دی وَعَنِ ابْنِ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ لَا يَظْهَرُ إِلَّا بِالْغَسْلِ او له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه روايت دی چي: له پرېولو څخه بغير نه پاکيږي لَأَنَّ خَرَاةَ النِّبْدَنِ جَادِيَةٌ ځکه چي د بدن ګرموالی (د مني وو) جنبونکی دی فَلَا يُؤَدِّي إِلَى الْعِزْرِ نو مني د جسم و طرف ته نه راګرځي وَالنِّبْدَنُ لَا يُنْكِنُ فَرَكُهُ او د بدن ګرول (هم) ممکن نه دي.

• تخريج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الطهارة، باب ما ورد فی طهارة المنی و حکمه، حدیث رقم: ۴۴۳.

• تخريج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الطهارة، باب نجاسة البول، حدیث رقم: ۴۵۲.

• القول الرابع: قول الجمهور كذا فی الدر المختار ج: ۱، ص: ۲۹. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۲۹]

اللفات: ﴿رطب﴾ لوند، ﴿ياوش﴾ وچ، ﴿الترقي﴾ دنصر دباب واحد امر مؤنث صيغه ده: مړل، (مړول)، ﴿جزم﴾ جسم، بدنه، (جملت).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې زموږ په نېز دانسانانو مني ناپاک (نجس) دي او که پر کپړو او کالو باندي ولگيږي. نو دلوندالي په صورت کي د هغو پرېولل واجب دي، لېکن دامام شافعي رحمه الله په نېز دانسانانو مني پاک دي، او که پر کپړو باندي ولگيږي نو پرېولل يې ضروري نه دي، بلکي صرف په مړلو او په گړولو سره پاکيږي.

دامام شافعي دليل: د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما حديث دی چې په فتح القدير اوبنايه کي داسي ذکر سوی دی: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الثَّعْتِ يُمِيبُ الثُّوبَ فَقَالَ: إِنَّمَا هُوَ بِمِثْلِ الْمَخَاطِ أَوْ الْبِرَاقِ. وَقَالَ: إِنَّمَا يَكْفِيكَ أَنْ تَمْسَحَهُ بِخُزْفَةٍ أَوْ إِذْخَرَهُ، (له حضرت ابن عباس رحمه الله روایت دی چې له نبي ﷺ څخه د مني وو په باره کي پوښتنه وسوه (چي دا پاک دي، که ناپاک؟) نو نبي ﷺ وفرمايل: دا د گړنگويا لانو په ډول دي، او ويې فرمايل: ستا لپاره دومره کافي ده چي دا صرف په يوه ټوټه يا اذخر وښو باندي وچ کړې) په دې حديث سره امام شافعي رحمه الله دليل په دې توگه نيسي چي نبي ﷺ مني د گړنگو او لانو په درجه کي گړځولي دي، گړنگ او لاني پاکي دي، نو ځکه به مني هم پاک وي.

دامام شافعي عقلي دليل: دادی چې له مني وو څخه انسان پيدا کيږي، او انبياء کرام هم انسانان دي، اوس که موږ مني ناپاک وگرځوو، نو دانبياء پيدا کېدل به له يو ناپاک شي څخه لازم سي، او دا د هغوی له عظمت او مرتبې څخه خلاف دي.

زموږ دليل: هغه حديث دی کوم چي په کتاب کي ذکر سو چي نبي ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته وفرمايل چي که مني لاندې وه نو پرېوله يې او که وچ وه نو مېړه يې، په دې حديث سره موږ دليل په دې توگه نيسو چي نبي ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته د امر په صيغه سره د مني وو دلوندوالي په صورت کي د پرېولو حکم ورکړی دی او امرود وجوب لپاره راځي، نو که مني ناپاک نه وای نو نبي ﷺ به د امر په صيغه سره د پرېولو حکم نه کولای.

دويم دليل: هغه حديث چي نبي ﷺ فرمايي: له پنځو شيانو څخه جامې پرېولئ: (۱) متيازي (۲) غايطه مواد (۳) رښه (۴) قی (۵) مني، له دې څخه هم معلوميږي چي مني ناپاک دي، کنې له دې څخه به د جامو د پرېولو حکم نه کېدلای؛ دا دواړه حديثونه دامام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی.

جواب: پاته سو هغه حديث چي په هغه سره امام شافعي رحمه الله دليل نيسي، نو د هغه جواب دا دی چي دا حديث مرفوع نه دی، بلکي پر ابن عباس رضي الله عنهما موقوف دی، او زموږ بيان سوي دواړه حديثونه مرفوع دي، او ښکاره ده چي د مرفوع حديث په مقابله کي موقوف حديث حجت نه سي جوړېدلای، د ابن عباس رضي الله عنه د حديث متعلق علامه ابن الهمام دارالقطني په حواله سره ليکلي دي چي: لم يرفعه غير اسحاق الأزرق عن شريك القاضي. ورواه البيهقي من طريق الشافعي موقوفا على ابن عباس وقال هذا هو الصحيح (فتح القدير ج: ۱، ص: ۱۹۹)، صاحب د غنايه د دې جواب دا ورکړی دی چي د ابن عباس په حديث کي چي د المخاط والبراق په ذريعه کومه تشبيه ورکول سوې ده، له دې تشبيه څخه دانه لازميږي چي مني دي په طهارت کي د مخاط او براق په څير وي، بلکي دا هم احتمال سته چي دا تشبيه په سربښتوب او قلت تداخل کي وي، يعني څرنګه چي گړنگ او لاري سربښناکه غونډي دي، او په جامې او نورو کي سرايت نه کوي، او په گړولو سره صفا

کيږي، دغه رنگه مني هم سر ښکاکه غونډي دي او په جامه او نورو کي ډېر لږ سريات کوي، او دا هم په گډولو سره پاکيږي، نو دې احتمال په وجه د ابن عباس له حديث څخه د مني وو پر طهارت دليل نيول صحيح نه دی. (مناج ۱: ص ۱۹۹)

د امام شافعي د عقلي دليل جواب: دا دی چي موږ دامنو چي دانسان د پيدايښت اولنۍ شروع له مني وو څخه کيږي. لېکن اول په خپله انسان له مني وو څخه نه جوړيږي، بلکي له مني وو څخه وينه جوړيږي، له وينو څخه ټوټه (علقه) جوړيږي، بيا مضغه جوړيږي او تر دې وروسته يو وخت په دې کي روح پوکل کيږي، نو په دې حواله سره هم د مني وو پر پاکوالي دليل نيول صحيح نه دی.

دلوأصاب البدن... الخ فرمايي چي که پر بدن مني ولگيږي نو په دې سلسله کي د ماوراء النهر د علماوو رايه داده چي په گډولو سره بدن پاکيږي، ځکه چي په علامه توگه مني پر بدن لگيږي، او د هر چا لپاره فوراً مني پرېوتل ستونزمن دي. نو د عموم بلوی په وجه د مړولو او گډولو په ذريعه سره هم بدن پاکېدای سي.

په دې لړ کي له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه يو روايت دارنقل سوی دی چي که مني پر بدن ولگيږي نو صرف په پرېوتلو سره بدن پاکيږي، په گډولو سره نه پاکيږي. ځکه چي د بدن حرارات (گرموالي) مني جذبوي. نو جذب سوي اجزاء دوباره د جسم (جرم) و طرف ته نه راگرځي. نو ځکه دې اجزاء د ليري کولو لپاره د بدن پرېوتل ضروري دي. همداراز د بدن گډول هم ممکن نه دي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د جهموږو دی، يعني مني که وچ وه نو په مړولو سره پاکيږي. هغه که پر جامه وي، که پر بدن. قال العلامة الطحطاوی رحمه الله: ويظهر المني الجاف ولو مني امرأة على الصحيح بفركه عن الشوب وعن البدن بفركه في ظاهر الرواية (مخطوټی ج ۱: ص ۸۹). القول الرابع ج ۱: ص ۱۲۹

له هينداري يا توري څخه د نجاست ليري کولو طريقه

وَالنَّجَاسَةُ إِذَا أَصَابَتْ أَوْ السَّيْفَ أَوْ السَّيْفَ پر هينداره يا توره **اُكْتَفَى بِمَسْحِهَا** نو (فقط) د هغه پر ليري کولو دي اکتفا وکړي (يعني فقط په کپړه يا بل شي دي نجاست ځني وچ کړي) **لَأَنَّهُ لَا تَتَدَاخَلُهُمَا النَّجَاسَةُ** ځکه چي په دې شيانو کي نجاست نه سي داخلېدلای **وَمَا عَلَى ظَاهِرِهِ يَزُولُ بِالنَّسْجِ** او کوم نجاست چي پر دوی سربېره دی هغه په ليري کولو (او وچولو) سره زائليږي.

اللفات: ﴿مرأة﴾ هينداره.

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی، چي په هينداره او توره کي نجاست نه سي جذبېدلای، بلکي ټوله نجاست پر پورتنۍ حصه باندي لگيږي، نو ځکه صرف پر مثکې په مړولو (يا په کپړه يا بل شي باندي په وچولو او صفا کولو سره) هم د اشيان پاکيږي، او پرېوتل يې ضروري نه دي.

مخکه به څرنگه له نجاست څخه پاکيږي؟

وَإِنْ أَصَابَتْ الْأَرْضَ نَجَاسَةً او که نجاست پر مثکې ولگېدی **فَقَطَّ بِالسَّيْفِ وَذَهَبَ أَثَرُهَا** او بيا په لمر سره وچ سواو اثير يې هم ختم سو **جَاءَتْ الصَّلَاةُ عَلَى مَكَانِهَا** نو د دغه نجاست پر ځای لمونځ کول جائز دي **وَقَالَ زُرَّ وَالسَّافِيُّ**

رَحِمَهُمَا اللَّهُ لَا يَجُوزُ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي جائز نه دي لِأَنَّهُ لَمْ يُوجَدْ الْمُرْتَدُّ حَكَّة چي يو ليري کونکي شي نسته وَلِهَذَا لَا يَجُوزُ التَّيْمُّ بِهِ همدا وجه ده چي په دې سره تيمم کول جائز نه دي وَلَنَا: قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل: د نبي ﷺ دا قول دى زَكَاتُ الْأَرْضِ يُنْسَأُ د محکمي پاکوالی د هغې وچېدل دي وَإِنَّمَا لَا يَجُوزُ التَّيْمُّ او تيمم په دې وجه جائز نه دى لِأَنَّ طَهَارَةَ الْمَعِينِ ثَبَتَتْ شَرْطًا بِنَيْسِ الْكِتَابِ حَكَّة چي د خاوري پاکېدل په قرآني آيت سره ثابت سوي دي فَلَا تَنَادَى بِهَا ثَبَتَ بِالْحَدِيثِ نو دغه به په هغه شي سره نه اداء کيږي کوم چي په حديث سره ثابت وي. (مطلب دا چي د حديث په وجه قرآني آيت نه سي پرېنول کېدای)

اللفات: ﴿فَيْس﴾ د ضرب د باب مصدر دي: وچېدل، ﴿عَرِضٌ﴾ د محکمي مخ، د کروندې محکمه، مراد خاوري دي.
تشریح: که پر محکمه باندي نجاست ولگيږي، او بيا په لمريا په اوريا په هوا يا بل شي باندي وچ سي، او د نجاست اثر رنگ بوی او نور هم ختم سي، نو پر دغه حای لمونځ کول جائز دي، لېکن تيمم پر دغه حای تيمم کول جائز نه دي، امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي پر دې محکمه لمونځ کول هم جائز نه دي.
 د امام زفر او امام شافعي دليل: دا دی چي دا محکمه په يقيني توگه مرداره سوې ده، او د نجاست (مردارۍ) ليري کونکي شی هم نسته، نو حکه به دا محکمه مرداره وي، او پر دې به لمونځ جائز نه وي، همدا وجه ده چي پر دې باندي تيمم په اتفاق سره جائز نه دی.

زهوږ دليل: د رسول الله ﷺ دا قول دى: زَكَاتُ الْأَرْضِ يَبْسَأُ، يعني د محکمي پاکوالی د دې وچوالی دی، او د دې په معنی بل حديث دا هم سته چي: أَيْمًا الْأَرْضُ جَفَتَ فَقَدْ طَهِّرْتَ، يعني کومه محکمه چي وچه سوه، نو هغه پاکه سوه.
جواب: د امام زفر او امام شافعي دليل جواب دا دی چي دا خبره غلطه ده چي د نجاست ليري کونکي شی نسته، بلکي د نجاست ليري کونکي شی سته، يعني حرارت او گرموالی، حکه څرنگه چي په اوريا باندي پاکوالي راځي، دغه رنگه په حرارت باندي هم راځي، هغه که حرارت کم وي او که زيات.

وإِنَّمَا لَا يَجُوزُ... الخ له دې حایه د امام زفر رَحِمَهُ اللَّهُ د قياس جواب ورکوي، خلاصه د جواب داده چي د تيمم لپاره د خاوري پاکوالی د قرآن پاک په نص سره ثابت دی: فَيَتِيمُوا صَعِيدَ طَبِيا، او کوم شی چي په نص سره ثابت وي، هغه قطعی الثبوت وي، نو دا ضروري ده چي د تيمم لپاره به پاکه خاوره کارول کيږي، او دلته د محکمي طهارت په خبر واحد سره ثابت دی چي زَكَاتُ الْأَرْضِ يَبْسَأُ، او کوم حکم چي په خبر واحد ثابت وي، هغه غير قطعي او ظني وي. نو تيمم چي د هغې لپاره د خاوري پاکېدل قطعي الثبوت دی، نو دا په هغه خاوره نه صحيح کيږي چي د هغې پاکېدل ظنی الثبوت وي.

نجاست غليظه او نجاست خفيفه (او په نجاست غليظه کي معاف مقدار)

وَلَقَدْ رَأَوْهُمَا ذَا ذُنُوبٍ مِنَ النَّجِيسِ الْمُفَظِّظِ او له نجاست غليظه څخه د يوه درهم په اندازه يا له دې څخه کم (معاف دي) كَالَّذِي فِي الْوَيْلِ وَالْخَيْرِ وَخَيْرُ الدَّهَائِمِ وَبِزِلِّ الْحِمَارِ لَكَ وَينه، متيازې، شراب، د چرگي گندگي او د خړه متيازې

حَالَاتُ السَّلَامَةِ او د دې سره لمونځ جائز دی إِنْ رَأَوْكَ تَحَوُّ او که تريوه درهم زيات سو نو لمونځ ور سره جائز نه دی وَقَالَ زُكْرٌ وَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: قَلِيلُ النَّجَاسَةِ وَ كَثِيرُهَا سَوَاءٌ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي د نجاست لږ اندازه او زياته اندازه دواړه برابر دي لَأَنَّ النَّجْسَ الْمَوْجِبَ لِلتَّطْهِيرِ لَمْ يُقْصَلْ ځكه چي د طهارت واجب وونكي نص (د قليل او د كثير) هيڅ فرق نه كړي دي وَلَكِنَّا: أَنَّ الْقَلِيلَ لَا يُنْكَرُ الشَّحَرُ عَنْهُ او زموږ دليل دا دی: چي د لږ نجاست څخه ځان غوړل گران دي فَيُجْعَلُ عَفْوًا نو ځكه به دا معافيري وَقَدْ رَأَى بِقَدَرِ الدِّرْهِمِ او موږ په يوه درهم سره د دې اندازه كړې ده أَخِذًا عَنْ مَوْضِعِ اسْتِجْاءِ اخيستنه مو كړې ده د استنجاء له ځای څخه (يعني د يوه درهم حكم موږ د استنجاء د ځای يعني د غلطو د راوتلو له ځای څخه راخيستی دی، ځكه چي د غلطو د راوتلو ځای هم تقريباً يو درهم دی) ثُمَّ يُرَوَّى اعْتِبَارُ الدِّرْهِمِ مِنْ حَيْثُ الْمَسَاحَةِ او بيا د درهم مقدار د مساحت (پيمايښت) په اعتبار سره (هم) را نقل سوي دی وَهُوَ قَدْرُ عَرْضِ الْكَفِّ فِي الْمَجْهِجِ او هغه د صحيح قول مطابق د ورغوي د پلنوالي په اندازه دی يُرَوَّى مِنْ حَيْثُ الْوُزْنِ او د وزن په اعتبار سره هم د درهم (اندازه) را نقل سوي ده وَهُوَ الدِّرْهُمُ الْكَبِيرُ الْبِشْقَالِ او هغه د غټ مشقال والا درهم دی وَهُوَ مَا يَبْلُغُ وَزْنُهُ مِثْقَالًا او د هغه وزن يو مشقال ته رسيږي وَقِيلَ فِي التَّوْفِيقِ بَيْنَهُمَا او د دواړو روايتونو د تطبيق په باره كي ويل سوي دي أَنَّ الْأَوَّلِيَّ فِي الرَّيْقِ وَ الثَّانِيَةَ فِي الْكُثِيفِ چي اول روايت د نري نجاست په باره كي دی او دويم روايت د غليظ (سخت او گاته) نجاست په باره كي دی وَإِنَّمَا كَانَتْ نَجَاسَةُ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ مُقْلَقَةً او د دې شيانو نجاست غليظه كېدل په دې وجه سره دي لَأَنَّهَا ثَبَتَتْ بِدَلِيلٍ مُقْطَعٍ به ځكه چي د دوی نجاست په قطعي دليل سره ثابت دی.

اللغات: ﴿عُزْرَم﴾ د چرگي فضله (گندگي)، ﴿مَسَاحَة﴾ پيمايښت، (پيمانه).

تشریح: نجاست پر دوه قسمه دی: (۱) نجاست غليظه (۲) او نجاست خفيفه، د دې دواړو په تعريف كي د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ او صاحبينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ اختلاف دی: د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز نجاست غليظه هغه دی چي په داسي قطعي نص سره ثابت وي، چي د هغه معارض بل د طهارت ثابت وونكي نص نه وي، او که دوه نصوص په خپل مينځ كي سره متعارض سوه، او له يوه څخه طهارت ثابتېدی او له بل څخه نجاست، نو دې ته نجاست خفيفه ويل كيږي؛ او د صاحبتو په نېز نجاست غليظه هغه دی چي د هغه پر نجسوالي اجماع واقع سوې وي، او نجاست خفيفه هغه دی چي په هغه كي عالماتو اختلاف كړی وي.

نومره د اختلاف: په خوشايوو (گوبرو) كي ښكاره كيږي، خوشايي د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز نجاست غليظه دي، ځكه چي له حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي په ليلة الجن كي دوی نبي ﷺ ته د استنجاء لپاره دوي ډبري او څه خوشايي راوړل نو نبي ﷺ ډبري واخيستلې او خوشايي وغورځول او وېي فرمايل: چي دارجس يعني نجس دي، او د دې حديث سره بل داسي معارض حديث نسته چي په هغه سره د خوشايوو طهارت ثابت سي، او د صاحبتو په نېز خوشايي نجاست خفيفه دي، ځكه چي د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز خوشايي پاک دي.

په نجاست کې معاف مقدار: له دې تمهید څخه وروسته د متن وضاحت ته راسخ! د مصنف رحمه الله له ذکر سوي عبارت څخه مقصد دا دی چې د نجاست څومره اندازه معاف ده، او څومره معاف نه ده، نو فرمایي چې په نجاست غلیظه (لکه بهیونکې وینه، متیازي، شراب، د چرګي ګندګي او د څره په متیازو) کې د یوه درهم په اندازه معاف دي. یا له دې څخه کم، که د دومره اندازه نجاست سره څوک لمونځ وکړي، نو لمونځ یې جائز دی، او بیا برابره خبره ده که دا دومره اندازه نجاست پر جامو (کالو) لګېدلی وي، او که پر بدن، خو که له یو درهم څخه زیات وي، نو هغه معاف نه دی او د هغه سره لمونځ جائز نه دی. دامام زفر او امام شافعي رحمه الله په نېز په قلیل او کثیر کې هېڅ فرق نسته، دواړه سره برابر دي، که لږ وي او که ډېر، لمونځ ورسره جائز نه دی، ځکه چې په نص کې د دې هېڅ تفصیل نسته.

زموږ دلیل دا دی چې لږ نجاست داسې شی دی چې له هغه څخه ځان ساتل ممکن نه دی، ځکه چې زیاتره وخت مچیان پر نجاست (مرداري) باندې کښېني او بیا د انسان پر جامو کښېني، همدارنګه د غوماشو له وینې څخه ځان ساتل هم ستونزمن دي، نو هر کله چې له لږ اندازې څخه ځان ساتل ممکن نه دي، نو دا معاف سو، ځکه چې د ضرورت دی. او د شریعت په دلائلو کې د ضرورت ځایونه مستثنی دي.

و قدرنا الخ پاته سوه دا خبره چې د کمي او زیاتي اندازه معیار څه شی دی؟، نو زموږ د عالمانو په نېز د یوه درهم په اندازه نجاست کم دی او چې تر یوه درهم ډېر سي، هغه زیات دی، او دا اندازه موږ د استنجاء پر ځای (یعني پر مخرج) قیاس کړې ده، ځکه چې د استنجاء ځای هم تقریباً د یوه درهم په اندازه دی، او د استنجاء ځای په اتفاق سره معاف دی. نو کوم چې د دې په اندازه وي هغه به هم معاف وي.

ثم یرؤی الخ فرمایي چې د درهم د تقدیر په سلسله کې له امام محمد رحمه الله څخه دوه روایتونه دي: یو روایت د مساحت دی، یعني د لاس د ورغوي د پلنوالي په اندازه، مفتي رشید احمد صاحب رحمه الله په احسن الفتاوی کې لیکلي دي چې فقهاؤ د ورغوي د پلنوالي د معلومولو لپاره د اطرقة لیکلې ده، چې په ورغوري کې دي اوبه راواخیستل سي. او ورغوی دي وغوړول سي نو په څومره ځای کې چې اوبه ودرېږي، هغومره پلنوالی مراد دی او د هغه په اندازه نجاست معاف دی. او د پیمایښت په اندازه سره د درهم اندازه ۱، ۱ اینچ (یعني تر یوه اینچ لږ غوندي زیات) یا ۲، ۷۵ سینتي میتر ده (احسن الفتاوی ج ۲، ص ۸۹)، دویم روایت دا دی چې له یوه درهم څخه مراد د یوه درهم وزن دی، او د یوه درهم وزن یو مثقال دی.

وقیل التوفیق الخ صاحب د عنايه رحمه الله لیکلي دي چې فقيه ابو جعفر رحمه الله د دې دواړو روایتونو په مینځ کې ډېر ښه تطبیق وړ کړی دی، هغه فرمایي چې اول روایت یعني د ورغوي د پلنوالي صورت د نجاست پر نرموالي او نري والي حمل کېږي، او دویم صورت یعني د مثقال د وزن صورت د نجاست پر سختوالي حمل کېږي. یعني په متیازو یا داسي نورو نجاستونو کې به د ورغوي د پلنوالي اعتبار کېږي، او په غایطه موادو او په داسي نورو جسم داره نجاستونو کې به د مثقال د وزن اعتبار کېږي.

رأنا کانت الخ فرمایي چې په عبارت کې وینو، متیازو، غایطه موادو او نورو ته نجاست غلیظه په دې وجه ویل سوي دي، چې هغه په قطعي دلیل سره ثابت سوي دي.

د درهم قسونه

① یو غټ درهم دی چې د هغه وزن یو مثقال کېږي، یا ۲۰ قیراطه، یا ۰، ۳۷۵ ټولې، یا ۴، ۳۷۵ ګرامه کېږي، او په پورتنۍ مسئله کې له درهم څخه مراد همدغه درهم دی. ② دویم درهم تر دې کوچنی وي، چې د هغه وزن ۰، ۷ مثقاله

يا ۱۴ قيراطه، يا ۳۰۰ گرامه كيږي. اوس په دغه درهم سره د زكات حساب كيږي. ③ درهم درهم تردې هم كوچنی وي چي دهغه وزن ۱۰۰ مثقاله كيږي. يا ۱۰ قيراطه. يا ۱۸۷۵۰ گرامه كيږي.

د نجاست خفيفه معاف مقدار

وَإِنْ كَانَتْ مُخَفَّفَةً أَوْ كُنَتْ نَجَاسَتٍ خَفِيفَةً (سپك) وَوَكَبُولَ مَا يُؤْكَلُ لَخُمُهُ لَكَ دَهْنٌ خَارِوِيَانُو مَتِيَايَ چي غوښي يې خوړل كيږي جَارَتِ الصَّلَاةُ مَعَهُ نو د هغه سره لمونځ جائز دی حَتَّى يَكُونَ رُبُّهُمُ الشُّوْبُ تردې چي د كالو (جامو) څلورمي حصې ته ورسيري يَزُودُ ذَلِكَ عَنْ أَنْ خَفِيفَةً رَجَعَهُ اللَّهُ داله امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ څخه روايت سوي دي إِنَّ الشَّعِيرَ فِيهِ بِأَلَكْثَرِ الْفَاحِشِ ځكه چي د نجاست خفيفه په باره كي به اندازه په كثير فاحش سره كيږي وَالزُّبْنَ مُلْتَحَقٌ بِالْكُلِّ فِي حَقِّ بَقْعِ الْأَحْكَامِ او په بعضي احكامو كي څلورمه حصه د كل سره يوځای سوي ده وَعَنْهُ: رُبُّهُمُ أَذْنُ شُوْبٍ تَجُوزُ فِيهِ الصَّلَاةُ او له امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ څخه دا روايت هم سوي دی چي د اذني درجې كپړه (ټوكر) چي په هغه كي لمونځ جائز وي (د هغه څلورمه حصه مراده ده) كَالْبُزْرِ لَكَ لَنُكٌ وَقِيلَ: رُبُّهُمُ التَّوَضُّعُ الَّذِي أَصَابَهُ* او ويل سوي دي: چي د هغه ځای څلورمه حصه مراده ده چي نجاست پر لگېدلی وي كَالذَّلِيلِ وَالذَّخْرِيسِ لَكَ لَمْنٌ او ترخزي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ: شِبْرٌ شِبْرٌ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ څخه روايت دی: چي لوېشت په لوېشت كي (بني كه نجاست يولوېشت لوړد او يوه لوېشت پلن وو نو دا ډېره اندازه ده) وَإِنَّمَا كَانَتْ مُخَفَّفَةً عِنْدَ أَنْ خَفِيفَةً وَأَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُمَا اللَّهُ او د مأكول اللحم خارويانو متياري د شيخنو په نېز ځكه نجاست خفيفه دي لَبْكَانِ الْإِخْتِلَافِ فِي نَجَاسَتِهِ چي ددې په نجاست كي اختلاف دی أَوْ لِيَتَفَارَضِ الثَّقَيْنِ عَلَى اخْتِلَافِ الْأَصْلَيْنِ يا د دوو نصونو د تعارض په وجه د دواړو حضراتو د اصولو د اختلاف پر بناء (د مأكول اللحم متياري نجاست خفيفه دي).

اللفات: ﴿وَشَرَرٌ﴾ لنگ، ازار، ﴿كِبَلٌ﴾ د كالو راڅرېدلې حصه. لَمْنٌ، ﴿وَلَحْرِيسٌ﴾ غالباً له دې څخه د كلو هره جلا او مستقلة حبه مراده لكه ترخزي، لستوني، كالو او نور، او د بعضو په نېز له دې څخه خاص ترخزي مراده دي.

تقويح: په دې عبارت كي د نجاست خفيفه د معاف سوي مقدار بيان كوي، فرمايې چي نجاست خفيفه د جلمو (كالو) له څلورمي حصې څخه تر كمې حصې پوري معاف دی. لكه د مأكول اللحم خارويانو متياري، او د څلورمي حصې په اندازه معاف نه دی، يعني كه پر كالو نجاست خفيفه د كالو له څلورمي حصې څخه كم لگېدلی وي، نو په هغو كالو كي لمونځ جائز دی، او كه د څلورمي حصې په اندازه يا تر هغې زيات لگېدلی وي، نو په هغو كي لمونځ جائز نه دی، او همدا له امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ څخه يو روايت دی.

دليل: دا دی چي د نجاست خفيفه په باره كي كثير (يعني ډېر مقدار) په فاحش سره اندازه كړی سوي دی. يعني كه نجاست خفيفه زيات ولگيږي، نو لمونځ ورسره جائز نه دی. او په ډېر احكامو كي څلورمه حصه د كل برابر ده، لكه د سر د څلورمي حصې مسح كول د ټوله سر د مسحي سره برابر ده، او كه د عورت څلورمه حصه ښكاره سوه نو د ټوله عورت د

• القول الرابع: هو رواية ربع العشر ان كان بدا و ربع الطرف امصاب ان كان نوبا كذا في الدر المختار ج. ۱، ص: ۲۳۵. [القول الرابع: ج. ۱، ص: ۵۰]

ښکاره کېدلو سره برابر دي. همدارنګه دا حرام په حالت کې د څلورمې حصې سر څړل د ټول سره د څړلو برابر ګرځول سوي دي. خلاصه دا چې څلورمه برخه د کُل قائم مقام ده، او له کُل څخه د نجاست خفیفه فاحش کثیر کېدل حاصلیږي. (یعنې که د یو شي ټوله حصه نجسه وي نو هغه شی به ټوله نجس وي). نو کوم چې د دې قائم مقام دی یعنې څلورمه حصه، نو په دې سره به هم فاحش کثیر کېدل حاصلیږي، او څرنګه چې فاحش کثیر په نجاست خفیفه کې معاف نه دی، نو ځکه موږ وویل چې که د کالو پر څلورمه حصه نجاست ولګیږي، نو په هغه کې به هم لمونځ جائز نه وي.

والربیع ملحق الخ پاته سوه دا خبره چې د کوم شي څلورمه حصه مراده؟ نو په دې باره کې د فقهاؤ اختلاف دی: له امام ابو حنیفه رَجَته الله څخه یو روایت دا را نقل سوی دی چې د ټوله بدن څلورمه حصه او د کالو څلورمه حصه مراده، که څه هم کالي غټ وي، امام ابن الهمام رَجَته الله فرمایلي دي چې همدا قول أحسن (غوره) دی. او له امام ابو حنیفه رَجَته الله څخه دا هم را نقل سوي دي چې د ادنیٰ ما یجوز به الصلاة څلورمه حصه مراده، یعنې چې لږ تر لږه دومره کالي او کپړې وي چې په هغه کې لمونځ جائز کیږي، د هغه څلورمه حصه مراده، لکه لنگ او ځینې عالمان فرمایي چې د کالو پر کوم ځای چې نجاست لګیدلی وي، د هغه ځای څلورمه حصه مراده، لکه لمن یا سدری. نو که د لمن پر څلورمې حصې باندي نجاست ولګیږي، نو په دې کالو کې به لمونځ جائز نه وي. د امام ابو یوسف رَجَته الله روایت دا دی چې که نجاست یوه لوېشت اوږد او یوه لوېشت پلن وو، نو دا کثیر فاحش دی، په دومره اندازه کې لمونځ جائز نه دی. او که له دې څخه کم وو، نو جائز دی. او دا اندازه معاف ده.

وإنما كانت مخففة الخ صاحب د هدایې رَجَته الله فرمایي چې د ماکول اللحم څارویانو متیازي د شیخینو رَجَته الله په نېز نجاست خفیفه دي. د امام صاحب په نېز خو په دې وجه نجاست خفیفه دي، چې د ماکول اللحم د متیازو په حکم کې نصوص سره متعارض دي، حدیث د عرنیینو د دې پر پاکوالي دلالت کوي. او حدیث د استزها من البول فإب عامّة عذاب القبر منه پر دې دلالت کوي چې مطلقاً متیازي نجسي (اوپلستي) دي (هغه که د ماکول اللحم څارویانو وي او که د غیر ماکول اللحم).

د امام ابو یوسف رَجَته الله په نېز ځکه نجاست خفیفه دي چې د ماکول اللحم د متیازو په پاکوالي او ناپاکوالي کې د مجتهدینو اختلاف دی. یعنې د امام محمد رَجَته الله په نېز پاکي دي، او د نورو حضراتو په نېز نجسي دي، نو ځکه به د هغو متیازي نجاست خفیفه وي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجح قول د ځینو عالمانو دی یعنې: که د کالو پر کوم ځای نجاست لګیدلی وي، د هغه ځای څلورمه حصه مراده، لکه لمن یا السونۍ یا سرونده، (یا بدن پر کوم اندام چې نجاست لګیدلی وي، د هغه اندام څلورمه حصه مراده) نو که د لمن پر څلورمې حصې باندي نجاست ولګیږي، نو په هغه کالو کې لمونځ جائز نه دی.

په درمختار کې راغلي دي: وعليه الفتوى (الدر المختار ج: ۱، ص: ۲۳۵). القول الرابع ج: ۱، ص: ۵۰۰

که پر کالو خوشایي یا خرشینه ولګیږي نو په هغه کالو کې د لمونځ حکم

قَدْ أَصَابَ النَّوَثِ مِنَ الزَّوْثِ أَوْ مِنْ أَفْعَالِ النَّهْرِ أَكْثَرُ مِنْ قَدْرِ الذَّرْهِ أَوْ كَهْرِ كَالُو (جامو) خرشینه یا د غوا خوشایي تر یوه درهم زبات ولګیږي لَمْ تَجْزِ الصَّلَاةُ فِيهِ مُنْذُ أَنْ حَنِيفَةً رَجَته الله نو د امام ابو حنیفه رَجَته الله په نېز په هغه کالو کې

لعمونځ جائز نه دی لَأَنَّ النَّاسَ الْوَارِدِينَ نَجَاسَتِهِمْ حُكْمٌ فِيهِمْ خو شایو په نجاست کې نص راغلی دی وَهُوَ مَا رَوَى او هغه نص داروایت دی أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ رَفَعَهُ بِالنَّجَاسَةِ وَقَالَ: هَذَا رَجْسٌ أَوْ رُكْسٌ چې نبي ﷺ خو شایي و غورخوله او وېي فرمایيل: دارجس یا مردار دي لَمْ يَحَارِضْهُ غَيْرُهُ او د دې نص سره یو بل معارض نص (هم) نَسْتَهُ وَبِهَذَا يَثْبُتُ التَّغْلِيظُ عِنْدَهُ او په دې سره د امام ابو حنیفه رحمه الله په نېز تغلیظ ثابتېږي وَالشَّخِيفُ بِالشَّحَارِضِ او تخفیف په تعارض سره ثابتېږي وَقَالَ: * يُخْرِجُهُ حَتَّى يَفْحَشَ او صاحبین فرمایي: چې (لعمونځ) جائز دی تر دې چې هغه فاحش سي لَأَنَّ لِلاَّجْتِهَادِ فِيهِ مَسَافًا حکه چې په دې کې د اجتهاد کنجایش سته وَلِهَذَا يَثْبُتُ الشَّخِيفُ عِنْدَهُمَا نو په دې وجه د صاحبینو په نېز تخفیف ثابتېږي وَلَأَنَّ فِيهِ مَرَّةً لَامْتِلَاءِ الطَّرِيقِ بِهَا او په دې وجه هم چې په خو شایو (او) خرشینو) سره د لارو ډکېدلو په سبب په هغو کې ضرورت دی وَهُي مُؤْتَرَةٌ فِي الشَّخِيفِ او ضرورت په تخفیف کې مؤثر دی بِخِلَافِ بَوْلِ الْحِمَارِ په خلاف د خره د متیازو لَأَنَّ الْأَرْضَ تَنْشِفُهُ حکه چې محکه هغه جذبوي قُلْنَا: الضَّرُورَةُ فِي النِّعَالِ موږ وایو: چې ضرورت صرف په خپلیو کې ثابت دی وَقَدْ أَثَرَتْ فِي الشَّخِيفِ مَرَّةً او ضرورت یو وار په تخفیف کې مؤثر دی حَتَّى تَطْهَرَ بِالنَّسِجِ تر دې چې خپلی په صفا کولو سره پاکېږي (یعني په مخکه باندې په مېلو سره پاکېږي) فَتَكْتَفِي مُؤْتَرَتَهَا نو د ضرورت په صورت کې به کفایت کوي (بله معنی یې دا ده چې: بس مملومره تخفیف کافي دی) وَلَا فَرْقَ بَيْنَ مَا كَوَّلَ النَّحْمَ وَغَيْرِ مَا كَوَّلَ النَّحْمَ د ماکول اللحم او غیر ماکول اللحم حیواناتو په متیازو کې هیڅ فرق نسته وَزُفَرُ رَجَبِ اللَّهِ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا او امام زفر رحمه الله په دواړو کې فرق کړی دی فَوَافَقَ أَبَا حَنِيفَةَ رَجَبُ اللَّهِ فِي غَيْرِ مَا كَوَّلَ النَّحْمَ نو په غیر ماکول اللحم کې یې د امام ابو حنیفه رحمه الله سره موافقت کړی دی وَوَافَقَهُمَا فِي الْمَأْكُولِ او په ماکول اللحم کې یې د صاحبینو سره موافقت کړی دی وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَبُ اللَّهِ أَنَّهُ لَمَّا دَخَلَ الرَّيْ او له امام محمد څخه روایت دی چې کله هغه د "ری" ښار ته ورغلی وَرَأَى النِّبْلَى او په دې مسئله کې یې عموم بلوی ولیدل (یعني په علمه توګه یې خلک په دې کې مبتلا ولیدل) أَفْتَى بِأَنَّ الْكَثِيرَ الْقَاحِشَ لَا يَنْتَمُ أَيْضًا نو دفتوی یې ورکړه چې کثیر فاحش هم لعمونځ نه منع کوي وَقَاسُوا عَلَيْهِ طَبْنَ بَخَارَى او مشاخو پر دې دبخاراختي قیاس کړي دي وَعِنْدَ ذَلِكَ رُجُوعُهُ فِي الْخُفِّ يَرَوَى او هم په دغه وخت کې د موزو په مسئله کې د امام محمد رحمه الله رجوع راتلل سوي ده.

اللفات: **«رَوَى»** وچ خو شایي، **«أَتَجَسَّ»** جمع د ځي او ځي ده: خرشیننه (په علمه توګه زوت د خوا فضله یعني خو شایي ته ویل کیږي او ځي د خره او آس فضله یعني خرشینو ته ویل کیږي، او کله نا کله د یو بل پر ځي هم استعمالېږي، لکه دله چې د عبارت په لوله جمله کې استعمال سوي دي)، **«رُكْسٌ»** ناپاک، مردار **«مَمْلُوءٌ»** کنجایش، ځایېدنه، **«شَخِيفٌ»** جذبول، ځپېدل.

تشریح: مسئله: داده که په کالو (جامو) باندې خرشیننه یا خوشایي له یوه درهم څخه زیات ولگیري، نو دامام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز په دغه کالو لمونځ جائز نه دی. او د صاحبینو رَحْمَتُهُمْ اللهُ په نېز جائز دی.

د امام ابو حنیفه دلیل: دا دی چې خرشیننه او خوشایي نجاست غلیظه دي. ځکه چې د دوی د نجاست په باره کې حدیث راغلی دی، لکه څرنګه چې له عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روایت دی: (نبي ﷺ راته وفرمایل چې درې ډبرې راوړه! لېکن ما تر لتون وروسته دوی ډبرې پیدا کړې او دریمه مې د خوشایو یوه ټوکره پیدا کړه. نبي ﷺ ته مې راوړه. نو نبي ﷺ دوی ډبرې واخیستلې او خوشایي یې وغورځول، او یې وفرمایل: چې دا مردار دي؛ نو له دې حدیث څخه د خوشایو نجاست ثابت سو، او یو بل داسې نص هم نسته چې په هغه سره د خوشایو پاکوالی ثابت سي، نو ځکه به دا نجاست غلیظه وي، ځکه چې دامام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز که د نجاست په باره کې دوه متعارض نصونه نه وي، نو هغه نجاست غلیظه دي (لکه څرنګه چې مخکې ذکر سو). نو په دې وجه خوشایي او خرشیننه د امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز نجاست غلیظه دي، او په نجاست غلیظه کې له یوه درهم څخه زیاته اندازه معاف نه ده، نو ځکه به لمونځ ورسره جائز نه وي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې پچي، خرشیننه او خوشایي د شیان نجاست خفیفه دي، ځکه چې د دې شیانو په طهارت او نجاست کې د عالمانو اختلاف دی. امام مالک رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې د شیان پاک دي. او د نورو عالمانو په نېز مردار دي، او مخکې ذکر سو چې د صاحبینو په نېز په یو شي کې د مجتهدینو اختلاف د خفت سبب دی. یعنې چې مجتهدین د یو شي په نجاست او طهارت کې اختلاف وکړي، نو هغه د دې شي د نجاست خفیفه کېدلو دلیل دی. او نجاست خفیفه چې د کالو له څلورمې حصې څخه کم وي او له یوه درهم څخه زیات وي نو په هغه کالو کې لمونځ جائز دی.

د صاحبینو دویم دلیل: دا دی چې په خرشینو کې او خوشایو کې ضرورت متحقق دی، او په دې کې عموم بلوی ده. ځکه چې په عامه توګه په لارو او کوڅو کې پراته وي، ځان ځنې ساتل گران دي. او ضرورت د تخفیف سبب دی. نو په خرشینو او خوشایو کې د عموم بلوی په وجه هم تخفیف پیدا سو.

بخلاف بول الحار الخ فرمایي: په خلاف د خړه له متيازو څخه، له دې ځای څخه د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: دا دی چې څرنګه په خوشایو او خرشینو کې ضرورت سته، نو دغه رنگه د خړه په متيازو کې هم ضرورت او عموم بلوی سته، نو باید د خړه متيازو ته هم نجاست خفیفه وویل سي، حال دا چې تاسو د خړه متيازو ته نجاست غلیظه وایاست.

جواب: دا دی چې د خړه په متيازو کې ضرورت او عموم بلوی نسته. ځکه چې متیازي مځکه جذبي. او پر مځکه باندې متیازي نه ښکاره کیږي، او د لارویانو پر کالو او نورو نه لګیږي. بلکې ژر وچيږي. په خلاف د خرشینو ځکه چې دا مځکه نه سي جذبولای. او د لارویانو پر کالو باندې دلګېدلو بېرته پکښې سته.

د صاحبینو پر دلیل اعتراض: د صاحبینو پر ذکر سوي دلیل دا اعتراض کېدی سي چې د ضرورت او عموم بلوی په وجه خو نجاست ساقط کیږي، په هغه کې تخفیف نه راځي، لکه د پيشي پسڅورده چې مرداره نه ده. بلکې پکار دا وه چې مرداره وای، ځکه چې د پيشي غوښه حرامه او مرداره ده، خو د ضرورت او عموم بلوی په وجه نجاست ځنې ساقط سو.

جواب: دا دی چې په خرشینو او خوشایو کې ضرورت او عموم بلوی لږسته، په نسبت سره د پيشي و پسخوردې ته، نو په دې وجه د پيشي له پسخوردې څخه نجاست ساقط سو، او د خرشینو او خوشایو په نجاست کې تخفیف پیدا سو.

د صاحبینو د دلیل جواب: صاحب د هدايې رحمه الله د امام ابو حنیفه رحمه الله له طرفه د صاحبینو د دلیل دا جواب ورکړی دی چې موږ دا منو چې په خرشینو او خوشایو کې ضرورت سته، لېکن دا ضرورت صرف د خچلیو (او موزو) په حق کې مؤثر دی، له دې څخه ماسو د نورو په حق کې مؤثر نه دی، نو ځکه به د نورو و طرف ته نه متعدي کېږي، او په خچلیو کې د ضرورت اثر یو وار ښکاره سوی دی یعنې که پر موزو خرشینو ولگېږي، نو یو وار په مخکې باندې په مړلو سره هغه پاکېږي، یعنې د ضرورت په وجه به صرف په یوه وار اکتفاء کوي، او دویم وار به د دې په نجاست کې تخفیف نه راځي. ځکه چې په یوه ضرورت سره یو وار تخفیف راځي، بار بار نه راځي، لکه څرنګه چې مشهوره قاعده ده: الضرورة تنقذ بر بقرها.

ولا فرق الخ صاحب د هدايې فرمایي چې زموږ د دریو سره امامانو په نېز د ماکول اللحم او غیر ماکول اللحم د خرشینو او خوشایو په مینځ کې هېڅ فرق نسته، بلکه لکه څرنګه چې د غیر ماکول اللحم څارویانو خرشینو او خوشایي مردار دي، همدغه رنگه د ماکول اللحم خرشینو هم مردار دي، لېکن فرق صرف په نجاست خفیفه او غلیظه کې دی، لکه مخکې چې دا تفصیل تېر سو.

لېکن د امام زفر رحمه الله په نېز د ماکول اللحم او د غیر ماکول اللحم په خرشینو او خوشایو کې فرق سته، د غیر ماکول اللحم حیواناتو په خرشینو او خوشایو کې هغه د امام ابو حنیفه رحمه الله سره دی، او د ماکول اللحم څارویانو په خرشینو او خوشایو کې د صاحبینو رحمه الله سره دی، یعنې دا فرمایي چې د غیر ماکول اللحم حیواناتو خرشینو او خوشایي نجاست غلیظه دي، او د ماکول اللحم څارویانو خرشینو او خوشایي نجاست خفیفه دي.

وعن محمد رحمه الله الخ او له حضرت امام محمد رحمه الله څخه روایت دی چې کله هغه د “ري” ښار ته ورغلی، نو دې لیدل چې په لارو او کوڅو کې خرشینو پراته دي، او له هغو څخه ځان ساتل گران دي، نو دا فتوی یې ورکړه، چې که دا پر کالو (جامو) باندې له څلورمې حصې څخه زیات هم ولگېږي، نو لمونځ ور سره جائز دی، ځکه چې عموم بلوی یې پکښې ولیدله، او پر دې قول باندې د بخارا مشائخو رحمه الله د بخارا ختي هم قیاس کړي دي، یعنې هغه ختي چې په لارو کې د خوشایو او څاورو په ګډون سره جوړې سوي وي، نو د بخارا مشایخ فرمایي: چې هغه که هر څومره پر کالو ولگېږي، مانع له لمانځه څخه نه دي، او د همدې قصې په وخت کې د موزو د مسلې په باره کې د امام محمد رحمه الله د رجوع روایت کېږي، یعنې امام محمد رحمه الله به مخکې فرمایل چې موزه په مخکې باندې په مړلو سره نه پاکېږي، لېکن د دې قصې په وخت کې یې له خپل قول سره څخه رجوع وکړه، او د شیخینو د قول موافقت یې وکړه. (والله اعلم بالصواب)

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د صاحبینو دی، وفي الشرنبلالی قولهما أظهر و طهرهما محمد رحمه الله آخراً

د آس او د (ماکول اللحم يعني د) هغو حيواناتو

د متيازو حکم جي غوښي يې خوړل کيږي

وَإِنْ أَصَابَهُ بَوْلُ الْفَرَسِ أَوْ كَلْبٍ (جامو) د آس متيازي ولگيږي لَمْ يُغْسَدَ نَوْ كَالِي نَهْ مَرْدَارَوِي حَقُّ يَفْحَشْ تَرْدِي
 چي هغه ډېري زياتي نه سي عِنْدَ الْبَنِي خَنْفَةَ وَأَبْنِ يُوسُفَ رَجَعَهَا اللَّهُ (داحکم) د شينخينو رَجَعَهَا الله په نېز دی وَجَدَ
مُحَمَّدَ رَجَعَهُ اللَّهُ لَا يَتَمَّ وَابْنُ فَحَشٍ او د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز که څه هم زياتي سي خو له لمانځه څخه مانع نه
 دي (يعني که څه هم زياتي سي کالي نه مرداروي) لِأَنَّ بَوْلَ مَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ طَاهِرٌ عِنْدَهُ حُكْمٌ چي د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز د
 ماکول اللحم څاروي متيازي پاکي دي مُخَفَّفٌ نَجَاسَتُهُ عِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ او د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نېز د
 هغو نجاست، نجاست خفيفه دي وَلَحْمُهُ مَأْكُولٌ عِنْدَهُمَا او د صاحبينو په نېز د آس غوښه خوړل کيږي وَأَمَّا عِنْدَ ابْنِ
خَنْفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ فَالْتَّخَفِيفُ لِمَعَاضِ الْأَثَارِ او د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله په نېز د آثارو د تعارض په وجه د هغو په
 نجاست کي تخفيف دی.

اللفات: «فَحَشٍ» دومره زيات ښکاره کېدل چي خلگ يې زيات وبولي، يا د جامو څلورمي حصې ته فاحش ويل
 کيږي، يا دومره ډېر چي بد معلومېږي.

تشرېح: د آس او د ماکول اللحم څارويانو په متيازو کي د احنافو علماؤ اختلاف دی: شينخين فرمايي چي د آس او د
 ماکول اللحم څارويانو متيازي نجاست خفيفه دي، او که د کالو پر څلورمه حصه ولگيږي، (يعني فاحش کثير ته
 ورسېږي)، نو هغه به مردار وي او له لمانځه به څخه مانع وي. لېکن د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز د آس او ماکول اللحم
 متيازي مطلقاً مانع له لمانځه څخه نه دي، که فاحش کثير وي او که له دې څخه کمي وي.
 د امام محمد دليل: دا دی چي دده په نېز د ماکول اللحم څارويانو متيازي پاکي دي، او پاک شی که څومره هم ډېر وي، د
 هغه سره لمونځ صحيح کيږي.

د شينخينو دليل: دا دی چي د ماکول اللحم څارويانو متيازي نجاست خفيفه ده، او مخکي ذکر سوه چي نجاست خفيفه
 که له کثير فاحش يعني د جامو له څلورمي حصې څخه کم وي نو معاف دی، او له لمانځه څخه مانع نه دی، او که کثير
 فاحش وي، نو له لمانځه څخه مانع دی، لېکن وجه د تخفيف جلا جلا ده، د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نېز د ماکول اللحم
 متيازي ځکه نجاست خفيفه دی چي ددې په طهارت او نجاست کي د مجتهدينو اختلاف دی، او د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ
 الله په نېز د وجه د تخفيف تعارض د د لا تلو دی، ځکه چي د عربيينو له حديث څخه ددې طهارت ثابتيږي او له دغه
 حديث استزها من البول فإن عامة عذاب القبر منه څخه ددې نجاست ثابتيږي.

د آس غوښه حلاله ده که مرداره؟

صاحب د هدايې فرمايي چي د صاحبينو رَجَمَها الله په نېز د آس غوښه حلاله ده (او د دوی په نېز د آس غوښه خوړل کېدای سي) لېکن دامام ابو حنيفه رَجَمَها الله په نېز حرامه ده، خو وجه د حرمت يې دامام صاحب په نېز نجاست نه دی، بلکي ځکه چي آس د جهاد آله ده، (نو که د آس د حلال والي حکم وسي، نو د نورو څارويانو په ډول به د هغه غوښه هم ډېره خوړل کېږي، چي په دې توګه به د جهاد دغه آله ختمه سي)

راجح قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د شيعينو دی، قال الملامه الشيخ احمد الطحطاوي رحمه الله وأما الثاني وهي

النجاسة الخفيفة فقبول الفرس على الفتى به لأنه مأكول (حاشية الطحطاوي ج ۱، ص ۸۲). القول الرابع ج ۱، ص ۱۵۲

د ماکول اللحم مرغانو د گندګي (فضلي) حکم

وَإِنْ أَصَابَهُ خُرْمٌ مَا لَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ مِنَ الطَّيْرِ أَكْثَرُ مِنْ قَدَرِ الذَّرِّهِمْ أَوْ كَهٍ كَالْوِجَامِ) د غير ماکول اللحم مرغیو گندګي له یوه درهم څخه زیاته ولګیږي أَجْزَاءُ الصَّلَاةِ فِيهِ عِنْدَ أَنْ خَفِيفَةٌ وَأَنْ يُوسَفَ رَجَمَها الله نو د شيعينو په نېز په دې کالو کي لمونځ جائز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَمَها الله: لَا يَجُوزُ أَوْ إِمَامٌ مُحَمَّدٌ رَجَمَها الله فرمايي: چي جائز نه دی فَقَدْ قِيلَ إِنَّ الْإِخْتِلَافَ فِي النَّجَاسَةِ بَيْنَا يَوْ قَوْلِ دَادِي چي دا اختلاف د نجاست په باره کي دی وَقَدْ قِيلَ فِي الْبَقْدَارِ أَوْ يَوْ قَوْلِ دَادِي چي د مقدار په باره کي دی وَهُوَ الْأَكْثَرُ هَذَا قَوْلُ زَيْتٍ صَحِيحٌ دِي هُوَ يَقُولُ: إِنَّ التَّخْفِيفَ لِلضَّرُورَةِ إِمَامٌ مُحَمَّدٌ رَجَمَها الله فرمايي: چي تخفيف د ضرورت په وجه دی وَلَا ضَرُورَةَ لِعَدَمِ الْإِخْلَاطِ أَوْ د مخالطت (ګډون) د نشتون په وجه (دلته) هيڅ ضرورت نسته فَلَا يَخْفَفُ نو ځکه به تخفيف (هم) نه کېږي وَكَلِمَتَا: أَنَّهَا تَذَرِيٌّ مِنَ الْهَوَاِ أَوْ د شيعينو دليل دا دی چي مرغان په هوا کي گندګي کوي وَالشَّحَائِمُ عَنْهُ مَتَعَدِّزٌ أَوْ له هغه څخه ځان ژغورل ستونزمن دي فَتَحَقَّقَتِ الضَّرُورَةُ نو ضرورت ثابت سَوَدَ كَرَوْقَةٍ فِي الْإِنَاءِ قِيلَ: يُفْسِدُهُ أَوْ که دا (د مرغانو گندګي) په لوبښي کي ولوبږي نو یو قول دا دی: چي لوبښی مرداروي وَقِيلَ: لَا يُفْسِدُهُ أَوْ دویم قول دا دی چي نه يې مرداروي لِسَعْدَرٍ صَوْنِ الْأَوْدَانِ عَنْهُ ځکه چي دلوبښو خوندي کول له هغه څخه ستونزمن دي.

اللفات: «كَدَرِيٌّ» د ضرب له باب څخه واحده مؤنثه غائبه مضارع صيغه ده، «الْإِخْلَاطُ» د تفاعل د باب مصدر دی:

حَدَّ ثَغْوَرٍ، ځان خوندي کول، «عَوَّلَ» د نصر د باب مصدر دی: خوندي کول، ساتنه، «أَوَّلَى» جمع ده، واحد يې إِيَاءٌ دی: لوبښی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د مرغانو گندګي په کالو (جامو) باندي ولګیږي او له یوه درهم څخه زیاته وي، نو هم د شيعينو په نېز په دې کالو کي لمونځ صحیح او جائز دی، لېکن امام محمد رَجَمَها الله فرمايي چي که له یوه درهم څخه زیاته وي نو په دې کالو کي لمونځ جائز نه دی.

د امام محمد او شيخينو رحمه الله په مينځ کې چې کوم اختلاف دی، په دې سلسله کې د امام کرخي رحمه الله رايه دا ده چې دا اختلاف د نجاست او د طهارت سره متعلق دی، يعنې د امام محمد رحمه الله په نېز د مرغانو گندگي مرداره (ناپاکه) ده، او د شيخينو په نېز پاکه ده، خو دا قول صحيح نه دی، صحيح قول هغه دی کوم چې له فقيه ابو جعفر رحمه الله څخه را نقل سوی دی چې د احنافو علماء د مرغانو د گندگۍ پر نجس والي متفق دي، او دا اختلاف د مقدار په سلسله کې دی چې د هغه په باره کې د امام محمد رحمه الله دليل دا دی چې په نجاست کې د ضرورت په وجه تخفيف راځي او مرغان په هوا کې گرځي چې د هغو سره د انسانانو مخالطت او گډون نه راځي، نو ځکه به دلته هم تخفيف نه راځي، او د مرغانو گندگي به د نجاست غليظه له قبيلې څخه وي، او دا معلومه ده چې که نجاست غليظه له يوه درهم څخه زيات وي نو معاف نه دی، هم په دې وجه په پورتنۍ صورت کې په دغه کالو کې لمونځ جائز نه دی، ځکه چې پر دې بلندي له يو درهم څخه زياته گندگي لگېدلې ده.

د شيخينو دليل: دا دی چې مرغان په هوا کې گندگي کوي، او له هغه څخه ځان ساتل گران دي، نو ضرورت ثابت سو. سوال: ولانا عبد الحي رحمه الله فرمايي چې د امام اعظم رحمه الله په نېز د تخفيف مدار د نصينو پر تعارض دی، او هغه دلته نسته، نو د ضرورت وجود دلته څرنگه دليل کېدای سي؟ د دې جواب دا کېدای سي چې دا د تخفيف د وجود دليل نه دی، بلکې د امام محمد رحمه الله دليل جواب دی.

ولووقع الخ او که د مرغانو گندگي په لوبښي کې ولوېږي، نو په دې کې دوه قولونه دي: (۱) اول قول دا چې لوبښي مردارېږي، دا روايت امام ابو بکر اعمش رحمه الله اختيار کړی دی (۲) دويم دا چې لوبښي نه مردارېږي، دا قوام امام کرخي رحمه الله اختيار کړی دی.

د امام اعمش دليل: دا دی چې له دې څخه د لوبښو ساتل ستونزمن او مشکل نه دي، نو ضرورت پيدا نه سو، نو ځکه به لوبښي مردارېږي.

د امام کرخي دليل: دا دی چې له دې څخه د لوبښو ساتل ستونزمن دي، نو د لوبښو په حق کې هم ضرورت ثابت سو.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجح قول د امام ابو حنيفه او امام ابو يوسف رحمه الله دی، چې هغوی فرمايي: که د مرغانو گندگي له يوه درهم څخه زياته پر کالو ولگېږي، نو په هغو کې لمونځ جائز دی، قال العلامة ابن الميمون رحمه الله و جعل المصنف رحمه الله الأصح التخفيف بناء على أن الضرورة فيه لا تؤثر أكثر من ذلك فانه قلما يصل إلى أن يفحش فيكفي

تخفيفه، (فتح القدیر ج ۱، ص ۱۸۲)، (القول الراجح ج ۱، ص ۱۵۲)

د ماهي د وینو او د خره او غاټري د لاندو حکم

وَأَنَّ أَصَابَهُ مِنْ دَمِ السَّيِّئِ أَوْ كَالُو دَمَاهِي وَبَنَى وَلَكَيْبِرِي أَوْ لُقَابِ الْهَيْلِ أَوْ الْحِصَارِ يَدُ غَاثَرِي يَدُ خَرِّهِ لَا يَنْبَغِي (پر ولکېږي) أَكْثَرُ مِنْ قَدَرِ الْيَذَرِ لَهْ يَوْهْ دَرَهْمِ څخه زيات أَجْزَأُكَ الْمَلَأَ لَيْهْ نو په دې کې لمونځ جائز دی أَشَأْ دَمُ

السَّيِّئِ فَلَا تَكُنْ لَيْسَ بِدَمْرٍ عَلَى الشَّعِيقِ كَوْمٌ جِي دماهي وينه ده نو د تحقیق (خبرني) مطابق هغه وينه نه ده فَلَا يَكُونُ نَجَسًا نو مرداره به هم نه وي وَعَنْ أَنْ يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ اخْتَبَرَهُ فِيهِ الْكَبِيرُ الْقَاجِسُ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی چي هغه دماهي په وينه کي د کثیر فاحش اعتبار کړی دی فَاخْتَبَرَهُ نَجَسًا نو امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ دا ناپاکه گرځولې ده وَأَمَّا الْعَابُ الْبُهْلُ وَالْحِصَارُ او کوم چي د غاتري او خړه لاني دي (نو د یوه درهم په صورت کي ځکه لمونځ ورسره جائز دی) فَلَا تَكُنْ مَشْكُوكًا فِيهِ چي په لانو کي یې شک دی فَلَا يَتَنَجَّسُ بِهِ الظَّاهِرُ نو پاک شی به د هغه په وجه نه مردارېږي.

اللغات: «لعاب» لاني (لاري)، «بُهْل» غاتره (خچره).

تشریح: مسئله: داده که پر کالو دماهي وينه يا د خړه يا د غاتري لاني د يوه درهم په اندازه ولگيږي، نو په هغو کي لمونځ جائز دی، دماهي وينه د لمانځه له جواز څخه ځکه مانع نه ده چي دا په حقيقت کي وينه نه ده، ځکه چي دا په لمر کي سپينيږي، حال دا چي اصلي وينه په لمر کي تورېږي، نو ځکه دا وينه نه سوه، نو مرداره به هم نه وي، او چي مرداره نه سوه، نو د لمانځه له جواز څخه به مانع هم نه وي.

لېکن له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه يو روايت دا دی چي دماهي وينه نجسه ده په نجاست خفيفه سره، نو که پر کالو باندي د فاحش کثير په اندازه ولگېدله، نو لمونځ به پکښي جائز نه وي.

وَأَمَّا الْعَابُ الْبُهْلُ الْبَهْلُ پاته سوه دا خبره چي د خړه او غاتري د لانو سره لمونځ په څه وجه صحيح دی؟، نو هغه په دې وجه چي د دوی په لانو کي شک دی، او په يقيني توگه سره معلومه نه ده چي پاکي دي، که مرداري؟ لېکن د کالو پاکوالی يقيني دی، نو د شکمن شي په وجه سره يقيني معلوم سوی شی نه سي ناپاکه کېدلای، لَأَبَ الْيَقِينِ لَا يَزُولُ بِالثَّابِتِ.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د امام ابو حنيفه او امام محمد رَحِمَهُمَا اللَّهُ دی، قال العلامة ابن عبيدين رَحِمَهُ اللَّهُ: والذهب ان دم السمك ظاهر لانه دم صورة لا حقيقة وان سؤر هذين أى البهْل والحمار طاهر قطعاً وان شئت في

طهوريته فيكون لعابهما طاهراً. (رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۳۶). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۵۵]

پر جامو د متيازو د څاڅکو د لگېدلو حکم

فَإِنْ اتَّصَفَ عَلَيْهِ الْبُهْلُ وَشَلَّ رُؤُوسُ الْإِبْرَةِ او که پر کالو (جامو) دستي د سر په اندازه د متيازو څاڅکي ولگيږي فَذَلِكَ لَيْسَ بِشَوْهٍ نو دا هېڅ شی هم نه دی لَأَنَّهُ لَا بُسْتِطَاءَ إِلَّا مَبْتِئًا عَنْهُ ځکه چي له دې څخه ځان ژغول ممکن نه دي.

اللغات: «رؤس الإبر» اړستن ته ويل کيږي رؤس جمع د رأس ده يعني "سر"، نو د رؤس الابر معنى سوه: دستي سرو نه.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د یو چا پر کالو دستي د سر په اندازه د متيازو کوچني څاڅکي ولوېږي، نو په دې کي هېڅ حرج نسته، او د هغو له پرېولو څخه بغير هم لمونځ صحيح دی، ځکه چي دا په دومره اندازه نری دي چي په

سترگو نه لیدل کیږي، بیا داسې په پټه پر کالو لگيږي چي انسان ته یې احساس هم نه کیږي، لهذا له دې څخه ځان ساتل دانسان په وس او طاقت کې نه سو، نو ځکه به دامعاف وي.

د مړني نجاست او غیر مړني نجاست د طهارت حکم او طریقه

وَالنَّجَاسَةُ مَرْتَبَانٍ: مَرْتَبَةٌ وَهِيَ مَرْتَبَةٌ او نجاست پر دوه قسمه دی: په نظر راتلونکی او په نظر نه راتلونکی **فَمَا كَانَ مِنْهَا مَرْتَبًا فَطَهَرَتْهُ بِزَوَالِ عَيْنِهَا** نو کوم چي په نظر راځي نو د هغه طهارت د هغه ذات په زائلولو سره راځي **لِأَنَّ النَّجَاسَةَ حَلَّتِ الْمَحَلَّ بِاِغْتِيَارِ الْعَيْنِ** ځکه چي نجاست په محل کې دخپل ذات په اعتبار سره حلول کړی دی **فَتَزَوَّلُ بِزَوَالِهَا** نو ذات په لېري کېدلو سره به نجاست زائلېږي **إِلَّا أَنْ يَبْقَى مِنْ أَثَرِهَا مَا يَشُقُّ إِزَالَتُهُ** خودا چي د نجاست له اثر څخه یو څه اثر (داسي) پاته وي چي د هغه ليري کول گران وي **لِأَنَّ الْخَبَرَ مَذْفُوعٌ** ځکه چي (په شریعت کې) تکلیف ليري کړی سوی دی **وَهَذَا يُشِيرُ إِلَى أَنَّهُ لَا يُشْتَرَطُ الْقَسْلُ بَعْدَ زَوَالِ الْعَيْنِ** او دا اشاره کوي ودې طرف ته چي د نجاست ذات تر زائلېدلو وروسته پرېولل شرط نه دي **وَإِنْ زَالَ بِالْقَسْلِ مَرَّةً وَاحِدَةً** که څه هم په یوه وار پرېوللو سره ذات زائل سي **وَفِيهِ كَلَامٌ** او په دې باره کي کلام دی (د مشائخو په مینځ کې).

تقویر: په دې عبارت کې د مړني او غیر مړني په اعتبار سره د نجاست دوه قسمونه بیان سوي دي:

نجاست مړني: هغه نجاست ته ویل کیږي چي جسم داره يعني جسم لرونکی وي، او په سترگو لیدل کیږي، لکه: وینه، غایطه مواد (انساني فضله) او داسي نور.

نجاست غیر مړني: هغه دی چي جسم داره نه وي او په سترگو نه لیدل کیږي، لکه متیازي او داسي نور.

د نجاست مړني د پرېوللو او پاکولو طریقه داده چي تر هغه وخته به پرېولل کیږي چي تر څو یې ذات (او عین) ليري سوی نه وي، هغه که په یوه وار پرېوللو سره ليري سي، او که په دوه یا دریو وارو یا له دې څخه په زیاتو وارو ليري سي، بس اصل ذات ليري کول ضروري دي، ځکه چي نجاست مړني په خپل ذات او عین سره په محل کې سرایت کوي، نو تر کومه وخته چي یې ذات ليري نه کړای سي، محل نه پاکيږي، هو! که چيري د نجاست ذات تر ليري کولو وروسته د نجاست اثر باقي پاته سي، او د هغه پرېولل گران وي نو په دې صورت کې د اثر په پاته کېدلو کي هیڅ پروا نسته، ځکه چي شریعت له امت څخه حرج ليري کړی دی.

صاحب د بنایې لیکلي دي چي په دې باره کي د څوله بنت قتاده رَضِيَ اللهُ عَنْهَا له هغه حدیث څخه هم استدلال کېدلی سي چي **نبي ﷺ** هغې ته فرمایلي وو: "هغه جامې پرېوله چي د حیض ویني پر لگېدلي وي، ولا یضرک أثراً، او تر پرېوللو وروسته که دوینو اثر پاته سو نو هغه تاته هیڅ ضرر نه رسوي". (بنایه ج: ۱، ص: ۷۵۱)

وهذا یشیر الی صاحب د هدایې فرمایي چي دامام قلدوري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بیان سوې مسئله ودې طرف ته اشاره کوي چي که په یوه وار پرېوللو سره د نجاست ذات ليري سي نو نور پرېولل یې شرط نه دي، او که په یوه وار سره ليري نه سي نو تر ليري کولو پوري یې پرېولل ضروري دي، هغه که په دوو وارو سره زائل سي، یا په دریو یا څلورو وارو سره، همدا صحیح قول دی، که څه هم په دې سلسله کي بعضو حضراتو ذات تر زائلېدلو وروسته نور پرېولل هم شرط کړي دي.

د فیه کلام الخ له دې ځایه همدغه خبره ښیي چې له مشائخو څخه د امام ابو جعفر رحمه الله په نېز که په یوه وار د نجاست ذات لیري سو تر هغه وروسته دوه واره نور پرېولل هم شرط دي، او امام طحاوي رحمه الله هم دا خبره کوي، خو صحیح خبره هغه ده کوم چې مصنف رحمه الله ذکر کړه.

د غیر مرثي نجاست د طهارت حکم او طریقه

وَمَا كَيْسَ بِمَنْزِلِ فَكَهَارَتُهُ أَوْ كَوْمِ نَجَاسَتٍ چي نه لیدل کیږي نو د هغه طهارت دا دی أَنْ يُفْسَلَ حَتَّى يُلْبَسَ عَلَ كُنْ الْقَابِلِ أَكَّةً كَذَّ طَهَّرَ چي دومره انداز په پرېولل کیږي چي د پرېولونکي غالب گومان داسي چي هغه پاک سو لَأَنَّ الشُّكْرَ أَرَاكَ بِذَلِكَ وَنَهْ لِلَا شَيْخُ رَاجٍ ځکه چي د نجاست د ایستلو لپاره تکرار ضروري دی وَلَا يَقْطَعُ بِرْزَالِهِ او د نجاست د لیري کېدلو یقین نه سي کېدلی فَأَعْتَبِرْ غَالِبُ الظَّنِّ نو د غالب گومان اعتبار وسو كَأَنِّي أَمْرُ الْقَبِيلَةِ لکه د قبیلې په مسئله کي (چي د غالب گومان اعتبار سوی دی) وَأَشْأَقْدَرُوا بِأَشْأَلَاثٍ او فقهاؤ د غالب گومان انداز په دریو وارو سره کړې ده لَأَنَّ غَالِبَ الظَّنِّ يَحْصُلُ عِنْدَهُ ځکه چي غالب گومان هم په دې انداز سره حاصلیږي فَأُيْتِمَ السَّبَبُ الظَّاهِرُ مَقَامَهُ تَبَسُّيْمًا نو د آسانتیا په خاطر ظاهري سبب د غالب گومان قائم مقام کړی سو وَيَتَأَيَّدُ ذَلِكَ بِحَدِيثِ الشُّبَّانِ بِمَنْ أَوَدِي د دې تائید د مستقیم من نامه په حدیث سره هم کیږي ثُمَّ لَا بُدَّ مِنَ الْعَصْرِ كَلِّ مَرَّاتٍ ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ بیا د ظاهر روایت مطابق په هر وار کي نخوړل (نستېرل) ضروري دي لَأَنَّهُ هُوَ الْمُسْتَحْجَرُ ځکه چي (فقط) نستېرل نجاست ایستلای سي (او له منځه یې وړي).

توضیح: په دې عبارت کي د نجاست د دویم قسم یعنی د غیر مرثي نجاست بیان سوی دی، لکه متیازي، شراب او داسي نور، د دې حکم دا دی چي جامي دي دومره انداز پرېولل سي چي د پرېولونکي سړي دا غالب گومان سي چي هغه پاکي سوې.

دلیل: دا دی چي له کالو څخه د نجاست د ایستلو لپاره په پرېوللو کي تکرار ضروري دی، او څرنګه چي د دې نجاست د لیري کېدلو یقیني خبر او علم امکان نه لري (یعني انسان د کالو تر پرېولولو وروسته په یقیني توګه دانه سي ویلای چي نجاست ځني ووتی) نو ځکه به د غالب گومان اعتبار کیږي، لکه څرنګه چي د قبیلې د جهت په مسئله کي هم د غالب گومان اعتبار کیږي، یعني که پریوه سړي باندي قبله شکمنه سوه چي قبله کومي خوا ته ده، او دویم انسان هم نه وو چي قبله ور وښيي، نو په داسي صورت کي هغه ته پکار ده چي په قبله کي غور او فکر وکړي، تر فکر کولو وروسته یې چي پر کوم طرف غالب گومان سي هغه طرف ته دي لمونځ وکړي، او که تر لمونځ کولو وروسته معلومه سي چي قبله بل طرف ته وه، نو د لمونځه راګرځول پر واجب نه دي.

وَأَشْأَقْدَرُوا... الخ صاحب د هدایې فرمایي چي فقهاؤ د غالب گومان انداز په دریو وارو پرېوللو سره کړې ده، ځکه چي په دې شمېر ستره غالب گومان حاصلیږي، نو د آسانۍ لپاره ظاهري سبب یعنی د دریو شمېر د غالب گومان قائم مقام کړی سو، یعني په دریو وارو پرېوللو سره به د پاکۍ حکم کیږي، او د دې تائید په دې حدیث سره هم کیږي: إِذَا سَقَطَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يَمْسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ، په دې حدیث کي د موهم (او

شکمن) نجاست په وجه د درې واره پرېولو حکم سوی دی، نو د متحقق (او ثابت) نجاست په وجه خو به په طريقه اولی دا حکم کیږي، همدارنگه د ظاهر الروایة مطابق هر وار د جامو نستېرل (هم) ضروري دي، ځکه چې همدغه نستېرل غیر مرئي نجاست ایستلای سي؛ او په غیر ظاهر الروایة کې له امام محمد رحمه الله څخه را نقل سوي دي چې صرف په دریم وار د کپړې نستېرل کافي دي، هر واریې نستېرل ضروري نه دي.



فَصْلٌ فِي الْإِسْتِجَاءِ

(دا) فصل داستنجاء (په بیان کې) دی

تشریح: څرنگه چې له سبیلین (هو لارو) څخه د نجاست لیري کولو ته استنجاء ویل کیږي، نو په دې وجه صاحب د کتاب هم داستنجاء فصل په باب الأنجاس و تطهيرها کې ذکر کړی.

په اصل کې داستنجاء لفظ له نحو څخه راخیستل سوی دی، او د نحو معنی ده: له نس څخه راوتونکی شی؛ لوړ او جگ ځای ته هم مخو ویل کیږي، ځکه کله چې انسان صحرا ته داستنجاء لپاره ځي، نو په یو لوړ ځای سره ځان پټوي، او د فقهاؤ په اصطلاح کې إزالة النجاسة العينية عن السبيلین، "یعني له سبیلینو څخه د حقیقي نجاست لیري کولو ته استنجاء ویل کیږي".

د استنجاء احکام، داستنجاء شرعي حیثیت او طریقہ

الْإِسْتِجَاءُ سُنَّةٌ استنجاء سنت ده **لَا يُلْغَى فِيهِ الرَّغْلُ وَالْيَدَانِ وَأَقْلَبُ عَلَيْهِ** ځکه چې نبي ﷺ پر استنجاء همېشټوب کړی دی **وَيَجُوزُ فِيهِ الْحَبْرُ وَمَا قَامَ مَقَامَهُ** او په استنجاء کې ډبره او دې قائم مقام شيان هم جائز دي **يَسْحُكُهُ حَتَّى يَكُونَهُ** په دې سره به مسح کوي تر دې چې داستنجاء ځای پاک کړي **لَا يُلْغَى فِيهِ الْقَصْدُ هُوَ الْإِنْقَاءُ** ځکه چې مقصود پاکوالی دی **فَيُعْتَبَرُ مَا هُوَ الْقَصْدُ** نو څه چې مقصود وي هغه به معتبر وي **وَلَيْسَ فِيهِ عِلَاةٌ مَسْنُونٌ** او په دې کې یو مسنون شمېر نسته **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا بُدَّ مِنَ الثَّلَاثِ** او امام شافعي فرمایي: چې درېو شمېر ضروري دی **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ • وَلَيْسَتْ بَيْنَكُمْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ** ځکه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: "په تاسو کې دي (هر سړی) په درې ډبرو سره استنجاء کوي" **وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ • مَنْ اسْتَجْبَرَ فَلْيُوتِرْ** او زموږ دلیل دا دی چې نبي ﷺ فرمایلي دي:

* تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الوضوء، باب حمل العسرة مع الماء في الاستنجاء، حديث رقم: ۱۵۲.

* تخریج: أخرجه ابو داود في كتاب الطهارة باب كرامة استقبال القبلة، حديث رقم: ۸۱.

* تخریج: أخرجه ابو داود في كتاب الطهارة باب الاستنار في الخلاء، حديث رقم: ۳۵.

"خوک چي په لوتو استنجاء کوي هغه دي په طاق شمېر سره لوتي استعمالوي فَمَنْ فَعَلَ فَعَسَنَ وَمَنْ لَا فَعَلَ خَبَرَ نو چا چي دغسي وکړه ښه يې وکړه او چا چي دغسي نه وکړه نو هيڅ پروانه لري" وَمَا زَاةٌ مَتْرُوكُ الطَّاهِرِ او امام شافعي رحمه الله چي کوم روايت کړی دی هغه متروک الظاهر دی فَإِنَّهُ لَوْ اسْتَنْجَى بِخَجَرٍ لَهُ ثَلَاثَةٌ أَخْرَجَ حُكَّهُ که يو سړی په داسي ډبره سره استنجاء وکړي چي د هغې درې طرفونه (اړخونه) وي جَزَأٌ بِالْإِجْمَاعِ نو په اتفاق سره دغه استنجاء جائز ده وَعَسَلُهُ بِالنَّاءِ أَفْضَلُ خو (دا استنجاء ځای) په اوبو سره پرېولل افضله دي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فِيهِ رِجَالٌ يُحِجُّونَ أَنْ يَتَكَلَّمُوا حکه الله تعالى فرمايلي دي: چي په صحابه وو کي څه خلک داسي دي چي په ښه توگه سره ځان پاکول خو ښوي نَزَكَتُنْ أَقْوَامٌ كَانُوا يَتَنَبَّهُونَ الْحِجَارَةَ النَّاءَ دا آيت د هغو حضراتو په باره کي را نازل سو چي هغوی به تر ډېرو وروسته اوبه هم کارولې ثُمَّ هُوَ آدَبٌ او بيا په اوبو سره استنجاء کول ادب (مستحب) دي وَقِيلَ هُوَ سُنَّةٌ فِي زَمَانِنَا او يو قول دا دی چي زموږ په زمانه کي سنت دي وَيَسْتَعْمِلُ النَّاءَ إِنْ أَنْ يَقَعَنَّ فِي غَالِبٍ فَلَيْسَ أَنَّهُ قَدْ طَهَّرَ او اوبه به (په دومره اندازه) کاروي تر دې چي د هغه غالب گومان داسي چي د نجاست ځای پاک سو وَلَا يَقْدَرُ بِالنَّاءِ او په ورونو سره به اندازه نه کيږي إِلَّا إِذَا كَانَ مُوسِبًا يَقْدَرُ بِالثَّلَاثِ فِي حَقِّهِ خو که يو سړی وسواسي و نو د هغه په حق کي به په درې وارو سره اندازه کيږي وَقِيلَ: بِالنَّاءِ او يو قول دا دی چي: په اوو (۷) وارو سره به اندازه کيږي.

اللغات: «استعجمي» د استعمال د باب ماضي صيغه ده: د استنجاء لپاره لوتي لټول. «موشوس» د فعلې د باب اسم فاعل دی: وسواسي، هغه انسان چي په اوداسنه او داسي نورو عبادتونو کي په وسوسو او اندېښنو مبتلا وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز استنجاء کول سنت مؤکده دي، او د امام شافعي رحمه الله په نېز فرض دي، او د ستوالي دليل يې دا دی چي پر دې نبي ﷺ همېشېتوب کړی دی، لکه څرنګه چي د رسول الله ﷺ خلم حضرت انس رضی الله فرمايي: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَلْحَلُ الْحَذَاءَ فَأَحْلَلْنَا وَعَلَّاهُ نَحْنُ إِذَا وَهُوَ مِنْ مَاءٍ وَغَزَاةٍ فَيَسْتَنْجِي بِالنَّاءِ. (يعني نبي ﷺ چي به کله د قضاء حاجت لپاره تلی، نوزه او زماهم عمره (همزولي) يو کوچني به د لوبو لوبی او غزه را اخيستله او نبي ﷺ به په اوبو سره استنجاء کوله).

او په ابن ماجه کي له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی قَالَتْ مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ مِنْ غُلَظٍ قَطٍ إِلَّا مَسَّ مَاءً. (حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چي ماني ﷺ هيڅکله ليدلی نه دی چي له غايظو څخه دي رولتلی وي او اوبه دي يې مسه کړي نه وي)

له دې دواړو حديثونو څخه ثابتيږي چي نبي ﷺ په استنجاء باندې همېشېتوب کړی دی. په استنجاء کي ډبره لو کوم شی چي د دې قائم مقام وي استعمالول جائز دي، او د استنجاء طريقه دا ده چي د استنجاء ځای دي دومره اندازه مسح کړي چي هغه پاک سي، ځکه چي پاکول يې مقصود دي، نو کوم څه چي مقصود وي هغه به معتبر دي.

صاحب د هدايې وايي چي په ډبرو کي هيڅ شمېر سنت نه دی، بلکي په خومره اندازې چي پاكي حاصليري هغومره ډبري دي استعمال کړي، هغه که درې وي يا له درې څخه کمي يا له درې څخه زياتي، امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمايي چي درې ډبري ضروري دي.

د امام شافعي دليل: د حضرت ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ إِذَا زَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ فَلَا يَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ وَلَا يَسْتَدْبِرُهَا بَغَائِطُ وَلَا بَوْلَ وَلَا يَسْتَنْجِ بِشَلَاةٍ إِنْ جَارَ.** (يعني نبي ﷺ وفرمايل چي زه ستاسو لپاره د پلار په مثال يم، چي کله په تاسو کي يو سړی غايطو ته ولاړسي نو په غايطه موادو متيازو کي دي مخامخ پر قبله نه کښيني او نه دي شا ور گرځوي، او په ډبرو ډبرو دي استنجاء کوي) په دې حديث کي د امر صيغه راغلې ده، او امر د وجوب لپاره وي، نو له دې حديث څخه د استنجاء واجب کېدل او په ډبرو کي د دريو شمېر ثابت سو.

زموږ دليل: دا حديث دی: **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَحْكَلَ فُلُوتَهُ مِنْ فَعَلْ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِجَ.** وَمَنْ اسْتَجْمَرَ فُلُوتَهُ وَمَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِجَ. وَمَنْ أَكَلَ فَمَا تَحَلَّلَ فُلُوتَهُ وَمَا لَكَ بِسَلَاةٍ فُلُوتَهُ وَمَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِجَ. وَمَنْ أَقَى الْغَائِطَ فُلُوتَهُ فُلُوتَهُ. فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا أَنْ يَجْتَمَعَ كَيْفًا مِنْ زَمَلٍ فُلُوتَهُ فُلُوتَهُ فُلُوتَهُ الشَّيْطَانُ يَلْهَبُ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِجَ حَدِيثٌ حَسَنٌ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ

په دې حديث سره زموږ استدلال په دې توگه دی چي نبي ﷺ په دې حديث کي تر من استجمر فليوتر وروسته فرمايلي دي: **مَنْ فَعَلَ فَقَدْ فَحَسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِجَ؛ د من استجمر... الخ** معنی ده: څوک چي په لوتو يا ډبرو سره استنجاء کوي، نو په طاق شمېر دي يې وکړي... يعني چا چي طاق عدد استعمال کړی، هغه ډېر ښه وکړه، او که چا داسي نه وکړه نو هيڅ خبره نه ده؛ نو که د دريو شمېر واجب او ضروري وای نو نبي ﷺ به دا ضروري گرځولای او د نه کونکي په باره کي به يې د فلاحج پر ځای فقد أساء و ظنلر فرمايلي وای، نو معلومه سوه چي په ډبرو کي هيڅ شمېر ضروري نه دی.

جواب: و ما رواه... الخ پاته سو هغه حديث کوم چي امام شافعي رَجَنَهُ الله په دليل کي ذکر کړی دی. د هغه جواب دا دی چي دا حديث متروک الظاهر دی، يعني ظاهري مفهوم يې پر بنسټول سوی دی، ځکه چي دا مسئله متفق عليه ده چي که يو سړی په يو داسي ډبره سره استنجاء وکړي چي هغه درې اړخونه لري، نو په اتفاق سره په دې يوه ډبره استنجاء صحيح ده، او له دې څخه ماسو د نورو ډبرو ضرورت نسته، له دې څخه هم معلومه سوه چي درې ډبري ضروري نه دي.

دويم جواب: دا دی چي دلته د امر صيغه پر استنجاء حمل سوې ده.

دويم جواب: دا دی چي کله نبي ﷺ له عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه د استنجاء لپاره ډبري طلب کړې، او عبد الله بن مسعود رضي الله عنه دوې ډبري راوړې او دريمه ډبره يې پيدا نه کړه او د هغه پر ځای يې خوشايي رلول، نو نبي ﷺ دوې ډبري واخيستلې او خوشايي يې وغورځول، او وېي فرمايل چي د امر دار (نجس) دي، نو که د دريو شمېر واجب وای نو نبي ﷺ به د دريمې ډبري طلب خامخا کولای، حال دا چي نبي ﷺ دريمه ډبره طلب نه کړه، لکه څرنگه چي په بخلري کي هم ذکر سوي دي، له دې قصې څخه ثابتيري چي د دريو شمير شرط نه دی.

تر لوتو (او ډبرو) وروسته د اوبو استعمال مستحب دی، که سنت؟

صاحب د هدايې فرمايلي دي تر ډبرو او لوتو وروسته په اوبو باندي پرېولل غوره دي ځکه چي الله تعالی فرمايلي دي: **فِيهِ رَجَالٌ مُجْتَمِعُونَ أَنْ يَسْأَلُكُمُ التَّوْبَةَ (سورة التوبة ۱۰۸)،** دا آيت د اهل قبا په باره کي را نازل سوی دی، او د اهل قبا دا عادت وو

چې هغوی به تر ډېرو وروسته په اوبو استنجاء کوله. ښکاره دي وي چې د ډېرو تر استنجاء وروسته په اوبو استنجاء کول مستحب دي، ځکه چې نبي ﷺ به کله په اوبو استنجاء کوله، او کله به یې پرېښووله، او ښکاره خبره ده چې دا د استنجاب دلیل دی.

دقیل الخ او حیني حضراتو فرمایلي دي چې زموږ په زمانه کې په اوبو استنجاء کول سنت دي، دا قول له حصن بصري رحمه الله څخه را نقل سوی دی، دلیل یې د حضرت علي عليه السلام اثر دی: قال اب من کان قبلکم کانوا یبصرون بعرا و اتر تطلون لثما فاتبوا المجارة الباء. (حضرت علي عليه السلام فرمایي چې مخکنی خلکو به پچي کولې او تاسو نری پاخانه (غایطه مواد) کوی، نو تر ډېرو وروسته داوېو استعمال کوئ). (یعني)

د استعمال الباء الخ فرمایي چې استنجاء کونکي ته پکار دي چې د استنجاء ځای دي تر هغه وخته پرېولي تر څو چې یې غالب گومان سي چې هغه ځای پاک سو، او په دې سلسله کې د درو یا پنځو وارو هیڅ قید نسته، لېکن که یو سړی د شک او وسوسو مریض وو، نو د هغه لپاره حکم دا دی چې هغه دي یې درې یا پنځه یا اووه واره پرېولي، چې پاکي هم راسي، او دده شک هم لیري سي.

څه وخت اوبه استعمالول ضروري دي؟

وَلَوْ جَاوَزَتِ الْمَسَاءَةُ مَهْرَجًا أَوْ كُنْتَ نَجَسًا لَمْ يَجْزِ لَكَ إِلَّا الْبَاءُ نُو د هغه په لیري کولو کې له اوبو څخه ماسوا بل شی جائز نه دی وَفِي بَعْضِ النُّسَخِ: إِلَّا الْبَاءُ أَوْ بَعْضُ نَسَخٍ كِي إِلَّا الْبَاءُ دې (یعني له بهېدونکي شي څخه ماسوا بل شی جائز نه دی) وَهَذَا يُحَقِّقُ اخْتِلَافَ الرَّوَاتِّ فِي تَطْهِيرِ الْغُضُو بِغَيْرِ الْبَاءِ أَوْ دال له اوبو څخه ماسوا په بل شي سره داندنم په پاکولو کې د دوو روایتونو اختلاف ثابتوي عَلَى مَا يَبَيِّنُهُ لَكُمُ (مخکي) چې موږ (د دې) بیان وکړی وَهَذَا إِذْكَ النَّسْخُ غَيْرُ مُزِيلٍ أَوْ دال په دې وجه چې مسح (د نجاست) لیري کونکې نه ده إِلَّا أَنَّهُ أَكْثَرُ بِدُونِ مَوْضِعِ الْإِسْتِجَاءِ لېکن د استنجاء په ځای کې پر دې اکتفا سوې ده فَلَا يَتَعَدَّى نُو هغه به نه متعدي کیږي ثُمَّ يُعْتَبَرُ الْقِدَارُ الْبَائِي وَمَا مَوْضِعُ الْإِسْتِجَاءِ عِنْدَ أَنْ حَبِثَتْ وَأَنْ يُؤَسَفَ رَجْعُهَا اللَّهُ بيا هغه مقدار کوم چې له لماته څخه منع دی د شیخینو په نېز د استنجاء له ځای څخه علاوه دی (یعني که نجاست د استنجاء له ځای څخه مسوا یوه درهم ته ورسېدی، نو لومړی به نه ورسره صحیح کیږي) لِسُقُوطِ اعْتِبَارِ ذَلِكَ الْمَوْضِعِ ځکه چې د دې ځای اعتبار ساقط سوی دی وَعِنْدَ مُجْتَمَدِ رَجْعَةِ اللَّهِ مِمَّا مَوْضِعُ الْإِسْتِجَاءِ أَوْ د امام محمد رحمه الله په نېز هغه مقدار د استنجاء د ځای سره معتبر دی (یعني د امام محمد په نېز که د استنجاء د ځای سره نه نجاست تر یوه درهم زیات سي نو د لماته له جواز څخه به منع وي) اِعْتِبَارًا بِسَائِرِ الْمَوَاضِعِ پر ټولو ځایونو باندې په قیاس کولو مېره (یعني امام محمد رحمه الله دا مسئله په پر نورو ځایونو قیاسوي).

تشریح: مسئله: دا ده که نجاست د استنجاء له ځای څخه تجاوز وکړي، نو هغه صرف په اوبو سره پاکېږي، او د هلباس

په بعضو نسخو کې د الا الباء پر ځای د الا الباء لفظ راغلی دي، یعني چې کله نجاست د استنجاء له محل څخه تجاوز وکړي نو هغه صرف په بهېدونکي شي سره پاکېږي، که دغه بهېدونکي شي اوبه وي او که له اوبو څخه ماسوا بل شي وي

لکه سرکه او داسي نور، او د دې إلا الماء او الباع د اختلاف څخه دا خبره هم ثابتېږي چې له اوبو څخه ماسوا په نورو پاکونکو شيانو سره د اندام په پاکولو او نه پاکولو کې دوه مختلف روایتونه دي، يعني د إلا الماء د نسخې څخه دا معلومېږي چې حقيقي مرداري له اوبو څخه ماسوا په بل شي نه پاکېږي، او د إلا الباع له نسخې څخه دا معلومېږي چې په کوم شي سره چې حقيقي مرداري زائلېدلای، په هغه سره يې ليري کول جائز دي، هغه که اوبه وي او که له اوبو څخه ماسوا بل څه وي.

دليل: او د دې خبرې دليل چې کله نجاست له خپل مخرج څخه تجاوز وکړي نو د هغه پریول فرض دي، دا دی: چې په ډبرو او نورو سره نجاست نه ليري کېږي، بلکې نور هم خورېږي، لېکن د ضرورت په وجه د استنجاء په ځای کې خلاف القياس په ډبرو او نورو سره د دې پاکول طهارت شمار وگرځول سو، او دا قاعده ده چې کله یو شی د یو ضرورت په وجه خلاف القياس ثابت وي، نو هغه به خاص وي د ضرورت تر شي پورې، بل شي ته به دغه حکم تجاوز نه کوي، نو له دې څخه ثابت سوه چې که نجاست تجاوز وکړی نو له اوبو څخه ماسوا په بل شي سره پاکي نه سي راتلای.

شم يعتبر المقيد بالخ دا خبره په یاد لرئ! چې هغه مقدار کوم چې د لمانځه له جواز څخه مانع دی، هغه د شینځینو په نېز که د استنجاء د ځای له نجاست څخه ماسوا له یوه درهم څخه زیات سو نو هغه اندازو معتبره ده، (یعني که له موضع استنجاء څخه ماسوا تر یوه درهم نجاست زیات سو، نو د هغه سره لمونځ جائز نه دی، ځکه چې د شینځینو په نېز موضع استنجاء نه شمار کېږي، له موضع استنجاء څخه مراد د غایطو راوتلو ځای دی) ځکه چې د استنجاء د ځای (موضع استنجاء) اعتبار خوسا قاطع دی، نو که له دې څخه ماسوا له یوه درهم څخه نجاست زیات سو نو د هغه پریول به فرض وي.

او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز که د استنجاء د ځای سره نجاست له یوه درهم څخه زیات سو نو مانع د لمانځه به وي، امام محمد رَحْمَةُ اللهِ پر نورو ځایونو قیاس کوي، یعني څرنگه چې په نورو ځایونو کې د یوه درهم مقدار معاف دی او له هغه څخه زیات معاف نه دی، همدارنگه د استنجاء په ځای کې به هم د یوه درهم مقدار معاف وي، او له دې څخه به زیات معاف نه وي.

په هلوکو او خوشایوو سره د استنجاء حکم

وَلَا يَسْتَنْجِي بِعُظْمٍ وَلَا بِرَوْثٍ او استنجاء به نه کوي په خوشایوو او هلوکو سره لَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ • نَهَى عَنْ ذَلِكَ ځکه نبي په دې شيانو باندې له استنجاء کولو څخه منع کړې ده وَنُوقِلَ خو که یو چا په دې شيانو استنجاء وکړه يُجْزِيهِ لِحُضُولِ الْقَصْدِ نو د هغه لپاره دا استنجاء کافي ده ځکه چې مقصود حاصل سو وَمَنْعَى النَّبِيِّ فِي الرَّوْثِ لِلنَّجَاسَةِ او په خوشایوو کې د نهي وجه نجاست دی وَلِي الْعُظْمِ كَوْنُهُ رَأْدَ الْجِنِّ او په هلوکو کې د نهي وجه د پیرلتو خوراک کېدل دی وَلَا يَكْفَاهُ او نه دي د خوراک په شي سره استنجاء کوي لَأَنَّهُ إِسْأَعَةٌ وَإِسْرَافٌ ځکه چې د اسراف کول او اسراف کول دي وَلَا يَمْسُكُهُ او نه دي په راسته لاس سره استنجاء کوي لَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ • نَهَى عَنْ الْإِسْتِنْجَاءِ بِالنَّيْمِينَ ځکه نبي ﷺ په راسته لاس له استنجاء کولو څخه منع کړې ده.

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الوضوء، باب الاستنجاء بالاحجار، حديث رقم: ١١٥٥ و ابو داود فی کتابا لطهارة، باب كراهية استنجال الفيلة، حديث رقم: ٧.

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الوضوء، باب النهي عن الاستنجاء بالهيم، حديث رقم: ١٥٣.

اللغات: «زاد الجرد» د پېريانو توبنه (يعني د پېريانو خوراک)، «إساعة» د افعال د باب مصدر دی: ضایع کول.

هلاکول، «إسراف» د افعال د باب مصدر دی: بې ځايه خرڅول، بدخرڅي، اسراف کول.

تشریح: مسئله: داده چي په هلوکو او خوشایو سره استنجاء کول شرعاً منع دي، ځکه په بخاري شریف کي د ابو هريره

رضي الله عنه حديث دی: قال له النبي ﷺ إني أحجاراً أستفض بها ولا تأتني بعضم ولا بروثة، قلت ما بال العظام والروثة، فقال

من طعام الجن، (نبي کریم ﷺ ابو هريره رضي الله عنه ته وويل چي زما لپاره ډبري ولټوه چي په هغو سره پاکي حاصله کړم،

هلوکي او خوشایي مه راوړه، ما ورته وويل چي د هلوکو او خوشایو څه وجه ده؟، نبي ﷺ وفرمايل چي دا دواړه د

پېريانو خوراک دی، همدارنگه ترمذي روايت کړی دی: لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فإنه زاد إخوانكم من الجن،

(تاسي په خوشایو او هلوکو استنجاء مه کوئ ځکه چي هغه ستاسي د وروڼو پېريانو توبنه ده).

خو که چا د دې نهی (او ممانعت) سره په دې شيانو استنجاء وکړه نو استنجاء یې صحیح ده، ځکه چي مقصود حاصل

سو چي هغه پاکي ده، خوشنه اداء کيږي، او په خوشایو کي دنهي او ممانعت وجه د هغو نجس کېدل دي، او په

هلوکو کي د ممانعت وجه د پېريانو خوراک کېدل دي، خو مخکي چي کوم دوه حديثونه ذکر سول له هغو څخه د

خوشایو پر پاکوالي استدلال کېدای سي، لکه څرنگه چي دامام مالک رحمه الله قول دی، ځکه که خوشایي ناپاک وای

نو د پېريانو لپاره به د هغو خوړل حلال نه وای، ځکه چي عام شریعت د دواړو نوعو مکلفينو په حق کي مختلف نه دی،

مگر دا چي یو دلیل پیدا سي، لېکن علامه ابن الهمام رحمه الله فرمایي چي د خوشایو د مردار والي په باره کي دلیل سته

يعني نبي ﷺ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه د خوشایو په باره کي فرمایلي وه: هذا رگس، يعني خوشایي ناپاک او مردار دي.

ولا طعام الخ او د خوراک په شيانو سره دي هم استنجاء نه کوي، ځکه چي دا اسراف دی، او عبث د شيانو بریادول دي، او

دا دواړه خبري حرامي دي، او په راسته لاس دي هم استنجاء نه کوي ځکه چي نبي ﷺ په راسته لاس له استنجاء کولو

څخه منع کړې ده، لکه څرنگه چي د ابو قتاده رضي الله عنه روايت دی: قال اذا بال احدكم فلا يأخذ ذكراً بيمينه ولا يستنجي

بيمينه ولا يتنفس في الأناء، (بخاري ومسلم)، (کله چي په تاسو کي یو څوک متیازي کوي نو خپل ذکر (د تناسل آله) دي په

راسته لاس سره نه نیسي او نه دي په راسته لاس سره استنجاء کوي او نه دي په لوښي کي سا کډوي، په دې حديث کي

په څرگنده توگه په راسته لاس له استنجاء کولو څخه منع سوې ده). والله اعلم بالصواب



کتاب الصلاة

(دا کتاب د لمناځه (د احکامو په بیان کې) دی

تشریح: څرنګه چې لمونځ د ټولو عبادتونو بنیاد او د ټولو طاعتونو اصل دی نو ځکه کتاب الصلاة پر ټولو مشروعاتو مخکې کړی سو، او څرنګه چې طهارت د لمناځه لپاره شرط دی او شرط د یو شي پر شي مخکې وي، نو ځکه کتاب الطهارات پر کتاب الصلاة مخکې کړی سو.

د صلاة لغوي معنی: صلاة په لغت کې دعاء ته ویل کیږي، لکه څرنګه چې په قرآن کې ذکر سوي دي: **وَصَلِّ عَلَيْهِمْ** (إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ) سورة التوبة: ۱۰۳. (ای نبی! ته دې خلکو لپاره دعا کوه! یقیناً ستا دعاء د دوی لپاره د اطمینان او سکون لامل دی)، همدارنګه نبی ﷺ تر ډوډۍ خوړلو یا تر روژه مات وروسته دا دعا کړې وه: **أَكَلُ طَعَامِ الْإِبْرَارِ وَصَلْتُ عَلَيْكَ الْمَلَائِكَةُ...** الخ (یعنې ښکېو خلکو ستاسو ډوډۍ و خوړه او ملائکو ستاسو لپاره دعا وکړه)، له دې څخه هم معلومیږي چې د صلاة لغوي معنی "دعاء" ده.

د صلاة اصطلاحی معنی: عبارة عن أركان مخصوصة و أذکار معلومة بشرائط محصورة بصفات معينة، (یعنې پر معلومو کیفیتونو د شرطونو درعایت سره د متعینو اذکارو او ځانګړو ارکانو پر ځای کولو ته لمونځ ویل کیږي).

د لمناځه د وجوب سبب: د لمناځه د واجب کېدلو سبب د لمناځه خپل وختونه دي، او د لمناځه د اداء کولو سبب د خدای پاک حکم دی.

د لمناځه ارکان: د لمناځه رکنونه دادي: قیام (ولایه)، قراءت، رکوع، سجده او آخړه ناسته د تشهد ویلو په اندازه.

د لمناځه احکام: و حکمها سقوط الواجب عنه أي الاداء في الدنيا ونيل الثواب الموعود في الآخرة، (یعنې د لمناځه حکم دا دی چې په دنیا کې د لمونځ کونکي له غاري څخه واجب ساقط سي او په آخرت کې هغه ثواب حاصل کړي چې وعده یې سوې ده).

د لمناځه فرضیت: لمونځ په کتاب الله، د رسول الله په سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی، لکه څرنګه چې په قرآن کریم کې راځي: **وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ** (سورة البقرة: ۲۳)، او په بل ځای کې راځي: **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ** (سورة البقرة: ۲۳۸)، او له دې څخه علاوه نور هم په ډېرو ځایونو کې د لمناځه فرضیت او ارزښت څرګند سوی دی، په حدیث شریف کې هم په ډېر ټینګار سره د لمونځ کولو او د لمونځ د فرضیت حکم سوی دی، لکه څرنګه چې حدیث دی: **إِنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ يَفْضُلُ عَلَىٰ كُلِّ مَسْلُومٍ وَمَسْلَمَةٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَمْسَ صَلَوَاتٍ**؛ او د لمناځه د ارزښت په اړه د نبی ﷺ دا فرمان دی: **د یادوني وړ دی: الصلاة عماد الدين فمن أقامها أقام الدين ومن هدمها هدم الدين.**

او په اجماع سره د لمانځه ثبوت په دې توګه دی چې د نبي ﷺ له زمانې څخه واخله تر نن پورې ټوله امت د لمانځه پر فرضیت او د هغه پر مشروعیت باندې متفق دي، او کوم ناپوه چې د لمانځه د مشروعیت په لړ کې د نهې خبره کړې ده، دې امت هغه د خپل لږ لیک او ډلې څخه ایستلی دی. (ذکر سوي تفصیلات زیاتره له عنایه شرح هدايه څخه اخیستل سوي دي. وګورئ! عنایه [ج: ۱، ص: ۲۱۸ - ۲۱۹])



بَابُ الْمَوَاقِيتِ

(دا) باب (د لمانځه) د وختونو (په بیان کې) دی

تشریح: څرنګه چې د لمانځه وختونه د لمانځه د وجوب اسباب دي، او سبب تر سبب مخکې وي، نو ځکه یې د لمانځه د وختونو بیان مخکې کړي، مواقیت جمع د میقات ده، او د میقات معنی ده: ما وقت به، یعنې په کوم شي سره چې د یو وخت او یو حد اندازه وټاکل سي هغه ته میقات ویل کیږي، یا میقات هغه زمانې یا مکان ته ویل کیږي، چې له هغه زمانې یا مکان څخه حد وټاکل سي، لکه: مواقیت صلوٰۃ او مواقیت احرام.

د پنځو لمونځونو وختونه د سهار د لمانځه لومړی او آخري وخت

أَوَّلُ وَقْتِ الْقَهْرِ د سهار اول وخت هغه دی إِذَا طَلَعَ الْقَهْرُ الثَّانِ چې کله صبح صادق را وځيږي (بني د سهار پېښې وچلوي) وَهُوَ الْمُعْتَرِضُ بَيْنَ الْاَلْفَتَى او دا صبح صادق هغه (سپینوالی) دی کوم چې د آسمان په څنډو (افق) کې په پلنوالي سره غوږ پللی وي وَ آخِرُ وَقْتِهَا مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ او د سهار آخري وخت تر هغه وخته دی تر څو چې لمر نه وي راختلی لِحَدِيثِ إِمَامَةِ جَبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ* د جبرئیل علیه السلام د امانت والا حدیث په وجه سره فَإِنَّهُ أَقَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ حِينَ طَلَعَ الْقَهْرُ ځکه چې جبرئیل علیه السلام په اوله ورځ د سهار راختلو په وخت کې نبي ﷺ ته د سهار لمونځ (په جماعت) ودرکړی وَفِي الْيَوْمِ الثَّانِ حِينَ أَصْفَرَ جَدًّا وَكَادَتِ الشَّمْسُ تَطْلُعُ او په دویمه ورځ چې کله ښه رڼا سوه او لمر راختلو ته نژدې سو (نو د سهار لمونځ یې ودرکړی) ثُمَّ قَالَ فِي آخِرِ الْحَدِيثِ: مَا يَبْدَأُ هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ وَقْتُ لَكَ وَلَا مَتْنٌ بِيَايِهِ د حدیث په آخر کې وویل: د دې دواړو وختونو په مینځ کې چې کوم وخت دی هغه ستا او ستاد امت لپاره (د سهار وخت) دی وَلَا مُعْتَبَرٌ بِالْقَهْرِ الْكَاذِبِ او د کاذب سهار هیڅ اعتبار نسته وَهُوَ الْبَيَاضُ الَّذِي يَبْدَأُ

* تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب الصلوة باب المواقيت، حديث رقم: ۱۳۹۳ و ترمذي في كتاب الصلوة، باب ما جاء في مراقبت الصلوة، حديث رقم: ۱۳۹.

طَوْلًا ثُمَّ يَقَعْبُهُ الطَّلَامُ او دا کاذب سهار هغه سپینوالی دی چي په اوږدوالي ښکاره کيږي بیا تر هغه وروسته تیاره (تاریکي) راځي لَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * لَا يَغُزُّنَكُمْ أَذَانٌ بِلَالٍ حُكَّهُ نَبِيٍّ ﷺ فرمایلي دي: د بلال آذان دي تاسو ډوکه نه کړي وَلَا الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ او نه (دي) فجر مستطیل (اوږد سپینوالی تاسو ډوکه کړي) وَإِنَّا الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ فِي الْأَفَقِ او سهار خو هغه (سپینوالی) دی چي د آسمان په څنډو کي غوړېدلی وي أَيْ الْمُنْتَشِرُ فِيهَا يَعْنِي چي د آسمان په څنډو کي نشر سوی (او غوړېدلی) وي.

اللغات: ﴿جَلَا﴾ د تاکید کلمه ده: ډېر زیات، زیاته اندازه، ﴿يَبَاحُ﴾ سپینوالی، (مجازاً رڼا ته ویل کيږي)، ﴿تَلَا﴾

تیاره، تاریکي (تور تم)، ﴿يُحْمَلُ﴾ د نصر د باب مضارع صیغه ده: په ډوکه کي اچول، ډوکه کول.

تشریح: که څه هم په حدیث کي د ماښام وخت مخکي ذکر سوی دی، خو دلته د یو څو وجوهر پر بنیاد د سهار وخت مخکي کړی سو: (۱) اوله وجه دا چي د سهار لومړی او آخري وخت اتفاقي دی، نو ځکه دا مخکي کړی سو، د دې په خلاف د نورو لمونځونو په وختونو کي لږ څه اختلاف سته (۲) دریمه وجه دا چي تر ټولو مخکي حضرت آدم ﷺ د سهار لمونځ کړی وو، نو څرنگه چي د سهار لمونځ تر ټولو مخکني لمونځ سو، نو په دې وجه په ذکر کي هم تر ټولو مخکي کړی سو (۳) دریمه وجه دا چي د سهار لمونځ د ورځي اول لمونځ دی (۴) څلورمه وجه دا چي بیده سړی کوم چي د میت (مړه سړي) په ډول دی، پر هغه چي تر خوب وروسته اول کوم عمل واجبيږي هغه د سهار لمونځ دی، نو ځکه د سهار د لمونځ وخت تر ټولو مخکي ذکر کړی سو. (حاشیه ملا عبد الغفور، غنایه)

فجر صادق او فجر کاذب: د سهار د لمونځ وخت له فجر صادق (روڼ گهڅ) څخه شروع کيږي، او د لمر په راختلو سره ختميږي، فجر صادق هغه سپینوالی دی چي په پلنوالي سره د آسمانو په څنډو کي غوړېدلی وي، او فجر کاذب (سپېره گهڅ) هغه سپینوالی دی چي په اوږدوالي سره د آسمان په څنډو کي ښکاره کيږي، او بیا تر هغه وروسته تاریکي راځي، عرب و فجر کاذب ته ذنب السرحان (د ښږمن لکۍ) وایي.

دلیل: د سهار د اول وخت او آخري وخت دلیل د حضرت جبرئیل ﷺ حدیث دی، صاحب د غنایې پوره حدیث داسي ذکر کړی دی:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَمَّنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ النَّبِيِّ مَرَّتَيْنِ وَعَلَى بِي الطُّلُوعُ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ جِئَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَصَارَ الْقَيْءُ وَمِثْلُ الْجِرَالِ. وَعَلَى بِي الْغُصْرُ جِئَ صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ وَثَلَّةٌ وَعَلَى بِي الصُّبْحُ جِئَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَعَلَى بِي الْبُشَاءُ جِئَ غَابَ الشَّقْطُ. وَعَلَى بِي الْفَجْرُ جِئَ طَلَعَ الْفَجْرُ. وَعَلَى بِي الطُّلُوعُ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي جِئَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَصَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ وَثَلَّةٌ. وَعَلَى بِي الْغُصْرُ جِئَ صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ وَثَلَّةٌ. وَعَلَى بِي الصُّبْحُ جِئَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ لَوْفَتِهِ بِالْأَمْسِ. وَعَلَى بِي الْبُشَاءُ جِئَ مَطَى لُكْتُ الْبَلْبِ أَوْ قَالَ يَنْفُكُ الْبَلْبُ. وَعَلَى بِي الْفَجْرُ جِئَ طَلَعَ الْفَجْرُ وَأَشْفَرَ وَكَادَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَطْلُعَ. ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذَا وَثَلْتُ وَوَفْتُ الْأَكْبَاءَ مِنْ قَبْلِكَ.

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصوم، باب ما جاء في بيان الفجر، حديث رقم: ۲۷۰۶ و مسلم في كتاب الصيام باب بيان أن المدحور الصوم يصح بطول الفجر، حديث رقم: ۲۵۴۶.

(له حضرت ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل: حضرت جبرئیل علیه السلام په کعبه شریفه کې دوه واره زما امانت وکړی (یعني دوه واره یې لمونځ راکړی)، په اوله ورځ یې د ما پښین لمونځ هغه وخت راکړی، چې کله لمر تر سر واوښتی (یعني زائل سو) او سایه د (څپلۍ) د تسمې په ډول سوه، او د مازیگر لمونځ یې هغه وخت راکړی چې کله د هر شي سایه یو چنده سوه، او د ماښام لمونځ یې هغه وخت راکړی چې لمر پټ سو، او د ماخوستن لمونځ یې هغه وخت راکړی چې کله شفق (د آسمان سرڅښه) ورځه سوه، او د سهار لمونځ یې د سهار راختلو په وخت کې راکړی، او دویمه ورځ یې د ما پښین لمونځ هغه وخت راکړی چې د هر شي سایه یو چنده سوه، او د مازیگر لمونځ یې هغه وخت راکړی چې د هر شي سایه دوچنده سوه، او د ماښام لمونځ یې لکه په اوله ورځ د لمر لوړېدلو په وخت کې راکړی، او د ماخوستن لمونځ یې هغه وخت راکړی چې د شپې دریمه حصه یا نیمه حصه تېره سوه، او د سهار لمونځ یې هغه وخت راکړی چې کله بڼه سهار سو، او لمر راخو ته نژدې سو، بیا حضرت جبرئیل علیه السلام وویل: ای محمده! دا ستا وخت دی او ستا څخه له مخکني پیغمبرانو علیهم السلام وخت وو)

ولا معتبر بالفجر الکاذب الخ صاحب د هدايې فرمایي چې د سهار په لماتځه کې صادق سهار معتبر دی، کاذب سهار معتبر نه دی، دلیل د صحیح مسلم او ترمذی حدیث دی، تفصیل یې داسې دی چې حضرت بلال علیه السلام به تر صادق سهار (رونه څپڅپ) راختلو مخکې د تهجد یا پېشلمې لپاره اذان کوی، او عبد الله بن ام مکتوم علیه السلام به تر صادق سهار راختلو وروسته اذان کوی نو نبی کریم ﷺ وفرمایيل: لا یغرنک اذان بلال ولا الفجر التلطیل، (د بلال اذان دي تاسو ډوکه نه کړي)، یعني د بلال پر اذان نا گومان مه کوئ! چې د سهار د لماتځه وخت را داخل سو، څکه چې دا د سهار لپاره نه دی، بلکې د تهجدو یا پېشلمې لپاره دی، او نه دي تاسو فجر مستطیل ډوکه کړي، له فجر مستطیل څخه مراد کاذب سهار یعني هغه رڼا ده چې په اوږدول سره په اسمان کې ښکاره سي.

د ما پښین د لماتځه لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْفَجْرِ إِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ او د ما پښین اول وخت هغه دی چې کله لمر زائل سي (یعني تر سر ولوړي) إِصَامَةُ جبرئیل علیه السلام * فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ څکه جبرائیل علیه السلام په اوله ورځ د لمر د زوال په وخت کې امانت وکړی وو. وَأَخِرُ وَقْتِهَا حِينَ أَنْ حَقِيقَةُ رَجْعَةِ اللَّهِ * إِذَا صَارَ قُلُوبُ كُلِّ شَيْءٍ وَثْقَى سَوَى قُلُوبِ الرِّزَالِ او د امام صاحب رحمه الله په نیز د ما پښین د لماتځه آخري وخت هغه دی چې کله د هر شي سایه له اصلي سایې (سیوري) څخه ملسوا دوچنده سي. وَقَالَا: إِذَا صَارَ الْكُلُّ مَثْلَهُ او صاحبین رحمه الله فرمایي چې کله د هر شي سایه د هغه شي سره برابره سي (یعني یو چنده سي) وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او د امام صاحب یو روایت همدغه رنگه دی وَقِيَةُ الرِّزَالِ هُوَ الْقِيَةُ الَّتِي يَكُونُ لِلْأَشْيَاءِ وَقْتُ الرِّزَالِ او اصلي سایه هغه سایې ته ویل کیږي کوم چې د زوال په وخت کې د شپڼو وي (یعني د لمر تر سر اوښتولو په وخت کې چې د شپڼو کومه سایه وي هغه ته فین الزوال یعني اصلي سایه ویل کیږي) لَهُمَا: إِصَامَةُ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ

* تخریج: أخرجه مسلم في كتاب المساجد باب أوقات الصلوات الخمسة، حديث رقم: ۱۳۸۱ - ۱۷۶.

* القول الرابع: هو هذا قول الإمام أبي حنيفة رحمه الله كما في رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۶۴. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۵۸]

السَّلامُ عَلَى الْيَوْمِ الْأَوَّلِ لِلْعَصْرِ فِي هَذَا الْوَقْتِ د صاحبينو دليل: په اوله ورځ د جبرئيل ﷺ په دې وخت کې املت وړکول دي وَلَإِنْ خِيفَتْ رَجْعَةُ اللَّهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * او دامام ابو حنيفه رَجْعَةُ اللَّهِ دليل د نبی ﷺ دا قول دى
أَبْرَدًا بِالظُّهْرِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ د ماپنين لمونځ په يخ کي کوي ځکه چي سخته گرمي د دودڅ له گرمۍ څخه ده وَأَشَدُّ الْحَرِّ فِي وَبَارِهِمْ فِي هَذَا الْوَقْتِ او د عربو په سيمو کي به سخته گرمي هم په دغه وخت کي وه وَإِذَا تَعَارَضَتِ الْأَشَارُ أَوْ كَلَهُ چي په آثارو کي تعارض راغلي لَا يَنْقُضُ الْوَقْتُ بِالشَّكِّ نو د شک په وجه به وخت نه ختمیږي.

اللفات: ﴿يَوْمٍ﴾ سايه، ﴿فَيْحٍ﴾ د گرمۍ سختېدل، تندوالی.

تشریح: په دې عبارت کي د ماپنين د اول او آخري وخت په هکله بحث سوی دی، د ماپنين په اول وخت کي خود ائمه وو اتفاق دی، لکه څنگه چي زموږ د دريو علماؤ په نېز د ماپنين اول وخت بالاتفاق تر زوال وروسته شروع کیږي، ځکه چي حضرت جبرئيل ﷺ اول هم په دغه وخت کي نبی ﷺ ته د ماپنين لمونځ په جماعت ورکړی وو.

لېکن د ماپنين د آخري وخت په باره کي د احنافو علماؤ په مينځ کي اختلاف دی، له امام صاحب رَجْعَةُ اللَّهِ څخه په ټولو رواياتونو کي معتبر او مسند روايت دا دی چي کله له اصلي سايب (سنیوري) څخه علاوه د هر شي سايه دوچنده سي نو په دغه وخت کي د ماپنين وخت ختمیږي، او د مازيگر وخت شروع کیږي، د صاحبينو رَجْعَةُ اللَّهِ په نېز چي کله له اصلي سايب څخه علاوه د هر شي سايه يو چنډ سي، نو بيا د ماپنين وخت ختمیږي او د مازيگر وخت شروع کیږي.

د صاحبينو دليل: دا دی چي حضرت جبرئيل ﷺ په اوله ورځ نبی ﷺ ته د مازيگر لمونځ په دغه وخت کي ورکړی وو، يعني چي کله د هر شي سايه يو چنډ وه، نو معلومه سوه چي له دغه وخت څخه د مازيگر وخت شروع کیږي، کنه د جبرئيل ﷺ امامت به له خپل وخت څخه دباندی سي، کوم چي صحيح نه دی.

د امام صاحب دليل: د ابو سعيد خلدي رَجْعَةُ اللَّهِ حديث دی يعني ابرودوا بالظهر فإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ په دې حديث سره په دې توگه دليل نيسي، چي رسول الله ﷺ په يخني کي د ماپنين د لمانځه حکم کړی دی، او د عربو په علاقو کي به گرمي هغه وخت ډېر سخته وه چي کله به د هر شي سايه يو چنډ وه، نو دا خبره منل سوې ده چي د ابرودوا مصداق هغه وخت دی کوم چي تر اول مثل (چنډ) وروسته راسي، نو کله چي تر مثل اول وروسته د لمانځه حکم سوی دی، نو بيا په دې کي د مازيگر وخت له کومه راټلی سي؟

وَإِذَا تَعَارَضَتِ الْاُخْ له دې حايه صاحب د هدايې د صاحبينو دليل جواب ورکوي، جواب دا دی چي کله پر مثل اول (اول) چنډ) باندي د ماپنين د وخت په پاته کېدلو او ختمېدلو کي په نصوصو کي تعارض راغلی، يعني د جبرئيل ﷺ له حديث څخه پر مثل اول باندي د ماپنين وخت ختمېدل ثابتیږي، او دامام صاحب له حديث څخه پر مثل اول باندي د ماپنين وخت پاته کېدل ثابتیږي، نو اوس به د اذاتمارضا تساقط په وجه دواړه حديثونه يوه طرف ته کیږي، او په خپله به په دې وخت کي غور کیږي، نو تر غور کولو وروسته معلومه سوه چي تر مثل اول مخکي د ماپنين وخت په يقيني توگه سره پاته دی، او پر مثل اول باندي د دې په پاته کېدلو او نه پاته کېدلو کي نصوص سره متعارض دي، او تر مثل اول وروسته د دې په پاته کېدلو او ختمېدلو کي شک دی، حال دا چي تر مثل اول مخکي د دې بقاء (پاته کېدل) يقيني

دی، نو د بقاء یقین د خروج د شک په وجه نه سي ختمېدلای، نو تر مثل اول وروسته به هم هغه (د ما پښین وخت) پاته وي، ځکه چې دا د قهې قاعده ده: اليقين لا يزول بالشك.

د فیه الزوال یعنی د اصلي سایې د پېژندګلوی طریقه

صاحب د هدایې له وفتی الزوال... الخ شخه د اصلي سایې تعریف بیان کړی دی، حاصل یې دا دی چې د زوال په وخت کې یعنی کله چې د غرمې په وخت کې لمر پر سر باندې راسي، په دغه وخت کې چې د شیانو کومه سایه وي، دغه سایې ته فیه الزوال یعنی اصلي سایه ویل کیږي، صاحب د عنايې رحمه الله د دې د پېژندګلوی په باره کې د محمد بن شجاع رحمه الله دا قول بیان کړی دی چې: بالکل په یوه هواره او برابره مخکې کې د یو لږګي جګ کړی سي، او تر کومه محایه چې د دې لږګي سایه ورسپري، پر هغه ځای دي نښه ولګول سي، نو تر څو چې د لږګي سایه کمېږي نو دغه له زوال شخه مخکې وخت دی، لېکن څرنگه چې سایه ودرېږي او په دې کې هېڅ کمي او اضافې نه راځي، نو بس دغه سایه فیه الزوال یعنی اصلي سایه ده، عربي عبارت یې داسې دی: أَصْلُ مَا قِيلَ فِي مَقَرَّةِ الزَّوَالِ قَوْلُ مُحَمَّدِ بْنِ شُعَابٍ أَنَّهُ لَمَّا سَمِعَ فِي مَكْنَسٍ مَسْجِدًا يُحْتَلَى عَلَى مَبْلَغِ الظِّلِّ وَهُوَ غُلَامُهُ قَدْ دَانَ الظِّلَّ يَنْقُصُ مِنَ الْخَطِّ فَهُوَ قِيلَ الزَّوَالُ. فَإِذَا وَقَفَ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ فَهُوَ سَاعَةُ الزَّوَالِ الَّتِي هِيَ عِبَارَةٌ عَنْ فَيَةِ الزَّوَالِ. (هنا ج ۱، ص ۲۲۱)

واجم قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام صاحب رحمه الله دی چې هغه فرمایي: د ما پښین آخري وخت پر مثل ثانی ختمیږي، یعنی کله چې د هر شي سایه دوچنده سي، قال العلامة ابن نجیر والاوی قول ابی حنیفة رحمه الله. وفي غاية البیان وبها اخذ ابو حنیفة رحمه الله وهو المشهور عنه. (البحر الرائق ج ۱، ص ۲۲۵). (القول الراجح ج ۱، ص ۱۵۸)

د مازيګر د لمانځه لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْعَصْرِ إِذَا خَرَجَ وَتَمَّ الظُّهْرُ أَوْ دَمَازِیګر اول وخت هغه دی چې کله د ما پښین وخت ووځي عَلَى الْقَوْلَيْنِ پر دواړو قولونو وَأَخِرُ وَقْتِهَا مَا تَمَّ تَغَرُّبُ الشَّمْسِ او آخري وخت یې هغه دی تر څو چې لمر لوېدلی نه وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ چا چې تر لمر لوېدلو مخکې د مازيګر یو رکعت ونيوی فَقَدْ أَدْرَكَهَا نو هغه (تېرله) د مازيګر لمونځ ونيوی.

اللفات: ﴿أَدْرَكَ﴾ پیدا کول، موندل (نیول).

تفسیر: د مازيګر وخت د ما پښین: د وخت تر ختمېدلو وروسته شروع کیږي، هغه که د ما پښین وخت پر دوچندی ختم سي، لکه د امام ابو حنیفة رحمه الله په نېز، او که پر یوچندی ختم سي لکه د صاحبینو رحمه الله په نېز، او د مازيګر وخت د لمر تر لوېدلو پورې دی.

دلیل: د حضرت ابو هريره ؓ حديث دی: قال قال رسول الله ﷺ من أدرك من الصبح ركعة قبل أن تطلع الشمس فقد أدرك الصبح ومن أدرك ركعة من العصر فقد أدرك العصر (صحيح)، حضرت ابو هريره ؓ فرمایي

نبي ﷺ و فرمايل: چا چي تر لمر راختلو مخکي د سهار يو رکعت ونيوی نو هغه سهار ونيوی، او چا چي تر لمر لوړېدلو مخکي د مازيگر يو رکعت ونيوی نو هغه مازيگر ونيوی، له دې حديث څخه معلومه سوه چي د مازيگر وخت د لمر تر لوړېدلو پوري دی.

نومړه اختلاف: که يو چا د سهار لمونځ کوي، او تر يو رکعت کولو وروسته لمر راوځي نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز لمونځ باطل سو، يعني چي لمر راوځي نو قضاء به يې راوړي، او د امام مالک او امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نېز نه باطلېږي، بلکي هغه به پوره کوي، د دې حضراتو دليل هم دغه د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی.

زموږ له طرفه د دې حديث جواب شيخ الادب رحمه الله دا ليکلی دی چي د فقد أدرك معنى ده: فقد أدرك وقت الصبح، يعني که يو څوک د لماتخه اهل نه وي، او بيا په داسي وخت کي د لماتخه اهل سي چي د يو رکعت په اندازه وخت پاته وي، نو پر هغه د دې وخت لمونځ واجبېږي، مثلاً کافر مسلمان سي، يا کوچنی بالغ سي، يا حائضه بنده پاکه سي، دا خبره ياد ساتل پکار دي چي د يوه رکعت اندازه صرف د پوهولو او فهم لپاره ده، ځکه که د يو رکعت وخت ونيسي ياله دې څخه کم، په دواړو صورتونو کي پر هغه لمونځ لازميږي.

د ماښام د لماتخه لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْغُرُوبِ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ او د ماښام اول وخت هغه دی چي کله لمر ولوړېږي وَأَخِرُ وَقْتِهَا مَا لَمْ يَغِبِ الشَّمْسُ او آخري وخت يې هغه دی تر څو چي شفق غائب سوی (ورک سوی) نه وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَقَدْ أَرَأَى مَا يُصَلِّي فِيهِ ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ او امام شافعي فرمايي: دومره اندازه دی چي په هغه کي لمونځ کونکی درې رکعت وکړي لَأَنَّ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَقْبَلَ الْيَوْمَيْنِ فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ ځکه جبرئيل رضي الله عنه په دواړو ورځو کي په يوه وخت کي د ماښام لمونځ (په جماعت) ورکړی وَلَمَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل د نبي ﷺ دا قول دی أَوَّلُ وَقْتِ الْغُرُوبِ حِينَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ د ماښام اول وخت هغه دی کله چي لمر لوړېږي وَأَخِرُ وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الشَّمْسُ او آخري وخت يې هغه دی کله چي شفق غائبېږي (ورکېږي) وَمَا رَأَاكَ كَانَ لِلشَّيْخِ عَنِ الْكُرَاهَةِ او کوم حديث چي امام شافعي رحمه الله روايت کړی دی هغه له کراهت څخه د ځان ساتلو لپاره وو ثُمَّ الشَّمْسُ هُوَ الْبَيَاضُ الَّذِي فِي الْأَفْقِ بَعْدَ الْخُمْرَةِ عِنْدَ أَنْ حَيِّفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ بيا شفق د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز هغه سپينوالی دی کوم چي له سوروالي (سرخي) څخه وروسته د آسمان په څنډو (افق) کي ښکاره کيږي وَعِنْدَهَا هُوَ الْخُمْرَةُ او د صاحبينو رحمه الله په نېز همدغه سوروالی شفق دی وَهُوَ رَأْيُهُ عَنِ الْخَيْفَةِ رَحِمَهُ اللَّهُ او له امام صاحب رحمه الله څخه يو روايت هم دغسې دی وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ او دا د امام شافعي رحمه الله قول هم دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ الشَّمْسُ الْخُمْرَةُ ځکه نبي ﷺ

• تخریج: امرحه مسلم فی کتاب المساجد، باب لوقات الصلوات الخمس، حديث رقم: ۱۳۹۲ - ۱۳۹۳.

• تخریج: امرحه مسلم فی کتاب المساجد، باب لوقات الصلوات الخمس، حديث رقم: ۱۳۹۱ - ۱۸۶.

• القول الرابع: قول الإمام أبي حنيفة رحمه الله، لكن القنوى على قولها، كذا في رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۶۲. [فتاوى الراعي، ج: ۱، ص: ۶۰]

• تخریج: امرحه دار قطنی فی کتاب الصلوة، باب ما روی فی صفة المغرب والصبح، حديث رقم: ۱۰۲۳.

فرمايلي دي: شفق سوروالی دی: وَلَا يَنْفَعُ خَنِيْفَةَ رَجَعَهُ اللهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * او د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللهُ دليل د نبي ﷺ دا قول دی: وَأَخِرُ وَقْتِ الْمَغْرِبِ إِذَا اسْوَدَّ الْأَفُقُ او د ماښام آخري وخت هغه دی چي کله د آسمان ځنډي توري سي وَمَا زَوَاةٌ مَوْقُوفٌ عَلَى ابْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ (او نورو) چي کوم روايت کړی دی هغه پر حضرت ابن عمر رضي الله عنهما موقوف دی ذَكَرَهُ مَالِكٌ رَجَعَهُ اللهُ فِي الْمَوْطَأِ امام مالک رَجَعَهُ اللهُ په خپل (کتاب) موطن کي دا ذکر کړي دي وَفِيهِ اخْتِلَافُ الصَّحَابَةِ او په دې کي د صحابه وو اختلاف (هم) دی.

اللفات: (الحلّز) د تفعل د باب مصدر دی: ځان ساتنه، خوندي کېدنه، **﴿اِسْوَدَّ﴾** د اِنْعَمَل د باب ماضي صيغه ده: تورېدل.

تشرېح: د ماښام اول وخت تر لمر لوېدلو وروسته شروع کېږي، او د شفق تر ختمېدلو پوري پاته کېږي، امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي د ماښام وخت صرف دومره اندازه دی چي په هغه کي درې رکعت ادای کړی سي او دا د امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ له دوو قولونو څخه يو قول دی، امام غزالي رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي له امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ څخه د ماښام د وخت په باره کي دوه قولونه را نقل سوي دي: (۱) دا چي د ماښام وخت د شفق تر ختمېدلو پوري دی. همدا قول د امام ابن حنبل رَجَعَهُ اللهُ دی، (۲) دوم قول دا دی چي که تر لمر لوېدلو وروسته د اودس، اذان، اقامت او د پنځو رکعتونو وخت تېر سو، نو داسي وگڼه چي د ماښام وخت ختم سو، او په حليه کي ويل سوي دي چي صرف دومره دی چي درې رکعت پکښي وکړی سي، مصنف د هدايي رَجَعَهُ اللهُ دغه قول ذکر کړی دی.

د امام شافعي دليل: د جبرئيل عليه السلام د امانت والا حديث دی، يعني جبرئيل عليه السلام د ماښام لمونځ په دواړو ورځو کي په يوه وخت کي ورکړی، نو که د ماښام د لمانځه وخت اوږدېدلای، نو حضرت جبرئيل عليه السلام به په دواړو ورځو کي په يوه وخت کي لمونځ نه ورکولای.

زموږ دليل: د حضرت ابو هريره عليه السلام حديث دی: أَوَّلُ وَقْتِ الْمَغْرِبِ حِينَ تَغْرِبُ الشَّمْسُ وَأَخْرَهُ حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ.
جواب: د امام شافعي دليل جواب دا دی چي په دواړو ورځو کي د جبرئيل عليه السلام په يوه وخت کي لمونځ ورکول خوله کراهت څخه د خوندي کېدلو لپاره وو، ځکه چي د ماښام لمونځ تر آخري وخته ځنډول مکروه دي.

د شفق ابيض او شفق احمر تفصيل

د لمر تر لوېدلو وروسته اول د آسمان په ځنډو (افق) کي سوروالی راځي، تر هغه وروسته سپينه رڼا غوړېږي، بيا دغه سپينه رڼا اوږده غونډي سي چي هغه ته بياض، مستطير او بياض مستطيل ويل کېږي. تر دې وروسته د آسمان په ځنډو کي په پوره توگه تياره و غوړېږي، نو د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللهُ په نېز چي تر سوروالي وروسته کومه سپينه رڼا يعني بياض مستطير راسي تر هغه وخته پوري د ماښام وخت دی، تر هغه وروسته د ماخوستن وخت شروع کېږي، لېکن د صاحبينو او جمهورو علماء په نېز چي تر بياض مستطير مخکي کوم سوروالی دی تر هغه وخته پوري د ماښام وخت دی.

د صاحبينو دليل: د نبي ﷺ دا حديث دی: الشفق الحمره.

د امام ابو حنيفه دليل: د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: أن النبي ﷺ قال: وآخر وقت المغرب إذا أسود الأفق. (چي نبي ﷺ فرمايلي دي: د ماښام آخري وخت هغه دی چي کله افق تور سي). او معلومه ده چي پر افق باندي توروالی تر سپینوالي وروسته غوړېږي، نو معلومه سوه چي تر سپینوالي پوري وخت پاته وي، نو په حديث کي له شفق څخه مراد سپين والی سو.

جواب: د صاحبينو رحمه الله حديث الشفق الحمراء پر حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما باندي موقوف دی، او دغه امام مالک رحمه الله په موطن کي هم ذکر کړی دی، او موقوف حديث د حجت او استدلال لايق نه دی. او که دا ومنل سي چي دا حديث مرفوع دی نو موږ جواب ورکوو چي د دې حديث په مراد کي د صحابه وو اختلاف دی، لکه څرنګه چي بعضو ويلي دي: له شفق څخه مراد سپینوالی دی. او بعضو ويلي دي: چي سوروالی دی، او په مرفوع حديث کي که د صحابه وو اختلاف وي، نو هغه هم د استدلال لايق نه سي کېدلای.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام صاحب دی خو فتوی د صاحبينو پر قول ده، قال العلامة جلال الدين الحوارزي رحمه الله بعد تفصيل المسئلة فقول اب حنيفة رحمه الله واثق لآب الاصل في باب الصلوة ان لا يثبت منها ركن ولا شرط الا بما فيه يقين وقولهما اوسع للناس. کذا ذكره في الاسرار. (الفتاوى ج: ۱، ص: ۱۹۶). القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۶۰.

د ماخوستن د لمانځه لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْعِشَاءِ إِذَا غَابَ الشَّفَقُ او د ماخوستن اول وخت هغه دی چي کله شفق غائب (ورک) سي **وَأَخْرَى وَقْتَهَا مَا لَمْ يَطْلَمْ الْقَهْرُ** او آخري وخت يې هغه دی تر څو چي سهار راختلی نه وي (يعني تر څو چي سهار سوی نه وي) **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي **وَأَخْرَى وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ لَمْ يَطْلَمْ الْقَهْرُ** او د ماخوستن آخري وخت هغه دی تر څو چي سهار راختلی نه وي **وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي تَقْدِيرِهِ بِذِمَّابِ ثُلُثِ اللَّيْلِ** او دا حديث د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی چي هغه د شپې تر دريمي حصې پوري د ماخوستن وخت متعين کړی دی.

اللفظ: «شفق» هغه سوروالی چي تر لمر لوېدلو وروسته پر آسمان ښکاره کيږي، «ذهب» دفتح دباب مصدر دی: تلل، تېرېدل.

تقريب: د ماخوستن وخت تر شفق ختمېدلو وروسته شروع کيږي، او آخري وخت يې تر صبح صادق راختلو مخکي دی. امام شافعي رحمه الله فرمايي چي د ماخوستن وخت د شپې تر دريمي حصې وروسته ختميږي، يعني د شپې تر دريمي حصې پوري د ماخوستن وخت پاته وي، او تر هغه وروسته ختميږي.

زموږ دليل: د حضرت ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: أنه قال ﷺ وآخر وقت العشاء حين يطلع الفجر دا حديث پر دې خبره دلالت کوي چي د ماخوستن وخت تر صبح صادق پوري دی.

د امام شافعي دليل: د حضرت جبرئيل عليه السلام حديث دی، ځکه چي هغه حديث پر دې دلالت کوي چي د ماخوستن آخري وخت د شپې تر دريمي حصې پوري دی، لېکن زموږ له طرفه جواب مخکي تېر سو (د ماښام لمانځه په وخت کي. هلته يې وگورئ!).

د وترو لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْوُتْرِ بَعْدَ الشُّكْرِ أَوْ دَوْتَرِوْ اَوَّلُ وخت د ماخوستن تر لماتځه وروسته دی وَأَخِرُهُ مَا كُنْتَ تَقْلُمُ الْقَهْرُ أَوْ آخِرِي وخت يې هغه دی تر څو چې سهار سوی نه وي يَقْضِيهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ فِي الْوُتْرِ حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ د وترو په باره کې فرمايلي دي فَصَلُوا مَا بَيْنَ الشُّكْرِ إِلَى طُلُوعِ الْقَهْرِ وَتَر د ماخوستن او سهار په مینځ کې كَوِيَ قَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: هَذَا مِنْدُهُمَا صَاحِب د هدايې رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چې دا حُكْم د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز دی وَمِنْذَ أَنْ حَيِّفَهُ رَحِمَهُ اللَّهُ وَقْتُهُ وَقْتُ الشُّكْرِ أَوْ دَامَامِ ابُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز د وترو وخت د ماخوستن د لماتځه وخت دی إِلَّا أَنَّهُ لَا يَقْدَرُ عَلَيْهِ جِنْدُ الْخَدِّ لَكِنْ د يادېدلو په وخت کې به وتر د ماخوستن تر لماتځه نه مخکې کيږي لِلتَّيْتِيبِ د ترتيب په وجه (ځکه چې ترتيب واجب دی).

اللفظ: ﴿الْخَدِّ﴾ د تغفل د باب مصدر دی: يادول.

تفسير: د وترو په لومړي وخت کې اختلاف دی، د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز د ماخوستن تر لماتځه وروسته د وترو وخت شروع کيږي او تر سهار راختلو پوري پاته وي، او د امام صاحب په نېز د ماخوستن وخت د وترو وخت دی، يعنې کوم وخت چې د ماخوستن د لماتځه دی، هغه د وترو هم دی.

د صاحبينو دليل: د حضرت خارجه بن حذافه رضي الله عنه حديث دی: قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ ابْنُ اللَّهِ زَاكِرُ صَلَافٍ هِيَ لَكُم مِّنْ حَرِّ النَّعْمِ وَهِيَ الْوُتْرُ فَجَمَعُهَا لَكُم فَيَا بَيْنَ الْمَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ (حضرت خارجه بن حذيفه رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ موږ ته واخلې او يې وفرمايل: الله تعالى ستاسو لپاره يو لمونځ زيات کړی دی چې هغه ستاسو لپاره له سرو او ښانو څخه هم غوره دی، او هغه د وترو لمونځ دی، نو هغه يې ستاسو لپاره د ماخوستن او سهار (صبح صادق) په مینځ کې وگرځوي، فتح التقي) صاحب د هدايې فرمايي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: فَصَلُوا مَا بَيْنَ الْمَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ دَاوْتَر د ماخوستن او صبح صادق په مینځ کې کوي!.

د امام صاحب دليل: دا دی چې وتر عملاً فرض دی، (يعنې لکه څرنگه چې فرض په پابندي سره اداء کيږي دغه رنگه وتر هم) او قاعده دا ده چې که په يوه وخت کې دوه واجب لمونځونه سره جمع سي، نو دې دواړو لمونځونو به يو وخت وي، هيڅ تقديم او تاخير به پکښې نه وي، لکه فائمه او وقتيه، دلته پر امام صاحب يو اعتراض کيږي. سوال: پر امام صاحب دا اعتراض کيږي چې که د دواړو يو وخت وي نو بيا پکار دا وه چې د ماخوستن پر لماتځه د وترو مخکې کول جائز وي، حال دا چې دا صحيح نه ده.

جواب: دا دی چې د يادېدلو په حالت کې مخکې کول ځکه جائز نه دي (يعنې کله چې دانسان د ماخوستن لمونځ په ياد وي نو په دې حالت کې د وترو مخکې کول ځکه جائز نه دي) چې په وترو او عشاء کې ترتيب واجب دی، نو که يې وتر قصداً او عمداً د ماخوستن تر لماتځه مخکې کړه، نو بالاتفاق د وترو راگرځول ضروري دي، او که يې د ماخوستن لمونځ هېر سو (په ياد يې نه وو) او د وترو لمونځ يې وکړی، نو د امام صاحب په نېز به يې نه راگرځوي، ځکه چې هېره ترتيب ساقطوي، او د صاحبينو په نېز به يې راگرځوي، ځکه چې د صاحبينو په نېز وتر د ماخوستن سنت دی نو لکه

• مخبرج: أخرجه ابو داود في كتاب الوتر، باب استحباب الوتر، حديث رقم: ۱۱۴۱۸ و ترمذي في كتاب الوتر، باب ما جاء في فضل الوتر، حديث رقم: ۲۵۲.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كذا في الدر المختار ج: ۱، ص: ۲۶۶. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۲۷۲]

څرنگه چي د ماخوستن دوه رکعت سنت د ماخوستن پر لمانځه مخکي کول جائز نه دي، هغه که عمداً وي او که په بهر سره وي، همدارنگه و ترهم د ماخوستن پر لمانځه مخکي کول جائز نه دي، نه عمداً او نه نسياناً.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام ابو حنيفه رحمه الله دی، قال الصلوة اکمل الدين الباری رحمه الله: وعند ابی حنيفة رحمه الله وقته وقت المشاء لان الوتر عنده فرض عملاً والوقت اذا جمع بين الصلوتين واجبتين کانت وقتاً لهما

جمیعاً، (الفتاوی ج ۱، ص ۱۹۷). (القول الرابع ج ۱، ص ۱۶۲)

مستحب وختونه د سهار، ماښین او مازیگر مستحب وختونه

فصل (دا) فصل (د مستحب وختونو په بیان کي) دی وَیُسْتَحَبُّ الْإِسْقَارُ بِالْفَجْرِ او د سهار لمونځ په رڼا کي کول مستحب دي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * حُكِيَ نَبِي ﷺ فرمایلي دي أَسْفَرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَكْثَرُ لِلْأَجْرِ د سهار لمونځ په رڼا کي کوی حکه په دې کي ثواب زیات دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يُسْتَحَبُّ التَّغْجِيلُ فِي كُلِّ صَلَاةٍ او امام شافعي فرمایي: چي په هر لمانځه کي تېزي (تلوار) کول مستحب دي وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَا لِبُكْنٍ د هغه په خلاف هغه روایت حجت دی کوم چي موږ بیان کړی وَمَا تَرَوْنَاهُ او هغه روایت (هم حجت دی) چي په آینده کي به یې موږ بیان کړو وَالْإِبْرَادُ بِالظُّهْرِ فِي الصَّيْفِ او د گرمۍ په موسم کي د ماښین لمونځ په یخني کي کول (مستحب دی) وَتَقْدِيمُهُ فِي الشِّتَاءِ او د ژمي په موسم کي مخکي کول (مستحب دي) لَنَا رَوَيْنَا د هغه حدیث په وجه کوم چي موږ بیان کړی وَلَوْلَا آيَةُ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * قَالَ او د حضرت انس رضی الله عنه حدیث په وجه چي هغه فرمایي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ فِي الشِّتَاءِ يَكْرَهُ بِالظُّهْرِ كَلَهُ چي به د ژمي موسم وونو نبي ﷺ به د ماښین په لمانځه کي تلوار کوی وَإِذَا كَانَ فِي الصَّيْفِ أَبْرَدَ بِهَا او کله چي به گرمي وه نو د ماښین لمونځ به یې په یخني کي کوی (یعني چي کله به هوا ځه سړه) وَتَأْخِيرُهُ بِالْعَصْرِ او د مازیگر لمونځ وروسته کول (مستحب دي) مَا لَمْ تَقْضِ الْفَرَسَ فِي الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ تر څو چي لمر بدل سوی نه وي په گرمي او ژمي کي لِإِقْنَانِهِ مِنْ تَكْثِيرِ التَّوَاتُلِ حُكِيَ په داسي کولو سره په نفلونو کي زیاتوب رازي لِكْرِ اهْتِبَاهَا بَعْدَهُ حُكِيَ چي د مازیگر تر لمانځه وروسته نفلونه مکروه دي وَالْمُعْتَرِ تَقْدِيرُ النَّفْسِ او (د لمر په بدلېدلو) د لمر د ټکی بدلېدل معتبره دي وَهُوَ أَنْ يُصِيبَ بِحَالٍ او د لمر د ټکی بدلېدل د لمر په داسي حال کېدل دي لَا تَحَارُ فِيهِ الْأَعْيُنُ چي په لمر کي سترگي نه برېښي هُوَ الصَّحِيحُ همداسې صحیح قول دی وَالشَّاهِدُ إِلَيْهِ مَكْرَهُهُ او تر دې وخته د مازیگر لمونځ ځنډول مکروه دي.

* تخریج: امرحه ابو داود فی کتاب الصلوة، باب وقت الصبح حديث رقم: ۲۲۲.

* تخریج: امرحه البخاری فی کتاب الجمعة، باب اذا اشتد الحر يوم الجمعة، حديث رقم: ۹۰۶.

اللغات: «إسفار» د افعال د باب مصدر دی: روښانه کول، «تجیل» د تفعیل د باب مصدر دی: تلوار کول، چابکي کول، ژر والی، «إزاد» د افعال د باب مصدر دی: یخول، «غیث» گرمي، (اوږدی)، «نشاء» یخ، (ژمی)، «بکر» د تفعیل د باب مصدر دی: یو کار وختي کول، یو کار په اول وخت کي کول، «فرض» ټکی، ګولی، «نکار» د افعال د باب مضارع مجهوله صیغه ده، أجاز یخیز: حیرانول، برېښول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي زموږ په نېز د سهار لمونځ په رڼا کي کول مستحب دي، دلیل د نبی ﷺ دا قول دی: أسفرو! بالفجر فإنه أعظم للأجر او له دې حدیث څخه زموږ دلیل په دې توګه دی چي نبی ﷺ د امر په صیغه سره په رڼا کي د لمونځ کولو حکم کړی دی او د امر کمه درجه استحباب دی، نو ځکه به د نبی ﷺ دا فرمان پر استحباب حمل کیږي، او په دغه وخت کي به د سهار لمونځ مستحب ګرځول کیږي.

د اسفار مطلب: صاحب د عنايه رحمه الله لیکلي دي چي په رڼا کي د لمونځ کولو مطلب دادی چي تر لمر راڅتلو دومره مخکي لمونځ وکړی سي چي که بیا د لمونځ کولو نوبت راسي نو چي دومره وخت لا پاته وي چي بیا اودس هم وکړی سي او لمونځ د سنت قرائت مطابق هم اداء کړی سي. (عنايه ج ١، ص: ٢٢٢)

د دې په خلاف امام شافعي رحمه الله فرمایي چي ټوله لمونځونه ژر او په تلوار کول مستحب دي، او د ژر مطلب دادی چي د وخت په اوله نیمه حصه کي لمونځ وکړی سي، نو کله چي په ټولو لمونځونو کي تعجيل (تلوار) مستحب دی، نو ښکاره ده چي د سهار په لمونځه کي هم تلوار مستحب دی.

د امام شافعي دلیل: هغه حدیث دی کوم چي په بخاري او نورو کي له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه په دې الفاظو راټول سوی دی: کان رسول الله ﷺ يصل الصبح فيصرف النساء منلفقات بمرطوبن ما يعرفن من الغلس، (يعني نبی ﷺ به د سهار لمونځ کوی (او کله چي به له لمونځه څخه فارغ سو) نو ښځي به په خپلو پوریناتو کي پیچل سوي (خپلو کورو) ته واپس تلې چي د تیارې په وجه به نه پېژندل کېدلي)، نو دا حدیث پر دې شاهد دی چي نبی ﷺ به په غلس (تیاره) کي لمونځ کوی او له لمونځه څخه به په غلس کي فارغه کېدی.

د دلیل جواب: زموږ دله طرفه د دې حدیث اول جواب دادی چي دا حدیث فعلي دی او زموږ بیان سوی حدیث قولی دی، او قاعده داده چي کله د فعلي او قولی حدیث په مینځ کي تعارض راسي، نو قولی حدیث ته ترجیح ورکول کیږي.

دویم جواب: دا دی چي په حدیث کي د من الغلس جمله له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه نه ده، بلکي له یو راوي څخه ده، او د ښځو د نه پېژندګلوی سبب راوي من الغلس ګڼلی دی، او پر حدیث باندي یې اضافه کړی دی، ځکه چي همدغه روایت په ابن ماجه شریف صفحه: ٤٩ کي هم راغلی دی خو په هغه کي د من الغلس جمله نسته.

د ماښین لمونځ: د ماښین د لمونځه حکم دادی چي د ګرمۍ په موسم کي په یخه هوا کي کول مستحب دی، او د ژمي په موسم کي ژر کول (يعني تعجيل کول) مستحب دي، د دې اول دلیل هغه روایت دی کوم چي مخکي بیان سو

يعني: أبردوا بالظهر فإن شدة الحر من فيح جهنم او دویم دلیل د حضرت انس رضي الله عنه دغه حدیث دی: کان رسول الله ﷺ إذا كان في الشتاء يكثر بالظهر وإذا كان في الصيف أبرد بها، (يعني نبی ﷺ به په یخ کي لمونځ ژر کوی، او په ګرمي به یې په یخ وخت کي کوی)، د دې مسئلې په اړه دا حدیث ډېر ښکاره دی، او د یخ او ګرمۍ دواړو موسمونو په باره کي د حنفي مسلک پوره تائید کوي.

د مازيگر لمونځ: د مازيگر لمونځ په ژمي او گرمي دواړو کي ځنډول افضل او مستحب دي، او داستحباب وجه يې دا ده چي د مازيگر تر لماتځه وروسته نفل کول مکروه دي، نو څومره چي د مازيگر لمونځ ځنډول کيږي مغموره د زياتو نفلونو موقع انسان ته په لاس ورځي ځکه چي د مازيگر تر لماتځه مخکي نفل روا دي، لېکن وروسته مکروه دي، لېکن په ځنډولو کي دا خبره هم ياد ساتل پکار ده چي دومره دي نه ځنډول کيږي چي په مکروه وخت کي لمونځ اداء کړي سي، صاحب د هدايې د دې ځنډولو غايت د لمر تغير گرځولی دی، يعني د لمر په ټکۍ کي تر تغير او تبديلي راتلولو مخکي د مازيگر لمونځ کول مستحب دی، او بالکل په هغه وخت کي چي سترگي پر لمر نه برېښي يعني سترگي ورته نيول کېدی سي د مازيگر لمونځ مکروه دي.

د مابنام مستحب وخت

وَيُسْتَحَبُّ تَعْمِيلُ الْفَرِيبِ او د مابنام په لماتځه کي تلوار کول مستحب دي لَا تَأْخِذُهَا مَكْرُوهٌ ځکه چي د مابنام لمونځ ځنډول مکروه دي لَنَا فِيهِ مِنَ الشَّيْءِ بِالْيَهُودِ ځکه چي په دې کي د يهودو سره مشابهت دی وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ * وَأَنبَى ﷺ فرمايلي دي لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ زما امت به تر هغه وخته پر خير وي مَا عَجَلُوا الْفَرِيبَ وَأَخْرَجُوا الْعِشَاءَ تر څو چي د مابنام په لماتځه کي تلوار کوي او د ماخوستن په لماتځه کي تأخير کوي.

اللفاظ: ﴿تَعْمِيلُ﴾ د تفعل مصدر دی: مشابهت او يوړنگوالی اختيارول.

تشرېح: د مابنام په لماتځه کي تلوار کول مستحب دي، يعني داډان او اقامت په مينځ کي دي فاصله نه کوي، پرته له لرغوندي ناستي يا چپتيا څخه، د دې اول دليل دا دی چي د مابنام لمونځ ځنډول مکروه دي، هغه په دې وجه چي په دې کي د يهودو سره ورته والی راځي، ځکه چي يهودو به د مابنام لمونځ په ځنډ سره کوی، دويم دليل د نبی ﷺ دا قول دی: لايزال أمتي بخير ما عجلوا المغرب وأخرو العشاء.

د ماخوستن مستحب وخت

وَتَأْخِذُ الْعِشَاءُ إِلَى مَا قَبْلَ ذَلِكَ اللَّيْلِ او د شپې دريمي حصې تر مخکي پوري د ماخوستن لمونځ ځنډول مستحب دي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ * ځکه نبی ﷺ فرمايلي دي لَوْلَا أَن أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي که ما ته زما پر امت د تکليف (او بوج) اندېښنه نه وای لَأَخَّرْتُ الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ نو مابه د ماخوستن لمونځ د شپې تر دريمي حصې پوري ځنډولی وای وَلَا رَأَى فِيهِ قَطْعَ السَّيْرِ الْمُنْتَهَى عَنْهُ * بَعْدَهُ او په دې وجه (هم) چي په دې کي د گپ شپ (قصه خوانی) ختمول دي چي د ماخوستن تر لماتځه وروسته له هغه څخه منع سوې ده وَقِيلَ لِي الصَّيْفُ تَعَجَّلُ لَنْ لَا تَتَقَلَّلَ الْجَنَاعَةُ او ويل سوي دي چي په گرمي کي دي (د ماخوستن لمونځ) ژر کيږي چي جماعت کم نه سي وَالْتَأْخِيرُ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ مهال او تر نيمي شپې پوري ځنډول روا دي لَا لَنْ وَبِئْسَ الْكَرَاهَةُ وَهُوَ تَقْلِيلُ الْجَنَاعَةِ عَارِضَهُ وَبِئْسَ الدُّبُّ وَهُوَ قَطْعُ

* تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلوة، باب فی وقت المغرب، حدیث ۴۱۸.

* تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الصلوة، باب ما جاء فی تأخیر صلوة العشاء، حدیث رقم: ۱۶۷.

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب مواقیت الصلوة، باب وقت العصر، حدیث رقم: ۵۴۷.

السَّيْرُ بِوَاجِدٍ حُكَّةٍ چي د کراحت د دليل سره چي هغه کمښت د جماعت دی دليل د استحباب چي هغه د يو چا سره د
 گپ شپځ ختمول دي معارض سو (په لنډه توگه دا چي د کراحت د دليل سره د استحباب دليل معارض سو) فَتَشْتَبُ الْإِبَاحَةُ نو روايتيت
 به ثابتيږي وَالْإِبَاحَةُ الْأَخِيرُ مَكْرُوهَةٌ او (د شپځې) تر آخري نيمې حصې پوري ځنډول مکروه دي إِنَّمَا يُبَيِّنُ مِنْ تَقْيِيلِ
الْجَمَاعَةِ حُكَّةٍ چي په دې کي د جماعت کمښت دی وَكَيْدَ انْقِطَاعِ السَّيْرِ كُنْهًا او گپ شپځ خو تر دې مخکي (لا) ختم سوی دی.

اللفات: ثَلَاثٌ يَلْتَمِزُ، د نصر د باب واحد متکلم مضارع صيغه ده: سختول، درنول، «مَعْرُوفٌ» د شپځې يعني تر
 لمانځه وروسته تر ډېره خبري کول، گپه شپه او قصې کول.

توضيح: د ماخوستن لمونځ د شپځې د دريمي حصې تر مخکي پوري ځنډول مستحب دي، او په شرح نقايه کي راغلي
 دي چي د شپځې تر دريمي حصې پوري ځنډول مستحب دي، د دې اول دليل د نبی ﷺ ارشاد دی: لَا أَلَا أَتَى اثنى على أمي
 لأخبرت العشاء إلى ثلث الليل، دويم دليل دا دی چي د ماخوستن تر لمانځه وروسته گپه شپه او قصې شرعاً ممنوع دي، نبی
 ﷺ فرمايي: لَا سِرْبَ الْعِشَاءِ (يعني د ماخوستن تر لمانځه وروسته گپه او قصې کول نسته)؛ بعضي فقهاؤ ليکلي
 دي چي د گرمۍ په موسم کي د ماخوستن لمونځ په تلوار سره کول پکار دي حُکَّةٌ چي د گرمۍ په موسم کي شپځ ډېري
 کوچنۍ وي نو که لمونځ وځنډول سي نو په جماعت کي به کمښت راسي.

والتأخير الخ صاحب د هدايې فرمايي چي د ماخوستن لمونځ تر نيمې شپځې پوري ځنډول مباح دي، دليل يې دا دی چي
 په ځنډولو کي يې په دې اعتبار سره کراحت دی چي په جماعت کي به کمښت راسي، او په دې اعتبار سره مستحب دي
 چي قصې او گپه به بالکل ختمه سي (حُکَّةٌ چي هر سړی به ژر بيديږي چي بيا ژر (د ماخوستن) لمانځه ته راپورته
 سي) نو هر کله چي په دليل د استحباب او دليل د کراحت کي تعارض راغلی نو دواړه دلائل ساقطه سول، او اباحت پاته
 سو.

والنصف الاخير الخ او تر نصف اخير پوري ځنډول مکروه دي، حُکَّةٌ چي د کراحت او د جماعت د کمښت دواړه دليلونه
 موجود دي، او دليل د استحباب ورسره معارض نه دی، حُکَّةٌ چي قصې او گپه کول خو تر دې مخکي ختم سوي وي، نو
 دليل د استحباب پاته نه سو، نو چي دليل د استحباب پاته نه سو نو اباحت هم نه پاتېږي، لکه څرنگه چي په مخکي
 صورت کي اباحت وو.

د اثمار الهدايه تحقيق

صاحب د اثمار الهدايې د “ثلث الليل” او “النصف الاخير” په باره کي وايي، چي ثلث الليل يعني د شپځې دريمه حصه د
 ماخوستن له لسو (۱۰) بجو څخه شروع کيږي، يعني د ماخوستن پر لس بجې د شپځې دريمه حصه ده، حُکَّةٌ که ټوله
 شپه دوولس ساعته (گڼتې) ومنل سي، نو د شپځې دريمه حصه د ماښام تر لمانځه څلور ساعته وروسته راځي، چي هغه
 تقريباً لس بجې کيږي، او نصف الاخير يعني د شپځې آخري نيمه حصه له دوولسو (۱۲) بجو څخه شروع کيږي، يعني تر
 دوولس بجو وروسته د ماخوستن لمونځ کول مکروه دي، خو که وسي، نو اداء کيږي. (اثمار الهدايه ج ۱، ص ۱۲۲)

د وټرو مستحب وخت

وَمُسْتَحَبٌّ لِلْمُتَرَبِّعِ أَنْ يَأْتِيَ صَلَاةَ الْبَلَدِ آخِرَ اللَّيْلِ أَوْ دَهْنَهُ سَرِي لِبَارِهِ بِهٖ وَتُرْوِ كِي ځي د تهجدلو سره محبت لري د شپې آخري وخت مستحب دی لَنْ يَمُوتَ بِإِسْتِحْبَابٍ أَوْ تَرْكِهِ إِلَّا مَنْ او که پر وینېدلو یې بلور نه وو نو تر خوب مخکې دي و تر وکړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ : مَنْ غَافَ أَنْ لَا يَقُومَ آخِرَ اللَّيْلِ فَلْيُؤْتِرْ أَوَّلَ اللَّيْلِ حُكْمُهُ نَبِي ﷺ فرمایلي دي: د چا سره ځي دا پیره وي ځي په آخر د شپې کي به راوینس نه سي نو په اول د شپې کي دي و تر وکړي وَمَنْ طَمَعُ أَنْ يَقُومَ آخِرَ اللَّيْلِ فَلْيُؤْتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ او که دا چا دا امید وي ځي د شپې په آخر کي به راوینس سي نو په آخر د شپې کي دي و تر وکړي.

اللفات: ﴿يَأْتِي﴾ د سمع د باب مضارع صيغه ده: محبت کول، ﴿يَمُوتُ﴾ د ضرب د باب مضارع صيغه ده: يقين کېدل،

بلور کېدل، ﴿يُؤْتِرُ﴾ د افتعال د باب مصدر دی: وپنېدل، بیللره کېدل، په هوښ کي راتلل.

تشریح: صاحب د هدایې د وټرو د مستحب وخت په باره کي فرمایي ځي د چا د تهجدلو لمونځ خوښ وي او د تهجدلو عادت یې وي، نو د هغه لپاره د شپې په آخر کي (تر تهجدلو وروسته) و تر کول مستحب دي، خو که د یو چا د شپې په آخر کي پر ځان د راپورته کېدلو بلور نه وي نو هغه دې و تر تر خوب مخکې کوي، او په حلیث شریف کي د دې دواړو صوټونو ذکر سوی دی، حدیث په کتاب کي ذکر سو، یعنی: مَنْ غَافَ أَنْ لَا يَقُومَ... الخ.

د ورځي په ورځ د پنځو لمونځونو مستحب وختونه

وَإِذَا كَانَ يَوْمُ حَرِّهِمْ أَوْ كَلَهُ ځي ورځ د ورځي وي فَالْمُسْتَحَبُّ لِلْقَوْرِ وَالْمُفْرِجِ وَالْمُطَرِّبِ تَأْمِينُهَا نو په سهار، ماپښين او ماښام کي د لمانځه ځنډول مستحب دي بَلَى الْعَصْرِ وَالْعِشَاءُ تَعْمِينُهَا او په مازرگر او ماڅوستن کي د لمانځه ژر کول مستحب دي لَأَنَّ فِي تَأْخِيرِ الْعِشَاءِ تَقْصِيلَ الْجَمَاعَةِ عَلَى اجْتِمَاعِ النَّظَرِ حکه ځي د ماڅوستن په ځنډولو کي د بلران په وجه په جماعت کي کمښت راځي وَبَلَى تَأْخِيرِ الْعَصْرِ تَوْفُّهُ الْوَقْتُ فِي الْوَقْتِ التَّكْنُؤِ او د مازرگر په ځنډولو کي په مکروه وخت کي د داخلېدلو وهم سته وَلَا تُؤْتِرُ فِي الْقُبْرِ او په سهار کي (خه) وهم نسته لَأَنَّ تِلْكَ السُّدَّةَ مَبِينَةٌ حکه ځي د سهار وخت اوږد وي وَعَنْ أَنَّ حَنِيفَةَ الشَّاعِرِ إِلَى الْكَلِّ لِلْإِحْتِيَاظِ اوله امام ابو حنيفه رحمه الله شخه (يو) روايت (دا) دی ځي د احتياط په وجه ټوله لمونځونه ځنډول مستحب دي أَلَا تَرَى أَنَّهُ يُجْزَى الْأَدَاءُ بَعْدَ الْوَقْتِ لَا قَبْلَهُ آيات ته نه گوري ځي تر وخت وروسته اداء جائزه ده، نه تر وخت مخکې.

اللفات: ﴿يَوْمُ﴾ ورځ، ﴿حَرِّهِمْ﴾ ورځ.

تشریح: مخکې د هغو پنځو مستحب وختونو بيان وو ځي موسم برابر وي او آسمان شين وي، خو که موسم خراب وو او آسمان شين نه وو بلکي ورځ وه، نو په دې صورت کي صاحب د عنايې رحمه الله دا ضابطه بيان کړې ده ځي الامين مع

المن يعني هغه لمونځ چې په هغه کي عين وي لکه عشاء او عصر يعني د ماخوستن او مازيگر لمونځ نو په هغه کي به غجلت يعني تلوار او چابکي کيږي او له دې دواړو څخه به علاوه په نورو لمونځونو کي تأخير کيږي. د ورځي په ورځ د ماخوستن په لمانځه کي د تلوار وجه داده چې که په داسي حالت کي د ماخوستن جماعت وروسته کړي سي نو په جماعت کي به کمښت راسي، او خلک به د باران په وجه سستي وکړي، او په رخصت باندي به عمل وکړي، ځکه چې کله به د باران ورځ وه نو نبي ﷺ به تر اذان وروسته دا اعلان کوي: ألا صلوا في رحالك (خبردار! په خپلو کورنو کي لمونځونه وکړئ!). او د مازيگر په لمانځه کي د تلوار وجه داده چې د ورځ په ورځ دا احتمال کېدای سي چې داسي نه د مازيگر لمونځ په مکروه وخت کي راسي، نو ځکه به د مازيگر په لمانځه کي تلوار مستحب وي.

ولا توهم في الفجر الخ د دې په خلاف د سهار په لمانځه کي دا گومان نه سي کېدای، ځکه چې د سهار د لمانځه وخت اوږد وي (يعني له طلوع فجر څخه واخله تر طلوع شمس پوري). نو که څه هم د سهار لمونځ وروسته کړي سي. نو په هغه کي د لمر راختلو په وخت کي د لمانځه واقع کېدلو پړه نسته. نو ځکه د ورځي په ورځ د سهار په لمانځه کي تأخير مستحب دی.

او په ماښام او مېنځم کي تأخير ځکه مستحب دی چې که د ورځي په ورځ دا لمونځونه مخکي وکړي سي نو تر وخت مخکي دا داء کېدلو احتمال پکښي سته، او له وخت څخه مخکي لمونځ کول جائز نه دي، نو ځکه په دې کي تأخير مستحب دی.

وعن أبي حنيفة الخ حسن بن زياد له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه يو روايت دا هم را نقل کړی دی چې د احتياط په وجه د ورځي په ورځ په ټولو لمونځونو کي تأخير کول غوره دي، ځکه چې په تعجيل کي تر وخت مخکي د اداء کولو احتمال سته او په تأخير کي تر وخت وروسته د اداء احتمال سته، او دا خبره منل سوې ده چې لمونځ که تر وخت وروسته وسي نو بيا هم معتبر دی، که اداء نه سي، قضاء خو به يې خامخار او گرځول سي، لېکن تر وخت مخکي نه د اداء اعتبار سته او نه د قضاء، نو ځکه به احتياطاً په ټولو لمونځونو کي تعجيل مستحب وي.



فَصْلٌ فِي الْأَوْقَاتِ الَّتِي تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ

(۵) فصل دلمانځه دمکرو وختونو (په بیان کي) دی

تشریح: په مخکني فصل کي دلمانځه مستحب وختونه بیان سول، اوس په دې فصل کي دلمانځه مکروه وختونه

بیانېږي؛ مکروه: هغه کار ته ویل کیږي چي نه کول یې تر کولو غوره وي.

مکروه وختونه (په کومو وختونو کي لمونځ جائز نه دی)

لَا تَجُوزُ الصَّلَاةُ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ لِمَنْعِ جَائِزِ نَهْيِ دَلْمَرِ دِرَاخْتَلُو پږ وخت وَلَا جُنْدٍ يَتَوَهَّجُونَ إِلَى الطَّهْرَةِ اونه په غرمه کي دلمر درېدلو پږ وخت وَلَا جُنْدٍ هُرُوبَهَا اونه دلمر دلوېدلو پږ وخت لِحَدِيثِ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * د عقبه بن عامر رضى الله عنه د حديث په وجه قَالَ عَقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ثَلَاثَةُ أَوْقَاتٍ نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نُصَلِّيَ فِيهَا وَأَنْ نَقْبَرَ فِيهَا مَوْتَانَا درې وختونه دي چي په هغو کي مودني ﷺ له لمونځ کولو او مړي ښخولو څخه منع کړي يَوْعِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ حَتَّى تَرْتَفِعَ دلمر راخستلو په وخت کي تر دې چي را پورته سي وَعِنْدَ زَوَالِهَا حَتَّى تَزُولَ او دلمر د زوال په وخت کي تر دې چي زائله سي وَحِينَ تَغِيْبُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ او چي کله لمر لوېدلو ته مائله سي تر دې چي ولوېږي وَالْمَرَادُ بِقَوْلِهِ وَأَنْ تَقْبَرَ: صَلَاةُ الْجَنَائِزِ او مصنف رحمه الله له دې قول اَن تَقْبَرَ څخه مراد: د جنازې لمونځ دی لِأَنَّ الدَّفْنَ غَيْرُ مَكْرُوهٍ ځکه چي ښخول مکروه نه دي وَالْحَدِيثُ بِإِطْلَاقِهِ حُجَّةٌ عَلَى السَّابِقِينَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ او حديث دخپل اطلاق په وجه پر امام شافعي رحمه الله حجت دی فِي تَخْصِيصِ الْفَرَاغِ بَيْنَكُمَا دمکې مکرمې سره د فرضو په حاصلولو کي وَحُجَّةٌ عَلَى أَنْ يُسَوِّفَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ او پر امام ابو يوسف رحمه الله حجت دی فِي إِبَاحَةِ الثَّقَلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَقَتِ الزَّوَالِ د جمعې په ورځ د زوال په وخت کي دنفلو په رواگرځولو سره.

اللفاظ: ﴿الطَّهْرَةُ﴾ غرمه.

تشریح: مسئله: داده چي زموږ په نېز دلمر راخستلو په وخت کي او د غرمې په وخت (يعني په نصف النهار) کي او دلمر لوېدلو په وخت کي نه فرض لمونځ جائز دی او نه نفل.

زموږ دليل: د حضرت عقبه بن عامر رضى الله عنه حديث دی: قَالَ لَمَّا نَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَن نَعْلَى وَأَن تَقْبَرَ فِيهَا مَوْتَانَا عند طلوع الشمس حتى ترتفع وغند زوالها حتى تزول وحين تغيب للغروب حتى تغرب، په دې حديث کي صلاة عام دی که فرض وي، که نفل.

* تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الجنائز، باب الدفن عند طلوع الشمس، حدث رقم: ۳۱۹۲، وابن ماجه فی کتاب الجنائز، باب ما جاء فی الاوقات التي لا يصلى فيها، حديث رقم: ۱۵۱۹.

والمراد بقوله أن نقدر الم أوله أن نقدر شخه مراد د جنزې لمونځ دی، ځکه چې په دې وختونو کې د مري ښخول مکروه نه دي، نو اوس مطلب دا سو چې نبي ﷺ په دې وختونو کې له مطلق لمونځ کولو شخه منع کړې ده، هغه که فرض وي، که نفل وي او که د جنزې لمونځ وي، نو دا حدیث د خپل اطلاق په وجه د امام شافعي رحمه الله او د امام ابو یوسف رحمه الله په خلاف حجت دی، ځکه امام شافعي رحمه الله فرمایي: چې په دې وختونو کې په ټولو ښارونو او ځایونو کې فرضي لمونځ جائز دی لېکن په مکه مکرمه کې د فرضي لمونځ سره سره نفل هم جائز دي، لکه څرنګه چې صاحب د فتح القدير فرمایي چې: په دې وختونو کې د امام شافعي رحمه الله په نېز په مکه مکرمه کې مطلقاً لمونځ جائز دی، هغه که فرض وي، که نفل.

د امام شافعي دلیل: د نبي دا قول دی: من نذر عن صلاة أو نسيها فليصلها إذا ذكرها قبل ذلك وقتها، (يعني کوم سړی چې له لمونځه شخه بیله سي یا ځني هر سي نو کله چې په یاد ورسي نو (په هغه خت کې) دي یې وکړي ځکه چې هغه دغه لمونځ وخت دی).

جواب: امام شافعي رحمه الله چې کوم حدیث ذکر کړی دی د هغه جواب دا دی چې له دې حدیث شخه په اوقات ثلاثه وو کې د لمونځ کولو اباحت ثابتیږي، او د عقبه بن عامر ؓ له حدیث شخه حرمت ثابتیږي، او د اصول فقه په کتابونو کې راځلي دي چې که د حرمت او اباحت په مینځ کې تعارض راسي نو ترجیح به حرمت ورکول کیږي، نو په دې وجه به دلته د عقبه ؓ حدیث راجح وي.

د امام شافعي دویم دلیل: دا حدیث دی چې نبي ﷺ وفرمایي: یا بنی عبد مناف لا تمسوا احدا طاف بهذا البيت وصلى في أمة ساعة شاء من ليل أو نهار، (ای بنو عبد مناف! تاسو څوک مه منع کوئ چې د دې کعبې طواف کوي یا لمونځ کوي په کوم وخت کې چې یې خوښه وي که د شپې وي او که د ورځې)، له دې روایت شخه هم معلومه سوه چې په مکه مکرمه هر وخت لمونځ جائز دی.

جواب: د دې حدیث جواب دا دی چې د ألا یسکة معنی ده ولا یسکة، لکه په دې آیت وما کان لؤمن أن یقتل مؤمناً إلا خطأ کې چې الإخطأ په معنی د ولا خطأ دی، نو په دې صورت کې دا حدیث د امام شافعي رحمه الله مستدل نه سي جوړېدلای، والله اعلم بالصواب.

د امام ابو یوسف دلیل: هغه حدیث دی کوم چې حضرت ابو هريره ؓ او ابو سعید ؓ روایت کړی دی: أن رسول الله ﷺ نهي عن الصلاة نصف النهار حتى تزول الشمس إلا يوم الجمعة، (يعني نبي ﷺ په نصف النهار کې له لمونځ کولو شخه منع کړې ده، تردې چې لمر زاښه سي، مګر د جمعې په ورځ).

زموږ دلیل د امام ابو یوسف رحمه الله په خلاف حجت دی، ځکه چې د هغوی په نېز د جمعې په ورځ د زوال په وخت کې نفل جائز دی.

جواب: د امام ابو یوسف د دلیل جواب دا دی چې په الا يوم الجمعة کې استثنا منقطع ده، دویم جواب د دی چې د الا يوم الجمعة معنی ده: ولا يوم الجمعة، نو اوس معنی دا سوه چې نبي ﷺ په نصف النهار کې له لمونځ کولو شخه منع کړې ده او د جمعې په ورځ کې یې هم په دې وخت کې له لمونځ کولو شخه منع کړې ده.

په مکروه وختونو کې د جنازي د لماتځه او د دغه ورځې د مازيگر د لماتځه حکم

وَلَا صَلَاةَ جَنَازٍ (په دې وختونو کې) د جنازي لمونځ (هم) جائز نه دی إِنَّمَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چې موږ روايت کړی وَلَا سَجْدَةَ تَلَاوَةٍ او د تلاوت سجدې (هم) جائز نه ده لَا تَجَازِي مَغْفَى السَّلَاةِ ځکه چې د تلاوت سجدې (هم) د لماتځه په څير ده إِلَّا حَضَرَ يَوْمَهُ مِنْهُ الْقُرْبَى ماسوا د دغه ورځې د مازيگر له لماتځه څخه د لمر لوېدلو په وخت کې إِنَّ السَّبَبَ هُوَ الْجُزْءُ الْقَائِمُ مِنَ الْوَقْتِ ځکه (د لماتځه د وجوب) سبب د وخت هغه جزه دی کوم چې (لوس) موجود دی لَا أَنَّهُ لَوْ تَعَلَّقَ بِالْكَفِّ ځکه که سبب د ټوله وخت سره متعلق سی لَوْجَبَ الْأَدَاءُ بَعْدَهُ نو تر وخت وروسته به (د لماتځه) اداء کول واجب سي وَلَوْ تَعَلَّقَ بِالْجُزْءِ الْبَاقِي او که سبب د تېر سوي وخت سره متعلق سي قَالُوا دَنَى فِي آخِرِ الْوَقْتِ قَاصِي نو (د لماتځه) اداء کونکي به په آخري وخت کې (د لماتځه) قضاء راوړنکی سي وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَقَدْ أَهْلًا كَمَا وَجَّهَتْ او هر کله چې داسي ده نو (د لمر لوېدلو په وخت کې) لمونځ کونکي (د مازيگر لمونځ) هغسي اداء کړی څرنگه چې واجب سوی وو بِخِلَافِ غَيْرِهَا مِنَ الصَّلَوَاتِ په خلاف د نورو لمونځونو لَا تَجَازِي مَغْفَى السَّلَاةِ ځکه چې هغه کمال واجب سوي دي نو په ناقص وخت کې به نه اداء کيږي قَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَالْمُرَادُ بِالْمَغْفَى التَّذَكُّرُ فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ وَسَجْدَةِ التَّلَاوَةِ الْكَرَاهَةُ صاحب د هدايې فرمايي چې: د جنازي په لماتځه کې او د تلاوت په سجدې کې له ذکر سوي نفي څخه مراد کراهت دی حَتَّى لَوْ صَلَّاهَا فِيهِ نو که يې په دې مکروه وخت کې د جنازي لمونځ وکړی أَوْ تَلَا سَجْدَةً فِيهِ يا يې په دې کې د سجدې آيت تلاوت کړی فَسَجَدَهَا او سجدې يې وکړه جَازٍ نو جائز دي لَا تَجَازِي مَغْفَى السَّلَاةِ ځکه چې د جنازي لمونځ او د تلاوت سجدې هغسي ناقص اداء سو كَمَا وَجَّهَتْ لکه څرنگه چې واجب سوي وو وَإِذَا الْوُجُوبُ بِحُضُورِ الْجَنَازَةِ وَالتَّلَاوَةِ ځکه چې وجوب خو د جنازي په حاضرېدلو او د تلاوت په کولو سره ثابت سو.

تشرېح: صورت د مسئلې: دای چې څرنگه په اوقات ثلاثه (درې مکروه وختونو) کې د سجدې لور کوع والا لمونځونه منع دي، همدارنگه د جنازي لمونځ او سجدې تلاوت (د تلاوت سجدې) هم جائز نه دي، د جنازي د لماتځه منع والی خو د حضرت عقبه بن عامر رضي الله عنه له حديث څخه ثابت دی، او بيا صاحب د هدايې هم دا وضاحت کړی دی چې له ن نفي څخه د جنازي لمونځ مراد دی.

او د سجدې تلاوت د منع والي دليل دای چې د شرائطو او اوصافو په حواله سره د تلاوت سجدې د لماتځه په معنی ده، او کله چې سجدې تلاوت د لماتځه په معنی ده نو د لماتځه په منع والي کې داخلېږي، او څرنگه چې په لوقات ثلاثه وو کې لمونځ منع دی، نو ځکه په دې وختونو کې سجدې تلاوت هم منع ده.

الاصح: يومه الخ د عبارت د ولا عند غروبها څخه مستثنی دی، او مطلب يې دای چې د لمر لوېدلو په وخت کې لمونځ کول او سجدې تلاوت کول منع دي، خو د دغه ورځې د مازيگر لمونځ له دې حکم څخه خارج لو مستثنی دی، او که چا د

مازیګر لمونځ نه وکړی، تر دې چې لمر لوېدلو ته نژدې سو، نو دده لپاره د لمر بدللو په وخت کې د دغه ورځې د مازیګر لمونځ صحیح دی، لېکن بل هیڅ لمونځ هغه که قضاء او که اداء جائز نه دی.

فایل: د لمر لوېدلو په حالت کې چې د دغه ورځې د مازیګر د لمانځه کومه اجازه ورکول شوې ده، د هغه دلیل دادی چې د لمانځه د وجوب سبب خو یا ټوله وخت دی، یا د وخت هغه جزء دی کوم چې تېر سو، یا د وخت هغه جزء دی چې د وخت تر تېرېدلو وروسته پاته وي، اوس دلته مسئله داده چې موږ خو نه ټوله وخت سبب ګرځولی سو او نه تېر سوی وخت سبب ګرځولی سو، ځکه که ټوله وخت سبب و ګرځول سي نو د لمانځه اداء کېدل به تر وخت وروسته راسي، هغه په دې توګه چې کله ټوله وخت د لمانځه سبب سو نو دا خو معلومه ده چې سبب تر مسبب مخکې وي، او کله چې داسې ده نو د لمانځه اداء کېدل به تر وخت وروسته راسي او د صحیح نه ده.

همدارنګه د وخت تېر سوی جزء هم سبب نه سي ګرځېدلای، ځکه که یو سړی د وخت په آخر کې لمونځ اداء کوي، نو هغه به د تېر سوي جزء د سبب ګرځولو په صورت کې د لمانځه اداء کونکی نه بلکې د لمانځه قضاء راوړونکی شمارل کېږي، حال دا چې هغه اداء کونکی دی، نو په دې وجه دا خبره منل شوې ده چې نه به ټوله وخت د لمانځه سبب ګرځول کېږي او نه د وخت تېر سوی جزء، نو ځکه به د لمانځه سبب د وخت هغه جزء وي کوم چې د اداء سره متصل (جوخت) دی، او څرنګه چې په ذکر سوي صورت کې د اداء سره متصل جزء ناقص دی (یعنې لږ وخت پاته دی)، نو ځکه به لمونځ هم ناقص اداء کېږي، ځکه قاعده داده: چې څرنګه سبب وي هغه رنګه به مسبب وي، او دلته سبب (چې وخت دی) ناقص دی نو مسبب به هم (چې لمونځ دی) ناقص وي، او د دې په خلاف نور هغه لمونځونه کوم چې د دې ورځې د مازیګر له لمانځه څخه ماسوا دي (لکه د سهار او ماښین) هغه د لمر لوېدلو په وخت نه سي کېدلای ځکه چې هغه لمونځونه په پوره صفت او سبب سره واجب سوي دي نو ځکه به په ناقص وخت کې د دوی اداء کېدل صحیح نه وي.

قال والبراد بالنفي الخ صاحب د هدايې فرمایي چې د جنازې د لمانځه او د سجده تلاوت په باره کې چې کومي نفي راغلي دي، له هغه څخه مراد کراهت دی، یعنې په دې وختونو کې د جنازې د لمانځه او سجده تلاوت اداء کول خلاف.

الاولی او مکروه دي، بیا هم که چا وکړل جائز دي، دلیل یې دادی چې د جنازې د لمانځه د واجب کېدلو سبب د جنازې حاضرېدل دي، او د سجده تلاوت د واجب کېدلو سبب د سجده د آیت تلاوت کول دي، او څرنګه چې دا دواړه سببونه په ناقص وخت (مکروه وخت) کې راغلل نو د جنازې لمونځ او سجده تلاوت هم دغسې ناقص واجب سوه، نو دا دواړه چې څرنګه (ناقص) واجب سوه هغه رنګه (ناقص) اداء کړی سوه، نو ځکه به یې اداء کول جائز وي.

د سهار او مازیګر تر لمونځونو وروسته د نفلو حکم

وَيَكْرَهُ أَنْ يَتَكَلَّمَ بَعْدَ الْفَجْرِ او د سهار تر لمانځه وروسته نفل کول مکروه دي حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ تر دې چې لمر راوخېژي وَيَبْعَدُ الْغُصْبُ حَتَّى تَغْرُبَ او د مازیګر تر لمانځه وروسته (هم) تر دې چې لمر ولوېږي لَبَا رَوَى • أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نَهَى عَنْ ذَلِكَ ځکه روایت سوی دی چې نبی ﷺ له دې څخه منع کړې ده وَلَا تَأْتِ بِأَنْ يُصَلِّيَ فِي هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ الْفَوَائِتِ او هیڅ حرج نسته چې یو سړی په دې دواړو وختونو کې قضائي لمونځونه وکړي وَيَسْجُدُ لِلصَّلَاةِ

• تخریج: أخرجه البحاری فی کتاب مواقیت الصلاة، باب الصلاة بعد الفجر، حدیث رقم: ۵۸۱، و ابو داؤد فی کتاب التطوع، باب من رخص فیهما اذا كانت الشمس مرتفعة، حدیث رقم: ۱۲۷۳ - ۱۲۷۵.

او د تلاوت سجده وکړي وَيُصَلِّي عَلَى الْجَنَازَةِ او د جنازې لمونځ وکړي لَئِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ الْكَرَاهَةُ كَانَتْ لِحَقِّ الْقَرَضِ لِيَصِيرَ الْوَقْتُ كَالْمَشْغُولِ په ځکه چې کراهت د فرضو د حق لپاره وو دې لپاره چې وخت په فرضو سره د مشغول په ډول سي لَا يَمْتَقِنُ فِي الْوَقْتِ نه د يو داسي معنی په وجه کوم چې په وخت کې وه (يعني په وخت کې د کرامت د معنی په وجه سره نه) فَلَمْ تَطْهَرْ فِي حَقِّ الْقَرَضِ نو ځکه به د فرضو په حق کې دا کراهت نه ښکاره کيږي وَفِيهَا وَجَبَ لِعَيْنِهِ او نه به د هغه شیانو په حق کې ښکاره کيږي کوم چې بالذات مقصود (واجب) دي كَسَجْدَةٍ التَّلَاوَةِ لکه د تلاوت سجده وَطَهَّرْتُ فِي حَقِّ الْمُنْذَرِ او دا کراهت به ښکاره کيږي په حق د نذر کړی سوي لماتځه کې لِأَنَّهُ تَعَلَّقَ وَجُوبُهُ بِسَبَبٍ مِنْ جِهَتِهِ ځکه چې دې وجوب د يو داسي سبب سره تعلق لري کوم چې د نذر منونکي له طرفه دی وَفِي حَقِّ رَغَبَتِي الطَّوَافِ او د طواف د دوو رکعتونو په حق کې به (هم کراهت ښکاره کيږي) وَلِي الَّذِي شَرَعَ فِيهِ ثُمَّ أَفْسَدَهُ او د هر هغه لماتځه په حق کې به (ښکاره کيږي) چې هغه لمونځ کونکي شروع کړی وي بيا يې فاسد کړی وي لَئِنْ الْوُجُوبَ لِفَرِيضَةٍ وَهُوَ خَتَمَ الطَّوَافِ ځکه چې په دې کې وجوب لغيره دی او هغه د طواف ختمول دي وَصِيَانَةُ الْمُؤَدِّي عَنِ الْبَطْلَانِ او د اداء کړی سوي لماتځه ساتل دي له باطلوالي څخه.

اللفات: ﴿مُنْذَرٌ﴾ نذر کړی سوی، منت منل سوی، ﴿وَصِيَانَةٌ﴾ ساتنه، ژغورل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې د سهار تر لماتځه وروسته او تر لمر راختلو مخکې او د مازيگر تر لماتځه وروسته او تر لمر لوړېدلو مخکې یو نفلي لمونځ کول مکروه دي، ځکه نبي ﷺ په دې دواړو وختونو کې له نفلونو څخه منع کړې ده، لکه په بخاري شریف کې چې د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په حواله سره حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما دا حدیث را نقل کړی دی: أَرَأَيْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّبْحِ حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْمَصْرَحَةِ تَغْرِبُ، په دې حدیث کې په څرگنده توګه د سهار تر لماتځه وروسته تر لمر راختلو پورې او د مازيگر تر لماتځه وروسته تر لمر لوړېدلو پورې له لمونځ کولو څخه منع سوې ده.

ولا بأس الخ فرمایي چې د سهار او مازيگر تر لمونځونو وروسته خو نفل منع دي، لېکن که یو سړی په دې وختونو کې قضایي لمونځونه راوگرځوي، یا د تلاوت سجده وکړي یا د جنازې لمونځ وکړي نو هیڅ حرج نسته، دا درې سره شیان دده لپاره جائز او صحیح دي، ځکه چې په دې وختونو کې نفله په دې وجه منع دي چې دا وختونه د فرضو حق دی، او دا وخت باید په فرضو کې مشغول سي، نو ځکه به دا کراهت د فرضو په حق کې نه ښکاره کيږي، او د هغه شیانو په حق کې به هم نه ښکاره کيږي کوم چې بالذات او بالعین واجب وي، او چې د هغو په وجوب کې د بنده دخل نه وي، لکه د تلاوت سجده، ځکه چې د تلاوت د سجدې وجوب د بنده پر فعل موقوف نه دی، ځکه څرنگه چې په تلاوت کولو سره د تلاوت سجده واجبيږي، همدارنګه د سجدې د آیت په اوږدلو سره هم واجبيږي، که څه هم انسان یې د اوږدولو قصد نه کړی وي، او لکه د جنازې لمونځ، ځکه چې دې وجوب هم د بنده پر فعل موقوف نه دی، بلکې هغه هم واجب لفاته دی.

لېکن هغه شیان چې د هغو وجوب لغيره وي او د هغو تعلق د بنده د فعل سره وي، نو په هغو ټولو شیانو کې دا کراهت ښکاره کېږي لکه نذر کړی سوی لمونځ، تر طواف وروسته دوه رکعت، او هغه لمونځ چې تر شروع کولو وروسته باطل سوی وي، نو څرنگه چې دا ټوله شیان د بنده پر فعل موقوف دي او دې د وجوب سبب هم د بنده له طرف ثابتېږي، نو ځکه به دا شیان واجب لغيره وي، او هم دې شیانو په حق کې به کراهت ښکاره کېږي، لهدا د مازېگر او د سهار تر لمونځونو وروسته نذر کړی سوی لمونځ په دې وجه صحیح نه دي، ځکه چې نذر منل د بنده فعل دی، نو دا واجب لغيره سو، او تر طواف وروسته د دوو رکعتونو کول په دې وجه صحیح نه دي، ځکه چې دا هم د بنده پر فعل یعني پر طواف موقوف دي، همدارنگه د هغه نفلي لمانځه قضاء راوړل چې تر شروع کولو وروسته فاسد کړی سوی وي په دې وختونو کې په دې وجه صحیح نه دی، چې دا هم د بنده د خپل فعل په سبب واجب سوی دی.

تر صبح صادق (روڼ گهڼ) وروسته تر دوو رکعتونو زیات نفل کول

وَيَكْرَهُ أَنْ يُكْتَلَّ بِعَدِّ طُلُوعِ النَّجْمِ بِأَكْثَرِ مِنْ رَكْعَتَيْنِ الْقَجْرِ او تر سهار را ختلو وروسته د سهار له دوو رکعتو ستو څخه زیات نفل کول مکروه دي (یعني تر صبح صادق وروسته د سهار له دوو رکعتو ستو څخه مسوا نور نفل کول مکروه دي) **لَا يُكْتَلُ إِلَّا بِرَكْعَتَيْنِ** عَلَيْهِمَا مَعَ حُرْمَةِ عَلَى الصَّلَاةِ ځکه چې د لمانځه د زیات شوق باوجود نبي ﷺ هیڅکله پر دې دوو رکعتو ستو زیاتوب کړی نه دي.

اللغات: ﴿حُرْمَةُ﴾ زیات شوق.

تشریح: صورت د مستلې او دلیل بالکل ښکاره دي.

د مابنام تر فرضو مخکې د نفلو حکم

وَلَا يُكْتَلُ بِعَدِّ الْفَرَسِ قَبْلَ الْفَرَسِ او تر لمر لوړېدلو وروسته به له فرضو څخه مخکې هیڅ نفلي لمونځ نه کوي **لِبَاقِيهِ مِنْ تَأْخِيرِ الْغَرْبِ** ځکه چې په دې کې د فرضو (یعني د مابنام د لمانځه) تأخیر راځي **وَلَا إِذَا خَرَبَ الْإِمَامُ بِلُحْظَةِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ** او د جمعې په ورځ چې کله امام د خطبې لپاره راووځي نو هم به نفل نه کوي **إِلَّا أَنْ يَلْزَمَ مِنْ خُطْبَتِهِ** تر دې چې امام له خطبې څخه فارغه سي **لِبَاقِيهِ مِنَ الْإِسْتِغْثَالِ عَنْ اسْتِغْثَالِ الْخُطْبَةِ** ځکه چې په نفلو باندې په مشغولتیا سره (بیا) خطبه نه سي اورېدل کېدلای (یعني د خطبې له اورېدلو څخه امراض راځي).

تشریح: مسئله: دا ده چې تر لمر لوړېدلو وروسته او د مابنام د لمانځه تر اداء کولو مخکې نفلي لمونځ مکروه دی، دلیل یې دا دی چې په داسې کولو سره د مابنام لمونځ ځنډېږي، حال دا چې د مابنام په لمانځه کې تمجیل (تلوار) مستحب دی. همدارنگه په هغه وخت کې نفلي لمونځ مکروه دی چې امام د خطبې لپاره راووځي تر دې چې له خطبې څخه فارغه سي، دلیل یې دا دی چې خطبه اورېدل واجب دي، او ښکاره ده چې په نفل کولو سره اورېدل پاتېږي، نو د نفل په وجه د واجبو پر ښوول صحیح نه دي.



بَابُ الْأَذَانِ

(دا) باب د اذان د احکامو (په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د لمانځه وختونه (مواقیت) بیان کړل، اوس له دې حایه د اذان احکام بیانوي، او اذان یې په دې وجه د لمانځه تر وختونو وروسته بیان کړی ځکه چې اذان د لمانځه د سبب د داخلېدلو اعلان دی (یعني اذان دا خبر تیار وړ کوي چې د لمانځه وخت داخل سو او وخت د لمانځه سبب دی لکه مخکي چې پر دې تفصیلي بحث وسو). نو ځکه یې اول وختونه بیان کړل او اوس اعلان بیانوي.

د اذان لغوي معنی: اذان په لغت کي اعلان او اعلام (خبر ورکولو) ته ویل کیږي.

د اذان اصطلاحی معنی: الإعلام بوقت الصلاة بألفاظ مخصوصة علی صفة مخصوصة، (یعني په ځانګړي طریقه سره د ځانګړو الفاظو په ذریعه د لمانځه د اعلان کولو نوم اذان دی).

اذان کله شروع سو: جمهوره محدثین او تاریخپوهان پر دې خبره متفق دي چې د اذان مشروعیت تر هجرت وروسته په مدینه منوره کي سوی دی، لېکن په دې خبره کي اختلاف دی چې د هجرت په کوم کال کي اذان مشروع سو، په دې لړ کي د حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله رایه دا ده چې د اذان د تعلیم واقع په ۲ هـ کي مخ ته راغله، لېکن د علامه عینی رحمه الله خیال دا دی چې دا واقع په ۱ هـ کي مخ ته راغله.

د اذان د مشروعیت واقع: د اذان د مشروعیت قصه دا ده چې کله نبي ﷺ او صحابه وو له مکې شریفې څخه هجرت وکړی مدینې شریفې ته ولاړل، نو په بېلابېلو محایو کي یې استوګنه پیل کړه، او په یوه وخت کي د ټولو خبر بدل او د مسجد ته د ټولو حاضرین ستونزمن وه، نو په دې باره کي نبي کریم ﷺ د مشورې لپاره د صحابه وو یوه غونډه جوړه کړه، بعضي صحابه وو دا رایه ورکړه چې د لمانځه په وخت کي دي یو بیرغ درول کیږي چې هغه ته به په کتلو سره ټوله خلګ په مسجد کي جمع کیږي، لېکن دا رایه خوښه نه کړی سوه، او وجه یې دا بیان سوه چې په دې سره به صرف هغه خلګ مسجد ته حاضرېږي کوم چې بیرغ وړني، او د نه لیدونکو لپاره به ستونزه پر خپل ځای پاته وي. ځینو صحابه وو دا رایه ورکړه چې د لمانځه په وخت کي دي اور بلیږي چې هغه ته به په کتلو سره خلګ مسجد ته راځي، لېکن نبي ﷺ دا مشوره د مجوسیانو سره د مشابهت له کبله هم رد کړه. یو صحابي وویل چې: شپېلۍ دي پوکل کیږي، د هغه په آواز اورېدلو سره به خلګ په مسجد کي جمع کیږي، لېکن دا مشوره هم د یهودو سره د مشابهت له کبله رد سوه، په آخر کي یوه مشوره دا وسوه چې ټلۍ (ناقوس) دي غږول کیږي (یعني یو غټ لرګی دي پر بل شي وهل کیږي) لېکن دا رایه هم د عیسایانو سره د مشابهت له کبله رد سوه.

لنډه دا چې په دې غونډه کي مسجد ته د خلګو راجمع کولو لپاره یوه پرېکړیزه رایه منظوره نه سوه، او ټوله خلګ واپس خپلو کورونو ته ولاړل، هر یو په دې باره کي حیران او سرگردانه وو، او په دې کوښښ کي وو چې ژر تر ژره د دې مسئلې یو حل پیداسي.

حضرت عبد الله بن زید رضي الله عنه هم په دې مجلس کي ناست وو، او په دې باره کي هغه د نورو په نسبت څه زیات فکرمن وو، څرنګه چې هغه خپل کور ته ولاړي نو ښځي یې د ماښام ډوډۍ ور ته راوړه، لېکن عبد الله بن زید وویل چې د

نبي ﷺ صحابه د لمانځه په اړه په يوه لاندې کي سرگردانه دي، نو ځکه زه ډډۍ نه خوړم، دې وايي چي په دغه کړي ما ته خوب راغلی، په خوب کي مي وليدل چي له آسمان څخه يو سړی را شوه سو، چي د هغه پر بدن دوه زرغونه پتون (شادوان) وه، او په لاس کي يې يو ناقوس وو، ماله هغه څخه پوښتنه وکړه چي اې د الله بنده! آيا ته دا ناقوس خرڅوي؟ هغه وويل چي ته به په دې څه وکړي؟ ما وويل: زه به يې رسول الله (ﷺ) ته ور وړم، او د دې په ذريعه به د لمانځه د وخت خبرتيا ورکول کيږي، دې سړي وويل: آيا زه تاته د دې لپاره يوه غوره طريقه نه دروښيم؟ ما ورته وويل: هو! ضروري يې را وښيه، نو هغه سړي د دېوال بغل ته ودرېدی او د قبلې طرف ته يې مخ کړی، او د اذان ټوله کليمې يې ذکر کړې، عبدالله بن زيد رضي الله عنه فرمايي چي: سهار ما نبي ﷺ ته دا خوب ووايي، نو نبي ﷺ وفرمايل: اینه لرؤيا حق، فلما ال بلال فانه ائذی و ائذ صوتا منك ومرة ينادی به، (يعني دا يو رشتيا خوب دی، ته حضرت بلال رضي الله عنه ته دا کليمې ور ښيه، او ده ته ووايه چي دا کليمې ته ووايه، ځکه چي ستا تر آواز د هغه آواز غټ دی)، کله چي د حضرت عمر رضي الله عنه په غوږ کي د حضرت بلال رضي الله عنه دغه آواز ورسېدی نو هغه د نبي ﷺ په خلعت کي حاضر سو، او وېي وړل: اې د الله نبي! په هغه ذات دي مي قسم وي چي ته يې رښتوني نبي را استولی يې، د شپې دغه رنگه قصه زما سره هم وسوه، لېکن عبدالله بن زيد رضي الله عنه په دې باره کي زما څخه مخکي سو، نو پر دې نبي ﷺ د خپل پروردگار شکر ادا کړی، او په دې ډول سره د لمانځه د خبرتيا ستونزه حل سوه. (په حواله د بدائع الصنائع ج ۱، ص ۳۶۵)

د اذان شرعي حيثيت او طريقه

الْأَذَانُ سَلُوةٌ لِلْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ وَالْمَلَائِكَةُ د پنځو لمونځونو او جمعې لپاره اذان سنت (مؤکده) دی لَا يَسَوَاهَا نه د نورو لپاره لِلنَّاسِ الْتَوَاتُرُ د نقل متواتر په وجه سره وَصَفَةُ الْأَذَانِ مَعْرُوفَةٌ او د اذان طريقه مشهوره ده وَهُوَ كَمَا أَدَّنَ الْمَلَكُ الثَّأِزِلَ مِنَ السَّيِّئِ او هغه داسي ده څرنگه چي له آسمان څخه راشوه سوي فرشتې اذان کړی وو.

اللغات: ﴿الملك﴾ فرشته (ملک).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د راجح قول مطابق اذان سنت مؤکده (ټينګ سنت) دی، او د پنځو لمونځونو همدارنگه د جمعې لپاره اذان مشروع دی، له دې څخه ماسوا د نورو لمونځونو لپاره مثلاً د اخترنو، جنازې، کسوف او خسوف لپاره اذان مشروع نه دی، د اذان دغه مشروعيت د نقل متواتر په وجه دی، يعني د پنځو لمونځونو او جمعې لپاره د اذان مشروعيت د دومره ډېرو معتمدو راويانو په روايت سره ثابت دی چي د تواتر حد ته رسېلی دی، لوس په دې کي دهیچا لپاره د څه خبري گنجایش نسته، او د اذان طريقه هم هغه مشهوره طريقه ده چي پر هغه طريقه فرشتې اذان کړی وو.

فايده: دلته دوي خبري د يادوني او پاملرني وړ دي: (۱) اوله خبره دا چي اذان سنت مؤکده دی، او همدا صحيح ده، په دې سلسله کي د بعضي مشائخو قول دا دی چي اذان واجب دی، لېکن دا قول صحيح نه دی، په اصل کي دغه مشائخ د حضرات امام محمد رحمه الله په هغه روايت ډوکه سوي دي چي په هغه کي امام محمد رحمه الله دا صراحت کړی دی چي که د ښار ټوله خلک اذان پرېږدي نو د هغو سره دي جنگ او قتال وکړی سي، او جنگ په عامه توگه د واجب د پرېښولو په وجه کيږي، نو ځکه اذان هم واجب کېدل پکار دي، صاحب د عنايه رحمه الله دا نظريه رد کړې ده او فرمايلي يې دي:

امام محمد رحمه الله چي د اذان پر پرېښولو کومه د جنگ خبره کړې ده، هغه د اذان د واجب والي په وجه سره نه ده بلکي د هغه وجه دا ده چي د اذان په پرېښولو کي د دين ذلالت او سپکاوی دی، او د هغو خلکو سره جنگ ضروري دی چي د دين تذليل او سپکاوی کوي. (منايه ۱۰، ج ۱، ص ۲۲۱)

(۲) دويمه خبره دا چي دلته صاحب د کتاب په خصوصي توگه سره د جمعي يادونه ځکه کړې ده چي دا گومان ليري سي چي څرنگه د جمعي لپاره د عام اجازت، امام، ښار او نور شرطونه ضروري دي او د جمعي لپاره اذان مشروع دی، همدارنگه د اخرونو لپاره هم د جمعي دغه شرطونه ثابت دي، نو ځکه به د اخرونو لپاره هم اذان کول پکار وي، نو په اصل کي خبره دا ده چي د جمعي لپاره د نبی ﷺ له زمانې څخه اذان مشروع دی، او د اخرونو او نورو لپاره له هغه زمانې څخه اذان ثابت نه دی، لکه څرنگه چي جابر بن سمره ؓ فرمايي: صليت مع رسول الله ﷺ العيد غير مرة ولا مرتين بغیر اذان ولا إقامة، (يعني ما څو واره د نبی ﷺ سره د اختر لمونځ له اذان او اقامت څخه بغیر کړی دی). (فتحالقيدر ۱۰، ج ۱، ص ۲۲۲)

په اذان کي د ترجيع بيان

وَلَا تَرْجِعْ فِيهِ او په اذان کي ترجيع نسته وَهُوَ او ترجيع دا ده أَنْ يُرْجَعَ فَيَرْتَدَّ صَوْتُهُ بِالسَّهَادَتَيْنِ بَعْدَ مَا خَفَضَ بِهِمَا چي مؤذن (د اذان کلمې) را وگرځوي نو شهادتين له کرار آواز څخه وروسته (دويم وار) په لوړ آواز سره ووايي (بني ترجيع دا ده چي يو ولر شهادتين په کرار آواز سره ووايي نو بل ولري، په لوړ آواز سره ووايي) وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ: فِيهِ ذَلِكَ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي: په اذان کي ترجيع سته لِحَدِيثِ أَبِي مَحْذُورَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ابو محذوره ؓ د حديث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * أَمَرَ بِالْتَّرْجِيعِ چي نبی ﷺ ابو محذوره ته د ترجيع حکم کړی وو وَلَنَا أَنَّهُ لَا تَرْجِعُ فِي الْمَسَاهِيرِ او زموږ دليل دا دی چي په مشهوره روايتونو کي ترجيع نسته وَكَانَ مَا رَوَاهُ تَعْلِيلًا او هغه حديث کوم چي ابو محذوره ؓ روايت کړی وو هغه د تعليم (ښوولو) په توگه وو فَقُلْنَا تَرْجِعْنَا چي پر هغه ابو محذوره ؓ د ترجيع خيال وکړی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز په اذان کي ترجيع نسته، د ترجيع مطلب دا دی چي اذان کوونکی شهادتين يعني أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ او أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ مخکي دوه واره په کرار آواز سره ووايي او بيا يې وروسته دوه واره په لوړ آواز سره ووايي، امام شافعي رحمه الله فرمايي چي په اذان کي ترجيع سته، امام شافعي د حضرت ابو محذوره ؓ په حديث سره دليل نيسي چي نبی ﷺ کرم چي ابو محذوره ته د اذان کوم تعليم ورکړی وو په هغه کي خلور واره د شهادتينو ذکر سته، او دې ته ترجيع وايي، نو ځکه ترجيع ثابته سوه. زموږ دليل: دا دی چي د اذان د ثبوت په باره کي چي څومره مشهوره حديثونه واغلي دي، له هغو څخه په يوه کي هم د ترجيع يادونه نسته، صاحب د فتح القدیر د امام ابو داؤد په حواله سره د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دا حديث را نقل کړی دی: إِنَّمَا كَانَ الْأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ وَالْإِقَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً (يعني د نبی ﷺ په زمانه کي به په

اذان کي دوه دوه واره کلمې ويل کېدې او په اقامت کي به يو يو وار). له دې حديث څخه هم ثابتېږي چي په اذان کي ترجيع نسته، ځکه چي د ترجيع لپاره د شهادتينو څلور واره ويل ضروري دي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چي په ابو محنوره رضي الله عنه بار بار د شهادتينو ويل د تعليم په توگه وو، چي پر هغه ابو محنوره د ترجيع خيال وکړی.

دويم جواب: دا دی چي د ابو محنوره رضي الله عنه دا حديث معارض دی دده د هغه حديث سره، کوم چي په صحيح سند سره ابو داؤد شريف را نقل کړی دی، او په هغه کي صرف دوه وار د شهادتينو يادونه شوې ده، نو د ابو محنوره رضي الله عنه په دواړو حديثونو کي تعارض راغلی، او قاعده دا ده چي ادا تعارضاً ناقطاً، نو ځکه به په دې حديث سره دليل نيول صحيح نه وي.

دويم جواب: دا دی چي که بيا هم موږ د امام شافعي رحمته الله ذکر سوی حديث صحيح ومنو نو هم له دې څخه د ترجيع ثبوت نه سي کېدلای، ځکه په دغه حديث چي کوم د څلور واره شهادتينو ذکر سوی دی هغه د يوې ځانگړي قصې سره تعلق لري، قصه دا وه چي تر اسلام راوړلو مخکي ابو محنوره د نبی صلی الله علیه و آله سره ډېر عناد او بغض درلودی، بيا چي کله هغه په اسلام سره مشرف سو، نو نبی صلی الله علیه و آله هغه ته د اذان کولو حکم وکړی، هغه اذان شروع کړی، کله چي شهادتينو ته ورسېدی، نو له خپل قوم څخه يې د شرم او پېغور احساس په وجه شهادتين بالکل په کښته اواز سره وويله، په دې باتدي نبی صلی الله علیه و آله هغه راوغوښتی او تر تنبيه ورکولو وروسته يې حکم وکړی چي: ارجع وامد بها صوتک، (يعني واپس سه! او شهادتين په لوړ اواز سره ووايه!). نو د شهادتينو په راگرځولو سره نبی صلی الله علیه و آله هغه ته د احساس ورکړی چي کله ته د اسلام لمن ته راغلې، نو اوس د حق په څرگندولو او دين په ښکاره کولو کي هيڅ شرم او حيا مه کوه!، بلکي د ادخلوا في السلم كافة ځلانده نمونه جوړه سه!، يا په دې راگرځولو سره يې مقصد دا وو چي کوم څه تېر سوه هغه هېر کړه!، او د الله جل جلاله در رسول په مينه کي غرق سه! (منايه ج: ۱، ص: ۲۲۵)

د سهار په لماتځه کي د “الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ” د زياتولو حکم

وَيَذِّنُ فِي أَذَانِ الْقُمْرِ بَعْدَ الْفَلَاحِ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ مَرَّتَيْنِ او مؤذن به د سهار په لماتځه کي تر حى على الفلاح وروسته دوه واره الصلاه خير من النوم زياتوي لَأَنَّ بِلَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ * مَرَّتَيْنِ حِينَ وَجَدَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ رَاقِدًا ځکه حضرت بلال رضي الله عنه چي کله نبی صلی الله علیه و آله د خوب په حالت کي وليدی نو دوه واره يې الصلاه خير من النوم ووايي فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: مَا أَحْسَنَ هَذَا يَا بِلَالُ! إِنْ جَعَلْتُ فِي أَذَانِكَ نَوْبِي صلی الله علیه و آله وفرمايل: اي بلاله! دا ډېره ښه جمله ده خپل په اذان کي يې داخله کړه وَخَسَّ الْقُمْرُ بِهِ لِأَنَّهُ وَقْتُ نَوْمٍ وَغَفْلَةٍ او د سهار اذان ځکه په دې سره خاص کړی سو چي دا وخت د خوب او غفلت دی.

اللفات: ﴿راقد﴾ پښه (نائم).

تشيوع: فرمايي چي اذان کونکی به د سهار په اذان کي تر حى على الفلاح وروسته دوه واره الصلاه خير من النوم زياتوي، او دا زياتونه مستحب ده؛ دليل يې دا دی چي يوه ورځ حضرت بلال رضي الله عنه د سهار د لماتځه لپاره اذان وکړی، بيا د حضرت

* تخریج: أخرجه طبرانی فی معجم الکبیر، حديث رقم: ۸۱، ۸۲ و ايضاً ابن ماجة فی کتاب الاذان، باب السنة فی الاذان، حديث رقم: ۸۱۶.

عائشي رضي الله عنه د حېجرې دروازې ته ورغلی وېي ويل: الصلوة يا رسول الله (ﷺ). حضرت عائشي رضي الله عنها وفرمايل چي: الرسول نائبر (رسول الله ﷺ بیده دی)، نو بلال رضي الله عنه وويل: الصلوة خير من النوم. کله چي نبي ﷺ راوړېس سو، نو حضرت عائشي رضي الله عنها نبي ﷺ ته دا قصه وکړه، نبي ﷺ دا کلمه خوښه کړه او وېي فرمايل: اي بلال! دا کلمه په خپل اذان کي داخله کړه. پاته سوه دا خبره چي دا زياتونه د سهار د اذان سره ولي خاص ده، نو دې جواب دادی چي دا وخت د خوب او غفلت دی، نو ځکه دا زياتونه د سهار د اذان سره خاص سوه.

د اقامت بيان

وَالْإِقَامَةُ مِثْلُ الْآذَانِ او اقامت د اذان په ډول دی إِلَّا أَنَّهُ يُرَدُّ فِيهَا بِمَقْدَرِ الْفَلَاحِ كَذَلِكَ قَامَتِ الصَّلَاةُ مَرَّتَيْنِ خو په اقامت کي به تر مِثْلِ الْفَلَاحِ وروسته دوه واره قد قامت الصلوة زياتوي هَكَذَا • قَعَلَ الْمَلِكُ النَّازِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَمْلُوءًا لَهُ أَسْمَاءُ راښودل شوي فرشتې کړي وه وَهُوَ الْمَشْهُورُ او همدا مشهوره ده ثُمَّ هُوَ حَاجٌّ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي قَوْلِهِ إِنَّهَا فَرَادَى فَرَادَى بيا دا د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی په دې باره کي چي اقامت يو وار يو ولر دی إِلَّا قَوْلَهُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ ماسواله قد قامت الصلوة څخه.

اللفات: «فَرَادَى» يوازې يوازې، تنها تنها، يو يو وار.
تفسير: امام قندوري رحمه الله فرمايي چي اقامت هم د اذان په ډول دی لېکن فرق صرف دومره دی چي په اقامت کي به تر څي على الفلاح وروسته دوه واره قد قامت الصلوة زياتوي، امام شافعي رحمه الله فرمايي چي له قد قامت الصلوة څخه به ملسوا نوري ټولي کليمې يو يو وار وايي، او قد قامت الصلوة به دوه واره وايي.
 د امام شافعي دليل: دا دی چي د حضرت انس رضي الله عنه په حديث کي راغلي دي چي نبي ﷺ حضرت بلال رضي الله عنه ته حکم وکړی چي اذان جوت (جفت) کوه او اقامت طاق کوه ماسواله قد قامت الصلوة څخه.
 زموږ دليل: دا دی چي کومه فرشته له اسمان څخه را شوه سوې وه، هغې د اذان په خير اقامت هم دوه، دوه ولره کړی وو، لکه څرنگه چي ابن ابی شيبه له عثمان بن ابی لیلی څخه روايت کړی دی چي ماته د نبي ﷺ صحابه و وويل چي عثمان بن زيد انصاري رضي الله عنه راغلی او نبي ﷺ ته يې عرض وکړی چي ماته (په خوب کي) يو سړی راغلی گواکي پر هغه دوه څلره وه، اذان او اقامت يې دوه دوه واره وکړی، (يعني د اقامت کليمې يې هم د اذان په څير دوه دوه ولره وويلې) نو د حضرت انس رضي الله عنه د حديث معنی دا ده چي په اذان کي دي دوي کليمې په دوو جلا جلا آوازونو سره وويل سي نو په اقامت کي دوي کليمې په يوه آواز سره وويل سي.

په اذان کې د ترسیل او په اقامت کې د حذر حکم

وَيَكْرَهُنَّ الْأَذَانَ او مؤذن به په اذان کې ترسّل کوي (یعنې په وخته وخته به اذان کوي) وَيَحْذَرُنَ الْإِقَامَةَ او په اقامت کې به حذر کوي (یعنې په تېزي سره به اقامت کوي) لِقَوْلِهِ ۰ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ کله چې ته اذان کوي نو ترسّل کړه وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْذَرْ او کله چې اقامت کوي نو حذر کړه وَهَذَا بَيَانُ الْإِسْتِحْبَابِ او دا د استحباب بیان دی.

اللفات: «يَكْرَهُنَّ» د تفعل د باب مضارع صیغه ده: په زیار او کوښښ سره په اوږده اواز الفاظ اداء کول، په دمه (وقته وخته) ویل، «يَحْذَرُنَ» د نصر د باب مضارع صیغه ده: تېز تېز او ژر ژر ویل. **تشریح:** ترسیل دا دی: چې اذان کونکی د دوو کلمو په مینځ کې په سکت (وقته) سره فصل وکړي، او حذر دا دی: چې فصل نه وکړي، فرمایي چې په اذان کې ترسیل مستحب دی او په اقامت کې حذر مستحب دی. **دلیل:** دا دی چې نبي ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه د دې حکم کړی وو، لېکن صحیح خبره داده چې د اشیان سنت دي، ځکه چې په اذان کې ترسیل او په اقامت کې حذر په تواتر سره ثابت دی.

په اذان او اقامت کې و قبلي ته د مخامخ والي حکم

وَيَسْتَقْبِلُ بِهِمَا الْقِبْلَةَ او په اذان او اقامت کې به قبلي ته مخ کوي لَأَنَّ الْمَلَكَ الثَّالِثَ ۰ مِنَ السَّمَاءِ أَذَّنَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ ځکه چې له آسمانه راشو سوي فرشتې مخ پر قبله اذان کړی وو وَلَوْ تَرَكَ الْإِسْتِقْبَالَ او که یې استقبال پرېښوی (یعنې قبلي ته یې مخ نه کړی) جَازَ لِحُصُولِ النِّقْصَادِ نو (هم) جائز دی ځکه چې مقصود حاصل سو وَيَكْرَهُ لِيُخَالَفَتِهِ السُّنَّةُ لېکن د سنت د مخالفت په وجه مکروه دي وَيُحَرِّلُ وَجْهَهُ بِالْمَلَا وَالْقَلَامِ يَنْتَهَ وَيُسَبِّحُ او د حې علی الصلاة او حې علی الفلام په وخت کې به خپل مخ راسته او چپه طرف ته ګرځوي لَأَنَّهُ خِطَابٌ لِّقَوْلِهِ ځکه چې دا قوم ته خطاب دی فَيُؤَا جِهَهُمْ په نو په دې سره به هغوی ته مخ کوي وَإِنْ اسْتَعْدَّ رَأْيَ صَوْمَعَتِهِ فَحَسَنٌ او که مؤذن په خپله صومعه کې وګرځي نو ښه خبره ده مُرَادُهُ إِذَا لَمْ يَسْتَطِعْ تَحْوِيلَ الْوُجْهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَا سَلَامَةً ثَبَاتِ قَدَمَيْهِ مَكَانَهُمَا كَمَا هُوَ السُّنَّةُ د ګرځېدلو مطلب دا دی چې کله مؤذن د سبت مطابق پر خپل ځای د دواړو پښو د ایښوولو سره سره راسته او چپه طرف ته مخ نه سي ګرځولای (نو په صومعه کې دي وګرځي) ابعضو شارحینو د مراد ضمیر دامام محمد رَجَزَهُ الله و طرف ته راجع کړی یعنې: دامام محمد رَجَزَهُ الله مطلب دا دی أَبَانَ كَانَتْ السُّومَعَةُ مُتَّسِعَةً په دې توګه چې صومعه پراخه وي فَأَمَّا مَنْ غَيْرَ حَاجَةٍ فَلَا لېکن بغیر له ضرورت داسې کول ښه نه دي.

اللفات: «يَسْتَقْبِلُ» د استفعال د باب مضارع صیغه ده: مخامخ کېدل، «يُحَرِّلُ» د تفعل د باب مضارع صیغه ده: ګرځول، «اسْتَعْدَّ» د استفعال د باب ماضي صیغه ده: ګرځېدل، «صَوْمَعَةٌ» کوچنی حجره (خونه)، «عَمَلُهُ» د اذان کولو برج.

۰ آخره الترمذی فی کتاب الصلاة، باب ما جاء فی الترسل فی الاذان، حدیث رقم: ۱۹۵.

۰ تخریج: آخره ابو داود کتاب الصلوة، باب کيف الاذان، حدیث رقم: ۵۰۷.

تشریح: صاحب د عنایه فرمایي چي اذان کوونکی به په اذان او اقامت کي مخامخ پر قبله وي ماسواله حی علی الصلاة او حی علی الفلاح شخه، دلیل یې دای چي کومه فرشته له اسمانه راشوه سوې وه هغې مخامخ پر قبله اذان کړی وو، خو که په اذان کي مخامخ پر قبله نه ودرېږي نو جائز دي، لېکن له سنت شخه د مخالفت په وجه مکروه تنزیهي دي، او د حی علی الصلاة او حی علی الفلاح په وخت کي به خپل مخ راسته او چپه طرف ته گرځوي، ځکه چي په دې دواړو کليمو سره قوم ته خطاب سوی دی، نو ځکه به دا خطاب دوی و طرف ته وي چي: ای خلکو! دلماتخه و طرف ته راسی او د کامیابی و طرف ته راسی، دلته یو اعتراض کیږي، هغه اعتراض:

سوال: دا چي څرنگه قوم راسته او چپه طرف ته ست، همداسي د شا طرف ته هم ست، نو څرنگه چي راسته او چپه طرف دمخ گرځولو حکم سوی دی نو د شا و طرف ته هم دمخ گرځولو حکم پکار دی.

جواب: په دې صورت کي استدبار قبله راځي يعني په داسي کولو سره قبلې ته شا کیږي، حال دا چي مؤذن په خپله خلکو ته دعوت ورکوي چي قبلې ته متوجه سئ، نو په دې وجه صرف راسته او چپه طرف ته پر مخ گرځولو اکتفاء وسوه، ځکه چي په دې سره د آواز رسولو مقصود هم حاصلیږي.

صومعه: په بخرائق کي راغلي دي چي صومعه "منارې" ته ویل کیږي، او علامه بدرالدین عیني رحمه الله په فتح القدير کي لیکلي دي چي صومعه هغه جگ (لوړ) ځای ته ویل کیږي چي مؤذن اذان پکښي کوي، حاصل دای: که مؤذن په صومعه کي وگرځیږي نو ښه دي، خو په دې شرط چي صومعه پراخه وي، او د گرځېدلو په وخت کي دي اول له راسته درېځي شخه سر را باسي دوه واره دي حی علی الصلاة وایي او دویم وار دي له چپه درېځي شخه سر را باسي دوه واره دي حی علی الفلاح وایي. (درېځه يعني هغه کړکی چي په صومعه کي نصب وي)

ومرادة الخ صاحب د هدایي رحمه الله فرمایي چي دامام محمد رحمه الله د کلام (کوم چي په متن کي ذکر سو) مطلب دای چي مؤذن دي په صومعه کي هغه وخت گرځي چي دده لپاره د دواړو پښو دایښوولو سره سره مخ راسته او چپه طرف ته گرځول کوم چي سنت طریقه ده ممکن نه وي (مطلب دا چي په سنت طریقه سره آواز تر خلکو پوري رسول ممکن نه وي، په دې توګه چي صومعه پراخه وي، ځکه چي کله صومعه پراخه وي نو معلومه خبره ده چي درېځي او کړ کيڼي به یې ليري وي، او پر خپل ځای ددرېدلو سره سره به تر هغو سړیستل نلکه وي، نو په دې صورت کي مؤذن لږه پکار دي چي په صومعه کي وگرځیږي، او تر درېځو دي سر وېسي، چي تر خلکو آکان ورسیږي)، لنډه دا چي که پر خپل ځای ددرېدلو سره سره اذان په خلکو نه اوړول کېږي، نو د دې ضرورت پیدا سو چي په صومعه کي وگرځیږي، خو که ضرورت نه وو نو له خپل ځای شخه قدم ليري کول ښه نه دي.

په غوږ کي د گوتو نیولو حکم

وَالْأَفْصَلُ لِلْمُؤَذِّنِ او د مؤذن لپاره غوره داده **أَنْ يُجْعَلَ أَصْبَحُ مَوْزُونٌ أَذْكَهٖ** چي خپلي گوتي په غوږو کي ونیسي **بِهَذِهِكَ أَمَرَ النَّبِيُّ (ص) بِهَذَا** (ځکه) **نبي ﷺ** حضرت بلال **رضي الله عنه** ته د دې حکم کړی وو **وَلَأَنَّهُ أَبْذَلَ عَنِ الْإِعْلَامِ** لو ځکه چي دا طریقه اعلان زیات رسوي (یعني په دې سره افان نور په زوره کیږي) **وَنَ لَمْ يَكُنْ يَكْفُرُ** او که مؤذن داسي نه وکړ نو هم صحیح ده **لَأَنَّهُ لَا يَسْتَبْشِرُ أَصْلِيَّةَ** ځکه چي دا اصلي سنت نه دی (یعني په بعضي حدیثونو کي یې تذکره نسته).

اللفات: ﴿اعلّمهم﴾ اطلاع ورکول، اعلان کول.

تشریح: مسئله: داده چي د مؤذن پاره د اذان کولو په وخت کي خپل سبابې (يعني د شهادت) گوتې په دواړو غوږونو کي نيول افضل او غوره دي.

نقلي دليل: دادي چي نبي ﷺ حضرت بلال ؓ ته د دې حکم کړی وولکه څرنگه چي روايت دی: أب النبي ﷺ أمر بلالاً أن يدخل إصبعه في أذنيه وقال إنه أرفع لصوتك، (يعني نبي ﷺ حضرت بلال ؓ ته په غوږ کي د گوتو نيولو حکم وکړی او ويې فرمايل چي دا کار ستاواز هم غټوي).

عقلي دليل: دادي چي د اذان مقصد اعلام دی يعني خلکو ته د لماتځه اطلاع ورکول دي، او په غوږ کي په گوتو نيولو سره په پوره توگه اعلام حاصلیږي، نو ځکه به دا عمل ښه وي.

وإن لم يفعل الخ فرمايې چي که مؤذن دا عمل نه وکړی او په غوږو کي يې له گوتو نيولو څخه بغير اذان وکړی نو فحس، د فحس ښکاره مفهوم دادی چي دا عمل ښه دی، ځکه چي په غوږونو کي گوتي نيول اصلي سنت نه دي، لېکن صاحب عنايې او نورو ليکلي دي چي د فحس فاعل ترک ادخال نه دي (يعني فاعل يې د گوتو پرېښول نه دي) او نه يې فاعل تارک دی، بلکي د دې فاعل اذان دی، نو اوس يې مطلب دا سو چي په غوږ کي د گوتو د نيولو سره سره اذان کول احسن يعني ډېر ښه دي او بغير له گوتو نيولو څخه اذان حسن يعني ښه دي.

او د دې فاعل ترک او نور ځکه نه سي کېدلای چي که څه هم د حضرت عبدالله بن زيد په حديث کي د گوتو نيولو ذکر نسته، خو څرنگه چي نبي ﷺ حضرت بلال ؓ ته د دې حکم کړی وو، نو ځکه به دا عمل په سر او سترگو منل کيږي، او په هيڅ حال کي به نه پرېښوول کيږي. (عنايه ج: ۱، ص: ۲۲۸)

د تشويب تعريف او حکم

والتَّشْوِيبُ فِي الْقُبُورِ عَلَى الصَّلَاةِ عَلَى الْفَلَاحِ مَرَّتَيْنِ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ حَسَنٌ او په سهار کي تشويب کول يعني د اذان او اقامت په مينځ کي دوه واره حق على الصلاة او حق على الفلاح ويل غوره دي لَأَنَّهُ وَقْتُ تَكْوِيمٍ وَغَفْلَةٍ ځکه چي دا خوب او غفلت وخت دی وَكِرَاءَتِي سَائِرِ الصَّلَوَاتِ او په نورو ټولو لمونځونو کي تشويب مکروه دی وَمَعْنَاهُ: الْعَوْدُ إِلَى الْإِعْلَامِ او د تشويب معنی ده: دوباره اطلاع (خبر) ورکول وَهُوَ عَلَى حَسَبِ مَا تَعَارَفُوهُ او تشويب به د خلکو د عرف مطابق وي (يعني څرنگه چي د خلکو عرف وي د هغه مطابق به تشويب کوي) وَهَذَا التَّشْوِيبُ أَحَدُهُ عِلْمَاءُ الْكُوفَةِ بَعْدَ عَهْدِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ لِيُغَيِّرَ أَحْوَالِ النَّاسِ او دا تشويب د صحابه وو رضي الله عنهم تر زماني وروسته د خلکو د حالاتو بدلولو په وجه د کوفې عالمانو ليجاد کړی وَحَضَرُوا الْقُبُورَ لِنَا ذِكْرِنَاهُ او د کوفې علماو دا تشويب د سهار د لماتځه سره په دې وجه خاص کړی کوم چي موبې بيان کړه وَالْمُتَأَخِّرُونَ اسْتَحْسَنُوا فِي الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا او متاخرينو علماو رجحان الله په ټولو لمونځونو کي تشويب ښه گڼلی دی لِيُظْهِرَ الشَّوَابَ فِي الْأُمُورِ الدِّينِيَّةِ په ديني امورو کي د سستی (ناراستی) ښکاره کېدلو په وجه وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ لَا أَرَى بَأْسًا أَنْ يَقُولَ الْمُؤَذِّنُ لِلْأَمِيرِ الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا او امام ابو يوسف رحمه الله

فرمایي: چي زه په دې خبره کي څه حرج نه وینم چي اذان کونکي په ټولو لمونځونو کي امیر (واکمن) ته داسي ووايي السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْكَامِلُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السلام عليك ايها الأمير ورحمة الله وبركاته (يعني اي واکمنه پر تادي د خدای له طرفه سلامتیا وي) رَحَّ عَلَى الصَّلَاةِ رَحَّ عَلَى الْفَلَاحِ رح على الصلاة رح على الفلاح (راسه! د لمانځه و طرف ته (او) راسه! د کلمبای و طرف ته) الصَّلَاةُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ الصلاة یرحمک الله (لمونځ دربري الله دي پر تارحم وکړي) وَأَسْتَجِبُ مُحَمَّدٌ رَحْمَةَ اللَّهِ لېکن امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ دا خبره (د شریعت له اصولو څخه) ليري گنلې ده لَأَنَّ النَّاسَ سَوَابِغَةً فِي أَمْرِ الْجَمَاعَةِ ځکه چي د جماعت په سلسله کي ټوله خلک برابر دي وَأَبُو يُوسُفَ رَحْمَةُ اللَّهِ خَصَّهُمْ بِذَلِكَ لِإِدَاةِ إِشْتِقَالِهِمْ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ او امام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ واکمنان په تشوب سره ځکه خاص کړي دي چي د مسلمانانو په کارونو کي د هغوی مشغولیت زیات وي (نو ځکه به د هغوی په حق کي تشوب غوره وي) كَئِنْ لَا تَفُوتَهُمُ الْجَمَاعَةُ چي له هغوی څخه جماعت پاته نه سي وَعَلَىٰ هَذَا الْقَاضِي وَالْفَقِي او دا حکم د قاضی او مفتي (هم) دی.

اللفات: «تثويب» د تعمیل د باب مصدر دی: راځړخول، دویم ځل کول، «أَعْلَنَ» د افعال د باب ماضي صیغه ده: له ځانه جوړول، پیدا کول، «اِسْتَحْضَرُوا» د استفعال د باب ماضي صیغه ده: ښه گڼل، «اِسْتَجَبَكَ» دا هم د استفعال د باب ماضي صیغه ده: ليري گڼل، «سَوَابِغُهُ» جمع ده، واحدېې سَوَافٌ دی: برابر، «كُوْنِي» د تفاعل د باب مصدر دی: سستي کول، ناراسته کېدل، لږ کوښښ کول.

تشریح: صاحب د عناية رَحْمَةُ اللَّهِ لیکلي دي چي د تثويب لغوي معنی ده: رجوع کول، واپس کېدل، یو کار دوه واره کول، او د تثويب: اصطلاحی معنی ده: المود الى الاعلام بعد الاعلام (تریو ځل اطلاع ورکولو وروسته دویم ځل اطلاع ورکول)، بیا دا خبره هم په ذهن کي ساتل پکار دي، چي تشوب هغه دی کوم چي د سهار په اذان کي تر حق علی الفلاح وروسته د الصلاة خیر من النور په الفاظو سره اداء کيږي، او دکوم تشوب په باره کي چي نبی ﷺ حضرت بلال ؓ ته فرمایلي وو چي: اجمله فی اذانک، هغه تشوب د نبی ﷺ له زمانې څخه د صحابه وو د زمانې تر آخره پوري جاري وو، او صرف به د سهار په لمانځه کي د دې خیال ساتل کېدی، ځکه چي هغه د خیر القرون زمانه وه، خلک به د لمونځونو حریص او شوقیان وه، او د وینوالي په حالت کي به په لمانځه کي دې پروایی تصور هم له هغه څخه ممکن نه وو. لېکن څرنګه چي له خیر القرون څخه وخت ليري کېدی، نو په خلکو کي دیني رغبت کمېدی، او د دې کمښت احساس له ټولو څخه مخکي د کوفې عالمانو ته وسو، نو هغوی د خلکو د متوجه کولو لپاره د اذان او اقامت په دوران کي دوه دوه واره د حق علی الصلاة او حق علی الفلاح په کلمو سره د اعلام بعد الاعلام یوه نوې طریقه ایجاد کړه او دا تشوب مینځ ته راغلی، نو همدارنګه د نورو هیوادونو عالمانو هم د کوفې د فقهانو د دې بدعت حسنه تعریف وکړی، او د ماراه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن په رڼا کي دې تشوب ته هر ډول تائید او توثیق حاصل سو.

بيا د كوفې عالمانو دا تشوب صرف د سهار په لمانځه كې د غفلت او خوب په وجه د سهار د لمانځه سره خاص كړى، او تر ډېره وخته صرف په سهار كې تشوب كېږي، لېكن تر دې وروسته بيا نور په حالاتو كې تغير پيدا سو، او معاشره (ټولنه) په دومره اندازه خرابه سوه چې خلکو د وربښوالي په حالت كې هم په لمونځونو كې سستي او ناراستي شروع كړه، چې د هغه په موجه وروستني (متأخرينو) عالمانو په ټولو لمونځونو كې تشوب ښه وگڼئ، او د خلکو د اسانتيا لپاره يې دا حكم جاري كړى چې د تشوب لپاره څه خاص الفاظ نسته بلكې د هرې سيمې والا دي پر خپل عرف عمل كوي، او له كوم لفظ څخه چې د تشوب معنى حاصلېږي هغه لفظ دي اختياروي، او له هغه څخه دي د تشوب كار اخلي.

كله چې متأخرينو تشوب په دومره اندازه عام كړى نو له دې متأخرينو څخه د دويمې هجري پېړۍ نلمتو فقيه، د امام اعظم رحمه الله ځانگړي شاگرد قاضي حضرت امام ابو يوسف رحمه الله د واكمنانو، قاضيانو او مقتديانو لپاره هم د تشوب درواړه خلاصه كړه، او دا حكم يې جاري كړى چې كه مؤذن په هر لمانځه كې د دې حضراتو و مخ ته ورسې او د السلام عليك ورحمة الله وبركاته... الخ كلمې ووايي نو زما په نېز په دې كې هيڅ حرج نسته، ځكه چې دا حضرات د مسلمانانو په كارو او مسئلو كې په دومره اندازه بوخت وي چې كېداى سي د ډېرې بوختيا په وجه له دوى څخه جماعت فوت سي، نو په دې وجه د دوى په حق كې هم تشوب ضروري دى، نو ځكه زما په نېز د دوى لپاره په تشوب كې هيڅ خبره نسته. د امام محمد مسلك: لېكن امام محمد رحمه الله دا كار د شريعت له اصولو څخه ليري گڼلى دي، فرمايي چې جماعت او لمونځ د دين كار دى، او په دې كار كې ټوله خلك برابر دى، نو ځكه د واكمنانو او قاضيانو لپاره جلا او ځانگړي تشوب ضروري نه دى.

فايده: صاحب د فتح القدير علامه ابن الهمام رحمه الله ليكلي دي چې مؤذن دي تر اذان وروسته د شلو آيتونو په اندازه وقفه كوي او وروسته دي تشوب كوي، او تر هغه وروسته دي بيا د شلو آيتونو په اندازه وقفه كوي او بيا دي اقامت كوي. (فتح القدير ج ١، ص ٢٥٠)

راجح قول: په پورتني مسئله راجح قول د امام محمد رحمه الله دى چې هغه فرمايي: هيڅ واكمن او قاضي به په اذان كې په يوه ځانگړي كلمه سره نه ستايل كېږي. (التقاية ج ١، ص ٢١١٥) [القول راجح ج ١، ص ٦٣]

د اذان او اقامت په مينځ كې د كښېنستلو حكم (او په دې باره كې د فقهاؤ قولونه)

وَيَجْلِسُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ اَوْ اَذَانَ اَوْ اَقَامَتٍ په مينځ كې به ناسته كوي إِلَّا فِي الْغُرْبِ ما سوا د ماښام له لمانځه څخه وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَبِيبَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ اَوْ دَا (حكم) د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز دى وَقَالَ: • يَجْلِسُ فِي الْغُرْبِ اَيْضًا جَلَسَةً خَفِيفَةً اَوْ صَاحِبِينَ فَرَمَايِي: چې په ماښام كې به هم لږ غوندي ناسته كوي لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنَ الْقُضْلِ په دې وجه چې فصل ضروري دى إِذِ الْوُصْلُ مَكْرُوهٌ ځكه چې وصل مكروه دى وَلَا يَقُومُ الْقُضْلُ بِالسَّكَنَةِ اَوْ په سكته (وقفه) كولو سره فصل نه راځي لِوُجُوهِهَا بَيْنَ كَلِمَاتِ الْأَذَانِ ځكه چې سكته خو د اذان د كلمو په مينځ كې هم سته فَيُقْضَى بِالْجَلَسَةِ

نو په ناستي سره به فصل کوي کَمَا بَيَّنَّ الْخُطْبَتَيْنِ لکه څرنګه چې دوو خطبو په مینځ کي (په ناستي سره فصل کيږي) وَلَا يَنْحَنِيَنَّ رَجُلُهُ لِلَّهِ: أَلَّا الشَّخِيرَ مَكْرُوهًا او دامام ابو حنیفه رَجُلُهُ الله دلیل دای: چې (دامنام په لماتځه کي) تأخیر مکروه دی فَيَكْتَفِي بِأَدْنَى الْفَصْلِ إِحْتِرَازًا عَنْهُ نو له تأخیر څخه د ځان ساتلو لپاره به په معمولي غونډي فصل اکتفاء کوي وَالْمَكَانُ فِي مَسَاجِدِنَا مُخْتَلِفٌ او زموږ په مسئله کي مکان مختلف دی وَكَذَلِكَ الثَّمَنَةُ همدارنګه آواز (هم) مختلف دی فَيَقْتَضِي الْفَصْلُ بِالسَّكُوتِ نو په سکه سره به فصل واقع کيږي وَلَا كَذَلِكَ الْخُطْبَةُ او خطبه داسي نه ده وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجُلُهُ اللَّهُ: يَفْصِلُ بَيْنَ كَعْتَرَيْنِ او امام شافعي فرمایلي دي: چې په دوو کعتو به فصل کوي إِغْتِبَارًا بِنَسَائِرِ الصَّلَوَاتِ په نورو لمونځونو باندې په قیاسولو سره وَالْفَرْقُ قَدْ ذَكَرْنَاهُ او فرق موږ ذکر کړی دی قَالَ يَغْفُوبُ رَجُلُهُ اللَّهُ: رَأَيْتُ أَبَا حَنِيفَةَ يُؤَدِّنُ وَيُعِمُّ فِي التَّغَرُّبِ یعقوب (یعني امام ابو یوسف) رَجُلُهُ الله فرمایي: چې ما به ابو حنیفه رَجُلُهُ الله لیدی چې دامنام اذان او اقامت به یې کوي وَلَا يَجْلِسُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ او دا اذان او اقامت په مینځ کي به نه کښنستی وَلِهَذَا يُفِيدُ مَا قُلْنَا او دا خبره زموږ قول فایده کوي (یعني تائید یې کوي) وَأَنَّ الْمُسْتَحَبَّ كَوْنُ الْمُؤَدِّنِ عَالِمًا بِالسُّنَّةِ او (دا خبره هم فایده کوي) چې مستحب داده چې مؤذن به په سنتو عالم (او خبر) وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَيُؤَدِّنُ لَكُمْ خِيَارُكُمْ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: په تاسو کي دي ستاسو غوره (او په علم پوه) سړی اذان کوي.

اللفات: ﴿حَقِيقَةً﴾ سپک، لږ، ﴿لَا يَلْمُ﴾ ضروري دي، چاره نسته، ﴿وَعَلَّ﴾ جوختول، ﴿ثَمَنَةً﴾ آواز، ﴿وَيَاثِرًا﴾ د ځير جمع ده: غوره، ښک.

تشریح: صورت د مسئلې: دای چې دامام صاحب رَجُلُهُ الله په نېز دامنام له لماتځه څخه ماسوا نور په ټولو لمونځونو کي د اذان او اقامت په مینځ کي وقفه (دمه) او فصل کول سنت دي، او دا فصل به د لمونځونو په ذریعه غوره وي، ځکه د نبي ﷺ فرمان دی چې: بین کل اذانین صلا، (یعني د هر اذان او اقامت په مینځ کي لمونځ سته)، او له دې لماتځه څخه سنت او نفلي لمونځ مراد دي، نو اوس که تر فرضو مخکي سنت لمونځ وو، نو په هغه سنتو سره فصل کول غوره دي، لکه په سهار، ماښام، مازیګر او ماخوستن کي، او څرنګه چې دامنام تر لماتځه مخکي سنت نه کيږي، او دامنام په لماتځه کي تأخیر کول هم مکروه دي، نو ځکه دامام صاحب رَجُلُهُ الله په نېز به په دې کي ډېر لږ فصل کيږي، لېکن د صاحبینو رَجُلُهُ الله مسلک دای چې د نورو لمونځونو په ډول به دامنام په لماتځه کي هم فصل کيږي، خو دا فصل به د نورو لمونځونو په نسبت معمولي وي او فصل بالجلسه به وي (یعني دا وقفه به هم په ناستي سره وي)، لکه څرنګه چې د دوو خطبو په مینځ کي فصل بالجلسه کيږي، ځکه چې د اذان او اقامت په مینځ کي وصل کول مکروه دي، او په سکوت (چپتیا) سره به فصل نه کوي ځکه چې سکوت د اذان د کلمو په مینځ کي هم سته، نو ځکه به په ناستي سره فصل کوي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې د ماښام په لمانځه کې تأخیر کول مکروه دي، او دا خبره تسلیم سوې ده چې په جلسه کولو سره تأخیر راځي، نو ځکه له تأخیر څخه به د ځان ساتلو لپاره معمولي غونډي فصل کوي، او دا معمولي غونډي فصل په سکتې (سکوت) سره هم حاصلیږي، نو ځکه پر همدغه سکتې به اکتفا کیږي.

جواب: صاحبینو دلته د فصل مسئله د خطبې پر فصل قیاس کړې ده، نو جواب یې دا دی چې د اذان او اقامت والا فصل د خطبې پر فصل قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې په اذان او اقامت کې د مؤذن ځای هم جلا وي، آواز یې هم جلا وي، او د اذان کولو طریقه یې هم جلا وي، د دې په خلاف په خطبه کې د دواړو خطبو ځای هم یو وي، د خطیب طریقه هم یوه وي، او تقریباً د خطیب آواز هم یو ډول وي، نو کله چې د دوی په مینځ کې دومره ښکاره فرق سته نو یو پر بل به قیاسول څرنگه صحیح وي؟ آیا تاسو ته معلومه نه ده چې د قیاس د صحت لپاره د مقیس او مقیس علیه په مینځ کې مطابقت ضروري دی.

وقال الشافعي رَحِمَهُ اللهُ الخ امام شافعي فرمائي: څرنگه چې په نورو لمونځونو کې د اذان او اقامت په مینځ کې په لمانځه سره فصل کیږي، همدارنگه به د ماښام په لمانځه کې هم په دوو رکعتونو سره فصل کیږي، لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چې د ماښام لمونځ پر نورو لمونځونو قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې د نورو لمونځونو په ځنډولو سره هېڅ فرق نه راځي او د ماښام د لمانځه په ځنډولو سره کراهت پيدا کیږي، چې هغه صحیح نه دی، صاحب د هدایې په والفرق ما ذکرناه سره هم د دغه خبرې و طرف ته اشاره کړې ده.

قال يعقوب الخ يعقوب د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ نوم دی، امام ابو يوسف فرمائي چې: ما امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د ماښام پر اذان کولو لیدلی دی، او دا مي هم لیدلي دي چې امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ به تر اذان وروسته سمدلاسه (فوراً) په اقامت مصروفه کېدی، او فصل بالجلسه به یې نه کوی، د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په دې بیان سره یو طرف ته د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د مسلک تائید کیږي، بل طرف ته له دې څخه دا خبره هم فهمول کیږي چې اذان کونکی به د شریعت پابنده وي او د قرآن او حدیثو په مسئلو به په ښه توګه خبر وي؛ لکه څرنگه چې د دې خبرې تائید د نبی ﷺ له دې فرمان څخه هم کیږي: ویؤذن لکرحیارکم.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د امام صاحب دی، وقال العلامة الحسکفی رَحِمَهُ اللهُ الا فی المغرب فیکت قائماً قدر ثلاث آیات قصار ویکره الوصل (ج ۱، ص ۱۰۲)، (المر المختار ج ۱، ص ۲۸۷)، (القول الراجح ج ۱، ص ۱۶۵).

د قضا سوو لمونځونو لپاره د اذان او اقامت حکم

وَيُؤْذَنُ لِلْعَامَّةِ وَيُكْرَهُ أَوْ د قضا سوو لمونځونو لپاره دي اذان (هم) کوي او اقامت دي (هم) کوي لَاكُنَّ الْعَامَّةُ قَسَمُ الْقَجْرَعَةِ الْقَبِيلَةِ الشَّعْرِيَّ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ ځکه چې نبی ﷺ د تعريس په شپه تر لمر راختلو وروسته د سهار لمونځ په اذان او اقامت سره را وگرځوی وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ او دا حدیث پر امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ حجت دی فِي إِتْقَانِهِ بِالْإِقَامَةِ (په دې باره کې) چې هغه صرف په اقامت اکتفا کوي.

الفاظ: (تعمیر) د تعمیل د باب مصدر دی: د شپې په آخره حصہ کی پراو کول (یعنی یوحای ایسارېدل)، ډېره اچول.

تشریح: مسئله: داده چي که یو شوک د یو لمانځه قضاء راوړي نو د هغه لپاره به اذان او اقامت دواړه کوي، بیا برابره خبره ده که یوازي یې قضاء راوړي، که په جماعت سره.

زموږ دلیل: د لیلۃ التعمیر واقعہ ده، د تعمیر معنی ده: د شپې په آخر کی په یو حلی کی د آرام کولو لپاره ډېره اچول، دا واقعہ د حدیثو په کتابونو کی په مختلفه الفاظو سره را نقل سوې ده، علامه ابن همام رحمه الله د ابو جلود په حواله سره داسي را نقل کړې ده: أنه أمر بلالا بالآذان والإقامة حين ناموا عن الصبح و صلوا بعد ارتفاع الشمس، (یعنی نبی ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته د اذان او اقامت کولو حکم وکړی، څه وخت چي صحابه د سهار له لمانځه څخه بیده (ویده) پاته سي وه، او تر لمر راختلو وروسته یې لمونځ کوی).

شینخینو دا واقعہ داسي را نقل کړې ده: عَجِبَ اللَّهُ بْنُ أَبِي ثَعْلَبَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَوْ عَزَمْتَ بِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: أَخَذْتُ أَمْرًا تَنَامُوا عَنِ الصَّلَاةِ، قَالَ بَلَلٌ: أَنَا أَوْ قُلُوكُمْ، فَاصْطَلَبُكُمْ وَأَنْتُمْ بَلَلٌ ظَهَرْتُمْ إِلَى رَأْسِكُمْ فَعَلِمْتُمْ عَيْنَهُ فَتَنَزَرْتُمْ، فَأَنْتُمْ يَحْظُظُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ عَلِقَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَقَالَ: يَا بَلَلُ أَيْنَ مَا قُلْتَ؟ قَالَ: مَا أَكَلْتُ عَيْنِي نَوْمَةً وَمِثْلَهَا قَطْرًا، قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَبَضَ أَرْوَاعَكُمْ جِئْتُمْ شَاءَ وَرَكْعَا عَيْنَكُمْ جِئْتُمْ شَاءَ، يَا بَلَلُ فَرَأَيْتُمْ النَّاسَ بِالصَّلَاةِ فَنَوَسُوا، فَلَمَّا أَرْتَفَعَتِ الشَّمْسُ وَابْتَدَأَتْ قَامَرٌ فَصَلَّى بِالنَّاسِ جَمَاعَةً.

له دواړو روایتونو څخه معلومېږي چي نبی ﷺ په لیلۃ التعمیر کی تر لمر راختلو وروسته د اذان او اقامت سره د سهار لمونځ وکړی.

دوحجة على الشافعي... علامه مرغینانی رحمه الله فرمایي چي زموږ دلیل د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی ځکه چي هغه فرمایي: صرف په اقامت کول کافي دي، د اذان ضرورت نسته.

د امام شافعي دلیل: امام شافعي رحمه الله د مسلم شریف په هغه روایت دلیل نیسي کوم چي له حضرت ابو هريره رضی الله عنه څخه روایت سوی دی، یعني: أمر بلالا فأقام الصلاة فصل بهم الصبح، (یعنی نبی ﷺ بلال رضی الله عنه ته حکم وکړی، نو نبی ﷺ د اقامت سره صحابه وو ته لمونځ ورکړی)، په دې حدیث کی د اذان ذکر نسته، نو معلومه سوه چي په قضائي لمونځ کی صرف پر اقامت اکتفا کول کافي دي.

جواب: دا دی چي په نورو صحیحو روایتونو کی د اذان ذکر سته، نو پر زیاتوب عمل کول غوره دي. زموږ د مسلک تائید له هغه روایت څخه هم کیږي چي کله د غزه خندق پر موقع له نبی ﷺ څخه څلور لمونځونو قضاء سوه، نو نبی ﷺ د اذان او اقامت سره د منو قضاء راوړه، نو دومره صحیحو حدیثونو سره سره د امام شافعي رحمه الله اختلاف مناسب نه معلومیږي.

د زیاتو قضاء سوو لمونځونو لپاره د اذان او اقامت حکم او طریقه

لَمَّا كَانَ صَلَاتُهُمْ أَدْنَى لِلْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ بَيَّا كَيْلَهُ هُنَا څخه ډېر لمونځونه قضاسوي وه نو د اولني لمونځ لپاره دي اذان او

اقامت دواړه وکړي لِتَارَوْنِيَا د هغه حدیث په وجه کوم چي موږ روایت کړی وَكَانَ مَعْنَى أَنَّ الشَّاهِدَ أَنْ وَالْإِقَامَةَ او

د نورو لمونځونو په حق کی ورته اختیار دی که غواړي نو اذان او اقامت دي (دواړه) وکړي لِيَكُونَ الْقَضَاءُ عَلَى حَسْبِ

الأَذَانُ د دې لپاره چې قضاء د اداء موافق سي قَالَ شَاعِرُ الْإِيمَانَةِ عَلَى الْإِيمَانَةِ او که غواړي نو صرف پر اقامت دي اکتفا وکړي لَأَنَّ الْأَذَانَ لَا يُلَاحِظُ خُصَارَ وَهُمْ مُتَوَرِّدُونَ ځکه چې اذان خو د (خلکو د) حاضرولو لپاره کېږي او دوی (توله) حاضر دي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ يَقَامُ لَنَا بَعْدَهَا صَاحِبٌ هَدَايَ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: لَهُ إِمَامٌ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی چې تر اول لماتځه وروسته دي د نورو لمونځونو لپاره (صرف) اقامت کېږي قَالُوا: يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ هَذَا قَوْلُهُمْ جَمِيعًا مشايخ فرمایي: کېدای سي چې دا ټولو قول وي.

اللغات: «**الْمُخْتَارُ**» د تفعیل د باب اسم مفعول دی: اختیار ورکړل سوی، مختار، «**الْمُخْتَارُ**» د استعمال د باب مصدر دی: مخ ته راوړل، جمع کول، حاضرول.

تشریح: مسئله: داده که له یو سري څخه ډېر لمونځونه قضاء سي نو د اول لماتځه لپاره دي اذان هم وکړي او اقامت دي هم وکړي، دلیل د لیلة التعریس حدیث دی کوم چې مخکي ذکر سو، او د پاته لمونځونو په حق کي اختیار من دی که غواړي نو د هر لماتځه لپاره دي اذان هم کوي او اقامت هم چې قضاء د اداء په ډول سي. خو که غواړي چې صرف اقامت وکړي، نو پر اقامت دي اکتفاء وکړي، ځکه چې اذان د خلکو د حاضرولو لپاره کېږي او دلته توله خلک حاضر دي، نو د اذان هیڅ ضرورت نسته.

دلیل: د اقامت او اذان دواړو کولو تائید له هغه روایت څخه هم کېږي کوم چې علامه ابن الهمام رَحِمَهُ اللَّهُ د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په واسطه بیان کړی دی: أَنَّهُ حِينَ شَهِدَ الْكُفَّارِ يَوْمَ الْأَحْزَابِ غَنَ أَرْبَعَ صَلَوَاتٍ عَنِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ قَضَاهُنَّ عَلَى الْوَلَاءِ وَأَمْرًا بِالْإِيمَانِ يُوَدِّعُ وَيَقِيرُ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ، (د غزوہ احزاب په وخت کي چې کله کفار نو بی ﷺ له خپلو لمونځونو څخه مشغول کړی، یعني له ما پښین، مازیگر، مابنم او ماخوستن څخه، نو بی ﷺ په ترتیب سره د هغو قضاء راوړه، او بلال ﷺ ته یې حکم وکړی چې د هر لماتځه لپاره دي اذان او اقامت (دواړه) وکړي. او د غیر اصولو په روایت کي له امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ څخه را نقل سوي دي چې که څو لمونځونه قضاء سي نو د اولني لمونځ قضاء دي په اذان او اقامت دواړو سره راوړي، او د پاته لمونځونو قضاء دي صرف په اقامت سره راوړي، مشايخو فرمایلي دي: کېدای سي چې دا قول د امام محمد، امام ابو یوسف او امام ابو حنیفه رَحِمَهُمُ اللَّهُ ټولو وي.

د اذان او اقامت لپاره د اودس حکم

وَيُحِبُّ أَنْ يُؤْذَنَ وَيُكْرَهُ عَلَى طَهْرٍ او پکار ده چې اذان او اقامت په اوداسه وکړي قَالَ الْأَذَانُ عَلَى طَهْرٍ خو که به اودسه اذان وکړي چار نو جائز دي لَا تَكُنْ ذَكْرًا وَلَا نِسًا بِصَلَاةٍ ځکه چې اذان ذکر دی لمونځ نه دی فَكَانَ الْوُضُوءُ فِيهِ اسْتِحْبَاحًا کما فِي الْقِرَاءَةِ نو د قرآن لوستلو په ډول په دې کي هم اودس مستحب دی.

اللغات: «**يُحِبُّ**» پکار ده، مناسب ده.

تشریح: صورت د مسئلې خو ښکاره دی چې اذان او اقامت دواړه په اوداسه کول مستحب او غوره دي، لېکن که یو سري به له اودسه اذان وکړي نو جائز دي، ځکه چې اذان ذکر دی او د ذکر لپاره اودس ضروري نه دی، اودس خو د لماتځه لپاره

ضروري دي، نو ځكه به په اذان كي اودس ضروري نه وي، لېكن شرنگه چي د قرآن لپاره اودس مستحب دی، هملارنگه د اذان كولو لپاره هم اودس مستحب دي.

بغير له اوداسه اقامت مكروه دی

وَيُكْرَهُ أَنْ يُكْرَمَ عَلَى غَيْرِ وَضْءٍ او بې له اوداسه اقامت كول مكروه دي لِسَائِفِهِ مِنَ الْفَضْلِ بَيْنَ الْإِقَامَةِ وَالصَّلَاةِ ځكه چي په دې سره د لمانځه او اقامت په مینځ كي فصل راځي وَيُرْوَى: أَنَّهُ لَا تُكْرَهُ الْإِقَامَةُ أَيْضًا او يو روايت دا دی: چي اقامت هم (بې له اودسه) مكروه نه دی لَأَنَّهَا أَحَدُ الْأَذَانَيْنِ ځكه چي دا هم له دوو اذانو څخه يو اذان دی وَيُرْوَى: أَنَّهُ يُكْرَهُ الْأَذَانُ أَيْضًا او يو روايت دا دی چي: اذان هم (بې له اودسه) مكروه دی لَأَنَّهُ يَصِيدُ دَاعِيًا إِلَى مَا لَا يُجِبُّ بِنَفْسِهِ ځكه چي اذان كونكي به د داسي شي و طرف دعوت وركونكي سي چي په خپله هغه نه عملي كوي (يعني يو طرف ته خو د اذان په ذريعه خلكو ته د لمانځه دعوت وركوي، او بل طرف ته خپله ورته چمتو نه دی).

اللفات: ﴿لَا يُجِبُّ بِنَفْسِهِ﴾ په خپله قبول، په خپله كول.

تشریح: مسئله: دا ده چي بغير له اودسه اقامت كول مكروه دي، ځكه چي په دې صورت كي د اقامت او لمانځه په مینځ كي فصل راځي، حال دا چي اقامت د لمانځه سره متصل مشروع سوي دی.

ويړی... الخ د امام كرخي رحمه الله روايت دی چي اقامت هم بې اودسه مكروه نه دی، ځكه چي اقامت له دوو اذانونو څخه يو اذان دی، او اذان بې اودسه مكروه نه دی، نو اقامت به هم بې اودسه مكروه نه وي.

ويړی... الخ د امام كرخي رحمه الله دويم روايت دا هم دی چي بې اودسه اقامت له څه كوپې بې اودسه اذان هم مكروه دی، ځكه چي مؤذن د اذان په ذريعه خلكو ته د لمانځه لپاره د ځان تيارولو حكم كوي، او په خپله ورته تيار نه دی، نو دی به د الله تعالى تر دې قول لاندې راسي: أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْهَوْنَ عَنْهُ (سورة البقرة: ۲۲)، نو ځكه بې اودسه اذان هم مكروه دی.

د جنابت په حالت كي د اذان او اقامت حكم

وَيُكْرَهُ أَنْ يُؤْذَنَ وَهُوَ جُنُبٌ او مكروه دي چي يو سړی د جنابت په حالت كي اذان و كړي رَوَايَةٌ وَاحِدَةٌ په يوه روايت كي وَوَجَّهَ الْفَرَقَ عَلَى إِحْدَى الرَّوَايَتَيْنِ أَنَّ لِلْأَذَانِ شِبْهًا بِالصَّلَاةِ په دواړو روايتونو كي د يوه روايت مطابق د فرق وجه دا ده چي اذان د لمانځه سره مشابهت لري فَيَشْتَرِكُ الظَّاهَرُ عَنْ أَغْلَظِ الْحَدِيثَيْنِ دُونَ أَخْفَاهُمَا نو په دواړو حديثونو كي به له سخت حدث څخه د ځان پاكول شرط كيږي نه له سپك څخه عَمَّا بِالسُّبْهَيْنِ پر دواړو مشابهتونو باندې په عمل كولو سره وَبِالْجَامِعِ الصَّغِيرِ: إِذَا أَدَّيْنَا وَقَامَ عَلَى غَيْرِ وَضْءٍ لَا يُعْبَدُ او په جامع صغير كي دي چي كه يو سړي بې اودسه اذان او اقامت وكړي نو نه به يې راگرځوي وَالْجُنُبُ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يُعْبَدَ خو كه اذان كونكي جنب و نو زما خوښه دا ده چي راويې گرځوي وَلَوْلَمْ يُعْبَدَ أَجْزَاءُ او كه نه يې راگرځوي نو هم لمونځ جائز دی أَمَّا الْأَوَّلُ فَلْيُخَفِّضِ الْحَدِيثَ هر چي اول دی نو هغه د حدث د خفت (سپكوالي) په وجه دی وَأَمَّا الثَّانِي فَبِالْإِعَادَةِ بِسَبَبِ الْجَنَابَةِ رَوَايَتَانِ او كوم چي دويم

دی نو د جنابت په وجه د اذان په راگرځولو کې دوه روایتونه دي وَالْأَشْهُ أَنْ يُعَادَ الْأَذَانَ او د فقهې سره نژدې خبره دا ده چې اذان دي راوگرځول سي دُونَ الْإِقَامَةِ (او) اقلمت دي نه راگرځول کېږي لَأَنَّ تَكَرَّارَ الْأَذَانِ مُشْتَرِكٌ دُونَ الْإِقَامَةِ ځکه چې په اذان کې خو تکرار مشروع دی لېکن په اقلمت کې نه دی وَقَوْلُهُ وَلَوْلَمْ يُعَدَّ أَجْزَاءُ: يَغْنِي السَّلَاةُ او دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ له دې قول ټ لړمعد اجزاء څخه لمونځ مراد دی لَأَنَّهَا جَائِزَةٌ بِذُنِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ ځکه چې لمونځ له اذان او اقلمت څخه بغير هم جائز دی.

اللغات: ﴿اعْلَمْ﴾ زيات سخت، زيات دروند، ﴿وَبِهِ﴾ مشابه، مثل؛ او بېه په ضمه د شين سره مشابهت ته ويل کېږي. **تشریح:** مسئله: داده چې په حالت د جنابت کې اذان کول مکروه دي، او په دې کې صرف يو روايت سته يعنې د کراهت روايت يې سته، او د عدم کراهت روايت يې نسته، او مخکې تېر سو چې دې لودسه په اذان کې د کراهت او عدم کراهت دواړه روایتونه سته.

و وجه الفرق... الخ نو د جنب د اذان په کراهت او د محدث د اذان په عدم کراهت فرق دا دی چې اذان د لماتځه سره مشابه (ورته) دی، هغه داسې چې دواړه په تکبير تحریمه سره شروع کېږي، دواړه مخ پر قبله اداء کېږي، او د اذان کلمې داسې ترتيب سوي دي لکه څرنگه چې د لماتځه ارکان په ترتيب دي، دواړه دوخت سره خاص دي يعنې د هر يوه لپاره يو ځانگړی وخت سته، او په دواړو کې خبرې جائز نه دي، لنډه دا چې د اذان وچه د لمونځ سره مشابهه ده او من وجه ور سره مشابهه نه دی، نو که د مشابهت اعتبار وکړی سي، نو بايد چې اذان به اودسه او په جنابت سره ناجائز سي، او که د عدم مشابهت اعتبار وکړی سي، نو بايد په دواړو صورتونو کې اذان بغير له کراهته جائز سي، موږ په دواړو مشابهتینو باندې عمل وکړی، نو د جنابت په صورت کې مو د لماتځه سره د مشابهت اعتبار وکړی، او دا حکم مو وکړی چې د اذان لپاره طهارت شرط دی، او دې اودسې په صورت کې مو د عدم مشابهت اعتبار وکړی، او دا حکم مو وکړی چې د اذان لپاره طهارت شرط نه دی، نو دې اودسې په حالت کې اذان کول مکروه نه دی.

وفي الجامع الخ امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په جامع الصغير کې فرمايلي دي چې: که بغير له اودسه يې اذان يا اقلمت وکړي، نو اذان او اقلمت دي نه راگرځوي، او که په جنابت يې اذان يا اقلمت وکړی نو زما په نېزې راکرځول مستحب دي. په شرح طحاوي کې راغلي دي چې د څلورو انساني اذان راکرځول مستحب دي: (١) د جنب (٢) د نبی (٣) د نشه سري (يعنې چې په نشه کې مست وي) (٤) د لېوني.

ولولم يعد اجزاء الخ خو که د جنب اذان او اقلمت نه راوگرځول سي، نو بيا هم کافي دی، په هر حال دې لودسه د اذان او اقلمت نه راگرځول په دې وجه دي چې به اودسي سپک نجاست دی، او پاته سو دويم يعنې د جنب اذان او اقلمت نو په دې کې دوه روایتونه دي: يو دا چې راوډي گرځول سي، او دويم دا چې نه دي راگرځول کېږي، خو د فقهه سره زيات نژدې دا ده چې د جنب اذان دي راکرځول سي، او اقلمت دي يې نه راگرځول کېږي، ځکه چې په اذان کې فی الجملة تکرار (يعنې مکرروالی) مشروع دي، لکه څرنگه چې په جمعه کې اذان دوه واره کېږي، لېکن په اقلمت کې تکرار مشروع نه دی (نو په دې وجه دي اقلمت نه راگرځول کېږي).

وقوله الخ فرمايي چې دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په دې قول ټ لړمعد اجزاء کې له اجزاء څخه مراد لمونځ دی، ځکه کله چې گړدسره بغير له اذان او اقلمت څخه لمونځ جائز دی، نو بغير له اهادې (راگرځولو) څخه به په طريقه اولی جائز او صحيح وي.

د ښځي د اذان حکم

قَالَ: وَكَذَلِكَ الْمَرْأَةُ تُؤَذِّنُ مصنف رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: همدا حکم هغه وخت دی چي کله ښځه اذان وکړي **مَعَهَا: يُسْتَحَبُّ أَنْ يُعَادَ** ددې مطلب دا دی: چي د ښځي اذان راگرځول هم مستحب دي **لِيَقَامَ عَلَى وَجْهِ السُّنَّةِ** ددې لپاره چي اذان پر سنت طريقه اداء سي.

تشریح: مسئله: داده چي څرنګه د جنب اذان راگرځول مستحب دي، همدا رنگه د ښځي اذان راگرځول مستحب دي، ددې لپاره چي پر سنت طريقه اذان اداء سي، او سنت طريقه داده چي اذان به نارینه کوي، او د ښځي اذان سنت نه بلکي بدعت دی.

دلیل: دا دی چي که ښځي په لوړ آواز سره اذان وکړي نو دې د یو حرام کار ارتکاب وکړي، ځکه چي د ښځي آواز عورت دی، او څرنګه چي پر ښځي ستر کول واجب دي دغه رنگه ددې لپاره خپل آواز پټول هم واجب دي، او که په لوړ آواز سره يې اذان نه وکړي، نو بيا خو د اذان مقصود پاته سو (چي هغه خلکو ته خبر ورکول دي)، نو ځکه مستحب داده چي اذان راوگرځول سي.

دويمه خبره داده چي پر ښځو نه اذان سته او نه اقامت ځکه چي دا دواړه د جماعت سنت دي، او د ښځو جماعت منسوخ سوی دی، لېکن که هغوی په جماعت سره لمونځ کول غواړي نو بغير له اذان او اقامت څخه دي يې کوي.

دلیل: د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا امامت دی، چي روايت يې حضرت رَاضِيَهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا کړی دی: کنا جماعة فلقنا عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا بلا اذان ولا إقامة. (ج: ۱، ص: ۲۶۰)

تر وخت مخکي د اذان حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)

وَلَا يَزِيدُنْ صَلَاةَ قَبْلِ دُعَائِهِ وَتَحْتَهَا او د يوه لماتځه لپاره به هم تر خپل وخت داخلېدلو مخکي اذان نه کوي **وَيُعَادِيهِ** **الْوَقْتُ** (و که يې وکړی نو) په وخت کي به دننه راگرځول کيږي **لِأَنَّ الْأَذَانَ لِلْإِعْلَامِ** ځکه چي اذان خو (د وخت د داخلېدلو) د خبر ورکولو لپاره دی **وَقَبْلَ الْوَقْتِ تَجْهِيلٌ*** او تر وخت مخکي خو خلګ په جهالت کي اچول دي **وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللهُ وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ** امام ابو يوسف فرمايلي دي او دا قول د امام شافعي هم دی **يَجُوزُ لِلْفَجْرِ فِي النِّصْفِ الْأَخِيرِ مِنَ اللَّيْلِ** چي د سهار لپاره د شپې په نصف اخير (آخري نيمه حصه) کي اذان کول جائز دي **لِتَوَارِثَ أَهْلَ الْحَرَمَيْنِ** ځکه دا د مکې او مدينې له خلکو څخه د توارث په توګه رانقل سوي دي **وَالْحُجَّةُ عَلَى الْكُلِّ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ*** لېکال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د ټولو په خلاف حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د نبې ﷺ دا قول حجت دی **لَا تُؤَذِّنُ حَتَّى يَسْتَبِينَ لَكَ الْفَجْرُ هَكَذَا** چي اذان مه کوه! تر دې چي سهار تا ته داسي څرګند سي **وَمَذْيَدِيهِ عَرَضًا** او نبې ﷺ خپل دواړه لاسونه په بره (پلنوالي) سره وغورل.

اللغات: ﴿عَرَضًا﴾ پلنوالی، بر، پسرور، ﴿مَذْيَدِي﴾ دنصر د باب ماضي صيغه ده: غورول.

* القول الرابع: قول الطوفان، کذا فی فتح القدر ج: ۱، ص: ۲۲. [القول الرابع ج: ۱، ص: ۶۵]

* تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصلوة، باب فی الاذان قبل دخول الوقت، حديث رقم: ۵۲۳.

تشریح: مسئله: داده چي تر وخت داخلېدلو مخکي اذان کول معتبر نه دی، خو که چا تر وخت مخکي وکړي، نو په هغه وخت کي به يې راگرځوي.

اول دليل: د جمهورو احنافو اول دليل دادی چي د اذان مقصود خلکو ته د وخت د داخلېدلو خبر ورکول دي، نو تر وخت مخکي اذان کول خلک په ناپوهي کي اچول دي، نو ځکه به تر وخت مخکي اذان کول په شريعت کي معتبر نه وي. امام ابو يوسف او امام شافعي فرمايي: چي د سهار لپاره د شپې په آخري نيمه برخه کي اذان کول جائز دي، له امام شافعي څخه بل روايت دادی چي په ټوله شپه کي هر وخت د سهار لپاره اذان صحيح دی.

د امام ابو يوسف او امام شافعي دليل: دادی چي د مکې مکرمې او مدينې منورې په خلکو کي دا خبره په توارث سېره را روانه ده چي د سهار لپاره اذان د شپې په آخري نيمه حصه کي کوي، همدارنگه نبي ﷺ فرمايلي دي: **إِنَّ بِلَالًا يُؤْذِنُ بِلِيلٍ فَاكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى تَسْمَعُوا أَذَانَ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ** (يعني بلال ﷺ د شپې اذان کوي، نو تاسو خپل خوراک چښاک کوئ، تر دې چي د ابن ام مکتوم رحمه الله اذان واورئ)، له دې حديث څخه معلومېږي چي بلال ﷺ به د شپې يعني تر سهار مخکي اذان کولو.

د دوی د حديث جواب: تر لږ غور وروسته معلومېږي چي دا حديث زموږ لپاره حجت دی، د امام ابو يوسف او امام شافعي لپاره حجت نه دی، ځکه چي د بلال ﷺ دغه اذان به د تهجد او پشلمي لپاره وو، د سهار د لمانځه لپاره به نه وو، بلکي د سهار د لمانځه لپاره به ابن ام مکتوم اذان کوی، چي هغه به د سهار تر راختلو وروسته وو، کنې د حتی تسموا اذان ابن ام مکتوم به څه مطلب وي؟!.

دويم دليل: د جمهورو احنافو دويم دليل هغه حديث دی چي بلال ﷺ ته نبي ﷺ فرمايلي وه: ته اذان مه کوه! تر دې چي سهار ښکاره سي، روايت کونکی فرمايي چي: نبي ﷺ خپل دواړه لاسونه په پسر (بر) باندي وغوړول، له دې څخه د صبح صادق (رښتوني سهار) و طرف ته اشاره ده. (يعني هر کله چي صبح صادق په پوره توگه ښکاره سوی نه وي اذان مه کوه!).

دويم دليل: د جمهورو احنافو دادی چي ابن عبد البر رحمه الله له ابراهيم رحمه الله څخه روايت کړی دی: قال كانوا إذا أذن المؤذن بيل قالوا له إتي الله وأعد أذانك، (ابراهيم تابعي رحمه الله فرمايي چي د صحابه وو حالت به دا وو چي کله به يو مؤذن د شپې اذان وکړی، نو هغه ته به يې ويل: له الله څخه وپېرېږه، او خپل اذان را وگرځوه)، خو که دلته دا اعتراض وسي چي په حديث کي راغلي دي لا يغر نکر اذان بلال، (د بلال اذان دي تاسو دوکه نه کړي)، له دې څخه معلومېږي چي بلال رحمه الله به تر وخت مخکي اذان کوی، جواب دادی چي دا هم زموږ لپاره حجت دی، ځکه چي نبي ﷺ د بلال ﷺ د اذان اعتبار نه وکړی، ښکي منه ته يې له اعتبار وړو کولو څخه منع وکړه.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول دا طرفينو دی چي هغوی وايي: که تر وخت مخکي اذان وسو نو هغه به

د مسافر لپاره د اذان او اقامت حکم

وَالْمَسَافِرُ يُؤَذِّنُونَ وَيُؤْتُونَ كَوِي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * لَا بُدَّ أَنْ مُلَيِّكَةً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حُكْمُهُ نَبِي ﷺ د ابو مليکه دوو زمانو ته فرمايلي وو: إِذَا سَأَرْتُمْ سَأَرْتُمْ وَأَقِمْتُمْ كَلِمَةً چي تاسو سفر کوئ نو اذان هم کوئ او اقامت هم فَإِنْ تَرَكْتُمَا جَمِيعًا خو که يو چا دواړه پرېښوول يُكْرَهُ نو دامکروه دي وَلَوْ اُتَيْتُمْ بِالْإِقَامَةِ جَازًا او که په اقامت يې اکتفاء وکړه نو جائز دي لَأَنَّ الْأَذَانَ لَا اسْتِخْصَارَ الْعَالِيَيْنِ حکه چي اذان د غائبو خلکو د حاضرولو لپاره کيږي وَالرَّقْفَةُ حَاضِرُونَ او د سفر ملگري خو ټوله حاضر وي وَالْإِقَامَةُ لِإِعْلَامِ الْإِفْتِتَاحِ او اقامت د لمانځه د شروع د اطلاع ورکولو لپاره کيږي وَهُمُ الْإِيَّهِ مُخْتَارُونَ او هغوی (ټوله) د دې محتاجه دي (يعني ټوله دې ته حاجت لري چي د لمانځه د شروع کېدلو په باره کي خبر ورکول سي) فَإِنْ صَلَّى فِي بَيْتِهِ وَالْبَيْتُ خو که يوسړي په ښار کي دننه په خپل کور کي لمونځ وکړي يُصَلِّي بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ نو هم به په اذان او اقامت سره لمونځ کوي لِيَكُونَ الْأَذَاءُ عَلَى هَيْئَةِ الْجَمَاعَةِ چي اداء د جماعت په ډول سي وَإِنْ تَرَكْتُمَا جَازًا خو که اذان او اقامت يې پرېښوول نو هم جائز دی لِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * أَذَانُ النَّبِيِّ نَفِيْنَا د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د قول په وجه: چي زموږ لپاره د محلي (کلي) اذان کافی دی.

اللفات: ﴿رَقْفَةً﴾ د سفر ملگري، قافلي والا، ﴿اِفْتِتَاح﴾ د افتعال د باب مصدر دی: شروع کول، ﴿هَيْئَةً﴾ شکل، صورت، توگه.

تفريغ: صورت د مسئلې: دا دی چي په دوران د سفر کي چي کله مسافر خلک لمونځ کوي نو هغوی ته پکار دي چي اذان او اقامت دواړه وکړي، حکه چي نبي ﷺ د ابو مليکه دوو زمانو ته د نصيحت کولو په وخت کي فرمايلي وو: "کله چي تاسو په سفر کي ياست نو په اذان او اقامت سره لمونځ کوئ"، له دې حديث څخه بالکل دا خبره څرگنديږي چي د سفر په حالت کي هم په اذان او اقامت سره لمونځ کول پکار دي، حکه چي د اذان مقصد فقط اعلام (د خلکو خبرول) نه دي، بلکي د علامه ابن همام رَحِمَهُ اللهُ د تصريح مطابق که مسافر په صحرا او بيابان کي لمونځ په اذان او اقامت سره وکړي، نو په هغه سره به د الله ﷻ په محکه کي د الله ﷻ نوم او د الله ﷻ دين وړنا پورته سي، او مؤذن به هغه مخلوق ته الله ﷻ ور په ياد کړي کوم چي د مؤذن له سترگو څخه پټ دی، مثلاً! پريان او داسي نور مخلوقات، نو په دې وجه هم د سفر په حالت کي د اذان او اقامت پابندي ضروري ده. (فتح القدیر ج: ۱، ص: ۲۶۱)

ځان تر ځان اذان او اقامت دواړه پرېښوول مکروه دي، حکه چي داله پورتي حديث څخه خلاف کار دی، خو که يو سړي صرف اقامت وکړي او اذان يې نه وکړي، نو دا جائز دي، حکه چي اذان د غائبو خلکو د راغونښتولو او جمع کولو لپاره کيږي، او ښکاره ده چي د سفر په حالت کي د سفر ملگري ټوله يوځای وي، نو د راغونښتولو او جمع کولو لپاره د اطلاع ورکولو څه ضرورت نسته، لېکن څرنگه چي اقامت د لمانځه د شروع کېدلو د اطلاع لپاره کيږي، نو حکه د حاضر و

* تفريغ: أخرجه البخاري في كتاب الاذان، باب الاذان للمسافرين، حديث رقم: ۶۳۰.

* مصنف ابن أبي شيبة ج: ۱، ص: ۲۰۰، حديث رقم: ۲۲۹۱.

خلکو په حق کي هم ددې ضرورت سته، نو ځکه به ددوی په حق کي د اذان ضرورت خو نه وي، لېکن د اقامت ضرورت به وي، لهندا که یو سړی صرف پر اقامت اکتفاء وکړي نو هم جائز دي.

فان صلّٰی بیته الخ ددې حاصل دا دی چي که د ښار اوسېدونکی سړی په خپل کور کي لمونځ کول وغواړي نو هغه ته پکار دي چي اذان او اقامت دواړه وکړي، هغه که نور خلک ورسره وي، که نه وي، ددې لپاره چي دده د لمونځ د جماعت د لغاتحه په ډول سي، (ځکه چي د جماعت لمونځ په اذان او اقامت دواړو سره کیږي)، لېکن که یو سړی اذان او اقامت دواړه پرېږدي، نو هیڅ پروانه لري، ځکه چي حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه یو وار حضرت علقمه او حضرت اسود رضی الله عنهما ته بغیر له اذان او اقامت څخه لمونځ ورکړی، کله چي له هغه څخه ددې په باره کي پوښتنه وسوه: ألا تؤذن و تقيم (چي تا اذان او اقامت ولي نه وکړی؟)، نو په جواب کي هغه وویل: أذان المني يكفي، (چي د محلي (کلي) اذان زموږ لپاره کافي دی).

عقلي دليل: صاحب د عنایه رحمه الله ددې عقلي دليل دا ليکلی دی چي د مسجد مؤذن په اذان او اقامت کي د محلي والا نائب وي، نو ځکه به په محله کي بغیر له اذان او اقامته لمونځ کونکی سړی د هغه سړي په حکم کي وي چي په اذان او اقامت سره يې لمونځ کوي. (عنايه ج ۱، ص ۲۶۲)



بَابُ شُرُوطِ الصَّلَاةِ الَّتِي تَتَقَدَّمُهَا

(دا) باب دلمانځه دهغه شرطونو (په بيان کي) دی
کوم چي تر لمانځه مخکي وي

تفصيح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د لمانځه وختونه بيان کړل، او بيا يې د وختونو نښې (علامې) يعني اذان او اقامت بيان کړل، اوس له دې ځايه د لمانځه شرطونه بيانوي، ښکاره دي وي چي شروط جمع د شرط ده، لغوي معنی يې ده: نښه، علامه، او د شرعي په اصطلاح کي: مايتوقف عليه وجود الشيء ولريکن داخل فيه، (يعني شرط هغه شي ته ويل کيږي چي پر هغه د بل شي وجوه موقوفه (ولار) وي، او داسې په هغه کي داخل نه وي). په اصل کي له شرائطو څخه مراد هغه فرائض دي کوم چي تر لمانځه مخکي اداء کيږي، او کوم فرائض چي په لمانځه کي دننه کيږي هغه ته اړکان ويل کيږي.

د لمونځ کونکي لپاره د نجاستونو پاکولو حکم

يُحِبُّ عَلَى الْمُصَلِّىِّ أَنْ يُقَدِّمَ الطَّهَارَةَ مِنَ الْأَخْدَاسِ وَالْأَنْجَاسِ چي مخکي پاکي حاصله کړي له بې اودسيو او چتلتياوو څخه عَلَى مَا قَدْ مَتَّاهُ لکه څرنګه چي مخکي موږ (د دې) بيان وکړی قَالَ اللَّهُ تَعَالَى:
وَيُحِبُّ عَلَيْكَ طَهْرُكَ [النور: ٤٢] الله تعالى فرمايلي دي: خپلي جامې پاکي ساته! وَقَالَ تَعَالَى: وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا [البقرة: ٦٦] او الله تعالى (په بل ځای کي) فرمايلي دي: که تاسو جنب سى نو ښه پاکي کوئ! وَيَسْتَغْفِرُكُمْ او (پر لمونځ گذاره واجب دي چي) خپل عورت به پتوي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ [الاعراف: ٣١] ځکه الله تعالى فرمايلي دي: د هر لمانځه په وخت کي زينت (ښکلا) اختياروئ! أَيُّ مَا يُوَارِي عَوْرَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ يعني (د لمانځه په وخت کي دومره انلازه جامې اګالي اغونډئ) چي ستاسو عورت پټ کړي وَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: لَا صَلَاةَ لِحَائِثٍ إِلَّا بِخَبَرٍ او نبي ﷺ فرمايلي دي: له پورني څخه بغير د حائضې ښځي لپاره لمونځ نه صحيح کيږي أَيُّ لِبَاقِعَةٍ يعني دهغه ښځي لپاره چي بلوغ ته رسېدلې وي.

اللفات: ﴿أَعْلَنَتْ﴾ جمع ده، واحد يې حدث دی: بې اودسه يابې غسله کېدل، يعني بې اودسيا او جنابت، ﴿الْأَنْجَاسِ﴾ جمع ده، واحد يې نجس دی: ناپاکياني، چتلتياوي، ﴿عَوْرَتُ﴾ پټ ځای، شرم ځای، د پتولو ځای، ﴿يُوَارِي﴾ د مفاصلې دباب مضارع صيغه ده: پتول، ﴿يَخْبَرُ﴾ پورنى (ښځينه خادر).

تفصيح: صورت د مسئلې: دا دی چي پر لمونځ کونکي واجب دي چي تر لمانځه مخکي له هر قسم نجاستونو او حدثونو څخه پاکي حاصله کړي، چي د لمانځه لپاره په هره ډول سره پاک وي، دليل يې د قرآن شريف دا آيتونه دي:

وَيُثَابِتُ فَطْفَر - وایت کنسترجنبا فاطمهورا، همدارنگه په نورو آیتونو کې هم د طهارت (پاکوالی) حکم سوی دی، چې پر هغه عمل کول د هر لمونځ گزاره لپاره فرض او ضروري دي. صاحب د عنایه لیکلي دي چې که څه هم تر دې مخکې دا بحث تېر سوی دی، خو څرنگه چې دلته د شرطونو بیان کیږي، او تر لمانځه د طهارت مخکې کول هم شرط دي، بلکې د لمانځه له شرطونو څخه یو مهم شرط دی، نو ځکه دلته د دویم ځل لپاره بیا بیانېږي، چې د شرطونو په قطار کې طهارت هم وشمارل سي.

د یستعورته: دا جمله پر اُن یقدر الطهارة باندي عطف ده، او د لمونځ کونکي لپاره دویم شرط دی، یعنې پر لمونځ کونکي د خپل عورت پټول هم ضروري دي، له عورت څخه مراد د بدن هغه برخې او حصې دي چې د هغو پټول فرض او ضروري وي، او چې د هغو لڅلول یا لڅېدل د شرم سبب وي. په حدیث شریف کې له نلعمه (ناف) څخه ونیسې تر زنگنو پورې عورت ګرځول سوی دی.

دلیل: د عورت پر پټولو د قرآن کریم دا آیت دلیل دی: خذوا زینتکم عند کل مسجد، او له دې آیت څخه دلیل په دې توګه نیول کیږي چې په آیت کې له زینت څخه مراد مایواری عورتګر دی، یعنې هغه شی چې مستلیمې عورت پټوي، ځکه چې د عورت بیکاره کېدل د شرم او عار خبره ده، نو بیکاره ده چې د دې پټول یقیناً هم د زینت او ښکلا لامل دی، او له عند کل مسجد څخه مراد عند کل صلاۃ دی، او دلته محل ذکر سوی دی مراد ځنې حال دی، او د آیت شریف بیکاره مفهوم دا دی چې د هر لمانځه په وخت کې عورت پټوي!!

دویم دلیل: د نبی ﷺ دا فرمان دی: لا صلاۃ لحائض إلا بخمار، په دې حدیث کې له حائضې څخه مراد بالغه ښځه ده، ځکه چې تر بلوغت وروسته ښځې ته حیض راځي، او د حدیث مفهوم دا دی چې الله تعالی د بالغې ښځې لمونځ بغیر له پورني څخه نه قبلوي، او د بالغې ښځې په حق کې سر عورت دی، او د هغه پټول شرط او ضروري دي، نو کوم شی چې د نارینه په حق کې عورت وي، د هغه پټول به هم شرط او ضروري وي.

د نارینه عورت، زنگون به عورت کې داخل دی که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)

وَعَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا تَحْتُ الشَّرَكَةَ إِلَى الرُّكْبَةِ او د نارینه عورت له نلعمه څخه تر زنگنو پور دی **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: عَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ إِلَى رُكْبَتِهِ** ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي: د نارینه عورت د هغه د نلعمه لو زنگنو په مینځ کې دی **وَيُرَوَّى: مَا دُونَ سُرَّتِهِ حَتَّى تَجَاوَزَ رُكْبَتَهُ** او په بل روایت کې راغلي دي: چې له نلعمه څخه ملسو تر دې چې له دواړو زنگنو څخه تېر سي **وَبِهَذَا اتَّيَّهَنَّ أَنَّ الشَّرَكَةَ لَيْسَتْ مِنَ الْعَوْرَةِ** او په دې سره ښکاره سوه چې نوم په عورت کې داخل نه دی **غَلَاظًا إِنَّا يَقُولُهُ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ** په خلاف د هغه کوم چې امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي (یعنې د هغه په نېز نوم په عورت کې داخل دی) **وَالرُّكْبَةُ مِنَ الْعَوْرَةِ** او زنگون له عورت څخه دی **غَلَاظًا أَنَّهُ أَيْضًا** په خلاف د امام

شافعي هم (يعني دهغه په نېز زنگون په عورت کي داخل نه دی) وَكَلِمَةً إِلَىٰ نَحْيِلَهَا عَلىٰ وَكَلِمَةٍ مَّعًا او کلمه د "إلى" موږ حمل کوو پر معنی د "مع" عَلَا بِكَلِمَةٍ حَتَّىٰ په حلی د عمل کولو لپاره وَعَلَا يَقُولُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ الرُّكْبَةُ مِنَ الْعَوْرَةِ او د نبي ﷺ په دې قول د عمل کولو لپاره چي: الركبة من العورة (يعني زنگون له عورت څخه دی).

اللغات: ﴿سُرَّة﴾ نوم، (ناف)، ﴿رُكْبَةٌ﴾ زنگون، ﴿كَفٌّ﴾ ورغوی، ﴿عَشْوَرَةٌ﴾ د نصر د باب اسم مفعول دی: پټ کړی سوی، ناخر گند، ﴿إِتْلَاءٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: په ازمايښت کېدل، مبتلا کېدل، ﴿إِتْكَامٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: ښکاره کول.

تشریح: په دې عبارت کي د نارینه د بدن د هغو حصو اندازہ بیانېږي چي د هغو پټول واجب دي، نو زموږ د درې سره املانو په نېز دسري عورت له نامه څخه تر زنگونو پوري دی، يعني نوم عورت نه دی او زنگون عورت دی.

زموږ دليل: د نبي ﷺ دا قول دی: عورة الرجل ما بين سرتة إلى ركبته، (يعني د نارینه عورت د نامه او زنگونو په مېنځ کي مېنځنۍ حصه ده) او په بل روايت کي دي: ما دوت سرّة حتى تجاوز ركبته، (چي له نامه څخه لاندي تر دې چي تر زنگونو تېر سي)، له دې دواړو حديثو څخه معلومېږي چي نوم په عورت کي داخل نه دی خو زنگونان پکښي داخل دي.

د کلمه إلى الخ دا عبارت د يو اعتراض جواب دی: اعتراض دا دی چي په اولني روايت کي کلمه د إلى د غايت (غايې) لپاره ده، او غايه په مغيا کي داخله نه وي، نو له دې څخه معلومېږي چي زنگونان د نارینه په عورت کي داخل نه دي. جواب دا دی چي موږ کلمه د إلى په معنی د مع حمل کوو، لکه څرنګه چي د الله ﷻ په دې قول: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِهِمْ (سورة النساء: ۲) کي إلى د مع په معنی راغلی دی، او پر دې باندې قرينه يو هغه حديث دی چي په هغه کي حتی تجاوز ركبته ذکر سوي دي، او بل د نبي ﷺ دا قول دی چي: الركبة من العورة، لنډه دا چي په دې درېو سره روايتونو کي تطبيق هله کېدای سي چي کله کلمه د إلى پر مع حمل کړی سي.

د آزادي ښځي عورت

وَيَدْنُ الْمَرْءُ لَكُلِّهَا عَوْرَةً او د آزادي ښځي ټوله بدن عورت دی إِلَّا وَجْهَهَا وَكَفَّيْهَا ما سوا د هغې له مخ او ډلوږو ورغوو څخه **لِقَوْلِهِ** النِّسَاءُ: الْمَرْءُ عَوْرَةٌ مِّمَّسْتَوْرَةٌ ځکه رسول الله ﷺ فرمایلي دي: ښځه پټ کړی سوی عورت دی وَاسْتِثْنَاءُ الْمُضَوَّيْنِ لِلْإِتْلَاءِ بِإِذْنِهَا او د دواړو اندامونو (يعني د مخ او ورغوي) استثناء د دوی د ښکاره کېدلو د ابتلاء په وجه ده **قَالَ** رَضِيَ عَنْهُ: وَلِهَذَا تَنْصِبُ عَلَىٰ أَنَّ الْقَدَمَ عَوْرَةٌ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي: چي دا حديث پر دې خبره نص دی چي د ښځي پښه هم عورت ده وَيُرَوَّى أَنَّهَا لَيْسَتْ بِعَوْرَةٍ او يو روايت دا دی چي پښه عورت نه ده وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا روايت زيات صحيح دی.

• تخریج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الصلوة، باب الامر بتعليم الصلوات، حديث رقم: ۸۷۸.

• تخریج: أخرجه الترمذي فی کتاب الرضاع، باب استشفاف الشيطان المرأة إذا حرحت، حديث رقم: ۱۱۷۳.

اللفات: ﴿مَكشُورٌ﴾ پټ کړی سوی، ناڅرگند، ﴿إِيتِلَامٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: مبتلا کېدل، ﴿إِكْتَامٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: ښکاره کول.**تشریح:** فرمایي چي د آزادي ښځي له مخ او دواړو ورغوو څخه ماسوا نور ټول بدن عورت دی او له دې دوو اندامونو څخه

ماسوا د هغې لپاره نور بدن پټول ضروري دي، دليل د نبی ﷺ دا فرمان دی: المرأة عورة مستورة، دې حديث ته په کتني سره د ښځي د بدن هر هر جزء واجب الستر کېدل پکار دي (يعني له حديث څخه خو دا ښکاره کيږي چي پر ښځي د بدن هر جزء پټول ضروري دي که څه هم ورغوي او مخ وي)، خو د مخ او ورغوو د ښکاره کېدلو دومره زيات ضرورت پېښيږي چي په دې کي ابتلاء راغلې ده، ځکه چي د کارونو، مناسبتونو، تعلق، پېژندنې او داسي نورو شيکو لپاره د هغو ښکاره کول ډېر ضروري دي، نو ځکه د ابتلاء او عموم بلوی په وجه دا دواړه اندامونه استثنا کړي سوي دي، لېکن پاته اندامونه د المرأة عورة مستورة د اطلاق په وجه واجب الستر دي.

وهذا التخصيص الخ صاحب د هدايې فرمایي چي په متن کي د وجه او کفين له استثنا څخه معلومېږي چي د ښځي قدر يعني پښه هم عورت ده، حال دا چي صحيح قول دا دی چي د ښځي پښې عورت نه دي، او پټول يې هم ضروري نه دي، ځکه چي همېشه ښځه په موزو او خپليو کي نه سي اوسېدلای، او د دې په حق کي هم د تللو او د بېلندي وتلو ضرورت سته، نو ځکه به د مخ او لاسو په ډول د ابتلاء او عموم بلوی په وجه پښې هم له عورت څخه استثنا کيږي.

عقلي دليل: او د پښو عورت نه کېدل په عقلي توگه هم ثابت دي، هغه داسي چي د ښځي د زياتره اندامونو د عورت گرځولو وجه دا ده چي هغو ته په کتلو سره د سري شهوت را پورته کيږي، او له هغو څخه دا خطر وي چي داسي نه يو شوک بې لاري سي، او دا خطر په “مخ” کي زياته ده، خو د ابتلاء په وجه مخ له عورت څخه وېستل سو، نو چي کله چي د زياتې خطرې باوجود مخ له عورت څخه وېستل سو، نو پښې خو به په طريقه اولی ایستل کيږي، ځکه چي د مخ په پرتله کي پښې هيڅ شی نه دي. (يعني مخ ته په کتلو سره چي څومره شهوت پيدا کيږي په پښو کي د هغه له حصه هم نه پيدا کيږي).

په لمانځه کي د ښځي د عورت ښکاره کېدلو حکم

فَإِنْ صَلَّتْ وَرُفِعَ سَائِبُهَا أَوْ ثَلُثُهَا مَكشُورٌ نو که آزادي ښځي لمونځ وکړی په داسي حال کي چي د پندۍ څلورمه يا درېمه حصه يې ښکاره وه **لَتُعِيدَ الصَّلَاةَ** نو لمونځ به راگرځوي **عِنْدَ** • **أَنْ حَنِيفَةً وَمُحَمَّدٌ رَجَعَهَا اللَّهُ** د امام ابو حنيفه او امام محمد رَجَعَهَا الله په نېز **إِنْ كَانَ أَقْلٌ مِنَ الرِّبْرِ لَا تُعِيدُ** او که له څلورمي حصې څخه يې کمه حصه (ښکاره) وه نو نه به يې راگرځوي **وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ: لَا تُعِيدُ إِنْ كَانَ أَقْلٌ مِنَ النِّصْفِ** او امام ابو يوسف فرمايي: که له نيمې حصې څخه يې کمه حصه ښکاره وه نو نه به يې راگرځوي **لَأَنَّ الشَّيْءَ إِذَا يَصِفُ بِالنِّصْفِ حُكْمُهُ كَثَرَتْ سِرَّهُ يَوْشَى** هغه وخت موصوف کېدی سي **إِذَا كَانَ مَا يَقَابِلُهُ أَقْلٌ مِنْهُ** چي کله د هغه مقابل له هغه څخه کم وي **إِذْ هُنَا مِنْ أَسْمَاءِ الثَّقَابَةِ** ځکه چي دا دواړه له اسماء مقابلو څخه دي **وَلِلنِّصْفِ عَنْهُ رَوَايَتَانِ** او د نيمې حصې په ښکاره کېدلو

کي له امام ابو يوسف رحمه الله څخه دوه روايتونه دي فَاعْتَبِرُوا الْخُرُوجَ مِنْ حَذِّ الْقِلَّةِ (يو روايت دا دی چي) هغه د قلت له حد څخه د وتلو اعتبار کړی دی (يعني چي کله نيمه حصه ښکاره سوه نو دا حصه د قلت له حد څخه ووتله او د کثرت په حد کي داخله سوه، نو ځکه به لمونځ راڅرخوي) أَوْ حَذِّ الدُّخُولِ فِي ضَيْبِهِ (دويم روايت دا دی چي) يا يې د قلت په ضد کي د نه داخلېدلو اعتبار کړی دی (يعني چي کله نيمه حصه ښکاره سوه نو د قلت له حد څخه خو ووتله لېکن د قلت د ضد يعني د کثرت په حد کي داخله نه سوه بلکي دواړې حصې برابرې سوي نو ځکه به لمونځ نه راڅرخوي) وَلَهُمَا أَنَّ الزَّيْمَ يُخَيَّرُ حِكَايَةَ الْكَمَالِ او د طرفينو دليل دا دی چي څلورمه حصه د ټولي حصې حکايت کوي كَمَا فِي مَسْنَدِ الرَّاسِ وَالْحَلَقِ فِي الْإِحْرَامِ لکه د سر په مسح کي او د احرام پر موقع د سر په څړېلو کي وَمَنْ رَأَى وَجْهَ غَيْرِهِ يُغْبِرُ عَنْ رُؤْيَيْهِ او کوم سړی چي د بل چا مخ وويني نو دا سړی د هغه د ليدلو خبر ورکوي إِنَّ لَمْ يَرَ إِلَّا أَحَدَ جَوَانِبِهِ الْأَرْبَعَةَ که څه هم دغه سړی د هغه (د مخ) د څلورو طرفونو څخه صرف يو طرف ليدلی وي (يعني که يو څوک د بل سړي د مخ صرف يو طرف وويني نو وايي چي ما هغه ټوله سړی وليدی. داسي نه وايي چي مایې صرف يو طرف وليدی).

اللفات: (رُؤْيٍ) څلورمه حصه، (عَاقٍ) پندۍ، (كُلُّهُ) دريمه حصه، (عَلَقٍ) د ضرب د باب مصدر دی: څړېل. صورت د مسئلې: دا دی که يوې ښځې په داسي حال کي لمونځ وکړي چي د پندۍ څلورمه حصه يې ښکاره (لڅه) وه، نو د طرفينو رحمه الله په نېز پر هغې د لمانځه راڅرخول واجب دي او که له څلورمې حصې څخه يې کمه حصه ښکاره وه نو په دې صورت کي د لمانځه راڅرخول واجب نه دي، بلکي لمونځ يې صحيح دی، امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي چي که له نيمې پندۍ څخه يې کمه حصه ښکاره وه نو لمونځ جائز دی او د راڅرخولو ضرورت يې نسته، لېکن که نيمه حصه يې ښکاره وه نو په دې صورت کي له امام ابو يوسف رحمه الله څخه دوه روايتونه رانقل سوي دي: (۱) اول روايت دا چي د نيمې حصې د ښکاره کېدلو په وخت کي هم د لمانځه راڅرخول ضروري نه دي، (۲) دويم روايت د لمانځه راڅرخول ضروري دي.

د امام ابو يوسف دليل: له نصف څخه د کم ښکاره کېدلو په صورت کي د لمانځه د نه راڅرخولو په باره کي د امام ابو يوسف رحمه الله دليل دا دی چي په دې مسئله کي د قلت (کمښت) او کثرت (زياتوب) مدار دی، او قلت او کثرت دواړه له اسماء مقابلې څخه دي، او په اسماء مقابلې کي قاعده داده چي يوشې ته به هغه وخت کثير ويل کيږي چي کله د هغه مقابل شی له هغه څخه کم وي، او نصف يا له نصف څخه کم د خپل مقابل په پرتله کي کثير نه دی، نو ځکه به له نصف څخه د کم په صورت کي او د يوه روايت مطابق د نصف په صورت کي د لمانځه راڅرخول واجب نه وي، ځکه يا خود پوره پندۍ په ښکاره کېدلو او لڅېدلو سره د لمانځه راڅرخول واجبېږي يا يې د اکثره حصې په ښکاره کېدلو سره، او نصف يا له نصف څخه کم اکثر نه دي، نو ځکه به په دې اندازه لڅېدلو سره لمونځ نه راڅرخول کيږي.

د دويم روايت دليل: او د دويم روايت مطابق د نصف حصې په لڅېدلو سره د لمانځه د راڅرخولو دليل دا دی چي کله نصف حصه ښکاره (لڅه) سي، نو اوس هغه حصه قليل نه سوه پاته، بلکي د قلت له حد څخه خارج سو، ځکه چي کله نصف ښکاره سي نو ښکاره ده چي اوس د هغه مقابل له هغه څخه زيات نه دی، بلکي د هغه سره مېلوي (برابر) دی، نو مطلب دا چي لڅ سوی نصف د قلت له حد څخه ووتی په کثرت کي داخل سو او د اکثره حصې په ښکاره کېدلو سره د لمانځه راڅرخول واجب دي، نو ځکه به په دې صورت کي هم د لمانځه راڅرخول واجب وي.

د طرفینو دلیل: دا دی چې په ډېرو احکامو او محاوراتو (خبرواترو) کې څلورمه حصه د کل قائم مقامه وي، د مثال په توګه د سر په مسح کې څلورمه حصه د ټوله سره قائم مقامه ده. همدارنګه ګڼه سړۍ په حالت د احرام کې ټوله سر وڅړي، نو قرباني پر واجب ده، او که د سره څلورمه حصه وڅړي، بیا هم قرباني پر واجب ده، نو معلومه سوه چې څلورمه برخه د ټوله سره قائم مقامه ده؛ او په خبراترو کې هم دا حال دی، مثلاً که یو سړی د بل سړي د مخ له څلورو طرفونو څخه صرف یو طرف وړني او ووايي چې ما هغه سړی ولیدی، نو خبره یې صحیح ده، نو ګڼه چې څلورمې حصې ته د کل حکم حاصل دی، نو د پڼۍ د څلورمې حصې د لڅېدلو په وخت کې به وړل کېږي چې ټوله پڼۍ لڅه سوه، او د ټولي پڼۍ په لڅېدلو سره لمونځ راګرځول واجب دي، نو د څلورمې حصې په لڅېدلو سره به هم لمونځ راګرځول واجب وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د طرفینو دی: قال العلامة علاء الدين المحسني رحمه الله (ويصح) حتى انعقادها كشف ريع غصو قدر ادا وركن بلاصنعه من عورة غليظه او خفيفة على المعتمد، (الدر المختار ج ۱، ص ۳۰۰). القول الرابع ج ۱، ص ۱۶۶.

د ورېښتيانو، ورون او پڼۍ د څلورمې يا درېمې حصې د ښکاره کېدلو حکم

وَالشَّعْرَةُ وَالظُّنْ وَالْفُغْدُ كَذَلِكَ د ورېښتيانو، نس او ورون هم دغه حکم دی يُغْفَى عَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ يعني په دې کې (هم) دغه اختلاف دی لَا تُلْ كُلُّ وَاحِدٍ غُصْرٌ عَلَى حِدَّةٍ ځکه چې هر یو جلا اندام دی وَالْمِرَادُ بِهِ التَّارِلُ مِنَ الرَّأْسِ او له ورېښتيانو څخه مراد هغه دي چې له سر څخه کښته راڅرګندې وي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده وَإِنَّمَا وَضِعَ غُسْلُهُ لِالْجَنَابَةِ لِيَكَانَ الْخُرُجُ او د جنابت په غسل کې د هغو پرېول د حرج په وجه ساقط سوي دي وَالْعَوْرَةُ الْغَلِيظَةُ عَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ او په ډوډۍ غليظه کې (هم) دغه اختلاف دی وَالَّذِي كَرِهَ يُغْتَبَرُ بِأَنْفِرَادِهِ او ذکر (د تناسل کله) به جلا اندام شمارل کېږي وَكَذَا الْأُتْيَانُ او همدارنګه خضیتین (خوتي به هم جلا اندام شمارل کېږي) وَهَذَا هُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحیح ده دُونَ الْقَمَرِ نه (دډوۍ) یو ځای کېدل (یعني دواړه یو ځای کول او یو اندام شمارل صحیح نه دي).

اللغات: ﴿ظُنْ﴾ نس، د هر شي دننه برخه، ﴿فُغْدُ﴾ ورون (پتون)، ﴿أُتْيَانُ﴾ خوتي، واحد یې أُتَيٌّ دی، خو هر وخت تشبیه ذکر کېږي.

تشریح: مسئله: دا ده چې په ورېښتيانو، نس او ورون کې هم هغه اختلاف دی کوم چې مخکې تېر سو، يعني دامام محمد او امام ابو یوسف رحمه الله په نېز له دوي څخه څلورمه حصه ښکاره کېدل د لمانځه له جواز څخه مانع دي (يعني د څلورمې حصې ښکاره کېدلو په وخت کې یې لمونځ نه صحیح کېږي)، او دامام ابو یوسف رحمه الله په نېز د یوه روایت مطابق د نصف ښکاره کېدل د لمانځه له جواز څخه مانع دي او په بل روایت کې د نصف څخه د زیات ښکاره کېدل مانع دي (پوره تفصیل په مخکنۍ مسئله کې وګورئ).

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې په دې کې هر یو جلا جلا اندام دی، نو د پڼۍ په ټول به په دې کې هم اختلاف وي. او دلته له ورېښتيانو څخه مراد هغه دي چې لاندې را څرګندېږي هم دا صحیح قول دی، هغه مراد نه دي کوم چې د سر سره موبښتي (ملصق) وي او راڅرګندېږي نه، ځکه چې هغه په اتفاق سره عورت دي.

وَأَمَّا وَضْعُ الْخِمْ يَدَيْ عِبَارَت سره دیو مقرر سوال جواب ورکوي، هغه سوال دا چي که د سر راځم بدلي ورېښته عورت وي، نو دا به په دې وجه عورت وي چي دا بدن حصه ده، حال دا چي داسي نه ده، ځکه چي د جنابت په غسل کي د دې پرېول ضروري نه دي، او د بدن يوه ښکارنۍ (ظاهري) حصه هم داسي نه ده چي د جنابت په غسل کي دي د هغې پرېول ضروري نه وي، نو له دې څخه معلومه سوه چي د سر راځم بدلي ورېښته د ښځي له بدن څخه نه دي، او چي له بدن څخه نه سوه، نو عورت هم نه سوه.

جواب: دا دی چي د جنابت په غسل کي د ورېښتيانو د نه پرېولو اجازه په دې وجه نه ده چي ورېښته د ښځي له بدن څخه نه دي، بلکي د هغو پرېول د حرج (او تکليف) په وجه ساقط سوي دي، ځکه چي ټوله ورېښتيان د خلقت په وجه د هغې د بدن جزء دي (يعني ټوله ورېښتيان د ښځي له بدن څخه پيدا سوي دي).

والمعوضة الغليظة الخ او په عورت غليظه يعني قُبل او دُبر (منخ او شا) کي هم دغه اختلاف دی، نو که له دې څخه څلورمه حصه ښکاره سوه، نو د طرقينو په نېز به لمونځ را ګرځوي، او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز به يې نه را ګرځوي.

والذکر يعتبر الخ صاحب د هدايي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي ذکر (د نارينه تناسلي اندام) جلا اندام دی، او دواړه خصيتين (خوتي) جلا او ځان ته اندام دی، نو که په دې کي له هر يوه څخه څلورمه حصه ښکاره سي نو لمونځ به را ګرځوي، او داسي نه ده چي دواړه يو اندام دی، (يعني د دواړو مجموعه يو اندام نه دی بلکي هريو جلا جلا اندام دی)، لېکن بعضو ويلي دي چي د دواړو مجموعه يو اندام دی، ځکه چي خصيتين د ذکر تابع دي، نو که د دواړو څلورمه حصه ښکاره سوه نو مانع د لمناڅه به وي.

فايده: دا تفصيل د احنافو په نېز دی، کنې د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز د لمناڅه د جواز لپاره چي کوم لڅوالی مانع ګرځي په هغه کي د قليل او کثير (لږ او ډېر) هيڅ فرق نسته، بلکي د هغه په نېز ټوله مانع دي (يعني که لږ حصه لڅه سي او که ډېره، په هر صورت کي لمونځ نه صحيح کيږي).

د مينځي عورت

وَمَا كَانَ عَوْرَةً مِنَ الرُّجُلِ فَهُوَ عَوْرَةٌ مِنَ الْأُمَّةِ او د نارينه چي کوم اندامونه عورت دي هغه د مينځي هم عورت دي وَبَطْنُهَا وَكُلُّهَا عَوْرَةٌ همدارنګه د هغې نس او ملا هم عورت دي وَمَا سَوَى ذَلِكَ مِنْ بَدَنِهَا لَيْسَ بِعَوْرَةٍ اوله دې څخه ماسوا د هغې د بدن نوره حصه عورت نه ده لِقَوْلِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَلْقَى عَنْكَ الْغِيَارَ يَا دَقَارُ ځکه چي حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (يوې مينځي ته) وويل: اي چتلي! (کم اصلي!) اَتَشْبِهُهُنَّ بِالْحَيَاتِرِ * آيا ته ځان د آزادو ښځو سره برابروي وَلَا تَكُنَّ تَحْتَ حِجَابٍ لِحَاجَةِ مَوْلَاهَا فِي ثِيَابٍ وَمَنْتِهَا عَادَةً او په دې وجه (هم) چي په علمه توګه وينزه خپل د کار په کالو کي د مالک د ضرورت لپاره راوځي فَاتَّخَذَ بِحَالِهَا بِذَوَاتِ الْحَبَارِ مِثْلَ حَيِّبِ الرِّجَالِ نو د ټولو خلکو په حق کي د مينځي حالت پر ذوات المحارم قیاس کړی سو دَقَوْلِ الْحَرَمِ د تکليف ليري کولو لپاره.

* اثر: پوره اثر فاسي دی: ان عمر ضرب أمة لآل انس رآها منقمة، قال: اكشفي رأسك لا تشبهين بالمحارم، مصنف عبد الرزاق، باب المحارم، ج: ۳، ص: ۱۳۶، رقم: ۵۰۶۴.

اللفات: «دکار» کمینه، کم اصله، کم ظرفه، خواره، «عزله» جمع ده واحدېې خلوة دی: آزاده ښځه، «وخت» کر

او کسب، محنت او مزدوري، ثياب مهنة: هغه کالي چې په هغه کې خدمتگاره خپل کار او مزدوري کوي.

تشریح: په دې عبارت کې د مینځي عورت بیان سوی دی، فرمایي چې دنارینه په بدن کې چې څومره حصه عورت ده، یعنې له نامه څخه لاندې تر پندیو پورې، نو همدغه حصه د مینځي په بدن کې هم عورت ده، له دې سره سره د مینځي نس او شاهم عورت دي، ځکه چې دا دواړه د شهوت ځایونه دي، نو د دې پټول هم فرض دي، خو له دې څخه ملسوايي نور بدن عورت نه دی.

فقلي دلیل: دادی چې یو وار حضرت عمر رضی الله عنه یوه مینځه ولیدله چې پورنۍ یې پر سرې کړې وو، نو حضرت عمر رضی الله عنه ورته وفرمایل: ای چتلي! ته ځان د آزادو ښځو سره برابروي، او په بل روایت کې داسې الفاظ راغلي دي: اکثی عن راسک ولا تشبهی بالمراش خپل سر لږ کړه او د آزادو ښځو سره مشابهت مه کوه!.

عقلي دلیل: دادی چې مینځه د خپل مالک د حاجت لپاره د کار او خدمت په کالو کې له خپل کوره زاوځي، نو د ټولو خلکو په حق کې به مینځه پر ذوات المحارم قیاسیږي، چې حرج او تکلیف لیري سي، یعنې مینځه به د سترو پر دې په حکم کې د ټولو خلکو لپاره د ذوات المحارم په ډول گنل کیږي، یعنې لکه څومره اندازه پرده چې پر موږ له خپل ځوی څخه او پر خور له خپل ورور څخه واجب ده، هغومره اندازه پرده به پر مینځي له هر سري څخه واجب ده.

که د نجاست لیري کولو لپاره شی نه وو نو څه حکم دی؟

قال: وَمَنْ لَمْ يَجِدْ مَا يَنْتَهِلُ بِهِ الْحَاسَةَ فَرَمَائِي: كَلِمَتُكَ كَوْنِيكَ يُوَدَّاسِي شَيِّئًا پیدانه کړی چې په هغه سره نجاست لیري کړي صَلَّي مَعَهَا وَلَمْ يَجِدْ نو د هغه نجاست سره دي لمونځ وکړي او لمونځ دي نه راگرځوي وَهَذَا عَلَى وَجْهِينِ او د دې مسئلې دوه صورتونه دي إِنْ كَانَ رُبُّهُمُ الشُّوْبُ أَوْ أَكْثَرُ مِنْهُ طَاهِرًا يَصَلِّي فِيهِ [۱] که څلورمه حصه د جلمې یاله دې څخه زیاته پاکه وه نو په دغه جامه کې به لمونځ کوي وَكَوَسَلِي عَرِيَانًا لَا يَجُزُّهُ او که په لڅه یې لمونځ وکړی نو جائز نه دي لِأَنَّ رُبُّهُمُ الشُّيْءُ يَقُومُ مَقَامَ كَلْبَةٍ ځکه چې د شې څلورمه حصه د کُل قائم ده وَإِنْ كَانَ الطَّاهِرُ أَكْثَلَ مِنَ الرُّبِّ فَقَدْ بَلَكَ عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ [۲] او که (د جلمې) پاکه حصه له څلورمه حصې څخه کمه وه نو هم د امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز دغه حکم دی وَهُوَ أَحَدُ قَوْلِي الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ او همدا امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ له دوو قولونو څخه یو قول دی لِأَنَّ فِي الصَّلَاةِ فِيهِ تَرَكُ فَرْضٍ وَاحِدٍ ځکه چې په دې گنده جلمو کې په لمونځ کولو سره یو فرض پرېښودل کیږي وَلَفِي الصَّلَاةِ عَرِيَانًا تَرَكُ الْفَرْضَ او په لڅه لمونځ کولو سره ډېر فرضونه پرېښودل کیږي وَعِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يَسُفَ رَجَعَهُمَا اللَّهُ يُتَخَذُ بَيْنَ أَنْ يَصَلِّيَ عَرِيَانًا او د شینو رَجَعَهُمَا اللَّهُ په نېز هغه ته اختیار دی که څواري نو په لڅه دي لمونځ وکړي وَبَيَّنَّ أَنْ يَصَلِّيَ فِيهِ او که څواري نو په دې گنده کالو کې دي لمونځ وکړي وَهُوَ الْأَفْضَلُ * او همدا افضله ده لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَا يَجُوزُ الصَّلَاةَ حَالَةَ الْإِخْتِيَارِ ځکه چې په دې دواړو کې هر یو د اختیار په حالت کې د لماتځه د جواز

لپاره مانع دی وَيَسْتَوِيَانِ فِي حَقِّ الْقَبْدَارِ او دمقدار په حق کي دواړه برابر دي فَيَسْتَوِيَانِ فِي حَقِّ السَّلَاةِ نو دلماتخه په حق کي به (هم) دواړه برابر وي وَتَرَكَ الشَّيْءَ إِلَى خَلْفٍ لَا يَكُونُ تَرْكًا او ديو شي پرېښوول (په داسي توگه) چي د هغه شي بل خليفه (نائب) پاته سي (نو) هغه ته پرېښوول نه ويل کيږي وَالْأَفْضَلُ لِعَدَمِ اخْتِصَاصِ الشَّرْطِ بِالسَّلَاةِ او افضليت په دې وجه دی چي عورت پټول دلماتخه سره خاص نه دی وَاخْتِصَاصِ اللَّطَائِفِ بِهَا او طهارت دلماتخه سره خاص دی.

اللفات: (غږول) (لڅ (برند).

تشرېح: مسئله: داده که دیو چا سره فقط نجس او گنده کالي وي، پاک کالي ور سره نه وي، او داسي شی هم ور سره نه وي چي گندگي په ليري کړي، نو هغه دي په دې گنده کالو کي لمونځ وکړي، او بيادي يې نه راگرځوي. د دې مسئلې دوه صورتونه دي: (۱) يو دا که خلورمه يا له دې څخه زياته حصه پاکه وي، نو حتمًا (خامنخا) به په دې کالو کي لمونځ کوي، او که په لڅه يې وکړي، نو جائز نه دی، ځکه چي خلورمه برخه د کُل په څير ده، نو د کالو د خلورمي حصې پاکېدل داسي سوه لکه د ټولو کالو پاکېدل، او پاک کالي پرېښوول او لڅ لمونځ کول جائز نه دي، نو ځکه به په دغه جامو کي لمونځ کوي. (۲) دويم صورت دا دی چي که د کالو له خلورمي حصې څخه کمه حصه پاکه وي، نو په دې کي اختلاف دی، دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز هم په دغه گنده کالو کي لمونځ کول واجب دي، او په لڅه لمونځ جائز نه دی، او همدا دامام مالک رَحْمَةُ اللهِ قول دی، او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ له دوو ټولنو څخه يو قول هم دا دی، او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دويم قول دا دی چي په لڅه دي يې وکړي.

دامام محمد دليل: دا دی چي په گنده کالو کي په لمونځ کولو سره صرف يو فرض پاتېږي، يعني د کالو طهارت (پاکوالی) پاتېږي، خو که په لڅه لمونځ وکړي نو ډېر فرضونه پاتېږي، د مثال په توگه دعورت پټوالي، قيام، رکوع او سجود، ځکه چي لڅ سړی په ناستي په اشاره سره لمونځ کوي، نو دعورت سره سره به قيام، رکوع او سجود هم پاته سي، او دا خبره ښکاره ده چي يو فرض پرېښوول بهتر دي په نسبت سره د ډېرو فرضونو و پرېښوولو ته، نو په دې وجه به په دغه گنده کالو کي لمونځ کول واجب وي.

او د شيعينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز هغه ته اختيار دی که په لڅه لمونځ کوي او که په دغه گنده کالو کي لمونځ کوي، خو په دغه گنده کالو کي لمونځ کول غوره (افضل) دي.

د شيعينو رَحْمَتُ اللهِ دليل: دا دی چي دلته واقعي دوي خرابياني جمع سوي دي، او دا دواړه خرابياني دلماتخه په منع کېدلو او مقدار (اندازه) کي سره برابري دي، دلماتخه په منع کېدلو کي د برابرېدلو مطلب دا دی چي که دانسان سره نور کالي وي يا د گندگي ليري کول ممکن وي نو په دې صورت کي نه په لڅه لمونځ کول جائز دي او نه په دې گنده کالو کي، او په مقدار کي د برابرېدلو مطلب دی چي څرنگه دعورت په لڅېدلو کي لږ اندازه لڅېدل معاف دي، همدارنگه په نجاست کي هم لږ اندازه معاف ده، او د دواړو ډېره اندازه معاف نه ده، نو گواکي دواړه خرابياني په مقرر (اندازه) کي هم سره برابري سوي، نو کله چي دواړه خرابياني په منع او مقدار کي برابري دي، نو دلماتخه په حکم کي به هم دواړه برابري وي، او داسي ته به اختيار وي که په لڅه لمونځ کوي يا يې په دغه گنده کالو کي کوي، په هر صورت کي به د هغه لمونځ صحيح وي.

دامام محمد د دليل جواب: امام محمد چي کوم دا خبره کوي چي په لڅه لمونځ کولو سره ډېر فرائض پاتېږي، د دې جواب دا دی چي ديو شي په داسي طريقه سره پرېښوول چي د هغه خليفه (نائب) او بدل موجود وي، نو هغه ته

پرېښوول نه وړل کيږي، او په دې مسئله کې هم د پرېښوولو و نائب سته، يعني که په لڅه باندي لمونځ کونکي قيله (ولاره) او نور پرېږدي نو هغه د قيلمې پر نائب يعني پر ايماء او اشاره عمل کوي، نو ځکه دلته هم صرف د يو فرض پرېښوول دي نه د ډېرو فرضونو، او که وړيل سي چي په لڅه د لمونځ کولو په مقابل کې په دغه کالو کې لمونځ کول ولي افضل دي؟ نو جواب دا دی چي ستر يعني عورت پټول د لمانځه سره خاص نه دي، بلکي د لمانځه او له لمانځه څخه ماسوا په نورو حالتونو کې هم واجب دي، او طهارت تر لمانځه پوري خاص دی، لنډه دا چي د عورت د پټولو فرض زيات قوي دی په نسبت سره د طهارت و فرضيت ته، نو ځکه موږ وړيل چي په لڅه له لمونځ کولو څخه په دغه ګنده کالو کې لمونځ کول غوره او افضله دي.

د اجماع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د شيخينو دی، وقال العلامة علاء الدين المحسني رحمه الله (او أقل من ربه طاهر نذب صلواته فيه) و جاز الایاء كما مر و حتر محمد رحمه الله لبسه واستخسنة في الاسرار وبه قالت الشاشة، (الدر المختار ج ۱، ص ۳۰۳). القول الراجح، ج ۱، ص ۱۸۱.

د لځوالي په حالت کې د لمونځ کولو حکم

وَمَنْ لَمْ يَجِدْ ثَوْبًا أَوْ خَوْكَ چي کالي پيدا نه کړي صَلَّى عَزِيمًا قَائِمًا (نو) هغه دي په لڅه لمونځ وکړي په ناستي سره يُؤْمَرُ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ (او) په اشاره سره دي رکوع او سجده کوي هَكَذَا فَعَلَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ* ځکه درسول الله صحابه وو هم داسي کړي دي فَإِنْ صَلَّى قَائِمًا أَجْزَأَهُ لېکن که په ولاړي يې لمونځ وکړی نو دا هم جائز دي لَأَنَّ فِي الْقُعُودِ سِتْرَ الْعَوْرَةِ الْغَلِيظَةَ ځکه په ناسته کې دعورت غليظه پرده ده وَلِي الْقِيَامِ أَدَاءُ هَذِهِ الْأَرْكَانِ او په ولاړه کې د لمانځه دارکانو اداء کول دي فَيَبْتَغِي إِلَيْهَا شَاءَ نو په دواړو طرفونو کې چي يې کوم طرف خوښ وي هغه دي اختيار کړي إِلَّا أَنْ الْأَوَّلُ أَفْضَلُ خو دا چي لومړی صورت غوره دی لَأَنَّ السَّتْرَ وَجَبَ لِحَقِّ الصَّلَاةِ وَحَقِّ النَّاسِ ځکه چي پټول د عورت د لمانځه او خلکو دواړو په حق کې واجب دي وَلَأَنَّهُ لَا خَلْفَ لَهُ او په دې وجه (هم) چي دعورت پټولو هيڅ خليفه (بدل) نسته وَالْإِنِّاءُ خَلْفَ عَنِ الْأَرْكَانِ او اشاره دارکانو خليفه دی.

اللفظ: ﴿يُؤْمَرُ﴾ د افعال له باب څخه د مضارع صيغه ده: اشاره کول، ﴿يُجِبُّ﴾ اختيارول، مائل کېدل، راغب کېدل. **تشرېح:** صورت د مسئلې: دا دی که د يو سري سره بالکل کالي نه وه، يعني نه پاک کالي وړ سره وه، او نه ناپاک، نو په دې صورت کې دده لپاره حکم دا دی چي په ناسته دي لمونځ وکړي، او په اشاره سره دي رکوع او سجده کوي، ځکه صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ به په دې وخت کې همدا سي کوله، صاحب د عنايه رحمه الله د حضرت انس ابن مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په حواله سره ليکلي دي: إِنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ رَكِبُوا فِي سَفِينَةٍ فَانْكَسَرَتْ بِهِمُ السَّفِينَةُ فَخَرَجُوا مِنَ الْبَحْرِ عُرَاةً فَصَلُّوا قُمُودًا، (يعني يو وار صحابه وو) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ په کبتي کې سفر کړی، لېکن کبتي ماته سوه، صحابه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ (له سمندر څخه د لځوالي په حالت کې راووتل او په دغه حالت کې يې په ناسته لمونځ وکړی)، له دې څخه معلومېږي

* اثر: دې ته نژدې اثر دا دی: عن قتادة، قال إذا سرح الناس من البحر عراة فأمهم أحدهم صلوا قُمُودًا، وكان إمامهم معهم في الصف ويومنون إمامًا، مصنف عبد الرزاق، باب صلوة العراة، ج ۲، ص ۵۸۲، رقم: ۲۵۶۵.

چي په داسي وخت کي په لڅه لمونځ کول صحيح دي، ځکه چي دا قول له حضرت انس بن مالک څخه روايت سوی دی، او بل چا ددې خلاف نه دي کړی، نو ځکه به دا قول دا جماع په درجه کي وي، او اجماع د شريعت له اصولو څخه يو اصل دی، او پر اجماع عمل کول واجب دي. (منايه ج ١، ص ٢٧١)

فان صل قاتبا الخ ددې حاصل دا دی چي که دلخوايي په حالت کي يې دانستي پر ځای په ولاړه لمونځ وکړی، نو دا هم جائز او صحيح دي، ځکه څرنګه چي دانستي په لمونځ کولو کي د عورت غليظه يعني د شرمګاه (شرم ځای) پټېدل سته، نو په ولاړه لمونځ کولو کي د لمانځه دارکاتو يعني درکوع او سجدو اداء کول سته، لهندا کله چي په ناسته لمونځ جائز دی، نو په ولاړه به هم لمونځ جائز وي، لېکن په ناستي سره لمونځ کول د ولاړي په نسبت زيات فضيلت لري، ځکه چي پرده (ستر) کول د لمانځه حق هم دی او دخلکو حق هم دی، لېکن پاكي حاصلول صرف د لمانځه حق دی، او بيا د پردې پرېښوولو هيڅ خليفه نسته، لېکن دارکاتو پرېښوولو خليفه او بدل سته چي هغه ايماء (يعني اشاره کول) دي، نو ځکه د پردې پرېښوولو په مقابله کي دارکاتو پرېښوول زيات قوي دي، ځکه چي قاعده ده: “ترك إلى عفو” د “ترك لا إلى عفو” په مقابله کي غوره دی، نو ځکه به دانستي په حالت کي لمونځ کول د ولاړي په حالت کي تر لمونځ کولو زيات غوره او افضله وي.

په لمانځه کي د نيت حيثيت او د نيت ځای او طريقه

قَالَ: وَيَتَوَيَّ الصَّلَاةَ الَّتِي يَدْخُلُ فِيهَا بِرَيْبَةٍ فرمايي: او په کوم لمانځه کي چي لمونځ کونکی داخلېږي د هغه لپاره به نيت دا ډول کوي لَا يَقْضِيَنَّ نِيَّتَهَا وَيَكُنَّ الشَّهْرِيَّةَ بِعَمَلٍ چي د تکبير تحریمه او لمانځه په مينځ کي په بل عمل سره فصل (پيلتون) نه وکړي وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ او په دې لړه د نبي ﷺ دا قول اصل دی: “چي داروملر (او انحصار) د عملونو پر نيت باندي دی” وَلَئِنْ ابْتَدَأَ الصَّلَاةَ بِالنِّيَّاتِ او په دې وجه هم چي د لمانځه شروع په ولاړي کيږي وَهُوَ مُتَرَدِّدٌ بَيْنَ الْعَادَةِ وَالْعِبَادَةِ او ولاړه د عبادت او عبادت په مينځ کي واقع ده وَلَا يَقَعُ الشَّيْءُ إِلَّا بِالنِّيَّةِ نو فرق نه راځي مګر په نيت سره وَالْمُتَعَدِّدُ عَلَى التَّكْبِيرِ كَالْقَائِمِ عِنْدَهُ او هغه نيت کوم چي تر تکبير تحریمه مخکي وي د هغه نيت په ډول دی کوم چي د تکبير تحریمه په وخت کي وي إِذَا لَمْ يُوجَدْ مَا يَقْطَعُهُ په دې شرط چي (په مينځ کي) يو داسي عمل پيدانه سي چي نيت قطع کړي (پرېکړي) وَهُوَ عَمَلٌ لَا يَلِيْقُ بِالصَّلَاةِ او هغه داسي عمل دی چي د لمانځه سره مناسب نه وي وَلَا مُقْتَبَرٌ بِالنِّيَّةِ أَمْرٌ مِنْهَا عَنْهُ او د هغه نيت اعتبار نسته کوم چي تر تکبير تحریمه وروسته وي لِأَنَّ مَا مَطُوعٌ لَا يَقَعُ عِبَادَةً لِعَدَمِ النِّيَّةِ ځکه کوم عمل چي تر نيت مخکي تېروي هغه د نيت د نشتوالي په وجه عبادت نه سي کېدای وَلِلصُّومِ جَوَازٌ لِلْمُزُورَةِ او په روژه کي د ضرورت په وجه جائز سوی دی وَالنِّيَّةُ مِنَ الْإِرَادَةِ او نيت ارادې ته وريل کيږي وَالشَّرْطُ أَنْ يَغْلَمَ بِقَلْبِهِ أَوْ صَلَّى يُسَلِّمُ لَوْ د نيت شرط دا دی چي انسان به په خپل زړه سره (دا) پېژني چي هغه کوم لمونځ کوي أَمَّا الْبُكْرُ بِاللِّسَانِ فَلَا مُقْتَبَرٍ بِهِ هر چي په ژبه

نیت کول دي نو د هغه یو (خاص) اعتبار نسته وَيُحْسُنُ ذَلِكَ لِاجْتِمَاعِ عَزَمَتِهِ او په خوله باندي نیت کول ښه دي د هغه د عزم (ارادې) د جمع کېدلو په وجه (یعني که د زړه سره سره په خوله هم نیت وکړي نو دا ښه دي ځکه چي په دې سره د زړه اراده او د ژبي وینا دواړه سره جمع سي او خبره نوره پنځه سي) ثُمَّ إِنْ كَانَتْ الصَّلَاةُ نَفْلًا يَكْفِيهِ مُطْلَقُ النِّيَّةِ (او) بیا که دا نفلي لمونځ وو نو مطلق نیت کول کافي دي وَكَذَا إِذَا كَانَتْ سُنَّةً فِي الصَّحِيحِ او که سنت لمونځ وو نو د صحیح قول مطابق هم دغه حکم دی وَإِنْ كَانَتْ فَرَضًا فَلَا بُدَّ مِنْ تَعْيِينِ الْفَرَضِ او که فرضي لمونځ وو نو د فرضو معلومول ضروري (یعني وخت به یې معلوموي) كَالظَّهْرِ مَثَلًا په توګه لکه د ما پښین لمونځ لَا اخْتِلَافَ الْفَرَضِ ځکه چي فرضونه مختلف دي وَإِنْ كَانَتْ مُقْتَدِرًا بِغَيْرِهِ او که لمونځ کونکی په امام پسي اقتداء کونکی وو يُتَوَيَّ الصَّلَاةُ وَمُتَابِعَتُهُ نو هغه به د لمانځه نیت هم کوي او د امام د تابعدارۍ نیت به هم کوي لَأَنَّهُ يَلْزَمُهُ فُسَادُ الصَّلَاةِ مِنْ جَهْتِهِ ځکه چي پر مقتدي د امام له طرفه د لمانځه فساد راځي (یعني که د امام لمونځ فاسد سو نو د مقتدي لمونځ به هم فاسد سي) فَلَا بُدَّ مِنَ التَّوَابِعِ نو د امام متابعت پر ځان لازمول ضروري دي.

اللفاظ: ﴿فَرَضًا﴾ واقع، دائر، غیر یقیني، ﴿يُحْسِنُ﴾ د ضرب د باب مضارع صیغه ده: مطابق کېدل، لائق کېدل، ﴿عَزَمَةً﴾ عزم، پنځه اراده.

تشریح: کله چي صاحب د کتاب رحمه الله د لمانځه له شرطونو او نورو تفصیلاتو څخه فارغ سو، نو اوس په نیت او د نیت په متعلقاتو شروع کوي، فرمایي: لمونځ گذاره چي په کوم لمانځه کي داخلېږي نو هغه ته پکار دي چي د دغه لمانځه نیت وکړي، او نیت دي په داسي طریقه وکړي چي د تکبیر تحریمه سره متصل (جوخت) وي، او چي د نیت او تکبیر تحریمه په مینځ کي په هیڅ شي سر فصل رانه سي.

نقلی دلیل: د نیت د شرط او ضروري کېدلو لپاره نقلی دلیل د نبی ﷺ د فرمان دی: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، (یعني د عملونو دار و مدار (او انحصار) پر نیت دی)، او څرنگه چي لمونځ هم یو عمل دی (بلکي د اعمالو اصل دی) نو ځکه به د دې مدار هم پر نیت وي، که نیت سوی وو نو دا عمل به معتبره وي، کنې نه به وي.

عقلی دلیل: د نیت د شرط کېدلو عقلی دلیل دا دی چي د لمانځه شروع له قیامي (ولایي) څخه کیږي او قیامه د عادت او عبادت په مینځ کي واقع ده، یعني انسان د عادت په توګه هم درېږي او د عبادت لپاره هم درېږي، نو د عادت او د عبادت د ولایي په مینځ کي فرق ضروري دی، او دا فرق صرف په نیت سره حاصلېدای سي، نو په دې وجه به هم د لمانځه لپاره نیت شرط او ضروري وي.

والمقدم على التكبير دا له دې حایه داراښي چي په نیت کي اصل دا دی چي د تکبیر تحریمه سره جوخت (متصل) وي، یعني تر نیت کولو وروسته دي فوراً الله اکبر وویل سي او لمونځ دي شروع کړی سي، لېکن که یو سړي تر تکبیر تحریمه مخکي نیت وکړي او له یو څه څخه (وقفي) څخه وروسته یې تکبیر تحریمه وترول، نو اوس به دا کتل کیږي چي د تکبیر تحریمه او نیت په مینځ کي د لمانځه یو منافي (مخالف) عمل راغلی دی، که نه؟ نو که د نیت او تکبیر تحریمه په مینځ کي د لمانځه یو مخالف عمل د مثال په توګه خوراک چښاک، خبري اتری او داسي نور راغلي نه وي، نو د دې نیت اعتبار به کیږي او دویم وار نیت کولو ضرورت نسته، لېکن که د دواړو په مینځ کي د لمانځه یو منافي عمل

واقع سوی وي نو بیا به اول نیت داسې وي لکه ګردسره چې سوی نه وي، لهندا د تکبیر تحریمه په وخت کې به بل نوی نیت کوي.

او که یو سړی تر تکبیر تحریمه وروسته نیت وکړي نو بیا مطلقاً د هغه د نیت اعتبار نسته، او کله چې یې د نیت اعتبار نسته، نو د لمانځه به خاوري اعتبار وسي، ځکه کله چې چا تر تکبیر تحریمه وروسته نیت وکړی نو ښکاره ده چې تر نیت مخکې چې کوم عمل وسو، هغه به د نیت د نشتوالي په وجه سره عبادت نه وي او څرنگه چې په عبادت کې وروستي اعمال پر مخکني اعمالو باندي مېني دي، نو کله چې مخکني اعمال عبادت نه سو، نو وروستي اعمال به هم عبادت نه وي، او په دې توګه به پوره لمونځ پېکاره سي.

د دې په خلاف روژه ده، نو که یو سړی په روژه کې د پېشلمې په وخت کې نیت نه وکړي بلکې سهار نیت وکړي نو د هغه د نیت اعتبار به کېږي او روژه به یې صحیح وي، ځکه چې د پېشلمې وخت د خوب او د غفلت وخت دی، نو که په دغه وخت کې نیت شرط او لازمي وګرځول سي نو خلګ به په حرج او تکلیف کې مبتلا سي، نو د ضرورت پر بنیاد او د حرج لیري کولو لپاره په روژه کې له شروع څخه نیت ضروري نه وګرځول سو، او د دې په مقابل کې د لمانځه مسئله ده نو لمونځ خو د بیدارۍ او تیاری په حالت کې اداء کېږي (یعني له مخکې څخه لا انسان ور ته چمتو وي)، نو په لمانځه کې له اول وخت او شروع څخه په نیت ضروري وګرځولو کې هیڅ حرج او ستونزه نسته، او بیا لمونځ په لږ غوندي وخت کې اداء کېږي، او په لمانځه کې د عادتاً ولاړي سره د مشابهت احتمال هم سته، نو په دې وجه هم د لمانځه له شروع څخه نیت شرط او ضروري دی.

والنبة هي الخ فرمایي چې د قصد او ارادې دویم نوم نیت دی، او د نیت شرط دا دی چې لمونځ کونکی به خپل زړه سره دا پېژني چې هغه کوم لمونځ کوي، او که یو څوک له ده څخه پوښتنه وکړي چې تا کوم لمونځ وکړی، نو پرته له څه ځنډ او تردده به ده لپاره په اساني سره جواب ورکول ممکن وي.

الذکر باللسان پاته سو په ژبه باندي د نیت کولو څه خاص ضرورت نسته، لېکن که په ژبه سره نیت وسي نو ښه دی، ځکه چې په دې توګه د زړه عزم او د ژبې وینا دواړه سره جمع کېږي او په نیت کې نور قوت پیدا سي.

ثم ان كانت الصلاة الخ له دې حایه د نیت د کیفیت بیان کوي، لنډیز یې دا دی: لمونځ گزاره چې په کوم لمانځه شروع کوي هغه به یا فرض وي یا به غیر فرض، که غیر فرض وو نو په هغه کې مطلق نیت کول کافي دي، هغه که نفل وي او که سنت، صحیح قول هم دا دی، ځکه نیت په عادت او عبادت کې د فرق لپاره وي، او دا مقصد په مطلق نیت سره حاصلېږي، نو مطلق نیت به کافي وي، او د بعضو رایه دا ده چې که سنت کوي نو د رسول الله ﷺ د سنتو نیت کول ضروري دي، مګر مخکني قول صحیح دی، ځکه چې کله صرف مطلق سنت وویل سي نو له هغه څخه د نبي کریم ﷺ سنت مراد دي، او بل دا چې که هغه لمونځ فرض وو نو په دې کې هم دوه صورتونه دي: یو دا چې یوازي (انفراداً) به یې کوي، یا به یې په امام پسې کوي، نو که سړی یوازي وو نو د لمانځه معلومول ضروري دي د مثال په توګه که د ما پښین لمونځ شروع کوي نو د ما پښین معلومول ضروري دي، صرف دومره ویل کافي نه دي: چې ما د فرضو نیت وکړی، ځکه چې فرضونه ډېر او مختلف دي، نو په دې کې فرق کول پکار دي، او که فرض لمونځ په امام پسې کوي نو د پورتنی نیت سره سره به د امام د تابعدارۍ او اقتداء نیت هم کوي ځکه چې د اقتداء کولو په صورت کې د مقتدي پوره لمونځ د امام د لمانځه تابع کېږي، همدا وجه ده که د امام لمونځ فاسد سي نو د مقتدي لمونځ هم فاسدېږي، نو په دې وجه د امام د تابعدارۍ او د اقتداء نیت کول د مقتدي لپاره شرط او ضروري دی.

په لمانځه کې مخ پر قبله درېدل

قَالَ: وَيَسْتَكْبِرُ الْقِبْلَةَ او لمونځ گزاره به مخ (هم) د قبلې و طرف ته کوي لَقَوْلُهُ تَعَالَى حُكَّهُ الله تعالى فرمایلي دي قَوْلُوا دُجُوهَكُمْ سَطْرًا [سورة البقرة: ١٤٢] تاسو خپل مخونه د مسجد حرام و طرف ته واړوئ! ثُمَّ مَنْ كَانَ بِبَكَّةَ بيا که يو څوک په مکه کې وو فَقَرَضَهُ إِبَابَةً عَنْهَا نو د هغه لپاره فرض دا دي چې خاص کعبې ته مخ کړي وَ مَنْ كَانَ غَائِبًا او که څوک له کعبې څخه ليري (يا دباندې) وو فَقَرَضَهُ إِبَابَةً جِهَتَهَا نو د هغه لپاره فرض دا دي چې د کعبې و طرف (جهت) ته مخ کړي هَذَا قَوْلٌ صَحِيحٌ دى لِأَنَّ الشَّكْلَ يَحْسَبُ الْوُشْعَ حُكَّهُ چې مکلف کېدل دوس مطابق دي.

اللغات: ﴿قَوْلُوا﴾ د تفعیل د باب جمع مذکر امر حاضر صیغه ده: مخ گرځول، مخ اړول، ﴿وُشْع﴾ وس، طاقت.

تشریح: د لمانځه له شرطونو څخه یو شرط دا هم دی چې لمونځ کونکي به مخ د قبلې و طرف ته کوي، دلیل دا الله تعالى دا قول دی: قَوْلُوا دُجُوهَكُمْ سَطْرًا، اى شطر المسجد الحرام، په دې آیت سره دلیل په دې توگه نیول کیږي چې مخکې الله فرمایلي وو: فَكُنْ لَكَ قِبْلَةً نَزَّاهَا، (مور به تاسو هر ورو (خامخا) هغې قبلې ته وگرځو چې تاسو یې خوښوئ)، تر دې وروسته د مسجد حرام و طرف ته د مخ اړولو حکم وسو، بیا د لمانځه دوه صورتونه دي یا به انسان په مکه مکرمه کې لمونځ اداء کوي یا به یې له مکې مکرمې څخه دباندې بل ځای اداء کوي، نو په اول صورت کې خاص د کعبې و طرف ته مخ کول فرض دي، حُکَّهُ کله چې به نبی ﷺ په مسجد حرام کې لمونځ کوی، نو خاص د کعبې و طرف ته به متوجه کېدی، همدغه معمول د صحابه ؓ او تابعینو وو، گواکې پر دې اجماع ده، او په دویم صورت کې د کعبې و جهت ته، یعنې د مسجد حرام و طرف ته مخ کول فرض دي، دلیل دا دی چې څه وخت نبی ﷺ او مسلمانان په مدینه کې وه نو الله تعالى ډوى ته د مسجد حرام و طرف ته د مخ کولو حکم وکړی، نه د کعبې و طرف ته، نو له دې څخه ښکاره سوه چې کوم خلک له مکې څخه دباندې او ليري وي، د هغو لپاره خاص کعبه قبله جوړول لازم نه دي، حُکَّهُ چې الله تعالى خپل بندگان د خپل طاقت مطابق مکلف گرځولي دي، فرمایي: لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (سورة البقرة: ٢٨٦).

د بیري په حالت کې مخ پر قبله درېدل

وَمَنْ كَانَ غَائِبًا او کوم سړی چې په پیره کې وو يُصَلِّىْ إِلَى أَىِّ جِهَةٍ قَدَّرَ هغه چې پر کوم طرف هم قدرت پیدا کړي (پر هغه طرف دي) لمونځ کوي لِتَحَقِّقِ الْعُذْرَ حُکَّهُ چې عذر ثابت سو فَأَشْبَهَ حَالَهُ الْإِسْتِثَاءَ نو دا د اشتباه (او شک) د حالت سره مشابه سو.

اللغات: ﴿عَلَّافٌ﴾ د فتح اسم فاعل دی: پېرېدونکى.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې په لمانځه کې مخ پر قبله درېدل ضروري دي، لېکن څرنگه چې د عذر په وجه ډېر شرطونه ساقطیږي، همدارنگه د عذر په وجه د مخ پر قبله درېدلو شرط هم ساقطیږي، نو که یو څوک له یو دښمن یا درنده څخه د ځاني یا مالي تلفاتو په هکله پېرېدی، نو په دې صورت کې د هغه لپاره مخ د قبلې و طرف ته کول ضروري نه دی، بلکې حکم دا دی چې پر کوم طرف هم د لمانځه پر کولو قدرت لري هغه طرف ته دي مخ کړي لمونځ دي وکړي، حُکَّهُ چې دبیري په وجه دده په حق کې هم عذر ثابت سو، نو د عذر په وجه دا شرط ساقط سو.

او دا صورت د اشتباه او شک د حالت سره مشابه دی، یعنې چې څرنگه قبله مشتبه سې او سړی په شک کې وي چې قبله به کوم طرف ته وي نو په دې وخت کې سړی ته پکار دي چې غور او فکر وکړي او تر فکر وروسته چې یې پر کوم طرف غالب گومان سې پر هغه طرف دي لمونځ وکړي، نو هغه دده په حق کې قبله شمارل کېږي، همدارنگه په پورتنۍ صورت کې چې لمونځ کونکی پر هر طرف قدرت پیدا کړي، هغه دده په حق کې قبله شمارل کېږي.

چې کله قبله شکمنه سې نو د اجتهاد حکم

فَإِنْ اشْكَيْتَ عَلَيْهِ الْغَبْلَةَ نَوْ كَهْ پَر لمونځ کونکي قبله مشتبه سوه وَلَيْسَ بِحَضْرَتِهِ مَنْ يَسْأَلُهُ عَنْهَا او حال دا چې ده ته نژدې داسې څوک هم نه وو چې له هغه څخه د قبلې په باره کې پوښتنه وکړي إِجْتَهَادًا نو لمونځ کونکي دي اجتهاد وکړي لَا أَرَى الصَّاحِبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ * تَحَرَّأَوْا وَاصْلُوا ځکه چې صحابه وو تحرې (غور او فکر) وکړی او لمونځ یې وکړی وَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ او نبی ﷺ پر دوی هیڅ انکار نه وکړی وَلَا أَرَى الْقَمَلَ بِالدَّلِيلِ الظَّاهِرِ وَاجِبٌ عِنْدَ انْعِدَادِ دَلِيلٍ قَوْقَه او په دې وجه (هم) چې هغه وخت پر ښکاره دلیل عمل واجب دی چې کله تر هغه لوړ (او غټ) دلیل نه وي وَالْإِسْتِغْبَارُ فَوْقَ الشَّخْصِ او (له سړي څخه د قبلې په باره کې) معلومول له تحرې څخه لوړ دي.

اللغات: ﴿عُسْرَةً﴾ موجودوالی، شتون، ﴿تَحَرَّأَوْا﴾ د تفعل د باب ماضي صیغه ده: غور او فکر کول، طلب کول محنت کول،

﴿إِجْتِهَادًا﴾ د استعمال د باب مصدر دی: پوښتنه کول، خبر لټول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که پر یو سړي د قبلې طرف شکمن سو، او داسې څوک هم ور سره نه وو چې هغه ته د قبلې خبر وي، او له هغه څخه پوښتنه وکړي، نو دې سړي لپاره تحرې (اجتهاد، غور او فکر) پکار دی، نو کوم طرف ته چې یې غالب گومان راسي پر هغه طرف دي لمونځ وکړي.

مصنف رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: ولس بحضرت من يسأله عنها، نو له دې څخه معلومه سوه چې که یو داسې سړی وو چې له هغه څخه د قبلې په اړه پوښتنه وسي، نو په دې صورت کې به تحرې جائز نه وي، او فرمایي: اجتهد، له دې څخه معلومه سوه چې له تحرې (اجتهاد) څخه ماسوا لمونځ نه کېږي.

دلیل: د تحرې د جواز لپاره دلیل دا دی چې یو وار پر صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قبله شکمنه سوه، نو هغوی تحرې وکړه، او لمونځ یې وکړی، بیا یې دا واقع رسول الله ﷺ ته بیان کړه، نبی ﷺ له دې څخه هیڅ انکار نه وکړی، او که داسې سړی وو چې له هغه څخه پوښتنه وسي نو دده لپاره تحرې جائز نه ده ځکه چې پر ښکاره دلیل په هغه وخت کې عمل واجبېږي چې له هغه څخه لوړ بل دلیل نه وي او له سړي څخه پوښتنه کول او قبله معلومول له تحرې څخه لوړ او غټ دلیل دی، نو تر څو چې معلومول ممکن وي تر هغه وخته تحرې کول جائز نه دي.

که تر لمانځه وروسته معلومه سې چې قبله پر دې طرف نه وه، نو څه حکم دی؟

فَإِنْ حَلِمَ أَنَّهُ أَخْطَأَ بَعْدَ مَا صَلَّى أَوْ كَهْ (لمونځ کونکي ته) تر لمانځه وروسته معلومه سوه چې هغه غلط سوی دی لَا يُعِيدُهَا نو لمونځ به نه راگرځوي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: يُعِيدُهَا إِذَا اسْتَدْبَرَ او امام شافعي فرمایي: که یې (په لمانځه کې) قبلې ته شا کړې وه نو لمونځ به راگرځوي لِيَتَّقِيَ بِالْخَطَا ځکه چې هغه ته د غلطۍ یقین وسو وَنَحْنُ

نَقُولُ: لَيْسَ فِي سُبُعِهِ إِلَّا التَّوَجُّعُ إِلَى جِهَةِ الشَّحَرِئِ أَوْ مَوْبِدِّ وَايُو: چې دده په وس کې صرف د تحري (اجتهاد) و طرف ته متوجه کېدل وو. الشَّكُوفُ مُقَيَّدٌ بِالنُّسْعِ او مکلف والی دوس مطابق دی.

اللفات: ﴿اِسْتَكْبَرُ﴾ شا کول، ﴿يَكُنْ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: يقيني کېدل، قطعي کېدل. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی چې که پر یو سړي قبله شکمنه سوه او هغه د قبلې معلومولو لپاره تحري (غور او فکر) وکړی او لمونځ یې وکړی، تر لمانځه وروسته ورته معلومه سوه چې له قبلې څخه ماسوا یې بل طرف ته لمونځ کړی وو، نو په دې صورت کې پر هغه لمونځ را ګرځول ضروري نه دي، ځکه په داسې وخت کې شرعي قبله هغه طرف ته ده کوم طرف چې په تحری سره معلوم سوی وي، نو ګواکې هغه د شریعت مطابق لمونځ وکړی.

وقال الشافعي رحمه الله: امام شافعي فرمایي: که یو چا په تحری سره لمونځ کړی وو او وروسته ورته معلومه سوه چې د قبلې طرف ته یې شاه وه، نو د لمونځ را ګرځول پر واجب دي، ځکه چې په دې صورت کې غلطې په یقین سره ثابته سوه. **زموږ جواب:** دا دی چې دده په وس کې له دې څخه ماسوا بل څه نه وو، او تکلیف به دوس په اندازې وي، نو څومره چې د ده وس وو هغسې یې وکړه، نو ځکه به پر هغه د لمانځه را ګرځول واجب نه وي.

که د لمانځه په دوران کې معلومه سي چې قبله بلې خوا نه ده نو څه حکم دی؟

وَإِنْ عَلِمَ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ اِسْتَدْرَأَ إِلَى الْقِبْلَةِ: او که لمونځ گزاره د لمانځه په دوران کې د قبلې په غلطېدلو پوه سو نو د قبلې و طرف ته دي و ګرځیږي (او پر هغه لمانځه دي بناء وکړي) لِأَنَّ أَهْلَ قُبَاءَ لَمَّا سَبَّحُوا بِشَحْوِلِ الْقِبْلَةِ ځکه کله چې د قباء خلکو د تحویل قبله (قبلې او بښلولو) خبر واورېدی اِسْتَدْرَأُوا كَهَيِّثَتِهِمْ فِي الصَّلَاةِ نو هغوی چې په لمانځه کې پر کوم حالت وو پر هغه حالت (د قبلې و طرف ته) و ګرځېدل وَاسْتَحْسَنَهَا ① النَّبِيُّ ﷺ اوني ﷺ دا طریقه ښه وګڼله وَكَذًا إِذَا تَحَوَّلَ رَأْيُهُ إِلَى جِهَةٍ أُخْرَى تَوَجَّعَ إِلَيْهَا همدارنګه که د هغه رایه بل طرف ته واوښتل نو هغه طرف ته دي و ګرځیږي يَوْجُوبِ الْعَمَلِ بِالْاجْتِهَادِ فَيَتَأَسَّطِلُ ځکه چې په را روان (پاته) لمانځه کې پر هغه د اجتهاد (لو تحری) مطابق لمونځ کول واجب دي مِنْ غَيْرِ نَقِضِ الْوُدَى قَبْلَهُ دهغه حصې له فاسدولو څخه بغیر چې مخکې یې کړې وي.

اللفات: ﴿اِسْتَدْرَأَ﴾ د استعمال د باب ماضي صیغه ده: ګرځېدل، ﴿تَحَوَّلَ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: لوښتل، ګرځېدل، ﴿تَوَسَّطَ﴾ د تفعيل د باب اسم مفعول دی: هغه چې اداء کړی سوی وي.

تشریح: مسئله: دا ده که یو سړي په تحری سره لمونځ شروع کړی وو، او هغه ته د لمانځه په جریان کې معلومه سوه چې د قبلې په طرف کې خطا سوی دي، نو هغه دي د لمانځه په جریان کې د قبلې و طرف ته و ګرځیږي، دلیل دا دی چې کله د قباء خلکو ته په لمانځه کې دا معلومه سوه چې قبله بلله سوه، یعنی د بیت المقدس پر ځای د کعبې شریفې و و طرف ته دمخ ګرځولو حکم وسو، نو دوی په هغه لمانځه کې درکوع په حالت کې د قبلې و طرف ته و ګرځېدل، بیا چې کله نبي ﷺ په دې خبر سو، نو نبي ﷺ د دوی تعریف وکړی، او انکار یې نه وکړی.

و کذا إذا تحول العلم همدما حکم په هغه صورت کې دی چې کله د انسان رایه په لمانځه کې بل طرف ته بدله سي، یعني بل ته طرف ته یې رایه پنځه سي، نو هغه طرف ته دي و ګرځیږي، تر دې چې که په ګرځېدلو کې قصداً یو څه ځنډ وکړی نو لمونځ یې فاسد یږي، ځکه

چې د لمانځه په را روانه حصه کې پر ده د اجتهاد مطابق عمل کول واجب دي، بغير له دې څخه چې هغه حصه ماته کړي کوم چې بې تردې مخکې اداء کړې ده.

که د امام او مقتديانو په تحري کي اختلاف راغلی نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَرَقَّ مَائِي كَيْلَةً مُطْلَقَةً أَوْ كَيْلَةً سَرِيَّةً شِبْهَ كَيْلَةٍ دِيُو قَوْمِ إِمَامَةٍ وَكَرَى فَتَحَرَّى الْقِبْلَةَ وَصَلَّى إِلَى الشَّيْءِ نُو
امام د قبلې تحري وکړه او د مشرق طرف ته يې لمونځ وکړی وَتَحَرَّى مَنْ خَلْفَهُ فَصَلَّى كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ إِلَى جِهَةٍ او د امام شا
ته چې کوم خلک دي هغو ټولو هم تحري وکړه وَكُلُّهُمْ خَلْفَهُ او حال دا چې ټوله د امام شاته وه وَلَا يَمْلِكُونَ مَا صَنَعَهُ
الْإِمَامُ او په دې خبر نه وه چې امام څه وکړه أَهْوَاهُمْ نو د دوی لمونځ جائز دی لَوْجُودِ التَّوَجُّهِ إِلَى جِهَةِ الشَّيْءِ د تحري
و طرف ته د مخ کېدلو په وجه سره وَهَذِهِ السَّخَالَفَةُ غَيْرُ مَانِعَةٍ كِتَابِي جُوفِ الْكَعْبَةِ او دا مخالفت له لمانځه څخه مانع نه
دی لکه په کعبه کي دننه لمونځ وَمَنْ عَلِمَ مِنْهُمْ بِحَالِ إِمَامِهِ فَقَسَدُ صَلَاتِهِ او که په دې مقتديانو کي چاته د خپل امام
حال معلوم سو نو د هغه لمونځ فاسديږي إِنَّهُ اعْتَقَدَ أَنَّ إِمَامَهُ عَلَى الْخَطَا ځکه چې هغه د خپل امام د غلطۍ اعتقاد
وکړی وَكَذَا لَوْ كَانَ مُتَّكِنًا مَعَ الْإِمَامِ أَوْ هَمْدَارِنِگه که هغه تر امام مخکې وو (نو هم د هغه لمونځ فاسديږي) لِتَرْكِهِ
فَرْضَ الْقَامَرِ ځکه چې هغه فرض ځای پرېښوی.

اللفات: ﴿أَرَقَّ﴾ د نصر د باب ماضي صيغه ده: امام جوړېدل، ﴿مُطْلَقَةً﴾ تاریکه، تیاره، تورتم.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که یو امام په توره تیاره کي یو قوم ته امامت ورکړی، او دا امامت که په یو کور کي و یا په دښت کي وو او داسي سړی نه وو چې له هغه څخه قبله معلومه کړي، نو امام تر تحري وروسته قبله معلومه کړه او د مشرق طرف ته يې لمونځ وکړی او کوم خلک چې د امام شاته وه هغوی هم تحري وکړه، نو له هغوی څخه هریوه خپل طرف ته لمونځ وکړی، يعني پر کوم طرف چې يې غالب گومان راغلی هغه طرف ته يې لمونځ وکړی، او حال دا چې دا ټوله د امام شاته وه، یو هم له امام څخه مخته نه وو، او بیا که هغوی په دې خبر وو او که نه وو چې امام څه کوي يعني کوم طرف ته يې مخ دی، خو دومره خبر وو چې امام مخ ته دی، دلته یو اعتراض کېداسی هغه دا چې لمونځ خو د شپې په تیاره دی، نو بیا دا خلک له جهري آواز څخه ولي اخله نه معلومي، نو جواب دا دی چې شاید د قضاء لمونځ وي یا جهري ځني هر سړی وي یا له آواز څخه صرف دا معلوميږي چې امام مخته دی، او دانه ورته معلوميږي چې د امام مخ کوم طرف ته دی، یا له دښمن یا ډاکو گانو څخه ديږي په وجه امام جهري نه کوي، او د اخفاء کوښښ کوي، حاصل دا چې په دې صورت کي د دوی لمونځ جائز دی، ځکه چې د دوی مخ و هغه طرف ته سو کوم چې هریوه په خپل تحري سره معلوم کړی، او همدا ضروري وه.

وهذه السخالة الخ او پاته سو دا مخالفت چې د امام مخ یو طرف ته وي او د قوم مخ بل طرف ته وي نو دا د لمانځه له صحت څخه منع نه دی، لکه په کعبه کي چې دننه د هریوه مخ جلا جلا طرف ته وي بیا هم لمونځ جائز دی.

دمن علم منهم الخ او په پورتنی صورت کي يعني که امام په تیاره کي لمونځ ورکوي، نو که په مقتديانو کي چاته د خپل امام حال معلوم سو، نو د هغه لمونځ فاسديږي، ځکه چې ده خپل طرف صحیح وگنی او د نورو طرف يې غلط وگنی، نو په امام پسي يې اقتداء صحیح نه سوه، ځکه چې ده د خپل امام د خطا کېدلو عقیده وکړه. همدارنګه که شوک له امام سره وي نو هم يې لمونځ فاسديږي، ځکه چې ده خپل فرض ځای يعني خپل د درېدلو ځای يې پرېښوی (چې هغه د امام شاته درېدل دي). والله اعلم بالصواب

بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ

(دا) باب د لمانځه د کیفیت (او حالت په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي چي څومره بابونه هم صاحب د کتاب د لمانځه په باره کي بیان کړل، هغه ټوله د وساتلو او مقدماتو (سرزو) له قبيلې څخه ول، اوس له دې ځايه مقاصدي معني د لمانځه حالت و کیفیت (څرنګوالي) او داسي نور بياتوي.

صاحب د عنايه رَجْنَه الله ليکلي دي چي دلغتيو هاتو په نېز وصف او صفة دواړه مترادف الفاظ دي (يعني که څه هم لفظونه يې جلا دي خو معنی يې يوه ده) او د هغه په آخر کي چي کومه تاء راغلي ده هغه د وصف له واو څخه بدل ده، لکه وعد او عدة چي دواړه مترادف دي، او د عدة تاء د وعد له واو څخه بدل ده.

په علمه توګه صفت هغه وصف ته ويل کيږي چي هغه د موصوف په ذات سره قائم وي، لکه علم، سپينوالی، توروالی او داسي نور (چي دا په انسان سره قائم دی)، د بعضو خلکو رايه دا ده چي: الصفة هي الامارة اللازمة بصفات الموصوف الذي يعرف بها، (يعني صفت د هغه نبي (علامې) نوم دی چي هغه د موصوف ذات سر لازم وي او په هغه سره د موصوف پېژندنه کيږي)، او د متکلمينو په نېز وصف د صفت کونکي خبرو ته ويل کيږي، او صفت هغه معنی ته ويل کيږي چي هغه د موصوف په ذات سره قائم وي، صاحب د عنايه رَجْنَه الله ليکلي دي چي له صفت څخه مراد د لمانځه هغه کيفيت او صورت دی چي د لمانځه له اړکاتو او عوارضو يعني قيام، رکوع او سجود او نورو څخه حاصل کيږي. (مطلب ج ۱، ص ۲۸۰)

د لمانځه فرضونه

قَرَأَ الْكِتَابَ سُبْحَةً: الشَّعْرِيَّةُ د لمانځه فرضونه شپږ (۶) دي: (اول فرض) تحريره (ده) لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ حُكْمه د الله فرمان دی: د خپل پروردگار لويي بيان کړه وَالْمُرَادُ تَكْبِيرُهُ الْإِفْتِتَاحُ او له تحريري څخه مراد د لمانځه د شروع کولو تکبير دی وَالْقِيَامُ لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ [البقرة: ۲۳۸] او (بل فرض) قیامه (ولاره) ده حُکْمه الله تعالی فرمايلي دي: الله جل جلاله د عاجزی او خشوع په حالت کي درېئ: وَالْقِيَامَةُ لَقَوْلِهِ تَعَالَى قَائِمُونَ مَا يَشَاءُ مِنَ الْقُرْآنِ [البقرة: ۲۰] او (بل فرض) قراءت (دی) حُکْمه الله تعالی فرمايلي دي: له قرآن څخه چي کوم آسانه وي هغه وایاست وَالرُّكُوعُ وَالسُّجُودُ لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَارْكَعُوا وَاسْجُدُوا لِلَّهِ [البقرة: ۲۳] او (بل فرض) رکوع او سجده (ده) حُکْمه الله تعالی فرمان دی: تاسو رکوع او سجده کوئ: وَالْقَعْدَةُ فِي آخِرِ الصَّلَاةِ وَقَدْ أَرَادَ الشَّهَادَةَ او (بل فرض) د لمانځه په آخر کي د تشهد په ائنازه ناسته (ده) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * حِينَ عَلَيْهِ الشَّهَادَةُ حُکْمه کله چي

نبي ﷺ حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه به تشهد وروينوى نو نبي ﷺ هغه ته داسي وفرمايل إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ قَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ تَكَمَّلْتَ صَلَاتَكَ كله چي ته دا ووايې يا داسي وکړې نو ستا لمونځ پوره سو عَلَّقَ الشَّامُ بِالْفِعْلِ نبي ﷺ د لمونځ پوره والى په فعل پوري معلق کړى كُرْ أَوْ لَمْ يَكُنْ هغه که يې تشهد ويلي وي او که نه وي.

اللفات: ﴿قَاتِلِينَ﴾ د نصر له باب څخه د اسم فاعل جمع صيغه ده، واحد يې قَاتِلٌ دى: تابعداره، فرمان برداره... ﴿عَلَّقَ﴾ د تفعيل د باب ماضي صيغه ده: راځړول، موقوف کول، ﴿الْاِتِّمَامُ﴾ د ضرب د باب مصدر دى: پوره کېدل، بشپړ کېدل. **تشرېح:** د عبارت تر حل مخکې په ښه توګه په دې دريو خبرو ځان پوه کړئ چي په عنايه او نورو کي په ډېر ارزښت سره دا خبري ذکر سوي دي: (۱) اوله خبره دا چي فرائض جمع د فريضة ده، نو د اعدادو د قاعدې مطابق دلته عدد مذکر راټلل پکار دي او د يښته پر ځاى بايد د يښته لفظ راوړل سي، ځکه چي د اعدادو قاعده دا ده چي کله معلود مؤنث وي نو عدد مذکر راوړل پکار دي، او دلته فرائض مؤنث دي نو د يښته پر ځاى ست راوړل پکار وو، لېکن د هغه پر ځاى مؤنث يعني ست راوړل سو څه وجه ده؟، صاحب د عنايه او نورو د دې جواب داسي کړى دى چي په عبارت کي فرائض د فُرُوض په تاويل سره اوښتى دى، خو تر تاويل وروسته بيا هم اعتراض کېداى سي، ځکه چي فروع جمع د فرض ده، او د غير نوي العقول جمع په حکم کي د واحد مؤنث وي، نو په دې اعتبار سره هم د يښته پر ځاى ست راوړل پکار وو، نو غوره جواب دا دى چي دلته سته شايد د کاتب (ليکونکي) غلطی وي، کڼې په بعضي نسخو کي دست لفظ راغلى دى.

(۲) دويمه خبره دا ده چي صاحب د کتاب فرائض الصلاة ووايې، او ارکان الصلاة يې نه ووايې، ځکه چي د ارکان په مقابل کي د فرائض لفظ عام دى، فرائضو او ارکانو ټولو ته شامل دى، که يې ارکان ويلي وای نو ډېر شيان به له فرائضو څخه وتلي وای.

(۳) دريمه خبره دا ده چي فرض هغه حکم ته ويل کيږي چي د هغه ثبوت په قطعي دليل سره سوي وي او عمل پر کول ضروري وي، رکن هغه شي ته ويل کيږي چي پر هغه يو بل شی موقوف وي، يا چي د هغه په زريعه سره د يو بل شي تکميل او بشپړتيا کيږي او هغه شی (يعني رکن) په دې کي داخل وي، او شرط د هغه شي نوم دى چي پر هغه باندي د يو شي وجود موقوفه وي، ليکن شرط د دې شي له حقيقت او ماهيت څخه خارج وي او د دې شي په وجود کي بالذات مؤثر نه وي.

اوس د عبارت تشرېح ته ګوري: د عبارت حاصل دا دى چي د لمانځه ټوله فرضونه شپږ (۶) دي، په هغو کي له ټولو څخه ① اول فرض تکبير تحریمه يعني الله اکبر ويل او لمونځ شروع کول دي، او د دې دليل د الله ﷻ فرمان وربت فکېر دى، اوله دې آيت څخه استدلال په دې توګه کيږي، چي ټولو مفسرينو له فکېر څخه تکبير تحریمه مېړى دى، او صرف دغه يو تکبير دى چي په لمانځه کي فرض او ضروري دى، او دې تکبير ته تحریمه ځکه د ياد کيږي چي د دې تکبير تر ويلو وروسته هغه ټوله شيان حراميږي، کوم چي تر تکبير مخکي د هغو کول مباح او حلال وو (عنايه ج ۱، ص ۲۸۰). ② د لمانځه دويم فرض قيامه ده، يعني که لمونځ گذاره په ولاړه لمونځ کولای سي او هيڅ عذر نه لري، نو دده

لپاره په ولاړه لمانځه کول فرض دي، او د ولاړې د فرضیت دلیل په خپله د قرآن کریم دا فرمان دی: وقوم الله قانتين. (۷) دریم فرض قرائت دی، یعنې د قرآن کریم دومره اندازه قرائت چې په هغه سره لمونځ جائز کېږي، هم فرض دي، او دې دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: فاقروا ما تيسر من القرآن. (۸) څلورم فرض رکوع ده، او (۹) پنځم فرض سجده ده یعنې که لمونځ گزاره هېڅ غلږ نه لري، نو د هغه لپاره رکوع هم فرض ده او سجده هم فرض ده، او د دې دواړو د فرضیت دلیل د الله تعالیٰ دا فرمان دی: وارکعوا واسجدوا. (۱۰) شپږم فرض په قعدة اخیره (آخره ناسته) کې د تشهد ویلو په اندازه کېنېستل دي، ښکاره دي وي چې د تشهد ویل جلا خبره ده او د تشهد په اندازه کېنېستل جلا خبره ده، دلته چې کوم شی مقصود دی هغه د تشهد په اندازه کېنېستل دي، ځکه کله چې نبی ﷺ حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ته د تشهد تعلیم ورکړی نو نبی ﷺ په آخر کې دا جمله هم وفرمایله انا قلت هذا فقلت هذا فقلت تمت صلاتك، (یعنې کله چې تا تشهد ووايي یا د تشهد ویلو په اندازه کېنېستی نو ستا لمونځ پوره سو)، په دې حدیث سره په دې توګه استدلال کېږي چې نبی ﷺ د ابن مسعود رضی الله عنه د لمانځه پوره کېدل تر دوو شیانو پورې معلق کړل: د تشهد د ویلو سره، او له تشهد ویلو څخه بغیر صرف د تشهد په اندازه کېنېستلو سره، نو په دواړو کې چې هر صورت راسي لمونځ یې کېږي، هغه که قعود مع القراءة وي او که قعود بدون القراءة وي، اصلي شی قعود دی.

د لمانځه د فرضونو دلیلونه

صاحب د هدايي رحمه الله د لمانځه د شپږو فرضونو لپاره د قرآن او حدیث له ظاهري الفاظو څخه استدلال کړی دی، لېکن صاحب د عنايه رحمه الله او صاحب د بنایه رحمه الله او نورو پر دې موقع د استدلال وجه هم ذکر کړې ده، او هغه یې داسې ذکر کړي دي چې په قرآن کریم کې چې په کومو آیتونو سره فرضونه ثابت کړی سوی دي په هغو ټولو کې د امر صیغه استعمال سوې ده او امر د وجوب لپاره راځي، نو ځکه به دا ذکر سوي شیان د لمانځه له واجباتو څخه وي، او څرنگه چې د لمانځه له حالت څخه ماسو په نورو حالتونو کې تکبیر، قیام او رکوع او داسې نور واجب او ضروري نه دي، نو ځکه به دا شیان په لمانځه کې واجب وي، په هدايه کې دا ذکر سوي دي چې دا شپږ شیان د فرائضو له قبیلې څخه دي او د استدلال له وجهي څخه صرف وجوب ثابتیږي، نو په ښکاره توګه د استدلال وجه صحیح نه معلومیږي، خود محققینو رایه دا ده چې هغه واجب کوم چې د آرکانو په باره کې استعمالیږي او هغه واجب کوم چې د نورو شیانو لپاره استعمالیږي، د هغو دواړو واجباتو په مینځ کې فرق سته، له آرکانو څخه ماسو چې کوم واجب استعمالیږي له هغه څخه د ضروري او لازموالي مفهوم راوځي، او په آرکانو یعنې په لمانځه کې چې کوم واجب استعمالیږي هغه د لمانځه لپاره د بشپړ کېدونکي او متمم حیثیت لري، یعنې له دې واجب څخه ماسو به لمونځ نه پوره کېږي، او که چا دا پرېښوی نو د هغه لمونځ به ناشپړ او ناقص پاته کېږي، او تقریباً همدغه حال د فرضو د پرېښوولو هم دی چې د هغو د پرېښوولو په وجه هم لمونځ ناقص پاته کېږي بلکې فاسدېږي، نو په دې حواله سره د استدلال ذکر سوې وجه صحیح کېدای سي. (والله اعلم)

د لمانځه واجبات

قَالَ: وَمَا سَوَّلَ ذَلِكَ فَهُوَ سَلَّةٌ فرمایي: چې له دې (فرائضو) څخه ماسو چې کوم افعال دي هغه (توله) سنت دي أَطَلَقَ اسْمَ السَّلَةِ امام قدوري د دې ټولو افعالو لپاره د سنت نوم استعمال کړي وَفِيهَا وَاجِبَاتٌ كَهَرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ وَصَمِّ

الشُّرُورَ إِلَيْهَا حال دا چي په دې افعالو كي ډېر واجبات (هم) سته لكه د سورة الفاتحه ويل او د هغې سره بل سورت يو مخي كول و مُزَاعَاةَ التَّرَتُّبِ فِيهَا شَرْعٌ مُّكْرَرٌ مِنْ الْأَفْعَالِ او كوم افعال چي مكرر مشروع سوي دي په هغو كي د ترتيب خيال ساتل وَالْقَعْدَةِ الْأُولَى وَقِرَاءَةِ الشَّهَادَةِ فِي الْقَعْدَةِ الْأُخْرَى او په اوله او آخره ناسته كي تشهد ويل وَالْقُنُوتِ فِي الْوُثْرِ وَتَكْبِيرَاتِ الْعِيدَيْنِ او په وترو كي د قنوت دعاء ويل او دا خترو نو تكبيرونه وَالْجَهْرَ فِيهَا يُجْهَرُ فِيهِ او په كومو لمونځونو كي چي جهر (په لوړ آواز قرائت) واجب وي په هغو كي جهر كول وَالنَّخَافَةَ فِيهَا يُخَافَتُ فِيهِ او چي په كومو لمونځ كي اخفاء (په كرار آواز قرائت) واجب وي په هغو كي اخفاء كول وَلِهَذَا تَجِبُ عَلَيْهِ سَجْدَتَا السُّهُرِ بِتَرْكِهِمَا نو په دې وجه په دې ټولو كي د (هر) يوه په پرېښوولو سره پر لمونځ كوونكي د سهوي لپاره دوې سجده و اجبيري هَذَا هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده وَتَسْبِيحُهَا سُنَّةٌ فِي الْكِتَابِ لَنَا أَنَّهُ نَبَتْ وَجُوبُهَا بِالسُّنَّةِ او دې (شيان) ته په قدوري كي په دې وجه دست نوم وركول سوي دي حكه چي دا شيان په سنت (يعني په حديث) سره ثابت دي.

اللفات: ﴿سُورَةٌ﴾ د نصر د باب مصدر دی: یو مخای کول، **﴿الْقُنُوتُ﴾** د نصر د باب مصدر دی: اطاعت کول، فرمان

پر داري کول، دلته مراد مخني دعائي قنوت ده، **﴿النَّخَافَةُ﴾** د مفاعله د باب مصدر دی: په کرار آواز ويل.
تقويح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی او په عبارت كي صرف دا ښوول سوي ده چي له فرضونو څخه ماسوا چي په لمانځه كي څومره افعال دي، له هغو څخه بعضي سنت دي او بعضي واجب دي، خو دلته امام قلدوري رحمه الله سنت او واجب دواړه په يوه نلمه سره ياد کړي دي، چي د هغه وجه صاحب د هدايي عبارت په آخر كي بيانوي فرمايي: چي په ذکر سوي عبارت كي چي کوم واجبات هم امام قلدوري رحمه الله دست په نلمه سره ياد کړي دي، له هغو څخه هغه سنت مراد نه دي چي په عامه توگه سره فهمول کيږي، بلکي له هغو څخه مراد هغه واجبات دي چي د هغو وجوب په سنت يعني په حديث سره ثابت سوي وي، هم په دې وجه پر دوی دست اطلاق کيږي، (يعني دې واجباتو ته سنت حكه ويل کيږي چي د دوی ثبوت په سنت او حديثو سره سوي دی).
لنډه دا چي له فرضونو څخه ماسوا د الحمد لله ويل، سورت وړ سره يو مخای کول، په مکرره افعالو كي د ترتيب خيال ساتل، اوله ناسته (قعدة اولی) او داسي نور د لمانځه له واجباتو څخه دي، او د واجب حکم دا دی چي که په هره پاته سي نو سجده سهو به کوي او که قصداً پرېښوول سي نو لمونځ به راگرځوي. او صاحب د عناية رحمه الله فرمايي چي له سنت څخه مراد دا دی چي نبي ﷺ په پابندي سره پر هغه عمل کړی وي او بې له عذرې يې هيڅکله هم پرې ايښی نه وي، لکه په لمانځه كي ثناء، تمعّذ او داسي نور ويل.

د لمانځه شروع کولو طريقه، او تکبير تحریمه شرط ده، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)

وَأَمَّا هَرَمٌ عَلَى السَّلَامَةِ كَبْرٌ او چي کله (لمونځ کوونکی) لمونځ شروع کړي نو تکبير دي وایي **لَنَا تَكْوِينًا** د هغه آيت په وجه کوم چي موږ تلاوت کړی **وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامَةُ وَالسَّلَامُ**: تَغْيِيْنُهَا التَّكْبِيْرُ او نبي ﷺ فرمايلي دي: د لمانځه تحریم

تکبير دى وَهُوَ شَرْطٌ جَدِيدٌ غَلَا لِلشَّافِعِيِّ رَجْعُهُ اللَّهُ او دا زموږ په نېز شرط دى په خلاف د امام شافعي رَجْعُهُ اللَّهُ حَقُّ أَنْ مَنْ يُخْرِجَ لِمَنْ لَمْ يَرْضَ تَرَدِّي که يو شوک د فرض لماتخه لپاره تحریمه وتړي كَانَ لَهُ أَنْ يُوَدِّيَ بِهَا الشُّكُومَ نو د هغه لپاره دا جائز دي چي په دغه تحریمه سره نفلي لمونځ وکړي وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّهُ يُشْتَرَطُ لَهَا مَا يُشْتَرَطُ لِسَائِرِ الْأَرْكَانِ او امام شافعي فرمايي: چي د تحریمه لپاره هر هغه شی شرط دی کوم چي د نورو ارکانو لپاره شرط وي وَهَذَا آيَةُ الرُّكْنِيَّةِ او دا د رکنیت نښه ده وَلَنَا: أَنَّهُ عَطَفَ الشَّلَاةَ عَلَيْهِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى (سورة الاحقاف: ۱۰) او زموږ دليل دا دی چي د الله تعالی په دې قول و ذکر اسرريه فصل کي لمونځ عطف سوی دی په تکبير تحریمه بلندي وَمُقْتَضَاةُ الْفَقَائِرَةِ او عطف د مغایرت تقاضا کوي وَلِهَذَا لَا يَتَكَبَّرُ كَتَكْبَارِ الْأَرْكَانِ هم په دې وجه د نورو ارکانو د مکرر کېدلو په ډول تکبير تحریمه نه مکرر کيږي وَمَرَاعَاةُ الشَّرَاطِطِ لِتَأْتِيَهُمْ بِهِ مِنَ الْقِيَامِ او (د لماتخه) د ټولو شرطونو ځکه خیال ساتل کيږي چي هغوی دولاړي سره متصل (جوخت) دي.

اللفات: ﴿لَوْ أَنَّ﴾ د نصر د باب ماضي صيغه ده: لوستل، تلاوت کول، **﴿تَعْلَمُ﴾** د تفعل د باب مصدر دی: په کوښښ او تکلف سره فرمان برداري کول، داسي عبادت کول کوم چي واجب نه وي، نفلي عبادت، **﴿فَعَلْتُ﴾** د افتعال د باب اسم مفعول دی: تقاضا، غوښتنه، **﴿فَعَلْتُكَ﴾** د مفاعلي د باب مصدر دی: یو له بل څخه بدلېدل.

تشریح: مسئله: دا ده چي کله لمونځ گزاره د لمونځ شروع کولو اراده وکړي، هغه که فرضي لمونځ وي او که نفلي، نو تکبير تحریمه دي په ولاړه ووايي، نو که یو سړي په ناسته تکبير تحریمه وویل او بیا ودرېدی، نو د هغه لمونځ نه صحیح کيږي، او که یو سړي په لماتخه کي د شرکت په اراده راغلی او امام په رکوع کي وو، او دې سړی د رکوع لپاره ملا کښته کړه، او تکبير یې ووايي نو په دې صورت کي که دا سړی د تکبير ویلو په وخت کي ولاړي ته نژدې وو نو لمونځ یې جائز دي، ګڼه نه دی، او که یو سړي امام په رکوع کي ونیوی، او د رکوع لپاره یې په ولاړه تکبير ووايي، نو هم جائز دی، ځکه چي دده اراده لغو ده، او دولاړي په حال کي به دده تکبير د تحریمه لپاره ګرځول کيږي.

دلیل: هغه آیت دی کوم چي مخکي تېر سوي معني وربک فکېر، او دویم دليل د نبی ﷺ دا قول دی: تحريمها التكبير. صاحب د هدايي فرمايي چي تکبير تحریمه زموږ په نېز شرط ده او د امام شافعي رَجْعُهُ اللَّهُ په نېز رکن ده، شمر د اختلاف داسي ښکاره کيږي چي څرنگه زموږ په نېز تحریمه شرط ده نو د فرضو په تحریمه به نقل اداء کول جائز وي، او څرنگه چي د امام شافعي رَجْعُهُ اللَّهُ په نېز رکن ده، نو دده په نېز به د فرضو په تحریمه نقل اداء کول جائز نه وي، وجه دا ده چي په یوه شرط بلندي ډېر لمونځونه کول جائز دي، خو په یوه رکن بلندي ډېر لمونځونه جائز نه دي.

د امام شافعي دلیل: د تکبير تحریمه پر رکنیت د امام شافعي رَجْعُهُ اللَّهُ دليل دا دی چي د تکبير تحریمه لپاره هر هغه شی شرط دی کوم چي د نورو ارکانو لپاره شرط وي، لکه طهارت، دعورت پټول، مخمخ پر قبلې کېدل، نیت او وخت يعني لکه څرنگه چي دا شيان د قیام، قراءت، رکوع او سجدې او د داسي نورو ارکانو لپاره شرط دي، همدغه رنگه د تکبير تحریمه لپاره هم شرط دي، او د کوم شي لپاره چي هغه ټولي خبري شرط وي کوم چي د ټولو ارکانو لپاره شرط وي. نو دا د هغه شي د رکنیت نښه ده، يعني پر نورو ارکانو به قیاسيږي، او دا به هم رکن ګرځول کيږي.

جواب: په وراعت الشرائط سره د امام شافعي رَجَه الله د دليل جواب ورکوي، د جواب حاصل دا دی چې د دې ذکر سوو شرائطو (طهارت، دعورت پټول او داسي نورو) خيال ساتل خاص د تکبير تحریمه لپاره نه دي بلکې د قبلي (ولاي) لپاره دي کوم چې د تکبير تحریمه سره متصل ده، او رکن ده، نو په دې سره د تکبير تحریمه رکن کېدل نه ثابتېږي.

وَيَقُولُ يَكْفِيكَ مِنَ الشَّكْرِ اَوْ لمونغ هزاره به د تكبير سره خپل دواړه لاسونه پورته كوي وَهُوَ سَمٌّ اَوْ دا سنت دي لَكُمْ
الَّذِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * وَاعْبَ عَلَيْهِ حَكَمَ نَبِيِّ ﷺ پر دې مېشتوب كړې دى وَهَذَا اللَّفْظُ يُشِيرُ إِلَى اسْتِحْطَابِ
الْمُعَارَظَةِ اَوْ دا لفظ اشاره كوي دمقارنت دشرطيت و طرف ته وَهُوَ السُّبُورُ عَنْ أَنْ يُرْسَفَ اَوْ دا له امام ابو يوسف رحمته الله
شخه روايت سوي دي وَالتَّحَرُّى عَنِ الطَّعَاوِي اَوْ همدا له امام طحاوي رحمته الله شخه را نقل سوي دي وَالْأَمْرُ * أَنَّهُ يُرْفَعُ
يَكْفِيكَ أَوَّلَاهُ يُكَبِّرُ اَوْ صحيح هاده چي اول به دواړه لاسونه پورته كوي او بيا به تكبير وايي لَكُمْ فَعَلَهُ تَنْفِي الْكِبْرِيَاءِ عَنْ غَيْرِ اللَّهِ حَكَم
چې د لمونغ هزاره فعل (يعني لاسونه پورته كول) له غير الله شخه دلوسې نفى كول دي وَالتَّنْفِي مَقْدَرٌ اَوْ نفى مخكې وى.

تشریح: مسئلہ: دادہ جي دلمونڻ کونڪي لپاره دلامتاجہ دشروع ڪولو پە وخت کي تڪبير تحریمہ ويل فرض دي، لو دادہ جي تڪبير تحریمہ طريقہ دادہ جي خيـل دواړه لاسونہ دي دالله اکبر ويلو سره پورته وکړي او دادعمل يعني لاسونہ پورته کول سنت دی، ځکه چي نبي ﷺ پر دې مذهبشوب کړی دی، پاته سو دا سوال چي لاسونہ به دالله اکبر ويلو سره پورته کېږي، او که دالله اکبر تر ويلو مخکي؟ نو په دې لړ کي له امام ابو يوسف رحمۃ الله او له امام طحطاوي رحمۃ الله څخه رتلما.

● القول الرابع: قول الطرفين رَحِمَهُمَا اللهُ، كذا في فتح القدير ج: ١، ص: ٢٢٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٦٩]

سوي دي چي د الله اکبر ويلو سره دي يو ځای لاسونه پورته کړي يعني د تکبير تحریمه او رفع یدین په مینځ کي مقارنت ضروري دی، دامام قلور رڼه الله هم دغه رايه ده، ځکه چي د یرفع یدیه مع التکبير څخه همدغه فهمول کيږي. صاحب د هدايې فرمايې چي صحيح داده چي لمونځ کونکي دي خپل لاسونه لول پورته کړي بيا دي تکبير ووايي (دا قول د طرفينو دی)، او شمس الاتمه سرڅښي او نور ټوله مشايخ هم د دې قائل دي، او د دوی دليل دا دی چي دلته دوه شيان جمع کيږي: (۱) د لمونځ کونکي فعل (۲) د لمونځ کونکي قول يعني الله اکبر ويل، او لمونځ کونکي په دې دواړو کي د فعل په ذریعه له غیر الله څخه د عظمت او لویي نفې کوي، او د قول په ذریعه د الله لپاره عظمت او لویي ثابتوي، او قاعده داده چي که په یوه مسئله کي نفې او اثبات دواړه سره جمع سي نو نفې به پر اثبات مخکي وي، نو دلته به هم نفې يعني د لمونځ کونکي فعل چي لاسونه پورته کول دي پر اثبات يعني د تکبير تحریمه پر ويلو مخکي وي، نو اول به لاسونه پورته کوي بيا به تکبير تحریمه وایي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د طرفينو رڼه شاته دی، قل العلامة ابن الصلار رڼه الله وعبه عامة الشافعية.

(فتح القدير ج ۱، ص: ۲۴۴). (القول الرابع، ج ۱، ص: ۶۹۱)

لاسونه به تر اوږو او که د غوږو تر نرمۍ پوري پورته کيږي؟ (د قضاو قولونه)

وَرَقَمَ يَدَيْهِ او لمونځ گزاره به خپل دواړه لاسونه پورته کوي حَتَّى يُحَاوِيَ بِإِصْبَافِهِ شَعْنَةَ أَذُنَيْهِ تر دې چي خپلي دواړي ټټي گوتي د خپلو دواړو غوږونو د نرمۍ سره برابرې کړي وَعِنْدَ السَّابِقِ رَجَنَهُ الله: يَرْقَمُ إِلَى مَنْكِبَيْهِ او د لاهم شافعي رڼه الله په نهز به يې تر اوږو پوري پورته کوي وَعَلَى هَذَا تَكْبِيرَةُ الْقُتُوبِ وَالْأَغْيَا وَالْجَنَازَةِ او د قنوت، اخرونو او د جنازې د لمانځه تکبيرونه هم پر دغه اختلاف دي لَهُ حَدِيثٌ أَنَّ حُمَيْدَ السَّاعِدِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د لاهم شافعي رڼه الله دليل د حضرت ابو حميد الساعدي رحمه الله حديث دی قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ رَقَمَ يَدَيْهِ إِلَى مَنْكِبَيْهِ هغه فرمايې چي کله به رسول الله صلی الله علیه و آله تکبير وایي نو خپل دواړو لاسونه به يې تر اوږو پوري پورته کول وَلَنَا رِوَايَةٌ وَأَبُو بَنٍ حُجْرٍ وَالْبَرَاءُ وَأَبْنُ رَجِيْنٍ اللَّهُ عَنْهُمْ او زموږ دليل د حضرت وائل بن حجر، حضرت براء او حضرت انس رضي الله عنهم روايت دی أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ إِذَا كَبَّرَ رَقَمَ يَدَيْهِ جَدَاءً أَذُنَيْهِ چي نبي صلی الله علیه و آله به کله تکبير ووايي نو خپل دواړه لاسونه به يې د دواړو غوږونو تر برابر پوري پورته کول وَلَا يُرَقَمُ رَقَمَ الْيَدِ إِلَّا غَلَا بِرِ الْأَصْبَعِ او په دې وجه هم چي د لاس پورته کول د کانه سري د خبرولو لپاره دي وَهُوَ بِأَقْلَنَاءُ او دا په هغه صورت کي حاصليري کوم چي موږ ذکر کړی (يعني کونډ په هغه وخت کي په ښه توگه خبريري چي تر غوږو پوري لاسونه پورته کړي سي) وَمَا رَأَا يُخْمَلُ عَنْ خَاتَمِ الْخُدَّيْ از د ائم شافعي رڼه الله بيان سوی روايت به د عنبر پر حلت حمل کيږي.

• ترمج: أخرجه البخاري في كتاب الاداء، باب ما سنة تشهد في الجهر، حديث رقم: ۸۲۸.

• ترمج: أخرجه مسلم في كتاب الصلاة، باب وضع يده اليمنى على اليسرى، حديث رقم: ۵۲.

اللغات: ﴿مَعْلَى﴾ د مفاعلي د باب مضارع صيغه ده: یو د بل سره برابرېدل، ﴿إِهْلَاقٌ﴾ بته گوته، د لاس په پنځو گوټو کې پنډه گوته کومه چې له نورو څلورو گوټو څخه جلا وي، ﴿شَحْنَةٌ﴾ د غوږ نرمۍ، ﴿مُكْتَسَبٌ﴾ وږه، (اوږه، وږه)، ﴿أَعْلَاقٌ﴾ جمع ده، واحد یې عید دی: داختر ورځ، ﴿أَهْلٌ﴾ کونډ.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز به په تکبیر تحریمه کې دواړه لاسونه تر غوږونو پورې پورته کیږي، لېکن د امام شافعي رَجَّةُ الله په نېز به صرف تر اوږو پورې پورته کیږي، د امام مالک او امام احمد رَجَّةُ الله هم دغه مسلک دی، همدغه اختلاف د قنوت، اخرونو، جنازې او داسې نورو په تکبیرونو کې هم دی، یعنې زموږ په نېز به تر غوږونو پورې لاسونه پورته کیږي او دوی په نېز به تر اوږو پورې پورته کیږي.

د امام شافعي او نورو دلیل: د حضرت ابو حمید ساعدي رَجَّةُ الله هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سو، چې نبی ﷺ به د تکبیر تحریمه ویلو په وخت کې تر اوږو پورې لاسونه پورته کول، په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیول کیږي چې په حدیث کې په ښکاره توګه د الی منکبه مضمون راغلی دی، نو اوس که د دې په خلاف قنوی ورکول سې نو ښکاره ده چې بیا د صریح نص په ډاګه مخالفت راځي چې هغه په هیش صورت کې هم صحیح نه دی، نو ځکه به په تکبیر تحریمه کې تر اوږو پورې لاسونه پورته کیږي هغه که مطلق لمونځ وي، او که د جنازې یا بل لمونځ وي.

زموږ دلیل: هغه حدیث دی، کوم چې له حضرت وائل بن حجر، حضرت براء بن عازب او حضرت انس زید بن ابی غنیمه او نورو صحابه وو څخه را نقل سوي دي، چې له هغه څخه دا خبره څرګندېږي چې کله به نبی ﷺ تکبیر تحریمه وړل، نو خپل دواړه لاسونه به یې د غوږونو تر برابر یا د غوږونو تر نرمۍ پورې پورته کول، د حدیث مضمون په کتاب کې ذکر سو، همدارنګه دویم حدیث په بیهقي او نورو کې د حضرت انس رضی الله عنه په حواله را نقل سوی دی، د حدیث مضمون داسې دی: **كَلَّمَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ كَثَّرَ رُفْعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَجَاذِيَ بِلَهَامِيهِ أُذُنَيْهِ،** (یعنې نبی ﷺ چې به کله لمونځ شروع کوي نو تکبیر تحریمه به یې وړل او خپل لاسونه به یې پورته کول تر دې چې ټټي ګوتي به یې د غوږونو سره برابرې کړي)، له دې څخه هم معلومه سوه چې په تکبیر تحریمه کې چې کوم د لاسونو پورته کېدل دي هغه به تر وږو پورې نه وي بلکې د غوږو سره به برابر او مساوي وي.

عقلي دلیل: زموږ د مذهب په تائید کې عقلي دلیل دا دی چې د تکبیر تحریمه په وخت کې لاس پورته کول ګناه سړي ته د لمانځه د شروع کېدلو د خبر ورکولو لپاره دي، او ښکاره ده چې خبر په هغه وخت کې په پوره توګه ورکول کېدای سي چې کله لاسونه تر غوږو پورې پورته کړي سي، ځکه چې کله امام تر غوږو پورې لاسونه پورته کړي، نو کون سړي به پوه سي چې تکبیر وویل سو، نو په خپله به هم تکبیر وایي او لمونځ به شروع کړي.

د ما رواه البخاري پاته سو: د حضرت ابو حمید ساعدي رضی الله عنه روایت چې په هغه کې تر اوږو پورې د لاسونو پورته کولو مضمون راغلی دی نو د هغه جواب دا دی چې هغه د عذر پر صورت حمل کیږي، یعنې په عامو حالتونو کې به نبی ﷺ او د نبی ﷺ صحابه وو په تکبیر تحریمه کې لاسونه تر غوږو پورې پورته کول، لېکن څرنگه چې په یخ او په پنډو کالو کې تر غوږونو پورې لاس پورته کول ستونزمن وه، نو ځکه به یې صرف تر اوږو پورې لاسونه پورته کول، او زموږ پر دې خبره دلیل د حضرت وائل بن حجر رضی الله عنه دا حدیث دی: **قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَوَجَدْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى الْأَذْنَيْنِ.** ثم قدمت عليهم من قابل وعليهم الأكسية والبرانس من شدة البرد فوجدتهم يرفعون أيديهم إلى التناكب، (یعنې زه مدینې ته راغلم نو ما خلګ ولیدل چې لاسونه یې تر غوږو پورې پورته کول، بیا چې کله را روان کال راغلم نو د سخت یخ له کبله

خلکو پسند کالي او خولی لرونکي کالي اغوستي وه. او ومي وليدل چي (په دې وار) هغوی تر اوږدو پوري لاسونه پورته کول. (منها ج ۱، ص ۲۸۸)

ښځه به تر کومه خايه لاسونه پورته کوي؟

وَالْمَرْءُ أَكْثَرُكُمْ يَدْنِيهَا مَلَكِيَّتُهَا او ښځه به خپل لاسونه تر خپلو اوږدو پوري پورته کوي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَگَنَّهُ أَشَدَّ نَهْيًا حَكَمَ چي دا دې لپاره ډېر پرده ده.

اللفات: ﴿جَدَامَ﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: برابر بدل، ﴿أَشَدَّ﴾ زیات پرده لرونکی، زیات پټوونکی. **تشریح:** د تکبیر تحریمه په وخت کي به ښځه تر خپلو اوږدو پوري لاسونه پورته کوي، صحیح قول همدغه دی، او حسن بن زیاد رحمه الله له امام اعظم رحمه الله څخه روایت کړی دی چي ښځه به خپل لاسونه تر غوږو پوري پورته کوي، د حسن بن زیاد رحمه الله د روایت وجه دا ده چي د لاس پورته کول (رفع یدین) له ورغوو څخه متحقق کیږي او مخکي تېر سوه چي د ښځي ورغوي عورت نه دي، نو ځکه به تر غوږو پوري په لاس پورته کولو کي نارینه لو ښځه ډول په برابر وي، او د صحیح قول دلیل دا دی چي تر غوږو پوري په لاس پورته کولو کي د ښځي لپاره زیاته پرده ده، نو په دې وجه د ښځي لپاره تر وږو پوري لاس پورته کول مناسب دي.

د الله اکبر پر خای د الله تعالی نور اسماء حسنی وبل (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)

قَالَ قَالَ بَدَلُ الشَّكْرِ لِلَّهِ أَهْلٌ أَوْ أَكْثَرُ أَوْ الْوَحْدَانُ أَكْبَرُ أَوْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بیا که لمونځ کونکي د الله اکبر وبلو پر خای الله انجل یا الله اعظم یا الرحمن اکبر، یا لا اله الا الله ووايي أَوْ هُوَ مِنْ أَشْمَاءِ اللَّهِ تَعَالَى یا له دې څخه مسوايي د الله تعالی له نومونو څخه يو بل نوم ووايي أَجْمَلُ أَجْمَلُ بَيْنَ خَلْقِهِ وَمَخْلُوقِهِمَا اللَّهُ نو د طرفینو په نېز د هغه لپاره (دا) جائز دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: إِنَّ كَانَ يُحْسِنُ الشُّكْرَ او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: که يې تکبیر په ښه ډول سره ويلي سو گتم يُجْزِئُهُ إِلَّا قَوْلَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَوْ اللَّهُ أَكْبَرُ أَوْ اللَّهُ الْكَبِيرُ نو د هغه لپاره له الله اکبر، الله الاکبر او الله الکبير څخه مسوا نور څه ويل جائز نه دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالْأَوَّلَيْنِ او امام شافعي رحمه الله فرمایي: چي صرف اولنۍ دوي کلمې جائز دي وَقَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالْأَوَّلِ او امام مالک رحمه الله فرمایي: چي صرف اوله کلمه (يعني الله اکبر) جائز دی لَگَنَّهُ هُوَ الْمُنْقُولُ ځکه چي همدغه کلمه را نقل سوې ده وَالْأَصْلُ فِيهِ التَّوَكُّفُ او په دې کي هم د شریعت له طرفه خبر بدل اصل دي وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ يَقُولُ: إِذَا خَالَ الْأَكْبَرُ وَالْأَكْبَرُ فِيهِ أَهْلُهُ امام شافعي رحمه الله فرمایي: چي د الف لام داخلول په تعريف کي مبالغه پيدا کوي فَقَاتَرُ مَقَامَهُ نو ځکه الاکبر د اکبر قائم مقام سو وَأَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَقُولُ: إِنَّ أَكْثَرَ مَا يَلْزَمُ فِي صِفَاتِهِ تَعَالَى سَوَاءٌ او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چي د اعمل لو فاعيل صيغې د الله په تعريف کي برابري دي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ لَا يُحْسِنُ په خلاف د هغه صورت چي کله هغه سړی په ښه ډول سره

• القول الرابع: قول الطرفين رَحِمَهُمَا اللَّهُ، كما في رد المحتار ج ۱، ص ۵۷. [فقول الرابع، ج ۱، ص ۷۰]

تکبير نه سي ويلی لَا يَكْبُرُ إِلَّا عَلَى الْبَيْتِ حکه چي (په دې صورت کي) هغه صرف پر معنی 'قدرت لري وکهنه':
أَنَّ الْكِبْرَ لَهُوَالْتَعَالِيَةُ لَقَّةٌ د طرفينو زجهته الله دليل دادی: چي د تکبير لغوي معنی 'د تعظيم ده' هُوَ عَاصِلٌ او هغه (په
 نورو الفاظو سره هم) حاصلیږي.

الصفات: «أَجَلٌ» زيات لوی، «أَكْبَرُ» د افعال ماضي ده: کافي سو، اداء سو (مجازاً جائز سو).

تفريع: په دې عبارت کي هغه الفاظ بيانېږي چي د هغو په ذريعه سره لمونځ شروع کول جائز دي. د طرفينو زجهته الله
 په نېز په هر هغه لفظ سره لمونځ شروع کول جائز دي چي هغه الله تعالیٰ په تعظيم بلندي دلالت کوي، هغه که الله اکبر
 وي يا الله اکبر يا الله الکبير يا الله أجَل يا الله أَكْبَرُ يا لا إله إلا الله يا الحمد لله يا سبحان الله وي، يا که د الله
 په نومونو کي يو بل نوم وي نو دا ټوله جائز دي، امام ابو يوسف زجهته الله فرمايي: که لمونځ کونکی په ښه توگه تکبير
 ويلای سو، نو صرف په درې الفاظو الله اکبر، الله اکبر الله الکبير کي په يوه لفظ بلندي په لمانځه شروع کول جائز دي، له
 دې څخه ماسو په بل هيڅ لفظ بلندي جائز نه دي، امام شافعي زجهته الله فرمايي: چي صرف په الله اکبر او الله اکبر لمونځ
 شروع کول جائز دي، او امام مالک زجهته الله فرمايي چي: صرف په الله اکبر جائز دي، همدا د امام احمد بن حنبل زجهته الله
 قول دی.

د امام مالک دليل: دا دی چي له نبي ﷺ څخه صرف الله اکبر را نقل سوی دی، او څرنگه چي د لمانځه په باب کي اصل
 توقيف يعني د شريعت له طرفه خبر بدل دي، او نبي ﷺ موږ د لمانځه د شروع کولو لپاره په الله اکبر سره خبر کړي يو، نو
 حکه به صرف په دغه کلمې سره لمونځ شروع کول جائز وي.

د امام شافعي دليل: دا دی چي بېشکه له نبي ﷺ څخه الله اکبر را نقل سوی دی، لېکن اکبر د معرف باللام کېدلو په
 وجه د اکبر په مقابله کي زيات بليغ دی، نو حکه به دا الله اکبر قائم مقام وي.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي د الله تعالیٰ په صفاتو کي اَفْعَل (پر وزن د اسم تفضيل) او فَعِل (په معنی 'د فاعل')
 دواړه سره برابر دي، حکه چي له دې څخه د الله په صفاتو کي زياتوب ثابتول مراد نه دي، حکه په اصل عظمت او لوی
 والي کي د الله تعالیٰ سره هيڅوک برابر نه دی چي د اَفْعَل صيغه دي د زياتوب لپاره وگرځول سي، لکه څرنگه چي د
 بندگانو په صفتونو کي راځي نو اَفْعَل او فَعِل به دواړه د الله په صفاتو کي برابر وي. د دې په خلاف که هغه سړي په ښه
 توگه سره تکبير نه سو ويلای نو څرنگه چي د هغه په وس وي کي هغه ټول دي د تعظيم معنی اداء کړي، حکه چي دا
 سړي صرف پر معنی قادر دی، د تکبير پر الفاظو قادر نه دی.

د طرفينو دليل: دا دی چي په لغت کي تکبير د تعظيم په معنی سره راځي، د الله تعالیٰ قول دی: ورنک فکر يعني
 فطر او فلما رايته اکبر نه يعني عظمه. او د تعظيم معنی په هغو ټولو الفاظو سره پوره کيږي، کوم چي موږ ذکر کړل، نو
 حکه به د لمانځه شروع په هر هغه لفظ سره صحيح وي چي هغه د الله پر تعظيم دلالت کوي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د طرفينو زجهته الله دی، وقال العلامة وجملة الذحلي مذهب المال: وأجاز ابو
 حنيفة زجهته الله ومحمد زجهته الله افتتاح الصلوة بكل تمجيد خالصا لله تعالى فيه تكبير وتضليل كقول المصنف: الله أجَل، إلى أن قال

بشتمل علی معنی التطهیر فانصبه قوله الله اکبر ولو افتتح بقوله اللهم فالأصح أنه مجزئه لأن معناه یا الله (نقه اسلامي ج: ۱، ص: ۲۳۲).
[القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۷۱]

به فارسي زبه د قرائت کولو حکم (د فقهاؤ قولونه او دليلونه)

قوله المكتمة الصلاة بالفارسية بيا که يو سري په فارسي ژبه لمونځ شروع کړی **أَوْفَرَأَيْتَهَا بِالْفَارِسِيَّةِ** يا په لماتحه کي يې په فارسي ژبه قرائت وکړی **أَوْفَرَأَيْتَهَا وَشَيْ بِالْفَارِسِيَّةِ** يا يې څاروی حلال کړی او تسميه يې په فارسي وويله **وَهُوَ يُحْسِنُ الْعَرَبِيَّةَ** حل دا چي داسی په عربي ښه پوهېدی **أَجَزَأَوْشِدَ أَنْ حَقِيقَةً رَجَعَهُ اللَّهُ** نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز د ده لپاره دا جائز دي **وَقَالَ: لَا يُجْزِيهِ إِلَّا فِي الْعَرَبِيَّةِ** او صاحبين فرمايي: چي صرف په ذبيحه کي جائز دي **وَأَنْ لَمْ يُحْسِنِ الْعَرَبِيَّةَ أَجَزَأَوْ** او که هغه سري په عربي ښه نه پوهېدی نو دا جائز دي **أَمَّا الْكَلَامُ فِي الْإِفْتِتَاحِ فَمُعْتَدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ مِمَّ أَنْ حَقِيقَةً رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْعَرَبِيَّةِ** او د لماتحه د شروع کولو په باره کي چي کوم کلام دی نو د عربي په مسئله کي امام محمد رحمه الله د امام ابو حنيفه رحمه الله سره دی **وَمِمَّ أَنْ يُؤَسَفَ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْفَارِسِيَّةِ** او د فارسي په مسئله کي د امام ابو يوسف رحمه الله سره دی **لَأَنَّ لُغَةَ الْعَرَبِ لَهَا مِنَ النَّبِيَّةِ حُكْمٌ** چي عربي ژبي ته هغه فضيلت (او ارزښت) حاصل دی **مَا لَيْسَ لِقَوْمِهَا** چي هغه نوو وژبو لره نسته **وَأَمَّا الْكَلَامُ فِي الْقِرَاءَةِ فَوُجِدَ قَوْلُهُمَا أَنَّ الْقُرْآنَ إِشْمٌ لِيُظْهِرَ عَرَبِيٌّ** او پاته سود قرائت په باره کي کلام نو د صاحبينو رحمه الله د قول دليل دا دی چي قرآن د عربي کلام نوم دی **كَمَا تَقَالِي بِهِ النَّصُّ** لکه څرنگه چي نص په دې باره کي گویا دی **إِلَّا أَنَّ عِنْدَ الْعَجُزِ يُكْتَفَى بِالْعَرَبِيِّ** لکه څرنگه چي په وخت کي به پر معنی اکتفاء کيږي **كَالْإِجْمَاعِ** لکه اشاره (يعني لکه څرنگه چي په رکوع او سجدي بلندي د قدرت نه درلودلو په وخت کي په اشاره اکتفاء کيږي) **بِخِلَافِ الشَّيْبَانِيَّةِ** په خلاف د تسميې **لِأَنَّ الْبَلَدَ يُغْضَلُ بِكُلِّ لِسَانٍ** ځکه چي ذکر په هر ژبه سره حاصلېږي **وَلِأَنَّ حَقِيقَةً رَجَعَهُ اللَّهُ قَوْلَهُ تَعَالَى: وَإِنَّهُ لَفِي زُجُرِ الْأَوَّلِينَ [النجم: ۱۳۲]** او د امام صاحب رحمه الله دليل د الله تعالی دا فرمان دی: **وَإِنَّهُ لَفِي زُجُرِ الْأَوَّلِينَ** (او پېشکه قرآن په مخکينيو کتابونو کي وو) **وَلَمْ يَكُنْ فِيهَا بِهَذِهِ اللَّفْظِ** او په مخکينيو کتابونو کي قرآن په عربي ژبه نه وو **وَلِهَذَا يُجْزَى عِنْدَ الْعَجُزِ** هم په دې وجه د عجز په وخت کي په غير عربي بلندي هم (تلاوت) جائز دی **إِلَّا أَنَّهُ يَصِيرُ مُسَيِّئًا لِمَخَالَفَةِ السُّلَّةِ الْمُتَوَارِثَةِ** لېکن د سنت متوارثه د مخالفت په وجه به (په غير عربي بلندي) قرائت کونکی گنهگار وي **وَيُجْزَى بِأَيِّ لِسَانٍ كَانَ يَسُوَّى الْفَارِسِيَّةِ** او له فارسي ژبي څخه ملسو په هره ژبه کي (قرايت کول) جائز دي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحيح ده **لِأَنَّ تَلَوْنَهَا** د هغه آيت په وجه کوم چي موږ تلاوت کړی **وَالْعَرَبِيُّ لَا يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ اللَّفْظِ** او د ژبو په بدلون سره په معنی کي هيڅ بدلون نه راځي **وَالْخِلَافُ فِي الْإِفْتِتَاحِ**

او اختلاف په اعتبار کي دی وَلَا عِلَافَ فِي أَكْثَرِ مَا كَسَا او په دې خبره کي اختلاف نسته چي لمونځ نه فاسديږي وَيُرْوَى رَجُوعُهُ فِي أَكْثَرِ النَّسَائِ إِلَى قَوْلِهِمَا او په اصل مسئله کي د صاحبينو د قول و طرف ته د امام صاحب رجوع و انقل سوي ده وَعَلَيْهِ الْإِفْتِيَاءُ او هم پر دې اعتماد دی وَالْخُطْبَةُ وَالشَّهَادَةُ عَلَى هَذَا الْإِخْتِلَافِ په خطبه او تشهد کي هم دغه اختلاف دی وَلِي الْأَذَانِ يُعْتَبَرُ الشَّعَارُفُ او په اذان کي تعارف معتبر دی.

اللفات: ﴿عزلة﴾ نفیست، لوړ والی، (ارزښت)، ﴿نقل﴾ د نصر د باب ماضي صیغه ده: ویل، ﴿اعتقاد﴾ معتبر کېدل،

شمېرل، ﴿اتهام﴾ اشاره، ﴿الکثرة الشکوک﴾ هغه سنت کوم چي تر اوسه را روان دی، ﴿مطلقاً﴾ ترتیب کړی سوی

کلام، ﴿الحق﴾ قرآن او حدیث ته نص ویل کیږي، ﴿ثمر﴾ جمع ده، واحد یې ژکوړ دی: صحیفه، کتاب.

تشریح: په فارسي ژبه لمونځ شروع کول او په لمانځه کي دته په فارسي قرائت کول، او د شاري حلالولو په وخت کي

په فارسي ژبه تسمیه ویل مثلاً: بِاسْمِ خدایِ بزرگ ویل د امام اعظم رَحْمَةُ الله په نېز جائز دي، که داسې پر عربي ژبه قدرت لري او که یې نه لري، او صاحبین فرمایي: چي که پر عربي ژبه قدرت لري نو په فارسي ویل جائز نه دي، او د شاري حلالولو په وخت کي په فارسي ژبه بلکي په هره ژبه تسمیه جائز ده، او که پر عربي یې قدرت نه وي نو ټوله په فارسي ژبه باندي جائز دي.

په تکبیر تحریمه کي تفصیل دا دی چي امام محمد رَحْمَةُ الله په عربي ژبه کي د امام صاحب رَحْمَةُ الله سره دی یعني خرنگه چي د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز په عربي کي عموم دی او د امام صاحب په نېز په هر هغه کلمې او جملې سره لمونځ شروع کېدای سي چي هغه پر تعظیم دلالت کوي، هملارنگه د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز هم په هري داسي کلمې او جملې سره لمونځ په عربي ژبه شروع کېدای سي، او په فارسي ژبه کي د امام ابو یوسف رَحْمَةُ الله سره دی، یعني لکه خرنگه چي د امام ابو یوسف رَحْمَةُ الله په نېز پر عربي د قدرت سره سره په غیر عربي مثلاً په فارسي او نورو باندي لمونځ شروع کول جائز نه دي، هملارنگه د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز هم په غیر عربي مثلاً په فارسي او نورو باندي لمونځ شروع کول جائز نه دي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چي عربي ژبي ته یو ځانگړی فضیلت او ارزښت حاصل دی کوم چي بلي ژبي ته حاصل نه دی، د نبی ﷺ فرمان دی: تفضل لس العرب علی سائر الامة لنا عرب والقرآن عرب ولس أهل الجنة عرب، (عربي ژبه پر ټولو ژبو فضیلت لري، زه عربي یم، قرآن عربي دی، او د جنتیانو ژبه به عربي وي).

پاته سو د قرائت مسئله، نو د صاحبینو دلیل دا دی چي د کوم شي حکم چي په لمانځه کي سوی دی هغه د قرآن قرائت دی، او قرآن د هغه عربي الفاظو نوم دی کوم چي پر معنی دلالت کوي، او په مصاحفو کي مکتوب دی، او موږ ته په متونو نقل سره و انقل سوی دی، الله تعالی فرمایي: إنا جعلناه قرآنا عربيا، او فرمایي قرآنا عربيا غیر دی عوج لاهریتون، لنه دا چي مأمور به د قرآن کریم قرائت دی، او قرآن په عربي کي دی، نو ځکه به په عربي ژبه قرائت کول فرض وي، بلکي دې تقاضا خو دا ده چي په حالت د عجز کي دي هم عربي الفاظ نه پرېښوول کیږي، خو خبره دا ده چي د عجز په وخت کي په معنی باندي ځکه اکتفاء وکړی سوه چي تکلیف د ما لا یطلق لازم نه سي، لکه خرنگه چي یو سړی پر

رکوع او سجده باندې قدرت نه لري نو د هغه لپاره په رکوع او سجده کې صرف اشاره کافي ده، رکوع او سجده کول ضروري نه دي.

بغلاف التسمية الخ په خلاف د تسميې ويلو د بخاروي د حلالولو په وخت کې چې هغه په فارسي ژبه هم جائز ده، که څه هم په عربي ژبه قرت لري، ځکه چې دلته مقصود تسميه نه ده، بلکې ذکر دی، الله تعالیٰ فرمايلي دي: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ

لَوْلَا ذِكْرُ اللَّهِ عَلَيْهِ (سورة الأنعام: ۱۳۱) او ذکر په هره ژبه کېدای سي.

۵ امام ابو حنيفه دليل: دا دی چې الله تعالیٰ فرمايلي دي: والله لئن زير الأولين، (يعني قرآن په پخوانيو کتابونو کې وو)، معلومه سوه چې په پخوانيو کتابونو کې د قرآن معنی وه، نو ثابت سوه چې قرآن د معنی نوم دی، د نظم (الفاظو) نوم نه دی، او کله چې قرآن د ترجمې په توګه په لماتځه کې په فارسي ژبه وويل سي نو دا به د قرآن پر معنی د مشتمل کېدلو په وجه جائز وي، ځکه چې د قرآن قرائت خو پيدا سو، او څرنګه چې قرآن په مخکنيو کتابونو کې په عربي الفاظو سره موجود نه وو، نو ځکه به پر عربي الفاظو د قدرت نه درلودلو په وخت کې په فارسي ژبه قرائت کول جائز وي، لېکن ګنګاره به وي ځکه چې هغه د سنت متوارثه مخالفت وکړی.

دويم دليل: دا دی چې د فارس (پارس) خلکو له حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه څخه د خط په ذريعه دا غوښتنه وکړه چې زموږ لپاره په فارسي ژبه سوره فاتحه وليکه را وايې ستوه، سلمان فارسي رضي الله عنه په فارسي ژبه سورة الفاتحه وليکله، او هغو به په لماتځه کې سورت فاتحه په فارسي وويل، تر دې چې هغو عربي ژبه زده کړه، سلمان فارسي رضي الله عنه تر ليکلو وروسته سورت فاتحه نبي ﷺ ته وړېښکاره کړه، نبي ﷺ هيڅ انکار نه وکړی، نو له دې څخه هم ثابت سوه چې په لماتځه کې په فارسي ژبه قرائت کول جائز دي.

ويجز بأى لسان الخ صاحب هدايې رحمه الله فرمايي: لکه څرنګه چې په فارسي ژبه په لماتځه کې قرائت کول جائز دي، همدغه رنگه له فارسي ژبې څخه ماسوا په هره ژبه قرائت جائز دی، همدا صحيح قول دی. او د ابو سعيد رحمه الله قول دا دی چې امام ابو حنيفه رحمه الله صرف په فارسي ژبه قرائت کول جائز ګرځولی دی، له فارسي څخه ماسوا يې په نورو ژبو اجازت نه دی ورکړی، وجه يې دا ده چې فارسي ژبه د عربي سره نژدې ده، نو ځکه په فارسي کې د قرائت اجازت سوي ده، او څرنګه چې نورو ژبو ته دا نژديکت حاصل نه دی، نو ځکه په هغو قرائت کول جائز نه دي، او د صحيح قول دليل دا آيت وَلَهُ لَقْنِ زُيْر الْأَوَّلِينَ دی، ځکه څرنګه چې په مخکني کتابو کې په عربي ژبه قرآن نه وو همدارنګه په فارسي ژبه هم نه وو، دويم دليل دا دی چې بلي ژبې ته د قرآن د نقلولو په وخت کې اعتماد پر معنی کيږي او معنی د ژبو په اختلاف سره نه بدلېږي، نو ځکه په ترکي، هندي او هره ژبه کې جائز دی.

والخلافا في الاعتداد بالخ دې حاصل دا دی چې د صاحبينو او امام صاحب په مينځ کې چې کوم د عربي او غير عربي اختلاف دی هغه د اعتبار دی، يعنې د صاحبينو په نېز پر عربي ژبه د قدرت سره سره په غير عربي قرائت کول معتبر نه دی او د امام صاحب رحمه الله په نېز معتبر دی، پاته سوه د لماتځه د صحت مسئله نو لمونځ د دواړو په نېز صحيح دی، په دې سره د لماتځه په صحيح والي کې څه خبره نسته.

ديروى الخ فرمايي چې په اصل مسئله يعنې د قرائت بالعربية په سلسله کې امام صاحب رحمه الله د صاحبينو رحمه الله د مسلک و طرف ته رجوع وکړه، نو اوس د صاحبينو رحمه الله مسلک معتمد، مستند او مفتی به دی، او په عربي ژبه باندې

د پوهېدونکو لپاره په غیر عربي ژبه قرآن وبلل جائز نه دي، د دې رجوع روایت امام ابو بکر رازی رَحْمَةُ اللهِ بِيَان کړی دی. (منهاج ج ۱، ص ۲۹۱)

والخطبة الخ فرمایي چي په خطبه او التحیات کي هم د امام صاحب او صاحبینو په مینځ کي اختلاف دی، نو د امام صاحب په نېز خطبه او تشهد په فارسي او نورو ژبوو هم جائز دي، او د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز له عربي ژبي څخه ماسوا په بله ژبه جائز نه دي، او د اذان په سلسله کي د عرف اعتبار دی، یعني غوره او اصل مملعه دی چي اذان هم په عربي ژبه وي او په هغه کلمو سره وي چي په عامه توګه رواج دي، لېکن که په یو ځای کي په غیر عربي ژبه د اذان کولو رواج وي او خلګ په غیر عربي ژبه اداء سوي کلمې اذان ګڼي، نو دا هم جائز دي، ځکه چي د اذان مقصد اعلان او خبر ورکول دي، او د عرف په اعتبار سره د هر ځای او هري سیمي په اعلان کي فرق وي، فقط والله أعلم.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ دی، قال العلامة اكمل الدين الباقري رَحْمَةُ اللهِ (زېږی رجوعه) روی ابو بکر الرازی أن أبا حنيفة رَحْمَةُ اللهِ رجع إلى قولهما وعليه الاعتماد لتنزه منزلة الاجماع.

په “اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي” سره د لمانځه د شروع کولو حکم

وإن افتتحت الصلاة باللهم اغفر لي او که یو چا په اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي سره لمونځ شروع کړی لَا تَجْزُؤْ نو دا جائز نه دي لَأَنَّهُ مَشْهُوبٌ بِحَاجَتِهِ ځکه چي دا جمله د هغه پر حاجت مشتمله ده فَلَمْ يَكُنْ تَعْفِيتًا خَالِصًا نو خالص تعظیم نه سو وإن افتتحت بقرئته اللهم فقد قيل يجزئه او که چا په اللهم سره لمونځ شروع کړی نو یو قول دا دی چي جائز دي لَأَنَّ مَغْنَاهُ يَا الله ځکه چي د دې معنی ده: یا الله وَقِيلَ لَا يُجْزِئُهُ او بل قول دا دی چي جائز نه دي لَأَنَّ مَغْنَاهُ يَا الله أَمْتًا بِخَيْرِ ځکه چي د دې معنی ده: ای الله زموږ د خیر لراډه وکړې فَكَانَ سَوَاءً نو دا هم غوښتنه سوه.

اللفات: ﴿مَشْهُوبٌ﴾ کډ، مختلط، (مشمول).

تشریح: او که یو سړي لمونځ په اللهم اغفر لي سره شروع کړی نو د هغه لمونځ جائز نه دی، ځکه که څه هم اللهم اغفر لي د تعظیم معنی ورکوي، لېکن د تعظیم سره سره د ضرورت او حاجت معنی هم پکښي سته، نو ځکه په دې جملې سره لمونځ شروع کول جائز نه دي، ځکه چي د لمانځه د شروع کولو لپاره داسي جمله پکار ده چي خاص د تعظیم معنی ورکوي.

همدارنګه که یو سړي صرف په اللهم سره لمونځ شروع کړی نو د هغه د لمانځه په جواز او نه جواز کي دوه قولونه دي: (۱) دبصري د علماؤ قول دا دی چي په دې کلمې سره لمونځ شروع کېدای سي، ځکه چي د دې معنی ده: یا الله، نو دا د خالص تعظیم لپاره سوه، او په دې کي د حاجت او ضرورت هیڅ ګډون نسته (۲) دویم قول د کوفي د علماؤ دی چي په دې کلمې سره هم لمونځ شروع کول جائز نه دي، ځکه چي د دې معنی ده: ای الله! زموږ د خیر لراډه وکړې! لوښکاره ده چي په دې صورت کي دا کلمه پر خالص تعظیم دلالت نه کوي، نو ځکه به په دې کلمې سره لمونځ شروع کول جائز نه وي. (منهاج ج ۱، ص ۲۹۲)

په دې الفاظو سره ذکر کړی دی: **إِن مِّن السَّنة** وضع اليمين على الشمال تحت السرة، د دواړو حاصل دا دی چې حضرت علي عليه السلام فرمایلي دي: (په لماتځه کې راسته لاس پر چپه لاس ایښوول سنت دي)، دلته دا خبره د یادونې وړ ده چې دهليې په اصلي نسخه کې دا عبارت دا ډول لیکل سوی وو **لَقَوْلِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِن مِّن السَّنة** لکن ناوړه لیکوالانو دا لقوله عليه السلام لیکلی دی.

او په ابو داؤد کې راغلي دي: **عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَمْلِكُ فَوْضِعَ يَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى الْيَمْنَى فَرَأَاهُ النَّبِيُّ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيَمْنَى عَلَى الْيُسْرَى**، (روایت دی چې ابن مسعود رضي الله عنه لمونځ کوی، نو خپل چپه لاس یې پر راسته لاس کېښوی، نبی ﷺ چې ولیدلی، نو د ابن مسعود رضي الله عنه راسته لاس یې پر چپه لاس کېښوی)، دلته دا چې له دې روایاتو څخه ثابته سوه چې سنت د راسته لاس پر چپه لاس ایښوول دي، نو دا حدیثونه د امام مالک رحمته الله په خلاف حجت دي او زموږې منهج په ثابتېږي.

دویمه مسئله: دا ده چې راسته لاس به پر چپه لاس څنگه اېږدي؟ طریقه یې څنگه ده؟ د دې طریقه یې دا ده چې درست لاس ورغوی دي د چپه لاس د ورغوي پر شا کېږي، او د راسته لاس په بټه او غچنه گوته دي د چپه لاس مروند ونیسي. (متابه)

دویمه مسئله: د لاس د ایښولو د محلی ده، نو زموږ په نېز افضله او غوره دا ده چې تر نامه لاندې دي لاسونه ونیسي، او د امام شافعي رحمته الله په نېز پر سینه لاسونه ایښوول افضله دي.

د امام شافعي دلیل: د الله تعالیٰ دا قول: **فَقُلْ لِرَبِّكَ وَالْحَمْدُ**، (یعني د خپل رب لپاره لمونځ وکړه او پر سینه راسته لاس پر چپه لاس کېږد)، علامه ابن الهمام رحمته الله او صاحب د عنایه رحمته الله فرمایي چې مفسرینو ويلي دي: چې له واغړ څخه مراد راسته لاس پر چپه لاس ایښوول دي، دویم دلیل دا دی چې سینه د ایمان د نور محلی دی، نو ځکه په لماتځه کې دننه د دې حفاظت کول غوره دي.

زموږ دلیل: د حضرت علي عليه السلام اثر دی یعني: **إِن مِّن السَّنة** وضع اليمين على الشمال تحت السرة، او د سنت له لفظ څخه په هلمه توګه د رسول الله ﷺ سنت مراد وي، نو ثابته سوه چې تر نامه لاندې لاس ایښوول سنت دي.

دویم دلیل: دا دی چې تعظیم په دې کې دی چې تر نامه لاندې لاس کېښوول سي، او په لماتځه کې تعظیم مطلوب او مقصود وي، نو په دې وجه هم تر نامه لاندې لاس ایښوول افضله دي، صاحب د کفایه رحمته الله لیکلي دي چې تر نامه لاندې په لاس ایښوولو کې د اهل کتاب سره د مشابهت خطره هم لیري کیږي، او دا طریقه د عورت پتوالي ته هم زیات نژدې ده، نو په دې وجه هم تر نامه لاندې لاس نیول غوره دي.

جواب: د امام شافعي د دلیل جواب دا دی چې په واغړ سره دلیل نیول صحیح نه دي، ځکه چې په آیت کې له واغړ څخه مراد د لوی اختر تر لماتځه وروسته د قربانی د څاروي نحر کول (حلالول) دي. (متابه)

مخبره مسئله: دا ده چې لمونځ کونکی به لاسونه کله ونیسي، نو په دې باره کې د شیخینو رحمته الله منهج دا دی چې لاس نیول د ولایې سنت دی او له امام محمد رحمته الله څخه روایت دی چې د قرائت سنت دی، مطلب دا چې د شیخینو په نېز به لمونځ کونکی په ثناء کې لاسونه ونیسي، او د امام محمد رحمته الله په نېز به ثناء کې لاسونه ایله کوي، لکن کله چې قرائت شروع سي نو لاسونه به ونیسي.

والأصل أن كل الم صاحب د هدايې د لاس نيولو او ايله کولو په باره کي دا قاعده بيان کړې ده چي هره هغه ولاړه (قبيله) چي په هغې کي يو ذکر کول سنت وي، (يعني د ولاړي په جريان کي يو سنت ذکر ويل مشروع وي) نو په داسي ولاړه کي دي لاسونه نيسي، او کومه ولاړه چي داسي نه وي نو په هغې کي لاسونه نيول سنت نه دي، همدا قول صحيح دی، نو تر دې اصل لاندې به په قنوت او د جنازې په لماتڅه کي لاس نيول کيږي، ځکه چي په دې کي ذکر سنت او مشروع دی، يعني په قنوت کي دعاء ويل کيږي او د جنازې په لماتڅه کي درود شريف او نوري دعاوي ويل کيږي، او څرنگه چي په قومه او د اخترونو په تکبيرونو کي يو خاص سنت ذکر نسته، نو ځکه به په هغو کي لاسونه ايله کول (څړول) سنت وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د شيخينو رحمه الله دی، او صاحب د غنايه رحمه الله ليکلي دي: وبه کان يفتي شمس الائمة السرخسي رحمه الله وبراهن الائمة صدر الشهيد. (معيه ج ۱، ص ۲۹۳)؛ وقال العلامة الحسكي رحمه الله ووضع الرجل يمينه على يساره تحت سترته أخذاً رسخها بخنصره وابهامه، هو المختار الى أن كما فرغ من التكبير بلا إرسال في الاصحاح، (رد المحتار ج ۱، ص ۲۵۹). [القول راجع ج ۱، ص ۲۲]

په ثناء کي به څه ويل کيږي؟ (د فتهاؤ قولونه)

ثُمَّ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ إِلَى آخِرِهِ بيا دي لمونځ کونکی سبحانک اللهم ومحمدک تر آخره پوري ووايي **وَعَنْ أَن يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ يَسْمَعُ إِلَيْهِ قَوْلُهُ أَنْ رَجَعْتُ وَجْهِي إِلَى آخِرِهِ** او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دی چي د ثناء سره دي د الله تعالی قول **إِنْ وَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَى آخِرِهِ** پوري يو ځای کوي **لِرَوَايَةِ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَقُولُ ذَلِكَ** ځکه له حضرت علي رحمه الله څخه روايت دی چي نبي ﷺ به دا ويله **وَلَهُمَا رَوَايَةُ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** او د طرفينو لپاره د حضرت انس رضي الله عنه روايت دليل دی **أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ السَّلَاةَ كَبَّرَ وَقَرَأَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ إِلَى آخِرِهِ** چي کله به نبي ﷺ لمونځ شروع کړی نو تکبير به يې ووايي او سبحانک اللهم ومحمدک به يې تر آخره پوري وويله **وَلَمْ يَزِدْ عَلَى هَذَا** او پر دې به يې زياتوب نه کوي (بعضو شارحينو د ولم يزد ضمير حضرت انس رضي الله عنه ته راجع کړی دی) **وَمَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الشَّهْبَانِيُّ** او د امام شافعي رحمه الله روايت سوی حديث د تهجدو پر لماتڅه حمل سوی دی **وَقَوْلُهُ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ لَمْ يَزِدْ كَرْنِي الشَّاهِدِيُّ** او دا قول وجَلَّ ثَنَاؤُكَ په مشهوره حديثونو کي نه دی ذکر سوی **فَلَا يَنْبَغِي بَدَلُ الْفَرَاغِ** نو ځکه دي لمونځ کونکی دا په فرضي لمونځونو کي نه وايي **وَالْأَوَّلُ أَنْ لَا يَنْبَغِي بِالْثَنَاءِ قَبْلَ التَّكْبِيرِ** او غوره دا ده چي تر تکبير تحریمه مخکي دي يې **إِنْ وَجَّهْتُ (هم) نه وايي لِيَتَّعِلَّ النَّبِيُّ بِهِ** دي لپاره چي نيت د تکبير سره متصل (جوخت) سي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحيح ده.

• ترمج: أخرجه البيهقي في كتاب الصلاة، باب من روى الجمع بينهما، حديث رقم: ۲۲۵۱.

• القول راجع: قول الطرفين، كذا في مجمع الزجر ج: ۱، ص: ۹۲. [القول راجع ج: ۱، ص: ۷۳]

• ترمج: أخرجه البيهقي في كتاب الصلاة، باب الاستفتاح بسبحانك اللهم ومحمدك، حديث رقم: ۲۲۴۷.

اللفات: ﴿وَجْهَتُ﴾ د تفعیل د باب ماضی صیغه ده: مخ کول، مخ گرځول، ﴿لَوَيْزَةً﴾ د ضرب له باب څخه دجحد صیغه ده: زیاتوب کول، اضافه کول، ﴿مُكَاوِرٌ﴾ جمع ده، واحدېې مُكَاوِرٌ دی: د حدیث یو قسم دی. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی چې لمونځ گزاره به تر تکبیر تحریمه وړلو او تر ناله لاندې لاس نیولو وروسته ثناء یعنی سبحانک اللهم ومحمدک وتبارک اسمک وتعال جلتک ولا إله غیرک وایي، او د طرفینو رَجَعْنَا الله په نېز به صرف پر دغه ثناء اکتفاء کوي او له ثناء څخه ماسوا به بله دعاء نه وایي، امام ابو یوسف رَجَعْنَا الله فرمایي چې د ثناء سره سره هي اِن وجهت وجهي... تر آخره پوري هم وایي، ځکه چې د حضرت علي عليه په روایت کي دي چې نبي ﷺ به تر ثناء وروسته دا دعاء ويل.

د طرفینو دلیل: د حضرت انس عليه هغه حدیث دی چې په هغه کي له نبي ﷺ څخه صرف د ثناء ویلو ذکر سوی دی او نوره اضافه ځني ثابته نه ده، له دې حدیث څخه په ښکاره توګه دا فهمول کیږي چې په فرض لمونځونو کي به پر ثناء زیاتوب نه کوي، نو ځکه د امام ابو یوسف رَجَعْنَا الله زوایت فقهاؤ پر تهجدو حمل کړی دی، ځکه چې د فرائضو په مقلبه کي په نوافلو کي زیات وسعت سته. صاحب د هدایې فرمایي چې د لمونځ گزاره لپاره غوره دا ده چې تر نیت کولو وروسته او تر تکبیر تحریمه مخکي هم اِن وجهت... الخ نه ووايي، ددې لپاره چې په نیت او تکبیر کي اتصال راسي، او دیوېلي دعاء په ذریعه د دواړو په مینځ کي فصل رانه سي، ځکه چې تکبیر تحریمه د نیت سره یوځای کول ډېر غوره دي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د طرفینو رَجَعْنَا الله دی، قال عبد الله داماد آقندی رحمه الله: ولا يضر وجهت وجهي إلى آخره. إلى أن قال قبل الشروع ولا بعده وهو الصحيح المعتبر (جميع الاثر ج ۱، ص ۹۲). [القول الرابع، ج ۱، ص ۱۷۲]

تر قرائت مخکي د اَعُوذُ بِاللّٰهِ ویلو بیان

وَسْتَعِذُّ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ او لمونځ گزاره به پناه غواړي په الله سره له تر ټلي شيطان څخه (یعني اعدو بالله... الخ به وایي) **يَقُولُهُ تَعَالَى فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** (التعل، ۱۹۸) ځکه الله تعالی فرمایلي دي: کله چې تاسو قرآن وایاست نو په الله ﷻ له تر ټلي شيطان څخه پناه طلب کوئ **مَقْنَأًا: إِذَا أَرَدْتَ قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ** معنی یې دا ده: اِذَا اَرَدْتَ قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ (یعني کله چې تاسو د قرآن لوستلو اواره وکړی) **وَالْأَوَّلَى أَنْ يَقُولَ اسْتَعِذْ بِاللّٰهِ لِيُؤَافِقَ الْقُرْآنَ** او غوره دا ده چې استعید بالله من الشیطان الرجیم ووايي ددې لپاره چې د قرآن سره موافق سي **وَيُقَرَّبُ** وښه اَعُوذُ بِاللّٰهِ او اَعُوذ بالله من الشیطان الرجیم هم دې ته نژدې ده **ثُمَّ السَّعُودُ تَبَعٌ لِّلْقِرَاءَةِ دُونَ الثَّنَاءِ عِنْدَ لَيْنِ حَقِيقَةٍ** وَمُحْكِي رَجَعْنَا الله * بیا اَعُوذ بالله د طرفینو رَجَعْنَا الله په نېز د قرائت تابع ده، د ثناء تابع نه ده **لِمَا تَكُونُ دَهْنَةً** آیت په وجه کوم چې موږ تلاوت کړی **حَتَّى يَأْتِيَ بِهِ الْمُسَبِّحُ دُونَ الْمُتَقَدِّدِ** تر دې چې صرف به مسبوق اَعُوذ بالله وایي مقتدی

تشریح : مسئلہ : دادہ چي کله لمونځ گزاره له ښاء ويلو څخه فارغه سي نو دده لپاره حکم دادی چي تر الحمد لله ويلو مخکي ترمود (اعوذ بالله) ووايي، امام مالک رحمه الله فرمايي چي ترمودنی نه وایي.

ذوق دليلاً: دادی چي قرآن کريم په ټيکناره توگه دا اعلان کړی دی: **فَمَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَلْيُحَدِّثْ بِاللَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** (اتصل، ۹۸)، او د دې اعلان په وجه خو تر قرآن لوستلو مخکي تعوذ ويل واجب کېدل پکار دي، ځکه چي فلتمذ د امر صيغه ده، او امر د وجوب لپاره راځي، خو صاحب د عنايه وايي چي څرننگه سلفو حضراتو د تعوذ پر استوالي اجماع کړې ده، نو ځکه موږ هم دا سنت گرځوو. او دا تعوذ تر قرائت مخکي سنت دي، ځکه چي “قراءة القرآن” د “اذا أردت قراءة القرآن” په معنی سره دی، لکه: “اذا قمت الى الصلاة” چي د “اذا أردت” په معنی سره دی، نو ځکه به تعوذ تر قرائت مخکي ويل کيږي.

ثم التَّعَوُّذُ الْخَامُ دې حاصل دادی چې د طریفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نیز تعوذ د قرائت تابع دی، او د امام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نیز د ثناء تابع دی.

د امام ابو یوسف دلیل : خا دی چي تموذ تر ثناء وروسته دی او د دعاء کېللو په اعتبار سره د ثناء له جنس څخه دی، او د هر شي تابع تر هغه وروسته اداء کېږي، نو ځکه به تر ثناء وروسته تموذ ویل کېږي او د کوم سړي لپاره چي ثناء ویل سنت وی، د هغه لپاره به تموذ هم سنت وی.

د طرفینو ښه‌الله دلیل: دادی چې په قرآن کریم کې له انا قرأت شخه مراد انا دت قرأة القرآن دی، نو داهله صحیح کېدای سي چې کله موږ د قرأت تابع وگرځوو، نو ځکه موږ د تعوذ د قرأت تابع وگرځوو، لومړیو په نېز چې پر کوم سړی قرأت واجب وی د هغه لپاره تعوذ ویل سنت دی، مثلاً: مسبوق (هغه مقتدی چې د لقمه بعضي حصه څخې تېر؛

سوی وي، پر هغه قرائت واجب دی، نو د هغه لپاره به تعوذ ویل سنت وي، او څرنگه چې پر هغه مقتدي قرائت واجب نه دی چې ټوله لمونځ یې د امام سره نیولی وي، نو ځکه به د هغه لپاره تعوذ ویل سنت نه وي.

دیوخر الخ فرمایي: چې امام به داختر په لمونځونو کې تر تکبیرونو وروسته تعوذ وایي، ځکه چې داختر د لمونځونو په لولو وکتونو کې تر تکبیرونو وروسته قرائت ویل کیږي، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې تعوذ د قرائت تابع دی نه د ثناء.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د طرفینو دی، قال المنی غلار قادر النعمان، قد اختلفت الفاظ الفتوی فی الترجیح لکن الراجح قول الطرفين لأن قولهما موافق لنص القرآن، قال الله تعالى: قَدْ قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْمِعْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (النحل، ۹۸). (القول الراجح ج ۱، ص ۷۲۰)

د بسم الله ویلو بیان

وَيَكْرَهُ أَنْ يَبْسُمَ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ او لمونځ کونکی به بسم الله الرحمن الرحيم وایي هَكَذَا نَقَلَ ابْنُ الْمَسَاوِيهِ همدغه ښه په مشهوره حدیثونو کې را نقل سوي دي.

تشریح: فرمایي: څرنگه چې د لمونځ گزاره لپاره اَعُوذُ بِاللّٰهِ ویل سنت دي، همدارنگه د هغه لپاره بسم الله ویل هم سنت دي، دلیل او تفصیل به یې په لاندې عبارت کې ذکر سي. ښکاره دي وي چې زموږ په نېز بسم الله نه د سورة الفاتحه جزء ده او نه دیو بل سورت بلکې د سورتونو په مینځ د فصل کولو لپاره ده، په خلاف د امام شافعي رحمه الله.

په اعوذ بالله، بسم الله او آمین کې د سر او جهر بحث

وَيَكْرَهُ يَهْتِمُ او لمونځ کونکی به تعوذ (اعوذ بالله) او تسمیه (بسم الله) په کراره وایي يَقُولُ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:
أَرْبَعٌ يُفْنِيْنَهُنَّ الْإِسْمَ وَذَكَرُهَا الشُّعُودُ وَالنَّسِيْبَةُ وَأَمِيْنٌ ځکه ابن مسعود رحمه الله فرمایي: څلور شيان داسې دي کوم چې به امام په کراره وایي او له هغو څخه یې تعوذ، تسمیه او آمین (هم) ذکر کړل وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَجْهَرُ
بِالنَّسِيْبَةِ عِنْدَ الْجَهْرِ بِالْقِرَاءَةِ او امام شافعي فرمایي: چې تسمیه به په جهر (يعني په لوړ آواز) سره وایي د جهري قرائت په وخت کې لَمَّا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ جَهَرَ فِي صَلَاتِهِ بِالنَّسِيْبَةِ ځکه روایت سوی دی چې نبي ﷺ په خپل لماتځه کې بسم الله په جهر سره وويل قُلْنَا: هُوَ مَخْمُولٌ عَلَى التَّغْلِيمِ موږ جواب ورکوو: چې دا پر تعليم حمل کیږي لَأَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ كَانَ لَا يَجْهَرُ بِهَا ځکه حضرت انس رضی الله عنه خبر ورکړی دی چې رسول الله ﷺ به په جهر بسم الله نه وويل ثُمَّ عَنْ أَبِي حَنِيْفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ لَا يَلِيَنَّ بِهَا أَوَّلَ كُلِّ رَكْعَةٍ
بيا له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه روایت دی چې بسم الله به د هر رکعت په اول کې نه وایي كَالْتَعُوذِ لکه څرنگه چې

• تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلوة، في باب من رأى الجهر بسم الله الرحمن الرحيم، حديث رقم: ۲۲۵.

• تخریج: أخرجه دار قطنی في كتاب الصلاة، باب وجوب قراءة بسم الله الرحمن الرحيم في الصلاة، حديث رقم: ۱۱۲۳، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷.

• تخریج: أخرجه النسائي في كتاب الاقتراح، باب ترك الجهر بسم الله الرحمن الرحيم، حديث رقم: ۹۰۷.

اهوڏ الله (په هر رکعت کي نه ويل کيږي) وَعَنْهُ اَنْ يُّقَالَ بِهَا اِحْتِطًا او دويم روايت دا دي چي احتياطاً به بسم والله وايي وَمَوْقُوفُهَا او دا صاحبينو رَجَعْنَا الله قول (هم) دَي وَلَا يُقَالَ بِهَا يَزِيْنُ السُّورَةَ وَالْقَاتِحَةَ او د الحمد لله او سورت په مينځ کي به بسم الله نه وايي اِلَّا جِدَّ مُحَكَّدٌ رَجَعَهُ اللهُ مگر د امام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نيز قِرَاءَةُ يُلَّيْ بِهَا اِنْ سَلَاةَ الْمَخَافَةِ محکه (د هغه په نيز به) بسم الله په سري لمانځه (د الحمد لله او سورت په مينځ کي) وايي.

اللفظ: ﴿جِدَّ﴾ د افعال مضارع ده: په کراره او سوکه ويل، ﴿جَعَلَهُ﴾ توله، مجموعه، ﴿الْمَخَافَةِ﴾ د مغالطې د باب مصلدي: په پټه ويل، په کراره ويل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نيز په سري او جهري دواړو لمونځونو کي تموذ او تسميه په کراره ويل کيږي، لېکن امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي په جهري لمونځونو کي به تسميه هم په جهر سره ويل کيږي.

د امام شافعي دليل: هغه حديث دی کوم چي له حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه راټول سوی دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَلَّمَ بِيَمِينِهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ او همدا ډول روايت له حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت سوی دی، له دې څخه معلوميږي چي نبي ﷺ به تسميه جهراً (په زوره) ويلي، بيا صاحب دفتح القدير د نسائي او نورو په حواله سره د نعيم مجمر رَجَعَهُ اللهُ دا قول هم راټول کړی دی: صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه فَقَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ثم قرأ بلد القرأت حتى بلغ ولا الضالين، فقال امين، ثم يقول إذا سلم والذي نفسي بيده إنني لأشبهكم صلاة برسول الله ﷺ، (يعني ما په حضرت ابو هريره رضي الله عنه پسي لمونځ وکړي، هغه بسم الله الرحمن الرحيم وويله، بيا يې سورة فاتحه وويله بيا يې آمين ووايي او تر سلام گرځولو وروسته يې وفرمايل: چي زه په تاسو ټولو کي د لمانځه په حواله د رسول الله ﷺ سره زيات مشابه يم) يعني تر تاسو ټولو زما لمونځ د نبي ﷺ د لمانځه سره زيات مشابه دی، له دې واقعي څخه هم معلوميږي چي په جهري لمونځونو کي به تسميه جهراً ويل کيږي، ځکه حضرت ابو هريره رضي الله عنه چي کوم جهر کړی دی هغه به يقيناً له نبي ﷺ څخه راټول سوی وي. (فتح القدير ج ۱، ص ۲۹۶)

زموږ دليل: د حضرت ابن مسعود رَجَعَهُ اللهُ فرمان دی چي خلور شيان داسي دي چي امام به يې په کراره وايي او په دې خلور شيانو کي يې تسميه هم شمار کړه. دويم دليل: د حضرت انس رضي الله عنه دا قول دی: صَلَّيْتُ خَفَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَخَفَّ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَلَمَّا سَمِعَ أَحَدًا مِنْهُمْ يَجْهَرُونَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (يعني ما په نبي ﷺ او درې خليفه گانو پسي لمونځ کړی دی لېکن له يوه څخه مي بسم الله الرحمن الرحيم په زوره نه ده اورېدلي). دويم دليل: د حضرت ابن عباس رَجَعَهُ اللهُ دا روايت دی کوم چي حازمي تيان کړی دی: لَرَجِيحِ النَّبِيِّ ﷺ بِالْبِسْمَةِ حَتَّى مَلَتْ، (چي نبي ﷺ تر مرگه پوري بسم الله ﷻ په لمانځه کي اجهرأ ويلي نه ده)، همدارنگه امام طحاوي رَجَعَهُ اللهُ له ابن عباس رضي الله عنه څخه دا راټول کړي دي چي: الجهر قراءة الأعراب، (يعني بسم الله جهراً ويل د صحرايانو او کوچيانو) قرائت دی. له دې ټولو آثار او روايتونو څخه معلوميږي چي بسم الله په کراره ويل سنت دي، ځکه چي همدغه د نبي ﷺ او د صحابه وو معمول وو، او همدغه له دوی څخه راټول سوي دي.

جواب: پاته سود امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ هغه حديث چي په هغه کي د تسميه بالجهر خبره راغلې ده، نو د هغه يو جواب دا دی چي د اسلام په شروع کي تسميه او آمين او نور ټوله جهراً وژل کېدله، ليکن څه وخت چي دا آيت اُدعوا ربكم تضرعاً

و خفية را نازل سو، له هغه وخته څخه چې بند سو دویم جواب دادی چې د بسم الله او نورو سره متعلق د جهر روایتونه پر تعلیم او تعلّم (ښوونې او زده کړې) باندي حمل سوي دي، يعني تر کومه وخته چې په خلکو کي اسلامي تعلیمات عام سوي نه وو تر هغه وخته به په لمانځه او نورو کي د تعلیم لپاره په تسمیه، ثناء، تعوذ او نورو کي جهر کېدی، لکه څرنګه چې له حضرت عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چې هغه د تعلیم لپاره تر تکبیر تحریمه وروسته ثناء هم جهرأ ويلي ده.

ثم من ابن حنيفة رحمه الله الذي حصل دادی چې آیا تسمیه به د هر رکعت په شروع کي ويل کېږي یا به صرف د اول رکعت په شروع کي ويل کېږي، لکه تعوذ چې صرف په اول رکعت کي ويل کېږي، په دې سلسله کي د امام اعظم رحمه الله دوه روایتونه دي: (۱) اول روایت چې د هغه راوي حسن بن زیاد رحمه الله دی دادی: چې صرف د اول رکعت په شروع کي به تسمیه ويل کېږي، ځکه چې تسمیه د سورة الفاتحة جزء نه ده، بلکي د لمانځ د افتتاح (شروع کولو) لپاره ويل کېږي، نو د يوه لمانځه لپاره يو وار تسمیه ويل کافي دي، د هر رکعت په شروع کي تسمیه ويل ضروري نه دي. (۲) دویم روایت چې د هغه راوي امام ابو يوسف رحمه الله دی دادی: چې که احتیاطاً د هر رکعت په شروع کي تسمیه وويل سي نو غوره ده، ځکه چې د تسمیې د سورة فاتحه په جزء کېدلو او نه کېدلو کي اختلاف دی، نو د احتیاط تقاضا همدغه ده چې د هر رکعت په شروع کي وويل سي، همدغه د صاحبینو رحمه الله قول هم دی.

ولایل بها الخ فرمایي چې د سورة فاتحې او سورت په مینځ کي به بسم الله نه ويل کېږي، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز په سري لمونځونو کي د سورة فاتحې او سورة په مینځ کي تسمیه ويل مستحب دي، ځکه چې داسي کول د دې آیت فإذا قرأت القرآن... الخ سره زیات نژدې او مناسب دي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د صاحبینو رحمه الله دی، قال العلامة عبد الله داماد آقندی رحمه الله: اول كل ركعة عندهما وعند الامام في رواية اخرى عنه في الركعة الاولى فقط والاوّل احوط وعليه الفتوى (جمع الاثر ج ۱، ص ۹۵). اقول الرجوع ج ۱، ص ۱۷۶.

د الحمد لله سره د سورت یوځای کولو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)

ثم يقرأ الفاتحة الكتاب بيا به لمونځ کونکی سورت فاتحه (الحمد لله) وايي وَسُورَةً أَوْ فَلَاحَاتٍ مِنْ أَيْ سُورَةٍ شَاءَ او يو سورت يا درې آيتونه چې له کوم سورت څخه يې خوښه وي فَقَرَأَةً الْفَاتِحَةَ لَا تَتَعَيَّنُ رُكْنًا عِنْدَنَا نو د سورت فاتحه رکن کېدل زموږ په نېز متعين نه دي وَكَذَا مِمَّ السُّورَةِ إِلَيْهَا همدارنگه د سورت فاتحې سره د سورت يوځای کول هم (رکن نه دي) عِلَّا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي الْفَاتِحَةِ په سورت فاتحه کي د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی وَلِشَائِلِك رَحِمَهُ اللَّهُ فِيهَا او د امام مالک رحمه الله په دواړو کي اختلاف دی لَهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ • د امام مالک

رَحْمَةُ اللهِ دَلِيلٌ دَنْبِي ﷺ مَا قَوْلُ دِي لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَشُورَةٍ مَعَهَا فِي دُورَتِ فَاتِحِي اَوْ لَه سورتِ شَخْصِ
ماسوا لمونخ نه دی (یعنی لمونخ نه صحیح کبیری) وَلِلشَّافِعِيِّ رَحْمَةُ اللهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ
الْكِتَابِ اَوْ دَامام شافعی رَحْمَةُ اللهِ دَلِيلٌ دَنْبِي ﷺ مَا قَوْلُ دِي: چي له سورتِ فَاتِحِي شَخْصِ بغير لمونخ نه دی وَلَنَا قَوْلُهُ
تَعَالَى: فَاقْرَأْ مَا تَشَاءُ مِنَ الْقُرْآنِ الْعَظِيمِ (۱۲۰) اَوْ زموږ دَلِيلٌ دَالله تعالیٰ دا فرمان دی: وَايَسْتِ هغه کوم چي تاسو ته
په قرآن کي آسانه وي وَالْيَايَادُ عَلَيْهِ بِخَيْرِ الْوُاجِدِ لَا يُجُوزُ اَوْ پر قرآن کرم بلندي په خبر واحد سره زیاتوب جائز نه دی
لِئَلَّا يُرْجَبُ الْعَمَلُ لېکن خبر واحد عمل واجبوي قُلْنَا بِوُجُوهِهَا نو حُکْمه موږ دواړو (یعنی سورتِ فَاتِحِي اَوْ د سورتِ
يُوحَى کولو) ته واجب وایو.

تفویح: ﴿يُوحَى﴾ د تَعَمُّل ماضي ده: آسانه کېدل، ﴿قُلْنَا﴾ الْكِتَابِ سورتِ فَاتِحِي، (الحمد لله).
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز سورتِ فَاتِحِي ويل او بل سورت ورسره یوځای کول واجب دي، دامام
شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز سورتِ فَاتِحِي ويل رکن دي او دامام مالک رَحْمَةُ اللهِ په نېز سورتِ فَاتِحِي ويل او سورت ورسره یو
ځای کول دواړه رکن دي.

د امام مالک دَلِيل: دا دی چي نبي ﷺ په خپل دې فرمان لا صلاة إلا بفاتحة الكتاب و سوره معها کي د لا په ذریعہ له
سورتِ فَاتِحِي اَوْ ضَمَّ سورتِ شَخْصِ بغير د لمانځه نفی کړي دي (یعنی په کوم لمانځه کي چي سورتِ فَاتِحِي اَوْ بل سورت نه
وييل سي نو هغه بالکل لمونخ نه دی)، او ښکاره خبره ده چي د کوم شي په پرېښولو سره چي د لمانځه نفی کبيري نو هغه
رکن وي، نو حُکْمه به دا دواړه شيان د لمانځه رکن وي.

د امام شافعي دَلِيل: هم لا صلاة إلا بفاتحة الكتاب دی، او استدلال دامام مالک رَحْمَةُ اللهِ په توگه کوي.
وَمَوْجُود دَلِيل: د قرآن کرم دا آیت دی: فَاقْرَأْ مَا تَشَاءُ مِنَ الْقُرْآنِ. په دې آیت سره موږ په دې توگه دلیل نیسي چي الله ﷻ
تر ماتېش وروسته د من القرآن ذکر مطلق کړی دی، او قاعده دا ده: المطلق مجرى على إطلاقه، نو تر دې قاعدې لاندې به د
انفا ما يطلق عليه اسم القرآن په انلازه ويل فرض وي (یعنی صرف دومره انلازه به فرض وي چي پر هغه د قرآن اخلاق
وسي)، او له دې شخړه علاوه به د سورت ورسره یوځای کول، یا سورتِ فَاتِحِي ويل واجب وي.

جواب: وَالزِّيَادَةُ لَمْ يَلِدْ دې ځایه دامام مالک رَحْمَةُ اللهِ اَوْ دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دَلِيل جواب ورکوي، حاصل یې دا دی چي
وروره! د فرضیت او رکنیت ثابتولو لپاره ټینګ دلیل پکار دي، او په مذکورہ مسئله کي چي تاسو په کومو حدیثونو
سره د سورتِ فَاتِحِي اَوْ ضَمَّ سورتِ رکنیت ثابتوی هغه خبر واحد دی، او خبر واحد ظنی الثبوت وي چي په هغه سره
فرضیت یا رکنیت نه سي ثابتېدلای، نو حُکْمه به په دې حدیثونو سره ستاسو استدلال باطل وي؛ هو! اخبار آحاد عمل
واجبوي، یعنی د کوم عمل سره چي تعلق لري په هغه کي وجوب ثابتوي، نو حُکْمه موږ دا دواړه واجب گرځوو.

* تفویح: أخرجه الإمامة الستة في كتبهم: البخاري في كتاب التوحيد، باب سمى النبي ﷺ الصلاة عملاً، حديث رقم: ۷۵۳۴؛ و ابو داؤد في كتاب الصلاة، باب من ترك القراءة في الصلاة بفاتحة الكتاب، حديث: ۸۱۹.

د امام او مقتدي لپاره د آمین ویلو حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه)

إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ أَوْ كُلَّهُ جِي إِمَامٌ وَلَا الضَّالِّينَ وَوَابِي قَالَ آدِيْتَنُ نَوَامِدَ دِي آمِيْن وَوَابِي دِي قَوْلُهَا الْمُؤْتَمِّمُ أَوْ مَقْتَدِي دِي هَم آمِيْن وَوَابِي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • إِذَا آمَنَ الْإِمَامُ فَأَمَّتْنَا حُكْمَ نَبِي ﷺ فَرَمَائِلِي دِي: كُلَّهُ جِي إِمَامٌ آمِيْن وَوَابِي نَو تَسَو هَم آمِيْن وَايَلَسْت وَلَا مُتَمَتِّكَ لِضَالِّكَ رَحِمَهُ اللهُ فِي قَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِيْنٌ مِنْ حَيْثُ الْقِسْمَةِ أَوْ دَامَام مَالِك رَحِمَهُ اللهُ لپاره د نَبِي ﷺ په دې قول إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِيْن كِي د تَقْسِيم په اعتبار سره هېڅ دليل نسته لَكُنْهُ قَالَ فِي آخِرِهِ حُكْمَ نَبِي ﷺ د حديث په آخر كِي دَا (هَم) فَرَمَائِلِي دِي قَوْلُ الْإِمَامِ يَقُولُهَا (يعني امام به هم آمين وايي).

اللفظ: ﴿مُؤْتَمِّمٌ﴾ مقتدي، ﴿الْمُنْ﴾ د تفصيل د باب ماضي صيغه ده: آمين جريش، ﴿مُتَمَتِّكٌ﴾ دليل، د تيمسك حلي.

تشرېح: مسئله: دا ده چي د سورت فاتحي تر ختمېدلو وروسته چي كله امام ولا الضالين ووايي، نو امام او مقتدي دواړو لره آمين ويل پكار دي.

زموږ دليل: دا حديث دى: إِذَا آمَنَ الْإِمَامُ فَأَمَّتْنَا فَلَهُ مِنْ وَاقِي تَأْمِيْنُهُ تَأْمِيْنُ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، (كله چي امام آمين ووايي نو تاسو هم آمين وايست ځكه چي د چا آمين د فرشتو د آمين ويلو سره برابر سي نو د هغه تېر سوري ټوله گناهونه معاف كيږي)، امام مالك رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي صرف مقتدي به آمين وايي، امام به آمين نه وايي.

د امام مالك دليل: دا حديث دى: إِذَا قَالَ الْإِمَامُ "وَلَا الضَّالِّينَ" فَقُولُوا آمِيْن، پوره حديث مسلم داسي را نقل كړى دى: إِذَا جَمَعَ الْإِمَامُ لِيُؤْتِرَهُ فَلَا تَخْتَلَفُوا عَلَيْهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا قَرَأَ فَامْتُوا وَإِذَا قَالَ "وَلَا الضَّالِّينَ" فَقُولُوا آمِيْن، (امام خو جوړ سوي د دې لپاره دى چي د هغه اقتداء وكړي سي، نو ځكه تاسو له هغه څخه اختلاف مه كوئ، كله چي هغه تكبير ووايي نو تاسو تكبير وايست، او كله چي هغه قرائت كوي نو تاسو چپ اووسئ، او كله چي هغه ولا الضالين ووايي، نو تاسو آمين وايست)، امام مالك رَحِمَهُ اللهُ په دې حديث سره په دې توگه دليل نيسي چي نبي ﷺ د امام او مقتدي په مينځ كې تقسيم كړى دى، نو د امام په برخه كې د قرائت پوره كول دى، او د مقتدي په برخه كې آمين ويل دي، او څرنگه چي تقسيم د شرك منافي دى، نو ځكه به په آمين ويلو كې امام او مقتدي دواړه شريك نه وي، بلكي صرف مقتدي به آمين وايي.

جواب: د امام مالك رَحِمَهُ اللهُ د حديث جواب دا دى چي د دې حديث په آخر كې راغلي دي: قَوْلُ الْإِمَامِ يَقُولُهَا، يعني امام به هم آمين وايي نو معلومه سوه چي له دې حديث څخه تقسيم او وېش مراد نه دى.

• تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلاة، باب التأمین وراء الإمام، حديث رقم: ۹۳۶.

• تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلاة، باب التأمین وراء الإمام، حديث رقم: ۹۳۵.

آمین به خرنه ويل كېږي

قال: وَيُخَوِّفُهَا فرمايي: چي امام لو ټوله خلگ به آمين په كراره وايي إِنَّمَا رَوَيْنَاهُ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ
تَعَالَى عَنْهُ د هغه دليل په وجه كوم چي مويو د ابن مسعود رضي الله عنه په حديث سره بيان كړي رَوَاهُ دَعَاءُ فَيَكُونُ مَبْنًى عَلَى
الْإِغْفَارِ او په دې وجه هم چي آمين دعاء ده نو حكه به د دې بنياد په اخفاء باتلدي وي وَالْبَدَلُ وَالْقَصْرُ فِيهِ وَجْهَانِ او په
 آمين كي دوه لغتونه دي يعني مذ او قصر وَالشَّيْءُ فِيهِ عَيْنٌ فَلَيْشَ لَكِنْ آمِينَ مشد ويل بشكوه غلطې ده.

اللغات: ﴿الْمَقْصُودُ﴾ د افعال مضارع ده: په پته او كراره ويل، ﴿عَدَّ﴾ كشول، لوېږدول، ﴿غَفَرَ﴾ كوچني كول، دمذذ،
﴿فَاجَشَ﴾ بد، هغه چي بد معلوميږي.

تشرېح: زموږ په نېز د امام لو ټولو مقتديانو لپاره آمين په كراره ويل سنت دي، لو امام شافعي رحمه الله وايي چي په جهري
 سره دي يې وايي.

د امام شافعي دليل: د ابو داؤد روايت دی: عن وائل بن حجر قال كان رسول الله إذا قرأ ولا الضالين قال آمين ورفع بها صوته.
 او په ترمذي كي راغلي دي ومذ بها صوته، (يعني وائل بن حجر رضي الله عنه وايي چي كله به نبي ﷺ ولا الضالين ووايس نو آمين به
 يې ووايس او په آمين سره به يې خپل آواز پورته كړي).

زموږ دليل: د ابن مسعود رضي الله عنه حديث دی كوم چي مخكي تېر سو يعني: قال اربع يخفيهن الامم التمتع ويسر الله الرحمن
 الرحيم والهم ربنا لك الحمد و آمين، او په يوه روايت كي راغلي دي: خمس يخفيهن الامم. له دې روايت څخه هم د آمين
 كرار ويل ثابتيږي. دويم دليل: دا دی چي آمين د استعجب په معنى سره دی، او د استعجب معنى ده: اي الله! (زموږ دعاء)
 قبوله كړه (يعني د استعجب لفظ دعاء ده)، او په دعاء كي به اخفاء (كراروالی) وي، حكه چي الله فرمايلي دي: لَا تُخَوِّفُونَ
تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً. نو حكه به په آمين كي اخفاء كول سنت وي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چي علقمه بن وائل چي له خپل پلار وائل څخه كوم روايت كړی دی په هغه
 كي خفض به صوته راغلي دي، نو د تعرض په وجه سره دواړه دليلونه د استدلال وړ نه دي، او د ابن مسعود رضي الله عنه حديث
 كوم چي زموږ دليل دی، د استدلال وړ دی.

والبد والقصر: الخ صاحب د هدايي فرمايي چي د آمين په الف كي دمذ او قصر دواړه صورتونه جائز دي، يعني په مد سره
 ويل هم جائز دي، او بغیر له مدو ويل هم جائز دي، لېکن آئين په تشديد سره ويل صحيح نه دي، بلكي دا بشكوه غلطې
 ده، او د بعضي علماؤ په نېز خو لمونځ هم فاسدوي.

فايدو: د آمين د لفظ همزه بعضي خلگو مملوه ويلې ده او بعضي خلگو مقصوره ويلې ده، خو بشكوه دي وي چي په
 دواړو صورتونو كي به د فوېل وزن پاتېږي، نو د مملوده ويلو په صورت كي به الف د اشباع وي، او د مملوده ويلو دليل
 يې د "مجنون" د شاعر دی: ويرحم الله عبداً قال آميناً، په دې كي آمين مملوده استعمال سوی دی، او په دې كي آخري الف
 هم د اشباع دی.

د رکوع په وخت کې تکبیر ویل

قَالَ: ثُمَّ يَكْبِتُ فَرَمَايِي: چې بیا به لمونځ کونکي تکبیر ووايي وَرَكَعُ اَوْ رُكُوعٌ به وکړي وَلِلْجَامِعِ الصَّغِيرِ: وَيَكْبِتُ مَعَ الْإِنْحِطَاطِ او په جامع صغیر کې راغلي دي: چې د تیتېدلو سره دي تکبیر ووايي لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * كَانَ يَكْبِتُ عِنْدَ كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ حُكْمٌ چي نبي ﷺ به د هر وار کښته کېدلو او را پورته کېدلو سره تکبیر وایی وَخِلَافِ الشُّكْرِ حَذَقًا او تکبیر به په ښه قصر (لنډون) سره وایی لِأَنَّ الْبَدَنَ أَوَّلُهُ خَطَأٌ مِنْ حَيْثُ الدِّينُ حُكْمٌ چي د تکبیر په شروع کې مد کول دیني غلطی ده لَکُونَهُ اسْتِفْهَامًا حُكْمٌ چي د استفهام دی وَفِي آخِرِهِ لَحْنٌ مِنْ حَيْثُ اللَّفْظُ او د تکبیر په آخر کې مد کول لغوي غلطی ده.

اللفات: ﴿الإنحطاط﴾ د انفعال مصدر دی: کوږ والی، کښته والی، تیتوالی، ﴿خفص﴾ د ضرب مصدر دی: کښته کېدل،

لاندي کېدل، ﴿لحن﴾ غلطی، خطا.

تشریح: مسئله: دا ده چې لمونځ کونکي دي تر قرائت پوره کولو وروسته بغیر له څه ځنډه تکبیر ووايي، او بیا دي رکوع وکړي، دامام قلوي رحمه الله په نېز هم دا مذهب صحیح دی، او په جامع صغیر کې دي چې رکوع ته د تللو په وخت کې به تکبیر وایی، يعني رکوع ته د تیتېدلو په وخت کې به تکبیر شروع کوي، امام طحاوي رحمه الله فرمایي چې همدا صحیح ده.

دلیل: دا دی چې نبي ﷺ به د هر کښته کېدلو او پورته کېدلو په وخت کې تکبیر وایی، د دې روایت ابن مسعود رحمه الله داسې کړی دی: کَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَكْبِتُ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَقَعْدٍ وَأُبُوكْرُو عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، (يعني نبي کریم ﷺ او شيخینو رضي الله عنهما به د هر کښته والي او پورته والي او د ولاړي او ناستي په وخت کې تکبیر وایی)، نو په دې حدیث سره هم رکوع ته د تللو په وخت کې تکبیر ویل ثابت سوه.

ويحذف الف د دې حاصل دا دی چې په الله اکبر کې به نه په شروع کې مد کوي او نه په آخر کې، په شروع کې د مد کولو مطلب دا دی چې د الله الف په مد سره اداء کړی سي لکه الله، حکه چې دلته بیا د استفهام معنی ورکوي، او د الله اکبر معنی به سي: آیا الله غټ دی؟ حال دا چې د شریعت له رويه د معنی بالکل غلطه ده، حکه چې د تکبیر په ذریعه سره د خدای لویی ثابتېږي، شک او تردد نه ثابتېږي.

همدارنگه په آخر کې د مد کولو مطلب دا دی چې په دویم لفظ يعني اکبر کې الف د زبر (زور) پر حالي په مد سره وویل سي يعني اکبر وویل سي، نو دا هم غلطی ده، حکه چې په دې صورت کې یې ترجمه داسي کیږي چې: الله آیا غټ دی؟ او ښکاره ده چې دا ترجمه هم بالکل غلطه ده او د شریعت له نظره خلاف ده، همدارنگه د اکبر په آخر کې مد کول هم يو ډول لغوي غلطی ده، نو حکه لمونځ گزار ته له داسي غلطیو څخه ځان ساتل پکار دي او بالکل په صحیح توګه سره الله اکبر ویل پکار دي.

د رکوع طريقه او تسبیح

وَيَقْبِضُ بِكَفِّهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ اَوْ لَمَوْنَحْ كُونَكِي به په خپلو دواړو لاسو سره خپل دواړه ښکونان نیسي وَيَقْبِضُ بِكَفِّهِ أَصَابِعِهِ او د گوتو په مینځ کې به پراخي راولي (یعني د گوتو په مینځ کې به فاصله راولي) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ لَأَنْتَ رَجُلٌ اللَّهُ عَنْهُ • حُكْمُهُ نَبِيٌّ عَلَيْهِ حضرت انس عَلَيْهِ ته فرمایلي وو إِذَا رَكَعْتَ فَصَمِّ بِذَلِكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ کله چې ته رکوع کوي نو خپل دواړه لاسونه پر خپلو دواړو ښکونانو اېده وَقَبْضُ أَصَابِعِكَ او دخپلو گوتو په مینځ کې پراخي راوله وَلَا يَنْدُبُ إِلَى الشَّرِيعِ إِلَّا فِي هَذِهِ الْحَالَةِ او صرف په دغه حالت کې (د گوتو) پراخوالی مستحب دی لِيَكُونَ أَمْكَنُ مِنَ الْأَخْذِ ددې لپاره چې په ښه توګه سره (د ښکونانو) نیول ممکنه وي وَلَا إِلَى الْقَبْلِ إِلَّا فِي حَالَةِ السُّجُودِ او د گوتو یو ځای کول (جوختول) صرف د سجده په حالت کې مستحب دی وَقَبْضُ أَصَابِعِكَ عَلَى الْعَادَةِ یو له ذکر سوو حالتونو څخه علاوه به گوتي پر خپل عادت پرېښوول کیږي وَيَسْكُطُ قَهْرُهُ او لمونځ کونکي به خپله ملا (په رکوع کې) غوړوي (یعني خپله ملا به هواره ساتي) لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ • كَانَ إِذَا رَكَعَ يَسْكُطُ قَهْرُهُ • حُكْمُهُ کله چې به نبي عليه السلام رکوع کوله نو ملا به یې هواره ساتله وَلَا يَقْرَأُ رَأْسَهُ وَلَا يَتَكَبَّرُ او لمونځ کونکي به (په رکوع کې) نه سر پورته کوي او نه به یې کبته کوي (تیتوي) لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ • كَانَ إِذَا رَكَعَ لَا يُصَوِّبُ رَأْسَهُ وَلَا يَقْبِضُهُ حُكْمُهُ نبي عليه السلام چې به کله رکوع کوله نو نه به یې سر کبته کوي او نه به یې پورته کوي وَلَا يَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا او (په رکوع کې به) درې واره سبحان رب العظیم وایي وَذَلِكَ أَذْنَاءُ او درې واره ددې کمه انداز ده لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ لِي رُكُوعِي سُبْحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ ثَلَاثًا حُكْمُهُ نبي عليه السلام فرمایلي دي: کله چې په تاسو کې څوک رکوع کوي نو هغه دي په رکوع کې درې واره سبحان رب العظیم وایي وَذَلِكَ أَذْنَاءُ او دایې کمه انداز ده أَنْ أَذْنُ كَمَالِ الْجَمْعِ یعني د جمعي د کمال کمه انداز ده.

اللفات: ﴿رُكْبَتَا﴾ تشبیه ده، واحد یې رُكْبَةٌ دی: ښکون، ﴿يَسْكُطُ﴾ د نصر د باب مضارع صیغه ده: غوړول، ﴿يَقْبِضُ﴾ د تفعيل د باب مضارع صیغه ده: غوړول، ﴿يَقْبِضُ﴾ د اهم د نصر د باب مضارع ده: مستحب کېدل، ﴿يَقْبِضُ﴾ د تفعیل د باب مضارع صیغه ده: پورته کول، سیله کول، ﴿يَتَكَبَّرُ﴾ د ضرب د باب مضارع صیغه ده: سر کبته کول.

• تخریج: ابو داود فی کتاب الصلاة، باب الصلاة من لا یقیم صله فی الركوع، حدیث رقم: ۸۵۹، ۸۶۳.

• تخریج: أخرجه ابن ماجة فی کتاب الاقامة، باب الركوع فی الصلاة، حدیث رقم: ۸۷۲.

• تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الصلاة، باب ما جاء فی وصف الصلاة، حدیث رقم: ۳۰۴.

• تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصلاة، باب مقدار الركوع والسجود، حدیث رقم: ۸۸۶.

تشرېح: په دې عبارت کې درکوع طريقه او درکوع تسبیح بیانېږي. نو درکوع سنت طريقه داده چې لمونځ کونکې دې په خپلو دواړو لاسونو خپل دواړه زنگونان ونيسي، او د لاس گوتې دې پراخه پرېږدي، او دواړه پندۍ دې سيده ولري.

هليل: دادی چې نبی ﷺ حضرت انس رضی الله عنه ته (کوم چې د نبی ﷺ خادم وو) وفرمایيل: اې بچیه! کله چې ته رکوع کوي نو دواړه لاسونه پر زنگونانو اړېده، او خپلې گوتې پراخې لره.

ویندې الم صاحب د هدایې رحمة الله فرمایي چې درکوع په حالت کې گوتې پراخه کول (غوړول) مستحب دي، د دې لپاره چې په گوتو باندې زنگونان په ښه ډول سره ونيول سي، او له رکوع څخه ماسوا په بل حالت کې گوتې پراخه ساتل مستحب نه دي، او د سجدې په حالت کې د لاس گوتې یو ځای کول (جوختول) مستحب دي، د دې لپاره چې د گوتو سروڼه د قبلي طرف ته متوجه سي، له دې دواړو حالتونو څخه به ملسوا په نورو حالتونو کې گوتې پر خپل حالت پرېښوول کیږي، یعنې نه به سره یو ځای کیږي او نه به سره پراخه کیږي بلکې خپل پر طبعي حالت به ایښوول کیږي، د رکوع په حالت کې به لمونځ کونکې ملا دومره اندلزه هواره او برابره ساتي چې که پر ملا له لورې څخه ډکه پیاله (کوپ) کښېښوول سي نو هغه به پر خپل ځای ولاړه پاته وي او نیوري به نه.

هليل: دادی چې نبی ﷺ به کله رکوع کوله، نو خپله شا به یې هواره او برابره ساتله، د حضرت هاشمي رضی الله عنه روایت دی: **أنه كان يبتذل لو وضع على ظهره قذح ماء تستقر (يعني نبی ﷺ به ملا دومره هواره ساتله چې که د هغه پر ملا د لوبو ډکه پیاله ایښوول سوې وای نو هغه به پر خپل ځای پاته وای یعنې نیورېدلای به نه).**

ولا یرفع رأسه الم صاحب د قنوري رحمة الله وایي چې درکوع په حالت کې به سر نه پورته کوي او نه به یې کښته کوي، یعنې د کوناتو سره به یې برابر وي، دلیل یې دا چې کله به رسول الله ﷺ رکوع کوله، نو خپل سره به یې نه کښته کوی او نه به یې پورته کوی.

د رکوع تسيحات: درکوع تسيحات دادي: چې درې واړه به سجدت رب العظير وایي، درې واړه یې وبل کمه اقتدره ده، کښې پنځه یا اووه یا له دې څخه یې زیات هم ویلای سي، دلیل د نبی ﷺ دا قول دی: **إذا ركع أحدكم فليقل في ركوعه سجدات رب العظير ثلثا، (يعني کله چې په تاسو کې څوک رکوع کوي نو په خپله رکوع کې دې درې واړه سجدت رب العظير وایي)** او درې واړه د جمع د کمال او بشپړ تیا کمه درجه ده.

په قومه کې به امام او مقتدی څه وایي؟ (د فتاواؤ قولونه)

ثم يركع رأسه بیا به امام خپل سر را پورته کړي **ويكول: سَمِعَ اللَّهُ لَيْنَ حَيْدَةٍ** او سم الله لمن حده به وایي **ويكول: الموتر: رَمَى لَكَ الْحَدَّ** او مقتدی به رڼا لک الحمد وایي **وَلَا يَكُونُ إِلَّا إِيمَانًا وَحْدًا لَنْ حَقِيقَةٍ رَحِمَهُ اللَّهُ** او د امام ابو حنیفه رحمة الله په تېره به امام ربنا لک الحمد نه وایي **وَلَا يَكُونُ إِلَّا لِنَفْسِهِ** او صاحبین رحمة الله فرمایي چې په خپل زړه کې به یې وایي **لِذَا رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** د هغه حدیث په وجه کوم چې له حضرت ابو هريره رضی الله عنه څخه روایت سوی دی **أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْعَلُ بَيْنَ الذِّكْرَيْنِ** چې نبی ﷺ به دواړه ذکرونه جمع کوله **وَلَأَنَّهُ عَرَّضَ**

غَيْرُهُ فَلَا يَنْتَسِلُ نَفْسَهُ او په دې وجه هم چي امام مقتديان دې ته وهڅول نو خپل ځان به نه هږوي وَلَا يَنْ حَبِثَةً رَحِمَهُ اللَّهُ
قَوْلُهُ * عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی إِذَا قَالَ الْإِمَامُ سُبْحَانَ اللَّهِ لَمْ يَنْ حَبِثَةً
چي کله امام سمع الله لمن حمده ووايي فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ نو تاسو ربنا لک الحمد وایاست هَذِهِ قِسْمَةٌ دا
تقسیم (وېش) دی وَأَنَّهَا ثَلَاثُ الشِّرْكََةِ او تقسیم د شرکت منافي (ضد) دی وَلِهَذَا لَا يَأْتِي الشُّؤْمُ بِالشَّيْبِ عِنْدَنَا نو
ځکه به زموږ په نېز مقتدی سمع الله لمن حمده نه وایي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی وَلَا يُكْفَرُ
تَحْيِيدَهُ بَعْدَ تَحْيِيدِ الْبَقْدِيِّ او په دې وجه هم چي د امام ربنا لک الحمد به د مقتدي له ربنا لک الحمد څخه
وروسته واقع سي وَهُوَ خِلَافُ مَوْضُوعِ الْإِمَامَةِ او دا دامامت له شان (او مرتبې) څخه خلاف دي وَمَا رَوَاهُ مَحْمُودٌ عَنْ
حَالَةِ الْإِنْفِرَادِ او صاحبینو چي کوم روایت کړی دی هغه د منفرد والي پر حالت حمل سوی دی وَالشُّعْرُ دُجَيْهٌ
يَنْتَهِي إِلَى الْأَمْرِ او منفرد به د صحیح قول مطابق دواړه ذکر و نه جمع کوي وَإِنْ كَانَ يُرْوَى الْإِكْتِفَاءُ بِالشَّيْبِ که څه هم
دا روایت سته چي منفرد به صرف پر سمع الله لمن حمده اکتفاء کوي وَيُرْوَى بِالشَّحِيدِ او یو روایت دا هم سته چي
منفرد به صرف پر ربنا لک الحمد اکتفاء کوي وَالْإِمَامُ بِالذَّلَالَةِ عَلَيْهِ آتٍ بِهِ مَعْنَى او امام په ربنا لک الحمد د دلالت
کولو په وجه د معنی په توګه د ربنا لک الحمد اداء کونکی سو.

اللفاظ: ﴿عَلَّاهُ﴾ د تفعیل د باب ماضي صیغه ده: ترغیب وړکول، پارول، هڅول، ﴿تُسْمِعُ﴾ سمع الله لمن حمده
ویل، ﴿تَحْيِيدُ﴾ ربنا لک الحمد ویل.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي دا خبره په یاد لرئ! چي تسمیع د سمع الله لمن حمده مخفف دی، او تحمید د ربنا لک
الحمد مخفف دی، حنفي عالمان خو پر دې خبره متفق دي چي که لمونځ ګزاره یوازې لمونځ کوي (یعني منفرد وي) نو
تسمیع او تحمید به دواړه وایي، همدارنګه که یو سړی په بل چا پسي لمونځ کوي نو هغه به صرف تحمید وایي، لېکن
اختلاف په دې کي دی چي امام به په خپله دواړه وایي او که به صرف پر تسمیع اکتفاء کوي، د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ
مسلك دا دی چي امام به صرف پر تسمیع اکتفاء کوي او تحمید به نه وایي، او د صاحبینو رَحِمَهُمُ اللَّهُ مسلك دا دی چي د
منفرد په ډول به امام هم تسمیع او تحمید دواړه جمع کوي.

د صاحبینو دلیل: د حضرت ابو هريره رضی الله عنه دا حدیث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الذِّكْرَيْنِ، او په صحیحین کي
د حضرت ابو هريره رضی الله عنه یو بل حدیث هم دی ته نژدې سته چي دهغه په آخر کي راغلي دي: ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ مَنْ حَمَدَهُ
حِينَ يَرْفَعُ صَلْبَهُ مِنَ الرُّكُوعِ ثم يقول وهو قائم ربنا لک الحمد... اللهم، (یعني نبي ﷺ چي به کله له رکوع څخه خپله ملا
راپورته کوله نو سمع الله لمن حمده به یې وایي، او بیا به یې د ولاړي په حالت کي ربنا لک الحمد وایي)، له دې دواړو
روایتونو څخه د صاحبینو رَحِمَهُمُ اللَّهُ استدلال په دې توګه دی چي په دې روایت کي له نبي ﷺ څخه جمع بین التسمیع

والتحميد ثابت سو، او نبي ﷺ به په خپل ژوند مبارک کي زياتره او اکثره امامت وړکوي، نو معلومه سوه چي نبي ﷺ به امامت په حالت کي جمع بين الذکرين کوله، نو ځکه موږ هم دا امام لپاره سنت او مستحب وگرځول، که څه هم هغه يې په زړه کي ووايي.

د صاحبينو عقلي دليل: دا دی چي کله امام په تسميع ويلو سزه مقتديان پر ذکر را هڅوي او ذکر ترغيب وړکوي، نو عقلاً هم دا خبره په ذهن کي راشي چي امام دي په خپله هم هغه ذکر ادا کړي، ځکه چي هغه ته دا په ښه توگه معلومه ده چي داسي نه کولو په صورت کي به د آثار وروالت بالبر وتنسوت أنفسکرتروعيد لاندي راسي.

د امام صاحب دليل: ولأبي حنيفة رحمه الله له دې حايه د امام صاحب دليل بيانوي حاصل يې دا دی چي نبي ﷺ فرمايلي دي کله چي امام سمع الله له حده ووايي نو مقتدي به ربنا لک الحمد وایي، او د نبي ﷺ دا فرمان په اصل کي د امام او د مقتدي لپاره د تقسيم او وېش حيثيت لري، يعني پر دې موقع د اماما وظيفه تسميع ده او د مقتديانو وظيفه تحميد ده، نو کله چي د امام او مقتديانو په مينځ کي تقسيم وکړی مو، نو اوس د امام يا د مقتدي لپاره د دې دواړو جمع کول د نبي ﷺ د فرمان هم خلاف دي او له تقسيم څخه هم منافي دي، نو ځکه زموږ په نيز (د امام صاحب په نيز) به امام تحميد نه وایي، او مقتدي به تسميع نه وایي، که څه هم د امام شافعي رحمه الله په نيز د مقتدي لپاره تسميع هم جائز ده، لېکن زموږ په نيز به په اتفاق سره مقتدي تسميع نه وایي.

د امام صاحب عقلي دليل: دا دی چي د امام په حق کي د امامت شان دا دی چي مقتدي به دده اتباع او تابعلاري کوي، او د تابعلاري مفهوم هغه وخت ثابتېږي چي کله امام مخکي تحميد ووايي او مقتدي وروسته تحميد ووايي، حال دا چي په مذکورده مسئله کي چي کله امام سمع الله له حده ووايي، نو د مقتديانو پر ژبه د ربنا لک الحمد کلمه جاري سي، اوس که موږ امام هم د تحميد مکلف وگرځوو نو ښکاره ده چي د امام تحميد به د مقتديانو تر تحميد وروسته واقع سي، او دا د امامت له شان څخه هم خلاف ده او د اتباع له مفهوم څخه هم منافي ده، نو ځکه د امام لپاره د تحميد وظيفه سنت او مستحب نه ده.

جواب: صاحب د هدايې رحمه الله له وما رواه څخه د صاحبينو د حديث جواب وړکوي فرمايي چي دا د انفراد او يوازي والي پر حالت حمل دي، او دې خو امام صاحب هم قائل دی چي منفرد به تسميع او تحميد دواړه جمع کوي، همدا صحيح ده.

د صاحبينو د عقلي دليل جواب دا دی چي کله امام مقتديان تحميد ته هڅوي، نو څومره مقتديان چي تحميد وایي د ټولو له طرفه به امام ته ثواب رسيږي، نو ځکه امام په معنوي توگه باندي هم تحميد ووايي، نو ځکه اوس د امام لپاره د تحميد ويلو ضرورت نسته.

د اراکانو د تعديل بيان (او د قومي، سعي، جلسې حکم، او په دې باره کي د فتهاؤ قولونه او دليلونه)

قَالَ: ثُمَّ إِذَا اسْتَوَى قَائِمًا فرمايي چي بيا کله لمونځ کونکی سيده ودرېږي كَلِمَتَيْنِ نو تکبير به ووايي او سجده به وکړي أَمَّا التَّكْبِيرُ وَالسُّجُودُ فَلَيْسَ بَيْنَهُمَا هر چي تکبير او سجده کول دي نو دا له هغه دليل څخه ثابت دي کوم چي موږ بيان کړی وَأَمَّا الْإِسْتِزَاءُ قَائِمًا فَلَيْسَ بِفَرْضٍ او پاته سو سيده درېدل نو هغه فرض نه دي وَكَذَا الْجُلُوسَةُ بَيْنَ السُّجُودَيْنِ همدارنگه د دوو سجدو په مينځ کي کښېستل (هم فرض نه دي) وَالطَّائِفَةُ إِلَى الرَّكْعَتَيْنِ وَالسُّجُودُ او

(همدرنگه) په ركوع او سجده كي آرام كول (هم فرض نه دي) **وَهَذَا** * **عِنْدَ أَنْ حَنَيْفَةَ وَمُحَمَّدٍ رَجَعَتَا اللَّهُ** دا حكم د طرفينو رَجَعَتَا الله په نېز دی **قَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَتَا اللَّهُ: يَفْتَرِشُ ذَلِكَ كَلْمًا** او امام ابو يوسف رَجَعَتَا الله فرمايي: چي دا توله شيان فرض دي **وَمَوْقُولُ الشَّافِعِيِّ رَجَعَتَا اللَّهُ** * دا امام شافعي رَجَعَتَا الله قول هم دی **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قُمْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تَصَلِّ حُكْمَ نَبِيِّ ﷺ** فرمايلي دي: ولاړ سه لمونځ وکړه حکه چي تالمونځ نه دی کړی **قَالَ لِأَعْرَابِيٍّ حِينَ أَخَفَّ الصَّلَاةَ** دا جمله نبي ﷺ يو صحرايي ته فرمايلې وه چي کله هغه په تخفيف سره لمونځ وکړی **وَلَهُمَا أَنَّ الرُّكُوعَ هُوَ الْإِنْخِافُ وَالسُّجُودَ هُوَ الْإِنْخِافُ لِقَوْلِهِ** د طرفينو رَجَعَتَا الله دليل دا دی چي **كُلْتُ** په اعتبار سره د ركوع معنى ده: تپتېدل (کړېدل) او د سجده معنى ده: کښته کېدل **فَتَتَعَلَّقَ الرُّكْبَتُ بِالْأَذُنِ** فيهما نو حکه به فرض په دې دواړو كي د اښى سره تعلق لري **وَكَذَا فِي الْإِنْخِافِ إِذْ هُوَ غَيْرُ مَقْصُودٍ** او همدغه حال په منتقل کېدلو كي هم دی حکه چي هغه مقصود نه دي **وَلِي آخِرُ مَا رَوَى تَسْبِيحَتَهُ إِثَاءَ صَلَاةٍ** او امام شافعي رَجَعَتَا الله چي کوم (د صحرايي) روايت کړی دی دهغه په آخر كي دې ته لمونځ ويل سوي دي **حَيْثُ قَالَ: وَمَا نَقَصْتُ مِنْ هَذَا شَيْئًا فَقَدْ نَقَصْتُ مِنْ صَلَاتِكَ** لکه څرنګه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: که تا کوم شی له دې څخه کم کړی نو ستا په لماتځه كي کمی راغله **ثُمَّ الْقَوْمَةُ وَالْجَلْسَةُ سَلَاةٌ** **عِنْدَهُمَا** بيا د طرفينو رَجَعَتَا الله په نېز قومه او جلسه سنت دي **وَكَذَا الظُّنَّانِيَّةُ فِي تَخْرِيجِ الْجُرْجَانِيِّ رَجَعَتَا اللَّهُ** همدرنگه د امام جرجاني رَجَعَتَا الله د تخريج مطابق اطمینان (تعديل ارکان) سنت دی **وَلِي تَخْرِيجِ الْكَرْخِيِّ رَجَعَتَا اللَّهُ** واجب او د امام کرخي رَجَعَتَا الله په نېز د اطمینان په پرېښوولو سره د سهوي دوي سجده واجبېږي.

اللفات: **﴿إِسْتَوَاء﴾** برابرېدل، سيده کېدل، **﴿الْوُجَاهُ﴾** کړېدل، تپتېدل، **﴿الْإِنْخِافُ﴾** کښته کېدل، **﴿قَوْمَةٌ﴾** له ركوع

څخه د پورته کېدلو په وخت كي ولاړه، **﴿جَلْسَةٌ﴾** ددوو سجدو په مينځ كي ناسته.

توضيح: مسئله: داده چي کله لمونځ گزاره له ركوع څخه راپورته سي او سيده ودرېږي، نو تکبير دي ووايي او سجده

ته دي ولاړ سي، دليل يې مخکي تېر سوی چي اته **الظُّنَّانِيَّةُ** کتاب يکېر عند کل خفض ورفع، او د سجده دليل د الله تعالی دا

قول وارکمو ولسجدوا دی. صاحب د هدایه رَجَعَتَا الله فرمايي چي تعديل د ارکانو يعني له ركوع څخه سيده درېدل چي

قومه ورته وايي، او ددواړو سجدو په مينځ كي کښېنستل او په ركوع او سجده كي اطمینان يعني د څه وخت لپاره وقفه

کول د طرفينو رَجَعَتَا الله په نېز فرض نه دي، او د امام ابو يوسف رَجَعَتَا الله په نېز تعديل د ارکانو فرض دی، امام شافعي رَجَعَتَا

* القول الرابع: قول أبي حنيفة و محمد رَجَعَتَا الله، يعني هما واجبة ويلزم سحر والسهو بتركها ساهبا كفا في الفقه الاسلامي ج: ١، ص: ٦٦. [القول

الرابع، ج: ١، ص: ٧٩]

* تخرج: أخرجه أبو داود في كتاب الصلاة، باب صلاة من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود، حديث رقم: ٨٥٦.

أَبُو أُسَيْدٍ إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَقُلْتُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ عَلَى اللَّهِ عَافِيَةٌ وَسَلَّم. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ عَلَى اللَّهِ عَافِيَةٌ وَسَلَّم: ارْجِعْ فَفَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثَ نَفْعَلِ. فَرَجَعَ فَفَعَلَ مِمَّا عَلَى النَّبِيِّ ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ عَلَى اللَّهِ عَافِيَةٌ وَسَلَّم. فَقَالَ لَهُ: ارْجِعْ فَفَعَلَ فَفَعَلَ ثَلَاثَ نَفْعَلِ. فَقَالَ لَهُ فِي الثَّلَاثَةِ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أَحْسَنُ عَزِيْزٌ فَعَلْنِي. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ عَلَى اللَّهِ عَافِيَةٌ وَسَلَّم: إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ مَا تيسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْجِعْ عَلَى ظَعْنِكَ رَكْعَتَا، ثُمَّ ارْفَعْ عَنِّي تَسْمَعُونَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ عَلَى

په دې حديث سره په دې توگه دليل نيول كيږي چې د تعديل ارکان د پربنېدلو په وجه نبي ﷺ د لمانځه نفې وکړه، او وېي فرمايل: فانك لم تصل، او دامرتبه د فرضو وي، ځکه چې له فرضو څخه ماسوا د بل شي په منفي کېدلو سره لمونځ نه منفي كيږي، نو ثابته سوه چې په لمانځه کې تعديل دارکانو فرض دی.

جواب: امام ابو يوسف رحمۃ اللہ چي د صحرايي کوم حديث ذکر کړی، دهغه جواب دادی چي نبي ﷺ د دې حديث په آخر کي داسي ويلي دي: وما نقصت من هذا شيئا فقد نقص من صلاتك، (يعني که په دې شيانو کي تا کمي وکړه، نو ستا په لماتځه کي به کمي راسي)، په دې جمله کي نبي ﷺ د تعديل ارکان د پرېښولو سره سره د صحرايي عبادت ته لمونځ ويلي دي، او د صلاۍ نوم يې ورکړی دی، نو که تعديل دارکانو فرض وی نو نبي ﷺ به د صحرايي پر عبادت صلاۍ نوم نه اېښولای، لهدا معلومه سوه چي د تعديل ارکان په پرېښولو سره په لماتځه کي نقصان راځي، خو لمونځ نه

فلسديږي، او ښکاره ده چي د فرضو مرتبه داسي نه وي، نو د صحرايي له حديث څخه د اړکاتو د تعديل فرضيت نه ثابتېږي.

ثم القومة الم صاحب د هدايې فرمايي چي قومه او د دواړو سجده په مينځ کي جلسه د طرفينو رَجْعَتَا الله په نېز سنت ده او پاته سو په رکوع او سجده کي د اطمینان حکم نو د دې په تخریج کي اختلاف دی، دامام ابو عبد الله جرجاني رَجْعَتَا الله تخریج دا دی چي اطمینان هم سنت دی، او دامام کرخي رَجْعَتَا الله تخریج دا دی چي واجب دی، تر دې چي دامام کرخي په نېز د اطمینان په پرېښولو سره سجده سهو واجبېږي.

د جرجاني رَجْعَتَا الله د قول وجه دا ده چي اطمینان د رکن د تکميل (بشپړتيا) لپاره مشروع سوی دی او کوم شی چي د رکن د تکميل لپاره وي هغه سنت وي، نو اطمینان به هم سنت وي، او دامام کرخي د قول وجه دا ده چي اطمینان د داسي رکن د تکميل لپاره مشروع سوی دی چي هغه بذات خود مقصود دی، او کوم شی چي داسي وي هغه واجب وي، نو ځکه به دا اطمینان واجب وي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د طرفينو رَجْعَتَا الله دی، قال العلامة جلال الدين الخوارزمي رَجْعَتَا الله (قوله ثم القومة والجلسة سنة) أي القومة بعد ما رفع رأسه من الركوع والجلسة بين السجدين سنة عندهما وكذا الطائفة في الركوع والسجود عند عبد الله الجرجاني رَجْعَتَا الله، (الفتاوى ص: ۲۶۲). (القول الرابع ج ۱، ص: ۲۹۰)

د سجدې طريقه

وَيَقْعِدُ بِرُكْبَتَيْهِ عَلَى الْأَرْضِ (لمونځ کونکي به) په سجده کي دواړه لاسونه پر مخکې اړدي لَأَنَّ وَاثِلَ بْنَ حُجْرٍ رَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ * وَصَفَ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځکه چي واثل بن حجر ؓ (چي کله) د نبي ﷺ لمونځ بيان کړی فَسَجَدَ نُو سجدې يې وکړه وَأَدْعَمَ عَلَى رَأْسَيْهِ او پر دواړو ورغوي يې تکیه وَلَكَوْلَهُ وَرَقَمَ عَجِزَتَهُ او شاتنی حصه يې پورته کړه وَوَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ او (لمونځ کونکي به) خپل مخ د دواړو ورغوي په مينځ کي اړدي وَيَكْنِيهِ حَذَاءُ أَذُنَيْهِ او دواړه لاسونه به د دواړو غوږونو پر برابر اړدي لَنَا رَوَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * فَعَلَ كَذَلِكَ ځکه روايت سوی دی چي رسول الله هم داسي کړي دي.

اللفاظ: ﴿إِدْعَمَ﴾ په اصل کي اِدْعَمَوُو، چي د صرفي قانون په وجه سره اِدْعَمَ ځني جوړ سو: پر ورغوي تکیه کول، ﴿بَيْنَ كَتِفَيْهِ﴾ دواړه ورغوي، ﴿عَجِزَتَهُ﴾ دانسان شاتنی حصه، کوناتي (سرین).

تفريغ: فرمايي: چي کله لمونځ کونکی سجده وکړي نو تر ټولو مخکي دي پر مخکې لاسونه کښېږدي بيا دي خپل مخ د دواړو ورغوي په مينځ کي کښېږدي، خپل کوناتي دي پورته کړي، او دواړه لاسونه دي د دواړو غوږونو پر برابر کښېږدي، دا د سجدې سنت طريقه ده، همدغه له نبي ﷺ څخه را نقل سوې ده، لکه څرنگه چي په خپله درسول الله ﷺ صحابي حضرت واثل بن حجر هم داسي سجده کړې ده، سرېره پر دې علامه ابن الهمام له ابو حميد ساعدي ؓ، حضرت براء بن عازب ؓ او له حضرت واثل بن حجر ؓ څخه پلا پيل روايتونه را نقل کړي دي چي په هغه کي

* تفريغ: أخرجه ابو داود في كتاب الصلاة، باب صفة السجود، حديث رقم: ۸۹۶.

* تفريغ: أخرجه مسلم في كتاب الصلاة، باب وضع يده اليمنى على اليسرى، حديث رقم: ۷۹۶.

همدغه مضمون دی چي: **أَنَّهُ صَلَّى لِعَاسَجِدَ وَضَعَ كَفَيْهِ حِذَاءَ مَنْكِبَيْهِ وَوَضَعَ يَدَيْهِ حِذَاءَ أُذُنَيْهِ**، (يعني نبي ﷺ به د سجدې کولو په وخت کي خپل دواړه ورغوي د اوږو پر برابر ايښوول، او دواړه لاسونه به يې د غوږونو پر برابر ايښوول). (فتح القدیر ۱۰۹، ص: ۲۰۹)

پر پزه او تندي د سجدې کولو يا پر يوه د اکتفاء کولو حکم (او په دې باره کي د فتهاؤ قولونه)

قَالَ: وَسَجَدَ عَلَى أُنْفِهِ وَجَهْتِهِ فرمايي: چي لمونځ کونکي به پر خپله پزه او پر خپل تندي سجده وکړي **لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * وَأَعْلَبَ عَلَيْهِ حُكْمُ** چي نبي ﷺ پر دې همشتوب کړی دی **لِإِنَّ اِكْتِفَاءً عَلَى أَحَدِهِمَا** بيا که يې په دې دواړو کي پر يوه اکتفاء وکړي **فَلَا حُجَّتَ لِي حَقِيقَةً رَجَعَهُ اللَّهُ** نو دامام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز جائز دي **وَقَالَ: لَا يَجُوزُ اِكْتِفَاءُ عَلَى الْأَكْبَرِ إِلَّا مِنْ هَذِهِ** او صاحبين فرمايي: چي بغير له عذرې پر پزه اکتفاء کول جائز نه دي **وَهُوَ رَدَّائَةٌ عَنْهُ** او همدغه روايت له امام صاحب څخه دی **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ** فرمايلي دي **أَمِزْتُ أَنْ أَسْجِدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظَمَ مَا تَهَ حُكْمُ سَوِي دِي** چي پر اوو هلوکو سجده وکړم **وَعَدَّ مِنْهَا الْجَبْهَةَ** او له هغو څخه يې (يو) تندي شمار کړي **وَلَأَنَّ حَقِيقَةً رَجَعَهُ اللَّهُ أَنَّ السُّجُودَ يَتَحَقَّقُ بِوَضْعِ بَعْضِ الْوُجْهِ** دامام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ دليل دا دی چي د مخ د بعضي حصې په ايښوولو سره سجده ثابتېږي **وَهُوَ الْأَمُورُ بِهِ** او همدې حکم سوي دی **إِلَّا أَنَّ الْخَدَّ وَالذَّقْنَ حَارِجٌ بِالْإِجْمَاعِ** خو بارځوگان او زنه په اجماع سره وتلي دي **وَالنَّذْرُ كَوْنُهُ رَوَى الْوَجْهَ فِي الشُّهُورِ** او په مشهوره روايت کي (صرف) مخ ذکر سوي دی **وَوَضَعُ الْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ سُنَّةٌ عِنْدَنَا** او د دواړو لاسونو او دواړو زنگونانو ايښوول زموږ په نېز سنت دي **لِيَتَحَقَّقَ السُّجُودُ بِدُونِهَا** ځکه چي له دوی څخه بغير هم سجده ثابتېږي **وَأَمَّا وَضَعُ الْقَدَمَيْنِ** پاته سود دواړو پښو ايښوول **فَقَدْ ذَكَرَ الْقُدُورِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ أَنَّهُ فَرِيقَةٌ فِي السُّجُودِ** نو امام قنوري رَجَعَهُ اللَّهُ ذکر کړي دي چي هغه په سجده کي فرض دي.

اللفات: «أَنْف» پزه، **«جَهْتِهِ»** د دې په آخر کي هاء د ضمير ده: تندي، د تندي هلوکي، **«خَدَّ»** بارځو، **«ذَقْنَ»** زنه.

تشریح: په دې عبارت کي د سجدې طريقه بيانېږي، حاصل يې دا دی چي لمونځ کونکي به پر پزه او تندي دواړو سجده کوي، ځکه چي نبي ﷺ هميشه داسي کړي دي، لکه څرنګه چي په طبراني شريف کي د ابو يعلى رَجَعَهُ اللَّهُ په حواله سره دا حديث ذکر سوي دی: **كَانَ النَّبِيُّ يَضَعُ أُنْفَهُ عَلَى الْأَرْضِ مَعَ جَبْهَتِهِ**، (يعني نبي ﷺ به د سجدې په وخت کي د تندي سره پزه هم پر مخکې ايښووله)، له دې څخه معلومېږي چي نبي ﷺ به هميشه پر دواړو سجده کوله، بيا که يو سړی صرف پر تندي سجده وکړي نو زموږ په نېز دا جائز دي، لېکن که يو سړی په سجده کي صرف پر پزه اکتفاء

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الاذان، باب سنة الجلوس فی الشهد، حديث رقم: ۸۲۸.

* القول الرابع: قول صاحبين رَجَعَهُ اللَّهُ، كذا فی فتح القدیر ج: ۱، ص: ۲۶۴.

* تخریج: أخرجه الامة السنة فی كتبهم: البخاری فی کتاب الاذان، باب السجود على سبعة اعظم، حديث: ۸۰۹ - ۸۱۰، وسلم فی کتاب الصلاة، حديث رقم: ۲۲۸.

وکره، نو د امام اعظم رَحْمَةُ اللهِ په نیزه صورت هم جائز دی، لېکن د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نیزه له یو هنر څخه بشپړ پر پزه اکتفاء کول جائز نه دي.

د صاحبینو دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په زیاتره کتابونو کې سته یعنی: **أَمْرٌ أَنْ تُسْجِدَ عَلَى شَيْءٍ أَوْ عَلَى خَلْقٍ** (ماته پر اوو هلوکو د سجده کولو حکم سوی دی)، صاحبین رَحْمَتُ اللهِ په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیسي چې پر کومو اوو هلوکو چې نبی ﷺ ته د سجده کولو حکم سوی دی په هغو کې پزه نسته، هغه اوو هلوکي دا دي: (۱) تنلی (۲-۳) دواړه لاسونه (۴-۵) دواړه زنگونان، (۶-۷) د دواړو پښو (قدمونو) سروته؛ په دې اوو (۷) سره وو کې پزه نسته، نو ګواکي پزه د سجده ځای هم نه دی، نو ځکه به پر دې اکتفاء کول هم جائز نه وي، خو څرنگه چې د مخ او تندي سره جوخت ده، نو له سجده څخه به هم جلا نه وي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې په قرآن کریم کې د ولجېدو په ذریعه سره د مطلق سجده حکم سوی دی، او پر مخکې د مخ په بعضي حصې ایښوولو سره هم سجده ثابتېږي، ځکه چې ټوله مخ پر مخکې ایښوول ناممکنه دی، ځکه چې پزه او تنلی دواړه راپورته سوي هلوکي دي او په پوره توګه پر مخکې نه سي ایښوول کېدلای. نو ځکه به د بعضي مخ ایښوول مامور به وي (یعني کوم امر چې د مخ ایښوولو سوی دی له هغه څخه به پوره مخ نه بلکې بعضي مخ مراد وي)، او څرنگه چې تنلی د سجده محل (ځای) دی او یوازې پر تندي اکتفاء کول جائز هم دي، نو ځکه به پزه هم د سجده محل وي او صرف پر پزه به اکتفاء کول جائز هم وي.

جواب: والذکور فیما الله له دې ځایه د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ د قیاس جواب ورکول سوی دی، تفصیل یې دا دی: صاحبینو چې کوم حدیث یعنی **أَمْرٌ أَنْ تُسْجِدَ... اللهُ** ذکر کړی دی، په دې حدیث کې خو د جبهه لفظ دی، لېکن دا حدیث په نورو طریقو سره هم روایت سوی دی، او په هغو ټولو کې د جبهه پر ځای د وجه لفظ راغلی دی، لکه څرنگه چې په سنن اربعه و کې د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په حواله همدغه حدیث داسې ذکر سوی دی: **فَهَ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ إِذَا سَجَدَ الْمَيِّدُ سَجْدَةً أَرَابَ: وَجْهَهُ وَكَفَاهُ وَرِكَبَاهُ وَقَدَمَاهُ** (یعني کله چې بنده سجده کوي نو د هغه سره اووه اندلونه سجده کوي، مخ، دواړه وروغوي، دواړه زنگونان، دواړه پښې). نو له دې څخه معلومه سوه چې په مشهوره حدیثونو کې د جبهه پر ځای د وجه لفظ دی او په وجه کې پزه او تنلی دواړه شامل دي نو ځکه موږ وویل چې د سجده په حکم کې به پزه او تنلی دواړه برابر وي.

ودفع المیدین الخ د دې حاصل دا دی چې زموږ په نیزه دواړه لاسونه او دواړه زنگونان په سجده کې پر مخکې ایښول سنت دي، او د امام زفر او امام شافعي رَحْمَتُ اللهِ او نورو په نیزه واجب دي، د دوی دلیل د ابن عباس دا حدیث دی: **أَمْرٌ أَنْ تُسْجِدَ... اللهُ**، او په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیسي چې نبی ﷺ ته چې پر کومو اوو اندلونو د سجده حکم سوی دی په هغه کې دا دواړه اندلونه هم سته، نو ځکه به د دوی ایښول هم لازم او واجب وي، ځکه چې امر وجوب ثابتوي.

جواب: د امام زفر او امام شافعي د دلیل جواب دا دی چې څرنگه امر د وجوب لپاره راځي همدا ډول د استحباب لپاره هم راځي، او دلته له امر څخه استحباب مراد دی، ځکه چې د دې دوو اندلونو د سجده په عمل کې خاص دخل نسته. هوم

جواب: دا دی چې د ابن عباس رضی الله عنہما له حدیث څخه دا ثابتیږي چې دا دواړه اندامونه د سجده محل (خای) دي، لېکن د سجده له محل څخه دا نه لازمیږي چې پر مخکې به دوی ایښوول هم لازمي او ضروري وي.

واما وضع القدمین الخ فرمائي چې په سجده کې د دواړو پښو د ایښوولو مسئله د امام قنوري رحمه الله د صراحت مطبق فرض او واجب معلومیږي، نو که یو سړی د خپلو پښو گوټي له مخکې څخه پورته کړي او سجده وکړي نو د هغه سجده جائز نه ده، همدا مسلک د امام کرخي رحمه الله او ابوبکر جصاص رحمه الله دی، لېکن د علامه ترمذی رحمه الله قول دا دی چې د لاسو او پښو ایښوولو مسئله برابره ده، یعنې څرنگه چې د لاسو ایښوول سنت دي، همدارنگه د پښو ایښوول هم سنت دي، صاحب د غنایه رحمه الله فرمائي: وهو الذی يدل علی کلام شیخ الإسلام فی مبسوطه وهو الحق. (مفتاح ۱۱، ص ۳۱۱)

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د صاحبینو رحمه الله دی، قال العلامة ابن المفلح رحمه الله وتحمل الكراهة الروية عنه على كراهة التحريم وعلى هذا فجعل بعض المتأخرين الفتوى على الرواية الاخرى الموافقة لقولهما (فتح المصير ۱۱، ص ۲۶۲). (القول الرابع، ۱۱، ص ۸۱)

دلنگوتې پر ول (پیچ) او پر زیاته جامه د سجده کولو حکم

قال: لَمَّا سَجَدَ عَلَى كَوْرٍ عَمَامَتِهِ فرمائي: بیا که یو لمونځ کونکي د لنگوتې پر ول (پیچ) باندې سجده وکړه، **أَوْ كَلْبِلٍ ثَوْبِهِ** یا یې پر خپلو زیاتو کالو (جامو) باندې سجده وکړه. **جاءَ** نو دا جائز دي **رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ګان **يَسْجُدُ عَلَى كَوْرٍ عَمَامَتِهِ** ځکه نبي ﷺ به د خپلي لنگوتې پر پیچ باندې سجده کوله **وَيُرَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** **صَلَّى ثَوْبٌ وَاحِدٌ** او روایت سوی دی چې نبي ﷺ به یوه جامه کې لمونځ کوی **يَتَّقِي بِفُسُولِهِ حَرَّ الْأَرْضِ وَبَرَقَهَا** چې د هغې په زیاتنۍ حصه به یې د مخکې له گرموالي او یخوالي څخه ځان ساتی.

اللغات: «کور» دلونګوتې ول (دلنگوتې هغه پیچ ته ویل کیږي چې د لنگوتې تر لو په وخت کې تندي پټ کړي).

«قائيل الثوب» د کالو باقي ماته حصه، د کالو زیاته حصه لکه لمن او داسې نور.

تشریح: زموږ په نېز د لنگوتې پر ول او د کالو پر زیاته حصه سجده کول جائز دي، او امام شافعي رحمه الله فرمائي چې د لنگوتې پر ول سجده کول جائز نه دي، ځکه چې دده په نېز دا واجب دي چې د سجده په وخت کې به پر تندي یو شی نه وي، بلکې ښکاره به وي.

زموږ دلیل: د ابن عباس رضی الله عنہ حدیث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ لِيَسْجُدَ عَلَى كَوْرٍ عَمَامَتِهِ** (یعنې نبي ﷺ به په د لنگوتې پر ول او پیچ سجده کوله). له عبد الله بن ابی اوفی څخه روایت دی: **قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَسْجُدُ عَلَى كَوْرٍ عَمَامَتِهِ** (عبد الله بن ابی اوفی فرمائي: ما رسول الله ولیدی چې د لنگوتې پر ول یې سجده وکړه).

دویم دلیل: دا دی چې له ابن عباس رضی الله عنہ څخه روایت دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ تَبَقَى بِفُسُولِهِ حَرَّ الْأَرْضِ وَبَرَقَهَا** (یعنې نبي ﷺ به یوه جامه کې لمونځ وکړي او د هغې په زیاتنۍ حصه باندې یې د مخکې له گرمي لویځ څخه

• تخریج: أخرجه عبد الرزاق في مصنفه، باب السجود على الصمامة، حديث رقم: ۱۵۶۲.

• تخریج: أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه، باب في الرجل يسجد على ثوبه من الخمر، حديث رقم: ۳۷۷.

ځان وساتي، بل روایت د حضرت انس رضی الله عنه دی: کات نعلی مع النبی ﷺ فی شدة الحر فاذا لم يستطع احدا ان یسکر وجهه من الارض بسط ثوبه فجسد علیه. (له حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې موبه به د نبی ﷺ سره په سخت گرمي کي لمونځ کوی. چاچي به وس نه درلودی چې پر محکه مخ کښېږدي نو خپله جامه به یې غوړوله او پر هغه به یې سجده کوله).

په سجده کي دواړه مټان (ليځي) پراخه ساتل

وَيُنَادِي ضَمِيمِي او لمونځ کونکي به خپل دواړه مټان خلاص لري **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * **وَأَيْدِي ضَمِيمِكَ** څکه نبی ﷺ فرمايلي دي: خپل دواړه مټان خلاص لره **وَيُرَوَّى وَأَيْدِي مِنَ الْإِنْدَادِ**: او په يوه روايت کي **وَأَيْدِي رَاغِلِي** دي چې هغه له **إِنْدَاد** څخه اخيستل سوی دی **وَهُوَ السُّدُّ** او د هغه معنی ده: کشول (يعني خپل مټان او لاسونه کش کړم). **وَالْأَوَّلُ مِنَ الْإِنْدَادِ وَهُوَ الْإِظْهَارُ** او اول (يعني **وَأَيْدِي**) له **إِنْدَاد** څخه راخيستل سوی دی چې د هغه معنی ده ښکاره کول (او خلاصول).

اللفظ: «ضَمِيمِي» تشبیه ده، واحد یې ضَمِيمٌ دی مټ او ليځي ته هم ويل کيږي او د بغل (اړخ) لپاره هم استعمالیږي. **تشریح:** مسئله: داده چې د سجدې په حالت کي به لمونځ کونکی خپل مټان پراخه ساتي، د حيوان په ډول په پر محکه نه غوړيږي، دليل دا روایت دی: عن آدم بن علي البكري قال رأت ابن عمر رضي الله عنهما وانا أصلي لا أتجافى عن الأرض بذراعي فقال يا ابن أخي لا تبسط بسط السبع وادع على راحتك وابد ضميك فانك اذا فعلت ذلك سجد كل عضو منك، (آدم بن علي البكري فرمايي چې ابن عمر رضي الله عنهما زه وليدم، په داسي حال کي چې ما لمونځ کوی، او له محکي څخه مي لاسونه نه جلاکول، نو وري فرمايل: اي وراره! د درندگانو په ډول مه غوړېږده او پر خپلو ورغو تکیه کوه او خپل مټان خلاص ساته، ځکه چې کله ته داسي وکړي نو ستا هر اندام به سجده وکړي).

ديروى **الخ** صاحب د هدايې رحمة الله فرمايي چې په يوه روايت کي **أَيْدِي** د دال په تشديد سره راغلي دي چې داله **إِنْدَاد** څخه مشتق دی او معنی يې ده: کشول، يعني خپل مټان کشوه، او اول له **إِنْدَاد** څخه مشتق دی چې معنی يې ده: ښکاره کول، يعني خپل مټان ښکاره کوه، معنی دا چې پراخ او خلاص يې ساته (خو مطلب د دواړو يو دی).

په سجده کي نس له ورنو څخه لبري ساتل

وَيُنَادِي بَلَدَهُ عَنْ لَحْدَيْهِ او لمونځ کونکي به خپل نس له خپلو ورنو څخه جلا ساتي **لَا تَكُنْ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * **كَانَ إِذَا سَجَدَ څکه کله چې به نبی ﷺ سجده کوله جَانِي** نونس به يې له ورنو څخه جلا ساتي **حَتَّى أَكُنْ بَهْمَةَ نَوَازِدَاتٍ أَنْ تَرَوْهُنَّ يَدَيْهِ لَمْ تَرُوهُ** تر دې که سیرلي (ورغومي) د نبی ﷺ د دواړو لاسونو په مينځ کي تېرېدل غوښتلای نو تېر سوی به وای **وَقِيلَ إِذَا كَانَ فِي الشَّيْءِ لَا يُكَايِلُ** او يو قول دا دی چې که لمونځ کونکی په صف کي ورو جلا دي يې نه ساتي **لَا يُؤْوِي جَارُهُ** چې همسايه ته تکليف ورنه کړي.

* تخریج: أخرجه عبد الرزاق في مصنفه، باب السجود، حديث رقم: ۲۹۲۷.

* تخریج: أخرجه في كتاب الصلاة، باب الاعتدال في السجود، حديث رقم: ۴۳۰.

اللغات: ﴿يُكَلِّمُ﴾ د مفاعلي د باب مضارع صيغه ده: جلا ساتل، ليري ساتل، پراخه کول، ﴿فَخَذَ﴾ ورون، ﴿بِهَمَّةٍ﴾ سهرلی (ورغومی)، دوزې کوچنۍ بچۍ.

تشرېح: مسئله: داده چي لمونځ کونکي به د سجدې په حالت کي خپل نس له ورونو څخه جلا ساتي، دليل دا دی چي کله به نبي ﷺ سجده کول نو نس به يې له ورونو څخه جلا ساتي او څنگلي به له مخکي څخه پورته ساتلې، تر دې اندازه چي يو ورغومي به هم دده د لاسونو تر مينځ په آساني سره وتلی سو، خو بعضي فقهاؤ ويلي دي چي که څوک په صف کي وي نو لاسونه دي نه غورځوي (اوليڅي دي نه پراخه کوي) چي نژدې لمونځ کونکي ته تکليف نه ورسېږي.

په سجده کي د پښې گوټي د قبلې و طرف ته کول

وَيُوجِّهُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ نَحْوَ الْقِبْلَةِ او لمونځ کونکي به د خپلو پښو گوټي د قبلې و طرف ته کوي **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** **وَإِذَا سَجَدَ الْمُؤْمِنُ سَجَدَ كُلُّ عَصَا مِنْهُ حُكَّ نَبِيٍّ ﷺ** فرمايلي دي کله چي مؤمن سجده کوي نو دهغه هر اندام سجده کوي **فَلْيُوجِّهْ مِنْ أَعْصَائِهِ الْقِبْلَةَ مَا اسْتَطَاعَ** نو چي څومره يې وس وي خپل اندامونه دي د قبلې و طرف ته منځمنځ کوي.

اللغات: ﴿يُوجِّهُ﴾ د تفعيل مضارع ده: منځمنځ کول.

تشرېح: مسئله: داده چي د لمونځ گزاره لپاره په سجده کي د خپلو دواړو پښو گوټي پر مخکه درول او سرونه يې د قبلې و طرف ته کول هم سنت او مستحب دي، ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي چي کله مؤمن سجده کوي نو دهغه ټوله اندامونه هم سجده کوي، لهذا دوس مطابق لمونځ کونکي لره خپل اندامونه د قبلې و طرف ته کول پکار دي، د دې لپاره چي په پوره ډول سره سجده اداء سي.

د سجدې تسبيح

وَيَقُولُ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا او لمونځ گزاره به په سجده کي دري واره سبحان ربی الاعلی وايي **وَذَلِكَ أَذْنَاءُ** او دا يې کمه اندازه ده **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** **• د نبي ﷺ د دې قول په وجه** **إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَتَقَبَّلْ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا** کله چي په تاسو کي څوک سجده کوي نو هغه دي په سجده کي درې واره سبحان ربی الاعلی وايي **وَذَلِكَ أَذْنَاءُ** او دا کمه يې اندازه ده **أَنْ أَقْبَلَ كِبَالَ الْجَنَّةِ** يعني د جمعي د بشپړ تيا کمه اندازه ده **وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يُرِيدَ عَلَى الثَّلَاثِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ** او په رکوع او سجده کي پر دريو اضافه کول مستحب دي **بَعْدَ أَنْ يُخْتِمَ بِالنُّتْبَةِ** په دې شرط چي پر طاق شمېر يې ختم کړي **لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ** **• كَانَ يُخْتِمُ بِالنُّتْبَةِ** ځکه نبي ﷺ به پر طاق شمېر ختمول **وَإِنْ كَانَ إِسَاءًا مَا لَا يُرِيدُ جَلَّ وَجْهَهُ** او که لمونځ گزاره امام وو نو دومره اضافه دي نه کوي **يُسَلِّمُ الْقَوْمَ** چي مقتديان ستري کړي (او په تکليف سي) **حَتَّى لَا يُؤَدِّيَ إِلَى التَّنْفِيذِ** د دې لپاره چي دا زياتوب (او اضافه) د نفرت

• تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الصلاة، باب سنة الجلوس في التشهد، حديث رقم: ۸۲۸.

• تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب الصلاة، باب ما يقول الرجل في ركوع وسجود، حديث رقم: ۸۷۰.

• تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلاة، باب ما جاء في التسبيح في الركوع والسجود، حديث رقم: ۲۶۱.

سب جوړ نه سي ثُمَّ تَسْبِيحَاتُ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ سُنَّةٌ بيا د ركوع او سجدو تسبيحات ويل سنت دي لَأَنَّ اللَّهَ تَنَزَّلُ عَلَيْهَا حكه چي نص (يعني آيت) ركوع او سجدې دواړو ته شامل دي دُونَ تَسْبِيحَاتَيْهَا د دوی تسبيحاتو ته شامل نه دي فَلَا يَزِيدُ عَلَى الثَّانِي نو حكه به پر نص زياتوب نه كيږي.

اللفات: ﴿تَوَلَّى﴾ د افعال د باب مضارع صيغه ده: ستري کول، ﴿كَلَّفُوا﴾ يېزارول، نفرت وړ کول.

تشرېح: مسئله: داده چي د لمونځ کونکي لپاره په سجده کي درې واړه سبحات دې الاعل ويل سنت دي او دا د درېو شمېر د تسبيحاتو کومه اندازه، کني موږ د ركوع د تسبيحاتو په ترڅ کي ويلي وو چي تر پنځو يا اوو څلو پوري يې د ويلو اجازه سته، درې واړه ويل له نبي ﷺ څخه را نقل سوي دي، او د اهرام را نقل سوي دي چي د درېو شمېر د تسبيحاتو کومه اندازه ده.

صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي که لمونځ کونکی يو اړي (منفرد) وي يا مقتدي وي نو د هغه لپاره په ركوع او سجده کي له درېو واړو څخه زيات تسبيحات ويل مستحب دي، لېکن شرط دا دی چي پر طاق شمېر به يې ختموي، مثلاً پنځه واړه يا اووه واړه، حكه چي پر طاق شمېر ختمول د نبي ﷺ معمول وو، لېکن که څوک امام وو نو دومره دي يې نه زياتوي چي خلک په ستري او بوج اخته سي، او د هغو په زړو کي د لمانځه د لوېدوالي په وجه له امام څخه نفرت او بدخوندي پيدا سي، حكه چي د امام لپاره د نبي ﷺ فرمان دا دی: مَنْ كَرِهَ قَوْلِي فَلْيُحْتَفِ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ السُّؤْيُ وَالْغَرِيْبُ و كَالْحَاجَةِ، (يعني امام ته پکار دي چي خلکو ته لنډ لمونځ وركړي، حكه چي په مقتديانو کي سپين پوړي، ناجوړي، حاجت مند او هر ډول خلک سته).

ثم تسبيحات الخ صاحب د هدايې فرمايي چي د ركوع او سجدې تسبيحات سنت دي حكه چي د وار كمو ولسجدوا نص صرف ركوع او سجدې ته شامل دی، و دې تسبيحاتو ته شامل نه دی، نو حكه به دا تسبيحات فرض نه وي، لېکن څرنگه چي له نبي ﷺ څخه د دې ويل را نقل سوي دي، نو په دې وجه به سنت وي، پا ته سوه دا خبره چي په اذا سجد اُحدكز فليقل... الله كي خو د فليقل په زريعه سره امر سوی دی، نو ښکاره خبره ده چي څرنگه امر د وجوب لپاره راځي همدارنگه د استحباب لپاره هم راځي، وهو المراد ههنا.

د ښځي لپاره د سجدې طريقه

وَالرَّائِيَةُ تَحْتَ يَدَيْهَا او ښځه به په خپله سجده کي (بلکل) تېټېږي (يعني په پوره توب به سره راټولېږي) وَتَكُونُ بِكُلِّهَا بِقَدْرِهَا او خپل نس به د خپلو وړنو سره يو ځای کوي (جوختوي) لَأَنَّ ذَلِكَ أَشْرَكَهَا حكه داسي کول د دې په حق کي زيات ستړی دی.

اللفات: ﴿تَكُونُ﴾ د افعال د باب مضارع صيغه ده: تېټېدل، لاتدي کېدل، ﴿تَكْرَرُ﴾ د فتح د باب مضارع صيغه ده: موبلول، جوختول، يو ځای کول.

تشریح: په دې عبارت کې د ښځې د سجدهې طريقه بيان سوې ده. نو فرمايي چې ښځه دې د سجدهې په وخت کې ټيټېږي يعنې مخکې ته دې ډېر نژدې کيږي او نس دې دورنو سره جوختوي، دليل دا دی چې په داسې طريقه سجده کول د ښځې لپاره زياته پرده ده، او په شريعت کې د ښځې په حق کې مطلوب پرده ده.

د دوو سجدهو په مينځ کې د ناستې (جلسې) بيان

قَالَ: ثُمَّ يَرْكَعُ رَأْسَهُ وَيَكْبِتُ فرمايي: بيا دې لمونځ گزاره (له سجدهې څخه) خپل سر راپورته کړي او تکبير دې ووايي **لَبَّيْكَ رَبَّنَا** د هغه حديث په وجه کوم چې موږ روايت کړی **قَالَ: اَطَّلَعَ جَالِسًا كَرَّمَ وَسَجَدَ** بيا چې کله په اطمینان (آرام) سره کښېني نو تکبير دې ووايي او سجده دې وکړي **يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: فِي حَدِيثِ الْأَعْرَابِ** ځکه د صحرايي په حديث کې نبي ﷺ دا جمله فرمايلې وه **ثُمَّ ارْقَمَ رَأْسَكَ حَتَّى تَسْتَوِيَ جَالِسًا** ته خپل سر پورته کړه تر دې چې سیده کښېني **وَلَوْلَمْ يَسْتَوِ جَالِسًا وَسَجَدَ الْاُخْرَى** او که سیده نه کښېنستی (تکبير يې ووايي) او دويمه سجده يې وکړه **أَجْزَاءُ عِنْدَ أَنْ حَبْنَةً وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ** نو د طرفينو رحمة الله نهز دا جائز دي **وَقَدْ ذَكَرْنَا** او موږ د دې بيان کړی دی **وَتَكْثُرُ فِي وَقْدِ الرُّفْعِ** او فقهاو د سر راپورته کولو په اندازه کې خبره کړې ده **وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ إِذَا كَانَ إِلَى السُّجُودِ أَقْرَبَ لَا يَجُوزُ** خو زياته صحيح داده چې که لمونځ کونکی سجدهې ته زيات نژدې وو نو جائز نه دي **لَأَنَّهُ يُعَدُّ سَاجِدًا** ځکه چې هغه سجده کونکی شمارل کيږي **وَإِنْ كَانَ إِلَى الْجُلُوسِ أَقْرَبَ جَازٍ** او که ناستي ته زيات نژدې وو نو جائز دي **لَأَنَّهُ يُعَدُّ جَالِسًا** ځکه چې (اوس) هغه ناست شمارل کيږي **فَتَحَقَّقِ الثَّانِيَةَ** نو دويمه سجده ثابته سېه.

تشریح: **صَوْنٌ د مسئلې:** دا دی چې کله لمونځ گزاره اوله سجده وکړي نو په تکبير ويلو سره دې سر راپورته کړي او په اطمینان سره دې کښېني بيا دې دويم وار تکبير ووايي او دويمه سجده دې وکړي، صاحب د هدايې فرمايي چې دويمې سجدهې ته د تللو په وخت کې د تکبير ويلو دليل هغه حديث دی کوم چې موږ مخکې بيان کړی يعنې: **كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَسْجُدُ عِنْدَ كُلِّ خُفْضٍ وَرَفْعٍ**، او د دوو سجدهو په مينځ کې په اطمینان او آرام سره د کښېنستلو دليل د اهرابي يعنې د خلاد بن رافع حديث دی، چې په هغه کې دا مضمون هم راغلی دی: **ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا... الخ.** تر دې مخکې دا خبره په ښه تفصيل سره بيان سوه چې د امام ابو يوسف رحمة الله او د امام شافعي رحمة الله په نېز تعديل د ارکانو فرض دی او د طرفينو رحمة الله په نېز تعديل د ارکانو فرض نه دی، نو که يو سړی تر اوليې سجدهې وروسته په اطمینان سره نه کښېني او دويمه سجده وکړي نو د طرفينو رحمة الله په نېز په دې کې هيڅ حرج نسته، د هغه لمونځ کيږي، او د امام ابو يوسف رحمة الله او امام شافعي رحمة الله په نېز د هغه لمونځ فاسديږي، د هر يوه دليل مخکې بيان سو.

و**تکلموا** الخ صاحب د هدايې رحمة الله فرمايي چې مشاخصو په دې کې اختلاف کړی دی چې له اوليې سجدهې څخه چې شومره سر را پورته سي نو جلسه (ناسته) به گڼل کيږي او دويمه سجده به جائز وي، د دې اختلاف حاصل دا دی چې که لمونځ کونکي له اوليې سجدهې څخه دومره سر را پورته کړی چې نلستي ته نژدې سونو پوه س! چې هغه کښېنستی،

* تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الاذان، باب امر النبي ﷺ الذي لا يتم ركوعه بالاعادة، حديث رقم: ۷۹۳.

نو اوس د هغه لپاره دویمه سجده جائز ده، او که سربې لږ راپورته کړی یعنې سجدې ته نژدې وو نو گواکي هغه سر نه دي راپورته کړی، نو اوس به د هغه لپاره دویمه سجده صحیح نه وي.

څه وجه ده چې به هر رکعت کې رکوع یوه ده او سجدې دوې دي!!

د دې څه علت دی چې په یوه رکعت کې سجدې دوې دي او رکوع یوه ده؟ په دې کې د زیاتره حضراتو رایه دا ده چې دامستله توقیفی ده، یعنې څرنگه چې په شریعت کې همدا سي را نقل سوي دي نو پرته له یو اعتراض او سوال څخه موږ ته پر دې عمل کول ضروري دي.

لېکن د بعضو خلکو رایه دا ده چې دوې سجدې د شیطان د ذلیل کولو او رسوا کولو لپاره دي، ځکه چې الله تعالیٰ ده ته د سجدې حکم کړی وو چې حضرت آدم عليه السلام ته سجده وکړه، لېکن ده نه وکړه، نو ځکه موږ د شیطان درسوا کولو او ذلیل کولو لپاره دوې سجدې کوو، په سجده سهو کې نبي صلی الله علیه و آله هم د دې و طرف ته اشاره کړې ده چې فرمایي: ها ترغيبا للشيطان، (یعنې د سهوي لپاره دوې سجدې د شیطان د ذلیل کولو لپاره دي).

او بعضو ویلي دي چې په اوله سجده کې و دې طرف ته اشاره ده چې انسان له خاورو څخه پیدا سوی دی او په دویمه سجده کې دا اشاره ده چې بیرته به خاورو ته ځي، یعنې دوې سجدې د الله تعالیٰ له دې قول څخه را اخیستل سوي دي:

وَمِنْهَا لَعْنَتَاكَ وَفِيهَا نُبُوؤُكَ (سورة طه: ۵۵)، (اعتبار ج ۱، ص: ۱۵۱/۱۳۱۶)

له دویمې سجدې څخه د راپورته کېدلو صحیح طریقہ

قَالَ: قَادَا الْهَيْكَلُ سَاجِدًا كَبُرَ فرمایي: چې کله په اطمینان سره سجده وکړي نو تکبیر دي ووايي وَقَدْ ذَكَرْنَا لَكَ لَوْمُودَ دې بیان کړی دی وَأَشْتَوَى قَائِمًا عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ او د خپلو پښو پر سینو دي سیده ودرېږي وَلَا يَقْعُدُ اونه دي کښېني وَلَا يَقْعُدُ بِحَيْثُ عَلَ الْأَرْضِ اونه دي په خپلو لاسو سره پر مخکې تکیه لگوي وَقَالَ السَّائِعُ رَجَعَهُ اللَّهُ: يَجْلِسُ جَلْسَةً خَفِيفَةً امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمایي چې لږ څه دي کښېني ثُمَّ يَنْهَضُ مُقْبِدًا عَلَى الْأَرْضِ بیا دي پر مخکې په تکیه لگولو سره ولاړ سي لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * فَقَالَ ذَلِكَ ځکه چې نبي صلی الله علیه و آله داسې کړي دي وَلَكِنَّا حَدِيثُ أَن هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او زموږ دلیل د حضرت ابوهریره رضی الله عنه (دا) حدیث دی أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * كَانَ يَنْهَضُ فِي السَّلَاةِ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ چې نبي صلی الله علیه و آله به په لماتنه کې د خپلو پښو پر تلو ولاړېدی وَمَا رَوَاهُ مَحْمُودٌ عَلَى حَالَةِ الْكِبَرِ او کوم حدیث چې امام شافعي رَجَعَهُ الله روایت کړی دی هغه د بوډا والي (سپین ږیروالي) پر حالت حمل سوی دی وَلَئِنْ هَذِهِ قَعْدَةٌ اسْتَرَاخَتْ او په دې وجه هم چې دا د استراحت نلسته ده وَالسَّلَاةُ مَا وُضِعَتْ لَهَا لَوْلَمُونُخْ داستراحت لپاره نه دي وضع سوی.

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الصلاة، باب من استوی قاعدة فی وتر من صلاته لم یغض، حدیث رقم: ۸۲۳.

* تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الصلاة، باب ما جاء كيف النهوض من السجود، حدیث رقم: ۲۸۸.

اللفات: ﴿عَذُوْرٌ لَّكَ﴾ صدور جمع د عذره: د پنبو سينه، يا د پنبو تله، ﴿يَمْكُوْدُ﴾ د افتعال د باب مضارع صيغه ده: تكيه كول (تكيه لگول)، باور كول، ﴿يَمْكُشُ﴾ د فتح د باب مضارع صيغه ده: پورته كېدل، درېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې كله لمونځ گزاره په ښه آرام او طمینان سره دویمه سجده وکړي نو تکبیر دې ووايي او د خپلو پنبو پر تلو دې سیده ودرېږي او له درېدلو څخه مخکې دې نه کښېني او نه دې درېدلو لپاره خپل لاسونه پر محکه تکیه کوي، صاحب د هدایې رَجَّه الله فرمایي چې د تکبیر وړلو متعلق خو دلیل هغه حدیث دی کوم چې مخکې بیان سو، یعنې: کَانَ النَّبِيُّ ﷺ یَکْبِرُ عِنْدَ كُلِّ خُفْضٍ وَرَفْعٍ، پاته سو د نه کښېستلو او په محکه باندي د لاس نه تکیه کولو مسئله، نو په دې کې زموږ دلیل د حضرت ابو هریره ؓ هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سويږي: اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ کَانَ يَنْهَضُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى صَدُورِ قَدَمَيْهِ، په دې حدیث کې په ښکاره توگه سره ویل سوي دي چې نبي ﷺ به په لماتځه کې له ناستې او تکیه لگولو څخه بغیر سیده درېدی، د دې په خلاف چې امام شافعي رَجَّه الله کومه ناسته او تکیه لگول ثابتوي هغه مناسب نه معلومېږي.

د امام شافعي دلیل: امام شافعي رَجَّه الله د حضرت مالک بن الحویرث ؓ په دې حدیث سره دلیل نیسي، یعنې ناسته او تکیه لگول په دې حدیث سره ثابتوي چې: اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ کَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ قَعَدَ ثَمَّ نَهَضَ، (کله چې به نبي ﷺ له سجدې څخه سر راپورته کړی نو (اول) به کښېستی بیا به ولاړ سو)، له دې حدیث څخه معلومه سوه چې تر دویمې سجدې وروسته ناسته سنت ده.

جواب: زموږ له طرفه د امام شافعي رَجَّه الله د حدیث جواب دا دی چې د نبي ﷺ دا عادت همېشه نه وو، بلکې په سپین ږیروالي کې چې کله د نبي ﷺ بدن ضعیف او دروند سو او دوی لپاره په سیده درېدلو کې تکلیف وو، نو داسې به یې کول، یعنې دا عمل پر عذر مېني وو، او د عذر په حالت کې خو موږ هم د ناستې او تکیه کولو اجازه ورکوو، خو تاسو د ځوانانو لپاره هم د یوځای توب عمل ثابتوئ، دویمه خبره ده دا ده چې تر دویمې سجدې وروسته ناسته خو د استراحت او آرام لپاره ده، او تاسو ته ښه معلومه ده چې لمونځ د عبادت او بندگۍ لپاره فرض سوی دی، د آرام او استراحت لپاره نه دي فرض سوی، (خو د عذر حالت له دې څخه جلا دی).

د دویم رکعت طریقه

وَيُكْمَلُ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ وَمَثَلُ مَا قَعَلَ فِي الرُّكْعَةِ الْأُولَىٰ أَوْ بِدَوِيمِ رُكْعَتَيْنِ كَيْ دِي هُنَا څه وکړي کوم چې یې په لول رکعت کې وکړه لِأَنَّهُ تَكَرَّرَ الْأَرْكَانُ ځکه چې دا دارکاتو تکرار دی لِأَنَّهُ لَا يَسْتَقِيمُ وَلَا يَمْكُودُ لَكِنْ (په دویم رکعت کې به) ثناء او تَعَوُّذَ وَابِي لِأَنَّهُمَا لَمْ يُشْرَعَا إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً ځکه چې دا دواړه صرف یو وار مشروع سوي دي.

اللفات: ﴿لَا يَمْكُودُ﴾ د استفعال د باب مضارع منفي صيغه ده: د نوي سره شروع کول، ﴿لَا يَمْكُوْدُ﴾ د تفعّل د باب مضارع منفي صيغه ده: اهوډبالله وړل.

تشرېح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی چې په دویم رکعت کې به هم د لول رکعت په څېر سورت فاتحه، ضَمَّ سورت (یعنې بل سورت وړ سره یوځای کول)، او رکوع او سجده کوي، دلیل دا دی چې په دویم رکعت کې د لوکتو تکرار دی، او تکرار دارکاتو د اعمالو د تکرار تقاضا کوي، نو محکه وویل سوه چې په دویم رکعت کې دي د لول رکعت

په ډول عمل کوي، هو! دومره فرق سته چې په دویم رکعت کې به نه سبحانک اللهم وایي او نه به اعوذ بالله وایي، ځکه چې دا دواړه شیان صرف یو وار مشروع سوي دي، ځکه کومو صحابه وو چې له نبی ﷺ څخه د لمانځه روایت کړی دی هغوی دا شیان صرف یو وار را نقل کړي دي.

د رفع یدین (لاي پورته کولو) حکم (د فقهاؤ قولونه او دلیلونه)

وَلَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ أَوْ لِمَوْنَخٍ كَوْنِكِي دې لاسونه نه پورته کوي إِلَّا فِي التَّكْبِيرِ الْأَوَّلِ مگر په اول تکبیر کې خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی بِإِذْنِ الرَّفْعِ مِنْهُ رکوع ته په تللو او له رکوع څخه په را پورته کېدلو کې لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي: لاسونه به نه پورته کیږي مگر په اوو (۷) ځایونو کې تَكْبِيرَةُ الْإِفْتِتَاحِ وَتَكْبِيرَةُ الْقُنُوتِ وَتَكْبِيرَاتُ الْعِيدَيْنِ [۱] د لمانځه د شروع کېدلو په تکبیر کې [۲] د قنوت په تکبیر کې [۳] او دا څیړنو په تکبیرونو کې وَذَكَرَ الْأَرْبَعَةَ فِي الْحَجِّ او څلور ځایونه یې په حج کې بیان کړي دي وَالَّذِي يُرْوَى مِنَ الرَّفْعِ مَخْتَوٍ عَلَى الْإِسْتِذَاةِ او کوم حدیث چې د رفع یدین په باره کې روایت سوی دی هغه د اسلام پر شروع حمل کیږي كَذَا نَقَلَ عَنْ ابْنِ الرَّيْثِ هَمْلَانُكَ لَهْ ابْنِ زَيْبِرٍ څخه را نقل سوي دي.

اللفات: ﴿رَفَعُ يَدَيْنِ﴾ لاسونه پورته کول، **﴿مَوَاطِنَ﴾** جمع ده، واحد یې مَوْطِنٌ دی: ځای. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز صرف د تکبیر تحریمه ویلو په وخت کې رفع یدین: (لاسونه پورته) کیږي، له دې څخه ماسو په نورو ځایونو کې مثلاً رکوع ته د تللو په وخت کې، له رکوع څخه د سر را پورته کولو په وخت کې او سجده په وخت کې صرف تکبیر ویل کیږي، لاسونه نه پورته کیږي، د دې په خلاف د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز له تکبیر تحریمه ماسو او رکوع ته د تللو په وخت کې اوله رکوع څخه د سر را پورته کولو په وخت کې هم لاسونه پورته کیږي.

امام شافعي دلیل: د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دا حدیث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنَ الرُّكُوعِ، (یعني نبی ﷺ به رکوع ته د تللو او له رکوع څخه دراپورته کېدلو په وخت کې لاسونه پورته کول)، له دې څخه معلومه سوه چې له تکبیر تحریمه څخه علاوه په دې ځایونو کې هم رفع یدین سته.

زموږ دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سو، د دې حدیث روایت کونکی حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دی، هغه فرمایي چې نبی ﷺ وفرمایلي: لا ترفع الأيدي إلا في سبع مواضع، (یعني له اوو ځایونو څخه ماسو به چیري هم رفع یدین نه کیږي)، او هغه اوو ځایونه دا دي: (۱) تکبیر تحریمه (۲) د قنوت تکبیر (۳) دا څیړنو تکبیرونه (۴) د جمر و تکبیرونه (۵) د صفا و مروه تکبیر (۶) د عرفات تکبیرونه (۷) د حجر اسود تکبیرونه، په دې حدیث سره موږ په دې توګه دلیل نیسو چې نبی ﷺ رفع یدین په دې اوو ځایونو کې حصر کړی دی، او په دې اوو ځایونو کې رکوع ته د تللو او له رکوع څخه دراپورته کېدلو تکبیرونه نسته، نو ځکه به په دې ځایونو کې لاسونه پورته کول صحیح نه وي.

• تخریج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى، باب رفع اليدين إذا رأى البت، حديث رقم: ۹۲۱۰.

جواب: والذی الخ له دې ځایه صاحب د هدایې د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د حدیث جواب ورکوي فرمایي چي دا حدیث د اسلام پر ابتداء (شروع) باندي حمل سوی دی، یعنی د اسلام په شروع کي به رکوع او نورو ته د تللو په وخت کي لاسونه پورته کېدل، خو وروسته دا حکم منسوخ سو، او په دې نسخ باندي دلیل د حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا فرمان دی: **أَنَّهُ رَأَى رَجُلًا يَمْلَأُ فِي السَّجْدِ الْحَرَامِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنَ الرُّكُوعِ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ قَالَ لَهُ لَا تَفْعَلْ فَلَمَّا شَأْنٌ فَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ تَرَكَهُ** (عبد الله ابن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په مسجد حرام کي یو سړی ولیدی چي هغه د لماتڅه په جریان کي رکوع ته د تللو په وخت کي او له رکوع څخه د سر راپورته کولو په وخت کي رفع یدین کوی، څه وخت چي هغه له خپل لماتڅه څخه فارغ سو، نو حضرت ابن زبیر هغه ته وفرمایل چي په دې ځایونو کي رفع یدین مه کوه، ځکه چي نبي ﷺ به رفع یدین کوی لېکن بیا یې پرېښووی)، نو معلومه سوه چي مخکي د رکوع او نورو په تکبیرونو کي د رفع یدین حکم خو مشروع وو، لېکن وروسته منسوخ سو.

زموږ دویم دلیل: د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا فرمان هم دی: **إِنَّ الْعَشْرَةَ الَّذِينَ شَهِدُوا لِمَا نَبِيُّ ﷺ بِالْمَجْلَةِ لَمْ يَكُونُوا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ** (یعني عشره مبشره وو به هم له تکبیر تحریمه څخه ماسوا رفع یدین نه کوی). (متابعه ج ۱۰، ص ۳۲۰/۳۲۱)

د دویمي ناستي او آخري ناستي طریقه

وَإِذَا رَكَعَ رَأْسُهُ مِنَ السُّجْدَةِ الثَّانِيَةِ فِي الرُّكُوعِ الثَّانِيَةِ او کله چي لمونځ کونکی په دویم رکعت کي له دویمي سجدي څخه خپل سر راپورته کړي **إِفْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَمَجَسَ عَلَيْهَا** نو چپه پښه دي وغوري او پر هغه دي کښني **وَنَصَبَ الْيُسْرَى نَصْبًا** او راسته پښه دي (سمنه) ودروي **وَوَجَّهَ أَصَابِعَهُ دَعْوًا الْقِبْلَةَ** او د هغې ګوتي دي د قبلې و طرف ته کړي **هَكَذَا وَصَفَتْ عَائِشَةُ قُعُودَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ** هملارنگه حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په لماتڅه کي د نبي ﷺ ناسته بیان کړه **وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى قَعْلَيْهِ** او خپل دواړه لاسونه دي پر دواړو ورونو کښېدي **وَوَضَعَ أَصَابِعَهُ** او ګوتي دي وغوري **وَتَشَهَّدَ** او تشهد دي ووايي **يُرْوَى ذَلِكَ فِي حَدِيثِ وَائِلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** * دا د حضرت وائل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حدیث کي روایت سوي دي **وَلَاذَنْ فِيهِ تَوَجُّعٌ أَصَابِعَ يَدَيْهِ إِلَى الْقِبْلَةِ** او په دې وجه (هم) چي په دې کي د قبلې و طرف ته د ګوتو متوجه کېدل دي **فَإِنْ كَلَّتْ أَمْرًا جَلَسَتْ عَلَى الْيُسْرَى** او که لمونځ کونکې ښځه وه نو هغه دي پر خپل چپه کوناتي کښني **وَأَمْرًا جَلَسَتْ رِجْلَيْهَا مِنَ الْجَانِبِ الْأَيْمَنِ** او خپلي دولري پښي دي له راسته طرف څخه راوباسي **رَأَتْهُ أَسْتَرْكَهَا** ځکه چي دا د هغې لپاره زیاته پرده ده.

اللفاظ: ﴿إِفْتَرَشَ﴾ د افتعال باب دی: غورول، ﴿نَصَبَ﴾ د فتح باب دی: ډول، ﴿وَوَجَّهَ﴾ د کوناتو یو طرف، (یو کوناتي).

* تخریج: أخرجه مسلم في كتاب الصلاة، باب ما يجمع صفة الصلاة، وما يفتح به، حديث رقم: ۲۷۰.

* تخریج: أخرجه مسلم في كتاب المساجد، باب صفة الجلوس في الصلاة، حديث رقم: ۱۱۶.

تشرېح: امام قلمروي رحمه الله په دې عبارت کي د قدمې طريقه او څرنگوالي بيان کړی دی. فرمايي چي کله لمونځ گوزلره د دويم رکعت له دويمې سجدهې څخه سر را پورته کړي نو خپله چه پښه دي وغوروي پر هغه دي کښني او راسته پښه دي داسي ودروي چي گوتي يې د قبلې و طرف ته سي، ځکه حضرت عائشې رضي الله عنها په لمانځه کي د نبي ﷺ ناسته همداسي بيان کړې ده، بيا چي کله لمونځ گزاره په دې طريقه سره کښني، نو دده لپاره حکم دا دی چي خپل دواړو لاسونه دي پر وړنو کښېږدي، او د لاسو گوتي دي پر وړنو وغوري بيا دي تشهد ووايي، د لاس د گوتو په باره کي دي دا خبره هم په ذهن کي لري چي هغه دي د قبلې و طرف ته وي، لکه څرنگه چي تر دې مخکي تاسو وويل چي تر څومره د انسان وس هغومره دي خپل اندامونه په لمانځه کي د قبلې و طرف ته متوجه کوي.

د ان کانت الخ د دې حاصل دا دی چي په لمانځه کي به د ښځي ناسته د نارينه له ناستي څخه جلا وي، طريقه يې دا ده چي ښځه به پر چه کوناتهې کښني او له راسته طرف څخه به خپلي پښي دبلندي راباسي، ځکه چي په دې طريقه کي د هغې په حق کي پرده زياته ده، او د ښځي په حق کي پرده مطلوب ده، لکه څرنگه چي د دغه مقصد په خاطر د ښځي سجده هم له نارينه څخه جلا ده.

د حضرت عبدالله ابن مسعود رحمه الله تشهد (التحيات)

وَالشَّهَادَاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ إِلَى آخِرِهِ او تشهد دا دی: التحیات لله..... اللهم
وَهَذَا تَشَهُدُ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او دا عبدالله بن مسعود رحمه الله تشهد دی قِرَاءَةُ قَالَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيَّ ځکه ابن مسعود رحمه الله وفرمايل: چي رسول الله ﷺ زما لاسونه ونيول وَعَلَيْهِ الشَّهَادَاتُ كَمَا كَانَ
يُعْبَدُ فِي سُورَةِ آيَةِ الْقُرْآنِ او ماته يې تشهد داسي را زده کړی لکه څرنگه چي به يې د قرآن يو سورت را زده کوی
وَقَالَ: قُلِ الشَّيْئَاتُ ثُلُوثَانِ آخِرُهُ او وريې فرمايل: ووايه! التحیات لله..... اللهم وَالْأَخْنُ بِهَذَا أَوَّلُ مِنَ الْأَخْنِ بِشَّهَادَاتِهِ
عَبَّاسُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او پر دې تشهد عمل کول دابن عباس رضي الله عنه له تشهد څخه زيات غوره دي وَهُوَ قَوْلُهُ
الشَّيْئَاتُ الثُّلُوثَانِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ سَلَامٌ عَلَيْكَ إِلَى آخِرِهِ او دابن
عباس رحمه الله تشهد دا دی: التحیات الباریکات..... اللهم لِأَنَّ فِيهِ الْأَمْرَ ځکه چي د عبدالله ابن مسعود رحمه الله په التحیات کي
(د فليقل په ذريعه سره) امر (سوی) دی وَأَقْلَهُ الْإِسْتِغْنَابِ او د امر کمه درجه داستغلب ده وَالْأَلْفُ وَالْأَلْفُ وَهَذَا
لِلْإِسْتِغْنَابِ او (په السلام عليك کي) الف او لام دواړه داستغراق لپاره دي وَزِيَادَةُ التَّوَابِ وَهِيَ لِتَجْنِيدِ الْكَلَامِ او (په
والصلوات کي) او زيات سوی دی چي هغه د خبرو دنوي کولو لپاره دی كَمَا فِي الْقَسَمِ لکه په قسم کي (چي وړو خبرو د
نوي کولو لپاره وي) وَتَأْكِيدُ الشَّعْلِيمِ او دې تشهد د زده کولو تاکید (تینګار) سوی دی (يعني بني ﷺ عبدالله بن
مسعود رحمه الله دې تشهد پر زده کولو تینګار کړی دی نو په دې وجه هم دا تشهد غوره دی).

اللغات: «الشَّجَات» جمع ده، واحد یې شَجَّة دی: د عاجزی څرګندونه. سلام، «استغفر الله» یو شی په بشپړه توګه نیول.

تشریح: په دې عبارت کې د تشهد بیان دی، د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه شئ چې زموږ په نېز په اوله نسته کې د تشهد وړل واجب دی، لېکن اختلاف په دې کې دی چې کوم تشهد وړل غوره او افضله دي، زموږ په نېز د عبدالله ابن مسعود ؓ تشهد وړل افضله دي، او د شوافعو په نېز د عبدالله ابن عباس ؓ تشهد وړل افضله دي، او له دې دواړو څخه ماسواله حضرت عمر، حضرت علي، حضرت عائشه او حضرت جابر رَضِیَ اللهُ عَنْهُمْ او نورو څخه هم د تشهد کلمې او الفاظ را نقل سوي دي.

د حضرت ابن عباس رَضِیَ اللهُ عَنْهُمَا تشهد دا دی: الشَّجَاتُ الْمَبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الْفَلَيْحَاتُ بِرَبِّكَ سَلَامٌ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. سَلَامٌ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ.

• امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ددې تشهد وړل افضله ګڼلې دي، او ددې یې څو وجهي بیان کړي دي:

(۱) د ابن عباس ؓ په تشهد کې د مبارکات کلمه زیاته ده چې هغه د ابن مسعود ؓ په تشهد کې نسته. (۲) د ابن عباس ؓ تشهد د قرآن کریم موافق دی، الله تعالی فرمایي: شَجَّةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مَبَارَكَةٌ عَلِيَّةٌ. (۳) ابن عباس ؓ د سلام لفظ بغیر له الف لام څخه ذکر کړی دی او په قرآن کریم کې هم اکثره سلامونه د الف لام څخه خالي دي، مثلاً: سَلَامٌ عَلَيْكَ يٰمُوسَىٰ. سَلَامٌ عَلَيْكَ يٰهَارُونَ. نو په دې حواله سره هم د ابن عباس ؓ تشهد د قرآن سره مشابهه دی. (۴) د ابن عباس ؓ تشهد د ابن مسعود ؓ تر تشهد وروسته دی ځکه چې ابن عباس ؓ تر ابن مسعود ؓ په عمر کې کوچنی وو، او دا خبره ښکاره ده چې وروستی حکم د مخکیني حکم لپاره نسخ وي، نو امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وايي چې د دې څلورو وجو په سبب موږ د ابن عباس رَضِیَ اللهُ عَنْهُمَا تشهد اختیار کړی دی، او د هغه تشهد افضله ګڼو.

• احنافو د ابن مسعود رَضِیَ اللهُ عَنْهُمَا تشهد اختیار کړی دی، او د هغه هم ډېري وجهي دي، چې څلور له هغو څخه

مصنف رَحِمَهُ اللهُ بیان کړي دي:

اول د ابن مسعود ؓ تشهد ته ګورئ:

الشَّجَاتُ بِاللَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالْفَلَيْحَاتُ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

مصنف چې کومې وجهي لیکلي دي هغه دا دي: (۱) اوله وجه دا ده چې نبی ﷺ د امر په صیغه قُلْ سره ابن مسعود ؓ ته ددې تشهد تعلیم ورکړی دی، او د امر کچه درجه استجاب ده، نو د امر په وجه همدغه تشهد مستحب دی. (۲) په دې کې د سلام لفظ په الف لام سره معرفه دی (السلام)، او دا د استغراق فایده ورکوي، یعنې ټولو سلامونو ته شلمیلي، او بغیر له الف لام څخه دا فایده نه ورکوي کوم چې د ابن عباس ؓ په حدیث کې دی. (۳) تر الصلوات مخکې ولو

زیت سوی دی یعنې الصلوات، همدارنګه تر الطیبات مخکې هم واوزیت سوی دی چې په دې سره کلام خپل مینځ کې جلا کیږي او کلام د نوي سره شروع کیږي. (۴) نبی ﷺ د ابن مسعود لاس ونيوی لودا تشهد یې وولږده کړی چې له دې څخه د تعلیم تاکید او توجه ښکاره کیږي. دوې وجهي یې موږ نورې ذکر کوو: (۵) د زیاتره محدثینو رایه دا ده

چې د ابن مسعود رضي الله عنه تشهد داساند په اعتبار سره "احسن" دی. (۶) زیاتره صحابه وو همدغه تشهد اختیار کړی دی او خلکو ته یې د دې تعلیم هم ورکړی دی.

جواب: امام شافعي رحمته الله چې کومې د ترجیح وجهي بیان کړي دي دهغه جوابونه دا دي: (۱) د اولي وجهي جواب یې دا دی چې که دیوې کلمې زیاتونه د افضلیت سبب وای نو د حضرت جابر رضي الله عنه تشهد به اولی وای ځکه چې په هغه کې بسم الله الرحمن الرحیم زیاته سوې ده، او د ابن مسعود رضي الله عنه په تشهد کې و او او الف لام او لفظ د "عبد" دواړه زیات سوې دي، نو ځکه به د ابن مسعود رضي الله عنه تشهد اولی وي، (۲) د دویمې وجهي جواب یې دا دی چې د قرآن سره موافق کېدل د افضلیت سبب نه دی، ځکه چې د لمانځه په ناسته (قعدة) کې د قرآن ویل مکروه دي، نو د قرآن د قرائت سره به موافقت څرنګه مستحب وي، (۳) د درېمې وجهي یې جواب دا دی چې څرنګه سلام بنیر له الف لام څخه په قرآن کې راغلی دي همدارنګه د الف لام سره هم راغلی دی، الله تعالی فرمایلي دي: وَالشَّكْرُ عَلَيَّ يُؤْتَرُ وَلَئِذَا لَمْ يَأْتِ بِشُكْرٍ كَثِيرٍ (سورة مريم، ۳۳)، وَالشَّكْرُ عَلَيَّ يُؤْتَرُ (سورة النحل، ۳۲)، (۴) د څلورمې وجهي جواب یې دا دی چې داسې نه ده چې د تشهد په باره کې د ابن عباس رضي الله عنه حدیث وروسته دی، بلکې د ابن مسعود رضي الله عنه حدیث وروسته دی، لکه څرنګه چې له امام کرخي رحمته الله څخه روایت دی چې ابن مسعود رضي الله عنه و فرمایل: د اسلام په ابتداء کې به موږ التحیات الطاهرات المبارکات الزاکیات وایي، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې د ابن مسعود رضي الله عنه تشهد د ابن عباس رضي الله عنه له تشهد څخه وروسته دی. **فوائد:** له التحیات څخه مراد قولې عبادتونه دي، له صلوات څخه مراد بدني عبادتونه دي، له الطیبات څخه مراد مالي عبادتونه دي، او السلام علیک له هغه سلام څخه دی کوم چې د معراج په شپه کې الله رب العزت د نبی صلی الله علیه و آله د التحیات له والصلوات والطیبات په جواب کې فرمایلي وو؛ یعنې نبی صلی الله علیه و آله چې کله د معراج په شپه کې د لوی خجسته صلی الله علیه و آله په دربار کې حاضر سو نو ورپه فرمایل: التحیات لله والصلوات والطیبات، الله تعالی په جواب کې و فرمایل: السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته، بیا نبی صلی الله علیه و آله و فرمایل: السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین، ملائکو چې واورېدل نو ورپه فرمایل: أنشهد أن لا إله إلا الله وأنشد أن محمد عبده ورسوله.

په اوله ناسته کې د تشهد حکم

وَلَا يَزِيدُ عَلَى هَذَا الْقَوْلِ الْأَوَّلُ او په اوله ناسته کې به پر دې تشهد زیاتوب نه کوي يَقُولُ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا • ځکه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه و فرمایلي دي عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّهَادَةُ وَشَطِئَتِ السَّلَاةُ وَأَخْرِجَهَا نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ مَاتَهُ دِلْمَانْخَه پَه مِیْنْخ او د لمانځه په آخر (یعنې په دې دواړو ځایونو) کې تشهد راوښووی فَإِذَا كَانَ وَشَطِئَتِ السَّلَاةُ نو چې کله به د لمانځه مینځ وو نَهَضَ إِذَا فَرَمَ مِنَ الشَّهَادَةِ نو (فوراً) به ودرېدی کله چې به له تشهد څخه فارغه سو وَإِذَا كَانَ آخِرَ السَّلَاةِ او کله چې به د لمانځه آخر وو دَعَا لِنَفْسِهِ بِمَا شَاءَ نو دخپل ځان لپاره چې به یې کومه دعاء خوښه وه هغه به یې وکړه.

اللفات: ﴿عَلَيْكَ﴾ د تمغیل د باب ماضي صیغه ده. په آخر کي نون د وقایه او یاه د متکلم ده: تعلیم وړکول، وړېښول.

تشریح: فرمایي چي لمنوع گزاره دي په اوله ناسته کي پر تشهد زیاتوب نه کوي، او دامام شافعي رَجَّه الله جديده (نوی) قول دا دی چي په اوله ناسته کي هم پر نبی ﷺ باندي درود وړل سنت دی.

د امام شافعي دلیل: دام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حديث دی: فی کل رکعتین تشهد و سلام علی الرسلین، یعنی په هر دوو رکعتونو کي تشهد او سلام علی الرسلین سته.

ذموړ دلیل: دابن مسعود ؓ قول دی: علمنی رسول الله ﷺ الشهد فی وسط الصلوة و اخرها فلذا کانت فی وسط الصلوة لمحض إذا فرغ من الشهد وإذا کانت اخر الصلوة دعا لنفسه ما شاء.

جواب: امام شافعي رَجَّه الله چي کوم دام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حديث ذکر کړی دی دهغه جواب دا دی چي له سلام علی الرسلین څخه مراد درود شریف نه دی بلکي د تشهد دا سلام ځني مراد دی: السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلی عباد الله الصالحين.

د آخري دوو رکعتونو د قرائت بيان

وَيَقْرَأُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَحَدَّثَنَا أَبُو قَتَادَةَ د حضرت ابو قتاده ؓ د حديث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * قَرَأَ فِي الْأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ چي نبی ﷺ په آخري دوو رکعتو کي سورت فاتحه وويله وَهَذَا بَيَانُ الْأَفْضَلِ او دا دافضليت (غوره والي) بيان دی هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّ الْقِرَاءَةَ فَرَضَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ ځکه چي قرائت کول خو په (اولو) دوو رکعتونو کي فرض دي عَلَى مَا يَأْتِيكَ مِنْ بَعْدِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ چي بحث به يې انشاء الله وروسته راسي.

اللفات: ﴿وَعَلَيْكَ﴾ يوازي.

تشریح: مسئله: دا ده چي دماپښين، مازيگر او ماخوستن په آخري دوو رکعتونو کي به او دماپښين په آخري رکعت کي به فقط سورت فاتحه (الحمد لله) وړل کيږي، دليل دابی قتاده ؓ حديث دی: ثُمَّ قَرَأَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَالْمَصْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ فِي الْأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ. (محين) (يعني نبی ﷺ به دماپښين او مازيگر په اولو دوو رکعتونو کي سورت فاتحه او بل سورت وايی، او په آخري دوو رکعتونو کي به يې سورت فاتحه وويله).

ولېدا بيان الخ صاحب د هدايي رَجَّه الله فرمایي چي دا بيان دافضليت دی، یعنی په آخري دوو رکعتونو کي سورت فاتحه وړل افضله او مستحب دي، لهذا که چا په آخري دوو رکعتو کي سورت فاتحه او تسبیح دوله پرېښوول نو هيڅ حرج نسته، او پر هغه سجده سهوه هم واجب نه ده، لېکن وړل يې افضله او غوره دي، همدا صحيح روايت دی. حسن بن زياد رَجَّه الله له امام اعظم رَجَّه الله څخه يو روايت دا هم رانقل کړی دی چي په آخري دوو رکعتونو کي سورت فاتحه

ویل واجب دي، نو که له چا څخه په هره پاڼه سوه نو پر هغه سجده سهوه واجب ده؛ دلیل یې دا دی چې په آخري دوو رکعتونو کې قیله (ولاره) مقصوده، نو ځکه دالته ذکر او قرائت څخه خالي ساتل مکروه دي، لکه څرنګه چې رکوع او سجده له ذکر څخه خالي ساتل مکروه دي، او د صحيح قول دلیل دا دی چې قرائت صرف په اولو دوو رکعتونو کې فرض دی، چې تفصیل به یې انشاء الله وروسته راسي، فانظروا إلى مکرم من المستظرین.

د آخري ناستې (قعدة اخيره) بیان

وَجَلَسَ عَلَى الْأُخْرَى او لمونځ گزاره به په آخره ناسته کې داسې کښېني كَمَا جَلَسَ فِي الْأَوَّلِ څرنګه چې په اوله ناسته کې کښېني وو لَنَا رَوَيْنَا مِنْ حَدِيثِ وَائِلٍ وَعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا د حضرت وائل رضي الله عنه او د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه د حديثونو په وجه کوم چې موږ روايت کړل وَلَا تُكْمَلُ إِلَّا عَلَى الْهَدْيِ او په دې وجه (هم) چې داسې کښېنل پر بدن بوج (او تکليف) دي فَكَانَ أَوَّلُ مِنَ التَّوَكُّلِ الَّذِي يُبَيِّلُ إِلَيْهِ مَالِكٌ رَجَعَهُ اللَّهُ نو ځکه به دالته هغه توروک څخه غوره وي چې د هغه و طرف ته امام مالک رحمته الله رغبت کړی دی وَالَّذِي يُزَيُّ او هغه حديث کوم چې (د توروک په باره کې) را نقل سوی دی أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَفَدَ مَتَوَرَّكَ چې نبي ﷺ د توروک پر طريقه کښېني صَفَقَهُ الْكَلْحَاوِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ نو امام طحاوي رحمته الله هغه ضعیف مړ محولی دی أَوْ يُحْتَمَلُ عَلَى حَالَةِ الْكِبَرِ یا هغه به د بوداوتوب پر حالت حمل کيږي.

اللفظ: **﴿أَوَّلُ﴾** د نصر د باب اسم تفصيل دی: زیات سخت، زیات دروند، **﴿تَوَكُّلُ﴾** د تفعلیل د باب مصدر دی؛ دولري پښې یو طرف ته ایستل او پر کوناهو کښېنل، پر کوناهو تکیه لکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله لمونځ کونکی په شلورم رکعت کې له دویمې سجدې څخه فارغه سي نو آخره ناسته دي وکړي، او په دې ناسته کې دي بالکل په هغه حالت او شکل باتدي کښېني لکه په اوله ناسته کې چې کښېني وو، یعني چپه پښه دي وغوروي او پر هغه دي کښېني، او راسته پښه دي ودروي، ځکه چې په ناسته کې همدغه طريقه د حضرت وائل بن حجر رضي الله عنه او د حضرت عائشې رضي الله عنها له حديثونو څخه ثابته ده، او بیا په دې طريقه سره کښېنل پر بدن باتدي بوج او تکليف دي، او په عبادت کې همدغه مطلوب دي (ځکه چې څومره د عبادت بوج زیات وي هغومره یې ثواب زیات وي)، نو په دې وجه به هم دغه طريقه غوره وي.

د دې په خلاف امام مالک رحمته الله د متورکا ناستې قائل دی، یعني پر دواړو کوناهو کښېنل او پښې یوه طرف ایستل د امام مالک رحمته الله په نیز سنت دي.

د امام مالک دلیل: دا دی چې نبي ﷺ به پر دغه طريقه کښېني، لېکن صاحب د هدایې رحمته الله جواب دا ورکوي چې د متورکا ناستې په باره کې چې کوم حديث نبي ﷺ ته منسوب دی، هغه ضعیف دی، او امام طحاوي رحمته الله د هغه د ضعف علت بیانوي فرمایي چې: هنا من حديث عبد الحميد بن جعفر، وهو ضعيف عند نقله الحديث، (یعني دا مضمونه د عبد الحميد بن جعفر له حديث څخه را اخیستل سوی دی او د هغه حديث ضعیف وي). (متبه)، نو ځکه به په دې

حديث سره دليل نيول صحيح نه وي، ځكه چې دا حديث د وائل بن حجر رضي الله عنه او د حضرت عائشي رضي الله عنها د حديث سره مقابل نه سي كولاى.

په لمانځه كې د تشهد او درود حثيت (د فقهاؤ قولونه او دليلونه)

وَيَشْهَدُ او (په آخره ناسته كې به هم لمونځ كونكى) تشهد وايي وَهُوَ أَحَبُّ جَنَدِنَا او تشهد زموږ په نېز واجب دي وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ او پر نبي ﷺ به درود وايي وَهُوَ كَيْسٌ بِفَرِيضَةِ جَنَدِنَا او درود زموږ په نېز فرض نه دي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ فِيهِمَا او په دې دواړو كې د امام شافعي رحمته الله اختلاف دى لِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ • ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ فَعَلْتَ فَقَدْ تَبَتَّ صَلَاتُكَ كله چې تا تشهد ووايى يا داسي دي وكره نو ستا لمونځ پوره سو إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْوِمَ فَقُمْ كه غواړې چې ولاړ سې نو ولاړ سه وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ او كه غواړې چې كېنې نو كېنې وَالصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالصَّلَاةُ غَارِبَةُ الصَّلَاةِ وَأَجَبَةٌ او له لمانځه څخه بېلندي پر نبي ﷺ درود ويل واجب دي إِمَّا مَرَّةً وَاحِدَةً يا څو يو وار واجب دي كَأَنَّهُ قَالَ الْكَرْبُ رَجَعَهُ اللَّهُ لكه څرنگه چې امام كرخي رحمته الله ويلي دي أَوْ كَمَا ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يا چې كله هم د نبي ﷺ يادونه وسي كَأَنَّ اخْتَارَهُ السَّحَابِيُّ لكه څرنگه چې امام طحاوي رحمته الله دغه اختيار كړي دي فَكَيْفِيْنَا مُؤَنَّةُ الْأَمْرِ نو په آيت كې د امر د صيغې خبره زموږ لپاره كافي سوه (يعني د امر د صيغې تقاضا بس مملومه ده) وَالْفَرْغُ الْمَرْغُوبُ فِي الشَّهَادَةِ او د تشهد په بلره كې چې په حديث كې كوم فرض راټول سوي دي هُوَ التَّقْدِيرُ د هغه معنى دانلازه كولو ده.

اللفات: «عَلَى» درود، لمونځ، «عَلَى» يو وار، يو ځل، «مَرَّةً» بوج، تكليف، سلمان.

تشرېح: په آخره ناسته كې تشهد ويل زموږ په نېز واجب دي او درود شريف ويل واجب او فرض نه دي، بلكي سنت دي، د امام شافعي رحمته الله په نېز د تشهد ويل او پر نبي ﷺ درود ويل دواړه فرض دي.

د امام شافعي دليل: د ابن مسعود رضي الله عنه حديث دى: أَنَّهُ قَالَ كُنَّا نَقُولُ قَبْلَ أَنْ يَفْتَرِضَ الشَّهَادَةَ عَلَى اللَّهِ السَّلَامَ عَلَى جَبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: قُولُوا التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ... اللَّهُمَّ، بَيَّا په آخر كې فرمايي: إِنَّا قُلْنَا هَذَا أَوْ فَعَلْنَا هَذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ په دې حديث سره امام شافعي رحمته الله په درې طريقو سره دليل نيسي، (۱) اول دا چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: قَبْلَ أَنْ يَفْتَرِضَ الشَّهَادَةَ، يعني پر تشهد د فرضو اطلاق سوى دى، نو له دې څخه ثبته سوه چې تشهد فرض دى، (۲) درېم دا چې نبي ﷺ وفرمايل قُولُوا التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ أَوْ قُولُوا دَامِرٌ صِيغُهُ ده، او امر د وجوب لپاره وي، نو معلومه سوه چې التحيات ويل واجب دي، او د امام شافعي رحمته الله په نېز واجب او فرض دواړه يوشى دي، نو كله چې التحيات ويل واجب سونو فرض به هم وي، (۳) درېم دا چې نبي ﷺ د لمانځه پوره والى په تشهد پورې معلق كړى دي، له دې څخه معلومه

سوه چي له تشهد څخه بغير لمونځ نه پوره کيږي، او چي له کوم شي څخه بغير لمونځ نه پوره کيږي هغه فرض وي، نو معلومه سوه چي تشهد ويل فرض دي.

جواب: زموږ له طرف جواب دا دی چي په قبل اُت يفترض الشهد کي له فرض څخه لغوي معنی مراد ده، يعني تقدير (اندازه کول)، الله تعالى فرمايلي دي: قُضِيَ مَا قُرْئَ الْبَقْرَةَ (۲۲۷)، يعني قُذِرْتُ اوس يې مطلب دا سو چي "د تشهد له مقرر کېدلو او معلومېدلو څخه مخکي به موږ دا ويل: والسلام على الله... الخ"، نو پر تشهد د فرضو اطلاق صحيح نه سو؛ دويم جواب دا دی چي دلته د امر صيغه د تعليم او تلقين لپاره ده، نو له دې څخه فرضيت نه ثابتيږي، د دريم جواب دا دی چي په حديث کي د لمناځه پوره کېدل په دې دواړو کي د يوه سره يعني په تشهد ويلو او په آخره ناسته کي د يوه سره معلق سوي دي، او پر دې د ټولو اتفاق دی چي د لمناځه پوره کېدل پر آخره ناسته معلق دي، ځکه چي که آخره ناسته پرېښوول سي نو لمونځ نه صحيح کيږي، نو کله چي د لمناځه پوره کېدل پر آخره ناسته معلق سوه، نو قرائت (ويل) به پر تشهد نه معلق کيږي، د دې لپاره چي اختيار پاته سي، ځکه چي نبي ﷺ د ناستي او قرائت (ويلو) اختيار ورکړی دی، چي په دې کي د يوه په اداء کولو سره لمونځ پوره کيږي، نو که موږ تشهد هم فرض کړو، نو اختيار ختم سو.

والصلاة الخ مخکي موږ ويل چي درود شريف هم د امام شافعي رَجَه الله په نېز فرض دی، هغه په دې آيت سره دليل نيسي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلُوا (۷۱: اب: ۸۶)، په داسي توگه چي صلوات امر صيغه ده، او امر د وجوب لپاره وي، او له لمناځه څخه دباندې درود ويل واجب نه دي، نو ثابته سوه چي په لمناځه کي دننه درود ويل واجب دي. دويم دليل: د امام شافعي رَجَه الله دويم دليل دا دی چي نبي ﷺ فرمايي: لا صلاة لمن لم يصل على في صلاته، (يعني څوک چي پر ما په لمناځه کي درود نه ووايي نو د هغه لمونځ نه صحيح کيږي)، او ښکاره ده چي د لمناځه نه صحيح والی د فرضو د پرېښوولو په وجه راځي، دستو په پرېښوولو سره نه راځي، نو ثابته سوه چي درود شريف ويل فرض دي.

د امام شافعي د اول دليل جواب: د اول دليل جواب يې دا دی چي موږ دا خبره نه منو چي له لمناځه څخه دباندې درود ويل واجب نه دي، ځکه چي صلوات امر صيغه ده، او امر د تکرار تقاضا نه کوي، او امام طحاوي رَجَه الله فرمايي چي کله هم د نبي ﷺ ذکر وسي، نو درود ويل واجب دي، خو په وار وار درود ويل ځکه واجب نه دي چي امر د تکرار تقاضا نه کوي، ځکه چي د درود د واجباتي متعلق دی د سبب متکرر سره، او هغه سبب متکرر د نبي ذکر (يادېدل) دي، نو ذکر په تکرار سره به درود مکرره وي، لکه څرنگه چي دوختونو په تکرار سره د لمناځه وجوب مکرره کيږي، لنډه دا چي کله له لمناځه څخه دباندې درود ويل واجب سو، نو په امر يعني صلوات عليه باندي عمل وسو، او په لمناځه کي د درود واجبولو څه ضرورت نسته.

د دويم دليل جواب: دا دی چي دا حديث د کمال پر نفي محمول دی، يعني له درود څخه بغير لمونځ کامل او بشپړ نه دی، لکه څرنگه چي لا صلاة لپار المسجد إلا في المسجد د کمال پر نفي محمول دی، او په دې باندي قرينه داده چي نبي ﷺ صحرايي ته د لمناځه د تعليم ورکولو په وخت کي نبي ﷺ درود ذکر نه کړی، که درود فرض وای نو نبي ﷺ به حتماً ذکر کولای.

فايده: پاته سوه دا خبره چي پر نبي ﷺ به درود شريف په کوم کيفيت او طريقه سره ويل کيږي، نو په دې باره کي عيسى بن ابان رَجَه الله په کتاب الحج على اهل المدينة کي ذکر کړي دي چي له امام صاحب څخه د درود په باره کي

پوښتنه وسوه. نو هغه فرمايل چې دا دي وايي: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد، صاحب د كفايه ليكلي دي چې دا درود د كعب بن عجره رضي الله عنه د حديث سره موافق دی. حضرت علي، ابن عباس او جابر رضي الله عنهم نبي صلی الله علیه و آله ته وويل چې موږ ته خو پر تاد سلام كولو طريقه معلومه ده لېكن درود به څرنگه وايي، نو نبي صلی الله علیه و آله وفرمايل: داسي وايست: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد وبارك على محمد وعلى آل محمد وارحم محمد وآل محمد كما صليت وباركت وترحمت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم في العالمين انك حميد مجيد.

په آخره ناسته كي د مانوره (را نقل سوو) دعاگانو ويل

قَالَ: وَمَا يَأْتِيهِمْ أَفْلا الْفَرَّانَ وَالْأَوَمَةَ الْمُتَكَوِّرَةَ فرمايي چې په داسي الفاظو سره به دعاء كوي چې هغه د قرآن د الفاظو سره او درنا نقل سوو دعاگانو سره مشابه (ورته) وي لَبَّائِكُمْ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د هغه دليل په وجه كرم چې موږ د ابن مسعود رضي الله عنه له حديث څخه بيان كړي قَالَ لَهُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ چې نبي صلی الله علیه و آله هغه ته وفرمايل مُتَّخِذِينَ الدُّعَاءَ أَطْبَقَهُ إِلَيْكَ بيا ته هغه دعاء غوره كړه چې هغه تاته ډېره جالبه او زياته ښه معلومه سي وَيَتَذَكَّرُ بِالسَّلَامَةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او دعاء به پر نبي صلی الله علیه و آله په درود ويلو سره شروع كوي يَكُونُ أَكْرَبَ إِلَى الرَّجَائَةِ دې لپاره چې قبوليت ته زياته نژدې سي.

اللفات: ﴿كَوْجَة﴾ جمع ده، واحد يې: دعاء دی: بلل، نداء، ﴿أَطْبَقَ﴾ اسم تفضيل دی: زيات پاک، زيات صفا او

خوشبودار، ﴿أَعْجَبَ﴾ دا هم اسم تفضيل دی: زيات ښه، په زړه پوري.

تشرېح: مسئله: دا ده چې لومونځ کوونکی دي په آخره ناسته كي تر تشهد او درود ويلو وروسته دعاء كوي، او د دې خبري اهتمام او پابندي دي كوي چې دعاء كلمې په قرآن كي د ذكر سوو دعاگانو د الفاظو سره مشابه وي، مثلاً دا دعاء

دي كوي: اللهم اغفر لي ولوالدي... اللهم رب اجعلني مقيم الصلاة، ربنا اننا سمعنا مناديا... اللهم، ربنا واتنا ما وعدتنا... اللهم اغفر لي يا دي دعاء په حديثونو كي د ذكر سوو دعاگانو د الفاظو سره مشابه وي، مثلاً: اللهم اني ظلمت نفسي... اللهم اننا نسألك من خير ما سألت منه عبدك ونبيت سيدنا محمد صلی الله علیه و آله او داسي نور، كومي د علوي چې را نقل سوي دي هغه دي يادي كړي او هغه دي واييز

دليل: د دعاء كولو دليل هم د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه له حديث دی، ځكه چې د هغه په آخر كي دا الفاظ ذكر سوي دي: ثم اختر من الدعاء... اللهم، ښكاره دي چې اُطْبَقَ او اَعْجَبَ په معنى كي خاص فرق نه لري.

ويښدا اللهم فرمايي چې كله دعاء شروع كوي نو په درود سره دي يې شروع كوي، ځكه چې الله درود شريف ضروري قبولي، نو د درود په ضمن كي به د لومونځ گزاره دعاء هم قبوله كړي، ځكه چې الله كريم دی، او له كريم ذات څخه دا ليري ده چې هغه دعاء څه حصه قبوله كړي او څه دي رد كړي. (متد)

په آخره ناسته كې كومي دعاوي ممنوع دي

وَلَا تَقْرُبُوا أَشْجَةَ نَكَاحِ النَّاسِ اَوْ لَمُونِخ كُزاره دي په (آخره ناسته كې په) دلسي الفاطو سره دهغه ته كوي چې هغه د خلكو د كلام (خبرو) سره مشبه وي تَعْرِضُ اَعْنَ الْقَسَادِ دلمتخه له فسد څخه د ځان ساتلو لپاره وَلَيْتَ اِيَّايَ بِاَلْأَشْوَرِ الْمُتَعَرِّضُ نو ځكه دي هغه دهغه كوي چې هغه په حديث كې راټول سوي وي او محفوظه (خوندي) وي وَسَالَا يَسْتَعِينُ سَأَلَهُ مِنَ الْبَيَادِ او هغه شيان چې د هغه غوښتل له بندگتو څخه ناسته نه وي كَقَوْلِهِ اَللّٰهُمَّ زِدْنِيْ فَلَائَةً لكه د هغه الهرز لجنې فلاته ويل يُشْبِهُ نَكَاحَهُمْ (نو دا) د خلكو د خبرو (كلام الناس) سره مشبه دي وَسَالَا سَتَعِينُ او د كومو شيتو غوښته چې (له بندگتو څخه) ناسته وي كَقَوْلِهِ اَللّٰهُمَّ اَفْزِلْ لكه د هغه الهرز اغرل ويل لَيْسَ مِنْ كَلَامِهِمْ نو د خلكو د خبرو (كلام الناس) څخه نه دي وَكَلَمَهُ اَللّٰهُمَّ اُرْزُقْنِيْ مِنْ قَبِيْلِ الْاَوَّلِ او د هغه الهرز ارزقي ويل د كلام الناس له قبيلې څخه دي يَا سَيِّدَتَا اَلْاَيَّامِ ځكه چې د بندگتو په مينځ كې دا استعمال يې يَقَالُ رَزَقَ الْاَيُّمَةُ الْبَحِيْثُ ويل كيږي: رزق (امير لښكر ته ورزي وركړه).

الفلات: (مخگور) اسم مفعول دی: را ټول سوی، روایت سوی، (پنې هغه دهغوي چې له نبي ﷺ څخه را ټل سوي دي) **﴿مُتَعَرِّضٌ﴾** استعمال د باب مضارع صيغه ده: ناسته کېدل، محاله کېدل، **﴿وَلَيْتَ﴾** د امر صيغه ده د تمعيل له باب څخه: واده كول، نكاح كول، **﴿الْمُتَعَرِّضُ﴾** لښكر، فوج.

تشرېح: مسئله: دا ده چې لمونځ كونكې دي تر درود وروسته په دلسي الفاطو سره دعا نه كوي چې هغه د خلكو د كلام (خبرو) سره مشبه وي، د دې لپاره چې دلمتخه دغه آخري جزء له فاسدېلو څخه خوندي پاته سي، نو په دې وجه وويل سو، چې لمونځ كزار ته پكار دي چې راټول سوي دعاگتي ووايي.

د خلكو د كلام سره مشابه دهغه لمونځ فاسدوي، كه نه؟ ښكاره دي وي چې تر تشهد وروسته كه په دلسي الفاطو سره دهغه وسي چې هغه د خلكو د خبرو سره مشبه وي نو په دې سره ټوله لمونځ نه فلسديږي، ځكه كه تر تشهد وروسته حقيقت هم د خلكو خبري پيدا سي، نو لمونځ نه فلسديږي، نو په هغه خبرو سره خو په طريقه لولې نه فلسديږي چې هغه صرف د خلكو د خبرو سره مشبه وي، دا حكم د صاحبينو په نېز دی، همدارنگه د امام صاحب رښته الله په نېز هم نه فلسديږي، ځكه چې كلام الناس په خپله دلمونځ كزاره له طرف څخه خروج بصتمه (يعني له لمتخه څخه وتل) دي. نو ځكه به په دې سره لمونځ پوره كيږي، او هغه دهغه كوم چې د خلكو د خبرو سره مشبه او تر تشهد وروسته وسي، نو هغه به له لمتخه څخه دباندې شاملول كيږي، او لمونځ به نه ورسره فلسديږي. (صه)

د خلكو د كلام سره د مشابه گېدلو معنی: پاته سوه دا خبره چې كومه دهغه د خلكو د خبرو سره مشابهت لري. او كومه دهغه د خلكو د خبرو سره مشابهت نه لري، نو په دې باره كې فرمايي چې د كومو شيتو غوښته له بندگتو څخه ناسته نه وي لكه دا قول: يَا سَيِّدَتَا اَلْاَيَّامِ ځكه چې دلمونځ كزاره له طرف څخه خروج بصتمه (يعني له لمتخه څخه وتل) دي. نو ځكه به په دې سره لمونځ پوره كيږي، او هغه دهغه كوم چې د خلكو د خبرو سره مشبه او تر تشهد وروسته وسي، نو هغه به له لمتخه څخه دباندې شاملول كيږي، او لمونځ به نه ورسره فلسديږي. (صه)

سره مشابه دي، همداصحيح ده، دليل يې دا دی چې داسې خبره دخلکو په مينځ کې استعمالېږي، لکه څرنگه چې وېل سوي دي: رزق الامير الجيش: (امير ولېسکر ته رزق او روزي ورکړه).

راسته او چپه طرف ته سلام گرځول، او په سلام کې د نيت حکم

ثُمَّ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ يِبادي خپل راسته طرف ته سلام وگرځوي **فَيَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ** او دې وايي: السلام عليكم ورحمة الله **وَعَنْ يَسَارِهِ وَمِنْ أَمَامِكَ** او چپه طرف ته دي هم داسې ووايي **لِيَأْذَى ابْنُ مَسْعُودٍ** د هغه حديث په وجه چې ابن مسعود رضي الله عنه روايت کړی دی **أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * **كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ** چې نبي صلى الله عليه وسلم به راسته طرف ته سلام (داسې) گرځوي **حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدَّيْهِ الْأَيْمَنِ** تر دې چې د نبي صلى الله عليه وسلم د راسته بلرخو (رخسار) سپينوالی به لېدل کېدی **وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدَّيْهِ الْأَيْسَرِ** او چپه طرف ته به يې سلام گرځوي تر دې چې د چپه بلرخو سپينوالی به يې ليدل کېدی **وَكَوَى بِالشَّيْطَانَةِ الْأُولَى مَنْ عَلَى يَمِينِهِ** او لمونځ کونکی دې په اول سلام کې د هغو نيت کوي کوم چې دده راسته طرف ته وي **وَمِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْحَفَظَةِ** يعني دخلکو او دښخو او د حفاظت کونکو فرشتو **وَكُلِّ ذَلِكَ فِي الثَّانِيَةِ** او همدانیت دې په دويم سلام کې هم کوي **لَأَنَّ الْأَعْيَالَ بِالنِّقَاتِ** ځکه چې د احوالو مدار پر نيتونو دی (نو که په سلام کې د مقتديتو او فرشتو نيت وکړي نو هغو ته به ثواب حاصلېږي) **وَلَا يَتَوَى النِّسَاءَ فِي زَمَانِنَا** او زموږ په زمانه کې دې دښخو نيت نه کوي **وَلَا مَن لَّا شَرَّكَ لَهُ لِي صَلَاتِهِ** او نه دې د هغو خلکو نيت کوي چې په لمانځه شریک نه وي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحيح ده **لَأَنَّ الْخُطَابَ حُطَّ الْخَافِرِينَ** ځکه چې خطاب د حاضرینو حق دی.

اللفظ: «**بَيَاضَ**» سپينوالی، **حُلا**، «**خَدَّيْ**» بلرخو، انګې (رخسار)، «**عَقْلَتُهُ**» جمع ده، واحد يې **عَاقِلٌ** دی:

ساتونکي فرشتې، کراما کاتبين، «**حُطَّ**» حصه، برخه، حق.

تقريب: د عبارت حاصل دا دی چې لمونځ کوونکي به تر تشهد او درود او دعاء ويلو وروسته دواړو طرفونو ته سلام گرځوي، اول به راسته طرف ته او بيا چپه طرف ته، او د سلام الفاظ دا دي: السلام عليكم ورحمة الله، (يعني پر تاسو دي سلام او د الله رحمت وي)، د جمهورو عالمانو او دسترو صحابه کرامو لکه حضرت عمر، حضرت علي او حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنهم هم دا مذهب دی.

دليل: د حضرت عبد الله بن مسعود رَجَعَهُ اللهُ حديث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ** **كَانَ يَسْلَمُ عَنْ يَمِينِهِ** حتی پری بياض خده الايمن و عن يساره حتی پری بياض خده الايسر.

وينوی الخ مصنف رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چې د اول سلام گرځولو په وخت کې به د هغه خلکو نيت کوي کوم چې دده راسته طرف ته وي، هغه که نارینه وي او که ښځي، همدارنگه به د ساتونکو فرشتو نيت کوي، او چپه طرف ته به هم دې انسانانو او فرشتو نيت کوي.

امام له دواړو طرفونو څخه حصه لري، (يعني گواکي امام د مقتدي دواړو طرفونو ته واقع دی) نو ځکه به هغه په دواړو سلامونو کې د نيت کولو حقدار وي.

والبنفرد الخ او منفرد سړی کوم چې يوازي لمونځ کوي، هغه دي په دواړو طرفونو کې د ساتونکو فرشتو (کراما کاتبين) نيت کوي، ځکه چې په السلام عليكم کې خطاب حاضرینو ته دی، او له فرشتو څخه علاوه بل هيڅوک د ده سره نسته، نو ځکه به صرف دهغو نيت کوي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د امام محمد رحمه الله دی، قال العلامة جلال الدين الخوارزمي رحمه الله (قوله لا بد للمقتدي من نية امامه) تخصيص الامار بالاذکر يؤيد قول من يقول انه ينوي من يشاركه في الصلاة، كذا في المجامع الصغير لقاضي خاتم رحمه الله، (ص ۱۱۶، ص ۲۷۹). (القول الرابع، ج ۱، ص ۱۸۲)

امام به په سلام کې د چا نيت کوي؟

وَالْإِمَامُ يُنَوِّي بِالسَّلَامِ مَتَعَيْنٌ او امام به په دواړو سلامو کې نيت کوي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحيح ده **وَلَا يُنَوِّي فِي الْهَلَاكَةِ** **عَدَا مَا مَحْضُورٌ** او په ملائکو کې به د يو متعين شمېر نيت نه کوي **لَأَنَّ الْأَخْبَارَ فِي عَدَدِهِمْ قَدْ اخْتَلَفَتْ** ځکه چې دوی د شمېر متعلق حديثونه مختلف دي **فَأَشْبَهَ الْإِيمَانَ بِالْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ** نو دا پر نيياتو عليهم السلام باندي د ايمان راوړلو په څير سوئ **إِصَابَةُ لَفْظِ السَّلَامِ وَاجِبَةٌ عِنْدَنَا** بيا زموږ په نېز د سلام لفظ اداء کول واجب دي **وَلَيْسَتْ بِفَرْضٍ** او فرض نه دي **خَلَا قَالُوا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ** د امام شافعي رحمه الله (په دې کې) اختلاف دی **هُوَ يَتَسَبَّكُ بِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** **وَالسَّلَامُ** هغه د نبي ﷺ په دې قول سره دليل نيسي **يُخْرِجُهَا الشُّكُّ وَيُدْخِلُهَا التَّسْلِيمُ** چې د لمانځه تحریمه په تکبير سره کيږي او د لمانځه ختمېدل په سلام سره کيږي **وَلَنَا مَا رَوَيْنَا مِنْ حَدِيثٍ** * **ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** او زموږ دليل د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه هغه حديث دی کوم چې موږ بيان کړی (چې په هغه کې اختيار وړ کول سوی و) **وَالشَّخِيرَةُ يُنَوِّي الْفَرَضِيَّةَ وَالْوُجُوبَ** او اختيار وړ کول د فرض کېدلو او واجبېدلو دواړو منافي دي **إِلَّا أَنْكَرْنَا الْوُجُوبَ** **بِنَا رَوَاهُ أَحِبَّيْنَا** خو بيا هم موږ د امام شافعي رحمه الله د بيان سوي روايت په وجه د احتياط په توگه وجوب ثبت کړی دی **وَبِهِدِهِ لَا تُثْبِتُ الْفَرَضِيَّةَ** خو په داسي روايت سره فرضيت نه ثابتيږي، والله اعلم.

اللفات: **«مَحْضُورٌ»** معلوم، متعين، شمېرل سوی، ټاکل سوی، **«أَكْبَهُ»** د افعال باب دی: مشابه کېدل، ورته کېدل، **«إِصَابَةٌ»** د افعال د باب مصلر دی: رسول، راوړول، اچول، اداء کول، **«يَتَسَبَّكُ»** د تفعل د باب مضرع صيغه ده: دليل نيول، تکیه کول، نيول.

تشریح: مسئله: دا ده چې امام به په خپلو دواړو سلامونو کې د ساتونکو فرشتو او دواړو طرفونو مقتديانو نيت کوي، همدا صحيح قول دی، بعضو ويلي دي چې امام د نيت محتاج نه دی، او بعضو ويلي دي چې په يوه سلام کې نيت کول کافي دي. صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي چې په فرشتو کې به د معين او ټاکلي شمېر نيت نه کوي، بلکې مطلق به د

* تخریج: أخرجه دار قطني في كتاب الصلاة، باب تحليل الصلاة التسليم.

* تخریج: أخرجه ترمذيه، راجع تحت حديث رقم: ۴۵.

فرشتو نيت کوي، ڇاڪه چي داستانگو فرشتو شمير په آڻارو او حديثونو کي مختلف ذکر سوي دي (په يوه روايت کي دوه، په بل روايت کي پنځه، او په بعضو کي شپيته، او په بعضو کي يوسل و شپيته).

په سلام کي د السلام لفظ ضروري دی

شمس ابانۀ الله له دې حياه دارا نبيسي چي زموږ په نيز د السلام لفظ ادا کول واجب دي، فرض نه دي، او د امام شافعي رحمه الله په نيز د السلام لفظ اداء کول فرض دي، د امام شافعي رحمه الله دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی: *مخيلها التسليم*، له دې فرمان څخه امام شافعي رحمه الله دليل په دې توگه نيسي چي تر دې مخکي نبي ﷺ تحريما التكبیر ويلي دي چي له هغه څخه مراد تکبير تحريمه ده، او تکبير تحريمه په لمانځه کي فرض ده، نو ځکه په د السلام اداء کول هم په لمانځه کي فرض وي، ځکه څرنگه چي په تحريما التكبیر کي حصر دی: همدارنگه په مخيلها التسليم کي هم حصر دی، نو لکه څرنگه چي له تکبير څخه بغير په لمانځه کي داخلېدل صحيح نه دي، همدارنگه له سلام څخه بغير له لمانځه څخه وتل صحيح نه دي.

زموږ دليل: دادي چي کله نبي ﷺ ابن مسعود رضي الله عنه ته د تشهد تعليم ورکړی، نو داسي يې ورته وفرمايل: *إذا قلت هذا أو فقلت هذا فقلت تمت صلاتك، إبت شئت أن تعرفه، وإبت شئت أن تقدم فاقم، (يعني تر تشهد وروسته ستا لمونځ پوره کيږي، نو بيا که ته ځواړي چي ولاړ سي نو ولاړ سه او که ځواړي چي کښېټي نو ناست ووسه)*، له دې څخه معلومه سوه چي د لمانځه آخري رکن او آخري فرض د تشهد په اندازۀ کښېستل دي، او تر هغه وروسته لمونځ کونکي ته اختيار دی که ځواړي نو له لمانځه څخه دي ولاړ سي او که ځواړي نو ناست دي ووسي، نو ځواړي دي ووايي، او اختيار د فرضيت او وجوب دواړو منافي دی، نو ځکه د السلام لفظ به نه فرض وي او نه واجب، لېکن امام شافعي رحمه الله چي کوم دليل بيان کړی دی څرنگه چي په هغه کي په حصر سره مخيلها السلام ويل سوي دي، نو ځکه د احتياط په وجه موږ د السلام اداينه واجب وگرځول، او بيا دا حديث د خير واحد له قبيلي څخه دی، او خبر واحد وجوب ثابتوي سي، فرضيت هيڅکله ثابتولای نه سي، ځکه چي د فرضيت د ثبوت لپاره قطعي نص ضروري دی، هغه ځله نسته، نو ځکه به د السلام اداينه فرض نه وي، لېکن له وجوب څخه يې انکار نه سي کېدی.

فصل في القراءة

(ب) فصل د قرائت (د احکامو په بیان کې) دی

تشرېح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د لمانځه فرائض، ارکان، واجبات او سنتونه بیان کړل چې د هغو په ضمن کې د قرائت یادونه هم وسوه، خو څرنګه چې د قرائت احکام ډېر پېښېږي یعنې کثیر الوقوع دي، او متعلقات یې هم بې شمېره دي، نو ځکه په تفصیلي توګه د هغو ټولو د بیانولو لپاره د قرائت احکام په جلا او علیحده فصل کې بیانوي، او د قرائت له دوو قسمونو څخه یعنې له سري او جهري څخه د قرائت بالجهر احکام مخکې بیانوي، وجه یې دا ده چې قرائت بالجهر داسې صفت دی چې په هغه سره په پوره او کامله توګه اداء ثابتېږي. (منها ج ۱، ص ۳۳۱)

د جهري او سري لمونځونو بیان

قَالَ: وَيُحَرِّزُ بِالْقِرَاءَةِ فرمایي: چې لمونځ گزاره به په لوړ اواز سره قرائت کوي يَلِي الْقَهْرُ فِي الرُّكُوعَيْنِ الْأَوَّلَيْنِ وَمِنَ الْكُرْبِ وَالْعِشَاءِ د سهار په لمانځه کې او د ماښام او ماخوستن په اولو دوو رکعتو کې إِنْ كَانَ إِمَامًا که د لمونځ گزاره امام وو وَيُفْرِقُ بِلِي الْأَخْرَجَيْنِ او په آخري دوو رکعتو کې به په کراره قرائت کوي هَذَا هُوَ التَّوَارُثُ * ممدغه متوارث دی (یعنې ممدغه د نبي ﷺ او د صحابه وو زوی الله ﷻ او د تابعینو له زماني څخه رانقل سوي دي او تر اوسه عمل په کېږي) وَإِنْ كَانَ مُتَفَرِّدًا او که لمونځ گزاره منفرد (یوازي لمونځ کونکی) وو فَهُوَ مُفَرِّدٌ نو هغه ته اختیار دی إِنْ شَاءَ جَهْرًا وَسَمِعَ نَفْسُهُ که غواړي نو جهري قرائت دي وکړي او په خپل ځان دي یې واوري لَأَنَّهُ إِمَامٌ حَتَّى نَفْسِهِ ځکه چې هغه د خپل ځان په حق کې امام دی وَإِنْ شَاءَ خَفَا او که غواړي نو په کراره سره دي قرائت وکړي لَأَنَّهُ لَيْسَ خَلْفَهُ مَنْ يَسْمَعُهُ ځکه د ده شاته داسې څوک نسته چې دی خپل قرائت په واوري وَالْأَفْضَلُ هُوَ الْجَهْرُ لِيَكُونَ الْأَدَاءُ عَلَى فِئَةِ الْجَمَاعَةِ او جهري قرائت غوره دی د دې لپاره چې اداء د جماعت په توګه وي وَيُفْرِقُهَا الْإِمَامُ فِي الْقَهْرِ وَالْعِشَاءِ او امام به د ماښام او مزېګر په لمانځه کې سري قرائت کوي وَإِنْ كَانَ بِعَرَفَةٍ که څه هم هغه په عرفات کې وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * صَلَاةُ النَّهَارِ عَجَاءٌ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: د ورځني لمونځ ګونګ دی أَنْ لَيْسَتْ فِيهَا إِقْرَاءَةٌ مَسْمُوعَةٌ یعنې په هغه کې داسې قرائت نسته چې ولورېدل سي وَلِي عَرَفَةٍ خِلَافَ مَا لَيْكَ رَجَعَهُ اللَّهُ او په عرفات کې د امام مالک رجعه الله اختلاف دی وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَاهُ او د هغه په خلاف زموږ روایت سوی حدیث حجت دی (یعنې: صلاة النهار عجماء).

* تخریج: أخرجه المصنفون في كشف الحفاء، حديث رقم: ۱۱۶۰۹ و رواه عبد الرزاق في مصنفه من قول مجاهد.

* تخریج: قال الزملي في نصب الراية ج: ۲، ص: ۴. غرب ورواه عبد الرزاق في مصنفه، من قول مجاهد وابی عبيدة فقال اخونا محمد عن عبد الكريم

الجزري، قال: سمعت ابا عبيدة يقول: صلاة النهار عجماء.

اللفظ: «لَا تَوَارِثُ» په ورته کي تر لاسه سوی شی، مراد ځني را نقل سوی شی دی، «وَعَلَى» صورت، شکل، حالت، توگه، «عَلَيْهِمَا» کونکي، د څه ویلو او خبرو کولو څخه یې برخي، «عَلَيْهِمَا» په مکه مکرمه کي د یو ځای نوم دی چي د حج له مشاهرو څخه یو متر شمر دی.

تفسیر: مصنف رحمه الله فرمایي چي که لمونځ کونکي امام وي نو پر هغه د سهار په دوو رکعتونو او د ماښام او ماڅوستن په اولو دوو رکعتونو کي قرائت په لوړ اواز سره (جهراً) کول واجب دی، او په پاته رکعتونو کي یعني د ماښام په دریم رکعت او د ماڅوستن په آخري دوو رکعتونو کي قرائت په کراره (سراً) کول واجب دي، همدغه له نبي ﷺ او صحابه وو رَوَيْنَ اللَّهُ عَنْهُمْ او تابعینو څخه را نقل سوي دي.

بیا په جهري لماتځه کي جهر کول او په سري لماتځه کي اخفاء کول (یعني په کراره ویل) واجب دي، او وجوب له سنت (یعني حدیث) څخه ثبت دی.

تفصیل: دلیل: له حضرت ابو هريره ر.ع څخه روایت دی: أَنَّهُ قَالَ فِي كُلِّ صَلَاةٍ يَقْرَأُ فَمَا أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَسْمَعُكُمْ وَمَا أَسْمَعُكُمْ أَسْمَعُكُمْ أَعْلَى عِلْبًا أَعْلَى عِلْبِكُمْ (یعني په هر لماتځه کي د قرآن قرائت کيږي، نو رسول الله ﷺ چي په کوم ځای کي په مود قرائت اوروئو، مود په تاسو ولورئو او چيري چي یې پر مود پټ کړی وو، مود پر تاسو پټ کړی)؛ حاصل دا چي په کومو لمونځونو کي رسول الله ﷺ جهر کړی وو او په مود یې اورېدلی وو، نو په هغو کي مود جهر کړی دی، او په تاسو مو اورېدلی دی، او په کومو لمونځونو کي چي رسول الله ﷺ اخفاء کړی وه، نو په هغو کي مود اخفاء کړی ده، او په تاسو مو هلته قرائت نه دي اورېدلی، نو معلومه سوه چي په جهري لمونځونو کي جهر او په سري لمونځونو کي اخفاء په سنت سره ثابت دي، او دامت اجماع هم دلیل دی، ځکه چي د نبي ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسه پوري په جهري لمونځونو کي پر جهر او په سري لمونځونو کي پر اخفاء د ټوله امت اجماع ده.

هغلي دلیل: دا دی چي قرائت د لماتځه له اړکانو څخه یو رکن دی، نو څرنګه چي د ټولو اړکانو ښکاره کول ضروري دي هملرنگه د قرائت ښکاره کول هم ضروري دي، همدا وجه وه چي د اسلام په شروع کي به نبي ﷺ په ټولو لمونځونو کي قرائت بالجهر کوی، او مشرکینو چي په قرائت واوردلی نو نبي ﷺ ته به یې تکلیف رسوی او رد وید به یې ویل، نو الله تعالی د آیت رانازل کړی: وَلَا تَجْهَرُوا لَهُمْ فِي الصَّلَاةِ وَلَا تَهْجُرُوهُمْ (یعني نه په ټولو لمونځونو کي جهر کوه او نه په ټولو لمونځونو کي اخفاء کوه) وَالَّذِينَ يَتَّبِعُوكَ سَتَذَكَّرُونَ (بلکي منځنۍ لاره اختیار کړه)، یعني د شپې په لمونځونو کي جهر کوه او د ورځي په لمونځونو کي اخفاء کوه، نو تر دې آیت وروسته نبي ﷺ د ماښام او ماڅوستن په لمونځونو کي اخفاء شروع کړه، ځکه چي په دې دوو وختونو کي به کفار د تکلیف رسولو لپاره فارغه وه، لېکن په نورو وختونو کي به په خوراک، خوب یا غفلت او خپل مینځوي گپ شپ سره مشغوله وه، نو ځکه په دې نورو وختونو کي نبي ﷺ جهر اختیار کړی.

د انګان منفرد الله لېکن که لمونځ گزاره منفرد وو، نو هغه ته اختیار دی، که خوښه یې وي، نو جهر دي وکړي او په خپل ځان دي یې ولوري، ځکه چي دی د خپل ځان په حق کي امام دی، او که خوښه یې نو اخفاء دي وکړي، ځکه چي بل دلسي څوک ده سره نسته چي دی خپل قرائت په واورې، هر چي لوی څښتن ﷻ دی، نو هغه هر پټ او ښکاره اوري، حاصل دا چي پر منفرد نه جهر واجب دی او نه اخفاء، لېکن جهر افضل دی، د دې لپاره چي د منفرد لمونځ د جماعت په شکل سي.

ويخفيها الإمام الخ دامپښين او مازيگر په لمانځه كې پر امام اخفاء يعني په كراره قرائت كول واجب دي، نو كله چې د جماعت په حالت كې اخفاء كول واجب دي، نو پر منفرد به په طريقه اولي سره په ماپښين او مازيگر كې اخفاء كول واجب وي.

دليل: د نبي ﷺ دا قول دی: صلاة النهار عجماء، (يعني ورځنی لمونځ گونگ دي) يعني داسې قرائت پکښې نسته چې واورېدل سي، حاصل دا چې د ورځني په لمونځونو كې قرائت خو سته خو په كراره به ويل كيږي نه دا چې په لوړ اواز سره. حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دې حديث تفسير داسې كړی دی: لا قراءة في هاتين الصلاتين، يعني د ورځني په دې دوو لمونځونو كې قرائت نسته، نه په جهر سره او نه په اخفاء سره، خود ابن عباس رضي الله عنهما دا تفسير صحيح نه دی. ځكه چې يو وار له خباب بن ارت ؓ څخه پوښتنه وسوه چې: بر عرفت قراءة رسول الله ﷺ في صلاة الظهر والمصر. قال بضطراب لحيته، (يعني تاسو څرنگه وپېژندله چې نبي ﷺ دامپښين او مازيگر په لمونځونو كې قرائت كوي، نو خباب بن ارت ؓ وفرمايل چې د نبي ﷺ د بريږي مباركي په ښورېدلو سره).

دلى عرفه الخ زموږ په نېز دامپښين او مازيگر په لمونځونو كې على الاطلاق اخفاء واجب ده، كه څه هم دالمونځونه په عرفات كې اداء كړى سي، يا په بل ځاى كې اداء كړى سي، لېكن امام مالك رحمه الله فرمايي چې په عرفات كې په دې دواړو لمونځونو كې جهر واجب دی.

د امام مالك دليل: دا دی چې په عرفات كې په لوى جماعت سره دالمونځونه اداء كيږي، نو لكه څرنگه چې د جمعې په ورځ جهر كيږي، دلته به هم جهر كيږي.

جواب: دامام مالك رحمه الله په خلاف هغه حديث حجت دی كوم چې موږ روايت كړى يعني: صلاة النهار عجماء، او ددې په خلاف دامام مالك رحمه الله هيڅ دليل نسته.

په جمعه، اختر او نفلي لمانځه كې د جهر حكم

وَيَهْرُلُ الْجُمُعَةِ وَالْيَوْمَيْنِ او امام به د جمعې او اخترونو په لمونځونو كې جهر كوي (يعني په لوړ لواز به قرائت كوي) لَوْ رُودُ الثَّقَلِ الْمُسْتَفِينِ بِالْجَهْرِ ځكه چې د جهر په باره كې مشهوره حديث وارد سوى دی وَلَى الشَّكْرُ بِالنَّهَارِ يُخَافُ او په نفلي لمانځه كې به اخفاء كوي (يعني په پټه به قرائت كوي) وَلَى اللَّيْلِ يَتَخَفُ او د شپې په نفلي لمانځه كې ورته اختيار دی اِجْتَارًا بِالْفَرَضِ فِي حَقِّ الْمُتَعَرِّدِ دمنفرد په حق كې په فرضو باندي په قياسولو سره وَهَذَا لِأَنَّهُ مُكْتَلَبٌ لَهُ او داحكم په دې وجه دی چې نفل د فرضو لپاره پوره كونكي دي فَيَكُونُ تَبَعًا نو ځكه به نفل د فرضو تابع وي.

اللفات: «الْمُسْتَفِينُ» عام، مشهور، د حديثو يو قسم دی چې له متواتر څخه د كمې درجې او له خبر واحد څخه د

لوړې درجې دی. «مُكْتَلَبٌ» د تفصيل د باب اسم فاعل دی: بشپړ كونكى، پوره كونكى.

تشرېح: مسئله: دا ده چې پر امام د جمعې او اخترونو په لمونځونو كې جهري قرائت واجب دی، او په دې لړ كې مشهوره حديثونه او روايتونه سته، څنگه چې زياتره محدثينو دا روايت بيان كړى دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي الْمَدِينِ وَبِهِرَ الْمَجْمَعَةِ «بح اسرربك الأعلى، وهل أتاك حديث الغاشية»، له دې څخه ماسوا په مسلم شريف كې دابو واقد ليشي

ﷺ داروايت ذکر سوی دی چي له هغه څخه حضرت عمر رضی الله عنه پوښتنه وکړه: ما کات یقرأ به رسول الله ﷺ فی الأصلی و الفطر فقال کات یقرأ ق والقرآن المجید. و اقتربت الساعة، (یعني نبی ﷺ به په اخترونو کي کوم سورتونه، هغه جواب ورکړی چي سورقلا او سورة اقتربت الساعة)، ښکاره خبره ده چي نبی ﷺ به قرائت بالجهر کوی نو ځکه به صحابه وو ته معلومه وه چي نبی ﷺ به دا سورتونه وبله.

وفي التطوع الخ ددې حاصل دا دی چي دورځي په نفلي لمونځونو کي اخفاء واجب ده، او د شپې په نفلي لمونځونو کي لمونځ گزار لره اختیاري دی، که غواړي نو اخفاء دي وکړي او که غواړي نو جهر دي وکړي، ځکه چي نفل کونکي پر هغه سري قیاس کړی سوی دی چي هغه منفرد وي او فرض کوي، یعنی څرنگه چي پریوازي فرض کونکي سري دورځي په لمونځونو کي یعنی په ماښین او مازیگر کي اخفاء واجب ده، او د شپې په لمونځونو کي ورته اختیاري دی، همدارنگه پر متفل هم دورځي په نفلونو کي اخفاء واجب ده، او د شپې په نفلو کي ورته اختیاري دی.

وهذا الخ فرمائي چي نفل کونکي ځکه د فرض کونکي تابع دی چي په نفلو سره فرض پوره کیږي، په دې توګه چي نفل کونکي انسان به یقیناً هم د فرضو پابندي کوي، او کوم سري چي نفل کوي نو اندازه وکړی چي هغه به په څومره خشوع و خضوع، عاجزی او په څومره توجه سره فرض اداء کوي، او په دې باره کي په حدیث کي هم بیان سوی دی، چي الله پاک به د قیامت په ورځ ووايي چي وګورئ زما د بنده لپاره یو نفلي لمونځ سته که نه؟ نو که وو، الله پاک به وفرمائي: چي په دې سره ده د فرضي لمونځونه ور پوره کړئ!.

د جهري لمانځه په قضاء راګرځولو کي د جهر حکم

وَمَنْ قَاتَلَهُ الْعُشَاءُ او له چا څخه چي د ماخوستن لمونځ فوت (قضا) سي فَصَلًا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ او بيا يې هغه تر لمر راځتلو وروسته وکړي (یعني تر لمر ختلو وروسته يې را وږغوي) إِنْ أَرَادَهَا جَهْرًا نو که هغه سري په دې لمانځه کي املت ورکوی نو په جهر سره دي قرائت وکړي (یعني په لوړ لواز دي قرائت وکړي) كَمَا قَتَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لکه څرنگه چي رسول الله ﷺ وکړی حِينَ قَتَلَ الْفَجْرَ عَدَاةَ لَيْلَةِ التَّغْرِيْسِ بِجَنَاعَةٍ کله چي نبی ﷺ د سهار د لمانځه قضاء د ليله التمریس په سهار را وګرځوله وَإِنْ كَانَ وَحْدًا عَالَتْ حَتْمًا او که دا سري یولزي (تنها) وو نو ځانځا به اخفاء کوي (یعني په پټه قرائت کوي) وَلَا يَسْمَعُونَ او ده ته اختیاري نه سته هُوَ السَّحِيحُ همدا صحیح ده لَأَنَّ الْجَهْرَ رَخِصٌ إِمَّا بِالْجَنَاعَةِ حَتْمًا ځکه چي جهر خویا د جماعت سره خاص دی أَوْ بِالْوَقْتِ فِي حَقِّ الْمُنْفَرِدِ د ځه الشخیر یا د منفرد په حق کي د اختیار په توګه دوخت سره خاص دی وَلَمْ يُوجَدْ أَحَدُهُمَا او (دلته) له دواړو څخه یو هم نسته.

اللفاظ: ﴿اگر﴾ د نصر د باب ماضي صیغه ده: املت ورکول، امام جوړېدل، ﴿عالمات﴾ د مفاعلي د باب ماضي صیغه ده: پتول، په کراره وړل، ﴿عاشا﴾ ځانځا، لازمي، یقیني، ﴿لَيْلَةَ التَّغْرِيْسِ﴾ د کوچ او کډي شپه، (له دې څخه مراد هغه شپه ده چي کله نبی ﷺ او صحابه زېږه غلغله د جهاد له سفر څخه واپس راتلل، په لاره کي د خوب لپاره یو ځای تم سول، او حضرت بلال رضی الله عنه در

وینولولو ښه واري خپل په غاړه واخیستل، خو ټوله بیده سول او هغه وخت راپورته سول چې لمر راوختی، یانې ﷺ له هغه ځای څخه د کوچ حکم وکړی، کله چې لمر یو نېزه راپورته سو نو د سهار لمونځ یې راوگرځوي

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که له یو چا څخه د ماخوستن لمونځ قضاء سي، او هغه دې قضاء په راروانه ورځ کې تر لمر راختلو وروسته راگرځول غواړي نو د دې دوه صورتونه دي: (۱) یا به هغه په جماعت سره د لماتځه قضاء را گرځوي، (۲) یا به یې یوازې راگرځوي، که اول صورت وي یعنې هغه سړی په جماعت سره قضاء را گرځوي، او د خلکو امامت کوي، نو د هغه لپاره حکم دا دی چې جهري قرائت به کوي، ځکه چې کله له نبی ﷺ څخه دلیله التعمیس په وخت کې د سهار لمونځ قضاء سو، نو نبی ﷺ د دې لماتځه قضاء تر لمر راختلو وروسته په جماعت سره را وگرځوله، او قرائت بالجهري وکړی، نو دا قصه د دې خبرې دلیل ده چې کله قضائي لمونځ په جماعت سره راگرځول کیږي نو که هغه جهري لمونځ وو، جهري به پکښې کیږي. لېکن که هغه سړی یوازې د لماتځه قضاء راگرځول (یعنې منفرد وو)، نو د هغه لپاره حکم دا دی چې هغه به خامخا اخفاء یعنې په کراره به قرائت کوي، او د هغه لپاره دا اختیار نسته چې جهري وکړي، همدا قول صحیح دی، صاحب د هدایې رحمه الله په هو الصحیح سره د د شمس الاثمه سرخسي، فخر الاسلام بزودي او د قاضي خان او نورو له هغه قول څخه احتراز کړی دی چې په هغه کې دوی د منفرد لپاره هم جهري غوره گڼلی دی، او دا یل یې دایبان کړی دی چې د ماخوستن په لماتځه کې جهري قرائت کیږي، نو په قضاء راوړلو کې به یې هم جهري قرائت کیږي چې اداء د قضاء سره موافق سي. (منايه)

په لماتځه کې د سورت فاتحې یا قرائت هېر بدلویان

وَمَنْ قَرَأَ الْعِشَاءَ فِي الْأَوَّلِينَ الشُّرُكَ أَوْ چا چې د ماخوستن په اولو دوو رکعتو کې سورت وایي وَلَمْ يَكُنْ بِفَاتِحَةٍ الْكِتَابِ خو سورت فاتحه یې نه وویل لَمْ يُعَذِّبِ الْأَخْرَجِينَ نو په آخري دوو رکعتو کې به سورت فاتحه نه راگرځوي وَلَنْ يَكُنْ بِفَاتِحَةٍ وَلَمْ يَكُنْ عَلَيْهِمَا او که یې صرف سورت فاتحه وویل او پر هغه یې د سورت اضافه نه وکړه قَرَأَ فِي الْأَوَّلِينَ الْقَائِمَةَ وَالشُّرُكَ نو په آخري دوو رکعتو کې به سورت فاتحه او سورت دواړه وایي وَجَهَّزَ او په جهري (لوړ لواز) سره به قرائت کوي وَهَذَا • عِنْدَ أَنْ حَبِطَ رَجَمَتُهَا او دا حکم د طرفینو رحمه الله په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَمَتُهَا الله لَا يَقْضِي وَاحِدَةً مِنْهُمَا امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي چې له سورت فاتحه او سورت څخه به یو هم نه راگرځوي لَأَنَّ الْوَاجِبَ إِذَا فَاتَ عَنْ وَقْتِهِ ځکه کله چې واجب له خپل وخت څخه فوت (قضاء) سي لَا يَقْضِي إِلَّا بِدَلِيلٍ نو له دلیل څخه به بغیر د هغه قضاء نه راوړل کیږي وَلَهُمَا او د طرفینو دلیل دا دی وَهُوَ الْقَرْنُ بَيْنَ التَّوَجُّهَيْنِ او په دولرو خبرو کې د فرق وجه همدغه ده أَنَّ قِرَاءَةَ الْقَائِمَةِ شَرَعَتْ عَلَى وَجْهِ يَتَرْتَّبُ عَلَيْهَا الشُّرُكَ چې د سورت فاتحې ویل داسې مشروع سوي دي چې پر دې به سورت مرتب وي (یعنې دې سره به یو سورت یو ځای کیږي) فَلَوْ قَضَاهَا فِي الْأَخْرَجِينَ نو (اوس) که په آخري دوو رکعتونو کې سورت فاتحه را وگرځوي تَتَرْتَّبُ الْقَائِمَةُ عَلَى الشُّرُكَ نو فاتحه به پر سورت مرتبه سي (یعنې سورت فاتحه به تر سورت وروسته سي) وَهَذَا خِلَافُ الْمُؤْصَرِّعِ او دا له موضوع څخه خلاف دي بِخِلَافِ مَا إِذَا

تَرَكَ الشُّرَكَاءَ بِه غلاف د هغه صورت چې كله سورت پرېږدي إِذْكَ أَمَكُنْ قَضَاؤَهَا عَلَى الْوُجُوهِ الْمَشْرُوعِ ځكه چې د مشروع طريقې مطابق د سورت قضاء راگرځول ممكن دي ثُمَّ ذَكَرَ هُنَا مَا يَدُلُّ عَلَى الْوُجُوبِ بِيَاذِلْتَهُ (يعني په جلمع صغير كي) هغه عبارت بيان سوي دي كوم چې پر وجوب دلالت كوي وَلَى الْأَثَرِ بِفَقْطَةِ الْإِسْتِثْبَاتِ او په اصل (يعني مبسوط) كي داستحباب په لفظ سره دي بِأَنَّهَا إِنْ كَانَتْ مُؤَخَّرَةً فَقَدْ دُرِّمَتْ مُؤَخَّرَةً بِالْفَاتِحَةِ ځكه كه سورت وروسته سي نو هغه به د فاتحې سره متصل نه سي فَلَمْ يُكُنْ مُرَاعَاةً مُؤَخَّرَةً مِنْ كُلِّ دَجْءٍ نو په هراعتبار سره د هغه د موضوع خيال ساتل ممكن نه سو.

اللفظ: ﴿كُلُّ دَجْءٍ﴾ د افعال د باب جحد معلوم نفي دي: راگرځول، دوباره كول، ﴿مَشْرُوعٌ﴾ ټاكل سوي، شروع سوي، فيصله سوي.

تشرېح: صورت د مستطلي: دادي كه يو سري د مانخوستن په اولو دوو ركعتونو كي د سورت فاتحې پر ځاي يو سورت ووايي او سورت فاتحه يې نه وويل، نو اوس په آخري دوو ركعتونو كي به د دې قضاء نه راوړي، او كه يو سري په اولو دوو ركعتونو كي صرف سورت فاتحه وويل او سورت يې ورسره يو ځاي نه كړي، نو په آخري دوو ركعتو كي به هغه سري سورت فاتحه هم وايي او سورت به هم ورسره يو ځاي كوي، او جهري قرائت به كوي، دا حكم د طرفينو رَجَمْنَا الله په نېز دي، امام ابو يوسف رَجَمَ الله فرمايي: چې په دواړو صورتونو كي به لمونځ گزاره دهيش شي قضاء نه راوړي، بلكي پر خپل حال به لمونځ كوي، او په آخر كي به سجده سهو كوي.

د امام ابو يوسف دليل: دادي چې له سورت او سورت فاتحې څخه هريو واجب دي (همدا وجه ده چې كه له دې دواړو څخه يو په هره پاټه سي نو سجده سهو واجبيږي، بيا برابر، خبره ده كه په نورو ركعتونو كي د دې قضاء راوړل سي او كه نه)، او د واجب په باره كي قاعده داده چې كله هغه له خپل وخت څخه فوت سي (يعني په خپل وخت كي اداء نه كړي سي) نو بغير له يو دليل څخه به د هغه قضاء نه راوړل كيږي، او دلته د واجب د قضاء راوړلو هيڅ دليل نسته، نو ځكه به يې قضاء هم نه راوړل كيږي، دلته د واجب پر قضاء دليل په دې وجه نسته چې د قضاء معنى ده: چې شريعت د كوم شي لپاره كوم حق او وخت ټاكلى وي د قضاء په ذريعه سره هغه شى و هغه حق او وخت ته واپس كول، او څرنگه چې شريعت په آخري دوو ركعتونو كي سورت نه دي مشروع كړى، نو ځكه به د هغه قرائت قضاء په آخري ركعتونو كي نه راوړل كيږي كوم چې په اولو دوو ركعتونو كي قضاء سوي وي.

د طرفينو دليل: د ولما الله څخه د طرفينو دليل بيانوي، د دوى دليل دادي چې فاتحه په داسي طريقه سره مشروع سوي ده چې پر هغې بل سورت مرتب كړل سي، يعني داسي مشروع سوي ده چې فاتحه مخكي وي او بل سورت وروسته وي، نو كه فاتحه په آخري دوو ركعتونو كي راوگرځول سي نو فاتحه به تر سورت وروسته سي، او دا له مشروع او موضوع څخه خلاف دي، (ځكه چې په دې صورت كي به سورت مخكي وي او سورت فاتحه به وروسته وي) نو ځكه به د فاتحې قضاء په آخري دوو ركعتونو كي نه راوړل كيږي. لېكن په دويم صورت كي يعني چې كله لمونځ كونكي په اولو دوو ركعتونو كي سورت فاتحه ويلې وي او سورت يې ويلي نه وي، نو په آخري دوو ركعتونو كي به يې قضاء راوړي، ځكه چې په دې صورت كي پر مشروع طريقه قضاء راوړل ممكن دي، ځكه چې مشروع طريقه داده چې تر فاتحې وروسته دي سورت وي، او دلته هم دغه ډول ده، (او په دواړو صورتونو كي همدغه فرق دي).

ثم ذكر الخ له دي تخايه دا راښيي چي په هدايه كي د جلمع صغير كوم عبارت ذكر سوي دي يعني قرأ في المشاء في الآخرين... الخ، له دي څخه دا مطلب را وځي چي په آخري دوو ركعتونو كي قرائت واجب دي ځكه چي قرأ دلته د إقرأ په معني سره دي او امر د وجوب لپاره راځي، نو له دي څخه د قرائت واجبوالی ثابتيږي، او په مبسوط كي بيا دا عبارت ذكر دي: إذا تركت السورة في الأولين أحسب إلى أن يقضيها، او ښكاره ده چي د أحب له لفظ څخه استحباب ثابتيږي، نه وجوب.

د جلمع صغير عبارت دليل هم هغه دي كوم چي د طرفينو رَجَعْنَا الله دليل دي، لېكن په مبسوط كي چي كوم د استحباب عبارت دي د هغه دليل دا دي چي په پورتني مسئله كي خو سورت يې له شكه تر سورت فاتحي وروسته سو، لېكن د اولي فاتحي سره جوخت نه سو ځكه چي د اولي فاتحي او سورت په مينځ كي دويمه فاتحه (يعني هغه فاتحه چي په آخري دوو ركعتونو كي ويل كيږي) واقع سوه، او د اولي فاتحي او سورت په مينځ كي يې فصل راوستی، نو من كل الوجوه د مشروع رعايت نه سو، يعني من كل الوجوه تر سورت فاتحي وروسته سورت نه راغلی، نو په دي وجه په مبسوط كي وويل سوه چي د سورت قضاء راوړل مستحب دي، واجب نه دي.

په آخري ركعتونو كي د سورت د قضاء راوړلو طريقه او حكم

وَيَكُونُ بِهَا أَوْ لَمَوْنُخْ كَزَارَهِ بِه په سورت او فاتحه دواړو كي جهر كوي هُوَ الصَّحِيحُ همددا صحيح قول دي لِأَنَّ الْجَنَّمَ يَكُنُّ الْجَهْرُ وَالْخَفَاءَةُ فِي رُكْعَةٍ وَاحِدَةٍ شَيْنُخْ ځكه چي په يوه ركعت كي د جهر او سرجمع كول ناوړه (لو بد) دي وَتَغْيِيرُ الثَّقَلِ هُوَ الْفَاتِحَةُ أَزْلُ او د ثقلو يعني د فاتحي بدلول (او جهر كول) غوره دي.

اللفات: (جهر) په لوړ اواز سره ويل، ښكاره كول، (شَيْنُخْ) بد، ناجائز، ناروا.

تشریح: مسئله: دا ده چي كله لمونځ گزاره په آخري دوو ركعتونو كي د سورت فاتحي سره د سورت قضاء راوړي، نو دواړه به په جهر سره وايي، همددا صحيح ده، په صحيح ويلو سره يې له هغه قولونو څخه احتراز وكړی، چي له هغو څخه په بعضو كي د سري قرائت بيان دي، لكه د حضرت هشام رَجَعْنَا الله او امام محمد رَجَعْنَا الله څخه چي همدغه روايت سوي دي، او په بعضو كي ويل سوي دي چي صرف به په سورت كي جهري قرائت وي، او سورت فاتحه به په اخفاء سره ويل كيږي، دا قول ابن سماعه له شيخينو څخه را نقل كړی دی.

خو صحيح دا ده چي په دواړو كي به قرائت بالجهر وي، ځكه چي په يوه ركعت كي جهر او خفاء دواړه جمع كول بد لو ناوړه دي، او په دواړو كي اخفاء كول هم ناخوښه او غير مستحسن دي، ځكه چي په دي صورت كي واجب د مستحب په صورت بدليږي (يعني سورت كوم چي واجب دي په اولو ركعتونو كي جهراً ويل كيږي او فاتحه كوم چي په آخري دوو ركعتونو كي مستحب ده سرأ ويل كيږي نو اوس كه د سورت قضاء په آخري دوو ركعتونو كي رواړل سي نو سورت دي هم جهراً وويل سي او فاتحه دي هم جهراً وويل سي يعني فاتحه دي له سرأ څخه را واپړول سي په جهراً دي بلله سي، او دا صحيح طريقه ده لكه څرنگه په كتاب كي هم دا حكم دي، لېكن كه سورت چي هغه په اولو ركعتونو كي واجب دي دلته سرأ وويل سي نو ښكاره ده چي سورت له خپل جهري قرائت څخه را واپړول سو او په سري قرائت بدل سو نو ځواكي له وجوب څخه راوړل سو په استحباب بدل سو) او تاسو ته معلومه ده چي د مستحب په مقابلې كي واجب لوړه درجه لري، نو ځكه غوره صورت همدغه دي، چي په دواړو كي قرائت بالجهر وسي، ځكه چي په دي كي هيڅ خرابي نه راځي، بلكي دلته ادنیٰ يعني فاتحه داغلی يعني د سورت تابع كيږي، او دا طريقه غوره او افضله. (ميد)

د جهر او سر (اخفاء) تعريف

ثُمَّ الْمَخَافَةُ أَنْ يُسْمِعَ نَفْسَهُ يِيا اخفاء (يعني سري قرائت كول) دا دي چي لمونځ گزاره يې په خپل ځان واورې
وَالْمَجْهُرُ أَنْ يُسْمِعَ غَيْرَهُ او جهر دا دی چي په بل چايې واورې وَهَذَا عِنْدَ الْفَقِيهِ أَنْ جَعَلَ الْهَيْدُوانَ رَجْعَهُ اللهُ او دا
تعريف د فقيه ابو جعفر هندواني رَجْعَهُ اللهُ په نېز دی لِأَنَّ مُجَرَّدَ حَرَكَةِ اللِّسَانِ لَا يُسْمِعُ قِرَاءَةَ بِذُنِ الْعُصْبَةِ حُكْمُهُ چي
بغير له آواز څخه فقط ژبي ښورولو ته قرائت نه ويل كيږي وَقَالَ الْكُزَيْبِيُّ رَجْعَهُ اللهُ: أَذْنُ الْمَجْهُرِ أَنْ يُسْمِعَ نَفْسَهُ او امام
كرخي رَجْعَهُ اللهُ فرمايي: چي د جهر كمه انداز ده چي په خپل ځان يې واورې وَأَذْنُ الْمَخْفِيَةِ تَسْمِيحُ الْغُرُوفِ او د
اخفاء كمه انداز ده چي حروف صحيح كړي سي لِأَنَّ الْقِرَاءَةَ فِعْلُ اللِّسَانِ حُكْمُهُ چي قرائت د ژبي كار دی دُونَ
الصَّخَرِ نه د غوږ (يعني د غوږو كار نه دی) وَلَيْ لَفْظُ الْكِتَابِ إِشَارَةٌ إِلَى هَذَا او د متن په لفظ كي هم دغه طرف ته اشاره ده
وَعَلَى هَذَا الْأَصْلِ كُلُّ مَا يَتَعَلَّقُ بِالنُّطْقِ او پر همدغه قاعده يې به هر هغه شي (متفرع كيږي) چي د هغه د ورننگ (ويلو)
سره تعلق لري كَالْمُطْلَاقِ وَالْمَعْتَقِ وَالْإِسْتِثْنَاءِ وَغَيْرِ ذَلِكَ لكه طلاق، عتاق، استثناء او له دې څخه ماسوا نور.

اللفات: ﴿عَوْتُ﴾ آواز، ﴿مَجْهُدٌ﴾ يوازي، تنها، ﴿صَخَرٌ﴾ غوږ، د غوږ سوري، ﴿نُطْقٌ﴾ ورننگ، ويل، د ويلو وړتيا،

﴿صَخَرٌ﴾ آوازول، غلام پرېښوول.

تشرېح: صاحب د هدايي رَجْعَهُ اللهُ په دې عبارت كي د جهر او خفاء دوه تعريفه كړي دي، او ددو حنفي امامانو طرف ته يې منسوب كړي دي:

(۱) اول تعريف كوم چي د فقيه ابو جعفر هندواني رَجْعَهُ اللهُ دی، دا دی: چي اخفاء (يا سري قرائت) دومره آواز را ايستلو ته ويل كيږي چي ويونكي يې په خپله واورې، او جهر هغه آواز ته ويل كيږي چي له ويونكي څخه علاوه يې بل څوك هم واورې، ځكه چي له آواز څخه بغير صرف ژبي ښورولو ته قرائت نه ويل كيږي، نه په حرف كي او نه په عادت او لغت كي. (منبه)

(۲) دويم تعريف كوم چي د امام كرخي رَجْعَهُ اللهُ دی، دا دی: چي د جهر كمه انداز ده چي ويونكي يې په خپله واورې، او د اخفاء كمه انداز ده چي قرائت په داسي انداز سره وكړي سي چي په هغه كي حروف صحيح اداء سي، ځكه چي د قرائت تعلق د ژبي سره دی نه د غوږ سره، نو ځكه به په دې كي د غوږ داوړېدلو هيڅ دخل نه وي.

د لفظ الخ فرمايي چي په متن يعني د قنوري په الفاظو كي چي كوم څه ذكر سوي دي يعني: فَمِنْ خَيْرِ ابْنِ شَاءِ جَهْرُ وَاسْتِغْنَاءُ نَفْسِهِ وَابْنِ شَاءِ خَفَاتُ (دا جمله د فصل په شروع كي ذكر سوې ده) نو په دې جمله كي هم د امام كرخي رَجْعَهُ اللهُ د قول و طرف ته اشاره ده، ځكه چي په دې كي هم د جهر تعريف دا سوي دی چي په خپل ځان يې واورې، يعني په د
اسمع نَفْسَهُ سره د جهر تعريف سوي دی.

وعلی هذا الخ ددې حاصل دا دی چي د جهر او اخفاء په تعريف كي چي كوم اختلاف د امام كرخي رَجْعَهُ اللهُ او د ابو جعفر هندواني رَجْعَهُ اللهُ ذكر سو، دا اختلاف به په هر هغه شي كي جاري كيږي چي د هغه تعلق د نطق، او ويلو سره وي، د مثال

په توګه که یو چا په اُنْت طلاق سره خپلې بڼې طلاق ورکړي، یا یې په اُنْت غوړ سره خپل غلام آزاد کړي، او په خپله یې هم دا کلمې نه واورېدلې، نو د امام کرخي رَجْنَه الله په نېز به طلاق او عتاق واقع کېږي، ځکه چې د هغه په نېز خود اخفاء کمه اندازه راغله (چې هغه د حروفو صحیح اداینه ده)، او د فقیه ابو جعفر رَجْنَه الله په نېز به طلاق او عتاق نه واقع کېږي ځکه چې د اخفاء کمه اندازه نه راغله (چې هغه په خپل حُان اورول دي)، هملرنگه که یو سړي په جهري آواز سره اُنْت طلاق او اُنْت غوړ ووايي او متصلاً یې استثناء وکړه، لېکن دا استثناء یې په دومره کښته اواز سره وکړه چې خپله یې هم نه واورېدله، نو د امام کرخي رَجْنَه الله په نېز به استثناء معتبره وي، لېکن د فقیه ابو جعفر رَجْنَه الله په نېز به استثناء هیڅ اعتبار نه کېږي، او مسلمستي به طلاق او عتاق واقع کېږي. (عنه ج: ۱۱، ص: ۲۳۹)

د قرائت هغه اندازه چې لمونځ په صحیح کېږي (د فهاؤ قولونه او دلیلونه)

وَأَقْلُ مَا يَمْرُؤٌ مِنَ الْقُرْآنِ السَّلَاةُ او د قرائت هغه لږ مقدار کوم چې په لماتځه کې کفایت کوي أَيُّهُ جُنْدُ الْخَبِيَّةِ رَجْنَه الله هغه یوه آیت دی د امام ابو حنیفه رَجْنَه الله په نېز وَقَالَ: ثَلَاثُ آيَاتٍ وَصَارَ او صاحبین فرمایي چې درې کوچني آیتونه دي أَوْ آيَةٍ طَوِيلَةٍ یا یو غټ آیت دی لَأَنَّهُ لَا يُسْتَحْي قَارِئًا بِدُونِهِ ځکه چې تر دې کم لستونکي ته لستونکی نه وبل کېږي فَأَشْبَهَ قِرَاءَةً مَا دُونَ الْآيَةِ نو داسې سولکه تر یوه آیت چې یې کم لوستلی وي وَلَهُ قَوْلُهُ تَعَالَى قَارِئُهُ وَمَا تَنَبَّه مِنَ الْقُرْآنِ الْعَمَلِ ۲۰ او د امام صاحب دلیل د الله تعالی دا قول دی: فَارْقُرْ... الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِ فَضْلٍ چې دا آیت بغير له څه تفصیل څخه وارد سوی دی إِلَّا أَنْ مَا دُونَ الْآيَةِ خَارِجٌ مګر دا چې تر یوه آیت کم خارج (وتلی) دی وَالْآيَةُ كَيْسَتْ فِي مَعْنَاهَا او پوره آیت تر یوه آیت د کم په معنی کې نه دی.

اللفات: ﴿قَصَار﴾ جمع ده، واحد یې قاصِر دی: لنډ، کم، کوچنی، ﴿قُفْل﴾ جلا کول، فاصله، (تفصیل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د قرائت کم او لږ مقدار (اندازه) چې په هغه سره لمونځ صحیح کېږي، د امام صاحب رَجْنَه الله په نېز یو آیت دی لکه: قُفْلٌ كَيْفَ قَدَّرَ لَوْ نَظَرْنَا او د صاحبینو رَجْنَه الله په نېز د دې مقدار درې کوچني آیتونه دي، یا یو غټ آیت چې د دریو کوچنیو آیتونو سره برابر وي، غټ آیت لکه آیت الکُرسی او نور، او کوچني درې آیتونه لکه سورت کوثر، نو که څوک تر دې کم قرائت وکړي نو د هغه لمونځ نه صحیح کېږي، ځکه چې په حرف کې تر دې کم ویونکي ته قاري نه وبل کېږي، نو تر دې کم ویونکي د هغه سړي سره مشابه سو چې هغه تر یوه آیت کم ویلی وي، او چا چې تر یوه آیت کم ویلی وي د هغه لمونځ نه صحیح کېږي، نو ځکه به له دې مقدار څخه په کم قرائت سره هم لمونځ نه صحیح کېږي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې دا آیت کوم چې د قرائت سره تعلق لري: فَقَارِأُوا مَا تَنَبَّه مِنَ الْقُرْآنِ مطلق دی، او په دې کې دیوه آیت، مادون الآيت (تر یوه آیت کم) هملرنگه د مافوق الآيت (تر یوه آیت زیات) هیڅ تفصیل نسته، نو په دې اعتبار سره خو په مطلق قرائت سره لمونځ جائز کېدل پکار وو، که څه هم هغه له آیت څخه کم وي، لېکن څرنگه

چي له ماتيسر من القرار شخه په اجماع تريوه آيت كم ايستل سوي دي، نو حكه به تريوه آيت په كم سره لمونځ نه جائز كيږي.

اوله فافرځا ماتيسر من القرار شخه حكه مادلون آيت ايستل سوي دي چي من القرار مطلق دي، نو د المطلق بهري علي اطلاله په وجه به د من القرار شخه د قرآن فرد كامل مراد وي، او د لمانځه د جواز په لړ كې د قرآن فرد كامل لږ تر لږه يو آيت دي، حكه چي يو آيت حقيقتا هم قرآن دي او حكما هم قرآن دي، او تريوه آيت كم خو حقيقتا قرآن دي، لېكن حكما قرآن نه دي، حكه چي د حائضي او جنب لپاره د مادلون آيت ويلو اجازت سته. نو له دې شخه معلومه سوه چي ما دون آيت حكما د قرآن فرد كامل نه دي، نو كله چي فرد كامل نه سو، نو دا به د فافرځا ماتيسر من القرار مصلداق هم نه وي، او په دومره انداز قرائت سره به لمونځ هم نه صحيح كيږي، حكه چي د لمانځه لپاره د قرآن قرائت ضروري دي، او تريوه آيت كم قرآن نه دي.

والا ځي الخ د دې حاصل دا دي چي تريوه آيت كم د پوره آيت سره نه سي لاحق كېداي، حكه چي پوره آيت دهغه په معنى او درجه كي نه دي.

په سفر كي د لمانځه د قرائت حكم

قُلِ السَّامِعُ يَقْرَأُ الْبَاقِعَةَ الْكِتَابِ او په سفر كي به سورت فاتحه وايي وَأَقْرَأْ سُورَةً شَاءَ او كوم سورت چي وغواړي (هغه دي و د سره يو ځي كوي) لَنَا رُوي حكه روايت سوي دي أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * قَرَأَ فِي صَلَاةِ الْغُضْرِ شَرْعًا بِالنَّعْوَةِ ثَلَاثِينَ چي نبي ﷺ په خپل سفر كي د سهار په لمانځه كي معوذتين (قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس) وويل وَكَانَ لِبِسْفَرٍ أَتْرَانِ اشْقَابًا شَطْرَ الصَّلَاةِ او په دې وجه (هم) چي دنيم لمانځه په ساقطولو كي د سفر اثر دي فَلَنْ يُؤْتِرُنِ تَخْفِيفَ الْقِرَاءَةِ أَوَّلَى نو حكه به د قرائت په تخفيف كي په طريقه اولي اثر كوي وَهَذَا إِذَا كَانَ عَلَى عَجَلَةٍ مِنَ السَّيْرِ او دا حكم هغه وخت دي چي د تگ تلواړې وي وَإِنْ كَانَ فِي أَمْنَةٍ وَقَرَأَ او كه مسافر د امن او سكون په حالت كي وي يَقْرَأُ الْقُبْرَيْنِ سُوْرَةَ الْبُرُوجِ وَالشَّقَقَتِ نو د سهار په لمانځه كي به د سورت بروج او د سورت انشقاق په څير سورت وايي رَكَعَتُهُ يُرَكِّعُهُ مَرَّةً أَوْ اثْنَتَيْنِ تَخْفِيفَ حَكَمٍ چي دهغه لپاره د تخفيف سره سره دست خيال سالل (هم) يمكن دي.

اللفات: ﴿شطر﴾ نيم، معتبره اندازه، ﴿عجله﴾ تلواړ، بېره، چابكي، ﴿سفر﴾ سفر كول، تگ كول، ﴿أمنه﴾ سكون، امن، ﴿قرا﴾ هوسايي، قراري.

تشيح: په دې عبارت كي مصنف رحمه الله د سفر په لمانځه كي د قرائت ذكر كوي، فرمايي چي د سفر په حالت كي سنت قرائت دا دي چي مسافر دي سورة فاتحه او كوم سورت چي وغواړي هغه دي ووايي، كه كوچنی سورت ووايي نو هم سنت اداء كيږي، حكه روايت دي چي نبي ﷺ د سفر په حالت كي د سهار په لمانځه كي قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس ووايي، دا حديث ابو داؤد او نسائي د عقبه بن عامر رضي الله عنه په حواله سره روايت كړي دي، او دې په آخر كي

ذکر سوي دي: فلما نزل صلاة الصبح صلى بهما صلاة الصبح للناس، (يعني کله چي نبي ﷺ د سهار د لماتځه لپاره راښوونه وکړه خلکو ته يې په همدې دوو سورتونو سره لمونځ ورکړیو).

هغلي دليل: دا دی چي سفر نيم لمونځ ساقطوي، نو کله چي سفر نيم لمونځ ساقطوي، نو قرائت به طريقه اولی سره کوچنی کوي، مطلب دا چي کله د سفر په وجه په اصل لماتځه کي څه کمي راغله نو دې په وصف يعني په قرائت کي خوبه په طريقه اولی سره کمي راځي، صاحب د هدايې رَجَعَهُ اللهُ وَايِي چي دومره اندازو تخفيف به هغه وخت کوي، چي کله داسې په تلوار کي وي، او که دامن او قراری په حالت کي وي مثلاً په يو کور کي وي او اراده يې دا وي چي په آرام سره به څه وخت ولته تهر کړم بيا به روان شم، يا يوبل داسي صورت وي، نو په داسي وخت کي دي د سهار په لماتځه کي والسماء ذات البروج او اذا السماء انشقت وايي، ځکه چي دا ډول به تخفيف هم راسي، او د ستو خيال به هم وساتل سي.

د اقامت په حال کي د سهار په لماتځه کي د قرائت اندازه

وَيُكْرَهُ أَلَّا يَكُونَ أَوْ دَاقَلَتْ فِي حَالِ كَيْ دِي وَايِي فِي الْقُرْآنِ الرَّكْعَتَيْنِ دسهارو په ډولرو رکعتونو کي پَارِئِينَ آيَةً أَوْ خَمْسِينَ آيَةً سَوَى فَاتِحَةِ الْكِتَابِ له سورت فاتحي څخه ماسوا څلوېښت يا پنځوس آيتونه دِيَزُودُ مِنْ أَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ او يو روایت دای چي له څلوېښتو څخه تر شپېتو پوري وَمِنْ سِتِّينَ إِلَى مِائَةٍ او له شپېتو څخه تر سلو پوري وَبِكُلِّ ذَلِكَ وَرَدَ الْأَثَرُ او دې هر روایت په باره کي حديث راغلی دی وَوَجْهُ الشُّفْهِتِي او (د ټولو روایتونو په مینځ کي) د موافقت طريقه داده أَنَّهُ يُقْرَأُ بِالْأَرْبَعِينَ مِائَةٍ چي د (اوږده قرائت د) شوقيانو لپاره دي سل آيتونه وايي وَبِالْكَسَالِ أَرْبَعِينَ او د مستاتو (کمزورو) لپاره دي څلوېښت آيتونه وايي وَبِالْأَوْسَاطِ مِائَتَيْنِ خَمْسِينَ إِلَى سِتِّينَ او د مینځني درجې خلکو لپاره دي له پنځوسو څخه تر څلوېښتو آيتونو پوري وَايِي وَقِيلَ: يَنْظُرُ إِلَى طَوْلِ اللَّيَالِي وَقَصَرِهَا او ويل سوي دي: چي د شپو اوږدوالی او کوچنيوالي ته دي ځوري وَإِلَى كَثَرَةِ الْأَشْفَالِ وَقِلَّتِهَا او د کارونو ډېرښت او کمښت ته دي ځوري.

اللغات: «عَصْر» د سفر ضد، په کور کي د پاته کېدلو حالت، په ښار کي اوسېدنه، اقلمت، «كَسَالِي» جمع ده، واحد يې: كَسَالٌ دی: ست، تميل، (کمزوری)، «لَيَالِي» جمع ده، واحد يې: لَيْلٌ دی: شپه.

تشریح: مسئله: داده چي لمونځ کونکي دي د اقلمت او حَضَر په حالت کي د سهار په ډولرو رکعتونو کي له سورت فاتحي څخه ماسوا څلوېښت آيتونه وايي، يا دي پنځوس آيتونه وايي، يعني په هر رکعت کي دي شل يا پنځوشت آيتونه وايي، او په يوه روایت کي راغلي دي چي په ډولرو رکعتونو کي دي له څلوېښتو څخه واخله تر شپېتو پوري وايي، او په يوه کي له شپېتو څخه تر سلو پوري ذکر سوي دي، صاحب د هدايې رَجَعَهُ اللهُ وَايِي چي په دې کي د هريوه لپاره حديث نسته، لکه څرنگه چي له ابن عباس څخه روايت دی: أَمَّا النَّبِيُّ ﷺ قَرَأَ فِي الْفَجْرِ يَوْمَ الْمَبْعَةِ آتَمَ تَنْزِيلَ الْجَنَّةِ وَهَلْ أَلَى عَلَى الْإِنْسَانِ، (يعني نبي ﷺ د جمعې په ورځ د سهار په لماتځه کي الر تنزيل الجده او هل نل علی الانسان ووايي)، په اول سورت کي دېرش آيتونه دي او په دويم سورت کي يو دېرش آيتونه دي، (نو ټوله يو شپېته

آيتونه سوه)، په مسلم شريف كې د جابر بن سمر رضي الله عنه دا حديث ذكر سوي دی: **أَبُو النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ بِقَالَ،** اوله ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی: **قَالَ كَانَتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ مَابَيْنَ السَّتين إِلَى مائة آية.** په مختلفه روايتونو كې د توفيق وجه: صاحب د هدايې وايي چې په دې ټولو روايتونو كې د توفيق او ترتيب وجه داده چې كه مقتديان د قرائت اورېدلو زيات شوق لري، نو تر سطو آيتونو پورې دې قرائت كوي، او كه مقتديان سست، تمبل يا ضعيفه وي، نو څلورېست آيتونه دې وايي، او كه مقتديان د مينځنۍ درجې څلك وي نو پنځوس، شپېته آيتونه دې وايي.

وقبل الخ د ځينو څلكو قول دادی چې امام ته پكار دي چې د شپو اوېدوالي او لنډوالي ته دي گوري، يعني د ژمي په شپو كې دې زيات قرائت كوي، او د گرمۍ په شپو كې دې كم قرائت كوي، او امام ته پكار دي چې د خپلو مقتديانو د كارونو ډېرښت او كمښت ته هم وگوري، يعني كه مقتديان زيات مصروفه وي نو مختصره قرائت دي كوي، او كه فارغ وي نو اوږد قرائت دي كوي.

د ماښين په لماته كې د قرائت اندازه

قَالَ: بَيْنَ الظُّهْرِ وَمِنْ ذَلِكَ فرمايي: او د ماښين په لماته كې دې د سهار په ډول قرائت كوي **لَا شَيْءَ إِذَا سَعَى** **الْوَقْتُ** ځكه چې سهار او ماښين دواړه د وخت په پراختيا كې سره برابر دي **وَقَالَ لِي الْأَصْلُ** او امام محمد رحمه الله په مبسوط كې (دا) فرمايلي دي **أَوْ دُونَهُ** يا دې (د ماښين په لماته كې) له سهار څخه كم قرائت كوي **لَأَنَّهُ وَقْتُ** **الْإِسْتِغَالِ** ځكه چې دا د مشغولتيا (او كار) وخت دی **فَيَنْقُصُ عَنْهُ تَعَرُّزًا عَنِ الْكَلَالِ** نو له سهار څخه دې يې كم كړي له بيزارۍ څخه د ځان ساتلو لپاره (يعني چې څلك بيزاره نه سي).

اللفات: ﴿سَعَى﴾ پراخي، ﴿تَعَرُّزًا﴾ د تفعل د باب مصدر دی: خوندي کېدل، ځان ساتل، ﴿كَلَالًا﴾ ستړيا، بېزاري. **تشرېح:** د ماښين په لماته كې دې دومره اندازه قرائت كوي كوم چې د سهار په لماته كې ذكر سو، ځكه چې د وخت په پراخي كې دواړه سره برابر دي، او روايت سوي دي چې نبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د ماښين په لماته كې الر تنزيل السجدة وبله، او موږ مخكې ذكر كړه چې نبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د سهار په اول ركعت كې الر تنزيل السجدة او په دويم ركعت كې هل الي عل الانسان وايي، نو ثابته سوه چې نبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د ماښين په لماته كې هغه ويل كوم چې به يې د سهار په دوو ركعتونو كې ويل.

وقال لي الأصل الخ امام محمد رحمه الله په مبسوط كې ويلي دي چې: **أَوْ دُونَهُ**، يعني د ماښين په لماته كې دې د سهار د لماته په مقابله كې كم قرائت كوي، ځكه چې د ماښين وخت د مشغولتيا او مصروفيت وخت دی، نو ځكه به قرائت كم كوي، چې پر څلكو بوج نه سي او په دوی كې بېزاري پيدانه سي، او ابو سعيد خدری رضي الله عنه روايت كړی دی چې: **أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ الظُّهْرَ قَدْرَ ثَلَاثِينَ آيَةً** وهو نحو سورة الملك، (يعني نبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د ماښين په لماته كې د ډېرشو آيتونو په اندازه قرائت كوي، لكه سورة الملك [تبارك الذري]).

د مازيگر، ماښام او ماخوستن په لمونځونو کې د قرائت انداز

وَالْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ سَوَاءٌ او د مازيگر او ماخوستن لمونځونه سره برابر دي يُكْرَهُ فِيهِمَا بِأَوْسَاطِ الْمُفْصَلِ په دوی کې به اوساط مفصل وايي وَيُكْرَبُ دُونَ ذَلِكَ او په ماښام کې به له دې څخه کم (وايي) يُكْرَهُ فِيهِمَا بِقِصَارِ الْمُفْصَلِ (يعني) د ماښام په لمانځه کې به قصار مفصل وايي وَالْأَصْلُ فِيهِ كِتَابُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او په دې باره کې اصل د حضرت عمر رضي الله عنه خط دی إِنَّ ابْنَ مُوسَى الْأَشْعَرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کوم چې يې ابو موسى اشعري رضي الله عنه ته ليکلی وو أَنَّ اقْرَأَ فِي الْفَجْرِ وَالْظُّهْرِ بِطَوَالِ الْمُفْصَلِ چې د سهار او ماښام په لمانځه کې طوال مفصل وایه وَيُكْرَبُ فِي الْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ بِأَوْسَاطِ الْمُفْصَلِ او د مازيگر او ماخوستن په لمانځه کې اوساط مفصل وایه وَيُكْرَبُ فِي الْمُقَرَّبِ بِقِصَارِ الْمُفْصَلِ او د ماښام په لمانځه کې قصار مفصل وایه وَرَأَى مَبْنَى الْمُقَرَّبِ عَلَى الْعَجَلَةِ او په دې وجه هم چې د ماښام بنياد پر تلوار (او چابکي) دی وَالشَّخِيفُ أَتَقِي بِهَا او تخفيف (سپکوالی) د ماښام سره زيات لايق دی وَالْعَصْرِ وَالْعِشَاءُ يُسْتَحَبُّ فِيهِمَا التَّأْخِيرُ او د مازيگر او ماخوستن په لمونځونو کې تاخير مستحب دی وَقَدْ يَفْعَلَانِ بِالتَّطَوُّلِ فِي وَقْتٍ غَيْرِ مُسْتَحَبٍّ او (کله نا کله) په قرائت اوږدولو سره دا دواړه په غير مستحب وخت کې واقع کيږي فَيُؤْتَى فِيهِمَا بِالْأَوْسَاطِ نو ځکه به په دوی دواړو کې اوساط مفصل ټاکي.

اللفاظ: ﴿عَجَلَةً﴾ تلوار، بېړه، جلي، چابکي، ﴿اتَّقِي﴾ زيات مناسب، زيات لائق، ﴿يُؤْتَى﴾ د تفصيل د باب مضارع ده، وَقَدْ يَفْعَلَانِ ټاکل، مقررول، معلومول، متعين کول.

طوال مفصل، اوساط مفصل او قصار مفصل څه نه وايي؟

د عبارت تر تشریح مخکې د طوال مفصل، اوساط مفصل او قصار مفصل تعريف ته گورئ:

له طوال مفصل څخه مراد اوږده سورتونه دي، او دا له سورت حجرات څخه واخله تر سورت بروج پورې دي. او دې سورتونو ته طوال مفصل ويل کيږي. له اوساط مفصل څخه مراد د مينځوې درجې سورتونه دي يعنې چې نه زيات اوږده وي او نه زيات کوچني، او دا له سورت بروج څخه واخله تر سورت البينه (لريکون والين کفروا) پورې دي. له قصار مفصل څخه مراد کوچني سورتونه دي، او دا له سورت البينه څخه د قرآن تر آخره يعنې تر سورت الناس پورې دي.

تشریح: امام قنور رحمه الله فرمايي چې دوخت د پراختيا په حواله د مازيگر او ماخوستن لمونځونه دواړه سره برابر دي، نو په دې دواړو کې به اوساط مفصل وايي، دليل: د جابر بن سمره رضي الله عنه روايت دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ يَقْرَأُ فِي الرِّكَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الصَّلَاةِ ذَاتَ الْبُرُوجِ وَالصَّلَاةِ وَالطَّارِقِ، (يعني نبي به ﷺ د مازيگر په دوو رکعتونو کې والصلاة ذات البروج او والصلاة والطارق ويل). **دويم دليل:** د معاذ بن جبل رضي الله عنه حديث دی: أَنَّ قَوْمَهُ شَكَوْا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَطْوِيلَ قِرَائَتِهِ فِي الْمَاءِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَفَتَأْتِ أَنْتَ يَا مَعَاذُ ابْنَ آدَمَ مِنْ سَبْحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا، (يعني د معاذ بن جبل رضي الله عنه قوم نبي ﷺ ته شکايت وکړ چې معاذ رضي الله عنه د ماخوستن په لمانځه کې قرائت اوږدوي، نو نبي ﷺ معاذ ته وويل چې اې معاذ! آيا ته خلک په فتنه کې مبتلا کوي، چيرې يې ته له سبْح اسم ربک الاعلى او له الشمس وضحاها څخه)،

یعنې دا سورتونه ولي نه وایې، لکنه دا چې دواړه روایتونه پر دې خبره دلالت کوي چې د مازېګر او ماخوستن په لمونځونو کې اوساط مفصل وړل مستحب او غوره دي.

دلى المغرب الخ او د ماښام په لماتځه کې دى قصار مفصل وایې. دلیل: دا روایت دى: **أَنَّ هَاشِمًا** قرأ فى صلاة المغرب بالمعزتين، يعنى نبي ﷺ د ماښام په لماتځه کې معوذتين وويل.

والأصل فيه الخ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايې چې د ټولو لمونځونو د مستحب قرائت په باره کې اصل هغه خط دى کوم چې دويم خليفه امير المؤمنين سيدنا عمر بن الخطاب ؓ د ابو موسى اشعري ؓ په نامه استولى وو: **أَنْتَ اقْرَأْ** الفجر والظهر بطوال المفصل وفى الصر والشاء باواساط المفصل وفى المغرب بقصار المفصل، (يعنى په سهار او ماښام کې طوال مفصل وایه او په مازېګر او ماخوستن کې لوساط مفصل وایه، او په ماښام کې قصار مفصل وایه).

عقلي دلیل: دا دى چې د ماښام ملار پر تللور دى، او د تللور سره تخفيف مناسب دى، نو ځکه به کوچني سورتونه پکښې وړل کېږي؛ او په مازېګر او ماخوستن کې تأخير مستحب دى، نو په دې کې به هم قرائت مختصره وي، ځکه که په دې کې اوږد قرائت وسي، نو دا لمونځونه به له خپل مستحب وختونو څخه ووځي، او په غیر مستحب وخت کې به داخل سي، او دا استحباب په اوساط مفصل ويلو سره حاصلېږي، نو ځکه به په دې لمونځونو کې اوساط مفصل وړل کېږي.

د سهار اول رکعت د دويم رکعت په نسبت اوږدول

وَيُطِيلُ الرُّكْعَةَ الْأُولَى مِنَ الْقَمَرِ عَلَى الثَّانِيَةِ او امام به د سهار د لماتځه لول رکعت تر دويم رکعت لوېدوي **إِمَانَةً لِلنَّاسِ عَلَى إِذْكَ الْجَمَاعَةِ** چې دخلکو سره (په دې کې) مرسته وکړي چې هغوى د جماعت لمونځ ونيسي.

اللفظ: «يُطِيلُ» د افعال د باب مضارع صيغه ده: **أَحْمَلُ يُطِيلُ**: اوږدول.

تفسير: د عبارت حاصل دا دى چې امام ته پکار دي چې د سهار د لماتځه اول رکعت د دويم رکعت په نسبت اوږد کړي، ځکه چې په دې توګه په آسانۍ سره خلک جماعت نيولای سي، او امام ته به هم د دې ثواب رسيږي، اوصاحب د هدايې رحمه الله وایې: چې د نبي ﷺ له زماتې څخه تر اوسه پورې دا عادت او معمول را روان دى چې ايمان د سهار د لماتځه لول رکعت د دويم رکعت په نسبت اوږدوي.

له سهار څخه ماسوا په نورو لمونځونو کې اول رکعت د دويم رکعت په نسبت اوږدول

قَالَ: وَرُكْعَتَا الظُّهْرِ سَوَاءٌ فرمايې: چې د ماښام دواړه رکعتونه برابر دي **وَهَذَا إِجْتِدَافٌ خَبِيثٌ وَأَنْ يُوَسِّفَ رُكْعَتَهُمَا اللَّهُ لَوْ** دا حکم د شيعينو رحمه الله په نېز دى **وَقَالَ مُحَمَّدٌ رُكْعَةُ اللَّهِ** امام محمد رحمه الله فرمايې **أَحَبُّ إِلَيَّ زَمَانُ خُبُونِهِ** دا ده **أَنْ يُطِيلَ الرُّكْعَةَ الْأُولَى عَلَى غَيْرِهَا مِنَ الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا** چې په ټولو لمونځونو کې دى لول رکعت تر دويم رکعت لوېدوي **إِنَّا رَوَى** ځکه روایت سوى دى **أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** **كَانَ يُطِيلُ الرُّكْعَةَ الْأُولَى عَلَى غَيْرِهَا مِنَ الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا** چې نبي

• القول المراجع: قول محمد رحمه الله كذا في رد المحتار ج: ١١، ص: ٢٠١. [فتاوى المراجع، ج: ١١، ص: ٨٦]

• المرجع: أخرجه البحار في كتاب الاذان، باب القراءة في الظهر، حديث رقم: ٧٥٧.

ﷺ به په ټولو لمونځونو کې اول رکعت تر دویم رکعت اوږدوي وَلَهُمَا أَلَى الرُّكْعَتَيْنِ اسْتِغْنَاءُ فِي الْقِرَاءَةِ او د شیخینو رَجَعَهُمَا الله دلیل دادی چې د قرائت په حق کې دواړه رکعتونه برابر دي فَيَسْتَوِيَانِ فِي الْقِيَادَةِ نو په مقدار کې به هم سره برابر وي بِخِلَافِ الْقَجْرِ په خلاف د سهار د لماتځه لَأَنَّهُ وَقْتُ نَوْمٍ وَغَفْلَةٍ ځکه چې د سهار وخت د خوب او غفلت وخت دی وَالْحَدِيثُ مَحْمُولٌ عَلَى الْإِطَالَةِ مِنْ حَيْثُ الشَّاءِ وَالشَّعْوَذُ وَالنَّسِيْبَةُ او حدیث به پر دې حمل کیږي چې (د نبی ﷺ لمونځ به) په ثناء، اعوذ بالله او بسم الله سره اوږدېږي وَلَا مُقْتَبِرَ بِلَايَاتٍ دَا وَالنَّعْمَانِ بِمَا دُونَ ثَلَاثِ آيَاتٍ او له دریو آیتونو څخه په کم کې د زیاتوب او کمښت هیڅ اعتبار نسته لِعَدَمِ امْكَانِ الْإِحْتِرَازِ عَنْهُ مِنْ غَيْرِ خَرَجٍ ځکه چې له حرج (او تکلیف) څخه بغیر له دې څخه ځان ساتل ممکن نه دي.

اللفات: ﴿يُؤْتِلُ﴾ د افعال د باب مضارع صیغه ده: أَعْلَلَ يُؤْلِلُ: اوږدول، **﴿الْهَوَازُ﴾** د افتعال د باب مصلر دی: خوندي کېدل، پرېز کول، ځان ساتل، **﴿حُجْر﴾** تکلیف، سختي، ستونزه.

تشریح: په مخکنۍ مسئله کې وویل سوه چې د سهار په لماتځه کې به په اتفاق سره اول رکعت تر دویم رکعت اوږدېږي، لېکن د سهار له لماتځه څخه ماسوا په نورو لمونځونو کې د شیخینو مذهب دادی چې دواړه رکعتونه به خپل منځ کې سره برابر وي، اول رکعت به تر دویم رکعت نه اوږدېږي، او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي چې په ټولو لمونځونو کې اول رکعت تر دویم رکعت اوږدول مستحب دي.

د امام محمد دلیل: د ابو قتاده رضی الله عنه روایت دی: أَبُ النَّبِيِّ ﷺ كَان يَطِيلُ الرُّكْعَةَ الْأُولَى عَلَى غَيْرِهَا فِي الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا.

د شیخینو دلیل: دادی چې د قرائت په حق کې دواړه رکعتونه برابر دي، یعنې د دواړو رکعتونو حق دادی چې قرائت پکښې وکړی سي، نو کله چې په حق کې برابر دي، نو په مقدار کې هم برابر بدل پکار دي، په خلاف د سهار د لماتځه، ځکه چې د سهار وخت په غیر اختیاري توګه سره د غفلت او خوب وخت دی، نو په ټوله لماتځه کې د خلکو د شریکولو لپاره به اول رکعت اوږدېږي.

جواب: امام محمد رَجَعَهُ الله چې کوم حدیث ذکر کړی دی د هغه جواب دادی چې د نبی ﷺ اول رکعت به ځکه اوږدېدل چې په دې کې به سبحانک اللهم. اعوذ بالله او بسم الله ویل کېدله کوم چې په دویم رکعت کې نه ویل کیږي، او پاته سود قرائت حق نو په هغه کې دواړه رکعتونه برابر دي.

دلا معتبر الخ صاحب د هدایې فرمایي چې دویم رکعت تر اول رکعت اوږدول بالاتفاق مکروه دي، لېکن دا اوږدوالی په یوه آیت یا دوو آیتونو سره نه ثابتیږي، مثلاً که یو سړي په اول رکعت کې شپږ (۶) آیتونه وویل او په دویم کې یې اووه (۷) یا اته (۸) آیتونه وویل نو ښکاره خبره ده چې دویم رکعت دوه آیته اوږد سو، لېکن دومره اوږدوالی او زیاتوب هیڅ اعتبار نسته، ځکه چې له نبی ﷺ څخه د ماښام په لماتځه کې قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس ثابت دي، او د قل اعوذ برب الفلق په مقابله کې قل اعوذ برب الناس اوږد دی، ځکه چې په قل اعوذ برب الناس کې یو آیت زیات دی، نو ځکه به په یوه یا دوو آیتونو سره کراهت نه راځي، ځکه چې له تکلیف او حرج څخه بغیر له دې څخه ځان ساتل ممکن نه دي، والخرج مدفوع فی الشرع، هو! که درې یا له دریو څخه زیات آیتونه ووايي نو دا مکروه دي.

د قرائت لپاره د یو ځانګړي سورت معلومولو حکم

وَلَيْسَ فِي شَيْءٍ مِنَ السَّلَاةِ وَرَاءَهُ شَيْءٌ يُغْنِي عَنْهُ (هم) د یو داسې معلوم سورت ویل صحیح نه دي لَا يَجُوزُ غُفْرَانًا چې له هغه څخه مسوا دي د بل ویل جائز نه وي لَا طَلَّي مَا تَلَّوْنَا د هغه آیت د مطلق کېدلو په وجه کوم چې موږ تلاوت کړی وَيُكْفَرُ او مکروه دي أَنْ يَخْتَلِفَ فِيهِ مِنَ الْقُرْآنِ لَيْسَ مِنَ السَّلَاةِ چې یو څوک د لمانځه لپاره د قرآن یوه حصه متعینه کړي لَيْتَا لِيْنِهِ مِنْ هَجْرِ الْهَيْلِ ځکه چې په دې کې د پاته قرآن پرېښودل راځي وَلِيَقَامِ التَّفْصِيلِ او (د متعینې حصې) د تفصیل و هم راځي.

اللفات: ﴿هَجْر﴾ د نصر د باب مصدر دی: پرېښودل، ﴿هَيْل﴾ د افعال د باب مصدر دی: و هم پیدا کول، په و هم کې اچول، (و هم راتلل).

تشریح: مسئله: دا ده چې په یوه لمانځه کې یو سورت په داسې توګه سره متعین کول او دا خیال کول چې له دې څخه مسوا دا المونځ جائز نه دی، صحیح نه دي، دلیل الله تعالیٰ دا قول دی: فَاغْرُوا مَا تَسِرُونَ مِنَ الْقُرْآنِ، او آیت مطلق دی، او د اطلاق تقاضا دا ده چې یو معلوم سورت دي نه متعینه کېږي، نو د یوه لمانځه لپاره د یو سورت یا یو آیت معلوم مکروه دي، ځکه چې یو څو په دې کې د باقی قرآن پاته کېدل راځي، دویم دا چې د تفصیل و هم پیدا کېږي یعنې چې دا سورت د قرآن تر نورو سورتونو افضله دی، حال دا چې په تفصیل کې ټوله قرآن برابره دی.

د قرائت خلف الامام (یعنې دامام تر شا د قرائت کولو) شرعي حیثیت

وَلَا يَكُنْ أَلْفَاظُ الْإِمَامِ او مقتدي به دامام تر شا قرائت نه کوي غَلَاظُ الشَّاهِدِينَ رَجَعَهُ اللَّهُ إِلَى الْقَائِدَةِ په سورت فاتحه کې دامام شافعي رَجَعَهُ الله اختلاف دی لَهُ أَنَّ الْقِرَاءَةَ زَكْنٌ مِنَ الْأَرْكَانِ دامام شافعي رَجَعَهُ الله دلیل دا دی چې قرائت د لمانځه له اړکټو څخه یو رکن دی يَشْتَرِكُ فِيهِ نو امام او مقتدي به دواړه په دې کې شریک وي وَنَكَتُوهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * او زموږ دلیل د نبی ﷺ دا قول دی مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فِي دُجَا لِيْلَةٍ او دامام شافعي رَجَعَهُ الله دليل دا دی چې د چا لپاره امام وي قِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةُ نو دامام قرائت د هغه لپاره قرائت دی وَعَلَيْهِ إِجْمَاعُ الصَّحَابَةِ او پر دې د صحابه وو اجماع ده وَهُوَ زَكْنٌ مُشْتَرِكٌ بَيْنَهُمَا او قرائت (خو) دامام او مقتدي په مینځ کې مشترک رکن دی لَكِنْ حُظُّ الْمُتَقَدِّمِ الْإِنْسَانِ وَالْإِسْتِثْنَاءُ لِهَكَذَا د مقتدي حصه چې پاته کېدل او په غور سره غوږ نیول دي قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَبِيٌّ كَلَّمَ فَرْمِيلِي دِي إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَأَنْصِتُوا * کله چې امام قرائت کوي نو تلسو چې لوسی! وَيُسْتَعْنَسُ عَلَى سَبِيلِ الْإِحْتِيَاظِ او د احتیاط په

* اخرجه ابن ماجة في كتاب الاقامة، باب اذا قرأ الإمام فاحسنوا، حديث رقم: ۸۵۰.

* اخرجه ابن ماجة في كتاب الاقامة، باب اذا قرأ الإمام فاحسنوا، حديث رقم: ۸۴۷.

جواب: وهو ركن الخ امام شافعي رحمه الله فرمايلي وو چي قرائت دلمانځه ركن دى نو ځكه به امام او مقتدى دواړو پكښې شامل وي، له دې ځاى څخه صاحب د هدايې د دې خبرې رد كوي فرمايي چي د قرائت ركن كېدل موږ په سر لو سترگو منو، او دنور اركانو په ډول په دې ركن كي هم دامام او مقتدي دواړو شريكېدل پكار دي، خو زموږ په مخكي مجبوري دا ده چي په دې ركن كي دامام او مقتدي په مينځ كي تقسيم او وېش سوي دى، دامام وظيفه قرائت كول دي او د مقتدي وظيفه چپ پاته كېدل او دامام قرائت په غور سره اورېدل دي، څرنګه چي په خپله قرآن كريم اعلان كړى دى: **وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا** (سورة الانعام: ٢٠٢)، (يعني كله چي قرآن نړيل كيږي نو چپ او خلموشه اوسئ!)، په دې آيت كي له قرائت څخه مراد د لمانځه قرائت دى، له دې آيت څخه زموږ استدلال په دې توګه دى چي حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايي: **أَبْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِمَا قَرَأَ وَخَلْفَهُ فَعَلُوا عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ فَزَلَّتْ**، (يعني كله چي به صحبله وو په لمانځه كي د نبي ﷺ شاته قرائت كوي، او پر نبي ﷺ به قرائت ګډ وډ سو نو دا آيت نازل سو): له دې څخه معلومه سوه چي د دې آيت تعلق د لمانځه سره دى، او په لمانځه كي د مقتديانو لپاره قرائت جائز نه دى. دويم دليل: په دې لړ كي زموږ دويم دليل هغه حديث دى كوم چي له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت سوي دى: **أَنَا جَمِلُ الْأَمَلِ لِيُؤْتِرَ بِهِ فَذَا كُفِّرَ**

● القول الرابع: قول الشيخين رَحِمَهُمَا اللهُ، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٤٠٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٨٧]

فکړو او ادا قرأ فاتمتوا، (يعني امام حکه امام جوړېږي چې د هغه اقتداء وکړي سي، نو کله چې هغه تکبير ووايي نو تاسو هم تکبير وياست او کله چې هغه قرائت وکړي نو خاموشه اوسئ!)، په دې حديث سره هم د مقتدي لپاره د امام تر شاله قرائت کولو څخه منع ثابته سوه. (معيذ ج ۱، ص ۲۴۸)

ديستحسن الم د دې حاصل دا دی چې د امام محمد رحمه الله په نېز د مقتدي لپاره سورت فاتحه ويل مستحسن او غوره دي، حکه چې د حضرت عباد بن صامت رضي الله عنه په حديث کي سورت فاتحه ويل راغلي دي، لېکن د شيخينو رحمه الله په نېز د مقتدي لپاره فاتحه ويل مکروه دي، حکه چې په دې باره کي وعيد راغلی دی، په عنايه کي راغلي دي چې نبي ﷺ وفرمايل: من قرأ خلف الامام ففي فيه جحرة وقال قد أخطأ السنة، (يعني کوم سري چې د امام تر شا قرائت وکړي نو د هغه په خوله کي سکر وپوه ده او وېي فرمايل چې هغه له سنت څخه مخ واړوي)، له حضرت عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چې هغوی وفرمايل: ليت في فرد الذي يقرأ خلف الامام حجرا وغير ذلك، (کاشکي! د امام تر شا د قرائت کونکي په خوله کي ډبره او داسي نور وای او هغه قرائت نه سوی کولای)، د دې وعيدونو په سبب د شيخينو په نېز د امام تر شا قرائت کول مکروه دي. علامه ابن الهمام رحمه الله لیکلي دي چې صحيح دا ده چې امام محمد رحمه الله هم د شيخينو رحمه الله سره موافق دی (يعني د امام محمد رحمه الله په نېز هم قرائت خلف الامام مکروه دی)، حکه چې په کتاب الآثار کي د علقمه بن قيس په حواله سره روايت سوی دی چې امام محمد رحمه الله په هېڅ يوه جهري او سري لماته کي هم قرائت خلف الامام کړی نه دي، او د کوم سري عمل چې د هغه له روايت او قول څخه مخالف وي، نو د هغه عمل حجت او دليل جوړېږي، قول يې دليل نه جوړېږي. (فتح القدير ج ۱، ص ۲۴۹)

د امام د قرائت او خطبو په وخت کي د مقتدي لپاره څه حکم دی؟

وَيَسْتَحِبُّ وَيَنْهَى او مقتدي به (د امام قرائت) په غور سره اوږي او چپ به اووسي وَإِنْ قَرَأَ الْإِمَامُ آيَةَ التَّغْيِثِ وَالتَّوْبِ که څه هم امام د ترغيث او ترهيب آيت ووايي لَا تُسَبِّحُوا إِلَّا بِمَا نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ وَلَا تُنَادُوا لَهُ بِالْحَيَاةِ وَالْإِنشَاءِ فَإِنَّهُ يَسْمَعُ بَلْ يُغْشَى عَلَى الْوَجْهِ مِنَ الْغَيْثِ کله چې اوږ بدل او چپ پاته کېدل په (قرآني) نص سره فرض دي وَالْقِرَاءَةُ وَسُؤَالُ الْجَنَّةِ وَالشَّعْثُودُ مِنَ النَّارِ او لوستل، د جنت غوښتنه کول، او له اور څخه پناه غوښتل كُلُّ ذَلِكَ مُخِلٌ بِهِ دا ټوله شيان په اوږ بدلو کي خلل راولي وَكُلُّ ذَلِكَ فِي الْخَطْبَةِ او همدلارنگه په خطبه کي (به هم غوږ اړدي او چپ به پاتېږي) وَكُلُّ ذَلِكَ إِذَا صَلَّى عَلَى الْبَيْتِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او همدلارنگه (به غوږ اړدي او چپ به پاتېږي کله) چې (خطيب) پر نبي ﷺ درود ووايي لِيَرْفَعَهُ إِلَى سِتَارِ الْجَنَّةِ حکه چې اوږ بدل فرض دي إِلَّا أَنْ يَكُنَّ الْخَطْبَةُ قَوْلَهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ (الأحزاب: ۵۲) مگر دا چې خطيب د الله تعالى دا قول ووايي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ الآية فَهَبْ السَّامِعِينَ لِنَفْسِهِ نو اوږ بدونکي به په خپل زړه کي درود شريف وایي وَاخْتَلَفُوا فِي الثَّانِي عَنِ الْبُخَارِيِّ او د فقهاو اختلاف دی په هغه سري کي چې له منبر څخه ليري وي وَالْأَخْطُوطُ هُوَ الشُّكُوتُ خو (د هغه لپاره) زيات احتياط په چپتا کي دی إِثَامَةٌ لِمَنْ فَرَضَ الْإِنْصَاتَ د چپ پاتېدلو فرض قائلو لپاره، والله اعلم.

اللغات: «ترغيب» د تفهيم د باب مصدر دی: شوق وړ کول، هڅول، «تکريب» ليري کول، نفرت وړ کول، ډارول،

«مخجل» د افعال د باب اسم فاعل دی: خلل اچوونکی، جلا کونکی، پرده، «تکليل» ليري.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله امام قرائت کوي نو ټوله مقتديان دي چې اوسيري، او د امام قرائت دي په غور سره اوري، او که امام د ترغيب يو آيت مثلاً: **وَأَمَّا الَّذِينَ سَجَدُوا فَعَلِيَ الْجَنَّةُ لِلْخَالِدِينَ فِيهَا مَا كَانَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ** (سورة هود،

۱۰۸) او د ترهيب يو آيت مثلاً: **فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فَعَلِيَ النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زُفُورٌ وَنَجِيعٌ** (سورة هود، ۱۰۶) ووايي نو هم به مقتدي چې وي، او د امام قرائت دي اوري، ځکه چې د قرآني نص: **فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا** او د حديث **إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ**

فانصتوا په وجه د قرآن د قرائت په وخت کې چې پاته کېدل ضروري دي، نو د ترغيب او ترهيب هر ډول قرائت په دې کې داخل دی، او که يو سړی د امام سره قرائت کوي يا د ترغيب دايت په وخت کې د جنت غوښتنه کوي يا د ترهيب د آيت په وخت کې له جهنم څخه پناه غواړي نو ښکاره ده چې په اورېدلو او چې پاته کېدلو کې خلل راشي، کوم چې صحيح نه دی. **وَكَذَلِكَ الْخ** فرمايي چې دا د چې پاته کېدلو او په غور اورېدلو حکم په هغه وخت کې هم دی چې کله

امام د جمعي خطبه وايي، ځکه چې له حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی: **مَنْ قَالَ لِمُصَاحِبِهِ وَالْإِمَامِ يَخْطُبُ: أَنْصِتْ فَقَدْ لَنَا، وَمَنْ لَنَا فَلَا صَلَاحَ لَهُ،** (يعني کوم چا چې د امام د خطبې ويلو په وخت کې خپل ملگري ته وويل: چې سه!، نو هغه لغو کار وکړی او چا چې لغو کار وکړی، نو د هغه لمونځ نه کېږي)، فکر وکړئ! چې کله د خطبې د اورېدلو ترغيب وړکول هم لغو کار دی، نو د خطبې په وخت کې خبرې کول او خطبه نه اورېدل به څومره خت جرم وي، او همدغه حکم هلته هم دی چې کله امام په خطبه کې پر نبي کریم صلی الله علیه و آله درود ووايي، يعني په دغه وخت کې به هم مقتدي خلوش او چې وي، ځکه چې د جمعي خطبه اورېدل واجب دي، او په دې وخت کې درود ويل واجب نه دي، لېکن که امام په

خطبه کې دا آيت يا ايها الذين امنوا صلوا عليه... الخ ووايي نو په دې صورت کې اورېدونکي ته پکار دي، چې په زړه کې درود شريف ووايي، ځکه کله چې خطيب دا آيت ووايي نو ځواکي د دې خبرې وضاحت يې وکړی چې **اللَّهُ** د هغه فرشتې پر نبي صلی الله علیه و آله درود وايي، او په خپله يې زه هم وایم، لهذا تاسو يې هم وواياست. دا حکم په هغه وخت کې دی چې کله اورېدونکی د منبر سره نژدې وي، او د خطبې اواز اوري، لېکن که يو سړی له منبر څخه ليري وي او تر هغه پورې د خطبې اواز نه رسېږي، نو آيا د هغه لپاره چې پاته کېدل افضله دي که قرآن ويل؟ په دې لړ کې د محمد بن سلمه رضي الله عنه رايه

داده چې چې پاته کېدل غوره دي، همدا د امام کرخي رحمه الله او د علامه مرغيناني رحمه الله په نېز مختلره دي، ځکه چې د قرآن د قرائت په وخت کې دوه شيان فرض دي: (۱) چې پاته کېدل (۲) په غور سره اورېدل، او کله چې دليري والي په وجه اورېدل ناممکنه سو، نو د چې پاته کېدلو حکم به پاته وي او چې اوسېدل به غوره او افضله وي. او د ځيني خلکو رايه داده چې قرآن ويل غوره او افضله دي، د امام فضلي رحمه الله همدغه رايه ده، دليل دا دی چې د قرآن د قرائت په وخت کې د قرآن د فهمولو لپاره چې پاته کېدل فرض دي، لېکن د نه اورېدلو په وجه چې کله د قرآن فهمول او فکر پکښې کول پاته سو، نو لمونځ گزاره ته پکار دي چې خالي نه کښېني، بلکې قرآن دي وايي چې نور ثواب تر لاسه

کړي، (منايه ج ۱، ص ۲۵۲)



بَابُ الْإِمَامَةِ

(دا) باب امامت (د احكامو په بيان كې) دی

تشرېح: تر دې مخكې صاحب د كتاب د امام افعال هم ذكر كړل، يعنې د جهر او اخفاء وجوب، او د قرائت متعين كول، همداسې يې د مقتدي افعال هم ذكر كړل يعنې د استماع او انصات وجوب، اوس له دې حايه امامت او دامت د حقداره احكام او مسائل بيانوي، چې په ښه توگه د ښكاره سي چې د لمانځه وركولو لپاره څرنگه سرې پكار دي.

د جماعت شرعي حيثيت

الْجَمَاعَةُ سَلَاةٌ مُؤَكَّدَةٌ جماعت سنت مؤكده دى **لِقَوْلِهِ** **الْبُخَارِيُّ** **حُكْمُهُ** **نَبِيُّ** **ﷺ** **فَرَمَايَلِي** **دِي** **الْجَمَاعَةُ** **مِنْ** **سُنَنِ** **الْهَدَى** جماعت له سنن هدى څخه دى **لَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا الضَّالُّونَ** له دې څخه به صرف منافق شاته پاتېږي.

اللفظ: **«سُنَن»** جمع ده، واحد يې **سُنَّةٌ** دى: طريقه، په دين كې د يو شي را نقل سوي طريقه، **«الهدى»** هغه سنت چې عمل پر كول د هدايت لامل وي او پرېښوول يې د گمراهۍ لامل وي، **«يَتَخَلَّفُ»** د تفعل د باب مضارع صيغه ده: شاته پاته كېدل.

تشرېح: **صورت د مسئلې:** دا دى چې په جماعت سره لمونځ كول سنت مؤكده دي، او د چا په زړه كې چې يو زړه اسلام هم وي نو هغه به د جماعت پابندي كوي، او له جماعت څخه به نه شاته كيږي، ځكه چې له جماعت څخه شاته كېدل د منافقانو كار دى، نبي **ﷺ** جماعت له سنن هدى څخه گرځولى دى، نو ياداره! چې هر هغه سنت چې په هغه باندې عمل كول د هدايت سبب او د خلاصون ذريعه وي او د هغه پرېښوول د گمراهۍ او ذلالت لامل وي هغه سنت، سنت هدى دى، او په اصطلاح كې د سنت دوه قسمه دي: ① سنت هدى ② سنت زائده؛

① سنت هدى هغه سنت دى چې نبي **ﷺ** د عبادت په طريقه په پابندي سره اداء كړې وي.
② او سنت زائده هغه سنت دى چې نبي **ﷺ** د عادت په توگه په پابندي سره اداء كړې وي خو كله كله يې پرې ايښى هم وي.

د جماعت تاكيد په ډېرو حديثونو كې راغلى دى، لكه څرنگه چې په يو حديث كې ذكر سوي دي چې د جماعت لمونځ له يوازې لمانځه څخه اوورشت (۲۷) درجې زيات فضيلت لري، په ابن ماجه كې راغلي دي: **مَنْ سَعَى النَّدَاءَ قَلَمَ يَأْتِهِ لَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عَذْرٍ** (يعنې كوم سړى چې اذان واورې بيا هم مسجد ته رانه سي نو د هغه لمونځ نه كيږي، مگر دا چې يو عذر ولري). او د جماعت د پرېښوونكي لپاره ډېر وعيدونه راغلي دي، لكه څرنگه چې په صحيحين او نورو كې ذكر سوي دي: **لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أُمَرَ بِالْمُؤَذِّنِ فَيُؤَذِّنَ، ثُمَّ أُمَرَ رَجُلًا فَيُعَلِّمُ بَأَتَانِ ثُمَّ أَنْطَقَ مِى بَرَجَالٍ مَعَهُ حِزْرٌ الْمَطْبُ إِلَى قَوْمٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الصَّلَاةِ فَأَحْرَقَ عَلَيْهِمْ بَيْتَهُمْ بِالنَّارِ** (د حديث مفهوم دا دى چې زړه مي غواړي چې په يو مؤذن اذان

و کړم او په یو سړي خلکو ته لمونځ ورکړم او بیا داسې ډېر خلک د حان سره روان کړم چې د هغو سره لرگي (بوتی) وي او د کورو و طرف ته مخ کړم او د هغو خلکو و کورو ته اوږور واچوم کوم چې له لمانځه څخه شاته پاتېږي؛ په دې حدیث سره استدلال په دې معنی دی چې په دې کې لا یخلفون عن الصلاة څخه د لمانځه پرېښوونکي مراد نه دی، بلکې د جماعت پرېښوونکي مراد دي، ځکه چې د لمانځه د پرېښوونکو وعید له دې څخه هم زیات دی. (متاب، فتح الهدایه)

د امامت د منصب زیات حقداره څوک دی؟

وَأَقْلَ النَّاسِ بِالْإِمَامَةِ أَهْلُهُمْ بِالسُّلْوةِ او په خلکو کې د امامت تر ټولو زیات حقداره هغه څوک دی چې په ستو زیات عالم (خبر) وي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ او له امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی أَقْرَبُ هُمْ (چې د قرائت زیات حقداره هغه دی) چې تر ټولو زیات قاري وي لِأَقْلِ الْقِرَاءَةِ لَا يَدُّ وَنَهَا ځکه چې د لمانځه لپاره قرائت ضروري دی وَالْحَاجَةُ إِلَى الْعِلْمِ إِذَا كَانَتْ نَائِبَةً او د علم ضرورت هغه وخت پېښېږي چې یوه واقع پېښه سي وَنَحْنُ نَقُولُ الْقِرَاءَةُ مُتَقَرِّبٌ إِلَيْهَا لِرُكْنٍ وَاحِدٍ او موږ وایو چې د قرائت ضرورت د یوه رکن لپاره دی وَالْعِلْمُ لِسَائِرِ الْأَرْكَانِ او د علم ضرورت د ټولو ارکانو لپاره دی.

اللغات: «أولى» زیات حقداره، زیات لائق، «نائب» د نضر د باب واحد مؤنثه غائبه صیغه ده؛ پېښېدل، واقع کېدل، «نکایه» پېښه، واقع، حادثه.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د طرفینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز تر ټولو زیات د امامت حقداره هغه سړی دی چې د مخارجو د صحیح ویلو سره سره په خلکو کې تر ټولو زیات په فقه او شریعت خبر وي، لېکن د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز د امامت زیات حقداره هغه سړی دی چې هغه تر ټولو زیات قاري وي او تر ټولو ښه قرآن وایي. ځکه چې قرائت د لمانځه یو رکن دی، نو په دې کې چې کوم څوک ډېر مهارت لري هغه به د امامت زیات حقداره وي. او د «علم او فقهی» ضرورت هغه وخت پېښېږي، چې کله د لمانځه یو فاسدونکی شی (مفسد صلاة) مخ ته راسي، او په علمه توګه قارئان حضرات دومره علم لري چې په هغه سره د مفسد صلاة اصلاح وکړي سي، نو ځکه به د اعلم بلنه په مقبله کې اقراراً بالقرار ته د مخکې کېدلو زیات حق حاصل وي.

د طوفینو دلیل: او د امام د ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ د دلیل جواب دای چې د قرائت ضرورت صرف د یو رکن په وجه سره دی، او د علم ضرورت د ټولو ارکانو لپاره دی، او تر فکر کولو وروسته معلومېږي چې د قرائت لپاره هم د علم ضرورت سته، نو ځکه به د علم ضرورت د قرائت له ضرورت څخه علم او تام (پوره) وي، او اعلم بلنه به پر اقراراً بالقرار مخکې او لوړ وي، او د دې خبرې تائید په هغه حدیث سره هم کیږي چې د هغه تخریج حاکم داسې کړی دی: یومر القوم أقدمهم هجرة. فلان کانوا فی الهجرة سواء فأقدمهم فی الدین، فلان کانوا فی الفقه سواء فأقدمهم لقرآن، په دې حدیث سره استدلال په دې توګه کیږي چې په دې کې افقه تر اقراراً مخکې سوي دي، نو ځکه موږ هم افقه پر اقراراً مخکې کړی.

کہ یہ علم کی تولد خلک برابر وہ نہ خود حقدارہ دی؟

[illegible]

الصفات: ﴿تَكَادُ﴾ د تفاعل د باب ماضي جمع صيغه: يو د بل سره برابريدل، ﴿تَقْتُلُ﴾ د تفعيل د باب مضارع صيغه ده: زده کول، حاصلول، تر لاسه کول.

تشریح: مسئلہ: دادہ کہ پہ اعلم بالسنۃ کی تولد حاضرین خلک برابر وہ، نو اوس بہ پہ دوی کی ہفتہ یو غورہ وی چمی ہفتہ تر تولد نہ قاری وی.

دلیل: دینی ﷺ کا قول ہی: یوم القوم اقرأہم لکتاب اللہ فان کانوا سواء فأعلمہم بالسنة، یہی حدیث سرہ داستلال وجہ بنکارہ، لیکن پر ہی دود سوالہ کیہری.

اول سوال : دا چي پژور القور دامر په معنى سره دى، او امر د وجوب لپاره راځي، نو مطلب يې دا سو چي كوم ترتيب په حديث كې ذكر سوي دى، د هغه خيال ساتل به واجب وي، يعنې زيات قاري به پر زيات عالم مخكې كول واجب وي، حال دا چي داسي نه ده، بلكې دغه حديث د ترتيب افضليت بيانوي، جواز نه بيانوي. **دويم سوال :** دا دى چي په دې حديث سره استدلال د مدعى خلاف دى، حال دا چي مدعى د زيات عالم مخكې كول دى، او حديث دلالت كوي د زيات قاري پر مخكې كولو، نو ځكه دا حديث په استدلال كې ذكر كول صحيح نه دى.

د اول سوال جواب: دادي چي يؤمر القوم د امر په معنى سره نه دى، بلكي دا د اخبار صيغه ده (يعنې دخبر وړكولو صيغه ده) يا دادي چي. زير القوم د مشروعييت د بيانولو لپاره دى، او د معنى يې حقيقت دى، او قاعده داده چي تر كوم ه وخت په حقيقت عمل كول ممكن وي، تر هغه وخته به د مجاز و طرف ته رجوع نه كيږي، نو ځكه به دلته د مجاز و طرف ته رجوع نه كيږي، او دا يؤمر القوم به د امر په معنى سره نه وي. د دويم سوال جواب: دادي چي په صحابه وو كي به كوم يو زيات قاري وو هغه به زيات عالم هم وو، ځكه چي په هغه زماته كي به خلكو قرآن دخپلو احكامو سره زده كوي، لكه څرنگه چي له حضرت عمر رضي الله عنه څخه روايت دى چي هغه په دوولس كاله كي سورت بقره ياده كړه، ښكاره خبره ده چي په دومره ډېر وخت كي به د سورت بقره يانول دخپلو احكامو سره وه، نو د صحابه وو په زماته كي چي به كوم يو زيات

● أخرجه مسلم في كتاب المساجد، باب من أحق بالإمامة، حديث رقم: ٢٩٠.

قاري وو هغه به زيات عالم هم وو، نو ځكه په حديث كې زيات قاري پر زيات عالم مخكې كړی سو. او شرنگه چي زموږ په زمانه كې داسي نه ده، نو ځكه موږ زيات عالم پر زيات قاري مخكې كړی.

كه په علم او قرائت كې ټوله برابر وه نو څوك حقداره دی؟

قُلْ تَسَاءَلُوا بِيَا كِه (په علم او قرائت كې) ټوله برابر سوه قُلْ زُكْرُهُمْ نو په خلكو كې تر ټولو تقوا داره (پرهېز گاره) سړی (دامت حقداره) دى **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * ځكه نبی ﷺ فرمايلي دي **مَنْ صَلَّى خَلَفَ عَالِمٍ تَمَّ كَوْم** سړي چي په تقوا داره عالم پسي لمونځ وكړی **فَكَأَنَّ صَلَّي خَلَفَ يَنْ** ځواكي هغه په يو نبی پسي لمونځ وكړی.

اللغات: ﴿أَوْرَع﴾ زيات پرهېزگار، زيات متقي، **﴿تَقِي﴾** متقي، پرهېزگر، **﴿الْوَرَع﴾** الاجتناب عن الشهوات، **﴿التقوى﴾** الاجتناب عن المحرمات.

تشرېح: په ورع او تقوى كې فرق دا دی چي ورع له شبهاتو (شكمنو شیانو) څخه پرهېز كولو ته ويل كيږي، او تقوى له محرماتو (حرامو شيانو) څخه پرهېز كولو ته ويل كيږي.

مسئله: داده كه ټوله حاضرین خلك په علم او قرائت كې برابر وه، نو بيا به په دوی كې زيات پرهېز گاره خوږی وي.

دليل: د نبی ﷺ دا قول دی: **مَنْ صَلَّى خَلَفَ عَالِمًا تَقَى فَكَأَنَّ صَلَّي خَلَفَ نَبِي**، د دې حديث په باره كې ملا علي قاري رحمه الله ليكلي دي چي دا حديث موضوعي دي، مولانا ثمير الدين مذهب العالي فرمايي: چي ماد حديثو په ذخيره كې دا ټول حديث پيدا نه كړی، لېكن دې ته نژدې حديث مي پيدا كړی چي هغه د مستدرک للحاكم. په درسم جلد، ص: ۲۴۶ كې را نقل سوی دی: **قال: قال رسول الله ﷺ إِنَّ سِرْكَرَاتٍ تَقْبَلُ صِلَتَكَ فَيُؤْمَرُ بِهَا كَرَامَةً وَفَدَكَرَ بِهَا بِسِرْكَرٍ** و بين ربك عز وجل، د حديث مفهوم دا دی (كه تاسو غواړئ چي ستاسو لمونځونه قبول سي نو په تاسو كې دې ټپك لو ښه سړی ستاسو امانت وكړي).

كه په علم، قرائت، او تقوى كې ټوله برابر وه نو څوك دامامت حقداره دی؟

قُلْ تَسَاءَلُوا بِيَا كِه (په علم، قرائت او تقوا كې) ټوله خلك برابر سوه قُلْ زُكْرُهُمْ نو په دوی كې له ټولو څخه د زيات عمر والا سړی (دامت زيات حقداره) دى **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * **لَا يَنْفِي أَنْ مُنْكَيَةً** ځكه نبی ﷺ د ابو مليكه د دواړو زامنو ته فرمايلي وو **وَلَيُؤْمَرُكُمْ أَكْبَرُكُمْ سِئًا** په تاسو دواړو كې دې هغه امانت كوي چي په عمر كې غټ وي **وَلَا يَنْفِي** فِي تَقْدِيرِهِ تَكْثِيرُ الْجَمَاعَةِ او په دې وجه هم چي د غټ عمره سړي په مخته كولو سره جماعت زياتيږي.

اللغات: ﴿أَكْبَرُ﴾ د اسم تفصيل صيغه ده: زيات عمر والا.

تشرېح: مسئله: داده چي كه په ذكره شیانو كې ټوله خلك برابر سوه، نو په حاضرینو كې به هغه يو تر ټولو زيات خوږه وي چي د زيات عمر والا وي. **نقلې دليل:** د نبی ﷺ دا قول دی د ابو مليكه و دواړو زامنو ته: **وَلَيُؤْمَرُكُمْ أَكْبَرُكُمْ سِئًا**، **هطلي دليل:** دا دی چي د مشر سړي په مخكې كولو د جماعت ډېرښت راځي، او مخكې تېر سوي دي چي د جماعت ډېرښت د

* أخرجه البيهقي في مسند في كتاب الصلوة، باب اجعلوا المنكح حياركم، حديث رقم: ۵۱۳۲.

* أخرجه البيهقي في مسند في كتاب الصلوة، باب اذا استنوا في الفقه والفراقة، حديث رقم: ۵۲۹۴.

الله تعالیٰ زیات خوښ دی، په حدیث کې راځي: من لویو قرکیر نافیس منّا، (چا چې د مشر سړي احترام نه وکړی هغه زموږ څخه نه دی)، نو کله چې خلک مشر او د زیات عمر والا انسان خپل امام جوړ کړي، نو دا د هغه لپاره څه احترام دی.

صاحب د هدایې رحمه الله دانه دي ذکر کړي چې که ټوله په عمر کې برابر سوه نو بیا به څوک غوره وي، خو نور و فقهاء د دې صراحت کړی دی چې که ټوله په عمر کې برابر سوه، نو بیا به په ټولو کې غوره هغه یو وي چې اخلاق یې تر ټولو ښه وي، ځکه چې په حدیث کې راغلي دي: خیار کمر احسن کمر اخلاقاً، او که په اخلاقو کې ټول برابر سوه، نو په هغوی کې چې څوک زیات ښایسته وي، هغه به د امامت لپاره غوره وي. لنډه دا چې تر ټولو زیات د امامت حقداره هغه څوک دی چې هغه په علم، قرائت، ښکې، نسب، اخلاق، ښائست او داسې نورو ټولو شیان کې افضله وي، ځکه چې په دې کې د نبی ﷺ اقتداء ده، او نبی ﷺ خپل تر مرګه پورې امامت وکړی، او په دې ټولو صفتونو کې نبی ﷺ تر ټولو استقامتو مخکې وو.

د کومو خلکو امامت مکروه دی؟

وَلَمَّا تَقَدَّمُ الْعَبْدُ (اود امامت لپاره) غلام منځته کول مکروه دي لَا تَقْدِمُ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ ځکه چې هغه د زده کړې لپاره فراغت نه لري وَالْأَعْرَابُ اود صحرايي (منځته کول هم مکروه دي) لِأَنَّ الْقَالِبَ فِيهِمُ الْجَهْلُ ځکه چې په دوی کې جهل (ناپوهي) زیاته وي وَالْقَائِي اود فاسق (منځته کول هم مکروه دي) لَا تَقْدِمُ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ ځکه چې هغه خپل دیني کار ته خاص ارزښت نه ورکوي (او دین لپاره میخ بندوست نه کوي) وَالْأَهْلِي اود د پاته سړي لَا تَقْدِمُ عَلَى الْجَاهِلَةِ ځکه چې هغه له نجاست (پلټي) څخه نه سي خوندي کېدلی وَوَلَدِي الْإِنْسَانِ اود درموني (حرام زاده) لَا تَقْدِمُ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ ځکه چې د هغه پلار نه وي چې شفقت پر وکړي فَيُغْلِبُ عَلَيْهِ الْجَهْلُ نو پر هغه (هم) جهل غالبه وي وَلَا تَقْدِمُ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ اود په دې وجه (هم) چې د دې خلکو په منځته کولو سره د جماعت خلک په نفرت کې اچول دي فَيَكْرَهُ نو ځکه به د دوی منځته کول مکروه وي وَأَنْ تَقْدِمُوا عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ او که دا خلک منځته سي نو جائز دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي سَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ لِمَنْعِكُمْ كَوْنَكُمْ دهر ښک او بد سړي تر شا.

اللفات: ﴿يَعْلَمُ﴾ د تغفل د باب مضارع ده: فارغ کېدل، فرصت پيدا کېدل، ﴿يَهْتَمُّ﴾ د افتعال د باب مضارع صيغه ده: اهتمام او بندوبست کول، ارزښت ورکول، ﴿أَهْلِي﴾ روند، ﴿يَتَّقِي﴾ د تفعیل د باب مضارع صيغه ده: خوندي کېدل، محفوظه کېدل، ﴿يُكْفَرُ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: ليري کول، په نفرت کې اچول.

تشریح: صورت د مستطی: دا دی چې غلام امام جوړول مکروه دي، ځکه چې امامت یو مهم او لوړ منصب دی، او د امامت لپاره د یو علمي او عملي مهارت ضرورت دی، لېکن غلام ټوله وخت د خپل پادار په خدمت کې وي، د زده کړې او

تعليم لپاره فراغت نه لري، نو ځكه د هغه په اقتداء كي لمونځ كول مكروه دي، لېكن امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي كه په يو غلام كي د امامت صفتونه وي نو د هغه امام جوړول صحيح دي، او هيڅ كراهت پكښي نسته، ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي: اَسْمُوا وَأَطِيعُوا وَلَوْ أَقْرَعَكُمْ عَبْدُ حَبَشٍ، (يعني كه حبشي غلام هم ستاسو امير جوړ كړي سي نو هم تاسو د هغه اطاعت او فرمان برداري كوئ).

جواب: زموږ له طرفه د امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ د حديث اول جواب دا دی چي په دې حديث كي د امارت او خلافت بيان دی، يعني كه يو مسلمان د مسلمانانو خلفيه جوړ كړي سي، نو پر مسلمانانو د هغه اطاعت ضروري دی، نو په دې حديث سره د امامت لپاره دليل نيول صحيح نه دي. دويم جواب: دا دی چي د غلام په منځته كولو كي د جماعت د كمښت اندېښنه ده، ځكه چي د هغه پر مخكي والي به ډېر خلك اعتراض كوي، او خپل لمونځونه به جلا كوي، حال دا چي په شريعت كي د جماعت ډېرښت مطلوب دی، نو په دې حواله سره هم د امام جوړول صحيح نه دي.

ولا اعرابن الخ فرمايي چي د صحرايي امام جوړول صحيح نه دي، ځكه چي په هغه كي هم نا پوهي غالبه وي، او د صحراء اوسېدونكو ته د ديني احكامو هيڅ فكر نه وي، او د امامت لپاره په احكامو او مسائلو پوره خبرتيا ضروري ده، نو د جهل د غلبې په سبب د صحرايي امامت هم مكروه دی.

والفاسق الخ همدارنگه د فاسق امامت مكروه دی، ځكه چي هغه د خپل دين او د خپل ايمان هيڅ لحاظ نه كوي، او ديني كارونو ته خاص اهميت نه وركوي، او د شريعت په خلاف كارونو كي په بې فكري سره بوخت وي.

والاعلى الخ فرمايي چي د رانده سري امامت هم مكروه دی، ځكه چي د امامت لپاره د طهارت صفت ډېر ضروري دی، او روند سري له نجاستونو څخه ځان نه سي خوندي كولاى، نو په دې حواله سره د هغه امامت مكروه دی.

ولد الزنا الخ همدارنگه دارموني امامت هم مكروه دی، ځكه چي د هغه پلار نه وي، او نه د هغه د پالنې، تعليم او ساتني يو بنډوبست كيږي، نو ځكه په هغه كي جهالت غالبه وي، نو څرنگه چي د جهالت په وجه د صحرايي امامت مكروه دی، همدارنگه د ولد زنا امامت هم مكروه دی، او بل دا چي د پورتنې خلكو په منځته كولو كي خلك نفرت او عار محسوسوي، او ډېر ځله خو د ډېري غټې فتنې سبب جوړيږي، نو د دې خلكو په امام نه جوړولو كي عافيت او راحت دی، لېكن كه بيا هم د امامت لپاره دا خلك منځته كړي سي، نو امامت يې په هر حال جائز دی، ځكه چي د نبي ﷺ فرمان دی: صلوا خلف كل بر وفاجر (يعني د هر نېك او بد تر شا لمونځ كوئ!)، او ښكاره ده چي له اعرابي، فاسق او ولد زنا څخه به هر يو يا خو بد وي يا خو به فاجر وي، نو هر څه چي وي خو په اقتداء كي يې لمونځ جائز دی.

د امام لپاره د كومو خبرو خيال ساتل پكار دي؟

وَلَا يَكُنْ مِنَ الْإِمَامِ بِهِمُ الصَّلَاةُ او امام به پر خلكو لمونځ نه اوږدوي لَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي مَنْ أَقْرَبُكُمْ كَوْمَ سَرِي چي خلكو ته امامت وركوي فَلْيُصَلِّ بِهِمْ صَلَاةً أَوْعِظُهُمْ نو هغوى ته دي د هغوى د ضعيف سري مطابق لمونځ وركوي فَإِنَّ فِيهِمَا الْمُنِصَّ وَالْكَبِيرُ وَذَا الْحَاجَّةِ ځكه چي په لمونځ كونكو كي ناروغه، سپين ږيري او ضرورت مند (هر ډول خلك) وي.

تشرېح: مسئله: دا ده چې امام به خلکو ته اوږد لمونځ نه ورکوي. دليل دا دی چې نبي ﷺ فرمايلي دي: څوک چې قوم ته لمونځ ورکوي، نو د هغوی د کمزوري سړي مطابق دي لمونځ ورکوي ځکه چې په مقتديانو کې ناروغه خلک هم وي. سپين پيرې او حاجتمن هم وي، او د دې دليل د حضرت معاذ رضی الله عنه حديث هم دی، ځکه چې معاذ رضی الله عنه خپل قوم ته اوږد لمونځونه ورکول، نو د قوم خلکو نبي ﷺ ته شکايت وکړی، نبي ﷺ وفرمايل: افتان! انت يا معاذ، دا حديث مخکې تېر سو. او دا خبره په صحيح سند سره ثابته ده چې يو وار نبي ﷺ د سهار په لمانځه کې قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس وويل، کله چې نبي ﷺ له لمانځه څخه فارغ سو. نو صحابه وو عرض وکړی، اې الله رسول! تاسو لمونځ ډېر مختصره وکړی، نبي ﷺ وفرمايل: د کوچني د ژړا په وجه ما ته دا پيره سوه چې د دې مور په فتنه کې ونه لويږي، له دې واقعي څخه معلومېږي چې د امام لپاره د خپل قوم د حال خيال ساتل مناسب دي.

د بنځو د جماعت حکم

وَرَوَى الْبَيْهَقِيُّ أَنَّ يُوسُفَ بْنَ زَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ اَلْجَمَاعَةَ فِي يَوْمِئِذٍ فِي جَمَاعَةٍ سَرَهُ لَمَوْنُوعٌ وَكَرِهِي لِأَنَّهَا لَا تَخْلُو عَنْ إِتْكَافٍ مُخْتَارٍ ځکه چې دا به د يو حرام کولو څخه خالي نه وي وَهُوَ قِيَامُ الْإِمَامِ وَنَسْطُ الشَّيْءِ او هغه (حرام کار) درېدل د امام دي په مينځ کې فَيُكْرَهُ كَالْمَرْأَةِ نو د لښو خلکو په ډول به د دوی جماعت هم مکروه وي فَإِنْ قُضِيَ قَامَتِ الْإِمَامُ وَسَكَنُوا او که (بيا هم) بنځو جماعت کوی نو امام به د دوی په مينځ کې درېږي لِأَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَعَلَتْ كَذَلِكَ ځکه حضرت عائشې رضي الله عنها همدا سې کړي وو وَحِيلَ فَعَلَهَا الْجَمَاعَةُ عَلَ ابْتِدَاءِ الْإِسْلَامِ لېکن د حضرت عائشې رضي الله عنها دا کار (يعني املت وړکول) به د اسلام پر شروع حمل کېږي وَلَإِنَّ لِي التَّحْدِيدَ زِيَادَةً الْكَشْفِ او په دې وجه (هم) چې (د بنځي) په منځته کولو کې د عورت لږېدل زيات دي.

اللفات: ﴿تَخْلُو﴾ د نصر باب ماضي صيغه ده: خالي کېدل، ﴿إِتْكَافٌ﴾ د افتعال د باب مصدر دی: عمل کول. په ګناه کې مبتلا کېدل، يو کار په خپله کول، ﴿عَوْرَةٌ﴾ جمع ده، واحد يې عاری دی: لڅ. برینو، ﴿كُشِفٌ﴾ لږېدل، ښکاره کېدل، پرده ليري کېدل.

تشرېح: مسئله: دا ده چې د بنځو جلا او ځان ته جماعت کول مکروه تحریمي دي. ځکه چې د بنځو جماعت کول د حرام (مکروه) فعل څخه خالي نه وي، ځکه چې د بنځو امله به يا له بنځو څخه مخکې ولاړه وي. يا به د دوی په مينځ کې ولاړه وي. په اول صورت کې د عورت ښکاره کېدل زيات راځي، حال دا چې دا مکروه دي. او په دوم صورت کې، لمبي خپل ځای پرېښوول راځي. حال دا چې دا هم مکروه دی، او جماعت سنت دی. او قاعده دا ده چې د مکروه کړ کولو په نسبت د سنت پرېښوول غوره دي، نو ځکه د بنځو په حق کې د جماعت سنت پرېښوول سوی دی. او د بنځو حالت دلځو (برینو) خلکو د حالت په ډول دی، يعني لکه څرنګه چې دلځو جماعت مکروه دی، همدغه رنگه د بنځو جماعت هم مکروه دی.

فإن لعنن الله صاحب د قلدوري رَجَنَهُ الله فرمایي چي که ښځو سره د دې تحریمي کراهته د جماعت لمونځ بیا هم کول خوښتله، نو امله به ددوی په مینځ کي درېږي، ځکه چي حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا همداسي کړي وو.

سوال: دلته یو سوال کیږي چي کله چي حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په جماعت لمونځ کړی دی نو بیا دا مکروه تحریمي ولي دی؟

جواب: دا دی چي د حضرت عائشې رَجَنَهُ الله دا فعل د اسلام پر ابتداء او شروع باندي حمل سوی دی، یعني حضرت عائشې رَجَنَهُ الله ښځو ته امامت د اسلام په اول وخت کي ورکړی وو.

سوال: خو پر دې جواب هم اعتراض کیږي چي تر نبوت وروسته نبی ﷺ دیارلس کاله په مکه شریف کي تېر کړل، او بیا یې په مدینه منوره کي د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سره د شپږو کالو په عمر کي نکاح وکړه، بیا چي کله حضرت عائشه د نهو (۹) کالو سوه، نو واده یې ورسره وکړی، او د نبی ﷺ په ژوند کي نهه کاله پاته سو، او د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د امامت واقعه تر بلوغت وروسته واقع سوې ده، نو په دې صورت کي به دا فعل څرنگه د اسلام پر ابتداء حمل کیږي.

جواب: دا دی چي د اسلام پر ابتداء باندي له حمل کولو څخه مراد دا دی چي د ښځو جماعت حکم منسوخ دی، یعني حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا خو وکړی لېکن اوس دا حکم منسوخ سوی دی، او په دې زمانه کي د ښځو لپاره په کورونو کي لمونځ کول زيات غوره دي.

که مقتدي یو وي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ صَلَّى مَعَ وَاحِدٍ أَوْ خُوفٍ فِي دِيَارِهِ سَرَى سَرَى لَمُونځ کوي أَقَامَهُ عَنْ يَمِينِهِ نو هغه دي خپل راسته طرف ته ودروي لِحَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حديث په وجه فَإِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ • صَلَّى بِهِ ځکه چي نبی ﷺ هغه ته لمونځ ورکړی وَأَقَامَهُ عَنْ يَمِينِهِ او هغه یې خپل راسته طرف ته ودروي وَلَا يَتَأَخَّرُ عَنِ الْإِمَامِ او دا (یوازي) مقتدي به له امام څخه نه شاته کیږي وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَنَهُ الله • أَنَّهُ يَضَعُ أَصَابِعَهُ عِنْدَ عَقِبِ الْإِمَامِ او له امام محمد رَجَنَهُ الله څخه روایت دی چي دا (یوازي) مقتدي به خپل (د پښي) گوتي د امام د پوندي سره برابر وي وَالْأَوَّلُ هُوَ الظَّاهِرُ لېکن اول قول ښکاره دی فَإِنْ صَلَّى خَلْفَهُ أَوْ يَسَارِهِ او که دې یوه سري د امام شاته یا د هغه وچه طرف ته لمونځ وکړی جَزَاءٌ نو جائز دی وَهُوَ مُبِينٌ لېکن دی به ګناهګاره وي لِأَنَّهُ خَالَفَ السُّنَّةَ ځکه چي ده د سنتو مخالفت وکړی.

اللفات: ﴿أَصَابِعُ﴾ جمع ده، واحد یې: إصْبَعٌ دی: گوته، ﴿عَقِبُ﴾ پونده، جمع یې: أَعْقَابٌ راشي، ﴿مُسْتَعِزٌّ﴾ د افعال د باب اسم فاعل دی: ګناهګاره (ګناهګاره)، مجرم، بد کار کونکی.

• أخرجه البخاري في كتاب العلم، باب السر في العلم، حديث رقم: ۱۱۱۸ ومسلم في كتاب المساقين، حديث رقم: ۱۸۱.

• القول الرابع: قول الاول، أي ومن صلى مع واحد أقامه عن يمينه كما رحمه في الهداية بقوله: والاول، هو الظاهر، كما في رد المحتار ج: ۱، ص: ۴۱۹. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۸۸]

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دامام سره صرف یو مقتدی وي، نو په دې صورت کي سنت طریقه دا ده چي هغه یوازې مقتدی دي دامام راسته طرف ته ودرېږي. دلیل دابن عباس رضی الله عنه حدیث دی، پوره حدیث داسي دی:

بِشْ عِنْدَ خَالَتِي مِمَّنْهُ لَأَرْاقِبَ عِلَّةَ النَّبِيِّ عَلَى اللَّهِ عَيْدٌ وَسَلَّمُ بِالْيَلِ، قَالَتْ فَقَالَ: كَاتِبُ الْفُيُورِ وَغَارَتِ الْجُومُ وَبَقِيَ الْخُيُ الْفُيُورُ، ثُمَّ قَرَأَ آخِرَ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخِلَافِ الْيَلِ وَالْغَارِ آلِ عِمْرَانَ: [۱۰۰] إِلَى آخِرِهَا، ثُمَّ قَرَأَ إِلَى شَرْعِي مُعَلِّي قَتُولَهَا وَأَفْتَعَمَ، فَمُتُّ وَتَوَلَّيْتُ عَلَى يَسَارِهِ، فَأَخَذَ بِأُذُنِي وَأَذَانِي خَلْفَهُ عَلَى أَقَامَتِي عَنْ يَمِينِهِ. (متفق عليه)

(ابن عباس فرمايي: چي ما دخپلي خاله ميمونې رضي الله عنه په کور کي شپه تېره کړه، چي دنبي صلى الله عليه وسلم د شپې لمونځ وگورم، نو نبي صلى الله عليه وسلم را پورته سو، او وېي فرمايل: سترگي بيدي سوې، او ستوري پټ سول، او ح او قیوم ذات پاته دی، بیا نبي صلى الله عليه وسلم د سورت آل عمران آخري آيتونه يعني له إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخِلَافِ الْيَلِ وَالْغَارِ آيَاتٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ څخه د سورت تر آخره پوري وويل، بیا نبي صلى الله عليه وسلم له يو را څرول سوي ژي څخه لوبه را وخيستلې، اودس يې وکړی، او لمونځ يې شروع کړی، نوزه هم را پورته سوم، اودس مي وکړی، او دنبي صلى الله عليه وسلم چپه طرف ته ودرېدم، لېکن نبي صلى الله عليه وسلم زه تر غوږ ونيولم، دخپلي شا پر طرف يې را وځرولم او راسته طرف ته يې ودرولم)، له دې حدیث څخه معلومه سوه چي که دامام سره یو مقتدی وي نو هغه راسته طرف ته درول غوره دي.

ودعن محمد الخ او له امام محمد رحمته الله څخه را نقل سوي دي که دامام سره یو مقتدی وي نو دامام سره دي بالکل برابر نه درېږي، بلکي دامام شاته دي درېږي، او دخپلي پښې گوټي دي دامام د پوندي سره برابر وي، ددې لپاره چي نه په پوره توگه شاته کېدل ثابت سي او نه په پوره توگه محاذه او برابري ثابت سي، لېکن صاحب هدایې فرمايي چي اول قول ښکاره دی (يعني چي دامام سره به برابر درېږي) ځکه چي هغه دابن عباس رضی الله عنه په حدیث سره ثابت دي، او په حدیث کي مطلق د راسته طرف ذکر سته، د شاته او مخته هيڅ تصریح سوې نه ده.

که مقتديان دوه وي نو څه حکم دی؟

وَإِنْ أَمَّا الْكُتُبُ أَوْ كَيْفَ يَدْعُو خَلْكَوَامَاتِ كَوَى تَقَدَّمَ عَلَيْهِمَا نُو هغه به تر دوی مخکي کيږي وَرَعَنْ أَنْ يُؤَسَفَ رَجَعَهُ اللَّهُ * يَتَوَسَّلُهَا أَوْ لَهَامِ ابُو يَوْسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ څخه روایت دی چي هغه به د دوی په مینځ کي درېږي وَنَعْلَ ذَلِكَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * أَوْ هَمْدُغَهُ لَهُ حَضْرَتُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه را نقل سوي دي وَلَكِنَّا أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * تَقَدَّمَ عَلَى أَكْبَسَ وَالْيَتِيمِ حِينَ صَلَّى بِهِنَّ أَوْ زَمَّوهُ دَلِيلَ دَايِ صلى الله عليه وسلم چي کله نبي صلى الله عليه وسلم حضرت انس رضي الله عنه او (دهغه ورور) حضرت یتیم رضي الله عنه ته لمونځ ورکوی نو له دوی څخه مخکي سو فَهَذَا إِلَّا تَفْصِيَةً نُو دَادِ افضليت (غوره والي) دلیل دی وَالْأَكْبَرُ دَلِيلُ الْإِبَاهَةِ أَوْ (دابن مسعود رضي الله عنه) اثر د روایت د دلیل دی.

• القول الرابع: قول الجمهور، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٣٢٠. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٨٩]

• أخرجه مسلم في كتاب المساجد، باب التذبذبة إلى وضع الأيدي، حديث رقم: ٢٨.

• أخرجه مسلم في كتاب المساجد، باب حواجز الجماعة في النافلة، حديث رقم: ٢٦٦.

اللغات: ﴿يَتَوَكَّلْ﴾ د تفعليل د باب مضارع صيغه ده: په مينځ کي راتلل، په مينځ کي کېدل، ﴿يَتَوَكَّلْ﴾ هلک، کم عمره کوچنی، يتيم د حضرت انس رضي الله عنه پلرنی ورور وو (يعني په پلار ورسره شریک وه)، او نوم يې عمير وو، او د

حديثو په کتابونو کي دده نوم: ضَمِيرَة بن سعد الحميري البدلي هم ذکر سوی دی، والله اعلم. (متابع ج ۱، ص ۳۶۷)

تشریح: مسئله: داده که دوه مقتديان وه، نو په دې صورت کي زموږ په نېز دامام مخته کېدل سنت او غوره دي، لېکن که

امام په مينځ کي ودرېږي، نو هم جائز دي، هيڅ حرج پکښي نسته، امام ابو يوسف رحمه الله هم دا خبره کوي، او په ۱۰۱۰

کي له حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه هم دغه را نقل سوي دي چي حضرت ابن مسعود رضي الله عنه حضرت

عليه رضي الله عنه او حضرت اسود رضي الله عنه ته لمونځ ورکوي نو د دوی په مينځ کي ودرېدی لومونځ يې ورکړی، نو دې اثر په

وجه سره په مينځ کي درېدل مباح دي، لېکن غوره او سنت داده چي که مقتديان دوه وي نو امام دي له دوی څخه مخکي

سي، لکه څرنګه چي حضرت انس رضي الله عنه فرمايي: صفقت أنا واليتير وراءه والمجوز من ورائنا فملى لنا رسول الله ﷺ

رکعتين... الخ (يعني زه او زما ورور يتيم د نبي ﷺ شاته صف جوړ کړی او سپين سړي انا زموږ شاته ولاړه وه)؛ له دې

څخه معلومه سوه چي که مقتديان دوه وي نو د دوی لپاره دامام شاته د درېدل سنت دي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د جمهورو دی، يعني که مقتديان دوه وي، نو دامام شاته به درېږي، وقال

في الهندية: وإذا كان معه اثنتان قلما خلفه (هندية ج ۱، ص ۸۸). [القول الرابع ج ۱، ص ۹۰۰]

د نارینه و لپاره د ښځو او کوچنيانو د اقتداء حکم

وَلَا يُجُوزُ لِلرِّجَالِ اَوْ د خلکو لپاره جائز نه دي اَنْ يَقْتَدُوا بِامْرَأَةٍ وَصَبِيٍّ چي په ښځي او کوچني پسي اقتداء وکړي

أَمَّا الْمَرْأَةُ فَلْيَقُولْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ* هر چي ښځه ده نو په دې وجه چي نبي ﷺ فرمايلي دي اَخْرَجُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ

اَخْرَجْنَهُنَّ الله وروسته کړئ ښځي څرنګه چي الله تعالی وروسته کړي دي فَلَا يُجُوزُ تَقْدِيمُهُنَّ اَوْ حُكْمَهُ دهنوی مخته

کول جائز نه دي وَأَمَّا الصَّبِيُّ فَلَا يَكُنْهُ مُتَقَلِّدٌ اَوْ هر چي کوچنی دی نو په دې وجه (د هغه امامت صحيح نه دی) چي هغه

نفل کونکی دی فَلَا يُجُوزُ اقْتِدَاءُ الْمُفْتَضَرِّ بِهِ نو د فرض کونکي اقتداء په نفل کونکي پسي جائز نه ده وَفِي التَّرَاوِيحِ

وَالسَّنَنِ الْمُطْلَقَةِ جُوزُهُ مَشَايِخُ بَدَلِهِ اَوْ په ترايو او مطلق سنتو کي د بلخ مشايخو د کوچني اقتداء جائز گرځولې ده

وَلَمْ يُجُزْ مَشَايِخُنَا رَحِمَهُمُ اللهُ لېکن زموږ مشايخ يې جائز نه ځمي وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّقَ الْخِلَافَ فِي الثَّقَلِ الْمُطْلَقِ بِزَيْنِ أَنْ

يُؤَسِّفَ وَمُحَمَّدٍ* رَحِمَهُمَا اللهُ اَوْ له مشايخو څخه بعضو په مطلق نفلو کي د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ په مينځ کي اختلاف

متحقق (ثابت) کړی دی وَالْمُخْتَارُ أَنَّهُ لَا يُجُوزُ فِي الصَّلَاةِ كِبَاهَا اَوْ غوره مذهب دا دی چي په ټولو لمونځونو کي د

کوچني اقتداء جائز نه ده لِأَنَّ نَقْلَ الصَّبِيِّ دُونَ نَقْلِ الْبَالِغِ حُكْمَهُ د کوچني نفل (هم) د بالغ تر نفلو کمزوري دي حَيْثُ لَا

يَلْزَمُهُ الْقَضَاءُ بِالْإِنْسَادِ بِالْإِجْمَاعِ حُكْمَهُ چي د کوچني لپاره په نفل فاسدولو سره پر کوچني بالا جماع قضاء واورل نه

* أخرجه مسلم هذا الحديث في معناه في كتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف واقامتها، حديث رقم: ۱۳۲.

* القول الرابع: قول أبي يوسف، كذا في الدر المختار ج ۱، ص ۴۲۷. [القول الرابع، ج ۱، ص ۹۰]

لازمیږي وَلَا يَنْبَغِي الْقَوِيُّ عَلَى الضَّعِيفِ او د قوي بناء پر کمزوري نه کیږي بِخِلَافِ الضَّعِيفِ په خلاف د گومان کونکي د لمانځه (بله معنی یې هم کیږي: په خلاف د هغه لمانځه چې گومان پکښې سوی وي، یاد گومان په وجه پر ځان لازم کړی سوی وي) لَکِنَّهُ مُجْتَهِدٌ فَبِهِ حُكْمٌ چې هغه مجتهد فيه دی فَاعْتَبِرْ الْعَارِضَ عَدَمًا نو دا اعتبار وسو چې گواکي عارض سته نه بِخِلَافِ اِقْتِدَاءِ الضَّعِيفِ بِالضَّعِيفِ په خلاف د کوچني د اقتداء په کوچني پسي لَکِنَّ الصَّلَاةَ مُتَّحِدَةً حُكْمٌ چې د دواړو لمونځ یو (متحد) دی (نو حکم به د کوچني اقتداء په کوچني پسي صحیح وي).

اللفات: ﴿عَلَى﴾ د تمغیل د باب ماضي صیغه ده: څېړنه کول، ژوره کتنه کول او یو شی په ثابتول، ﴿مُتَّحِدُونَ﴾ گمان کړی سوی، شکمن، مشتبه.

تشریح: مسئله: داده چې د خلکو لپاره په بنځو او کوچنیانو پسي اقتداء کول جائز نه دي، حکم نبی ﷺ فرمایلي دي: اُخْرَوْنِ مَنْ حَيْثُ أَهْرَمَنَ اللَّهُ، په دې حدیث سره استدلال په دې توگه کیږي چې د حیث د لفظ څخه مراد ځای دی، او چې په کوم ځای کې د بنځو وروسته کول واجب دي، هغه د لمانځه له ځای څخه ماسوا بل ځای نه دي، نو ثابته سوه چې الله تعالیٰ بنځي د لمانځه په ځای کې وروسته کړي دي، یعنې دا حق یې نه دی ورکړی چې بنځه د خلکو املت وکړي، او بعضي حضراتو فرمایلي دي چې حیث د تعلیل لپاره دی، نو اوس یې معنی دا سوه چې: “تاسو بنځي وروسته کړئ! حکم چې الله تعالیٰ دوی وروسته کړي دي”، یعنې الله تعالیٰ دوی په شهادت (گواهي)، وراثت، بادشاهي او په نورو ټولو ملکیتونو کې وروسته کړي دي، نو هر کله چې الله بنځه وروسته کړې ده، نو د هغې مخکې کول یعنې امام جوړول به هم جائز نه وي.

وَأَمَّا الْمُبَىٰخَ بِأَنَّهُ سَوْدُ كُوجِنِي د امامت خبره، نو د کوچني امامت په دې وجه جائز نه دی چې هغه نقل کونکی دی، (یعنې هغه چې هر لمونځ کوي هغه لمونځ نقل گرځي)، نو د فرض کونکي اقتداء په نقل کونکي پسي جائز نه ده، صاحب د هدایې فرمایي چې په تراویحو او سنن مطلقه کې اختلاف دی: د بلخ د مشائخو په نېز په تراویحو او سنن مطلقه وو کې د کوچني امام جوړول جائز دي؛ اوزمور د مشائخو یعنې د ماوراء النهر د مشائخو په نېز جائز نه دي.

سنن مطلقه: له سنن مطلقه څخه مراد سنن رواتب دي یعنې هغه سنت لمونځونه کوم چې تر فرضو مخکې او وروسته مشروع سوي دي، د یوه روایت مطابق د اختر لمونځ هم سنت دی، او د وترو، کسوف، خسوف او لستقاء لمونځونه هم د صاحبینو په نېز سنت دي. لنډه دا چې د بلخ د مشائخو په نېز په تراویحو او سنن مطلقه وو کې د کوچني امام جوړول جائز دي، لېکن زموږ د ماوراء النهر یعنې د بخارا او سمرقند د مشائخو په نېز جائز نه دي.

دلیل: د بلخ مشائخ دا پر مظنونو لمونځ قیاسوي، مظنونو لمونځ دا دی چې مثلاً یو سړی دا گومان وکړي چې د هغه پر زمه یو لمونځ واجب دی، نو په دغه گومان سره یې لمونځ شروع کړی، بیا د لمانځه په مینځ کې یو داسې مفسد شی ورپېښ سو چې په هغه سره یې لمونځ فاسد سو، نو اوس د دغه فاسد سوي لمانځه قضاء راوړل واجب دي، که نه؟ نو په دې باره کې د ائمه ثلاثه وو په نېز حکم دا دی چې قضاء یې واجب نه ده، لېکن د امام زفر رَحِمَهُ اللهُ په نېز قضاء واجب ده، همدارنګه که یو بالغ انسان نقلي لمونځ کوی، او په دې مظنونو لمونځ والا پسي یې اقتداء وکړه نو اقتداء او لمونځ یې جائز دي. اوس د بلخ د مشائخو د قیاس حاصل دا سو چې نقل په شروع کولو سره واجیږي، او مظنونو لمونځ په شروع

کولو سره نه واجبيږي، نو کله چې نفل کونکی په دې د مظنونو لمونځ والا سړي پسي اقتداء کولای سي، نو همدارنگه به نفل اداء کونکی هم د کوچني اقتداء کولای سي.

و منهم من حقق الخ فرمايي چې زموږ په مشائخو کې بعضو د مطلق نفلو په صورت کې د امام ابو يوسف رحمه الله او د امام محمد رحمه الله په مينځ کې اختلاف بيان کړی دی، يعنې امام ابو يوسف رحمه الله وايي چې په مطلق نفلو کې هم د بالغ سړي اقتداء کول په کوچني پسي جائز نه ده، او امام محمد رحمه الله وايي چې جائز ده، صاحب د هدايې فرمايي: لېکن صحيح داده چې په هيڅ يوه لمانځه کې هم د کوچني امامت او اقتداء کول صحيح نه دي، هغه که فرض وي او که نفل، ځکه چې د کوچني لمونځ په هر اعتبار سره د بالغينو له لمانځه څخه کم او کمزوری دی، او پر کمزوري شي د قوي بناء هيڅکله نه سي کېدلای.

بخلاف المظنون الخ له دې ځايه د بلخ د مشائخو جواب ورکوي، د جواب حاصل دادی چې بالغ سړي چې کومه اقتداء په کوچني پسي کوي دا اقتداء د مظنونو لمونځ والا پر اقتداء قياسول صحيح نه دي، ځکه چې مظنونو لمونځ مختلف فيہ دی، يعنې اختلاف پکښې سوی دی، د امام زافر رحمه الله په نيز د مظنونو لمونځ د فاسدېدلو په صورت کې پر ظان (گومان کونکي) باندي قضاء راوړل واجب دي، او د کوچني لمونځ مختلف فيہ نه دی، ځکه چې بالاجماع پر هغه قضاء راوړل واجب نه دي، همدارنگه کوچنيوتوب (طفوليت) يو داسې امر دی چې تر بالغتوب پوري خامخا پاته کيږي، نو د بالغ لمونځ د هغه د لمانځه سره متحد نه دی، ځکه چې د فاسدولو په صورت کې پر بالغ قضاء واجبيږي. او پر نابالغ قضاء نه واجبيږي، د دې په خلاف مظنونو لمونځ دی، ځکه چې ظن (گومان) يو عارضې شى دی، او معلوم (نيستي) گڼل سوی دی، نو که نفل کونکی په مظنونو لمانځه والا پسي اقتداء وکړي نو د دواړو لمونځ متحد دی، په ځانگړي توگه د امام زفر رحمه الله په نيز ځکه چې د فساد په صورت کې پر دواړو قضاء واجبيږي.

لنډه دا چې د بالغ او نابالغ لمونځ غير متحد دی، او د بالغ او ظان (گومان کونکي) لمونځ متحد دی. په ځانگړي توگه د امام زفر رحمه الله په نيز، نو د دې فرق په وجه اقتداء البالغ بالصبي د ظان پر اقتداء قياسول قياس مع الفارق دی، د دې په خلاف که يو نابالغ کوچنی په بل نابالغه پسي اقتداء وکړي نو اقتداء يې جائز ده، ځکه چې د دواړو لمونځونه متحد دي. ځکه چې پر يوه هم قضاء راوړل واجب نه دي، نو دا گواکي د کمزوري بناء پر کمزوري سوه.

د صفه ۵ د تقريب بيان

وَيُصِفُ الرِّجَالَ اَوَّلُ بِهِ خَلْقُ صَفِ جَوْرِي ثُمَّ الصَّبِيَّانَ بَيَا بِهِ كُوجِنِيَانِ (صف جوړوي) ثُمَّ النَّسَاءُ بَيَا بِهِ بَنَحِي (صف جوړوي) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ۞ ځکه د نبی ﷺ فرمان دی لِيَلَيْفِي مِنْكُمْ اَوَّلُو الْأَخْلَامِ وَالنَّسَاءِ په تلسو کې دي بالغ او عقلمن خلک ماته نژدې کيږي رَأَاكَ الْمَحَادَاةَ مُفْسِدَةً ۞ او په دې وجه هم چې د بنحی (لور) برابر والی (او نژدې والی) لمونځ فاسدوي فَيُؤْخِرُنَ نُو ځکه به بنحی شاته کيږي.

اللفات: ﴿يُصِفُ﴾ د نصر د باب مضارع صيغه ده: صف جوړول، ﴿وَجِنِيَانِ﴾ کوچنيان، ﴿أَوَّلُوا الْأَخْلَامَ﴾ د پوهې ځاوندان، بالغه خلک، عالمان.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې د جماعت په لمانځه کې به امام تر ټولو مخکې وي، او تر امام شاته به اول د نارینه وو صف جوړېږي، که څه هم د هغوی صفونه ډېر سي، بیا به د کوچنیانو صف جوړېږي، بیا به د نورښځیانو صف جوړېږي او په آخر کې به د ښځو صف جوړېږي، ځکه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: لیلي منکر... اللهم، په دې حدیث سره استدلال په دې توګه دی چې په حدیث کې له الأحلامه څخه بالغ او له النبی څخه عقلمن خلک مراد دي، ځکه چې أحلامه جمع د حمره، معنی یې ده: مايره الناس یعنی خوب، لېکن زیاتره وخت د بالفتوب په معنی استعمالېږي، نو ځکه به له دې څخه بالغ خلک مراد وي، او لمې جمع د نهيۃ ده، معنی یې ده: عقل او پوهې، او ښکاره ده چې عقل او بالفتوب په خلکو کې وي، نو په دې سره د خلکو د صف مخکې کېدل ثابت سو، او څرنگه چې په نارینه توب کې کوچنیان د خلکو کې تابع دي، نو ځکه به تر خلکو وروسته د کوچنیانو صف جوړېږي، ځکه چې تابع تر متبوع وروسته وي، تر دې وروسته به د نورښځیانو او په آخر کې به د ښځو صف جوړېږي، ځکه چې د ښځو محاذات لمونځ فاسدوي، نو د لمانځه د حفاظت په سبب به ښځې شاته کېږي.

او د ښځو د شاته کېدلو بل دلیل د حضرت انس رضی الله عنه د آنا حضرت ملیکه زین الله عنها هغه واقعه هم ده چې په هغه کې حضرت ملیکه زین الله عنها د حضرت انس او د حضرت یتیم زین الله عنها شاته ولاړه وه، او نبي ﷺ لمونځ وړکوی، حال دا چې حضرت ملیکه یوازې وه (خو بیا هم شاته ولاړه وه).

د ښځو د محاذات مسئله

وَإِنْ حَادَتْهُ أَمْرًا أَوْ كُتِبَ عَلَيْهِ سِرٌّ بَرَّ بِرَأْسِهِ سِرًّا وَبِهِ لَمَانَحَهُ كَيْ (په لمانځه کې) وَهِيَ مُسْتَرَكَاةٌ فِي صَلَاةٍ وَاحِدَةٍ او حال دا چې دواړه په لمانځه کې شریک وه فَسَدَتْ صَلَاتُهُ نو د سري لمونځ فاسدېږي إِنَّ كَرَى الْإِمَامُ إِمَامَتَهَا په دې شرط چې امام د دې ښځې د امانت نیت کړی وي وَالْقِيَّاسُ أَنْ لَا تَفْسُدَ او قیاس دا دی چې د سري لمونځ دې فاسد نه سي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ همدغه د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ قول دی اَعْتَبَارًا بِصَلَاتِهَا د ښځې پر لمانځه باندې په قیاسولو سره حَيْثُ لَا تَفْسُدُ ځکه چې د ښځې لمونځ نه فاسدېږي وَجْهُهُ إِلَّا شَيْخَانِ مَا رَوَيْنَاهُ د استحسان دلیل هغه حدیث دی کوم چې موږ روایت کړی وَأَنَّهُ مِنَ الشَّاهِدِينَ او هغه حدیث له مشهوره حدیثونو څخه دی وَهُوَ الْمُخَاطَبُ بِهِ او نارینه (سري) د هغه مخاطب دی دُونَهَا ښځه نه ده فَيَكُونُ هُوَ الشَّارِكُ لِفَرْضِ الْقَامَرِ نو سري به د فرض مقام (حای) پرېښوونکی وي فَتَفْسُدُ صَلَاتُهُ دُونِ صَلَاتِهَا نو ځکه به د سري لمونځ فاسدېږي نه د ښځې کَالْإِمَامِ إِذَا تَقَدَّرَ عَلَى الْإِمَامِ لَمْ يَكُنْ مُقْتَدِي (نو صرف د مقتدي لمونځ فاسدېږي).

اللفاظ: «حَادَتْ» د مغلطې د باب واحده مؤنثه ماضی صیغه ده: یو د بل سره سیده کېدل، برابرېدل، «عَشَاوَهُ» جمع

ده، واحد یې مُشَاهَدٌ: د حدیث یو قسم دی، «مَقْتَدِي» مقتدی (په لمانځه کې تر امام شاته درېلونکی).

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که یو حای په جماعت سره لمونځ شروع وي، او یوه ښځه راسي د یو نارینه لمونځ گزاره پر برابر باندې ودرېږي، او هم د دغه لمونځ نیت وکړي، همدارنگه امام هم د دې ښځې نیت وکړي، نو په دې

صورت کي زموږ په نېز دې نارینه لمونځ فاسديږي. خو د قیاس تقاضا داده چي د نارینه لمونځ دي فاسد نه وي، او دامام شافعي رحمه الله قول هم دادی.

د امام شافعي دلیل : دلیل قیاس دی، یعنې څرنگه چي په دې صورت کي د ښځي لمونځ نه فاسديږي. نو د قیاس تقاضا داده چي د نارینه لمونځ دي هم فاسد نه سي. ځکه چي په محاذات (برابر والي) کي دواړه شریک دي. او بیا محاذات هم د ښځي له طرفه راغلی دی، نو کله چي دا محاذات د ښځي د لمانځه لپاره مفسد نه دی نو د نارینه د لمانځه لپاره به څرنگه مفسد وي؟

د استحسان دلیل : هغه حدیث دی کوم چي تر دې مخکي ذکر سو. یعنې: أَخْرَجَهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَهُنَّ اللَّهُ. او په دې حدیث سره دلیل په دې توگه نیول کیږي، چي نبي ﷺ په اخروهن سره خلکو ته خطاب کړی دی او د ښځو شاته کولو حکم یې ورته کړی دی، نو د دې فرمان په وجه خلکو ته پکاري دي چي هغوی د دې خبري خیال وساتي چي که ښځي مسجد ته راسي نو شاته دي یې ودروي، یا دي یې بالکل جلا کړي. لکه په حرم شریف او نورو ځایو کي، د دې لپاره چي محاذات رانه سي، اوس که یوه ښځه د یو نارینه څنگ (برابر) ته راسي ودریږي نو مطلب یې دا دی چي دې سړي په اخروهن باندي عمل نه دي کړی، او خپل څنگ ته یې د ښځي په درولو سره خپل فرض مقام (تقدم من السراة) پرېښوی، نو ځکه به صرف د ده لمونځ فاسديږي، د ښځي لمونځ به نه فاسديږي. لکه یو مقتدي چي په لمانځه کي د خپل امام څخه مخ ته سي نو د فرض مقام په پرېښولو سره صرف د مقتدي لمونځ فاسديږي. او دامام پر لمانځه باندي هیڅ اثر نه لویږي، همدارنگه په دې مسئلې کي هم صرف د نارینه لمونځ فاسديږي، د ښځي په لمانځه کي هیڅ خلل نه راځي.

فایده : صاحب د عنایې رحمه الله لیکلي دي چي د ښځي محاذات په دې شرط سره لمونځ فاسدوي چي د ښځي پښه د نارینه د یو اندام سره برابره سي، او هغه ښځه مشتبه (یعنې د شهوت قابله) وي. او امام د هغې د امانت نیت کړی، او مطلق لمونځ وي یعنې د جنازې او نورو لمونځ نه وي. نارینه او ښځه په تحریمه او اداء کي مشترک وي. او د دواړو په مینځ کي یو حائل (او پرده) نه وي. (متیة ج ۱، ص ۳۷۱). دا تفضیل به په کتاب کي هم راسي.

که امام د معاذي ښځي د امانت نیت نه و کړي نو څه حکم دی؟

وَإِنْ لَمْ يَتَوَصَّاهَا أَوْ كَإِمَامٍ دَ ښځي د امانت نیت نه وي کړی لَمْ تَصْرُفْهُ نُو د ښځي محاذات نارینه ته هیڅ تلوان نه رسوي وَلَا تَجُوزُ صَلَاتُهَا اَوْ د ښځي لمونځ به جائز نه وي. لَكِنَّ الْإِشْتِرَاقَ لَا يَمْحُوتُ دُونَهَا عِنْدَنَا ځکه چي زموږ په نېز د امانت له نیت څخه بغیر اشتراک نه ثابتیږي. خَلَا قَالُوا لَوْ رَجَعَهُ اللَّهُ د امام زفر رحمه الله اختلاف دی أَلَا تَرَى أَنَّهُ يَلْزَمُهُ الْتَرْتِيبُ فِي الْقَامَرِ آيا ته نه گورې چي دامام لپاره د مقام (د درېدلو د ځای) ترتیب ضروري دی فَيَتَرَوُفُّ عَلَى التَّوَامِ نو دا خبره به دامام پر لازمولو موقوفه وي كَلَّا قَالُوا لَكِنَّ اِقْتِدَاءَ (چي هم دا ډول ده) إِنَّمَا يَشْتَرِطُ بَيَّةُ الْإِمَامَةِ لَوْ د امانت نیت هغه وخت شرط دی إِذَا اثْبَتَتْ مُحَاذِيَةً چي کله ښځي د محاذات (برابروالي) په حالت کي نیت کړی وي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ بِجَنْبِهَا رَجُلٌ اَوْ که د ښځي پر څنگ یو سړی نه وي فَيَقْبَلُ رَوَايَاتٍ نو په دې صورت کي دوه روایتونه دي وَالْفَرْقُ عَلَى اخْدَامِهَا اَوْ له دواړو څخه په یوه کي فرق دا دی أَنَّ الْفَسَادَ لِلْأَوَّلِ لَا لِلثَّانِي چي په اول (یعنې د محاذات په) صورت

کي د لمانځه فاسدېدل لازمي (يقيني) دي رَبِّي الثَّانِ الْمُخْتَلِّ او په دويم صورت (يعني د شاته درېدلو په صورت) کي د لمانځه د فاسدېدلو احتمال دی.

اللفات: ﴿اَللّٰهُمَّ﴾ د افتعال د باب واحد مؤنثه ماضی صيغه ده: اقتداء کول، په جماعت کي شریکېدل. **قشريع:** صورت د صيغې: دا دی چي د بنځي محاذات په هغه وخت کي لمونځ فاسدوي چي امام د دې بنځي نيت کړی وي، لېکن که امام د دې بنځي نيت نه وي کړی، نو په دې صورت کي د دې بنځي محاذات د سري پر لمانځه هيڅ اغېزه نه کوي، او په خپله د دې بنځي لمونځ فاسديږي، ځکه چي کله امام ګرځېدلی وي، نو نه دا د سري سره شریکه ده او نه د امام سره، نو د سري سره د اشتراک نه کېدلو په وجه د سري لمونځ نه فاسديږي، او د امام سره د اشتراک نه کېدلو په وجه د بنځي لمونځ نه صحيح کيږي.

لېکن امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د امام له نيت څخه بغير هم د بنځي په محاذات سره د سري لمونځ فاسديږي، ځکه چي د سري لمونځ په هغه وخت کي هم جائز دی چي امام يې د امانت نه وي کړی، نو همدارنگه به د امام له نيت څخه بغير د بنځي لمونځ هم صحيح وي، ګواکي امام زفر رَحْمَةُ اللهِ دلته هم د مخکي په څېر له قیاس څخه کار اخيستی دی. او د بنځي اقتداء يې د سري پر اقتداء باندې قیاس کړې ده.

لېکن زموږ په نيز نيت زيات ضروري دی، هغه په دې توګه چي د نبی ﷺ د فرمان أَمْرُهُنَ ... الله په وجه سره پر امام باندې لازم دي چي هغه د لمانځه د صفونو خيال وساتي، او هر سري پر خپل ځای باندې ودروي، او کوم شی چي د امام پر لازم والي باندې موقوف وي نو ښکاره ده چي د هغه شي لازموالي به د امام له طرفه کيږي، که يې امام لازم ګرځي نو لازم به وي، کني نه به وي، لکه پر مقتدي چي د اقتداء نيت کول لازم دي، نو کله چي مقتدي د امام د اقتداء نيت وکړي، نو په دې نيت سره هغه خپل لمونځ د امام په ضمانت کي ورکوي، يعني د اقتداء په نيت سره به دده د لمونځ فساد او صحت د امام د لمانځه پر فساد او صحت باندې موقوف وي، او دا حکم هغه وخت جاري کېدای سي چي کله مقتدي پر ځان باندې اقتداء لازمه کړي، همدارنگه د امام لپاره دا هم ضروري ده چي هغه د بنځو د امانت نيت وکړي، د دې لپاره چي د بنځو د لمانځه صحت او فساد د امام د لمانځه پر صحت او فساد باندې موقوف سي، او ښکاره ده چي داسی په نيت سره حاصلېږي، نو ځکه موږ وايو چي که امام د يو بنځي د امانت نيت کړی وي نو بيا به د دې په لمانځه ګمي شریکېدل صحيح وي، کنې نه به وي.

إِنْبَائِ شَرْطِ الْإِخْلَافِ د دې حاصل دا دی چي د امام لپاره د امانت نيت کول په هغه وخت کي شرط او معتبر دي چي کله بنځه د يو سري پر څنگ او برابره سي او د امام د اقتداء نيت وکړي، لېکن که بنځه د امام سره محاذي وي نو په نيت کولو سره د امام لمونځ فاسديږي، او که د يو سري سره برابره سي نو د امام په نيت کولو سره د هغه سري لمونځ فاسديږي، ځکه چي په نيت کولو سره به د دې په لمانځه کي شریکېدل ثابت سي، او همدغه شی خطرناک دی، لېکن که د بنځي پر برابر سري نه وي نو په دې صورت کي د نيت په اړه دوه روايتونه دي:

(۱) لول روايت دا دی چي په دې صورت کي هم د امام لپاره د دې بنځي نيت کول شرط دي، ځکه که څه هم لوس د بنځي له طرفه محاذات نسته، خو کېدای سي چي په وروسته کي به محاذات ثابت سي، نو د دې احتمال په وجه نيت شرط دی.

(۲) دویم روایت دا دی چې کله د ښځې پر برابر سړی نه وي، نو احتمال یې هم نسته چې وروسته به سړی راسي، نو ځکه به دامام لپاره د هغې نیت شرط نه وي.

صاحب د هدایې فرمایي چې له دواړو روایتونو څخه په یوه کې (یعني د نیت د نه شرط کېدلو والا په روایت کې) او په اول صورت کې یعني چې کله محاذات وي فرق دا دی چې د محاذات په صورت کې فساد لازمي او یقیني دی، نو ځکه نیت شرط او ضروري دی، د دې لپاره چې دامام په لازمولو سره فساد واقع سي، او فقط محاذات مفسد نه وگرځول سي، او په دویم صورت چې کله صرف د محاذات احتمال وي، نو نیت ضروري نه دی، ځکه چې د احتمال په وجه سره هېڅ شی نه شرط کېږي. (والله اعلم)

د محاذات د شرطونو بیان

وَمِنْ شَرَايِطِ الْمُحَاذَاتِ أَوْ د محاذات له شرطونو څخه دا دي أَنْ تَكُونَ الصَّلَاةُ مُشْتَرَكَةً چې د ښځې او نر لمونځ به مشترک وي وَأَنْ تَكُونَ مُطْلَقَةً او دا چې لمونځ به مطلق وي (یعني درکوع او سجده والا لمونځ به وي) وَأَنْ تَكُونَ الزَّوْجَةَ مِنْ أَهْلِ الشُّهُوَةِ او دا چې ښځه به د شهوت قابله وي وَأَنْ لَا يَكُونَ بَيْنَهُمَا حَائِلٌ او (بل) دا چې د نر او ښځې په مینځ کې به یوه پرده (او منع کونکی شی) نه وي لَأَنْهَا عَرَفَتْ مُفْسِدَةً بِالنَّصِّ بِخِلَافِ الْقِيَاسِ ځکه چې د ښځې په محاذات سره د لماتځه فاسدېدل د نص په ذریعه سره د قیاس خلاف ثابت دي فَيُرَاعَى جَبْنُهُ مَا وَرَدَ بِهِ النَّصُّ نو ځکه به د هغو ټولو شرطونو خیال ساتل کېږي چې د هغو په باره کې نص (حدیث) وارد سوی دی.

اللفات: ﴿أَهْلِ الشُّهُوَةِ﴾ هغه ښځه چې د شهوت قابله وي (یعني شهوت لري)، ﴿حَائِلٌ﴾ مانع، خنډ، پرده، بېلونکی. **تقريب:** په دې عبارت کې د هغه محاذات شرطونه بیانېږي چې لمونځ فاسدوي، دا شرطونه خو موږ مخکې د عنايې په حواله سره (په مختصره توګه) بیان کړل، لېکن دلته په تفصیل سره ذکر کېږي:

(۱) اول شرط دا دی چې د سړي او ښځې دواړو لمونځ به مشترک وي، یعني د دواړو په لماتځه کې به د تحریمې لواړه په اعتبار سره اتحاد (یو والی) او اشتراک وي، د تحریمې په اعتبار سره د اتحاد مطلب دا دی چې دواړو به د یوه امام پر تحریمه د خپلي تحریمې بناء کړې وي، یا په دوی دواړو کې به یو د بل پر تحریمه بناء کړې وي په دې توګه چې په ښځه او نر کې یو امام او بل مقتدی وي، او د اداء په اعتبار سره د اشتراک مطلب دا دی چې هغه لمونځ کوم چې دوی یې اداء کوي په هغه کې به حقیقتاً یا حکماً یو څوک د دوی امام وي، د حقیقتاً امام مطلب دا دی چې دواړه مسبوق وي لوله شروع څخه په لماتځه کې دامام سره شریک وي، او د حکماً امام مطلب دا دی چې مثلاً یو سړي او یوې ښځې په څلور رکعتیز لماتځه کې په دریم رکعت کې د یو امام اقتداء کړې وي، او د اقتداء په وخت کې د دوی په مینځ کې محاذات نه وي، لېکن دواړو ته حدث لاحق سي (یعني دواړه به اودسه سي) خو کله چې اودس وکړي، واپس راسي، نو امام خپل لمونځ پوره کړی وي، نو دوی (بیرته) لمونځ شروع کړي (یعني دواړه لاحقین سي)، او د لاحق کېدلو په وخت کې په دواړو کې محاذات راسي (یعني مخکې څو محاذات نه وي لېکن کله چې اودس وکړي دوباره د لماتځه لپاره راسي نو د دوی په مینځ کې محاذات واقع سي)، نو اوس حکماً دامام په اقتداء کې د اداء په اعتبار سره شریک سول، نو په دې صورت کې هم د دوی لمونځ فاسدېږي (فتح القدیر). (۲) دویم شرط دا دی چې دا لمونځ به مطلق وي، یعني درکوع او سجده والا لمونځ به وي، د جنزې او داسې نورو لمونځونه به نه وي. (۳) دریم شرط دا دی چې ښځه به د شهوت قابله وي (یعني شهوت به لري) هغه

که دا ښځه مینه وي یا آزاده وي، یا خپله ښځه وي، یا مور یا خور یا داسې نوري محرماتي وي. (۴) خلورم شرط دا دی چې د سړي او ښځې په مینه کې به یوه پرده او حائل نه وي، بلکې محاذات به بغیر له حائل څخه وي. نو که دا خلور سره شرطونه پیدا سول، د ښځې محاذات به لمونځ فاسدوي. کنې! نه به یې فاسدوي، ځکه چې محاذات د لمانځه لپاره مفسد کېدل د اُخروهن من حیث اُخروهن الله له نص (حدیث) څخه خلاف القیاس ثابت دی. (یعنې په محاذات سره د لمانځه فاسدېدل د قیاس خلاف دي. خو څرنگه چې په حدیث سره ثابت دي نو موږ به یې منو او پوره خپل به یې ساتو)، نو که په دې کې یو شرط هم نیستي سو، نو محاذات به مفسد نه وي.

د ښځې لپاره د جماعت په لمانځه کې د شرکت (ګډون) حکم

وَيُكْرَهُ لِّلْمَرْأَةِ حُضُورُ الْجُمُعَاتِ او د ښځو لپاره جماعت ته حاضرېدل مکروه دي يَقْبِضُ الشَّوَابُ مِنْهُنَّ یعنې د ځوانو ښځو لپاره لږافته د ځوانو ښځو ځکه په دې کې دفتې اندېښنه سته.

اللفظ: «شَوَاب» جمع ده، واحد یې: شَابَّةٌ دی: ځوانه ښځه، پېغله.

تشریح: د پېغلو ښځو لپاره په جماعت کې حاضرېدل مکروه دي، او امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمایي چې روا دي.

د امام شافعي دلیل: د نبی ﷺ دا قول دی: لَا تَسْمُوا أُمَّاءَ اللَّهِ مَسْجِدَ اللَّهِ. (یعنې د الله مینه چې د الله له مسجدونو څخه مه بندئ). او په بل روایت کې راغلي دي: إِذَا اسْتَأْذَنْتِ أَحَدَكَ مَرَاتَةَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَسْمُهَا. (یعنې که په تاسو کې له یوه څخه خپله ښځه مسجد ته د تللو اجازت وغواړي، نو هغه دي دا نه منع کوي).

زموږ دلیل: دا دی چې د پېغلو ښځو په حاضرېدلو کې دفتې پیره سته، نو ځکه به هغوی له مسجد څخه منع کېږي. **دویم دلیل:** دا دی چې کله حضرت عمر رضی الله عنه ښځې له مسجدونو څخه بندې کړې، نو ښځو حضرت عائشې رضی الله عنها ته شکایت وکړی، حضرت عائشې رضی الله عنها وفرمایل: که نبی ﷺ ته د اوسني حالت خبر وای، او دا ستونزې ورته معلومي وای، چې هغه نن سبا حضرت عمر رضی الله عنه ته معلومي دي، نو نبی ﷺ به (هم) بالکل اجازت نه ورکولای.

زموږ د مذهب تائید په هغه حدیث سره هم کېږي کوم چې عبد البر په خپل سند سره له حضرت عائشې رضی الله عنها څخه روایت کړی دی: أَيْهَا النَّاسُ أَهْوَأُ نِسَاءً كَرَعَ لِبَسَ الزَّيْنَةِ وَالتَّبَخَّرَ فِي السَّاجِدِ فَلَتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لِمَ رَلَعُوا حَتَّى لَبَسَتْ نِسَاءَهُمُ الزَّيْنَةَ وَتَبَخَّرُوا فِي السَّاجِدِ، (ای خلکو! خپلې ښځې په مسجدونو کې د نښتو او د فخرجنو کالو (جلو) له اغوستلو څخه منع کړئ، ځکه چې پر بني اسرائيلو هغه وخت لعنت وسو چې د هغو ښځو په مسجدونو کې د نښتو، فخر او غرور کالي واغوستل). خو څرنگه چې زموږ په دې اوسنۍ زمانه کې د فاسقاتو څخه زیاته ده، نو ځکه مطلقاً ښځې منع دي. هغه که یې نښت او ښکل کړي وي، که نه وي.

د سپین سړو ښځو لپاره په جماعت کې د ګډون حکم (او د فقهاؤ قولونه)

وَلَا تَلْبَسُ لِلْمَرْأَةِ او د سپین سړي ښځې لپاره هېڅ حرج (او پروا) نسته أَنْ تَلْبَسَ إِلَى الْقَمِيصِ وَالْمِطْرَبِ وَالْمِصْلَاءِ چې د سهار، ماښام او د ماخوستن د لمونځونو لپاره راوځي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَيِّفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ دا حکم د امام ابو حنیفه رَجَعَهُ الله په نېز دی **وَقَالَ:** يَلْبَسُ مِنَ السَّلَوَاتِ كُلِّهَا او صاحبین رَجَعَهُ الله فرمایي چې سپین سړي (بودی) ښځه دي په ټولو لمونځونو کې راوځي **لَا فِشَّةَ لِقَلْبَةِ الرَّغْبَةِ إِلَيْهَا** ځکه (په سپین سړي ښځه کې د خلکو) درغبت د کمښت په

وجه هېڅ فتنه نسته فَلَا يَكُنْهُ كُنَايَ الْعَيْنِ نو ځكه به د سپين سرو بنځور او تل مكروه وي لكه په اختر كي وَلَهُ: أَرَأَيْتَ ذُرَّطَ الشَّيْطَانِ حَامِلٌ او د امام صاحب دليل دا دی: چي د شهوت زياتوالی (سختوالی) د جماع باعث (لامل) دی فَتَقَطَّ الْفِتْنَةُ نو ځكه به فتنه واقع سبي غَيْرَ أَنْ الْفُسَّاقَ اسْتَشَارَهُمْ فِي الْقُبُورِ وَالْقَضْرِ وَالْجُبَّةِ خو فاسقان (بد خلگ) په ماپښين، مازيگر او جمعه كي خواره وي (نو په دې وختونو كي د فتنې زيات امكانات) أَمَّا فِي الْقُبُورِ وَالْعِشَاءِ فَهُمْ نَائِمُونَ خو په سهار او ماخوستن كي هغوی بيده وي وَلِي التَّغَرُّبِ بِالْقَطَايِرِ مَشْغُولُونَ او د ماښام په وخت كي په خوراک بوخت وي (نو په دې وختونو كي د فتنې امكان كم وي) وَالْجَبَانَةُ مُشْبَعَةٌ او عيدگاه پراخه وي فَيُنَبِّئُهَا الْإِعْتِرَافُ عَنِ الرِّجَالِ نو (هله) د بنځو لپاره له خلگو څخه جلا كېدل ممكن دي فَلَا يَكُنْهُ نو ځكه به (په اختر كي ددوی راوتل) مكروه نه وي.

اللفات: «عَجُوزٌ» بوډا، بوډی، د ډېر عمر انسان (د بنځي او نر دواړو لپاره استعمالیږي). «قُرْطٌ» زياتوالی، ډېرنت، «شُبْحٌ» شهوت، جنسي غوښتنه، د سمع له باب څخه دی. يُنَبِّئُ: شهوت والا كېدل. «عَبْقَةٌ» صحرا، بيلابن، خلاص ځای، عيدگاه (هغه ځای چي داخترونو لمونځونه پکي کيږي).

تشریح: امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ سَپِين سري بنځي د ماپښين او مازيگر په وخت كي له راوتلو څخه منع کړي دي. لېکن د سهار، ماخوستن او ماښام په وخت كي يې اجازت ورکړی دی، او صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ په ټولو لمونځونو كي اجازت ورکړی دی.

د صاحبينو دليل: دا دی چي د سپين سرو بنځو و طرف ته طبعي ميلان (رغبت) کم وي. نو ځكه د هغوی راوتل هم مكروه نه دي، لكه په اختر كي چي د هغوی راوتل بالاتفاق جائز دي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي د شهوت ډېروالی او سختوالی د جماع سبب دی. نو ځكه به د سپين سرو بنځو په راوتلو كي هم فتنه وي، هو! دومره خبره ده چي فاسقان خلگ د ماپښين، مازيگر او د جمعي په وختونو كي گرځي راگرځي، نو ځكه دي په دې وختونو كي سپين سري بنځي نه راوځي. پاته سو د سهار او ماخوستن وخت. نو په دې وختونو كي دا غلط خلگ بيده وي، او د ماښام په وخت كي په خوراک مشغوله وي؛ معلومه سوه چي په دې درېو وختونو كي له فاسقانو څخه امان سته، نو ځكه به په دې درېو وختونو كي دلمانځه لپاره د سپين سرو بنځو راوتل جائز وي.

جواب: صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د صاحبينو قياس صحيح نه دی. ځكه چي د اختر لمونځ عموماً په خلاص ځای او عيدگاه كي کيږي، او عيدگاه پراخه وي، نو په پراخه ميدان كي دا ممكنه ده چي سپين سري بنځي دي له نرانو څخه يو طرف ته او جلا وي، نو په دې وجه په اختر كي ددوی راوتل مكروه دي.

فوائد: څرنګه چي په اوسني وخت كي فساد عام دی، نو ځكه په ټولو لمونځونو كي د سپين سرو بنځو راوتل مكروه دي. (غنايه)

راجع قول: په پورتني مسئله كي راجح قول دا آخري قول دی، يعني مطلقاً د بنځو راوتل جائز نه دي. قال العلامة

الباقري رَحْمَةُ اللهِ: والفتوى اليوم على كراهة حضور من في الملوات كلها لظهور الفساد. (المنية على هامش الفتاوى ج: ۱، ص: ۳۱۸). اقول

الراجع ج: ۱، ص: ۹۱۱

د پاکي ښځې لپاره د مستحاضې ښځې د اقتداء حکم

قَالَ: وَلَا يُصَلِّيُ الطَّاهِرُ فَرَمَايې: چې پاک سړي دي لمونځ نه کوي عَلَفَ مَنْ هُوَ مَعْفَى السُّتْحَاظَةِ په هغه چا پسي چې د مستحاضې په معنی سره وي وَلَا الطَّاهِرُ عَلَفَ السُّتْحَاظَةِ او نه دي پاکه ښځه په مستحاضې ښځې پسي لمونځ کوي لَأَنَّ الصَّحِيحَ أَقْوَى خَالًا مِنَ الْمُغْذُورِ ځکه چې صحیح انسان تر معذوره انسان د حال په اعتبار سره زیات قوي وي وَالشَّيْءُ لَا يَنْفَعُنْ مَا هُوَ قَوْفُهُ او یو شی د هغه شي لپاره ضامن نه سي کېدلای کوم چې تر هغه لوړ وي وَالْإِمَامُ ضَامِنٌ او امام ضامن وي يَمْنَعُنِي تَضَمُّنُ صَلَاتِهِ صَلَاةَ الْمُتَّقِدِ په دې معنی چې دده لمونځ د مقتدي د لمانځه ضامن دی.

اللفات: «ضامن» زمه وار، ضمانت کونکی، کفیل، «أقوى» د اسم تفضیل صیغه ده: زیات زورور، د ډېر قوت خاوند.

تشریح: مستحاضه او کوم څوک چې د مستحاضه په حکم کې هغه ته د قهقډو په اصطلاح کې معذور وبل کیږي. صورت د مسئلې: دا دی چې هیڅ یو جوړ روغ او پاک سړی دي په معذوره سړي پسي لمونځ نه کوي، او نه دي هیڅ یوه روغه او پاکه ښځه په معذوري او مستحاضې ښځې پسي لمونځ کوي، ځکه روغ او پاک سړی د معذوره او مستحاضه په نسبت زیات قوي وي، او د لمانځه په باره کې حکم دا دی چې د امام لمونځ د مقتدي د لمانځه ضامن دی، ځکه چې د مقتدي لمونځ د صحت او فساد په اعتبار د امام پر لمانځه موقوف وي، نو په دې حواله سره په رتبه کې د مقتدي لمونځ د امام د لمانځه په مقابله کې کم وي، او قاعده داده چې یو شی د بل شي ضامن هغه وخت جوړېدلای سي چې د بل شي تر هغه شي لاندې وي، لېکن د هغه شي ضامن نه سي جوړېدلای چې تر هغه لوړ وي، خو که په ذکر سوي صورت کې د روغ انسان لپاره د معذوره انسان د اقتداء اجازت وسي، نو ښکاره ده چې ضعیفه به د قوي لپاره ضامن جوړ سي کوم چې صحیح نه دي، نو ځکه د غیر معذور لپاره د معذور اقتداء هم صحیح نه ده.

د قاري لپاره په امي (نالوستي) پسي اود پټ سړي لپاره په لڅ سړي پسي د اقتداء حکم

وَلَا يُصَلِّيُ الْقَارِئُ عَلَفَ الْأَمِينِ او لمونځ به نه کوي قاري سړی په امي سړي (نالوستي) پسي وَلَا الْكُتْمِيُّ عَلَفَ الْقَارِئِ او نه به (لمونځ کوي) جامې اغوستونکی په لڅ پسي لِقَوْلِهِ خَالِيهَا ځکه چې د قاري او جامې اغوستونکي حل قوي دی (په نسبت وامي اولڅ ته).

اللفات: «الْقَارِئ» نالوستی، بې تعلیمه، نا خبره، «الْكُتْمِيُّ» هغه چې جامې یې اغوستي وي (پټ)، «الْعَارِئُ» لڅ، برېند.

تشریح: مسئله: داده چې د قاري (او عالم) لپاره د امي (او نالوستي) اقتداء کول او د پټ (هغه چې کالي یې اغوستي وي) لپاره د لڅ (برېند) اقتداء کول صحیح نه دي، ځکه چې د قاري او کالي اغوستونکي حالت د امي اولڅ د حالت په پرتله کې زیات قوي وي، نو اوس که د دوی د اقتداء اجازت ورکول سي، نو ښکاره ده چې ضعیف به د قوي لپاره ضامن جوړ سي، او پر ضعیف به د قوي بناء راسي، اوله دې څخه یو هم صحیح نه دي.

آيا اودس والا په تيمم والا پسي لمونځ کولای سي؟

وَيُحْذَرُ أَنْ يُكَلِّمَ الْمَكُونِينَ او تيمم کونکي لره د اودس کونکو امامت جائز دی وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَنْ يُؤَسِّفَ رَجْعَهَا اللَّهُ او دا حکم د شيخينو رَجْعَهَا الله په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ : لَا يُجُوزُ او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمايي چي جائز نه دی لَأَنَّهُ طَهَّرَهُ فَرُورِيَّةٌ ځکه چي تيمم د مجبوري طهارت دی وَالطَّهَارَةُ بِالنَّاءِ أَصْلِيَّةٌ او د اوبو طهارت اصلي طهارت دی وَلَهُنَّ أَنْهُ طَهَّرَهُ مُطْلَقَةً د شيخينو رَجْعَهَا الله دليل دا دی چي تيمم مطلق طهارت دی وَلِهَذَا لَا يَتَقَدَّرُ بِقَدْرِ الْحَاجَةِ همدغه وجه ده چي د ضرورت مطابق نه متعين کيږي.

الفتاوى: ﴿مَكُونِينَ﴾ هغه چي تيمم يې کړی وي، (تيمم والا) ﴿مَكُونِينَ﴾ هغه چي اودس يې کړی وي، (اودس والا).

تشرېح: په دې باره کي اختلاف دی چي اودس کونکی د تيمم والا اقتداء کولای سي، که نه؟ شيخين رَجْعَهَا الله دا جائز گرځوي، او امام محمد رَجَعَهُ الله يې ناجائز گرځوي.

د امام محمد دليل: دا دی چي تيمم ضروري طهارت دی يعني د اوبو د نشتون په وخت کي يايې پر استعمال قدرت نه لرلو په وخت کي د مجبوري په وجه تيمم کيږي، نو ځکه تيمم کونکی د معذور په درجه کي سو، او په اوبو سره چي کوم اودس دی هغه اصلي طهارت او قوي دی، نو ځکه معذوره د اصلي طهارت والا اقتداء نه سي کولای.

د شيخينو دليل: دا دی چي تيمم مطلق طهارت دی، يعني غير مؤقت دی، او د مستحاضې نبځي د طهارت په ډول مؤقت نه دی، همدغه وجه ده چي تيمم په حاجت او ضرورت سره مقرر نه دی، (لکه څرنگه چي اودس مقرر دی)، بلکي که تر لسو کالو پوري هم اوبه پيدا نه سي، يايې پر استعمال قدرت رانه سي نو تيمم به جائز وي، نو کله چي تيمم طهارت مطلقه سو، نو د تيمم کونکي او اودس والا حال سره برابر سو، او چي کله د دواړو حال برابر سو، نو يو د بل امامت کولای سي.

واجم قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د شيخينو رَجْعَهَا الله دی، قال الملامه ابن الهمام رَجَعَهُ الله بعد بسط المسئلة و

دل على صحة هذا الاعتبار حديث عمر بن العاص انه بعثه النبي ﷺ اميرا على سرية فاجنب وصلى باصحابه بالتيمم لخوف البرد و علم النبي ﷺ فلورأمرهم بالاعادة. (فتح القدير ج: ١، ص: ٣٢٠). [القول الراجح ج: ١، ص: ٩٢]

پر موزو د مسح کونکی او د پنبو د پرېولونکی حکم

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ النَّاسِيَيْنِ او (پر موزو) مسح کول والا د (پنبو) پرېولونکو خلکو امامت کولای سي لَأَنَّ الْخُفَّ مَا يَمِيزُ بَرَأْيَةَ الْحَدِيثِ إِلَى الْقَدَرِ ځکه چي موزه حدث (بې اودسي) منع کوي (له دې څخه) چي پنبې ته سرايت وکړي وَمَا حَلَّ بِالْخُفِّ يَزِينُهُ الْمَسْحُ او کوم حدث چي په موزه کي سرايت کړی وي هغه مسح ليري کوي بِخِلَافِ الْمُسْتَحَاضَةِ په خلاف د مستحاضې نبځي لَأَنَّ الْحَدِيثَ نَمَّ يُقْتَدَرُ شَرْعًا ځکه چي په هغه وخت کي د حدث زائلېد شرعاً معتبر نه دي مَعَ قِيَامِهِ حَقِيقَةً کله چي په حقيقت کي حدث موجود وي.

اللغات: ﴿مبارک﴾ هغه چې پر موزويې مسح کړي وي (مسح کونکي)، ﴿خلف﴾ موزه، ﴿سرايت﴾ رسېدل، حلول کول.

توتل. ﴿عکث﴾ بې اودسي، ناپاکي. ﴿عک﴾ شوه کېدل، دننه کېدل، پراو کول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې پر موزو مسح کونکی د پښو د پرېولونکي امامت کولای سي، دليل: دا دی چې موزو والا خپلې پښې پرېولي دي او بيا يې موزې اغوستي دي او موزه داسې ده چې حدث منع کوي له دې څخه چې په موزه کې سرايت (حلول) وکړي. (يعني حدث له دې څخه منع کوي چې موزو ته وردننه سي). نو دا سړی د پښو پرېولونکی پاته سو، پاته سوه دا خبره چې حدث په موزو کې حلول وکړی، نو د دې جواب دا دی چې کوم څه چې په موزو کې حلول کړی دی هغه مسح ليري کوي. نو ځکه به د موزې والا طهارت د پرېولونکي په ډول پاته وي.

د دې په خلاف مستحاضه ښځه ده يعني په مستحاضې پسي د معذور والي په وجه اقتداء جائز نه ده. د دې وجه دا ده چې د معذور حدث په حقيقت کې قائم دی، نو د حدث په موجود والي سره شريعت هغه معذور گرځولی دی. داسې نه ده چې شريعت د هغه حدث زائل گرځولی وي، نو څرنگه چې په معذور کې حدث په حقيقت کې قائم دی، نو ځکه به د غير معذور لپاره د معذور اقتداء کول جائز نه وي.

د ولاړ لپاره په ناست پسي د اقتداء حکم

وَيُحِلُّ الْقَائِمُ خَلْفَ الْقَائِمِ* او ولاړ سړی په ناست سړي پسي لمونځ کولای سي (د شيخينو رَجْتُهُ الله په نيز) وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجْتُهُ الله: لَا يَجُزُّ او امام محمد رَجْتُهُ الله فرمايي چې داسې جائز نه ده وَهُوَ الْقِيَاسُ او دا قياس دی (يعني د قياس تقاضا همدغه ده) لِقَوْلِهِ حَالَ الْقَائِمِ ځکه چې د ولاړ سړي حالت مضبوط دی نَحْنُ تَرَكْنَاهُ بِالْقَبْلِ او موږ د حديث په وجه دا خبره پرېښووله وَهُوَ مَا رَوَى او هغه حديث دغه روايت دی أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ صَلَّى آخِرَ صَلَاتِهِ قَاعِدًا وَالْقَوْمُ خَلْفَهُ قِيَامًا چې نبی ﷺ آخري لمونځ په ناسته وکړی او ټوله خلک په نبي ﷺ پسي ولاړ وه.

الفات: ﴿قاعد﴾ ناست، ﴿قائم﴾ جمع د قائم: ولاړ.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې د شيخينو رَجْتُهُ الله په نيز ناست سړی د ولاړو خلکو امامت کولای سي، لېکن د امام محمد رَجْتُهُ الله په نيز ناست سړی د ولاړو امامت نه سي کولای، همدغه د قياس تقاضا ده، ځکه چې د ولاړ سړي حالت د ناست د حالت په پرتله کې ډېر قوي دی، او د قوي لپاره د ضعيف اقتداء کول صحيح نه دي، ځکه چې په دې صورت کې د قوي بناء پر ضعيف راځي او دا صحيح نه دي.

د شيخينو دليل: دا دی چې د امام محمد رَجْتُهُ الله قول خو د قياس او عقل له رويه ښه ښکاري، لېکن موږ څه وکړو، زموږ سره مجبوري دا ده چې دلته يو مهم (او مشهور) حديث سته، او هغه حديث د ولاړ لپاره په ناست پسي لمونځ جائز گرځوي، د هغه تفصيل دا دی چې کله په آخر د عمر کې د نبي ﷺ مرض زيات سو، نو نبي ﷺ ابو بکر ﷺ ته د لمانځه ورکولو حکم وکړی، او کله چې صديق اکبر ﷺ د لمانځه ورکولو لپاره ولاړ سو، نو د نبي ﷺ حالت لږ غوندي ښه سو، او د حضرت علي ﷺ او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په مرسته سره د منبر و طرف ته راووتی، ابو بکر ﷺ چې د نبي ﷺ کښهاری واورېدی نو شاته سو، او نبي ﷺ پر مسئله کښېنستی خلکو ته يې لمونځ ورکړی، او ټولو صحابه وو د

* القول الرابع: قول الشيخين، قال العلامة قاضي خان رَجْتُهُ الله: و حیح اقتداء القائم بالقاعد الذي يركع ويسجد ج: ١، ص: ٣٤، وكذا في الدر المختار ج: ١، ص: ٣٥. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٥١٨]

نبي ﷺ په اقتداء کي لمونځ وکړی، دا واقعہ په دې سلسله کي د صریح نص حیثیت لري. او په ډاګه وایي چي دولاړ سړي لمونځ په ناست پسي جائز دی، او د نص په مقابلہ کي به عقل او قیاس پرېښوول کیږي.

په اشاره سره د لمونځ کونکي د اقتداء حکم

وَيُصَلِّيَ الْوُحْدَ خَلْفَ الْوُحْدِ او په اشاره سره لمونځ کونکی د ځان په ډول په بل اشاره کونکي پسي لمونځ کولای سي
لَا يَسْتَوِيَانِي الْحَالُ ځکه چي دوی دواړه په حالت کي برابر دي إِلَّا أَنْ يُرَى الْمُؤْتَمُّ قَاعِدًا وَالْإِمَامُ مُفْطِحًا مګر دا چي
مقتدی په ناسته اشاره کوي او امام په پروتہ اشاره کوي (نو اقتداء جائز نه ده) (رَأَى الْقَفُودَ مُفْتَبِّرَ ځکه چي ناسته
معتبره ده فَيُثْبِتُ بِهِ الْقَوَّةَ نو په دې سره قوت ثابتیږي.

اللفات: «لومړی» اشاره کونکی، «مفطح» تکیه کونکی، پروت، دشا پر تخته پروت.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي په اشاره سره لمونځ کونکی د خپل ځان په څیر په بل اشاره کونکي پسي لمونځ
کولای سي، ځکه چي دا دواړه په حالت کي سره برابر او مساوي دي، نو په دوی کي د بناء الضیف علی القوي یا د تضمین
الضيف القوي خرابي نه راځي. او څرنګه چي همدغه د ناجائز والي لامل او علت دی، نو کله چي دا علت معلوم او نیستي
سو، نو د لمانځه جواز هم ثابتیږي.

لېکن که مقتدي په ناستي په اشاره سره لمونځ کوي، او امام په پروتي په اشاره سره لمونځ کوي، نو په دې صورت کي
اقتداء صحیح نه ده، ځکه چي ناسته یو معتبر رکن دی، او د مقتدي د ناستي حالت د امام د پروتي له حالت څخه غوره او
قوي دی، نو ځکه د قوي والي په وجه سره په دې صورت کي هم اقتداء صحیح نه دي، همدا وجه ده چي هغه سړی په
پروتي نفل نه سي کولای کوم چي پر ناسته قدرت لري.

د رکوع او سجده کونکي لپاره د اشاره کونکي د اقتداء حکم

وَلَا يُصَلِّيَ الْوُحْدَ يَرْكُوعًا وَيَسْجُدُ خَلْفَ الْوُحْدِ او رکوع او سجده والا دي په اشاره کونکي پسي لمونځ نه کوي (رَأَى حَالَ
الْمُقْتَدِي أَقْوَى ځکه چي د مقتدي حال (له امام څخه) ډېر قوي دی وَفِيهِ خِلَافٌ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ او په دې کي د امام زفر
رَجَعَهُ اللَّهُ اختلاف دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کوم سړی په رکوع او سجده سره پر لمانځه کولو قدرت لري، د هغه لپاره د اشاره
کونکي په اقتداء کي لمونځ صحیح نه دی، لېکن امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ وایي چي رکوع او سجده والا په اشاره کونکي پسي
اقتداء کولای سي.

د امام زفر دلیل: دا دی چي اشاره درکوع او سجده بدل او خلیفه ده، او په بدل سره یو شی اداء کول داسي دي لکه په
اصل سره اداء کول، همدا وجه ده چي تیمم والا د اودس کونکي امامت کولای سي.

زمو دلیل: دا دی چي په دې مسئله کي د مقتدي حال زیات قوي دی، او د امام حالت زیات ضعیف دی. او مخکي دا
اصول تېر سو چي ضعیفه د قوي امامت نه سي کولای، پاته سوه دا خبره چي اشاره درکوع او سجده بدل ده، نو موږ دا
خبره نه منو، ځکه چي اشاره درکوع او سجده بعضي حصه ده، او د شي بعضي حصه، د پوره شي بدل نه سي کیدلای.

د فرض کونکي لپاره په نفل کونکي پسي د اقتداء حکم

وَلَا يُصَلِّيُ الْفَقْرُوسُ خَلْفَ الْمُتَكَبِّلِ او فرض کونکی دي په نفل کونکي پسي لمونځ نه کوي لِأَنَّ الْإِقْتِدَاءَ بِنَاءً حُكْمٌ چي د اقتداء مطلب بناء کول دي وَوَضَعَ الْفَرَضِيَّةُ مَقْدُومًا حَقَّ الْإِمَامِ او د فرضیت وصف دامام په حق کي معلوم (نیستی) دی فَلَا يَشْتَرُ الْبِنَاءُ عَلَى الْمَقْدُومِ نو پر معدوم بناء نه ثابتیږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که یو سړی نفلي لمونځ کوي، نو په هغه پسي د فرض کونکي اقتداء جائز نه ده. حُکْمٌ چي اقتداء بناء کولو ته ویل کیږي، او بناء یو وجودي امر دی، حُکْمٌ چي بناء دې ته ویل کیږي چي یو سړی د بل سړي په افعالو او صفاتو کي تابعداري وکړي، او دا خبره ښکاره ده چي تابعداري وجودي مفهوم لري، سلبی مفهوم نه لري، او د وجودي امر بناء پر علمي امر صحیح نه ده، نو څرنګه چي په ذکر سوې مسئله کي د فرضیت وصف دامام په حق کي معلوم (علمي) دی، نو حُکْمٌ بناء نه متحققه کیږي، او کله چي بناء متحققه نه سوه، نو اقتداء کول به هم صحیح نه وي.

که دامام او مقتدي فرض سره جلا وي نو په دې صورت کي د اقتداء حکم

قَالَ: وَلَا مَنْ يُصَلِّيُ فَرَضًا فرمایي: او نه دي اقتداء کوي هغه سړی چي فرض کوي خَلْفَ مَنْ يُصَلِّيُ فَرَضًا آخر په هغه سړي پسي چي هغه نور (جلا) فرض کوي لِأَنَّ الْإِقْتِدَاءَ شَرَكٌ وَمُؤَاقَفَةٌ حُکْمٌ چي اقتداء شرکت (ګډون) او موافقت ته ویل کیږي فَلَا بُدَّ مِنَ الْإِتِّحَادِ نو حُکْمٌ (د دواړو) په لمانځه کي یو والی ضروري دی وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجْعُهُ اللَّهُ يَصْمُحُ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ او دامام شافعي رَجْعُهُ الله په نېز په دې ټولو صورتونو کي اقتداء صحیح ده لِأَنَّ الْإِقْتِدَاءَ عَنْهُ أَذَاءٌ عَلَى سَبِيلِ الْمُؤَاقَفَةِ حُکْمٌ چي اقتداء د هغه په نېز د موافقت په توګه اداء کول دي وَعِنْدَنَا مَعْنَى التَّشْتِيعِ مُرَاعَى اوزمور (د احنافو) په نېز د ضامن کېدلو د معنی لحاظ کیږي.

اللفات: ﴿تَشْتِيعُ﴾ د تفعیل مصدر دی: شاملېدل، ضامن کېدل، ﴿مُرَاعَى﴾ د مفاعلي د باب اسم مفعول دی: هغه چي رعایت او لحاظ یې سوی وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی مثلاً د ماښین لمونځ کوی، او بل سړی د مازیګر لمونځ کوی، نو په دوی کي د یوه لپاره د دویم اقتداء صحیح نه ده، حُکْمٌ چي زمور په نېز اقتداء په تکبیر تحریمه کي شریکېدلو (شرکت في التحريم) ته او په افعالو کي موافقت کولو (موافقت في الافعال) ته ویل کیږي، او ښکاره ده چي د فرض د بدلون په وجه په تحریمه کي شرکت نه سي کېدلای، که څه هم په افعالو کي شرکت او موافقت راسي، او د اقتداء د صحیح کېدلو لپاره په تحریمه او افعالو دواړو کي اتحاد او یو والی ضروري دی، همدغه زمور مسلک دی، امام مالک رَجْعُهُ الله اوله ام احمد رَجْعُهُ الله هم د دې قائل دي.

وعند الشافعي الخ د دې په خلاف دامام شافعي رَجْعُهُ الله مسلک دا دی چي په ټولو صورتونو کي یعني په دې ذکر سوي صورت کي او په هغو ټولو صورتونو کي کوم چي مخکي بیان سول، اقتداء صحیح ده، هغه که د فرضو والا اقتداء په

نفلو والا پسي وي، او که در کوع او سجده والا اقتداء په اشاره کونکي پسي وي، يا يوبل داسي صورت وي، لنډه چي دا چي دامام شافعي رحمه الله په نېز په دې ټولو صورتو کي اقتداء صحيح ده.

د امام شافعي دليل: دا دی چي دامام شافعي رحمه الله په نېز اقتداء صرف دې ته ويل کيږي چي يو سړی د بل چا موافقت (او تابعداري) صرف په اعمالو کي وکړي، په تحریمه کي د شرکت ضرورت نسته، نو کله چي دامام شافعي رحمه الله په نېز د اقتداء لپاره شرکت فی التحريمه ضروري نه دی، نو ښکاره ده چي په دې صورت کي هر سړی خپل خپل لمونځ کوي، نو که څوک فرض کوي، او څوک نفل کوي يا دواړه جلا جلا فرض کوي، په دې سره د بل پر لمانځه هيڅ اغېزه نه پرېوځي، او د هر سړي لمونځ به پر خپل ځای صحيح وي، او د هيجال لمونځ به هم د بل تر لمانځه قوي نه وي، بلکي هر يو به پر خپل خپل ځای غښتلی (پلوان) وي، لېکن زموږ په نېز دا ډول اقتداء ته د اقتداء نوم ورکول صحيح نه دي، ځکه چي په اقتداء کي د دې حديث: الإمام ضامن په وجه د تضمن او ضمانت معنی پته ده، يعني امام د مقتدي د لمانځه ضامن دی، نو ځکه موږ پورتي صورتونو ته د اقتداء نوم ورکولای سو، لېکن د شوافعو په نېز دې صورتونو ته د اقتداء نوم ورکول صحيح نه دي.

د نفل کونکي لپاره په فرض کونکي پسي د اقتداء حکم

وَيُضِلُّ الْمُتَكَلِّفُ خَلْفَ الْمُفْتَرِي او نفل کونکی په فرض کونکي پسي اقتداء کولای سي لِأَنَّ الْحَاجَةَ فِي حَقِّهِ إِلَى أَضَلِّ الصَّلَاةِ ځکه چي د نفل کونکي لپاره د اصل لمانځه ضرورت دی وَهُوَ مُؤْجِدٌ فِي حَقِّ الْإِمَامِ او هغه دامام په حق کي سته فَيَتَحَقَّقُ الْبِنَاءُ نو بناء ثابتيږي.

تشرېح: فرض والا خو په نفل والا پسي لمونځ نه سي کولای، لېکن نفل والا په فرض کونکي پسي لمونځ کولای سي، دليل يې دا دی چي د نفل کونکي په حق کي صرف د اصل لمانځه ضرورت دی، اولته اصل لمونځ دامام په حق کي هم سته، نو ځکه د نفل کونکي اقتداء په فرض کونکي پسي کېدای سي، وجه داده چي د نفلي لمانځه د صحت لپاره مطلق نيت کافي دی او پر مطلق نيت فرض هم متشمل وي، نو ځکه به اقتداء صحيح وي.

که تر اقتداء وروسته معلومه سي چي امام بې اودسه دی نو څه حکم دی؟

وَمَنْ اتَّكَدَّى بِإِمَامٍ او که يو چا په يو امام پسي اقتداء وکړه ثُمَّ عَلِمَ أَنَّ إِمَامَهُ مُخْذِبٌ بيا ورته معلومه سوه چي د هغه امام بې اودسه دی أَعَادَ نو هغه دي خپل لمونځ راوگرځوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي مَنْ أَمَرْتُكُمْ كُومَ سِرِّي چي د يو قوم امامت وکړي ثُمَّ ظَهَرَ أَنَّهُ كَانَ مُخْذِبًا او بيا (وروسته) ښکاره سي چي امام بې اودسه وو يا جنب وو أَعَادَ صَلَاتَهُ وَأَعَادُوا نو امام دي (هم خپل) لمونځ راوگرځوي او (ټوله) مقتديان دي (هم خپل) لمونځونه راوگرځوي وَفِيهِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ او په دې کي دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی بِنَاءٍ عَلَى مَا تَقَدَّمَ (امام شافعي) پر هغه ډلي بناء کوي کوم چي مخکي تېر سو وَنَحْنُ نَعْتَبِرُ مَعْنَى التَّشْيِينِ او موږ د ضامن کېدلو د معنی اعتبار کوو وَذَلِكَ فِي الْجَوَازِ وَالْفَسَادِ او دا ضامن کېدل د لمانځه په جائز کېدلو او د لمانځه په فاسدېدلو (يعني په دواړو) کي سته.

اللفات: ﴿مَحَلَّتْ﴾ دافعال اسم فاعل دی: بی اودسه، ناپاک.

تشرېح: مسئله: داده که چا دیو امام په اقتداء کي لمونځ وکړی، او وروسته معلومه سوه چي امام بهې اودسه وویا جنب وو، نو دامام لپاره هم دلمانځه را گرځول واجب دي او پر مقتدي هم واجب دي، ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: چا چي دیو قوم امامت وکړی، او وروسته ښکاره سوه چي هغه بهې اودسه وویا جنب وو نو هغه دي هم خپل لمونځ را وگرځوي. او خلک دي هم لمونځونه را وگرځوي. امام شافعي رَجَنَه الله فرمایي په دې صورت کي صرف پر امام لمونځ را گرځول واجب دي، نه پر مقتديانو، ځکه چي دا خبره مخکي تېره سوه چي دامام شافعي رَجَنَه الله به نیز اقتداء دې ته ویل کيږي چي یو سړی دبل چا موافقت (او تابعداري) صرف په افعالو کي وکړي. او په تحریمه کي اشتراک دنشتوالي په وجه د امام لمونځ دصحت او فساد په اعتبار سره د مقتديانو دلمانځه ضامن نه دی، نو ځکه به دامام حدث صرف دامام په حق کي نقصاني وي، او د مقتديانو پر لمانځه به د هغه د حدث هیڅ اغیزه نه وي. بلکي د هغوی لمونځ به صحیح او جائز وي، ځکه چي په مقتديانو کي هریوه خپل خپل لمونځ وکړی، نو که موږ د مقتديانو لمونځ فاسد وگرځوو، نو دا داسي سولکه بغیر له یوه جرړه څخه څوک مجرم گڼل، او دا صحیح نه دي.

ددې په خلاف زموږ په نېز د اقتداء په معنی کي د موافقت سره سره د تضمن معنی هم سته (ځکه په حدیث کي راغلي دي: الإمام ضامن) او زموږ په نېز په اقتداء کي شرکت فی التحريم هم سته. نو ځکه به د امام لمونځ د صحت او فساد په حواله سره د مقتديانو د لمانځه ضامن وي، او په ذکر سوې مسئله کي چي څرنګه د امام لمونځ دې اودسی (حدث) په وجه سره واجب الاعاده دی، نو ځکه به د مقتديانو لمونځ هم واجب الاعاده وي. کنې د دې حدیث: الإمام ضامن له موجب څخه به ابحراف راسی کوم چی صحیح نه دی.

فایده: په ذکر سوي صورت کي چي تر اقتداء وروسته دراکړځولو کوم حکم بیان سوی دی دا پر هغه صورت مبنی چي کله تر اقتداء مخکي د حدث علم نه وي، لېکن که تر اقتداء مخکي د حدث علم وي نو په دې صورت کي بالاتفاق اقتداء صحیح نه ده. (عنايه ج ۱، ص: ۳۵۸)

د قاريانو او اميانو لپاره د امي د اقتداء حكم

وَإِذَا صَلَّى أَنْ يَقْرَأَ بِقُرْآنِهِ مَوْجِدًا وَيَقْرَأَ أَمِينًا او که یو امی سړي قاریانو او امیانو (دواړو) ته لمونځ وړکړي فَصَلَّاهُمْ
قَائِدًا مِنْدَ ابْنِ حَنِيْفَةَ رَحِمَهُ اللهُ نو دامام صاحب رَجَه الله په نېز ددوی ټولو لمونځ فاسد دی وَقَالَا: صَلَاةُ الْإِمَامِ بَرَكَةٌ
لَا يَقْرَأُ أَتَمَّةٌ صاحبین رَحِمَهُمَا اللهُ فرمایي: چي دامام او دامیانو لمونځ پوره دی لِأَنَّهُ مَعْدُورٌ ځکه چي امام معنوره دی
(یعني امی دی) أَفَرَقُوا مَا مَعْدُورِينَ او دمعنوه خلکو (امیانو) املت یې وکړی فَصَارَ كَمَا إِذَا أَفَرَقَ النَّارِيُّ عُرَاةَ
وَلَا يَسِيرُونَ نو دا داسي سولکه لڅ (برنډ) سړی چي دلشو خلکو او دکالو اغوستونکو خلکو املت وکړي وَلَهُ أُلُ
الْإِمَامَ تَرَكَ فَرَضَ الْقِرَاءَةِ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِمَا دامام صاحب رَجَه الله دلیل دا دی چي امام پر قرائت د قدرت سره سره
فرض قرائت پرېښوی تَتَفَسَّدُ صَلَاتُهُ نو ځکه به دهغه لمونځ فاسدېږي وَهَذَا لِأَنَّهُ لَوْ اقْتَضَى بِالْقَارِئِ لَوْ پا په دې

وجه چي که امي سرې د قاري اقتداء وکړي تَكُونُ قَرَاءَتُهُ قَرَاءَةً لَهُ نو د قاري قرائت به دامي لپاره قرائت وي بِخِلَافِ تِلْكَ الْمُسَالَةِ وَأَمْثَالِهَا په خلاف د هغه مسئلې او د هغه په ډول د نورو مسئلو لِأَنَّ الْمَوْجُودَ فِي حَقِّ الْإِمَامِ ځکه کوم شی چي د امام په حق کي موجود وي لَا يَكُونُ مَوْجُودًا فِي حَقِّ الْمُقْتَدِي هغه د مقتدي په حق کي نه موجودیږي.

اللفات: ﴿عُرَاة﴾ جمع د غاړه: لڅ، برینه، **﴿أَمْثَال﴾** جمع د ډول: مشابهه، هم مثل.

تشریح:

د امي وجه تسمیه: امي (او نالوستي سړي) ته امي ځکه ويل کيږي چي دا منسوب الی الأمر دی، او امر مور ته ويل کيږي، يعني څرنگه چي مور دی زېږولی وو، هغسي (اوس) هم دی، يعني لکه څرنگه چي د زېږېدلو په وخت کي به تعليمه او نالوستی وو او هيڅ ليکل يې نه سوه کولای، همدارنگه اوس هم دی، او دا لفظ چي په قرآن، حديثو او په عربي ژبه کي هر ځای راسي، نو له دې څخه مراد هغه سړی دی چي پر ليکلو او ويلو قدرت نه لري، نو کوم سړی چي د قرآن يو آيت ويلای سي، د امام ابو حنيفه رَجَته الله په نېز هغه امي نه دی، او د صاحبينو رَجَته الله په نېز چي څوک پر درې آيت يا يو غټ آيت قدرت لري هغه له امي والي څخه وتلی دی. (منبه)

صورت د مسئلې: دا دی که يوه امي سړي اميانو او قاريانو دواړو ته لمونځ ورکړی، نو د امام ابو حنيفه رَجَته الله په نېز د ټولو لمونځ فاسد سو، او د صاحبينو رَجَته الله قول دا دی چي د امام او اميانو لمونځ صحيح سو، لېکن د قاريانو لمونځ فاسد سو.

د صاحبينو دليل: دا دی چي دلته يو معذوره سړي يعني امي و معذوره خلکو يعني اميانو ته امانت ورکړی، او دا په اتفاق سره جائز او صحيح دي. او داسي سو لکه يو لڅ سړی چي لڅو او پټو خلکو ته امانت ورکړي، نو په دې صورت کي په اتفاق سره د لڅ امام او لڅو مقتديانو لمونځ جائز دی، او د عورت پټونکو مقتديانو لمونځ فاسد دی، همدارنگه دلته هم دامي امام او اميانو مقتديانو لمونځ جائز دی، او د قاريانو لمونځ فاسد دی.

د امام صاحب دليل: دا دی چي که يو سړی پر قرائت قدرت لري، خو د قدرت سره سره قرائت پرېږدي نو د هغه لمونځ فاسدیږي، همدارنگه په دې خلکو کي قاريان مقتديان هم وه، نو که قاري امام جوړ سوی وای نو د ټولو خلکو لمونځ به صحيح وای، لېکن دې امي امام خپل پر ځای قاري امام جوړ نه کړی، نو ځواکي پر قرائت يې د قدرت سره سره قرائت پرېښوی، ځکه چي د امام قرائت داسي دی لکه د مقتدي قرائت، څرنگه چي په حديث کي راځي: مَنْ كَانَتْ لَهُ أَمَلٌ فَقَرَأَ الْإِمَامَ لَهُ قَرَاءَةً لېکن په داسي نه کولو سره د دغه امي امام لمونځ فاسد سو، او کله چي د امام لمونځ فاسد سو نو د ټولو لمونځ فاسد سو، ځکه چي د امام لمونځ د صحت او فساد په اعتبار سره د مقتدي د امانت څه ضامن وي.

جواب: له بخلاف تلك المسئلة... الخ څخه د صاحبينو د قياس جواب ورکوي، فرمايي چي د دې په خلاف د لڅو او پټو خلکو د جماعت مسئله ده، او د دې په ډول نوري مسئلې هم دي، مثلاً گونگي سړي د گونگيانو او قاريانو امانت وکړی، يا اشاره کونکي د اشاره کونکو او پر رکوع او سجده د قرت لرونکو امانت وکړی، نو په دې ډول مسئلو سره دليل نيول صحيح نه دي، ځکه چي په ذکر سوې مسئله کي د حديث په روی سره د امام قرائت د مقتدي لپاره قرائت ګرځول سوی دی، لېکن په نورو مسئلو کي چي د امام لپاره کوم شی ثابت وي، هغه د مقتدي لپاره نه سي ثابتېدلای، د مثال په توګه د امام په کالو اغوستلو سره مقتديان کالي اغوستونکي (لابسين) نه شمارل کيږي، او نه داسي ده چي که امام پر رکوع او

سجده قدرت لري نو مقتديان به هم پر ركوع قدرت لرونكي شمارل كيږي. (يعني داسي نه سي كېدلای). لهذا قرائت په مسئله او په دې مسئلو كي د مخكي او اسمان فرق دی. نو ځكه به د دوی په مينځ كي قياس بلكل صحيح نه وي.

واجم قول: په پورتنۍ مسئله كي راجح قول د امام ابو حنيفه رجه الله دی، چي هغه فرمايي كه امي سري قاريانو اميانو ته لمونځ وركړی نو د ټولو لمونځ فاسد دی يعني هم د امام، او هم د ټولو مقتديانو هغه كه اميان وي او كه قاريان. وقال الملازمة قاضي غلب رجه الله: ولا يصح اقتداء ابي وقاري باهي ولا بالآخرس. (خانية ج ١٠، ص ٨٩٠). القول الرابع ج ١٠، ص ١٩٢.

د قاري او امي لپاره د جلا جلا لمونځ كولو حكم

وَلَوْ كَانَ يُصَلِّي الْأَمْرُ وَحْدَهُ او كه امي يوازي لمونځ كوی وَالْقَارِئُ وَحْدَهُ او قاري (هم) يوازي لمونځ كوی جائز دي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّهُ لَمْ يَطْهَرْ مِنْهُمَا رَغْبَةٌ فِي الْجَمَاعَةِ ځكه چي د دواړو له طرفه په جماعت كي رغبت (شوق) نه دي ښكاره سوی.

اللغات: ﴿وَعَلَهُ﴾ يوازي، يك تنها. ﴿رَغْبَةٌ﴾ شوق، خواش، غوښتنه.

تشریح: مسئله: داده كه يو امي ځان ته جلا لمونځ وكړی او هلته يو قاري هم وو او هغه هم جلا لمونځ وكړي. نو د دواړو لمونځ صحيح دی، ځكه چي شريعت د اقتداء په صورت كي د امام قرائت د مقتدي لپاره قرائت گرځولی دی، او دلته خو د امي او قاري اقتداء پرېږده، صرف د اقتداء رغبت هم ښكاره سوی نه دي. نو ځكه به د دواړو لمونځ پر خپل خپل ځای جائز او صحيح وي، او له فساد څخه به خوندي وي.

په هو الصحيح ويلو سره صاحب د كتاب رجه الله د امام مالك رجه الله او ابو حاتم رجه الله له هغه قولونو څخه احتراز كړی دی، چي په هغو كي په دې صورت كي هم امي پر قرائت قادر بلل سوی دی، او لمونځ يې فسد گرځول سوی دی. لېكن صحيح هغه دي كوم چي موږ بيان كړه.

كه امام به آخري دوو ركعتونو كي امي مخته كړی نو څه حكم دی؟

فَإِنْ قَرَأَ الْإِمَامُ فِي الْأَوَّلَيْنِ او كه امام په اولو دوو ركعتو كي قرائت وكړی ثُمَّ قَدَّمَ فِي الْأَخْرَيْنِ أَمَّا لَوِيَّا يې يو امي سري په آخري دوو ركعتو كي مخته كړی (يعني خپل خليفه يې جوړ كړی) فَسَدَتْ صَلَاتُهُمْ نو د ټولو مقتديو لمونځ فاسد سو وَقَالَ زُفَرٌ رَجَهُ اللَّهُ: لَا تَقْسُدُ او امام زفر رجه الله فرمايي: چي نه فسد يږي لِشَأْنِ دِي فِي الْقِرَاءَةِ ځكه چي فرض قرائت اداء سو وَلَكِنَّا أَلَّ كُلَّ رُكْعَةٍ صَلَاةً او زموږ دليل دای چي هر ركعت لمونځ دی فَلَا تَغْلُو عَنِ الْقِرَاءَةِ نو هر ركعت به له قرائت څخه خالي نه وي إِمَّا تَحْقِيقًا أَوْ تَقْدِيرًا هغه كه حقيقتاً قرائت وي او كه تقديرأ وَلَا تَقْدِيرَ فَنَحْنُ الْأَمِينُ او د امي په حق كي تقديرأ قرائت (هم) نسته لِأَنَّهُمْ أَمَّا الْأَهْلِيَّةُ ځكه چي په هغه كي (د قرائت) اهليت (وړتيا) نسته وَكَذَا عَلَى هَذَا او همدارنگه به په دې لاملې سره (لمونځ فسد يږي) لَوْ قَدَّمَ فِي الشُّهُدِ كه يې امي سري په تشهد كي مخته كړی وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ او الله په حقيقي حال زيات خبر دی.

اللغات: ﴿وَلَوِيَّا﴾ د بغل د باب مصدر دی: اداء كېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که یو قاري امام لمونځ شروع کړی، او اول دوه رکعتونه یې پوره کړل، په دریم رکعت کې یې اودسه سو، نو دا نورو رکعتو لپاره یې یو امي سرې را مخته گړی او دخپل ځان خلیفه یې جوړ کړی. نو په دې صورت کې زموږ په نېز د ټولو خلکو لمونځ فاسدېږي، لېکن امام زفر رَجَنَه الله فرمایي چې د ټولو لمونځ صحیح دی. ه! عام زفو دلیل: دا دی چې د امام له طرفه د لمانځه د فاسدېدلو خطره صرف د قرائت په باره کې ده، لېکن په ذکر سوي صورت کې امام په دواړو رکعتونو کې قرائت پوره کړی او په آخري رکعتو کې یې امي خپل خلیفه او امام جوړ کړی. نو ځکه به په دې صورت کې د امي په امامت سره لمونځ نه فاسدېږي، ځکه چې په آخري رکعتو کې قرائت فرض نه دی، نو امي به د فرضو پرېښوونکي نه شمارل کېږي، او کله چې هغه د فرضو پرېښوونکی نه سو، نو لمونځ به یې صحیح وي، او کله چې د هغه لمونځ صحیح سو، نو کومو خلکو چې په هغه پسې اقتداء کړې وي، د هغو لمونځ به هم صحیح وي.

زموږ دلیل: دا دی چې په دوه رکعتیز، یا درې رکعتیز، یا څلور رکعتیز لمانځه کې هر رکعت د لمانځه دی. یعنې هر رکعت لمونځ دی، او د لمانځه یو رکعت هم له قرائت څخه خالي نه دی. هغه که حقیقتاً قرائت وي لکه د اولو دوو رکعتو قرائت، او که تقدیراً قرائت وي، لکه په آخري رکعتو کې چې سورت فاتحه ویل کېږي، او له حدیث څخه دا خبره ثابت ده چې د اولو دوو رکعتونو قرائت د آخري رکعتونو لپاره هم قرائت دی، او د امي په حق کې خو نه حقیقتاً قرائت ثابت دی او نه تقدیراً، ځکه چې په ده کې د قرائت اهلیت نسته، نو څرنگه چې په لولو رکعتو کې د ده د امام جوړول صحیح نه دي، همدارنگه په آخري رکعتو کې هم د ده امام جوړول صحیح نه دي. تر دې چې په تشهد یعنې په آخري ناسته کې هم د ده امامت زموږ په نېز صحیح نه دی، لېکن امام زفر رَجَنَه الله په دې صورت کې دا صحیح گڼل شوی.



بَابُ الْحَدِيثِ فِي الصَّلَاةِ

(دا) باب په لمانځه کي د بې اودسه کېدلو (په بیان کي)

تشریح: تر دې مخکي مصنف رَجَبُ الله هغه احکام ذکر کړل چي د هغو په ذریعه انسان له عوارضو څخه خوندي کېږي سي. اوس په دې باب کي د هغه عوارضو ذکر کوي چي هغه د لمانځه لپاره فاسدونکي (مفسد) او مانع وي. او څرنگه چي د مفسد په مقابل کي مصلح مخکي وي، نو په دې وجه صاحب د هدايې دلته اول غیر مفسده عوارض بیانوي، او عوارض مفسده او مانعه وروسته بیانوي. (عنايه ج ١ ص ٢٨٩)

که په لمانځه کي امام بې اودسه سي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ سَهَّهَ الْحَدِيثُ فِي الصَّلَاةِ أَوْ كُومَ سَرَىٰ جِي په لمانځه کي بې اودسه سو اِنْصَرَفَ واپس دي سي لَإِنْ كَانَ إِصَامًا يَأِي
که داسې امام وو اِسْتَعْلَفَ نو (خپل) خليفه دي جو کړي وَتَوَمَّأَوْهُنَّ او اودس وکړي او (پرمخکني لمانځه دي)
بناء وکړي وَالْقِيَاسُ أَنْ يَسْتَقِيلَ او قیاس دا دی چي داسې دي د سره لمونځ وکړي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَجَبُ الله او
همدا د امام شافعي رَجَبُ الله قول دی لِأَنَّ الْحَدِيثَ يَنَافِيهَا حُكْمٌ چي حدث د لمانځه سره منافي دی وَالشَّافِعِيُّ وَالْإِنْفِرَافُ
يُفْسِدَانِهَا او تګ او له قبلې څخه مخ اړول دواړه د لمانځه فاسدونکي دي فَاشْبَهَ الْحَدِيثَ الْعَيْدَ نو دا حدث داسي سو
لکه قصداً حدث وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل د نبی ﷺ دا قول دی مَنْ قَاءَ * أَوْ رَعَفَ أَوْ أَمَذَىٰ نِي
صَلَاتِهِ چا چي قی وکړي یا يې پزه وړني سوه یا مذي ځني ووتل په لمانځه کي فَلْيَنْصَرِفْ نو هغه دي واپس سي
وَلْيَتَوَضَّأْ اودس وکړي وَلْيَبْنِ عَلَى صَلَاتِهِ او پر خپل لمانځه دي بناء وکړي مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ تر څو چي يې خبري نه وي
کړي وَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * او نبی ﷺ فرمايلي دي إِذَا صَلَّي أَحَدُكُمْ كَلَهُ جِي په تاسو کي څوک لمونځ کوي
فَقَاءَ أَوْ رَعَفَ نو قی يې وکړي یا يې پزه وړني وکړي فَلْيَصْغِرْ يَدَا عَلَى قَبِهِ نو پر خوله دي لاس کښېږدي وَلْيَعْبُدْ مَنْ لَمْ
يُسَبِّحْ بِشَوْرٍ او غیر مسبوق سړی دي مخته کړي (يعني داسي سړی دي مخته کړي چي يو رکعت هم نه وي ځني تېر سوي)
وَالْمَلُؤَىٰ قِيَامًا يَسْبِقُ او ابتلاء (عموم بلوی) خو په هغه حدث کي ده کوم چي بې اختياره ووحي دُونَ مَا يَسْتَعْدُّ نه په
هغه حدث کي کوم چي قصداً وکړي (يعني په هغه بې اودس کي عموم بلوی نسته کوم چي يې لمونځ غزلوه په خپل قصد وکړي)
فَلَا يَلْحَقُ بِهِ نو بې اختيار حدث به د قصداً حدث سره نه يو ځای کيږي وَالْإِسْتِغْنَاءُ أَفْقَلُ او له سره لمونځ کول
افضله دي تَحَرُّزًا عَنِ شُبُهَةِ الْخِلَافِ د اختلاف له شېبې څخه د ځان ژغورلو لپاره وَقِيلَ إِنَّ الشُّكَّ دَيَسْتَقْبَلُ او ويل

* أخرجه ابن ماجه في كتاب الاقامة، باب ما جاء في البناء على الصلاة، حديث رقم: ١٢٢١.

* أخرجه ابن ماجه في كتاب الاقامة، باب ما جاء فيسجدت في الصلاة، حديث رقم: ١٢٢٢.

سوي دي چي منبر ده له سره لمونځ را گرځوي وَالْاِمَامُ وَالْمُتَقَدِّمُ يَنْبَغِي او امام او مقتدی به (پر مخکنی لماتځه) بناء کوي سَيَأْتِيَنَّ لِقَائِهِ الْجَمَاعَةُ چي دجماعت فضیلت خوندي سي.

اللفاظ: **﴿الْمَوَازِف﴾** دافعال مصدر دی؛ گرځېدل، اوبستل، ليري کېدل، **﴿قَاء﴾** د ضرب د باب ماضي صيغه ده؛ قی کول، خوا گرځېدل، **﴿رَجَع﴾** پزه وړني کېدل، له پزه څخه وړني را بهېدل، **﴿بَلَغَى﴾** ازمایښت، ابتلا، **﴿اِسْتَعْتَف﴾** له نوي سره شروع کول، له شروع څخه راگرځول، یو کار له سره شروع کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي که یو سړی په لماتځه مصروفه وو، او د لماتځه په دوران کي به اودسه سو، نو د هغه لپاره حکم دادی چي بغیر له څه فکر او ځنډ څخه دي فوراً مخ را واوړي، داودس ځای ته دي ولاړ سي، اودس دي وکړي، او پر لماتځه دي بناء وکړي، او که هغه سړی امام وو نو د هغه لپاره اول حکم دادی چي له لماتځه څخه دي ليري سي او بل سړی دي خپل نائب (خلیفه) جوړ کړي، او خپله دي ولاړ سي اودس دي وکړي او پر لماتځه دي بناء وکړي، صاحب د منایې رَجَعَهُ الله لیکلي دي چي د فوراً مخ را اړولو حکم په دې وجه سوی دی چي که تر بهې اودسی وروسته لږ ځنډ وکړي (یعني لږ ودرېږي) نو په بهې اودسی سره به د لماتځه د یو جزء اداء کونکی سي، او په بهې اودسی سره لمونځ جائز نه دی، نو په دې وجه لږ غوندي توقف هم د هغه ټوله لمونځ فاسدوي. نو په هر حال زموږ په نېز خو حکم همدغه دی چي هغه سړی دي اودس وکړي او د لماتځه بناء دي وکړي، لېکن د قیاس تقاضا دا ده چي داسي سړی دي له نوي سره لمونځ وکړي؛ او دا خبره امام شافعي رَجَعَهُ الله هم کوي.

د امام شافعي دلیل: دادی چي د لماتځه لپاره پاکي شرط ده، ځکه چي بهې اودسي د لماتځه منافي ده، همدارنگه په لماتځه کي مخامخ پر قبله درېدل هم شرط دي، او په لماتځه کي تګ کول، گرځېدل، مخ را اړول منع دي، لېکن کله چي لمونځ گزاره مخ را واوړي ولاړ سي اودس وکړي، نو په دې صورت کي له قبلې څخه مخ اوبښته هم راغله، او تګ هم راغلی، او دا دواړه شيان لمونځ فاسدوي، نو دلته یو مفسد نه بلکي ډېر مقاصد جمع سول، نو ځکه د نوي سره لمونځ کول ضروري دي، د بناء کولو اجازه او گنجایش نسته، لکه څرنگه چي په قصداً او اختیاري حدث (بهې اودسي) کي د سره لمونځ کول ضروري دي، همدارنگه به په بېله قصده او بېله اختیاره حدث کي هم له سره لمونځ کول ضروري وي، او د بناء اجازه به نه وي.

زموږ دلیل: هغه دوه حدیثونه دي کوم چي په کتاب کي ذکر سوه، په اول حدیث کي د ولین مل سلاته حکم سوی دی او د امر کمه درجه د اباحت او جواز ده، او مقصود هم د بناء جواز دی، نو په دې حدیث سره خو د بناء جواز ثابت سو، نو په دویم حدیث کي د ولقد من لم یسبق... الله حکم راغلی دی، کوم چي د امام سره تعلق لري، یعنی د امام لپاره د بهې اودسه کېدلو په وخت کي غیر مسبوق یعنی ملرک سړی خلیفه جوړول ضروري دي، د ملرک خلیفه جوړول ځکه ضروري دي، چي خلکو ته پوره لمونځ ورکړي، لېکن که یو مسبوق سړی خلیفه جوړ کړي، نو د سلام گرځولو په وخت کي به دا مسبوق دویم خلیفه جوړوي، ځکه چي د سلام گرځولو اجازه ده ته نسته، نو ځکه به د سلام گرځولو لپاره د دویم خلیفه جوړول ضروري وي، نو په دې توګه به د لماتځه پوره خشوع و خضوع، سکون و اطمینان ختم سي، لهذا امام ته پکار دي چي په دې صورت کي یو ملرک مقتدی خلیفه جوړ کړي، مسبوق مقتدی مخته نه کړي.

جواب: له والهوی الخ څخه د امام شافعي د قیاس جواب ورکوي ځکه چي امام شافعي رَجَعَهُ الله غیر اختیاري (بېله قصده) حدث پر اختیاري (قصداً) حدث قیاسوي، او فرمایي چي لمونځ به له سره او شروع څخه راگرځول کیږي، نو

عذره واپس کېدل (او له قبلې څخه مخ اوښتل) راغله وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ أَنَّهُ انْصَرَفَ عَلَى قَصْدِ الْإِسْلَاحِ داسمحسان وجه داده چي داسړی داصلاح په نیت واپس سو أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ تَحَقَّقَ مَا تَوَهَّمَهُ آيا ته نه گوري که هغه خبره ثابته وای د کومي چي ده گومان وکړی بَنَى عَلَى صَلَاتِهِ نوده به پر خپل لمانځه بناء کولای فَالْحَقُّ قَصْدُ الْإِسْلَاحِ بِحَقِيقَتِهِ نو داصلاح نیت به په حقیقي اصلاح پوري ملحق کيږي مَا لَمْ يَفْتَلِفِ السَّكَّانَ بِالْمُؤْذِرِ تر څو چي له مسجد څخه د وتلو په وجه ځای بدل نه کړي.

اللفظ: «إِسْتِحْسَانٌ» له سره کول، له شروع څخه کول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که دیو سړي په لمانځه کي د گومان سو چي دده اودس مات سو (يعني په لمانځه کي به اودسه سو)، نو په دغه گومان کي تر مسجد ووتی، او تر وتلو وروسته ورته معلومه سوه چي نه دي به اودسه سوی، دا خو صرف یو گومان وو، نو په دې صورت کي دده لپاره له سره لمونځ کول ضروري دي، د بناء کولو اجازه ورته نسته، لېکن که داسړی تر مسجد وتلی نه وي، بلکي په مسجد کي دننه ورته معلومه سي چي نه دي به اودسه سوی، نو اوس ده ته د بناء کولو اجازه سته، او پرده دسره لمونځ راگرځول ضروري نه دي، داسمحسان دی، لېکن د قیاس تقاضا داده چي پر دې سړي په دواړو صورتونو کي دسره لمونځ راگرځول ضروري دي، او دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ یو روایت هم داسي دي. **د قیاس دلیل:** دادی چي په لمانځه کي مخ پر قبلې درېدل شرط دي، او به له څه عذره له قبلې څخه مخ اوړول لمونځ فاسدوي، او په ذکر سوې مسئله کي مخ اوښتنه بېله څه عذره دي، ځکه چي هغه سړی په حقیقت کي به اودسه نه وو، بلکي هغه ته صرف د به اودسی (حدث) وهم (گومان) وو، لېکن بیا یې هم له قبلې څخه مخ واړوی، نو ځکه د هغه لمونځ فاسدېږي، او دسره به لمونځ کوي، هغه که له مسجد څخه راوتلی وي، که نه وي.

د استحسان دلیل: دادی چي داسړی د لمانځه د اصلاح او سمون په نیت راووتی، او له قبلې څخه یې مخ واړوی، همدا وجه ده که دده وهم (گومان) صحیح وای، او په رښتیا هم به اودسه وای، نو دده لپاره به د لمانځه بناء کول صحیح وای، نو ځکه به دلته صرف داصلاح نیت او اراده په حقیقي اصلاح پوري ملحق کيږي، او د به اودسی (حدث) د گومان په صورت کي به هم دده لپاره د بناء کولو اجازه وي، خو په دې شرط چي تر مسجد وتلی نه وي، فقط تر صف وتلی وي، لېکن که تر مسجد ووځي، نو په دې صورت کي دده لپاره د بناء کولو اجازه نسته، ځکه چي له مسجد څخه د وتلو په صورت کي د لمانځه په ځای کي بدلون راځي، او د لمانځه د ځای بدلون تحریمه باطلوي، او د تحریمې د باطلوالي په وخت کي د لمانځه له سره راگرځولو څخه ماسوا بله چاره نسته.

د گومان کونکي امام د لمانځه حکم

وَإِنْ كَانَ اسْتَعْلَفَ او که دې گومان کونکي سړي (یو مقتدی) خپل خلیفه جوړ کړی فَسَدَّتْ صَلَاتُهُ نو دده لمونځ فاسدېږي لَأَنَّهُ عَمِلَ كَثِيرًا مِنْ غَيْرِ عَذَرٍ ځکه چي دا بغیر له یو عذره عمل کثیر دی وَهَذَا بِخِلَافِ مَا لَوْ دا صورت له دې صورت څخه خلاف دی إِذَا ظَنَّ أَنَّهُ أَفْتَتَمَ الصَّلَاةَ عَلَى غَيْرِ وَضْءٍ چي کله دی د گومان وکړي چي ده به اودسه لمونځ شروع کړی دی فَانْصَرَفَ نو مخ وگرځوی ثُمَّ عَلِمَ أَنَّهُ عَلَى وَضْءٍ بیا ورته معلومه سي چي په اوداسه وو حَيْثُ تَقْسُدُ نو (په دې صورت کي هم) دده لمونځ فاسدېږي وَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ که څه هم له مسجد څخه نه ووځي لَأَنَّ الْإِنْصِرَافَ عَلَى سَبِيلِ الرُّفُضِ ځکه چي دا مخ گرځول د لمانځه پرېښولو لپاره دي أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ تَحَقَّقَ مَا تَوَهَّمَهُ چي

که هغه شی ثابت سوی وی کوم چي یې ده گومان کړی دی یَسْتَقْبِلُهُ نو د سره به یې لمونځ کولای فَهَذَا هُوَ الْخَرَفُ نو په دې مسئله کي همدغه اصلي قاعده ده وَمَكَانُ الصُّوفِ فِي الصَّخْرَةِ لَهُ حُكْمُ الْمَسْجِدِ او په صحراء (بیابان) کي د صفونو ځای د مسجد په حکم کي دی وَلَوْ تَقَدَّرَ قَدَامُهُ او که دی مخته سو د صف پر مخکني طرف قَالَ عَدُ الشُّرُفِ نو ستره حد ده إِنْ لَمْ تَكُنْ او که (مخته) ستره وه فَيُقَدَّرُ الصُّوفُ خَلْفَهُ نو شاته د صفونو اندازه (حد ده) وَإِنْ كَانَ مُتَقَرِّبًا او که گومان کونکی یوازي لمونځ کونکی وو فَيُؤْخَذُ سُجُودًا مِنْ كُلِّ جَانِبٍ نو له هر طرفه دده د سجدي ځای حد دی.

اللفاظ: ﴿الْمَسْجِدُ﴾ د انفعال د باب ماضي صیغه ده: مگر خپدل، ليري کېدل، واپس کېدل، ﴿وَالْفُضُ﴾ پرېښوول، ﴿فَكَارَ﴾ د مخ خوا، مخکني طرف.

توضیح: صورت د مسئلې: دای که دې اودسی گومان امام وکړی، بیایې یو بل شوک خلیفه (هم) جوړ کړي، نو په دې صورت کي د امام لمونځ فاسدېږي، ځکه چي دا عمل کثیر (ډېر عمل) دی، او څرنګه چي دلته هیڅ عذر هم نسته، نو ځکه به دا لمونځ فاسد وي، ځکه بېله یو عذر کثیر عمل لمونځ فاسدوي.

وهذا بخلاف الخ او دا صورت د هغه صورت برعکس دی، چي که یو شوک دا گومان وکړي چي هغه یې اودسه لمونځ شروع کړی دی، او ددغه گومان په وجه خپل له ځای څخه ليري سي، لېکن بیا ورته معلومه سوه چي هغه خو په اوداسه وو، نو په دې صورت کي د هغه لمونځ فاسدېږي، که څه هم له مسجد څخه وتلی نه وي، ځکه په دې صورت کي انصراف (یعني له قبلي څخه مخ اړول او له ځای څخه ليري کېدل) علی سبیل رفض یعنی د لمانځه د پرېښوولو په توګه وو، او هر هغه انصراف کوم چي د لمانځه د پرېښوولو په توګه وي هغه لمونځ فاسدوي، نو ځکه به دا انصراف هم لمونځ فاسدوي.

همدا وجه ده که د هغه گومان رېشتیا وی یعنی رېشتیا هم یې اودسه وی، نو ښکله ده چي هغه به له سره لمونځ کولای، ځکه چي په دې صورت کي به د هغه انصراف د لمانځه د پرېښوولو په توګه وی، نو ځکه به دده لمونځ فاسد وی، او په دې لړ کي همدغه اصل دی، یعنی کوم انصراف او مگر خپدل چي د اصلاح په اراده سره وي هغه د لمانځه فاسدوونکی نه دی، لېکن کوم انصراف چي د لمانځه د پرېښېدلو (رفض) په اراده سره وي، هغه حتماً د لمانځه فاسدوونکی دی.

وَمَكَانُ الصُّوفِ الْخ فرمایي چي که یو سړی د مسجد پر ځای په صحراء یا میدان کي لمونځ کوي، نو داسي پېښه راسي (لکه پورته چي بیان سوه) نو دده لپاره د صفونو ځای د مسجد حکم لري، که دی تر صفو ووتی نو ګواکي تر مسجد ووتی، نو دده لمونځ به فاسد وي، او دده لپاره به د بناء کولو اجازه نه وي، لېکن که تر صفو دباندې نه ووتی، نو له مسجد څخه به ووتونکی نه شمېرل کېږي، او دده لپاره به د بناء کولو اجازه وي؛ لېکن که په صحراء کې لمونځ ګزوله د شا پر طرف نه ووتی، بلکي پر مخکني طرف وژتی، نو که مخته ستره وه، نو له سترې څخه د تېرېدلو په صورت کي به له مسجد څخه ووتونکی شمېرل کېږي؛ لېکن که مخته ستره نه وه، نو تر شا چي څومره صفونه وي، نو د هغو صفونو مقلد (اندازه) به دده لپاره د وتلو او نه وتلو حیثیت لري، مثلاً که صفونه ټوله پنځه وي، او مساحت یې لس ګزه وي، نو اوس که داسې د مخ پر طرف د لس ګزو څخه ووځي (یعني تر لس ګزه تېر سي)، نو ووتونکي به شمېرل کېږي، کني نه به شمېرل کېږي.

دان کان منفردا الخ او که لمونځ گزاره منفرد وو، نو دده لپاره هېڅ صف نسته، بلکې د پښو له ځايه څخه واخله د سجدي تر ځايه پورې چې کوم ځای دی (چې تقریباً څلور فوټه) (فته) کېږي) هغه د مسجد په حکم کې دي، او له څلورو سره وو طرفونو څخه دغومره ځای (يعني تقريباً څلور فوټه) د مسجد په حکم کې دی، نو که له راسته طرف يا چپه طرف ياله مخ يا شا څخه تر څلورو فوټو زيات ووتی، نو بيا پر اول لمانځه بناء نه سي کولای. او که له دې څخه کم ووتی نو بيا بناء کولای سي.

د لمانځه په دوران کې د بې هوښه کېدلو يا لېونتوب حکم

وَإِنْ جُنَّ أَوْ كُتِبَ عَلَيْهِ يَأْبَىٰ هَوْنَهُ سَوْءُ مَا رَأَيْتُمْ سَوْءُ مَا رَأَيْتُمْ يَأْبَىٰ هَوْنَهُ سَوْءُ مَا رَأَيْتُمْ سَوْءُ مَا رَأَيْتُمْ (په لمانځه کې) يو سړی لېونی سو او کافر قاحتکم يا بیده سو نو احتلام ورته راغلی (يعني شيطان خطا ایستی) اَوْ أُهِنَّ عَلَيْهِ يَأْبَىٰ هَوْنَهُ سَوْءُ مَا رَأَيْتُمْ سَوْءُ مَا رَأَيْتُمْ نو لمونځ به له سره کوي (يعني لمونځ به له شروع څخه راگرځوي) لِأَنَّهُ يُنْذَرُ وَجُودُ هَذِهِ الْعَوَارِضِ ځکه چې داسې عوارضو (حدثونو) پېښېدل نادر دي فَلَمْ يَكُنْ فِي مَعْنَى مَا وَرَدَ بِهِ النَّصُّ نو ځکه نه دا په هغه درجه کې نه وي چې د هغه په باره کې نص (حديث) راغلی دی وَكَذَلِكَ إِذَا قَهَقَهُ أَوْ هَمْدَارَنَ ځکه که لمونځ گزاره په قهقهه خندا سره وخنډل (نو لمونځ به له سره کوي) لِأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ الْكَفَّارِ ځکه چې قهقهه خندا د خبرو په څېر ده وَهُوَ قَاطِعٌ او خبرې لمونځ ماتوي (فاسلوي).

اللفات: ﴿جُنَّ﴾ د نصر د باب ماضي مجهول صيغه ده: لېونی کېدل، ﴿يُنْذَرُ﴾ د نصر د باب مضارع معلوم صيغه ده: نادره کېدل، کېدېدل، کله کله کېدل.

تشرېح: مسئله: داده که لمونځ کونکی لېونی سو، يا د لمانځه په حالت کې بیده سو او شيطان خطا ایستی، يا بې هوښه سو، نو لمونځ به د سره راگرځوي، بيا برابره ده که دا لمونځ کونکی يوازي وي (يعني يوازي لمونځ کوي). او که مقتدی وي او که امام وي. دليل يې دا دی چې په لمانځه کې د اړول عوارضو (پېښو) راتلل نادر دي، نو ځکه به دا عوارض د هغه عوارضو په معنی کې نه وي، چې د هغو په باره کې دا حديث راغلی دي: من جاء او رغب فی صلاته... الخ، خلاصه دا چې هغه حدث کوم چې نادر نه وي (بلکې هر وخت پېښېږي لکه قی، باد، د پزي ویني) نو په داسې حدث کې بناء جائز ده، او په نادره حدث کې بناء جائز نه ده، همدارنگه که لمونځ گزاره قهقهه خندا وکړه، نو هم بناء جائز نه ده، بلکې له سره به لمونځ کوي، ځکه چې قهقهه خندا د خبرو په څېر ده، او په خبرو سره لمونځ فاسدېږي، ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: ما لم یسکتر یعنی تر څو چې يې خبرې کړي نه وي نو بناء کولای سي، لېکن که يې خبرې وکړي، نو بناء جائز نه ده. **له قرائت څخه د عاجزه کېدلو حکم (او د فقهاؤ قولونه)**

وَإِنْ جُهِدَ الْإِمَامُ مِنَ الْقِرَاءَةِ او که امام له قرائت څخه بند سو (يعني له قرائت څخه عاجزه سو) فَقَدْ تَمَّ قِرَاءَتُهُ او بل سړی يې منته کړی أَهْزَأَهُمْ جِدُّ أَنْ حَبِيقَةً * رَحِمَهُ اللَّهُ نو د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز د خلکو لمونځ جائز دی وَقَالَ لَا يُؤْزِرُهُمْ او صاحبين رَحِمَهُمُ اللَّهُ فرمایي: چې د هغوی لمونځ جائز نه دی لِأَنَّهُ يُنْذَرُ وَجُودُهُ ځکه چې له قرائت څخه

عاجزه کېدل نادره وي فَأَشْبَهَ الْجَنَابَةَ نو دا د جنابت په ډول سو وَلَهُ أَنْ لَا يَشْتَغَلَ لِعَلَّةِ الْعَجْزِ او د امام ابو حنيفه رحمه الله دليل دا دی چې خليفه جوړول د عاجزه کېدلو په وجه دي وَهُوَ هُنَا أَكْثَرُ او د خليفه جوړولو ضرورت دلته زيات دی وَالْعَجْزُ عَنِ الْقِرَاءَةِ غَيْرُ نَادِرٍ او له قرائت څخه عاجزه کېدل نادره نه دي فَلَا يَلْحَقُ بِالْجَنَابَةِ نو د جنابت سره به نه ملحق کيږي وَلَوْ كُنَّا وَقَدَّارًا مَا تَجَوَّزَ بِهِ الصَّلَاةُ او که امام دومره اندازه قرائت کړی وو چې په هغه سره لمونځ جائز کېدی لَا يَجُوزُ الْإِسْتِغْلَافُ بِالْإِجْمَاعِ نو خليفه جوړول په اجماع سره جائز نه دي لِعَدَمِ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ حُكْمٌ چې خليفه جوړولو ته ضرورت نسته وَأَنَّ سَبْقَهُ الْكَفَّ بِحَدِّ الشَّهَادَةِ او که لمونځ گذاره تر تشهد وروسته بې اودسه سو وَكُلُّهُ وکړي او سلام دي و وَمِنْ حُكْمِ الشَّيْءِ لِأَنَّ الشَّيْءَ وَاجِبٌ حُكْمٌ چې سلام څرځول واجب دي فَلَا بُدَّ مِنَ الشُّرُوفِ نو ځکه به اودس کول ضروري وي لِيَكُنْ لَهُ چې سلام (په اوداسه سره) اداء کړي.

اللفات: (محرم) د ماضي مجهول صيغه ده: بندېدل، منع کېدل، (عاجزه کېدل)، **(الزمر)** د اسم تفضيل صيغه ده: زيات ضروري، زيات لازم.

تفسير: په دې عبارت کې درې بېلابېلې مسئلې بيانېږي:

(۱) **اوله مسئله:** دا ده که يو امام له قرائت څخه عاجزه سو، نور قرائت يې نه سو کولای، بيا يې يو دويم سړی خپل خليفه جوړ کړی، او د املت لپاره يې رامنځته کړی، نو د امام صاحب په نېز دا صحيح دي، او د خلکو لمونځ هم جائز دی، صاحبين رحمته الله فرمايي چې دا صحيح نه دي، نو ځکه به د خلکو لمونځ هم جائز نه وي.

د صاحبينو دليل: دا دی چې داسې حالت پېښېدل ډېر شاذ او نادره دي، نو دا د جنابت د حالت سره مشابه سو، يعنې څرنگه چې جنابت د ماورده به النص په معنی سره نه دی، او د جنابت د پېښېدلو په وخت کې له سره لمونځ کول ضروري دي او خليفه جوړول صحيح نه دي، همدارنگه په دې حالت کې هم له سره لمونځ کول ضروري دي، او خليفه جوړول صحيح نه دي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې د خليفه جوړولو علت او سبب د رکن له اداء کېدلو څخه عاجزه کېدل دي (يعنې عجز دی)، او د قرآن په هېرېدلو او له قرائت څخه په عاجزه کېدلو کې دا عجز په پوره توګه سته، ځکه چې که اودس ملت سي، نو له مسجد څخه په وتلو او اودس کولو سره د دې تلافي کېدی سي، لېکن که له يو سړي څخه قرآن هېر سي، نو هېڅ ځای د دې تلافي نه سي کېدلی، نو ځکه په دې صورت کې د نورو احداثو په پرته له کي عاجزي زياته ده، نو په دې صورت کې په طريقه اولی سره خليفه جوړول صحيح دي، او کله چې خليفه جوړول صحيح دي، نو ښکاره ده چې لمونځ به هم صحيح وي.

جواب: له والقراءة څخه د صاحبينو د دليل جواب ورکوي چې هغوی وايي له قرائت څخه عاجزه کېدل نادره دي، فرمايي چې دا صورت نادره نه دی، بلکې زيات پېښېږي، نو ځکه دا نادر څرځول او د جنابت سره تړل او لمونځ فلسد په څرځول صحيح نه دي.

(۲) **دويمه مسئله:** دا ده که امام دومره اندازه قرائت کړی وو چې په هغه سره لمونځ صحيح کيږي، او بيا قرآن ځني هېر سو (يعنې له قرائت څخه عاجزه سو)، نو اوس د ده لپاره بالاتفاق خليفه جوړول صحيح نه دي، نه د امام صاحب رحمه الله

په نېز، نه د صاحبینو رَجْعَةُ الله په نېز، ځکه چې ده د ماخوږ په الصلاة په اندازه قرائت وکړی، نو اوس فرض قرائت اداء سو. او د خليفه جوړولو هيڅ ضرورت نسته، او دا خو تاسو ته هم معلومه ده چې بېله ضرورت خليفه جوړول صحيح نه دي.

که تر تشهد وروسته انسان بې اودسه سي نو څه حکم دی؟

(۳) دويمه مسئله: داده که لمونځ گزاره په آخره ناسته کي تر تشهد ويلو وروسته بې اودسه سو، نو دده لپاره حکم داسې چې ولاړ دي سي، اودس دي وکړي او سلام دي وگرځوي، ځکه چې سلام گرځول واجب دي، نو د واجب د اداء کولو لپاره اودس هم ضروري دی.

واچ قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام صاحب رَجْعَةُ الله دی، يعني که امام هسي په يو وجه له قرائت څخه عاجزه سو، نو په داسي صورت کي د بل سري مخته کول او امام جوړول صحيح دي، قال العلامة ابن الهائم رَجْعَةُ الله في

النهاية انما يجوز الاستخلاف إذا لحقه عجل أو خوف فامتنعت عليه القراءة. (فتح القدير ج ۱، ص ۳۳۴). [قول الرجاء ج ۱، ص ۱۹۵]

تر تشهد وروسته قصداً اودس ما تولى

بَابُ تَعْمِدِ الْحَدَّثِ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ او که لمونځ گزاره په دې حالت کي (تر تشهد وروسته) په قصده ځان بې اودسه کړی. **أَوْ تَكَلَّمَ** یا يې خبري وکړې **أَوْ حِيلَ حِكْمًا يُبَالِغُ فِيهِ** یا يې داسي يو کار وکړی چې د لمانځه سره منافي (مخالف) وو **تَحْتَ صَلَاتِهِ** نو د هغه لمونځ پوره سو **لَأَنَّهُ يَتَعَدَّى الْبِنَاءُ لِيُجْزِيَ الْقَائِمَ** ځکه چې د لمانځه د فلسفونکي شي د پيدا کېدلو په وجه بناء کول متعذر (مشکل) دي **لِئِنْ لَا إِهَادَةً عَلَيْهِ خَوْ** پر ده د لمانځه راگرځول (هم) نسته **لَأَنَّهُ لَمْ يَتَّقِ عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنَ الْأَرْكَانِ** ځکه چې له فرضو څخه يو فرض (هم) پر ده پاته نه دي.

اللفات: ﴿تَعَمَّدَ﴾ د تفعل د باب ماضې صيغه ده: يو کار قصداً کول، د قصد او ارادې له مخي، په نيت سره. ﴿تَكَلَّمَ﴾ دافعال د باب مصدر دی: راگرځول، دويم وار کول.

تشرېح: مسئله: داده که تر تشهد وروسته لمونځ گزاره قصداً اودس مات کړی، یا يې قصداً خبري وکړې، یا يې يو بل داسي کار وکړی کوم چې د لمانځه منافي وو، نو دده لمونځ پوره سو، دليل يې داسې چې د لمانځه د فلسفونکي شي د پيدا کېدلو په وجه خوب بناء کول مشکل سو، لېکن پر ده د لمانځه راگرځول هم نسته، ځکه چې ټوله ارکان (فرضونه) پوره سو او يو داسي رکن نسته چې پر ده پاته وي، او پاته سو تحليل او خروج بېصته (يعني په خپل فعل له لمانځه څخه وتل)، نو هغه هم په قصداً فعل سره راغله، که څه هم د سلام په لفظ سره تحليل واجب وو، لېکن په دې سره په ارکانو کي هيڅ فساد نه راغی، او د عبد الله ابن مسعود رَجْعَةُ الله حديث هم د دې تقاضا کوي (لکه څرنگه چې په هغه کي ويل سوي دي: که تر تشهد وروسته ستازره وغواړي چې ولاړ سي، نو ولاړ سه).

که تيمم کونکي په لمانځه کي اوبه وويني نو څه حکم دی؟

لَمْ يَرَأِ الْيَتِيمَ الْمَافِي صَلَاتِهِ که تيمم والا په خپل لمانځه کي اوبه وليدې **بَلَغَتْ** نو د هغه لمونځ باطل سو **وَقَدْ مَرَّ مِنْ قَبْلِ** او دا مسئله مخکي تېره سوې ده.

تشریح: فرمایي که تیمم والا په لمانځه کي دننه اوبه ولیدلې، او پر استعمال یې قادره هم وو، نو دده لمونځ باطل سو، نو دامسئله په پوره وضاحت سره په باب التیمم کي تېره سوې ده، نو ددوم ځل لپاره یې دلته نه ذکر کوو.

مسائل اثنا عشریه (یعني هغه دوولس مسئلې چي تر تشهد وروسته د بې اوده کېدلو په باره کي دي)

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَمْرًا (١) بیا که تیمم والا (متیمم) د تشهد په اندازه له کښېستلو څخه وروسته اوبه ولیدې أَوْ كَانَ مَاءً فَإِنَّكَ تَمُتُ مَذَّةً مَسْبُوحَةً [٢] یا یې پر موزو مسح کړې وه او د مسحي موده یې پوره سوه أَوْ عِلْمٌ غُلْبَةٍ بِمَعْنَى يَسِيرٍ [٣] یا یې په لږ عمل سره موزې وکښلې أَوْ كَانَ أَمْرًا فَتَعْلَمُ سُرُورًا [٤] یا اتي (نالوستی) وو او یو سورت یې زده کړی أَوْ عَرَفَ نَاقَةَ فَوَجَدَهَا [٥] یا لڅ (برېند) وو نو کالي یې پیدا کړه أَوْ مَوْبًا فَقَدَرَ عَلَى الْوُكُوفِ وَالشُّهُورِ [٦] یا په اشاره لمونځ کونکی وو نو پر رکوع او سجده قادره سو أَوْ تَدْرِكُ قَائِمَةً عَلَيْهِ قَتْلٌ هَذِي [٧] یا قضائي لمونځ په یاد ورځی کوم چي تردې مخکي دده پر ذمه واجب وو أَوْ أَخَذْتَ الْإِمَامَ الْقَارِي فَاسْتَعْلَفْتَ أَمْرًا [٨] یا قاري امام یې اودسه سو نو امي سړی یې د ځان خليفه جوړ کړی أَوْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ فِي الْقُبْرِ [٩] یا د سهار په لمانځه کي لمر لوختی أَوْ دَخَلَ وَقْتُ الْعَصْرِ [١٠] یا د ماښکر وخت داخل سو وَهَلِي الْجَهْدُ په داسي حال کي چي هغه د جمعې په لمانځه کي وو أَوْ كَانَ مَاءً مَسْبُوحًا مَذَّةً مَسْبُوحَةً [١١] یا یې پر پټی مسح کړې وه فَسَقَطَتْ عَنْ يَدِهِ او هغه د زخم ښه کېدلو په وجه ايله سوه (ليري سوه) أَوْ كَانَ صَاحِبَ عُدَّةٍ فَانْتَقَلَ عُدَّتُهُ [١٢] یا معذوره وو او عذريې ختم سو كَالْمُسْتَعَاذَةِ وَمَنْ يَنْتَعِلَهَا لکه مستحاضه ښځه او هغه چي دستحاضې په معنی وي (لکه سلسل بول والا او داسي نور) يَكَلِّتُ السَّلَاةَ أَنْ تَقُولَ أَنْ خَيِّفَهُ رَجَعَهُ اللَّهُ نو (په دې ټولو صورتونو کي) د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د هغه لمونځ باطل سو وَقَالَ تَبَتْ صَلَاتُهُ او صاحبين رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي چي لمونځ یې پوره سو وَقِيلَ الْأَصْلُ فِيهِ او ویل سوي دي چي په دې باب کي اصل قاعده داده أَنَّ الْحُرَّ وَجَرَ عَنِ السَّلَاةِ بِضَمِّ الْمَعْنَى فَرَضَ عِنْدَ أَنْ خَيِّفَهُ رَجَعَهُ اللَّهُ چي د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د لمونځ گزاره په خپل فعل له لمانځه څخه وتل فرض دي وَلَيْسَ بِفَرْضٍ عِنْدَهُمَا او د صاحبينو رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز فرض نه دي فَبَاغْتَرَا فِي هَذِهِ الْعَوَارِضِ عُدَّةً فِي هَذِهِ الْحَالَةِ نو د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز په دې حالت کي د دغه عوارضو (جدثونو) پېښېدل داسي دی كَاغْتَرَا فِيهَا فِي خِلَالِ السَّلَاةِ لکه د لمانځه په مینځ کي د دې عوارضو پېښېدل وَعِنْدَهُمَا كَاغْتَرَا فِيهَا بَعْدَ التَّسْلِيمِ او د صاحبينو رَجَعَهُ اللَّهُ په نيز (د دغه عوارضو پېښېدل داسي دی) لکه تر سلام وروسته د دې عوارضو پېښېدل لَهُمَا مَا رَوَيْنَا مِنْ حَدِيثِ ابْنِ مَسْرُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د صاحبينو دليل د ابن مسعود

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَعَهُ اللَّهُ، قال العلامة ابن عابدين رَجَعَهُ اللَّهُ في رد المحتار ج: ١، ص: ٢٢٩؛ ومن المقرر طلب الاحتياط في صحة العبادة

لنرا دمه الملکف ما وليس الاحتياط الا بقول الامام الاعظم رَجَعَهُ اللَّهُ ألما نطقهم [القول الرابع ج: ١، ص: ٩٧]

● قد مرَّ تخريجُه في حديث رقم: ٣٥، راجع.

رَحِمَهُ اللهُ حَدِيثُ دى كُوم چي مود روایت كړى وَلَهُ أَنَّهُ لَا يُكْبِتُهُ أَذَاءُ صَلَاةٍ أُخْرَى إِلَّا بِالْخُرُوجِ مِنْ هَذِهِ او دامام صاحب دليل دادى چي دلمونځ گزاره لپاره له دې لماتځه څخه دوتلو بغير دبل لمونځ اداء كول ممكن نه دي وَمَا لَا يُتَوَصَّلُ إِلَى الْفَرْضِ إِلَّا بِهِ او هر هغه شى چي له هغه څخه بغير تر فرضو پوري رسېدل ممكن نه وي يَكُونُ فَرْضًا هغه (هم) فرض وي وَمَعْنَى قَوْلِهِ تَكْتُّ او په حديث كي دنبى ﷺ ددې قول: تَكْتُّ صَلَوَتُهُ مَعْنَى: هَ قَارَبَتِ الشَّامَ (يعني) لمونځ پوره كېدلو ته نژدې سو وَالْإِسْتِخْلَافُ لَيْسَ بِفُسْهٍ او خليفه جوړول فاسدوونكي نه دي (د لماتځه لپاره) حَتَّى يَجُوزَ فِي حَقِّ الْقَارِي تَر دې چي د قاري په حق كي (خليفه جوړول) جائز دي وَإِنَّمَا الْفَسَادُ فَهَرُورَةُ حُكْمٍ شَرْعِي او د لماتځه فاسدېدل خو د يو شرعي حكم د ضرورت په وجه سره دي وَهُوَ عَدَمُ صَلَاحِيَّةِ الْإِمَامَةِ او هغه حكم (دامي سړي) د امامت صلاحيت نه لرل دي.

اللفات: ﴿اِنْقَضَ﴾ د انفعال د باب ماضي صيغه ده: ختمېدل، ﴿خَلَعَ﴾ د فتح د باب ماضي صيغه ده: كښته كېدل، ﴿غُرِبَ﴾ لځ، برېدل، ﴿مُؤَيَّسَ﴾ اشاره كونكى، ﴿عَجِزَ﴾ پټى، پلستر، ﴿بَزَرَ﴾ كېدل، د زخم جوړېدل، ﴿شَمَعَ﴾ كار، كوښښ.

تشرېح: په دې عبارت كي هغه دوولس مسئلې بيانېږي چي هغه د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته پېښي سي، او دې مسئلو ته د فقهو په اصطلاح كي مسائل اثنا عشره وايي، چي هغه دادي:

(١) تيمم كونكي لمونځ گزاره د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته اوږه وليدلې. (٢) يو سړي پر موزو مسح كړې وه او د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته يې د مسحي موده پوره سوه. (٣) يو سړي موزې په پښو كړي وې، او د تشهد په اندازه تر ناستي وروسته يې په عمل يسير يعني په معمولي غوندي عمل سره يې موزې ويستلې، عمل يسير دادى چي موزې داسي سستي وي چي د لاسو ضرورت پيدا نه سي، صرف د پښې په معمولي غوندي ښورېدلو سره موزه وخېږي. (٤) يا لمونځ گزاره امي وو، او د تشهد په اندازه تر ناستي وروسته يې د قرآن يو سورت زده كړى، صاحب د عنايې ويلي دي چي له دې څخه مراد دادى چي قرآن يې هېر سړى وو، لېكن د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته يې په يادسو، دا يې مطلب نه دى چي په دې وخت كي يې زده كړى، ځكه چي د زده كړي لپاره تعليم ضروري دي، او تعليم د لماتځه منافي فعل دى، او بعضو ويلي دي چي د سورت د زده كړي مطلب دادى چي ده پيله اختياره واوړېدى، او بغير له كوښښ څخه دده يادسو. (٥) لمونځ گزاره لځ لمونځ كوى، او د تشهد تر اندازې وروسته يې كالي پيدا كړل. (٦) يا لمونځ گزاره په اشاره سره لمونځ كوى او د تشهد تر اندازې وروسته يې پر ركوع او سجده قنبرت پيدا كړى. (٧) ياده ته د تشهد په اندازه تر ناستي وروسته قضاء سړى لمونځ وړ په يادسو، مثلاً د ماښښ په لماتځه كي د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته په ياد وړغله چي د سهار لمونځ له ده څخه قضاء سړى دى، حال دا چي د صاحب ترتيب كېدلو په وجه هغه مخكي كول پكار وو. (٨) ياد تشهد په اندازه تر ناستي وروسته قاري امام يې اودسه سو او خليفه يې امي سړى جوړ كړى. (٩) يا تشهد په اندازه له ناستي څخه وروسته د سهار لمر اوختى. (١٠) ياد تشهد په اندازه تر ناستي وروسته د مازيگر وخت داخل سو، حال دا چي داسې تر اوسه لا د جمعې په لماتځه كي وو. (١١) يادا چي لمونځ گزاره په پټۍ باندي مسح كړې وه، نو د تشهد په اندازه تر ناستي وروسته پټۍ د زخم جوړوالي په وجه ليري سوه.

(١٢) یا یو سړی معذوره وو، او د معذورینو د احکامو مطابق یې لمونځ کوی، او تر تشهد وروسته یې هډر ختم سو. لکه مستحاضه ښځه یا دې په معنی نور معذورین، د مثال په توګه سلسل بول والا، یا هغه چې هر وخت یې پزه وړني کوي او داسې نور.

دا ټوله دوولس مسئلې دي، د دې حکم دادی چې دامام اعظم رَجَنَه الله په نېز په دې ټولو صورتونو کې لمونځ باطلیږي. او د صاحبینو رَجَنَه الله په نېز په دې ټولو صورتونو کې لمونځ صحیح او پوره کیږي.

والاصل الخ او بعضي مشائخو فرمایلي دي چې په دې باب کې اصل دادی چې دامام ابو حنیفه رَجَنَه الله په نېز له لماتخه څخه وتل د لمونځ کونکي په خپل اختیار سره فرض دي، او د صاحبینو رَجَنَه الله په نېز فرض نه دي، نو د دې اصل پر بنیاد دامام ابو حنیفه رَجَنَه الله په نېز په آخري ناسته کې تر تشهد وروسته د دې عوارضو (حدثونو) راتګ کوم چې هریو جلا جلا ذکر سو داسې دی، لکه د لماتخه په مینځ کې چې راغلي وي. او د لماتخه په مینځ کې د دې عوارضو راتګ لمونځ فاسدوي، نو د تشهد په اندازه تر آخري ناستې وروسته هم د دې عوارضو راتګ لمونځ فاسدوي. او د صاحبینو رَجَنَه الله په نېز تر آخري ناستې وروسته د دې عوارضو راتګ داسې دی لکه تر سلام وروسته چې راغلي وي. او د ښکړه خبره ده چې تر سلام ګرځولو وروسته یو عارض لمونځ نه فاسدوي.

د صاحبینو دلیل: د عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه دا حدیث دی: چې رسول الله ﷺ حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ته فرمایلي وو: **قلت هذا أو فعلت هذا فقت تمت صلاتك إن شئت أنت تقوم فقم...** (یعني کله چې تا تشهد وویل. یا د تشهد په اندازه کېښستې نو ستا لمونځ پوره سو، که ته غواړې چې ولاړ سې، نو ولاړ سې!)، صاحبین په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیسي دی چې نبی ﷺ د لماتخه پوره کېدل په تشهد ویلو یا د تشهد په اندازه د ناستې سره معلق کړه. نو کوم سړی چې د لماتخه پوره والی په بل شي پوري معلق کوي، هغه له دې نص څخه مخالفت کوي. لڼه دا چې په دې مسئلو کې هم دا خبره کیږي: "چې که د تشهد په اندازه تر ناستې وروسته یعني که تر آخري ناستې وروسته دا عارض منځته راغله، او دا خبره نه کیږي چې که تر آخري ناستې مخکې راغله؟" او پر آخره ناسته خو لمونځ پوره کیږي. نو که چې پر آخره ناسته لمونځ پوره کیږي، نو تر آخري ناستې وروسته به لمونځ څرنگه باطل سي.

د امام صاحب دلیل: دادی چې لمونځ گزاره کوم لمونځ کوي د هغه لپاره له دې لماتخه څخه وتل. او په بل وخت کې د بل فرضي لماتخه کول فرض دي، او بل فرضي لمونځ تر هغه وخته نه سي اداء کېدلای تر څو چې لمونځ گزاره له دې لماتخه څخه نه ووځي، ګواکي د بل فرض اداء کول له دې فرضو څخه پر وتلو موقوف دي، او دا خبره تسلیم سوې ده چې کوم څه پر فرضو موقوف وي هغه فرض وي، نو ځکه زموږ په نېز خروج بصر (یعني د لمونځ گزاره په خپل فعل له لماتخه څخه وتل) فرض دي، او د لمونځ گزاره لپاره تر تشهد وروسته داسې کول ضروري دي، خو که هغه داسې نه وکړه، نو هغه د فرضو پر ښوونکي سو، او د فرضو په پر ښوولو سره لمونځ باطلیږي، نو ځکه دامام صاحب رَجَنَه الله په نېز که تر تشهد وروسته هم له پورتنی دوولسو عوارضو څخه یو عارض منځته راسي نو لمونځ به باطلیږي.

جواب: له ومعنی قوله تمت الخ څخه د ابن مسعود رضی الله عنه د حدیث جواب دی، د جواب حاصل دادی چې په حدیث کې تمت صلاتك په معنی سره د قاربت التمام دی، نو معنی یې داسوه: "کله چې ته تشهد ووايي نو ستا لمونځ پوره کېدلو ته نژدې سو"، د دې مثال داسې دی لکه د نبی ﷺ دا قول: من وقف بعرفته فقد تم حجه، (یعني څوک چې پر عرفته

و درېدلی، د هغه حج پوره سو، حال دا چې تر وقوف عرفات وروسته لا طواف زیارت پاته وي چې هغه فرض دی، نو دلته همدا معنی ده چې حج پوره کېدلو ته نژدې سو.

والاستخلاف الخ په دې سره د یو مقرر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې کله د تشهد په اندازې تر ناستې وروسته قاري امام بې اودسه سي، او امي سرې خليفه جوړ کړي، نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز باید د ده لمونځ فاسد نه سي، ځکه چې خليفه جوړول لمونځ نه فاسدوي، ځکه که دې بې اودسه قاري امام بل قاري خليفه جوړ کړی وای نو لمونځ به نه فاسدېدلای، نو همدارنگه دلته هم لمونځ نه فاسدېدل پکاروو.

جواب دا چې پېشکه خليفه جوړول لمونځ نه فاسدوي، همدا وجه ده چې د قاري لپاره د بل قاري خليفه جوړول جائز دي، خو په ذکر سوې مسئله کې فساد د خليفه جوړولو په وجه نه دی، بلکې د بل شي په وجه دی، او هغه بل شی د شرعي حکم ضرورت دی، او د شرعي حکم ضرورت دا دی چې کوم امي خليفه جوړ کړی سو، په هغه کې د املت صلاحيت (ورپيا) نسته، نو په امام کې د امامت د صلاحيت د نشتون په وجه لمونځ فاسدېږي، نه دا چې د خليفه جوړولو په وجه.

که امام د لمانځه په دوران کې بې اودسه سي نو څه حکم دی؟

وَمِنْ أَقْدَائِ بِإِمَامٍ اَوْ خَوْكٌ چي په امام پسي اقتداء وکړي. بَعْدَ مَا صَلَّى رُكْعَةً وروسته له دې چې امام یو رکعت کړی وي (يعني په دویم رکعت کې په امام پسي اقتداء وکړي) فَلَا تُكْذِبُ الْإِمَامُ اَوْ اِمَامٌ بې اودسه سي قَدْ قَدَّمَ اَوْ بيا امام همدغه مسبوق (چې له ده څخه یو رکعت تېر سوی دی) مخته کړي أَهْرَاقًا نو جائز دي لِوُجُودِ الْبَشَارِكَةِ الشَّخِيطَةِ ځکه چې په تحریمه کې مشارکت (ګډون) بېته وَالْأَوَّلُ لِلْإِمَامِ أَنْ يَقْدِمَ مُذَرِّغًا خو د امام لپاره غوره دا ده چې مدرک سړی (يعني هغه سړي چې ټوله رکعتونه یې نیولي وي) مخته کړي لِأَنَّهُ أَقْدَرُ عَلَى إِتْمَامِ صَلَاتِهِ ځکه چې مدرک د امام د لمانځه پر پوره کولو زیات قادره دی وَيُتِمِّنُّ لِهَذَا السَّبُوقِ أَنْ لَا يَتَقَدَّمَ اَوْ دې مسبوق لپاره مناسب دا ده چې مخته نه سي لَعَجَزَهُ عَنِ التَّحْلِيلِ ځکه چې دی له سلام ګرځولو څخه عاجزه دی.

اللفات: ﴿أَعْلَنَكَ﴾ د افعال د باب ماضي صیغه ده: اودس ماتېدل، ﴿مُدْرِكٌ﴾ هغه مقتدی چې له شروع څخه یې لمونځ نیولی وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی د امام اقتداء وکړه په داسې حال کې چې امام یو رکعت کړی وو. نو ښکاره ده چې داسې مسبوق سو، په نورو الفاظو داسې هم ویل کېدای سي چې که یو مسبوق سړی د امام اقتداء وکړه، نو امام بې اودسه سو، او مسبوق یې مخته کړی يعني مسبوق یې خپل خليفه جوړ کړی، نو دا جائز دي، ځکه چې امام لو مسبوق دواړه په تحریمه کې مشترک دي، نو د هغه خليفه جوړول هم صحيح دي. لېکن غوره دا ده چې امام یو مدرک سړی خليفه جوړ کړي، ځکه چې مدرک د امام د لمانځه پر پوره کولو زیات قدرت لري، ځکه که مسبوق خليفه جوړ کړی سي، نو مسبوق به د سلام ګرځولو لپاره بل څوک خليفه جوړوي، او ښکاره ده چې په دې صورت کې دوه ولړه خليفه جوړول راځي، او یو وار خليفه جوړول غوره دي په نسبت سره و بار بار خليفه جوړولو ته.

که مسبوق خليفه جوړ سي نو څه حکم دی؟

فَلَوْ تَقَدَّرَ بِهَا كَه (دا) مسبوق سرې مخته سو يَتَقَدَّرُ مِنْ حَيْثُ أَقْبَلَ إِلَيْهِ الْإِمَامُ نُو لَه هغه ځايه به لمونځ شروع کوي کوم ځای ته چې امام رسېدلی وو لِقِيَامِهِ مَقَامَهُ ځکه چې (اوس دا) مسبوق د امام پر ځای ولاړ دی (يعني د امام قائم مقام دی) وَإِذَا أَقْبَلَ إِلَى السَّلَامِ يَتَقَدَّرُ مَذْرَعًا او کله چې (دا مسبوق سرې) سلام ته ورسېږي نو (يو) ملرک سرې به مخته کړي يُسَلِّمُ بِهِمْ چې (دا ملرک سرې به) په قوم سره سلام وگرځوي فَلَوْ أَنَّهُ جِئَتْ أَيْمًا صَلَاةُ الْإِمَامِ فَهَقَّةً بيا که (دا) مسبوق خليفه د امام د لمانځه د پوره کولو په وخت کې قهقهه خندا وکړه أَوْ أَخَذَتْ مُتَعَدِّيًا يا يې قصداً ځان يې اودسه کړی أَوْ تَكَلَّمَ يا يې خبرې وکړې أَوْ خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ يا له مسجد څخه ووتی فَسَدَتْ صَلَاتُهُ نو دده لمونځ فاسد سو وَصَلَاةُ الْقَوْمِ تَامَةٌ او د مقتديانو لمونځ پوره سو لَأَنَّ الْفُسَادَ فِي حَقِّهِ وَجَدَلِي خِلَالِ الصَّلَاةِ ځکه چې فاسدونکي شی د مسبوق په حق کې د لمانځه په دوران کې واقع سو وَلِي حَقِّهِمْ بَعْدَ تَامِ أَزْكَائِهَا او د مقتديانو په حق کې د لمانځه د اړکانو تر پوره کېدلو وروسته (واقع سو) وَالْإِمَامُ الْأَوَّلُ إِنْ كَانَ قَدْ تَمَّ لَا تَقْسُدُ صَلَاتُهُ او که اول امام (له لمانځه څخه) فارغ سوی وو نو د هغه لمونځ نه فاسديږي وَإِنْ لَمْ يَتَمَّ تَقْسُدُ او که نه وو فارغ سوی نو د هغه لمونځ (هم) فاسديږي وَهُوَ الْأَخْبَرُ همدا زياته صحيح ده.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که بې اودسه امام خپل خليفه يو مسبوق مقتدی جوړ کړی، نو دا مسبوق دي له هغه ځايه څخه لمونځ شروع کړي تر کومه ځايه چې امام رسېدلی وي، ځکه چې دی د امام قائم مقام دی، او کله چې مسبوق لمونځ پوره کړي او تر سلام ګرځولو پوري ورسېږي، نو په خپله دي شاته سي، او يو ملرک دي رامنځته کړي، دې لپاره چې هغه په مقتديانو سلام وگرځوي او د دوی لمونځ ور پوره کړي، او مسبوق خليفه به ملرک په دې وجه مخته کوي ځکه چې مسبوق په خپله له سلام ګرځولو څخه عاجزه دی، ځکه چې تر اوسه پر ده يو رکعت لا پاته دی، نو له داسې سرې څخه دي مرسته طلب کړي چې هغه د سلام قدرت لري.

فلو أنه حين الخ او که صورت داسې سو چې کله مسبوق خليفه د امام لمونځ پوره کړی، نو قهقهه خندا يې وکړه، يا يې قصداً اودس مات کړی، يا يې خبرې وکړې، يا له مسجد څخه ووتی، نو په دې صورتونو کې د مسبوق خليفه لمونځ په خپله فاسد سو، همدارنگه که په مقتديانو کې يو مسبوق وو، نو د هغه لمونځ هم فاسد سو، او د پاته مقتديانو لمونځ پوره سو، په دې شرط چې د مقتديان له اوله څخه تر آخره پوري د امام سره شریک سوي وي.

دليل: دا دی چې د لمانځه فاسدونکي شی د مسبوق په حق کې د لمانځه په مینځ کې راغلی، او د مقتديانو په حق کې د ټولو اړکانو تر پوره کېدلو وروسته راغلی، او دا خبره تسليم سوې ده چې د لمانځه په مینځ کې د فساد شي راتلل لمونځ فاسدوي، لېکن د اړکانو تر پوره کېدلو وروسته لمونځ نه فاسدوي.

والإمام الاول الخ پاته سو اول امام نو د هغه دوه حالتونه دي نو که هغه اودس کړی وو او په لمانځه کې شریک سوی وو، او دویم امام سره يې خپل لمونځ پوره کړی وو نو د هغه لمونځ هم پوره سو، لېکن که هغه د دویم امام سره لمونځ پوره کړی نه وو، نو په دې صورت کې صحيح دا ده چې د هغه لمونځ هم فاسديږي، ځکه چې هغه د دویم امام يعني د مسبوق

مقتدي دی، او څرنگه چې د مسبوق لمونځ فاسد سوی دی، نو ځکه به د هغه لمونځ هم فاسدېږي، صاحب د هدایې په اسم وریلو سره د ابو حفص له هغه روایت څخه احتراز کړی دی چې په هغه کې د اول امام لمونځ فاسد نه بلکې صحیح څرځول سوی دی.

که امام نو تشهد وروسته لمونځ فاسد کړي نو د مسبوق د لماتځه حکم

فَإِنْ لَمْ يُخْبِرْهُ الْإِمَامُ الْأَوَّلُ (لېکن) که اول امام به اودسه نه سو وَاَمَّا كَذَرُ الشَّهِادَةِ د تشهد په اندازه کېنېستی ثُمَّ قَهَقَهُ أَوْ أَحَدَكَ مَعْتَدًا بِيَايِهِ قَهَقَهُ خَلَا وَكَرِهَ يَايِهِ قَصْدًا خَانَ بِهِ اودسه کړی فَسَدَتْ صَلَاةُ الَّذِي لَمْ يَذَرِكْ أَوَّلَ صَلَاتِهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ نو د امام اعظم رحمه الله په نیز د هغه سري لمونځ فاسدېږي چې د لماتځه اوله حصه يې نېولې نه وي (يعني د مسبوق لمونځ فاسدېږي) وَقَالَ: لَا تَفْسُدُ او صاحبين رحمته الله فرمايي: چې لمونځ يې نه فاسدېږي وَإِنْ تَكَلَّمَ أَوْ خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ او که امام خبري وکړې يا له مسجد څخه ووتی لَمْ تَفْسُدْ قَوْلُهُمْ جَمِيعًا نو لمونځ نه فاسدېږي په اتفاق سره د دې ټولو عالمانو لَمَّا أَنَّ صَلَاةَ الْبُقْعَتَيْنِ بِنَاءٌ عَلَى صَلَاةِ الْإِمَامِ د صاحبينو رحمته الله دليل دا دی چې د مقتدي لمونځ د امام پر لماتځه بني دی جَوَازًا وَكَسَادًا د جواز او فساد دولو په اعتبار سره وَلَمْ تَفْسُدْ صَلَاةُ الْإِمَامِ او د امام لمونځ نه دي فاسد سوی فَكَذَا صَلَاتُهُ هَمْلَانِگه به د مقتدي لمونځ هم (فاسد نه وي) وَصَارَ كَالسَّلَامِ وَالْحُكْلَامِ او دا د سلام او خبرو په څير سو (يعني لکه څرنگه چې تر تشهد وروسته د امام په خبرو او سلام څرځولو سره د مسبوق لمونځ نه فاسدېږي، هملانگه په ذکر سوي مسئله کې هم د هغه لمونځ نه فاسدېږي) وَلَهُ أَنْ الْقَهَقَهُ مُفْسِدًا لِلْجُزْءِ الَّذِي يَلَاغِيهِ مِنْ صَلَاةِ الْإِمَامِ او د امام صاحب رحمه الله دليل دا دی چې قهقهه د هغه جزء لپاره فاسدونکې ده کوم چې د امام د لماتځه سره متصل وي (يعني قهقهه چې په کومه حصه کې هم واقع سي نو د امام د لماتځه هغه حصه وروندوي) فَيَفْسُدُ مِثْلُهُ مِنْ صَلَاةِ الْبُقْعَتَيْنِ نو د دغه جزء په شان به د مقتدي د لماتځه جزء هم فاسدېږي غَيْرَ أَنَّ الْإِمَامَ لَا يَخْتَارُ إِلَى الْبِنَاءِ لېکن امام بناء ته ضرورت نه لري (د فرائضو د پوره کېدلو په وجه) وَالْمُسْبِقُ يَخْتَارُ إِلَيْهِ او مسبوق بناء ته ضرورت لري (ولته پر فاسد لمونځ بناء کوي) وَالْبِنَاءُ عَلَى الْقَائِدِ قَائِدٌ او پر فاسد شي بناء کول (هم) فاسد وي بِخِلَافِ السَّلَامِ لِأَنَّهُ مُنْهٍ په خلاف د سلام ځکه چې هغه د لماتځه پوره کونکی دی وَالْكَلَامُ مِنْ مَعْنَاهُ او خبري هم د سلام په معنی سره دي وَيَنْتَقِضُ وَهُوَ الْإِمَامُ او د امام لودس ماتېږي لِيُجُودَ الْقَهَقَةُ فِي حُرْمَةِ الصَّلَاةِ د لماتځه په حرمت کې د قهقهه خندا راتللو په وجه.

اللفات: ﴿يَلَاغِي﴾ د مفاعلي باب مضارع ده: يو ځای کېدل، (متصل کېدل)، ﴿يَنْتَقِضُ﴾ د افتعال باب مضارع ده: ماتېدل له نقص څخه دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي خلکو ته لمونځ ورکوي، او په مقتديانو کې مسبوق او مدرک یعني هر ډول خلک وه، او په اولو رکعتو کې خو د امام اودس مات نه سو، لېکن په آخره ناسته کې د تشهد په اندازه تر کنېستنلو وروسته امام په زوره وخنډل یعني قهقهه خندا یې وکړه، او قصداً یې اودس مات کړی، نو په دې صورت کې د امام صاحب رَجَه الله په نېز په مقتديانو کې د هغو خلکو لمونځ فاسدېږي کوم چې مسبوق دي، او د صاحبینو رَجَه الله په نېز نه فاسدېږي، خو د مدرک مقتديانو لمونځ بالاتفاق صحیح دی، همدارنګه که امام ته له قهقهې څخه علاوه بل عارض ور پېښ سو، د مثال په توګه خبرې یې وکړې، یا له مسجد څخه ووتی، نو بالاتفاق د هیچا لمونځ هم نه فاسدېږي، نه د مدرک مقتديانو او نه د مسبوق مقتديانو.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې د مقتدي لمونځ هغه که مدرک وي او که مسبوق د جواز او فساد په اعتبار سره د امام پر لمانځه مېني او موقوف دی، او په ذکر سوې مسئله کې چې څرنګه د امام لمونځ فاسد سوی نه دی، همدارنګه به د مقتديانو لمونځ هم نه فاسدېږي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې دا ښکاره خبره ده چې په قهقهه سره لمونځ فاسدېږي، او چې د لمانځه د هر جزء سره قهقهه متصله سي هغه جزء فاسدېږي، او څرنګه چې د مقتديانو لمونځ د صحت او فساد په اعتبار سره د امام پر لمانځه موقوف دی، نو قهقهه چې د امام د لمانځه کوم جزء ور فاسد کړي د مقتديانو د لمانځه هم هغه جزء ور فاسدوي، او څرنګه چې په ذکر سوې مسئله کې قهقهه په آخره ناسته کې تر تشهد وروسته پېښه سوې ده، نو د امام او د مدرک مقتديانو پر لمانځه به د دې قهقهې هیڅ اثر نه وي، ځکه چې په آخره ناسته کې د تشهد په اندازه کنېستنل د لمانځه آخري رکن دی، او قهقهه د آخري رکن تر اداء کېدلو وروسته پېښه سوې ده، نو ځکه به دا قهقهه د امام او مدرک مقتديانو اصل لمونځ نه فاسدوي، ځکه چې په آخره ناسته کې د تشهد په اندازه تر کنېستنلو وروسته د دوی لمونځ پوره سو، لېکن دا قهقهه به د مسبوقيو لمونځ فاسدوي، ځکه چې د مسبوق والي په وجه د دوی لمونځ تر اوسه لانه دي پوره سوي، بلکې پر دې لمانځه نور پاته سوی لمونځ بناء کوي، او څرنګه چې د دوی په حق کې د لمانځه دا جزء فاسد سوی دی، نو ځکه به د دوی ټوله لمونځ فاسد وي، ځکه چې پر فاسد لمونځ بناء کول صحیح نه دي، د دې په خلاف د امام او د مدرک مقتديانو لمونځ صحیح دی، ځکه چې د امام او مدرک لپاره د بناء کولو هیڅ ضرورت نسته.

بخلاف السلام الخ فرمائي چې د سلام او خبرو (کلام) مسئله جلا ده د قهقهې او د قصداً حدث له مسئلې څخه، ځکه چې السلام علیکم لمونځ نه دی بلکې د لمانځه پوره کونکی لفظ دی، یعني د سلام په ذریعه لمونځ پوره کېږي، او څرنګه چې د سلام په ډول کلام هم خطاب دی، نو ځکه به کلام هم د سلام په معنی کې وي، نو نه به په سلام سره لمونځ فاسدېږي او نه په کلام سره، او بیا د دواړو پر قهقهه او حدث قیاسول هم صحیح نه دي، ځکه چې موږ ښوولي دي چې قهقهه او داسې نور لمونځ فاسدونکي دي او سلام او داسې نور د لمانځه پوره کونکي دي.

وينتقض الخ د دې حاصل دا دی چې د امام صاحب او طرفینو رَجَه الله په نېز په ذکر سوې مسئله کې خو د امام لمونځ نه فاسدېږي، ځکه چې دا قهقهه د لمانځه د ازکاتو له بشپړ تیا څخه وروسته راغلې ده، خو د دوی په نېز د امام اودس ماتېږي، او هغه ته دراروان لمانځه لپاره د نوي اودس کول ضروري دي، ځکه چې د هغه دا قهقهه د لمانځه په حرمت کې راغله، او د لمانځه په حرمت کې راتلونکې قهقهه اودس ماتوي، د لمانځه د حرمت مطلب دا دی، چې دا قهقهه په داسې وخت کې راغله چې د لمانځه ختمېدلو ته لا دومره وخت پاته وو، چې په هغه کې قهقهه او داسې نور شيان حرام وه، یعني څرنګه چې تر اوسه صرف تشهد پوره سوی وو، سلام نه وو گرځول سوی، نو ځکه دا قهقهه اوس صحیح نه وه، د

دې په خلاف امام زفر رحمه الله فرمايي: چي شرنګه په ذکر سوې مسئله کي د امام لمونځ صحيح دی، همدارنګه د هغه اودس هم پاته دی. ځکه چي د امام زفر رحمه الله په نېز قاعده داده چي اُن کُل قهقهه توجب إعادة الصلاة توجب الوضوء، وما لا فلا، يعني دده په نېز چي کومه خندا د لمانځه د راګرځولو سبب وي هغه خندا د اودس لپاره فاسدو نکې هم ده، او په ذکر سوې مسئله کي چي شرنګه ددې قهقهې په سبب لمونځ نه راګرځول کېږي، نو ځکه به اودس هم نه فاسدوي. (منه ١١٤، ص ٢٠١)

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام صاحب رحمه الله دی. قال العلامة عبيد الله بن مسعود بن تاج الشريعة رحمه الله وهكذا قهقهة الامام وحديثه عمدا صلوة المسبوق أي يبطل بعد التشهد صلوة المسبوق لوقوعه في خلال صلوته. (شرح الوقاية ١١٤، ص ١٨٩). (القول الرابع ج ١، ص ٩٨٠)

که د لمانځه په یو رکن کي انسان بې اودسه سي نو هغه رکن به راګرځول کېږي، که نه؟

وَمَنْ أَحْدَثَ أَوْ كُومَ سَرَىٰ بِيٍّ أَوْ دَسَ سَوِيٍّ فِي رُكُوعِهِ أَوْ سُجُودِهِ بِخَلِيلِهِ رُكُوعٍ يَأْسُجِدُهُ كِي تَوَسَّطَ وَتَبَيَّنَ نُو هُفَ دِي
اودس وکړي او د لمانځه بڼه دي وکړي وَلَا يَغْتَلِ بِأَلْقَى أَحْدَثَ فِيهَا او هغه رکن (يعني رُكُوع او سجده) دي نه شماري
 چي په هغه کي بې اودسه سوی وي لَأَنَّ إِشْمَامَ الرُّكْنِ بِالْإِتِّقَالِ ځکه چي رکن په نقل کېدلو سره پوره کېږي وَمَنْ
الْحَدِيثُ لَا يَتَحَقَّقُ او د حدث په وجه انتقال ثابت نه سو فَلَا بُدَّ مِنَ الْإِعَادَةِ نو ځکه د رکن راګرځول ضروري دي وَلَوْ
كَانَ إِشْمَامًا او که دا بې اودسه امام وو فَقَدْ غَلَبَ او بل سري بې مخته کړی (يعني خليفه يې جوړ کړی) دَامَ الْقَدْرُ عَلَى
الرُّكُومِ نو مخته کړی سوی (خليفه) دي پر رُكُوع دوام وکړي لَأَنَّهُ يُبَيِّنُ الْإِشْمَامَ بِالْإِسْتِدَامَةِ ځکه چي د خليفه
 لپاره په دوام سره د رُكُوع پوره کول ممکن دي.

اللغات: ﴿لَا يَحْتَدُّ﴾ د افتعال د باب نفی صیغه ده؛ شمارل، ﴿دَامَ﴾ د نصر د باب ماضی ده؛ پاته کېدل، همېشټوب.

﴿فَقَدْ غَلَبَ﴾ کوم یو چي مخکي سوی وي (مراد ځني خليفه دی)، ﴿إِسْتِدَامَةً﴾ پاته کېدل، همېشټوب.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سري په رُكُوع یا سجده کي بې اودسه سو، نو د هغه لپاره حکم دا دی چي اودس دي وکړي او پر لمانځه دي بڼه وکړي، او په کومه رُكُوع یا سجده يعني په کوم رکن کي چي بې اودسه سوی وو، هغه دي پوره نه شماري، بلکي د بڼه کولو په وخت کي دي هغه را وګرځوي، ځکه چي یو رکن هغه وخت پوره کېږي چي کله بل رکن ته منتقل سي، او د بې اودسې (حدث) په وخت کي د بل رکن و طرف ته منتقل کېدل ممکن نه دي، ځکه شرنګه چي د رکن د اداء کولو لپاره طهارت شرط دی، همدارنګه دویم رکن ته د انتقال لپاره هم طهارت شرط دی، لو د حدث په وجه سره طهارت ختم سوی دی، همدلته وجه ده چي په کوم رکن کي حدث راسي، د هغه رکن راګرځول به ضروري وي.

د لورکان اماماً الخ ددې حاصل دا دی چي که دا سري امام وو او په رُكُوع کي بې اودسه سو، لویا يې په ټيټه (يعني په رُكُوع کي دننه) بل مقتدي خليفه جوړ کړی، نو ددې خليفه لپاره له شروع څخه د رُكُوع کولو ضرورت نسته، بلکي د رُكُوع په اتلازه دي په همدغه رُكُوع کي پاته سي، دليل يې دا دی چي په کوم رکن کي چي دوام کېږي لو د هغه د اداء کولو لپاره څه وخت پکار وي، په هغه کي پاته کېدلو او استقامت ته د اشاء حکم ور کول کېږي، (يعني که لمونځ کونکی

په هغه ركن كي پاته سي اوله شروع څخه يې نه راوگرځوي نو دا حكم به كيږي چي لمونځ كونكي دا ركن له شروع څخه كړي دي، نو دلته هم د خليفه لپاره په استقامت او پاته كېدلو سره د ركوع پوره كول ممكن دي، نو ځكه وويل سوه چي هغه دي په ركوع د ركوع په ائدله پاته سي، له شروع څخه د ركوع كولو هيڅ ضرورت نسته.

د لمانځه په اركانو كي د ترتيب هېرېدلو حكم

(او د دي د بېلابېلو صورتونو بيان)

وَكُنْتُ كَمُؤَدِّكُمْ وَهُوَ رَأْسُكُمْ أَوْ سَاجِدٌ أَوْ كَهَلْمُونِخْ كَزَارْتِه د ركوع يا سجدې په حالت كي په ياد ورغله أَلْ عَلَيْكَ سَجْدَةً چي پر ده يوه سجدې پاته وه فَأَنظِرْ مِنْ رُكُوعِهِ نو هغه له ركوع څخه د سجدې د قضاء واپرلو لپاره تيت سو او رَفَعَهُ رَأْسَهُ مِنْ سُجُودِهِ يا يې خپل سر له سجدې څخه پورته كړي فَسَجَدَهَا او قضاء سوې سجدې يې وكړه يُعْمِدُ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ نو ركوع او سجدې به راگرځوي وَهَذَا بَيَانُ الْأَوَّلَى او دا بيان د افضيلت (اولويت) دي لِتَقْتَمَ أَفْعَالُ الصَّلَاةِ مَرْتَبَةً بِالتَّحْدِثِ الْمُسْتَكِينِ دې لپاره چي تر خپل وسه (او طاقت) د لمانځه افعال په ترتيب سره اداء سي فَإِنْ كُنْ يُعْمِدُ أَجْزَاءَهُ او كه ركوع يا سجدې يې نه را وگرځوله نو دا هم ده لپاره جائز دي لَأَنَّ التَّوَسُّطَ فِي أَفْعَالِ الصَّلَاةِ لَيْسَ بِشَيْءٍ ځكه چي د لمانځه په افعالو كي ترتيب شرط نه دي وَلَأَنَّ الْإِسْتِقَالَ مَعَ الطَّهَارَةِ شَرْطٌ او ځكه چي په اودمه سره منتقل كېدل شرط دي وَقَدْ وَجَدَ او هغه پيدا سوه (يعني هغه دلته سته) وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ يُلْزَمُهُ إِعَادَةُ الرُّكُوعِ او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دي چي پر دې لمونځ گزاره د ركوع او سجدې راگرځول ضروري دي لَأَنَّ الْقَوْمَةَ فَرَضٌ ځكه چي امام ابو يوسف رحمه الله په نېز قومه فرض ده.

اللغات: ﴿كَلَامُكَ﴾ د تفصيل د باب ماضي ده: په يادېدل، په ياد راتلل، **﴿الْعَمَلُ﴾** د انفعال د باب ماضي ده: كېږدل، تېټېدل، كېسته كېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دي كه لمونځ گزار ته د ركوع په وخت كي دا په ياد ورغله چي پر ده مخكي د تلاوت سجدې يا يوبله سجدې پاته وه، يا د سجدې په حالت كي په ياد ورغله چي پر ده بله سجدې پاته وي، نو د ركوع يا د سجدې په حالت كي يې سر تيت كړي او قضائي سجدې يې راوگرځول، نو دده قضائي سجدې خو صحيح سوه، لېكن په كومه ركوع يا سجدې كي چي يې قضائي سجدې وكړه، هغه ركوع او سجدې به راگرځوي، او دا راگرځول غوره او مستحب دي، د دې لپاره چي حتی الامكان افعال په ترتيب سره اداء سي، او له ركوع او سجدې څخه قضائي سجدې مخكي كول ممكن دي، نو ځكه به دهغې مخكي كول غوره وي.

وَأَنْ لَمْ يُعْمِدْ خو كه ركوع او سجدې يې نه را وگرځول، نو بيا هم صحيح ده، ځكه چي په كومه ركوع او سجدې كي چي قضائي سجدې په ياد ورغلي وي هغه ركوع او سجدې خو په حقيقت كي سوې ده، خو راگرځول يې صرف د ترتيب په

• القول الرابع: قول الطرفين، قال العلامة عبيد الله بن مسعود رحمه الله: وإن تذكر في ركوع أو سجدة أنه ترك سجدة هو في الركعة الأولى فمضاهيها لا يجب عليه إعادة الركوع أو السجدة الذي تذكره فيه لكن إن أعاد أن يكون مضاهيها، شرح الوفاة ج: ١١، ١٦٢. [انقول لراسع ج: ١١، ص: ١٩١]

وجه دي، لېکن څرنګه چې د لمانځه په افعالو کې ترتیب شرط نه دی. نو ځکه که په افعالو کې ترتیب رانه سي نو په لمانځه کې هيڅ فرق نه راځي.

دلیل: په افعالو کې د ترتیب د نه شرط کېدلو دلیل دا دی چې مسبوق (هغه سړی چې څه لمونځ ځني تېر سوی وي)، هغه خپل لمونځ له هغه ځایه شروع کوي له کوم ځای څخه چې امام ونیسي. بیا د امام تر سلام ګرځولو وروسته پاته سوی لمونځ راګرځوي، ګواکي مسبوق آخري لمونځ اول اداء کوي او اول لمونځ وروسته اداء کوي. نو که ترتیب شرط وای نو د مسبوق لپاره به د جماعت د عذر په وجه د ترتیب پرېښودل جائز نه وای.

و عن ابن يوسف الفرمانيّ جي د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز که لمونځ گزاره په رکوع کې وو، او په رکوع کې قضائي سجدې په یاد ورغله، بیا بغیر له دې څخه چې له رکوع څخه سر راپورته کړي د دې قضائي سجدې د اداء کولو لپاره تېټ او منتقل سو، نو په دې صورت کې پر ده د دې رکوع راګرځول ضروري دي، ځکه چې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز له رکوع څخه سر راپورته کول او قومه کول فرض دي. نو لمونځ گزاره چې کله سیده سجدې ته ولاړی سړی راپورته نه کړی، نو هغه دا فرض پرېښوی، او رکوع یې اداء نه سوه، نو ځکه به پر ده د دې رکوع راګرځول ضروري یې.

که د امام شاته صرف یو مقتدی وي او امام یې اودسه سي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَفْرَجَلًا وَاحِدًا او که یو چایوه سړي ته لمونځ ورکوي (یعني مقتدی یې صرف یو وو) فَلَا حُدُودَ وَخَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ نو بیا دغه لمونځ ورکونکی (یعني امام) یې اودسه سو او له مسجد څخه ووتی فَالْتَأَمُّوا أَمَامَ نو مقتدی امام دی قَوَى أَوَّلَهُمْ يَوْمَ هغه که اول امام دده د امامت نیت کړی وي او که نه وي لِيَأْتِيَهُ مِنَ صَلَاةِ الْحَكَمَةِ ځکه چې په دې کې د لمانځه ساتنه ده وَتَغْيِيْنُ الْأَوَّلِ لِقَطْعِ الْمَرْحَلَةِ او د اول امام لپاره (د یو سړي) متعین کول د مزاحمت (خند او ابتشار) د مخنیوي لپاره دي وَلَا مَرْحَلَةَ هُنَا ولته هيڅ مزاحمت نسته وَرَبُّهُ الْأَوَّلُ صَلَاتُهُ مَقْتَدِيًا بِالشَّانِ او اول امام به خپل لمونځ پوره کوي د دویم (امام) په اقتد کولو سره (یعني اول امام دي تر لوس کولو وروست دویم امام مقتدي جوړ سي او خپل لمونځ دي پوره کړي) كَمَا إِذَا اسْتَخْلَفَهُ حَقِيقَةً لکه په هغه صورت کې چې کله یې حقیقتاً دویم امام خلیفه جوړ کړی وي وَلَوْ لَمْ يَكُنْ عَقْلُهُ إِلَّا صَبِيًّا أَوْ امْرَأًا او که د بې اودسه امام شاته صرف کوچنی یا ښځه وه فَلَمْ تَقْسُدْ صَلَاتَهُ نو یو قول دا دی چې د امام لمونځ فاسد یې نشي خلاص لَا يَسْتَخْلَفُ مَنْ لَا يَصْلَحُ لِلْإِمَامَةِ د هغه چا د خلیفه جوړېدلو په وجه چې هغه د امامت صلاحیت (وړتیا) نه لري وَقِيلَ لَا تَقْسُدُوا او بل قول دا دی چې د بې اودسه امام لمونځ نه فاسد یې لَأَنَّهُ لَمْ يُوْجِدْ إِلَّا يَسْتَخْلَفُ قَسْدًا ځکه چې قصداً د خلیفه جوړول نه دي راغلي (یعني امام په خپل قصد سره ښځه یا کوچنی د امامت لپاره نه دي مخته کړي) وَهُوَ لَا يَصْلَحُ لِلْإِمَامَةِ او (په خپله) دا (کوچنی او ښځه) د امامت صلاحیت نه لري.

اللغات: ﴿اَفْرَجًا﴾ د نصر د باب ماضي ده: امامت کول، لمونځ ورکول، ﴿مَقْتَدِيًا﴾ مقتدی، ﴿صَبِيًّا﴾ ساتنه، د غورځونه.

حفاظت، ﴿مَرْحَلَةً﴾ خند، ستونزه.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یوه سړي د بل سړي امامت وکړی، (یعني له امام څخه مسوا صرف یو مقتدی وو) بیا امام یې اودسه سو، او له مسجد څخه ووتی، نو د هغه پر ځای مقتدی په خپله امام ګرځي، برابر خبره ده که لول امام د

ده د خلافت نیت کړی وي، که نه وي، خو په دې شرط چې دی دامامت اهل (لا ټټی) وي. (په دې عبارت کې دا احتمال هم سته چې مقتدي د خليفه کېدلو نیت کړی وي، که نه وي).

دلیل: دا دی چې په دې صورت کې يعني د مقتدي په امام کېدلو کې د مقتدي د لمانځه ساتنه او محافظت دی، ځکه ی مختدی امام نه کړی سي نو دامامت ځای به خالي پاته سي، او کله چې دامامت ځای له امام څخه خالي سي نو د مقتدي لمونځ فاسدېږي، نو ځکه موږ وویل چې په ذکر سوي صورت کې مقتدي په خپله امام ګرځي.

وتعین الال الخ له دې ځایه دیو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې د مقتدي په خپله امام جوړېدل موږ نه منو، ځکه د بې اودسه کېدلو په وخت کې دا دویم سړی (مقتدی) هغه وخت امام جوړېږي چې کله د اول امام له طرفه د ده تعیین وسي، او دلته تعیین نه دي سوی، نو ځکه موږ د ده امامت نه منو.

جواب: صاحب د هدایې د دې جواب ورکوي چې وروره! تعین هلته کېږي چې هلته له امام څخه ماسوا مقتدی یو نه وي بلکې ډېر وي، د دې لپاره چې په مقتدیانو کې انتشار او خنډ را نه سي (يعني د یو زړه به خواږي چې زه مخته سم ټولېدل زړه به خواږي چې زه مخته سم، یا دا چې میځو که به هم نه مخته کېږي نو له دې کبله به کرکچ او انتشار پیدا سي). او څرنگه چې په ذکر سوي مسئله کې صرف یو مقتدی دی، نو معلومه ده چې میځ کرکچ او انتشار نه پیدا کېږي، نو ځکه دلته د تعیین ضرورت نشته، او بې له تعیین په اتوماتیک توګه سره مقتدی امام جوړېږي، نو کله چې دا سړی په خپله امام جوړ سو، نو اول امام به اودس وکړي، او په دې امام پسي به اقتداء وکړي او خپل لمونځ به پوره کړي، لکه څرنگه چې په هغه صورت کې به یې هم د دې امام اقتداء کولای کله چې یې دی حقیقتاً خليفه جوړ کړی وای.

دلولم یکن الخ فرمایي که د بې اودسه امام شاته نابالغه کوچنی یا بنځه وه، بل څوک نه وو، نو په دې باره کې د مشائخو اختلاف دی، د بعضو خیال دا دی چې دامام لمونځ فاسدېږي، ځکه چې ده هغه انسان خليفه جوړ کړی کوم چې دامامت اهل او لایق نه دی، نو کله چې کوچنی یا بنځه دامامت لپاره که څه هم حکماً متعین کړل سوه، نو بې اودسه امام د دوی اقتداء کونکی سو، او قاعده دا ده چې کوم سړی داسې انسان اقتداء کوي چې هغه دامامت اهل نه وي، نو دهغه لمونځ فاسدېږي، او بعضو مشائخو ويلي دي چې د هغه لمونځ نه فاسدېږي، ځکه چې د لمانځه فاسدېدل خو د مقتدي پر خليفه کېدلو موقوف دي، او هغه دلته نشته، ځکه چې خليفه جوړول به حقیقه وي یا حکماً، او دلته له دواړو څخه یو هم نشته، حقیقه خو ځکه نشته چې دې امام خو قصداً څوک خليفه نه دي جوړ کړی، او حکماً ځکه نشته چې کوچنی یا بنځه دامامت صلاحیت او لیاقت نه لري، نو کله چې په دې دواړو کې دامامت صلاحیت نشته، نو حکماً هم نه سي خليفه کېدلای، نو کله چې نه حقیقه خليفه کېدل ثابت سوه او نه حکماً نو د بې اودسه امام لمونځ به هم فسد نه وي ځکه چې دامام د لمانځه فاسدېدل د مقتدي په خليفه کېدلو باتدي مبني دي، والله اعلم بالصواب.

بَابُ مَا يُفْسِدُ الصَّلَاةَ وَمَا يُكْرَهُ فِيهَا

(دا) باب د هغه شیانو (په بیان کي) دی چي لمونځ فاسدوي او د
هغه شیانو (په بیان کي) دی چي په لمانځه کي مکروه دي

تشریح: صاحب د کتاب په دې باب کي هم د لمانځه عوارض بیانوي، او تر دې مخکي یې هم عوارض بیان کړل، لېکن مخکي د هغه عوارضو بیان وو کوم چي غیر اختیاري او آسماني وه، او لوس هغه عوارض بیانوي کوم چي اختیاري او کسبي دي، او څرنګه چي غیر اختیاري عوارض د اختیاري عوارضو په پرتله کي زیات معروف او مشهور دي او زیات واقع کېدونکي دي، نو ځکه یې هغه مخکي بیان کړه. اوس اختیاري عوارض بیانوي.

په لمانځه کي په خبرو سره د لمانځه د باطلېدو حکم

وَمَنْ تَكَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ عَامِدًا أَوْ سَاهِيًا أَوْ جَا حِي قَصْدًا يَأْ بِه هِرَه سِرَه پَه خپل لمانځه کي خبري وکړي يَكَلَّمَ صَلَاتُهُ نَوَد
هغه لمونځ باطل سو ځلًا لِلشَّاهِدِينَ رَجَعَهُ اللَّهُ إِلَى الْخَطَا وَالنِّسْيَانِ په خطا او هېره کي د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ اختلاف
دی وَمَقَرُّهُ الْحَدِيثُ الْمُتَعَرِّفُ * د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ دليل (هغه) مشهوره حديث دی وَلَنَا: قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ * او زموږ دليل دا دی: چي نبي ﷺ فرمايلي دي إِنْ صَلَّيْنَا هَذِهِ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ يَهْ لَه شكه
زموږ په دې لمانځه کي د خلکو خبري صحيح نه دي وَأَشَاءُ الشَّيْبَانِ وَالشُّهْلِيلُ وَرَقَاءُ الْقُرْآنِ (بلکي) دا خو صرف
تسبيح، تهليل او قرائت دی وَمَا زَوَّاهُ مَحْمُودٌ عَلَى رَفْعِ الْإِثْمِ او کوم حديث چي امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ روايت کړی دی
هغه د گناه په پورته کېدلو حمل سوی دی بِخِلَافِ السَّلَامِ سَاهِيًا په خلاف په هېره سره د سلام گرځولو لَأَنَّهُ مِنْ
الْأَذْكَارِ ځکه چي سلام له ذکر ونو څخه دی فَيُعْتَبَرُ ذِكْرَانِ فِي حَالَةِ النِّسْيَانِ نو ځکه به د هيري په حالت کي سلام ذکر
گرځول کيږي وَكَلَامَانِ فِي حَالَةِ الشُّكِّ او د قصد په حالت کي به سلام خبري گرځول کيږي لِإِنِّيهِ مِنْ كَلَامِ الْخَطَا
ځکه چي په السلام عليکم کي كاف د خطاب دی.

اللفات: «سَاهِي» هېروونکی، «مَقَرُّ» پناه ځای، مراد ځني دليل دی، «تَكَلَّمَ» کلمه ويل (يعني لا به إلا الله ويل)،

«نَسِيَ» هېره، له ياده وخته.

تشریح: سهو ويل کيږي له قوت مدرکه څخه د يو صورت زاتلېدل، نو نسيان ويل کيږي له قوت حافظه څخه د يو صورت زاتلېدل، تر دې چي د کسب جديد (دوباره يادولو) احتياج پېښ سي، نو خطا د هغه چي صورت خو پاته وي

* أخرجه ابن ماجة في كتاب الطلاق، باب طلاق للكره، حديث رقم: ٢٠٢٥.

* أخرجه مسلم في كتاب المساجد باب تحريم الكلام، في الصلاة، حديث رقم: ٢٣٠.

خو كله چي د يو شي د تكلم لاره وکړي. نو بې له ارادې بل شی پر ژبه راسي، دلته له سهو څخه عامه معنی مراده او درې سره قسمونو ته شامله ده. او څرنگه چي د سهو او نسيان په مينځ کي د شرعي حکم له رويه هيڅ فرق نسته. نو ځکه مصنف رحمه الله هم د دوی په مينځ کي هيڅ فرق نه دي کړی.

صورت د مسئلې: دا دی که يو سري په لمانځه کي قصدا يا په سهو سره خبري وکړي (يعني کلام يې وکړي). نو دده لمونځ باطل سو. کلام څه ته ويل کيږي؟ کلام داسي حروفو و آواز ته وايي چي د معنی فايده ورکوي، کله يو حرف د معنی فايده ورکوي لکه: لا! معنی يې ده: خوندي سه!، ځان وژغوره!، او که يو حرف بې معنی وي نو کلام نه دی، لېکن د امام شافعي رحمه الله په نيز د خطا او نسيان په صورت کي په کلام سره لمونځ نه فاسديږي، په دې شرط چي کلام اوږد نه وي. ځکه چي اوږد کلام د خطا او نسيان سره منافي دی.

د امام شافعي دليل: دا مشهوره حديث دی: رفع عن أمتي الخطأ والنسيان، (يعني زما له امت څخه خطا او نسيان پورته کړی سوي دي). په دې حديث سره دليل په دې توگه نيسي چي حکم پر دوه قسمه دی: (۱) دنياوي حکم (د لمانځه فاسدونکی) (۲) او اخروي حکم (گناهگار کېدل)، نو گواکي نبي ﷺ وفرمايل چي زما له امت څخه دواړه حکمونه يعني دنياوي او اخروي خطا او نسيان حکمونه پورته سوي دي، يعني په دې دواړو کي نه يو شی فاسدونکی دی او نه يو شی په آخرت کي د يو گناه سبب دی: صاحب د عنايې رحمه الله ليکلي دي چي له دې څخه په دې توگه دليل نيسي چي د دې دواړو حقيقت خو غير مرفوع دی، ځکه چي دا دواړه په خلکو کي موجود دي، نو د دې حکم يعني مفسد کېدل به مرفوع وي.

زموږ دليل: د معلوه بن الحکم اسلامي رحمه الله حديث دی، پوره حديث داسي دي: قَالَ عَلِيْتُ نَحْنُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَعَسْتُ بَطْنُ الْقَوْمِ فَقُلْتُ يَرْحَمْتُ اللَّهَ. فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَنْصَارِهِمْ قُتِلْتُ. وَالْكَفْلُ أَمَّا مَالِي أَرَأَيْتُمْ كُنْتُ رَوِي إِلَيَّ شَرُّوا لَمَنْزِلُوا أَلَمْ يَفْعَلُوا عَلَى أَفْعَادِهِمْ فَعَبْتُ أَفْعَادَهُمْ كَيْتُونِي فَلَمَّا فَرَعْتُ الشَّيْءَ دَعَانِي. فَوَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ مَعْلَمًا أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ مَا قَهَرَنِي وَلَا زَجَرَنِي وَلَكِنْ قَالَ إِنَّ عَلَيْنَا هَذِهِ لَأَفْعَالًا مِنْ كَلَامِ النَّاسِ وَالْمَاهِنِ الشَّيْءِ وَالْهَيْلِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ.

(معلوه بن الحکم رحمه الله فرمايي: چي ما په رسول الله ﷺ پسي لمونځ کوی نو يو سري نوږی (انتروشي) وکړی، ما د هغه په جواب کي: يرحم الله ووايي، نو ما ته خلکو په تېره نظر سره وکتل، ما وويل: دده مور دي پوره سي، ما څه چم وکړی چي تاسو په تېرو سترگورا ته گوري، نو هغوی خپل ورونان په خپلو لاسونو ووهل، نو زه پوه سوم چي دوی ما چپول (خلغوشه کول) خواږي، نو كله چي نبي ﷺ له لمانځه څخه فارغه سو، نو زه يې راوغوښتل، په الله دي مي قسم وي چي ما له نبي ﷺ څخه ښه معلم (ښوونکی) نه دي ليدلی، دوی ﷺ نه ما ته غصه وکړه، او نه يې زه ورتلم، بلکي ورېې فرمايل چي زموږ په دې لمانځه کي د خلکو د خبرو هيڅ گنجائش نسته، دا خو صرف تسبیح، تهلیل او د قرآن قرائت ته ويل کيږي).

له دې حديث څخه معلومه سوه چي په لمانځه کي خبري نه کول د لمانځه حق دی، لکه څرنگه چي طهارت د لمانځه حق دی، نو څرنگه چي په د طهارت په نيستوالي سره لمونځ نه جائز کيږي، همدارنگه د کلام په شتون (وجود) سره به هم لمونځ جائز نه وي.

جواب: د امام شافعي رحمه الله د حديث جواب دا دی چي په حديث: رفع عن أمتي الخطأ والنسيان کي له رفع څخه مراد د گناه پورته کېدل دي، ځکه چي د دې سره دوه حکمونه متعلق کېدی سي: (۱) دنياوي (۲) اخروي، دنياوي حکم د

لمانځه فساد او جواز دی، او اخروي حکم پر هغه د گناه مرتب کېدل، او په حدیث شریف کې بالاجماع اخروي حکم یعنې د گناه پورته کېدل مراد دي. نو ځکه به اوس له دې څخه دنیوي حکم یعنې د لمانځه فساد نه مرادېږي. ځکه چې زموږ په نېز عموم مشترک جائز نه دی.

بخلاف والسلام الخ په دې سره دامام شافعي رحمه الله د قیاس جواب ورکوي، دامام شافعي رحمه الله د قیاس حاصل دا دی چې سلام د کلام په ډول دی. ځکه چې په دې دواړو کې هریو قاطع د لمانځه دی. او د سلام په حق کې د عمد او نسیان په باره کې تفصیل دی، یعنې سهواً سلام مفسد نه دی، او عمدتاً مفسد دی. نو همدغه تفصیل په کلام کې هم پکار دی، یعنې باید سهواً کلام هم مفسد نه سي او عمدتاً کلام مفسد سي.

د جواب حاصل دا دی چې سلام په پوره توګه د کلام په ډول هم نه دی. ځکه سلام خود لمانځه له ذکر و نه څخه یو ذکر دی، او په التحیات کې هم وېل کېږي. یعنې: السلام علیک ایها النبی، او سلام د الله تعالیٰ په اسماء حسنیٰ کې هم سته، لېکن سلام د خطاب په وجه د کلام حکم هم اخیستی دی، (یعنې د السلام علیک په "کز" کې خلکو ته خطاب دی، نو ځکه د کلام په حکم کې هم سو)، لنډه دا چې السلام علیک من وجه ذکر دی، او من وجه کلام دی. نو موږ په دواړو وجوهو عمل وکړی، نو که سلام په هېره وو، نو دا به د ذکر و نه سره ملحق کېږي، او لمونځ به نه په فاسدېږي، او که قصداً وو، نو د کلام سره به ملحق کېږي او لمونځ به په فاسدېږي.

په لمانځه کې د اسوبلی کولو، ژړلو او د غم څرګندولو حکم

فَإِنْ أَلْفَيْهَا (که چا په لمانځه کې سوګلی (سلګی) وکړي (یعنې ترته او نوبلې ژړاېې وکړه. یا منی دا چې د زېږېدې په توګه یې وژړل) أَوْ تَوَلَّى يَابِيَّ اسوبلی وکېل (یعنې آیان یې وکړي) أَوْ يَتْلَى فَإِنَّكَ بِكَافَةٍ يَابِيَّ وژړل او ژړاېې پورته سوه فَإِنْ كَانَ مِنْ ذِكْرِ الْحَقِّ أَوْ السَّارِ نو که دا (شیان) د جنت یاد دویڅ دیاد په وجه وه لَمْ يَفْطَحْهَا نو لمونځ نه فاسدوي لَكِنَّهُ يَذَلُّ عَلَى زِيَادَةِ الْخُشُوعِ ځکه چې دا د خشوع (بیري) پر زیاتوالي دلالت کوي فَإِنْ كَانَ مِنْ وَجْهِ أَوْ مُصِيبَةٍ او که د درد یا مصیبت په وجه وه فَطَحَهَا نو لمونځ فاسدوي لِأَنَّ فِيهِ أَفْهَارُ الْجَزَمِ وَالشَّائِبِ ځکه چې په دې کې د غم او افسوس څرګندول دي فَكَانَ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ نو ځکه به دا د کلام الناس له قبیلې څخه وي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ • أَنَّ قَوْلَهُ أَوْ لَمْ يَفْسُدْ لِي الْحَالِینِ او له امام ابو یوسف رحمه الله څخه را نقل سوي دي چې آه کول په دواړو حالتونو (یعنې د خشوع او مصیبت په حالت) کې لمونځ نه فاسدوي وَأَوْفَ يَفْسُدُ او آه کول لمونځ فاسدوي وَقِيلَ الْأَصْلُ عِنْدَهُ او وېل سوي دي چې د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز اصل دا دی أَنَّ الْكِبْرِيَاءَ إِذَا اشْتَمَلَتْ عَلَى خَرَفَيْنِ چې کلمه کله پر دوو حرفونو مشتمله وي وَهَذَا إِذَا تَنَاسَلَتْ وَهَذَا هَذَا يَابِيَّ په هغه دواړو کې یو زیات وي لَا تَفْسُدُ نو لمونځ نه فاسدېږي وَإِنْ كَانَتْ أَصْلِيَّتَيْنِ او که هغه دواړه حروف اصلي وي تَفْسُدُ نو لمونځ فاسدېږي وَخُرُوفُ الرَّوَائِدِ جَمْعُ هَؤُلَاءِ قَوْلُهُمْ: أَلْيَوْمَ تَنْسَابُ أَوْ لَفْتِپوهانو حروف زائده په خپل قول: اليوم تنسأ کې جمع کړي دي وَهَذَا الْأَيْقُوزُ او دا اصل قوي نه دی لِأَنَّ

كَلَامُ النَّاسِ فِي مُتَقَاظِمِ الْغُرَفِ يَشْتَمُ زُجُودَ حُرُوفِ الْهَجَاءِ وَإِفْهَامِ الْغُنَى حُكْمَ چي د غُرَف په اصطلاح كي كَلَامُ النَّاسِ د حروفو د وجود او د معنی د پوهولو تابع وي وَتَشْتَقُّ ذَلِكُ فِي حُرُوفِ كَلِمَاتِهَا اَؤُا دا په داسي حروفو كي هم ثابتيږي چي د هغو ټوله حروف زيات وي.

اللفات: ﴿اَ﴾ په سوگلي سره ژړل، بعضي شارحینو یې د زگېروي کولو معنی کړې ده، ﴿اَؤُا﴾ د تفعل د باب ماضي ده؛ اسوبلی کښل، آه او آف کول، سرې ساوړي کښل، ﴿هَ﴾ د ضرب د باب ماضي ده؛ ژړل، ﴿جَ﴾ بېره، غم، پرېشاني، ﴿كُف﴾ افسوس، حسرت.

تشریح: مسئله: داده که یو سري دلماتخه په حالت كي دژړا په توگه زگېروي وکړي، یا اسوبلی یې وکښل يعني آه آه یا آوه آوه یا آف یې وکړي، یا یې په لमतخه كي یې وژړل او دومره په زوره یې وژړل چي له ژړا څخه حروف پیداوول، نو دده دلماتخه څه حکم دی؟

فرمایي چي که دا پورته افعال د جنت یا جهنم د یادېدلو په وجه صادر سول، نو په دې سره دده لمونځ نه فاسدېږي، او دده لمونځ په صحیح وي، حُکْم چي د جنت یا جهنم د یاد په وجه ددې افعالو صادرېدل ددې خبري دلیل دادی چي داسي په لमतخه كي په پوره توگه متوجه دی، او دالله په یاد كي غرق دی، او ډېره خشوع وخصوع لري، نو ددې شیانو په صادرېدلو سره دده په لमतخه كي نوره ترقي او لوړوالی راشي، لېکن که ددې سري آه یا آوه کول یا ژړل د یو درد یا یو غم په وجه وه نو بیا دده لمونځ فاسدېږي، حُکْم چي په دې صورت كي آه او ژړا د غم او افسوس کولو نښه ده، نو دده دامل به له کلام الناس څخه وي (يعني د خبرو له جنس څخه وي)، او کلام الناس که په لमतخه كي صراحتاً وي نو لمونځ فاسدوي، او که کنایه وي نو هم یې فاسدوي.

و عن أبي يوسف الخ له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روایت سوی دی چي که لمونځ گزاره په لमतخه كي آه آه کوی نو په دواړو صورتونو كي لمونځ نه فاسدېږي، يعني که د جنت او جهنم د یاد په وجه وي، او که د مصیبت یا درد په وجه وي، په دواړو صورتونو كي لمونځ نه فاسدېږي، او که لمونځ گزاره آوه آوه کوي، نو په دواړو صورتونو كي لمونځ فاسدېږي، بعضي خلکو د امام ابو يوسف رحمه الله اصول او ضابطه دا ښوولې ده چي که دا ټول کلمې پر دوو حروفو مشتملي وي، او دواړه حروف زائد وي، یا یو زائد وي نو په دې سره لمونځ نه فاسدېږي، او که دواړه اصلي وي نو لمونځ فاسدېږي، صاحب د عنایې رحمه الله لیکلي دي چي ددې قول بنیاد دادی چي د عربو په کلام كي د هري خبري بنیاد پر دریو حروفو دی، چي په هغه كي اول حرف د کلام د شروع لپاره وي، دویم حرف د وقف کولو لپاره وي او درېم حرف د فصل او فرق لپاره وي، نو حُکْم نه به د یوه حرف اعتبار کیږي، نه به د دوو حروفو اعتبار کیږي، په دې شرط چي له دوی څخه یو حرف زيات وي؛ لېکن که دوه حرفونه وي او دواړه اصلي وي، یا درې حرفونه وي او په هغو كي دوه اصلي وي نو په دې صورت كي د لاكثر حکم الكل د قاعدې په وجه به د هغو اعتبار کیږي، په دې ځای كي دا خبره هم په ذهن كي ونیسی! چي لغت پوهانو ټوله زائد حروف په الیرمتساءه كي جمع کړي دي، نو له دې حروفو څخه ماسوا چي نور کوم حروف دي هغو ته اصلي ویل کیږي، اوس حروف زوائدو ته وگورئ! او آه ته وگورئ! چي امام ابو يوسف رحمه الله دآه په کولو سره ولي لمونځ نه فاسدوي؟، حُکْم چي په دې كي خواول دوه حروف دي، او بیا هغه دواړه زائد هم دي، ددې په خلاف په آوه سره ولي لمونځ فاسدوي؟، حُکْم چي په دې كي له دوو حروفو څخه زيات حروف دي، او په دې باب كي د حروفو شمېر

معتبر دی، د هغو اصلي یا زائد کېدل معتبر نه دي، او څرنگه چې درې حروف د جمعې اندازه ده، او دا اندازه د هرو په کلام کې متعارفه ده، نو ځکه به اوه لمونځ فاسدوي.

وهذا لا یقوی الخ صاحب د هدایې رحمه الله فرمایي چې د امام ابو یوسف رحمه الله دا اصول زیات زورور نه معلومېږي، ځکه چې د عرف په اصطلاح کې د کلام الناس تحقق پر دوو شیانو موقوف دی: (۱) په دې کلام کې به حروف هجاء موجود وي، (۲) او دا کلام به مفید معنی لره وي، نو هره هغه جمله یا کلام چې په هغه کې دا دوي خبري وي نو هغه به لمونځ فاسدوي، هغه که یې حروف اصلي او که زائد، او صاحب د نهایی وایی چې که چا دا جمله په لمانځه کې ورپیل: انتصر سائنموها البوم، نو په دې جملې کې مبتداء، خبر، فعل، فاعل، مفعول او داسې نور ټوله موجود دي، او ټوله حروف یې زائد دي، لېکن بیا هم دا جمله دده لمونځ فاسدوي، ځکه چې دا جمله پر حروف هجاء او پر معنی مشتمله ده.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجح قول د طرفینو رحمه الله دی، یعنې که ژباړه او نور افعال د دزدیا مصیبت په وجه وه، نو لمونځ فاسدوي. (القول راجح، ج ۱، ص ۱۰۰)

په لمانځه کې د عذر په وجه یا بې له عذره د ټوخی، انتروشی او داسې نورو کولو حکم

وَلَنْ تَكُنَّكُمْ بِغَيْرِ عَذْرٍ اَوْ كَه لَمُونځ گزاره غاړه تازه کړه بې له عذره بیا نېکون مَدْفُوعًا اَلَيْهِ په دې توگه چې هغه د غاړې تازه کولو ته مجبوره نه وو وَحَصَلَ بِهِ الْعُرْوُفُ اوله دې څخه حروف پیدا سوه يَتَهَيَّئُ اَنْ يَفْسِدَ هُنْكَ هُنَا مناسب دادي چې د طرفینو رحمه الله په نېز لمونځ فاسد سي وَاِنْ كَانَ بِعَذْرٍ اَوْ كَه غاړه تازه کول د عذر په وجه وه فَهَوَّعُوْهُ نو هغه معاف دي كَالْعَطَاسِ وَالْجُشَاءِ لکه نوږی (انتروشی) او اړې اِذَا حَصَلَ بِهِ عُرْوُفٌ كله چې له دې څخه حروف پیدا سي.

اللفات: ﴿كَلْعَتَكُمْ﴾ غاړه تازه کول، غاړه صفا کول، ﴿مَدْفُوعٌ﴾ مجبور، ﴿لُحْلَاسٌ﴾ په ضمه د عین سره: انتروشی، نوږی، پرنجی،

﴿جُشَاءٌ﴾ اړی، تنج.

تشریح: مسئله: داده که لمونځ کونکي په لمانځه کې غاړه تازه کړه او د هغه په وجه حروف هم پیدا سوه، مثلاً: آح آح یا آح آح یې وکړی، نو د دې دوه صورتونه دي، د عذره په وجه به وي یا به بې له عذره وي، که بې له عذره وي یعنې اضطراري نه وي بلکې اختیاري وي، نو د طرفینو رحمه الله په نېز په دې سره لمونځ فاسدېږي، او که د عذر په وجه وي نو دا معاف دي، یعنې لمونځ نه په فاسدېږي، لکه څرنگه چې په نوږي او اړې سره لمونځ نه فاسدېږي، که څه له دې څخه حروف ښکاره سي.

په لمانځه کې د نوږي (انتروشی) د جواب ور کولو حکم

وَمَنْ حَكَسَ اَوْ كَه چا ته نوږی (انتروشی) راغلی فَقَالَ لَهُ آخِرُ: يَرْحَمُكَ اللهُ وَهَرَلِ السَّلَا اوبل سری کوم چې په لمانځه کې وو د هغه په جواب کې: يَرْحَمُكَ اللهُ ووايي فَسَدَتْ صَلَاتُهُ نو د هغه لمونځ فاسد سو لَكِنَّهُ يَجْزِي عَنْ مَخَاطِبَاتِ النَّاسِ ځکه چې دا خلکو په خطاباتو (او خبرواترو) کې جاري دی فَكَانَ مِنْ كَلَامِهِمْ نَوَابَهُ د خلکو له خبرو (کلام) څخه وي بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ الْقَائِلُ أَوْ السَّامِعُ: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ په خلاف د هغه صورت چې كله نوږی کونکی یا اورېلونکی ووايي: الحمد لله (نو لمونځ نه فاسدېږي) عَلَى مَا قَالُوا لکه څرنگه چې فقها ويلي دي لَكِنَّهُ لَمْ يَتَعَارَفْ جَوَابًا ځکه چې دا جواب په توگه متعارف نه دي (یعنې د خلکو حرف داسې نه دی چې د نوږي په جواب کې الحمد لله وایي).

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي انتروشي (نورې) وکړی. او بل سړي کوم چي په لمانځه کي وو، ده ته د نورې جواب ورکړي يعني: برحمت الله يې ووايي. نو د هغه لمانځ فاسديږي. ځکه چي په دې کي د خطاب کاف دی، او دا ټول کلام (خبري) د خلکو په مينځ کي جاري او رواني هم دي. (يعني خلک خپل مينځ کي د نورې په جواب کي برحمت الله وايي) نو ځکه دا به د کلام الناس له جنس څخه وي، او په کلام الناس سره لمونځ فاسديږي. نو ځکه به په برحمت الله ويلو سره هم لمونځ فاسديږي.

د دې په خلاف که یو سړی تر نورې کولو وروسته الحمد لله ووايي، یا اورېدونکی الحمد لله ووايي، او دواړه په لمانځه کي وي، نو په دې سلسله کي د مشائخو قول دا دی چي لمونځ نه فاسديږي، ځکه چي الحمد لله ويل په عرف کي جواب نه شمارل کېږي، (بلکي دا د الله ذکر دی)، او په ذکر الله سره لمونځ نه فاسديږي، نو ځکه ورپیل سوه چي په الحمد لله ويلو سره لمونځ نه فاسديږي.

له خپل امام څخه ماسوا بل چاته د لقمې (فتحي) ورکول حکم

إِنْ اسْتَفْتَمَ او که یو چا فتح (لقمه) وغوښتل فَقَتَمَ عَلَيْهِ صَلَاتِهِ او لونځ گزاره په خپل لمانځه کي هغه ته فتح ورکړه. فَقَسَدَ نو ده لمونځ فاسديږي وَمَعْنَاهُ أَنْ يَقْتَمَ النَّصْنَ عَلَى غَيْرِ أَمَامِهِ مطلب يې دا دی چي لمونځ گزاره له خپل امام څخه ماسوا بل چاته فتح ورکړي (نو لمونځ يې فاسديږي) لَأَنَّهُ تَعَلَّمَ ځکه چي دا ښوول او زده کول دي فَكَانَ مِنْ جَنَسِ كَلَامِ النَّاسِ نو دا د کلام الناس (يعني د خلکو د خبرو) له جنس څخه سو ثُمَّ شَرَطَ الشُّكْرَ إِرَائِي الْأَمَلِ بيا امام محمد رحمه الله په اصل (يعني مبسوط) کي تکرار شرط کړی دی لَأَنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَعْمَالِ الصَّلَاةِ ځکه چي دا د لمانځه له افعالو څخه نه دي فَيُفْقِئُ الْقَبِيلُ مټه نو د دې لږ اندازه به معاف وي وَلَمْ يُشْتَرَطِ الْجَاوِزُ الصَّغِيرُ او په جامع صغير کي دا شرط نه دي لگول سوی لَأَنَّ الْكَلَامَ بِنَفْسِهِ قَاطِعٌ ځکه چي په خپله خبري لمونځ قطع کوي (فاسدوي) وَإِنْ قُلَّ که څه هم لږ وي.

اللفات: ﴿اسْتَفْتَمَ﴾ داستعمال ماضي ده: لقمه غوښتل، فتح غوښتل، يعني دا غوښتل چي زما غلطې را اصلاح کړه،

﴿فَقَتَمَ﴾ دفتح ماضي ده: فتح ورکول، يعني غلطې ور ښوول، ﴿فَقَسَدَ﴾ د مضارع مجهول صيغه ده: معاف کېدل.

تشرېح: له دې غايه د فتحي (لقمې) ورکولو او د فتحي اخيستلو (قبولولو) صورتونه بيانېږي، چي ټوله صورتونه يې څلور دي، او په وقفه وقفه سره بيانېږي، په دې عبارت کي چي کوم صورت بيانېږي هغه دا دی چي یو سړی لمونځ کوي او دده په بغل کي بل سړی هم لمونځ کوي، او دا دواړه امام او مقتدي نه وي، بلکي هر یو خپل خپل لمونځ کوي. نو اوس که په دوی کي یو له بل څخه فتحه وغواړي، او هغه بل سړی فتحه ورکړي، نو د دواړو لمونځ فاسديږي. ځکه چي د لمانځه د متحد نه کېدلو په وجه دا صورت د تعليم او تعلم يعني د ښوولو او زده کړي په ډول سو، او تعليم او تعلم له کلام الناس د قبيلې څخه دی، او کلام الناس لمونځ فاسدوي، نو ځکه به دا صورت هم لمونځ فاسدوي، صاحب د هدايې له ومعناه الله څخه همدغه بيانوي چي د فتحي ورکونکي او فتحي اخيستونکي لمونځونه به جلا جلا وي.

ثم شرط الخ فرمايي چي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ پر دې موقع په مبسوط كې دا شرط هم لگولې دى چي كه فتحه وركول له يوه وار څخه زيات وي، نو لمونځ فاسدوي، ځكه چي دا د لمانځه له اعمالو څخه خارج ده، او د لمانځه له اعمالو څخه چي كوم شى خارج وي د هغه حكم دا دى چي كه هغه عمل كثير (ډېر عمل) وي نو فاسدونكى به وي، كېنې نه به وي، ځكه له لمانځه له افعالو څخه ماسوا په نورو افعالو كې عمل قليل معاف دى، او ښكاره ده چي هر عمل هغه وخت كثير كيږي، چي كله په هغه كې تكرر وي. نو ځكه د تكرر شرط ولگول سو؛ لېكن په جامع صغير كې دا شرط نه دي ذكر سوي، ځكه چي په لمانځه كوم عمل هم د لمانځه له افعالو څخه ماسوا وي هغه به د كلام الناس يا افعال الناس له جنس څخه وي، او كلام الناس يا افعال الناس مطلقاً د لمانځه فاسدونكي دي، هغه كه قليل وي او كه كثير.

خپل امام ته د لقمې (فتحي) وركولو حكم

وَإِنْ قَتَعَ عَلَى إِمَامِهِ أَوْ كَهْ مَقْتَدِي خِطْلِ إِمَامٍ تَهْ فَتَحْ وَرَكَرْ لَمْ يَكُنْ كَلَامًا اسْتِحْسَانًا نُو د استحسان په وجه دا كلام نه دى (يعني د استحسان په وجه به دا فتح خبري نه شمارل كيږي) لِأَنَّهُ مُضْطَرٌّ إِلَى إِصْلَاحِ صَلَاتِهِ ځكه چي مقتدى د خپل لمانځه د اصلاح لپاره مجبوره دى فَكَانَ هَذَا مِنْ أَعْمَالِ صَلَاتِهِ مَعْنَى نُو دا فتح وركول به په معنوي توگه د هغه د لمانځه له اعمالو څخه وي وَيَتَوَيَّرُ الْقَتْمُ عَلَى إِمَامِهِ أَوْ مَقْتَدِي بِهِ خِطْلِ إِمَامٍ تَهْ د فتح وركولو نيت كوي دُونَ الْقِرَاءَةِ قِرَاءَتِ نيت به نه كوي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّهُ مُرَقَّضٌ فِيهِ ځكه چي د فتح وركولو اجازه (رخصت) هغه ته سته وَقَرَأَتُهُ مَنُتَوَمَّ عَنْهَا لېكن قرائت د هغه لپاره منع دى.

اللفات: ﴿مُطْلَقٌ﴾ د افعال اسم مفعول دى: مجبور، ﴿مُرْجَحٌ﴾ د تفعليل اسم مفعول دى: هغه څوك چي رخصت او اجازه وركول سوې وي.

تشرېح: په دې عبارت كې دويم صورت بيانېږي، حاصل يې دا دى چي كه د فتحه وركونكي او فتحه اخيستونكي دواړو لمونځ يو او متحد وو، په دې توگه چي فتح اخيستونكى امام وو او فتح وركونكى مقتدى وو، نو په دې صورت كې د مقتدي فتحه وركول كلام نه دى، او نه په دې سره لمونځ فاسديږي، په دې لړ كې دليل هغه حديث دى كوم چي عنايه او نورو په دې الفاظو سره ذكر دى:

نقلي دليل: اَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ فِي الصَّلَاةِ سُورَةَ الْمُؤْمِنِينَ فَتَرَكَ مِنْهَا كَلِمَةً فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهَا قَالَ أَلَمْ يَكُنْ فَيَكْمُرُ أَبِي بَنْ كَعْبٍ. فَقَالَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ ﷺ: هَلَا فَتَحْتَ عَلَيَّ فَقَالَ ظَنَنْتُ أَنَّمَا نَسِيتُ. فَقَالَ ﷺ: لَوْ نَسِيتُ لَأَبْقَاكُمْ.

(يعني نبي ﷺ په لمانځه كې سورت مؤمنين ووايي او په دې كې يوه كلمه ځني پاته سو، كله چي نبي ﷺ له لمانځه څخه فارغه سو، نو له خلكو څخه يې پوښتنه وكړه، آيا په تاسو كې ابى بن كعب نسته، نو ابى بن كعب وويل: اي د الله رسول! حاضر يم، نبي ﷺ وفرمايل چي تا ما ته فتحه ولي نه راكړه، نو هغه وويل: ما دا گومان كړى وو چي دا كلمه منسوځه سوې ده، نو نبي ﷺ وفرمايل كه منسوځه سوې واى نو ما به تاسو ته خبر دركړى واى). له دې حديث څخه په ډاگه ښكاره كيږي چي كه مقتدي خپل امام ته فتحه وركړه نو په هغه سره لمونځ نه فاسديږي.

عقلي دليل: په دې لړ كې عقلي دليل دا دى چي د مقتدي لمونځ د امام پر لمانځه موقوف دى، نو د امام د هېرې په وخت كې مقتدي د خپل لمانځه د اصلاح لپاره فتحه وركولو ته مجبوره دى، (ځكه كه فتحه نه وركړي نو د امام لمونځ به فاسد سي نو كله چي د

امام لمونځ نلاند سو نو دمقتدي لمونځ به هم فاسد سي، نو ځکه به فتحه وړکول دمقتدي د لمانځه په اعمالو کې داخله وي، او د لمانځه له اعمالو څخه یو عمل هم لمونځ نه فاسدوي، نو دمقتدي فتحه وړکول به هم لمونځ نه فاسدوي.

دینوی الخ د دې حاصل دادی چي مقتدی به د فتحي وړکولو په وخت کې د فتحي وړکولو نیت کوي، د قرائت نیت به نه کوي، همدا صحیح ده، ځکه چي شریعت ده ته د فتحي وړکولو اجازه ورکړې ده لېکن د قرائت کولو اجازه یې ورکړې نه ده، نو ده کوم شي اجازه چي وړکول سوې ده، ده لپاره هغه اختیارول پکار دي.

بغير له ضرورته امام نه فتحه وړکول

وَلَوْ كَانَ الْإِمَامُ أَتَمَّ إِلَى آيَةٍ أُخْرَىٰ أَوْ كَإِمَامٍ دَلَّ عَلَىٰ أَنَّهُ مُتَقَلِّبٌ سَوَىٰ وَتَقَسَّدَ صَلَاةَ الْقَائِمِ نُو د فتح وړکونکي لمونځ فاسدېږي وَتَقَسَّدَ صَلَاةَ الْإِمَامِ لَوْ أَخَذَ بِقَوْلِهِ أَوْ كَإِمَامٍ د ده فتح واخيسته لو د امام لمونځ هم فاسدېږي لَوْ جُودَ الثَّلَاثِينَ وَالْثَلَاثِينَ مِنْ غَيْرِ مَرْوَرَةٍ ځکه چي دمقتدي تلقين (فتح وړکول) او د امام تلقين (فتح اخيستل) بې له ضرورت راغله وَتَنَبَّهَنَّ لِلْمُقَدِّمِ أَنْ لَا يُعْجَلَ بِالْفَتْحِ او مقتدي ته پکار دي چي په فتح وړکولو کې تلوار نه وکړي وَلِلْإِمَامِ أَنْ لَا يُنْجِزَهُمْ إِلَيْهِ او امام ته هم پکار دي چي فتح وړکولو ته مقتديان مجبوره نه کړي بَلْ يَرْكَعُ إِذَا جَاءَ أَوَّانُهُ بَلْ كِي چي کله هم د فتحي (لقمې) وخت راسي نور کوع دي کوي أَوْ يَنْتَحِلُ إِلَى آيَةٍ أُخْرَىٰ يا دي د بل آيت و طرف ته نقل کيږي.

اللفات: ﴿قَائِمٌ﴾ فتح وړکونکی، لقمه وړکونکی ﴿تَلَقُّنَ﴾ پوهونه، نصيحت کول، دلته مراد فتح وړکول دي، ﴿تَنْهَنَ﴾ پوهېدل، په نصيحت عمل کول، دلته مراد فتح اخيستل دي، ﴿يُجْزِي﴾ مناسب دادي، ﴿لَا يُجْزِي﴾ دافعال له باب څخه د نفي صيغه ده، أَلْجَائِلُجِي: مجبورول، اړايستل.

تشریح: په دې عبارت کې د بيان سوي مسئلې حاصل دادی چي په لمانځه کې فتحه وړکول او فتحه اخيستل د استحسان پر بنياد صحيح دي، لېکن د عقل او قياس تقاضا خو داده چي فتحه وړکول او اخيستل دي په لمانځه کې بالکل صحيح نه وي، ځکه چي په لمانځه کې مقتدی له قرائت څخه منع سوی دی، خو بيا هم د استحسان پر بنسټ د فتحي وړکولو او اخيستلو اجازه ورکړل سوې ده، همدا وجه ده که له امام څخه یو آيت هر سو لو د فتحي اخيستلو په غرض یې بلو بلو وایي، لېکن په مقتديانو کې چا فتحه نه ورکړه، او بيا له هغه آيت څخه ووتی، او وروسته یو مقتدي فتحه ورکړه، نو دمقتدي لمونځ فاسدېږي، او که امام د ده فتحه واخيسته نو د امام لمونځ هم فاسدېږي، ځکه چي په دې صورت کې بې له ضرورت د فتحي وړکول او د فتحي اخيستل راغله، او ښکاره ده چي دامثله پر استحسان مبني ده، نو بې له ضرورت به د دې جواز نه وي، نو ځکه به په ذکر سوې مسئله کې د امام او مقتدي دولو لمونځ فاسدوي.

دینوی الخ صاحب د هدایي فرمایي: مقتدي ته پکار دي چي په فتحه وړکولو کې دي تيزي لو تلولو نه کوي، چي محض امام بند سوی لا نه وي، دی د فتحي ولو پر وکړي، بلکي امام ته دي دراگر څولو لو دوباره ويلو موقع ورکړي، چي دويم ولو یې راولوگرځوي او صحيح یې کړي، او د فتحي ضرورت پاته نه سي: همدلرنگه امام ته هم پکار دي چي مقتديان فتحه وړکولو ته مجبوره نه کړي، بلکي خپل تر وسه دي دا کوښښ کوي چي کله هم د فتحي موقع راسي نو فوراً دي رکوع کوي، يادي د يو بل آيت و طرف ته ځي، او له فتحي اخيستلو څخه دي ځان ژغوري، لېکن دا حکم په

هغه وخت کي دې چې کله یې د ماتحوز به الصلاة په اندازه قرآن ویلی وي، یعني دومره اندازه قرائت یې کړی وي چې په هغه سره لمونځ صحیح کیږي.

په لمانځه کي د یو سري د سوال جواب په “لا إله إلا الله” سره ورکول

قُلُوا أَجَابَ رَجُلًا فِي الصَّلَاةِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، او که لمونځ کونکي چاته په لمانځه کي په لا إله إلا الله سره جواب ورکړی فَهَذَا كَلَامٌ مُفْسِدٌ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةُ وَمَحَلِّي رَجْعَتِهَا اللَّهُ نو دا د طرفینو رَجْعَتِهَا الله په نېز د لمانځه فاسدونکي خبري دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَتْهُ اللَّهُ: لَا يَكُونُ مُفْسِدًا او امام ابو يوسف رَجَعَتْهُ الله فرمايي: چې لمونځ نه فاسدوي وَهَذَا الْخِلَافُ فَيَا إِذَا أَرَادَ بِهِ جَوَابَهُ او دا اختلاف په هغه صورت کي دی چې لمونځ گزاره په دې کلام سره د سوال کونکي د جواب اراده وي لَهُ أَنَّهُ ثَنَاءٌ بِمَعِيَّتِهِ د امام ابو يوسف رَجَعَتْهُ الله دليل دا دی چې دا جمله د ضيعي په اعتبار سره د الله تعريف دی فَلَا يَتَغَيَّرُ بِتَغْيِيرِهِ نو د لمونځ کونکي په نيت سره به د دې حقيقت نه بدليري وَلَهُمَا أَنَّهُ أَخَرَبَ الْكَلَامَ مَخَرَّبَ الْجَوَابِ او د صاحبینو رَجْعَتِهَا الله دليل دا دی چې هغه لا إله إلا الله د جواب په توگه استعمال کړې ده وَهُوَ يَحْتَبِلُهُ او دا د جواب احتمال هم لري فَيَجْعَلُ جَوَابًا نو ځکه به جواب گړځول کیږي كَالشَّيْبَتِ لکه د نوږي (انتروشي) جواب ورکول وَالْإِسْتِجَارَ او انا لله وانا لله راجعون ويل (چې په دې دواړو سره هم لمونځ فاسديږي) عَلَى الْخِلَافِ فِي الصَّحِيحِ په دې باره کي هم صحيح خبره داده چې اختلاف دی.

اللفات: «جَوَابُهُ» لفظه، اصل، «عَزَمْتُ» اراده، عزم، «ثَبُوتٌ» د نوږي والا په جواب کي یرحمته الله ويل، «إِسْتِجَارَ» دمصیبت په وخت کي انا لله وانا اليه راجعون ويل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سري لمونځ کوی، او بل سري دا جمله وويله: اَللهُ مع الله (آيا د الله سره بل معبود د عبادت لائق آسته)، نو پر دې د لمونځ گزاره له خولې څخه ووتل: لا إله إلا الله، (له الله څخه ماسوا هيڅ څوک د عبادت لائق نسته)، نو اوس دده لمونځ فاسد دی، لېکن امام ابو يوسف رَجَعَتْهُ الله په نېز په دې کلام سره لمونځ نه فاسديږي، او لمونځ یې بالکل صحیح دی.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چې لا إله إلا الله د خپل وضع سوي معنی په اعتبار سره د الله تَعَالَى د حمد او تعريف معنی ورکوي، نو په دې سره د جواب ورکولو په وخت کي د دې موضوعي معنی نه بدليري، بلکي د الله د حمد او ثناء په معنی کي به وي، نو په ذکر سوي مسئله کي که څه هم لمونځ گزاره په لا إله إلا الله سره د بل سري د جواب اراده کړې ده، خو بيا هم دا کلمه پر حمد او ثناء مشتمله ده، او د الله په حمد او ثناء سره لمونځ بانکل نه باطليري، نو ځکه په ذکر سوي مسئله کي به هم لمونځ باطل نه وي.

د طرفينو دليل: دا دی چې په ذکر سوي مسئلې کې لا اله الا الله د ثناء او جواب دواړو احتمال لري، نو ځکه به دا په دواړو معناگانو کې مشترک وي، نو کله چې لمونځ گزاره د جواب په اراده سره د دې يوه معنی مراده کړه چې هغه د جواب معنی ده، نو اوس به له دې څخه دويمه معنی يعني ثناء او تعريف مرادول صحيح نه وي، ځکه چې زموږ په نېز عموم مشري جائز نه دی، نو دا جمله هم د تشميت يعني د یرحم الله ويلو په ډول سوه، او تشميت لمونځ فاسدوي ځکه چې هغه د کلام الناس له جنس څخه دی، نو دا جمله به هم په دې ځای کې لمونځ فاسدوي.

والاسترجاع الخ دې حاصل دا دی چې که يو سري خلکو ته د يو چا د مړينې خبر ورکړی، او بل سري چې دلته يې لمونځ کوی په لمانځه کې يې انا لله وانا اليه راجعون ووايي، نو په دې صورت کې هم صحيح خبره داده چې د طرفينو او دامام ابو يوسف رحمه الله په مينځ کې اختلاف سته، يعني د طرفينو رحمه الله په نېز لمونځ فاسديږي، او دامام ابو يوسف رحمه الله په نېز لمونځ نه فاسديږي، لېکن له مشايخو څخه بعضو امام ابو يوسف رحمه الله په دې صورت کې د طرفينو رحمه الله هم فکړه بللی دی، او دا صورت يې متفق عليه گرځولی دی، او علت يې دا بيان کړی دی چې لا اله الا الله د خلاص تعريف او ثناء لپاره ده، نو ځکه لمونځ نه فاسدوي، لېکن انا لله... الله صرف د حمد او ثناء لپاره نه ده، بلکې د مصيبت، غم او ستونزې په وخت کې استعمالیږي، نو ځکه به په دې صورت کې لمونځ فاسديږي. لېکن صحيح خبره داده چې په دې صورت کې هم اختلاف دی لکه مخکې چې موږ وويل، يعني دامام ابو يوسف رحمه الله په نېز استرجاع هم لمونځ نه فاسدوي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجع قول د طرفينو رحمه الله دی، وقال العلامة المحسني رحمه الله: وكذا يفسد ما قصد به الجواب. كثر قبل أمع الله إله، فقال: لا إله إلا الله، أو قيل: مالكت، فقال الخيل والبغال والحمير إلى أن قال: والصحيح قولهما عملاً بقصد التكلم (الدر المختار ج ۱، ص ۱۵۹). [القول راجع ج ۱، ص ۱۰۱]

په لمانځه کې کلمه، ثناء، يا يو آيت د بل سري د خبرولو لپاره ويل

وَأَنْ أَرَادَ بِهٖ إِهْلَاقَ الْكَلِمَةِ أَوْ كَهٗ بِهٖ كَلِمَةٍ، ثَنَاءً يَأْذُرُ الْقُرْآنَ بِهٖ وَيُلَوِّسُ بِهٖ أَرَادَ بِهٖ تَهٗ خَيْرٌ وَرَكْعَتٌ وَوُجَّهٌ زَهٗ بِهٖ لَمَانَحَةٍ كِي يَمُ كَمْ تَقْسُدُ بِالْإِجْمَاعِ نَوْ بِهٖ إِجْمَاعُ سِرِّ لَمُونُخٍ نَهٗ فَاسْدِيږي يَقُولُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۞ ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا تَابَتْ أَحَدُكُمْ تَابَتْهُ الشَّلَاةُ كه په تاسو کې چاته په لمانځه کې څه واقع پېښه سي فَلْيُسَبِّحْهُمُ نَوْ تَسْبِيحُ دې وايي.

اللفاظ: ﴿إِعْلَامٌ﴾ د افعال مصدر دی: خبر ورکول، ورنېول، ﴿تَكْبِيتٌ﴾ د نصر واحد مؤنثه غائبه ماضي صيغه ده: پېښېدل، واقع کېدل، ﴿تَكْبِيَةٌ﴾ پېښه، حادثه، واقع.

تشرېح: مسئله: داده که يو سري لمونځ کوی او يو بل سري دده په تلاش کې وو، او نغري يې وهلې چې فلاکيه څه سوې؟ يا يو سري دده مخته تېرېدی، يا داسي يو بل صورت وو، نو د دې سري لپاره حکم دا دی چې لا اله الا الله وي ووايي يا دي تسبیح ووايي او خبر دي ورکړي چې زه په لمانځه کې يم، او په داسي کولو سره دده پر لمانځه بالاتفاق هيڅ اغېره نه پرېوځي، يعني دده لمونځ نه فاسديږي، نه دامام ابو يوسف رحمه الله په نېز او نه د طرفينو رحمه الله په نېز، ځکه

چې د نبي ﷺ فرمان دی: اِذَا نَابَتْ أَحْكَمُ نَائِبَةٍ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَسْبَحْ فَإِنَّ التَّسْبِيحَ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقَ لِلنِّسَاءِ. (یعني که د لمونځ گزار منځته څه واقعہ راسي، نو ده ته پکار دي چې تسبیح ووي، ځکه چې د نارینه وو لپاره په داسي ځایو کې تسبیح وړل او د ښځو لپاره تصفیق کول پکار دي). تصفیق دا دی چې ښځه خپل درسته لاس ورغوی د چپه لاس د ورغوي پر شابه ووهي.

د لماتځه په دوران کې بل لمونځ شروع کول

وَمَنْ صَلَّى رَكْعَةً مِنَ الطُّهْرِ أَوْ كَرَى ثُمَّ الْمَتَّحَ الْعَصَا أَوْ الشَّكْلَامَ يَأْيِي (تريوه رکعت وروسته) د مازيگر لمونځ شروع کړي یا يې نفل شروع کړه. فَكَذَلِكَ نَقُصُّ الطُّهْرَ نُو د مابینين لمونځ يې فسد سو لَآكُنَّ صَاحِبَةً لَهُ فِي غَيْرِهِ ځکه چې په بل لماتځه سره دده شروع کول صحيح سو فَيُطْرَقُ عَنْهُ نُو د اول لماتځه څخه وځي.

اللفات: ﴿كَلْعَل﴾ نفل، ﴿نَقَص﴾ د نصر د باب ماضي ده: ماتول، (فاسدول).

تشریح: که یو چا مثلاً د مابینين د لماتځه یو رکعت وکړي، یا يې د مازيگر لمونځ شروع کړي یا يې د نفلي لماتځه نیت وکړي، او دا نیت يې په زړه کې وکړي، په ژبه سره نه، او تر غوږو پوري يې لاس هم پورته نه کړي، نو په دې صورت کې اول لمونځ یعني د مابینين لمونځ باطل سو. دلیل يې دا دی چې دې سري دویم لمونځ شروع کول شرعاً صحيح دي او د دویم لماتځه د شروع کولو لپاره له اول لماتځه څخه وتل ضروري دي. نو کله چې له اول لماتځه څخه ووتی، نو هغه باطل سو.

د لماتځه په دوران کې لمونځ له سره شروع کول

وَلَوْ انْتَهَى الطُّهْرُ بَعْدَ مَا صَلَّى مِنْهَا رَكْعَةً أَوْ كَرَى د مابینين تريوه رکعت کولو وروسته يې بیا د مابینين لمونځ (له سره) شروع کړي فَلْيَرْجِعْ نو دا دویم لمونځ هغه اول لمونځ دی (یعني دا دویم لمونځ هغه د مابینين لمونځ دی) وَيَجْزِي بِتِلْكَ الرُّكْعَةِ او اول رکعت به شمارل کيږي لَآكُنَّ نَوِي الشَّارِعَ عَنِ عَوْنِ مَا هُوَ فِيهِ ځکه چې لمونځ گزله د داسي لمونځ د شروع کولو نیت وکړي چې په هغه کې دی دمخه لا وو فَلَقَدْ نَبَّيْتُه نو ځکه به دده نیت لغوي وَبَلَغَ التَّنَوُّي عَلَى حَالِهِ او د کوم نیت چې يې (اول) کړي وو هغه به پر خپل حال پاته وي.

اللفات: ﴿يَجْزِي﴾ د افتعال مضارع ده: کافي کېدل، دلته مراد ځني شمارل او حسابل دي، ﴿كُنَّ﴾ د نصر ماضي ده:

لغو کېدل، ﴿عَلَى حَالِهِ﴾ د ضرب اسم مفعول دی: د کوم شي نیت چې سوی وي.

تشریح: مسئله: دا ده که یو چا اول د مابینين لمونځ شروع کړي، تريوه رکعت وروسته يې بیا د دغه مابینين د لماتځه نیت له تکبير تحریمه وبلو څخه بغیر په ژبه سره وکړي، نو دا دویم لمونځ هغه اول لمونځ دی، یعني له اول لماتځه څخه نه وځي، او کوم رکعت چې يې کړي دی هغه هم شمارل کيږي، نو که تر دې وروسته يې درې رکعت وکړه نو د مابینين فرض يې اداء سوه، او که تر دې وروسته يې څلور رکعت وکړه په دې گومان چې زما اول رکعت يې باطل سو، نو پر دویم رکعت کښېستی هم نه، نو د آخري ناستي د پرېښوولو په وجه دده لمونځ باطل سو. دلیل يې دا دی چې لمونځ گزله بینه دهغه شي د شروع کولو نیت کړي دی چې په هغه کې اول دی وو، نو ځکه به دده نیت لغوي، او د کوم شي نیت چې يې مخکي کړي وي هغه به پر خپل حال پاته وي.

په لمانځه کې له قرآن شریف څخه قلات کول

وَإِذَا كُنَّا لِلْإِمَامِ مِنَ الْمُصْحَفِ أَوْ كَهَامٍ لَهْ قُرْآنٍ كَرِيمٍ شَخْهُ قَرَأَتْ وَكَرِي قَسَدَتْ صَلَاتُهُ جُنْدًا * أَنْ حَنِيفَةً رَحْمَةُ اللَّهِ نُوْدِ
 امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز د هغه لمونځ فاسد سو وئالا: هې تَامَةً او صاحبين فرمايي: چې د هغه لمونځ پوره دی
 لِذِكْرِ عِبَادَةٍ أَنْصَافَتْ إِلَى عِبَادَةٍ أُخْرَى حُكْمٌ چې (دلته) يو عبادت (يعني قرآن ته کتل) د بل عبادت (يعني د قرائت) سره
 يو ځای سو **إِلَّا اللَّهُ يَكْرَهُهُ** خو دامکروه دي **لَا كُنْهُ تَشْبِيهُ بِمُنْعِ أَهْلِ الْكِتَابِ** حُكْمٌ چې دا طريقه د اهل کتابو (عيسائيانو) د
 طريقې سره مشابه ده **وَلَا بِي حَنِيفَةَ رَحْمَةُ اللَّهِ** او دامام ابو حنيفه رحمه الله دليل دای **أَنَّ حَتْلَ الْمُصْحَفِ وَالنَّظَرِ فِيهِ وَتَقْلِيْبِ
 الْأَوْرَاقِ عَمَلٌ كَثِيرٌ** چې د قرآن اخيستل او قرآن ته کتل او دورقو (پاڼو) اړول را اړول عمل کثير دی **وَلَا كُنْهُ تَلَقُّنَ مِنْ
 الْمُصْحَفِ** او په دې وجه (هم) چې داله قرآن څخه زده کول دي **فَصَارَ كَمَا إِذَا تَلَقُّنَ مِنْ قُرْآنٍ** نو دا داسي سولکه له بل
 چا څخه زده کول **وَعَلَى هَذَا لَا فَرْقَ بَيْنَ الْمُتَوَسِّلِ وَالْمُبْتَغَى** او په دې صورت کې د ايسنول سوي قرآن او در اخيستل
 سوي قرآن په مينځ کې هيڅ فرق نسته **وَعَلَى الْأَوَّلِ يَفْتَرِقَانِ** او په اول صورت کې د دواړو په مينځ کې فرق نسته.

اللفات: **﴿الْمُصْحَفِ﴾** قرآن شريف، **﴿انصافت﴾** د انفعال د باب ماضي صيغه ده: اضافه کول، ور سره يوځای کول،
﴿حُكْمٌ﴾ کار، عمل، **﴿تَشْبِيهُ﴾** د تفصيل مصدر دی: اړول، ګرځول، **﴿مُنْعٌ﴾** د ضرب اسم مفعول دی: پوره ته کړی
 سوی، اخيستل سوی، مراد ځنې دادي چې په لمانځه کې چا قرآن په لاس کې را اخيستی وي، **﴿مَوْصُومٌ﴾** د فتح اسم
 مفعول دی: ايسنول سوی، مراد ځنې دادي چې قرآن په رېل (رهيل) يا بل شي کې پروت وي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دای که يو امام يا يو لمونځ گزاره له قرآن پاک څخه تلاوت کوی، نو دامام صاحب رحمه الله
 په نېز د هغه لمونځ فاسديږي، لېکن د صاحبينو رحمه الله په نېزېې لمونځ نه فاسديږي، لېکن دامکروه دي.
 د صاحبينو دليل: دای چې قرائت او تلاوت کول يو عبادت دی، او قرآن ته کتل هم يو عبادت دی، نو په دې وجه له قرآن
 څخه په قرائت کولو لمونځ نه فاسديږي، بلکې نور به په ښه طريقه سره اداء سي، حُکْمٌ يو عبادت چې کله د بل عبادت
 سره يو ځای سي نو نور طاقت او تقويه پکښې راسي، او بيا د حضرت عائشې رضي الله عنها په باره کې روايت دی چې د
 هغې يو غلام د دکوان په نامه وو، دې غلام چې به کله د روژې په مياشت کې حضرت عائشې رضي الله عنها ته قرائت
 کوی، نو له قرآن څخه به يې کوی، له دې څخه هم جواز ثابتيږي، لېکن څرنگه چې دا صورت د اهل کتابو د طريقې سره
 څه مشابهت لري، نو حُکْمٌ مکروه دی، د اهل کتابو عادت دا وو چې هغوی به هر ډول اذکار په لاس کې اخيستل او ويل
 به يې، او نبی ﷺ موږ د اهل کتابو له مشابهت څخه منع کړي يو، نو په دې حواله سره دا صورت مکروه دی.

د امام صاحب دليل: دای چې د قرآن شريف راپورته کول او له هغه څخه قرائت کول، او بيا يې پاتې اړول را اړول عمل
 کثير دی، او عمل کثير لمونځ فاسدوي، نو حُکْمٌ به له قرآن څخه د قرائت په کولو سره لمونځ فاسديږي، او دويم دليل دا
 دی چې له قرآن څخه قرائت کول له بل چا څخه د قرآن زده کولو په درجه کې دي، او مخکې موږ وويل چې بې له

راجع قول: پہ پورے مسئلہ کی راجح قول دامام صاحب رحمۃ اللہ ہی، قال العلامة قاضی خاں رحمۃ اللہ: إذا قرأ الصلح من المنحرف فسدت صلوته في قول أبي حنيفة رحمۃ اللہ ولو نظر في المصحف أو الحراب ففهمه ولم يقرأ لا تنفس صلوته، وهو الصحيح (الغنية ۱۰، ص: ۶۵). (القول الراجح، ۱۰ ج، ص: ۱۰۲)

وَلَوْ كُنْتُمْ مُشْرِكِينَ اَوْ كَهَ لَمَوْنُحْ كَزَرَه (له قرآن شخه ماسوا) بل ليكل سوي شي ته وكتل وَفَهْتَهُ اَوْ په هغه پوه سو
فَالْمُحْسِنُ إِلَى اللَّهِ لَا تَفْسُدُ صَلَاتُهُ بِالْإِجْتِمَاعِ نو صحيح قول دای چي په اجماع سره د هغه لمونځ نه فاسدېږي بِخِلَافِ مَا إِذَا
حَلَفَ لَا يُكْرَهُ أَكْتَابُ فَلَا نِ په خلاف د هغه چي صورت چي كله هغه قسم کړی وي چي د فلانکي کتاب به نه وایم
حَيْثُ يُمْسِتُ بِالْقَوْمِ عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ نو (په دې صورت کي) دامام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز په پوهېدلو سره دغه سړی
 حلت کېږي (يعني قسم يې ماتيږي) لَأَنْ الْقَصْدَ هُنَالِكَ الْقَهْمُ حکه چي دلته مقصود پوهېدل دي أَمَّا فَسَادُ الصَّلَاةِ
فِي الْقَبْلِ الْكَثِيرِ پاته سو د لمانځه فاسدېدل نو هغه په عمل کثیر سره راځي وَكَمْ يُوْجَدُ او عمل کثیر (دلته) نسته.

تشریح: مسئله: داده که لمونځ گزاره د لمانځه په دوران کې له قرآن څخه ماسوا بل لیکل سوي شي ته وکتل او په هغه پوه سو، لېکن په ژبه سره يې تلفظ او تکلم نه په وکړی، نو بالاتفاق په دې سره لمونځ نه فلسديږي، همدا صحيح ده، صاحب د کتاب په فالصحيح سېره له هغه قول څخه احتراز کړی دی چې بعضي مشائخو ويلي دي چې په ذکر سوي مسئله کې د نه فاسدېدلو قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، کنې د امام محمد رحمه الله په نېز په دې صورت کې هم لمونځ فلسديږي، مگر صحيح قول همدغه دی چې په دې صورت کې د هيچا په نېز لمونځ نه فلسديږي، نه د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز او نه د امام محمد رحمه الله په نېز، ځکه چې د لمانځه د فاسدېدلو لپاره عمل کثير پکار دی، او هغه دلته نسته.

بخلاف الخ ددې په خلاف که یو سړي قسم وکړی چې د فلانکي سړي کتاب به نه وایم، بیا پر هغه کتاب دده نظر ولوېږي، او په هغه کې په لیکل سوي عبارت باندې پوه سو، نو په دې صورت کې دامام محمد رَجَّه الله په نهز قسم کونکی حاثث کیږي، لېکن دامام ابو یوسف رَجَّه الله په نیز هغه نه حاثث کیږي.

د امام محمد دليل: دا دی چي د ويلو مقصد پوهېدل دي، نو د نه ويلو قسم به پر نه پوهېدلو حمل كيږي، او په پوهېدلو سره به قسم کونکی حاثت كيږي، که څه هم تکلم او تلفظ نه وکړي، ځکه چي په شريعت کي د معناگانو اعتبار كيږي، د الفاظو اعتبار نه كيږي. د فقهي مشهوره قاعده ده: الاعتبار للمعان لا للبيان.

د امام ابو یوسف دلیل : دا دی چې په ذکر سوې مسئله قسم کونکي د نه وړلو قسم کړی دی، نو قسم به صرف په وړلو سره ماتېږي، په پوهېدلو او پوهولو سره به نه ماتېږي، ځکه چې د وړلو تعلق د ژبي ښورولو سره دی، او دلته د ژبي ښورېدل نه دي راغلي، نو ځکه تر کومه وخت چې د کتاب عبارت په ژبه نه ووايي. تر هغه وخته به نه حالت کیږي، که څه هم دی یې ډېر وگڼی.

همدارنگه د لمانځه د فساد مسئله ده، چي صرف په پوهېدلو سره هم لمونځ نه فاسديږي، ځکه چي د لمانځه د فساد لپاره د عمل کثیر ضرورت دی، او بغير له تکلمه پوهېدل موږ عمل کثیر نه سو گرځولای، نو ځکه به صرف د پوهېدلو په وجه د لمانځه د فساد حکم نه لگوو.

د لمونځ گزار مخته د ښځې تېرېدل

وَلَنْ مَرُتْ اِمْرَاكَا بَيْنَ يَدَيِ النَّصْلِ اَوْ كه دلمونځ كونكي مخته يو ښځه تېره سوه لَمْ تَقْطَعْ الصَّلَاةَ نو دا تېرېدل لمونځ نه فاسدوي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ فرمايلي دي لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ مُرُوْرُ شَيْءٍ دهيش شي تېرېدل لمونځ نه فاسدوي إِلَّا أَنْ النَّارَ اِئْتَمَ لېكن تېرېدونكي به گنهگار وي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ فرمايلي دي لَوْ عَلِمَ النَّارُ بَيْنَ يَدَيِ النَّصْلِ كه هغه سړي ته معلومه سي كوم چي دلمونځ كونكي مخته تېرېري مَا دَا عَلَيْهِ مِنَ الْوُزْرِ چي پر ده خېومه گناه ده لَوْ تَقَفَ أَرْبَعِينَ نو هغه به تر خلوېښتو پوري ولاړ وي وَأَشْيَا يَأْتُهُمْ إِذَا مَرَّتْ مَوْضِعَ سُجُودِهِ او تېرېدونكي هغه وخت گنهگار كېږي چي كله هغه دلمونځ كونكي دسجدهې په ځلي كي تېر سي عَلَى مَا قِيلَ لكه څرنكه چي ويل سوي دي وَلَا يَكُونُ بَيْنَهُمَا حَائِلٌ او (چي) ددواړه په مېنځ كي څه حائل (پرده) هم نه وي وَتَحَاوِي أَفْضَاءُ النَّارِ أَغْضَاءَهُ او د تېرېدونكي اندامونه دلمونځ گزاره داندانونو سره برابر سي لَوْ كَانَ يُصَلِّي عَلَى الدُّكَّانِ (په هغه صورت كي) كه لمونځ گزاره پر دوكانچه (چوتره) لمونځ كوي.

اللغات: ﴿لَم﴾ گنهگار، گناهکار، مجرم، ﴿وَزَّر﴾ گناه، بوج، ﴿ذُكَّان﴾ لور حای، دوکتیجہ، چوترہ۔

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې زموږ په نېز د لمونځ گزاره مخته دسري، بنځې، خړه او داسي نورو په تېرېدلو سره د مغه لمونځ نه فاسدېږي، او اصحاب ظواهر وایی: چې ددې شیانو په تېرېدلو سره لمونځ فاسدېږي.

● أخرجه أبو داؤد في كتاب الصلاة، باب من قال لا يقطع الصلاة، حديث رقم: ٧١٩.

● أخرجه ابن داود في كتاب الصلاة، باب ما ينهى عن المرور، حديث رقم: ٧٠١.

د اصحاب ظواهر دليل: دا حديث دی: تقطع المرأة الصلاة والكلب والحمار، (يعني بنسخه، سپی او خر لمونځ فلسدوي)، نو له دې څخه معلومه سوه چې بنسخه او خر د لمانځه فلسدونکي دي، او د دوی په تېرېدلو سره لمونځ فاسدېږي. جواب: زموږ له طرفه د دې حديث جواب دا دی چې دا حديث موضوعي دی، او د استدلال وړ نه دی، ځکه چې صاحب عنايې رحمه الله ليکلي دي: أنكرتها عائشة رضي الله عنها حين بلغتها فقال يا أهل العراق والشقاق والنفاق قرنتمونا بالمسر والكلاب، کات رسول الله ﷺ يصل وأنا معترضة بين يديه اعترض المنيضة فإذا سجد حست رجل وإذا قام مددها (الحيث منه، ج ١٠، ص ٢١٢)، (يعني کله چې حضرت عائشې رضي الله عنها ته دا حديث ور وېږدې، نو هغه ناراضه سوه، او په سختي سره يې د دې انکار وکړی، او داسې يې وفرمايل چې: اي عراقيانو! او اي دنفاق او شقاق خولندانو! ستاسو دې پوره غرقه سي تاسو خو موږ د خړو او سپانو په صف کې ودرولو، ولورئ! کله چې به نبي ﷺ لمونځ کوی نو زه به د جنتري په ډول د نبي ﷺ مخته پرته وم، چې نبي ﷺ به سجده کول نو ما به خپلې پښې را ټولولې او چې نبي ﷺ به ولاړ سو نو ما به (بيړته) غوړولې، په دې حديث سره دا خبره په ډاکه ښکاره کېږي چې د بنسخي تېرېدلو لمونځ نه فلسدوي، ځکه کله چې د لمونځ گزار مخ ته د بنسخي استقرولو لمونځ نه فلسدوي، نو د مړو څه حيثيت دی، هملرنگه د سړي، او خړه تېرېدلو هم لمونځ نه فلسدوي، دليل دا حديث دی: لا يقطع الصلاة مرور شئ، يعني د هيڅ شي تېرېدلو هم لمونځ نه فلسدوي، او څرنگه چې شی عام دی، او نکره دی، نو ځکه به د عموم فايده ورکوي، ځکه قاعده دا ده: چې کله نکره تحت النفي واقع سي نو د عموم فايده ورکوي، نو ځکه دلته به هم په شي کې سړی، سپی او خر ټوله داخل وي، او د هيڅ شي تېرېدلو به هم د لمانځه فلسدونکي نه وي، لېکن که تېرېدونکي انسان وي نو په داسې حرکت کولو سره به انسان حتماً گناهگاره کېږي، ځکه چې د نبي ﷺ فرمان دي: که د لمونځ گزاره مخ ته د تېرېدلو عذاب او سزا تېرېدونکي ته معلومه سي نو هغه به څلوېښت کاله له خپل څخه نه وښوري او پر دغه ځای به پاته وي، او په بل قول کې راغلي دي څلوېښت مياشتي، او په بل کې راغلي دي څلوېښت ورځي، خير خو له حديث څخه دا ثابتېږي چې د لمونځ گزاره مخته تېرېدلو ډېر غټ جرم دی او عذاب به يې ډېر سخت وي.

د انبياء الخ له دې ځايه دا را ښيي چې د تېرېدلو اندازه څومره ده، او په څه ډول تېرېدلو سره لمونځ گزاره گناهگاره کېږي، نو په دې سلسله کې يو څو اقوال دي، او بيا د صحراء او مسجد فرق هم سته، صاحب عنايې رحمه الله ليکلي دي چې که لمونځ گزاره په صحرا کې لمونځ کوی نو د سجدې په ځای کې په تېرېدلو سره انسان گناهگاره کېږي، وهو اختيار شمس الانبياء السرخسي و شيخ الاسلام وقاضي خانب، يعني د دې حضراتو په نېز بڼه او خوښ قول همدغه دی، د علامه فخر الدين رحمه الله رايه دا ده چې که لمونځ گزاره د سجدې ځای ته گوري لمونځ کوي او تېرېدونکي په نظر نه ورځي، نو بيا تېرېدلو مکروه نه وي، همدارنگه تېرېدونکي گناهگاره نه دی، بعضي خلکو په دوو او درې صفونو سره د دې اندازه بيان کړې ده، او بعضو په درې ذراعه او بعضو په پنځه ذراعه سره د دې اندازه بيان کړې ده، او بعضو په څلوېښت ذراعه سره د دې اندازه ذکر کړې ده، والله اعلم؛ او که لمونځ گزاره په مسجد کې لمونځ کوی، نو په دې صورت کې د بعضي حضراتو رايه دا ده چې د لمونځ گزاره او د قبلې د ډېوال تر مينځ تېرېدلو صحيح نه دي، او گناه لري، او د بعضي حضراتو رايه دا ده چې تر پنځوس ذراعو مخته تېرېدلی سي، په هغه کې هيڅ حرج نشته. (متبه ج ١٠، ص ٢١٥)

ولا يكون بينهما الخ فرمايي چې تېرېدونکي په هغه وخت کې گناهگاره کېږي چې کله د ده او د لمونځ گزاره تر مينځ يو شی مثلاً ډېوال، ستن (پيلر) او داسې بل شي حائل نه وي، لېکن که ډېوال او داسې نور حائل وي، نو په دې صورت کې

د سترې درولو ادبونه

وَيَكْرَهُ مِنَ الشُّعْرَةِ اَوْ لَمُونَخْ كَزَارَه دې سترې ته نژدې درېږي لَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ فَرَمَائِلِي دِي
مَنْ صَلَّى إِلَى سُنَّةٍ كَوْم سَرِي چي سترې ته لمونځ كوي فَلْيُذَنْ وَمِنْهَا نُو هغه ته پكار دي چي سترې ته نژدې سي
وَيَجْهَلُ الشُّعْرَةَ عَلَى حَاجِبِهِ الْاَيْمَنِ اَوْ عَلَى الْاَيْسَرِ اَوْ ستره دې دراسته يا چپه ورځي (وروځي) پر طرف دروي پِه وَرْدَ
الْاَيْمَنِ او په دغه باره كي اثر وارد سوي دى وَلَا يَأْسُ بِتَرْكِ الشُّعْرَةِ او د سترې په پرېنولو كي څه خبره نسته إِذَا أَمِنَ
الْمُرُوْرَ وَلَمْ يُوَاجِهْ الطَّرِيقَ كله چي لمونځ گزاره له تېرېدلو څخه په امن وي او پر لاري مخامخ نه وي.

اللفات: ﴿فَلْيُذَنْ﴾ د نصرب له باب څخه امر غائب دى: نژدې كېدل، ﴿عَلَوْب﴾ دسترگو ورځه (وروځه).
تشرېح: په عبارت كي دسترې په اړه دوه (۲) حكمونه بيان سوي دي: (۱) اول حكم دا دى چي لمونځ كونكي ته پكار
دي چي سترې ته بالكل نژدې ودرېږي، ليري دي نه ځني درېږي، حكه په حديث كي ددې تأكيد راغلى دي.
(۲) دويم حكم دا دى چي لمونځ كونكي دي ستره بالكل مخامخ نه دروي بلكي دخپل راسته يا چپه ورځي سره دي يې
برابروي، حكه له نبي ﷺ څخه همدغه ډول رانقل سوي دي، لكه په عنايه كي چي ذكر دي: روى عنه ﷺ مَا صَلَّيَ إِلَى
شَجَرَةٍ وَلَا إِلَى عُودٍ وَلَا إِلَى غَمُودٍ إِلَّا جَعَلَهُ عَلَى حَاجِبِهِ الْاَيْمَنِ وَلَمْ يَصِدْهُ صِدًّا... الخ (يعني نبي ﷺ چي به كله هم درختي يا
لرگي او نورو ته لمونځ كوي نو هغه به يې دراسته ورځي سره برابرول، او بالكل به يې مخته نه درول).
ولا يَأْسُ الخ ددې حاصل دا دى چي دسترې درولو اصلي علت د يو چا د تېرېدلو احتمال او اندېښنه ده، نو كه د تېرېدلو
خطره او احتمال نه وي، او لمونځ گزاره بالكل د لاري مخته ولاړ هم نه وي، په دې صورت كي كه څه هم ستره نه
ودروي، نو څه پروانه لري، حكه چي د علت د نېستوالي په وجه معلول هم ختمېږي.
د امام ستره د مقتديانو لپاره كافي كېدل

وَسُنَّةُ الْاِمَامِ سُنَّةٌ لِلتَّقْوِيْرِ اَوْ د امام ستره د قوم لپاره (هم) ستره ده لِأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ صَلَّى بِطَلْحَاءَ مَكَّةَ إِلَى عَنَزَةٍ
حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ د مكې په بطحا كي دلكري (امسا) و طرف ته لمونځ وكړى وَلَمْ يَكُنْ لِلتَّقْوِيْرِ سُنَّةٌ اَوْ د قوم لپاره ستره نه وه.

اللفات: ﴿بَطْحَاء﴾ ډېرېنه مخكه، ﴿عَلَاكَ﴾ په اصل كي هغه لكړي ته ويل كيږي چي په آخر كي يې د نيزې هغه تېره
اوسپنه لگېدلې كوم چي د نيزې په لاندېنۍ حصه كي وي، بعضي شارحينو ويلي دي چي له عَنَزَةٍ څخه مراد “نېزه” ده،
خو صحيح دا ده چي لكړه ځني مراده.

تشرېح: فرمايي كه لمونځ په جماعت سره كېدى او هلته دسترې درولو ضرورت پېښ سو، نو صرف د امام لپاره ستره
درول ضروري دي، او د امام ستره د مقتديانو لپاره هم ستره شمارل كيږي، او د مقتديانو لپاره د جلا سترې درولو ضرورت
نسته، دليل دا دى چي كله نبي ﷺ د مكې شريفې په بطحاء كي خلكو ته لمونځ وركوي، نو صرف د نبي ﷺ مخته

ستره وه، د مقتديانو مخته ستره نه وه. لهذا څرنگه چې د امام قرائت د مقتديانو لپاره قرائت گرځول كيږي، هملرنگه به د امام ستره د مقتديانو لپاره ستره گرځول كيږي، او د دوی لپاره به د جلا سترې درولو هيڅ ضرورت نه وي.

ستره په محكه كي ښخول

وَيُحَذِّرُ الْفَرْقَ او د سترې درول (ښخول) معتبر دي **فَدُونَ الْإِقْلَامِ** د سترې خورځول (معتبر نه دي) **وَالْكَلْبُ** لونه ليكه (كرنه) كښل (معتبر دي) **إِنْ كَانَ الْتَقْصُودُ لَا يَخْضُلُ بِهِ حُكْمُ** په دې سره مقصوده حاصلېږي.

اللفظ: «فَرْق» درول، جگول، ښخول، «إِقْلَام» د افعال د باب مصدر دی: خورځول، اچول، «حُكْم» د نصر د باب مصدر دی: ليكه كښل (كړل).

تشرېح: مسئله: دا ده چې ستره په محكه كي درول او ښخول معتبره دي، د دې لپاره چې دهو يا بل شي په وجه خوځول نه سي، محكه چې د سترې مقصد همدغه دی چې خلکو ته دا وښوول سي چې يو څوك لمونځ كوي، او ښكاره ده چې دا صرف د سترې په درولو سره حاصلېږي، نو محكه صرف د سترې اښوولو يا د كرښي كښلو هيڅ اعتبار نسته، محكه چې په دې طريقه سره مقصوده حاصلېږي.

كه ستره نه وه نو څه حكم دي؟

وَيُحَذِّرُ الْفَرْقَ لومونځ گزاره دي تېرېدونكي منع كوي **إِذَا لَمْ يَكُنْ يَكُنْ يَكُنْ شَيْئًا** كه د لمونځ گزاره مخته ستره نه وه **أَوْ مَرَّ يَكُنْ وَيَكُنْ الشَّيْءُ** يا كه تېرېدونكي د لمونځ گزاره او سترې په مينځ كي تېر سو (نوم دي يې منع كوي) **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** محكه نبي ﷺ فرمايلي دي **قَدْ زَمَرْنَا مَا اسْتَقْبَحْنَا** شومره چې ستاسو وس وي (تېرېدونكي) منع كوي! **وَيُحَذِّرُ الْفَرْقَ** او په اشاره سره دي يې منع كوي **كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** يوكدی امر سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا لکه څرنگه چې نبي ﷺ دام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د دواړو ځامنو سره داسي كړي وو **أَوْ يَذْنُكُم بِالْتَّبَسُّعِ** يا دي يې د تبسيع په ذريعه سره منع كوي **لَنَا زَوْجَتَانِ مِنْ قَبْلُ** د هغه حديث په وجه كوم چې موږ مخكي روايت كړی **وَيَكُنْهُمَا** **الْحَبْلُ يَكُنْهُمَا** (خو) اشاره او تبسيع دواړه جمع كول مكروه دي **لَأَنْ بِالْحَبْلِ مَتَا كَفَايَةَ** محكه له دوی څخه يو (هم) كافي دی.

اللفظ: «يُحَذِّرُ» د فتح د باب مضارع ده: ليري كول، منع كول، «وَكَلْفَايَةَ» كفايت، ضرورت پوره كونكي شی.

تشرېح: مسئله: دا ده كه د لمونځ گزار مخته ستره نه وي، يا ستره خوري، لېكن د سترې او لمونځ گزار تر مينځ يو څوك د تېرېدلو لاره لري، نو لمونځ گزاره دي دا تېرېدونكي منع كړي، محكه نبي ﷺ فرمايلي دي: فادرؤا ما استطعتم (يعني شومره چې ممكنه وي تېرېدونكي منع كړئ!). پاته سوه دا خبره چې لمونځ گزار به تېرېدونكي څرنگه منع كوي، په دې باره كي فرمايي: چې په اشارې سره دي يې منع كوي، لكه نبي ﷺ چې دام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دوه كوچنيان منع كړي وو، صاحب د عنايم او بنايم دې تفصيل داسي ذكر كړی دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُعَلِّي فِي بَيْتِهِمَا فَكَلَّمَ وَلَكُمَا غَضَبٌ لِيُشَوِّبَ بَيْنَهُمَا** **عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** **فَأُكْرِزَ إِلَيْهِ أَنْ قَفَ، ثُمَّ قَامَتْ بَيْنَهُمَا زَيْنَبُ وَشَرَبَةُ يَدِيَهُ، فَأُكْرِزَ إِلَيْهَا أَنْ قَفِي فَأُكْرِزَ فَمَرَّتْ.**

• امرجه مسلم في كتاب الصلاة، باب منع المار بين يدي المصلی، حديث رقم: ٢٥٨.

• امرجه ابن ماجه في كتاب الاقامة، باب ما يقطع الصلاة، حديث رقم: ٩٢٨.

ما فصل دلماتحہ دفا سدنکو شیانو (پہ بیان کی) دی

ٻه لمانحو ڪي ٻه جامو (ڪپرو) اوڀرن سرهه بازی گول

اللفات: ﴿حجث﴾ بی فایدہ کار.

● أخرجه فضاعي في مسند الشهاب، باب ان الله كره لكم العث في الصلاة، حديث رقم: ١٠٨٧، ج: ٢.

يو د روژې په حالت کې ګنده او چټلي خبرې کول دي، او دویم شی په هديره کې خنډل دي؛ دویم دليل دادی چې عبث کار خو له لمانځه څخه دباندې هم حرام دی، نو په لمانځه کې ستا څه خيال دی؟! يعنې په لمانځه کې خو په طريقه اولی حرام دی.

په لمانځه کې شګي ليري کول

وَلَا يَكُنْ مِنَ الْهَافِيْنَ (هم) په لمانځه کې نه ليري کوي لِأَنَّهُ تَوَمَّعَ عَبَثٌ ځکه چې داهم يو ډول عبث کار دی لِأَنَّ لَا يَكُنْ مِنَ الشُّجُوْدِ خَوْفًا چې د لمونځ گزاره لپاره سجده کول ممکن نه وي فَيَسْتَوِيهِ مَرَّةً وَاحِدَةً نو يو وار به يې برابر وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه د نبی ﷺ فرمان دی مَرَّةً يَا أَبَا ذَرٍّ وَلَا قَدَّرَ اَي ابودره! يو وار (داسې کوه) کنې پرې وده يې وَلَئِنْ فِيْهِ إِصْلَاحٌ صَلَاتِهِ او ځکه چې په دې کې د لمونځ گزاره د لمانځه اصلاح (هم) ده.

اللفاظ: ﴿هَافِيْنَ﴾ شګي، کوچنی ډبري، ﴿قَدَّرَ﴾ د ژر د امر صيغه ده؛ پرېښوول.

تفريع: مسئله: داده چې د لمونځ گزاره لپاره په لمانځه کې شګي ليري کول، يا داسې بل شی اړول را اړول هم مکروه دي، ځکه چې داهم يو ډول عبث کار دی، او عبث کار مکروه دی، نو دا به هم مکروه وي، لېکن که له شګو او ډبرو ليري کولو څخه بغير سجده کول ممکن نه وي، نو په دې صورت کې يې يو وار ليري کولای سي، په يو وار ليري کولو کې هيڅ حرج نسته، ځکه نبی ﷺ حضرت ابو ذر رضی الله عنه ته د يو وار داسې کولو اجازه ورکړې وه، څرنگه چې په مصنف عبد الرزاق کې د حضرت ابو ذر غفاري رضی الله عنه په حواله سره را نقل سوي دي: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى سَأَلْتُهُ عَنْ مَسْحِ الْحَمَى فَقَالَ وَاحِدَةً، أَوْ دَعِ، (يعني ماله نبی ﷺ د هر شي په باره کې پوښتنه کړې ده تر دې چې د شګو ليري کولو په باره کې مي هم پوښتنه ځنې وکړه، نو نبی ﷺ وفرمايل چې صرف يو وار د ليري کولو اجازه سته، د دویم وار اجازه نسته)؛ او بڼه خبره داده چې يو وار يې هم ليري نه کړي. (فتح القدیر ج: ١، ص: ٢٢٠)

عقلي دليل: دادی چې د شګو او داسې نورو په ليري کولو کې د لمونځ کونکي د لمانځه اصلاح هم ده، په دې توګه چې کله شګي او نور ليري سي، نو لمونځ کونکي به په بڼه سکون او اطمینان سره لمونځ وکړي، او ښکاره ده چې په کوم شي سره د لمانځه اصلاح کيږي، هغه عبث نه وي، همدا وجه ده چې د يوه وار شګو ليري کولو رخصت او اجازه سته.

په لمانځه کې په ګوتو ټکان کول او پر تشه (ډډه) لاس ايښوول

وَلَا يَكُنْ مِمَّنْ أَصَابَهُ أَوْ لَمُونُخْ گزاره به په ګوتو ټکان نه کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبی ﷺ فرمايلي دي لَا تُفَرِّقْ أَصَابِعَكَ وَأَنْتَ تَصَلِّيْ د لمانځه په حالت کې په ګوتو ټکان مه کوه وَلَا يَتَخَصَّرْ او لمونځ گزاره به تخصر هم نه کوي وَهُوَ وَضَعُ الْيَدِ عَلَى الْخَاصِرَةِ او تخصر پر تشه (ډډه) لاس ايښوول دي لِأَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه د نبی ﷺ فرمايلي دي لَا يَتَخَصَّرْ فِي الصَّلَاةِ ځکه نبی ﷺ په لمانځه کې له تخصر څخه منع فرمايلي ده وَلَئِنْ فِيْهِ تَرْكٌ لِّوَضْعِ الْأُصْبُعِ لَوْ بِدِي وَجْه (هم) چې په تخصر کې د سنت طريقې پرېښوول دي.

• أخرجه احمد في مسنده، باب رقم: ٣٥، حديث رقم: ٢١٣٢٦ في معناه.

• تخريج: أخرجه ابن ماجة في كتاب الاقامة، باب ما يكره في الصلاة، حديث رقم: ٦٩٥.

• تخريج: البيهقي في السنن الكبرى، باب كراهية التخصر، حديث رقم: ٣٧٠.

اللفات: ﴿الْمَرْفَعُ﴾ د فمله د باب مضارع صيغه ده: په گوتو ټکان کول، له گوتو څخه ټکان ایستل، **﴿مَشْكُرٌ﴾** د تفعل د باب مضارع ده: پر تش لاس ایښول، **﴿الْمَحْصَرُ﴾** تش، ډډه، اړخ (دنس له دواړو طرفونو څخه خالي حصه چې تر پښتو لاندې واقع ده).

تشریح: په دې عبارت کې دوی مسئلې بیان سوي دي: (۱) اوله مسئله دا ده چې د لمونځ گزار لپاره د لماتځه په دوران کې په گوتو ټکان کول مکروه دي، ځکه نبي ﷺ له دې څخه منع کړې ده، په کتاب کې چې د حدیث کوم الفاظ ذکر سوي دي، بعینه همدغه الفاظ په ابن ماجه کې د حضرت علي رضی الله عنه په حواله سره هم ذکر سوي دي. (۲) دویمه مسئله دا ده چې د لمونځ گزار لپاره تخصّر او اختصار هم مکروه دی، ځکه نبي ﷺ له دې څخه منع فرمایلي ده، لکه څرنګه چې مشهورو محدثینو د حضرت ابو هريره رضی الله عنه په حواله سره دا روایت را نقل کړې دی: **غُي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَن يَمْلَأَ الرَّجُلَ مَخْصَرًا، صَاحِبَ دَهْلِيٍّ دِ اخْتِصَارٍ تَعْرِيفٍ دَاسِي كَرِي دِي: وَضَعَ الْيَدَ عَلَى الْخَاصِرَةِ،** یعني پر تش لاس ایښولو ته تخصّر او اختصار ویل کیږي، او په لماتځه کې داسې کول ممنوع او مکروه دي، او بیا خو لمونځ گزار ته د لماتځه په حالت کې تر نامه لاندې د لاسونو ایښولو حکم سوی دی، نو ښکاره ده چې کوم سړی پر تش لاس اړدې نو هغه به د سنت طریقې پرېښوونکي سي، نو په دې وجه هم په لماتځه کې داسې کول مکروه دي. همدارنګه په دنیوي محفلو او مجلسو کې هم په گوتو ټکان کول او پر ډډه لاس ایښول مکروه او ناخوښ ګڼل کیږي، نو به د مالک الملک او احکم الحاکمین په دربار کې او بیا د عبادت په وخت کې به څرنګه د دې اجازه وي.

په لماتځه کې شاوخوا، چپه او راسته طرف نه کتل

وَلَا يُلْتَفِتُ او لمونځ گزاره دي (شاوخوا) نه گوري **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** * ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي **لَوْ عَلِمَ الْمُسْلِمُ مِنْ بَيْنَائِهِ مَا اَلْتَفَتَ** که لمونځ گزاره په دې پوه سي چې د چا سره مناجات کوي نو التفات به نه وکړي **وَلَوْ كَرِهَ بَشَرٌ خَلْقَهُ يَمْنَةً وَيُسْمِرَةً** او که لمونځ گزاره د سترگو تر طرفونو (پېخونو) راسته او چپه طرف ته وگوري **وَمِنْ خَيْرِ أَنْ يَلْوِي عُنُقَهُ** بغیر له غاړې پېچلو (او مخ اړولو) څخه **لَا يَكْمُرُهُ** نو مکروه نه دي **لَأَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** * **كَانَ يَلَا حِظَّ أَصْحَابَهُ فِي صَلَاتِهِ بِمُؤَيِّ عَيْنَيْهِ** ځکه نبي ﷺ به په لماتځه کې خپل اصحابو ته د سترگو تر بغلونو کتل.

اللفات: ﴿الْمُؤْمَرُ﴾ په ضمه دميم او په كسره دحاء سره: آخري طرف، بغل، مراخني د سترگو بېخ او آخري طرف دی، **﴿الْمُؤَيِّ﴾** د ضرب د باب مضارع ده: اړول، گرځول، كېږول، **﴿عُنُقُ﴾** غاړه، **﴿مُؤَيِّ﴾** همزه په واو سره اړول هم صحيح دي يعنې: مؤي: د سترگو بېخ، د سترگو آخري طرف، گوشه چشم.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې لمونځ گزاره دي د لماتځه په دوران کې شاوخوا، دلته و هلته نه گوري، ځکه چې دې په لماتځه کې د الله سره مناجات او خبرې کوي، او په دې وخت کې داسې کول د توجه د نیستوالي دلیل دي، او دا بالکل مناسب نه دي، په خپله نبي ﷺ کریم فرمایي چې که لمونځ گزار ته دا معلومه سي یعني ده ته د دې خبرې احساس سي چې دې د کوم ذات سره مناجات کوي، نو التفات خو پرېږده، د التفات سوچ به هم نه وکړي، ځکه چې تر څو بنده

* تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلاة، باب التفات الصلاة، حديث رقم: ۹۰۹، بمعناه.

* تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الجمعة، باب ما ذکر فی التفات الصلاة، حديث: ۵۸۷.

په پوره توجه سره په لمانځه کي مشغوله وي، تر هغه وخته هغه د الله ﷻ درحمت په سایه کي وي، لېکن څرنگه چې هغه له لمانځه څخه خپله توجه لیري کړي، نو الهي رحمت هم مخ ځني وایوي. له حضرت ابو ذر رضی الله عنه څخه روایت دی

چې نبي ﷺ وفرمایيل: لا یزال الله تعالی مقبلاً علی العبد وهو فی صلاته ما لم یلتفت. فإذا التفت انصرف عنه. (فتح القدير)

دلو نظر! د دې حاصل دا دی چې که په لمانځه کي التفات کول ډېر ضروري وو او د یو شي په سبب یې له التفات ډ لمانځه په خشوع و خضوع او توجه کي خلل راتلی، نو په دې صورت کي دسترگو تر بغلونو کتل جائز دي، خو په دې شرط چې غاړه د قبلي له طرف څخه ونه گرځيږي، دلیل دا دی چې نبي ﷺ به دسترگو تر بغلونو صحابه وو ژون الله عزوجل ته کتل.

په لمانځه کي د سپي په ډول کنېستل

وَلَا يَتَّقِيْ اَوْ لَمَوْنُحْ كُنْكَي دې د سپي په څېر نه کنېږي وَلَا يَتَّقِيْشْ وَرَاهِمَهُ اونه دي خپلي ليځي (متان) غوړوي يَقُولُ اَنْ ذَرَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ * ځکه ابو ذر رضی الله عنه فرمایلي دې هَآنَ خَلِيْلَيْنِ عَنْ ثَلَاثٍ: اَنْ اَنْفَعُ نَفَرٍ الْبَيْتِكَ زما خليل (ملگري) هَآنَ زه له دريو شيانو څخه منع کړی يم: (يو دا) چې د چرگ په ډول مېنوکه ووهم وَأَنْ اَتَقِيْ اِقْعَاءَ الْكَلْبِ (دورم دا) چې د سپي په ډول کنېښم وَأَنْ اَتَقَرِّشْ اِفْتَرَاشَ الشُّغْلَبِ (دورم دا) چې د گيلږ (چغال) په ډول لاسونه وغوړوم وَالْاِقْعَاءُ: اَنْ لِيَضَعَ اَلْيَدِيْهِ عَلَى الْاَرْضِ او اقعاء دا ده چې انسان خپل کوناتي پر مځکه کنېږدي وَيَنْصِبُ رُكْبَتَيْهِ نَفْسًا او خپل دواړه زنگونان ودروي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده.

اللغات: ﴿يَتَّقِي﴾ د افعال باب دی: د سپي په ډول کنېستل، ﴿يَتَّقَرِّشْ﴾ د افتعال باب دی: پر مځکه غوړول، ﴿اَتَقِي﴾ د نصر باب دی: مېنوکه وهل، ﴿يَتَّقَلْبِ﴾ چرگ، گيلږ، چغال، ﴿اَلْيَدَيْنِ﴾ دواړه کوناتي (همېشه ته استعمالیږي).

تشرېح: صاحب د قدوري رحمه الله فرمايي: چې د سپي په ډول ناسته او د سجده په حالت کي لاسونه او ليځي مځکه غوړول مکروه دي، صاحب د هدايي رحمه الله په دليل کي د حضرت ابو ذر رضی الله عنه قول پېش کړی دی، خود هدا شارحينو رحمه الله ويلي دي چې امام احمد رحمه الله په خپل مسند کي په دې اړه د امام ابو هريره رضی الله عنه روایت پېش کړی دی، مطلب دا چې د ابو ذر رضی الله عنه قول غريب دی، د حديث متن دا دی: هَآنَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنْ نَفَرَةٍ كَفَرَةٍ:

واقعاء كاقعاء الكلب والتفات كالتفات الشغلِب (ابو هريره رضی الله عنه وفرمايل: چې زه رسول الله ﷺ له دريو خبرو څخه منع يم: يو د چرگ په ډول له مېنوکه وهلو څخه (يعني سجده دومره لنډه کول، لکه چرگ چې د سجده کړي او سر ته کړي)، دويم يې د سپي په شان له ناستي څخه منع کړی يم (يعني په التحيات او د دواړو سجده په مينځ کي د ډول کنېستل)، دريم يې د گيلږ په ډول له شا وخوا کتابو څخه منع کړی يم). نو د ابو ذر په حديث کي که

صاحب د هدايي رحمه الله ذکر کړی دريم خبره داسې ذکر کړې ده چې د اَفَرَشَ رُكْبَتَيْهِ الشُّغْلَبِ يعني د گيلږ په وړ يې (په سجده کي) پر مځکه له لاسونو غوړولو څخه منع کړی.

ه اقامه معني: د اقامه دوه تفسيره سوي دي: يو د امام طحاوي رحمه الله دی، او دويم د امام کرخي رحمه الله دی. د امام طحاوي په نظر اقامه دا ده چي لمونځ گزاره پر کوناهې کښېني او دواړه ورنونه ودروي او دواړه زنگونان د سينې سره جوخت کړي (و مبلوي)، او دواړه لاسونه پر مخکې کښېږدي، همدا صحيح تفسير دی. صاحب د هدايې هم دغه تفسير اختيار کړی دی، د امام کرخي رحمه الله په نظر اقامه دا ده چي خپلي دواړه پښې ودروي او کوناهې پر پوندو کښېږدي او دواړه زنگونان پر مخکې کښېږدي، لېکن دا تفسير صحيح نه دی.

په لمانځه کي د سلام جواب ورکول

وَلَا تَرَاءُ السَّلَامَ يَسْلِيهِ اَوْ لِمَوْنِخٍ كَوْنِكِي دې په ژبه د سلام جواب نه وركوي لَا تَرَاءُ كَلَامَ حَكَمٍ چي دا كلام (خبري) دې وَلَا يَجِبُ اونه دې په لاس سره (د سلام جواب وركوي) لَا تَرَاءُ سَلَامَ مَنْفَعِي حكه چي دا (هم) معنا سلام دی حَقُّ لَوْ سَأَلْتُمُ بَيْنَةَ الشُّلُوبِ تردې كه د سلام په نيت سره يې مضافه وكړه تَفْسُدُ صَلَاتُهُ نو لمونځ يې فاسدېږي.

اللفات: ﴿عَلَيْكُمْ﴾ مضافه كول، يو بل ته لاس وركول، روغېر كول، ﴿كثُرُكُمْ﴾ سلام كول.

تفويض: مسئله: دا ده چي د لمانځه په دوران کي د لمونځ گزار لپاره په ژبه او لاس سره د سلام جواب وركول صحيح نه دي، او لمونځ په فاسدېږي، په ژبه سره د سلام جواب وركول حكه صحيح نه دي، چي سلام كلام (او خبري) دي، او كلام لمونځ فاسلوي، او په لاس سره جواب حكه وركول صحيح نه دي، چي په لاس سره د جواب اشاره كول هم د سلام معنی لري، همدا وجه ده كه يو څوك په لمانځه کي د سلام په نيت خپل لاس د يو چا په لاس کي وركړي، نو د هغه لمونځ فاسدېږي، حكه چي لاس اوږدول او روغېر كول عمل كثير دی، او عمل كثير لمونځ فاسلوي، نو حكه په دې صورت کي لمونځ فاسدېږي.

په لمانځه کي چارزانو کښېستل او ورېښتيان تړل

وَلَا يَجِبُ اَوْ لِمَوْنِخٍ كَوْنِكِي دې چارزانو نه کښېني اِلَّا مِنْ هَذِهِ خِوَا چي يو څه حذر وي لَاَنْ فِيهِ تَرَكُ سُنَّةِ الْقُنُوْدِ حكه چي په چارزانو ناسته کي د سنت ناستي پرېښوول دي وَلَا يَقْضِي شَعْرَةً او لمونځ کونکي دي د خپلو ورېښتيانو عقص هم نه کوي هُوَ اَنْ يَجْعَلَ شَعْرَةً عَلَى هَامَتِهِ او عقص دا دی چي ورېښتيان په ترندي باندي راټول کړي وَيَشُدُّ بِخِطِّ او په تار سره يې وټري اَوْ بِصَنْبَرٍ يا يې په کنډورو سره و مبلوي لِيَتَلَكَّنَ چي سره راټول (يعني سره غونچه سي) فَقَدْ رُوِيَ حكه روايت سوی دی اَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَهَى اَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ وَهُوَ مَعْقُوفٌ چي نبي ﷺ د معقوف کېدلو په حالت کي سر يې له لمونځ کېدلو څخه منع کړی دی.

اللفات: ﴿يَجِبُ لَكُمْ﴾ چارزانو کښېستل، ﴿يَقْضِي﴾ د ضرب د باب مضارع ده: ورېښتيان تړل، جمع كول، ﴿هَلَكَةُ﴾ دسر

هېلوکي، مجازاً تندي او سر ته هم ويل کيږي، ﴿خِطٌّ﴾ تار، سپنسی، ﴿يَتَلَكَّنُ﴾ د تفعل د مضارع ده: يو ځای کېدل، جوړه کېدل، غونچه کېدل.

تشرېح: مسئله: داده چي د لمانځه په حالت کي به له هنره چارزانو کښېستل مکروه دي، ځکه چي په دا ډول ناستي سره د سنت ناستي پرېښوول راځي، او بعضي حضراتو يې د کراهت علت دا بيان کړی دی چي دا د کبر جنو خلکو ناسته ده، نو د دې علت په وجه داسي ناسته له لمانځه څخه دباندې هم مکروه ده، لېکن شمس الاثمه سر څسې رڼه الله لو نورو دا خبره رد کړي ده، ځکه چي له لمانځه څخه دباندې د نبي ﷺ چارزانو ناسته ثابت ده. (فتح القدير)، همدارنگه به په مسجد نبوي کي د حضرت عمر رضی الله عنه ناسته هم ترېما (چارزانو) کېدل: صحيح خبره دا ده چي د چارزانو ناستي په نسبت پر دواړو زنگونو کښېستل تواضع ته ډېر نژدې دي، همدارنگه ده چي د لمانځه په حالت کي هم دغه ډول ناسته غوره او اولی ده، خو که يو غلروي، نو بيا چارزانو ناسته څه پروانه لري.

ولا يعصم اللم فرمايې چي د لمونځ گزاره لپاره د لمانځه په حالت کي عقص کول، يعنې د سر له وړبښتياو څخه چوتي جوړول هم مکروه دي، صاحب د کفایې رڼه الله د عقص درې صورتونه ليکلي دي: (۱) د سر له وړبښتياو څخه کوڅی (يا چوتي) جوړول لکه څرنگه چي يې ښځي جوړوي (۲) د سر وړبښتيان پر تندي (يا د سر پر مينځ) سره جمع کول او په تار باندې تړل (چي غونچه غوندي ځني جوړ سي) (۳) د سر وړبښتيان پر تندي (يا د سر پر مينځ) سره راټولول او په کتلورو يا بل سر ښکاکه شي سره منلول.

دليل: د ابورافع حديث دی: قال غي رسول الله ﷺ أن يمل الرجل رأسه مقصوص.

په لمانځه کي کالي (جامي) راټولول او سدل کول

وَلَا يَكُنْ تَوَهُّٰ او لمونځ گزاره دي خپل کالي (هم) نه راټولوي لَا تَكُنْ تَجَبُّرٌ ځکه چي دا هم يو ډول تکبر دی وَلَا يَسْدُلْ تَوَهُّٰ او نه دي خپل کالي راغروي لَا تَكُنْ عَلَيْهِ السَّلَاطَةُ وَالسَّلَاطَةُ نَالِي عَنِ السَّدْلِ ځکه نبي ﷺ له کالو څرولو څخه منع کړې ده وَهُوَ أَنْ يَجْعَلَ تَوَهُّٰ عَلَى رَأْسِهِ وَكَتِفَيْهِ او د کالو راڅرول دا دی چي خپل کالي پر سر او اوږو باندې واچوي ثُمَّ يَرْسِلُ أَطْرَافَهُ مِنْ جَوَانِيهِ بيا پر خپل اړخونو (او اوږو) باندې د کالو طرفونه راوڅروي.

اللفات: «تَجَبُّرٌ» د نصر د باب مضارع ده: راټولول، را جمع کول، درول، «تَجَبُّرٌ» د تَفَعَّل د باب مصدر دی: تکبر کول، لومړي کول، «يَسْدُلُ» د نصر د باب مضارع ده: څرول، څوړندول، «كَتِفٌ» اوږه، «يَسْدُلُ» د افعال باب دی: پرېښوول، راڅرول، «يَجْلِسُ» جمع ده، واحد يې جَلَسَ دی: طرف، بغل.

تشرېح: د کالو راټولو معنی دا ده چي د مسجدې کولو په وخت کي د شا او دمخ د طرف کالي راپورته کول، لوس حاصل د مسئلې داسو چي که کالي پر مخکه باندې لوېدله، نو نه دي يې راپورته او نه دي يې راگرځوي، ځکه چي په دې کي يو ډول تکبر دی.

ولا يسدل اللم فرمايې چي د لمونځ گزار لپاره خپل کالي به ډوله راڅرول هم مکروه دي، ځکه چي دا د متکبرنو طريقه ده، او عجمي باچاهانو به دا د ځان لپاره د فخر او لومړي ذريعه گڼل، او بل دا چي دا طريقه له خشوع و خضوع څخه هم منافي ده، نو ځکه نبي ﷺ له دې څخه منع کړې ده، صاحب د هدايې رڼه الله فرمايې چي د کالو د راڅرلو صورت دا دی

اللفاظ: «عَلَّاق» محراب، دغشي په ډول ودانۍ، «مَنْعَج» طرز، حمل، د کړ کولو طريقه، «وَكَلَف» دوکاته، لورۍ

ځای، «اَلْوَلَدُ» دافتعال دباب مصدر دی: بې ادبي کول، ملنډې وهل، سپکولۍ، سپک کتنه.
تشریح: صورت ه مستلې: دا دی که امام ولاړ په مسجد کې وي او سجد په محراب کې کوي، نو په دې کې هېڅ حرج نشته، يعنې که د امام پښې په مسجد کې وي او سجد يې په محراب کې اخځه کېږي، نو په دې سره پر لمغنه هېڅ اغېزه نه پرېوځي، ځکه چې په دې صورت کې د يو چا سره د مشابهت او نورو خطره نشته، د دې په خلاف که د امام پښې هم په محراب کې وي او سجد يې هم په محراب کې وي، نو دا صورت مکروه دی، ځکه چې په دې کې د اهل کتابو (مسيحيانو) سره مشابهت راځي، لکه غرنګه چې د اهل کتابو طريقه دا وه چې هغوی به خپل امام له نورو مقتديانو څخه جلا ومنتظر گڼي، او امام به يې په محراب کې په داسې انداز سره دروي، چې اتصال او تړلو يې بالکل د نورو سره ختم سي، نو غرنګه چې په محراب کې د درېلو په صورت کې د دوی سره مشابهت راځي، نو ځکه دا صورت مکروه دی، او زموږ په نېز خو امام هم لمونځ کونکی دی، او مقتدي هم لمونځ کونکی دی، او په دواړو کې هېڅ امتياز او فرق نشته.

بخلاف ما إذا كان الم فرمايي چې که د امام قدم (پښې) په مسجد کې وي او سجد يې په محراب کې وي نو په دې کې هېڅ حرج نشته، ځکه چې په لمغنه کې د پښو اعتبار دی، کله چې پښې په مسجد کې وي نو د مقتديانو سره به د امام ظاهري ربط او تړلو هم باقي پاته وي، او د اهل کتابو سره به مشابهت هم نه راځي، نو ځکه دا صورت مکروه نه دی.

ويکړه: أن يكون الإمام وحده الم فرمايي که امام پر لور ځای ولاړ وي او مقتدي لاندې وي، يا مقتدي پر لور ځای وي او امام لاندې وي نو دا دواړه صورتونه مکروه دي، ځکه چې په اول صورت کې د اهل کتابو سره مشابهت دی، هغه ځکه چې کله امام پر لور ځای ودرېږي، نو ښکاري ده چې امام به له مقتديانو څخه ممتاز او معتبر گڼل کېږي، نو ځکه دا صورت خو د اهل کتابو د مشابهت په وجه مکروه دی، او دويم صورت ځکه مکروه دی چې کله مقتدي پر لور ځای وي او امام لاندې وي، نو مقتدي به منتظر او معتبر گڼل کېږي، او امام به لاندې وي، او امتياز او اعتبار د تعظيم سبب دی، نو په دې صورت کې به د مقتدي تعظيم راسي، او د امام تحقير او سپکولۍ به وسي، نو ځکه دا صورت هم مکروه دی.

فائدة: صاحب د کتاب د لوړوالي او ارتفاع هېڅ امتلازه بيان کړې نه ده، لېکن صاحب د هغې رَجَاءَ الله په دې لړ کې درې قولونه ذکر کړي دي: (١) اول د امام طحطوي ﷺ و طرف ته منسوب دی، هغه دا چې لوړوالی که د يوه سړي د قد (تې) برابر وي، نو مکروه دی، کښې نه دی (٢) دويم قول دا دی چې که لوړوالی دومره وي چې په هغه سره د امام امتياز او اعتبار راځي، نو مکروه دی (٣) دويم قول دا دی چې که د امام او مقتديانو په مينځ کې د يوه ذراع (شرمې کز) په اندازه لوړوالی او ارتفاع وي، نو مکروه دی، او همدا دويم قول معتبر دی. (مجموعه ١١، ص ٢٢٦)

د سړي د شا (ملا) و طرف ته لمونځ کول

وَلَا يَحِلُّ لَكَ أَنْ تَقْرَأَ الْقُرْآنَ وَدَا وَطَرَفَ تَهْ بِهْ لَمَوْعَ كَوَلُو كِي هِيْخْ پَر وَا نَسْتَهْ قَالِيْ يَحْكُمُ كُتْ
 چې هغه ناست وي او خبرې کوي لَأَنْ اَيْنَ كَرَدَ اِللهُ حَنَنْهَا اَوْ مَا كَانَ يَسْتَحِبُّ رِيَاوَرْمَ * قَالِيْ اَشْقَارِيَا ځکه ابن عمر
 د وین له څښتنه به ډېر کرته خپل په بعضي سفرو کې له حضرت نافع ﷺ څخه ستره جوړول (او لمونځ به يې کوی).

اللفات: «تکلم» ملا، شا، «تسکلت» د تغفل د مضارع صيغه ده؛ خبرې اترې کول، «الغفار» جمع د غفره؛ سفر، له یوه ځایه و بل لیرې ځای ته تګ کول.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی نفلت وي خبرې کوي، نو د هغه د ملا و طرف ته لمونځ کول مکروه نه دي، ځکه چې حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به د سفر په دوران کې له خپل غلام حضرت نافع رضی الله عنه څخه ستره جوړول او د هغه د ملا و طرف ته به یې لمونځ کوی، نو دا دې خبرې ښکاره دلیل دی چې د نفلت سړي د ملا و طرف ته په لمونځ کولو کې هیڅ حرج نسته، صاحب د قنودې رحمه الله په ملا (خلع) ذکر کولو سره له منځ (وجه) څخه احتراز کړی دی، او دا اشاره یې کړې ده چې د بل سړي د منځ و طرف ته لمونځ کول مکروه دي، لکه غرنګه چې روایت دی چې حضرت عمر رضی الله یو سړی ولیدلی چې د بل سړي د منځ و طرف ته یې لمونځ کوی، نو په دوده یې ووهی، او ورته ویې ویل: تستقبل السوراة بالملک، (یعني په خپل لمانځه کې تصویر ته مخامخ کېږي)، او نفلت سړي ته یې ویل: تستقبل الصل بوجهک، (یعني آیا خپل منځ د لمونځ کونکي و طرف ته کوي)، نو له دې څخه معلومه سوه چې د انسان د منځ و طرف ته لمونځ کول مکروه دي.

په لمانځه کې منځ ته قرآن مجید یا توره ایښوول

وَلَا تَأْكُلْ أَمْوَالَكُم مِّن بَيْنِكُمْ أَلْوَقَعَةً أَوْ سِوَاهَا ذَلِكُمْ كَبِيرٌ
راخبرېږي (یا پروت وي) أَوْ سِوَاهَا مطلق یا توره راخبرېږي لَا يُعْتَدَانِ ځکه چې د قرآن او تودې عبادت نه کېږي
وَبِأَعْيَابِهِ تُشْهَرُ الْكَرَاهَةُ او د عبادت په اعتبار سره کراهت ثابتېږي.

اللفات: «المسكف» مجلد کتل، مجازاً قرآن مجید، «معلق» راخړول سوی، «صفت» توره، جمع یې: تشای راځي.
تشریح: مسئله: داده که یو سړی لمونځ کوی او منځته یې قرآن مجید پروت وي یا راخبرېږي، یا یوه توره پرته وه یا راخبرېږي، نو په دې کې هیڅ حرج نسته، دده لمونځ صحیح دی، ځکه چې نه د قرآن شریف عبادت کېږي، او نه د تودې عبادت کېږي، نو د تودې په وجه د لمونځ گزاره خشوع و خضوع نه متاثره کېږي، او هم په دغه وجه کراهت پیدا کېږي، یعني که د دې شیانو عبادت (کافرانو یا مشرکانو) کولای، نو ښکاره ده چې د دې شیانو په لیللو سره به د لمونځ گزاره په خیال کې د غیر الله خیال راتلای، او دده پر خشوع و خضوع او توجه به یې منفي اغېزه کولای، خو غرنګه چې د دې شیانو عبادت (هیڅ ځای هم) نه کېږي، نو ځکه به د دوی په مخامخ کېدلو سره د غیر الله د عبادت خیال هم نه پیدا کېږي.

پر داسې فرش لمونځ کول چې عکس (فوتو) پکښې وي

وَلَا تَأْكُلْ أَمْوَالَكُم مِّن بَيْنِكُمْ أَلْوَقَعَةً أَوْ سِوَاهَا ذَلِكُمْ كَبِيرٌ
چې په هغه کې عکسونه (تصویرونه) وي لَا يَنْبَغِي إِسْتِهَانَةٌ بِالْشُورَةِ ځکه چې په دې کې د تصویرنو سپکولوی دی لَا يَسْجُدُ عَلَى التَّصَاوِيرِ او پر عکسونو به سجده نه کوي لَا يَنْبَغِي إِسْتِهَانَةٌ بِالْشُورَةِ ځکه چې دا د عکس د عبادت سره مشابه دي وَأَطْلَقَ الْكَرَاهَةَ إِلَى الْأَفْضَلِ او په مبسوط کې کراهت مطلق لیکل سوی دی لَا يَنْبَغِي إِسْتِهَانَةٌ بِالْشُورَةِ ځکه چې مسله (جای نماز) د تعظیم وړ ده.

اللفات: ﴿یَسْلُطُ﴾ فرش، مجازاً کپړې او بستړې ته هم ویل کیږي، ﴿اِسْتَعْلَقَ﴾ د استعمال د باب مصدر دی؛

سپکاوی، بې عزتي کول، حقیر ګڼنه، ﴿مَعْلُکَ﴾ مسکه، مصله، جای نماز، هغه کپړه چي انسان لمونځ پر کوي. **تشریح:** مسئله: داده که په یوه بستره یا کورپچه (نالي) کي تصویرونه (عکسونه) وي، هغه که د ذي روحو (ساکینو) وي او که د غیر ذي روحو (غیر ساکینو) وي، یا په پتو (خادر) یا مسله (جای نماز) یا بل شی کي تصویرونه وي، نو پر هغه درېدل او لمونځ کول مکروه نه دي، ځکه چي پر هغه شي په درېدلو کي د تصویرونو سپکاوی او تذلیل کیږي، لېکن پر تصویرونو یې سجده کول مکروه دي، ځکه چي په دې صورت کي د تصویر د عبادت سره مشابهت راځي، چي هغه په هیش حال کي هم صحیح نه دی.

دا مسئله خو د جامع صغیر ده چي پر تصویرونو درېدل او لمونځ کول صحیح ګرځول سوي دي، او پر هغو سجده کول مکروه ګرځول سوي دي، لېکن په مبسوط کي امام محمد رَحْمَهُ الله پر تصویر والا مسله (جای نماز) باندې مطلقاً لمونځ کول مکروه ګرځولي دي، هغه که پر تصویرو باندې سجده راسي او که رانه سي، او دلیل یې دا بیان کړی دی چي مسله د تعظیم او عزت لائق شی دی، او په تصویر والا مسله کي د مسلې سره سره د تصویر تعظیم هم کیږي، او په شریعت کي د تصویر د تعظیم هیڅ اجازه نسته، نو ځکه به پر تصویر داره مسله لمونځ کول مکروه وي.

که ه لمونځ گزاره چپه یا راسته یا لور طرف نه عکس (فوټو) وو نو څه حکم دی؟

وَيُكْرَهُ أَوْ مَكْرُوهٌ دِي أَنْ يَكُونَ قَوْزُ رَأْسِهِ الشَّقِيفَ چي د لمونځ کونکي پر سر په پټ (بام) کي أَوْ يَهْنُ يَكْنِيهِ یادده مخته أَوْ يَهْدِيهِ یادده پر برابر (یعني راسته او چپه طرف ته) تَصَاوِيرُ أَوْ صُورَةٌ مُعَلَّقَةٌ عکسونه (تصویرونه) وي یا یو راځړول سوی تصویر وي لِحَدِيثِ جَبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ * د جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامُ د حدیث په وجه إِنَّمَا لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ أَوْ صُورَةٌ چي موږ داسي کور ته نه داخلېږو چي په هغه کي سپی یا تصویر وي وَلَوْ كَانَتِ الصُّورَةُ صَغِيرَةً بِخَيْثُ لَا تَهْدُو لِبَنَاتِهِ او که تصویر دومره کوچنی وو چي کتونکي ته په نظر نه راتلی لَا يُكْرَهُ نو مکروه نه دي لِأَنَّ الْبَيْتَ جَدًّا لَا تُغْبَى ځکه چي د زیاتو کوچنیو تصویرونو عبادت نه کیږي.

اللفات: ﴿عَقَفَ﴾ د خوني دنتی، بام، ﴿جَلَلَهُ﴾ برابر، او د مجاز په توګه د راسته او چپه طرف لپاره هم استعمالیږي،

﴿يَهْدِي﴾ د نصر باب دی: ښکاره کېدل، څرګندېدل، ﴿صَنَارَ﴾ جمع ده، واحد یې صَنْيَرٌ دی: کوچنی، ﴿جَلَلَهُ﴾ ډېر، زیات، ښه.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که تر لمونځ گزاره لور پر بام (چټ) تصویر وي، یادده مخته یادده پر برابر او بغل کي تصویر وي، نو دده لمونځ مکروه دی، دلیل د حضرت جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه حدیث دی چي یوه جمله یې په کتاب کي ذکر سوه، پوره حدیث داسي دی: أَنَّ جَبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اسْتَأْذَنَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ لَهُ ادْخُلْ. فَقَالَ كَيْفَ ادْخُلُ بَيْتًا عَلَيْهِ سَرَفِيهِ مَتَائِلُ أَوْ رِجَالٌ، إِمَّا أَنْ تَقَعَ رُؤُسُهَا أَوْ تَحْمَلَ بِسَاطٍ يُوْطَأُ، إِنَّمَا مَعَاشِرُ السَّالِكَةِ لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ أَوْ صُورَةٌ. (یعني جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامُ د نبی ﷺ حجرې ته د ورتللو اجازه وغوښتل، نبی ﷺ وفرمایل: راسه!، نو حضرت جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل: زه هغه کور ته څرنگه ورتلی سم چي په هغه کي داسي پرده (راځړېږي) چي پر هغې د حیواناتو یا انسانو

تصویرونه وي، یا خو دي له دوی څخه سر ونه پرې کړل سي یا دي بستره ځني جوړه سي چي تر پنبو لاندې سي (نوبیا به زه راسم)، ځکه چي موږ ملائکي یو داسي کور ته نه ورځو چي په هغه کي سپی یا تصویر وي).
له دې حدیث او له دې قصې څخه دلیل په دې توگه نیول کیږي چي په کوم کور کي ملائکي نه داخلېږي، هغه شرّ البیوت یعني بد او شرّ کور دی، او په شرّ البیوت کي لمونځ کول مکروه دي، نو په تصویر داره ځای کي به لمونځ کول هم مکروه وي.

هو! که هغه تصویر دومره کوچنی وي چي کتونکي ته په نظر نه راځي، نو په دې صورت کي که پر بام وي یا پر راسته یا چپه طرف وي، هیڅ فرق پکښي نسته، ځکه په دې مسئله کي د مکروه والي مدار او علت د تصویرونو عبادت دی، او د کوچني تصویرونو عبادت نه کیږي، نو کله چي په کوچني تصویرونو کي د مکروه والي علت یعني عبادت نسته، نو ځکه به د هغو سره لمونځ مکروه نه وي.

د هغه عکس (فوتو) حکم چي سر ځني ليري سوی وي

وَإِذَا كَانَ الشَّيْئَلُ مَعَكُمْ الرَّأْسِ أَوْ كَلَّهِمْ يَتَشَالِي نَوْدَا عَكْسَ نَهْ دِي لِأَنَّهُ لَا يُغَيِّدُ بِذَوْنِ الرَّأْسِ ځکه چي بغیر له سره د عکس عبادت نه کیږي وَصَارَ كَمَا أَوْدَا داسي ده لکه إِذَا صَلَّيْ إِلَى شَيْءٍ أَوْ بَرَأَچ یو سری چي د شمعي یا خراف و طرف ته لمونځ وکړي عَلَى مَا قَالُوا لکه څرنګه چي فقهاؤ رحمهم الله فرمایلي دي.

اللفاظ: ﴿وَتَشَالِي﴾ تصویر، مجسمه، صورت، ﴿مَعَكُمْ﴾ د نصر د باب اسم مفعول دی: خراب سوی، مسح سوی (متلو

سوی)، ﴿شَعْع﴾ شمع، موم بتی، ﴿سَرَاخ﴾ خراف.

تشریح: فرمایي که د تصویر سر نه وي یعني سريې پرېکړل سوی وي یا بالکل خراب سوی او مسح سوی وي نو هغه په حقیقت کي تصویر نه دی، ځکه چي د سر پرېکړل سوي تصویر عبادت نه کیږي، او اوس موږ وویل چي د مکروه والي اصلي علت او بنیاد عبادت دی، نو کله چي د مکروه والي علت یعني عبادت نسته، نو بیا دا تصویر پر لمانځه هیڅ اغېزه نه کوي، هغه که مخته وي، که شاته وي، که راسته یا چپه طرف ته وي او که لوړ وي، او څرنګه چي د شمعي یا خراف په منځمنځ ایښولو سره په لمانځه کي هیڅ حرج نسته، همدارنګه په سر پرېکړل سوي تصویر کي هم هیڅ حرج نسته، د زیاتره فقهاؤ رایه همدغه ده، لېکن بعضو د شمعي او خراف په منځمنځ ایښولو سره لمونځ مکروه ګرځولی دی، لېکن صحیح قول د عدم کراهت دی.

که تصویر پر بالنت یا بستره وو نو څه حکم دی؟

وَلَوْ كَانَتِ الْمَوَدَّةُ عَلَى وَسَادَةٍ مُنْقَلَا أَوْ عَلَى بَسَاطَةٍ مَطْرُوشٍ يَا پَر غوریدلې بستره (او کوربچه) وَ لَا يَكْرَهُهُ نو مکروه نه دي لِأَنَّهُمَا تَدَاوَسُ ځکه چي بالنت تر شا لاندې کیږي وَتَوَطَّأُ او بستره تر پنبو لاندې کیږي (یعني پایماله کیږي) بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَتِ الْوَسَادَةُ مُنْصَوِّبَةً په خلاف د هغه صورت چي بالنت ولاړ وي أَوْ كَانَتْ عَلَى السِّتْرِ یا تصویر پر پرده وي لِأَنَّهُ تَغْطِيهَا ځکه چي دا د تصویر تعظیم دی وَأَشَدُّهَا كَرَاهَةً اوله ټولو څخه زیات کراهت په هغه صورت کي دي أَنْ تَكُونَ أَمَامَ الْبَصْلِ چي تصویر د لمونځ گزاره مخته وي ثُمَّ مِنْ

فَوَي رَأَيْهِ بيا (په هغه صورت کي زيات کراحت دی) چي کله د هغه تر سر لوړ وي ثُمَّ عَلَى يَمِينِهِ بيا (په هغه صورت کي) چي د هغه پر راسته طرف وي ثُمَّ عَلَى شِمَالِهِ بيا (په هغه صورت کي) چي د هغه پر چپه طرف وي ثُمَّ خَلْفَهُ بيا (په هغه صورت کي) چي د هغه د شاو طرف ته وي.

اللفاظ: «وَعَلَى» بالثبت، «مُخَلِّفًا» اسم مفعول دی: اچول سوی، اېښودل سوی، «مُفَلِّشًا» اسم مفعول دی: غوړول سوی،

«مُغْشِيَةً» اسم مفعول دی: درول سوی، نصب کړی سوی، «وَسَلَّ» پرده.

تشریح: صورت د مستطی: دای که د لمونځ کونکي مخته یو بالثبت پروت وي او پر هغه تصویرونه وي یا یو بل تصویر د لاره بستره یا کورچه وي نو هلته لمونځ کول مکروه نه دي، ځکه چي د بالثبت او بستري تصویرونه د تکیه وهلو او کښېنستلو په وجه لاتنډي کیږي، نو ښکړه ده چي په دې صورت کي د تصویر تذلیل او سپکاوی کیږي، نه تعظیم، او د دې د تأیید په باره کي یوه قصه هم سته، قصه داده چي یو وار حسن بصري رَحْمَةُ اللهِ لَوْ عطاء رَحْمَةُ اللهِ یو داسي کور ته ورتوتل چي په هغه کي پر یوه کورچه تصویرونه وه، نو عطاء رَحْمَةُ اللهِ ولاړ سو، او حسن بصري رَحْمَةُ اللهِ پر کښېنستی، حسن بصري عطاء رَحْمَةُ اللهِ ته وویل: “چي د تصویر تعظیم هغه وخت کیږي چي نه پر کښېنې”. هو! که بالثبت ولاړ وي یا تصویر پر پرده وي، نو مکروه دي، ځکه چي دا د تصویر تعظیم دی، یعني هېڅ بې عزتي یې نه کیږي.

د اشدها کراهة الخ له دې ځایه دا خبره ییښوي چي د تصویر کراحت برابر نه دی، بلکي د تصویر د مخته او شاته کېدلو په وجه سره د تصویر په مرتبو کي فرق راځي، نو تر ټولو زیات کراحت په هغه تصویر کي دی چي د لمونځ گزار مخته وي، بیا له دې څخه کم کراحت په هغه تصویر کي دی چي د لمونځ گزاره پر سر وي، بیا له دې څخه کم دای چي د لمونځ گزاره راسته طرف ته وي، بیا دا چي چپه طرف ته وي، بیا دا چي د لمونځ گزاره شاته وي، بعضي علماء وایي چي که تصویر شاته وي، نو لمونځ مکروه نه دی لېکن صحیح داده چي په کور کي مطلق تصویر مکروه دی، ځکه چي تصویر د ملائکو د نه راتگ سبب دی، او مخکي دا خبره ذکر سوه چي کوم کور ته ملائکي نه راځي هغه شر البیوت دی، او په هغه کي لمونځ کول مکروه دی.

په عکس داره کالو کي لمونځ کول

وَكُلُّ لَيْسَ لَهَا فِيهِ كَسَاوِيَّةٌ او که لمونځ کونکي داسي کلي واخوستل چي په هغه کي تصویرونه وه يُكْرَهُ نو دا مکروه دي لَا كَرَاهَةَ حَامِلَ الصَّمِّ ځکه چي هغه د بُت د پورته کونکي سره مشابه کیږي وَالصَّلَاةُ جَائِزَةٌ فِي جَبْرِ ذَلِكِ او په دې ټوله مکروه صورتونو کي لمونځ جائز دی لَا سِتْرَ لَهَا شَرًّا لَهَا ځکه چي د لمانځه ټوله شرطونه موجود دي وَتَعَادُ عَلَى وَجْهِ غَيْرِ مَكْرُوهٍ او په غیر مکروه طریقه سره به لمونځ راغړتوب کیږي وَهَذَا الْحُكْمُ فِي كُلِّ صَلَاةٍ أُدِيَتْ مَعَ الْكِرَاهَةِ او دا حکم په هر هغه لمانځه کي دی چي په کراحت سره اداء سوی وي وَلَا يَكْرَهُ تَشَالُّهُمُ فِي الرُّوحِ او د غیر فی روح تصویر مکروه نه دی لَا كَرَاهَةَ لِأَيُّهَا ځکه چي د هغه عبادت نه کیږي.

اللفاظ: «عَنْكَرُ» بُت، هغه چي عبادت یې کیږي، «اِسْتِجْمَاعُ» داستعمال دباب مصدر دی: جمع کول او پوره کول.

تشرېح: مسئله: دا ده چي د انسان لپاره تصوير لرونکي کالي اخوستل مکروه دي. ځکه چي دا انسان د بت د پورته کونکي سره مشابه کيږي (يعني لکه بت چي پر کالوي)، او په هيڅ ډول هم د بت سره مشابهت صحيح نه دی.

والصلاة الخ صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي: موږ چي د تصوير د مکروه والي په باره کي څومره صورتونه بيان کړه، په هغو ټولو مکروه صورتونو کي لمونځ جائز دی، ځکه چي په دې صورتونو کي د لمانځه ټوله شرطونه جمع دي، او يو شرط هم ځني وتلی نه دي، خو مکروه دی، نو په دې مکروه صورتونو کي که چا لمونځ کړی وي، نو د احتياط لپاره دي يې په غير مکروه طريقه سره راوگرځوي، يعني داسي ځای دي يې راوگرځوي چي د تصوير يا د بل شي د کراهت شېبه نه وي، شيخ قوام الدين کاکي رحمه الله فرمايلي دي چي کوم لمونځ د کراهت سره اداء سوې وي، د هغه راگرځول واجب دي، لېکن صحيح خبره دا ده چي کوم لمونځ د کراهت تحريمي سره اداء سوې وي، نو د هغه راگرځول واجب دي، او که د کراهت تنزيهي سره اداء سوې وي نو د هغه راگرځول مستحب دي، ځکه چي مکروه تنزيهي د مستحب په درجه کي وي. (فتح القدیر)

د غير ذي روحو تصويرونه مکروه نه دي

ولا يكره... الخ فرمايي چي د غير ذي روحيه يعني د هغه شيانو تصويرونه مکروه نه دي چي ساه نه لري، لکه درخته، کور او داسي نور، يعني که په کالو کي د درختي يا کور او داسي نور شيانو تصويرونه وي نو په هغه کالو کي لمونځ کول مکروه نه دي، ځکه چي د غير ذي روح تصوير عبادت نه کيږي، او د کراهت مدار او انحصار پر عبادت دی.

د لمانځه په دوران کي د مار، لړم او د داسي نورو مضرو شيانو وژل

وَلَا يَأْتِي بِقَتْلِ الْحَيَّةِ وَالْعُقْرَبِ فِي الصَّلَاةِ او د لمانځه په دوران کي د مار او لړم په مړه کولو کي هيڅ حرج نسته لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي اَقْتُلُوا الْأَسْوَدَيْنِ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي الصَّلَاةِ تاسو دوه توران مړه کوئ که څه هم په لمانځه کي ياست (دوه توران يعني مار او لړم) كَزَلَاكَ فِيهِ إِزَالَةُ الشَّغْلِ او په دې وجه (هم) چي په دې کي د زړه د مشغوليت (او توجه) ليري کول دي فَأَشْبَهَ دَرَعَ النَّارِ نو دا د (لمونځ گزار مخته د) تېرېدونکي سړي د منع کولو سره مشابه سو دَيَسْتَوِي جَبِينُ أَنْوَاعِ الْحَيَّاتِ او په دې حکم کي د مار ټوله قسمونه (ډولونه) برابر دي هُوَ السَّجْنُ همداسي صحيح ده لِإِمْلَاقِ مَا رَوَيْنَا ځکه زموږ روايت سوی حديث مطلق دی.

اللفات: ﴿حَيَّة﴾ مار، ﴿عُقْرَب﴾ لړم، ﴿دَرَع﴾ د فتح باب مصدر دی: ليري کول، منع کول، ﴿مَال﴾ د نصر د باب اسم فاعل دی: تېرېدونکی.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړي لمونځ کوی، او ده ته نژدې مار يا لړم راغلی، او دا اندېښنه وه چي ضربه به را ورسوي، نو د لمانځه په دوران کي د هغه په وژلو کي هيڅ پروا نسته، فقلي دليل: د نبي ﷺ دا فرمان دی: اَقْتُلُوا الْأَسْوَدَيْنِ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي الصَّلَاةِ په حديث کي له أسودين څخه مراد مار او لړم دي، نو معنی يې داسوه: چي مار او لړم مړه کوئ که څه هم تاسو په لمانځه کي ياست: او څرنگه چي د نبي ﷺ دا فرمان مطلق دی، نو ځکه دا د مار ټولو قسمونو ته شاملېږي، او

هر ډول مار په دې حکم کې داخلېږي، هغه که زهرجن وي، که نه وي، همدارنگه دا حکم د وژلو سره تعلق لري، يعنې مار دې تر هغه وخته وهل کيږي چې تر څو مړ سي، ځکه چې د قتل معنی د وژلو ده، نو تر څو چې مار مړ سوی نه وي، تر هغه وخته دي وهل کيږي (که څه هم لمونځ گزاره په لمانځه کې وي). عقلي دليل: دا دی چې لمونځ گزاره که د لمانځه په حالت کې مار یا لرم مړ نه کړي، نو دده زړه به د لمانځه پر ځای په مار او لرم کې وي، او ټوله توجه به یې د هغه و طرف ته وي، چې داسې نه له دې خوا څخه راسي، داسې نه له دې خوا څخه راسي، او دا ډول به دده ټوله لمونځ تر مار او لرم قربان سي، نو ځکه شریعت ده ته اختیار ورکړی دی چې مړه یې کړي، چې د زړه حضور او توجه د لمانځه او د الله ﷻ و طرف ته سي، که څه هم دا عمل کثیر دی، لېکن څرنگه چې د لمانځه مخته تېرېدونکي سړی منع کول روا دي او په هغه کې هم عمل کثیر دی، نو دا د ضرر رسولکو حیواناتو مسئله هم د هغه سره مشابه ده.

صاحب د هدایې رحمه الله په هو الصحیح سره د فقیه ابو جعفر او نورو له هغه قول څخه احتراز کوي چې هغوی وایي د سپین مار د مړه کولو اجازه نسته، او پر دې باندې دلیل د نبی ﷺ دا فرمان وړاندې کوي: لیاکمر والحیة البيضاء فلها من الجن، (يعني سپین مار مه وژئ، ځکه چې هغه پېری وي)

جواب: لېکن زموږ له طرفه د دې قول جواب دا دی چې زموږ بیان سوی حدیث يعنی: أقتلو الأسودین... الخ مطلق دی، او په هغه کې د سپین، تور او بل رنگ هیڅ تفصیل نسته، نو ځکه به د مطلق مار وژلو اجازه وي، هغه که د هر رنگ وي. دویم جواب: صاحب د فتح القدیر رحمه الله د امام طحاوی رحمه الله په حواله د دې دویم جواب دا ورکړی دی چې د سپینو مارانو تخصیص کول صحیح نه دی، ځکه چې نبی ﷺ له پېریانو څخه دا وعده او ژمنه اخیستې وه چې هغوی به زما د امت و مخ ته د سپین مار په شکل کې نه راځي، او نه به د مار په شکل کې د هغوی و کورو ته داخلېږي، نو اوس که یو پېری دا ډول حرکت کوي او د مار په شکل کې راځي، نو هغه به وژل کيږي، ځکه چې هغه د وعده مخالفت کوي. (فتح القدیر ج ۱، ص ۲۳۱)

په لمانځه کې په لاس سره آیتونه او تسبیحات شمېرل

وَيُكْمَلُ الْكَلِمَ الْأَيُّ وَالَّتِسْبِيحَاتُ بِالْيَدِ الْشَّلَاةُ او په لمانځه کې آیتونه او تسبیحات په لاس سره شمېرل مکروه دي وَكَذَلِكَ عَدَّ الشُّرَّ همدارنگه د سورتونو شمېرل هم مکروه دي لِأَنَّ ذَلِكَ لَيْسَ مِنْ أَعْمَالِ الصَّلَاةِ ځکه چې دا د لمانځه له اعمالو څخه نه دي وَعَنْ أَنِ يُؤَسَفَ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى • أَنَّهُ لَا بَأْسَ بِذَلِكَ فِي الْفَرَائِضِ وَالْتَوَاقِلِ جَمِيعًا اوله صاحبینو څخه روایت دی چې په فرائضو او نوافلو کې داسې کول څه خبره نه ده مُرَاعَاةً لِسُنَّةِ النَّبِيِّ د سنت قرائت د خیال ساتلو په وجه وَالْعَمَلُ بِمَا جَاءَتْ بِهِ السُّنَّةُ او د حدیث پر بیان سوي حکم د عمل کولو په وجه قُلْنَا يَنْبَغِي أَنْ يَعَدَّ ذَلِكَ قَبْلَ الشُّرُوعِ موږ وایو چې د لمانځه تر شروع کولو مخکې د دې شیانو شمېرل ممکن دي فَيَسْتَفْتِي عَنِ الْعَدِّ بَدَلًا او (په دې توګه به) تر شروع کولو وروسته له شمېرلو څخه استغناء حاصله سي، والله اعلم.

اللفات: (عد) د نصر د باب مصدر دی: شمېرل (شمارل). (آی) جمع ده، واحد یې آیه دی. د قرآن آیت.

تشریح: مسئله: دا ده چې په لمانځه کې دتنه د لاس په ذریعه د تسبیحاتو او آیتونو شمارل مکروه دي، لمونځ که فرض وي او که نفل، همدارنگه د سورتونو شمارل هم مکروه دي، ځکه چې دآیتونو، تسبیحاتو یا سورتونو شمارل د لمانځه له اعمالو څخه نه دي، همدا ظاهر الروایه دی، د بالید له قید څخه معلومیږي چې د گوتو سرونه کنډکېدل، یا په زړه کې شمارل مکروه نه دي.

مصنف رحمه الله فی الصلوة په ذکر سره و دې طرف ته اشاره کړې ده چې له لمانځه څخه دباندې شمارل مکروه نه دي، لېکن د فخر الاسلام بزفوي رحمه الله په نېز له لمانځه څخه دباندې هم د تسبیحاتو شمارل مکروه دي، او فرمایي: وکانت الف یقول لذنوب ولا یحیی ونسبح ونحیی، (یعني مخکني بزرگانو به ویل چې موږ خو گناوي بهې شمېره کوو لېکن هغه نه شمارو، خو تسبیحات شمارو)؛ او له صاحبینو څخه په غیر ظاهر الروایه کې روایت سوی دی چې تسبیحات، آیتونه او نور په لاس سره شمارل په فرائضو کې هم جائز دي، او په نوافلو کې هم جائز دي، او په دې کې هیڅ کراهت او بدې نسته.

د صاحبینو لیل: دلیل دا دی چې ډېر کر ته انسان ته د آیتونو شمارلو ضرورت پرېوځي، مثلاً هغه غواړي چې په فرض لمونځونو کې پر سنت طریقه قرائت وکړي، یعني خلونېست یا شپېته آیتونه ووايي لکه څرنگه چې له رسول الله څخه ثابت دي، یا مثلاً په صلاة التبیح کې چې کوم تسبیحات دي چې د هغه په اړه حدیث هم راغلی دی، نو اوس ښکاره ده چې په دې دواړو صورتونو کې بغیر له شمارلو څخه هیڅ چاره نسته، نو ځکه به په دې وخت کې شمارل مکروه نه وي.

د امام ابو حنیفه دلیل: دا دی چې په لمانځه کې د دې شیانو د شمارلو څه ضرورت دی؟ ځکه چې تر لمانځه مخکې هم د شیان شمارل کېدلای سي، یعني لمونځ گزاره دي تر لمانځه مخکې د اتمین کړي چې په اول رکعت کې به یې له دې ځای څخه تر دې ځایه پوري وایم، او په دویم رکعت کې به یې له دې ځایه څخه تر دې ځایه پوري وایم، او دا طریقه دي ښه په ذهن کې ونیسي، نو په دې صورت کې به په لمانځه کې د شمارولو ضرورت نه پېښیږي، پاته سوه د صلاة التبیح مسئله نو په هغه کې د دې ډېر ضرورت نسته چې په لاس سره دي تسبیحات و شمارل سي، بلکې د گوتو په

سرونو دي یې شماری. والله اعلم بالصواب



فصل

تشریح: تر دې مخکې صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ د لمانځه مکروهات بیان کړل، اوس له دې ځایه هغه مکروهات بیانوي چې هغه له لمانځه څخه خارج وي، یعنې چې له لمانځه څخه دباندې مکروه وي.

په بیت الخلاء (تبی) کې مخ اوشاد قبلي و طرف ته کول

وَلَا يَكْرَهُ اسْتِحْضَالُ التَّيْبَةِ بِالْفَرْجِ مِنَ الْخَلَاءِ او په تېمۍ (بیت الخلاء) کې په شرمگاه سره د قبلي و طرف ته مخ کول مکروه دي لِأَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * نَهَى عَنْ ذَلِكَ حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ له دې څخه منع کړې ده وَالْإِسْتِذْبَارُ يَكْرَهُ فِي رَوَايَةٍ او په يوه روايت کې د قبلي و طرف ته شاه کول هم مکروه دي لِأَنَّهُ فِيهِ مِنْ تَرْكِ التَّعْظِيمِ حُكْمُهُ چې په دې کې د تعظيم پرېښوول دي وَلَا يَكْرَهُ فِي رَوَايَةٍ او په بل روايت کې د قبلي و طرف ته شاه کول مکروه نه دي لِأَنَّ الْإِسْتِذْبَارَ حُكْمُهُ چې د قبلي و طرف ته شا کونکى په داسې حال کې وي فَرْجُهُ غَيْرُ مُوَازٍ لِلْقَبِيلَةِ چې د هغه فرج (شرمگاه) پر قبله مخامخ نه وي وَمَا يَنْحَظُّ مِنْهُ يَنْحَظُّ إِلَى الْأَرْضِ او څه چې له شرمگاه څخه را لورېږي هغه پر مخکېه لورېږي بِخِلَافِ الْإِسْتِذْبَالِ په خلاف د قبلي و طرف ته د مخ کونکي لِأَنَّ فَرْجَهُ مُوَازٍ لَهَا حُكْمُهُ چې د هغه شرمگاه پر قبله مخامخ وي وَمَا يَنْحَظُّ مِنْهُ يَنْحَظُّ إِلَيْهَا او کوم څه چې له شرمگاه څخه را لورېږي هغه د قبلي و طرف ته لورېږي.

اللفات: ﴿فَرْج﴾ شرمگاه، شرم ځای، پراخي، خلا، ﴿إِسْتِذْبَار﴾ د استعمال د باب مصدر دی: شا کول، ﴿مُوَازٍ﴾ متوازي

هم راخي، د مفاعلي د باب اسم فاعل دی: مقابل، برابر، مخامخ، متوازي، ﴿يَنْحَظُّ﴾ د انفعال باب دی: لوېدل.

تشریح: مسئله: داده چې د قضاء حاجت یعنې د متيازو يا د غټ اودس ماتې په وخت کې خپله شرمگاه (ذکر) د قبلي و طرف ته کول مکروه تحریمي دي، هغه که په خلاص میدان کې وي او که په ودانۍ کې وي، په مخ کې یو حائل لکه دېوال او داسې بل شي وي، که نه وي، په هر حال کې مکروه دي، دلیل یې دا دی چې نبي ﷺ له دې څخه منع کړې ده، د نبي ﷺ ارشاد دی: عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قِيلَ لَهُ لَقَدْ عَلِمْتُمْ نَبِيَكُمْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْخِرَاءَ قَالَ أَجَلُ لَقَدْ تَمَنَّا أَنْ نَسْتَقْبِلَ بِغُلَاطٍ أَوْ بُولٍ (ابوداؤد)، (له سلمان فارسي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه یو چا پوښتنه وکړه چې تاسو ته پېغمبر د هر شي تعلیم در کړی دی حتی د متيازو او غایطو هم) (د سائل وینا د تمسخر او ملنلو په توګه وه) نو حضرت سلمان فارسي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وفرمایل: هو! مودنيې ﷺ د متيازو او غایطو په حالت کې د قبلي له مخامخ کېدلو څخه منع کړي یو).

او په استدبار قبله یعنې د مکې شريفي و طرف ته په شا کولو کې له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه دوه روايتونه دي، د يوه روايت مطابق قبلي ته په شا کولو کې هم د تعظيم پرېښوول دي، او په بل روايت کې دادي چې قبلي ته شا کول مکروه

نکته:

* أخرجه الأئمة السنة في كتبهم والبخاري في كتاب الصلاة، باب القبلة أهل مدينة الشام، حديث: ١٣٩٢، ومسلم في كتاب الطهارة، حديث رقم: ٥٩.

نه دي. ځكه چې د كوم سري قبلې ته شايي، نو د هغه شرمگاه (ذكر) د قبلې و طرف ته نه وي. او څه چې د شرمگاه څخه راوځي. هغه د مخكې و خوا ته ځي، يعني د متيازو دار (ليكه) بل طرف ته ځي، خو لنډه دا چې مخ دي د قبلې پر طرف نه كوي.

بخلاف المستقبل الخ خو په خلاف د هغه كسانو چې د قبلې و طرف ته يې مخ وي، ځكه چې د هغوی شرمگاه د قبلې و طرف ته برابره وي. او د متيازو ليكه يې د قبلې پر طرف ځي، نو ځكه قبلې ته مخ كول مكروه دي. په دې مسئله كي ډېر تفصيل سته. چې اصل چينه يې د خديشو كتابونه (سنن) دي. د لوی دورې (دوره حديث) د كال انتظار و كړئ چې پر دې مهمه مسئله به تفصيلي بحث واورئ، انشاء الله.

د مسجد پر بام وطي، متيازي او غايظه مواد كول

وَيَكْرَهُ الْمُهَاجِمَةُ فَوْقَ الْمَسْجِدِ وَالْمَوْلَى وَالشَّخْطِ او د مسجد پر بام كوروالی. متيازي (بولي) او غايظه مواد (ډكي متيازي) كول مكروه دي لِأَنَّ بَطْحَ الْمَسْجِدِ لَهُ حُكْمُ الْمَسْجِدِ ځكه چې د مسجد بام د مسجد په حكم كي دی حَقٌّ لِمَا لَاقْتَدَاءُ مِنْهُ بِسَنِّ تَخْتَهُ تَرْدِي چې له بامه څخه د هغه سري اقتداء صحيح ده چې هغه تر بام لاندي وي وَلَا يَنْطَلُ الْإِعْتِكَافُ بِالْمَعُودِ إِلَيْهِ او (د مسجد) بام ته په ختلو سره اعتكاف نه باطليري وَلَا يَحِلُّ لِيَجُوبَ الْوُقُوفُ عَلَيْهِ او د جنب سري لپاره د مسجد پر بام باندي تر بدل جائز نه دي.

اللفات: ﴿مُهَاجِمَةُ﴾ جماع. كوروالی. ﴿الشَّخْطِ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: خلوت اختيارول. مجازاً: د غايظو لپاره تلل.

﴿مَعُودٌ﴾ د سمع د باب مصدر دی: ختل.

تشریح: مسئله: داده چې د مسجد په هره حصه كي جماع يا غايظه مواد او متيازي كول مكروه دي، هغه كه د مسجد كوښ وي يا د مسجد چت (بام) او نور وي، ځكه چې د مسجد چت هم د مسجد په حكم دی. همدا وجه ده كه يو سري د مسجد له چت څخه د هغه امام اقتداء و كړي چې هغه تر چت لاندي په مسجد كي وي. نو د دې سري اقتداء صحيح ده. او كه يو معتكف د مسجد چت ته وځي، نو د هغه اعتكاف نه باطليري. د جنب سري لپاره د مسجد چت ته د تللو اجازه نسته، ځكه چې د مسجد چت لره د مسجد حكم حاصل دی، او په مسجد كي دننه دا ټوله شيان مكروه دي، نو د مسجد پر چت به هم مكروه وي.

قابده: په ذكر سوي مسئله كي له مكروه څخه مراد مكروه تحريمي دی. (فتح القدير)

كه مسجد په كور كي وي نو څه حكم دی؟

وَلَا يَأْتِي بِالْمَوْلَى فَوْقَ بَيْتٍ او د داسي كور پر بام په متيازو كولو كي هيڅ حرج نسته فِيهِ مَسْجِدٌ چې په هغه كور كي مسجد وي وَالْمَرَادُ مَا أَعْدَّ لِلصَّلَاةِ فِي الْبَيْتِ او دلته له مسجد څخه مراد هغه ځای دی چې په كور كي د لمانځه لپاره تيار كړی سي لِأَنَّهُ لَمْ يَأْخُذْ حُكْمُ الْمَسْجِدِ ځكه چې دغه ځای د مسجد حكم نه دي اخيستی وَإِنْ نُدْبِنَا إِلَيْهِ كه څه هم موږ ته په كورنو كي د مسجد جوړولو تر غيځ راكول سوي دی.

اللفات: ﴿مَسْجِدٌ﴾ دلته له مسجد څخه مراد: د لمانځه لپاره تيار سوي ځای دی. ﴿نُدْبِنَا﴾ د مجهول صيغه ده: موږ ته تر غيځ راكول سوي دی. موږ هڅول سوي يو.

تشرېح: مسئله: دا ده چې په کورونو کې په عامه توګه په کوم ځای کې لمونځونه کېږي، او کوم ځای چې د لمونځ لپاره ټاکل کېږي، د هغه پر چټ که متبازي وکړي سي نو هيڅ خبره نه ده، ځکه چې هغه ځای د لمونځ لپاره خو متعين دی، لېکن هغه ته د مسجد حکم حاصل نه دی، همدا وجه ده چې د هغه ځای نړول، خرڅول او د هغه وارث جوړېدل ټوله صحيح دي، صاحب د هدايې رَجْعَةُ الله فرمايي چې د شريعت له طرفه موږ ته له کورنو څخه د مسجد جوړولو حکم سوی دی، لکه څرنګه چې حديث دی: لا تَشْدُوا بَيْتُكُمْ قُبُورًا، (يعني له خپلو کورنو څخه هديره مه جوړوئ!)، په دې حديث کې دا اشاره شوې ده چې په کورو کې دستور او نفلو پابندي کول پکار دي، لېکن فرض په مسجد کې کول پکار دي.

د مسجد دروازه بندول

وَيُكْرَهُ أَنْ يُغْلَقَ بَابُ الْمَسْجِدِ او د مسجد دروازه بندول مکروه دي لَا تَغْلِقُوا بَابَ الْمَسْجِدِ ځکه چې دا له لمونځ څخه د منع کولو سره مشابه دي وَقِيلَ لَا تَأْتُوا بَابَهُ او ويل سوي دي چې حرج پکېني نسته إِذَا خِيفَ عَلَى مَتَاعِ الْمَسْجِدِ چې کله د مسجد پر سلمان باتدي (دغلا کېدلو) پيره وي يُنْغِزُ أَوَانِ السَّلَاةِ د لمونځ له وختونو څخه ماسوا.

اللغات: ﴿يُغْلَقُ﴾ د افعال د باب مضارع مجهول ده: بندول، ﴿يُنْغِزُ﴾ د فتح د باب ماضي مجهول ده: پېرول، ﴿أَوَانٌ﴾

جمع دارو ده: يوه ثانيه، له جمعي څخه يې مراد وخت دی.

تشرېح: مسئله: دا ده چې د مسجد دروازه بنده ساتل مکروه دي، ځکه دا داسې ده لکه يو څوک له لمونځ څخه بندول، او له لمونځ څخه بندول حرام دي، دا الله جلّ و علا فرمايې: وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ، ځينو حضراتو ويلي دي چې که د مسجد د سلمان د ضايع کېدلو يا غلا کېدلو پيره وه، نو بيا په دروازه بندولو کې هيڅ بدې نسته، ځکه چې د زمانې په اختلاف سره د خلکو حالتونه هم بدلېږي، تاسو غور وکړئ چې په يوه زمانه کې د ښځو لپاره مسجد ته تلل جائز وو، لېکن دفتې د بيړي هغوی بندي شوې، همدارنګه که په اوسني وخت کې کوم چې دفتو او فساد وخت دی، دروازې بندي سي نو په دې کې به هيڅ بدې نه وي، بلکې صحيح به وي.

په مسجد کې نقش و نگار (طليکاري) کول

وَلَا تَأْتُوا بَابَهُ او څه حرج نسته بَابُ تَقْدِيسِ الْمَسْجِدِ چې نقش کړی سي مسجد بَابُ تَجَسُّسٍ په گچ سره وَالسَّامِ او د ساج په لرګي سره وَمَالِ الْكُفْرِ او د سرو زرو په اوبو سره وَقَوْلُهُ لَا تَأْتُوا بَابَهُ يَشِيرُ إِلَى او د امام قدوري رَجْعَةُ الله د لَابَسِ ويل دي ته اشاره کوي أَنَّهُ لَا يُؤْخَذُ بِهٖ چې په داسې کولو سره ثواب نه ورکول کېږي لِكُنْهٖ لَا يَأْتِي بِهٖ لېکن داسې کونکی گناهګاره کېږي هم نه وَقِيلَ هُوَ كَرِهَةٌ او يو قول دا دی چې دا (هم) يو ډول عبادت دی وَهَذَا إِذَا قُفِلَ مِنْ مَالٍ نَفْسِهِ او دا (د لابس) حکم په هغه صورت کې دی چې دا (نقش و نگار) خپل له ذاتي مال څخه وکړي أَمَّا الْمَتَرُونَ فَيُفْعَلُ مِنْ مَالِ التَّوْقِيفِ هر چې متولي دی نو هغه به د وقف له مال څخه هغه کار کوي مَا يَرْتَضِيهِ لِيَحْكُمَ الْإِمَامُ چې په هغه سر (د مسجد) عمارت (ودانې) مضبوطه سي وَدُونَ مَا يَرْتَضِيهِ لِيَالْتَقِيسِ داسې کله به نه کوي چې د مسجد د نقش و نگار سره تعلق لري حَتَّى لَوْ قُفِلَ يَفْتَنُ نَوْ كَهْ متولي داسې وکړه نو ضامن به وي وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالضَّرَافِ او الله په حقيقي حال زيات خبر دی.

الفات: ﴿عش﴾ گچ، ﴿سج﴾ یو ډول قیمتي لرگي دی. ﴿مؤجر﴾ افعال د باب مجهوله صیغه ده: اجر ورکول، ثواب ورکول، مزدوري ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې په چونه، گچ او د سرو زرو په اوبو او داسي نور سره د مسجلونو ښایسته کول او نقش ونگار کول هیڅ پروا نه لري، لېکن بعضي علماؤ د مسجلونو ښایسته کول او نقش ونگار پکښي کول مکروه ګرځولي دي، او دلیل یې د حضرت علي عليه السلام دا قول ذکر کړی دي: “چې کله حضرت علي یو منقش او ډېر ښایسته مسجد ولیدي، نو ورپې فرمایل: لمن هذه البیعة دا کلیسا د چا ده”، نو ښکاره د چې د حضرت علي رضی الله عنه دا فرمان په مسجلونو کې ددې مکروه عمل په وجه وو، همدارنګه نبی صلی الله علیه و آله د قیامت له ښو څخه یوه ښه د مسجلونو ښایسته کېدل هم شمارلي دي، لېکن صحیح داده چې که یو سړي په خپل شخصي مال سره په مسجد کې نقش ونگار کول او مسجد ښایسته کول غواړي، نو په دې کې هیڅ حرج نسته، لکه څرنګه چې امام قلدوري رحمته الله علیه دا مسئله په لابس سره بیان کړې ده، چي له دې څخه دا اشاره تر لاسه کیږي چې که څه هم پر دې کار ثواب نه ورکول کیږي، لېکن دا سړی ګناهګاره کیږي هم نه، ځکه چې حضرت عمر رضی الله عنه د خپل خلافت په دور کې د مسجد نبوي تعمیر وکړی، او نور یې ښایسته کړی، او بیا قرآن کریم هم د انا یعمر مساجد الله... الخ په فرمان سره د مسجلونو د جوړولو او پخولو حکم کړی دی، او دا خبره هم پر خپل ځای تسلیم یوې ده چې مسجلونه څومره ښایسته، ښکلي او په زړه پوري وي، هغومره به د خلکو د توجهاتو او پاملرنو مرکز وي، او په زیات شمېر خلک به د مسجلونو و طرف ته مخ کوي، نو په دې حواله سره هم د مسجد نقش ونگار او ښکلي کول مستحسن او غوره دي.

نو ځکه بعضي خلکو تر دې پوري ویلي دي چې د مسجلونو ښایسته کول هم یو ډول عبادت دی، لېکن دا حکم په هغه صورت کې دی چې کله یو سړی په خپل شخصي او ذاتي مال سره د ښایست او نقش ونگار کار تر سره کوي، هم په دې وجه متولي سړي ته د وقف او چنډې په مال سره د هغه کار کولو اجازه خوسته چې په هغه سره د مسجد عملارت او ودانۍ مضبوطه سي، او نور ټینګوالی او استحکام پکښي راسي، لېکن د هغه لپاره د وقف په پیسو سره د مسجد د نقش ونگار کولو او د مسجد ښایسته کولو حق نسته، او که داسي کوي، نو ددې حساب او تلوان به ورکوي.



بَابُ صَلَاةِ الْوُتْرِ

(دا) باب دو ترو د لمانځه (په بيان كي) دی

تشریح: کله چي مصنف رحمه الله له فرائضو او د هغوله متعلقاتو يعني وختونو، كيفيت، اداء کامل او قاصر څخه فارغ سو، نو اوس په دې باب كي د هغه لمانځه بيان کوي. کوم چي تر فرضو کم او تر نفلو زيات دی، يعني صلاة وتر، او د دوی په مينځ كي د مناسبت وجه داده چي وروسته نوافل بيانيري. نو واجب يعني و تر يې د فرضو او نفلو په مينځ كي بيان کړه، لکه څرنګه چي د واجبو حق همدارنګه دی.

د و ترو د لمانځه شرعي حيثيت

الْوُتْرُ أَجِبٌ عِنْدَ الْأَنْحِفَةِ رَحِمَهُ اللَّهُ وَتَرِ دَامَامُ ابُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ پهِ نَبَزِ وَاجِبِ دِي وَقَالَ سُنَّةٌ لَطُفُورٌ أَثَارِ السُّنَنِ فِيهِ اَوْ صَاحِبِينَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَايِي چي وتر سنت دي ځکه په و ترو كي دستونو آثاره ښکاره دي حَيْثُ لَا يَكْفُرُ جَاحِدُهُ پهِ دِي تَوَكُّه چي د و ترو منکر نه کافر کيږي وَلَا يُؤْذَنُ لَهُ اَوْ د و ترو لپاره به اذان نه کيږي وَلَإِنْ حَنِيفَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ اَوْ دَامَامُ ابُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ دَلِيلُ دِنْبِي ﷺ دا فرمان دی إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى رَأَاكُمْ صَلَاةً أَلَا وَهِيَ الْوُتْرُ بِيَشْكَه اللَّهُ سَتَاسُو لپاره يو لومونځ زيات کړی خبردار! چي هغه وتر دي فَصَلُّوْهَا مَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ نو دا د ماخوستن اَوْ د سهار راختلو (طلوع فجر) په مينځ كي کوئ اَمْرٌ دا امر دی وَهُوَ لِيُؤْجِبُ اَوْ امر د وجوب لپاره وي وَلِهَذَا وَجَبَ الْقَضَاءُ بِالْإِجْبَاءِ نو هم په دې وجه د و ترو قضاء راوړل په اجماع سره واجب دي وَإِنَّمَا لَمْ يَكْفُرْ جَاحِدُهُ اَوْ د و ترو منکر ځکه نه کافر کيږي رَأَى دُجُوبَهُ ثَبَتَ بِالسُّنَّةِ چي د و ترو وجوب په حديثو سره ثابت دی وَهُوَ الْبَغْيُ بِنَا رُؤْيٍ عَنْهُ أَنَّهُ سُنَّةٌ اَوْ همدغه مطلب د هغه روايت دی چي هغه له امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ څخه را نقل سوی دی چي وتر سنت دي وَهُوَ يُؤْذَنُ فِي وَقْتِ الْعِشَاءِ اَوْ وتر د ماخوستن په وخت كي اداء کيږي فَأَكْتَفَى بِأَذَانِهِ وَإِقَامَتِهِ نو ځکه (په و ترو) كي د ماخوستن پر اذان او اقامت اكتفاء وسوه.

اللغات: «جَاحِدٌ» د فتح د باب اسم فاعل دی: انکار کول. نه منل، «فَأَكْتَفَى» د افتعال د باب مجهوله صيغه ده: اكتفاء کول کول، کافي کېدل.

تشریح: د و ترو په باره كي له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه درې روايتونه دي: (۱) اول دا چي وتر واجب دي، (۲) دويم دا چي وتر سنت مؤکده دی، همدا مسلک د صاحبينو رحمه الله او د امام شافعي رحمه الله دی، (۳) دريم دا چي وتر فرض دي، او دا قول امام زفر او مالکيانو اختيار کړی دی.

• القول الرابع: قول ابی حنيفة رحمه الله كذا في رد المحتار ج: ١٠، ص: ٢٩١.

• تخريج: أخرجه ابو داود في كتاب الوضوء، باب استحباب الوتر، حديث رقم: ١٢١٨. {القول الرابع، ح: ١١، ص: ١٠٥}

د صاحبینو دلیل: دا دی چې په وټرو کې د ستو آثار ښکاره دي، مثلاً د ستو په ډول د وټرو منکر هم کافر نه دی. او نه د وټرو لپاره اذان سته، لکه څرنګه چې د ستو لپاره اذان نسته، نو معلومه سوه چې وټر سنت دي، او صاحب د شرح نقایې رحمه الله د صاحبینو له طرفه نقلي دلیل دایبان کړی دی چې نبی ﷺ یو صحرايي ته وفرمایل: خمس صلاة کتبهن الله علیک قال هل علی غیرها قال لا انت تطوع، (الله تعالیٰ پر تا باندې پنځه لمونځونه فرض کړي دي، صحرايي وویل: آیا له دې څخه ماسو نور فرض هم پر ماسته، نبی ﷺ وفرمایل: نه! خو دا چې ته نفل وکړې؛ له دې حدیث څخه معلومه سوه چې د پنځه وختونو له لمونځونو څخه ماسو نور ټوله نفل دي، نو ځکه د وټرو واجب کېدل نه ثابتیږي، ځکه چې وټر له پنځو لمونځونو څخه ماسو دي، بل دا چې په صحیحینو کې له ابن عمر رضي الله عنهما څخه را نقل سوي دي: ان النبي ﷺ اوتر على البعير، (چې نبی کریم ﷺ وټر پر اوبښ وکړه)، او دا خبره ښکاره ده چې پر سپرلي نفلي لمونځ اداء کیږي. فرض او واجب نه اداء کیږي، نو که واجب وای، نو نبی ﷺ به د سپر تیا په حالت کې نه کولای.

د امام صاحب دلیل: د نبی ﷺ دا فرمان دی: ان الله زادكم صلاة ألا وهي الوتر فصلوها ما بين العشاء إلى طلوع الفجر. صاحب د عنايې رحمه الله لیکلي دي چې په دې حدیث سره په څو طریقو استدلال سوي دی: اول دا چې د زیاتوب نسبت الله تعالیٰ ته سوي دی، او د ستونو نسبت رسول الله ﷺ ته کیږي، نو که وټر سنت وای، نو په حدیث کې به الله تعالیٰ ته د نسبت پر ځای رسول ته نسبت سوي وای، خو څرنګه چې نبی ﷺ ته نسبت نه دي سوي، نو ځکه به د وټرو لمونځ سنت نه وي، بلکې واجب به وي، دویم دا چې پر یو شي زیاتوب هغه وخت کیږي، چې مزید علیه شي یعني هغه چې پر هغه زیاتوب سوي وي، محدود العدد وي، او دا خبره منل سوې ده چې نوافل غیر محدود دي. د دې څخه انتهای نسته. نو زیاتوب په فرائضو کې کیږي، ځکه چې فرائض محدود العدد دي، او څرنګه چې مزید (د کوم چې زیاتوب سوي وي) د مزید علیه له جنس څخه کېدل ضروري دي، نو د دې مقتضا دا ده، چې پر فرائضو د کوم شي زیاتوب سوي وي. هغه دي هم یعني وټر دي هم فرض وي، خو څرنګه چې حدیث خبر واحد دی، او خبر واحد غیر قطعي دلیل دی. او په غیر قطعي دلیل سره فرض نه ثابتیږي، نو ځکه به وټر له فرضو څخه د کمي درجې وي، چې هغه واجب دي، دریم دا چې په ذکر سوي حدیث کې فصلوها د امر صیغه ده، او امر د وجوب لپاره وي، نو له دې څخه هم د وټرو وجوب ثابتیږي. صاحب د هدایې رحمه الله فرمایي چې د وټرو قضاء هم په دغه وجه واجب ده چې دوی واجب دي.

د امام صاحب رحمه الله تائید په دې حدیث سره هم کیږي، چې نبی ﷺ فرمایلي دي: الوتر حق واجب فمن لم يوتر فليس منا، (یعني وټر حق واجب دي، چا چې وټر نه وکړل، نو هغه زموږ څخه نه دی). په مسلم نبي د ابو سعید خدری رضي الله عنه حدیث دی: ان النبي ﷺ قال اوتروا قبل ان تصبحوا، (یعني نبی ﷺ فرمایلي دي چې له سهار راختلو څخه مخکې وټر کوئ)، په دې حدیث کې: اوتروا، د امر صیغه ده، او امر پر وجوب دلالت کوي.

جواب: د صاحبینو د عقلي دلیل جواب دا دی چې د وټرو منکر ځکه کافر نه دی چې د وټرو ثبوت په سنت غیر متواتره سره دی، او کوم چې له امام ابو حنیفه رحمه الله څخه روایت سوي دي، چې وټر سنت دی، د هغه معنی هم دا ده چې د وټرو ثبوت په سنت سره سوي دی. څرنګه چې د وټرو لمونځ د ماخوستن په وخت کې اداء کیږي، نو ځکه به د ماخوستن پر اذان او اقامت اکتفاء کیږي، د وټرو لپاره به د جلا اذان او اقامت ضرورت نه وي.

واجم قول: په پورتۍ مسئله کې راجح قول دامام صاحب دی، یعنې وتر واجب دی، وقال فی الهندية عن ابی حنیفة رَجَعَهُ الله عنه فی الوتر ثلاث روايات فی رواية فريضة وفي رواية سنة مؤكدة وفي رواية واجب وهي آخر اقواله، وهو الصحيح، (الهندية ج ١، ص ١١٠). (القول الراجح ج ١، ص ١٠٥).

د وترو درې رکعتونه به په یوه سلام سره کېږي

قَالَ: الْوُتْرُ ثَلَاثُ رَكَعَاتٍ فرمایي: چې وتر درې رکعت دي **لَا يُفْصَلُ بَيْنَهُنَّ بِسَلَامٍ** د هغو په مینځ کې به د سلام په ذریعه سره فصل نه کېږي **لَمَّا رَزَّحَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي اللَّهِ عَنْهَا** حکه چې حضرت عائشې رضی الله عنها روایت کړې دی **أَنَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** **كَانَ يُتْرَكُ ثَلَاثٌ** چې نبی صلی الله علیه و آله به درې رکعت وتر کول **وَكُلُّ الْمَسْنُونِ رَجَعَهُ اللَّهُ إِجْمَاعَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى الثَّلَاثِ** او حضرت حسن بصری رحمته الله پر درې رکعتونو د مسلمانانو اجماع را نقل کړې ده **وَهَذَا أَحَدُ اقْوَالِ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ** او همدلته دامام شافعي رحمته الله له اقوالو څخه یو قول دی **بَلَّغَ قَوْلٍ** او دامام شافعي رحمته الله په بل قول کې راغلي دي **يُتْرَكُ بِسَلَامَيْنِ** چې په دوو سلامونو سره به وتر کېږي **وَهُوَ قَوْلُ مَا لَيْكَ رَجَعَهُ اللَّهُ** او همدغه دامام مالک رحمته الله قول دی **وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِمَا مَا رَوَيْنَاهُ** او د دوی په خلاف هغه روایت حجت دی چې موږ بیان کړی.

اللفات: «يُفْصَلُ» دضرب مضارع ده: جلا کول، فاصله ورکول، «كُشِفَتْ» په یوه وار سلام وبلو سره دواړه طرفونو ته منځ گرځول.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې زموږ په نېز وتر درې رکعت دي په یوه سلام سره، د دې په خلاف دامام شافعي رحمته الله او امام مملک رحمته الله مسلک دا دی چې د وترو درې رکعت دي په دوو سلامو سره، له دې څخه علاوه د دې حضراتو په نېز له یوه رکعت څخه واخله تر نهو رکعتو پورې اقوال سته، لېکن معتبر قول یې هغه دی کوم چې موږ بیان کړی یعنې د وترو درې رکعت دي په دوو سلامو سره، دې حضراتو د خپل دریځ لپاره په څو طریقو سره استدلال کړی دی، اول استدلال یې دا دی چې په مشکوة شریف کې د صحیحینو په حواله سره د حضرت عائشې رضی الله عنها حدیث دی چې په هغه کې د مضمون وارد سوی دی: ویوتر بواحدة، (یعنې نبی صلی الله علیه و آله به یو رکعت وتر کوی)، په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیسي چې نبی صلی الله علیه و آله به پر اولو دوو رکعتو سلام گرځوی، وروسته به یې د هغو سره یو رکعت یو ځای کوي، او هغه رکعت چې به یې پوره کړی بیا به یې سلام گرځوی. د دې حضراتو دویم دلیل دا حدیث دی: صلاة الليل مثنى مثنى (یعنې د شپې لمونځونه دوه دوه رکعت دي)، او څرنگه چې وتر هم د شپې کېږي، نو ځکه به په وترو کې هم پر دویم رکعت سلام گرځول کېږي او وروسته به دریم رکعت ور سره یو ځای کېږي. دریم دلیل یې دا دی چې په بخاري شریف کې د ابن عمر رضی الله عنهما په باره کې روایت سوی دی: کان یسلم بین الركعة والركعتين فی الوتر... (یعنې حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به د وترو د یوه او دوو رکعتونو په مینځ کې سلام گرځوی)، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې د وترو په دریو رکعتونو کې به دوه واره سلام گرځول کېږي.

زموږ اول دليل: د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا حديث دی: کاب رسول الله يوتر بثلاث لا يسلم الا في آخرهن (يعني نبي ﷺ به وتر په دريو رکعتو سره کوله، او صرف په آخري رکعت کي به يې سلام گرځوي). **دويم دليل:** د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا حديث دی: ثم اوتر بثلاث... الخ. **دويم دليل:** په نسائي شريف کي د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا حديث دی: کاب النبي ﷺ لا يسلم في رکعتي الوتر (يعني نبي ﷺ به دوو رکعتو کي سلام نه گرځوي). **خلوړم دليل:** د حضرت ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه حديث دی کوم چي په ترمذي او نورو کي ذکر سوی دی، چي په آخر کي يې دا جمله راغلي ده: لا يسلم الا في اخرهن. **پنځم دليل:** په مصنف بن ابي شيبة کي د حضرت حسن بصري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا قول دی: اجمع المسلمون على ان الوتر ثلاثة لا يسلم الا في آخرهن... الخ. له دې ټولو رواياتو څخه دا خبره ښکاره کيږي چي وتر درې رکعتي دي، او درې سره په يوه سلام دي.

جواب: امام شافعي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او نورو چي کوم حديثونه ذکر کړي دي، د هغو دوو اول حديث جواب دا دی چي د يوتر بواحدة هغه مطلب صحيح نه دی کوم چي يې دوی ځني اخلي چي په وتر کي دوه سلامه ثابتوي، بلکي صحيح مطلب يې دا دی چي نبي ﷺ به په وتر کي د دوو رکعتو سره دريم رکعت هم يو ځای کوي، او دې دريم په ذريعه سره به يې جفت طاق جوړول، او پر دې مطلب قرينه دا ده چي نبي ﷺ له صلاة بتياء يعني صرف له يوه رکعت والا لماتحه څخه منع فرمايلي ده. د دويم حديث صلاة الليل مثلي... الخ جواب يې دا دی چي د وتر سره د دې هېڅ تعلق نسته، دا د نفلو سره تعلق لري، او موږ هم د شپې نفلونه دوه دوه رکعتي افضله او غوره گڼو، د دريم دليل يعني د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا د معمول جواب يې دا دی چي د عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا عمل دده د نورو اعمالو سره معارض دی ځکه چي له ده څخه وتر په يوه سلام هم ثابت دي، نو څرنگه چي دده د نورو اعمالو او د دې عمل تر مينځ تعارض دی، نو د اذاتمارضا تساقط په وجه به په دې سره دليل نيول صحيح نه وي.

دعائي قنوت به کله ويل کيږي؟ تر رکوع مخکي که وروسته (د فقهاؤ قولونه)

وَيَقُتِّلُ التَّاسِعَةَ قَبْلَ الرُّكُوعِ او د دريم رکعت تر رکوع مخکي به قنوت وايي **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ بَعْدَهُ** او امام شافعي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي: چي تر رکوع وروسته به يې وايي **لَا رُؤْيَ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَنَتَ فِي آخِرِ الْوُتْرِ** ځکه روايت دی چي نبي ﷺ د وتر په آخر کي قنوت ووايي **وَهُوَ بَعْدَ الرُّكُوعِ** او د تر و آخر تر رکوع وروسته دی **وَلَنَا مَا رُؤِيَ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَنَتَ قَبْلَ الرُّكُوعِ** او زموږ دليل دا روايت دی چي نبي ﷺ تر رکوع مخکي قنوت ووايي **وَمَا رَأَى عَلَى نَفْسِ الشَّيْءِ آخِرَهُ** او کومه حصه چي د يوه شي تر نيمايي زياته سي هغه ته د شي آخر ويل کيږي.

اللفظ: ﴿يَقُتِّلُ﴾ د نصر د باب مضارع ده: دعائي قنوت ويل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز به وتر کونکی تر رکوع مخکي دعائي قنوت وايي، لېکن د شوافعو په نېز به تر رکوع وروسته دعائي قنوت وايي.

د شوافعو دليل: د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا حديث دی: أَنَّهُ ﷺ قَنَتَ بَعْدَ الرُّكُوعِ، (يعني نبي ﷺ تر رکوع وروسته دعائي قنوت وويله)، په بل روايت کي راغلي دي: قَنَتَ فِي آخِرِ الْوُتْرِ، (يعني نبي ﷺ د وتر په آخر کي دعائي قنوت

وريله)، او د وټرو آخر په دریم رکعت کې تر رکوع وروسته کېدای سي، نو ځکه به د دعائي قنوت محل تر رکوع وروسته وي، نه مخکې.

زموږ دليل: د حضرت ابي بن کعب رضي الله عنه دا حديث دی: أب رسول الله ﷺ كان يوتر فيقنت قبل الركوع (يعني نبي ﷺ چې به کله وټر کوله نو تر رکوع مخکې به يې دعائي قنوت ويله). **دويم دليل:** د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دا حديث دی: أب النبي ﷺ كان يوتر ثلاث ويجعل القنوت قبل الركوع (يعني نبي ﷺ به وټر په درې رکعتو سره کوله. او دعائي قنوت به يې تر رکوع مخکې ويله)؛ له دې روايتونو څخه معلومه سوه چې دعائي قنوت به تر رکوع مخکې ويل کېږي نه وروسته.

جواب: دامام شافعي رحمه الله د اول حديث جواب دا دی چې د ابو هريره رضي الله عنه په حديث کې چې د کوم قنوت يادونه شوې ده له هغه څخه د وټرو قنوت مراد نه دی، بلکې له هغه څخه قنوت نازله مراد دی. او د قنوت نازله په باره کې خوموږ هم دا وايو چې تر رکوع وروسته به وي، د دويم حديث جواب يې دا دی چې د يوشې له نيمايي څخه چې کومه حصه زياته سي هغه ته آخر ويل کېږي، نو له دې آخر الوتر څخه به تر نيمايي وروسته والا حصه مراده وي. او دا حصه تر رکوع مخکې هم کېدای سي، او په آثارو او قرائتو سره د دې تائيد هم شوی. نو ځکه به همدغه مخکې حصه مراد وي، او تر رکوع مخکې به دعائي قنوت ويل افضل وي.

قنوت به ټوله کاله ويل کېږي (او دامام شافعي مسلک)

وَيَقْنُتُ فِي جَمِيعِ السَّنَةِ او ټوله کاله به قنوت وايي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي غَيْرِ النِّصْفِ الْأَخِيرِ مِنْ رَمَضَانَ لېکن د روژې د مياشتې په آخري نيمه حصه (يعني آخري پنځلسو ورځو) کې دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (زموږ دليل) د نبي ﷺ دا قول دی حسن بن علي رضي الله عنه ته جِئْ عَلَيْنَهُ دُعَاءَ الْقُنُوتِ کله چې يې هغه ته دعائي قنوت وروښووله اجْعَلْ هَذَا فِي وَتْرِكَ (چې) دا دعاء په خپلو وټرو کې شامله کړه مِنْ غَيْرِ قُضَلٍ په دې حديث کې (ددې) هيڅ تفصيل نسته (چې په دې وخت کې يې شامله کړه او په دې وخت کې يې مه شلوه).

اللغات: ﴿فصل﴾ جلالوالی، تفصيل:

تشرېح: زموږ په نيز په وټرو کې ټوله کاله دعائي قنوت ويل واجب دي، او دامام شافعي رحمه الله په نيز صرف د رمضان په آخري نيمه حصه کې دعائي قنوت ويل مستحب دي، او نور په ټوله کاله کې يې له کراهته جائز دی (واجب او مستحب نه دی).

د امام شافعي دليل: دا اثر دی: أب عمر رضي الله عنه أمر أبي بن كعب بالإمامة في ليال رمضان وأمر القنوت في النصف الأخير منه (يعني حضرت عمر رضي الله عنه ابي بن کعب ته په رمضان کې د امامت حکم وکړی، او د رمضان په آخري نيمه حصه کې يې دعائي قنوت حکم ورته وکړی).

جواب: دامام شافعي دليل جواب دا دی چې له قنوت څخه مراد په لمانځه کې دننه قرائت اوږدول دي. يعني حضرت عمر رضي الله عنه ابي بن کعب ته د رمضان په آخري نيمه حصه کې د قرائت اوږدولو حکم وکړی، تر دې جواب وروسته دا اثر امام شافعي رحمه الله دليل نه سي کېدای.

او که تسليم هم سي چي له قنوت څخه مراد دعائي قنوت ده، نو موږ بيا دا جواب ورکوو: چي دا د يو صحابي اثر دی، او امام شافعي رحمه الله د صحابي اثر د استدلال وړ نه گڼي.

سوال: خو د امام شافعي رحمه الله له طرفه دا اعتراض کېدلای سي چي دا اثر ځکه د استدلال وړ دی چي دا اجماع معنی لري، ځکه چي حضرت ابي بن کعب رضي الله عنه د صحابه وو يو لوی جماعت ته امامت ورکړی، او هيڅ صحابي انکار نه وکړی، نو ځکه به دا اثر د اجماع په حکم کي وي او د اجماع قائم مقام به وي.

جواب: خو موږ په جواب کي وايو چي د ابن عمر رضي الله عنهما اختلاف ثابت دی، ځکه چي ابن عمر رضي الله عنهما فرمايي: لا أعرف القنوت الا طول القيام، (يعني زما په نېز له رکعت اوږدولو څخه ماسود قنوت بله هيڅ معنی نسته) يعني زما په نېز قنوت صرف درکعت اوږدولو ته وايي))، نو د ابن عمر رضي الله عنهما اختلاف باوجود به اجماع څرنگه ثابته وي. زموږ دليل: دا حديث دی چي نبي ﷺ حسن بن علي رضي الله عنه ته د دعائي قنوت تعليم ورکړی، او بيا يې ورته وفرمايل: اجعل هذا في ترك، يعني دا دعا په خپل وترو کي داخله کړه، په دې کي درمضان او غير رمضان هيڅ تفصيل نسته، نو له دې څخه ټوله کال د دعائي قنوت ويل ثابت سو.

د وترو په هر رکعت کي به سورت فاتحه او بل سورت ويل کېږي

وَيَكُونُ مِنْ رَكْعَةٍ مِنَ الْوُتْرِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً او د وترو په هر رکعت کي به فاتحه او سورت وايي لِقَوْلِهِ تَعَالَى ځکه الله تعالى فرمايلي دي فَاقْرَأْ مَا تَشَاءُ مِنَ الْقُرْآنِ السَّجْدَةِ ١٢٠ واياست هغه له قرآن څخه کوم چي آسانه وي.

تشرېح: مسئله: داده چي د وترو په هر رکعت کي سورت فاتحه او بل سورت ويل په اتفاق سره واجب دي، د صاحبينو رحمه الله او امام شافعي رحمه الله په نېز خو په دې وجه چي وتر سنت دي، او د ستو او نفلو په هر رکعت کي قرائت سته، او د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز و تر که څه هم واجب دي، خو څرنگه چي د وترو د وجوب ثبوت په سنت سره سوی دی، او سنت يقين نه فايده کوي، نو ځکه د دې په وجوب کي يو قسم شک پاته سو، نو د احتياط په وجه امام ابو حنيفه رحمه الله په هر رکعت کي قرائت واجب وگرځوی، لکه څرنگه چي د ستو او نوافلو په هر رکعت کي قرائت واجب دی. صاحب د هدايې رحمه الله چي کوم دليل ذکر کړی دی يعني: فاقراء... الخ، نو په دې سره د مطلق قرائت لپاره دليل نيول کېدای سي، د سورت فاتحه او د بل سورت د تعيين استدلال نه سي ځني کېدلای.

د دعائي قنوت ويلو طريقه

لَإِنْ أَرَادَ أَنْ يَقْنُتَ كَبَّرَ او که لمونځ کونکي د دعائي قنوت اراده وکړي نو تکبير دي ووايي لَإِنَّ الْحَالَةَ قَدْ اخْتَلَفَتْ ځکه چي حالت بدل سو وَرَقَمَ يَدَيْهِ او دواړه لاسونه دي پورته کړي وَكَبَّرَ او قنوت دي ووايي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَى سَبْعِ مَوَاطِنَ لاسونه به صرف په اوو (۷) ځايونو کي پورته کېږي وَذَكَرَ مِنْهَا الْقُنُوتَ او له هغو اوو ځايونو څخه يې يو قنوت (هم) ذکر کړی.

اللغات: ﴿أَيْدِي﴾ جمع د يده: لاس، ﴿مَوَاطِنَ﴾ جمع د موطن: ده، ځای، مقام.

تشرېح: مسئله: داده چي كله لمونځ گزاره دعائي قنوت ويلوا راده وكړي، نو هغه ته پكار دي چي تكبير ووايي، ځكه چي تر تكبير مخكې هغه په قرائت كي مشغوله وو، او تر تكبير وروسته به د قرائت په مشابه يعني دعاء سره مشغوليږي، نو د قرائت او دعاء په مينځ كي د فرق كولو لپاره او د انتقال د اطلاع وركولو لپاره پر ده تكبير ويل واجب دي، او د دې تكبير سره به لاسونه هم پورته كوي، ځكه نبي چي په كومو اوو ځايونو كي د لاسونو پورته كول واجب گرځولوي دي. په هغه كي قنوت هم سته، نو پر دې موقع به هم لاسونه پورته كوي.

آيا دعائي قنوت به په نورو لمونځونو كي ويل كېږي؟

وَلَا يَكُنْتُ فِي صَلَاةٍ غَيْرَهَا اوله وترو څخه ماسوا به په بل لمناځه كي قنوت (دعائي قنوت) نه وايي **خَلَا لِبَشَائِعِ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْفَجْرِ** د سهار په لمناځه كي د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی **لَبَا رَوَى ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** ځكه ابن مسعود رحمه الله روايت كړی دی **أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَنَتَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ شَهْرًا** چي نبي ﷺ تر يوې مياشتي پوري د سهار په لمناځه كي قنوت وايی **ثُمَّ تَرَكَهَ بِيَايِهِ** پرېښووی.

اللغات: ﴿شَهْرًا﴾ شُهر: مياشته.

تشرېح: مسئله: داده چي د احنافو په نېز له وترو څخه ماسوا به بل لمناځه كي دعائي قنوت ويل نسته، او امام شافعي رحمه الله فرمايي چي د سهار په لمناځه كي قنوت ويل سنت دي.

د امام شافعي دليل: د انس رضي الله عنه حديث دی: **كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْنَتُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ إِلَى أَنْفَ فَارَقَ الدُّنْيَا**، (يعني نبي ﷺ به د سهار په لمناځه كي قنوت وايی تر دې چي له دنيا څخه رخصت سو).

زهود دليل: د ابن مسعود رضي الله عنه حديث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَنَتَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ شَهْرًا يُدْعُو عَلَى حَقِّ مَنْ أَحْيَاءُ الْعَرَبِ**، (نبي ﷺ يوه مياشت د سهار په لمناځه كي د غريو د يوې قبيلې لپاره د بئرا (بئيرا) په توگه دعائي قنوت ويله)، بل دليل دا دی چي په خپله له حضرت انس رضي الله عنه څخه را نقل سوي دي چي: **قَالَ قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ شَهْرًا** او قال أربعين يوما على أهل ذكوان وعصبه حين قتلوا القراء وهم سبعون رجلاً أو ثمانون، (يعني نبي ﷺ يوه مياشت يا څلورېښت ورځي دعائي قنوت ويله، مقصدي يې هغه خلگو ته بئرا كول وو چي هغو اويا يا اتيا قاريان شهيدان كړه)، له دې حديث څخه هم معلومه سوه چي نبي ﷺ د سهار په لمناځه كي له يو څه وخت څخه علاوه دعائي قنوت ويلې نه ده، بل دليل دا دی چي ابو عثمان نهندي رحمه الله فرمايي: **صَلَّتْ خَفَ أَبُو بَكْرٍ ﷺ سِتِينَ وَمِائَةَ خَفَ عَمْرٌ ﷺ كَذَلِكَ فَلَمَّا رَأَى وَاحِدًا مِنْهَا يَقْنَتُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ** (يعني ما په ابو بكر او عمر رضي الله عنهما پسي دوه كاله لمونځ وكړی، خو په دوی كي مي له يوه څخه هم د سهار په لمناځه كي دعائي قنوت اورېدلې نه ده).

که امام د سهار په لمناځه كي دعائي قنوت وويله نو مقتدي به څه كوي؟

لَإِنْ قَنَتَ الْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ بيا که امام د سهار په لمناځه كي دعائي قنوت وويله **يَسْكُتُ مَنْ خَلْفَهُ مِنْدَ أَنْ حَيَّةً وَمُحَلِّي رَجَعَهُمَا اللَّهُ** نو د طرفينو رحمه الله په نېز به مقتدی چپ پاتېږي **وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ: بِتَابِعِهِ** او امام ابو

يوسف رَجَنَهُ الله فرمايي: چي مقتدي به د امام تابعلاري (پيروی) كوي لَا تَكُنْ لِإِمَامِهِ حُكْمَ مُقْتَدِي دَامَامٍ تَابِعِ دِي
وَالْقُنُوتُ مُجْتَهَدٌ فِيهِ او د سهار په لماتحه كي قنوت ويل مختلف فيه دي (يعني اختلاف پكښي سته) وَلَهُمَا أَكْثَرُ
مَنْسُوكٌ او د طرفينو دليل دادی چي دامنسوخ سوي دي وَلَا مُتَابَعَةَ فِيهِ او په منسوخ كي به تابعلاري نه كيږي ثُمَّ قِيلَ
يَقِفْ قَائِمًا يَأْتِي بِكَ قَوْلُ دَا دِي چي مقتدی به ولاړ اوسي لِيَتَابَعَهُ فِيمَا تَجِبُ مُتَابَعَتُهُ د دې لپاره چي د امام
تابعلاري (متابعت) وکړي په هغه شي كي چي دهغه متابعت واجب دی وَقِيلَ يَغْفُدُ تَحْقِيقًا لِلْمُخَالَفَةِ او دويم قول دا
دی چي د مخالفت ثابتولو لپاره دي مقتدی کښيني لَا تَكُنْ السَّائِكُ شَرِيكَ الدَّاعِي حُكْمَ چي چپ (خلوش) سړی د
داعي (بلونکي) سړي شريک وي وَالْأَوَّلُ أَقْلُهُ او اول قول زيات ښکاره دی وَدَلَّتِ الْمَسْأَلَةُ عَلَى جَوَازِ الْإِقْتِدَاءِ
بِالشَّفَعِيَّةِ او دغه مسئلې پر دې خبري دلالت وکړی چي په شافعي مذهب والا (امام) پسي اقتداء کول جائز دي
وَعَلَى الْمُتَابَعَةِ فِي قِرَاءَةِ الْقُنُوتِ فِي الْوُتْرِ او پر دې خبري يې (هم) دلالت وکړی چي په وترو كي به مقتدی د قنوت په
ويلو كي د امام تابعلاري كوي وَإِذَا عَلِمَ الْمُتَقَدِّمُ مِنْهُ مَا يُزَعَمُ بِهِ فَسَادَ صَلَاتِهِ او كله چي (حنفي) مقتدي ته له (خپل
شافعي المذهب) امام څخه داسي خبره معلومه سي چي په هغه سره ده د لمنوع فاسديږي كَالْفُسْدِ وَغَيْرِهِ لكه ښكر
لكول او داسي نور لَا يُجْزِئُهُ الْإِقْتِدَاءُ بِهِ نو د دغه (حنفي) مقتدي لپاره د دې (شافعي) امام اقتداء كول جائز نه دي
وَالْمُخْتَارُ فِي الْقُنُوتِ الْإِخْفَاءُ او د قنوت په سلسله كي اخفاء غوره ده لَا كُنْ دَعَاءَ حُكْمَ چي قنوت دعاء ده.

تشرېح: په دې عبارت كي څو مسئلې بيان سوي دي چي له هغو څخه اوله مسئله دا ده چي كه امام د سهار په لماتحه
كي دعائي قنوت وايي او هغه شافعي المذهب وو، نو ده په اقتداء كي چي څومره حنفي مقتديان شريک دي، د هغو
ټولو لپاره د طرفينو رَجَنَهُ الله په تېر حکم دادی چي هغوی دي چپ اوسي، او دعائي قنوت دي نه وايي، امام ابو يوسف
رَجَنَهُ الله فرمايي چي حنفي مقتديانو ته په دې صورت كي هم د خپل امام اتباع (تابعلاري) ضروري ده، او د امام سره د
دوی لپاره هم قنوت ويل ضروري دي.

د امام ابو يوسف دليل: دادی چي كله مقتديانو د امام ماقضاء وكړه، نو ددوی لپاره په ټولو شيتو كي د امام اتباع ضروري
سوه، او بيا چي څرنگه د سهار په لماتحه كي قنوت ويل او نه ويل مختلف فيه دي (يعني اختلاف پكښي سته)، نو د
دې اختلاف په وجه به اصل شی يعني تابعلاري نه پرېښوول كيږي، او پر مقتديانو به د امام اتباع ضروري وي، او په
اتباع كي قنوت ويل هم شامل دي، نو ځكه به ددوی لپاره د قنوت ويل هم ضروري وي.

د طرفينو دليل: دادی چي تابعلاري په هغه شيتو كي راتلاسی چي هغه ثابت او موجود وي، او څرنگه چي د سهار په
لماتحه كي د قنوت ويل منسوخ سوي دي، نو ځكه په دې كي تابعلاري هم ضروري نه ده، ځكه چي په منسوخه سوو
شيتو كي اتباع ضروري نه وي، نو له همدې كبله به په ذكر سوې مسئله كي مقتديان خلوش لوسي، او قنوت به نه ايي،
خو دا خلوشي او چټتابه څه رنگه وي؟ نو په دې باره كي دوی رايي دي: (١) لوله رايه دا ده چي مقتديان به د ولاړي په
حل كي چپ لوسي، (٢) او دويمه رايه دا ده چي مقتديان به د ناستي په حل كي چپ لوسي، د دې لپاره چي د شافعي
لمسلک امام پوره مخالفت ثابت سي، ځكه چي صرف په چپ پاته كېدلو سره مخالفت نه ثبتيږي، ځكه چپ او

خاموشه لمونځ گزاره هم حکماً قاري منل کيږي، لکه په فرضي لمونځونو کي د امام قرائت د خاموش مقتدي لپاره قرائت منل سوی دی، نو د پوره مخالفت ثابتولو لپاره دي مقتدي کښېني، لېکن صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي اوله رايه يعني د ولاړي په حال کي خاموشه اوسېدل زيات ظاهر دي، ځکه چي امام مشروع او غير مشروع هر ډول کړ کوي، نو په مشروع کي به د هغه اتباع کيږي، او په غير مشروع کي به د هغه اتباع نه کيږي، او څرنگه چي د ولاړي په حالت کي اقتداء کول مشروع امر دی، نو ځکه به پر مقتديانو د ولاړي په حالت کي چپ اوسېدل ضروري وي.

ودلت المسئلة الخ له دې ځايه داراښي چي په عبارت کي چي کومه د قنوت مسئله بيان سوه، له هغې څخه نوري دوي مسئلې هم ښکاره سوې: (١) اول خو دا مسئله ښکاره سوه چي د حنفي مقتدي لپاره د شافعي امام اقتداء کول صحيح دي. او په دې کي هيڅ ډول کراهت او بدې نسته. (٢) او دويمه مسئله دا واضحه سوه چي د مقتدي لپاره د وترو په لمانځه کي قنوت ويل واجب دي. ځکه چي په وترو کي بذات خود قنوت واجب دي، همدا وجه ده چي د دې په پرېښولو سره سجدۀ سهو واجبيږي، نو کله چي په وترو کي بذات خود قنوت واجب وي، نو پر لمونځ گزاره به د دې ويل هم واجب وي، که څه هم هغه د شافعي امام اقتداء کوي (اولو چي کومه مسئله بيان سوه، هغه د وترو سره نه بلکي د سهار د لمانځه سره تعلق لري).

وإذا علم الخ د دې حاصل دا دی چي که حنفي مقتدي ته په خپل شافعي امام کي په يقيني توگه يو داسي خبره معلومه سي چي هغه د احنافو په نېز لمونځ فاسدوي، نو د دې حنفي مقتدي لپاره د هغه اقتداء کول جائز نه دي. د مثال په توگه شافعي امام اودس وکړي بيا يې ښکر ولگوي يا يې له غير سيلينو څخه نجاست ووتی، او اودس يې نه راوگرځوي. نو د دې حنفي مقتدي لپاره د هغه اقتداء کول جائز نه دي. ځکه چي د اشيان که څه هم د شوافعو په نېز اودس نه ماتوي. لېکن د احنافو په نېز اودس ماتوي، ځکه چي د حنفي مقتدي د گومان مطابق د هغه امام بې اودسه سو، او په بې اودسه پسي اقتداء کول جائز نه دي.

والبختار الخ فرمايي چي په دعائي قنوت کي اخفاء يعني په کراره او پټه ويل غوره او مستحسنه دي. ځکه چي دا دعاء ده، او د دعاگانو په سلسله کي د قرآن مجيد اعلان دادی: ادعوا ربکم تضرعاً وخفیه. نو په دې وجه په دعائي قنوت کي هم اخفاء غوره ده، که څه هم بعضي حضرات وايي چي دعائي قنوت دي په جهري يعني په زوره ويل کيږي، او په دليل کي وايي چي دعائي قنوت د قرآن سره مشابه دی، لېکن اخفاء غوره او افضله ده.



بَابُ التَّوَاتُؤِ

(دا) باب د نفلونو (دا حکامو په بیان کی) دی

توضیح: تردي مخکي صاحب د کتاب د فرضو او واجبو بيان وکړی. اوس په دې باب کې د ستسو او غلو بيان کوي؛ د نقل معنی ده: هغه لمونځ چې پر فرضو زیات وي، نو هرنگه چې دا معنی ستو ته هم شاملیږي، نو ځکه یې په عنوان کې فقط د “نوافل” لفظ ذکر کړی، اود “سنن” لفظ یې ذکر نه کړی.

دورخي او شپې د موكده او غير موكده سنتونو دركغتونو شمېر

اَشَدُّ رُكْعَانِ كَثَلِ الْقَبْرِ دَسَهَار (تر لمانخه) مخكي دوه ركعت سنت دي وَأَرْبَعُ كَثَلِ الْمَقْبَرَةِ وَبَعْدَهَا رُكْعَانِ او تر
 ماپنين مخكي شلور ركعت او تر ماپنين وروسته دوه ركعت سنت دي وَأَرْبَعُ كَثَلِ النُّصْبِ او تر مزيرگر مخكي
 شلور ركعت سنت دي وَإِنْ شَاءَ رُكْعَتَيْنِ او كه غواري نو دوه ركعت دي وكري وَرُكْعَانِ بَعْدَ الطَّرِيقِ او تر ماينام
 وروسته دوه ركعت سنت دي وَأَرْبَعُ كَثَلِ الْعِشَاءِ وَأَرْبَعُ بَعْدَهَا او تر ماخوستن مخكي شلور ركعت او تر ماخوستن
 وروسته شلور ركعت سنت دي وَإِنْ شَاءَ رُكْعَتَيْنِ او كه غواري نو دوه ركعت دي وكري وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ
وَالسَّلَامُ او دې لمونخونو په سنت والي كي اصل د نبي ﷺ د فرمان دي مَنْ تَابَهُ عَلَى ثِنْتَيْنِ حَسَنًا رُكْعَتَا الْيَوْمِ
وَالْبَلَدِ چا چي په شپه او ورځ كي پر دوولسو ركعتونو مېشتوب وكري بَقِيَ اللَّهُ لَهُ يَنْتَاقِي الْجَنَّةِ الله تعالى به دهغه
 لپاره په جنت كي يو كور جوړ كړي وَقَسَّمَ عَلَى نَحْوِ مَا ذَكَرَ فِي الْكِتَابِ او نبي ﷺ (په حديث كي د دې دوولسو
 ركعتونو) هم دغه رنگه تفصيل بيان كړى دى لكه څرنگه چي په قلعوري (متن) كي ذكر دى غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرِ الْأَرْبَعَ
قَبْلَ النُّصْبِ لېكن نبي ﷺ تر مزيرگر مخكي شلور ركعت ذكر كړي نه دي فَلِهَذَا سَأَلْتُ الْأَصْلَ حَسَنًا نو په دې وجه
 امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په مبسوط كي دې شلورو ركعتونو ته حسن ويلي دي وَلِغَيْرِ لَاغْتِلَابِ الْأَكْثَارِ او دا تلورو د اختلاف په
 وجه لمونځ گزاره ته اختيار وركول سوي دى وَالْأَفْضَلُ هُوَ الْأَرْبَعُ خو غوره دا ده چي شلور ركعت وكري وَلَمْ يَذْكُرِ
الْأَرْبَعَ قَبْلَ الْعِشَاءِ او نبي ﷺ تر ماخوستن مخكي شلور ركعت هم ذكر كړي نه دي فَلِهَذَا كَانَ مُسْتَحَبًّا لِعَدَمِ
الْمَوَاطِنَةِ نو ځكه به هغه هم دنه مېشتوب په وجه مستحب وي وَذَكَرَ فِيهِ رُكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ او په دې حديث
 كي نبي ﷺ تر ماخوستن وروسته دوه ركعت ذكر كړي دي بَلَى غَيْرُهُ ذَكَرَ الْأَرْبَعُ او په بل حديث كي يې شلور
 ركعت ذكر كړي دي فَلِهَذَا خُتِرَ نو په دې وجه لمونځ گزاره ته اختيار وركول سوي دى إِلَّا أَنَّ الْأَرْبَعَ أَفْضَلُ خو شلور

رکعت غوره دي خُصُوصًا عِنْدَ أَنْ حَنَفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ په ځانگړې توگه د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز عَلَى مَا عَرَفَ مِنْ مَذْهَبِهِ لکه څرنګه چې دا خبره د هغه له مذهب څخه معلومه ده وَالْأَرْبَعُ قَبْلَ الظُّهْرِ يَتَسَلَّيْنَهُ وَاحِدَةً عِنْدَنَا او زموږ په نېز تر ماپښین منځني خلورو رکعت په یوه سلام سره دي كَذَا قَالَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همداسې رسول الله ﷺ فرمایلي دي وَفِيهِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ او په دې کې د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ اختلاف دی.

اللغات: (کېکړ) د مفاعلي د باب ماضي ده: همېشتوب کول، پابندي کول، ﴿مَوَاقِبَةُ﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: همېشتوب.

تشرېح: په عبارت کې چې کومه مسئله بیان سوي ده، بالکل آسانه ده، او په هغې کې دستو تفصیل څېړل سوي دی، د عبارت تر حل منځني په لنډه توگه دا خبره په یاد لرئ چې سنت پر دوه قسمه دي: (۱) سنن مؤکده، (۲) سنن غیر مؤکده، سنن مؤکده هغو سنتونو ته ویل کیږي چې نبي ﷺ پر هغو د کله ناکله پرېښوولو سره همېشتوب کړی وي او سنن غیر مؤکده هغو سنتونو ته ویل کیږي چې پر هغو نبي ﷺ همېشتوب نه وي کړی، امام قلدوري رَجَعَهُ اللَّهُ چې په متن کې کوم عبارت ذکر کړی دی، په هغه کې مؤکده او غیر مؤکده دواړه قسمه سنتونه داخل دي، تاسو د آسانتیا په خاطر دا خبره په ذهن کې کښېږدئ چې د سنن مؤکده وو شمېر دولس (۱۲) رکعت دی، دوه رکعت د سهار تر لمانځه منځني، خلورو رکعت د ماپښین تر لمانځه منځني، دوه رکعت د ماپښین تر لمانځه وروسته، دوه رکعت د ماښام تر لمانځه وروسته، دوه رکعت د ماخوستن تر لمانځه وروسته، دا ټوله دولس رکعت سوه، چې داله سنن مؤکده وو څخه شمېرل کیږي، او هم د دغو په باره کې د نبي ﷺ دا فرمان وارد سوي دی: مَنْ ثَابَرَ عَلَى ثِنْتِي عَشْرَةِ رَكَعَةٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ، له دې څخه ماسو چې کوم سنتونه بیان سوي دي هغه ټوله سنن غیر مؤکده دي، لېکن د هغو کول او اداء کول له پرېښوولو څخه افضله دي، خو په کله کله پرېښوولو کې یې هېڅ پروا نسته.

وَلَسْنَا عَلَى نَحْوِ الْإِمَامِ صاحب د هدایې رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي چې د نبي ﷺ په حدیث ثنۍ عشره رکعة کې هم هغسې وضاحت سوي دی کوم چې امام قلدوري رَجَعَهُ اللَّهُ کړی دی، (یعنې څرنګه چې په قلدوري کې د رکعتونو شمېر ذکر سوي دی، هغسې په حدیث کې هم ذکر سوي دی) یعنې په سهار، ماپښین، ماښام او ماخوستن کې چې څرنګه سنن مؤکده په قلدوري کې بیان سوي دي، همدارنګه په سپېڅلي حدیث کې هم بیان سوي، او څرنګه چې په حدیث کې صرف د سنن مؤکده وویلونه سوي ده، نو ځکه د مازیګر تر لمانځه منځني د خلورو رکعتو بیان هم په حدیث کې نسته، همدا وجه ده چې حضرت امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په خپل کتاب مبسوط کې د مازیګر تر لمانځه منځني خلورو رکعت احسن او غوره گڼلي دي، همدارنګه د مازیګر تر لمانځه منځني د نبي ﷺ په معمول کې د آثارو د اختلاف په وجه امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ لومونځ گزار ته دا اختیار ورکړی دی چې که هغه غواړي نو خلورو رکعت دي کوي، او که غواړي نو پر دوو رکعتو دي اکتفاء کوي، د آثارو اختلاف صاحب د عنايې رَجَعَهُ اللَّهُ داسې څرګند کړی دی چې له ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه را نقل سوي دي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَحِمَ اللَّهُ الْإِمَامَ صَلَّى قَبْلَ الْمَصْرِ أَرْبَعًا (یعنې الله تعالیٰ دې پر هغه سړي رحم وکړي چې هغه د مازیګر تر لمانځه

مخکې څلور رکعت وکړي، او له حضرت علي عليه السلام څخه را نقل سوي دي: کات النبی ﷺ یصلی قبل العصر رکعتین، (یعني نبي ﷺ به دماز یو تر لمانځه مخکې دوه رکعت کول)، نو کله چې دماز یو تر لمانځه مخکې د نبي ﷺ په عمل کې آثار مختلفه سوه، نو لمونځ گزار ته به د دوو او څلورو رکعتو په مینځ کې اختیار وي؛ بیا هم څلور رکعت کول به د دوو په مقابله کې افضل او غوره وي، ځکه چې په دې کې شمېر هم زیات دی او ثواب هم.

ولم یذکر الأربع الخ فرمائي چې نبي ﷺ په ننتی عشرة رکعة والا حدیث کې تر ماخوستن مخکې د څلور رکعتو یادونه هم نه ده کړې، نو ځکه تر ماخوستن مخکې څلور رکعت مستحب گرځولو سوي دي، ځکه چې پر دې نبي ﷺ همبشوب هم کړی نه دی، او په دې حدیث کې تر ماخوستن وروسته د دوو رکعتو ذکر سوی دی، او په یو بل حدیث کې د څلور رکعتو ذکر سوی دی، لکه څرنګه د ابن عمر رضی الله عنهما روایت دی چې نبي ﷺ وفرمایل: من صلی بعد المشاء أربع رکعات کن کمثلن من لیلۃ القدر، (یعني څوک چې تر ماخوستن وروسته څلور رکعت وکړي، نو دا څلور رکعت به د هغو څلورو رکعتو سره برابر سي کوم چې د لیلۃ القدر په شپه کې اداء سوي وي)؛ له دې حدیث څخه ثابتیږي چې تر ماخوستن وروسته څلور رکعت سنت دي، او له ننتی عشرة والا حدیث څخه دوه رکعت ثابتیږي، نو په دې وجه فقهاؤ لمونځ گزار ته دا اختیار ورکړی دی چې دوه رکعت هم کولای سي او څلور رکعت هم کولای سي، لېکن د ثواب په حواله سره څلور رکعت افضل دي، او دامام اعظم رحمۃ الله په نېز خو څلور رکعت نور هم غوره او افضل دي، ځکه چې د ده په نېز صلاه اللیل أربع رکعات بتلیمة واحدة کول افضل دي (یعني دده په نېز نقل او سنت لمونځ د شپې څلور رکعت په یوه سلام سره کول ډېر غوره دي)، او د صاحبینو رحمۃ الله په نېز دوه رکعت افضل دي.

وللا ربیع قبل الظهر الخ دې حاصل دا دی چې زموږ په نېز د ما پښین تر لمانځه مخکې په یوه سلام سره څلور رکعت کول افضل دي، او له نبي ﷺ څخه هم دارنګه را نقل سوي دي، لکه څرنګه چې د حضرت ابو ایوب انصاري رضی الله عنه حدیث دی، هغه فرمائي: أن النبی ﷺ کات یصلی بعد الزوال أربع رکعات فقلت؟ ما هذا الصلاة التي تتداوم علیها. فقال هذه ساعة تفتح فیها أبواب السماء، وأحب أن یصمد لی فیها عمل صالح. فقلت، أفی کلین قراءة؟ قال نعم. فقلت أبتلیمة. أمر بتلیمتین فقال بتلیمة واحدة، (یعني نبي ﷺ به تر زوال وروسته څلور رکعت لمونځ اداء کوی، ما پوښتنه ځني وکړه چې دا کوم لمونځ دی چې تاسو همبشوب پر کوی، نو دوی ﷺ وفرمایل: دا هغه ساعت دی چې په دې کې د آسمان دروازې خلاصیږي، او زه دا غواړم چې په دې ساعت کې زما یو نېک عمل لوړ وخیږي، ما پوښتنه وکړه، چې آیا په هر رکعت کې قرائت سته، نو دوی ﷺ وفرمایل: هو! بیا ما پوښتنه وکړه چې دا څلور رکعت په یوه سلام سره دي او که په دوو سلامو سره، نبي ﷺ جواب را کړی چې په یو سلام سره).

دا حدیث په دې باره کې زیات څرګند او مفصل دلیل دی چې د ما پښین تر لمانځه مخکې چې کوم څلور رکعت کیږي، هغه به په یوه سلام سره کیږي، لېکن امام شافعي رحمۃ الله بیا هم اختلاف کوي، دې مفصل دلیل ته نه گوري، او په دوو سلامو سره دا سنت افضله ګڼي.

د امام شافعي دلیل: په دې لړ کې د امام شافعي رحمۃ الله دلیل د حضرت ابو هريره رضی الله عنه دا حدیث دی: أن النبی ﷺ کات یصلین بتلیمتین، (یعني نبي ﷺ به د ما پښین تر لمانځه مخکې څلور رکعت په دوو سلامو سره کول).

جواب: لېکن زموږ له طرفه د دې جواب دا دی چې بشپړتیا په معنی سره د بشپړتیا دی، او د حال په وړلو سره محل مراد سوی دی، یعنې نبي ﷺ به خلور رکعت په دوو تشهدو سره کوله، او دا حکم زموږ په نېز هم دی، د حضرت ابو هريره ؓ د حديث دغه مطلب حضرت ابن مسعود ؓ هم بیان کړی دی. (منايه)

د ورځي او شپې د نفلي لمونځونو د رکعتونو د مقدار بيان

قَالَ: وَكَوْنِ الْتَّهَارِثَ شَاءَ صَلَّيْ بِشَيْئَةٍ رَّكَعَتَيْنِ فَرَمَائِي: چې د ورځي نفلونه که لمونځ گزاره وغولې نو دوه رکعت دي په يوه سلام کوي إِنْ شَاءَ أَرْبَعًا او که وغولې نو شلور رکعت دي (په يوه سلام) کوي وَكُنْهُ الْيَاكَا عَلَى ذَلِكَ او پر دې زياتوب مکروه دی وَأَمَّا فَخْلَةُ اللَّيْلِ پاته سوه د شپې نفلونه قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: * إِنْ صَلَّيْتَ ثَمَانِ رَكَعَاتٍ بِشَيْئَةٍ جَلَّزَ نَوَامِلُ ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: که په يوه سلام اته رکعت وکړي نو (هم) جَائِزٌ دِي وَكُنْهُ الْيَاكَا لېکن پر دې زياتوب مکروه دی وَقَالَ: لَا يُؤْذِلُ اللَّيْلُ حَتَّى رُكْعَتَيْنِ بِشَيْئَةٍ او صاحبين رَحِمَهُمُ اللَّهُ فرمايي: چې د شپې (په نفلونو کې) به په يوه سلام سره پر دوو رکعتو زياتوب نه کوي وَلَى الْيَاكَا مَعَ الْغَيْرِ لَمْ يَذْكُرِ الشَّمَانِ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ او په جامع صغير کې د شپې په نفلونو کې د اتو رکعتو ذکر نه دي سوی وَدَلِيلُ الْكَرَاهَةِ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * لَمْ يَزِدْ عَلَى ذَلِكَ او د کراهت دليل دا دی چې نبي ﷺ پر اتو رکعتو زياتوب نه دي کړی وَلَوْلَا الْكَرَاهَةُ لَزَادَ تَعْلِيْقُ الْجَوَائِزِ که کراهت نه ولې نو د جواز ښوولو لپاره به يې له اتو څخه (ضرور) زياتولای.

قشورې: د ورځي او د شپې د نفلونو د مقدار په باره کې د جواز او افضليت په حواله سره د علمو اختلاف دی، په دې عبارت کې جواز بيان سوی دی، او په راوان عبارت کې افضليت بيانېږي، نو د جواز په باره کې حکم دا دی چې په ورځ کې له زياتو څخه زيات خلور رکعت په يوه سلام سره کېدلی سي، او پر خلور رکعتو زياتوب مکروه دی، او د شپې په نفلو کې د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز له زياتو څخه زيات اته رکعت په يوه سلام سره کېدلی سي، او له اتو رکعتو څخه زياتوب مکروه دي، او تقريباً د ټولو احنافو علمو همدغه رايه او په جواز او اباحت کې يې د هيچا اختلاف سته، نه په شپه کې او نه په ورځ کې، لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په شپه کې له خلور رکعتو څخه زيات مکروه گڼي، هملرونه په جامع صغير کې له امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ څخه هم د ثمان پر ځای د سق قول ذکر دی، چې له هغه څخه دا ښکاري چې امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په شپه کې له شپو څخه زياتوب مکروه گڼي، لڼه دا چې په شپه کې پر اتو رکعتو زياتوب ځکه مکروه دی چې نبي ﷺ د شپې په يوه سلام سره پر اتو رکعتو هېڅ کله اضافه کړې نه ده، او که اضافه مکروه نه ولې، نو نبي ﷺ به د جواز ښوولو لپاره يو وار ضرور اضافه کولای، نو معلومه سوه چې په شپه کې له اتو رکعتو څخه زيات په يوه سلام سره کول مکروه دي، او امام قلوري رَحِمَهُ اللَّهُ چې په وقال لا يزيد في... الخ کې کوم قول تر دوو رکعتو زيات نه کولو بيان کړی دی، هغه په اصل کې د افضليت سره تعلق لري، نه د اباحت سره، نو په دې سره به د اباحت او جواز په باره کې اعتراض نه کېږي.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كذا في الدر المختار ج: ١، ص: ٥٠٠. [فقير الرابع، ج: ١، ص: ١٠٦]

• تحقيق: امرجه مسلم في كتاب صلاة المسافرين، باب جامع صلاة الليل، حديث رقم: ١٣٩١.

وراجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول دامام صاحب رحمه الله دی چي دورخي په یو سلام سره خلور رکعت نفل کولای سي، او د شپي په یوه سلام سره اته رکعت نفل کولای سي، او پر دې زیاتوب مکروه دی. وقل العلامة المحسني رحمه الله وتکره الزيادة على أربع نفل النهار وعلى ثلاث ليلا بتسليمة لانه لم يرد (المصنف ج ١١، ص ٥٠٠). [القول الرابع، ج ١١، ص ١٠٧]

د ورخي او شپي د نفلي لمونځونو د افضله مقدار بيان

وَالْأَفْضَلُ فِي اللَّيْلِ عِنْدَ أَنْ يُوسَفَ مُحَسِّنًا رَحْمَتَنَا اللَّهُ مَشْقَى مَشْقَى او په شپه کي د صاحبینو رحمه الله په نيز دوه دوه رکعت افضله (غوره) دي وَلَى النَّهَارِ أَرْبَعًا أَرْبَعًا او په ورځ کي خلور خلور رکعت (افضل دي) وَعِنْدَ السَّافِرِينَ رَحْمَةً اللَّهُ فِيهِمَا مَشْقَى مَشْقَى او د امام شافعي رحمه الله په نيز په شپه او ورځ دواړو کي دوه دوه رکعت (افضل دي) وَعِنْدَ أَنْ حَنِيفَةَ رَحْمَةً اللَّهُ فِيهِمَا رَبْعًا رَبْعًا او د امام صاحب رحمه الله په نيز په شپه او ورځ دواړو کي خلور خلور رکعت (افضل دي) لِلْسَّافِرِينَ رَحْمَةً اللَّهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ د امام شافعي رحمه الله دليل د نبي ﷺ دا قول دی صَلَاةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَشْقَى مَشْقَى چي د شپي او ورخي لمونځ دوه دوه رکعت دي وَلَهُمَا: الْإِخْتِيَارُ بِالْأَرْبَعِ او د صاحبینو دليل دا دی: چي هغوی پر تراویحو قیاس کوي وَلَإِي حَنِيفَةَ رَحْمَةً اللَّهُ او د امام ابو حنیفه رحمه الله دليل دا دی أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْعِشَاءِ أَرْبَعًا أَرْبَعًا چي نبي ﷺ به د مانخوستن تر لماتحه وروسته خلور خلور رکعت کول رَوَتْهُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا * دا حدیث حضرت عائشې رضي الله عنها روایت کړی دي وَكَانَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يُؤَاطِبُ عَلَى الْأَرْبَعِ فِي الصُّلَى او نبي ﷺ به په خابنت کي (هم) پر خلورو رکعتو مېشتوب کوی وَلَكِنَّهُ أَذْوَمُ تَغْرِيمَةً او په دې وجه (هم) چي په خلورو رکعتو کي د تحريمي دوام دی (يعني په خلورو رکعتو کي تکبير تحریمه تر ډېره وخته پاتېږي په نسبت د دوو رکعتو ته) فَيَكُونُ أَكْثَرُ مَسْقَةً لَهَذَا په دې کي به تکلف زیات وي وَأَزِيدَ فَيُفِيلَةُ نو فضیلت (لو ثواب) به يې هم زیات وي وَلِهَذَا لَوَدِدَ هَذَا وَجَهَهُ د که یو سړی نذر وکړي أَنْ يُصَلِّيَ أَرْبَعًا بِتَسْلِيمَتَيْنِ چي هغه به په یوه سلام سره خلور رکعت کوي لَا يَخْرُجُ عَنْهُ بِتَسْلِيمَتَيْنِ نو په دوو سلامونو سره هغه له دې نذر شخه نه سي وتلای وَعَلَى الْقَلْبِ يَخْرُجُ او د دې په بر عکس کي (يعني که د دوو رکعتو نذريې وکړي او خلور يې وکړه نو) له نذر شخه وتلی سي وَالْعَرَاوِيْمُ تَوَدَّى بِجَنَاحَةٍ او تراویح به په جماعت سره اداء کيږي فَيُزَالُ فِيهَا جَهَةُ التَّيْسِيرِ نو ځکه به په هغو کي د آسقي خيال ساتل کيږي وَمَعْنَى مَا رَوَاهُ شَقَقَا او د امام شافعي رحمه الله د بيان سوي حديث معنی دا ده چي شفعه (جفت) دي يې اداء کړي لَا وَتَرَا طاق دي يې نه اداء کوي وَاللَّهِ أَكْثَرُ او الله زیات خبر دی.

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كذا في البحر الرائق ج ١١، ص ٥٢: [القول الرابع، ج ١١، ص ١٠٨]

* مخرج: أخرجه أبو داود في كتاب التطوع، باب صلاة النهار، حديث رقم: ١٢٩٥.

* مخرج: أخرجه أبو داود في كتاب التطوع، باب في صلاة الليل، حديث رقم: ١٣٢٦.

* مخرج: أخرجه مسلم في كتاب صلاة المسافرين، حديث رقم: ٧٩.

اللفات: «مثلي» دوه دوه، «مثنی» خابنت، «آدومر» تر ډېره وخته پاته کېدونکي، ځنځنۍ، «کلمع» جفت (جوت، جوړه)، «وثر» طاق.

تشریح: په دې عبارت کې د شپې او ورځې د نفلونو په مقدار او اندازه کې د افضلیت په حواله سره بیان سوی دی، حاصل یې دا دی چې د صاحبینو په نېز د شپې نفلونه په دوو رکعتو سره کول افضله دي. او د ورځې نفلونه په څلورو رکعتو سره کول افضله دي، دامام شافعي رحمه الله په نېز د شپې او ورځې دواړو نفلونو په دوو رکعتو سره کول افضله دي، او دامام صاحب رحمه الله په نېز د شپې او ورځې دواړو نفلونو په څلورو رکعتو سره کول افضله دي.

د امام شافعي دلیل: د نبی ﷺ دا فرمان دی: صلاة الليل والنهار مثنی مثنی، (یعنې د شپې او ورځې نفلي لمونځ دوه دوه رکعتو دي)، نو د دې حدیث په وجه په شپه او ورځ دواړو کې دوه دوه رکعتو کول افضله دي.

د صاحبینو دلیل: قیاس دی یعنې پر تراویحو قیاس کوي، یعنې څرنګه چې په تراویحو کې لمونځ دوه دوه رکعتو دی، همدارنګه به په نفلو کې هم دوه رکعتو وي چې د شپې به دوه رکعتو کول افضله وي، او پاته سوه د ورځې مسئله، نو د ورځې په باره کې د دوی هغه دلیل دی کوم چې دامام صاحب رحمه الله دی.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې نبی ﷺ به د ماخوستن تر لمانځه وروسته څلور رکعتو په یوه سلام سره کول، همدارنګه به یې په یوه سلام سره د خابنت په وخت کې په پابندۍ سره څلور رکعتو کول، ګواکې د نبی ﷺ معمول د ورځې او شپې په څلور رکعتو سره نفل کول وو، نو دامت لپاره د نبی ﷺ معمول واجب العمل دی، نو ځکه د ورځې او شپې په څلورو رکعتو سره نفل کول افضله دي.

د امام صاحب عقلي دلیل: دا دی چې په یوه سلام سره د څلورو رکعتو په کولو کې د تکبیر تحریمه دوام او ځنډ هم سته، او په مینځ کې د نه فارغه کېدلو په وجه مشقت او تکلیف هم زیات دی، او په کوم عبادت کې چې تکلیف او مشقت زیات وي هغه افضله وي، نو ځکه به په یوه سلام سره څلور رکعتو اداء کول افضله وي په نسبت سره د دوو رکعتو ته، همدا وجه ده که یو سړي پر ځان دا ننرومنی چې هغه به په یوه سلام سره څلور رکعتو کوي، او بیا یې د یوه سلام پر ځای په دوو سلامونو سره څلور رکعتو وکړه، نو دده دا نذر به نه اداء کیږي، او که یې دا نذر ومنی چې په دوو سلامونو سره به څلور رکعتونه کوي، نو بیا یې په یو سلام سره وکړه، نو نذر یې پوره کیږي، په دې دواړو صورتونو کې فرق دا دی چې په اول صورت کې چې ده په یوه سلام سره د څلور رکعتو کولو نذر وکړی، نو دا ګواکې ده پر افضله طریقه د لمانځه کولو نذر وکړی، بیا چې کله ده په دوو سلامونو سره لمونځ وکړی، نو افضل (اعلی) یې د مفضول (ادنی) په شکل اداء کړی، نو ځکه به نذر پوره نه وي، هو! که په دوو سلامو سره یعنې په مفضوله او ادانی طریقه سره یې نذر وکړی، او بیا یې په یوه سلام یعنې افضله طریقه سره اداء کړی، نو نذر یې پوره کیږي، ځکه چې افضل په مفضول کې داخلېدلی سي، خو په مفضول کې افضل لره هیڅ گنجایش نسته.

د صاحبینو د قیاس جواب: له والتر اویخ الخ څخه د صاحبینو د قیاس جواب ورکوي، حاصل یې دا دی چې نفل پر تراویحو قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې د تراویحو لمونځ په جماعت سره اداء کیږي، او په جماعت کې روغ او ناروغه هر ډول خلک وي، نو د دوی درعایت او خیال ساتلو په وجه په تراویحو کې دوه دوه رکعتو اداء کیږي، لېکن نفل د دې په خلاف دي ځکه چې نفل په انفرادي توګه سره اداء کیږي، او په هغه کې د هیڅ رعایت او خیال ساتلو وجه نسته، نو ځکه به په نفلو کې څلور څلور رکعتو کول افضل او غوره وي، او دا به پر تراویحو نه قیاسیږي.

د امام شافعي د دليل جواب: له معنى ما رواه الخ شخه د امام شافعي رحمه الله د بيان سوي روايت جواب وركوي فرمايي چې په دې كې له مثلي مثلي شخه مراد دوه دوه ركعت نه دي، بلكي د دې مفهوم دا دى چې د شپې او د ورځې ټوله لمونځونه دي شفعاً شفعاً يعنې جفت جفت او جوړه جوړه اداء كيږي، او هيڅ لمونځ دي هم وټرا يعنې طاق او په يوه ركعت سره نه اداء كيږي، ځكه چې نبى ﷺ له صلاۀ بتيراء شخه منع كړې ده.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله كې راجع قول د امام صاحب رحمه الله دى، يعنې په شپه او ورځ دواړو كې په خپلورو ركعتو سره نفل كول افضله دي، وقال في الهندية: والافضل فيهما رباع لأنه أدوم تحرمة فيكون أكثر مشقة وأزيد فضيلة (الهندية ج ١، ص ١١٣، القول الرابع ج ١، ص ١٠٨).



فصل في القراءة

(د) فصل د قرائت (د احكامو په بيان كې) دى

تشرېح: كله چې صاحب د كتاب رحمه الله د فرائضو، واجباتو، مستو او نفلو په اعتبار سره د لمانځه له قسمونو او انواعو شخه فارغ سو، نو اوس د قرائت مسئلې بيانوي، څرنگه چې د لمانځه په اختلاف او بدلون سره په قرائت كې هم اختلاف او بدلون راځي، نو ځكه د لمانځه تر مسئلو وروسته د قرائت مسئلې بيانوي، چې د مسئلو په پوهه او تطبيق وركولو كې آساني راسي.

د فرضي لمانځه په ركعتونو كې د قرائت تفصيل (او د فقهاؤ قولونه)

وَالْقَرَاءَةُ فِي الرَّكَعَتَيْنِ او د فرضو په (اولو) دوو ركعتو كې قرائت كول واجب دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ
رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الرُّكَعَاتِ كُلِّهَا او امام شافعي رحمه الله فرمايي چې د فرضو په هر ركعت كې (قرايت كول واجب دي) لِقَوْلِهِ
عَلَيْهِ السَّلَامُ • ځكه نبى ﷺ فرمايلي دي لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ چې له قرائت شخه بغير لمونځ نه كيږي وَكُلُّ
رُكْعَةٍ صَلَاةٌ او هر ركعت لمونځ دى وَقَالَ مَا لَيْكَ رَجَعَهُ اللَّهُ او امام مالك رحمه الله فرمايي فِي ثَلَاثِ رُكَعَاتٍ چې په دريو
ركعتو كې (قرايت واجب) دى إِقَامَةٌ لِلْكَرْمَعَامِ الْكُلِّ تَبْسِيئًا د آسانۍ لپاره اكثر د كل په قائم مقام كولو سره (يعنې
د مستيا په خاطر به اكثر د كل پر ځاى درول كيږي) وَلَنَا قَوْلُهُ تَعَالَى: فَأَقْرَعُوا مَا تَبَسَّيْتُمْ مِنَ الْقُرْآنِ (الزمل: ٢٠) لوزموږ دليل د الله
تعالى دا قول دى: فَأَقْرَعُوا مَا تَبَسَّيْتُمْ مِنَ الْقُرْآنِ (له قرآن شخه هغه وياست چې آسته وي) وَالْأَمْرُ بِالْفِعْلِ لَا يَنْقُضُ الشُّكْرَ او د
فعل امر د تكرار تقاضا نه كوي وَأَمَّا أَنْ جَبَّنَا الثَّانِيَةَ اسْتِدْلَالًا بِالْأَوَّلِ او موږ په دويم ركعت كې قرايت واجب كړى

پر اول رکعت باندې په قیاسولو سره لَا تُهَيِّئُ شَاكِلًا مِنْ كُلِّ وَجْهٍ ځکه چې دا دواړه رکعتونه په هراعتبار سره مشابه دي فَأَمَّا الْآخِرِيَّانِ پاته سوه آخري دوه رکعتونه فَيَقَارِقَانِيهَا نو هغه له اولو دوو رکعتونو څخه بېل (او مختلف) دي لِيَحْتَقِ الشَّقُوطُ بِالسَّغَرِ [١] په سفر کې د ساقطېدلو په وجه وَصِفَةُ الْقِرَاءَةِ [٢] او د قرائت په صفت کې وَقَدَرَهَا [٣] او د قرائت په مقدار (اندازه) کې فَلَا تُلَحِّقَنَّ بَيْنَهُمَا نو ځکه به دا آخري دوه رکعتونه د اولو دوو رکعتونو سره نه ملحق کېږي وَالصَّلَاةُ فَيَأْتِي رُؤْيَى مَذْكُورَةً مَرَّةً او د امام شافعي رحمه الله په بيان سوي حديث کې د "صلاة" لفظ ښکاره ذکر سوي دی فَتَقْتَصِرُ إِلَى الْكَامِلَةِ نو ځکه به "صلاة" د کمل (بشپړ) لمنوخ و طرف ته گرځول کېږي وَمِنْ الزُّكُفَتَانِ عَرَفَا او بشپړ لمنوخ په حرف کې دوه رکعتي دي كُنْ حَلْفٌ لَا يُصَلِّي صَلَاةً لکه يو څوک چې قسم وکړي چې يو (پوره) لمنوخ به نه کوم بِخِلَافٍ مَا إِذَا حَلْفٌ لَا يُصَلِّي په خلاف د هغه صورت چې کله قسم وکړي چې هيڅ لمنوخ به (هم) نه کوم (يعني په اول قسم کې د "صلاة" لفظ ذکر سوي دی او په دويم قسم کې نه دي ذکر سوي، نو په اول قسم کې که پوره دوه رکعت وکړي نو حاشيېږي، او که يو رکعت وکړي نو نه حاشيېږي، او په دويم صورت کې که يو رکعت هم وکړي نو حاشيېږي).

اللفات: ﴿يَعْبُدُكَ﴾ د تفاعل له باب څخه د تشبيه مذكر غائب مضارع صيغه ده: يو د بل سره مشابه کېدل، هم شکله کېدل، **﴿يُقَارِقَانِي﴾** د مفاعلي له باب څخه مخکنی صيغه ده: يو له بل څخه جلا کېدل.
تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز په د فرضو د خلور رکعتيز لمانځه په اولو رکعتو کې قرائت کول واجب دي، او د امام شافعي رحمه الله مسلک دا دی چې په هر هر رکعت کې يې قرائت کول واجب دي، او د امام مالک رحمه الله مذهب دا دی چې په درې رکعتو کې يې قرائت کول واجب دي.

د امام شافعي دليل: دا دی چې نبي ﷺ د لا صلاة الا بقراءة په ذريعه د هغه لمانځه نفي کړي دي چې په هغه کې قرائت نه وسي، او د لمانځه هر رکعت د لمانځه درجه او د لمانځه په مرتبه کې دی، نو ځکه په هر رکعت کې قرائت کول واجب دي.

د امام مالک دليل: همدغه حديث دی، او فرمايي چې حديث له رويه پکار دا وو چې په هر رکعت کې قرائت واجب وای، خو څرنگه چې په شريعت کې په ډېرو احکامو کې اکثر ته د کُل حکم ډرکول سوي دی، نو ځکه زموږ په نېز اکثر ته د کُل درجه ډرکول سوې ده، او څرنگه چې درې رکعت د خلورو اکثر دي، نو د آسانۍ په خاطر په درې رکعتو کې قرائت واجب وگرځول سو.

زموږ دليل: د قرآن کریم دا اعلان دی: فاقروا... الله، او په دې سره موږ دليل په دې توگه نيسو چې الله جبه د لمر په صيغه يعني د فاقروا په ذريعه سره د قرآن د قرائت حکم کړی دی، نو ځکه قرائت کول واجب دي، خو څرنگه چې امر د تکرار تقاضا نه کوي، نو ځکه صرف په يوه رکعت کې به قرائت واجب وي، خو دويم رکعت د ارکاتو، فرائضو او نورو په اعتبار سره د اول رکعت په څير او مشابه دی، نو ځکه موږ له اول رکعت څخه استدلال کوو د دلالة النص په توگه په دويم رکعت کې هم قرائت واجب گرځوو.

د فرضي لمنازه په آخري دوو رکعتونو کې د قرائت حکم

وَهُوَ مُكَلَّفٌ الْأَخْرَجِينَ او لمونځ گزار ته اختيار دی په آخري دوو رکعتونو کې مَقْنَأَ مطلب يې دای إِنْ شَاءَ سَكَتَ وَإِنْ شَاءَ قَرَأَ که يې زړه خواږي نو چپ دي درېږي او که يې زړه غواړه نو قرائت دي کوي وَإِنْ شَاءَ سَكَتَ او که يې زړه خواږي نو تسبیح دي وايي كَذَا رَوَى عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ همدغه له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ را نقل سوي دي وَهُوَ الْأَثَرُ عَنْ عَلِيٍّ وَابْنِ مَسْعُودٍ وَعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او همدغه له حضرت علي، حضرت ابن مسعود او حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ څخه را نقل سوي دي إِلَّا أَنْ الْأَفْضَلَ أَنْ يَقْرَأَ خو افضله دا ده چي قرائت وکړي لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَاوَرَعَ عَلَى ذَلِكَ حُكْمٌ چي نبي ﷺ پر دې همېشېتوب کړی دی وَلِهَذَا لَا يَجِبُ الشُّهُورُ بِتَرَكِهَا فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ همدغه وجه ده چي (په آخري دوو رکعتونو کې) د ظاهر الروايه مطابق د قرائت په پرېښولو سره سجده سهو نه واجبيږي.

توضیح: صاحب د قلوري رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي په آخري دوو رکعتو کې لمونځ گزار ته اختيار دی که سورت فاتحه ايښي، ياد درې تسبیحاتو په انداز څلموشه (چپ) درېږي، يا درې تسبیحات وايي، د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ همدغه روايت دی، يعني ظاهر الروايه همدغه دی، او تسبیح ويل له حضرت علي، ابن مسعود او حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ څخه هم را نقل سوي دي، خو په آخري دوو رکعتو کې قرائت کول افضله دي، ځکه چي نبي ﷺ د کله ناکله پرېښولو سره پر دې همېشېتوب کړی دی، همدا وجه ده چي که په آخري رکعتو کې سورت فاتحه پرېښوول سي، نو سجده سهو نه واجبيږي، نو له دې څخه هم په آخري رکعتو کې د سورت فاتحې د قرائت افضل والي معلوميږي، صاحب د هدايې فرمايي: چي ظاهر الروايه همدغه دی.

امام حسن بن زياد رَحِمَهُ اللَّهُ له امام اعظم څخه روايت کړی دی چي که په آخري رکعتو کې لمونځ گزاره نه قرائت وکړي او نه يې قصداً تسبیح وويل نو گنهگار به وي، او که سهواً يې دا شيان پرېښوول نو سجده سهو به واجب وي، دليل دا دی چي په آخري رکعتو کې ولاړه (قيامه) مقصود ده، نو ځکه به دا له قرائت او ذکر څخه خالي پرېښوول مکروه وي، صاحب د عنايې رَحِمَهُ اللَّهُ ليکلي دي چي ظاهر الروايه ډېر صحيح دی، ځکه چي په ولاړه کې خواصل قرائت دی نو کله چي قرائت ساقط سو، نو ولاړه خالي پاته سو، نو داسي سوه لکه د مقتدي ولاړه. (عنايه)

په نفلي لمونځونو کې د قرائت حکم

وَالْقِرَاءَةُ وَاجِبَةٌ فِي جَمِيعِ رَكَعَاتِ النَّفْلِ وَفِي جَمِيعِ رَكَعَاتِ الْوُتْرِ او د نفلو او وترو په ټولو رکعتونو کې قرائت واجب دی أَمَّا النَّفْلُ په نفلو کې خو په دې وجه واجب دی فَلَا يَكُنْ شَفْعٌ مِنْهُ صَلَاةٌ عَلَى حِدَةٍ ځکه چي د نفلو هره شفعه (يعني هر دوه رکعتي جلا) او محتته) لمونځ دی وَالْقِيَامُ إِلَى الثَّالِثَةِ كَتَحْرِيمَةٍ مُبْتَدَأَةٍ او د دريم رکعت لپاره ولاړېدل د نوي (مستقلي) تحريمې په څېر دی (يعني ګواکي د نفلو دريم رکعت په جلا تحريمه سره شروع کيږي) وَلِهَذَا لَا يَجِبُ بِالشَّعْرِيَّةِ الْأُولَى إِلَّا رَكَعَتَانِ نو ځکه په اوله تحريمه سره صرف دوه رکعتي واجب دي فِي الشُّهُورِ عَنْ أَصْحَابِنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ زموږ له اصحابو څخه د مشهوره روايت مطابق وَلِهَذَا قَالُوا نو هم په دغه وجه زموږ علماو فرمايلي دي يَسْتَفْتَحُنِي

الثَّالِثَةُ أَيْ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ چې په دریم رکعت کې به ثناء یعنی سبحانک اللهم... اللهم وایي وَأَمَّا الْبُتْرُ فَقِيلَ لَا خِيَابَ لَهَا
او پاته سوو تر نو (په هغه کې) د احتیاط لپاره (په هر رکعت کې قرائت واجب) دی.

اللفات: ﴿كُلُّ﴾ جفت (جوت)، مراد ځني دوه رکعت دي، ﴿ثُمَّ﴾ دویم وار شروع کول.

تشریح: مسئله: دا ده چې قرائت د نفلو او وترو په ټولو رکعتونو کې واجب دی، د نفلو په ټولو رکعتونو کې قرائت ځکه واجب دی چې د نفلو هر دوه رکعت جلا او مستقل لمونځ دی، نو په اوله تحریمه سره دوه رکعت واجب سوه، که څه هم نیت یې تر دوو رکعتو زیات کړی وي، د اختلافو علماؤ مشهوره قول همدغه دی، تر دې که یو چا د څلورو رکعتو نفلي لماتځه نیت وکړی بیا یې دا لمونځ د دوو رکعتو تر پوره کولو مخکې فاسد کړی، نو پر ده به د شروع کولو په وجه صرف دا ټولو دوو رکعتو قضاء واجب وي، نو معلومه سوه چې په اولي تحریمې سره صرف دوه رکعت لازمېږي.

څرنګه چې هر دوه رکعت پیل او مستقل لمونځ دی، نو هم په دې وجه د اختلافو مشاتخو ویلي دي چې دریم رکعت ته دي دولاړېږلو په وخت کې ثناء وایي، ځکه چې د دریم رکعت لپاره درېدل د نوي تحریمې په مرتبه کې دي، او د وترو په ټولو رکعتو کې قرائت ځکه واجب دی چې په لماتځه کې قرائت بذات خود مقصود رکن دی، او د وترو وجوب په حدیثو سره ثابت دی، نو د نفل کېلو احتمال یې پیدا سو، نو د احتیاط په وجه د وترو په ټولو رکعتو کې قرائت واجب کړی سو، حاصل دا چې د امام ابو حنیفه رحمه الله په نیز که څه هم د وترو لمونځ واجب دی، خو څرنګه چې د نفل کېلو آثار په هغه کې ښکاره دي، نو موږ احتیاطاً د هغه په هر رکعت دستواو نفلو په څیر قرائت واجب کړی.

که تر شروع کولو وروسته نفل فاسد کړی سي نو څه حکم دی؟

قَالَ: وَمَنْ شَرَعَ نَائِلَةً فرمایي: چا چې نفلي لمونځ شروع کړی ثُمَّ أَكْسَدَهَا او بیا یې فاسد کړی قَضَاهَا نو د هغه قضاء به راوړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا قَضَاءَ عَلَيْهِ او امام شافعي رحمه الله فرمایي: چې پر هغه قضاء واجب نه ده لِأَنَّهُ مُتَبَرِّعٌ فِيهِ ځکه چې هغه په نفلي لماتځه کې متبرع دی (یعني استحساناً یې کوي) وَلَا لُزْمَ عَلَى الْمُتَبَرِّعِ لَوْ پُرْتَبِعَ کونکي هېڅ شی نه لازميږي وَلَكِنَّا أَنْ الْبُتْرُ دای او زموږ دلیل دای چې د لماتځه کومه حصه چې اداء سوې ده وَقَدْ قُرِئَتْ هغه عبادت ګر ځپلې ده فَيَلْزَمُ الْإِسَاءُ فَزَادَ صِيَابَتَهُ عَنِ الْبُطْلَانِ نو له باطلوالي څخه د خوندي کولو لپاره به د هغې پوره کول ضروري دي.

اللفات: ﴿كُلُّ﴾ د تفعیل د باب اسم فاعل دی: هغه څوک چې بغیر له واجب کېدلو څخه یو کار کوي، ﴿كُلُّ﴾ د افعال مصدر دی: پوره کول، ﴿صَلَاةً﴾ ساتنه، ژغورنه.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو سړي نفلي لمونځ تر شروع کولو وروسته فاسد کړی، نو زموږ په نیز پر دې سړي د هغه قضاء واجب ده، او امام شافعي رحمه الله فرمایي چې پر داسې سړي هېڅ قضاء نسته، ځکه چې نفل کونکي متبرع وي، یعني بغیر له وجوب او لزوم څخه هغه د نفلي کار تر سره کوي، او شریعت پر متبرع هېڅ شی نه لازميوي، نو ځکه به په ذکر سوې مسئله کې پر نفل کونکي متبرع هم قضاء لازمه نه وي.

زموږ دليل: دادي چې نفل كونكى چې د لمانځه كومه حصه اداء كوي، هغه عبادت جوړه سوې ده، نوله باطلوالي څخه د ژغورلو لپاره د دې عبادت پوره كول ضروري گرځول سوي دي، اوس كه يو سړى دا پوره نه كړي، او همدغسې نابشپړ يې پرېږدي، نو پرده به د دې قضاء لازمه وي.

جواب: امام شافعي رحمه الله چې كومه خبره كوي چې پر متبرع هيڅ شى لازم نه دى، د هغه جواب دا دى چې دا حكم مطلق نه دى، بلكي په دې كې تفصيل سته، او هغه دا چې پر متبرع خوله شروع څخه يقيناً هم هيڅ شى لازم نه دى، او موږ هم دا خبره كوو، خو كله چې متبرع يوه تبرع شروع كړي، نو اوس به پر هغه د دې شي پوره كول لازمي او ضروري وي، او څرنگه چې زموږ بيان د بعد شروع سره متعلق دى، نو ځكه به پر متبرع د دې نفلو پوره كول ضروري وي، او د فساد په صورت كې به د دې قضاء راوړل هم پر ضروري وي.

په څلور ركعتيز نفلوكي د آخري دوو ركعتونو د فاسدولو بېلابېل صورتونه

فَإِنْ صَلَّى أَرْبَعًا او كه يو سړى څلور ركعت نفلې لمونځ شروع كړى وَكَمَّ إِلَى الْأَوَّلَيْنِ او په اولو دوو ركعتو كې يې قرائت وكړى وَقَعَدَ او كېنېستى ثُمَّ أَقْسَدَ الْأُخْرَيْنِ بيا يې آخري دوه ركعت فاسد كړل فَقُلِيَ رَكْعَتَيْنِ نو هغه به د (آخري) دوو ركعتونو قضاء راوړي لَأَنَّ الشُّعْمَ الْأَوَّلَ قَدْ تَمَّ ځكه چې اول دوه ركعت خو پوره سوي دي وَالْقِيَامُ لِلِ الثَّالِثَةِ بِمَنْزِلَةِ تَحْرِيمَةِ مُبْتَدَأِهَا او درېم ركعت ته ولاړېدل د نوي (او مستقلي) تحريمي په درجه كې دي فَيَكُونُ مُلْزِمًا نو دا تحريم به (د آخري دوو ركعتونو) لازمونكې وي هَذَا إِذَا أَقْسَدَ الْأُخْرَيْنِ بَعْدَ الشُّرُوعِ فِيهِمَا او دا (د واجېدلو) حكم په هغه صورت كې دى چې كله يې آخري دوه ركعت تر شروع كولو وروسته فاسد كړي وي وَكَلَّوْا أَقْسَدَ قَبْلَ الشُّرُوعِ عَلَى الشُّعْمِ الثَّانِي او كه آخري دوه ركعت يې تر شروع كولو مخكې فاسد كړي وي لَا يَقْضِي الْأُخْرَيْنِ نو د آخري دوو ركعتونو قضاء به نه راوړي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ ۖ أَنَّهُ يَقْضِي او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دى چې قضاء به يې راوړي اِجْتِبَا زَالِ الشُّرُوعِ بِالنَّذْرِ امام ابو يوسف رحمه الله شروع كول پر نذر قيناسوي وَلَهُمَا أَنَّ الشُّرُوعَ يَلْزِمُ مَا شَرَعَ فِيهِ او د طرفينو رحمه الله دليل دا دى چې شروع كول هغه شى لازمي كوم چې شروع كړى سوي وي وَمَا لَا صِحَّةَ لَهُ إِلَّا بِهِ او (هغه شى لازمي) چې هغه له شروع كړى سوي شي څخه بغير نه صحيح كيږي وَصِحَّةُ الشُّعْمِ الْأَوَّلِ لَا تَعْتَلِقُ بِالثَّانِي او د اولو دوو ركعتونو صحت پر آخري دوو ركعتونو موقوف نه دى بِخِلَافِ الرُّكُوعِ الثَّانِيَةِ په خلاف د دويم ركعت وَعَلَى هَذَا سُنَّةُ الظُّهْرِ او هم پر دې اختلاف د ماښين سنت دي لَأَنَّهَا نَافِلَةٌ ځكه چې هغه نفل دي وَقِيلَ او يو قول دا دى يَقْضِي أَرْبَعًا اِجْتِبَا طًا چې لمونځ گزاره به د احتياط په توگه څلور ركعت راوړي لَأَنَّهَا بِمَنْزِلَةِ صَلَاةٍ وَاحِدَةٍ ځكه چې هغه د يوه لمانځه په مرتبه كې دي.

اللفات: ﴿الشُّعْمُ الْأَوَّلُ﴾ اول دوه ركعت، ﴿الشُّعْمُ الثَّانِي﴾ آخري دوه ركعت.

تشرېح: صورت ه مسئلې، دا دی که یو سړي د خلورو رکعتو په نیت نفل شروع کړل، او په اولو دوو رکعتو کې یې واجب قرائت هم وکړی، او پر دویم رکعت یې قعله (نلست) هم وکړه، بیا یې دویمه شفعه (آخري دوه رکعت) فلسد کړه، نو پر ده صرف د دویمي شفعي قضاء واجب ده. په دې مسئله کې په دویم رکعت کې د نلستي قید په دې وجه ذکر کړی سو، چي که پر دویم رکعت نه کښېني، او آخري شفعه فلسد کړي، نو په اتفاق سره د خلورو رکعتونو قضاء پر واجب ده، لڼه دا چي که دریم رکعت ته د یې تر ولاړېدلو وروسته دویمه شفعه فلسد کړه، نو پر ده صرف د دویمي شفعي قضاء واجب ده، ځکه چي اوله شفعه خو پوره سوې ده، او دریم رکعت لپاره ولاړه د نوي تحریمي په مرتبه کې ده، نو په دې تحریمه سره مخکې د دویمه شفعه لازمه سوه، نو دفساد په صورت کې به هم صرف ددې قضاء واجب وي.

هذا إذا أفسد المصاحب هدایې رحه الله فرمایي چي د دویمي شفعي د قضاء راوړلو حکم په هغه وخت کې دی چي په دې یې شروع کړی وي او بیا یې فلسد کړې وي، او که دریم رکعت ته تر ولاړېدلو مخکي یې دویمه شفعه فلسد کړې وي، نو پر ده د هیڅ شي قضاء واجب نه ده، ځکه چي د دویم رکعت پر نلست (قعله) اوله شفعه پوره سوه، او دویمه شفعه یې لا نه ده شروع کړې، نو لوس د اولي شفعي قضاء خو په دې وجه نسته چي هغه خو پوره سوه، او د دویمي شفعي قضاء ځکه نسته چي په هغې تر لوس شروع نه ده سوې.

له امام ابو یوسف رحمه الله څخه یو روایت دا دی چي که یې اوله شفعه فلسد کړې وي، او که دویمه شفعه، په هر صورت کې به د خلورو رکعتو قضاء واجب وي.

ه امام ابو یوسف دلیل: قیاس دی، یعنی امام ابو یوسف رحمه الله په خلورو رکعتیز نفلي لماتحه شروع کول پر نذر قیاسوي، یعنی لکه څرنګه چي د خلورو رکعتو نفلو په نذر کولو سره خلورو رکعتونه واجبیږي، همدغه ښه ځای چاد خلورو رکعتو په نیت سره نفل شروع کړل، نو پر هغه خلورو رکعتو واجبیږي، تر دې که په اوله شفعه کې یې نفل باطل کړل، نو بیا به هم د خلورو رکعتونو قضاء واجب وي، او که په دویمه شفعه کې یې نفل فلسد کړل، نو به هم د خلورو رکعتو قضاء واجب وي، د دې قیاس علت جامع او سبب لزوم دی یعنی لکه څنګه چي په نذر سره نفل لازمیږي، همدغه ښه ځای په شروع کولو سره هم نفل لازمیږي.

ه طرفینو دلیل: دا دی چي په یو شي شروع کول د هغه شي د وجوب سبب وي کوم چي شروع سوی وي، همدلر ښه د هغه شي د وجوب سبب وي، چي پر هغه د شروع سوي شي صحت موقوفه وي، مثلاً د نفلي لماتحه په شروع کولو سره اول رکعت واجبیږي، ځکه چي اول رکعت ماضی فی (شروع کړی سوی شی) دی، او د لول رکعت صحت موقوفه دی پر دویم رکعت، نو په شروع کولو سره دویم رکعت هم واجب سو. پاته سوه شفع ثلثي (آخري دوه رکعت) نو هغه نه ما شرع فی دي، او نه پر دې دویمي شفعي د ماضی فی صحت موقوف دی، نو په اولي شفعي په شروع کولو سره به دویمه شفعه نه واجبیږي، او هر کله چي دویمه شفعه واجب نه سوه، نو د اولي شفعي په باطلېدلو سره به د دویمي شفعي قضاء هم نه واجبیږي، همدغه ښه ځای که دویمه شفعه باطله کړي، نو صرف د دویمي شفعي قضاء به واجب وي، د اولي شفعي قضاء به واجب نه وي، د دې په خلاف که په نذر کې په یوه سلام سره د خلورو رکعتو نذر وکړي، نو په یو سلام سره به خلورو رکعتو واجب وي، او که په دوو سلامو سره خلورو رکعتو وکړي، نو نذری یې نه پوره کیږي.

د علی هذا سنة الظهار الم همدغه اختلاف تر ما پښین مخکي په خلورو رکعتو سنتو کې دی، یعنی که چاد ما پښین تر لماتحه مخکي د خلورو رکعتو سنت نیت وکړی او لمونځ یې شروع کړی، بیا یې اول دوه رکعتو وکړه او د دریم لپاره

چې ولاړ سو نو فاسد يې کړل، نو امام ابو يوسف رحمه الله په نېز به د خلورو رکعتو قضاء راوړي، او د طرفينو رحمه الله په نېز به د دوو رکعتو قضاء راوړي.

د قيل الخ بعضي علماء فرمايلي دي چې په دې صورت کې به د احتياط لپاره د خلورو رکعتو قضاء راوړي، ځکه چې دا خلورو رکعتونه د يو لماتخه په مرتبه کې دي، ځکه که يوه بنځه د دې سنتو په اوله شفعه کې وه او خپل خولند دې ته د طلاق خیار ورکړی، او دې خلورو رکعت پوره کړل سلام يې وگرځوي، نو د دې بنځې خیار نه باطلېږي، حال دا چې د مجلس په بدلېدلو سره خیار باطلېږي، او د کله په بدلون سره مجلس بدلېږي، نو معلومه سوه چې تر ما پېښ منځکې خلورو رکعت سنت يو لمونځ دی، لېکن که اوله شفعه جلا لمونځ وای او دويمه شفعه جلا لمونځ وای نو د دويمې شفعي په شروع کولو سره به يې خیار باطل سوی وای، ځکه چې د عمل په بدلون سره مجلس بدلېږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د طرفينو رحمه الله دی چې دوی فرمايي: که چا د نفلو په خلورو رکعتيز لماتخه کې دويمه شفعه تر شروع کولو منځکې فاسد کړه نو د هغې قضاء به نه راوړي، وقال العلامة ابن الهمام رحمه الله: وقد رجع ابو يوسف رحمه

الله عن قوله، (فتح المصير ١٠١ ج ١، ص ٣٩٦)، القول الرابع ج ١، ص ١٠٩.

د خلورو رکعتيز نفلي لماتخه په ټولو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو بېلابېل صورتونه

ثُمَّ صَلَّ أَنْفَكَا او که لمونځ کولره خلورو رکعت نفلي لمونځ وکړی **وَلَمْ يَكُنْ مِنْهُنَّ شَيْئًا** او په يوه رکعت کې يې هم قرائت نه وکړی **أَحَادَ رُكْعَتَيْنِ** نو هغه به دوه رکعتونه راگرځوي **وَهَذَا جُنْدٌ أَنْ حَيْنَمَا وَمُكْتَبٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ** دا حکم د طرفينو رحمه الله په نېز دی **وَعِنْدَ أَبِي يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَكْفِي أَنْفَكَا** او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز به هغه سړی خلورو رکعت راگرځوي **وَهَذِهِ السَّأَلَةُ عَلَى سَائِرَةِ أَذْهَبَ** او د دې مسئلې اته صورتونه دي **وَالْأَصْلُ فِيهَا** او اصل په دې مسئله کې دا دی **أَنْ جُنْدٌ مُحْتَدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَرَكَ الْقِرَاءَةَ فِي الْأَوَّلَيْنِ أَوْ فِي إِحْدَاهُمَا يُجِبُ بَطْلَانَ الشَّرْعِيَّةِ** چې د امام محمد رحمه الله په نېز په اولو دوو رکعتونو کې يا له هغو څخه په يوه کې قرائت پرېښوول د تحريمې بطلان (باطلېدل) واجوبي **لَا بُدَّ لَهُمْ أَنْ تَقْعُدَ لِلْأَقْصَالِ** ځکه چې تحريمه د افعالو (د اداء کولو) لپاره قهر کېږي **وَعِنْدَ أَبِي يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَرَكَ الْقِرَاءَةَ فِي الشَّفَعِ الْأَوَّلِ لَا يُجِبُ بَطْلَانَ الشَّرْعِيَّةِ** او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز په اولو دوو رکعتونو کې قرائت پرېښوول د تحريمې بطلان نه واجوبي **وَالشَّائِبُ يُجِبُ فَسَادَ الْأَدَاءِ** بلکې د اداء فساد واجوبي (يعني صرف اداء فسادې) **لَأَنَّ الْقِرَاءَةَ زَكْنٌ زَائِدٌ** ځکه چې قرائت زائد رکن دی **أَلَا تَرَى أَنَّ لِلضَّلَاةِ وَجُودًا بِذُنُوبِهَا** آيا ته نه ځوړې چې له قرائت څخه بغير هم د لماتخه وجود سته ځوړه **أَلَمْ تَرَ أَنَّهُ لَا صِحَّةَ لِلْأَدَاءِ إِلَّا بِهَا** خو له قرائت څخه بغير اداء نه صحيح کېږي **وَفَسَادُ الْأَدَاءِ لَا يُؤْذِي عَلَى تَرْكِهِ** او د اداء فساد بدل د اداء تر پرېښوولو زيات نه دی **فَلَا يَطُلُ الشَّرْعِيَّةُ** نو ځکه تحريمه نه باطلوي **وَعِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَرَكَ الْقِرَاءَةَ فِي الْأَوَّلَيْنِ يُجِبُ بَطْلَانَ الشَّرْعِيَّةِ** او د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز په اولو دوو رکعتونو کې د قرائت پرېښوول د تحريمې بطلان واجوبي **وَلَنْ إِحْدَاهُمَا لَا يُجِبُ** او له دواړو څخه په يوه کې يې پرېښوول د تحريمې بطلان نه واجوبي **لَأَنَّ كُلَّ شَفَعٍ مِنَ الشُّكُومِ صَلَاةٌ عَلَى جَدِّهِ** ځکه چې د نفلو هر دوه رکعت جلا (مستقل)

لمونځ دی وفسادها بترک القراءۃ فی رکعة واحدة مُجْتَهِدٌ فِيهِ او په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښوولو سره د لمانځه فاسدېدل مختلف فيہ دي (يعني اختلاف پکښې سته) فَقَصَيْنَا بِالْفَسَادِ حَتَّى وَجُوبِ الْقَضَاءِ نو ځکه موږ د قضاء واجبېدلو په حق کې د لمانځه د فساد فيصله وکړه. وَحَكَمْنَا بِبَقَاءِ الشَّخْرِیَّةِ حَتَّى لُزُومِ الشَّفْعِ الثَّانِي احْتِیاطاً او د آخري دوو رکعتونو د لازمېدلو په حق کې مو احتیاطاً د تحریمې د پاته کېدلو فيصله وکړه. إِذَا ثَبَتَ هَذَا نو کله چې دا ټوله اصول ثابته سوه. نَقُولُ: إِذَا لَمْ يَقْرَأْ أَلِ الْكُلِّ قَطْعَ رُكْعَتَيْنِ عِنْدَهُمَا نو موږ وایو: چې که لمونځ گزاره په خلور سره رکعتونو کې قرائت نه وکړی نو د طرفینو رَجْعَتُهَا الله په نېز به دوه رکعتونه راگرځوي لَأَنَّ الشَّخْرِیَّةَ قَدْ بَطَلَتْ بِتَرْكِ الْقِرَاءَةِ فِي الشَّفْعِ الْأَوَّلِ عِنْدَهُمَا ځکه چې په اولو دوو رکعتونو کې د قرائت د پرېښوولو په وجه د طرفینو رَجْعَتُهَا الله په نېز تحریمه باطله سوه. فَلَمْ يَصْعَمْ الشُّرُوعُ فِي الشَّفْعِ الثَّانِي نو د آخري دوو رکعتونو شروع کول به صحیح نه وي وَبَيَّضَتْ عِنْدَ ابْنِ يَوْسُفَ رَجْعَةُ اللَّهِ او د امام ابو یوسف رَجْعَةُ الله په نېز تحریمه باقي پاته سوه. فَصَحَّ الشُّرُوعُ فِي الشَّفْعِ الثَّانِي نو په آخري دوو رکعتونو به شروع کول صحیح وي ثُمَّ إِذَا فَسَدَ الْكُلُّ بِتَرْكِ الْقِرَاءَةِ فِيهِ بیا چې کله لمونځ گزاره د قرائت په پرېښوولو سره ټوله لمونځ فاسد کړی فَعَلَيْهِ قَضَاءُ الْأَرْبَعِ عِنْدَهُ نو اوس به د امام ابو یوسف رَجْعَةُ الله په نېز پر هغه د خلور سره رکعتونو قضاء راوړل واجب وي.

اللغات: ﴿الشَّفْعُ الْأَوَّلُ﴾ اول دوه رکعت، ﴿الشَّفْعُ الثَّانِي﴾ آخري دوه رکعت.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي د خلورو رکعتو نقلو نیت وتری، او په یوه رکعت کې هم یې قرائت نه وکړی، نو د طرفینو رَجْعَتُهَا الله په نېز پرده د دوو رکعتو قضاء واجب ده، او د امام ابو یوسف رَجْعَةُ الله په نېز د خلورو رکعتو قضاء پر واجب ده، اصلاً په دې مسئله کې چې کوم اختلاف دی، هغه د ائمه ووه خپلو خپلو اصولو د اختلاف په وجه سره دی، او په احتمالي توګه سره په دې مسئله کې ټوله اته (۸) صورتونه جوړېږي، نو اول هغه اته صورتونو ته پام وکړئ، وروسته به اصول ذکر کړو:

﴿اته صورتونه دا دي﴾

- [۱] اول دا چې لمونځ گزاره په خلور سره وو (يعني په [۶] د شفع اول او شفع ثاني په یوه یوه رکعت کې یې پرېږدي ټولو) رکعتونو کې قرائت پرېږدي
- [۲] په شفع ثاني کې یې پرېږدي [۷] د شفع ثاني په دواړو رکعتونو کې او د شفع اول په یوه رکعت کې یې پرېږدي
- [۳] په شفع اول کې یې پرېږدي [۸] د شفع اول په دواړو رکعتونو کې او د شفع ثاني په یوه رکعت کې یې پرېږدي
- [۴] په شفع ثاني کې یې په یوه رکعت کې پرېږدي
- [۵] په شفع اول کې یې په یوه رکعت کې پرېږدي

صاحب د کتاب د ائمه وولې له اصولو څخه تر ټولو منځکې د امام محمد زجه الله اصل بيلگوي حاصل يې دادي چې د امام محمد زجه الله په نېز په اولو دوو رکعتو کې يا له دوی څخه په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښوولو سره تحریمه باطلېږي، ځکه چې تحریمه د افعالو د اداء کولو لپاره تړل کېږي، او د قرائت په پرېښوولو سره بالاتفاق افعال فلسدېږي، نو ځکه به په دې سره تحریمه هم باطلېږي، د امام ابو يوسف زجه الله اصل دادي چې په اوله شفعه کې د قرائت په پرېښوولو سره تحریمه نه باطلېږي، خو اداء په فاسدېږي، تحریمه ځکه نه په فاسدېږي چې قرائت یوازې د رکن دی، او د ګونګي په حق کې له قرائت څخه بغير هم لمونځ متحقق کېږي، نو ځکه به د قرائت په پرېښوولو سره پر تحریمه هيڅ اثر نه پرېږدي، لېکن څرنگه چې د قرائت په پرېښوولو سره اداء نه صحيح کېږي، نو ځکه به صرف اداء فاسدېږي، او اداء فساد د اداء تر پرېښوولو زیات نه دی، يعنې که یو سړی یې لومسه سي، او هغه اداء پرېږدي د لومسه لپاره ولاړ سي، نو په دې صورت کې هم تحریمه نه باطلېږي، نو کله چې د اداء په پرېښوولو سره تحریمه نه باطلېږي، نو د اداء په فساد سره خو به په طريقه اولی نه باطلېږي.

د حضرت امام اعظم زجه الله اصل دادي چې په اولو دوو رکعتو کې د قرائت په پرېښوولو سره خو تحریمه باطلېږي، لېکن په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښوولو سره تحریمه نه باطلېږي، ځکه چې د نفل هره شفعه جلا لمونځ دی، نو هغه له قرائت څخه خالي کول د لمانځه خالي کول دي، او د لمانځه خالي کولو په صورت کې تحریمه باطلېږي، او د هغه قضاء واجبېږي، لېکن په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښوولو سره د لمانځه فساد پدې مختلف فيہ دی. د حضرت حسن بصري زجه الله او نورو په نېز که د سهار په يوه رکعت کې قرائت وکړی سو، نو لمونځ کېږي، لېکن د نورو حضراتو په نېز د سهار په هر رکعت کې قرائت کول ضروري دی، او دا خبره فيصله سوې ده چې په اختلاف سره تخفيف راځي، نو ځکه موږ همدغه وکړه، چې د قضاء د وجوب په حق کې مو د لمانځه د فساد فيصله وکړه، او دا مو وړل چې که په يوه رکعت کې قرائت پرېښوول سو نو لمونځ فاسدېږي، او د هغه قضاء به واجب وي، لېکن د دې قرائت په پرېښوولو سره به پر تحریمه هيڅ اثر نه کېږي، او د شفعي ثلثي په حق کې به تحریمه پر خپل ځای پاته وي. اوس له دې اصولو څخه وروسته د عبارت حاصل دادي چې که لمونځ گزاره په يوه رکعت کې هم قرائت نه وکړی، نو د طرفينو زجه الله په نېز د هغه تحریمه باطلېږي، او د دوی په نېز د دویمي شفعي شروع کېدل نه دي راځلي، نو ځکه به پر هغه صرف د اولي شفعي قضاء واجب وي، او د امام ابو يوسف زجه الله په نېز چې څرنگه د قرائت په پرېښوولو سره پر تحریمه هيڅ اثر نه پرېږدي، نو په دې وجه د امام ابو يوسف زجه الله په نېز د هغه تحریمه پاته ده او دویمي شفعي ته هم شمله ده، نو ځکه به هغه د اولي او دویمي دواړو شفعو شروع کونکی وي، خو څرنگه چې یې په يوه رکعت کې هم قرائت نه دي کړی، نو ځکه به پر ده د څلور سره وورکعتونو قضاء واجب وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د طرفينو زجه الله دی چې دوی فرمايي: که چا څلور رکعت نفلي لمونځ وکړی او په يوه رکعت کې یې هم قرائت نه وکړی، نو دوو رکعتو قضاء به راوړي، قال المفتی غلام قادر النملانی. وقد علم من هذا أنه لا خلاف في الأخذ بقول الامام إذا وافقه أحدهما ولذا قال الامام قلبيحلف زجه الله ولما كانت السنة مختفا فيها بين أصحابنا زجه الله. فقلت كانت مع أبي حنيفة زجه الله أحد صاحبيه. يلزم بقولهما أي بقول الإمام ومن وافقه (شرح فتاوى دسم المصنفی ص ٢٦١). (قول راجع ج ١٠، ص ١١٠٠)

د څلور زکعتیز نفلي لمانځه په اولو دوو يا آخري دوو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو حکم

وَلَوْ قَرَأَ الْاَوَّلَيْنِ اَوْ كَهَ لَمَوْنَخْ كَزَارَه په اولو دوو رکعتو کې قرائت وکړی لَا ځَیْز په آخري دوو رکعتو کې یې قرائت نه وکړی فَکَلَيْهِ قَضَاءُ الْاُخْرَيْنِ بِالْاِجْتِمَاعِ نو پر هغه بالا جماع د آخري دوو رکعتو قضاء واجب ده لِأَنَّ الشَّرْعِيَّةَ لَمْ تَهْتَكُنْ حُكْمَ چې تحریمه (دهیجا په نېز) باطله نه ده فَصَحَّ الشَّرْعُ عَلَ الشُّعْمِ الثَّانِي نو په دویمه شفعه شروع کول صحیح سو ثُمَّ فَصَحَّا دَهْ بِتَرْكِ الْقِرَاءَةِ لَا يَرْجِبُ فَصَادُ الشُّعْمِ الْأَوَّلِ بِيَا د قرائت پرېښوولو په وجه د دویمې شفعي فساد د لولي شفعي فساد نه واجبوي وَلَوْ قَرَأَ الْاُخْرَيْنِ اَوْ كَهَ لَمَوْنَخْ كَزَارَه په آخري دوو رکعتو کې قرائت وکړی لَا ځَیْز او په اولو دوو رکعتو کې یې نه وکړی فَکَلَيْهِ قَضَاءُ الْاَوَّلَيْنِ بِالْاِجْتِمَاعِ نو پر هغه بالا جماع د اولو دوو رکعتو قضاء واجب ده لِأَنَّ شَرْعَهُمَا لَمْ يَصَحَّ الشَّرْعُ عَلَ الشُّعْمِ الثَّانِي حُكْمَ چې د طرفینو رَجَعَتَا الله په نېز د دویمې شفعي شروع کول صحیح نه دي وَجَدْنَا أَنَّ يُونُسَ رَجَعَهُ اللهُ اِنْ صَحَّ لَيْكُنْ د امام ابو یوسف رَجَعَتْ الله په نېز که څه هم صحیح دي فَقَدْ اُذْهَبَ اَخْرَجَ هُنَا آخِرِي دوه رکعتونه لاهه کړل.

اللفظ: ﴿الْفُتْحُ الْأَوَّلُ﴾ اول دوه رکعتي، ﴿الْفُتْحُ الثَّانِي﴾ آخري دوه رکعتي.

تشریح: مسئله: دا ده که لمونځ گزاره د څلور رکعتیز نفلي لمانځه په اولو دوو رکعتو کې قرائت وکړی، نو په آخري دوو رکعتو کې یې قرائت نه وکړی، نو بالاتفاق پر ده د آخري دوو رکعتو قضاء ولول واجب دي، ځکه چې په لوله شفعه کې د قرائت کولو په وجه تحریمه باطله نه سوه، نو کله چې تحریمه باطله نوه سوه، نو د دویمې شفعي شروع کول هم صحیح سو، لېکن د قرائت پرېښوولو په وجه د دویمې شفعي په فساد پیلو سره لوله شفعه نه فلسدېږي، نو کله چې صرف دویمه شفعه فلسده سوه، نه لوله، نو قضاء به هم د دویمې شفعي واجب وي، نه د لولي شفعي. بنسکله دي وي چې دا حکم په هغه وخت کې دی چې کله یې پر لوله شفعه قعله (نسته) کړې وي، نو که یې قعله نه وي کړې نو د څلور سره وو رکعتو قضاء واجب ده، د دویمې شفعي قضاء به د قرائت پرېښوولو په وجه واجب وي، او د لولي شفعي قضاء به د قعله د پرېښوولو په وجه واجب وي.

ولو قرأَ الْاُخْرَيْنِ الخ فرمایي که لمونځ گزاره صرف په آخري دوو رکعتو کې قرائت وکړی او لول دوه رکعتونه یې له قرائت څخه خالي پرېښوول نو په دې صورت کې بالاتفاق پر ده د اولو دوو رکعتو قضاء ولول واجب دي، د طرفینو څخه په نېز خو په دې وجه چې په اولو دوو رکعتو کې د قرائت د پرېښوولو په وجه په دویمه شفعه شروع کول هم صحیح نه دي، ځکه چې ده تحریمه باطله سوه، نو په دې وجه پر دې سري صرف د لولو رکعتو قضاء واجب ده، او د امام ابو یوسف رَجَعَتْ الله په نېز هم پر ده د اولو دوو رکعتو قضاء واجب ده، ځکه چې د قرائت د پرېښوولو سره سره که څه هم ده په نېز دویمه شفعه شروع کول صحیح دي، خو څرنگه چې دې سري دویمه شفعه په قرائت سره لاهه کړې ده، نو ځکه به ده په نېز له شفعي ثاني څخه دلته هیڅ بحث نه کیږي او پر لمونځ گزاره به صرف د لولي شفعي قضاء واجب وي.

د څلور رکعتیز نفلي لمانځه په زیاتو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو بېلابېل صورتونه

وَلَوْ قَرَأَ الْاَوَّلَيْنِ وَالْاُخْرَيْنِ اَوْ كَهَ لَمَوْنَخْ كَزَارَه په اولو دوو رکعتو او د آخري دوو رکعتو په یوه رکعت کې قرائت وکړی فَکَلَيْهِ قَضَاءُ الْاُخْرَيْنِ بِالْاِجْتِمَاعِ نو بالاتفاق پر ده د آخري دوو رکعتونو قضاء واجب ده وَلَوْ قَرَأَ الْاَوَّلَيْنِ

الْأَخْرَجَيْنِ وَإِخْدَى الْأُولَيَيْنِ او که ده په آخري دوو رکعتو کې او د اولو دوو رکعتو په يوه رکعت کې يې قرائت وکړي
فَعَلَيْهِ قَسَاءُ الْأُولَيَيْنِ بِالْإِجْتِمَاعِ نو بالاتفاق پر ده د اولو دوو رکعتونو قضاء واجب ده وَلَوْ كُنَّ أَلْيَ الْإِخْدَى
الْأَخْرَجَيْنِ او که ده د اولو دوو رکعتونو په يوه رکعت کې او د آخري دوو رکعتونو په يوه رکعت کې قرائت وکړي عَلَى
قَوْلِ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ قَسَاءُ الْأَرْبَعِ نو د امام ابو يوسف رحمه الله پر قول د خلور سره وو رکعتونو قضاء واجب ده وَكَذَا
عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او همدا حکم د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز دی لَأَنَّ الشَّعْرِيَّةَ بَاقِيَةٌ حَتَّى يَحْكُمَ فِي تَحْرِيمِ پَاتِهٍ ده
وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ قَسَاءُ الْأُولَيَيْنِ او د امام محمد رحمه الله په نېز پر ده د اولو دوو رکعتونو قضاء واجب ده لِأَنَّ
الشَّعْرِيَّةَ قَدْ ارْتَفَعَتْ عِنْدَهُ حَتَّى يَحْكُمَ فِي تَحْرِيمِ خْتَمِهِ سَوَاءً وَقَدْ أَكْثَرَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ
هَذِهِ الرِّوَايَةَ عَنْهُ او امام ابو يوسف رحمه الله له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه د دې روايت انکار وکړي وَقَالَ: رَوَيْتُكَ عَنْ
أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ يُلْزِمُهُ قَسَاءُ رَكْعَتَيْنِ او (امام محمد رحمه الله ته يې) وويل: چې ما تاته د امام ابو حنيفه رحمه الله د روايت
 بيان کړی وو (چې په دې صورت کې) پر لمونځ گزاره د دوو رکعتونو قضاء واجب ده وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ • لَمْ يَرْجِعْ عَنْ رِوَايَتِهِ
عَنْهُ لېکن امام محمد رحمه الله د امام ابو حنيفه د دې روايت له رانقل کولو څخه رجوع نه وکړه.

توضیح: په دې عبارت کې درې صورتونه ذکر سوي دي: (١) يو دا که لمونځ گزاره په اولو دوو رکعتونو کې او له
 آخري دوو رکعتونو څخه يې په يوه رکعت کې قرائت کړی وي، په دې صورت کې په اتفاق سره د آخري دوو رکعتونو
 قضاء واجب ده. (٢) دويم دا چې په آخري دوو رکعتونو کې او له اولو دوو څخه يې په يوه رکعت کې قرائت کړی
 وي، نو په دې صورت کې په اتفاق سره د اولو دوو رکعتونو قضاء واجب ده. (٣) دريم دا چې له اولو دوو څخه يې په يوه رکعت کې او له
 آخري دوو څخه يې هم په يوه رکعت کې قرائت کړی وي، نو په دې صورت کې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د خلور سره وو
 رکعتونو قضاء واجب ده، همدا د امام اعظم رحمه الله مذهب دی، او د امام محمد رحمه الله په نېز د اولو دوو رکعتونو قضاء
 واجب ده.

د امام محمد دليل: دا دی چې له اولو دوو څخه په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښولو سره تحریمه ختمه سوه، يعنې
 تحریمه باطله سوه، ځکه چې د امام محمد رحمه الله په نېز د اولي شفعي په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښولو سره
 تحریمه باطلېږي، نو چې تحریمه باطله سوه، نو د دويم شفعي شروع کول هم صحيح نه سو، او کله چې د دويم
 شفعي شروع کول صحيح نه سو، نو د دې قضاء به هم واجب نه وي، بلکې صرف د اولي شفعي قضاء به واجب وي.
 د امام ابو يوسف دليل: څرنګه چې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د قرائت په پرېښولو سره تحریمه نه باطلېږي، نو
 ځکه د هغه په نېز په دويم شفعه شروع کول صحيح دي، نو څرنګه چې دلته د دوو شفعو په يوه رکعت کې قرائت
 پرېښول سوی دی، نو ځکه به د دواړو شفعو يعنې د خلور سره رکعتونو قضاء واجب وي.

دند انکر، ابو يوسف هذه الرواية الخ صاحب د هدايي له دې حايه د امام ابو حنيفه رحمه الله مذهب د امام ابو يوسف رحمه الله په
 واسطه سره بيان کړی دی چې د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز هم د خلور وړ رکعتونو قضاء واجب ده، لېکن امام محمد رحمه

الله چي کله له جامع صغير څخه فارغه سو، نو جامع صغير يې په امام ابو يوسف رحمه الله واوړېدلی، پر دې موقع امام ابو يوسف رحمه الله امام محمد رحمه الله ته وويل چي ما ستا مخ ته له امام صاحب رحمه الله څخه دا روايت نه وو را نقل کړی، بلکي ما ستا مخ ته له امام صاحب رحمه الله څخه دا روايت را نقل کړی وو چي پر دې سري د دوو رکعتو قضاء واجب ده، امام محمد رحمه الله وويل چي داسي نه ده، بلکي تاماته همدغه روايت را نقل کړی چي د امام صاحب رحمه الله په نيز هم پر دې سري د څلورو رکعتو قضاء واجب ده.

خو امام محمد رحمه الله خپل پر يادانيت داسي کلک ولاړ وو چي د امام ابو يوسف رحمه الله تر انکار وروسته يې هم رجوع نه وکړه، ځکه چي ده قول د امام صاحب د اصل موافق دی کوم چي مخکي تېر سو، د اصل عبارت دا دی: وعندنا حنیفة رحمه الله ترک القراءة فی الاولین یوجب بطلان التحریمة فی احدهما لا یوجب، لآ کل شفع من التطوع صلا علی حدة، ددې اصل په رڼا کي تاسو خپله فیصله کولای سي چي د امام محمد رحمه الله دريځ صحيح دی او که د امام ابو يوسف رحمه الله انکار؟ (تر لږ غور وروسته به ورته معلومه سي چي د امام محمد رحمه الله خبره بالکل صحيح ده).

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام محمد رحمه الله دی، قال العلامة بن الهمام رحمه الله واعتدلت المشائخ

رواية محمد رحمه الله مع تصريح في الاصول، (فتح القدیر ج: ١، ص: ٣٩٩)، [القول الراجح ج: ١، ص: ١١٠]

فقط په يوه رکعت کي د قرائت کولو حکم (د فقهاؤ قولونه)

وَلَوْ قَرَأَ أَلْحَدَى الْأَوَّلَيْنِ أَوْ كَهَ لَمُنْعٌ كَزَارِهِ (فقط) له اولو دوو رکعتونو څخه په يوه رکعت کي قرائت وکړی لَا ځای
 او په نورو کي يې نه وکړی قَطُّی أَزْهَمًا وَجَدْنَا نُو د شیعینو رحمه الله په نيز به هغه د څلورو رکعتونو قضاء راوړي
 وَجَدْنَا مُحَكَّدَ رَجَعَهُ اللَّهُ * قَطُّی رُكْعَتَيْنِ او د امام محمد رحمه الله په نيز به د دوو رکعتونو قضاء راوړي وَلَوْ قَرَأَ أَلْحَدَى
 الْأُخْرَتَيْنِ او که هغه (فقط) له آخري دوو رکعتونو څخه په يوه کي قرائت وکړی لَا ځای او په نورو کي يې نه وکړی
 قَطُّی أَزْهَمًا وَجَدْنَا أَلْبَیْ یُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نيز به د څلورو رکعتونو قضاء راوړي وَجَدْنَا
 رُكْعَتَيْنِ او د طرفینو رحمه الله په نيز به د دوو رکعتونو قضاء راوړي قَالَ: وَتَفْسِيرُ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يُصَلِّي
 بَعْدَ صَلَاةٍ وَمِثْلَهَا امام محمد رحمه الله (په جامع صغير کي) وايي: چي د نبي ﷺ ددې قول: لَا یصل بعد صلا مثلاً
 تفسیر دا دی یَقْنِي رُكْعَتَيْنِ بِقَرَاءَةٍ یعني دوه رکعت به د قرائت سره کوي دَرُكْعَتَيْنِ بِغَيْرِ قَرَاءَةٍ او دوه رکعت به بغیر له قرائت
 کوي فَيَكُونُ بَيَانُ تَرْجِيهِ الْقِرَاءَةِ زَكَمَاتِ الْفُلِّ كَيْهَا نو فاحديث به د نقلو په ټولو رکعتونو کي د قرائت د فرض کېدلو بيان وي.

تشریح: په دې عبارت کي هم د احنافو پر اصولو دوي متفرع سوي مسئلې بيان سوي دي:

(١) اوله مسئله داده که لمنوع گزاره په څلور رکعتيز نقلي لماتحه کي صرف د اولي شععي په يوه رکعت کي قرائت وکړی، نو د شیعینو رحمه الله په نيز پر ده د څلور سره وو رکعتونو قضاء واجب ده، دليل يې دا دی چي د اولي شععي په

• القول الراجح: قول عمد رحمه الله، کذا فی رد المحتار ج: ١، ص: ٥١٣. [القول الراجح، ج: ١، ص: ١١٢]

• تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلوة، باب اذا صلی فی جماعة ثم ادرك جماعة، حديث رقم: ٥٧٩.

يوه ركعت كي د قرائت په كولو سره د شيخينو په نېز د دې سړي تحریمه پاته ده. نو د دويمې شفعي شروع كول هم صحيح سو، او څرنگه چي دلته لمونځ گزاره په يوه شفعه كي هم پوره قرائت كړی نه دي، نو ځكه به پر ده د څلورو سره ووركتونو قضاء واجب وي، لېكن د امام محمد رحمه الله په نېز پر ده صرف د دوو ركعتونو قضاء واجب ده، ځكه كله چي يې په اوله شفعه كي پوره قرائت نه وكړی، نو د دويمې شفعي شروع كول صحيح نه سو، نو په دې وجه به صرف د اولي شفعي قضاء واجب وي.

(۲) دويمه مسئله داده چي كه لمونځ گزاره په آخري دوو ركعتونو كي صرف په يوه ركعت كي قرائت وكړی او په اولو دوو ركعتونو كي يې په يوه ركعت كي هم قرائت نه وكړی، نو په دې صورت كي د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز پر ده د څلورو ركعتونو قضاء واجب ده، ځكه په اولو ركعتو كي له قرائت څخه بغير هم د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د دې سړي تحریمه پاته ده، او دده لپاره د دويمې شفعي شروع كول صحيح دي، نو ځكه به پر ده د ټولو ركعتونو قضاء واجب وي، او څرنگه چي د طرفينو په نېز په اوله شفعه كي د قرائت په پرېښوولو سره تحریمه باطلېږي، نو د دويمې شفعي شروع كول يې صحيح نه سو، نو كله چي د هغې شروع كول صحيح نه سو، نو قضاء به يې هم واجب نه وي، بلكي صرف د اولي شفعي قضاء به د قرائت پرېښوولو په وجه واجب وي.

وقال وتفسيره الخ فرمايې چي د امام محمد په نظر كي د نبي ﷺ د فرمان لا يصل بعد صلاة نفلها (چي هيڅوك دي د فرضي لماتځه په څير بل لمونځ نه كوي) مفهوم همدغه دی چي د نفلو او ستو په ټولو ركعتونو كي قرائت فرض دی، يعني د حديث مطلب دادی چي د فرضو په څير دي هيڅوك داسي څلور ركعت تر فرضو وروسته يا مخكي نه كوي چي دوه ركعت يې په قرائت وكړي، او دوه ركعت يې له قرائت څخه خالي كړي، بلكي د نفلو او ستو په ټولو ركعتونو كي به قرائت كوي، نو له دې حديث څخه د نفلو او ستو په ټولو ركعتونو كي د قرائت فرضيت ثابت سو.

واجم قول: په پورتني مسئله كي راجع قول د امام محمد رحمه الله دی، وقال في الهنديّة: أي لو تركت القرعة في ركعة أو ركعتين فسد

ذاللت الشفع، (الهنديّة ج ١، ص ١١٣)، القول الرابع، ج ١، ص ١١١.

بې له عذره نفلي لمونځ په ناستي كول

وَيُصَلِّي الثَّالِفَةَ قَائِمًا مِمَّا الْقُدْرَةَ عَلَى الْقِيَامِ او لمونځ گزاره پر ولاړي د قدرت سره سره په ناستي نفل كولاى سي
لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي صَلَاةُ الْقَائِمِ عَلَى النُّصْفِ مِنْ صَلَاةِ الْقَائِمِ د ناست سړي د
لماتځه ثواب د ولاړ سړي د لماتځه (له ثواب) څخه نيمى دى وَلَا أَلَّ الشَّلَاةَ خَيْرٌ مَوْضُوعٌ او په دې وجه هم چي لمونځ
غوره موضوع ده (يعني هروخت تر لاسه كېدونكې ټكې ده) وَرُبَّمَا يَشُقُّ عَلَيْهِ الْقِيَامُ لو كله كله پر لمونځ گزاره په ولاړه كي
تكليف وي فَيَجُوزُ لَهُ تَرْكُهُ نو د هغه لپاره ولاړه پرېښوول جائز دي كَأَنَّهُ يَنْقُطُ عَنْهُ د دې لپاره چي له هغه څخه دا غوره
موضوع پاته نه سي وَاخْتَلَفُوا فِي كَيْفِيَّةِ الْقُعُودِ او فقهاو د ناستي په كيفيت (څرنگوالي) كي اختلاف كړى دى
وَالْمُخْتَارُ أَنْ يَقْعُدَ كَمَا يَقْعُدُ فِي حَالَةِ الشَّهَادِ لېكن مختاره (غوره) داده چي داسي به كېښي لكه څرنگه چي په تشهد
كي كېښي لَأَنَّهُ عُهُدٌ مَشْرُوعٌ فِي الصَّلَاةِ ځكه چي د لماتځه په حالت كي همدغه ناست مشهوره او مشروع ده.

لازمه کړه حَتَّىٰ لَوْ لَمْ يَنْصُ عَلَى الْقِيَامِ تر دې که نذر کونکى د ولاړې صراحت نه وکړي لَا يَلْزَمُهُ الْقِيَامُ حَتَّىٰ يَنْصُ الشَّيَاطِينُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ نو د بعضې مشائخو رَحِمَهُمُ اللَّهُ په نېز پر هغه ولاړه نه لازميږي.

تشرېح: مسئله: داده که يو سړي نفلي لمونځ په ولاړې شروع کړى، بيا يې له عذره کښېنستى، نو دا د امام ابو حنيفه رَحِمَهُمُ اللَّهُ په نېز جائز دي، او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ په نېز ناجائز دي، د امام صاحب حکم استحسانى دى، او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ حکم قياسى دى.

د صاحبينو دليل: قياس دى، يعنې دوى د نفلي لمونځه شروع کول پر نذر کړى سوي لمونځه قياسوي، يعنې که يو چا دا نذر وکړى چي په ولاړه به لمونځ کوم، نو د هغه لپاره په ناسته لمونځ کول جائز نه دي، همدا ډول که چا په ولاړه نفلي لمونځ شروع کړى نو د هغه لپاره به هم په ناستي سره جائز نه وي.

د امام صاحب دليل: دا دى چي په نفلي لمونځه کي پر لمونځ کونکي ولاړه (قيلمه) واجب نه ده، لهذا پر ولاړې د قدرت سره سره د ولاړې پرېښوول هم جائز دي، او دلته لمونځ گزاره د لمونځه په يو څه حصه کي ولاړه پرې اېښې ده، لېکن تاسو خو وگورئ چي کومه حصه يې په ولاړې اداء کړې ده، هغه هم بغير له ولاړې جائز ده، ځکه چي ټوله نفلي لمونځ هم يې ولاړې کول جائز دي، نو کله چي ټوله نفلي لمونځ يې ولاړې جائز دى، نو د ناستي او د ولاړې په مجموعي سره خوبه په طريقه اولي جائز وي.

دليل جواب: بخلاف النذر الخ له دې حيايه د صاحبينو د قياس جواب ورکوي، فرمايي: د دې په خلاف نذر دى، ځکه چي د نذر په صورت کي هغه صراحتاً او په شرکته، ټوگه پر ځان ولاړه لازمه کړې ده، نو نذر به صرف د ولاړې په حالت کي پوره کيږي، او په نفلو کي خو هغه هيڅ يو شى پر ځان لازم کړى نه دي، نو ځکه به په نفلو کي پر هغه ولاړه لازم نه وي، همدا څه وجه ده چي بعضي مشائخ چي په هغو کي فخر الاسلام بزوي رَحِمَهُمُ اللَّهُ هم دى تر دې ائتلزې پوري وايي: چي که يو لمونځ گزاره په نذر منل سوي لمونځه کي د ولاړې وضاحت نه وکړي، نو د هغه لپاره ولاړه ضروري نه ده.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د امام صاحب رَحِمَهُمُ اللَّهُ دى، قال في الهندية: وإذا افتتح الطلوع قلنا ثم أراد

أَن يَقْعِدَ مِنْ غَيْرِ عَذْرَ فَلَهُ ذَلِكَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ إِسْتِحْسَانًا، كَذَا فِي الْحَيْطِ (الهندية ج ١، ص ١١٢). القول الرابع ج ١، ص ١١٢.

پر سپرلي د نفل کولو حکم (او د فقهاؤ قولونه)

وَمَنْ كَانَ غَارِبَ الْبَصَرِ أَوْ كُومَ سَرَىٰ جِي لَه ښار څخه دباندې وي يَنْكَلُ عَلَىٰ دَابَّتِهِ هغه پر خپل سپرلي نفل کولای سي إِلَىٰ أُنَىٰ جَهَةِ تَوَجُّهَتِ کوم طرف ته چي هم سپرلي منځ کړي يَوْمِي لَمَلَةً (او) اشاره به کوي لِحَدِيثِ * ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا د حديث په وجه قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه فرمايي: ما رسول الله ﷺ وليدې يُصَلِّي عَلَىٰ جَنَارٍ چي پر خړه باندي يې لمونځ کوي وَهُوَ مُتَوَجِّهٌ إِلَىٰ خَيْبَرَ په داسي حال کي چي نبي ﷺ د خيبر پر طرف روان وو يَوْمِي إِيمَاءً او په اشاره سره يې لمونځ کوي وَلَأَنَّ الْكَوَافِلَ غَيْرُ مُخْتَصِمَةٍ بِوَقْتٍ او په دې وجه هم چي نفلي لمونځونه دوخت سره خاص نه دي فَلَنُؤَاظِمُنَا الْكُزُولَ وَالْإِسْتِقْبَالَ نو که موږ پر هغه له سپرلي څخه راشوه

کېدل او د قبلې و طرف ته مخ کول لازم کړو وَتَقَطُّعُ عَنْهُ الثَّاقِلَةُ نو له هغه څخه به نفلي لمونځ پاته سي أَوْ يَنْقَطِعُ هُوَ عَنِ الثَّقَالَةِ یا به له کاروان څخه جلا سي أَمَّا الْقَرَأْتُ فَمُخْتَصَّةٌ بِوَقْتٍ هر چي فرضي لمونځونه دي نو هغه د وخت سره خاص دي وَالسُّنَنُ الزَّوَاتِبُ تَوَافُلُ او روايت سنتونه (هم) نفل دي وَعَنْ أَنْ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی أَنَّهُ يُنْزِلُ لِسُنَّةِ الْعَجْرِ چي سپور سړی به د سهار د سنتو لپاره (له سپرلي څخه) راشوه کيږي لَا تَكُنْ أَكْثَرُ مِنْ سَائِرِهَا ځکه چي دا له نورو ټولو سنتونو څخه زيات مؤکد دي وَالثَّقِينِدُ بِخَارِجِ الْبُصْرَا او (په متن کي) له ښار څخه د دباندې (يعني د خارج البصر) قيد لکول يُنْفِي إِشْتِرَاطَ الشَّرَفِ د سفر د شرط نفی کوي وَالْحَوَازِي الْبُصْرَا او په ښار کي (پر سپرلي د نفلو) د جائز کېدلو نفی (هم) کوي وَعَنْ أَنْ يُؤَسِّفَ رَحِمَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ يُجُوزُ فِي الْبُصْرَا ايضاً او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی چي په ښار کي هم (پر سپرلي نفل کول) جائز دي وَوَجْهُ الظَّاهِرِ او د ظاهر الرواية دليل دا دی أَنَّ النَّصَّ وَدَّ خَارِجِ الْبُصْرَا چي حديث له ښار څخه د دباندې (نفل کولو) په باره کي راغلی دی وَالْحَاجَةُ إِلَى الزُّكُوبِ فِيهِ أَغْلَبُ او له ښار څخه دباندې سپر تيا ته زياته اړتياسته.

اللفات: ﴿تَوَافُلُ﴾ د افعال د باب مضارع صيغه ده: اشاره کول، ﴿السُّنَنُ الزَّوَاتِبُ﴾ سنت مؤکده، ﴿أَكْثَرُ﴾ د اسم تفضيل

صيغه ده: زيات مؤکد، زيات ټينګ، ﴿زُّكُوبُ﴾ د فتح مصدر دی: سپر تيا، سپرېدل.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که یو سړی له ښار څخه دباندې وو، او پر سپرلي یا داسي بل شي سپور وو، نو دده لپاره دا جائز دي چي پر سپرلي دانستي په حالت کي نفل وکړي، او پر دده ولاړه او سجده ضروري ده، او نه مخ پر قبله کېدل ضروري دي، بلکي کوم طرف ته چي دده سپرلی روان وو، هغه طرف دده قبله ده، او د رکوع او سجدو پر ځای دي دا سړی اشاره کوي. ددې په باره کي تر ټولو بین او څرګنده دلیل د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا هغه حديث دی چي په هغه کي پر سپرلي د نبی ﷺ نفل کول ثابت دي، او په اشارې سره د رکوع او سجدې کول هم ثابت دي، او دا حکم مطلق دی يعني که عزروي، که نه وي، په دواړو حالتونو کي پر سپرلي نفل کول جائز دي.

عقلي دليل: په دې باره کي عقلي دليل دا دی چي د نفلو لپاره یو ځانګړی او ټاکلی وخت نسته، بلکي هر وخت ددې اجازه سته، نو اوس که موږ د سپور سړي لپاره له سپرلي څخه راشوه کېدل او د قبلې پر طرف مخ کول لازم وګرځوو، نو له هغه څخه به نفل پاته سي، په دې توګه چي درېدل اراشوه کېدل به دده لپاره ستونزمن او بوج وي، او د لازموالي په وجه به هغه پر دې شيانو قدرت نه لري، یا که هغه راشوه سي او مخ پر قبله سي نو له کاروان والا څخه به شاته پاته سي، نو په دې وجه د سپر تيا په حالت کي نه راشوه کېدل لازم دي او نه مخ پر قبله کېدل لازم دي، بلکي کوم طرف ته چي هم د سپرلي مخ وي، د سپور لپاره هغه طرف ته د نفلي لمونځ کولو اجازه سته.

و أَمَّا الْقَرَأْتُ الخ له دې ځايه دا راښيي چي نفل مطلقاً پر سپرلي جائز دي، هغه که عزروي، که نه وي، لېکن په فرضو کي دا اختيار نسته، بلکي د فرضو مسئله دا ده چي که عزروي، مثلاً د يو ږندنه يا دښمن پېره وي، يا د غلا او ډاګې

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ أنه لا يجوز النفل على الدابة في المصر، وقال العلامة ابن نجيم رَحِمَهُ اللَّهُ: وقد يجاز المصر لانه لا يجوز النفل عليها في المصر البحر الرائق ج: ٢، ص: ٦٣، وكذا في رد المحتار ج: ١٠، ص: ٥١٦. [القول الرابع، ج: ١٠، ص: ١١٤.]

اندېښنه وي، يا سپوږم سړی ډېر سپين ږيری (بوډا) وي، او په خپله نه سي سپرېدلی، او بل خېژونکی يې هم نه وي، نو څرنگه چي په دې ټولو صورتونو کي عذرسته، نو پر سپرلي په ناستي سره فرض کول جائز دي. او ددې د جائز والي دليل د قرآن کریم دا اعلان دی: فَلَنْ يَغْفِرَ لَكُمْ فِرْعَانُ (يعني که تاسو ته د يوشمير پېره وي نو په ولاړه يا د سپر تيا په حالت کي لمونځ کوئ)، له دې آيت څخه همدغه خبره ښکاره سوه چي د عذر په وخت کي پر سپرلي د فرضي لمونځ اجازه سته، او يې له عذر نه يې هيڅ اجازه نسته.

والسن الرواتب الخ فرمايي چي مؤکد ستونو هم د نفلو په درجه کي دي، نو څرنگه چي يې له عذر نه او د عذر سره پر سپرلي د نفلو اجازه سته، همدارنگه دستو اجازت هم سته، خو له امام اعظم رحمه الله څخه روايت دی چي څرنگه د سهار سنت له ټولو سنتو څخه ډېر مهم او ډېر مؤکد دی، نو ځکه که د سهار سنت پر سپرلي نه وکړی سي نو ډېره به خوره او افضله وي، خو هسي هم په جواز کي يې شک و شبهه نسته، خبره صرف په اخصيلت کي ده.

والتقييد الخ له دې حايه دا را ښيي چي په قلوري کي چي کوم د خارج العمر (يعني له ښار څخه د باندني) قيد لگول سوی دی، هغه قيد احترازي دی، او د هغه قيد دوه مقصده ده: (١) اول مقصد دا چي له ښار څخه باندني پر سپرلي مطلقاً نفلي لمونځ جائز دی، هغه که سپوږم سړی مقيم وي او که مسافر وي، (٢) دويم مقصد دا چي په ښار کي پر سپرلي د نفلي لمونځ جواز نسته، ځکه چي له ښار څخه باندني پر سپرلي چي کوم د نفلو جواز دی هغه خلاف قياس له نص څخه ثابت دی، او د ښار څخه باندني حصه د ښار په حکم کي هم نه ده، نو په ښار کي به دته پر قياس عمل کيږي، او له ښار څخه باندني به خلاف القياس پر نص عمل کيږي.

و عن أبي يوسف الخ له امام ابو يوسف رحمه الله څخه يو روايت دا دی چي په ښار او آبادي کي هم پر سپرلي نفل جائز دي، ځکه چي له نبي ﷺ څخه په مدينه منوره کي پر سپرلي نفل ثابت دی، خو ددې جواب دا دی چي دا حمل ډېر شاذو نادر دی، او ممکنه ده چي له دې څخه به ماسوا هيڅکله هم نبي ﷺ داسي کړي نه وي، نو په دې سره دليل نيول، او په ښار کي پر سپرلي د نفلو اجازه ورکول صحيح نه دي. ددې په خلاف د ظاهر الرويه دليل دا دی چي نص يعني د ابن عمر رهن الله عنهما حديث له ښار څخه د باندني په باره کي وارد سوی دی، او له ښار څخه باندني د سپرلي ضرورت زيات پرېوځي، نو ځکه به نص د ما ورده به النص سره خاص وي، او له ښار يا آبادي څخه به باندني ددې اجازه نه وي.

د نفلو په دوران کي له سپرلي څخه راشوه کېدل

فَإِنْ أَتَيْتَ الْمَسْجِدَ الرَّكْبَاءَ نو که يو سړی پر سپرلي نفلي لمونځ شروع کړی ثُمَّ قَلَّ بيا راشوه سو يَتَرَى نو داسې به پر هغه لماتځه بناء کوي وَإِنْ صَلَّى رُكْعَةً ثَلَاثًا ثُمَّ رَكَعًا او که يو رکعت يې کښته پر محکه وکړی او بيا سپوږم سو إِسْتَحْبَلْ نو له سره به لمونځ کوي لَأَنَّ إِخْرَامَ الرَّكْبِ أَنْتَقَدَ مُجَوِّزًا لِلرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ ځکه چي د سپوږم کس تحریمه په داسي حال کي منعقد سوه چي هغه د رکوع او سجدي جائز گرځوونکي وه لِقَدْ رَتَبَهُ عَلَى التَّوَلُّدِ ځکه چي داسې پر شوه کېدلو قادره وو فَإِنْ أُلِّ بِهِنَّ صَحَّ نو کله چي ده دواړه اداء کړه نو صحيح دي وَإِخْرَامُ التَّالِزِلِ أَنْتَقَدَ لِحُجُوبِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ او (پر محکه) د لاندې سړي تحریمه د رکوع او سجدي د واجبولو لپاره منعقد سوه فَلَا يَكْدِرُ عَلَى تَرْكِ مَا لَزِمَهُ مِنْ غَيْرِ عَذَرٍ نو هغه يې له عذر نه د هغه شي پر پرېښوولو قادر نه دی کوم چي يې (پر ځان) لازم کړی دی وَعَنْ أَبِي

يُوسُفَ رَحِمَهُ اللهُ ۞ اَللهُ يَسْتَجِيبُ اِذَا دُعِيَ اَيْضًا اَوْ لَهٗ اِمَامٌ اَبُو يُوْسُفَ رَحِمَهُ اللهُ شَخْهٖ رَوَايَتُ دى چي كله هغه له سپرلي شخه را شوه سي نو هم به له سره لمونځ كوي وَكَذَا هُنَّ مُتَّحِدَاتُ رَحِمَهُ اللهُ اِذَا نَزَلَ بِقَدَمَيْهِ رُكْعَةً اَوْ هَمْدًا رَكَعَةً لَهٗ اِمَامٌ مُحَمَّد رَحِمَهُ اللهُ شَخْهٖ رَوَايَتُ دى چي كله تريوه ركعت كولو وروسته را شوه سي (نو له سره به لمونځ كوي) وَالْاَوَّلُ هُوَ الْاَوَّلُ وَهُوَ الظَّاهِرُ لِهٰكُنْ زِيَاتٌ صَحِيحٌ هغه اول رويت يعنې ظاهر الرواية دى.

اللغات: ﴿الحزام﴾ تكبير تحریمه، ﴿الفتل﴾ د استعمال د باب ماضي صیغه ده: مخامخ کېدل، له نوي سره شروع کول، له شروع شخه کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي پر سپرلي نفلي لمونځ شروع کړی، او تريوه رکعت کولو وروسته را شوه سو، نو اوس به دا سړی پر هغه لمانځه بناء کوي، يعنې هغه لمونځ به کوي، او له شروع شخه د لمانځه کولو ضرورت نسته، د دې په خلاف که یو سړي پر مخکې نفلي لمونځ شروع کړی، او تريوه رکعت کولو وروسته پر سپرلي سپور سو، نو اوس د هغه لپاره دغه لمونځ پوره کول صحيح نه دي، بلکې پر هغه له شروع شخه د دې لمانځه کول ضروري دي. دليل: له دليل شخه مخکې يوه مقدمه په ذهن کې ونيسئ، مقدمه داده چي د بعضې لمانځه بناء کول پر بعضې لمانځه باندې هغه وخت جائز ده کله چي دواړو ته يوه تحریمه شامله وي، او که دواړو ته يوه تحریمه شامله نه وه، نو بناء جائز نه ده.

اوس دليل دا سو چي د سپر تيا په حالت کي چي کومه تحریمه تړل سوې ده، هغه د رکوع او سجده اشاره هم جائز کوي او له اشارې شخه مسوا په خپله رکوع او سجده هم جائز کوي، په دې توگه چي که دا سړی د لمانځه له باطلونکي عمل شخه بغیر له سپرلي شخه را شوه سي او په رکوع او سجده سره لمونځ وکړي، نو اوس چي ده کوم لمونځ پر سپرلي کړی دی، او کوم چي يې لاندې په رکوع او سجده سره کړی دی، دواړو ته يوه تحریمه شامله ده، نو کله چي دواړو ته يوه تحریمه شامله ده نو د يوه بناء پر بل باندې هم جائز ده، خو کومه تحریمه چي پر مخکې تړل سوې ده، هغه فقط د رکوع او سجده لپاره منعقله سوې ده، او فقط رکوع او سجده ته شامله ده، يعنې په دې سره صرف رکوع او سجده واجب سوي ده، اشاره نه ده واجب سوې، ځکه چي دغه سړی کوم چي يې پر مخکې تحریمه تړلې ده پر دې قاهر نه دی چي د لمانځه له باطلونکي عمل شخه بغیر سپور سي او اشاره وکړي، او د لمانځه باطلونکي عمل، عمل کثیر دی، نو کوم لمونځ چي يې په رکوع او سجده سره پر مخکې کړی دی، او کوم لمونځ چي يې د سپر تيا په حالت کي په اشاره اداء کړی دی، دې دواړو ته يوه تحریمه شامله نه ده، او کله چي يوه تحریمه دواړو ته شامله نه ده، نو د يوه بناء به پر بل هم جائز نه دي.

دويم دليل: د دې مسئلې دليل داسي هم کېدای سي چي په رکوع او سجده سره لمونځ کول اصل دي، او په اشاره سره لمونځ کول فرع او خلاف الاصل دي، نو اوس ښکاره ده چي د سپور لپاره د را شوه کېدلو په حالت کي لمونځ اداء کول داسي دي لکه چي له ادنی او فرع شخه د اعلی او اصل و طرف ته رجوع کول نو دا عقلاً او شرعاً ممکن او صحيح دي، لېکن د دې په خلاف د لاندې سړي لپاره د سپر تيا په حالت کي لمونځ پوره کول داسي دي لکه له اعلی شخه د ادنی و طرف ته رجوع کول، کوم چي عقلاً او شرعاً ناممکنه دي، لېکن که یو شرعي عنروي نو د دې گنجایش سته، لېکن بهې له عنره د دې هېڅ گنجایش نسته. (شارح احسن الهدایه)

• القول الرابع: قول ابی حنیفه رَحِمَهُ اللهُ، کذا فی الدر المختار ج: ١، ص: ٥١٧. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١١٥]

د من اېن يوسف الخ فرمايي چي له امام ابو يوسف رحمه الله څخه يوروايت دا دی چي د سپورسري لپاره هم دراشوه کېدلو په حالت کي لمونځ پوره کول صحيح نه دي، بلکي پر ده هم له شروع څخه لمونځ کول ضروري دي، ځکه چي د سپر تيا په حالت کي د لماتځه شروع کول او بيا دراشوه کېدلو په حالت کي د هغه پوره کول داسي دي لکه پر ضعيف د قوي بناه کول، او پر ضعيف د قوي بناه صحيح نه ده، نو ځکه په دې صورت کي هم د سره لمونځ کول ضروري دي، همدارنگه له امام محمد رحمه الله څخه روايت دی چي که سپورسري تريوه رکعت وروسته راشوه سوی وي، نو بيا د هغه لپاره بناه کول جائز نه دي، لېکن که د يوه رکعت تر پوره کولو مخکي راشوه سوی وي، نو بيا د هغه لپاره د بناه کولو اجازه سته، لېکن صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي چي صحيح همدغه ده کوم چي په ظاهر الرواية کي ذکر دي، يعني د سپور لپاره دراشوه کېدلو په حالت کي بناه کول جائز دي، ځکه چي د سپر تيا په حالت کي داسي هم پر رکوع او سجد حنکا قلعه دی، او د ده تحریمه دراشوه کېدلو (نزول) حالت ته هم شامله ده، نو کله چي د ده تحریمه د نزول حالت ته شامله ده، نو ښکاره ده چي د ده لپاره د هغه اعمالو او افعالو اجازه هم سته کوم چي د نزول په وخت کي کيږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام صاحب رحمه الله دی يعني: که چا د سپر تيا په حالت کي نفل شروع کړه، او وروسته راشوه سو، نو پر هغه لماتځه بناه کول جائز دي، قال العلامة ابن الهملم رحمه الله: والأصح هو الظاهر عنهم

يعني (إنا نزل بيني مطلقاً) (فتح القدير ج ١٠، ص ٢٠٦). (القول الرابع ج ١٠، ص ١١٥)



فصل في قيام رمضان

(دا) فصل دروژې د مياشتي د تراويحو (په بيان کي) دی

توضیح: څرنگه چي تراويح څه خوندي له نفلو څخه مختلف دي، نو ځکه تراويح په جلا فصل کي بيانوي، تراويح له علو نفلو څخه په يو څو شيانو کي مختلف دي: (١) اول دا چي په علو نفلو کي جماعت نسته، او په تراويحو کي جماعت سته، (٢) دريم دا چي په نفلو کي د رکعتونو ټاکلې او معلومه اندازه نسته، او د تراويحو په رکعتونو کي د رکعتونو اندازه معلومه ده چي شل رکعت دي، (٣) دريم دا چي نفل د يو وخت سره خاص نه دي، او تراويح دروژې د مياشتي سره خاص دي، (٤) څلورم دا چي په تراويحو کي يوازې د قرآن ختمول سنت دي، او په نفلو کي داسې نسته دي. (مې)

التراويح جمع د ترويحۍ ده، د ترويحۍ معنى ده: إبعال الراحة آرام رسول (هوسا کول)، نو څرنگه چي په تراويحو کي تر هرو څلور رکعتونو وروسته ترويحۍ يعني د آرام او ځان هوسا کولو لپاره ناسته کيږي، نو ځکه هرو څلورو رکعتو ته

ترويحۍ ويل کيږي، او ټولو شلور رکعتو ته تراويح ويل کيږي. (عنه ج ١١، ص ٢٨٢)

د تراویحو شرعي حیثیت او درگفتونو شمېر

يُسْتَحَبُّ أَنْ يُجْتَمِعَ النَّاسُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بَعْدَ الْعِشَاءِ مُسْتَحَبٌّ دِي چي دروژې په مياشت کي خلگ دماخوستن تر لمانځه وروسته سره راجمع سي فَيُصَلِّيَ بِهِمْ أَمَامُهُمْ خُمُسَ تَرَوِيحَاتٍ نو امام به دوی ته پنځه ترویحې ورکوي كُلُّ تَرَوِيحَةٍ بِتَسْلِيمَتَيْنِ چي هر ترویحه به په دوو سلامونو سره وي وَيَجْلِسُ بَيْنَ كُلِّ تَرَوِيحَتَيْنِ وَقَدْ أَرْتَرَوِيحَةً او د هرو دوو ترویحو په مینځ کي به د یوې ترویحې په اندازه کښني ثُمَّ يَتَرَبَّعُ بیا به امام (په آخر کي) خلگو ته و ترورکوي ذَكَرَ لَفْظَ الْأَسْتِحْبَابِ امام قدوري رحمه الله د استحباب لفظ ذکر کړی دی وَالْأَصْلُ أَنَّهَا سُنَّةٌ خو صحیح دا ده چي تراویح سنت دي كَذَا رَوَى الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ همدارنگه حضرت حسن رحمه الله له امام ابو حنیفه رحمه الله څخه روایت کړي دي لَأَنَّهُ وَاقَبَ عَلَيْهَا الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ ځکه چي خلفاء راشدينو پر دې همېشتوب کړی دی وَالنَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بَيَّنَّ الْعَدْرَ لِي تَرَكِهِ الْمَوَاقِبَةَ او نبی ﷺ د همېشتوب د پرېښولو په باره کي عذر بیان کړی دی وَهُوَ عَشِيَّةٌ أَنْ تَكْتُبَ عَلَيْنَا او هغه عذر دا پرته وه چي تراویح به پر موږ فرض سي.

اللفات: ﴿تَرَوِيحَةً﴾ خلور رکعت، ﴿عَشِيَّةً﴾ پرې، اندېښنه.

تشریح: امام قدوري رحمه الله فرمايي چي دروژې په مياشت کي دماخوستن تر لمانځه وروسته د تراویحو په غرض د خلگو را جمع کېدل سنت دي، او امام به دوی ته پنځه ترویحې ورکوي، او هر ترویحه به په دوو سلامونو سره اداء کوي، او د هرو دواړو ترویحو په مینځ کي به د یوې ترویحې په اندازه آرام لپاره ناسته کوي، بیا به په آخر کي د و ترور لمونځ ورکوي.

ذکر لفظ الخ صاحب هدایې رحمه الله فرمايي چي امام قدوري رحمه الله د تراویحو د مشروعیت لپاره د استحباب لفظ ذکر کړی دی، لېکن صحیح دا ده چي تراویح سنت مؤکده دی، او همدا له امام اعظم څخه روایت سوي دي، ځکه چي د تراویحو پر لمانځه خلفاء راشدينو (يعني ابو بکر، عمر، علي، عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ) همېشتوب کړی دی، او د خلفاء راشدينو قول او عمل د امت لپاره حجت او دلیل دی، نبی ﷺ فرمایلي دي: عليكم سنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين من بعدي، (يعني اې خلگو! پر تاسو زما او تر ما وروسته د راتلونکو خليفه گانو پر سنت عمل کول ضروري دی)، او څرنگه چي خلفاء راشدينو پر دې سنت همېشتوب کړی دی، نو ځکه به زموږ لپاره هم پر دې همېشتوب کول او په پابندي سره اداء کول سنت وي.

سوال: پاته سوه دا خبره چي کله د تراویحو لمونځ دومره ضروري او مهم دی، او سنت مؤکده دی، نو بیا نبی ﷺ پر دې همېشتوب ولي نه دي کړی.

جواب: دادی چي نبی ﷺ د تراویحو لمونځ په پوره اهتمام سره شروع کړی، خو کله چي نبی ﷺ د خلگو زیات شوق او د تراویحو په باره کي يې د دوی زیاته پاملرنه ولیدله، نو تر دوو ورځو وروسته يې پرېښولې او د پرېښولو وجه يې دا بیان کړه چي ماته دا اندېښنه ده چي داسي نه پر خلگو د تراویحو لمونځ فرض وگرځول سي.

سوال: کله چي تراويح سنت مؤکده دی، نو امام قدوري رحمه الله د ويستح لفظ ولي استعمال کړی؟
جواب: مخکني مشائخو د مستحب لفظ د "ډېر ښه" لپاره استعمالوی، او "ډېر ښه" واجبو ته هم شامل دي، نو ممکنه ده چي د مستحب لفظ دلته په همدغه معنی سره وي، يعني د تراويحو لپاره را جمع کېدل ډېر ښه او ډېر فضيلت لري، نو ډېر فضيلت سنت لري.

دويم جواب: دا دی چي امام قدوري رحمه الله د خلکو را جمع کېدلو ته مستحب ويلي دي، نه تراويحو ته، نو داسي يې وگڼه چي د روژې په مياشت کي د ماخوستن تر لمانځه وروسته د تراويحو لپاره را جمع کېدل مستحب دي، لېکن د تراويحو لمونځ سنت دی.

دويم جواب: دا دی چي له بعضي صحيح روايتونو څخه ثابت دي چي نبي ﷺ تراويح د وترو سره يوولس رکعت کړي دي، او له بعضي روايتونو څخه شل رکعت ثابت دي، نو ځيني حضراتو د دې دواړو حديثونو په مينځ کي داسي موافقت ودرکړی دی چي اته رکعت له وترو څخه ماسواست دي، او شل رکعت مستحب دي، نو دلته کېدای سي چي امام قدوري رحمه الله د مستحب په لفظ سره پر همدغه قول عمل کړی وي، يعني شل رکعت په پنځه ترويو سره مستحب دي.

د تراويحو د جماعت شرعي حيثيت

وَالسُّنَّةُ فِيهَا الْجَمَاعَةُ او په تراويحو کي جماعت سنت دی لَكِنْ عَلَى وَجْهِ الْكِفَايَةِ لېکن د کفايه په توگه دی (يعني سنت کفايي دی) حَتَّى لَوْ امْتَنَمَ أَهْلُ السَّجْدَةِ عَنْ إِقَامَتِهَا تَرَدَّى كَهَ د يو مسجد (ټوله) خلک تراويح پرېږدي کَانُوا مُسِيئِينَ نو (ټوله) به گناهکار وي وَلَوْ أَقَامَهَا الْبَعْضُ قَالَتِ الْبَعْضُ عَنِ الْجَمَاعَةِ تَارِكًا لِلْقَوَائِدِ او که بعضو خلکو تراويح وکړې نو شاته پاته کېدونکي (پرېښوونکي) به د فضيلت پرېښوونکي وي لِأَنَّ أَهْلَ الصَّحَابَةِ رَوَوْا أَنَّ اللَّهَ عَنْهُمْ رَوَى عَنْهُمْ الشَّخْلَفُ* ځکه چي له ځينو صحابه وو څخه شاته پاته کېدل (پرېښوول) را نقل سوي دي وَالسُّنَّةُ فِي الْجُلُوسِ بَيْنَ التَّوَيُّحَتَيْنِ وَقَدْ أُرِ التَّوَيُّحَةُ او د دوو ترويو په مينځ کي د يوې ترويحي په اندازه کېښستل مستحب دي وَكَذَا بَيْنَ الْخَامِسَةِ وَبَيْنَ الْوُثْرِ همدغه رنگه د پنځمي ترويحي او د وترو په مينځ کي (هم د ترويحي په تلوو کېښستل مستحب دي) لِإِعَادَةِ أَهْلِ الْحَرَمَيْنِ ځکه چي د اهل حرمينو همدغه عادت دی وَاسْتَحْسَنَ الْبَعْضُ إِلا شَرَاكَهَ عَلَى خَمْسٍ تَسْلِيْمًا او بعضو حضراتو پر پنځو سلامونو استراحت غوره گڼلی دی وَلَيْسَ بِصَحِيحٍ او دا صحيح نه ده وَقَوْلُهُ: ثُمَّ يَوْتِرُهُمْ او د ماتن (امام قدوري) رحمه الله دا قول: ثُمَّ يَوْتِرُهُمْ (يعني) په آخر کي به اهل خلکو ته وتر ودرکوي) يُشِيرُ إِلَى (دا قول) اشاره کوي و دې طرف ته أَنَّ وَقْتُهَا بَعْدَ الْعِشَاءِ قَبْلَ الْوُثْرِ چي د تراويحو وخت د ماخوستن تر لمانځه وروسته او تر وترو مخکي دی وَبِهِ قَالَ عَامَّةُ النُّسَايِخِ او همدغه د علمو مشائخو رحمه الله قول دی وَالْأَصَحُّ أَنَّ وَقْتُهَا بَعْدَ الْعِشَاءِ إِلَى آخِرِ اللَّيْلِ قَبْلَ الْوُثْرِ او زياته صحيح داده چي د تراويحو وخت د ماخوستن تر لمانځه وروسته

*التر: فاهي: من ابن عمر أنه كان لا يقوم مع الناس في شهر رمضان، قال وكان سالم والقاسم لا يقومون مع الناس. مصنف ابن أبي شيبة، ج: ٢، ص: ١٢٨، باب رقم: ٦٨٠، أثر رقم: ٧٧١٣.

دی (بیا) د شپې تر آخري حصې پوري تر وترو مخکې دى وَبَعْدَهُ او تر وترو وروسته (هم) دى لَئِذَا كُنَّا أَفْوَاجًا سَأَلَ
 بَعْدَ الْعِشَاءِ حُكْمَ چې تراویح نفل دي (او) د ماخوستن تر لمانځه وروسته سنت سوي دي وَلَمْ يَذْكُرْ قَدْرَ الْقِرَاءَةِ
 فِيهَا او امام قنوري رَحِمَهُ الله په تراویحو کې د قرائت انداز ذکر نه کړه وَأَكْثَرَ الشَّيْخِ رَحِمَهُمُ اللهُ عَلَى أَنَّ السُّنَّةَ فِيهَا
 الْخُتْمُ مَرَّةً خُود اکر شو مشائخو رَحِمَهُمُ اللهُ رایه داده چې په تراویحو کې یو وار قرآن ختمول سنت دي فَلَا يَتْرُكُ لِكَسَلِ
 الْقَوْمِ نو د قوم د کهای (مستوالي) په وجه به نه پرېښوول کیږي بِخِلَافِ مَا بَعْدَ الشَّهَادَةِ مِنَ الدُّعَاءِ په خلاف د
 هغو دعاگانو چې تر تشهد وروسته وي حَيْثُ يَتْرُكُهَا نو هغه امام پرېښوولای سي لَئِذَا لَيْسَتْ بِسُؤْلَةٍ حُكْمَ چې هغه دعوي
 سنت نه دي.

الفتاوى: «موسى بن جعفر» جمع د لومړي ده: خطا کونکى، گنهگاره، «گسل» سستي (کهالي).

تشریح: په دې عبارت کې د تراویحو متعلق شو مسئلې بیان سوي دي، نو ټوله به انشاء الله په ترتیب ذکر سي:

(۱) اوله مسئله خو دا بیان سوې ده، چې د تراویحو لمونځ په جماعت سره سنت کفایه دی، او د سنت کفایه مطلب دا دی چې که یو شو خلک یې اداء کړي نو له نور خلکو څخه دا حکم ساقطیږي، لکه څرنګه چې صاحب د هدایې رَحِمَهُ اللهُ دا څرګندونه کړې ده او فرمایي: چې که د مسجد ټوله خلک تراویح نه وکړي، نو ټوله گنهگاره کیږي، خو که بعضو خلک یې وکړي، نو کونکو ته به یې فضیلت او ثواب ورکول کیږي، او نه کونکي به گنهگاره وي، لویولزي کونکي به یې له ثواب څخه بې برخي وي.

دلیل: د دې دلیل چې تراویح سنت کفایه دي، دا دی چې په صحابه وو کې به بعضي صحابه په کورونو کې تراویح کولې، او مسجد ته به نه تلل، چې له هغو صحابه وو څخه ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا او حضرت هروه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم دي، دا حضرات د نبی ﷺ په دې فرمان سره دلیل نیسي: عَلَيْكَ بِالصَّلَاةِ فِي بَيْتِكَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ، (یعني پر تلو په خپلو کورونو کې لمونځ کول (هم) ضروري دي، ځکه چې له فرضي لمونځ څخه علاوه د انسان لمونځ په خپل کور کې ښه دی)، او څرنګه چې تراویح فرض نه دي، نو ځکه دا هم په کور کې اداء کول زیات غوره دي په نسبت و دې ته چې په مسجد کې اداء کړی سي، له امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه روایت دی چې که په کور کې ممکنه وي چې د تراویحو د قرائت او سنت به ښه خیال وساتل سي، نو په داسې وخت کې تراویح په کور کې کول زیات غوره دي. (فتح القدیر)

نو څلورو رکعتونو وروسته د ناستي حکم

وَالْمُسْتَحَبُّ لِلْجُلُوسِ الْخَلْعُ له دې ځایه دا رابیني چې په تراویحو کې د هرو دوو تروویحو په مینځ کې یعني پر څلورو رکعتو د یوې تروویحې په انداز کښېستل مستحب دي، همدارنګه د پنځمې تروویحې او وتزو په مینځ کې هم، یعني د شلور رکعتو تر پوره کېدلو وروسته او له وترو کولو څخه مخکې هم د یوې تروویحې په انداز کښېستل مستحب دي، ځکه چې د مکې مکرمې او د مدینې شریف د خلکو عادت همدغه ډول دی، صاحب د هدایې صرف ناسته بیان کړې ده، او د ناستي یې هیڅ تفصیل بیان کړی نه دي، چې خاموش (چپ) به کښېني، یا به تسبیح، دعاء یا بل شي وایي، نو په دې اړه صاحب د هدایې رَحِمَهُ اللهُ وایي چې: چپ دي کښېني، ځکه چې د ناستي مقصد راحت لو آرام دی، لو آرام په چپ

کښېنستلو کي دی، لېکن غوره داده چي تسبیح یا دعاء ووايي، ځکه چي په ناسته کي چي کوم راحت دی هغه دولاړي په مقابله کي دی نه د قرائت او اذکارو په مقابله کي، او بیا څو قرائت هم صرف دامام کار دی نه د مقتديانو، نو ځکه به د مقتديانو په حق کي جلوس مع الدعاء تر جلوس مع السکوت غوره وي، او د مدیني او مکي خلکو خو به گرمه ناسته نه کول، بلکي دهرې ترویجې وروسته به یې طواف کوی، نو له دې څخه هم دا خبره په ذهن کي راځي چي د مقتديانو لپاره د چپ کښېنستلو او ننلارې کولو څخه غوره داده چي دالله یو ذکر وکړي.

تر لسو رکعتونو وروسته د ناستي حیثیت

د استحسن البعض الخ فرمایي چي د ځیني مشائخو په نېز پر خمس تسلیات، یعنی پر لس رکعتو کښېنستل او آرام کول غوره دي، لېکن دا قول صحیح نه دی، ځکه چي دا طریقه له رانقل سوي طریقې څخه خلاف ده، او په دې کي تکلیف او مشقت هم زیات دی.

د تراویحو صحیح وخت او د وترو د جماعت بیان

د قوله ثم یوتر بهم الخ ددې حاصل دا دی چي د تراویحو د وخت په سلسله کي ډېر اقوال دي، یو قول دا دی چي د تراویحو وخت تر ماخوستن وروسته یعنی د ماخوستن تر لمانځه وروسته او تر وترو مخکي دی او همدغه د هلمو مشائخو رایه ده، نو که یو چا د ماخوستن تر لمانځه مخکي یا تر وترو وروسته تراویح وکړي، نو د هغه تراویحو اعتبار نسته، ځکه چي د تراویحو وخت د صحابه و له معمول څخه معلوم سوی دی، او صحابه وو د ماخوستن تر لمانځه وروسته او تر وترو مخکي تراویح کړي دي، نو هم په دغه وخت کي به تراویح صحیح وي، او د بلخ د مشائخو نظریه داده چي د تراویحو وخت د ماخوستن تر لمانځه وروسته دی، بیا د طلوع فجر تر مخکي پوري دی، ځکه چي تراویحو ته قبله الليل (یعني د شپې لمونځ) ویل سوي دي، نو د شپې په هره حصه کي یې د اداء کولو اجازه سته، په دې لړ کي تر ټولو غوره او معتمد قول دا دی چي د تراویحو وخت د ماخوستن تر لمانځه وروسته دی، هغه که تر وترو مخکي وسي او که تر وترو وروسته، خو د ماخوستن تر لمانځه به وروسته وي، همدا وجه ده که چا د ماخوستن تر لمانځه مخکي تراویح وکړي، نو هغه صحیح نه دي، لېکن که تر وترو یې مخکي یا وروسته وکړي، نو په دواړو صورتو کي د هغه تراویح صحیح او معتبره دي.

د تراویحو په شلو رکعتونو کي به څومره اندازه قرائت کیږي

دلم یذکر قدر القراءة الخ فرمایي چي امام قلدوري رحمه الله د قرائت هیڅ اندازه بیان نه کړه، خو په دې باره کي د علماؤ اختلاف دی، د بعضو رایه داده چي په هرو دوو رکعتو کي به دومره قرآن ویل کیږي څومره چي د ملنډام په لمانځه کي ویل کیږي، ځکه چي نقل له فرضو څخه د کمي درجې دي، نو په نفلو کي به د أُنْفِ القراءة فی السکتوبة اعتبار کیږي، او څرنگه چي په ټولو فرضونو کي تر ټولو مختصره قرائت د ملنډام په لمانځه کي کیږي، نو ځکه به د تراویحو په هرو دوو رکعتو کي هلمومره قرائت کیږي، حضرت حسن بن زیاد رحمه الله له امام اعظم رحمه الله څخه روایت کړی چي په هر رکعت کي د لسو آیتونو په ویلو سره په ټوله شلو رکعتونو کي دوه سوه آیتونه کیږي، نو په دې توګه به په ټوله میاشت کي شپږ زره آیتونه سي، او د قرآن آیتونه هم تقریباً له شپږ زرو څخه زيات دي، نو په دې صورت کي به په آسټي سره

يو قرآن ختم سي، او همدا سنت دي، نو ځكه فقهاو فرمايلي دي چي د خلكو د كهاى او ستوالي په وجه به له يوه قرآن څخه كم نه ختميږي، او كه خلك د اوږدو ركعتونو او ډېر قرائت سره زيات شوق لري نو له يوه قرآن څخه په زيات ختمولو كي هم هيڅ حرج نسته.

بخلاف ما بعد التشهد الغددي حاصل دادى چي كه امام ته دا اندېښنه وسوه چي ما قرائت اوږد كړى، او خلك ستري سوه، نو كه په داسي وخت كي تر تشهد وروسته دعاوي پرېږدي، نو هيڅ حرج نسته، ځكه چي دا سنت نه دي. خود درود شريف ويل مناسب دي، هغه دي نه پرېږدي، ځكه چي د درود ويل د امام شافعي رَجِيَّةُ الله په نېز فرض دي، او زموږ په نېز احتياط هم په دې كي چي وې وايي.

د روژې له مياشتي څخه علاوه د وټرو د جماعت حكم

وَلَا يُصَلِّي الْوُتُرُ بِجَمَاعَةٍ فِي غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ او د روژې له مياشتي څخه ماسوا به وټر په جماعت سره نه كوي عَلَيْهِ الْجَنَامُ
الْمُسْلِمِينَ هم پر دې د مسلماتو اجماع ده وَاللَّهُ أَعْلَمُ او الله زيات خبر دى.

تقويي: صورت د مسئلې خو بالكل ښكاره دى چي د روژې له مياشتي څخه ماسوا به په جماعت سره وټر نه كيږي، دليل دادى چي حضرت عمر رضي الله عنه صرف د روژې په مياشت كي په جماعت سره وټر كړي وو، او څرنگه چي له دې څخه ماسوا وټر په جماعت سره كول ثابت نه دي، نو د روژې له مياشتي څخه ماسوا به په نورو وختو كي وټر په جماعت سره خلاف اولي دي.



بَابُ إِدْرَاكِ الْفَرِيضَةِ

(دا) باب د فرضي لماتخه د نيولولو (مونډلو، په بيان کي) دی

تشرېح: کله چي صاحب د کتاب له فرائضو، واجباتو ستو او نفلو څه فارغه سو، نو اوس په پوره توگه د لمونځونو د اداء کولو بيان شروع کوي، او څرنگه چي د جماعت لمونځ د يوازې لماتخه په مقابلې کي زيات بشپړ او افضله دی، نو ځکه په دې باب کي په ښه تفصيل سره د جماعت فضيلت او احکام بيانوي.

د لماتخه په دوران کي د جماعت درېدلو حکم

وَمَنْ صَلَّى رَكْعَةً مِنَ الطُّهْرِ او چا چي د ماپښين د لماتخه يو رکعت وکړی ثُمَّ أَتَيْتَ (او) بيا د ماپښين جماعت ودرېدی يُصَلِّ أَخْرَى نو داسې دي دويم رکعت هم وکړي صِيَانَةً لِلنُّوْذَى عَنِ الْبُطْلَانِ له باطلوالي څخه د اداء کړي سوي وي لماتخه د خوندي کولو لپاره ثُمَّ يَدْخُلُ مَعَ الْقَوْمِ بيا دي د مقتديانو سره (په لماتخه کي) داخل سي إِخْرَازًا لِفَضِيلَةِ الْجَمَاعَةِ د جماعت د ثواب حاصلولو لپاره وَأَنْ لَمْ يَقْبِدِ الْأَوَّلُ بِالسَّجْدَةِ او که دې سري د ماپښين اول رکعت په سجده مقيد کړي نه وو (يعني د اول رکعت سجده يې کړې نه وه) يَقْطَعُ نو لمونځ دي ختم کړي (يعني لمونځ دي پرېږدي) وَيَسْمُوهُمَ مَعَ الْإِمَامِ او د امام سره دي (لمونځ) شروع کړي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَأَنَّهُ يَبْخُلُ الرَّفِيفُ ځکه چي تر يوه رکعت کم د پرېښوولو په ځای کي دی وَمَنْ دَاخِلُ الْكَمَالِ او دا ختمول (په ښه توگه) د پوره کولو لپاره دي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ فِي الثَّقَلِ په خلاف دې چي داسې په نفلو کي وي لَأَنَّهُ لَيْسَ لِلْإِكْمَالِ ځکه چي د نفلو ختمول د پوره کولو لپاره نه دي وَلَوْ كَانَ فِي السَّيِّئَةِ قَبْلَ الطُّهْرِ وَالْجُمُعَةِ او که داسې د ماپښين له لماتخه يا د جمعې له لماتخه څخه په مخکينيو ستو کي وو فَأَوْتَيْنَا أَوْ خَطَبَ بيا اقامت شروع سوي يا خطبه شروع سوه يَقْطَعُ عَلَى رَأْسِ الرُّكْعَتَيْنِ نو پر دوو رکعتو به لمونځ ختموي يُرْوَى ذَلِكَ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ داله امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه را نقل سوي دي وَقَدْ بَيَّنَّا نَتْنَهَا او (دا هم) وړيل سو دي چي څلور سره رکعت به پوره کوي.

اللفاظ: ﴿مَوَازِي﴾ د تفعيل اسم مفعول دی: داء کړی سوی، ﴿الْحَرَازِ﴾ د افعال مصدر دی: حاصلول، تر لاسه کول.

﴿رَفِيفٌ﴾ د ضرب مصدر دی: پرېښوول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سري يواځي د ماپښين لمونځ کوی، او يو رکعت يې پوره کړی وو چي د دغه لماتخه د جماعت لپاره اقامت شروع سو (يعني د ماپښين لمونځ ودرېدی)، نو اوس د دې سري لپاره حکم دا دی چي دويم رکعت دي هم وکړي، د دې لپاره چي اول رکعت له باطلوالي څخه وساتل سي، او سلام دي وگرځوي، او بيا دي په جماعت کي شريک سي، د دې لپاره چي د جماعت فضيلت حاصل کړي، او د يوه رکعت سره د دويم رکعت يو ځای

کولو حکم ځکه ورکول سوی دی چې په حدیث کې له یو رکعت لمونځ (صلاة بتراء) څخه منع سوې ده، نو ځکه د دویم رکعت وړ سره یو ځای کول ضروري دي، لېکن دا حکم په هغه صورت کې دی چې کله دې سړي د اول رکعت سجده هم کړې وي، لېکن که ده د اول رکعت سجده نه وي کړې، او جماعت ودرېږي، نو اوس دده لپاره حکم دا دی چې لمونځ دي ختم کړي یعنې لمونځ دي پرېږدي، او په جماعت کې دي شریک سي، ځکه چې کله ده سجده نه وي کړې نو دده یو رکعت هم پوره سوی نه دی، نو په پرېښوولو کې یې هم څه باک نېسته، ځکه چې درکعت تر پوره کېدلو مخکې دې لماتځه ته بتراء یعنې یو رکعت والا لمونځ نه وړل کېږي، همدارنګه که یو سړی په څلور رکعتیز لماتځه کې له آخري ناستي څخه بغیر د پنځم رکعت لپاره ولاړ سي، نو د هغه لپاره هم شرعي حکم دغه دی چې که د پنځم رکعت سجده یې نه وي کړې، نو کښېني دي، همدارنګه به په ذکر سوې مسئله کې هم که دې سړي د اول رکعت سجده نه وي کړې نو هغه به دا لمونځ پرېږدي او جماعت به شروع کوي، همدا صحیح ده، ځکه چې دا لمونځ د پرېښوولو په ځای کې دی، او دې پرېښوول او ختم کول د اګمال یعنې په کماله او بشپړه طریقه سره د فرضو اداء کولو لپاره دی، او داسې کول صحیح دي.

هو الصحيح الخ امام قلدوري رحمه الله د هو الصحيح په وړلو سره د شمس الاثمه سرخسې رحمه الله او نورو له هغه قول څخه احتراز کړی دی چې په هغه کې وړل سوي دي: که د اول رکعت سجده یې نه وي کړې نو هم دي دوه رکعت پوره کړي، دلیل یې دا چې که څه هم دا حصه له سجدې کولو څخه مخکې لمونځ او رکعت نه دی، خو بیا هم عبادت دی، او بیا د فرض په نیت سره شروع سوی دی، نو نور مهم سو، نو د جماعت په وجه سره به کوم چې سنت دی دا عبادت نه پرېښوول کېږي، لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چې په ذکر سوې مسئله کې د دې حصې پرېښوول او ختمول په دې وجه نه دي چې دا دي پرېښوول سي او سنت دي اداء کړی سي، بلکې په دې وجه دي چې دې په پرېښوولو سره به فرض په پوره او کماله طریقه یعنې په جماعت سره اداء کړی سي، نو ځکه به د دې پرېښوول صحیح او جائز وي.

بخلاف ما إذا كان الخ فرمائي چې دې په خلاف که یو سړی نقلي لمونځ کوي، او داسې صورت را منځته سي، نو په دې صورت کې دده لپاره نقل پرېښوول او ختمول صحیح نه دي، بلکې دوه رکعت دي پوره کړي او وروسته دي په فرضي لماتځه کې شریک سي، ځکه چې د نقلو پرېښوول به ځایه او بېکاره دي، نو د نقلي لماتځه په صورت کې ختمول او پرېښوول هم صحیح نه دي، بلکې تر دوو رکعتو پوره کولو وروسته په جماعت کې د شریک کېدلو اجازه سته.

ولو كان في السنة الخ دې حاصل دا دی که یو څوک د ما پښین یا د جمعی په مخکینیو ستو کې مشغول وو، او لمونځ ودرېدی، یا امام د خطبې لپاره ودرېدی نو په دې صورت کې هم دده لپاره حکم همدغه دی چې دوه رکعت دي پوره کړي او په جماعت کې دي شریک سي، هغه که یې د اول رکعت سجده کړې وي، که نه وي، ځکه چې تر دې مخکې تاسو دا وړلي دي چې سنت د نقلو په درجه کې دي، نو کوم حکم چې د نقلو وي هغه به د ستو هم وي، او څرنگه چې په نقلو کې د دوو رکعتو پوره کول ضروري دي، نو په ستو کې به هم د دوو رکعتو پوره کول ضروري وي.

یرؤی ذلك الخ فرمائي چې دا قول له امام ابویوسف رحمه الله څخه را نقل دی او په دې سلسله کې یو بل قول دا دی چې که یو سړی د څلورو رکعتو ستو نیت ترلی وي نو د هغه لپاره د څلور سره وو رکعتو پوره کول ضروري دي، ځکه چې څلور سره رکعت د یوه لماتځه په درجه کې دی، نو پر دوو رکعتو پرېښوول صحیح نه دي، خو دا قول ډېر ضعیف دی، او

د ضعیفوالي دلیل یې دا دی چې د تمرین په معنی د قیل په صیغه سره بیان سو، او بیا به شاید ده ته دا هم معلومه نه وي چې سنت د نفلو په درجه کې دي، او د نفلو هره شفعه (یعنې هر دوه رکعت) جلا لمونځ دی، والله أعلم.

نو درېو رکعتو وروسته د جماعت د درېدلو حکم

وَإِنْ كَانَ قَدْ صَلَّى ثَلَاثًا مِنَ الظُّهْرِ أَوْ كَثُرَ يَوْمَ سَبْتٍ أَوْ يَوْمٍ آخَرَ فَتَقِيَّتُهُ مَقْصُودٌ وَأَمَّا فِي غَيْرِ ذَلِكَ فَلَا يُقْبَلُ إِلَّا بِإِذْنِ إِمَامٍ (دلمونځه) درې رکعتې کړې وه يُتِمُّهَا نو (خلور سره) دي پوره کړي لَأَنَّ كَثْرَتَهُ حُكْمٌ ځکه چې اکثر لره حکم د کُل دی فَلَا يُخْتَلَبُ الثُّغُورُ نو د ماتولو (پربښولو) گنجایش نه لري بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ فِي الثَّلَاثَةِ بَعْدُ په خلاف د هغه صورت چې تراوسه لا دی په دریم رکعت کې وي (یعنې دریم رکعت یې لا پوره کړی نه وي) وَلَمْ يَقْبَلْهَا بِالسَّجْدَةِ او په سجده سره یې مقید کړی نه وي (یعنې دریم رکعت سجده یې لا تراوسه نه وي کړې) حَيْثُ يَقْطَعُهَا نو دا لمونځ ختموای سي (یعنې پربښوای سي) لَأَنَّ مَحَلَّ الرُّفُضِ ځکه چې دا د پربښولو محلی دی وَيَخْتَارُ إِنْ شَاءَ عَادَ قَعْدَةً وَسَلَّم او ده ته اختیار دی که غواړي نو (د پربښولو په وخت کې) دي را وگرځیږي او کښېني دي سلام دي وگرځوي وَإِنْ شَاءَ كَثُرَ قَائِمًا او که غواړي په ولاړه دي تکبیر ووايي يَتَوَيَّ الدُّخُولَ فِي صَلَاةِ الْإِمَامِ (او) د امام په لمانځه کې دي داخلېدلو نیت وکړي وَإِذَا أَتَاهَا لَمْ يَلَمْزْهُ او کله چې د ماښین لمونځ پوره کړي نو د خلکو (مقتدیانو) سره دي داخل سي وَالَّذِي يُصَلِّي مَعَهُمْ قَافِلَةٌ او کوم لمونځ چې د دوی سره کوي هغه به نفل وي لَأَنَّ الْقَرَضَ لَا يَتَكْرَّرُ فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ ځکه چې په یوه وخت کې فرض نه سي مکرر کېدلای.

اللفات: ﴿لَا يَتَكْرَّرُ﴾ د تفعل د باب مضارع نفی صیغه ده: مکرر کېدل، بیا بیا کېدل.

توضیح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی یو ازی د ماښین لمونځ کوی او درې رکعتې یې پوره کړي وه چې د ماښین جماعت ودرېدی، نو اوس د ده لپاره حکم دا دی چې خلور رکعت دي هم پوره کړي، او د لمانځه تر پوره کولو وروسته دي په جماعت کې شریک سي، ځکه چې کله ده په خلورو رکعتو کې درې رکعتې کړي وي، نو ده د خلورو اکثره حصه اداء کړې ده، او دا د فارغ کېدلو سره مشابه سو، ځکه چې اکثر د کُل په درجه کې دی، نو کله چې دی د فارغ سره مشابه سو، نو اوس به هغه وخت په جماعت کې داخلېږي چې کله دا خلور رکعت پوره کړي، لکه څرنګه چې په هغه صورت کې هم دا حکم دی چې کله دی له لمانځه څخه فارغ سي، یا د خلورم رکعت په ناسته (قعله) کې وي.

بخلاف ما إذا دخل د دې حاصل دا دی چې که دا سړی صرف په دریم رکعت کې وو، او د دریم رکعت سجده یې کړې نه وه، نو اوس د ده لپاره حکم دا دی چې لمونځ دي پرېږدي، او په جماعت کې دي شریک سي، ځکه چې د دوو رکعتو د پوره کېدلو په وجه ده لمانځه ته بشپړه یعنې یو رکعت والا لمونځ نه وړل کېږي، نو ده ته د لمانځه د پربښولو حق سته، او دا اختیار هم ورته سته چې په دریم رکعت کې له ولاړې څخه د ناستي (قعود) و طرف ته را وگرځیږي، او قعله وکړي پر مشروع طریقه لمونځ پرېږدي، او که غواړي نو د ولاړې په حالت کې دي د امام په لمانځه کې داخلېدلو نیت وکړي او تکبیر دي ووايي، او په جماعت کې دي شریک سي، د دې لپاره چې د جماعت لمونځ ژر ونیسي او د ځنډ په وجه سره د جماعت زیاته برخه پاته نه سي.

وإذا أتوها الخ ددغه عبارت تعلق د متن د دې عبارت و ایا کاب قد صلی ثلاثا سره دی، او حاصل یې دا دی چې کله دا سړی د ما پښین لمونځ پوره کړي، نو چې په جماعت کې شرکت کوي، د نفلو په نیتو سره به شرکت کوي، ځکه چې ده خو فرض وکړه، او په یوه وخت کې یو فرضي لمونځ دوه واره نه سي اداء کېدلای، نو په دې وجه د بعضو خلکو رایه دا ده چې دا سړی دې په جماعت کې نه شریک کیږي، لېکن افضله او غوره دا ده چې دا سړی دې په جماعت کې شریک سي، ځکه چې که دی په جماعت کې شریک نه سي، نو خلک به پر ده تهمت ووايي چې د جماعت له لمانځه څخه یې اعراض وکړی، او د شریک کېدلو په صورت کې به دا تهمت نه وي. (مطایه)

د سهار د لمانځه په دویم رکعت کې د جماعت د درېدلو حکم

فَإِنْ صَلَّى مِنَ الْقُبُورِ رُكْعَةً او که یو سړی د سهار (د لمانځه) یو رکعت کړی وو ثُمَّ أَتَيْتُ بیا جماعت ودرېدی يُتِمُّ نو دا سړی دې لمونځ ختم کړي (پرېږدي) وَيَذْهَبُ مَعَهُمُ او د خلکو سره دې (په جماعت) کې داخل سي لَا تَكُنْ لَوْ أَصَافَ إِلَيْهَا أُخْرَى ځکه که دی دویم رکعت ورسره یو ځای کړي تَقُوتُ الْجَمَاعَةَ نو جماعت به ځنې فوت سي وَكَذَا إِذَا قَامَ إِلَى الثَّانِيَةِ قَبْلَ أَنْ يَقْبِذَهَا بِالسَّجْدَةِ او همدارنګه هغه وخت چې کله دی د دویم رکعت لپاره ولاړ سوی وي خو په سجده سره یې مقید کړی نه وي (یعنې د دویم رکعت لپاره یې سجده کړې نه وي نو هم دې لمونځ پرېږدي او په جماعت کې دې داخل سي) وَيَقْبِذُ الْإِتِمَامَ لَا يَشْرَعُ فِي صَلَاةِ الْإِمَامِ او د لمانځه تر پوره کولو وروسته دې دا سړی د امام سره د جماعت لمونځ نه شروع کوي لِكَرَاهَةِ التَّنْثِيلِ بَعْدَ الْقُبُورِ ځکه چې د سهار تر لمانځه وروسته نفل مکروه دي وَكَذَا بَعْدَ الْقُبُورِ او همدارنګه د مازيګر تر لمانځه وروسته (هم) لَبِئْسَ قَلْبًا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ بیان کړی وَكَذَا بَعْدَ الْقُبُورِ فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ او همدارنګه په ظاهر الروایه کې د ماښام تر لمانځه وروسته (هم) لَأَنَّ التَّنْثِيلَ بِالثَّلَاثِ مَكْرُوهٌ ځکه چې درې رکعت نفل کول مکروه دي وَنِيَّ جَعْلُهَا أَرْبَعًا مُخَالَفَةٌ لِإِمَامِهِ او په خلور رکعت کولو کې یې د امام مخالفت دی.

اللغات: «التَّنْثِيلُ» د تنفل د باب مصدر دی، نفل کول، «جَعَلَ» د فتح د باب مصدر دی: مگر ځول، جوړول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی د سهار د فرضو یو رکعت کړی وو، او بیا جماعت ودرېدی، نو دا سړی دې خپل دا لمونځ پرېږدي او د خلکو سره دې په جماعت کې شریک سي، ځکه که دویم رکعت هم وکړي، نو دده لمونځ به پوره سي، او جماعت به ځنې پاته سي، حال دا چې جماعت سنت مؤکده دی، نو د جماعت د فضیلت حاصلولو لپاره دې دغه لمونځ پرېږدي کوم چې یې یوازي شروع کړی دی، همدارنګه که دا سړی د سهار د دویم رکعت لپاره ولاړ سوی وو لېکن د دویم رکعت سجده یې نه وه کړې، نو په دې صورت کې دې هم لمونځ پرېږدي، په جماعت کې دې شریک سي، خو که ده د سهار لمونځ پوره کړی وو، او بیا جماعت ودرېدی، نو اوس دې په جماعت کې شرکت نه کوي. ځکه چې په دې صورت کې هغه د امام سره کوم لمونځ کوي هغه به نفل وي، حال دا چې د سهار تر لمانځه وروسته تر لمر راختلو پوري نفل مکروه دي، همدارنګه د مازيګر تر لمانځه وروسته تر لمر لوېدلو پوري نفل مکروه دي.

و کذا بعد المغرب الخ فرمایي چې که چایوازي د ماښام لمونځ کړی وو نو هغه دې هم د ظاهر الروایه مطابق په جماعت کې شرکت نه کوي، ځکه که په جماعت کې شریک سو، نو دوه صورتونه دي: یا به د امام سره یو ځای مگر ځوي، یا به د

امام تر فارغه کېدلو وروسته یو رکعت بل هم کوي ددې لپاره چې شلور رکعتې سي. (درې د امام سره او یو د امام تر فارغه کېدلو وروسته). په اول صورت کې (یعني چې د امام سره یو ځای سلام گرځوي) نفل به درې رکعتې سي. حال دا چې درې رکعتې نفل کول مکروه دي، او په دویم صورت کې (یعني چې یو رکعت بل هم وکړي) د امام مخالفت به راسي، او دا هم صحیح نه دي، نو ځکه وویل سوه که یو چایوازي د ماښام لمونځ کړی وو او بیا جماعت ودرېدی، نو په جماعت کې به شرکت نه کوي.

تر اذان وروسته له مسجد څخه د وتلو حکم

وَمَنْ دَخَلَ مَسْجِدًا قَدْ أُذِّنَ فِيهِ أَوْ كَیْوَسْرَى داسې مسجد ته داخل سو چې په هغه کې اذان سوی وو **يُكْرَهُ لَهُ أَنْ يَخْرُجَ** نو د هغه لپاره دا مکروه دي چې له مسجد څخه ووځي **حَتَّى يُصَلِّيَ** تر دې چې لمونځ وکړي **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي **لَا يَخْرُجُ مِنْ الْمَسْجِدِ بَعْدَ النِّدَاءِ إِلَّا مُتَافِقٌ** تر اذان وروسته له مسجد څخه یا خو متفق وځي **أَوْ رَجُلٌ يَخْرُجُ لِحَاجَةٍ يُرِيدُ الرَّجُوعَ** یا داسې سړی وځي چې دیو ضرورت لپاره ولاړ سي او د واپس راتللو اراده لري **قَالَ: إِلَّا إِذَا كَانَ وَمِنْ يَنْتَظِمُ بِهِ أَمْرٌ مِمَّا حَقَّ فَرْمَايې: خو دا چې د هغه په ذریعه د جماعت دیو کار انتظام کیږي **لَأَنَّهُ تَرَكَ** مُؤَرَّةً ځکه چې دا وتل خو په ښکاره (د جماعت) پرېښوول دي **تَكْيِيلٌ مَعْنَى** (او) په باطن کې (د جماعت) پوره کول دي.**

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی داسې مسجد ته داخل سو چې په هغه کې اذان سوی وو، نو د هغه سړي به دوه حاله وي، یا خو به یې لمونځ کړی وي یا به یې نه وي کړی، که یې لمونځ کړی وي، نو د هغه حکم به وروسته (په را روانه مسئله کې) بیان کړو، او که یې لمونځ نه وي کړی، نو بیا دوه صورتونه دي: یا خو به دا مسجد دده د خپلي محلې (کلي) وي یا به نه وي، که د کلي مسجد یې وي نو تر لمونځ کولو مخکې له مسجد څخه وتل مکروه دي، ځکه چې مؤذن ده ته د لمانځه دعوت ورکړی دی، نو دا دعوت دې قبول کړي او بغير له لمانځه څخه دي نه وځي، او که دا مسجد دده د کلي نه وي، نو بیا دوه صورتونه دي: یا به دده د خپل کلي خلکو په خپل مسجد کې لمونځ کړی وي، یا به نه وي، که اول صورت وي نو له مسجد څخه بېله لمانځه وتل مکروه دي، ځکه چې دی په دې مسجد کې د داخلېدلو په وجه د دې مسجد له خلکو څخه سو، او که دویم صورت وي نو سړی د خپل کلي په مسجد کې د لمانځه کولو لپاره وتلی سي، ځکه چې پرده د خپل کلي په مسجد کې لمونځ واجب دی. (عنايه)، صاحب د هدايې د مسئله داسې ذکر کړې ده چې که یو سړی په داسې مسجد کې داخل سو چې په هغه کې اذان سوی وو نو بېله لمانځه له مسجد څخه وتل مکروه دي.

دلیل: د نبي ﷺ دا قول دی: لا يخرج من المسجد بعد نداء إلا متفق أو رجل يخرج لحاجته يريد الرجوع. (مواسیل ابي داؤد)

قال: **إِلَّا إِذَا كَانَ** الخ امام قدوري رحمه الله فرمایي چې که دې سړي د بل مسجد دیو کار سره تعلق درلودی د مثال په توګه د بل مسجد امام یا مؤذن وو، نو تر اذان وروسته هم د ده لپاره وتل جائز دي، ځکه چې دا وتل خو په ښکاره د جماعت پرېښوول دي لېکن په باطن کې پوره کېدل دي.

سوال: پاته سو دا اعتراض چې له حدیث څخه ثابت دي چې تر اذان وروسته له مسجد څخه وتل مطلق منع دي، هغه که داسې د بل مسجد سره تعلق لري او که نه لري.

وَإِنْ كَانَ قَدِ صَلَّاهُ أَوْ كَرِهَ سِرِّي لِمَوْئِدٍ كَرِيٍّ وَوَكَّاتِ الطَّهْرِ أَوْ الْعِشَاءِ أَوْ دَالِ الْمَوْئِدِ دِمَاطِينَ يَأْمُوسْتَنَ وَوَكَّلَا يَأْمُسَ
 يَأْمُسَ نُو (له مسجد خنجه په وتلو) كِي شه باك نسته لَا تَهْ أَجَابَ دَاعِيَ اللَّهِ مَرَّةً حُكْه چي هغه يو وار د مؤذن (اذان
 كونكي) دعوت قبول كړی دی إِلَّا إِذَا أَحَدَ الْمُؤَذِّنَ إِلَى الْإِقَامَةِ خو كه مؤذن اقامت شروع كړی (نو نه دي وځي) لَا تَهْ
يَتَّخِذُ مِخَالَفَةَ الْجَمَاعَةِ عِبَانًا حُكْه چي (په دې وخت كې په وتلو سره) دی په ښكاره توگه د جماعت په مخالفت
 سره متهم كيږي وَإِنْ كَانَتْ النُّصْرَةُ أَوْ التَّغْيِيبُ أَوْ التَّحْقِيرُ او كه دال المونځ دماز بگرياد ماښام ياد سهار وو خَرَجَ نو ودي وځي
وَإِنْ أَحَدَ الْمُؤَذِّنَ فِيهَا كه شه هم مؤذن اقامت شروع كړي وي لِكَرْهَاتِهِ لِلتَّغْيِيلِ بَعْدَهَا حُكْه چي تر دې لمونځونو
 وروسته نفل كول مكروه دی.

تشریح : په دې عبارت کې هغه صورت ذکر سوی دی چې په مخکنۍ مسئله کې یې وعده وسو.

صورت د مسئلې: دا دې که یو سړی هغه مسجد ته ورغلی چې په هغه کې اذان سوی وو او دې سړي دغه لمونځ کړی وو د کوم لپاره چې اذان سوی دی، نو اوس که دا لمونځ د ما پښین یا ماخوستن وو، نو دده لپاره له مسجد څخه وتل صحیح دي او په دې کې هیڅ خبره نسته، ځکه چې دې سړي یو وار د الله ﷻ داعي یعنی مؤذن دعوت قبول کړی دی، هو! که د دغه لماتځه لپاره اقامت شروع سو، نو په دې صورت کې به دا سړی له مسجد څخه نه وځي، بلکه په جماعت کې به شرکت کوي، که څه هم دغه لمونځ یې کړی وی.

دلیل: دادی چي که دی تر اقامت او جماعت شروع کېدلو وروسته ووغی نو خلگ به پر ده دا تهمت وایی چي دی د جماعت مخالفت کوي، نو له تهمت څخه د خوندي کېدلو لپاره دي په جماعت کې شریک سي، او دا لمونځ کوم چي یې په جماعت سره اداء کوي نفل به وي، ځکه چي فرض یې مخکې اداء کړي دي، لېکن که دا لمونځ د مازیگر، ماینم یا سهار وي، نو داسې تر اقامت او جماعت شروع کېدلو وروسته هم له مسجد څخه وتلی سي، ځکه چي ده خو فرض اداء کړي دي نو اوس چي کوم لمونځ کوي هغه به نفل وي، او د مازیگر او سهار تر لمونځونو وروسته نفل مکروه دي، او د ماینم تر لمونځه وروسته که څه هم نفل مکروه نه دي، خو په جماعت کې د شریک کېدلو په وجه به نفل درې رکعت وي، حال دا چي درې رکعت نفل کول مکروه دي، او که ته وایی چي د امام تر سلام گرځېدلو وروسته دي بل رکعت وکړي چي نفل یې شلور رکعت سي، نو په دې صورت کې هم د امام مخالفت راځي، او د امام مخالفت صحیح نه دی.

د سهار د لمانځه په وخت کي د سهار د سنتو حکم

وَمَنْ اتَّصَلَ إِلَى الْإِمَامِ فِي صَلَاةِ الْقَبْرِ أَوْ كَهْ يَوْمَ سَرَى دَسْهَارٍ پَه لَمَانْخَه كِي اِمَام تَه پَه داسي حال کي ورسېدی وَهُوَ لَمْ يُصَلِّ رُكْعَتَيِ الْقَبْرِ چي د سهار دوه رکعتہ سنت يې کړي نه وه إِنْ غَشِيَ أَنْ تُقَوِّتَهُ رُكْعَةٌ نو که (اوس) د دې سري دا پيره وه چي يو رکعت به ځني فوت سي (تېر سي) وَيُذْرِكُ الْآخِرَى او بل رکعت به ونيسي يُصَلِّي رُكْعَتَيِ الْقَبْرِ حَتَّى يَأْتِيَ الْمَسْجِدَ نو د سهار دوه رکعتہ سنت دي د مسجد د دروازې سره وکړي ثُمَّ يَدْخُلُ بِيَادِي (په جماعت کي) شريک سي لَا كُنْهُ أَمَّا كُنْهُ الْجَنَّةِ بَيْنَ الْفَضِيلَتَيْنِ ځکه چي دده لپاره د دواړو فضيلتونو جمع کول ممکن دي وَإِنْ غَشِيَ قَوِّتَهَا او که ده ته د دواړو رکعتونو د فوتېدلو پيره وه وَعَلَّ مَعَ الْإِمَامِ نو د امام سره دي داخل سي لَأَنَّ ثَوَابَ الْجَمَاعَةِ أَكْثَرُ ځکه چي د جماعت ثواب ډېر زيات دي وَالْوَعْدُ بِالْتَّرْكِ الزَّوْرُ او د جماعت پرېښوولو وعيد ډېر سخت دی بِخِلَافِ سُئَةِ الظُّهْرِ په خلاف د ماښين د سنتو حَيْثُ يَتْرُكُهَا فِي الْحَالَتَيْنِ چي دا په دواړو حالتونو کي پرېښوي سي لَا كُنْهُ يَكُونُهُ أَدَاؤُهَا فِي النُّوْقَةِ بَعْدَ الْفَرَضِ ځکه چي د ماښين د سنتو تر فرضو وروسته په (خپل) وخت کي اداء کول ممکن دي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده وَإِنَّمَا الْإِخْتِلَافُ بَيْنَ أَنْ يُؤْسَفَ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ ^{*} فِي تَقْدِيمِهَا عَلَى الرُّكْعَتَيْنِ وَتَأْخِيرِهَا عَنْهُمَا خو د صاحبينو په مينځ کي اختلاف صرف په دې باره کي دی چي مخکني شلور رکعتہ (سنت) به تر دوو رکعتو (سنتو) مخکي کوي او که وروسته کوي وَلَا كُذِّبَكَ سُئَةُ الْقَبْرِ او د سهار په سنتو کي دا خبره نسته عَلَى مَا سَأَلْتُمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى لکه څرنګه چي به موږ د دې بيان وکړو انشاء الله تعالى وَالْتَقْيُهَا بِالْأَدَاءِ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ او د مسجد دروازې سره د سهار د سنتو د اداء کولو قيد لګول يَذُلُّ عَلَى الْكِرَاهَةِ فِي الْمَسْجِدِ دلالت کوي (پر دې خبره) چي په مسجد کي اداء کول مکروه دي إِذَا كَانَ الْإِمَامُ فِي الصَّلَاةِ خو چي کله امام په لمانځه کي وي وَالْأَفْضَلُ فِي عَامَّةِ الشَّعْنِ وَالْثَوَاقِلِ الْمُنْزِلُ او د عامو سنتو او ثقلو په باره کي کور افضله (غوره) دی (يعني افضله دا ده چي په کور کي وکړي سي) هُوَ الْمَرْبُوعُ ^{*} عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ همدا له نبي ﷺ څخه راټول سوي دي.

اللفات: ﴿تَعَالَى﴾ د افتعال ماضي ده: رسېدل، ختمېدل، ﴿الْمَرْبُوعُ﴾ کور.

تفريغ: صورت د مسئلې: دا دی چي که يو سري په داسي وخت کي مسجد ته ورغلی چي امام د سهار لمونځ کوي، نو دې سري تر لوسه د سهار سنت کړي نه وه، نو لوس پوښتنه دا ده چي دا سري دي له سنتو څخه بغير په جماعت کي شريک سي، نو که لول دي سنت وکړي بيادي په جماعت کي شريک سي؟، نو د دې جواب دا دی: که دده دا پيره وه چي

^{*} القول الرابع: قول محمد زحيد أي تقدم الركعتين الفريضة بعد الفرض على الأربع في وقت، كما قال العلامة في القسم زحيد: الأربع جميع الركعتين لأربع وقت من الموضع للسور فلا تفرق الركعتين من موضعها فضلاً لا ضرورة فتح الفتوح ج ١١ ص ٢١٥ [القول الرابع، ج ١١ ص ١١٦]

^{*} تفريغ: امر به او نهاده می کتاب الفوز، باب فصل الموضع في وقت، حديث رقم ١٢٢٧ - ١٢٢٨

كه اول سنت وکړي نو له فرضو څخه به يو رکعت تېر سي، او دويم رکعت به ونيسي، نو په دې صورت کي دي اول د مسجد د دروازې سره د سهار سنت وکړي، بيا دي دامام سره په جماعت کي شريک سي.

دليل: دا دی چي د سهار سنت تر ټولو سنتو قوي او افضل دي، نبي ﷺ فرمايلي دي: صلوهما واث طردتکم للخيل، (يعني د سهار دوه رکعتو سنت کوي که څه هم آسونه تاسو تر پښو لاندې (پايماله) کړي)، همدارنگه د سهار د يوه رکعت نيول داسي دي لکه ټوله لمونځ نيول، ځکه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: من أدرك ركعة من الفجر فقد أدرك الصلوة، (يعني چا چي د سهار يو رکعت ونيوی، نو څو کي هغه ټوله لمونځ ونيوی)، نو دلته دواړه فضيلتونو يعني د سهار د سنتو فضيلت او د جماعت فضيلت جمع کول ممکن دي، نو ځکه دي اول سنت وکړي او بيا دي په جماعت کي شريک سي چي دواړه فضيلتونو حاصل کړي.

او که د هغه دا بېره وه چي که د سهار په سنتو کي مشغول سم نو د فرضو دواړه رکعتونه به را څخه تېر سي، نو په دې صورت کي حکم دا دی چي سنت دي نه کوي بلکي دامام سره دي په جماعت کي شريک سي.

دليل: ځکه چي د جماعت ثواب ډېر زيات دی، د نبي ﷺ فرمان دی: صلوة الجماعة تفضل صلوة المنفرد بسبع وعشرين درجة، (يعني د جماعت لمونځ د يوازي لمانځه په نسبت اويا (۷۰) درجې افضله دی)، او د جماعت په پرېښوولو باندې سخت وعيد راغلی دی، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: تارك الجماعة ملعون، (يعني د جماعت پرېښوونکی لعنتي دی)، او داسي نور سخت وعيدونه هم راغلي دي، حاصل د دليل دا دی چي کله د جماعت ثواب هم زيات دی او د جماعت په پرېښوولو باندې وعيد هم راغلی دی نو ځکه به داسې په جماعت کي شريک کيږي، او سنت به پرېږدي.

بخلاف سنة الظهر او همدغه صورت که د ماښام په سنتو کي راپېښ سو، يعني که يو سړی د ماښام په وخت کي مسجد ته راغلی او د ماښام جماعت ولاړ وو، او دده د ماښام سنت نه وه کړي، نو اوس به داسې د ماښام سنت مخکي کوي او که په جماعت کي به شريک کيږي، او سنت به پرېږدي؟، نو په دې باره کي مصنف رحمه الله فرمايي: که دده دا بېره وه چي که سنت وکړم نو لمونځ به را څخه تېر سي هغه که يو رکعت تيرېږي او که ټوله لمونځ تيرېږي، په دې دواړو صورتونو کي به سنت پرېږدي، او په جماعت کي به شريک کيږي، ځکه چي په وخت کي دننه تر فرضو وروسته د سنتو اداء کول ممکن دي، نو کله چي تر فرضو وروسته د سنتو اداء کول ممکن دي، نو د سنتو په وجه دي د جماعت فضيلت نه پرېږدي، او همدغه صحيح قول دی.

دليل: له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی چي يو وار له نبي کریم ﷺ څخه د ماښام څلور رکعتو سنت فوت سول، نو نبي کریم ﷺ تر فرضو وروسته د هغو قضاء راوړه. (متيد)

د ماښام څلور رکعتو سنت قضاء کېدل: لېکن اختلاف په دې باره کي دی چي کله د ماښام په سنتو تر فرضو مخکي څلور رکعتو سنت فوت سي، نو د ماښام په سنتو تر فرضو وروسته چي کوم دوه رکعتو سنت دي، نو تر هغه دوه رکعتو به مخکي د دې څلورو رکعتو سنتو قضاء راوړي او که تر هغه دوو رکعتو وروسته، نو په دې باره کي دامام ابو يوسف رحمه الله مذهب دا دی چي اول دي وروستي دوه رکعتو سنت وکړي، او بيا دي مخکني څلور رکعتو (قضاء سوي) سنت وکړي، او امام محمد رحمه الله فرمايي: چي اول دي د څلورو رکعتو سنتو قضاء راوړي، بيا دي دوه رکعتو سنت وکړي.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي دا څلور رکعتو خو د خپل مسنون (سنت) ځای څخه فوت سوي دي او د دوی مسنون ځای تر فرضو مخکي دی، نو د دې په وجه دي وروستي دوه رکعتو له خپل مسنون ځای څخه نه فوت کوي، همدارنگه

دا څلور رکعتې سنت د خپل ځای یعنې له قبل الفرض څخه وروسته سول نو ځکه به اوس وروسته وروسته وي. او د دې په وجه به وروستني دوه رکعتې سنت نه وروسته کېږي، بلکې هغه به اول اداء کوي، بیا به څلور رکعتې سنت راڅرخوي. **د امام محمد دلیل:** دلیل دا دی چې تر مایېنې مخکې څلور رکعتې سنت خو هسې هم وروسته سول، خو اوس دې نور نه وروسته کېږي، نو ځکه مناسب دا ده چې اول دې مخکې څلور رکعتې سنت وکړي او بیا دې وروستني دوه رکعتې سنت وکړي.

والتقييد الخ د دې حاصل دا دی چې په قلدوري کې د عند باب المسجد کوم قید لگول سو دی له هغه څخه دا مفهوم را وځي چې که امام د سهار په فرضي لماتځه کې مشغول وو، نو لمونځ گزار ته په مسجد کې دننه د سهار سنت کول پکې نه دي، داسې کول مکروه دي، نو ځکه وویل سوه چې د سهار سنت دې د دروازې سره اداء کوي، لېکن که د مسجد د دروازې سره خالي ځای نه وو نو د مسجد یوې ستنې (پیلر) ته دې ودرېږي سنت دې وکړي، لېکن داسې دې هېڅکله نه کوي چې د جماعت په صف کې سنت وکړي، ځکه چې د سخت مکروه دي.

له تراویحو څخه ماسوا نور سنت او نوافل په کور کې کول غوره دي: صاحب هدایې رحمه الله فرمایي چې له تراویحو څخه علاوه په نورو عامو سنتو او نفلو کې افضله دا ده چې په کور کې وکړي سې، همداسې له نبی ﷺ څخه را نقل سوي دي، لکه څرنګه چې په حدیث کې راځي: (۱) نَوْرًا يَرْوِيكُمْ بِالْمَلَأَةِ وَلَا تَجْلِدُهَا قَبْرًا، (یعنې خپل کورونه په لماتځه سره ځلانده کړئ او هدیره مه ځني جوړئ)، ښکاره ده چې له لماتځه څخه مراد سنت او نفل دي. نه فرض ځکه چې د فرضو لپاره مسجد دی. (۲) همدارنګه په بل ځای کې راځي: أَنْ جِئَ سَنَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَتَرَاهُ كَانِ لِي بَيْتَهُ، (یعنې د نبی ﷺ ټوله سنت او تر ته به کور کې وه). همدارنګه نور هم ډېر حدیثونه سته چې په کور کې دستو او نفلو افضل والی ځني ثابتېږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام محمد رحمه الله دی یعنې که له چا څخه د مایېنې مخکې څلور رکعتې سنت پاته سوه، نو تر فرضو وروسته به یې قضاء هغه وخت را څرخوي چې کله هغه دوه رکعتې سنت اداء کړي کوم چې تر فرضو وروسته دي، علامه ابن عابدين رحمه الله فرمایي چې پر همدغه قول فتویٰ ده، او مفتي غلام قادر نعماني وايي: ښکاره دا ده چې دا اختلاف په افضلیت کې دی، په جواز او نه جواز کې نه دی، نو که چا څلور رکعتې مخکې وکړه نو څه حرج نسته، وګورئ: [القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۱۶]

که د سهار سنت قضاء سې نو څه وخت به یې قضاء راوړل کېږي؟

قَالَ: وَإِذَا قَامَتْهُ رُكْعَتَا الْقَبْرِ فَرَمَائِي: كَهْ لَهْ يُو چا څخه د سهار دوه رکعتې سنت فوت (قضاء) سې لَا يَكْفِيهِمَا أَكْتَل طُلُوعِ الشَّمْسِ نو تر لمر راختلو مخکې دې د هغو قضاء نه راوړي لِأَنَّهُ يَنْتَقِلُ نَفْلًا مُطْلَقًا ځکه چې دا دواړه رکعتې (اوس) فقط نفل پاته سوه وَهُوَ مَكْرُوهٌ بَعْدَ الصُّبْحِ او د سهار تر لماتځه وروسته نفل کول مکروه دي وَلَا يَكُونُ إِذْ تَقَامَتَا حَتَّىٰ أَنْ خَمِيقَةً وَأَنْ يُوسَفَ رُكْعَتَاهُمَا اللَّهُ او د شپځینو رُكْعَتَاهُمَا الله په نېز به یې تر لمر راختلو وروسته هم قضاء نه

راوړي وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يُقِيمَهُمَا إِلَى وَقْتِ الزَّوَالِ او امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي زما دا خوښه ده چي تر زواله پوري د هغو قضاء راوړي لَاكُنَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * قضاء هُما بَعْدَ إِرْتِفَاعِ الشَّمْسِ غَدَاةً لَيْلَةً الشَّعْرَسِ حُكْمه چي نبي کریم ﷺ د ليله التعريس په سهار تر لمر راختلو وروسته د هغو قضاء راوړه وَلَهُمَا: أَنَّ الْأَصْلَ فِي الشُّبْهَةِ أَنَّ لَا تُقْضَى او د شيخينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ دليل دا دی: چي په ستو کي اصل دا دی چي قضاء به يې نه راوړل کيږي لَا خِصَاصَ الْقَضَاءِ بِالْوَجِبِ حُکْمه چي قضاء د واجبو سره خاص ده وَالْحَدِيثُ وَرَدَّ فِي قَضَائِهِمَا تَبَعًا لِلْفَرْضِ او حديث د فرضو په اتباع کي د هغو قضاء راوړلو په باره کي وارد سوی دی فَبَقِيَ مَا وَرَاءَهُ عَلَى الْأَصْلِ نو له فرضو څخه علاوه (خپل) پر اصل پاته سوه وَأَمَّا تَقْضَى تَبَعًا لَهُ او د دې دوو رکعتو قضاء به د فرضو په اتباع کي راوړل کيږي وَهُوَ يُصَلِّى بِالْجِبَاعَةِ (برابره ده) که فرض په جماعت سره کوي (يعني که په جماعت سره د فرضو قضاء راوړي) أَوْ وَحْدَةً يا يوازي لمونځ کوي إِلَى وَقْتِ الزَّوَالِ تر زواله پوري وَفِيهَا بَعْدَهُ اخْتِلَافُ الشَّيَاطِخِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ او تر زوال وروسته د فقهاو رَحِمَهُمُ اللَّهُ اختلاف دی وَأَمَّا سَائِرُ الشُّنَنِ سِوَاهَا او پاته سوه نور سنت بغير د سهار له ستو څخه فَلَا تُقْضَى بَعْدَ الْوَقْتِ وَحْدَهَا نو تر خپل وخت وروسته به د هغو قضاء يوازي نه راوړل کيږي وَاخْتَلَفَ الشَّيَاطِخُ فِي قَضَائِهِمَا تَبَعًا لِلْفَرْضِ او علمو رَحِمَهُمُ اللَّهُ د فرضو په اتباع کي د هغو په قضاء راوړلو کي اختلاف کړی دی.

اللفات: ﴿إِرْتِفَاعُ الشَّمْسِ﴾ دافتعال مصدری: د لمر راختل، يعني د اشراق وخت، ﴿وَحْدَةً﴾ ورځ.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که له یو چا څخه د سهار سنت فوت سي، نو د هغه قضاء به راوړي او که نه؟ پر دې ټوله متفق دي چي تر لمر راختلو مخکي دي د هغو قضاء نه راوړي، حُکْمه کله چي سنت له خپل حُلای څخه فوت سي نو نفل گرځي، او د سهار تر لمانځه وروسته تر لمر راختلو پوري نفل کول مکروه دي، نو تر لمر راختلو مخکي به د دې قضاء نه راوړي، او تر لمر راختلو وروسته يې په قضاء راوړلو کي اختلاف دی، د شيخينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز به يې تر لمر راختلو وروسته هم قضاء نه راوړل کيږي، (يعني د شيخينو په نېز يې قضاء راوړل واجب نه دي)، او امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي واجب څو نه دي، خو غوره دا ده چي قضاء يې راوړي.

د امام محمد دليل: دا دی چي د تعريس په شپه کي تر لمر راختلو وروسته نبي کریم ﷺ د سهار دستو قضاء راوړه. **د شيخينو دليل:** دا دی چي په اصل کي دستو قضاء نه راوړل کيږي، حُکْمه چي قضاء د واجب سره خاص ده، د قضاء تعريف دا دی: تسليم او جب بالأمس (يعني کوم شی چي په یو حکم سره واجب سوی وي د هغه شي ذور سپارلو نوم قضاء ده)، او څرنگه چي سنت واجب نه دي، نو حُکْمه د هغو قضاء راوړل هيڅ مطلب نه لري.

جواب: د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ د ليله التعريس د حديث جواب دا دی چي پر دې موقع نبي ﷺ د فرضو په تبعیت کي د سهار دستو قضاء راوړه.

رأبنا تقضى تبخاله الخ ددې حاصل دا دی چې د فرضو په تبعیت کي د سهار د ستو قضاء فقط تر زواله پوري راوړل کېدلای سي، لېکن که یو سړي تر زواله پوري قضاء نه راوړه او لمر زائل سو، نو اوس څه حکم دی؟ د قضاء راوړلو اجازه ستو او که نه؟ په دې اړه د مشائخو اختلاف دی، د بعضي حضراتو رایه دا ده چې تر زوال وروسته هم د فرضو په تبعیت کي د ستو قضاء راوړل کېدلای سي، او د بعضي حضراتو رایه دا ده چې تر زوال وروسته یې قضاء نه سي راوړل کېدلای، ځکه چې په ليله التعريس کي خلاف القياس تر لمر راختلو وروسته د دې قضاء راوړل ثابت دي، نو د دې واقعي په سبب تر زوال وروسته د قضاء راوړلو اجازه نسته، لېکن تر زوال مخکي جائز دي، هغه که فرض په جماعت سره اداء کوي او که یې یوازي کوي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول د شيخينو رَجَعْنَا الله دى، وقال العلامة احمد الطحطاوى رَجَعَهُ الله: و أفاد الکلام أنها لا تقضى قبل طلوع الشمس وحدهما أصلاً ولا بعد الطلوع وهو المعتمد (حاشية الطحطاوى ص ۳۰۰). القول الرابع ج ۱، ص ۱۱۷.

که چا د ماښین د لمانځه صرف یو رکعت ونيوی نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَذْرَكَ مِنَ الطُّهْرِ رُكْعَةً أَوْ كُومَ سَرِيٍّ جِي د ماښین (د لمانځه) یو رکعت ونيوی وَلَمْ يُدْرِكِ الثَّلَاثَ او درې رکعت یې نه ونيول قَوْلُهُ لَمْ يُصَلِّ الطُّهْرَ بِجَمَاعَةٍ نو هغه د ماښین لمونځ په جماعت سره نه وکړی (یعني د جماعت نیونکی نه شمارل کېږي) وَقَالَ مُحَمَّدٌ: قَدْ أَذْرَكَ فَضْلَ الْجَمَاعَةِ او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي چې هغه د جماعت ثواب حاصل کړی لَأَنَّ مَنْ أَذْرَكَ آخِرَ الشُّرَى فَقَدْ أَذْرَكَ ځکه چا چې د یو شي آخر حاصل کړی نو ده هغه شی حاصل کړی فَصَارَ مُخْرِجًا الثَّوَابَ الْجَمَاعَةِ نو دا سړی د جماعت د ثواب حاصلوونکي سَوَلَّيْنَهُ لَمْ يُصَلِّهَا بِالْجَمَاعَةِ حَقِيقَةً خو په حقیقت کي یې (د ماښین لمونځ) په جماعت سره نه وکړی وَلِهَذَا يَخْتَصُّ بِهِ فِي تَبْيِينِهِ لَا يُدْرِكُ الْجَمَاعَةَ همدا وجه ده چې (صرف) د یوه رکعت په نیولو سره په خپل دې قسم کي حاثیږي: چې جماعت به نه نیسي (یعني که یو څوک قسم وکړي چې جماعت به نه نیسم نو په دې وخت کي فقط د یوه رکعت په نیولو سره هم حاثیږي) وَلَا يَخْتَصُّ فِي تَبْيِينِهِ لَا يُصَلِّي الطُّهْرَ بِالْجَمَاعَةِ او په خپل دې قسم کي نه حاثیږي: چې د ماښین لمونځ به جماعت سره نه کوي (یعني که یو څوک قسم وکړي چې د ماښین لمونځ به په جماعت سره نه کوم نو فقط د یوه رکعت په نیولو سره نه حاثیږي).

اللفات: ﴿مُخْرِجًا﴾ حاصلوونکی، تر لاسه کونکی، ﴿تَبْيِينًا﴾ قسم.

تشریح: مسئله: داده که یو چا په څلور رکعتیز لمانځه کي یو رکعت د امام سره ونيوی، او درې رکعت یې نه ونيول، نو دا به ویل کېږي چې ده په جماعت سره لمونځ نه دي کړی، لېکن امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي چې د جماعت فضیلت وړ ته حاصل سو، په متن کي خو د امام محمد رَجَعَهُ الله تخصیص سوی دی، کنې دا حکم د احنافو په نېز متفق علیه دی. دلیل دا دی چې کوم چا د یو شي آخري جزء تر لاسه کړی، نو ګواکي ده هغه شی تر لاسه کړی، لهذا دا سړی د جماعت د فضیلت حاصلوونکی سو، خو په حقیقت کي یې دا لمونځ په جماعت سره نه دي کړی، همدا وجه ده چې که یو چا قسم وکړي چې جماعت به نه نیسم، بیا یې یو رکعت ونيوی نو دا سړی حاث سو، ځکه چې دې سړي ته د جماعت فضیلت او ثواب حاصل سو، او که دا قسم یې وکړي چې زه به د ماښین لمونځ په جماعت سره نه کوم، بیا یې یو

رکعت د امام سره ونيوی، نو داسې نه حالت کیږي، ځکه چې په حقیقت کې ده په جماعت سره د ماپنین لمونځ نه دي کړی.

که څوګ مسجد ته به داسې وخت کې ورسېدی چې لمونځ سوی وو نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَلَىٰ مَسْجِدًا قَضَىٰ فِيهِ أَوْ كَمَا يُوَسَّرُ مِنْهُ مَسْجِدًا تَهَ رَاغِلًا جِي پِه هغه کې لمونځ سوی وو قَلَّا بَلَسَ بِأَن يَتَكَلَّمَ قَبْلَ الْمَكْتُوبَةِ نو هيڅ ياك نسته چې تر فرضو مخکې نفلي لمونځ وکړي مَا يَدَّأِلُهُ مَا دَامَ فِي الْوَقْتِ تر څو چې ده ته معلومه وي چې هغه په وخت کې دی وَمَرَادُهُ إِذَا كَانَ فِي الْوَقْتِ سَعَةً د امام قلدوري رَحْمَةُ اللَّهِ مراد دا دی چې که په وخت کې پراخي وه وَإِنْ كَانَ فِيهِ ضَيْقٌ اَوْ كَهْ په وخت کې تنګي وه تَرَكَهُ نو نفل دي پرېږدي قَبْلَ هَذَا لِي غَيْرِ سُنَّةِ الظُّهْرِ وَالْفَجْرِ ويل سوي دي چې دا حکم د ماپنين او د سهار له ستو څخه ماسوا (په نورو ستو) کې دی لِأَنَّ لَهَا زِيَادَةً مَرَّةً ځکه چې د ماپنين او د سهار ستو ته زيات فضيلت (او خصوصيت) حاصل دی قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي سُنَّةِ الْفَجْرِ نَبِي ﷺ د سهار د ستو په باره کې فرمايلي دي صَلُّوْهُمَا وَتَوَلَّوْهُمَا وَتَكْمُ الْخَيْلُ د سهار دوه رکعتي سنت کوي که څه هم آسونه تاسو تر پنبولاندي (پايماله) کړي وَقَالَ فِي الْأُخْرَىٰ او د ماپنين د ستو په باره کې يې فرمايلي دي مَنْ تَرَكَ الْأَرْبَعَ قَبْلَ الظُّهْرِ لَمْ تَكُنْ شَفَاعَتِي چا چې د ماپنين تر لمانځه مخکې څلور رکعتي (سنت) پرېښوول هغه ته به زما شفاعت نصيب نه سي وَقِيلَ هَذَا فِي الْجَمْعِ او ويل سوي دي چې دا حکم د ټولو ستونو په باره کې دی لِأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ وَقَالَ عَلَيْهِمَا عِنْدَ إِدَاءِ الْمَكْتُوباتِ بِجَمَاعَةٍ ځکه چې نبي کریم ﷺ په جماعت سره د فرضو اداء کولو په وخت کې پر دې ستو همېشېتوب کړی دی وَلَا سُنَّةَ دُونَ الْبَوَاطِيَةِ او له همېشېتوب څخه بغير سنت نه سي کېدلای وَالْأَوَّلَىٰ أَنْ لَا يَتَرَكَهَا فِي الْأَحْوَالِ كُلِّهَا او غوره دا ده چې په هيڅ يو حالت کې سنت نه پرېښوول سي لِيَكُنْهَا مَكْتَبَاتٍ لِلْفَرَاغِ ځکه چې سنت د فرضو لپاره بشپړ کونکي دي إِلَّا إِذَا خَافَ فَوْقَ الْوَقْتِ څو کله چې د وخت پر تېرېدلو وېرېږي.

اللفات: ﴿يَتَكَلَّمُ﴾ د تفعل د باب مضارع ده: نفل اداء کول، ﴿سَعَةً﴾ گنجایش، پراخي، ﴿ضَيْقٌ﴾ تنګي، ﴿عَزَمَهُ﴾

فضيلت، ځانګړتيا، ﴿لَوْ كُنَّا﴾ دفتح له باب څخه د جحد معلوم صيغه ده: حاصلېدل، نصيب کېدل، تر لاسه کېدل. **تشرېح:** صورت د مسئلې: دا دی که يو له چا څخه د جماعت لمونځ پاته سو او هغه داسې مسجد ته راغلي چې په هغه کې جماعت سوی وو، يا يې په کور کې د فرضي لمونځ اراده وکړه، نو په دې کې هيڅ خبره نسته چې دی تر فرضو مخکې چې څومره وغواړي سنت او نفل اداء کړي، خو په دې شرط چې په وخت کې گنجایش وي، او که وخت تنګ وو نو اول دي فرض لمونځ وکړي، چې فرضي لمونځ له خپل وخت څخه قضاء نه سي.

قيل الخ ځيني حضراتو ويلي دي چې د ستو او نفلو پرېښوولو حکم هلته دی چې د سهار او ماپنين سنت نه وي، ځکه چې د سهار او ماپنين سنت د نورو ستونو په مقابل کې زيات فضيلت لري، نو که څه هم وخت تنګ وي، هغه به

ضرور کوي، هو! که وخت دومره تنگ سو چي له فرضي لمانځه څخه ماسوا د بل هېڅ شي گنجایش نه وو، نو په داسي نازک صورت کي د سهار او ماښين سنتونه هم پرېښوولای سي.

وقبل الخ ځيني حضراتو ويلي دي چي دوخت د تنگوالي په صورت کي دستو پرېښوولو حکم په ټولو سنتو کي دی. هغه که د ماښين او سهار سنت وي او که له دې څخه ماسوا نور سنت وي، ځکه نبي ﷺ به پر سنتو همېشټوب هغه وخت کوی چي کله به يې فرض په جماعت سره کوله، او کله چي به يې فرض يوازي کول نو پر سنتو يې همېشټوب نه کوی، او بې له همېشټوب څخه سنت نه ثابتېږي، نو د منفرد په حق کي به د المونځونه سنت نه وي بلکي نقل به وي او په نقلو کي اختيار دی که يې کوڼي او که يې نه کوي، نو ځکه وويل سوه چي د نه کولو حکم په ټولو سنتو کي دی.

والأول الخ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چي غوره دا ده چي دا سنتونه په هېڅ حال کي هم نه پرېږدي، هغه که په وخت کي تنگي وي او که پراخي، فرض لمونځ په جماعت سره کوي او که يې يوازي کوي، مقيم وي، که مسافر، ځکه چي سنت د فرضو لپاره پوره کونکي دي، نو د فرضو د ثواب د پوره کولو لپاره دي په هېڅ حال کي سنت نه پرېږدي، خلفاء راشدينو، او جليل القدر صحابه وو او تابعينو هم پر دې عمل کړی دی چي سنتونه به يې په هېڅ وخت کي هم نه پرېښوول، هو! که دوخت د تېرېدلو بېرته وه نو سنت دي پرېږدي او فرض دي اداء کړي. (منايه)

چا چي امام په رکوع کي نه ونيوی نو د هغه څه حکم دی؟

وَمَنْ اسْتَلَمَ إِلَى الْإِمَامِ فِي رُكُوعِهِ أَوْ خُوكَ فِي إِمَامٍ تَهَ بِهِ رُكُوعَ كِي وَرْسَبْدِي (يعني امام يې په رکوع کي ونيوی) فَكَلَّمَ
 او تکبير تحریمه يې ووايي وَوَكَلَّ لِبَنٍ وَدَرْبْدِي حَقَّ رُكُوعَ الْإِمَامِ رَأْسَهُ تَرْدِي چي امام سر را پورته کړی لَا يَصِيدُ
 مُدْرَكَاتِ لُكُوعِهِ نو داسې د دې رکعت نيونکی نه سو عِلَاقًا لِرُكُوعِ د امام زفر رحمه الله اختلاف دی هُو يَقُولُ: أَدْرَكَ
 الْإِمَامَ فَيَمَّا لَهُ حُكْمُ الْقِيَامِ هغه فرمايي چي امام يې په داسي حالت کي ونيوی چي د هغه حکم د ولاړي دی فَصَارَ كَمَا نُو
 أَدْرَكَهُ فِي حَقِيقَةِ الْقِيَامِ نو داسي سولکه په حقيقت کي چي يې امام په ولاړه نيولی وي وَلَكِنَّا: أَنَّ الشَّرْطَ هُوَ الْمَسَارَكَةُ
 فِي أَفْعَالِ الصَّلَاةِ او زموږ دليل دای: چي (د رکعت نيولو لپاره) د لمانځه په افعالو کي شرکت کول شرط دی وَلَمْ يُوْجَدْ
 لَاقِي الْقِيَامِ وَلَا فِي الرُّكُوعِ او (دلته) شرکت کول نه په ولاړه کي راغلی دي او نه په رکوع کي (نو ځکه به يې رکعت نيولی نه وي).

اللفات: ﴿مَسَارَكَةُ﴾ شرکت کول، گډون کول.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی م. مجد ته په داسي حال کي ورسېدی چي جماعت شروع سوی وو او امام په رکوع کي وو، نو دې سړي تکبير ووايي او لږ وخت ودرېدې تر دې چي امام سر را پورته کړی، نو د علماء ثلاثه وو په نېز هغه د دې رکعت نيونکی نه شمېرل کېږي، امام زفر رحمه الله فرمايي چي داسې د دې رکعت نيونکی شمېرل کېږي، همدغه قول د سفيان ثوري، ابن ابی لیلی او د عبد الله بن مبارک هم دی.

د امام زفر دليل: دا دی چي دې سړي امام د رکوع په حالت کي ونيوی که څه هم په خپله يې رکوع نه وکړه، او رکوع ته د قیلي (ولاړي) حکم حاصل دی، نو د رکوع په حالت کي نيول داسي دي لکه د ولاړي په حالت کي نيول، او د ولاړي په وخت کي نيونکی د رکعت نيونکی وي، نو ځکه به د رکوع په حالت کي د امام نيونکی هم د دغه رکعت نيونکی شمېرل کېږي.

د علماء ثلاثه وو دليل: دادی چې اقتداء د لمانځه په اعمالو کې شرکت کولو ته ویل کیږي، اولته شرکت نسته، نه په ولاړه کې او نه په رکوع کې، نو کله چې د دې رکعت نه په ولاړه کې شرکت ست او نه په رکوع کې، نو دا سړی به د دې رکعت نیونکی هم نه شمارل کیږي.

جواب: د امام زفر رحمه الله دا خبره چې رکوع ته د ولاړي حکم حاصل دی، موږ نه منو ځکه چې د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما حدیث دی: إذا أدركت الإمام ركعتاً فركعت قبل أن يرفع رأسه فقد أدركت تلك الركعة وإن رفع رأسه قبل أن يركع فاتتت تلك الركعة. (یعني کله چې تا امام در رکوع په حالت کې ونیوی، بیا تا د امام تر سر راپورته کولو مخکې رکوع وکړه، نو تا دغه رکعت ونیوی او که ستا تر رکوع کولو مخکې امام سر راپورته کړی نو دا رکعت ستا څخه تېر (فوت) سو).

جا چې تر امام مخکې رکوع وکړه نو د هغه څه حکم دی؟

وَلَوْ رَكَعَ الْمُتَقَدِّمُ قَبْلَ إِمَامِهِ. او که مقتدي تر خپل امام مخکې رکوع وکړه. فَأَذْرَكَهُ الْإِمَامُ فِيهِ بَيَّا امام هغه په دې رکوع کې ونیوی. جواز نو دا جائز دي (یعني دا رکوع دده لپاره کافي ده) وَقَالَ زُفَرٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يُجْزِئُهُ أَوْ إِمَامٌ زُفَرٌ رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چې دا جائز نه دي (یعني دا رکوع دده لپاره کافي نه ده) لِأَنَّ مَا آتَى بِهِ قَبْلَ الْإِمَامِ حُكْمٌ مُقْتَدِي جِي کومه رکوع تر امام مخکې وکړه. غَيْرُ مُعْتَدٍ بِهِ هغه معتبره نه ده فَكَذَا مَا يَتَّبِعُ عَلَيْهِ نو همدارنگه به هغه هم معتبر نه وي کوم چې پر دې بناء کیږي وَكَتَبْنَا: أَنَّ الشُّبُهَاتِ هُوَ الْمَشَارَكَةُ فِي جُزْءٍ وَاحِدٍ او زموږ دليل دا دی: چې (صرف) په يوه جزء کې شرکت کول شرط دي كِتَابِي الطَّرَفِ الْأَوَّلِ لکه څنگه چې په اوله حصه کې (شرکت کول)، والله اعلم.

تشریح: مسئله: دا ده که مقتدي تر امام مخکې رکوع ته ولاړی، بیا امام هم رکوع ته ولاړی تر دې چې دواړه په رکوع کې شریک سو، نو په دې صورت کې د مقتدي لمونځ نه فاسد کیږي، همدغه حکم د سجده په صورت کې دی، خو په دې سره د مقتدي لمونځ مکروه کیږي، ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: لا تبادروني بالركوع والسجود، (یعني په رکوع او سجده کې زما څخه مه منځته کېږئ!)، همدارنگه نبي ﷺ فرمایلي دي: أما يخشى الذي يركع قبل الامام أن يحول رأسه رأس الحمار. (آیا هغه سړی نه بیرېږي چې تر امام مخکې رکوع کوي چې سره یې د خړه سي). امام زفر رحمه الله فرمایي چې د مقتدي لمونځ جائز نه دی، نو پر مقتدي د دې رکوع راگرځول واجب دي، او که یې نه راوگرځوي نو لمونځ یې نه صحیح کیږي.

د امام زفر دليل: دادی چې مقتدي در رکوع کومه حصه له امام څخه مخکې اداء کړې ده هغه معتبره نه ده، ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي إنما جعل الامام ليؤتمر به فلا تختلفوا عليه، (یعني امام د دې لپاره جوړېږي چې د هغه اقتداء وکړی سي نو له هغه څخه اختلاف مه کوئ)، نو کومه حصه چې معتبره نه سو او فاسده سو نو پر هغې حصې چې کومه حصه بناء کیږي هغه به هم فاسده وي، لأن البناء على الفسد فسد، نو ځکه به دده لمونځ فاسد وي.

زموږ دليل: دادی چې د اقتداء د صحت لپاره درکن په یو جزء کې شرکت شرط دی، او څرنگه چې په ذکر سوې مسئله در رکوع په آخر کې شرکت سته، نو ځکه اقتداء صحیح ده، او کله چې اقتداء صحیح ده، نو د مقتدي لمونځ هم صحیح سو، او لکه څرنگه چې په اوله حصه یعنی در رکوع په اول جزء کې که شرکت راغلی وای، په دې توګه چې مقتدي د امام سره یو ځای رکوع کړې وای او د امام تر سر راپورته کولو مخکې مقتدي سر راپورته کړی وی نو د شرکت راتلو په وجه به اقتداء صحیح وای، همدارنگه به په دې صورت کې هم د مقتدي اقتداء صحیح وي، ځکه چې درکن یعنی در رکوع په آخري جزء کې شرکت سته، او دا شرکت د لمانځه د

صحت لپاره کافي دی. والله أعلم بالصواب

بَابُ قَضَاءِ الْفَوَائِتِ

(دا) باب د قضاء سوو لمونځونو د قضاء راورلو (په بیان کې) دی

تشریح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د اداء او د اداء د متعلقاتو احکام بیان کړل، اوس له دې حایه د قضاء احکام بیانوي، او څرنگه چې د قضاء په مقابله کې اداء اصل ده، نو ځکه اداء مخکې بیان سوه. او قضاء وروسته بیانېږي. اداء عبارة عن تسليم نفس الواجب بسبب إلى مستحقه، والقضاء عبارة عن تسليم مثل الواجب، (یعني خپل مستحق ته د نفس واجب اداء کولو ته اداء ویل کیږي، او خپل مستحق ته د مثل واجب اداء کولو ته قضاء ویل کیږي).

د قضاء سوي لمانځه د قضاء راورلو وخت

وَمَنْ فَاتَتْهُ صَلَاةٌ أَوْ لَهُ چا څخه چې لمونځ قضاء (فوت) سي قَضَاءُ إِذَا ذَكَرَهَا نو کله چې یې په یاد سي د هغه قضاء دي راورې وَقَدْ مَهَّاهُ قَرْضُ الْوَقْتِ او تر وختي فرضو دي یې مخکې کړي وَالْأَصْلُ فِيهِ أَنَّ التَّرْتِيبَ بَيْنَ الْفَوَائِتِ وَقَرْضِ الْوَقْتِ عِنْدَنَا مُسْتَحَقٌّ او اصل په دې کې دا دی چې زموږ په نېز د قضاء سوو (لمونځونو) او د وختي فرضي (لمانځه) په مینځ کې ترتیب واجب دی وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ مُسْتَحَبٌّ او د امام شافعي رحمه الله په نېز مستحب دی إِنْ كُلُّ قَرْضٍ أَصْلٌ بِنَفْسِهِ فَلَا يَكُونُ شَرْطًا لِغَيْرِهِ ځکه هر فرض په خپله یو اصل دی نو دا به د بل لپاره شرط نه وي وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * او زموږ دلیل د نبی ﷺ (دا) قول دی مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا څوک چې د لمانځه په وخت کې بیده (ویده) سو او یا لمونځ ځني هېر سو فَلَمْ يَذْكُرْهَا إِلَّا هُوَ مَعَ الْإِمَامِ او دا لمونځ په هغه حال کې په یاد ورغلی چې دا سرې د امام سره وو (یعني په جماعت کې وو) فَلْيُصَلِّ الْبَقِيَّةَ (اول) دي هغه لمونځ وکړي چې په کوم کې (شریک) دی (د امام سره) ثُمَّ لْيُصَلِّ الْبَقِيَّةَ ذکرها بیا دي په یاد ورغلی لمونځ وکړي ثُمَّ لْيُعِدَّ الْبَقِيَّةَ (د امام سره کړی دی).

اللغات: ﴿قَوَائِلُ﴾ جمع ده، واحد یې قَائِلَةٌ دی: قضاء سوی لمونځ، فوت سوی لمونځ، ﴿الْجَمْعُ﴾ د افعال له باب څخه د امر غائب صیغه ده: راگرځول، بیرته کول.

تشریح: د مسئلې تر صورت مخکې دا اصل په ذهن کې ونیسئ چې زموږ په نېز د قضاء سوو او وختي لمونځونو په مینځ کې ترتیب واجب دی، یعني پر لمونځ گزاره دا لازم دي چې اول دي قضاء سوی لمونځ وکړي او بیا دي وختي لمونځ وکړي، ددې په خلاف د امام شافعي رحمه الله په نېز د قضاء سوو او وختي لمونځونو په مینځ کې ترتیب مستحب دی، او که یو سرې به له قضاء سوي لمانځه وختي لمونځ وکړي، نو هېڅ حرج نسته.

صورت د مسئلې: دادی که له یو سړي څخه فرضي لمونځ قضاء سي، نو هغه دي د دویم فرضي لمونځه تر کولو مخکې دغه قضاء سوی لمونځ راوگرځوي، او تر هغه وروسته دي فرضي لمونځ وکړي.

دلیل: دادی چې د دغه حدیث: من نام عن صلاةٍ په آخر کې په ثریعاً التي صلّى مع الإمام سره د امر د صیغې په ذریعې تر وختي لمونځه (وختي لمونځه) مخکې د قضاء سوي لمونځه د راگرځولو حکم سوی دی، په دې توګه چې نبي ﷺ د قضاء سوي لمونځه د یادېدلو په صورت کې د وختي لمونځه د راگرځولو حکم کړی دی، او د لمونځه راگرځول د واجب پرېښوولو په وجه کیږي، نو له دې څخه معلومه سوه، چې قضاء سوی لمونځ پر وختي لمونځ مخکې کول ضروري او واجب دي، او که یو چا قضائي لمونځ وروسته کړی، نو په دې صورت کې د وختي لمونځه راگرځول واجب دي.

لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې داسې نه ده، یعنې نه خو پر وختي لمونځه د قضائي لمونځه مخکې کول واجب دي، او نه د وختي لمونځه د مخکې اداء کولو په صورت کې د وختي لمونځه راگرځول واجب دي.

د امام شافعي دلیل: دادی چې هر فرض په خپله اصل دی (یعنې بذات خود واجب او اصل دی) نو هغه د دویم شي لپاره شرط نه سي جوړېدلای، ځکه چې شرط تابع وي، او د اصالت او تبعیت په مینځ کې منافات دی، نو که د وختي لمونځه لپاره د قضاء سوي لمونځه راگرځول واجب (او شرط) وگرځول سي، نو په دې صورت کې به قضاء سوي لمونځ تابع وگرځیږي، حال دا چې قضاء سوی لمونځ د فرض کېدلو په وجه په خپله اصل دی، نو ثابته سوه چې قضائي لمونځ پر وختي لمونځه مخکې کول واجب نه دي.

په قضاء کې د ترتیب ساقطوونکو شیانو بیان

وَلَوْ خَافَ فَوْتُ الْوَقْتِ او که لمونځ گزار ته د وخت د فو تېدلو (تېرېدلو) پېره وه يَقْدِمُ الْوَقِيَّةَ نو وختي لمونځ دي (پر قضاء سوي لمونځه) مخکې کړي ثُمَّ يَقْبِضُهَا بیا دي د قضاء سوي لمونځه قضاء راوړي لَأَنَّ التَّرْتِيبَ يَسْقُطُ بِضَيْقِ الْوَقْتِ ځکه چې د وخت د تنګېدلو په وجه ترتیب ساقطیږي وَكَذَا بِالْإِنْشِيَانِ وَكَثَرَةِ الْفَوَائِتِ همدارنګه په هېره او د قضاء سوو لمونځونو په ډېرښت سره (هم ترتیب ساقطیږي) كَأَنَّهُ لَا يُؤَدَّى إِلَّا تَقَوُّتِ الْوَقِيَّةِ د دې لپاره چې د وختي لمونځه د فو تولو سبب جوړ نه سي.

اللغات: «ضيق» تنګي، «فئان» هېره، «تقوت» د تفعل د باب مصدر دی: فو ت کول، قضاء کول.

تشریح: په دې عبارت کې هغه شیان بیانېږي چې ترتیب په ساقطیږي، او هغه درې شیان دي: (۱) که د وخت د فو تېدلو او تېرېدلو پېره وي (۲) که له انسان څخه قضائي لمونځ هېر سي (۳) که قضائي لمونځونه ډېر سي، نو د دې تفصیل په رڼا کې د عبارت حاصل دا سو چې که له دې دریو شیانو څخه یو شی راغلی نو په دې صورت کې قضائي لمونځ وروسته کول او وختي لمونځ مخکې کول صحیح دي، ځکه که داسې نه وسي، نو وختي لمونځ به قضاء سي، او د قضائي لمونځه په وجه د وختي لمونځه قضاء کول یا د تنګی په وخت کې اداء کول صحیح نه دي، ځکه چې د اداء مقام له قضاء څخه لوړ دی.

که د وخت د تنګوالي سره قضاء سوی لمونځ مخکې کړی سي نو څه حکم دی؟

وَلَوْ قَدِمَ الْفَائِتَةُ او که لمونځ گزاره (د وخت د تنګوالي په صورت کې) قضاء سوی لمونځ مخکې کړی چاړ نو (هم) جائز دي لَأَنَّ الشَّاهِدَ عَنْ تَقْدِيمِهَا ځکه له مخکې کولو څخه چې کوم معانت دی لِيُعْفَى عَنْ غَيْرِهَا هغه د داسې معنی په

وجه دی کوم چي په غیر کي ده بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ فِي الْوُثْتِ سَعَةً په خلاف د هغه صورت چي کله په وخت کي پراخي (گنجایش) وي وَقَدْ مَرَّ الْوُقُوتُ او وختي لمونځ مخکي کړي حَيْثُ لَا يَجُوزُ نو (دا) جائز نه دي إِنَّهُ أَذَاهَا قَبْلَ وَقْتِهَا الثَّابِتِ بِالْحَدِيثِ ځکه چي دايې له خپل هغه وخت څخه مخکي اداء کړی کوم چي په حديث سره ثابت دی.

تشریح: مسئله: دا ده که یو چا د وخت د تنگوالي سره سره قضائي لمونځ وکړی او وختي لمونځ یې پرېښوی، نو قضائي لمونځ خو به یې اداء سي لېکن په دې وجه به گناهکاره وي چي وختي لمونځ یې په خپل وخت کي اداء نه کړی، او صحیح ځکه دی چي د قضائي لماتحه د مخکي کولو ممانعت او بنديز داسي معنی په وجه سره دی چي هغه په غیر يعني په وختي لماتحه کي ده، ځکه چي د وختي لماتحه په رعایت کي د وخت د تنگوالي په صورت کي د قضائي لماتحه دوروسته کولو حکم راغلی دی، لېکن کله چي هغه د وختي لماتحه رعایت نه وکړی، لومړی یې قضائي لمونځ اداء کړی، نو د هغه دا کار جائز دی، خو د وختي لماتحه د قضاء کولو په وجه به گناهکاره وي.

بخلاف الخ د دې په خلاف که په وخت کي گنجایش او پراخي وه او بیا یې وختي لمونځ تر قضائي لماتحه مخکي وکړی نو داسي کول جائز نه دي ځکه دا داسي سوه لکه هغه چي وختي لمونځ تر خپل وخت مخکي اداء کړی، او تر وخت مخکي یې په دې وجه اداء کړی چي په حديث کي راغلي چي د وختي لماتحه وخت تر قضائي لماتحه وروسته دی او کوم لمونځ چي تر وخت مخکي وسي هغه صحیح نه دی، نو ځکه به په هغه صورت کي وختي لمونځ پر قضائي لمونځ مخکي کول صحیح نه وي چي په وخت کي گنجایش او پراخي وي.

په قضاء سوو لمونځونو کي د ترتیب حکم

وَلَوْ فَاتَتْهُ صَلَوَاتٌ او که له هغه څخه ډېر لمونځونه قضاء (نوت) سوه رَتَبَهَا إِلَى الْقَضَاءِ كَمَا وَجَّهَتْ فِي الْأَصْلِ نو په قضاء راوړلو کي دي یې په هغه ترتیب سره اداء کړي لکه څرنګه چي په اداء کي واجب سوي وه لَأَنَّ الْبُيْنَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ شُغِلَ عَنْ أَرْبَعِ صَلَوَاتٍ يَوْمَ الْخَنْدَقِ ځکه نبي کریم ﷺ د خنلق په ورځ له څلورو لمونځونو څخه مشغوله کړی سو فَقَضَاهُنَّ مَرَّتَيْنِ نو نبي ﷺ هغه څلورو لمونځونو په ترتیب سره اداء کړل ثُمَّ قَالَ: صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُوهُنَّ أَصَنَ بیا یې وفرمایل: تاسو داسي لمونځ کوئ لکه څرنګه چي تاسو ما پر لمونځ کولو وینئ إِلَّا أَنْ تَرَوُا الْقَوَائِدَ عَلَى سِتِّ صَلَوَاتٍ خو دا چي قضاء سوي لمونځونه تر شپږو زیات سي (نویا ترتیب ساقطیږي) لَأَنَّ الْقَوَائِدَ قَدْ كَثُرَتْ ځکه چي (په دې صورت کي) قضاء سوي لمونځونه ډېر سول فَيَسْقُطُ التَّرْتِيبُ لِمَا يَكُنُ الْقَوَائِدُ نَفْسَهَا نو په خپله به د قضاء سوو لمونځونو په مینځ کي ترتیب ساقطیږي كَمَا سَقَطَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْوُقُوتِ لکه څرنګه چي د قضاء سوو لو وختي لمونځونو په مینځ کي ترتیب ساقط سو وَحَدُّ الْكَثْرَةِ او د ډېرښت حد دا دی أَنْ تَصِيرَ الْقَوَائِدُ سِتًّا یخوږ وقت الصلوة

السَّادِسَةُ چي د شپږم لمآنځه دوخت د وتلو په وجه قضاء سوي لمونځونه شپږ سي وَهُوَ الْمَرَادُ بِالْمَنْدُورِ الْجَامِعِ
الصَّغِيرِ * او په جامع صغير کي چي کوم ذکر دي له هغه څخه هم دغه مراد دي وَهُوَ قَوْلُهُ او په جامع صغير کي د امام
 محمد رَحِمَهُ اللهُ دا قول دی إِنْ قَاتَلَهُ أَكْثَرُ مِنْ صَلَاةٍ يَوْمٍ وَكَلِمَةٍ او که له يو چا څخه د يوې ورځي او شپې تر لمونځونو
 زيات لمونځونه قضاء سي أَمَّا أَتَى الْقَوْلَ بِهَا نو د هغه لپاره هغه لمونځ کافي دی په کوم چي يې شروع کړې ده لَأَنَّهُ
إِذَا رَأَى عَلَى يَوْمٍ وَكَلِمَةٍ تَصِيرُ سِتًّا ځکه چي کله قضاء سوي لمونځونه پر يوې ورځي او شپې زيات سي نو شپږ گرځي
 وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللهُ او له امام محمد څخه (بل) روايت دای أَنَّهُ اُعْتَبِرَ دُخُولُ وَقْتِ السَّادِسَةِ چي هغه د شپږم لمآنځه
 دوخت د داخلېدلو اعتبار کړی دی وَالْأَوَّلُ هُوَ الصَّحِيحُ (لېکن) اول قول صحيح دی لِأَنَّ الْكَثْرَةَ بِالْأَوَّلِ فِي حَدِّ التَّكْرَارِ
 ځکه چي ډېر بڼت د تکرار په حد کي په داخلېدلو سره راځي وَذَلِكَ فِي الْأَوَّلِ او دا په اول قول کي دي.

اللفات: «شُؤْل» د فتح د باب ماضي مجهول صيغه ده: مشغوله کېدل، بوختېدل، «أَجْرًا» د افعال د باب ماضي
 صيغه ده: کافي کېدل، جائز کېدل.

توضیح: مسئله داده چي څرنگه ترتيب د وختي او قضائي لمونځونو په مینځ کي فرض دی، همدغه ډول په خپله د
 قضائي لمونځونو په مینځ کي فرض دی، نو که يو څو لمونځونه قضاء سول، د هغو قضاء به هم په هغه ترتيب سره
 راوړي په کوم ترتيب چي دا واجب سوي دي. (په دې شرط چي تر شپږو لمونځونو زيات نه سي، ځکه که تر شپږو
 لمونځونو زيات سي، نو بيا "يو څو لمونځونه" نه بلکي "ډېر لمونځونه" سول)

دليل: د نبي کریم ﷺ دا حديث دی: عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال: إن المشركين شغلوا رسول الله ﷺ عن أربع صلوات
 يوم الخندق حتى ذهب من الليل ما شاء الله فأمر بلالا فأذن ثم أقام فصل الظهر ثم أقام فصل العصر ثم أقام فصل المغرب ثم
 أقام فصل العشاء؛ ثم قال صلوا كما رأيتموني أصلي. له دې حديث څخه ثابته سوه چي په کوم ترتيب سره لمونځونه قضاء
 سوي وو، په هغه ترتيب سره نبي کریم ﷺ د هغو قضاء راوړه، او بيا يې حکم وکړی: صلوا كما رأيتموني أصلي (تاسو
 داسي لمونځ کوئ لکه څرنگه چي زه لمونځ کوم).

وحد الكثرة الخ فرمايي چي د قضائي لمونځونو د ډېر بڼت (کثرت) لپاره د شپږم لمآنځه دوخت وتل شرط دي، د شپږم
 لمآنځه دوخت داخلېدل معتبر نه دي، ځکه چي په دې سره په لمونځونو کي تکرار نه پيدا کېږي، او د کثرت لپاره
 تکرار ضروري دي، (يعني کله چي د شپږم لمآنځه وخت ووځي، نو بيا به مثلاً داسي وريل کېدای سي چي زما څخه د
 ما پښين دوه لمونځونه قضاء سوي دي او داسي نور).

وهو المراد بالذكور الخ او کوم چي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په جامع صغير کي بيان کړي دي يعني: که له يو سړي څخه تر
 يوې ورځي او شپې زيات لمونځونه قضاء سي، نو هغه چي د هر لمآنځه قضاء څخه شروع کوي، کافي دي، له دې څخه
 همدغه مرا دي چي کله قضائي لمونځونه شپږو ته ورسېږي، يا تر شپږو زيات سي، نو بيا په هغو کي ترتيب

• القول الرابع: قول الشيخين أى خروج الوقت السادسة و عند محمد رَحِمَهُ اللهُ المعتر دخول وقت السادسة، و قال العلامة علاء الدين المحصني رَحِمَهُ اللهُ
 لدخولها فى حد التكرار المقضى للحرج بخروج وقت السادسة على الأصح رد المحتار ج: ١، ص: ٥٢٩. [القول الرابع ج: ١، ص: ١١٨]

ساقطیږي، خو له امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَعْخُهُ یو روایت دارانقل سوی دی چي کله د شپږم قضائي لمونځ وخت داخل سي نو ترتیب ساقطیږي. لېکن د اول قول په مقابله کي ددې قول هیڅ ارزښت نسته، او اول قول صحیح دی، دلیل یې دادي چي د کثرت (دېرښت) لفظ هغه وخت صادقېږي چي کله په لمونځونو کي تکرار شروع سي، او تکرار هغه وخت راځي چي کله د شپږم لمونځ وخت ووځي، ځکه چي کله د شپږم لمونځ وخت ووځي، نو د قضائي لمونځونو تکرار شروع سي.

لوی مخنښ عَلَيْهِ السَّلَام دي پر صاحب د عنايې رحم وکړي، هغوی پر دې موقع یوه بله خبره هم لېکلي ده او د پاملرني وړه ده چي د قضائي لمونځونو دېرښت او مکرروالی د اغما (بې هوښه کېدلو) پر مسئله باندي هم قیاسېدلای سي، ځکه چي د بې هوښي د حالت هم دغه حکم دی چي که له یو سري څخه تر یوې ورځي او شپې زیات لمونځونه قضاء سي، نو پر هغه ددې لمونځونو قضاء واجب نه ده، ځکه چي ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تر یوې ورځي او شپې زیات بې هوښه وو، لېکن کله چي په هوښ کي راغلی نو د قضاء سوو لمونځونو قضاء یې نه راوړه، ددې په خلاف حضرت علي او حضرت عمار یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تر یوې ورځي او شپې کم بې هوښه ول، نو تر جوړېدلو وروسته دې حضراتو د قضائي لمونځونو قضاء راوړه، له دې څخه هم دا خبره څرگندیږي چي د کثرت حد ته د رسېدلو لپاره د وخت تېرېدل ضروري دي. (عنايه ج: ۱، ص: ۵۱۰)

که تر شپږو لمونځونو زیات لمونځونه قضاء سي نو د راکړ ځولو صحیح طریقه .

وَلَوْ اجْتَمَعَتِ الْفَوَائِتُ الْقَدِيمَةُ وَالْحَدِيثَةُ أَوْ كُنَا نَوِيٍّ أَوْ زَاهٍ قَضَاءُ سَوِيٍّ لِمَوْنُحُونَهُ سِرَّهُ جَمْعُ سَوَلٍ قَبْلَ تَجَوُّزِ الْوَقْتِ مَعَ تَذَكُّرِ الْحَدِيثِ نَوِيٍّ أَوْ زَاهٍ قَوْلُ دَا دِي چي د نوي لمونځ د یادېدلو په وخت کي هم وختي لمونځ جائز دی لیکل شوي **الْفَوَائِتُ** ځکه چي قضاء سوي لمونځونه دېر دي **وَقَبْلَ لَا تَجَوُّزُ** او دویم قول دا دی چي جائز نه دی **وَيُجْزَلُ الْبَاطِلُ** کَانَ لَمْ يَكُنْ او تېر سوي لمونځونه به د نه کېدلو په ډول گڼل کیږي (یعني قضاء سوي لمونځونه داسي وگڼه چي گډسره قضاء سوي نه دي) **رَجَزَالَهُ عَنِ الشَّهَادَةِ** چي دستوالي په وجه دده غندنه (رتنه) وسي.

اللفات: «قدیمه» پخواني، «حدیثه» نوي، «زاهر» د غلطی احساس ورکول، غندنه، رتنه، «فوائت» سستي کول، قصور.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي مثلاً له یو سري څخه د یوې میاشتي لمونځونه قضاء سوه، او د هغو قضاء راوړل یې شروع کړه، خو د هغو تر پوره کولو مخکي بیا له هغه څخه څو لمونځ قضاء سول، لېکن دا څو لمونځونه له شپږو څخه کم وه نو اول قضاء سوو لمونځونو ته قدیمه او د وروستي قضاء سوو لمونځونو ته جدید وبل کیږي، نو اوس که ددې سري دا تر شپږو کم قضائي لمونځونه یعني جدید قضائي لمونځونه په یاد وه او وختي لمونځ یې کوی، نو د ده لپاره د وختي لمونځ اجازه سته، که نسته؟ په دې باره کي د مسائلو اختلاف دی، د بعضي مسائلو رایه دا ده چي د جدید فوائتو (قضائي لمونځونو) د یاد په وخت کي هم ددې سري لپاره وختي لمونځ جائز دی، ځکه که څه هم دا فوائت تر شپږو کم دي، خو د قدیمه فوائتو سره چي یو ځای سي نو تر شپږو زیاتېږي، او په حد د تکرار کي داخلېږي، نو کله چي د تکرار په حد کي داخل سول نو د دېروالي په وجه د فوائتو او وختي لمونځونو په مینځ کي ترتیب ساقط سو، او د فوائتو د یاد په وخت کي به هم وختي لمونځ جائز وي.

په دې سلسله کې د بعضي متأخريو مشاخرواړه دا ده چې د جديده فوائتو د ياد په وخت کې وختي لمونځ کول جائز نه دي، ځکه چې د جديده فوائتو شمېر له شپږو څخه کم دی، او د وخت تنگوالی او هېره هم نسته، نو ځکه په دې صورت کې دې لمونځ گزاره اول فاتحه (قضائي) لمونځ وکړي، بيا دې وختي لمونځ وکړي، پاته سوه قديمه قضائي لمونځونه نو شريعت دده په حق کې هغه لمونځونه معلوم (نيستي) گرځولي دي، گوآکي پخواني فوائت دده پر نښه د سره سته نه، د دې لپاره چې ده ته عبرت حاصل سي او د انصاحت تر لاسه کړي چې داينده لپاره يو لمونځ ځني قضاء نه سي، او بيا د وختي لماتحه د پرېښوولو او د قضائي لمونځ د کولو نوبت را نه سي، لېکن صاحب د عنايه او علامه ابن الهمام دلته اول قول معتبر او معتمد گرځولی دی او پر هغه فتوی هم ده.

که په قضاء راوړلو سره قضاء سوي لمونځونه تر شپږو کم سي نو څه حکم دی؟

وَلَوْ قَطَعَ بَعْضُ الْفَوَائِتِ او که لمونځ گزاره بعضي قضاء سوي لمونځونه راوگرځوله حَتَّى قُلَّ مَا يَلِيقُ تر دې چې پاته لمونځونه (تر شپږو) کم سول عَادَ التَّكْبِيرَ حَتَّى الْهَيْضِ * نو د بعضو حضراتو په نېز ترتيب (بیرته) راگرځي وَهُوَ الْأَفْهَرُ او همدا قول زيات ظاهر دی فَأَنَّهُ رُوِيَ عَنْ مُحَمَّدٍ بْنِ ځکه چې له امام محمد رحمه الله څخه د هغه سړي په باره کې روايت دی تَرَكَ صَلَاةَ يَوْمٍ وَكَلِمَةً چې هغه د يوې ورځې او شپې لمونځونه پرې ايښي وي وَيَجْعَلُ يَقْطَعُ مِنَ الْقَدَمِ كُلَّ وَجْهٍ فَائِثَةٍ او د راروانې ورځې (له سهار) څخه د هر وختي لماتحه سره يو قضاء سوي لمونځ اداء کوي فَالْفَوَائِتُ جَائِزَةٌ عَلَى كُلِّ حَالٍ نو د قضاء سوو لمونځونو اداء کېدل خو په هر حال کې جائز دي وَالْوُقُوتَاتُ فَاسِدَةٌ إِنْ قَدَّمَهَا لېکن وختي لمونځونه فاسد دي که يې تر قضاء سوو لمونځونو مخکې کړي وه لِدُخُولِ الْفَوَائِتِ فِي حَدِّ الْقِلَّةِ ځکه چې قضاء سوي لمونځونه د قلت (کمښت) په حد کې داخل سول إِنْ أَخْرَجَهَا فَكَذَلِكَ او که يې وختي لمونځونه وروسته کړه نو همدغه حکم دی (يعني هم وختي لمونځونه فاسد دي) إِلَّا الْعِشَاءَ الْأَخِيرَةَ ما سواله آخري ماخوستن څخه (يعني د ماخوستن لمونځ نه فلسديري) لَأَنَّهُ لَا فَائِثَةَ عَلَيْهِ فِي ظَنِّهِ حَالٌ أَذَاهَا ځکه چې د ماخوستن د لماتحه د اداء کولو پر موقع دده په گومان کې پر ده هېڅ قضاء يې لمونځ نسته.

اللفات: ﴿عَدَ﴾ سبا، راروانه ورځ.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که د يو سړي پر غاړه ډېر لمونځونه وه، او هغه هره ورځ دوه دوه، درې درې لمونځونه راوگرځول، تر دې چې زياتره قضائي لمونځونه يې راوگرځول، او پر غاړه يې قضائي لمونځونه تر شپږو کم پاته سوه، نو آيا اوس به هم قضائي لمونځونه تر وختي لمونځونو مخکې کوي، يا که د قضائي لمونځونو د ياد په وخت کې هم د ده لپاره د وختي لماتحه اجازه سته؟ نو په دې سلسله کې له امام محمد رحمه الله څخه دوه روايتونه دي: (۱) اول روايت دا دی چې اوس پر دې سړي ترتيب واجب سو، لېذا دده لپاره وختي لمونځ پر قضائي لمونځ مخته کول صحيح نه دي، بلکې اول دي قضائي لمونځ کوي او بيا دې وختي لمونځ کوي، او دويم روايت دا دی چې اوس هم د دې سړي لپاره

• القول الرابع: هر دم عود الترتيب کما قال الشيخ احمد الطحطاوى رحمه الله: ولم بعد الترتيب بين الفوائت التي كانت كثرة بعد دواهي الفيلة بغضاض بعضها لأن

السلطان لا يعود من لمسح فروايتيه، وعليه الفتوى، و ترجم عود الترتيب ترجمه بلا ترجمه. حاشية الطحطاوى ص: ۲۴۱. [قول الرابع، ج: ۱، ص: ۱۲۰]

وختي لمونځ تر قضائي لماتځه مخکې کول صحيح دي، او د شمس الاثمه سرخسي، قاضي خان او د صاحب د محيط او د عنايې والا ټولو همدغه رايه او پر همدغه فتوی ده.

دليل: ددې قول دليل دادی چي کله د قضائي لمونځونو د ډېرښت په وجه يو وار دده له ذمې څخه ترتيب ساقط سو، نو تر کومه وخته چي دا قضائي لمونځونه په بشپړه توگه پوره سوي نه وي، تر هغه وخته ترتيب نه راگرځي.

لېکن د علامه مرغيناني رحمه الله په نېز اول روايت زيات ظاهر دی، او صاحب د عنايې رحمه الله وايي چي اول روايت هم درايه ظاهر دی، او هم روايت، درايه خو ځکه چي د ترتيب د ساقط کېدلو علت د قضائي لمونځونو ډېرښت وو، ځکه چي ډېرښت مفضی إلى الحرج دی يعني د تکليف سبب دی، او حرج او تکليف په شريعت کي ليري سوي دي، لېکن کله چي علت ختم سو او د قضائي لمونځونو شمېر له ډېرښت څخه د کمښت حد ته را ورسېدی، نو ترتيب به بيرته راگرځي، ځکه چي د علت په ختمېدلو سره معلول او حکم هم ختمېږي.

او روايت ځکه ظاهر دی چي له امام محمد رحمه الله څخه د هغه سړي په باره کي روايت دی چي له هغه څخه د يوې ورځي او شپې لمونځونه قضاء سوي وي، د مثال په توگه د سهار له لماتځه څخه واخله د ماخوستن تر لماتځه پوري ځني قضاء سوي وي، او بيا را روانه ورځ د هر وختي لماتځه سره يو قضاء سوي لمونځ راگرځوي، مثلاً د سهار د لماتځه سره د تيري ورځي د سهار د لماتځه قضاء راوړي، او د ماښين د لماتځه سره د تيري ورځي د ماښين قضاء راوړي او داسي نور. نو په دې صورت کي خو قضائي لمونځونه په هر حال کي جائز دي، هغه که يې پر وختي لمونځونو مخکې کړي وي يا يې وروسته کړي وي، خو دومره فرق ضرور سته چي د قضائي لمونځونو د مخکي والي په صورت کي وختي لمونځونه ټوله يعني د سهار څخه تر ماخوستنه پوري فاسديږي، ځکه چي قضائي لمونځونه تر شپږو کم دي، او د کمښت په حد کي داخل دي، نو دوی او وختي لمونځونو په مينځ کي ترتيب ضروري دي او پر وختي لمونځونو د دوی مخکي کول ضروري دي، لېکن کله چي يې تر قضائي لماتځه مخکې مثلاً د سهار تر قضائي لماتځه مخکې يې اول وختي لمونځ وکړی نو وختي لمونځ فاسد سو. او په دې توگه د قضائي لمونځونو شمېر شپږ سوه، لېکن کله چي ده اول د تيري ورځي د سهار د لماتځه قضاء راوړه، نو څرنگه چي دا قضاء صحيح ده، نو اوس د ده پر ذمه صرف پنځه قضائي لمونځونه پاته سوه، او دا سړی بيرته صاحب د ترتيب سو، اوس د ماښين په وخت کي دده لپاره حکم دادی چي اول دي قضائي لمونځ وکړي او بيا دي وختي لمونځ وکړي، لېکن که ده له جهل څخه کار واخيستی او د قضائي لماتځه د ياد په وخت کي يې هم د ماښين وختي لمونځ وکړی نو دا لمونځ يې هم فاسديږي او د قضائي لمونځونو شمېر يې شپږ کيږي، او کله چي وروسته هغه د قضائي لمونځ قضاء راوړه، نو څرنگه چي قضاء راوړل صحيح دي، نو له شپږو څخه بيا د تيري ورځي د ماښين لمونځ وځي او د قضائي لمونځونو شمېر يو وار بيا پنځه کيږي، او دا سړی صاحب د ترتيب پاته کيږي، او کله چي هم دی وختي لمونځ مخکې کوي، تر هغه وخته فساد پر جاري کيږي، نو ځکه موږ مطلق دا وويل چي ددې سړي لپاره وختي لمونځونه پر قضائي لمونځونو مخکې کول صحيح نه دي.

وإن آخرها فكذاك الخ ددې حاصل دادی چي په ذکر سوې مسئله کي لمونځ گزاره د هر اړخ څخه راگير دی، ځکه چي وختي لمونځونه پر قضائي لمونځونو مخکې کول خو د ده لپاره صحيح نه دي، همدارنگه د وختي لمونځونو په وروسته کولو کي هم هيڅ چاره نسته، او په دې صورت کي هم دده لپاره د خلاصون لاره نسته، بلکي څرنگه چي د وختي لمونځونو د مخکي والي په صورت کي وختي لمونځونه فاسديږي، همدارنگه د وختي لمونځونو د وروسته والي په صورت کي هم هغه فاسديږي، ځکه که ددې سړي مثلاً را روانه ورځ اول د سهار قضاء راوړه او بيا يې د سهار وختي لمونځ وکړی نو قضاء يې صحيح ده، خو وختي لمونځ يې فاسد دی، ځکه چي دا سړی صاحب د ترتيب دی نو تر اوسه

پر ده څلور لمونځونه پاته دي، همدغه حال د ماښين، مازيگر او نورو هم دی، لېکن که هغه ته د دې مسئلو علم نه وو، نو د هغه په حق کې د ماخوستن وختي او قضائي دواړه لمونځونه صحيح دي، د قضائي په صحت کې خو هيڅ خبره نسته، او د وختي د صحيح والي علت دا دی چې د ماخوستن د وختي لمانځه اداء کولو په وخت کې هغه سړی دا گڼي چې پر ما هيڅ قضائي لمونځ نسته، نو څرنگه چې د قضائي لمونځ د هم بدللو په وخت کې د وختي لمونځ کول جائز دي، همدارنگه په دې صورت کې هم د دې سړي لپاره د ماخوستن وختي لمونځ جائز دی، لېکن ښکاره دي وي چې دا حکم هغه وخت دی چې کله دا سړی نا خبره وي، لېکن که ده ته د ترتيب د وجوب علم وو، نو بيا دده په حق کې د ماخوستن وختي لمونځ هم جائز نه دی، بلکې فاسد دی.

د قضائي لمانځه د ياداشت په وخت کې وختي لمونځ کول

وَمَنْ صَلَّى النُّصْرَ او چا چې د مازيگر (لمونځ) وکړی وَهُوَ ذَا كَرِهٍ أَوْ لَمْ يُصَلِّ الْعَهْرَ په داسې حال کې چې دا يې په يادوه چې د ماښين لمونځ يې نه دي کړی فَلَيْ فَاسِدٌ نو دا د مازيگر (لمونځ) فاسد دی إِلَّا إِذَا كَانَ فِي آخِرِ الْوَقْتِ خو که دا يادېدل د مازيگر په آخري وخت کې وه (نو د مازيگر لمونځ فاسد نه دی) وَهِيَ مَسْأَلَةُ التَّرْتِيبِ او دا مسئله د ترتيب ده وَإِذَا فَسَدَتِ الْفَرَضِيَّةُ او کله چې فرضيت فاسد سو لَا يَتَكَلَّفُ أَصْلُ الصَّلَاةِ جَدُّ أَنْ حَقِيقَةً وَأَنْ يُصَفَّ رَجْعَتُهَا الله نو د شيخينو رَجْعَتُهَا الله په نېز اصل لمونځ نه فاسدېږي وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ رَجْعَةُ اللَّهِ يُتَلَّ او د امام محمد رَجْعَةُ الله په نېز باطلېږي لَأَنَّ الشَّخْرِيَّةَ عَقْدَتْ لِلْفَرْضِ ځکه چې تحریمه د فرضو لپاره ترل سوې ده وَإِذَا بَطَلَتِ الْفَرَضِيَّةُ بَطَلَتِ الشَّخْرِيَّةُ أَصْلًا نو کله چې فرضيت باطل سو نو اصل تحریمه به هم باطلېږي وَلَهُنَا: أَنَّهَا عَقْدَتْ لِأَصْلِ الصَّلَاةِ بِوَصْفِ الْفَرَضِيَّةِ او د شيخينو رَجْعَتُهَا دليل دا دی: چې تحریمه د فرضيت په وصف سره د اصل لمانځه لپاره ترل سوې ده فَلَمْ يَكُنْ مِنْ فَرْوَرَةٍ يَطْلَانُ الرُّصْفُ بَطْلَانُ الْأَصْلِ نو د ووصف باطلېدلو په وجه به اصل نه باطلېږي.

اللفات: ﴿مُحْكَمٌ﴾ د نصر د باب ماضي مجهوله صيغه ده: منعقد کول، ترل.

تشرېح: مسئله: داده که يو سړی د مازيگر لمونځ کوی او دا يې په يادوه چې تراوسه يې د ماښين لمونځ نه دي کړی نو د مازيگر لمونځ يې فاسدېږي، ځکه چې ده ترتيب پرېښوی، حال دا چې پر ده ترتيب فرض دی، هو! که د مازيگر لمونځ يې د مازيگر په آخري وخت کې کوی، او دا يې په يادوه چې د ماښين لمونځ يې نه دي کړی نو د مازيگر لمونځ يې صحيح دی، ځکه چې د وخت تنگېدل ترتيب ساقطوي.

وَإِذَا فَسَدَتِ الْخِ پاته سوه دا خبره چې (په اول صورت کې) د ترتيب په فوت کېدلو سره چې کله فرضيت باطل سو (يعني د مازيگر لمونځ باطل سو)، نو اصل لمونځ هم باطلېږي، که نه؟ (يعني اصل لمونځ چې څلور رکعت دي هغه نفل پاته کېږي او که نفل هم نه پاته کېږي بلکې بالکل فاسدېږي؟) نو په دې باره کې اختلاف دی، شيخين رَجْعَتُهَا الله فرمايي چې اصل لمونځ نه باطلېږي، يعني د ترتيب د نيستوالي په وجه که څه هم فرض باطل سو، لېکن نفل پاته کېږي.

لنډه دا چې د مازيگر لمونځ به د فرضو اداء نه شمارل کيږي بلکې د نفلو اداء به شمارل کيږي، او امام محمد رحمه الله فرمايي چې د فرضيت په باطلېدلو سره اصل لمونځ هم باطليږي، يعني د مازيگر دا لمونځ نه فرض شمارل کيږي او نه نفل، ثمره اختلاف په دې صورت کې ښکاره کيږي چې که يو سړي د مازيگر لمونځ په داسې حال کې شروع کړي چې وخت پراخه وو او د ماښين قضائي لمونځ يې په ياد وو، بيا دې سړي په لمانځه کې قهقهه وکړه، نو د شيعينو په نېز دده اودس ماتيږي، ځکه چې د شيعينو په نېز اصل لمونځ پاته دی، او د لمانځه په حالت کې قهقهه خدا کول اودس ماتوي، نو ځکه د دوی په نېز اودس ماتيږي، او د امام محمد رحمه الله په نېز يې اودس نه ماتيږي، ځکه چې د امام محمد رحمه الله په نېز اصل لمونځ باطل سو، نو دده په نېز دا قهقهه خدا د لمانځه په حالت کې نه ده، او له لمانځه څخه دېدایي قهقهه خدا اودس نه ماتوي، نو ځکه په دې صورت کې قهقهه خدا اودس نه ماتوي.

د امام محمد دليل: په پورتني مسئله کې د امام محمد رحمه الله دليل دا دی چې تحریمه د مازيگر د لمانځه لپاره منعقد سوې ده، او هر هغه شی چې د هغه لپاره تحریمه منعقد سي، کله چې هغه باطل سي نو تحریمه هم باطليږي، ځکه چې تحریمه د دې شي د حاصلولو ذریعې ده، نو کله چې مقصود باطل سو نو د هغه وسيله او ذریعې هم باطله سوه، او کله چې تحریمه باطله سوه نو اصل (مطلق) لمونځ هم باطل سو، او کله چې اصل لمونځ باطل سو نو نه فرض اداء کيږي او نه نفل.

د شيعينو دليل: دا دی چې تحریمه د مطلق (اصل) لمانځه لپاره نه ده منعقد سوې چې د دې په باطلوالي سره دي اصل لمونځ هم باطل سي، بلکې د تحریمې انعقاد په وصف فرضيت سره د لمانځه اداء کولو لپاره سوی دی او فله صرف وصف فرضيت باطل سوی دی، نو په دې سره پر اصل لمانځه هيڅ اثر نه لوبږي ځکه چې د وصف بطلان د اصل بطلان ته لازم نه دی، نو په ذکر سوې مسئله کې صرف د دې سړي فرض لمونځ باطليږي، نفل او تطوع به دده په حق کې پاته وي.

صاحب د فتح القدیر د دې مسئلې يو بل مثال داسې بيان کړی دی چې که پر يو سړي د قسم کفره واجب وي، او د مسکيني (فريستوب) په وجه دا سړي پر اطعام او کسوة باندي قنوت نه لري، او روژې شروع کړي، او له دوو، درو روژو څخه وروسته مالداره سي، نو اوس دده لپاره په اطعام او کسوة سره کفار ورکول ضروري دي، لېکن کومي روژې چې يې نيولي دي هغه نه دي باطلې سوي، بلکې د هغو د کفارت وصف يعني د کفارې لپاره يې اداء کېدل باطل سوه، او اصل روژې به يې نفل شمارل کيږي، همدارنگه په پورتني مسئله کې به هم د لمونځ گزاره د فرضيت وصف باطل وي، او اصل لمونځ به يې باطل نه وي، بلکې په نفل سره به بلليږي.

واجم قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د شيعينو رحمه الله دی يعني اصل لمونځ فاسد نه دی بلکې نفل شمارل کيږي. اخذ

الراجح ج ۱، ص ۱۱۲، ۱۱۳

د مازيگر لمونځ د موقوف فساد په توګه فاسدېدل (او د دې مطلب)

ثُمَّ الْعَمْرُ يَكُونُ فَسَادًا مَوْثُوقًا بَيَّا (د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز) د مازيگر لمونځ د موقوف فساد په توګه فاسديږي
 حَتَّى تَوَصَّلَ بِكَ صَلَواتِ تَرَدِّيْ كِه يې شپږ لمونځونه وکړل وَلَمْ يُعِدِ الظُّهْرَ او د ماښين لمونځ يې نه راولګرځوي
 اَلْقَلْبَ اَلْكُلَّ جَائِزًا نو ټوله لمونځونه جائز ګرځي وَهَذَا عِنْدَ اَبْنِ حَنِيفَةَ رحمه الله او دا حکم د امام ابو حنيفه رحمه الله
 په نېز دی وَعِنْدَهُمَا يَكُونُ فَسَادًا بَيَّا او د صاحبينو رحمه الله په نېز د مازيگر لمونځ يقيني فاسديږي (نه د موقوف

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في رد المحتار ج ۱، ص ۵۳۰. [القول الرابع، ج ۱، ص ۱۱۳]

فساد په توګه) لَا جَوَازَ لَهُ بِحَالٍ او په هيڅ صورت کې هم نه جائز کېږي وَكَذَلِكَ عَرِفَ ذَلِكَ فِي مَوْضِعِهِ او دا خبره پر خپل ځای معلومه شوې ده.

اللفاظ: «موقوف» پريوبل شي ولاړ، پريوبل شي منحصر، «يائي» يقيني، حتمي، پوخ.

تشرېح: په مخکني عبارت کې ويل سوي وو چې که يو چا د مازيګر لمونځ کوي، او دا يې په ياد وه چې د ماپښين لمونځ يې تراوسه نه دي کړی، نو د ترتيب د فوت کېدلو په وجه دده د مازيګر لمونځ فاسد دی، لېکن په دې کې اختلاف دی چې د مازيګر دا لمونځ په موقوف فساد سره فاسد دی او که په حتمي او يقيني فساد سره فاسد دی؟ نو دامام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا لمونځ په فساد موقوف سره فاسد دی، تر دې که شپږ لمونځونه وکړي، يعني له دغه مازيګره څخه تر را روان مازيګره پورې، او د ماپښين قضائي لمونځ نه را وگرځوي، نو دا ټوله لمونځونه يې جائز دي.

د امام صاحب د دليل: دا دی چې د مازيګر او د را روانو پنځو لمونځونو د فساد علت د ترتيب واجب کېدل دي، يعني د مازيګر، ماښام، ماخوستن، سهار او ماپښين لمونځونه يې ځکه فاسد دي چې ده تر اوسه د تيري ورځې د ماپښين لمونځ نه دي را گرځولی، حال دا چې د ترتيب تقاضا دا وه چې د تيري ورځې د ماپښين لمونځ يې را گرځولی وای، لېکن کله چې ده د را رواني ورځې د مازيګر لمونځ هم وکړی نو اوس ګوياد تيري ورځې د ماپښين له لماتځه څخه شپږ لمونځونه فاسد سول، او شپږ لمونځونه کثير (ډېر) دي، او مخکي ذکر سول چې د قضائي لمونځونو په ډېرست سره ترتيب ساقطېږي، نو کله چې دې سړي د را رواني ورځې د مازيګر لمونځ اداء کړی نو د قضائي لمونځونو د ډېرست په وجه سره ترتيب ساقط سو، او کله چې ترتيب ساقط سو نو ټوله لمونځونه يې جائز سوه.

صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي چې د مازيګر لمونځ حتماً او قطعاً فاسديږي (يعني فساد يې حتمي او يقيني دی)، يعني په هيڅ حال کې هم جائز نه دی، د دې صورت دا دی چې مثلاً يو سړي د ماپښين لمونځ نه وکړی، بيا د ماپښين تر لماتځه وروسته پنځه لمونځونه په خپل خپل وخت کې وکړه نو د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز پنځه سره فاسد دي.

د صاحبينو دليل: دا دی چې د ترتيب د ساقطېدلو علت د قضائي لمونځونو کثرت (ډېرست) دی او قاعده دا ده چې حکم تر علت وروسته وي، نو د ترتيب د ساقطېدلو حکم به هغه وخت وي چې کله قضائي لمونځونه کثير (شپږ) سي، نو که د قضائي لماتځه يعني د ماپښين له لماتځه څخه بغير پنځه لمونځونه په خپل خپل وخت کې وکړي نو پنځه سره لمونځونه به يې په قطعي او يقيني توګه سره فاسد وي، ځکه چې د ترتيب د ساقطېدلو علت نه سو پيدا.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجع قول د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دی، قال الاستاذ المفتي غلام قادر النعماني: ثبت ترجيح قول الامام رَحْمَةُ اللهِ على ترتيب أصول الإفتاء التي ذكر العلامة ابن عابدين رَحْمَةُ اللهِ في "شرح عقود رسل المفتي" الاستحسان مقدم على القياس، وقول الامام رَحْمَةُ اللهِ هو الاستحسان، (وقول صاحبين رَحْمَتُ اللهِ القياس). (القول الراجع ج ۱، ص ۱۲۲)

له وترو څخه بغير د سهار د لماتځه حکم

وَكُلُّ مَسْأَلَةِ الْقَهْرِ اَوْ كِهْ يَوْسَرِي د سهار لمونځ وکړي وَهُوَ ذَا كِهْ اَكْرَهُ لَمْ يَتَزَيَّرْ په داسې حال کې چې د هغه په ياد وه چې وتر يې نه دي کړي قُلْ قَائِدًا عِنْدَ اَنْ حَنِيفَةً رَحْمَةُ اللهِ نو دامام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز د هغه د سهار لمونځ فاسد سو

خِلَافًا لَهُمَا د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله اَخْتِلَافٌ دى هَذَا بِنَاءً عَلَى اَوْ حَاكِمٍ پَر دى اَصْل مَبْنِي دى اَنْ الْوُثْرَ اَجِبَةً عِنْدَهُ سَلَّةٌ عِنْدَهُمَا چي د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز و تر واجب دي (او) د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله په نېز سنت دي وَلَا تَرْتِيبَ فَيَا بَيْنَ الْقَرَّائِيْنِ وَالشَّيْخِ اَوْ د فَرَضٍ اَوْ سَتَوٍ په مِينَخ كني ترتيب واجب نه دى وَعَلَى هَذَا اِذَا صَلَّى الْعِشَاءَ لَوْ هُم پَر دى بِنَاء كِه يوسري د مَاخُوسْتَن لَمُونَخ و كړى ثُمَّ تَرَوَا وَصَلَّ السُّنَّةَ وَالْوُثْرَ بِيَا يې اودس و كړى او سنت او وتر يې و كړل ثُمَّ تَبَيَّنَ اَنَّهُ صَلَّى الْعِشَاءَ بِغَيْرِ طَهَارَةٍ بِيَا ورته معلومه سوه چي د مَاخُوسْتَن لَمُونَخ يې يې اودسه كړى وو فَعِنْدَهُ * يُعِينِدُ الْعِشَاءَ وَالشُّنَّ نُو د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز به د مَاخُوسْتَن فَرَضٍ اَوْ سَتَوٍ رَاكْعُو حَي دُونَ الْوُثْرِ وتر به نه رَاكْعُو ي لَأَنْ الْوُثْرَ فَرَضٌ عَلَى حَدِّهِ عِنْدَهُ مُحْكَمٌ چي د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز و تر جلا (لو مستقل) فرض دي وَعِنْدَهُمَا يُعِينِدُ الْوُثْرَ اَيْضًا او د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله په نېز به و تر هم رَاكْعُو لِكُنْزِهِ تَتَمَّا لِلْعِشَاءِ مُحْكَمٌ چي و تر د مَاخُوسْتَن تابع دي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى كه يوسري د سهار لمونځ كوى، حال دا چي د و ترو لمونځ يې تر اوسه كړى نه وو، او د و ترو لمونځ يې په ياد هم وو چي تر اوسه يې نه كړى دي، نو په دې صورت كي د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز د سهار لمونځ فاسد دى، او د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله په نېز فاسد نه دى، د امام صاحب او صَاحِبِيْنَ په مِينَخ كي دا اختلاف پَر دې خبره مبني دي چي د امام صاحب په نېز د و ترو لمونځ واجب دى، او د صَاحِبِيْنَ په نېز سنت دى، او دا خبره تسليم سوي ده چي ترتيب فقط د فرضي لمونځونو په مِينَخ كي واجب دى، او واجب لمونځ هم د فرضو په درجه كي دى، لېكن د ستو او نفلو په مِينَخ كي واجب نه دى، نو څرنگه چي د امام صاحب په نېز و تر واجب دي، نو ځكه به د و ترو لو د سهار په لماتځه كي ترتيب واجب وي، او څرنگه چي دې سري د ترتيب رعايت كړى نه دي، نو ځكه به يې د سهار لمونځ فاسد وي، او د صَاحِبِيْنَ په نېز و تر د مَاخُوسْتَن له لماتځه څخه دي (او سنت دي) نو ځكه به د سهار د لماتځه لو د و ترو په مِينَخ كي ترتيب واجب نه وي.

د على هذا المذهب او دا مسئله هم پر دغه اصول مبني ده چي د امام صاحب په نېز و تر واجب دي او د صَاحِبِيْنَ په نېز سنت دي. د مسئلې حاصل دا دى چي كه يوسري د مَاخُوسْتَن لَمُونَخ و كړى بِيَا يې اودس و كړى، او تر اودس كولو وروسته يې سنت او وتر هم لاء كړه او بيا ورته معلومه سوه چي هغه د مَاخُوسْتَن لَمُونَخ يې اودسه كړى دى، نو اوس د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز پَر دې سري د مَاخُوسْتَن د لماتځه او ستو رَاكْعُول واجب دي، او د و ترو رَاكْعُول پَر واجب نه دي، ځكه كه څه هم د ستو په ډول و تر هم د مَاخُوسْتَن د لماتځه تابع دي، لېكن څرنگه چي و تر ځانته او مستقل واجب دي، نو ځكه سنت خو به رَاكْعُول كيږي، لېكن و تر به نه رَاكْعُول كيږي، د دې په خلاف د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله په نېز چي څرنگه د ستو رَاكْعُول ضروري دي، هملارنگه د و ترو رَاكْعُول هم ضروري دي، ځكه څرنگه چي د مَاخُوسْتَن سنت د مَاخُوسْتَن د لماتځه تابع دي، هملارنگه د و ترو لمونځ هم د دوى په نېز سنت دى، او د مَاخُوسْتَن د لماتځه تابع دى، نو څرنگه چي د ستو رَاكْعُول ضروري دي، هملارنگه د و ترو رَاكْعُول هم ضروري دي.

واجمع قول: د پورتنې عبارت په دواړو مسئلو كي راجع قول د امام صاحب رَجْعَةُ الله دى، دا ولي مسئلې په بلره كي مفتي غلام قلندر نعماني وايي: والتوب على قول الامام رحمه الله، كما في النهاية والكنز والوقاية وغيرها القول الرابع ج ۱، ص ۱۱۲، ۱۱۳، لو په آخر كي وايي: الرابع في كلتا المسئلتين قول الامام لأن الوتر واجب على الصحيح عند الاختلاف.... القول الرابع ج ۱، ص ۱۱۲، والله أعلم بالصواب

* القول الرابع: قول ابي حنيفة رَجْعَةُ الله لا يبعد الوتر، كذا في رد المحتار ج ۱، ص ۵۳۸. [القول الرابع، ج ۱، ص ۱۲۴]

بَابُ سُجُودِ السَّهْوِ

(دا) باب د سهوي د سجده (په بيان كي) دي

تشریح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د اداء او قضاء احکام بیان کړل، اوس له دې ځايه د هغه شي احکام او مسائل بيانوي چي هغه په اداء يا قضاء کي د واقع کېدونکي نقصان او خطاء تلافی کوي، يعني د سجده سهو احکام او مسائل بيانوي؛ او څرنګه چي په لمانځه کي د سهوي په وجه دوې سجده واجبېري، نو په عنوان کي چي کوم عبارت ذکر سو، هغه د اضافه السبب إلى السبب له قبيلې څخه دی.

د دوو سجده حکمت: حکيم الامت اشرف علي تهانوي رحمه الله فرمايي چي د سهوي د دوو سجده حکمت دا دی چي په اوله سجده کي نفس ته په دې خبره تنبيه ورکول دي چي زه له دې خاوري څخه پيدا سوی یم او درېمه سجده پر دې خبره دلالت کوي چي دغه خاورو ته به بیرته ورځم.

د سجده سهوي د وجوب وخت او د اداء کولو طريقه

يَسْجُدُ لِلَّهِ فِي الرِّكَعَاتِ وَالْقُصَصِ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ السَّلَامِ لِمَنْخُ كُنْكَي بِهِ (په لمانځه کي د سهوي په وجه) دزياتوب او كمښت په صورت کي تر سلام وروسته د سهوي لپاره دوې سجده کوي ثُمَّ يَسْجُدُ ثُمَّ يُسَلِّمُ بَيَا بَه تَشَهُدِ وَايِي بِيَا بَه سلام مگر ځوي وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ يَسْجُدُ قَبْلَ السَّلَامِ او دامام شافعي رحمه الله په نيز به تر سلام مخکي سجده کوي لِيَا رُوي ځکه روايت سوی دی أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سَجَدَ لِلَّهِ قَبْلَ السَّلَامِ چي نبي کریم ﷺ تر سلام مخکي سجده سهو وکړه وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل د نبي ﷺ (دا) قول دی لِكُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ بَعْدَ السَّلَامِ د هري سهوي لپاره تر سلام وروسته دوې سجده دي وَرَوَى أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ السَّهْوِ بَعْدَ السَّلَامِ او روايت سوی دی چي نبي ﷺ تر سلام وروسته د سهوي دوې سجده وکړې فَتَعَارَضَتْ رَوَايَتَا فَعَلِهْ نو د نبي کریم ﷺ د فعل دوه روايتونه سره متعارض سول فَبَقِيَ الشُّكُّ بِقَوْلِهِ سَالِيْنَا او د نبي کریم ﷺ په قول سره دليل نيول صحيح (او بې له معارضه) پاته سوهُ وَلَئِنْ سَجُودَ السَّهْوِ مِمَّا لَا يَتَكَرَّرُ او ځکه چي سجده سهو له هغه شيانو څخه ده چي نه مکرر کيږي (يعني بار بار نه کيږي) فَيُؤْخَرُ عَنِ السَّلَامِ نو ځکه به تر سلام وروسته کيږي حَقُّ لَوْ سَلَّمَ عَنِ السَّلَامِ تر دې که سلام (هم) ځني هېر سو يُنْجِزُ بِهِ نو په دې سجده سهو سره به د هغه تلافی کوي وَهَذَا

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب السهو، باب ما جاء فی السهو إذا قام من رکعتی الفريضة، حديث: ۱۲۲۴.

• تخریج: أخرجه فی کتاب الصلوة، باب من نسي أن يشهد، حديث رقم: ۱۰۳۸.

• تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصلوة، باب من نسي أن يشهد، حديث رقم: ۱۰۳۶.

الْخِلَافُ فِي الْأَوَّلِيَّةِ او دا اختلاف په غوره والی کې دی دِيَائِي بِسْمِ اللَّهِ تَعَالَى او دوه سلامه به گرځوي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح قول دی مَرْقَا لِلْسَّلَامِ الْمَذْكُورِ إِلَى مَا هُوَ الْمَعْنُودُ په حدیث کې د ذکر سوي سلام د گرځولو لپاره د معهود (سلام) و طرف ته دِيَائِي بِالصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَالْدُعَاءُ فِي قَعْدَةِ الشَّهْرِ او د سجده سهوي په ناسته (قعدۀ) کې به پر نبي ﷺ درود وايي او دعاء به (هم) کوي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده لِأَنَّ الدُّعَاءَ مُؤَيَّدُهُ آخِرُ الصَّلَاةِ ځکه چې د دعاء ځای د لمانځه آخري حصه ده.

اللفات: ﴿صَلُّوْا﴾ هېره، تېروتنه، ناپامي، خطا، ﴿كَمَا كُنْتُمْ﴾ د تفاعل د باب ماضي صيغه ده: يو تر بله مخالف کېدل، معارض کېدل ﴿كُنْتُمْ﴾ د تفاعل مصدر دی: دليل نيول، استدلال كول، منگولې لگول، ﴿صَلُّوا﴾ له تعارض څخه خوندي، ﴿يُتَجَوَّزُ﴾ د انفعال د باب مضارع صيغه ده: تلاني او جبران کېدل، عوض کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی په لمانځه کې يوشی په هېره (سهو) سره کم کړي يا يې زيات کړي، نو پر دې سړي لازم دي چې هغه دې کمي يا زياتوب لپاره د سهوي دوی سجده وکړي، په دې دواړو سجدو سره به د کمي يا زياتوب مسئله حل سي، اوس پاته سوه دا مسئله چې د سهوي سجده به تر سلام وروسته وي او که مخکې؟ نو په دې لړ کې زموږ او د شوافعو اختلاف دی، لېکن په ياد لړۍ چې دا اختلاف په جواز او غير جواز کې نه دی، بلکې په اولی او غير اولی (يعني په افضل والی) کې دی، لکه څرنگه چې په خپله صاحب د هدايې د دې څرگندونه کړې ده، نو زموږ په نېز سجده سهو تر سلام وروسته کول زيات اولی او افضله دي، او د شوافعو په نېز تر سلام مخکې کول غوره او افضله دي، او په دې سلسله کې دواړه قسمه روايات ست.

د امام شافعي دليل: شوافع په دې روايت سره دليل نيسي چې: اَنَّهُ سَجَدَ لِلَّهِ قَبْلَ السَّلَامِ (يعني نبي ﷺ سجده سهو تر سلام مخکې وکړه)، نو له دې څخه معلومېږي چې سجده سهو به تر سلام مخکې وي.

د امام ابو حنيفه دليل: د نبي ﷺ دا قول دی: لکل سهو سجدتان بعد السلام (ابو داؤد ابن ماجه). دويم حديث فعلي دی يعني: سجد سجدت السهو بعد السلام، (يعني نبي ﷺ تر سلام وروسته دوی سجده سهوي وکړې)، صاحب د هدايې وايي چې دوه فعلي حديثونه سره متعارض سول، نو دا دواړه پرېږدو، د نبي ﷺ پر قول عمل کوو، او د نبي ﷺ قول دا دی چې د سهوي لپاره دوی سجده تر سلام وروسته دي.

د امام ابو حنيفه فعلي دليل: دا دی چې په اجماع سره سجده سهو نه تکرارېږي، او تر سلام مخکې د سجده سهو د تکرار امکان ست، په دې توگه چې که تر سلام مخکې سجده وکړي، بيا چې کله د سلام گرځولو وخت راسي نو ده ته شک سي چې درې رکعت يې کړي دي او که څلور، په دغه سوچ کې سلام ځني وځنډېږي (يعني د سوچ په وجه يې په سلام کې تاخير راسي) بيا په ياد ورسې چې څلور رکعت يې کړي دي نو اوس د سلام د ځنډولو په وجه پر دوه دويم وار سجده سهو واجب ده، نو اوس که داسې دويمه سجده سهو نه وکړي، نو په لمانځه کې يې يو داسې نقص پاته سو چې د هغه تلاني نه وسو، او که دويمه سجده سهو وکړي نو سجده سهو به مکرره سي، حال دا چې دا بالا جماع غير مشروع دي، نو ځکه مناسب داده چې سجده سهو تر سلام وروسته وسي چې د ټولو خطاگانو (او سهو) تلاني ممکنه وي.

ويلى پتسليمتين الخ د دې حاصل دادى چي كله دا خبره ثابته سوه چي دا حنافو په نيز به سجده سهو تر سلام وروسته اداء كيږي، نو اوس دا مسئله هم واوره! چي د صحيح قول مطابق سجده سهو به تر دوو سلامونو وروسته اداء كيږي، ځكه چيري چي هم په حديث او نورو كي د سلام يادونه سوې ده، هلته له سلام څخه دوه سلامونه مراد دي، نو دلته به هم له دوو سلامو څخه وروسته سجده سهو اداء كيږي، صاحب د كتاب په هو الصحيح سره د فخر الاسلام بزوي او علامه كرخي رَحْمَةُ اللهِ لَه هغه قول څخه احتراز كړى دى چي دوى وايي صرف تر يوه سلام وروسته به سجده سهو كوي، او دا دليل ذكر كوي چي په دوو سلامونو كي يو سلام د قوم لپاره وي او دويم سلام د لمانځه د ختمولو لپاره وي، او په سجده سهو سره خو د لمانځه ختمول مقصود نه دي، نو ځكه به پر يوه سلام اكتفاء كوي، خو زيات صحيح اول قول دى.

ويلى بالصلاة الخ د دې حاصل دادى چي د صحيح قول مطابق د سجده سهوي په ناسته كي به درود شريف او دعاء هم ويل كيږي، ځكه چي د دعاء ځاى د لمانځه آخري حصه ده، او د سجده سهوي ناسته (قعدة) هم د لمانځه آخري حصه ده، نو درود او دعاء به دواړه پكښي ويل كيږي، د دې په خلاف د امام طحاوي رَحْمَةُ اللهِ مسلك دادى چي د سجده سهوي په ناسته (قعدة) كي به هم درود او دعاء ويل كيږي او د لمانځه په ناسته (قعدة) كي به هم ويل كيږي، (د لمانځه د ناستي څخه مراد هغه ناسته ده كوم چي تر سجده سهوي مخكي وي، د صحيح قول مطابق به په دې ناسته كي صرف تشهد ويل كيږي او بيا به سجده سهو كيږي او تر سجده سهوي وروسته چي كومه ناسته وي په هغه كي به درود او دعاء ويل كيږي، دا مسلك د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ دى او همدا صحيح دى، او همدغه علامه فخر الاسلام رَحْمَةُ اللهِ اختيار كړى دى).

هغه سببونه چي د هغو په وجه سجده سهو واجبيږي

قَالَ: فرمائي وَرَكْعَتُهُ السَّهْوُ او په لمونځ گزاره باندي سجده سهو (هغه وخت) لازميږي إِذَا رَأَى قِيَامَ صَلَاتِهِ فَقَالَ مَن جَسَّهَا لَيْسَ مِنْهَا چي كله په لمانځه كي يو داسي فعل زيات كړي چي هغه د لمانځه له جنس څخه وي (لېكن) د لمانځه جزء نه وي وَهَذَا يَدُلُّ عَلَى أَنَّ سَجْدَةَ السَّهْوِ وَاجِبَةٌ او دا حكم پر دې خبره دلالت كوي چي سجده سهو واجب ده هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَا تَهَا تَجِبُ لِجَبْرِ نَقْصٍ ځكه چي سجده سهو د هر هغه نقصان د تلاني كولو لپاره واجب ده تَكُنْ فِي الْعِبَادَةِ كوم نقصان چي په لمانځه كي ځاى ونيسي فَتَكُونُ وَاجِبَةً نو دا به واجب وي كَالِدَمَائِي الْعَجَبُ لكه په حج كي قربانياتي إِذَا كَانَ وَاجِبًا او كله چي دا سجده سهو واجب سوه لَا يَجِبُ إِلَّا بِتَرْكِ وَاجِبٍ نو نه به واجبيږي مگر د واجبو په پرېښولو سره أَوْ تَأْخِيرُهُ ياد واجبو په ځنډولو سره أَوْ تَأْخِيرُ رُكْنٍ سَاهِيًا يا په هره ديو فرض په ځنډولو سره هَذَا هُوَ الْأَصْلُ قاعده همدا ده وَإِذَا وَجَبَ بِالرَّيَاةِ او د زياتوب په سبب سجده سبحوه په دې وجه واجبيږي لَا تَهَا لَا تَعْرِى عَنْ تَأْخِيرِ رُكْنٍ أَوْ تَرْكِ وَاجِبٍ ځكه چي زياتوب د يو ركن له ځنډولو يا ديو واجب له پرېښولو څخه ځلي نه وي.

اللفظات: ﴿وَلَمَّا دُلَّ عَلَىٰ عَظَمَةِ ذُنُوبِهِ﴾ داسې کله چې د لمانځه له جنس څخه خو وي لېکن د لمانځه جزء نه وي. ﴿بِحُكْمِهِ﴾ تلافی، عوض، جبران، ﴿وَعَلَّمَ﴾ جمع د ذکر ده: هغه قربانياتي چې په حج کې د جنایت په وجه واجبيږي. ﴿لَا تَعْرِفُ﴾ د فتح د باب مضارع منفي صیغه ده: خالي کېدل.

تشریح: په مخکنۍ عبارت کې امام قلدوري رحمه الله بیان کړه چې سجده سهو د کمې یا زیاتوب په وجه سره واجبيږي. خو دا ذکر نه سوه چې کوم زیاتوب او کمې څنې مراد دي، نو له دې ځایه د هغه تفصیل ذکر کیږي، امام قلدوري رحمه الله فرمایي چې سجده سهو د هر هغه فعل په زیاتولو سره لازمیږي چې هغه فعل خو د لمانځه له جنس څخه وي لېکن د لمانځه جزء نه وي، د مثال په توګه د یوه رکعت لپاره دوې رکوعې وکړي یا درې سجده وکړي، نو یوه رکوع او یوه سجده کوم چې زیاتي سوې دي، هغه که څه هم د لمانځه له جنس څخه دي خو د لمانځه جزء نه دي، نو ځکه به په دې صورت کې سجده سهو واجبیږي.

ویلزمه السهو الخ صاحب د هدایې وایي چې د ماتن دا قول ویلزمه الخ د سجده سهوي پر واجبهلو دلالت کوي، او د وجوب قول یې صحیح دی، همدغه مسلک د امام مالک او امام احمد رحمه الله هم دی، لېکن د بعضي حنفی علماو په نیز سجده سهو سنت ده، لکه امام ابو الحسن کرخي رحمه الله.

دلیل: د صحیح قول دلیل دا دی چې سجده سهو د هغه نقصان د پوره کولو لپاره واجبیږي، کوم چې په عبادت کې پيدا سوی وي، نو که د سجده سهوي په ذریعې نقصان پوره نه کړی سي، نو د لمانځه راګرځول به واجب وي چې نقصان پوره سي، نو کله چې د نقصان په وجه د لمانځه راګرځول واجب دي، نو سجده سهو به هم واجب وي، ځکه چې په دې سره هم نقصان پوره کیږي، لکه د لمانځه په راګرځولو سره چې نقصان پوره کیږي، او د سجده سهوي مثال داسې لکه په حج کې د یو جنایت لپاره قرباني کول، یعنې که د احرام په حالت کې جنایت وسي نو په هغه سره په حج کې نقصان پيدا کیږي، او دې نقصان تلافی په قرباني سره کیږي، او قرباني واجب ده، نو څرنگه چې په حج کې د جنایت لپاره قرباني واجب ده همدغه ښه په لمانځه کې د سهوي لپاره سجده سهو واجب ده.

إِذَا كَانَ وَاجِبًا الْخ فرمایي: څرنگه چې سجده سهو واجب ده، نو دا هغه وخت واجبیږي کله چې په لمانځه کې په سهو سره یو واجب پاته سي یا واجب وځنډول سي، یا یو رکن وځنډول سي، د واجب د پاته کېدلو مثال اوله نلسته ده، یا د اخترونو تکیرات دي (لېکن په اخترونو کې به د ډېرې ځنډې ګوښه اړش) په وجه امام سجده سهو نه کوي. د واجب د ځنډولو مثال لکه د پنځم رکعت لپاره ولاړېدل، ځکه چې په دې سره سلام وځنډېدی، او سلام واجب دی. لوډرکن د ځنډولو مثال لکه په اوله نلسته کې تر تشهد وروسته درود ویل، نو د دریم رکعت ولاړه کوم چې رکن او فرض ده وځنډېدله؛ لنډه دا چې د سجده سهو په واجب کېدلو کې اصل دا دی چې سجده سهو هغه وخت واجبیږي چې سهوایو واجب پرېښوول سي یا یو واجب یا رکن وځنډول سي.

وَأَمَّا دِهَيْتُ الزِّيَادَةِ الْخ له دې ځایه د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې تاسو وویل چې سجده سهو د واجب په پرېښوولو سره یا د واجب لوړ رکن په ځنډولو سره واجبیږي، نو د زیاتوب په صورت کې پکار دای چې سجده سهو واجب نه کړی سي.

جواب: دا دی چې د زیاتوب په صورت کې هم د یو رکن ځنډول یا د یو واجب پرېښوول راځي، نو که څوک درې سجده وکړي نو په دریمه سجده سره ولاړه (قیلمه) "کوم چې رکن او فرض ده" ځنډېږي. د واجب پرېښوولو مثال

لکه په آخره ناسته (قعدة) کې چې په هره د پنځم رکعت لپاره ولاړ سي، او د پنځم رکعت سجده هم وکړي، نو حکم دا دی چې د دې سره دي شپږم رکعت یو مخی کړي. د دې لپاره چې تېلور رکعت فرض سي او دوه رکعت نفل شمار سي، تر هغه وروسته دي سلام وگرځوي، نو په دې صورت کې هم تر څلورم رکعت وروسته سلام کوم چې واجب دی پرېښوول سو، نو ثابت سوه چې زیاتوب هم دی ورکړن د تأخیر او دیو واجب د پرېښوولو سبب جوړېږي.

د سنت په پرېښوولو سره د سجده سهوي حکم (او د سنت صحیح مطلب)

قال: فرمائي وَيُكَلِّمُهُ او پر لمونځ گزاره (هغه وخت هم) سجده سهو واجبيږي إِذَا تَرَكَ فِعْلًا مَسْنُونًا چې کله هغه (په لماتنه کې) یو سنت فعل پرېږدي كَأَنَّهُ أَرَادَ بِهِ فِعْلًا وَاجِبًا ګواکي له سنت فعل څخه د امام قنوري رَجْعَهُ الله مراد واجب فعل دی إِلَّا أَنَّهُ أَرَادَ بِتَسْوِيئِهِ سُنَّةً أَثَرُ جُوبِهَا بِالسُّنَّةِ خو واجب ته د سنت په ویلو سره د امام قنوري رَجْعَهُ الله اراده داده چې د واجب شي وجوب په حدیث سره سوی دی.

اللفات: «تَسْوِيئِهِ» د تفعیل مصدر دی: نوم ایښوول، نوم ورکول، «بِالسُّنَّةِ» له سنت څخه مراد دلته حدیث دی.
تشریح: مسئله: امام قنوري رَجْعَهُ الله فرمائي چې که لمونځ گزاره یو سنت فعل پرېښوی، نو سجده سهو پر واجب ده، صاحب د هدایې رَجْعَهُ الله فرمائي چې په متن کې له سنت فعل څخه مراد واجب دی؛ ځکه چې د سنت فعل په پرېښوولو سره سجده سهو نه واجبيږي، بلکې د واجب په پرېښوولو سره سجده واجبيږي، پاته سوه دا خبره چې په متن کې فعلاً مسنوناً ویل سوي دي؟

جواب: دادی چې د دې خبرې د ښوولو لپاره چې واجب هم په سنت یعنې په حدیث سره ثابت دي.

د واجب په پرېښوولو سره د سجده سهوي حکم

قال: فرمائي أَوْ تَرَكَ لِمَا رَأَى الْقَائِمُ یا (که) لمونځ گزاره (په هره) سورت فاتحه ویل پرېښوول (نو سجده سهو واجبيږي) لَأَنَّهَا وَاجِبَةٌ ځکه چې (په لماتنه کې) سورت فاتحه واجب ده أَوِ الْقُنُوتُ یا یې دعائي قنوت پرېښوول أَوْ الشَّهَادَةُ او تکیده أَوْ كِبْرِيَاءِ الْعِمْدَيْنِ یا یې تشهد او داخترنو تکبیرات پرېښوول (نو په دې ټولو صورتونو کې سجده سهو پر واجب ده) لَأَنَّهَا وَاجِبَاتٌ ځکه چې دا ټوله شيان واجب دي فَإِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ وَأَقْبَ عَلَيْهِمَا مِنْ غَيْرِ تَرَكَهَا مَرَّةً ځکه نبي ﷺ بغير له یوه وار پرېښوولو څخه پر دې همېشتوب کړی دی (یعنې نبي ﷺ دا شيان یو وار هم نه دي پرې ایښي) وَهِيَ أَمَارَةُ الْوُجُوبِ او دا د واجب کېدلو نښه (علامه) ده وَلَأَنَّهَا تُصَافُ إِلَى جَمِيعِ السَّلَاةِ او په دې وجه (هم) چې دا شيان د ټوله لماتنه و طرف ته منسوبېږي فَدَلَّ عَلَى أَنَّهَا مِنْ خَصَائِصِهَا نو دا پر دې خبره دلالت کوي چې دا شيان د لماتنه له خصوصیاتو (ځانګړتیاو) څخه دي وَذَلِكَ بِأَلْوَجُوبِ او دا خصوصیت کېدل به د واجب کېدلو په وجه وي ثُمَّ ذَكَرَ الشَّهَادَتَيْنِ الْفَعْدَةَ الْأُولَى وَالثَّانِيَةَ بیا د تشهد (مطلقاً) ذکر کول د اولي ناستي (قعدة اولی) او دویمي ناستي (قعدة ثانیة) دواړو احتمال لري وَالْقِرَاءَةَ فِيهِمَا او په دې دواړو ناستو کې د تشهد ویلو (احتمال لري) وَكُلُّ

ذَلِكَ رَاجِعٌ أَوْ لَمْ يَدِّ شَيَاتُو شَخْهَ هَر شَى وَاجِب دى وَفِيهَا سَجْدَةُ السَّهْوِ نُو پَه دې شَيَاتُو كِي به سَجْدَةُ سَهْوِ هَم وَاجِب وى هُوَ الصَّحِيحُ هَمَلَا قَوْلِ صَحِيح دى.

اللفظ: «وَالصَّحِيحُ» همېشټوب او پابندي كول، «الْمَاكَّةُ» نېنه، علامه، «الْمَحَالَصُ» جمع ده، واحد يې لَحَاةٌ دى، خصوصيات، ځانگړتياوې.

تسويج: په دې عبارت كې د هغو شياتو تفصيل ذكر كيږي چي د هغو په پرېښوولو سره سجدۀ سهو واجبيږي، فرمايي: چي په لماتځه كې د سورت فاتحه پرېښوول هم سجدۀ سهو واجبي، ځكه چي د سورت فاتحه ويل واجب دي، خو دا ياد ساتل پكار دي چي د فرضي لمونځ په اولو دوو ركعت كې د سورت فاتحه په پرېښوولو سره سجدۀ سهو واجبيږي، نه په آخري دوو ركعتو كې، ځكه چي په آخري دوو ركعتو كې سورت فاتحه ويل واجب نه دي، بلكي مستحب دي، لېكن له امام ابو حنيفه رَجَّةُ الله شخه د حسن بن زياد روايت دا دى چي په آخري دوو ركعتو كې هم د فاتحې په پرېښوولو سره سجدۀ سهو واجبيږي؛ او تشهد پرېښوول، او په وترو كې دعائي قنوت او داخترونو تكبيرونه پرېښوول هم سجدۀ سهو واجبي.

دليل: دا دى چي دا درې سره شيان واجب دي، او د واجب په پرېښوولو سره سجدۀ سهو واجبيږي، نو د دې په پرېښوولو سره به هم سجدۀ سهو واجبيږي، او د دې شياتو د واجب كېدلو دليل دا دى چي نبي كرم ﷺ پر دې شياتو همېشټوب كړى دى، او هيڅ كله يې هم پرې ايښي نه دي، او پر دې شي بغير له پرېښوولو شخه د نبي ﷺ همېشټوب كول د هغه شي د وجوب دليل دى.

دويم عقلي دليل: دا دى چي دا شيان د ټوله لماتځه و طرف ته منسوبېږي، يعنې خلگ وايي: د وترو دعائي قنوت، نو دعائي قنوت يې د ټوله لماتځه و طرف ته منسوب كړه، همدارنكه وايي: داخترونو تكبيرونه، نو تكبيرونه يې د ټوله لماتځه و طرف ته منسوب كړه، او وايي: د لماتځه تشهد، نو د تشهد نسبت يې د ټوله لماتځه و طرف ته و كړى؛ او د دې شياتو د ټوله لماتځه و طرف ته منسوبېدل د دې خبرې دليل دى چي دا شيان د لماتځه له خصوصياتو شخه دي، او كوم شيان چي د لماتځه له خصوصياتو شخه وي هغه واجب دي، نو ځكه به دا شيان هم واجب وي.

ثم ذكر التشهد الآخر دې حاصل دا دى چي امام قنوري رَجَّةُ الله په متن كې د “التشهد” لفظ مطلق ذكر كړى دى، نو په دې كې اوله ناسته او آخره ناسته او په دواړو كې تشهد ويل يعنې دا ټوله پكښې شامل او داخل دي، او د دې په پرېښوولو سره سجدۀ سهو واجبيږي، او دا صحيح قول دى، صاحب هدايې په هوالصحيح سره له هغه قول شخه احتراز كړى دى چي په هغه كې داوولي ناستي تشهد ته واجب نه بلكي سنت ويل سوي دي.

په جهري لماتځه كې سرتي قرائت كول يا په سرتي كې جهري قرائت كول

وَكُلُّ جَهْرٍ إِذَا أُرِيَ أَنَّهُ لَمْ يَخْفُ عَنْ جَهْرٍ (په زوره) قرائت وكړى قَرَأَ بِجَهْرٍ چي په هغو كې سرتي (په پټه) قرائت كيږي أَوْ خَافَتْ يَأْيُ پَه هغه لمونځونو كې سرتي قرائت وكړى قَرَأَ بِجَهْرٍ چي په هغو كې جهري قرائت كيږي تَلَوْنَهُ سَجْدَتَا السَّهْوِ نو پر هغه د سهوي دوې سجدې لازميږي لِأَنَّ الْجَهْرَ فِي مَوْضِعِهِ وَالْخَفَافَةُ فِي مَوْضِعِهَا مِنْ التَّوَجُّهَاتِ ځكه چي جهري پر خپل ځاى او اخفاء پر خپل ځاى له واجباتو شخه دي وَاخْتَلَفَتِ الرَّأْيُ فِي الْقُدَارِ او

د(آيت) د مقدار په باره کي په روايت کي اختلاف دی وَالْأَمْرُ قَدْ رُمِيَ بِهِنَّ فِي الْفَصْلَيْنِ او صحيح روايت دا دی چي (د جهر او اخفاء) په دواړو صورتونو کي چي په خومره مقدار سره لمونځ جائز کيږي (نو په دواړو صورتونو کي په منومره مقدار سره سجده سهو واجبيږي) لِأَنَّ الْكَثِيرَ مِنْ الْجَهْرِ وَالْإِخْفَاءِ لَا يُنْكَرُ إِلَّا خِشْيَةً مِنْهُ حکه چي د لږ غوندي جهر او اخفاء څخه ځان ساتل ممکن نه دي وَعَنِ الْكَثِيرِ مِنْهُ او له ډېر (جهر او اخفاء) څخه ځان ساتل ممکن دي وَمَا يَصِحُّ بِهِ الصَّلَاةُ كَثِيرٌ او په خومره مقدار چي لمونځ صحيح کيږي هغه کثير (ډېر) دی غَيْرَ أَنَّ ذَلِكَ عِنْدَهُ آيَةٌ وَاحِدَةٌ خو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز دا مقدار يو آيت دی وَعِنْدَهُمَا ثَلَاثُ آيَاتٍ او د صاحبينو رحمه الله په نېز درې آيت دي وَهَذَا حَقٌّ إِلَّا مَا رَدُّوا مِنَ الْمُنْفَرِدِ او په دې دواړو صورتونو کي د سجده سهوي واجبه بل د امام په حق کي دي، نه د منفرد په حق کي لِأَنَّ الْجَهْرَ وَالْمَخَافَةَ مِنْ خَصَائِصِ الْجَبَاةِ حکه چي جهر او اخفاء د جماعت له ځانگړتياوو (خصوصياتو) څخه دي.

اللفات: ﴿جَهْرٌ﴾ دفتح دباب ماضي ده: په زوره ويل، ﴿مَخَافَةٌ﴾ دفاعلې دباب ماضي ده: په کراره ويل، ﴿مُنْفَرِدٌ﴾ دانفعال اسم فاعل دی: يوازي لمونځ کونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي اخفاء يعني سري قرائت کول او د سهار، ماښام او ماخوستن په لمونځونو کي جهري يعني په زوره قرائت کول واجب دي، اوس که يو سري د دې په خلاف يعني په ماښين يا مازيگر کي خو جهري قرائت وکړي او په سهار او نورو کي سري قرائت وکړي، نو زموږ په نېز د واجب د پرېښولو په وجه پر دې سري دوي سجده سهوي واجب دي، حکه چي د واجب په پرېښولو سره سجده سهو واجبيږي.

د دې خلاف د امام شافعي رحمه الله رايه دا ده چي په هيڅ يو لمانځه کي هم جهر يا اخفاء کول واجب نه دي، نو په دې صورتونو کي به پر لمونځ گزاره سجده سهو نه واجبيږي.

د امام شافعي دليل: دا حديث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَسْمَعُ الْآيَةَ وَالْآيَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَالْمَسْرِ (يعني نبي ﷺ به د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي يو، دوه آيت په موږ اورېدل)، نو له دې څخه معلومه سوه چي په ماښين او مازيگر کي اخفاء واجب نه ده، نو کله چي په دې لمونځونو کي اخفاء واجب نه ده، نو له دې څخه به ماسو په نورو لمونځونو کي هم جهر واجب نه وي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چي په صحابه وو د نبي ﷺ اورېدل د دې خبري د ښوولو لپاره وو چي امت ته معلومه سي چي د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي قرائت سته، بل جواب دا دی چي ممکنه ده چي حضرت قتله رضي الله عنه به نبي کریم ﷺ ته ډېر نژدې وو، او د نبي ﷺ دا خفاء آواز به يې هم صفا اورېدی.

زموږ دليل: د نبي ﷺ هغه فرمان دی چي د مکې له کافرانو څخه د قرآن د خوندي کولو لپاره صادر سوی دی، يعني کله چي به مسلمانانو د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي جهري قرائت کوي نو کفار به مسجد ته نژدې راغله، چني، نلږې او شور به يې جوړ کړی، او پر لمونځ کونکو به يې خپل قرائت گډوډ کړی، نو د قرآن او لمانځه د خوندي کولو لپاره نبي ﷺ د ورځي په لمونځونو کي يعني د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي د سري قرائت حکم وکړی، نو له هغه وخت

څخه په دې لمونځونو کې سړي قرائت شروع سوی دی چې وروسته یې د وجوب شکل اختیار کړی، لهذا اوس که یو سړی له دې څخه مخالفت کوي، نو پر هغه د واجب د پرېښولو په وجه سجده سهو واجبېږي.

واختلفت الرواية الخ فرمایي چې د جهر او اخفاء په وجه د سجده سهوي د واجب کېدلو په حواله د قرائت په اندازه کې اختلاف دی، په ظاهر الروایه کې دې چې مطلقاً برعکس کول (یعني په جهرې لمونځونو کې اخفاء کول او په سړي لمونځونو کې جهر کول) سجده سهو واجبوي، او په دې کې د قرائت هېڅ اندازه نسته، بلکې لږ او ډېر دواړه برابر دي، لېکن صحیح روایت دا دی چې که دومره اندازه جهر یا اخفاء وکړي چې په هغه سره لمونځ جائز کېږي، یعني د مانحوز به الصلاة په اندازه په جهرې لمناڅه کې سړي قرائت وکړي، یا په سړي لمناڅه کې جهرې قرائت وکړي، نو په هغه سره سجده سهو واجبېږي، لېکن تر مانحوز به الصلاة کم قرائت معاف دی ځکه چې هغه معمولي غوندي دی؛ او له هغه څخه ځان ساتل ناممکنه دي، او د مانحوز به الصلاة اندازه د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په تېز يو غټ آیت دی، او د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په تېز هرې کو چني آیتونه دي.

وهذا حق الإمام الخ فرمایي چې د جهر او اخفاء برعکس کول او اړول د امام په حق کې دي یعني که امام په جهرې لمناڅه کې سړي قرائت یا په سړي لمناڅه کې جهرې قرائت وکړي نو سجده سهو واجبېږي، او دا حکم د منفرد (کوم چې یوازي لمونځ کوي) په حق کې نه دی، یعني که منفرد داسې وکړي، نو پر هغه سجده سهو نه واجبېږي، ځکه چې د جهر او اخفاء د جماعت له خصوصیاتو څخه دي، نو د سجده سهو د واجبېدلو تعلق به هم د جماعت سره وي، او د انفرادي حالت سره به دې هېڅ تعلق نه وي.

د امام په سهوي (هېري) سره پر مقتدي او امام دواړو سجده سهو لازمېدل

قَالَ: وَهَذَا الْإِمَامُ يُجِبُ عَلَى الْمُؤْتَمِّ السُّجُودَ فرمایي: چې د امام سهو پر مقتدي (هم) سجده سهو واجبوي لِكُلِّ رَجُلٍ السَّبَبِ الْمُتَوَجِّعِ فِي حَقِّ الْأَفْضَلِ ځکه چې د اصل (امام) په حق کې د سجده سهوي واجبونکی سبب ثابت سو وَلِهَذَا يُلْزَمُهُ حُكْمُ الْإِقَامَةِ بِنَيْتِهِ الْإِمَامِ هُمْ په دې وجه پر مقتدي د اقلت (مقیم کېدلو) حکم د امام په نیت سره لازميږي فَكَانَ لَمْ يَسْجُدِ الْإِمَامُ لَمْ يَسْجُدِ الْمُؤْتَمِّ بیا که امام سجده نه وکړي نو مقتدي به هم سجده نه کوي لِأَنَّهُ يَصِيرُ مُخَالَفًا لِإِمَامِهِ ځکه چې (په دې صورت کې به) مقتدي له خپل امام څخه مخالفت کونکی سي وَمَا التَّزَمُّ الْأَدَاءُ إِلَّا مُتَابِعًا حال دا چې مقتدي د امام په اطاعت کې د (لمناڅه) اداء کولو التزام کړی دی.

الافات: ﴿لَمْؤْتَمِّ﴾ مقتدي، ﴿إِقْلَةً﴾ مقیم کېدل، سفر پرېښوول، ﴿التَّزَمُّ﴾ خپل په غاړه اخیستل، خپل پر ځمکه اخیستل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو امام په لمناڅه کې سهو سو، نو سجده سهو به پر امام هم واجب وي، او پر مقتدي هم، هغه که مقتدي لاحق وي او که مسبوق، نو د مسبوق لپاره حکم دا دی چې کله امام سلام گرځوي نو نه دي ولاړېږي بلکې سجده سهو دي د امام سره وکړي او تر دویم سلام وروسته دي ولاړ سي او پاته لمونځ دي پوره کړي. دلیل دا دی چې د امام په سهوي سره پر مقتدي سجده سهو په دې وجه واجب ده ځکه چې امام اصل دی، او مقتدي یې تابع دی، نو کله چې د اصل په حق کې سجده سهو واجب سوه، نو د تابع او فرع په حق کې به په درجه اولی واجب وي.

ولهذا ایڅ د دې تعلق د امام د اصل والي سره دی، حاصل یې دا دی چې که امام او مقتديان ټوله مسافرين وه، او د مسافر توب لمونځ یې کوی، خو د لمانځه په دوران کې امام دا قلمت نیت وکړي، نو دانیت به د مقتديانو له طرفه هم معتبر وي، او د دوی لپاره به د جلا نیت کولو هیڅ ضرورت نه وي، ځکه چې هغوی د امام تابع دي، او د متبوع قول او عمل د تابع لپاره هم حجت او دلیل وي.

فان لم یسجد الخ فرمایي که امام د سهوي په صورت کې سجده سهو نه وکړه، نو د مقتديانو لپاره هم د سجده سهوي کولو اجازه نسته، ځکه که امام سجده سهو نه وکړه، او مقتديانو وکړه، نو په دې صورت کې به مقتديان د خپل امام مخالفت کونکي سي، حال دا چې مقتدي د امام د تبعیدارۍ او موافقت لپاره اقتداء کړې ده، او د موافقت او مخالفت په مینځ کې ښکاره تضاد دی.

د مقتدي په هېري سره سجده سهو لازمېدل

فَإِنْ سَلَى الْمُؤْتَمُّ بِنَا كَه مَقْتَدِي سَهْوٍ سَوَ لَمْ يَلْزَمْهُ الْإِمَامُ وَلَا الْمُؤْتَمُّ السُّجُودَ نُونَه پَر امام سجده سهو لازم ده او نه پَر مقتدي لَكِنَّهُ لَوْ سَجَدَ وَحْدَهُ ځكه كه مقتدي يوازي سجده سهو وكړه كَانَ مُخَالِفًا لِلْإِمَامِ نُونَه به له خپل امام څخه مخالفت كونكى سى وَلَوْ تَابَعَهُ الْإِمَامُ اَوْ كَه امام هم دده تابعدارى وكړه يَتَقَلَّبُ الْأَصْلُ تَبَعًا نُونَه كوم چي اصل دى هغه به تابع وگرځيږي (يعني امام به كوم چي اصل دى د مقتدي تابع سي).

اللغات: (عَلَى) هېرېدل، (وَعَدَهُ) يوازي، ځانته، (يَتَقَلَّبُ) د انفعال د باب مضارع ده: گرځېدل، اوبستل. **تشرېح:** صورت د مسئلې: دا دى كه له مقتدي څخه په لمانځه كې څه سهو و سوه، د مثال په توگه په اوله ناسته كې يې تشهد نه ووايي نو دده د سهوي په وجه سره نه پَر امام سجده سهو لازميږي او نه پَر مقتدي. ځكه چي د صحت او فساد په اعتبار سره د امام لمونځ د مقتدي پَر لمانځه نه مېني كيږي، نو د مقتدي د لمانځه په ناقصوالي سره د امام لمونځ نه ناقص كيږي، او كله چي د امام په لمانځه كې هيڅ نقص واقع نه سو، نو سجده سهو هم نه پَر واجبيږي، او كله چي پَر امام سجده سهو واجب نه سوه نو پَر مقتدي هم نه واجبيږي، ځكه كه پَر مقتدي سجده سهو واجب سي نو هغه به يا يوازي سجده سهو كوي يا به يې امام هم ورسره كوي، په اول صورت كې د امام مخالفت راځي، او په دويم صورت كې موضوع اوږي، يعني امام كوم چي اصل دى هغه به تابع سي او مقتدي كوم چي تابع دى هغه به اصل سي. او دا ډولړه خبري جائز نه دي، يعني د امام مخالفت او د موضوع اوبستل دواړه جائز نه دي، نو كله چي دا ډولړه ناجائز دي، نو پَر مقتدي به سجده سهو هم واجب نه وي.

كه اوله ناسته (فعدة اولي) هېره سي نو څه حكم دى؟

وَمَنْ سَلَى مِنَ الْفَعْدَةِ الْأُولَى اَوْ د كوم سري چي اوله ناسته هېره سوه ثُمَّ تَدَلَّى وَهُوَ فِي حَالَةِ الْقُضُوهِ اَلْغَرَبُ بِنَا په دلسي حل كې په ياد ورغله چي دانستي و حال ته زيات نژدې وو حَادَّ نُونَه داسې دي (دانستي و طرف ته) راوگرځيږي وَكَهَدَ وَتَشَهُدًا و كښني دي او تشهد دي ووايي لِأَنَّ مَا يَقْرَبُ مِنَ الشُّؤْبِ ځكه چي كوم شى يوشى ته نژدې وي يَأْخُذُ حُكْمَهُ هغه د دغه شى حكم اخلي ثُمَّ قِيلَ يَسْجُدُ لِلْسَهْوِ لِلشَّأْخِرِ بِنَا يو قول دا دى چي د مُحْنٍ بدلوه په وجه دي سجده سهو وكړي وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ لَا يَسْجُدُ اَوْ زياته صحيح دا ده چي سجده سهو دي نه كوي كَمَا إِذَا لَمْ يَكُنْ لَكَ كَرْدُ سَرِهِ چي ولاړ

سوی نه دی وَلَوْ كَانَتْ عَلَى الْعَبْدِ لَبْسٌ أَوْ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنْ يَرْكُعَ او که ولاړي ته زیات نژدې وو نو (د ناستي و طرف ته) دي نه را گرځي لَا كُفَّ كَانَ عَلَيْهِ مَغْفًى ځکه چې دی په معنی کي د ولاړ په څیر دی وَيَسْجُدُ لِلَّهِ او سجده سهو دي وکړي لَا كُفَّ تَرَكَ الرَّاجِعُ ځکه چې ده واجب پرېښوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که له یو چا څخه په څلور رکعتیز یا درې رکعتیز فرضي لماتځه کي اوله ناسته (قعدة اولی) هره سي او بیا په یاد وړسي، نو د دې دوه صورتونه دي: یا به ناستي ته زیات نژدې وي، په دې توگه چې زنگونان به یې نه وي راپورته کړي، یا به ولاړي ته زیات نژدې وي په دې توگه چې زنگونان به یې راپورته کړي وي، نو که لول صورت وي نو د ناستي و طرف ته دي را وگرځي او تشهد دي ووايي، ځکه چې یو شي ته نژدې د هغه شي په حکم کي دی، لکه د اختر او جمعي د لماتځه په حق کي د ښار شا وخوا (فناء) ته د ښار حکم حاصل دی، ځکه چې فناء ښار ته نژدې وي، پاته سوه دا خبره چې پر دې سړي سجده سهو واجب ده، که نه، نو د ځیني حضراتو رایه داده چې سجده سهو پر واجب ده، ځکه چې اوله ناسته کوم چې واجب ده هغه وځنډول سوه، لېکن صحیح قول دا دی چې سجده سهو واجب نه ده، ځکه کله چې شي ته نژدې د هغه شي په حکم کي دی نو گواکي هغه ولاړ سوی نه دی، نو کله چې داسي ده نو اوله ناسته ځنډول سوې نه ده، او کله چې ځنډول سوې نه ده نو سجده سهو هم واجب نه ده.

او که دریم صورت وویي سړی د ولاړي و طرف ته نژدې وي ایمني زنگونان یې پورته کړي وي، نو د ناستي و طرف ته دي نه را گرځي، بلکي د دریم رکعت لپاره دي ولاړ سي، ځکه چې اوس دا قاعده ذکر سوه چې شي ته نژدې د شي په حکم کي دی، نو کله چې داسی ولاړي ته نژدې دی، نو معناد ولاړ په حکم کي سو، او د ولاړ لپاره د اولي ناسته و طرف ته را گرځېدل جائز نه دي، ځکه چې د دریم رکعت ولاړه فرض ده، او اوله ناسته واجب ده، او د واجب په وجه فرض پرېښودل صحیح نه دي، خو په دې صورت کي سجده سهو واجب ده، ځکه چې ده واجب یمني اوله ناسته پرېښووله.

که به څلور رکعتیز لماتځه کي پنځم رکعت ته ولاړ سي نو څه حکم دی؟

وَأَنَّ سَلَى مِنَ الْقَعْدَةِ الْآخِرَةِ او که له لمونځ گزار څخه آخري ناسته هره سوه حَقَّ قَامَرُ الْعَاصِمَةِ تردې چې د پنځم رکعت لپاره ولاړ سو رَجَعْتَ إِلَى الْقَعْدَةِ مَا لَمْ يَسْجُدْ نو تر څو چې یې (د پنځم رکعت لپاره) سجده نه وي کړې را ودي گرځیږي (د ناستي و طرف ته) لَأَنَّ فِيهِ إِضْلَاحَ صَلَاتِهِ ځکه چې په دې کي د هغه د لماتځه اصلاح (سموونه) ده وَأَمَّا ذَلِكَ او د هغه لپاره د اصلاح امکان هم سته لَأَنَّ مَا دُونَ الرُّكْعَةِ بِخَلِّ الرُّفُضِ ځکه چې له یوه رکعت څخه کم د پرېښولو په ځای کي دی (یعني تریوه رکعت کم لمونځ پرېښودل کېدی سي) قَالَ: وَأَلْفَى الْعَاصِمَةُ امام قنوري رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: او پنځم رکعت دي ختم کړي لَأَنَّهُ رَجَعْتَ إِلَى شَيْءٍ مَحَلُّهُ قَبْلَهَا ځکه چې دا لمونځ گزاره د داسي شي و طرف را گرځېدلی دي چې د هغه محل (ځای) تر پنځم رکعت مخکي دی فَيَرْفُضُ نو ځکه به پنځم رکعت پرېږدي وَسَجَدَ لِلَّهِ او سجده سهو دي وکړي لَأَنَّهُ آخِرُ رَجَعْتَ ځکه چې هغه یو واجب وروسته کړی (یعني سلام او آخره ناسته یې وځنډول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که له لمونځ گزار څخه آخره ناسته هره سي او د دې پر ځای چې پر څلورم رکعت کېښي پنځم رکعت ته ولاړ سي، نو تر کومه وخته چې یې د پنځم رکعت لپاره سجده نه وي کړې تر هغه وخته ده ته دا اختیار سته چې بیرته د ناستي و طرف ته را وگرځیږي، او تشهد دي ووايي سلام دي وگرځوي او سجده سهو دي

● القول الرابع: قول محمد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، كما قال العلامة جلال الدين الخوارزمي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: قوله وعند محمد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ برضه الجبهة وهو المختار للنسب. [القول الرابع: ج: ١١، ص: ١١٦]

پوره کېدل د هغه په آخر سره کيږي وَهُوَ الرَّفْعُ او هغه سر پورته کول دي وَلَمْ يَصَحَّ مَعَ الْحَدِّثِ (همدا وجه ده چې) دا سر پورته کول په بې اودسۍ سره صحيح نه دي (يعني د بې اودسۍ په وخت کې په سر راپورته کولو سره سجده نه پوره کيږي) وَشَرَكَةُ الْاِخْتِلَافِ تَطْهَرُ قِيَامًا إِذَا سَبَقَهُ الْحَدَّثُ فِي السُّجُودِ او نتيجه د اختلاف په دې صورت کې ښکاره کيږي چې کله هغه د سجده په حالت کې بې اودسۍ سي بَنَى عِنْدَ مُحْتَدِرِ رَجَعِهِ الله (نو په دې صورت کې به) دامام محمد رَجَعَهُ الله په نېز بناء کوي خِلَافًا لِابْنِ يَوْسُفَ په خلاف دامام ابو يوسف رَجَعَهُ الله.

اللفات: ﴿يُسَلِّمُ﴾ د نصر مضارع صيغه ده: يو ځای کول. ﴿مُطْلَقٌ﴾ د نصر اسم مفعول دی: شکمن، گمان پکښې کړی سوی، غير يقيني، ﴿الْمَجْهَةُ﴾ تندي، ﴿الْمَكْرَةُ﴾ نتيجه، پایله.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که له يو سرې څخه په څلور رکعتيز لمانځه کې آخره ناسته هېره سوه او د پنځم رکعت لپاره ولاړ سو او د پنځم رکعت سجده يې هم وکړه، نو څرنگه چې د شيخينو رَجَعَهُ الله په نېز صرف د ده فرض باطلپېرې، اصل لمونځ يې نه باطلپېرې، نو ځکه اوس ده ته پکار دي چې د پنځم رکعت سره يو بل رکعت يو ځای کړي چې ټوله شپږ رکعت سي، د دې لپاره چې د ده لمونځ جفت (جوت) سي او طاق پاته نه سي، ځکه چې په نفل کې طاق عدد نسته، بيا هم که هغه داسې نه وکړي او شپږم رکعت نه ورسره يو ځای کړي نو هم هيڅ پروانه لري، ځکه چې د لمونځ مظنون دی يعني داسې په دې لمانځه کې قصداً د پنځم رکعت لپاره نه دي ولاړ سوی بلکې د وهم گومان (او هيري) په وجه ولاړ سوی دی (يعني پنځم رکعت يې په دې گومان سره شروع کړی دی چې تر اوسه څلور رکعت نه دي پوره سوي)، او د گومان په وجه نه يوشی واجبيږي، او نه د يوشی قضاء راوړل کيږي.

ثم انما يبطل فرضه الخ څرنگه چې مخکې معلومه سوه چې د پنځم رکعت لپاره د سجده په کولو سره فرض لمونځ باطلپېرې، نو دامام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نېز چې پر مخکې سر کښېږدي نو سجده يې پوره کيږي او فرض يې باطلپېرې، دامام ابو يوسف رَجَعَهُ الله دليل دا اثر دی: عن ابن عمر قال: إذا وضع الرجل جبهته بالأرض أجزاء (مصنف ابن أبي شيبة ج: ۱، ص: ۲۲۶)، په دې اثر کې راغلي دي چې پر مخکې په تندي ايښولو سره سجده پوره کيږي، او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمايي چې کله له مخکې څخه سر راپورته کړي نو بيا يې سجده پوره کيږي او فرض يې باطلپېرې، ځکه چې يوشی هغه وخت پوره کيږي چې کله هغه شی آخري حد ته ورسېږي، او سجده آخري حد ته هغه وخت رسېږي چې کله له مخکې څخه راپورته کړی سي، همدا وجه ده چې که يو څوک په سجده کې سر کښېږدي او د سر تر راپورته کولو مخکې بې اودسۍ سي، نو هغه سجده پوره نه شمارل کيږي، له دې څخه معلومه سوه چې سجده تر سر راپورته کولو وروسته پوره کيږي.

واجمع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول دامام محمد رَجَعَهُ الله دی، وقال العلامة جلال الدين الخوارزمي رَجَعَهُ الله: قوله وعند محمد

رحمته الله برفعه المجهلة وهو المختار للفتوى (فتاوى ج: ۱، ص: ۲۲۶). القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۲۶.

په آخره ناسته کې د تشهد ويلو او بيا د پنځم رکعت لپاره د ولاړ بدلېدو بيان

وَلَوْ كَعَدَّي الرَّابِعَةِ او که لمونځ کونکي په څلورم رکعت کې ناسته (قعد) وکړه ثُمَّ قَامَ بيا ولاړ سو وَلَمْ يُسَلِّمْ او سلام يې نه وگرځوي حَتَّى الْقَعْدَةَ مَا لَمْ يُسْجَدْ لِلْعَامَّةِ نو تر څو چې يې د پنځم رکعت لپاره سجده کړې نه وي نو د ناستې و طرف ته دي (بيړته) را وگرځيږي وَسَلَّمَ او سلام دي وگرځوي لَأَنَّ السُّلَيْمِيْنَ فِي حَالَةِ الْقِيَامِ غَيْرُ مُشْرُوعٍ ځکه چې د ولاړې په حالت کې سلام گرځول مشروع نه دي وَأَمَّا كُنْهُ الزَّكَاةَ عَلَى رُجُوهٍ بِالْقَعْدَةِ او د ده لپاره په ناستې

په مشروع طريقه سره سلام قائم کول ممکن دي لَا اِنَّ مَا دُونَ الزَّكَاةِ بِمَحَلِّ الزَّكَاةِ ځکه چې تر يوه رکعت کم لمونځ د پرېښوولو په محل کې دی (يعني پرېښوول کېدای سي).

اللفات: ﴿عَلَّوْهُ مَشْرُوعٌ﴾ نامشروع، ناجائز، ﴿مَحَلُّ الزَّكَاةِ﴾ هغه ځای چې پرېښوول کېدلای سي (يعني پرېښوول يې صحيح وي).

تشرېح: تردې ځايه خو د هغو صورتونو بيان وو چې په هغه کې له لمونځ گزار څخه آخري ناسته هېره سي او د پنځم رکعت لپاره ولاړ سي، له دې ځايه دا رابښي چې که لمونځ گزاره د تشهد په اندازو آخري ناسته وکړي، خو سلام نه وگرځوي او په هېره سره د پنځم رکعت لپاره ولاړ سي، نو حکم دا دی چې که د پنځم رکعت سجده يې کړي نه وي نو د ناستي و طرف ته دي (بیرته) راوگرځيږي، او سلام دي وگرځوي، ځکه چې په ولاړه سلام گرځول مشروع نه دي، او څرنگه چې په دې صورت کې د لمونځ گزار لپاره پر مشروع طريقه يعني په ناستي سره سلام گرځول ممکن دي، نو ځکه دي پر مشروع طريقه عمل وکړي، او د ده لپاره په ناستي يعني په مشروع طريقه سره سلام گرځول په دې توگه ممکن دي چې کله ده د پنځم رکعت سجده نه کړې وي، نو ښکاره ده چې دا رکعت لمونځ نه دی، او چې کله لمونځ نه سونو د دې فرض يعني پرېښوول هم صحيح دي، نو ځکه په دې صورت کې د لمونځ گزاره لپاره شرعي حکم همدغه دی چې له پنځم رکعت څخه دي د ناستي و طرف ته راوگرځيږي، او سلام دي وگرځوي.

نو پنځم رکعت وروسته شپږم رکعت کول

وَلَا يَكُنِ الْعَاقِسَةُ بِالسُّجْدَةِ او که يې پنځم رکعت په سجده سره مقيد کړي (يعني که يې د پنځم رکعت لپاره سجده وکړه) ثُمَّ تَدَّ كَرِّ بَيَا يَ يَ په ياد سوه (چې دا څو پنځم رکعت دی) فَمِنْ أَيْهَا زَكَاةٌ أَشْرَأَى نو د هغه سره دي يو بل رکعت هم يو ځای کړي وَتَمَّ قَرَضُهُ او د ده فرض پوره سوه لَا اِنَّ الْبَائِقَ اِصَابَةً لِّقَطْعَةِ السَّلَامِ ځکه چې (صرف) د سلام لفظ اداء کول پاته دي وَهُوَ وَاجِبَةٌ او سلام واجب دی وَاِثْنَا يَضُمُّ اَيْهَا أَشْرَأَى او بل رکعت به په دې وجه ورسره يو ځای کوي يَتَصَيَّرُ الزَّكَاةَانِ نَفْلًا چې دوه رکعت نفل سي لَا اِنَّ الزَّكَاةَ الْوَاحِدَةَ لَا تُجْزِئُهُ ځکه چې يو رکعت جائز نه دی لِتَهْيِئَةِ عَلَيْهِ السَّلَامَةِ وَالسَّلَامُ عَنِ الْبُتَيْرَاءِ ځکه نبي ﷺ له بتيراء لمانځه څخه منع کړې ده (يعني د يوه رکعت له لمانځه څخه يې منع کړې ده) ثُمَّ لَا تَتَوَيَّانِ عَنْ سُنَّةِ الظُّهْرِ بيا دا دوه رکعت د ما پښين د ستو پر ځای نه درېږي هُوَ السَّحِيحُ همدا صحيح ده لَا اِنَّ الْوَأَقْبَةَ عَلَيْهَا بِتَخْرِيمَةِ مُبْنَدٍ آ ځکه چې پر دې دوو رکعتو (به نبي کریم ﷺ) همېشېدو په نوې تحریمه سره وو.

اللفات: ﴿الْعَاقِسَةُ﴾ اداء کول، ﴿لَا اِنَّ كَثْرَتَ الْوَقْتِ﴾ د نصر د باب مضارع منفي صيغه ده: نائب کېدل، قائم مقام کېدل، پر ځای درېدل، ﴿مُبْنَدٌ﴾ نوې.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی پر څلورم رکعت کېښستی او بيا په هېره د پنځم رکعت لپاره ولاړ سول د پنځم رکعت سجده يې هم وکړه او بيا په ياد ورغله، نو اوس د ده لپاره حکم دا دی چې د دې رکعت سره دي شپږم رکعت هم يو ځای کړي، نو په دې صورت کې به فرض لمونځ پوره سي، او پنځم او شپږم رکعت به يې نفل سي، فرض لمونځ

خو به يې ځکه پوره سي چي له لماتځه څخه د سلام په لفظ سره وتل زموږ په نېز واجب دي، او په دې صورت کي د سلام لفظ پرېښوول سو او د واجب په پرېښوولو سره لمونځ نه فلسديږي، نو ځکه په دې صورت کي فرض لمونځ نه فلسديږي، پاته سو دا چي د واجب په پرېښوولو سره نقصان پيدا سو، نو هغه نقصان په سجده سهو سره پوره کيږي، امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمايي چي که شپږم رکعت وړ سره يو ځای کړي نو فرض لمونځ يې فلسديږي، ځکه چي په دې صورت کي داسې د دويم لماتځه و طرف ته منتقل سو، حال دا چي د سلام لفظ لا تر اوسه پاته دی، او د سلام لفظ د امام شافعي رَجَنَهُ الله په نېز فرض دی، او د فرض په پرېښوولو سره لمونځ فلسديږي، نو ځکه به په دې صورت کي لمونځ فلسديږي.

وإنما يفسد إليها الله فرمايي چي پر لمونځ گزاره د پنځم رکعت سره د شپږم رکعت يو ځای کول واجب او لازم دي، د دې لپاره چي له شپږو څخه څلور رکعت فرض سي او دوه رکعت نفل سي، او د دې لپاره چي له فرضو څخه ملسو او يو رکعت پاته نه سي، ځکه نبي ﷺ له صلاة بتيراء څخه منع کړې ده، او صلاة بتيراء يو رکعت والا لماتځه ته وايي.

ثم لا تنويان الله فرمايي چي که لمونځ گزار ته دا پورتي صورت د ماښين په لماتځه کي وړ پېښ سو نو کوم دوه رکعت چي زيات سوي دي هغه دده لپاره د ماښين د دوو رکعتو مستو پر ځای نه سي درېدلای، همدا صحيح قول دی، ځکه چي د ماښين دوه رکعت سنت په نوې او جلا تحریمه سره اداء کول ضروري دي، ځکه چي همدغه د نبي ﷺ معمول وو، او ټوله ژوند به يې پر دې عمل کوی.

د شپږم رکعت په آخر کي د سجده سهو حکم

وَلَسْجُدُ لِلسَّهْوِ اسْتِحْسَانًا او سجده سهو دي وکړي استحسانًا لِتَمَكُّنَ التَّقْصَانَ فِي الْفَرْضِ بِالْخُرُوجِ لَا عَلَى الْوُجْهِ الْمُسْتَوْنِ ځکه چي نقصان راغلی په فرضو کي په غیر مسنون (ناست) توگه سره د وتلو په وجه (بيني چي کله له فرض څخه په غیر مسنون طريقه سره ووتی نو په فرض کي يې نقصان راغلی) وَفِي الثَّقَلِ بِالْذُّخُولِ لَا عَلَى الْوُجْهِ الْمُسْتَوْنِ او نقصان راغلی په نفلو کي په نا سنت توگه سره د داخلېدلو په وجه وَلَوْ قَطَعَهَا لَمْ يَلْزَمَهُ الْقَضَاءُ لو که دا (پنځم) رکعت قطع کړي (پرېږدي) نو پر ده قضاء نه لازميږي لِأَنَّهُ مَطْنُونٌ ځکه چي دا د گومان (لو هيري) لمونځ دی وَلَوْ اقْتَضَى بِهِ إِنْسَانٌ فِيهِمَا او که په دې دوو رکعتونو کي يو سري دده اقتداء وکړه يُصَلِّي سِتًّا عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَجَنَهُ الله نو د امام محمد رَجَنَهُ الله په نېز به هغه سري شپږ رکعت کوي لِأَنَّهُ الْمُوَاضِي بِهَذَا الشَّعْرِيَّةِ ځکه چي دوه رکعت (هم) په دفعه تحریمه سره اداء سوي دي وَعِنْدَهُمَا رُكْعَتَيْنِ او د شيخينو رَجَنَهُ الله په نېز به (صرف) دوه رکعت کوي لِأَنَّهُ اسْتَحْكَمَ خُرُوجَهُ عَنِ الْفَرْضِ ځکه چي له فرضو څخه دده وتل محکم (تينگ) سوي دي وَلَوْ أَتَى الْقَعْدَتَيْنِ لَوْ كَانَتَا مَقْصُودَتَيْنِ دافند کړل

قَالَ قَضَاءٌ عَلَيْهِ عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ نُو دَامَامَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ پَه نېز پر مقتدي قضاء نسته إِعْتِبَارًا بِالإِمَامِ امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ پر امام قیاس کوي رَعِنْدُ ^١ أَنَّ يُوسُفَ يَقْضِي رَكْعَتَيْنِ او د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ پَه نېز به مقتدي د دوو رکعتونو قضاء راوړي لَأَنَّ الشُّكُوفَ بِعَارِ فِي يَخْشُ الإِمَامَ حَكْمَ چي (له امام څخه) ساقطېدل داسي عارض په وجه سره دي کوم چي امام سره خاص دی.

اللفات: ﴿الْمَوْلَى﴾ د تفعیل له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: اداء کړی سوی.

تشریح: فرمایي په مخکني عبارت کي چي کوم د سجده سهو خبره وسوه يعني: که لمونځ گزاره په آخره ناسته کي د تشهد په انداز کښنستی، بیا په هره سره د پنځم رکعت لپاره ولاړ سو، او د پنځم رکعت سجده يې هم وکړه، نو اوس حکم دا دی چي شپږم رکعت دي هم وکړي او په آخر کي دي سجده سهو وکړي، نو په دې سجده سهو کي د استحسان او قیاس دوې جلا جلا نظريې دي، د استحسان له رويه پر دې سري سجده سهو واجب ده، لېکن د قیاس له رويه سجده سهو پر واجب نه ده، ځکه چي لمونځ گزاره په فرضي لماتځه کي سهو سوی دی، او دی په نفلي لماتځه کي د سجده سهو کولو مکلف جوړېږي، نو عقلاً او قیاساً دا خبره له فهمه ليري ده، ځکه چي په کوم لمونځ کي سهو سوې وي، په هغه کي به سجده سهو واجب وي، او دې سجده اداینه به هم په هغه لماتځه کي کيږي، همدغه د قیاس تقاضا ده، نو په ذکر سوې مسئله کي د فرضو د سجد سهوي حکم په نفلو کي د قیاس مطابق نه دی، خو استحساناً واجب ده.

دلیل: د استحسان دلیل دا دی چي دلته دوې خرابياني ست: (١) اوله خرابي خودا ده چي له لماتځه څخه د وتلو لپاره د السلامد عليک پر ذریعه سره سلام گرځول واجب دي، او همدغه سنت طریقه ده، لېکن په ذکر سوې مسئله کي دا طریقه پرېښوول سوې ده، (٢) او دویمه خرابي دا ده چي د فرضو په تحریمه نقل شروع کړی سوي دي، حال دا چي د نفلو لپاره جلا تحریمه تړل واجب دي، نو دلته په فرضو او نفلو دواړو کي کمي راغله، او څرنگه چي دواړه لمونځونه په یوه تحریمه سره اداء کيږي، نو ټوله لمونځ به يعني شپږ رکعت به د یوه لماتځه په درجه گرځول کيږي او دا به ویل کيږي چي دا یو پوره لمونځ دی، او د یوه لماتځه په آخر کي سجده سهو کېدای سي، نو ځکه به په دې صورت کي هم په آخر کي سجده سهو کيږي، او دا سجده سهو به د فرضو د سهوي وي، که څه هم دا د نفلو په آخر کي وسي.

د لومړي فرمایي چي که لمونځ گزاره په ذکر سوې مسئله کي د پنځم رکعت لپاره سجده وکړي خو شپږم رکعت ور سره یو ځای نه کړي بلکي لمونځ ختم کړي، نو پر ده هیڅ حرج نسته او نه پر ده د دې دوو رکعتونو قضاء ضروري ده، ځکه چي ده دا دوه رکعت قصداً نه دي شروع کړي، بلکي په هره او په دې گومان يې شروع کړي دي چي زه خلورم رکعت کوم، او د هغه لماتځه قضاء نسته چي په هره او گومان شروع سوی وي: إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أَمْنِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانِ وَمَا اسْتَكَرَّهُوا عَلَيَّ. (ابن ماجه، باب طلاق المعزوه والناسي)

د لومړي اقتدی په انسان الخ د دې حاصل دا دی که یو سري په دغه دھيري او گومان والا په پنځم او شپږم رکعت کي د دې سري اقتداء وکړه، نو اوس به دا مقتدي څه کوي، او څومره رکعت به کوي، نو په دې لړ کي د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ رایه دا ده چي مقتدي به شپږ رکعت کوي، يعني که په پنځم رکعت کي يې اقتداء پسي وکړه نو د امام سلام تر گرځولو وروسته به خلور رکعت نور کوي، او که په شپږم کي يې اقتداء پسي وکړه نو د امام تر سلام وروسته به پنځه رکعت نور کوي په

• القول الرابع: قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ، كما قال العلامة الفتوى هنا على قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ فتح القدير ج: ١، ص: ٢٢٨. [القول الرابع ج: ١،

دې توگه چې یو رکعت به وکړي او ناسته به وکړي، بیا به پر دوه رکعتو کښیږي او بیا به دوه رکعتو وکړي او آخري ناسته به وکړي او سلام به وگرځوي.

د امام محمد دلیل: دا دی چې مقتدي د دې امام اقتداء وکړه، او امام شپږ رکعتو کوي، او په مخکني تحریمه سره شپږ رکعتو کوي، نو پر مقتدي به هم شپږ رکعتو اداء کول ضروري وي.

د دې په خلاف د شیخینو رَجَاءُ الله په نېز پر مقتدي صرف دوه رکعتو ضروري دي، نو که یې په پنځم رکعت کې د امام اقتداء وکړه، نو د امام سره دي سلام وگرځوي، او که په شپږم رکعت کې یې اقتداء وکړه، نو د امام تر سلام وروسته دي صرف یو رکعت وکړي او سلام به وگرځوي، ځکه چې د نفلو د شروع کولو په وجه دده د امام له فرضو څخه وتل محکم او مضبوط سوي دي (یعني کله چې امام څلور رکعت فرض پوره کړه او دوه رکعت نفل یې شروع کړه، نو د نفلو شروع کولو په وجه له فرضو څخه د هغه وتل محکم سو، یعني په محکمه توگه له فرضو څخه ووتی) نو اوس به د مقتدي اقتداء صرف په نفلو کې صحیح او معتبره وي، او څرنگه چې امام دوه رکعتو نفل کوي، نو پر مقتدي به هم صرف دوه رکعتو لازم او ضروري وي.

ولو افسده الخ د دې حاصل دا دی که مقتدي تر اقتداء کولو وروسته دا لمونځ فاسد کړی نو د امام محمد رَجَاءُ الله په نېز څرنگه چې پر امام د دې قضاء واجب نه ده، همدارنگه پر مقتدي هم د دې قضاء واجب نه ده، ځکه چې د مقتدي حال د امام تر حال قوي نه دی، نو کله چې پر امام قضاء واجب نه ده، نو پر مقتدي به هم نه وي.

د دې په خلاف د امام ابو یوسف رَجَاءُ الله په نېز پر مقتدي قضاء واجب ده، ځکه چې د امام په حق کې د قضاء ساقطېدل دیو عارض یعنی گومان (ظن) په وجه سره وو، خو څرنگه چې عارض د امام سره خاص دی، نو د قضاء ساقطېدل به هم د امام سره خاص وي، او د مقتدي څخه به قضاء نه ساقطېږي، ځکه چې د مقتدي په حق کې هیڅ عارض نسته.

د نفلي لماتځه په اولو دوو رکعتونو کې سهوه کېدل

قَالَ: وَمَنْ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ تَكَوُّمًا فرمایي: که یو سړي دوه رکعتو نفلي لمونځ وکړی **فَسَهَا فَيُتِمُّهَُا** او په دې کې سهوه سو **وَسَجَدَ لِلْسَهْوِ** او سجده سهويې (هم) وکړه. **ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ الْاُخْرَيَيْنِ** بیا یې وغوښتل چې نور دوه رکعتو وکړي **لَمْ يَزِنْ** نو (پر دغه دوو رکعتو به) بناء نه کوي **لَأَنَّ السُّجُودَ يَبْطُلُ لِبُوقُوعِهِ فِي وَسْطِ الصَّلَاةِ** ځکه چې سجده سهو د لماتځه په مینځ کې د واقع کېدلو په وجه بناء باطلوي **بِخِلَافِ الْاُسْأَلِ إِذَا سَجَدَ السَّهْوُ** په خلاف د مسافر چې کله هغه سجده سهو وکړي **ثُمَّ تَوَى الْاِقَامَةَ** بیا د اقامت نیت وکړي **حَيْثُ يَبْقَى** نو هغه بناء کولای سي **لَأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَزِنْ** ځکه که هغه بناء ونه کړي **تَبْطُلُ جِبْتُ الصَّلَاةِ** نو ټوله لمونځ یې باطلېږي **وَمَعَ هَذَا لَوْ أَدَّى** او که د دې سره سره دغه سړي پر دوو رکعتو نور لمونځ اداء کړي (یعني پر دوو رکعتو یې د نور لماتځه بناء وکړه) **صَحَّ** نو صحیح ده **لِقَاءِ الشَّعْرَانِيَّةِ** ځکه چې تحریمه پاته ده **وَيَبْطُلُ سَجُودُ السَّهْوِ** او سجده سهو باطلېږي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحیح ده.

اللفات: ﴿لَمْ يَزِنْ﴾ د ضرب له باب څخه جحد معلوم صیغه ده: بناء کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي دوه رکعتو نفلي لمونځ شروع کړی، او بیا پکښې سهوه سو او سجده سهو یې هم وکړه، اوس که دی پر دې دوو رکعتو نفلو نور دوه رکعتو نفل کول غواړي، نو کولای یې نه سي، یعني دده لپاره پر دې دوو رکعتو د نورو دوو رکعتو بناء کول صحیح نه دي، ځکه چې د لماتځه په مینځ کې سجده سهو واقع سوه، او د

لمانځه په مینځ کې د سجده سهوي په واقع کېدلو سره بناء باطلیږي، ځکه چې سجده سهو د لمانځه په آخر کې مشروع ده، نه د لمانځه په مینځ کې، نو اوس دده په حق کې غوره دا ده چې هغه اول دوه رکعت پوره کړي، او بیا دې په نوې تحریمه سره نور دوه رکعت وکړي.

بخلاف المسافرين الخ فرمائي که یو سړی مسافر وي، او د قصر په نیت د دوو رکعتو فرض نیت وکړي او د لمانځه په مینځ کې سهو سي، او سجده سهو هم وکړي، خو تر سلام گرځولو مخکې د اقامت نیت وکړي، نو ښکاره ده چې اوس به هغه د دوو رکعتو پر ځای شلور رکعت کوي، نو اوس که ددغه دوو رکعتو سره نور دوه رکعت یو ځای کړي یعنې بناء وکړي، نو دده لپاره دا بناء صحیح ده، او د مسافر په حق کې د لمانځه په مینځ کې د سجده سهو په واقع کېدلو سره بناء نه باطلیږي، ځکه چې پر مسافر د مقیم کېدلو په وجه اوس شلور رکعت فرض دي، او ده تر اوسه دوه رکعت کړي دي، اوس که موږ دده په حق کې بناء جائز نه وگرځوو، نو دده دوه رکعت به باطل سي، نو ځکه به دده په حق کې بناء جائز وي، ځکه چې په دې صورت کې صرف د واجب یعنې د سجده سهوي باطلېدل راځي، او د بناء د نه جائز کېدلو په صورت کې فرض باطلیږي، او د واجب ابطال له فرضو د ابطال څخه سپک دی، نو د پختار امور الشریعین قاعدې په وجه به دده لپاره د بناء اجازه وي.

او د نفل کونکي لپاره به د بناء اجازه نه وي بیا هم که هغه بناء وکړي او نور دوه رکعت وکړي نو صحیح به وي، ځکه چې تر سلام گرځولو مخکې د هغه تحریمه پاته ده، او د تحریمې بقاء د لمانځه د جواز لپاره کافي ده، لېکن کومه سجده سهو چې یې پر دوو رکعتو کړې ده، هغه به باطله وي، او دویم وار به سجده سهو کوي.

که دامام د سجده سهوي په وخت کې یو مقتدی راسي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ سَلَّمَ او که یو امام (د لمانځه په آخر کې) سلام وگرځوي وَعَلَيْهِ سَجْدَتَا السَّهْوِ حال دا چې پر هغه (لا) د سهوي دوې سجدې پاته وي فَلْيَقُلْ رَجُلٌ فِي صَلَاتِهِ بِغَدِ الشُّبُهَاتِ او د امام تر سلام گرځولو وروسته یو سړی د امام په لمانځه کې داخل سو فَلَمَّا سَجَدَ الْإِمَامُ كَانَ دَاخِلًا نو که امام سجده سهو وکړه نو دا سړی به په لمانځه کې داخل وي (یعنې په لمانځه کې به داخل شمار کېږي) وَلَا قَلَا كُنْ نو داخل به نه وي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَيِّفَةً وَأَنْ يُؤَسَفَ رَجْعَتَا اللَّهِ او دا حکم د شیخینو رَجْعَتَا اللَّهِ په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَتْهُ اللَّهُ: هُوَ دَاخِلٌ او امام محمد رَجَعَتْهُ اللَّهُ فرمائي چې دا سړی په لمانځه کې داخل دی سَجَدَ الْإِمَامُ أَوْ لَمْ يَسْجُدْ هغه که امام سجده سهو کړې وي او که نه وي لَأَنَّ عِنْدَهُ سَلَامٌ مِّنْ عَلَيْهِ السَّهْوُ لَا يُخْرِجُهُ عَنِ الصَّلَاةِ أَصْلًا ځکه چې د امام محمد رَجَعَتْهُ اللَّهُ په نېز د هغه سړي سلام (گرځول) چې سجده سهو پر واجب وي هغه بالکل له لمانځه څخه نه باسي (یعنې دامام محمد رَجَعَتْهُ اللَّهُ په نېز چې پر کوم سړي سجده سهو پاته وي د هغه په سلام گرځولو سره بلکل لومړنۍ ختمېږي) (لَنْهَا وَجَبَتْ جَبْرًا لِلنَّهْضَانِ ځکه چې سجده سهو د نقصان د تلافي لپاره واجب سوې ده فَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ فِي إِخْرَافِ الصَّلَاةِ نو ځکه ضروري ده چې دا سړی د لمانځه په احرام (او حالت) کې وي وَعِنْدَهَا يُخْرِجُهُ

• القول الرابع: قول الشيخين رَجْعَتَا اللَّهِ، كما قال العلامة ابن الممام رَجَعَتْهُ اللَّهُ بعد تفصيل المسئلة: و التوقف في بقاء التحريم و بطلانها أصح لأن التحريم

واحدة فإذا بطلت لا تعود إلا بإعادة و لم توجد فتح القدير ج: ١، ص: ٣٥٠. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٣٠]

عَلَى سَبِيلِ التَّوَكُّفِ او د شیخینو رَجَمَاتُ الله په نېز (سلام گرځول) لمونځ کونکی د توقف په توګه (له لماتځه) څخه بلسي لَا تَكُنْ مُخَلِّلاً فِي نَفْسِهِ ځکه چې سلام خو په خپل ذات کې حلالونکی دی (یعنې د لماتځه ختمونکی دی) وَأَشْأَا لَا يَفْعَلُ لېکن دلته سلام خپل عمل نه کوي (یعنې لمونځ نه ختموي) لِيَحَاجَّتِهِ إِلَى أَدَاءِ السُّجْدَةِ ځکه چې دلته د سجدې اداء کولو ضرورت سته فَلَا يَظْهَرُ دُونَهَا نو د سجده سهوي تر کولو به مخکې د سلام عمل نه ښکاره کېږي وَلَا حَاجَةٌ إِلَى اعْتِبَارِ عَدَمِ التَّوَكُّفِ او د نه را گرځولو په اعتبار سره هیڅ ضرورت نسته (یعنې که امام سجده سهو نه را وگرځوي نو تر سلام وروسته د لماتځه ختمولو هیڅ ضرورت نسته) وَيُظْهَرُ الْإِخْتِلَافُ فِي هَذَا [۱۱] او (د) اختلاف (شمره خو به یو) په دې مسئله کې ښکاره کېږي وَالْإِسْتِغْنَاءُ عَنِ الظَّاهَرَةِ بِالْقَهْقَرَةِ [۲۱] او (بل به) په قهقهه خندا سره په اودس ماتېلو کې (ښکاره کېږي) وَتَغْيِيرُ الظَّاهَرِ بِبَيِّنَةِ الْإِقَامَةِ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ [۳] او (بل به) په دې حالت کې د اقلت په نیت سره د فرضو په بلېلو کې (ښکاره کېږي).

اللفات: ﴿مَكْرُورٌ﴾ حلالونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که پر یو امام سجده سهو واجب وه، اود سجده سهوي له اداء کولو څخه بغیر یې سلام وگرځوي، او بل سړی راغلی دده تر سلام گرځولو وروسته دده په لماتځه کې داخل او شریک سو، نو د شیخینو رَجَمَاتُ الله په نېز حکم دا دی که تر سلام گرځولو وروسته امام سجده سهو وکړه نو دا مقتدی دده په لماتځه کې داخل او شریک شمارل کېږي، او که امام سجده سهو ونه کړه نو دده په لماتځه کې به شریک او داخل نه شمارل کېږي. د سجده سهوي سلام د لماتځه له حرمت څخه لمونځ غزاوه یاسي، که نه؟ دا مسئله اوله دې څخه ملسو نور ډېرې مسئلې پر دې اصل موقوفې دي چې پر چا سجده سهو واجب وي، نو سلام هغه د لماتځه له حرمت څخه بلسي او که نه؟ په دې باره کې د امام محمد رَجَمَاتُ الله مذهب دا دی چې د دې سړي سلام دی له لماتځه څخه نه بلسي، نه موقوفاو نه باتلا قطعي، همدا قول د امام زفر رَجَمَاتُ الله دی.

د امام محمد دلیل: دا دی چې سجده سهو د هغه نقصان د تلافی او جبران لپاره واجب ده کوم نقصان چې په مؤدی یعنی په اداء سوي لماتځه کې پیدا سوي وي، او تلافی په هغه وخت کې متحقق کېږي چې هغه شی موجود وي چې د هغه تلافی کول مقصود وي، یعنی د سجدې په ذریعې د لماتځه د نقصان تلافی هغه وخت کېدای سي چې کله لمونځ موجود وي، او د لماتځه بقاء پر تحریمه موقوفه ده، نو معلومه سوه چې پر چا چې سجده سهو واجب وي، د هغه سلام گرځول هغه د لماتځه له احرامه څخه نه خارجوي، بلکې د سلام بلوجود تحریمه پاته کېږي، نو کله چې تر سلام وروسته تحریمه پاته ده، نو تر سلام وروسته به د هغه اقتداء کول هم صحیح وي، هغه که امام سجده سهو وکړي او که نه وکړي. د شیخینو رَجَمَاتُ الله مذهب دا دی چې سلام هغه له لماتځه څخه موقوفا بلسي، د موقوفا مطلب دا دی چې تر سلام وروسته که هغه سجده سهو وکړه نو ویل کېږي به چې تحریمه پاته ده، او چې تحریمه پاته ده نو د بل لمونځ کونکي اقتداء کول به هم (په هغه پسي) صحیح وي، او که تر سلام وروسته هغه سجده نه وکړه، نو ویل کېږي به چې تحریمه پاته نه سوه او کله چې تحریمه پاته نه سوه نو اقتداء به یې هم صحیح نه وي.

د شيخينو دليل: دا دی چي سلام په خپله محلل دی يعني له لمانځه څخه باسونکی او د لمانځه ختموونکی دی، لکه د نبي ﷺ فرمان دی: عجلها التليس هو! که يو مانع پېښ سي نو لفظ د سلام به خپل عمل نه کوي، او مانع د سجده سهوي اداء کول دي، نو که تر سلام وروسته سجده سهو وکړي، نو مانع پيدا سو، نو ځکه به سلام خپل عمل نه کوي، يعني لمونځ گزار به له لمانځه څخه نه باسي، او که سجده سهو نه وکړي، نو د سلام د عمل مانع يعني د تحليل مانع پيدا نه سو په دې وجه به لفظ د سلام خپل عمل کوي، يعني لمونځ گزار به له لمانځه څخه باسي، نو له دليل څخه ثابت سو چي پر کوم سري سجده سهو واجب وي د هغه سلام هغه موقوفه له لمانځه څخه باسي.

ويظهر الاختلاف الخ د شيخينو او د امام محمد رحمه الله په نيز اختلاف نتيجه په دې درې مسئلو کي ښکاره کيږي: (۱) اوله مسئله داده که يو چا تر سلام گرځولو وروسته او تر سجده سهو کولو مخکي د امام اقتداء وکړه، نو د شيخينو په نيز که امام سجده سهو وکړي نو د مقتدي اقتداء به صحيح وي، او د امام محمد په نيز که سجده سهو وکړي او که نه وکړي، په هر حال کي به د مقتدي اقتداء صحيح وي، ځکه که سجده سهو هم نه وکړي نو بيا به هم تر سلام وروسته د هغه تحریمه پاته وي. (۲) دويمه مسئله داده که تر سلام وروسته دغه امام قهقهه ځنډا وکړه، نو د امام محمد رحمه الله په نيز د هغه اودس ماتېږي، ځکه چي تر اوسه لا تحریمه پاته ده، نو ځکه د لمانځه په مينځ کي قهقهه واقع سو، او د شيخينو په نيز که سجده سهو وکړي نو د هغه اودس ماتېږي، ځکه چي په دې صورت کي به د لمانځه په مينځ کي قهقهه واقع سي، او که سجده سهو نه وکړي نو اودس يې نه ماتېږي، ځکه ځواکي تر سلام وروسته لمونځ ختم سو، او قهقهه تر لمانځه وروسته واقع سو. (۳) دريمه مسئله داده که يو مسافر د مابنين فرضي لمونځ دوه رکعتو کوی او تر سلام وروسته يې د اقامت نيت وکړی، نو د امام محمد رحمه الله په نيز به فرض بللېږي او څلور رکعتو به کوي، ځکه چي تر اوسه لا تحریمه پاته ده، او د شيخينو په نيز که مسافر سجده سهو وکړي نو د هغه فرض به څلور رکعتو ته بللېږي، او که سجده سهو نه وکړي، نو د هغه فرض به څلور رکعتو ته نه بللېږي، ځکه چي د سلام په وخت کي د هغه لمونځ ختم سو. (ځکه اصول دا دی چي د امام په محمد رحمه الله په نيز که سجده سهو وکړي او که نه وکړي تر سلام وروسته به تحریمه هم پاته وي، او د شيخينو رحمه الله په نيز که سجده سهو وکړي نو تحریمه به پاته وي، او که يې نه وکړي نو پر سلام به تحریمه هم ختمېږي).

که تر سلام وروسته څوک سجده سهو نه وکړي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ سَلَّمَ يُرِيدُ بِهٖ قَوْلَ السَّلَامِ اَوْ څوک چي د لمانځه د ختمولو په اراده سره سلام وکړي وَعَلَيْهِ سَهْوٌ حال دا چي پر هغه سجده سهو پاته وي فَعَلَيْهِ اَنْ يَسْجُدَ لِلسَّهْوِ نو پر هغه ضروري ده چي سجده سهو وکړي لَا اِنَّ السَّلَامَ غَرْزًا يُلْطَمُ ځکه چي سلام لمونځ نه ختموونکی دی (يعني لمونځ نه ختموي) وَيُرِيدُهُ تَغْيِيرُ لِنَيْتِهِ او د هغه نيت د (يو) مشروع (شي) بللوونکی دی فَلَوْ كُنْتَ نُو ځکه به د هغه نيت بېکاره وي.

اللفات: ﴿قَوْلًا﴾ د فتح د باب مصدر دی: ختمول، ﴿لَوْ﴾ د نصر د باب ماضي صيغه ده: لغو کېدل، بېکاره کېدل. **تشریح:** مسئله: داده که پر يو سري سجده سهو واجب وه، او دې سري په قصده او عمداً د لمانځه ختمولو په نيت سره سلام وگرځوی، نو تر کومه وخته چي هغه سجده سهو نه وکړي تر هغه وخته له لمانځه څخه نه سي وتلاي، ځکه چي سلام خو لمونځ ختموي، لېکن پر کوم سري چي سجده سهو واجب وي د هغه په سلام لمونځ نه ختمېږي، نو تر کومه

وخته چې هغه سجده سهو نه وکړي تر هغه وخته له لمانځه څخه نه سي وتلاي، که يو وار نه بلکي لس وار هم سلام وکړي له لمانځه څخه نه سي وتلاي، او د لمانځه ختمولو چې څومره پوځ نيت هم وکړي، نيت به يې بېکاره وي، ځکه چې په سلام سره د لمانځه ختمول مشروع سوي دي او مشروع کار ختمول د بنده په اختيار کي نه دي.

د لمانځه په رکعتونو کي د اول وار لپاره د شک کونکي سړي حکم

وَمَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ اَوْ خُوكَ چې په خپل لمانځه کي شکمن سو فَلَمْ يَذَرِ اَتْلَا صَلَّ اَمْ اَرْبَعًا او هغه ته دا معلومه نه وه چې درې رکعتي يې کړي دي او که څلور وَذَلِكَ اَوَّلُ مَا عَرَضَ لَهُ او دا اول وار وو چې ده ته شک ور پېښ سو اِسْتَلْكَ نو داسې دي دنوي سره (له شروع څخه) لمونځ وکړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي اِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ أَنَّهُ كَمْ صَلَّى کله چې په تاسو کي څوک په خپل لمانځه کي شکمن سي چې څومره (رکعتونه) يې کړي دي فَلْيُسْتَقْبِلِ الصَّلَاةَ نو له شروع څخه دي لمونځ وکړي.

اللفات: «اِسْتَلْكَ» داستعمال ماضي ده: له نوي سره کول، له شروع څخه کول.

تشرېح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دي چې که يو سړي ته په لمانځه کي شک سي او په يقين سره دا ورته معلومه نه وي چې څو رکعتي يې کړي دي، او په خپل ژوند کي يې دا اول وار وي چې شک ورته پېښ سي، نو اوس حکم دادی چې داسې دي له نوي سره لمونځ وکړي، ځکه په حديث شريف کي د شکمن لپاره له شروع څخه د لمونځ کولو حکم سوی دی.

فايده: د وذلك اول ما عرض له په مصداق کي د فقهاؤ اختلاف دی، صاحب د اجناس وايي چې له دې څخه مراد دا دي، چې سړی په خپل ژوند کي اول وار سهو سي، د شمس الاثمه سرخسي رَجَّةُ الله او دنورو فقهاؤ په نېز د دې مطلب دادی چې هېره او سهو دده په عادت او فطرت کي نه وي، خو په يو وجه سره سهو سي، د فخر الاسلام بزوي رَجَّةُ الله رايه دا ده چې له دې څخه مراد دا دي چې په نورو کارو کي خو سهو کيږي، لېکن په لمانځه کي يې دا اوله سهو وي، په دې درې سره قولونو کي د شمس الاثمه سرخي رَجَّةُ الله قول زيات غوره دی، او د قياس مطابق دی.

هر وخت او په وار وار د شک کونکي سړي حکم

وَإِنْ كَانَ يَعْرِضُ لَهُ كَثِيرًا او که لمونځ کونکي ته دا شک ډېر (او په وار وار) ور پېښېږي بَلَى عَلَى أَكْبَرِ رَأْيِهِ نو خپل پر غالب گومان دي بناء کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ كُومَ سَرِي ته چې په لمانځه کي شک سو فَلْيَتَخَرَّ الصَّوَابَ نو هغه دي د صحيح خبري لپاره انلازه ولکوي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ رَأْيٌ او که د هغه هيڅ گومان نه وو. بَلَى عَلَى الْيَقِينِ نو پريقين دي بناء کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي کریم ﷺ فرمايلي دي مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَذَرِ اَتْلَا صَلَّ اَمْ اَرْبَعًا چا ته چې په خپل لمانځه کي شک سو او ورته معلومه نه

* تخریج: أخرجه في العرف الشاذي في شرح سنن ترمذي، حديث رقم: ۳۴۰، ج: ۲.

* تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الصلاة، باب الترجع نحو القبلة، حديث رقم: ۲۰۱.

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلاة، باب فحين شك في الزيادة والنقصان، حديث رقم: ۳۹۶.

وه چې درې رکعت يې وکړه که خلور بَنَى عَلَى الْأَقْلَى نو پر کم دي بناء وکړي وَالْإِسْتِجْبَالُ بِالسَّلَامِ اَوَّلُ له لومړي سره په سلام شروع کول غوره دي (يعني د شک په صورت کې چې کله لمونځ د نوي سره شروع کوي نو مخکې لمونځ په سلام سره ختمول غوره دي) لَا كُنْ غَرَفَ مُخَلَّلاً حُكَّهُ چې سلام د (لمانځه د) حلالوونکي په توګه پېژندل سوی دی دُونَ الْكَلَامِ نه خبري وَمُجَرَّدُ النِّيَّةِ يُلْفُزُ او خالي نیت بېکاره دی وَعِنْدَ الْبِنَاءِ عَلَى الْأَقْلَى يَقْعُدُ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ يَتَوَقَّعُ آخِرَ صَلَاتِهِ او پر کم بلندي د بناء کولو په وخت کې دي لمونځ کونکي په هر هغه ځای کې کېښي چې هلته د آخري لمانځه وهم وي كَيْ لَا يَصِزَّ تَارِكًا فَرْضَ الْقَعْدَةِ د دې لپاره چې د فرض ناستې (قعدې) پرېښوونکي نه سي، والله اعلم.

اللفاظ: «اگر رأيي» غالب گومان، «فليکحوي» د تفعل له باب څخه د امر غائب صيغه ده: اندازې لګول، «هللمو» د تفعل له باب څخه د مضارع صيغه ده: بېکاره او لغوه کېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی درکمونو د شمار په باره کې زيات شکمن کېدی، نو د دې دوه صورتونه دي: يا خو به دده يو طرف ته غالب گومان وي يا به يې نه وي، که يې غالب گومان وي نو د هغه مطابق دي عمل وکړي.

فقهی دليل: دا حديث دی: من شئت في صلاته فيتحر الصواب، ملا علي قاري د بخاري و مسلم په حواله سره دا حديث څه په داسې تفصيل سره بيان کړی دی: عن ابن مسعود رضي الله عنه قال اذا شئت أحدكم فليتحر الصواب وليتحر عليه ثم ليسر ثم ليسجد سجدين، (يعني کله چې په تاسو کې يو چا ته شک ور پېښ سي نو هغه دي د صحيح خبري لپاره تحري وکړي او د تحري او غالب گومان مطابق دي عمل وکړي بياني سلام وگرځوي او دوې سجده دي وکړي).

فقهی دليل: دا دی چې که هر وار د لمانځه راګرځولو حکم ورکړل سي نو حرج او تکليف به راسي، نو د حرج ليري کولو لپاره به پر غالب گومان عمل کيږي.

او که يو طرف ته يې هم غالب گومان نه وي نو پر کمه اندازې دي عمل وکړي يعني که په درې يا څلورو رکعتو کې يې شک سو او يو طرف ته يې غالب گومان نه وو، نو درې رکعت دي وکړي، دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی: من شئت في صلاته فليدبر أثلاً صلى أمر أربماً بني على الأقل.

والاستقبال بالسلاام الخ له دې عبارت څخه د مصنف رحمه الله مقصد دا دی چې که يې اراده دا وي چې له شروع څخه لمونځ وکړي نو دغه اوسنی او شکمن لمونځ په سلام سره ختمول زيات غوره دی، يعني سم سلام دي وگرځوي. او له شروع څخه دي لمونځ وکړي، او په خبرو سره لمونځ ختمول غوره نه دي، ځکه چې په شريعت کې سلام ته محلل (حلالوونکي او د لمانځه ختموونکي) ويل سوي دي، نه خبرو ته، خبري خو لمونځ ناسلوي. نبي ﷺ فرمايلي دي: تحليها السلام.

د مجرد النية الخ فرمايي چې څرنگه د خبرو په ذريعه سره لمونځ ختمول غوره نه دی، هملارنگه صرف په نيت سره هم لمونځ ختمول غوره نه دي، يعني دا چې لمونځ کونکي صرف په ولاړه نيت وکړي دويم لمونځ شروع کړي، دا هم غير اولی له، بلکې نيت دي د داسې عمل سره يو ځای کړي چې هغه د لمانځه د ختمولو لپاره مشروع سوی وي يعني سلام.

وعند البناء على الأكل الخ دې عبارت حاصل دا دی چې که لمونځ کونکي ته د رکعتونو د شمار په باره کې هر وخت شک پېښېږي، او غالب گومان یې هم نه وو، نو دده لپاره حکم دا دی چې پر کمه اندازه دې بناء کوي (لکه اوس چې ذکر سول)، نو پر کمه اندازه د بناء کولو په صورت کې دې داسې پر هر رکعت ناسته کوي، د مثال په توګه لمونځ کونکي ته په خلور رکعتیز لماتڅه کې دا شک سو چې دا اول رکعت دی او که دویم رکعت دی، او یو طرف ته یې غالب گومان هم نه وو، نو هغه دې دا اول رکعت وګڼي، لېکن د دې اول رکعت تر پوره کولو وروسته دې ناسته (قعله) وکړي، ځکه چې دا هم ممکنه ده چې دا دې دویم رکعت وي، او پر دویم رکعت ناسته واجب ده، نو ځکه دې ناسته وکړي، بیا دې ولاړ سي، او دویم رکعت دې وکړي او ناسته دې وکړي ځکه چې لمونځ کونکي دا دویم رکعت ګرځولی دی، بیا دې ولاړ سي دویم رکعت دې وکړي او بیا دې ناسته وکړي ځکه چې ممکنه ده چې دا دې خلورم رکعت وي او پر خلورم رکعت ناسته فرض ده، بیا دې ولاړ سي خلورم رکعت دې وکړي او ناسته دې وکړي، ځکه چې د لمونځ کونکي په نېز دا د خلورم رکعت په حکم کې دی، او پر خلورم رکعت ناسته فرض ده، صاحب د هدايې فرمایي چې دا طریقه دې په دې وجه کوي، چې فرض ناسته ځنې پاته نه سي، لنډه دا چې د فرض او واجب ناستې د پاته کېدلو د اندېښنې په وخت کې دې پر هر رکعت ناسته کوي چې صورت یې موږ اوس په تفصیل سره بیان کړی.



بَابُ صَلَاةِ الْمَرِيضِ

(دا) باب دناروغه دلماتخه (په بيان کي) دی

تشرېح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د سجده سهوي احکام بيان کړل، اوس له دې مخايه د مريض (ناروغه) د لماتخه احکام بيانوي، د دې دواړو په مينځ کي مناسبت دا دی چي سهوه (مهره) او مرض دواړه عوارض دي، او دواړه آسماني يعني غير اختياري عوارض دي، نو ځکه يو تر بل وروسته بيانېږي، او څرنگه چي د سهوي عارض د مرض په مقابل کي زيات پېښېږي، او په خپله مريض هم د سهوي تر اغېز لاندې راځي، نو ځکه د سهوي احکام د مريض تر احکامو مخکي بيان سول. (مجموع، ۲، ص ۲۰۱)

د داسي مريض حکم چي پر ولاړه قدرت نه لري

إِذَا عَجَزَ الْمَرِيضُ عَنْ الْقِيَامِ كَلَهُ فِي مَرَضٍ لَهُ وَلَا يَرِي شَخْخَ عَاجِزَهُ سَيُصَلِّي قَاعِدًا يَرْكُوعًا وَيُسَبِّحُ نُوْهُ نَاسْتَهُ دِي په رکوع او سجده سره لمونځ کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِعِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * ځکه نبي ﷺ عمران بن حصين ﷺ ته (چي د بواسيرو په مرض مبتلا وو) فرمايلي وو صَلِّ قَائِمًا په ولاړه لمونځ کوه فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ که په ولاړي دي لمونځ نه سو کولای قَاعِدًا نو بيا په ناسته لمونځ کوه فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ او که په ناسته دي (هم) لمونځ نه سو کولای فَقَدْ لَجَّ الْجَنْبُ تَوَمَّنْ رِجَاءً نو پر بغل باندي (په پروتي سره) په اشاره لمونځ کوه وَلَئِنْ الطَّاعَةَ بِحَسَبِ الطَّاقَةِ او په دې وجه (هم) چي طاعت په اندازه دوس (او توان) وي.

اللفاظ: ﴿عَجَزَ﴾ د سمع دباب ماضي ده: عاجزه کېدل، بې وسه کېدل، ﴿جَنْبُ﴾ اړخ، څنګ، بغل.

تشرېح: مسئله: داده که يو سړی مريض وي او دومره کمزوری او ضعیفه سي چي لمونځ په ولاړي نه سي کولای، نو د هغه لپاره حکم دا دی چي په ناسته دي لمونځ وکړي او په ناسته دي رکوع او سجده اداء کوي، او که مرض دومره سخت سي چي په ناسته هم لمونځ نه سي کولای نو حکم دا دی چي په پروتي دي په اشاره سره لمونځ کوي.

قضي دليل: ځکه چي عمران بن حصين ﷺ د بواسيرو په مرض مبتلا وو، او له نبي ﷺ څخه يې د لماتخه په لړه پوښتنه وکړه، نو نبي ﷺ اول په ولاړه د لمونځ کولو حکم ورته وکړی، او ورته وېې فرمايل: "چي که پر ولاړه هم قدرت نه لري نو په ناستي لمونځ کوه او که پر ناسته هم قدرت نه لري نو په پروتي لمونځ کوه". د نبي ﷺ دا حکم د دې خبري ښکاره دليل دی چي په هر ډول مرضونو کي دا آساني سته، او مريض ته د دې د اختيارولو او پر دې د عمل کولو حکم دی.

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلاة، باب ما جاء أن صلاة القاعد على النصف من صلاة القائم، حديث رقم: ۳۷۲.

هغلي دليل: دا دی چې پر بندگاتو دوس او توان مطابق اطاعت کول ضروري دي، نو د چا چې په کوم حالت او صورت سره د عبادت کولو وس او توان وي او په کوم حالت کې عبادت ورته آسانه وي، نو د هغه په حق کې د عبادت او اطاعت هغه حالت ضروري واجب دی، او په دې وجه هم چې قرآن کریم په ډاگه دا اعلان کړی دی: لا یكلف الله نفساً إلا وسعها.

د مریض لپاره د رکوع او سجده طریقه

قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعِ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ فرمایي: که (بیا) یې درکوع او سجده وس نه درلودی أَوْ مَا أَهْلًا نو اشاره دي کوي يَغْنِي قَاعِدًا یعني په ناستي سره لَا تَكُنْ وَنَسَمَ مثله ځکه چې دا ډول اداء کول د ده په وس کې دي وَيَجْزِلُ سُجُودًا أَخْفَضَ مِنْ رُكُوعِهِ او خپله سجده دي درکوع په نسبت کښته کوي لَا تَكُنْ قَائِمًا مَعَهَا ځکه چې اشاره د دې دواړو قائم مقام ده فَأَخَذَ حُكْمَهَا نو ځکه یې د دواړو حکم واخیستی وَلَا يَرْفَعُ إِلَّا وَجْهَهُ شَيْئًا يَسْجُدُ عَلَيْهِ او خپل منځ ته دي یو داسې شی نه راپورته کوي چې پر هغه سجده وکړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تَسْجُدَ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْجُدْ که په مټکه باندي د سجده کولو قدرت لرې نو پر مټکه سجده کوه وَالْأَفْأَمِرُ بِرَأْسِكَ کنې په خپل سر اشاره کوه فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ او که لمونځ گزاره داسې وکړه وَهُوَ يُخْفِضُ رَأْسَهُ په داسې حال کې چې سربې (هم) ټیټوی أَجْزَأَ أَقْلُوجُودِ الْإِيمَانِ نو د هغه لپاره دا کافي ده ځکه چې اشاره راغله فَإِنْ وَضَعَ ذَلِكَ عَلَى جَبْهَتِهِ او که داسې یې پر تندي کښېښوی لَا يُخَوِّفُهُ لَانْعِدَامِهِ نو دا د هغه لپاره کافي نه ده ځکه چې اشاره نه راغله.

اللفات: «أَوْ مَا أَهْلًا» د افعال د باب ماضي ده: اشاره کول، «أَخْفَضَ» د اسم تفضیل دی: زیات کښته، زیات ټیټ.

تشریح: امام قنوري رحمه الله فرمایي چې که مریض پر رکوع او سجده کولو قدرت نه لري، نو په ناستي دي په اشاره سره رکوع او سجده کوي، ځکه چې په دغه وخت کې د ده طاقت او توان همدومره دی، او مخکې تېر سول چې طاعت دوس او طاقت مطابق واجبيږي، خو د سجده اشاره دي درکوع په نسبت کښته کوي، یعني د سجده اشاره کولو په وخت کې دي سر زیات ټیټوي.

دلیل: دا دی چې اشاره درکوع او سجده پر ځای ولاړه ده، نو ځکه درکوع او سجده په حکم کې به وي، او څرنگه چې سجده درکوع په نسبت کښته وي، نو د سجده اشاره به هم درکوع د اشارې په نسبت کښته وي.

ولا یرفع الخ امام قنوري رحمه الله فرمایي چې مریض به د سجده لپاره یو شی مثلاً لرغی، بالنسب او داسې بل شی نه راپورته کوي، دلیل دا حدیث دی: إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تَسْجُدَ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْجُدْ وَالْأَفْأَمِرُ بِرَأْسِكَ.

وإن فعل ذلك الخ فرمایي چې د مریض سري لپاره لرغی، بالنسب او نور راپورته کول مکروه دي، لېکن بیا هم که یو مریض د لمانځه په وخت کې داسې وکړه نو د دې به دوه صورتونه وي: (۱) درکوع او سجده لپاره به سره ټیټوي یا به یې نه ټیټوي، که یې سر ټیټوی نو دا کافي ده، ځکه چې په سر ټیټولو سره اشاره راغله، او همدغه اشاره پر ده فرض ده، خو دا

صوت صرف مكروه دی، او كه لرغى يا بالبت يې را پورته كوى او تندى پر لگوى، او سر يې بالكل نه ټيټوى، نو په دې ډول سره ركوع او سجده نه اداء كېږي، ځكه چې په دې صورت كې اشاره نسته، حال دا چې اشاره فرض ده.

د هغه مريض لپاره د لمانځه طريقه چې له ناستې څخه عاجزه وي

فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعِ الْقُضُوهُ او كه مريض پر ناسته (هم) قدرت نه درلودى **اسْتَقْبَلَ عَلَى قَعْبِهِ** نو پر خپله شادي پر بوځي **وَجَعَلَ رُجُلَيْهِ إِلَى الْقِبْلَةِ** او خپلې پښې دې د قبلې او طرف ته كړي **وَأَوْمَأَ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ** او ركوع او سجده دې په اشاره سره كوي **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ځكه نبي كريم **ﷺ** فرمايلي دي **يُصَلِّي الْمَرِيضُ قَائِمًا نَارُوغَهُ** (مريض) به په ولاړي لمونځ كوي **فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ قَعَادًا** او كه د ولاړي وس يې نه وو نو په ناستې به يې كوي **فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ قَعْلًا** **قَعَادًا** او كه د ناستې وس يې (هم) نه وو نو د خټې پر طرف (يعني د شا پر تخته) به لمونځ كوي **يُؤِمِّرُ إِيَّاهُ** او اشاره به كوي **فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ** او كه پر دې يې (هم) قدرت نه وو **فَأَنَّهُ تَعَالَى أَحَقُّ بِقَبُولِ الْعَذْرِ مِنْهُ** نو الله (دې) زيات لائق دى چې له هغه څخه عذر قبول كړي.

اللفظ: «استقبل» د استعمال د باب ماضي ده: د شا پر تخته بيدېدل، «قفا» خټه، ورمېر، د غاړې د شا طرف.
تفسير: په دې عبارت كې هم د مريض د حالت او د مريض لمانځه بيان دى، فرمايي چې كه لمونځ كونكي په ناستې په اشاره سره هم لمونځ نه سو كولاى، نو اوس حكم دا دى چې پر شادي پر بوځي او خپلې پښې دې د قبلې پر طرف كړي په اشاره سره دې ركوع او سجده كوي، او تر سر دې لاندې يو پندو بالبت كښېږدي، چې په اشاره كولو كې آساني وي.
دليل: په دې سلسله كې دليل د نبي **ﷺ** هغه حديث كوم چې په كتاب كې ذكر سو، چې د هغه په آخر كې دا دى: كه په ناستې مريض لمونځ نه سو كولاى نو د خټې پر طرف يعني پر شادي پر بوځي او په اشاره دې لمونځ كوي، دا د مريض لپاره آخري صورت دى، او كه هغه داسې هم نه سي كولاى، نو اوس د هغه لپاره د لمانځه كولو بل صورت نسته، لهذا د الله **ﷻ** له سپېڅلي ذات څخه دا اميد سته چې د هغه عذر قبول كړي.

د عذر د قبلېلو دوه مطلبه كېداى سي: (۱) اول مطلب دا چې الله تعالى به په اوس وخت كې له هغه څخه اداء ساقطه كړي، لېكن د جوړوالي په صورت كې به دې لمونځونو قضاء پر واجب وي، (۲) او دويم مطلب دا چې اداء او قضاء به دواړه د هغه له ذمې څخه ساقط كړي، لكه څرنگه صاحب د عنايې دې مطلب ته ميلان كړى دى. (عنايه ج ۲، ص ۲۱۰)

په پروتې سره پر ډډه (ارخ) د لمونځ كولو حكم

قَالَ: فَإِنْ اسْتَقْبَلَ عَلَى قَعْبِهِ او كه مريض پر اړخ پر بوټى **وَوَجَّهَهُ إِلَى الْقِبْلَةِ** او د هغه مخ د قبلې پر طرف وو **فَلَوْمَأَ** او اشاره يې كول **جَاوَزَ** نو (دا) جاوزي **لَنَا رَوَيْنَا مِنْ قَبْلِ** د هغه حديث په وجه كوم چې موږ مخكې بيان كړى **إِلَّا أَنَّ** **الْأَوَّلَ هُوَ الْأَوَّلُ عِنْدَنَا** لېكن زموږ په نېز اول صورت (يعني د شا پر تخته پر بوټل) زيات غوره دى **خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ** **رَحِمَهُ اللَّهُ** په خلاف د امام شافعي **رَحِمَهُ اللَّهُ** **إِنَّ إِيَّاهُ الْمُسْتَلَقِينَ تَعَمُّ إِلَى هَوَاءِ الْكُفْيَةِ** ځكه چې د شا پر تخته باندې د پروت لمونځ كونكي اشاره د كمې (مباركې) د فضا او طرف ته راځي **وَإِشَارَةُ الْمُصَلِّينَ عَلَى قَعْبِهِ إِلَى جَانِبِ قَدَمَيْهِ** او

پر لږخ بلندي د پروت لمونځ کونکي اشاره د هغه د پښو و طرف ته راځي وَبِهِ تَتَأَدَّى الصَّلَاةُ او لمونځ هم د کمبې د فضا و طرف ته په اشاره کولو سره اداء کېږي.

اللفظ: «عَوَاء» فضاء. د کمبې تر بام لوړه فضاء. «المطلع» د افتعال اسم فاعل دی: پر بغل پرېوتونکی. **تقريب:** امام قلدوري رحمه الله فرمايي چې که مريض پر بغل (لږخ) پرېوځي او په اشاره سره لمونځ کوي، په داسې حال کې چې ده مخ د قبلي پر طرف وي، نو داهم جائز دی، دليل د صمران بن حصين رحمه الله حديث دی چې په آخر کې يې دادي: فقلت لم تستطع فصل الجنب تؤي لينا، کوم چې د باب په اول کې ذکر سو، او د الله د فرمان: يذكروا الله فيهما وقوموا و على جنوبهم هم پر دې دلالت کوي، خود احتفالو په نيز اول صورت يعني پر شا پرېوتل او اشاره کول زيات غوره دي، او د شوافعو په نيز پر لږخ پرېوتل زيات غوره دي، زموږ په نيز ځکه پر شا پرېوتل غوره گرځول سوي دي چې د پر شا پرېوتونکي اشاره د کمبې په فضاء کې واقع کېږي، لېکن پر بغل د پرېوتونکي اشاره د پښو پر طرف واقع کېږي، او بيا د پښو په واسطه د قبلي پر طرف واقع کېږي، نو ښکاره ده چې په کوم صورت کې سيده او بې له څه خنډه د قبلي و طرف ته اشاره کېږي، هغه صورت به زيات غوره وي.

و به تَتَأَدَّى الصَّلَاةُ الخ مطلب يې دادي چې کله د مريض لمونځ کونکي اشاره د کمبې د فضاء و طرف ته سي نو گواکې دا د کمبې و طرف ته سوه، او لمونځ هم په هغه وخت کې اداء کېږي چې کله د لمونځ کونکي اشاره د قبلي و طرف ته وي، نو ځکه دا صورت غوره دی.

د هغه مريض حکم چې په سر هم اشاره نه سي کولای

قُلْ لَمْ يَسْتَكْمِلِ الْإِمَامُ رَأْسَهُ او که مريض په خپل سر هم د اشارې کولو وس نه درلودی أُخْرِجْتَ الصَّلَاةَ عَنْهُ نو له هغه څخه به لمونځ وروسته کېږي وَلَا يُؤْمَرُ بِعَزَائِهِ وَلَا بِقَلْبِهِ وَلَا بِمَا جِيءَ بِهِ او اشاره به نه کوي په خپلو سترگو سره او نه په خپل زړه سره او نه په خپلو وروځو (وروځو) سره خِلَافًا لِزَوْرٍ رَجَعَهُ اللَّهُ لَمَّا رَوَيْنَا مِنْ قَبْلُ د امام زفر رحمه الله اختلاف دی د هغه دليل په وجه کوم چې مخکې بيان کړی وَلَا أَنْ نَصَبَ الْإِنْدَالِ بِالرَّأْيِ مُتَّبِعٌ او په دې وجه (هم) چې په (خپله) رايه سره د بدل ټاکل منع دي وَلَا قِيَاسَ عَلَى الرَّأْسِ او پر سر قیاس نه سي کېدلی لَأَنَّهُ يَتَأَدَّى بِهِ زَكْنَ الصَّلَاةِ ځکه چې په سر د لماتڅه رکن اداء کېږي وَدُونَ الْعَوْنِ وَأُخْتِيهَا نه دا چې په سترگو او د سترگو په خونډو (يعني په زړه او وروځو) سره وَقَوْلُهُ أُخْرِجْتَ عَنْهُ إِشَارَةً او د امام قلدوري رحمه الله دا وينا: أُخْرِجْتَ عَنْهُ و دې طرف ته اشاره ده أَنَّهُ لَا تَسْقُطُ عَنْهُ الصَّلَاةُ چې له مريض څخه به لمونځ نه ساقطېږي (صرف وروسته کېږي به) وَإِنْ كَانَ الْعَجُزُ أَكْثَرَ مِنْ يَدٍ وَتِلْكَ كَهْ څه هم دا عاجزه کېدل تر يوې وړځي او شپې زيات وي إِذَا كَانَ مُغْتَبَاً په دې شرط چې په هوښ کې وي (يعني حوسلو او هوښ يې پر خپل ځای وي) هُوَ الصَّحِيحُ صحيح قول همدا دی لَأَنَّهُ يُفْهَمُ مَضْمُونُ الْخُطَابِ ځکه چې هوښ لرونکی سړی د خطاب (مخاطب والي) په مضمون پوهېږي بِخِلَافِ الْفُفْطِيِّ عَلَيْهِ په خلاف د بې هوښه سړي.

• القول الرابع: قول علمائنا الثلاثة يعني لا يؤم بجنبه ولا بقلبه..... كما قال العلامة قاضيهان رحمه الله: إذا عجز المريض عن الإمام بالرأس في حلقه الرواية يسقط عنه فرض الصلوة ولا يعتد الإمام بالعين والمحاجين، الحانیه ج: ۱۱، ص: ۸۳. [القول الرابع ج: ۱۱، ص: ۱۳۱]

الافتات: «الموت» د تمثيل د باب ماضي مجهول ده: وروسته کول، ځنډول، «عاجزين» ورځي، «موتى» هغه چي هوښ او حواس يې پر ځای وي.

توضيح: امام قلدوري رحمه الله فرمايي که د يو سري مرض دومره زيات سو چي په سريې هم اشاره نه سوه کولای نو دده په حق کي به لمونځ وروسته کيږي، (يعني لمونځ به ځنډوي وروسته به يې قضاء راوړي)، او دده لپاره به په سترگو، زړه او ورځو سره اشاره کافي نه وي، امام زفر رحمه الله فرمايي چي مريض به په سترگو او زړه سره اشاره کوي او چي کله جوړ سي دا لمونځ به راگرځوي، دامام شافعي رحمه الله همدا مسلك دی.

زموږ دليل: د نبي ﷺ هغه حديث دی کوم چي مخکي تېر سو يعني: ان قدرت ان تسجد على الارض فليسد والا فأمر برأئك، په دې حديث کي په آخري صورت کي سر بيان سوی دی، که له سر څخه ماسوا په بل اندام سره اشاره جائز وای نو نبي ﷺ به هغه ضرور بيانولای، نو د نبي ﷺ نه بيانول د نه جواز دليل دی.

هقلي دليل: دا دی چي اشاره په حقيقت کي درکوع او سجدي بدل (او قائم مقام) ده، او بدل په خپله رايه سره متعين کول منع دي، او په حديث کي د سر د اشارې ذکر سته، نه د سترگو او نورو، نو که په دې شيانو سره د اشاره کولو اجازه ورکړل سي، نو بدل به په خپله رايه متعين کړل سي، حال دا چي دا جائز نه دي، او که تاسوا ووايست چي دا په رايه سره د بدل متعين کول نه دي، بلکي دا خو د سر پر حکم قياسول دي، يعني څرنگه چي په سره اشاره کول درکوع او سجدي لپاره کافي دي، همدارنگه په سترگو او نورو سره اشاره کول هم کافي دي، نو جواب دا دی چي سترگي او نور پر سر قياسول صحيح نه دي، ځکه چي په سر د لمانځه يو رکن يعني سجده اداء کيږي، او په سترگو، ورځو او زړه سجده نه اداء کيږي، يعني په دې درې اندامونو سره د سجدي په اداينه کي هيڅ دخل نسته، نو د دې فرق په وجه به يو پر بل قياسول څرنگه صحيح وي.

و آخرت عنه صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چي په متن کي کوم د لمانځه د ځنډولو (وروسته کولو) حکم سوی دی، هغه د دې خبري و طرف ته اشاره کوي چي په ذکر سوې مسئله کي به د مريض له ذمې څخه لمونځ نه ساقطیږي، بلکي لمونځ به دده په حق کي ځنډول کيږي او لمونځ به دده پر ذمه پاته وي، چي هر وخت جوړ سي نو قضاء به يې پر واجب وي، که څه هم دا د سخت مرض حالت له يوې ورځي او شپې څخه زيات وي، خو په دې شرط چي په دې موده کي مريض په هوښ کي وي، همدا قول صحيح دی، ځکه چي کله مريض په هوښ کي وي نو د مخاطبوالي په مضمون يعني په اقيموا الصلاة او د لمانځه په حکم پوهېدای سي، او له هغه سري څخه فرض نه ساقطیږي چي د خطاب په مضمون او د لمانځه په حکم پوهیږي، نو په ذکر سوې مسئله کي د دې سري له ذمې څخه فرض نه ساقطیږي، د دې په خلاف که يو سري تړوې ورځي او شپې زيات به هوښه وي نو دهغه له ذمې څخه لمونځ معاف کيږي، ځکه چي هند د خطاب په مفهوم نه پوهیږي.

په فتاویٰ قاضي خان او داسي نورو کي دا حکم ذکر سوی دی چي که د مريض دا حالت چي په سر هم د اشارې کولو قدرت نه لري، له يوې ورځي او شپې څخه زيات سي، نو د مريض له ذمې څخه لمونځونه ساقطیږي او قضاء يې پر لازم نه ده، او که له يوې ورځي او شپې څخه کم وي نو نه ځني ساقطیږي او قضاء يې پر لازم ده. (مفتي)

د هغه مريض حکم چې ولاړه کولای سي لېکن رکوع او سجده نه سي کولای

قَالَ: فَإِنْ كَذَرَ عَلَى الْقِيَامِ فَرَمَائِي: او که مريض پر ولاړه قدرت درلودی وَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ او پر رکوع او سجده یې قدرت نه درلودی لَمْ يَلْزَمَهُ الْقِيَامُ نو پر هغه ولاړه لازم نه ده وَيُصَلِّي قَاعِدًا يُؤَمِّنُ بِهَا او په ناسته دي په اشاره سره لمونځ کوي لَأَنَّ رُكْبَتَهُ الْقِيَامَ لِلشَّوْشَلِ بِهِ إِلَى السُّجْدَةِ ځکه چې د ولاړي رکن کېدل د سجده د وسیلې لپاره دي لِإِنْفِئْهَا مِنْ نَهَايَةِ الشَّغْطِ ځکه چې په سجده کې زیات تعظیم دی فَإِذَا كَانَ لَا يَتَقَبَّه السُّجُودُ خو کله چې ولاړه داسي وي چې تر هغې وروسته سجده نه وي لَا يَكُونُ رُكْنًا نو (بیا) به ولاړه رکن نه وي فَيَتَخَيَّرُ نو ځکه به مريض ته اختیار وي وَالْأَفْضَلُ هُوَ الْإِيْتَاءُ قَاعِدًا او افضل په ناسته اشاره کول دي لَأَنَّهُ أَشْبَهُ بِالسُّجُودِ ځکه چې په ناسته اشاره کول د (حقيقي) سجده سره زیات مشابهت لري.

اللفات: «کوشل» د تفعل د باب مصدر دی؛ وسیله جوړول، «تخته» د غټي درجې، «تفعل» د باب مضارع ده؛ وروسته راتلل، ورپسې کېدل.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی داسي مريض وي چې پر ولاړه خو قدرت لري لېکن پر رکوع او سجده قدرت نه لري، نو پر هغه ولاړه لازمه نه ده، بلکې په ناسته دي په اشاره سره لمونځ کوي، امام زفر رحمه الله او امام شافعي رحمه الله فرمایي چې که پر ولاړه یې قدرت وي او پر رکوع او سجده یې قدرت نه وي، نو ولاړه نه ځني ساقطېږي. د امام زفر او امام شافعي دلیل: دا دی چې ولاړه (قیام) رکن دی، او مريض له دې څخه عاجز (هم) نه دی، بلکې د دویم رکن یعنی له رکوع او سجده څخه عاجز دی، نو له رکوع او سجده څخه به د عاجز والي په وجه ولاړه ولي ساقطېږي؟ زموږ دلیل: دا دی چې ولاړه محض په دې غرض سره رکن ده چې دا د سجده اداء کولو وسیله ده، او ولاړه د سجده وسیله په دې وجه ده چې په هغه سجده کې تعظیم پېځي زیات وي چې تر ولاړي وروسته وي (یعني چې له ولاړي څخه ښته سي او سجده وکړي په دې سجده کې تعظیم ډېر زیات دی)، او په دې کې په پوره توګه د الله د لويې اظهار او اقرار دی، نو کله چې تر ولاړي وروسته سجده نه وي هغه ولاړه به رکن نه وي، او کله چې په دې حالت کې ولاړه رکن پاته نه سوه، نو مريض لمونځ کونکي ته اختیار دی چې که ولاړه کوي او که یې نه کوي، خو غوره داده چې په ناسته دي رکوع او سجده په اشاره سره کوي، ځکه چې په ناسته سره د سجده اشاره کول د حقيقي سجده سره زیات مشابه دي، ځکه چې د ناستې پر وخت په اشاره کولو کې سر زیات محکمې ته نژدې کېږي په نسبت د ولاړي پر وخت په اشاره کولو سره.

د لمانځه په مینځ کې د ناروغه کېدلو حکم

وَأَنَّ صَلَاتِ السَّجْدِ بِحَسْبِ صَلَاتِهِ قَائِمًا او که روغ (جوړ) سړي په ولاړه د لمانځه یو څه حصه اداء کړه ثُمَّ حَدَّثَ بِهِ مَرَّةً بیا یو مرض ورپېښ سو يُكْفَى قَاعِدًا يَوْمَهُمْ وَيَسْجُدُ نو په ناسته دي په رکوع او سجده سره لمونځ پوره کړي أَوْ يُؤَمِّنُ یا په اشاره سره دي لمونځ وکړي إِنْ لَمْ يَقْدِرْ که یې (پر رکوع او سجده) قدرت نه درلودی أَوْ مُسْتَقِيمًا یا دي د شا پر تخت لمونځ وکړي إِنْ لَمْ يَقْدِرْ که یې (پر اشاره) قدرت نه درلودی لَأَنَّهُ بِنَاءُ الْأَعْلَى عَلَى الْأَعْلَى ځکه چې د بڼه د لاندې

ده پر اعلیٰ قَصَارًا لَا اقْتِدَاءَ نو دا اقتداء په خیر سوه.

اللفظ: «لَا اقْتِدَاءَ» داستعمال د باب اسم فاعل دی: پر شا پر بوتل، مطلق پر بوتلو ته هم ویل کیږي.
تشریح: مسئله: داده که جوړ سړي د لمانځه یوه حصه په ولاړي اداء کړه، بیا د لمانځه په مینځ کې داسې مرض ورپېښ سو چې پر ولاړه یې قدرت ختم سو، نو که پر رکوع او سجده یې قدرت وو نو په ناسته دي په رکوع او سجده سره پاته لمونځ پوره کړي، او که پر رکوع او سجده یې هم قدرت نه وو، نو په اشاره سره دي رکوع او سجده وکړي او پاته لمونځ دي پوره کړي، او که دومره سخت مریض سو چې پر ناسته یې هم قدرت ختم سو، نو د شا پر تخته (ستونی ستخ) دي پرپوڅي، او لمونځ دي پوره کړي.

دلیل: دا دی چې په دغه درې سره صورتونو کې د اعلیٰ بناء پر اعلیٰ کیږي، او د اعلیٰ بناء پر اعلیٰ کول جائز دي، لکه څرنگه چې د اعلیٰ حالت والا اقتداء په اعلیٰ حالت والا پسي جائز ده، یعنې څرنگه چې د ناست مقتدي اقتداء په ولاړ امام پسي جائز ده، همدارنگه د خپل شان په حق کې دا خبره جائز ده چې د لمانځه اوله حصه په ولاړه وکړي سي، او بیا د علر په وجه پاته حصه په ناستي پوره کړي سي.

د لمانځه په مینځ کې د روغېدلو حکم (د فقهاؤ قولونه)

وَمَنْ صَلَّى قَائِمًا يَزْكُمُ وَيَسْجُدُ لِيَرْكُوعٍ او کوم سړی چې د یو مرض په وجه په ناستي په رکوع او سجده سره لمونځ کوي ثُمَّ صَلَّى بِيَا جَوْرٍ (روغ) سو بَلَىٰ عَلَىٰ صَلَاتِهِ فَإِنْ أَوَّلَ يَوْمٍ * رَجَعَهَا اللَّهُ نو د شیخینو رَجَعَهَا الله په نېزه په ولاړه سره پر خپل لمانځه بناء کوي وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: اسْتَعْمِلَ او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي: چې له شروع څخه به لمونځ کوي بِنَاءٍ عَلَىٰ اخْتِلَافِهِمْ فِي الْأَقْتِدَاءِ (دا مسئله) د اقتداء په باره کې د دوی پر اختلاف مبني ده وَقَدْ تَقَدَّمَ بَيَانُهُ او ددې بیان مخکې تېر سو.

اللفظ: «اسْتَعْمِلَ» له شروع څخه کول، له نوي سره کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی د یو مرض په وجه په ناستي په رکوع او سجده سره د لمانځه یوه حصه اداء کړه، او بیا د لمانځه په مینځ کې جوړ سو او پر ولاړه قادر سو، نو د شیخینو په نېزه به د ولاړي په حالت کې بناء کوي (یعنې خپل پاته لمونځ به په ولاړه پوره کوي)، او د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېزه به د سره لمونځ کوي.
 د امام محمد رَجَعَهُ الله او شیخینو رَجَعَهَا الله اصل اختلاف په دې خبره کې دی چې ولاړ سړی په ناست سړي پسي اقتداء کولای سي، که نه؟ امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي چې اقتداء نه سي کولای، او شیخین رَجَعَهَا الله فرمایي چې اقتداء کولای سي، یعنې د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېزه د ولاړ اقتداء په ناست پسي جائز نه ده، او د شیخینو رَجَعَهَا الله په نېزه جائز ده، نو څرنگه چې د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېزه د ولاړ اقتداء په ناست پسي جائز نه ده، نو ځکه دده په نېزه د ولاړي د لمانځه بناء

• القول الرابع: قول الشيخين رَجَعَهَا الله، قال صاحب القول الرابع للفتي غلام قادر النعماني: فاقفاده القائم حلف القاعد صحيح عندهما أي عد أن حجة والي يوسف رَجَعَهَا الله فكذا البناء أيضاً صحيح. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٣٢]

کول د ناستي پر لماتځه هم جائز نه ده، او د شيخينو رَجْعَتُهُ الله په نېز د ولاړ اقتداء په ناست پسي جائز ده، نو د دوی په نېز د ولاړي لمونځ د ناستي پر لماتځه مېني کول جائز دي.

د لماتځه په مينځ کې پر رکوع او سجدي د قدرت پيدا کولو حکم

وَإِنْ صَلَّي بِفَضْلِ صَلَاتِهِ بِإِيمَانِهِ أَوْ كَيْدِهِ يَوْمَ مَرِيضٍ دَلِمَاتُهَا شَخْصَةً بِإِشَارَةِ سِرِّهِ أَدَاءً كَرِهًا ثُمَّ قَدَّرَ عَلَى الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ بَيِّنَةً يَهْ بِرُكُوعٍ أَوْ سَجْدَةٍ قُدْرَتٍ يَدِينُ كَرِي إِشْتَاكَ جُنْدَهُمْ جَمِيعًا نُو د ټولو په نېز به د سره لمونځ کوي لَأَكْثَرُ لَا يَجُوزُ اقْتِدَاءُ الرَّاكِعِ بِالنُّومِيِّ حُكْمٌ چې د رکوع کونکي اقتداء په اشاره کونکي پسي جائز نه ده فَكَذَا الْبَيِّنَةُ همدارنگه به بناء هم جائز نه وي.

اللفظ: «إِشْتَاكَ» له نوي سره شروع کول، «النُّومِيُّ» اشاره کونکی.
تشریح: مسئله: داده که یو سړي د مرض او عذر په وجه د لماتځه یو څه حصه په اشاره سره وکړه، بیا د لماتځه په مينځ کې پر سجده او رکوع قاهره سو، نو د امام صاحب او صاحبینو ټولو په نېز به له نوي سره لمونځ کوي، امام زفر رَجْعَتُهُ الله فرمایي چې په دې صورت کې هم بناء کول جائز دي، حُكْمٌ د امام زفر رَجْعَتُهُ الله په نېز د رکوع کونکي اقتداء په اشاره کونکي پسي جائز ده، لېکن زموږ په نېز جائز نه ده.

که په نفلي لماتځه کې د ستر یا په وجه پر یو شي تکیه وکړي نو څه حکم دی؟

وَمِنْ أَفْتِكُمْ الشُّكُّ قَاتِلًا أَوْ حُكُّ چې په ولاړه نفلي لمونځ شروع کړي ثُمَّ أَهْلِي بَيَّا سَتَرِي سِي لَا يَهْلَسُ نو د هغه لپاره هېڅ حرج نسته بَلَنْ يَسْتَوِي عَلَى صَا أَوْ حَالٍ چې پر لکړه یا پر دېوال تکیه ولگوي أَوْ يَتَحَدَّى بِكُنْبَنِي لِأَنَّ هَذَا عُدُّ حُكْمٌ چې دا عذر دی وَإِنْ كَانَ الْإِجْكَاءُ بِغَيْرِ عُدٍّ يَنْكُرُهُ أَوْ كَتَبَهُ لِكُلِّ بَيٍّ له عذره وو نو دا مکروه دي لِأَنَّهُ إِسَاءَةٌ فِي الْأَدَبِ حُكْمٌ چې دا بې ادبي ده وَقِيلَ لَا يَنْكُرُهُ عُدُّ أَنْ حَنِيفَةُ رَجْعَتُهُ الله او یو قول دا دی چې د امام ابو حنیفه رَجْعَتُهُ الله په نېز مکروه نه دي لِأَنَّهُ لَوْ قَعَدَ عُدُّهُ بِغَيْرِ عُدٍّ يَجُوزُ حُكْمٌ که لمونځ کونکي بې له عذره کنبېني نو (هم) د امام صاحب په نېز (د هغه ناسته) جائز ده فَكَذَا لَا يَنْكُرُهُ الْإِجْكَاءُ همدغه رنگه به تکیه لگول هم مکروه نه وي وَعِنْدَهُمَا يَنْكُرُهُ لَوْ د صاحبینو عِنْدَهُ په نېز مکروه دي لِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ الْقُعُودُ عِنْدَهُمَا حُكْمٌ چې د دوی په نېز (په نفلي لماتځه کې) کنبېستل جائز نه دي يَنْكُرُهُ الْإِجْكَاءُ نو (بې له عذر) به تکیه لگول (هم) مکروه وي.

اللفظ: «أَهْلِي» د افعال د باب ماضي ده: سترې کېدل، ستومانه کېدل، «يَسْتَوِي» د تفعل د باب مضارع ده: تکیه لگول، تکیه کول، «حَالٍ» دېوال، «إِسَاءَةٌ» د افعال مصدری: د کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو چا نفلي لمونځ په ولاړه شروع کړي، بیا یې پر یو شي تکیه ولگول، نو دې دوه صورتونه دي: تکیه لگول به یې د عذر په وجه وي یا به بې له عذره وي، که اول صورت وي مثلاً د ستر یا په وجه وي، نو جائز دي او هېڅ حرج پکېني نسته، او که دویم صورت وي نو ځیني مشائخو ويلي دي چې په اتفاق د احنافو سره دا مکروه دي، وجه د کرامت یې دا ده چې بې له عذره په تکیه لگولو کې بې ادبي او بې احترامی ده، خو یو قول دا دی چې د

وَأَمَّا هَذِهِ الْفُرْقَةُ فَلَمْ يَلِدْ لَهَا عَمَلٌ بَلْ لَهَا عَمَلٌ كَبِيرٌ يَمُوتُ بِهَا الْإِنْسَانُ نَوَاطِلَ فِيهِ اتِّفَاقٌ سِرٌّ مَكْرُوهٌ فِي تَجَوُّزِ الصَّلَاةِ عِنْدَهُ (خو به دې صورت كي) دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز لمونځ جاتز دی وَلَا تَجُوزُ عِنْدَهُمَا • او د صاحبینو رَجَمْنَا اللهُ په نېز جاتز نه دی وَكَانَ مَرْفُوعٌ بِأَبِ الْوُفَالِ او داسمئله په باب التوافل کی تېره سوه.

المراجع ج: ١، ص: ١٢٣]

امام صاحب صحيح قول دنه مکروه والی دی، او یو قول یې د مکروه والی هم سته، نو په تېره مسئله کې یې صحيح قول ذکر سو، اولته یې دویم قول ذکر سو.

په کښتۍ (بېړۍ) کې بې له عذره په ناستي سره د لمونځ کولو حکم (د قهاؤ قولونه)

وَمَنْ صَلَّى السُّنَّةَ قَائِمًا مِنْ غَيْرِ جَلَّةٍ او چا چې بې له څه عذره په کښتۍ کې لمونځ وکړی أَجْزَأُ مِنْ أَنْ يَخْبِتَهُ رَحْمَةُ اللَّهِ نو د امام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د هغه لمونځ جائز دی وَالْقِيَامُ أَفْضَلُ خو ولاړه افضله ده وَكَلَّا: لَا يَهْرُؤُهُ او صاحبين فرمايي: چې جائز نه دی إِلَّا مِنْ غُلَّظٍ خو د يو عذر په وجه (جائز دی) لَأَنَّ الْقِيَامَ مَقْدُورٌ عَلَيْهِ ځکه چې پر ولاړه د هغه قدرت سته فَلَا يَتْرُكُ إِلَّا لِعِلَّةٍ نو بې له عذره به نه پرېښوول کيږي وَلَهُ: أَنَّ الْغَالِبَ فِيهَا دُورَانُ الرَّأْسِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دا دی: چې په کښتۍ کې زياتره وخت سر گرځي وَهُوَ كَالْمُتَحَقِّقِ او دا د حقيقتا سر گرځېدل په ډول دي إِلَّا أَنَّ الْقِيَامَ أَفْضَلُ خو ولاړه افضله ده لَأَنَّهُ أَبْعَدُ عَنْ شُبُهَةِ الْخِلَافِ ځکه چې ولاړه د اختلاف له شېبې څخه ليرې ده وَالْمُتْرُكُ أَفْضَلُ مَا أَمْنَكْتَهُ او څومره چې ممکن وي له کښتۍ څخه راولټل (لو لمونځ کول) افضله دي لَأَنَّهُ أَشْكَنُ لِقَلْبِهِ ځکه چې په دې کې د لمونځ کونکي د زړه اطمینان زيات وي وَالْخِلَافُ فِي غَيْرِ الْمَرْبُوطَةِ او (په ناستي سره د لمونځ کولو) اختلاف په هغه کښتۍ کې دی چې (د سمندر پر غاړه) ترل سوې نه وي وَالْمَرْبُوطَةُ كَالْمُغْطِ او ترل سوې کښتۍ د سمندر د غاړې (ځنډې) په څير ده هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده.

اللفات: «عُيُوتَة» کښتۍ، بېړۍ، «دَوْرَانُ الرَّأْسِ» د سر گرځېدل، چورلېدل، «مَرْبُوطَة» د نصر د باب مؤنث اسم

مفعول دی: ترل سوې، «مُغْطٍ» د سمندر او درياب غاړه (ځنډه، ساحل).

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که کښتۍ روانه وي، او يو سړی بې له عذره په کښتۍ کې په ناسته لمونځ کوي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د دې سړي لمونځ بې له کراهته جائز دی، خو بيا هم دده لپاره په ولاړه لمونځ کول غوره او افضله دي، او د صاحبينو رَحْمَتُهُ الله مسلک دا دی چې دده لپاره بې له عذره په ناسته لمونځ کول جائز نه دي، ځکه چې دی په کښتۍ کې په ولاړي سره د لمونځ کولو قدرت لري، نو ځکه بې له عذره ولاړه پرېښوول او کېښستل جائز نه دي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې په کښتۍ کې د سفر په وخت کې اکثره پر سر چکر راځي او سر پر له گرځي، او په شريعت کې اکثر او غالب ته د متحقق درجه ورکول سوې ده، يعنې د يو شي اکثره او غالبه کېدل داسې دي لکه چې گرمسره هغه شی ثابت او متحقق دی، نو ځکه په کښتۍ کې په ولاړه لمونځ کول يو ډول عذر سو، نو که يو چا په ناسته لمونځ کوی نو د عذر په وجه د هغه لمونځ جائز دی، خو بيا هم د هغه لپاره په ولاړه لمونځ کول اولی او افضله دي، ځکه چې د ولاړي په لمانځه کې د هېچا اختلاف نسته، او د ناستي په لمانځه کې اختلاف دی، او له اختلاف څخه ځان کتل غوره دي.

• القول الرابع: قول صاحبين رَحْمَتُهُ الله، كما قال العلامة المحقق رَحْمَتُهُ الله و قول صاحبين رَحْمَتُهُ الله أظهر، رد المحتار ج: ١، ص: ٥٤٣. [القول

الرابع ج: ١، ص: ١٣٣]

والغرض افضل الخ فرمايي که د لومونځ کونکي لپاره له کښتۍ څخه بېلېدې وتل او لومونځ کول ممکن وي نو بېلېدې دي لومونځ وکړي، ځکه چې دا تر ټولو ښه صورت او غوره طريقه ده، ځکه په دې صورت کې به هغه دوي فائده تر لاسه کړي: (۱) يو خو به له اختلاف څخه ځان وژغوري، (۲) او دويمه فايده به دا سي چې زړه به يې هم په لمانځه کې مطمئن او په سکون وي.

والخلا ل غير السبوطه الخ فرمايي چې د امام صاحب او صاحبينو رَجَعَهُ اللهُ په مينځ کې دا ذکر سوي اختلاف په هغه صورت کې دی چې کله کښتۍ روانه وي، او ترل سوي نه وي، لېکن که کښتۍ ترل سوي وي، (يعني د سمندر څلرې سره ولاړه وي او پر يو شي ترل سوي وي) نو په دې صورت کې د هېڅ چا په نېز هم په ناستي لومونځ کول جائز نه دي، ځکه چې ترل سوي کښتۍ د سمندر څلرې (ساحل) په څېر ده، او د سمندر پر غاړه يې له غدره لومونځ په ناستي کول جائز نه دي، نو ځکه به په ترل سوي کښتۍ کې هم يې له غدره په ناستي لومونځ کول جائز نه وي.

د بې هوښۍ په سبب د ډېرو قضاوو لومونځونو حکم

وَمَنْ أَلْسِنَ عَلَيْهِ غَمَسٌ صَلَّاتُ أَذْوَدَها او کوم سړی چې پنځه لومونځونه يا تر دې کم يې هوښه سي قَطْعٌ نو د دې لومونځونو قضا به راوړي إِنْ كَانَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ او که تر پنځو لومونځونو زيات يې هوښه سي لَمْ يَقْضَ نو قضا به يې نه راوړي وَهَذَا اسْتِحْسانٌ او دا استحسان دی (يعني دا استحسان تقاضا ده) وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا قَضَاءَ عَلَيْهِ إِذَا اسْتَوْعَبَ الْإِغْيَاءُ وَقَتَّ صَلَاةً كَامِلًا او قیاس دا دی چې کله يې هوښي د يوه لمانځه ټوله وخت ونيسي نو پر يې هوښه سړي به (مطلقاً) قضا نه وي يَسْتَحَقُّ الْعَجْزُ د عاجزۍ د ثابتوالي په وجه قَسَاهَةُ الْجُنُونِ نو بې هوښي د لېونتوب سره مشابهه سوه وَجْهُ الِاسْتِحْسانِ د استحسان وجه دا ده أَنَّ الْمُدَّةَ إِذَا طَالَتْ چې کله د بې هوښۍ موده اوږده سي كَثُرَتِ الْقَوَائِمُ نو قضايي لومونځونه ډېر سي فَيَتَحَرَّرُ مِنَ الْأَذَاهِ نو د هغو په قضا راوړلو کې تکليف (او حرج) وي وَإِذَا قَصُرَتْ قَلَّتْ او چې کله موده کمه سي نو قضايي لومونځونه لږ سي فَلَا حَرَجَ نو (هېڅ) تکليف نه وي وَالْكَثِيرُ أَنْ تَزِيدَ عَلَى يَوْمٍ وَكَيْلَهُ او زيات دا دي چې قضايي لومونځونه تر يوې ورځې او شپې زيات سي لَا تَنْهَى عَنْ حَذِّ الشُّكْرِ ځکه چې (په دې صورت کې) هغه د تکرار په حد کې داخلېږي وَالْجُنُونُ كَالْإِغْيَاءِ او لېونتوب د بې هوښۍ په ډول دی كَذَا ذَكَرَهُ أَبُو سُلَيْمَانَ رَجَعَهُ اللهُ همدارنگه علامه ابو سليمان رَجَعَهُ اللهُ ذکر کړي دي بِخِلَافِ الثُّبُورِ په خلاف د خوب لِأَنَّ امْتِدَادَهُ نَادِرٌ ځکه چې د خوب اوږدېدل نادر دي (يعني خوب دومره ډېر وخت نه نيسي لکه بې هوښي او لېونتوب) فَيُلْحَقُ بِالنَّاقِمِ نو خوب به د کوچني (مودې والا) غدر سره ملحق کېږي ثُمَّ الرِّبَاةُ تَفْتَرِّقُ مَنْ حَيْثُ الْأَوْقَاتُ عِنْدَ مُحَدِّدٍ رَجَعَهُ اللهُ يَسْأَلُ بَاتُوبَ (لو ډېرښت) د لعل محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز د وختونو په اعتبار سره معتبر دی لِأَنَّ الشُّكْرَ يَسْتَحَقُّ بِهِ ځکه چې تکرار (هم) د وختونو په

● القول الرابع: قول محمد رَجَعَهُ اللهُ كما قال العلامة ابن الهمام رَجَعَهُ اللهُ: وهو الأصح، أي قول محمد رَجَعَهُ اللهُ أصح الأقوال فتح القدیر ج: ۱،

زياتوب سره ثابتېږي وَجَدْنَاهَا مِنْ خَيْثُ السَّاعَاتِ او د شپږو زياتوب په نه زياتوب د ساعتونو په اعتبار سره معتبر دی هُوَ
الْمُتَوَكِّلُ عَلَى اللَّهِ وَابْنُ حَسْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ همدا له حضرت علي عليه السلام او حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه را نقل سوي دي.

اللفظ: «المؤمن» د افعال د باب ماضي مجهوله ده: بې هوښه کېدل، «المستعمل» د استعمال د باب ماضي ده: کېښېدل،

پوره نيول، غوړېدل، «المتكدر» اوږدېدل، «المكدر» را نقل سوي، (منقول)، روايت سوي.

تشرېح: مسئله: داده که يو سړی له پنځو لمونځونو څخه زيات بې هوښه سو نو له هغه څخه چي کوم لمونځونه قضاء سول، دهغو لمونځونو قضاء راوړل واجب نه ده، دا حکم د استحسان دی، او د قياس تقاضا داده چي که د يوه لماتځه په ټوله وخت کي بې هوښه وو نو پر هغه قضاء واجب نه ده، همدا مسلک د امام مالک او امام شافعي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا هم دی، حنبله وايي چي د قضاء سوو لمونځونو قضاء واجب ده، که څه هم زرو (۱۰۰۰) لمونځونو ته ورسېږي، لنډه دا چي د حنبله وو په نېز د بې هوښۍ په وجه د قضاء سوو لمونځونو را گرځول واجب دي، هغه که ډېر وي، که لږ وي، او د امام شافعي او امام مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا په نېز که بې هوښۍ د يوه لماتځه پوره وخت ونیوی او يو لمونځ ځني قضاء سو، نو د دې يوه لماتځه قضاء هم پر واجب نه ده، نو څه لا پرېږده، يعني د بې هوښۍ په وجه قضاء سوي لمونځونه که ډېر وي، که لږ، د دوی په نېز بې قضاء واجب نه ده، زموږ خليفه مينځوی لاره اختيار کړې ده فرمايي: که د بې هوښۍ په وجه قضاء سوي لمونځونه لږ وي نو دهغو قضاء واجب ده، او که ډېر وي نو قضاء يې واجب نه ده.

د انا حنبله دليل: دا دی چي بې هوښي يو قسم مرض دی، او په مريض کي چي شومره لمونځونو قضاء سي دهغو قضاء راوړل واجب وي، نو په دې صورت کي به هم د قضاء سوو لمونځونو قضاء راوړل واجب وي، که څه هم ډېر ولي نه وي. د امام مالک او امام شافعي دليل: دا دی چي کله بې هوښه سړی د لماتځه په ټوله وخت کي بې هوښه سو، نو دده په حق کي د لماتځه له اداء کولو څخه عاجزي ثابت سوه، او عاجزي د خطاب له مفهوم څخه ملته ده (يعني بې هوښه سړی د لماتځه په حکم اقبوال الصلوة نه سي پوهېدلاي)، نو ځکه به پر بې هوښه سړي د لماتځه اداينه واجب نه وي، او کله چي اداينه واجب نه سوه، نو قضاء به بيا د څه شي واجبېږي، او د بعضو په قول دا مسئله د لېونتوب سره مشابه ده، يعني څرنگه چي د لېونتوب په حالت کي پر يو سړي د لماتځه پوره وخت تېر سي نو له هغه څخه د دغه لمونځ قضاء ساقطېږي، همدارنگه دلته هم که بې هوښي د يوه لماتځه پوره وخت ونيسي نو له بې هوښه سړي څخه به هم قضاء ساقطېږي.

زهوږ دليل: وجه الاستحسان الخ له دې حايه زموږ دليل بيانېږي، زموږ دليل دا دی چي د بې هوښۍ موده چي کله لوېده سي نو قضاء سوي لمونځونه ډېر سي، نو اوس که د دې ډېرو قضاء سوو لمونځونو د قضاء راوړلو حکم وسي نو سړی به په تکليف (او حرج) مبتلا سي، او څرنگه چي په اسلام کي تکليف (حرج) ليري سوي دی، نو ځکه به د ډېرو قضاء سوو لمونځونو قضاء واجب نه وي، او که د بې هوښۍ موده لږ وي نو قضاء سوي لمونځونه به هم لږ وي، او څرنگه چي د لږو قضا سوو لمونځونو په را گرځولو کي هيڅ حرج نسته، نو ځکه دلر قضاء سوو لمونځونو د قضاء حکم وسو. ښکاره دي وي چي د ډېر (کثير) حد دا دی چي قضاء سوي لمونځونه تر يوې شپې او ورځي زيات سي، تر دې چي د شپږم لماتځه وخت ووځي، ځکه چي کله د شپږم لماتځه وخت ووځي نو په لمونځونو کي تکرار شروع سي، او تر تکرار وروسته بيا کثرت (ډېرښت) شروع کېږي.

جواب: صاحب هدایې رحمه الله د الجنون کال اغماځه د دوی د قیاس جواب ورکوي، د جواب حاصل دا دی چې بې هوښي د لېونتوب په ډول نه ده، بلکې لېونتوب د بې هوښۍ په ډول دی، یعنې که لېونتوب تر پنځو لمونځونو زیات سو، نو قضاء ساقطیږي، او که تر پنځو لمونځونو کم وو، بیا نه ساقطیږي، نو د بې هوښۍ مسئله پر لېونتوب قیاسول صحیح نه ده، ځکه چې لېونتوب د بې هوښۍ په ډول دی، علامه ابو سلیمان جوزجاني رحمه الله هملته ذکر کړي دي.

بغلاف النوام الخ فرمایي چې د خوب مسئله د بې هوښۍ او لېونتوب په خلاف ده، نو که خوب تر پنځو لمونځونو زیات سي، نو هم قضاء نه ساقطیږي، ځکه چې د خوب تر ډېري مودې لوړېدل شاذ و نادر دي، نو ځکه به خوب د کوچنۍ مودې والا عنصر سره ملحق کیږي نه داوډې مودې والا عنصر سره.

ثم الیاده الخ له دې ځایه دا رانښيي چې آیا د قضا سوو لمونځونو (فوائتو) د زیاتوب او کثرت اعتبار په وختونو سره کیږي او که په ساعتونو سره؟ نو په دې سلسله کې د حنفی فقهائو اختلاف دی، د امام محمد رحمه الله په نېز د دې د زیاتوب اعتبار په وختونو سره کیږي، یعنې که له بې هوښۍ سرې څخه شپږ لمونځونه قضاء سوه او د شپږم لماتځه پوره وخت ووتی نو دا به وېل کیږي چې اوس قضاء سوي لمونځونه (فوائت) ډېر سوه، ځکه چې د شپږم لماتځه دوخت په وتلو سره تکرار ثابتیږي، او د فوائتو د زیاتوب درا و ملار پر تکرار دی، د دې په خلاف د شیخینو رحمه الله په نېز د زیاتوب ثبوت په ساعتونو سره کیږي، او همدا حکم له حضرت علي او حضرت ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت سوی دی، یعنې که له یوې ورځې او شپې څخه یو ساعت هم زیات سي نو قضاء ساقطیږي، د دوی دلیل دا دی چې په نورو ډېرو ځایونو کې هم پر ساعتونو د حکم مدار دی، علامه عبد الحی لکنوي رحمه الله د دې یو مثال داسې بیان کړی دی چې که مثلاً یو سړی تر زوال مخکې بې هوښه سي او را روانه ورځ هغه سړی تر زوال وروسته جوړ سي، نو د شیخینو رحمه الله په نېز د هغه له ذمې څخه قضاء ساقطیږي، ځکه چې بې هوښي تر یوې ورځې او شپې یو ساعت زیاته راغله، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز د دې سړي له ذمې څخه قضاء نه ساقطیږي، ځکه چې تر اوسه د شپږم لماتځه وخت یعنې د ما پښین وخت وتلی نه دی.



بَابُ سُجُودِ التَّلَاوَةِ

(دا) باب د سجده تلاوت (دا حکامو په بیان کې) دی

تشرېح: پکار خو دا وه چې تر سجده سهو وروسته سملستي سجده تلاوت بیان سوې وای، ځکه چې په دواړو کې سجده واجب ده، خو څرنگه چې په سهو او مرض کې د آسماني او غیر اختیاري عارض په اعتبار سره مطابقت سته، (یعنې هره او مرض دواړه آسماني او غیر اختیاري عوارض دي او د انسان په اختیار کې نه دي) نو ځکه یې د سجده سهو او سجده تلاوت په مینځ کې باب صلاة السريسه ذکر کړی.

صاحب د عنايې رَحْمَةُ اللهِ وَايِي چې د سجده تلاوت لپاره هم هغه ټوله شيان شرط دي کوم چې د لمانځه لپاره شرط دي، نو ځکه په مکروه وختونو کې سجده تلاوت صحیح نه ده، او څرنگه چې د سجده تلاوت د وجوب علت او سبب تلاوت دی، نو د سجده التلاوة اضافه د اضافه السبب الی السبب له قیلي څخه دی.

په قرآن مجید کې ټوله څومره سجده دي او په کومو کومو سورتونو کې دي

قَالَ: سُجُودُ التَّلَاوَةِ فِي الْقُرْآنِ أَرْبَعٌ حَسْبَمَا فرمایي: چې په قرآن کې د تلاوت سجده څوارلس دي فِي آخِرِ الْأَمْرِ [۱] د سورت اعراف په آخر کې قُلِ الرُّسُلُ [۲] او په سورت رعد کې وَاللَّحُلُ [۳] او په سورت نحل کې وَتَوَفَّى لِسِيْرَ الْإِنَّمَانِ [۴] او په سورت بني اسرائيل کې وَمَرْيَمَ [۵] او په سورت مريم کې وَالْأَمْلُ فِي الْحَجِّ [۶] او په سورت حج کې اوله سجده وَالْقُرْآنُ [۷] او په سورت فرقان کې وَالْقُرْآنُ [۸] او په سورت نمل کې وَالْمُتَّكِئِينَ [۹] او په سورت الم تنزيل کې وَمَنْ [۱۰] او په سورت ص ص وَمَنْ السَّجْدَةِ [۱۱] او په سورت حم سجده کې وَالنَّجْمِ [۱۲] او په سورت والنجم کې وَإِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ [۱۳] او په سورت انشقاق کې وَالْقُرْآنُ [۱۴] او په سورت اقرآء کې كَذَّا كُتِبَ فِي مِصْحَفِ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ همدارنگه د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په مصحف کې ليکل سوي دي هُوَ الْمُفْتَنَدُ او هم هغه معتبر دی وَالسَّجْدَةُ الثَّانِيَةُ فِي الْحَجِّ لِلْمَلَائِكَةِ عِنْدَنَا او په سورت حج کې دويمه سجده زمود (د احنافو) په نېز د لمانځه په باره کې ده وَمَوْصِعُ السَّجْدَةِ فِي حَمِّ السَّجْدَةِ عِنْدَ قَوْلِهِ لَا يَسْأَمُونَ اصْلَ: ۳۸ فِي قَوْلِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ او په سورت حم السجده کې د سجده ځای د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د قول مطابق لایسمر دی هُوَ السَّجْدَةُ لِلْإِخْتِيَاطِ او همدا قول د احتیاط په وجه اخیستل سوی دی (یعنې پر همدغه به قول د احتیاط په وجه عمل کيږي).

اللغات: ﴿المصحف﴾ قرآن شریف، مجلد کتاب.

تشرېح: د عبارت حاصل دا دی چې په څوارلس آیتونو کې سجده تلاوت ذکر سوې ده، او په دې څوارلس ځایونو کې زمود په نېز پر تلاوت کونکي او اوږدلوونکي دواړو سجده تلاوت واجب ده، او هغه څوارلس آیتونه دا دي:

(۱) ... إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَعِزُّونَهُ وَلَهُ يُسْجُدُونَ. ﴿سورة الاعراف: ۲۰۶ پ: ۹۰، رکع: ۱۳﴾

- (۲) ... وَلَوْ يَسْجُدْ مَزَلِ السُّلُوتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلُّهُمْ بِالْعُدُوِّ وَالْأَصَالِ. ﴿سورة الرعد: ۱۵ پ: ۱۳، رکوع: ۸﴾
- (۳) ... يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ قَتْلِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ. ﴿سورة النحل: ۵۰ پ: ۱۴، رکوع: ۱۲﴾
- (۴) ... وَيَخَافُونَ يَلَاذِقَانِ يَسْكُنُونَ وَيَنْزِلُ عَنْهُمْ خُسُوفًا. ﴿سورة بني اسرائيل: ۱۰۹ پ: ۱۵، رکوع: ۱۲﴾
- (۵) ... إِذَا تَنَاسَلَتْ عَلَيْهِمُ ابْنُ الرُّخْصِ عَرُوضًا سَجْدًا وَيُكَلِّمُ. ﴿سورة صمر: ۵۸ پ: ۱۲، رکوع: ۷﴾
- (۶) ... په سورت حج کي اوله سجده: وَ مَنْ لِيْنِ اللّٰهُ فَمَالَهُ مِنْ مُّكْرٍ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ. ﴿سورة الحج: ۱۸ پ: ۱۷، رکوع: ۹﴾
- (۷) ... وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدْوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنْسَجِدْ لِمَا تَأْمُرُنَا. ﴿سورة الفرقان: ۶۰ پ: ۱۹، رکوع: ۱۷﴾
- (۸) ... اَلَا يَسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ يَخْرِجُ الْحَبَّ وَالْعُيُوْبَ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُغْفِيْنَ وَمَا تُغْلِيْنَ. ﴿سورة النحل: ۲۶ پ: ۱۹، رکوع: ۱۷﴾
- (۹) ... اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِيْنَ اِذَا دُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ. ﴿سورة السجدة (المرسل): ۱۵ پ: ۲۱، رکوع: ۱۵﴾
- (۱۰) ... وَكَفَرْنَا وَآلِهَاتُنَا فَاسْتَفْتَمُ رَبُّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ. ﴿سورة ص: ۲۲ پ: ۲۳، رکوع: ۱۱﴾
- (۱۱) ... فَاِنْ اَسْتَكْبَرُوا فَاَلَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ يَسْتَكْبِرُوْنَ لَهُ بِالْبَیْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ. ﴿سورة السجدة: ۲۸ پ: ۲۳، رکوع: ۱۹﴾
- (۱۲) ... فَاسْجُدْوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوْا. ﴿سورة النجم: ۳۳ پ: ۲۷، رکوع: ۷﴾
- (۱۳) ... وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُوْنَ. ﴿سورة الانشقاق: ۲۱ پ: ۳۰، رکوع: ۹﴾
- (۱۴) ... وَاَسْجُدْ وَاقْرَبْ. ﴿سورة العلق: ۱۹ پ: ۳۰، رکوع: ۲۱﴾
- صاحب د هدایې رحمه الله فرمایي چي دغه خواریس حیایونه کوم چي د سجده تلاوت په باره کي بیان سول د حضرت عثمان ؓ د قرآن مجید د ذکر سوو حیایونو سره برابر دي، او څرنگه چي د حضرت عثمان ؓ قرآن پاک ډېر معتبر او معتمد قرآن دی، نو ځکه به په هغه کي بیان سوي حیایونه هم د اعتماد او اعتبار وړ وي.
- والسجدة الثانية الخ صاحب د هدایې له دې عبارت څخه د سورت حج د سجدي په باره کي زموږ او د شوافعو د اختلاف و طرف ته اشاره کوي، فرمایي: چي د امام شافعي رحمه الله په نېز په سورت حج کي دواړه سجدي سجده تلاوت دي (په سورت حج کي دویم د سجدي آیت دا دی: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اِذْكُرُوا وَاَسْجُدُوْا وَاعْبُدُوْا رَبَّكُمْ وَاَقْعِلُوا الْخَلْقَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ا سورة الحج: ۱۷۷) او د سورت ص سجده د امام شافعي رحمه الله په نېز د شکر سجده ده، او د شوافعو په نېز هم د سجدو شمېر خواریس دي، لېکن فرق دا دی چي زموږ په نېز د سورت حج اوله سجده سجده تلاوت ده، لېکن دویمه سجده سجده تلاوت نه ده، بلکي سجده صلاة (يعني د لمانحه سجده) ده، او امام شافعي رحمه الله د سورت حج دواړه سجدي سجده تلاوت مني.

د امام شافعي دليل: امام شافعي رحمه الله د عقبه بن عامر ؓ په حديث سره دليل نيسي: اَنْ رَّسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ فَضَّلْتُ الْحَجَّ بِسَجْدَتَيْنِ مِنْ لَمْ يَسْجُدْهُمَا لَمْ يَقْرَأْهُمَا، (يعني سورت حج ته د دوو سجدو په وجه فضيلت ورکول سوي دی،

که چا په دوی کې سجده نه وکړه نو ګواکې هغه ګردسره دا سجده نه وويلې. له دې څخه معلومه سوه چې د سورت حج دواړه سجده د سجده تلاوت دي.

زموږ دليل: پر دې چې د سورت حج اوله سجده سجده تلاوت ده هغه اثر دی کوم چې له ابن عباس او ابن عمر رضی الله عنہم څخه روایت سوی دی؛ سجدة التلاوة فی الحج هی الأولى وسجدة الثانية للصلاة، (یعني د سورت حج اوله سجده خو سجده تلاوت ده، او دویمه سجده سجده صلاة ده، او څرنگه چې ابن عباس رئیس المفسرين دی، نو ځکه به د قرآن لود قرآن داړوند احکمو په پاره کې د هغه قول زیات معتبر وي، او د سورت حج د دویمې سجده د سجده صلاة پر کېدلو یو قرینه دا هم ده چې الله تعالیٰ دا سجده د رکوع سره یو ځای کړې ده یعني په وارکمو واسجدوا سره یې د سجده کولو حکم کړی دی، او چیرې چې هم په قرآن کې سجده د رکوع سره یو ځای بیان سوې وي، له هغه څخه عموماً سجده صلاة مراد وي.

جواب: د امام شافعي رحمه الله د حدیث تاویل دا دی چې په دې کې هم د سورت حج له اولې سجده څخه سجده تلاوت او له دویمې سجده څخه سجده صلاة مراد ده، او د نبی ﷺ د حدیث مقصد دا دی چې خلکو ته دواړه آیتونه ویل پکار دي، او یو آیت ویل او تر بل آیت تېرېدل پکار نه دي، مګنا فی الکفاية.

د موضوع السجدة الخ فرمایي چې په سورت حم السجدة کې د سجده ځای د لا یسأون جمله ده، او همدا له حضرت عمر رحمه الله څخه را نقل سوي دي، او پر دې په عمل کولو کې احتیاط هم دی.

سجده ثلاث پر جا واجب ده؟

وَالسَّجْدَةُ وَاجِبَةٌ او سجده واجب ده **فِي كُلِّ التَّوَارِثِ** په دې (تیرسو) ځایونو کې **عَلَى الثَّلَاثِ** پر ثلاث کونکې باندې **وَالشَّامِخِ** او پر اوږدونکې باندې **سَوَاءٌ قَصَدَ سَمَاءَ الْقُرْآنِ** هغه که یې د قرآن لوړېدلو اراده کړې وي **أَوْ لَمْ يَقْصُدْ** او که یې نه وي کړې **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي **السَّجْدَةُ عَلَى مَنْ سَبَّحَهَا** سجده پر هغه چا (هم واجب) ده چې آیت د سجده واورې **وَعَلَى مَنْ تَلَاهَا** او پر هغه چا (هم واجب) ده چې آیت د سجده تلاوت کړي **وَعَلَى كِبْرَةِ إِيحَابٍ** او "علی" کلمه د وجوب ده **وَهُوَ غَيْرُ مُقَيَّدٍ بِالْقَصْدِ** او دا په ارادې پورې مقید نه ده.

اللفات: ﴿كُلِّ﴾ ثلاث کونکی.

تقریر: امام قلعدي رحمه الله وايي: چې په دې څوارلس ذکر سوو ځایونو کې سجده کول پر ثلاث کونکې او اوږدونکې دواړو واجب ده، اوږدونکې که د لوړېدلو قصد کړی وي، که نه وي، د امام مالک، امام شافعي او امام حنبل رحمه الله په نېز سجده ثلاث سنت ده.

دليل: د دې حضراتو دليل دا دی چې زید ابن ثابت د نبی ﷺ په مخ کې سورت **فهم ثلاث** کړې، لېکن نه زید بن ثابت سجده وکړه او نه نبی ﷺ سجده وکړه، نو له دې څخه ثابت سوه چې سجده ثلاث واجب نه ده، بلکې سنت ده، ځکه که واجب وای نو نه به نبی ﷺ پرېښوولای او نه به زید بن ثابت ﷺ.

زموږ دليل: دا حدیث دی: **السجدة على من سمعها وعلى من تلاها**، له دې څخه موږ دليل په دې توګه نیسو چې په حدیث کې د

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب سجود القرآن، باب من رأى ان الله عز وجل لم يوجب السجود، حدیث رقم: ۱۰۷۷، لفظه علی من استمعها.

“علی” لفظ راغلی دی کوم چي پر لازموالي او واجبوالي دلالت کوي، او غرنګه چي دا حدیث د قصد او ارادې په قید سره مقید نه دی، نو ځکه به پر هر اورېدونکي سجده تلاوت واجب وي، هغه ګه د اورېدلو اراده کړې وي او که نه وي.
جواب: امام مالک رحمه الله او نوړو چي کوم حدیث ذکر کړی دی دهغو جواب دا دی چي نبي ﷺ په هغه وخت کي فوراً (سمدستي) سجده نه وکړه، او فوراً سجده نه کول زموږ په نېز هم جائز دي، همدارنګه له فوراً سجده نه کولو څخه دا نه لازميږي چي کرسره به يې سجده کړې نه وي، بلکي کېدای سي چي نبي ﷺ به وروسته سجده کړې وي، نو د دې احتمال په وجه د سجده تلاوت وجوب نه ختمیږي.

د امام او مقتدي لپاره د سجدي د آيت د لوستلو بېلابېل صورتونه او د هغو حکمونه

وَإِذَا تَلَا الْقُرْآنَ فَاسْجُدْ او که امام د سجدي آيت تلاوت کړی **سَجْدَتَا** نو امام دي سجده وکړي **وَسَجْدَتَا** التأمؤر **مَقَهُ** او مقتدي دي (هم) د هغو پوره سجده وکړي **لَا تَتَزَاوِيَهُ مُتَابِعَتُهُ** ځکه چي مقتدي پر خپل ځان د امام تابعداري لازمه کړې ده **وَإِذَا تَلَا الْقُرْآنَ** او که مقتدي د سجدي آيت تلاوت کړی **لَمْ يَسْجُدْ** الإمام **وَلَا التَّامُّوْرُ** نو نه به امام سجده کوي او نه مقتدي **لِي السَّلَاةِ وَلَا يَخْفَى الْقَهْلُ** نه په لمانځه کي او نه له لمانځه څخه تر فراغت وروسته **عِنْدَ أَنْ خَفِيفَةً وَأَنْ يُوَسِّفَ** (دا حکم) د شيخينو رحمه الله په نېز (دی) **وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَسْجُدُونَهَا إِذَا قَرَأُوا** او امام محمد رحمه الله فرمايي: چي امام او مقتديان به ټوله له لمانځه څخه تر فراغت وروسته سجده کوي **لَأَنَّ السَّبَبَ قَدْ تَقَرَّرَ** ځکه چي (د سجدي د وجوب) سبب ثابت سو **وَلَا مَانِعَ** او (له سجده کولو څخه) هيڅ مانع (هم) نسته **بِخِلَافِ خَالَةِ السَّلَاةِ** په خلاف د لمانځه له حالت څخه **لَأَنَّهُ يُؤَدَّى إِلَى خِلَافٍ وَضِعَ الْإِمَامَةُ أَوْ السَّلَاةُ** ځکه چي هغه رسول کوي تر هغه شي پوري چي هغه خلاف دی د املت يا تلاوت له موضوع څخه **وَلَهُمَا: أَنَّ الْبَقْدِيَّ مَخْجُورٌ عَنِ الْقِرَاءَةِ** او د شيخينو رحمه الله دليل دا دی: چي مقتدي له قرائت کولو څخه بند سوی دی **لِنَقَاذِ تَصَرُّفِ الْإِمَامِ عَلَيْهِ** ځکه چي پر هغه د امام تصرف نافذ دی **وَتَصَرُّفُ الْمَخْجُورِ لَا حُكْمَ لَهُ** او کوم څوک چي بند کړی سوی وي د هغه تصرف (يعني تلاوت) لره هيڅ حکم نسته **بِخِلَافِ الْجُنُبِ وَالْعَائِضِ** په خلاف د جنب او حائضې بنحی **لَأَنَّهُمَا عَنِ الْقِرَاءَةِ مَنُوعَانِ** ځکه چي دا دواړه (فقط) له قرائت څخه منع سوي دي **لَأَنَّهُ لَا يَجِبُ عَلَى الْعَائِضِ بِتِلَاوَتِهَا** خو پر حائضې بنحی د خپل تلاوت په وجه (سجده) واجب نه ده **كَأَنَّهُ لَا يَجِبُ بِسَاعَتِهَا** لکه څنګه چي پر هغې د سجدي د آيت په اورېدلو سره (هم) سجده واجب نه ده **لِإِنَّمَا أَمْرُ أَهْلِ السَّلَاةِ** ځکه چي په هغې کي د لمانځه اهليت نسته **بِخِلَافِ الْجُنُبِ** په خلاف د جنب (ځکه چي پر هغه سجده واجب نه، او دا بيا جلا خبره ده چي تر غسل وروسته به سجده کوي).

اللفات: ﴿تَمُكُّوْر﴾ مقتدي، ﴿مَخْجُور﴾ بند کړی سوی، پلېند.

• القول الرابع: قول الشيخين رحمه الله، كما قال العلامة المحمدي رحمه الله: ولو تلاها للمؤمن لم يسجد المصلّي أصلاً لا في الصلاة ولا بعدها
 الدر المنثور ج: ١١، ص: ٥٦٦. [القول الرابع ج: ١١، ص: ١٣٦]

تشرېح: په دې عبارت کې دوی مسئلې بیان کوي دي: (۱) اوله مسئله دا ده که د لمانځه په دوران کې امام د سجدې آیت ووايي، نو پر امام هم سجده واجب ده او پر مقتديانو هم سجده واجب ده، ځکه چې مقتديانو د امام د تابعلاری التزام کړی دی، یعنې د امام تابعلاري یې پر ځان لازمه کړې ده (چې موږ به په هر شي کې په امام پسي اقتداء کوو)، نو هر شی چې پر امام واجب سي هغه به پر مقتديانو هم واجب او لازم وي.

(۲) دویمه مسئله دا ده که د لمانځه په دوران کې یو مقتدي د سجدې آیت تلاوت کړی، او په لوړ آواز سره یې تلاوت کړی، نو اوس په دې صورت کې د شیخینو رَجَمُنا الله په نېز حکم دا دی چې پر هېچا هم سجده واجب نه ده، نه پر امام او نه پر مقتديانو، او نه دي دا خلک په لمانځه کې دننه سجده کوي او نه تر فراغت وروسته، د دې په خلاف د امام محمد رَجَمَ الله مسلک دا دی چې د لمانځه په دوران کې خو پر دې خلکو سجده واجب نه ده، لېکن کله چې له لمانځه څخه فارغه سي، نو پر دوی ټولو سجده واجب ده.

د امام محمد دلیل: دا دی چې د سجدې د واجب کېدلو سبب د سجده تلاوت وجود دی، نو کله چې مقتدي د سجدې آیت تلاوت کړی نو ښکاره ده چې د سجدې د وجوب سبب موجود سو، نو ځکه به سجده واجب وي، لېکن څرنگه چې د لمانځه په حالت کې سجده کول ممکن نه دي، نو په لمانځه کې به پر دوی کول ضروري نه وي، خو تر لمانځه وروسته به پر دوی سجده کول واجب او ضروري وي، او د لمانځه په مینځ کې ځکه سجده ضروري نه ده چې په لمانځه کې به د سجدې کولو دوه حالتونه وي: (۱) یا خو به مخکې مقتدي سجده کوي (۲) یا به امام مخکې سجده کوي، او دواړه صورتونه نلنمکن دي، ځکه که اول مقتدي سجده وکړي نو دا د امامت له موضوع څخه خلاف دي، ځکه چې د مقتدي کېدلو په حیثیت دا خبره ضروري ده چې اول به امام سجده کوي نه مقتدي، کنې د موضوع قلب او بدلون به راسي، اوله متبوع څخه به تابع جوړ سي، او دا شرعاً صحیح نه دي، همدارنگه که اول امام سجده وکړي، نو دا هم شرعاً صحیح نه دي، ځکه چې د سجدې آیت مقتدي تلاوت کړی دی، نو مقتدي ته اول سجده کول پکار دي، او تاسو ته معلومه سوه چې مقتدي هم مخکې سجده نه سي کولای، نو د لمانځه په دوران کې د سجدې کولو هیڅ صورت صحیح نه دی، نو ځکه به پر دوی په لمانځه کې دننه سجده واجب نه وي، او د لمانځه تر فراغت وروسته به سجده پر واجب وي.

د شیخینو دلیل: دا دی چې د اقتداء کولو په وجه مقتدي له قرائت او نورو اعمالو څخه بند کړی سوی دی، (یعنې محجور دی)، ځکه چې د امام قرائت او د امام اعمال د مقتدي په حق کې هم د قرائت او اعمالو درجه لري، لکه څرنگه چې په حدیث کې هم دا مفهوم بیان سوی دی: من کان له إمام فقرأه الإمام فقرأه له، (یعنې د امام قرائت د مقتدي لپاره هم قرائت دی)، نو مقتدي په لمانځه کې له قرائت څخه بالکل منع سوی دی، لهندا ده له طرفه د سجدې د آیت تلاوت کول صحیح نه دي، او کله چې د مقتدي تلاوت شرعاً صحیح نه سو، نو د هغه د تلاوت به هم هیڅ حکم نه وي، او کله چې د هغه د تلاوت هیڅ حکم نسته، نو د هغه په تلاوت سره به سجده نه واجبيږي، ځکه چې د بند کړی سوي (محجور) د تصرفاتو هیڅ اعتبار نسته.

بغلاف الجنب والحائض الخ له دې ځایه د یو مقرر سوال جواب ورکول سوی دی:

سوال: دا دی چې حائضه او جنب هم له قرائت څخه منع کړي سوی دي، (یعنې ممنوع دي) لېکن که بیا هم له دوی څخه یو قرائت وکړي او بل سړي یې واورې نو پر هغه سجده واجب ده، حال دا چې په ذکر سوي مسئله کې تاسو له امام څخه هم سجده ساقطه کړه، آخر دې وجه څه ده؟

جواب: دا دی چې د محجور او ممنوع په مینځ کې فرق سته، ځکه چې د محجور قول او فعل بالکل معتبر نه وي، د هغه قول او فعل تعلق که د حلالو سره وي او که د حرامو سره، د دې په خلاف د ممنوع قول او فعل معتبر وي، تر دې فرق وروسته صورت د مسئلې ته گورئ، څرنگه چې په ذکر سوې مسئله کې مقتدی محجور دی (یعنې د قرائت بندیز پر لگول سوی دی) نو ځکه د هغه قرائت بالکل معتبر نه دی، او کله چې د هغه قرائت معتبر نه سو، نو ښکاره ده چې د هغه د تلاوت په وجه پر امام هم سجده نه واجبیږي، د دې په خلاف جنب او حائضه له قرائت څخه منع کړی سوي دي، نو څرنگه چې د دوی قرائت معتبر دی، نو ځکه به د دوی په تلاوت سره پر اورېدونکو سجده تلاوت واجبیږي، نو کله چې په محجور او ممنوع کې دافرق سته، نو یو پر بل قیاسول صحیح نه دي.

إلا إنه يجب الأخذ له دي ځایه د حائضې او جنب په مینځ کې فرق بیانېږي، حاصل یې دا دی چې په خپله د حائضې او جنب په مینځ کې (هم) فرق سته، هغه داسې چې پر حائضې ښځې نه د سجده د آیت په تلاوت کولو سره سجده تلاوت واجبیږي، او نه د سجده د آیت په اورېدلو سره، ځکه چې په دې کې لمانځه اهلیت او لیلقت نسته، او په چا کې د لمانځه اهلیت نیستی وي، پر هغه هیڅ شی هم نه لازمیږي، د دې په خلاف که جنب د سجده د آیت ثلاث کړي یا یې واورې نو په دواړو صورتونو کې سجده پر واجبیږي، ځکه چې په ده کې اهلیت سته، او په جنب کې اهلیت په دې توگه سته چې دی په خپل وخت کې دننه غسل کولای سي، نو کله چې غسل وکړي نو د سجده اداء پر واجب سوه، کنې قضاء به یې پر واجب وي.

نو لمانځه دباندي د بل سړي لپاره د سجده آیت اورېدل

وَلَوْ سِغَرَا زَجَلًا غَارِمَا السَّلَاةِ او که تر لمانځه دباندي یو سړي د سجده آیت واورېدی سَجَدَا نُو سَجَدَ دې وکړي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده لَئِنْ الْحَاجَرُ ثَبَتَ فِي حَقِّهِمْ ځکه چې (د سجده کولو) بندیز (صرف) د مقتدیانو په حق کې ثابت دی فَلَا يَغْدُرُهُمْ نُو له هغوی څخه به تجاوز نه کوي.

اللغات: ﴿عَجْر﴾ بندیز، ممات، پابندي، ﴿لَا يَغْدُرُو﴾ دنصر له باب څخه د نفي صیغه ده: تجاوز کول. **تشریح:** مسئله: دا ده که له امام یا مقتدي څخه ماسوا بل سړي چې هغه له لمانځه څخه خارج (دباندي) وو له مقتدي څخه د سجده آیت واورېدی، نو پر هغه سجده کول واجب دي، ځکه چې د مقتدي په تلاوت کړی سوي آیت سره پر امام او مقتدي ځکه سجده نه واجبیږي چې شرعي مانع سته (لکه په تېره سوې مسئله کې چې تفصیل ذکر سو)، نو دا ممات او بندیز صرف د مقتدیانو په حق کې ثابت دی، نورو ته تجاوز نه کوي، نو ځکه به له نورو څخه سجده نه ساقطیږي، بلکې پر دوی به سجده کول واجب وي.

که لمونځ غزاړه له خارجي (دبانديني) سړي څخه د سجده آیت واورې نو څه حکم دی؟

وَإِنْ سِغَرَا وَهُمْ فِي السَّلَاةِ سَجَدَا او که خلکو د لمانځه په حالت کې د سجده آیت واورېدی مِنْ رَجُلٍ لَيْسَ مَقْتَدِي السَّلَاةِ له داسې سړي څخه چې هغه د دوی سره په لمانځه کې شریک نه وو لَمْ يَسْجُدُوا فِي السَّلَاةِ نو دوی به په لمانځه کې سجده نه کوي لَئِنْهَا لَيْسَتْ بِصَلَاةٍ ځکه چې دا سجده د لمانځه سجده نه ده لَئِنْ سَاءَ عَمَلُهُمْ هَذِهِ السَّجْدَةُ لَيْسَ مِنْ أَفْعَالِ السَّلَاةِ ځکه چې د دې خلکو د سجده د آیت اورېدل د لمانځه له افعالو څخه نه دي وَ سَجَدُوا بِغَدَا

او تر لماتځه وروسته به سجده وکړي لِيَتَحَقَّقَ سَبَبَهَا ځکه د سجدې سبب متحقق سو وَلَوْ سَجَدُوا لَالِ الصَّلَاةِ او که دې خلکو په لماتځه کې سجده وکړه لَمْ يَجُزِهِمْ نو دا د دوی لپاره کافي نه ده لَا تَكُنْ نَاقِصٌ ځکه چې دا سجده ناقصه ده لِإِنْ كَانَ الثاني ځکه چې (په لماتځه کې له سجدې څخه) منع سوې ده فَلَا يَتَأَذَى بِهِ الْكَافِرُ نو په دې سره به کلمه سجده نه اداء کېږي.

اللفات: (تفصيلي) د تفصيل مصدر دی: ثابتېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د لماتځه په حالت کې یو څو خلکو له یو داسې سړي څخه د سجدې آیت واورېدی چې هغه د دوی سره په لماتځه کې شریک نه وو، نو دا خلک دې د لماتځه په حالت کې سجده تلاوت نه کوي. ځکه چې دا سجده د لماتځه سجده نه ده، او د لماتځه سجده ځکه نه ده چې دې خلکو دا اورېدل د لماتځه له افعالو څخه نه دي. ځکه چې د لماتځه افعال خو یا فرض وي یا واجب یا سنت، او دې سجدې آیت اورېدل له دې څخه یو شی هم نه دی، لنډه دا چې سجده د لماتځه له افعالو څخه نه ده، او کوم شی چې د لماتځه له افعالو څخه نه وي نو په لماتځه کې دننه د هغه اداء کول هم جائز نه دي، لهذا ثابت سوې چې دا خلک دې په لماتځه کې دننه سجده تلاوت نه کوي، خو تر لماتځه وروسته سجده تلاوت کول واجب دي، ځکه چې د سجدې د واجب کېدلو سبب مخکې پیدا سوې دی چې هغه د سجدې د آیت اورېدل دي، یعنې څرنګه چې دوی په لماتځه کې دننه د سجدې آیت واورېدی او هلته د سجدې کول صحیح نه وو، نو ځکه به تر لماتځه وروسته دا سبب متحقق کېږي او پر دوی به سجده واجب وي.

ولو سجدو ما الخ د دې حاصل دا دی چې که بیا هم دې خلکو په لماتځه کې سجده تلاوت وکړه، نو دا جائز نه دي، او تر لماتځه وروسته بیا دې راګرځول واجب دي، ځکه که په لماتځه کې دننه دې اداينه جائز ومنل سي، نو دا اداء به ناقص وي، ځکه چې د لماتځه له افعالو څخه ماسو نور افعال په لماتځه کې دننه اداء کول مشروع او صحیح نه دي، لنډه دا چې دا سجده به ناقص وي، او د اورېدلو په وجه چې کومه سجده واجب سوې ده هغه کامله ده، او قاعده دا ده چې کامل واجب په ناقصه توګه سره نه اداء کېږي، نو ځکه به د دې خلکو لپاره په لماتځه کې دننه سجده تلاوت کول صحیح نه وي.

که په ذکر سوي صورت کې سجده وکړي نو څه حکم دی؟

قَالَ: وَأَمَّا دَوْهَا فرمایي: چې ټوله خلک به دا سجده راوګرځوي لِيَتَقَرَّرَ سَبَبُهَا ځکه چې د سجدې سبب ثابت سو وَلَمْ يُعِيدُوا الصَّلَاةَ او لمونځ به نه راګرځوي لَأَنَّ مُجَرَّدَ السَّجْدَةِ لَا يُبَيِّنُ إِخْرَاقَ الصَّلَاةِ ځکه چې صرف سجده د لماتځه له احرام څخه منافي نه ده وَقِي التَّوَادُّرُ أَنَّهَا تَقْسُدُ او د نوادر په روایت کې دي چې لمونځ فاسدېږي لَأَنَّهُمْ زَادُوا فِيهَا مَا لَيْسَ مِنْهَا ځکه چې دې خلکو په لماتځه کې داسې سجده زیاته کړه چې هغه له لماتځه څخه نه ده وَقِيلَ هُوَ قَوْلُ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ او بعضي حضرات ويلي دي چې دا امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ قول دی.

اللفات: (احکام) تکبیر تحریمه.

تشریح: امام قنوري رَحِمَهُ اللَّهُ وایي چې په لماتځه کې دې خلکو کومه سجده وکړه، هغه شرعاً صحیح نه ده، نو ځکه تر لماتځه وروسته دې هغه سجده تلاوت راوګرځوي، ځکه چې د سجده تلاوت سبب یعنې اورېدل راغله، او څرنګه چې لمونځ فاسد سوې نه دی. نو ځکه د لماتځه د راګرځولو ضرورت نسته، او لمونځ ځکه فاسد سوې نه دی چې لمونځ خویا

د یو رکن پر ښوولو په وجه فاسدیږي، یا په لمانځه کې د مخالف او منافي شي راتلولو په وجه فاسدیږي. او دلته دواړه خبرې نسته، ځکه چې سجده له لمانځه څخه منافي نه ده.

د نواذر روایت دا دی چې په دې صورت کې لمونځ فاسدیږي، ځکه چې دې خلکو په لمانځه کې یو داسې شی زیات کړی چې هغه د لمانځه له افعالو څخه نه دی، ځینې حضراتو ویلي دي چې د لمانځه فاسدېدل د امام محمد رَجَنَہ الله قول دی او د شیخینو رَجَنَہ الله په نېز په دې صورت کې لمونځ نه فاسدیږي، دا اختلاف بنیاد دا دی چې د امام محمد رَجَنَہ الله په نېز د سجده زیاتول لمونځ فاسدوي، او د شیخینو رَجَنَہ الله په نېز په هغه زیاتوب سره لمونځ نه فاسدیږي کوم زیاتوب چې تریو رکعت کم وي.

د خار جي (د بادیني) سړي لپاره د سجده آیت اورېدل او بیا په لمانځه کې شرکت کول

قُلْ كَرِهْنَا الْإِمَامَ بِيَا كَهْ إِمَامٌ دَسْجِدِي آيْتِ وَيَايَسِي وَسَيَعَهَا رَجُلٌ لَيْسَ مَعَهُ فِي الصَّلَاةِ أَوْ يُوَدَّاسِي سَرِي واورېدلی چې هغه د امام سره په لمانځه کې شریک نه وو، قَدْ قَلَّ مَعَهُ بَعْدَ مَا سَجَدَهَا الْإِمَامُ بِيَا د امام تر سجده کولو وروسته هغه سړی د امام سره په لمانځه کې شریک سو کَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ أَنْ يَسْجُدَهَا نُو پَر هغه سجده کول واجب نه دي لِأَنَّهُ صَارَ مُدْرِكًا لَهَا بِإِذَارِ الزُّكُوتِ ځکه چې هغه سړی د رکعت په نیولو سره د سجده نیونکی (هم) سُو وَإِنْ دَخَلَ مَعَهُ كَثَلْ أَنْ يَسْجُدَهَا او که د امام تر سجده کولو مخکې هغه د امام سره په لمانځه کې شریک سو سَجَدَهَا مَعَهُ نُو د امام سره دي سجده وکړي لِأَنَّهُ لَوْ كَمْ يَسْجُدَهَا ځکه که ده د سجده آیت اورېدلی هم نه وای سَجَدَهَا مَعَهُ نُو (هم) به یې د امام سره سجده کولای قَهْنًا أَوَّلُ نو دلته به په درجه اولی سره سجده کوي فَإِنْ كَمْ يَدْخُلُ مَعَهُ او که دا سړی د امام سره شریک نه سو سَجَدَهَا وَحْدًا نُو یوازې دي سجده وکړي لِتَحَقُّقِ السَّبَبِ ځکه چې (د سجده) سبب ثابت سو.

اللغات: ﴿هَذَا﴾ دلته، ﴿هَؤُلَاءِ﴾ ثابتېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که امام په لمانځه کې د سجده آیت تلاوت کړی او یو داسې سړی دا آیت واورېدلی چې هغه په لمانځه کې د امام سره شریک نه وو، او امام سجده وکړه، بیا دا سړی په همدغه رکعت کې د امام سره شریک سو، نو پر دې سړي جلا سجده کول واجب نه دي، ځکه چې د دې رکعت په نیولو سره دا سړی د سجده هم نیوونکی سو، او که په دویم رکعت کې د امام سره شریک سو نو د لمانځه تر فراغت وروسته دي سجده وکړي، ځکه چې کله دې سړي هغه رکعت نه ونيوی په کوم چې د سجده آیت ویل سوی وو نو نه یې قرائت ونيوی او نه یې د قرائت متعلقات یعنې سجده ونيول، نو کله چې یې سجده نه ونيول نو تر فراغت وروسته به سجده پر واجب وي.

او که دا سړی د امام تر سجده تلاوت کولو مخکې د امام سره شریک سو، نو د امام سره دي سجده وکړي، ځکه که بالکل دې سړي د امام سجده اورېدلې نه وای، په دې توګه چې امام د سجده آیت پټ ویلی وای نو هم به د امام سره پر ده سجده کول واجب وای، نو په دې صورت کې پر ده چې ده د سجده آیت اورېدلای هم دی نو په درجه اولی سره به پر ده سجده کول واجب وي، او که دا سړی د امام سره شریک نه سو نو له لمانځه څخه دباندې به پر ده سجده واجب وي، ځکه چې د سجده د واجب کېدلو سبب یعنې اورېدل ثابت سو (یعنې د سجده آیت خوږې واورېدلی).

د لمانځه سجده تلاوت له لمانځه څخه دباندې اداء کول

وَكُلُّ سَجْدَةٍ وَجَّهَتْ فِي الصَّلَاةِ او هر هغه سجده تلاوت چې په لمانځه کې واجب سي فَلَمْ يَسْجُدْهَا فِيهَا لِبُكْنِ لَمُونِخ کونکي يې په لمانځه کې اداء نه کړي لَمْ تَقْضَ غَايَةَ الصَّلَاةِ نو له لمانځه څخه دباندې به (هم) د هغې قضاء نه راولي کيږي لَا تُكْمَلُ صَلَاتُهُ حَتَّى د ادا لمانځه سجده ده وَلَهَا مَرَّةٌ الصَّلَاةِ او دې سجده ته د لمانځه خصوصيت حاصل دی فَلَا تَتَأَدَّى بِالنَّاقِصِ نو په ناقصه توګه به نه اداء کيږي.

اللفات: ﴿مَرَّةً﴾ فضيلت، خصوصيت، ځانګړتيا، ﴿تَتَأَدَّى﴾ د تفعل د باب مضارع صيغه ده: اداء کيدل.

تشرېح: په دې عبارت سره امام قنوري رحمه الله د يوې کلي قاعدې و طرف ته اشاره کوي، قاعده دا ده چې هر هغه سجده چې په لمانځه کې دننه د سجده آيت په تلاوت کولو سره واجب سي او په لمانځه کې دننه اداء نه سي، نو له لمانځه څخه دباندې (هم) په اداء کولو سره نه اداء کيږي. دليل دا دی چې دا سجده د لمانځه سجده ده، د لمانځه د سجده مطلب دا دی چې د کوم آيت په تلاوت سره چې دا سجده واجب سوې ده، د هغه آيت تلاوت د لمانځه له افعالو څخه دی، نو دا سجده د لمانځه سجده سو، او بيا د لمانځه په وجه سره په دې کې فضيلت راغلی، نو په لمانځه کې د سجده تلاوت واجب کېدل کامل سو، او کوم شی چې کامل واجب سوی وي، هغه په ناقصه توګه سره نه اداء کيږي، او دا خبره ښکاره ده چې له لمانځه څخه دباندې د لمانځه په خیر فضيلت نسته، نو له لمانځه څخه دباندې اداء کېدونکې سجده به ناقصه وي، نو ځکه به له لمانځه څخه دباندې صحيح هم نه وي.

که يو آيت له لمانځه څخه دباندې هم تلاوت کړي او په لمانځه کې هم نو څه حکم دی؟

وَمَنْ تَلَا سَجْدَةً او که يو چاد سجده آيت تلاوت کړی فَلَمْ يَسْجُدْهَا بِيَا يَسْجُدْ نه وکړه حَتَّى دَحَلَّ فِي صَلَاةٍ تر دې چې په لمانځه کې داخل سو فَلَمَّا دَحَلَّ نو هغه د سجده آيت يې (په لمانځه کې) هم ووايي وَسَجَدَ او سجده يې وکړه أَجْرَانَهُ السَّجْدَةُ مِنَ التَّلَاوَتَيْنِ نو دا سجده له دواړو تلاوتونو څخه د ده لپاره کافي ده لَأَنَّ الشَّائِئَةَ أَقْوَى ځکه چې دويمه سجده زياته قوي ده لِيَكُونَهَا صَلَاتِيَّةً ځکه چې هغه د لمانځه سجده ده فَاسْتَتَبَعَتِ الْأُولَى نو دا سجده به اولي سجده ته شامله وي (او که فَاسْتَتَبَعَتِ يعني په معلومه صيغه سره وويل سي نو معنی يې داسې کيږي: نو اوله سجده به د دې سجده تلغ وي) وَلِي التَّوَابِرِ يَسْجُدُ أُخْرَى بَعْدَ الْفَرَاغِ او په نوادر کې دي چې د لمانځه تر فراغت وروسته به دويمه سجده کوي لَأَنَّ لِلْأُولَى قُوَّةَ السَّبَبِي ځکه چې اولي سجده ته د مخکيتوب قوت حاصل دی فَاسْتَوَيَا نو دواړي سجده برابر سوي قُلْنَا: لِلشَّائِئَةِ قُوَّةُ إِصَالِ الْمُقْصُودِ موږ جواب ورکړو: چې دويمې سجده ته د مقصود سره د متصلوالي قوت (هم) حاصل دی فَتَرَجَّحَتْ بِهَا نو د دې قوت په وجه به دويمې سجده ته ترجيح حاصله وي.

اللفات: ﴿أَقْوَى﴾ اسم تفصيل دی: زيات طاقتور، ﴿سَبَبِي﴾ د فتح مصدر دی: مخکي کېدل، اول کېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سري له لمانځه څخه دباندې د سجده آيت تلاوت کړی، څو سجده يې نه وکړه، او بيا په لمانځه کې مشغول سو، او په لمانځه کې يې بيا هغه د سجده آيت تلاوت کړی، او سجده يې وکړه، نو په دې

سجده سره د هغه دواړي سجده اداء سوې، او تر لمانځه وروسته پر هغه بله سجده تلاوت واجب نه ده، ځکه چې دا دویمه سجده چې هغه په لمانځه کې اداء کړه د لمانځه سجده ده، نو په دې حواله دې ته څه غونډي طاقت او خصوصیت حاصل دی، نو اوله سجده د دې سجده په ضمن کې اداء سوه، نو د جلا سجده کولو ضرورت نسته.

د النواذر الخ فرمایي چې په نواذر کې دا حکم ذکر سوی دی چې پر دې سړي تر لمانځه وروسته یوه بله سجده کول واجب دي، ځکه چې له لمانځه څخه دباندې چې کومه سجده پر دې سړي واجب سوې ده، هغه د لمانځه په سجده سره نه اداء کیږي، ځکه چې هغه مخکې ده یعنې هغه ته تقدّم او سبقت حاصل دی، نو ځکه په قوت کې دواړي سجده سره برابري دي، او کله چې دواړه برابري دي، نو یوه به د بل په ضمن کې داخلېږي هم نه، او تر لمانځه وروسته به بله سجده کوي.

قلنا الخ زموږ له طرفه جواب دا دی چې دویمي سجده ته یو بل قوت هم حاصل دی، او هغه قوت دا دی چې دا سجده د اداء سره متصله او جوخت ده، یعنې څرنگه چې سجده واجب سوه، په هغه گړي یې اداء کړه، د دې په خلاف اولي سجده ته دا خصوصیت حاصل نه دی، ځکه چې هغه له لمانځه څخه دباندې واجب سوې ده او تر اوسه نه ده اداء سوې، نو ځکه دې سجده ته به تر مخکې سجده ترجیح حاصله وي او هغه به د دې دویمي سجده تابع وي او د دې په ضمن کې به اداء کیږي، او د جلا کولو به یې هیڅ ضرورت نه وي.

که یو آیت له لمانځه څخه دباندې تلاوت کړي او سجده وکړي او په لمانځه کې بیا هغه آیت تلاوت کړي نو څه حکم دی؟

لَا تَكْلَامَاْ اَوْ که یو چا (له لمانځه څخه دباندې) د سجده آیت تلاوت کړی فَسَجَدَاْ (د هغه لپاره) یې سجده وکړه ثُمَّ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ اَوْ بیا په لمانځه کې داخل سو فَتَلَاَهَا اَوْ همدغه آیت یې (بیا) تلاوت کړي سَجَدَ لَهَا نو د دې لپاره به (هم) سجده کوي لِأَنَّ الثَّانِيَةَ هِيَ الْمُسْتَتَبِعَةُ ځکه چې دویمه سجده خو (په خپله) تابع جوړونکې ده (نو د اولي سجده په څنګه تابع سي) وَلَا دُجَّةٌ اِلَى الْحَاقَّةِ بِالْأَوَّلِ او د اولي سجده سره د دې (لمانځه د) سجده د ملحق کولو هیڅ وجه نسته لِأَنَّهُ يُؤَدَّى اِلَى ځکه چې دا الحاق د دې خبرې طرف ته رسول کوي سَبَقَ الْحُكْمُ عَلَى السَّبَبِ چې حکم به تر سبب مخکې سي.

اللفات: «مُسْتَتَبِعَةٌ» داستعمال د باب مؤنث اسم فاعل دی: تابع جوړول، تابع کول. «الْحَاقَّةُ» د افعال مصدر دی: یو ځای کول، جوختول، منلول.

تشریح: مسئله: داده که یو چا له لمانځه څخه بهر د سجده آیت تلاوت کړی او سجده یې وکړه، بیا په لمانځه کې داخل سو، او همدغه د سجده آیت یې تلاوت کړی، نو اوس حکم دا دی چې دا سړی دې په لمانځه کې هم سجده وکړي، او د لمانځه سجده به د اولي سجده نه تابع کوي، (یعنې داسې به نه کوي چې اوله سجده د دواړو سجدو لپاره کافي وگرځوي) ځکه چې د متبوع جوړېدلو صلاحیت په دویمه سجده کې سته، په اوله سجده کې نسته، ځکه چې دویمي سجده ته د لمانځه د اتصال خصوصیت حاصل دی، نو کله چې د متبوع جوړېدلو صلاحیت په دویمه سجده کې سته نو ښکاره ده چې دا به د اولي تابع نه ګرځول کیږي، ګڼې له تابع څخه به متبوع جوړ سي کوم چې صحیح نه دي، او که دویمه سجده د اولي سره ملحق سي نو دا خرابي هم پېښېږي چې حکم به پر سبب مخکې سي، ځکه چې کله

دویمه سجده د اولي سجده سره ملحق کړی سي نو مطلب یې به داسي چي د دویمي سجده لپاره تلاوت وروسته وسو او سجده مخکي وسو (یعني حکم کوم چي سجده ده مخکي اداء سوه او د سجده سبب یعنی آیت وروسته تلاوت کړی سو). او دا له قاعدې څخه خلاف خبره ده، نو ځکه به د لمانځه سجده د اولي سجده نه تابع کیږي، او په لمانځه کي به جلا سجده کوي.

که په یوه مجلس کي د سجده آیت خو ځله وویل سي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ كَرَّرَ تِلَاوَةً سَجْدَةً وَاجِدَ فِي مَجْلِسٍ وَاجِدٍ او چا چي په یوه مجلس کي د سجده آیت څو واره تلاوت کړی أَجْزَأَتْهُ سَجْدَةً وَاجِدَةً نو د هغه لپاره یوه سجده کافي ده فَإِنْ كَرَّرَهَا فِي مَجْلِسِهِ او که (یو واري) په خپل مجلس کي د سجده آیت ووايي فَسَجَدَهَا او سجده یې وکړه ثُمَّ ذَهَبَ بیا ولاړی و وَرَجَعَ او بیرته راغلی فَكَرَّرَهَا او (دویم واري) بیا د سجده آیت ووايي سَجَدَهَا ثَانِيَةً نو دویمه سجده به هم کوي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ سَجْدَةً لِأَوَّلِي او که د اول آیت لپاره یې سجده کړې نه وه فَعَلَيْهِ السَّجْدَتَانِ نو پر هغه به دوې سجده وي قَالَ أَضِلُّ أَلَمْ مَبْقَى السَّجْدَةِ عَلَى الشَّاذِلِ دَفْعًا لِمُخَرِّجٍ نو اصل قاعده دا ده چي د سجده دارومدار د تکلیف ليري کولو په وجه پر تداخل باندي دی وَهُوَ تَدَاخُلُ فِي السَّبَبِ او دا د سبب تداخل دی دُونَ الْحُكْمِ نه د حکم وَهَذَا أَلَيْقُ بِالْعِبَادَاتِ او د سبب تداخل د عباداتو سره زیات مناسب دی وَالثَّانِي بِالْمَقْصُودَاتِ او دویم (یعني د حکم تداخل) د عقوباتو سره زیات مناسب دی وَأَمَّا كَانِ الشَّاذِلِ عِنْدَ إِتْحَادِ الْمَجْلِسِ او د مجلس د اتحاد (یو والي) په صورت کي د تداخل امکان سته لِيَكُنْ لَهُ جَامِعًا لِلْمَقَرَّاتِ ځکه چي مجلس بېلا بېل شيان جمع کوي فَإِذَا اِخْتَلَفَ لېکن کله چي مجلس مختلف سي عَادَ الْحُكْمُ إِلَى الْأَوَّلِ نو حکم د اصل و طرف ته راگرځي وَلَا يَخْتَلِفُ بِسَجْدَةِ الْقِيَامِ او صرف په ولاړه سره مجلس نه بدليږي بِخِلَافِ الْمُخَيَّرَةِ په خلاف د اختیار ورکړل سوي بِسُحْيٍ لِأَنَّهُ دَلِيلُ الْإِعْرَاضِ ځکه چي د هغې ولاړېدل د اعراض دليل دی وَهُوَ الْمُطْلُ هُنَا لِكَ او اعراض کول دلته اختیار باطلوي وَقِي تَسْدِيدِيَّةُ الشُّبِّ بِتَكَرُّرِ الْوُجُوبِ او د کپړو (جامو) په وودلو کي د سجده وجوب مکرر کیږي (پوره تفصیل په تشریح مي ومورو) وَقِي الْمُتَنَقِّلِ مِنْ غُصْنٍ إِلَى غُصْنٍ كَذَلِكَ فِي الْأَصْحَحِ همدارنگه د صحیح قول مطابق له یوه ښاخه څخه تر بل ښاخه پوري په منتقل کېدلو کي هم د سجده وجوب مکرر کیږي وَكَذَلِكَ فِي الذِّيَّاسَةِ لِلِاخْتِيَارِ او په غوښل کولو (غله میده کولو) کي هم دغه حکم دی (یعني د سجده وجوب مکرر کیږي).

اللفات: «كُلُّهُنَّ» د تفاعل مصدر دی: یو په بل ننوتل، یو په بل کي داخلېدل او یو شی ځني جوړېدل، «تَسْدِيدِيَّة» د تفعیل مصدر دی: ټوکر وودل (اوېدل)، «مُخَيَّرَةٍ» ښاخ، مراد ځني هغه لرگیان دي چي جولا په هغه سره ټوکر وودي، «وَبَلَدَةٍ» غوښل، په درمند ځای کي په غوايانو غله میده کول.

تشریح: صورت د فصلې: دا دی که یو سري په یوه مجلس کي د سجده یو آیت څو واره تلاوت کړی، نو د هغه لپاره یوه سجده کول کافي دي، او د څو واره تلاوت کولو په وجه څو سجده نه واچيږي، هو! که هغه د سجده آیت تلاوت

کړی، بیا یو ځای ولاړی، بیرته راغلی بیا یې هغه آیت تلاوت کړی نو دویمه سجده به کوي، ځکه چې د ده مجلس بدل شو، همدارنگه که ده اوله سجده کړې نه وي، نو اوس به دوې سجدې کوي، یوه به د اول تلاوت وي، او بله به د دویم تلاوت وي.

صاحب د هدایې فرمایي: چې د قیاس په تقاضا د هر آیت په وېلو سره د جلا جلا سجدې واجبېدل پکار دي، ځکه چې تلاوت د سجدې سبب دی، نو هر څومره چې سبب یعنې تلاوت تکرارېږي هغومره به حکم یعنې سجده مکرر کېږي، خو دلته استحساناً د حرج لیري کولو لپاره تداخل کېږي یعنې د سجدې آیت چې هر څو واره په یوه مجلس کې تکرار سي هغه ټوله واورونه به په یوه سجده کې داخلېږي او یوه سجده به د ټولو لپاره کافي وي. حرج او تکلیف ځکه دی چې مسلمانان د قرآن د زده کړې او ښوونې (تعلیم) محتاج دي، او زده کړه او ښوونه بغیر له تکرار څخه نه حاصلېږي، نو که په یوه مجلس کې د سجدې د یوه آیت په بار بار تکرار سره سجده لازمه کړي سي نو پر مسلمانانو به حرج سي، او په شریعت کې حرج لیري سوی دی، نو ځکه وویل سوه چې په دې صورت کې یوه سجده واجب ده.

د تداخل قسمونه: صاحب د هدایې رحمه الله په دې باره کې یوه بله قاعده بیانوي فرمایي چې د تداخل دوه قسمونه دي: (۱) تداخل فی السبب، (۲) تداخل فی الحكم. تداخل فی السبب دا دی چې اسباب خو متعدد وي، لېکن حکم یو وي، مثلاً د سجدې آیت وېل د سجدې سبب دی، نو که لس واره د سجدې آیت تلاوت کړي سي، نو لس سجدې سوې، او سجده کول حکم دي، نو اوس چې لس واره د آیت تلاوت یو ولر تلاوت وگرځول سو نو دا په سبب کې تداخل سو، ځکه چې لس سببونه په یوه سبب کې داخل سول، او د دې په وجه سره یوه سجده لازم سوه چې هغه یو حکم دی، او د تداخل فی الحكم مطلب دا دی چې د هر هر سبب جلا جلا حکم وي خو د تداخل په وجه د هر هر سبب جلا جلا حکم ثابت نه سي، مثلاً یو څوک څو واره زنا وکړي نو دا زنا د څو واره حد لگولو سبب سوه، یعنې هره زنا د جلا حد لگولو سبب سوه، نو سببونه جلا جلا سوه، خو د ټولو لپاره به یوه حد لگېږي نو دا د هر هر سبب په جلا جلا حکم کې تداخل سو، او بیا د عباداتو لپاره تداخل فی السبب زیات مناسب دی، او د عقوباتو لپاره تداخل فی الحكم زیات مناسب دی، تداخل فی السبب یعنې په سبب کې دننه تداخل په دې وجه د عباداتو لپاره مناسب دی ځکه چې مسلمانان د قرآن د تعلیم محتاجه دي، او دا خبره منل سوې ده چې د تعلیم لپاره تکرار ضروري دي، ځکه چې په تکرار او بار بار کولو سره په ښه ډول خبرې په ذهن کې خوندي کېږي، او بیا ژر له ذهن څخه نه وځي، حاصل دا چې د قرآن د تعلیم لپاره تکرار ضروري دی، نو اوس که موږ هر وار د سجده تلاوت په وجه جلا جلا سجده واجب وگرځوو نو ښکاره ده چې په دې کې ډېر تکلیف او حرج دی، نو د تکلیف لیري کولو لپاره په عباداتو کې تداخل فی السبب زیات مناسب دی. د دې په خلاف په عقوباتو او تعزیراتو کې تداخل فی الحكم زیات مناسب دی، ځکه چې الله رحیم ذات دی، نو سبب یعنې گناه چې هر څومره وي حکم به یو وي یعنې په حکم کې به تداخل کېږي او عقاب او حد به یو ولر ورکول کېږي، نو په عقوباتو کې تداخل فی الحكم زیات مناسب دی، همدارنگه چې په حدیث کې وېل سوي دي: “ستاسو چې څومره وس وي د حد ساقطولو کوښښ کوئ”.

- د تداخل شرط: له امکاناتو تداخل څخه د تداخل شرط رانېسي، فرمایي چې د تداخل شرط دا دی چې آیت او مجلس به یو (واحد) وي، دلیل دا دی چې حرج د مجلس واحد او د آیت واحد په صورت کې راځي، او له دې څخه مسلمانان ټوله صورتونه به پر اصل یعنې پر قیاس پاته وي، بل دلیل دا دی چې تداخل هغه وخت صحیح کېږي چې یو داسې جلع شې پیدا سي چې ټوله سببونه جمع کړي، او ټوله سببونه د یوه سبب په درجه کې وگرځوي، او داسې جلع شې

مجلس دی، ځکه چې مجلس جلا جلا او متفرق شيان جمع کوي، مثلاً که یو څوک جلا جلا لږ قی وکړي نو که مجلس یو وو، نو ټوله به جمع کیږي، نو له دې څخه معلومه سوه چې مجلس بیلا بیل شيان جمع کوي، همدارنګه یی مجلس یو وو او څو واره د سجدې آیت وویل سو نو بیا به هم یوه سجده لازمیږي، او که مجلس یو نه وو، نو حکم به د خپل اصل یعنی د قیاس و طرف ته ګرځي، یعنی دیوه آیت په بار بار تلاوت کولو سره به بار بار سجده واجبېږي.

د مجلس اتحاد او اختلاف ګله ثابتېږي: پاته سوه دا خبره چې د مجلس بدلېدل کله متحقق کیږي، نو په دې باره کي صاحب د کفایې وایي چې که له اول مجلس څخه را پورته سي او ليري ولاړ سي نو د مجلس د بدلېدلو حکم به لګیږي، او که نژدې ولاړ سي، نو د مجلس دیو والي (اتحاد) حکم به لګیږي، او د نژدې او ليري په مینځ کي فرق دای چې د دوو یا دریو قدمونو په اندازه تګ کول نژدې اندازه ده، او له دې څخه زیات ليري اندازه ده، صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې صرف په ولاړ بدلو سره مجلس نه مختلف کیږي، بلکې تر څو چې له دې مجلس څخه نه ووځي او ولاړ نه سي تر هغه وخته به د مجلس د بدلېدلو حکم نه کیږي، په خلاف د مخیرې ښځي، مخیره هغه ښځي ته ویل کیږي چې خاوند هغې ته اختاری نفسک ووايي او د طلاق اختیار ورکړي، نو که مخیري ښځي د خیار الفاظ واورېدل او ولاړه سوه نو د دې خیار باطلیږي، لېکن د خیار باطلېدل یې په دې وجه نه دي چې مجلس بدل سو بلکې په دې وجه دي چې ولاړېدل د اعراض دلیل دی، او صراحتاً یا دلالة اعراض د مخیرې ښځي خیار باطلوي.

دلی تسدیه الشوب الخ فرمایي: [۱] که یو سړی د ټوکر او کپړ و داوېدلو (وودلو) کار کوي، او د کار په دوران کي د ټوکر داوېده تار (یعني هغه تار چې د ټوکر په اوږدولو کي وي او تقریباً ډېر اوږد وي) د وودلو لپاره له یوه ځای څخه بل ځای ته تللی، او د تګ او راتګ په وخت کي یې بار بار د سجدې آیت وایی، نو څومره واره چې یې آیت ویلی وي، هغومره به سجدۀ تلاوت پر واجب وي، ځکه چې د ټوکر اوږد تار تقریباً دېرش میټره اوږد وي، نو د دې د وودلو لپاره چې له یوه ځای څخه بل ځای ته منتقل کیږي، نو په دې سره مجلس بدلېږي، او د مجلس په بدلېدلو سره حکم او سبب مکرر کیږي، نو ځکه به په دې صورت کي پر ټوکر وودونکي هغومره سجدې واجب وي څومره چې یې آیت تلاوت کړی وي. [۲] همدارنګه که یو سړی یو وار د درختي پریوه ښاخ کښنستی او د سجدې آیت یې تلاوت کړی او بیا پر بل ښاخ کښنستی او همدغه آیت یې بیا تلاوت کړی، نو اوس به هم پر ده دوې سجدې واجب وي، ځکه چې د ښاخ بدلېدل د مجلس د بدلېدلو په درجه کي دي. [۳] او همدغه حکم په هغه صورت کي هم دی چې کله یو څوک په درمندځای^(۱) کي په غوایاتو فصل او غله (لکه اوربشي او داسي نور) میده کوي، اود درمندځای په ګردۍ (ګول) دائره کي غوایان راګرځوي چې له اوربشو او داسي نورو څخه ډانه راوځي، نو دا ګردۍ دائره تقریباً پنځلس میټره وي، نو کله چې دی په دې دوران کي هر وار د سجدې آیت وایی، نو جلا جلا سجده به پر واجب وي، ځکه چې د غوایاتو په راګرځولو سره هم مجلس بدلېږي، او احتیاطاً هم په دغه کي دی چې د هر آیت لپاره جلا سجده وکړي.

که په سامع او قالي کي دیوه مجلس بدل سي نو څه حکم دی؟

وَلَوْ تَكَلَّمَ مَجْلِسُ الشَّامِعِ او که د اورېدونکي مجلس بدل سي **فَوَلَّى الشَّامِعُ** نه د تلاوت کونکي **يَتَكَلَّمُ** **وَالْمُجْتَمِعُ عَلَى الشَّامِعِ** نو (صرف) پر اورېدونکي وجوب مکرر کیږي **لِأَنَّ السَّبَبَ فِي حَقِّهِ السَّمَاءُ** ځکه چې د سجدې د وجوب

(۱) درمندځای: د غلو، دانو، حبیبو او د فصل میده کولو ځای ته ویل کوم چې ملنډ یعنی ګول او ګردی وي.

سبب د اورېدونکي په حق کي د تلاوت اورېدل دي وَكَذَلِكَ إِذَا تَجَلَّى السَّامِعُ أَوْ هَمْدَانِكُهُ چې کله د تلاوت کونکي مجلس بدل سي نه د اورېدونکي عَلَي مَا قِيلَ څرنگه چې ويل سوي دي وَالْأَمْرُ أَنَّهُ لَا يَتَكْرَرُ الْوُجُوبُ عَلَي السَّامِعِ او صحيح داده چې پر اورېدونکي وجوب نه مکرر کيږي لِإِنَّا قُلْنَا د هغه دليل په وجه چې موږ مخکي بيان کړي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که د آيت اورېدونکي مجلس بدل سو، خود تلاوت کونکي مجلس بدل نه سو، نو په اتفاق سر پر سامع وجوب د سجدې مکرر کيږي (يعني د چا مجلس چې بدل سي، نو په اتفاق سره پر هغه وجوب د سجدې مکرر کيږي).
دليل: دا دی چې د اورېدونکي په حق کي د سجدې تلاوت د وجوب سبب اورېدل دي، او څرنگه چې د مجلس بدلېدلو په وجه اورېدل مکرر کيږي، نو په دې وجه به وجوب د سجدې هم مکرر وي، او که د تلاوت کونکي مجلس بدل سو، او د اورېدونکي مجلس بدل نه سو، نو د علامه فخر الاسلام رحمه الله د قول مطابق په دې صورت کي هم پر اورېدونکي وجوب د سجدې مکرر کيږي.
دليل: دا دی چې د اورېدلو بنياد پر تلاوت دی، نو که د تلاوت کونکي مجلس مختلف سي، نو د اورېدونکي پر مجلس به هم د مجلس اختلاف حکم لگيږي، او پر ده به هم وجوب د سجدې مکرر کيږي.

صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چې صحيح خبره دا ده چې په دې صورت کي پر اورېدونکي وجوب د سجدې نه مکرر کيږي، ځکه چې د اورېدونکي په حق کي د سجدې د واجب کېدلو سبب اورېدل دي، نو تر څو چې د اورېدونکي مجلس بدل نه سي تر هغه وخته به په اورېدلو کي تکرار نه راشي، او تر څو چې په اورېدلو کي تکرار نه وي راغلی، تر هغه وخته به وجوب د سجدې هم نه مکرر کيږي.

د سجده تلاوت طريقه

وَمَنْ أَرَادَ السُّجُودَ او څوک چې د سجده تلاوت کولو اراده وکړي کَلَّمَ نُو هغه دي تکبير وکړي وَلَمْ يَقُمْ بِدَعْوَةِ لَبَن خپل لاسونه دي نه پورته کوي وَسَجَدَ او سجده دي وکړي ثُمَّ كَلَّمَ بِيَا دي تکبير وکړي وَرَفَعَ رَأْسَهُ او سر دي راپورته کړي اعْتَبَارًا بِسَجْدَةِ الصَّلَاةِ د لمانځه پر سجدې په قياسولو سره وَهُوَ الْمَرْئِيُّ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ او همدغه له ابن مسعود رحمه الله څخه را بقل سوي دي وَلَا تَشْهَدَ عَلَيْهِ وَلَا سَلَامَ او پر هغه نه التحيات سته او نه سلام إِنَّ ذَلِكَ لِلشَّحْلِ ځکه چې سلام له لمانځه څخه د وتلو لپاره وي وَهُوَ يَسْتَدْعِي سَبْقَ الشَّخِصَةِ او له لمانځه څخه وتل د تحریمي د مخکي والي تقاضا کوي (يعني له لمانځه څخه وتل د دې خبرې تقاضا کوي چې تحریمه دي مخکي تړل سوي وي) وَهِيَ مُنْقَضَةٌ حَالُهَا چې تحریمه نسته (يعني تحریمه مخکي نه ده تړل سوي).

اللفظ: **تَعَالَى** د تعقل مصدر دی: له لمانځه څخه وتل، حلال کېدل، **يَسْتَدْعِي** د استعمال د مضارع ده: تقاضا کول، غوښتل.
تشرېح: په دې عبارت کي د سجده تلاوت طريقه بيان سوي ده، نو طريقه يې دا ده چې پر کوم سري سجده تلاوت واجب سي، او منه يې د اداء کولو اراده وکړي، نو څرنگه چې د لمانځه لپاره سجده کيږي، هغه رنگه سجده دي وکړي، يعني بغير د لاسو پورته کولو څخه دي تکبير ووايي سجده دي وکړي، بيا دي تکبير ووايي سر دي راپورته کړي.
دليل: دا دی چې په لمانځه کي هم دغسې سجده کيږي، او له ابن مسعود رحمه الله څخه د سجده تلاوت همدغه طريقه روايت سوي ده.

ولا تشهد الخ فرمايي چې پر سجده کونکي سري نه تشهد (التحيات) ويل واجب دي، او نه سلام گرځول، ځکه چې سلام له لمانځه څخه د وتلو او د لمانځه د ختمولو لپاره گرځول کيږي، او له لمانځه څخه د وتلو لپاره د لمانځه شروع کول ضروري دي، او د

لمانځه د شروع کولو لپاره تحریمه ضروري ده، او دلته تحریمه نسته، نو چې تحریمه نسته، نو د لمانځه شروع کول او له لمانځه څخه وتل به هم نه وي.

فایده: په قنوري او هلبه کې په دې اړه څه ویل سوي نه دي، چې په سجده تلاوت کې به څه وایي، نو په دې باره کې بعضو خو دا ویلي دي چې د لمانځه په سجده کې چې څه ویل کیږي، هغه دي په سجده تلاوت کې هم وایي، او بعضي وایي چې په سجده تلاوت کې دي دا وایي: سَبَّحَ رَبَّنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْغَفُوْرُ الْكَرِيْمُ.

د تلاوت په دوران کې د سجدې د آیت پرېښوولو حکم

قَالَ: وَكَرِهَ أَنْ يَقْرَأَ الشُّرُوكَ فِي الصَّلَاةِ أَوْ قَرِئًا امام محمد رحمه الله فرمایي: دامکروه دي چې انسان په لمانځه کې یا بغير له لمانځه څخه یو سورت ووايي وَيَذِمُّ آيَةَ السُّجْدَةِ او د سجدې آیت پرېږدي لَا كُنْ يَسْمُوهُ إِلَّا شَتْكًا عَنْهَا ځکه چې دا له دې آیت څخه د مخ اړلو سره مشابه دي (یعنې په تلاوت کې د سجدې آیت پرېښوول داسې دي لکه ټاکل د سجدې له آیت څخه اعراض کول) وَلَا يَكُنْ او په دې صورت کې هېڅ حرج نسته بِأَنْ يَقْرَأَ آيَةَ السُّجْدَةِ چې د سجدې آیت ووايي وَيَذِمُّ مَا سِوَاهَا او له دې څخه ماسوا پرېږدي لَا كُنْ يَسْمُوهُ إِلَّا شَتْكًا عَنْهَا ځکه چې په داسې کولو سره د سجدې و طرف ته چسپاندي (او تېزي) کول دي قَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يَقْرَأَ آيَةَ السُّجْدَةِ أَوْ آيَتَيْنِ امام محمد رحمه الله فرمایي: چې زما په نېز خوښه خبره دا ده چې تلاوت کونکي د سجدې تر آیت مخکې یو یا دوه آیتونه (هم) ووايي دَفَعًا لِرُؤْيِهِمُ التَّفْضِيلَ د سجدې د آیت د فضیلت د ووم لیري کولو لپاره (یعنې چې دا ووم رانه سي چې د سجدې آیت تر نورو آیتونو زيات فضیلت لري) وَاسْتَحْسَنُوا إِخْفَاءَهَا او فقهاؤ د سجدې د آیت په کراره ویل غوره گرځولي دي شَفَقَةً عَلَى السَّامِعِينَ پر اورېدونکو د شفقت کولو لپاره، والله أعلم.

اللفظ: ﴿يَذِمُّ﴾ پرېښوول، ﴿إِلَّا شَتْكًا عَنْهَا﴾ اعراض کول، مخ اړول، ﴿لَا كُنْ يَسْمُوهُ﴾ تېزي کول، چسپاندي کول، تلوار او چابکي کول.

تشریح: په دې عبارت کې امام محمد رحمه الله د سجده تلاوت په باره کې دوه حکمونه بیان کړي دي:

(۱) اول حکم دا دی چې کوم څوک په لمانځه کې یا له لمانځه څخه علاوه یو داسې سورت ووايي چې په هغه کې د سجدې آیت وي، نو داسې دي هېڅکله نه کوي چې کله د سجدې آیت ته ورسېږي نو هغه پرېږدي، او د سجدې کولو له بیري څخه د سجدې تر آیت واورې، ځکه چې په داسې کولو کې د سجدې له آیت څخه د اعراض او مخ اړولو شبهه راځي، او د قرآن له هېڅ یو آیت څخه هم اعراض کول حرام دي، نو کوم شی چې د حرام سره مشابه وي، هغه که حرام نه وي، مکروه خو به ضرور وي، نو تلاوت کونکي او تلاوت اورېدونکي ته داسې حرکت کول پکار نه دي.

(۲) دویم حکم دا دی که یو سړی صرف د سجدې آیت ووايي، شاته او مخته نور آیتونه پرېږدي، نو په دې کې هېڅ حرج نسته، ځکه چې په داسې کولو کې د سجدې د آیت و طرف ته مبادره او وړاندیتوب کول راځي، نو په دې کې د اعراض و هم او شبهه نسته، لهذا په داسې کولو کې هېڅ حرج نسته، بیا هم داسې کول ښه نه دي، ځکه چې د قرآن کریم ټوله آیتونه په فضیلت او ثواب کې برابر دي، نو یو آیت ویل او نور پرېښوول مناسب نه دي، نو ځکه امام محمد رحمه الله فرمایي چې زما په نېز د سجدې تر آیت مخکې یو یا دوه آیتونه ویل مستحب او خوښ دي، چې دا ووم پیدا نه سي چې د سجدې آیتونه تر نورو آیتونو لوړ او غوره دي.

وَاسْتَحْسَنُوا الخ فرمایي چې فقهاؤ رحمه الله پر اورېدونکو (سامعینو) د شفقت او مهرباني کولو لپاره او د سجدې له تکلیف څخه د خوندي کولو لپاره د سجدې آیتونه په کرار آواز ویل غوره گرځولي دي، (ځکه چې په دې اوسنۍ زمانه کې خلک فرائض نه اداء کوي، نو د واجباتو به څه پابندي وکړي). والله أعلم بالصواب

بَابُ صَلَاةِ الْمَسَافِرِ

(دا) باب د مسافر د لماتځه (د احکامو په بیان کې) دی

تشریح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د سجده تلاوت احکام بیان کړل، اوس له دې ځايه د مسافر د لماتځه احکام او مسائل بیانوي، د دوی په مینځ کې د مناسبت وجه دا ده چې له دې دواړو څخه هر یو عارضی شی دی، ځکه چې نه یو انسان ټوله وخت یا د وخت زیاتره حصه سجده تلاوت کوي، او نه یو سړی ټوله وخت په سفر کې وي، لهذا په دې حواله سره د دواړو په مینځ کې اتحاد او یووالی دی، نو ځکه یو تر بل وروسته بیانوي، خو څرنگه چې د سجده تلاوت عارض په عبادت بدل سوی دی، نو په دې وجه یې د سجده تلاوت احکام د سفر تر احکامو مخکې بیان کړه، ځکه چې سفر په عبادت بدل سوی نه دی.

د سفر لغوي او اصطلاحي معنی: د سفر لغوي معنی ده: مسافه او فاصله پرېکول. د سفر اصطلاحي معنی ده: داسې کار کول چې په هغه سره احکام بدل سي، د مثال په توګه په لماتځه کې قصر، په روږو کې د افطار اجازه، د مسحي موده تر درې ورځو او درې شپو پورې رسېدل.

د سفر شرعي مسافه (فاصله)

السَّافِرُ الَّذِي يَتَقَرَّرُ بِهِ الْأَحْكَامُ هغه سفر چې احکام په بدلیږي دا دی أَنْ يَقْضِيَ الْإِنْسَانُ مَسِيرَهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيْلَاتِهَا چې انسان تر درې ورځو او درې شپو پورې د تګ (مزل) لراډه وکړي يَسْتَوِي الْأَيَّامُ د اوښ په تګ سره وَمَشَى الْأَلْفَاظُ (یا) د پښو په تګ سره لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي يَسْتَمُ الْمُتَقِيمُ كَمَالِ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ مقيم به پوره یوه ورځ او یوه شپه مسح کوي وَالْمَسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيْلَاتِهَا او مسافر به درې ورځې او درې شپې (مسح کوي) عَنْتِ الْفُرْصَةُ الْجَنَسُ (دا) رخصت عام سو جنس (د مسافر) ته وَمِنْ فَكْرِهِ عُنُومُ التَّقْدِيرِ او د جنس له ضرورت څخه د تقدیر عموم دی (یعنې د ورځو تعیین دي هم عام سي) وَقَدَّرَ أَبُو يُوسُفَ رَجْعَهُ اللَّهُ بِتَوَمُّينَ وَآكْثَرُ الْيَوْمِ الثَّالِثُ (نو) امام ابو یوسف رَجْعَهُ الله د سفر اندازه دوه ورځې او درېیمې ورځې اکثره حصه متعینه کړې ده وَالشَّافِعِيُّ رَجْعَهُ اللَّهُ بِتَوَمُّينَ وَلَيْلَةٍ بِإِقْوَالٍ او په یو قول کې امام شافعي رَجْعَهُ الله یوه ورځ او یوه شپه متعین کړې ده وَكُلُّي بِالسُّنَّةِ حُجَّةٌ عَلَيْهِمَا او (زموږ بیان سوی) حدیث د دواړو په خلاف د حجت لپاره کافي دی.

اللفاظ: تَوَمُّينَ تګ، پېماینېت، تَوَمُّينَ تګ، چال، مزل، عَنْتِ د نصر د باب ماضي صیغه ده: عام کېدل. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی چې په کوم سفر سره احکام بدلیږي، او په لماتځه او نورو کې قصر په ثابتېږي، له هغه څخه مراد مطلق سفر نه دی، بلکې هغه سفر مراد دی چې انسان درې ورځې او درې شپې د تګ لراډه وکړي، هغه که د اوښ

په مزل (رفتار) سره تګ کوي يا د پياده تلونکو په رفتار سره تګ کوي، دا خبره په ذهن کې ياده ساتل پکار ده چې د هر ملک په کال کې له ټولو څخه کوچنی ورځ معتبره ده، همدارنګه شپه او ورځ ۴۲ ساعتونه (ګيټې) تګ کول مراد نه دي، بلکې له هرې ورځې څخه تر زواله پورې تلل مرادي دي، ځکه چې ۲۴ ساعتونه تګ نه د انسان په وس کې دي، او نه د يو سپرلي په طاقت کې دي، لڼده دا چې هر ورځ له سهار څخه تر زواله پورې چې په درې ورځو او شپو کې کومه مسافه پرېکړل سي، هغه د سفر مسافه ده. (همدارنګه نه له سفر څخه د شپې سفر کول مرادي دي، بلکې له سهار څخه تر زواله پورې..... ځکه چې شپه د آرام او استراحت لپاره ده، او له ثلثه اېلر څخه وروسته د ولياېا په زياتوب سره هم د دغه و طرف ته اشاره شوې ده. احسن الهدايه ج ۲، ص ۲۱۲)

دليل: د درې ورځو او درې شپو په اندازه باتلدي د نبی کریم ﷺ په دې حديث سره استدلال سوی دی: یسع البقیع کمال یوم و لیلة والمسافر ثلثة ايام و لیلایا، او له دې څخه استدلال په دې توګه کېږي چې د المسافر الف لام استفراقي دی، نو د مسح رخصت هر مسافر ته شامل سو، یعنې هر مسافر درې ورځې او درې شپې مسح کولای سي، او هر مسافر درې ورځې او درې شپې هغه وخت مسح کولای سي، چې کله د سفر کمه موده درې ورځې او درې شپې وي، او که د سفر کمه موده له دې څخه کمه ومنل سي، نو بیا به هر مسافر درې ورځې او درې شپې مسح نه سي کولای، حال دا چې له حديث څخه د هر مسافر لپاره درې ورځې او درې شپې مسح کول ثابت دي، نو ثابت سوه چې د سفر کمه موده درې ورځې او درې شپې ده.

زموږ د مذهب تائید په دې حديث سره هم کېږي چې: لا تسافر المرأة فوق ثلاثة ايام و لیلایا إلا ومعها زوجها أو ذو رحم محرر منها، په حديث کې د فوق لفظ زائد دی، او دا خبره تسلیم شوې ده چې د ښځې لپاره د سفر له مودې څخه کم بغير له محرم څخه د سفر کولو اجازه سته، نو څرنگه چې په حديث کې درې ورځې او درې شپې ښځه بغير له محرمه له سفر کولو څخه منع شوې ده، نو ځکه به د سفر موده درې ورځې او درې شپې وي.

و قدّر أبو یوسف الخ فرمایي چې له حنفي علماؤ څخه دامام ابو یوسف رحمه الله په نېز د سفر کمه موده دوې پوره ورځې او د درېمې ورځې اکثره حصه ده، او د يو قول مطابق دامام شافعي رحمه الله په نېز يوه ورځ او يوه شپه د سفر کمه موده، امام مالک او امام احمد رحمه الله فرمایي چې د سفر کمه موده څلور فرسخه ده، همدارنګه دامام شافعي رحمه الله يو قول دی، صاحب د هدايې رحمه الله فرمایي چې زموږ بيان سوی حديث د دواړو مخالف قولونو په خلاف حجت دی.

د فرسخ او شرعي و انگریزي ميل په اعتبار سره د سفر موده

د شرعي ميل په اعتبار سره د سفر کمه موده اته څلوېښت (۴۸) ميله کېږي، او د فرسخ په اعتبار سره شپاړس (۱۶) فرسخه کېږي، ځکه چې يو فرسخ درې شرعي ميله کېږي، او د انگریزي ميل په اعتبار سره څلور پنځوس (۵۴) ميله کېږي، ځکه چې انگریزي ميل تر شرعي ميل کوچنی دی، په يوه ورځ کې په مينځوې مزل سره عموماً شپاړس ميله مسافه قطع کېږي، نو په درې ورځو کې اته څلوېښت ميله مسافه سوه، نو که يو څوک اته څلوېښت ميله سفر وکړي، نو د سفر احکام به جاري کېږي. (انصار الهدايه ج ۲، ص ۲۱۵)

د شرعي ميل، انگرېزي ميل، ميټر او كيلو ميټر اندازه د لاسي او گز په اعتبار سره

څه شي؟	څومره؟	کيږي
يو شرعي ميل	شکلور زره (۴۰۰۰) لاسه	کيږي
يو شرعي ميل	دوه زره (۲۰۰۰) گزه	کيږي
يو شرعي ميل	تقريباً اتلس سوه اته ويشت (۱۸۲۸,۷۹۸) ميټره	کيږي
يو شرعي ميل	تقريباً يو (۱,۸۲۸۷۹۸) كيلو ميټر	کيږي
يو ميټر	(۱,۰۹۳۶۱۴۳) گزه	کيږي (يعني تقريباً له يوه گز څخه لږ زياتيږي)
يو كيلو ميټر	زر (۱۰۰۰) ميټره	کيږي
يو انگرېزي ميل	درې زره پنځه سوه شل (۳۵۲۰) لاسه	کيږي
يو انگرېزي ميل	اولس سوه شپيته (۱۷۶۰) گزه	کيږي
۴۸ شرعي ميله	تقريباً څلور پنځوس (۵۴,۵۴۵۲) انگرېزي ميله	کيږي
۴۸ شرعي ميله	تقريباً اوه اتيا (۸۷,۷۸۲) كيلو ميټره	کيږي

د منځنۍ درجې مزل (تگ) معتبر دی

وَالشَّيْءُ الْمَذْكُورُ هُوَ الْوَسْطُ او له ذکر سوي مزل څخه د منځنۍ درجې مزل مراد دی (يعني په مخکي جارت کي چي د کوم مزل (او تگ) ذکر سوله هغه څخه مراد دا دي چي په منځنۍ درجه به مزل کوي) وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ التَّحْدِيدُ بِالْمَزَاجِلِ او له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی چي (د سفر د مودې) اندازه به په مرحلو (پړاوونو) سره کيږي وَهُوَ قَرِيبٌ مِنَ الْأَوَّلِ او دا روايت د اول روايت سره زيات نژدې دی وَلَا مُعْتَبَرٌ بِالْفَرَايِخِ او (د سفر د مودې په اندازه کي) د فرسخونو اعتبار نسته هُوَ الصَّحِيحُ همداسه صحيح ده.

اللفاظ: ﴿مَزَاجِل﴾ جمع د مرحلې ده: پړاوونه، منزلونه، رباطونه.

تشرېح: فرمايي: په ټلوري کي چي د سیر الإبل یا سیر الأقدام په ذریعہ سره د کوم مزل ذکر سوی دی، له هغه څخه د منځنۍ اومتعللي درجې مزل مراد دی، نه ډېر تېز او نه ډېر کرار، بلکي منځنۍ تگ، له امام صاحب څخه یو روايت دا دی چي د سفر کچه موده درې منزلونه (پړاوونه) دیو يعني که یو چا د دریو منزلونو په اراده سفر شروع کړی، نو هغه ته شرعاً مسافر ویل کیږي، صاحب د هدایې فرمایي چي د امام صاحب دا قول د اول قول يعني ثلاثة أيام ولیاها سره نژدې دی، ځکه چي په منځنۍ زمانه کي به خلکو عموماً په یوه ورځ کي یو منزل سفر کوی.

ولا معتبر الخ فرمایي چي د صحيح قول مطابق به د سفر د مودې په تعيين کي د فرسخ اعتبار نه کيږي، يو فرسخ درې ميله کيږي، علمو مشائخو د فرسخ اعتبار کړی دی، لکه څرنګه چي بعضود شپاړس فرسخو، او بعضو د پنځلس فرسخو ذکر کړی دی.

د اوبو تګ د مخکي له تګ څخه مختلف دی

وَلَا يُعْتَبَرُ السَّيْرُ إِلَى الْمَاءِ او د اوبو تګ معتبر نه دی مَنْعًا لَا يُعْتَبَرُ بِهِ السَّيْرُ إِلَى الْمَاءِ د دې معنی داده چي د کوم تګ اعتبار چي په وچه (بې اوبو مخکه) کي کيږي په اوبو کي به د هغه اعتبار نه کيږي فَأَمَّا الْمُعْتَبَرُ بِالْمَاءِ نو په سمندر کي هغه تګ معتبر دی فَمَا يَلِيْقُ بِحَالِهِ چي هغه د سمندر د حال سره مناسب وي كَيْفَ الْكَيْفِ لکه څرنګه چي په غره کي (هم دغه حکم دی).

اللفات: ﴿بِوِجْهٍ﴾ بې اوبو مخکه، ﴿بِحَالِهِ﴾ غره.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي په سمندري سفر کي به د هغه مسافې اعتبار کيږي چي د سمندر د حال سره مناسبه وي، يعني که هوا برابره وي، نو په سمندر کي چي په درې ورځو او درې شپو کي کښتۍ څومره اندازۀ مسافه پرېکړي، هغه به د سفر موده وي، لکه څرنګه چي د غرو په سفر کي د درې ورځو او درې شپو اعتبار سوی دی، که څه هم په هواره مخکه کي دومره مسافه له دې څخه په کومه موده کي پرېکړي. او د متن د عبارت حاصل دادی چي په سمندري سفر کي به د وچي مخکي د مزل اعتبار نه کيږي، د مثال په توګه يوه وطن ته د رسېدلو لپاره دوې لاري دي، يوه د وچي مخکي لاره ده بله د اوبو (سمندر) لاره ده، پر وچه لاره درې ورځي او درې شپې مسافه ده، او د اوبو له لاري څخه دوې ورځي مسافه ده، نو که يو سړی پر وچه لاره ولاړ سي، نو د هغه لپاره به د مسافر رخصت حاصل وي، او که د اوبو د لاري څخه ولاړ سي، نو د سفر رخصت به ورته حاصل نه وي.

د قصر شرعي حيثيت

قَالَ: وَقَدْ مَضَى الْمُسَافِرُ فِي الرَّحَلَةِ رُكْعَتَانِ فرمایي: چي په شلور رکعتيز لماتنه کي د مسافر فرض لمونځ دوه رکعتۀ دی لَا يُقْبَلُ عَلَيْهِمَا (او) پر دې به زیاتوب نه کوي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَضَهُ الْأَرْبَعُ امام شافعي رَجَعَهُ اَنَّهُ فرمایي: چي پر مسافر شلور رکعتۀ لمونځ فرض دی وَالْقَصْرُ رُكْعَةٌ او (په لماتنه کي) قصر کول رخصت دي اِجْتِبَارًا بِالصُّومِ په روژې باندې په قیاسولو سره (يعني امام شافعي رَجَعَهُ الله سفر پر روژې قیاسوي) وَلَنَا أَنَّ الشُّفْعَةَ الشَّالِي لَا يَقْضَى او زموږ دليل دادی چي د دویمي شفعي نه قضاء راوړل کيږي وَلَا يُقْبَلُ عَلَى تَرْكِه او نه لمونځ کونکی د هغې په پرېښوولو سره ګناهګاره کيږي وَهَذَا آيَةُ التَّائِيلَةِ او دا د نفل کېدلو نښه ده بِخِلَافِ الصُّومِ په خلاف د روژې لَأَنَّهُ يَقْضَى ځکه چي د روژې قضاء راوړل کيږي.

اللفات: ﴿رُكْعَتَانِ﴾ د څلورو رکعتو والا لمونځ، څلور رکعتيز لمونځ، ﴿قَصْرٌ﴾ مختصر کول، لنډول، لږول، ﴿شُّفْعَةٌ﴾

دوه رکعتۀ، شفیع ثاني: آخري دوه رکعتۀ.

باب صلاة المسافرين

تشرېح: امام قلوزي رحمه الله فرمايي: دا اقامت په حالت كې چې كوم څلور ركعت لمونځ فرض دى، په شرعي سفر كې هغه دوه ركعته كيږي، او زموږ (د احنافو) په نېز دا فرض دي، او مسافر ته څلور ركعته جائز نه دي، خو كه وېې كړه او پر دويم ركعت كېنېستى، نو سجده سهو به كوي، او كه سجده سهو وكړي، نو لمونځ خوبه يې جائز وي، لېكن ناقص به وي، ځكه چې په دې صورت كې اول دوه ركعته فرض سوه، او آخري دوه ركعته نفل سوه، او كه پر دويم ركعت ته كېنې، نو ټوله ركعتونه به يې نفل سي، فرض لمونځ يې نه كيږي.

زموږ دليلونه: (۱) اول دليل دا دى چې كه مسافر قصر وكړي، او آخري دوه ركعته پرېږدي، نو قضاء يې نه راوړل كيږي او نه د هغو په پرېښولو سره گنهگار كيږي، او د قضاء نه واجبېدل او نه گنهگار كېدل د دې نېټه ده چې دويمه شفعه نفل ده، نو ثابته سوه چې پر مسافر په څلور ركعتيز لمناځه كې فقط دوه ركعته واجب دي. (۲) زموږ دويم دليل دا دى چې له ډېرو حديثونو څخه ثابت دي چې نبى ﷺ او صحابه وو به په سفر كې څلور ركعتيز لمونځ دوه ركعته كوى، نو ځكه د سفر لمونځ دوه ركعته دى، له دې څخه زيات كول جائز نه دي. (۳) دريم دليل: په مسلم شريف كې د ابن عباس حديث دى: قال اب الله فرض الصلوة على لسان نبيكم على المسافر ركعتين وعلى المقيم أربعاً، له دې حديث څخه معلومه سوه چې په سفر كې فرض لمونځ دوه ركعته دى. (۴) څلورم دليل: په بخاري شريف كې راغلي دي: سمعت أنساً يقول هجرنا مع النبي ﷺ من المدينة إلى مكة فكان يصل ركعتين ركعتين حتى رجعنا إلى المدينة قلت أقمتم بكة شيئاً قال أقمنا بها عشرة، له دې حديث څخه هم معلومه سوه چې نبى ﷺ به په سفر كې دوه ركعته لمونځ كوى.

د امام شافعي مسلك: د امام شافعي، امام مالك او امام احمد رحمه الله په نېز په سفر كې د قصر كولو رخصت سته، خو څلور ركعته كول افضل دي، يعنې كه دوه ركعته وكړي، صحيح دي، هيڅ كراهت پكېنې نسته، ځكه چې په حديث سره ثابت دي، لېكن كه څلور ركعته وكړي نو افضله دي، لنډه دا چې د امام شافعي رحمه الله په نېز قصر كول فرض نه دي، بلكې صرف رخصت يې سته.

د امام شافعي دليل (۱) امام شافعي رحمه الله پر روژه قياس كوي، يعنې څرنګه چې د مسافر لپاره دروژې په مياشت كې د افطار اجازه (رخصت) سته او روژه نيول افضله دي، همدارنګه په څلور ركعتيز لمناځه كې د قصر اجازه وركول سوې ده، كنى اتمام افضله دى، (۲) دويم دليل دا آيت دى: وإذا ضربت في الأرض فليس عليكم جناح أن تقصروا من الصلوة اسورة النساء، ۱۰۱، د دې آيت معنى ده چې كله تاسو سفر كوئ نو هيڅ پروا (جناح) په دې كې نسته چې تاسو په لمناځه كې قصر وكړئ، د دې پروا (جناح) له لفظ څخه معلومېږي چې كه قصر وكړي نو هم هيڅ پروا نسته، او كه اتمام وكړي نو هم هيڅ خبره نه ده، نو ځكه به اتمام افضله وي، لېكن څرنګه چې قصر په حديث سره ثابت دى، نو هغه مكروه گڼل پكار نه دي، (۳) دريم دليل: د بخاري دا حديث دى: عن عبد الله قال صليت مع النبي ﷺ مئى ركعتين وأبى بكر وعمر و مع عثمان صدرا من أمارته ثم أتمها، په دې حديث كې حضرت عثمان رضي الله عنه اتمام كړى دى، نو له دې څخه معلومېږي چې اتمام كول هم جائز دي، (۴) څلورم دليل: په دار قطني كې حديث دى: عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ كان يقصر في السفر ويتزود ويفطر ويصوم، په دې حديث كې راغلي دي چې نبى ﷺ به قصر هم كوى، او اتمام به يې هم كوى، نو ځكه اتمام كول جائز دي.

جواب: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايلي وو: څرنگه چي په روژه کي د مسافر لپاره رخصت او اختيار سته، چي که روژه نيسي او که يې پرېږدي او وروسته يې قضاء راوړي، همدارنگه په څلور رکعتيز لمانځه کي هم مسافر ته اجازه سته، نو د دې جواب موږ دا ورکوو چي په لمانځه او روژه کي فرق سته، ځکه که په لمانځه کي آخري دوه رکعت مسافر پرېږدي نو پر هغه هيڅ گناه نسته، او نه يې قضاء سته، او که روژه پرېږدي، نو د هغې قضاء سته، لهندا معلومه سوه چي روژه جلا ده، او لمونځ جلا دی، نو ځکه لمونځ پر روژه قياسول صحيح نه دي، او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اصلي دلائل هغه حديثونه دي کوم چي پورته ذکر سول، او د هغو ټولو جوابونه په نورو شروحو کي په تفصيل سره بيان سوي دي، خود کتاب د اوږدوالي له بيري يې موږ نه ذکر کوو.

د قصر نه کولو حکم

وَإِنْ صَلَّى أَرْبَعًا أَوْ كَثُرَ وَكَثُرَ الشَّيْءُ كَثُرَ الشَّيْءُ أَوْ بِدَوِيمِ رَكْعَتٍ كِي د تشهد (التحيات) په اندازه کښنستی (مطلب دا چي تصريې نه وکړي) أَهْوَائُهُ الْأَوَّلِيَّانِ مِنَ الْفَرْغِ نَوِ او اول دوه رکعت له فرضو څخه د ده لپاره کافي دي وَالْأَخِيرَيَّانِ لَهُ الْفَالِغَةُ او آخري دوه رکعت د ده لپاره نفل دي إِعْتِبَارًا بِالْفَجْرِ د سهار پر لمانځه په قياسولو سره وَصِيْرٌ مُسْتَقِيمًا لِتَأْخِيرِ السَّلَامِ او د سلام ځنډولو په وجه به گنهگار وي وَإِنْ لَمْ يَقْعُدْ فِي الثَّانِيَةِ كَثُرَ مَا أَوْ كِي دوه رکعت کي د تشهد په اندازه نه کښنستی بَلَّغَتْ نَوِ لمونځ يې باطل سول وَخِطْلَاطُ الثَّانِيَةِ بِهَا أَقْبَلُ اِكْمَالِ أَرْكَانِهَا ځکه چي د فرضو دارکاتو تر پوره کولو مخکي نفل په فرضو گډ سول.

اللفات: ﴿مَمْنَعِي﴾ د افعال د باب اسم فاعل دی: گنهگار، گناهکار، غلط کار کونکی، ﴿اِخْتِلَاطُ﴾ د افعال د باب مصدر دی: گډېدل، يو ځای کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مسافر د دوو رکعتو پر ځای څلور رکعت وکړه، او د تشهد په اندازه پر دویم رکعت کښنستی، نو اول دوه رکعت به فرض او آخري دوه رکعت به نفل شمارل کيږي، او دا مسئله د سهار په لمانځه قياس سوې ده، يعني که يو چا د سهار په لمانځه کي د دوو پر ځای څلور رکعت وکړه، او پر دویم رکعت کښنستی، نو دوه رکعت به يې فرض او دوه رکعت به يې نفل وي، خود د سلام د ځنډولو (تأخير) په وجه به گنهگار وي، او که مسافر پر دویم رکعت نه کښنستی، نو لمونځ يې باطليږي (لکه څرنگه چي څوک د سهار په لمانځه کي پر دویم رکعت نه کښنې نو هم يې لمونځ باطليږي). دليل دا دی چي په دې صورت کي به د فرضي لمانځه دارکاتو تر پوره کولو مخکي د فرضي لمانځه سره نفلې لمونځ گډ (مخلوط) سي، او د فرضي لمانځه ارکان ځکه پوره سوي نه دي چي پر دویم رکعت ناسته کوم چي د قصر په وجه رکن ده هغه پرېښوول سوه، نو د فرضي لمانځه دارکاتو تر پوره کولو مخکي په نفلو شروع وسوه، او دارکاتو تر پوره کولو مخکي نفل شروع کول او نفل په فرضو مخلوط کول لمونځ باطلوي، نو ځکه به د ده لمونځ باطل وي.

د قصر شروع کولو ځای

وَإِذَا قَارَأَ الْقَارِئُ السُّبْحَ يَبُوتُ الْبَيْتُ أَوْ كَلَهُ چي مسافر د ښار له کورونو څخه جلا سي صَلَّى رُكْعَتَيْنِ نو لمونځ به دوه رکعت کوي (يعني قصر به کوي) لِأَنَّ الْإِقَامَةَ تَتَعَلَّقُ بِذُخُولِهَا ځکه چي اقامت په ښار کي د داخلېدلو سره تعلق لري فَيَتَعَلَّقُ

السَّافِرُ بِالْخُرُوجِ عَنْهَا نَوْ سَفَرٍ بِهِ لَه بِنَارِ شَخْه تَر و تلو پوري تعلق لري وَفِيهِ الْأَثَرُ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَوْ بِهِ دې باره کي د حضرت علي عليه السلام اثر دی لَوْ جَاوَزْنَا هَذَا الْخَصَّ (چي) که موږ له دې کډلي شخه تېر سو لَقَصْنَاهَا نَوْ قَصْر بِهِ کوو.

اللفات: «فَارَقَ» د مفاعلي د باب ماضي ده: جلا کېدل، «الخص» له خاشو شخه جوړه سوې کوچنۍ خونه. مراد ځني هغه کډله ده چي په دښت کي د آرام لپاره جوړه سوې وي.

تفريع: په دې عبارت کي د بيان پري چي مسافر به تر سفر شروع کولو وروسته کله قصر شروع کوي، نو د دې حکم دا دی چي کله مسافر د ښار له آبادۍ شخه ووځي، نو پر هغه قصر کول واجب پري. دليل دا دی چي کله مسافر د خپل ښار په آبادي کي داخل سي، نو د هغه سره د اقامت حکم متعلق کيږي، نو همدارنگه کله چي له دې آبادي شخه ووځي نو د سفر حکم به هم ور سره متعلق کيږي، او په دې باره کي د حضرت علي عليه السلام اثر هم را نقل سوی دی: لَوْ جَاوَزْنَا هَذَا الْخَصَّ لَقَصْرْنَا، خص وايي د بانس، لرگو، يا خاشو کوچنۍ کډلي ته، حاصل دا چي حضرت علي عليه السلام وفرمايل: «که موږ له دې کډلي شخه تېر سو»، نو قصر به کوو، د دې تائيد د حضرت انس عليه السلام په حديث سره هم کيږي: قال صليت مع رسول الله ﷺ الظهر بالمدينة أربعاً والمصريذ الحليفة ركتين، (حضرت انس عليه السلام فرمايي چي ما د رسول الله ﷺ سره په مدينه منوره کي د ما پښين لمونځ څلور رکعت وکړی، او په نو الحليفة کي مي د مازيگر لمونځ دوه رکعت وکړی)، لَوْ ذُو الْحَلِيفَةِ د مدينې منورې له آبادۍ شخه وتلی ځای دی، نو معلومه سوه چي کله مسافر د ښار له آبادۍ او کورونو شخه ووځي نو قصر به کوي.

د سفر انتها (پای)

وَلَا يَزَالُ عَلَى حُكْمِ السَّفَرِ أَوْ مَسَافِرٍ بِهِ تَر هغه وخته د سفر په حکم کي وي حَتَّى يَتَوَيَّ الْإِكَامَةَ فِي بَلَدٍ أَوْ قَرْيَةٍ غَسَّهَ عَشْرَ يَوْمًا أَوْ أَكْثَرَ تر څو چي په يو ښار يا يو کلي (مجله) کي د پنځلس ورځو يا تر دې د زيات اقامت (پاته کېدلو) نيت وکړي فَإِنْ دَوِيَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ أَوْ كَه تَر دې د کم نيت وکړي قَصَرَ نو قصر به کوي لِأَنَّهُ لَا يَدْخُلُ مِنْ غَيْرِ مُدَّةٍ شَخه چي (په اقامت کي) د يو مودې اعتبار کول ضروري دي لِأَنَّ السَّفَرَ يُجَاوِزُهُ اللَّيْلُ شَخه چي درنگ کول (يعني پاته کېدل) د سفر لپاره جامع دي فَقَدْ زَاهَا بِدَلَّةِ الظُّهْرِ نو ځکه موږ د طهر په مودې سره د اقامت د مودې اندازه ولگوله لِأَنَّهُمَا مُدَّتَانِ مُوجِبَتَانِ شَخه چي دا دواړه مودې واجبونکي دي وَهُوَ مَا تَوَرَّعَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَابْنِ عُثْمَانَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ هَذَا اندازه له ابن عباس او بن عمر رضي الله عنهما شخه را نقل سوې ده وَالْأَثَرُ وَشَيْلِهِ كَالْخَبَرِ او په داسي مسئله کي د صحابي قول (اثر) هم د حديث په ډول وي وَالشَّعْبَيْنِ بِالْبَلَدَةِ وَالْقَرْيَةِ يَشِيرُ إِلَى أَوْ د ښار او کلي (محلې) قيد لگول ودې خبري ته اشاره کوي أَنَّهُ لَا تِمَامُ رَيْثَةِ الْإِكَامَةِ فِي الْبَقَاةِ چي په دښت (او ځنگله) کي د اقامت نيت کول صحيح نه دي وَهُوَ الظَّاهِرُ لَوْ هَذَا ظاهر روايت دی

* (يعني په سفر کي خو څه ناڅه پاته کېدل راځي ځکه چي مسافر يو دوه ساعته د ځان هوسا کولو لپاره حتماً يو ځای درېږي او لږ درېدلو نو پاته کېدلو ته اقامت نه سي ويل کېدای).

اللغات: **﴿بلکة﴾** ښار، **﴿قوة﴾** کلي، محله، **﴿لبث﴾** هم راځي، يعني بفتح اللام او بضم اللام دواړه صحيح دي، د

سمع دباب مصدر دی: درېدل، درنگ کول، پاته کېدل، **﴿مأثور﴾** منقول، **﴿مقارن﴾** یوځایان، دښت، ځنګل.

تشریح: مسئله: داده چي د سفر حکم به تر هغه وخته پاته وي ترڅو چي په یو ښار یا کلي کي د پنځلسو ورځو یا تر دې د زیاتو ورځو د پاته کېدلو نیت نه وکړي، او چي د پنځلسو ورځو یا تر دې د زیات پاته کېدلو نیت وکړي، نو د سفر حکم ختمیږي، او داسې مقیم شمارل کیږي، او که تر پنځلسو ورځو د کم پاته کېدلو نیت وکړي، نو زموږ په نېز دا سړی مقیم نه دی، بلکي قصر لمونځ به کوي، لېکن امام مالک او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي: چي د څلورو ورځو د پاته کېدلو په نیت سره انسان مقیم کیږي، د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ یو قول دا دی چي که تر څلورو ورځو زیات پاته سو، نو هغه مقیم دی، که یې نیت کړی وي او که نه وي، لڼده دا چي زموږ او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په مینځ کي دوه اختلافه دي: (۱) اول اختلاف دا چي د مقیم کېدلو لپاره لږ تر لږه د څومره ورځو پاته کېدلو (اقلمت) نیت ضروري دی؟، نو زموږ په نېز د پنځلسو ورځو په نیت سره مسافر مقیم شمارل کیږي، او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز د څلورو ورځو په نیت سره مقیم شمارل کیږي.

د امام شافعي دلیل: د قرآن دا آیت دی: **وَإِذَا صَرَضْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ** په دې آیت کي الله تعالی د ضرب فی الارض یعنی په مخکه کي د ګرځېدلو په وجه قصر مباح ګرځولی دی، نو د دې مخالف مفهوم دا دی چي که ضرب فی الارض نه وي، نو قصر به مباح نه وي، او مسافر چي کله د اقامت نیت وکړي، نو ضرب فی الارض یې پرېښوی، او چي ضرب فی الارض یې پرېښوی، نو د ده لپاره قصر مباح پاته نه سو، خو پر دې دا سوال کیږي چي که تر څلورو ورځو د کم اقلمت نیت وکړي، نو بیا هم د قصر کولو اجازه پکار نه ده، ځکه چي په دې صورت کي ضرب فی الارض (یعني په مخکه کي تلل او ګرځېدل) نه راغله، نو د دې جواب دا دی چي که څه هم د آیت تقاضا همدغه ده چي د څلورو ورځو په اقامت سره دي هم د قصر حکم پاته نه سي، خو موږ د اجماع د دلیل په وجه له څلورو ورځو څخه په کم اقلمت کي دا آیت پرېږدو، ځکه چي دا د هیڅ چا په نېز هم جائز نه دي چي تر څلورو ورځو د کم اقلمت په نیت دي څوک مقیم وګرځیږي.

(۲) **د اقامت لپاره نیت شرط دی:** دویم اختلاف دا دی چي د اقلمت لپاره زموږ په نیت شرط دی، زموږ په نېز بغیر د اقلمت له نیت څخه مسافر نه مقیم کیږي، که څه هم د پنځلسو ورځو څخه زیات اقلمت وکړي، او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز د اقامت لپاره نیت شرط نه دی.

د امام شافعي دلیل: د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا قول دی: **من أقام أربعاً أتد** (یعني که یو چا څلور ورځي اقلمت وکړي، هغه دي پوره لمونځ کوي)، په دې قول کي د نیت ذکر نسته، نو ثابته سوه چي د اقلمت لپاره نیت ضروري نه دی. **زموږ دلیل:** دا دی چي د مسافر لپاره د ضروري نه ده چي دی دې شپه او ورځ ۲۴ ساعته روان وي، بلکي دی دېر ولږه درېږي هم، او تر دېر وخته پوري د آرام او فاسي نورو لپاره درېږي، نو معلومه سوه چي سفر او لبث (درېدل) دواړه سره جمع کیږي، او دا خبره هم تر لمر سپینه ده چي د پاته کېدلو نوم اقامت او مقیم کېدل دي، خود دې دواړو په مینځ کي د فرق کولو لپاره د یوې موډې اعتبار کول ضروري دي، نو د دې لپاره موږ د طهر پر موډې قیاس وکړي، او موده د اقلمت مو پنځلس ورځي وټاکله.

۱۰۰
 و هو ماثور الخ صاحب د هدايې رَجَه الله فرمايې: چي د اقامت د مودې پنځلس ورځي کېدل له ابن عباس او ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهُم څخه را نقل سوي دي، لکه څرنگه چي مجاهد روايت کړی دی: عن ابن عباس وابن عمر رَضِيَ الله عَنْهُم قالا: إذا دخلت بلدة وأنت مسافر وفي عزمك أن تقربها خمسة عشر يوما فأكمل الصلوة وإن كنت لا تدري متى تظعن فاقصر (يعني ابن عباس او ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهُم فرمايې: کله چي ته يو ښار ته داخل سې، په داسي حال کي چي مسافريې، او ستا اراده د پنځلسو ورځو د پاته کېدلو وي، نو لمونځ پوره کوه، او که معلومات درته نه وي چي کله به (بيا) سفر کوم (يعني کله به له ښار څخه وځم) نو قصر کوه). صاحب د هدايې رَجَه الله فرمايې چي د پنځلسو ورځو تحديد او ټاکل له شرعي مقرراتو څخه دي، او شرعي مقررات او د ورځو ټاکل او تحديد داسې شی دي چي د عقل هيڅ لار پکښي نسته، او قاعده داده چي په کوم شي کي د عقل دخل نه وي په هغه کي د صحابي اثر د حديث په منزله دی، گواکي ابن عباس او ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهُم د پنځلسو ورځو تعيين له نبی ﷺ څخه اوږدلی دی، او بيا يې ذکر کړی دی.

والتقييد الخ فرمايې: په قنوري کي چي کوم په بنار او کلي کي د اقامت کولو شرط لگول سوی دی، هغه و دې طرف ته اشاره کوي چي په صحراء او بیابان کي د اقامت نیت صحیح نه دی، او که څوک په بیابان کي د اقامت په نیت سره تر پنځلس ورځو زیات د اقامت نیت وکړي، نو هم هغه سړی مقیم نه پاته کیږي، او د هغه لپاره په لماتځه کي د قصر اجزاه سته، همدا ظاهر الروایه دی، کنې له امام ابو یوسف رَجَعَهُ الله شخه روایت سوی دی چي که کوچیان او شپښیان په یو بیابان او صحرا کي د پنځلسو ورځو د اقامت نیت وکړي او خېمې ودروي، نو هغوی مقیم گرځي، او د هغوی لپاره به قصر کول صحیح نه وي، لېکن ظاهر الروایه مخکنی قول دی. (بنايه، کتابه)

که اراده و کړي چي نن به له ښار څخه هم لږکې تر دوو کالو پوري پاته وي نو قصر به کوي

وَلَوْ دَخَلَ مَضْرَاجُ عَزْرَةَ أَنْ يَمُرَّ هَذَا أَذْ بَعْدَ هَذَا. او ڪه يو مسافر په دې اراده سره يو ښار ته داخل سي چي سبا يا بل سبا به (بیر ته له ښار څخه) وځي وَلَمْ يَكُنْ مَذْأَبَ الْإِكَامَةِ او د اقامت د مودې نیت يې کړی نه وي حَتَّى يَخْلُ عَلَى ذَلِكَ يَسْتَبْرَأَ تر دې چي څو ڪاله په دې اراده (په دغه ښار کي) پاته سي قَصْرٌ نو قصر به کوي لِأَنَّ ابْنَ عَزْرَةَ أَقَامَ بِأَذْرَبَينَجَانِ سِتَّةَ أَشْهُرٍ ځکه چي ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په آذربايجان کي شپږ مياشتي پاته سو وَكَانَ يَقْضُ او په لماتحه کي به يې قصر کوی رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَشَاءَ ذَلِكَ او د صحابه وو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ له يوه جماعت څخه هم دغه ډول را نقل سوي دي.

اللفات: ﴿سُخْن﴾ جمع دَسْنَة ده، مراد حُني شو كاله دي.

تشرېح: په تېر عبارت کې ذکر سوه چې د اقامت لپاره د پنځلسو ورځو د پاته کېدلو نیت ضروري دی، نو په دې عبارت کې پر هغه خبره تفریع کوي فرمایي: که مسافر په ښار کې په دې نیت سره داخل سي چې سبا یا بل سبا به ځم، او د پنځلسو ورځو د پاته کېدلو نیت نه وکړي، تر دې چې په دغه سبا بل سبا کې څو کاله تېر سي، نو قصر به کوي او مقيم نه ورته ويل کېږي. دليل دادی چې ابن عمر رضي الله عنه په آذربيجان کې شپږ مياشتي په دې حال کې وو، چې نن به ځم، سبا به ځم، خو هغه په دې شپږو مياشتو کې قصر لمونځ کوی، همدارنگه په مصنف ابن شيبه کې له ډېرو صحابه وو څخه را نقل سوي دي چې هغوی به په سفر کې وه، او تر شپږو مياشتو به زيات يو ځای پاته سوه، لېکن د پنځلسو ورځو نیت به يې نه وو، نو قصر به يې کوی، لکه څرنگه چې علقمه بن قيس رضي الله عنه په خوارزم کې دوه کاله پاته سو، او په لمانځه کې يې قصر کوی، او سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه په نيشاپور کې دوه مياشتي پاته سو او قصر يې کوی.

په دار الحرب کې د اسلامي لښکر لپاره د قصر حکم

وَإِذَا دَخَلَ الْعُسْكَرُ أَرْضَ الْحَرْبِ أَوْ كَلَهُ جِي (اسلامي) لښکر د کافرانو ملک (دار الحرب) ته داخل سي فَكُنُوا إِقَامَةً بِهَا أَوْ هَلْتَهُ (د پنځلسو ورځو) پاته کېدلو نیت وکړي قَصْرًا (نو) (هم) به قصر کوي وَكَذَلِكَ هُمْدَانُ بَعْدَ قَصْرِ كُرَيْ (إِذَا حَاصَرُوا فِيهَا مَدِينَةً أَوْ حَصَّنَا) چې کله په دار الحرب کې يو ښار يا يوه کلا محاصره کړي لِأَنَّ الدَّخَلَ بَيِّنٌ أَنْ يُقَرَّرَ قَصْرٌ (حکه چې) (دار الحرب ته) داخلېدونکی لښکر د دوو خبرو په مينځ کې متردد دی چې يا به ماته (شکست) وخوري او به تېښتي وَبَيِّنٌ أَنْ يُقَرَّرَ قَصْرٌ يا به د ښمن ته ماته ورکړي او هلته به پاته سي فَلَمْ تَكُنْ دَارَ إِقَامَةٍ (نو حکه، به دا ځای د دوی لپاره دار الاقامة نه وي).

اللفاظ: ﴿عُسْكَرٌ﴾ لښکر، فوج، ﴿حَاصَرُوا﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: محاصره کول، کلا بند کول، چاپېره کېدل، ﴿يُقَرَّرُ﴾ په عبارت کې اول يُقَرَّرُ د ضرب له باب څخه د مضارع مجهوله صيغه ده چې مجهولي معنى يې ده: ماته خوړل، ﴿يُقَرَّرُ﴾ او دويم يُقَرَّرُ د تفعيل له باب څخه د مضارع معلومي صيغه ده: ماته ورکول، او داسي هم کېدای سي چې دواړه د ضرب له باب څخه سي يعنې اوله مجهوله سي او دويمه معلومه سي، ﴿قَصْرٌ﴾ د ضرب د باب مضارع ده: تېښتېدل، ﴿قَصْرٌ﴾ داهم د ضرب د باب مضارع ده: په يو ځای کې قرار کول، پاته کېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی چې هغه اسلامي لښکر کوم چې د کفارو علاقه ته د اسلام خپرولو او پورته کولو لپاره ځي، که هغوی د کفارو د جنگ علاقه (دار الحرب) ته ورسېږي او د پنځلسو ورځو د اقامت نیت وکړي نو هم به قصر کوي، يعنې پر هغوی د اقامت حکم نه جاري کېږي، همدارنگه که هغوی يو ښار يا يوه کلا فتح کړي نو هم به پر هغوی د اقامت حکم نه جاريږي، حکه چې په دار الحرب کې هغوی ته استقرار او استقلال حاصل نه دی، يعنې د دوی هلته پاته کېدل او اوسېدل يقيني نه دي، حکه چې د لښکر دوه حالتونه دي، اوله دواړو حالتونو څخه يو حالت هم دوی مقيم نه سي جوړولای، حکه چې يا خداى مه کړه دا لښکر به ماته وخوري نو ښکاره ده چې د تېښتي (فرار) لار به اختياروي، او يا به کامياب سي او کفارو ته به ماته ورکړي او استقرار او قرار به ورته حاصل سي، نو دې فرار او قرار د شکمن کېدلو په وجه دار الحرب ته دار الاقامه نه سي ويل کېدلای، نو حکه به په دار الحرب کې د اقامت نیت معتبر نه وي.

په دار الاسلام کې د اسلامي لښکر د اقامت حکم

وَكَذَا إِذَا حَاصَرُوا أَهْلَ الْبَيْتِ فِي دَارِ الْإِسْلَامِ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ همدارنګه که اسلامي لښکر په دار الاسلام کې له ښار څخه ماسوا په یو بل ځای کې باغیان محاصر کړل أَوْ حَاصَرُوهُمْ فِي الْبَيْتِ یا یې په سمندر کې محاصره کړل (نو د اقامت د نیت اعتبار یې نسته) لَأَنَّ حَالَهُمْ مُنْطَلَقُ عَزِيمَتِهِمْ ځکه چې د دوی حال د دوی اراده باطلوي وَعِنْدَ زُفَرٍ • رَجَعَهُ اللَّهُ لِيَصْمُ فِي الْوُجْهَيْنِ او د امام زفر رحمه الله په نېز په دواړو صورتونو کې (د اقامت نیت) صحیح دی إِذَا كَانَتِ السُّوْكَةُ لَهُمْ په دې شرط چې غلبه د اسلامي لښکرو وَيَلْتَمِزُكَ مِنَ الْقَرَارِ ظَاهِرًا ځکه چې (په دې صورت کې) په ښکاره توګه دوی ته د پاته کېدلو قدرت سته وَعِنْدَ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ لِيَصْمُ او د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز (د اقامت نیت) هغه وخت صحیح دی إِذَا كَانُوا فِي بَيْتٍ أَلَدٍ چې کله اسلامي لښکر د خاورو په کورونو کې وي لَأَنَّهُ مُؤَمَّعَةٌ اقامت ځکه چې داد اقامت کولو ځایونه دي وَبِكَةِ الْإِقَامَةِ مِنْ أَهْلِ الْكَلَاءِ وَهُمْ أَهْلُ الْأَعْيُنَةِ او د وښو والاوو (ګیاه دارو خلکو) د اقامت نیت کله چې هغوی د خېمو اوسېدونکي وي قِيلَ: لَا تَصْمُ نو ویل سوي دي چې صحیح نه دی (یعنې د هغو د اقامت نیت صحیح نه دی) وَالْأَصْحَابُ أَكْثَرُهُمْ مَقِيمُونَ خو صحیح قول دادی چې هغوی مقيم دي يُرْوَى ذَلِكَ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ دا قول له امام ابو یوسف رحمه الله څخه روایت سوی دی لَأَنَّ الْإِقَامَةَ أَصْلٌ ځکه چې اقامت اصل دی فَلَا تَبْطُلُ بِالِاتِّخَالِ مِنْ مَرْغَبٍ إِلَى مَرْغَبٍ نو ځکه به له یوې چرگاه (څېر ځای) څخه تر بلې چرگاه پورې په منتقل کېدلو سره (اقامت) نه باطلیږي.

اللفاظ: «عزیمه» اراده، «بیت مکرر» د خاورو کورونه، «أهل البیت» باغیان، بغاوت کونکي، مراد ځني هغه خلګ دي چې د عادل باچا په خلاف د بغاوت او سرکښۍ بیرغ پورته کړي، «أهل الکلاء» د وښو پلورنکي، یاد وښو کسب کونکي، دلته مراد ځني هغه شپښیان دي چې خېمې یې په وښو کې درولي وي، او رڼه پر څړي، «الهیچة» خیمې، «مخرجی» چرگاه، څېر ځای، درمې د څړولو ځای.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که اسلامي لښکر په دار الاسلام کې باغیان (بغاوت کونکي) محاصره کړه، لېکن دا محاصر له آبادی څخه لیرې په یو دښت، یا یو سمندر او جزیرې کې وسوه، او تر محاصرې کولو وروسته اسلامي لښکر هلته د پنځلس ورځو د اقامت نیت وکړی، نو د هغوی دا نیت معتبر نه دی، بلکې پر هغوی قصر ضروري دی. دلیل دا دی چې اسلامي لښکر په دې صورت کې هم د قرار او فرار (تېښتې) په مینځ کې متردد (شکمن) دی، (لکه په مخکنۍ مسئله کې چې هم دغه صورت وو)، نو دا د تردد او شک حالت د دوی اقامت باطلوي. ځکه څرنګه چې د دوی د فتحې او کامیابی امکان سته، همدارنګه یې د شکست او ماتې امکان هم سته، د علامه مرغیناني رحمه الله له بیان سوي دلیل څخه معلومیږي چې په عبارت کې د فی غیر مصر او فی البحر قیلونه اتفاقي دي، همدارنګه ده که اسلامي لښکر د باغیانو په ښار

• القول المرجع: قول الجمهور رَجَعَهُ اللَّهُ، كما قال العلامة عالم بن العلاء: أهل البیت اذا امتنعوا فی دار البیت وحاصروهم لاتصح ما به الاقامة

التارخانية ج: ۲، ص: ۶. [القول المرجع، ج: ۱، ص: ۱۳۸]

کي اقامت وکړې، او په کلا کي يې دننه دوی محاصره کړه، نو هم به د اسلامي لښکر د اقامت نيت صحيح نه وي، ځکه چي د باغيانو ښار تر فتحې وروسته د بيابان او دښت په ډول دی، ځکه چي اسلامي لښکر په دې کي نه پاته کيږي، بلکي واپس ځي.

وعند زفر الخ امام زفر رحمه الله فرمايي چي کله اسلامي لښکر په دار الحرب کي کفار محاصره کړي، يا په دار الاسلام کي په يو دښت او ميدان کي کفار او باغيان محاصره کړي، په دواړو صورتو کي د اقامت نيت کول صحيح دي، لښکر دا حکم په هغه صورت کي دی چي کله په ملک (وطن) کي دننه اسلامي لښکر ته قوت او غلبه حاصله وي، ځکه چي په دې صورت کي په ډاگه دوی ته پر استقرار او پاته کېدلو قدرت سته، د امام ابو يوسف رحمه الله مذهب دا دی چي په پورتي دواړو صورتونو کي د اقامت نيت کول هغه وخت صحيح دی چي تر محاصرې کولو وروسته اسلامي لښکر د خاورو په کورونو کي استوگن سي، نو بيا به د هغوی له طرفه د اقامت نيت معتبر وي، (ځکه چي په هغه زمانه کي به د خاورو کورونه د اقامت ځايونه شمارل کېدله)، او که په ځېمو کي استوگن سول نو د هغوی نيت به معتبر نه وي، دليل دا دی چي د اقامت ځای او مقام کورونه او عمارتونه وي، ځېمې د اقامت ځای نه وي.

دنية الإقامة الخ صاحب د هدايې فرمايي: چي هغه خلک چي کسب او کار يې حيواناتان وي، او چيري چي وابنه اوبه وويني هلته ځېمې دروي، بيا چي کله هلته وابنه ختم سي، نو له هغه ځای څخه ځي، او يو بل د موقعې ځای پيدا کوي او هلته پاته کيږي لکه کوچيان او شپنيان، نو د دوی د اقامت د نيت په صحيح کېدلو او نه صحيح کېدلو کي د علمو اختلاف دی، نو د بعضي علماؤ خيال دا دی چي د دې خلکو د اقامت نيت نه صحيح کيږي، ځکه چي ځېمې او داسي ځايونه د اقامت ځايونه نه دي، لښکر صحيح قول دا دی چي دا خلک مقيم دي، يعني گردهره له شروع څخه مسافرين نه دي، ځکه چي اقامت اصل دی او د اقامت د باطلېدلو او د سفر د جاري کېدلو لپاره لږ تر لږه د دريو ورځو او دريو شپو په اندازه سفر کول ضروري دي، لښکر د دوی حال دا دی چي له يوې چراگاه څخه تر بلې چراگاه پوري ځي، نو بيا که په مينځ کي يو څه وابنه وويني، نو هلته پاته کيږي، نو ځکه د هغوی په حق کي د ثلاثة ايام ولياليا مسافه ثابت نه سوه، او دا خلک د سره مسافر نه سوه، نو کله چي د مسافر نه سوه، نو مقيم به وي.

د مسافر لپاره د مقيم د اقتداء حکم

وَإِنْ أَقْتَدَى الْمُسَافِرُ بِالْمَقِيمِ إِلَى الْوَقْتِ او که مسافر په وخت کي دننه د مقيم اقتداء وکړه اَتَمَّ أَزْبَاحًا نو څلور رکعت به پوره کوي لِأَنَّهُ يُتَعَقَّدُ لَهُ إِلَى أَزْبَاحٍ لِلتَّجَعُّبِ ځکه چي د تابع کېدلو په وجه د مسافر فرض په څلورو رکعتونو بليږي کَمَا يَتَعَقَّدُ بِنِيَّةِ الْإِقَامَةِ لَكَ شَرْنَكه چي د اقامت په نيت سره (فرض) بليږي لِإِتِّصَالِ الْمُتَعَقِّدِ بِالسَّبَبِ وَهُوَ الْوَقْتُ ځکه چي بدلونکي شی د سبب يعني دوخت سره متصل سو.

اللفات: ﴿تَعَقَّدَ﴾ د تفعل د باب اسم فاعل دی: بدلونکی، دلته مراد ځني اقتداء ده، ځکه د امام اقتداء لمونځ بلوي. **تشریح:** په دې عبارت کي د دوو خبرو حکم بيان سوی دی: يو د مسافر په مقيم پسي د اقتداء کولو حکم، دويم د مقيم په مسافر پسي د اقتداء کولو حکم، اول صورت په وخت کي دننه جائز دی، خو دوخت تر وتلو وروسته جائز نه دی، او دريم صورت په وخت کي هم جائز دی، او تر وخت وروسته هم، امام قنوري رحمه الله داوول صورت تر بياتولو وروسته

فرمایي: که مسافر په وخت کې دننه په مقيم پسي اقتداء وکړي، يعني که په څلور رکعتيز لمانځه کې مسافر د مقيم اقتدا په وخت کې دننه وکړي، نو مسافر به هم څلور رکعت کوي.

دليل: دا دی چې مسافر د دې مقيم سرې د متابعت (تابعدي) التزام وکړي، يعني پر ځان يې د ده تابعدي د اقتدا په ذريعه لازمه کړه، او د مقيم فرض لمونځ څلور رکعت دی، او څوک چې د هغه سرې د متابعت التزام کوي، چې د هغه فريضه څلور رکعت وي، نو د تابع کېدلو په وجه د هغه فريضه هم په څلور رکعتونو بدلېږي، لکه څرنگه چې د اقامت په نيت سره هم د مسافر فريضه په څلور رکعتونو بدلېږي.

لا اتصال المغیر له دې ځايه علت جامعہ بيانوي، هغه دا چې مغیر (يعني دوه رکعت په څلور بدلونکی) شی کوم چې اقتداء ده سبب (يعني د وخت) سره يو ځای سوه، ځکه چې هغه د مقيم اقتداء هم وکړه او په وخت کې يې دننه هم وکړه نو دواړه سره يو ځای سوه، نو ځکه به څلور رکعت کوي، او تر وخت ختمېدلو وروسته د مسافر اقتدا په مقيم پسي جائز نه ده، ځکه چې وخت د بدلون (بدلولو) سبب دی، او کله چې وخت ختم سو نو د بدلون سبب ختم سو، فتدبر.

د مسافر لپاره د قضا سوي لمانځه د اقتداء حکم

وَإِنْ دَعَلَ مَعَهُ فِي قَائِمَةٍ أَوْ كَهِ مَعَهُ فِي قَائِمَةٍ (فوت سوي) لمانځه کې داخل سو کم تجزؤ نو اقتداء يې جائز نه ده لِأَنَّهُ لَا يَتَغَيَّرُ بَعْدَ الْوَقْتِ ځکه چې د مسافر فرض تر وخت وروسته نه بدلېږي لِانْقِضَاءِ السَّبَبِ د سبب (يعني د وخت) د تېرېدلو په وجه کما لَا يَتَغَيَّرُ بَيِّنَةُ الْإِقَامَةِ لکه څرنگه چې په نيت د اقامت سره نه بدلېږي فَيَكُونُ اقْتِدَاءُ الْمُفْتَرِضِ بِالْمُتَقَرِّبِ فِي حَقِّ الْقَعْدَةِ أَوْ الْقِرَاءَةِ نو په حق د قعدې (ناستي) او قرائت کې به د فرض کونکي اقتداء په نفل کونکي پسي راسي.

الافات: ﴿اِنْقِضَاء﴾ د انفعال مصدر دی: ختمېدل، تېرېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که وخت تېر سي او له مسافر څخه لمونځ قضاء سي، نو اوس د مسافر لپاره د دې لمانځه په قضاء راوړلو کې د مقيم اقتداء جائز نه ده، ځکه چې د لمانځه د قضاء کېدلو په صورت کې وخت ووځي، او څرنگه چې د فرض لمانځه سبب وخت دی او مغیر (بدلونکی شی) يعني اقتداء چې کله د وخت سره يو ځای سي نو هلته بيا د مسافر دوه رکعتيز فرض څلور رکعت ته اوږي، لېکن څرنگه چې په دې صورت کې سبب يعني وخت تېر سوی دی، نو ښکاره ده چې مغیر خپل عمل نه سي کولای، نو د مسافر فرض به په څلور رکعتو هم نه بدلېږي، او په دې صورت کې به د مسافر اقتدا هم صحيح نه وي، همدا وجه ده که يو مسافر هغه وخت د اقامت نيت وکړي چې کله د يو لمانځه وخت ووځي، نو هغه د دې لمانځه په ذريعه سره مقيم نه شمارل کيږي، ځکه چې مغیر د سبب سره يعني د وخت سره نه دي متصل سوی.

فيكون اقتداء المفترض الخ د دې حاصل دا دی چې په قضائي لمانځه کې د مسافر لپاره د مقيم د اقتداء دنه صحيح کېدلو يو علت خو هغه دی کوم چې بيان سو، او دويم علت دا دی چې که موږ دا صورت جائز وگرځوو، نو د وخت له تېرېدلو (انقضاء) څخه به ماسو بله خرابي هم راسي، او هغه دا چې په دې صورت کې به اقتداء المفترض خلف التفضل في حق القعدة راسي، يا في حق القراءة به راسي، ځکه که مسافر په اولو دوو رکعتو کې د مقيم اقتداء وکړي نو في حق القعدة به دا

خرابي راسي، ځكه چې مخكې موږ هم ذكر كړې دي چې د مسافر په حق كې اوله ناسته فرض ده، او د مقيم په حق كې نفل ده، او كه مسافر په آخري دوو ركعتو كې د مقيم اقتداء وكړي نو اقتداء المفترض خلف التنفل في حق القراءة به راسي، ځكه چې د مسافر په حق كې په دې ركعتونو كې قرائت كول فرض دي، او د مقيم په حق كې نفل دي، نو په دې وجه هم په ذكر سوي صورت كې اقتداء كول صحيح نه دي.

د مسافر لپاره د مقيم د امامت حكم

وَإِنْ صَلَّى الْمُسَافِرُ بِالْمُقِيمِ زَكَّعَتَيْنِ او كه مسافر مقيمو خلكو ته دوه ركعتو لمونځ وركړي سَلَّمَ نو مسافر امام دي سلام وگرځوي وَأَتَمَّ الْمُقِيمُونَ صَلَاتَهُمْ او مقيم خلك دي خپل لمونځ پوره كړي لَكِنْ الْمُقْتَدِي التَّزَمَ التَّوَاقُّعَ فِي الزَّكَّعَتَيْنِ ځكه چې مقتدي (صرف) په دوو ركعتو كې د موافقت التزام كړی دی فَيَنْفَرُ دُنَى الْبَاقِ كَالْمُسْبِقِ نو په پاته دوو ركعتو كې به هغه منفرد (يوازي لمونځ كونكى) وي لكه مسبق (إِلَّا أَنَّهُ لَا يَقْرَأُ فِي الْأَصَحِّ خود صحيح روايت مطابق به قرائت نه كوي لِأَنَّهُ مُقْتَدٍ تَخْرِيبَةً ځكه چې هغه د تحريم په اعتبار سره مقتدى دى لَا فِعْلًا نه د فعل په اعتبار سره وَالْفَرْضُ صَارَ مُؤَدًى او فرض خوا داء سوه فَيَتَزَكَّاهَا اخْتِيَابًا نو ځكه به احتياطاً (داسې) قرائت پرېږدي بِخِلَافِ الْمُسْبِقِ په خلاف د مسبق لِأَنَّهُ أَذْرَكَ قِرَاءَةً نَافِلَةً ځكه چې هغه نفل قرائت ونيوى فَلَمْ يَتَأَذَّ الْفَرْضُ نو فرض اداء نه سوه فَكَانَ الْإِجْتِيَانُ أَوَّلَى نو (د هغه لپاره) به قرائت كول غوره وي.

اللفات: ﴿مُسْبِقٌ﴾ شاته پاته كېدونكى، هغه سړى چې د لمانځه په مينځ كې په جماعت شريك سي، يعنې يو، دوه يا درې ركعتو ځنې تېر سوي وي.

تشرېح: صورت د مسئلې: داى كه يو مسافر سړى په څلور ركعتيز لمانځه كې مقيم خلكو ته لمونځ وركړى، نو حكم داى چې دا مسافر امام دي پر دوو ركعتو سلام وگرځوي، او مقيم مقتديان دي سلام نه گرځوي، بلكې د امام تر سلام گرځولو وروسته دي خپل پاته لمونځ پوره كړي، ځكه چې دې خلكو صرف په دوو ركعتو كې د مسافر امام موافقت او متابعت كړى دى، او څرنگه چې تر دوو ركعتو وروسته اوس هم دوى لمونځ پاته دى، نو ځكه به په پاته لمانځه كې دا خلك مسبق وي، او څرنگه چې مسبق هم د امام تر لمانځه وروسته خپل تېر سوي ركعتونه پوره كوي، (يعنې هغه ركعتونه پوره كوي كوم چې ځنې تېر سوي وي) نو دا خلك به هم خپل لمونځ پوره كوي، خو مسبق د تېر سوي لمانځه په پوره كولو كې قرائت هم كوي، لېكن دغه ذكر سوي مقتديان به قرائت نه كوي، همدا راز په صحيح ده، د اصح په وېلو سره يې د هغه مشايخو له قول څخه احتراز كړى دى چې هغوى وايي چې پر دې مقتديانو هم قرائت كول لازم دى، خو اصح داده چې نه پر دوى قرائت ضروري دى، او نه دوى په حق كې قرائت مشروع او مستحب دى، ځكه چې دا خلك صرف د تحريم په اعتبار سره مقتديان دي، يعنې هغوى له شروع څخه د څلورو ركعتو پوره كولو تحريمه تړلې ده، نو د امام تر دوو ركعتو وروسته به هم دوى تحريمه پاته وي، او د فعل په اعتبار سره په دې وجه مقتديان نه دي ځكه چې د اقتداء په وجه دوى افعال د امام په افعالو كې شامل او داخل دي، او څرنگه چې امام له افعالو څخه فارغ سوي دى، نو د دې خلكو په حق كې به هم افعال ختميزي، او بيا چې څرنگه د دې خلكو له طرفه امام قرائت كړى دى، نو فرض قرائت هم اداء سو، نو ځكه په وروستني ركعتو كې احتياطاً قرائت پرېښودل غوره دي.

بخلاف المسبوق ددې په خلاف د مسبوق مسئله ده، د مسبوق په حق کي په دې وجه قرائت کول ضروري دی چې هغه په وروستي رکعتو کي د امام سره شریک سوی دی، نو فرض قرائت خو مخکي امام اداء کړی دی، نو دی په نفل قرائت کي د امام سره شریک سو، (له نفل قرائت څخه مراد په آخري دوو رکعتونو کي د سورة الفاتحه قرائت دی ځکه چې دا نفل او مستحب دی) لهندا ده فرض قرائت اداء نه سو، نو ځکه غوره دا ده چې مسبوق به په پاته لمانځه کي قرائت کوي.

د مسافر امام لپاره دا ویل مستحب دي: “خپل لمونځونه پوره کړئ زه مسافر یم”

قَالَ: وَيُسْتَحَبُّ لِلْمَافِرِ إِذَا سَلَّمَ فَرَمَايِي: چې د (مسافر) امام لپاره تر سلام گرځولو وروسته مستحب دي أَنْ يَقُولَ: أَيُّهَا صَلَاتُكُمْ فَلَا تَوَسَّلُوا چې ووايي (مقتديانو ته): خپل لمونځونه پوره کړئ ځکه چې موږ مسافر خلک يو لږگه عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ قَالَهُ: حِينَ صَلَّى بِأَهْلِ مَكَّةَ ځکه کله چې نبي کریم ﷺ د مکې خلکو ته لمونځ ورکړی نو هم يې دغه خبره وکړه وَهُوَ مُسَافِرٌ په داسي حال کي چې نبي ﷺ مسافر وو.

تشرېح: که امام مسافر وو نو په دويم رکعت کي به تر سلام گرځولو وروسته داسي وايي: تاسو خپل لمونځونه پوره کړئ زه مسافر یم، ځکه کله چې نبي ﷺ په مکه کي مسافر وو، او د مکې خلکو ته يې لمونځ ورکړی، نو نبي ﷺ هم داسي وفرمايل چې زه مسافر یم تاسو خپل لمونځونه پوره کړئ، پوره حديث دا دی: عن عمرات بن حصين قال غزوت مع رسول الله ﷺ وشهدت معه الفتح فأقام بمكة ثمان عشرة ليلة لا يعل إلا زكمتين ويقول يا أهل البلد صلوا أربعاً فإنا قوم سفر (ابو داؤد، باب متى يتم المسافر، ص: ۱۸۰، حديث شمېره: ۱۲۲۹)، نو له دې حديث څخه معلومه سوه چې مسافر امام به تر خپل لمانځه وروسته اعلان کوي چې زه مسافر یم، تاسو خپل لمونځونه پوره کړئ.

په وطن اصلي کي د اقامت نيت ضروري نه دی

وَإِذَا دَخَلَ الْمَسَافِرُ مَوْطِنَهُ أَوْ كَلَهُ فِي مَسَافِرٍ خِطْلٍ بَنَارٍ تَهْ دَاخِلَ سِي أَتَمَّ الصَّلَاةَ نُو خِطْلٍ لَمُونْخَ به پوره کوي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْمَقَامِ فِيهِ كَهْ څه هم په بنار کي يې د اقامت نيت نه وي کړی لِأَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَأَصْحَابُهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ كَانُوا يُسَافِرُونَ ځکه نبي کریم ﷺ او صحابه وو به سفر کوی وَيَعْرِضُونَ إِلَى أَوْطَانِهِمْ (کله چې به تر سفر کولو وروسته) خپلو کورونو ته واپس راتلل مَقْبِلِينَ مِنْ غَيْرِ عَزِيمٍ جَدِيدٍ نو بغير له يو نوي اړادې (نيت) څخه به مقيم کېدل.

اللغات: ﴿أَوْطَانٌ﴾ جمع ده، واحدي يې وَطَنٌ دی: وطن، هيواد.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله مسافر د خپل وطن اصلي اړاده وکړي، نو کله چې د وطن په آبدی کي داخل سي، مقيم گرځي، که څه هم د اقامت نيت نه وکړي. دليل: دا دی چې نبي ﷺ او صحابه چې به کله تر سفر پوره کولو وروسته خپل وطن ته واپس راتلل نو بغير د اقامت له نيت څخه به مقيم کېدل.

• تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب الصلاة، باب متى يتم المسافر، حديث رقم: ۱۱۲۳۹ والترمذي في كتاب الصلاة، باب: ۳۹، حقيق رقم: ۵۲۵.

• تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب الصلاة، باب المسافر ينزل بشي من ماله، حديث رقم: ۵۲۸۳.

د وطن اقامت د باطلېدو بيان

وَمَنْ كَانَ لَهُ وَطَنٌ أَوْ دُكُومٌ سَمِيٌّ لِبَارِهِ چي خپل وطن وو (يعني که يو سړی لول ولر په يو وطن کي وسې) فَالْعَقْلُ عَنْهُ (لېکن) له هغه وطن څخه منتقل سو وَاشْتَرَطَ مَنْ هُوَ كَرِيٌّ او بل ځای يې خپل وطن جوړ کړی ثُمَّ سَأَلَ بِبَايِ سَفَرٍ وَوَكَّرَ وَطْنَهُ الْأَوَّلَ او خپل اول وطن ته داخل سو فَكَصَّرَ نو (اوس به په لمونځونو کي) قصر کوي لَأَنَّهُ لَمْ يَتَقَ وَطَنَانَهُ ځکه چي دا اوس د ده وطن پاته نه سو أَلَا تَرَى آيَا تَهْ نه گوري أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ • بَعْدَ الْهَجْرَةِ عَدَّ نَفْسَهُ بِمَكَّةَ مِنْ الْمُسَافِرِينَ چي نبي ﷺ تر هجرت وروسته په مکه کي خپل ځان له مسافرو څخه شمار کړی وَهَذَا لِأَنَّ الْأَمْلَ او دا حکم ځکه دی چي قاعده داده أَنَّ الْوَطْنَ الْأَمْلَ يُكَلِّ بِبَيْتِهِ چي وطن اصلي په خپل مثل (يعني وطن اصلي) سره باطلېږي دُونَ السَّفَرِ نه په سفر سره وَوَطْنُ الْإِقَامَةِ يُكَلِّ بِبَيْتِهِ او وطن اقامت (هم) په خپل مثل (وطن اقامت) سره باطلېږي وَبِالسَّفَرِ او په سفر سره (هم وطن اقامت) باطلېږي وَبِالْأَمْلِ او په وطن اصلي سره (هم) باطلېږي.

اللفظات: «اشترط» د استعمال د باب ماضي ده: وطن جوړول.

تشويج: علمو مشتاتخو د وطن درې قسمونه بيان کړي دي: (۱) وطن اصلي، (۲) وطن اقامت، (۳) وطن سکني.

(۱) وطن اصلي د انسان د پيدايښ ځای دی يا هغه ښار چي په هغه کي د ده اهل و عيال (بال بچ) اوسېږي، لو له هغه څخه د ده د تللو اراده نه وي. (۲) وطن اقامت هغه ښار يا کلي دی چي په هغه کي مسافر د پنځلس ورځو پاته کېدلو اراده وکړي، د دې دويم نوم وطن سفر هم دی. (۳) وطن سکني هغه ښار دی چي په هغه کي مسافر تر پنځلس ورځو د کم پاته کېدلو اراده وکړي. او قاعده داده چي وطن اصلي په وطن اصلي سره باطلېږي، او د عبارت مسئله پر يو بل اصل او قاعدې متفرع سوې ده هغه دا چي هر شی په هغه شي سره باطلېږي کوم چي له هغه څخه لوړ او اعلى وي، همدارنگه په خپل مساوي (برابر) شي سره هم باطلېږي، او په خپل ضد او نقیض شي سره هم باطلېږي، لېکن په هغه شي سره نه باطلېږي کوم چي له هغه څخه کم وي.

اوس په عبارت کي د بيان سوې مسئلې حاصل دا دی چي که يو سړی د خپل بال بچ سره له خپل وطن اصلي څخه بل ځای ته ولاړی، او هغه ځای يې خپل وطن جوړ کړی، او په هغه کي يې استوگنه اختيار کړه، او بيا داسي سفر وکړی خپل مخکني وطن ته راغلی نو داسي به په دې وطن کي مقيم نه شمارل کېږي، بلکي مسافر به وي، او قصر به کوي. ځکه چي اوس د ده اول وطن ختم سو: په دې باره کي تر ټولو ښکاره دليل دا دی چي کله نبي کریم ﷺ له مکې څخه مدينې ته هجرت وکړی، او د فتح مکه پر وخت چي بيا کله مکې ته راغلی نو هغوی ﷺ خپل ځان مسافر شمار کړی. او په قصر سره يې لمونځ کړی، او بيا موږ مخکي دا قاعده هم بيان کړه چي وطن اصلي په وطن اصلي سره باطلېږي. ځکه چي يو شی په خپل مساوي (او مشابه) شي سره باطلېږي. لېکن وطن اصلي په سفر يا وطن اقامت سره نه باطلېږي. ځکه چي اقامت له هغه څخه کم دی، او په سفر سره وطن اصلي په دې وجه نه باطلېږي چي نبي ﷺ لو صحنه به د غزاگانو او نورو لپاره له مدينې څخه دباندې تلل، لېکن تر واپس راتلو وروسته به له نيت څخه بغير مقيم کېدل، لکه د دې تفصيل چي مخکي تېر سو.

د دې په خلاف وطن اقلمت په هر شي سره باطلېږي، يعنې په وطن اصلي سره هم باطلېږي، او په وطن اقلمت او سفر سره هم باطلېږي، په وطن اصلي سره په دې وجه باطلېږي ځکه چې وطن اصلي له وطن اقلمت څخه لوړ دی، او په وطن اقلمت سره يې د باطلېدلو وجه مسلوت او برابري ده، او په سفر سره په دې وجه باطلېږي ځکه چې سفر د اقلمت ضد دی، او يوشمېر په خپل ضد او نقيص سره باطلېدی سي.

په دوو ښارونو کې د اقامت نيت کول

قَالَ أَكْرَى الْمَسَافِرِ او کله چې مسافر نيت وکړي **أَنْ يَكُونَهُ بِمَكَانٍ وَفِي عَشْرَةِ عَشْرِينَ يَوْمًا** چې په مکه او منی کې به پنځلس ورځې اقلمت کوي **لَمْ يَكُنْ إِلَّا لِمَنْعِهِ** نو لمنوخ به پوره نه کوي **لَأَنَّ اخْتِيارَ الْبَيْتَيْنِ مَوْضِعَيْنِ يَقْتَضِي ځکه چې په دوو ځایونو کې د (اقلمت) د نيت اعتبار کول د دې تقاضا کوي اخْتِيارَ مَآلَيْنِ** چې په نورو ډېرو ځایونو کې به (هم د اقلمت) د نيت اعتبار کېږي **وَهُوَ مُنْتَهَى** او دا نللمکته ده **لَأَنَّ الشَّعْرَ لَا يَنْقُضُ عَنْهُ ځکه چې سفر له اقلمت څخه خالي نه وي إِلَّا أَكْرَى الْمَسَافِرِ أَنْ يُعَيِّمَ بِاللَّيْلِ** خو چې کله مسافر له دې دواړو ځایونو څخه په يوه کې د شپې د اقلمت کولو نيت وکړي **فَيَصِيرُ مُقِيمًا بِدَوْلَةٍ فِيهِ نَوْ هغه ځای ته په داخلېدلو سره مقيم ګرځي** **لَأَنَّ إِقَامَةَ النَّزْرِ مُسَافَرَةٌ إِلَى مَبْنِيَّتِهِ ځکه چې د انسان مقيم کېدل د شپې د تېرولو د ځای او طرف ته منسوبېږي.**

اللفاظ: **﴿عزم﴾** سړی، **﴿مبيت﴾** په دې کې دوه احتماله دي: يو دا چې دا مصدر ميمي دی نو معنی به يې دا وي: شپه تېرول، او بل دا چې اسم ظرف دی نو معنی به يې داسې: د شپې تېرولو ځای.

تفريغ: صورت د مسئلې: دا دی که مسافر په داسې دوو ځایونو کې د پنځلس ورځو د پاته کېدلو نيت وکړي چې له دواړو څخه يو مستقل نه وي، د مثال په توګه په مکه او منی کې د اقلمت نيت وکړي، نو دی مقيم نه شمارل کېږي، بلکې قصر به کوي، ځکه چې په دوو ځایونو کې د نيت معتبر کېدل د دې خبرې تقاضا کوي چې له دوو څخه دې په زياتو ځایونو کې هم نيت معتبر کړی سي، کنه ترجيح بلا مرجع به راسي، او د مسافر لپاره په ډېرو ځایونو کې د اقلمت نيت کول نللمکته او ممتنع دي، ځکه چې سفر په ډېرو ځایونو کې د قيام کولو څخه خالي نه وي، بلکې په ډېرو ځایونو کې قيام او اقلمت کول ضروري وي، نو که په ډېرو ځایونو کې د اقلمت د نيت اعتبار وکړی سي نو مطلب يې به داسې چې انسان به هيڅ کله هم مسافر نه سي.

إلا إذا نوى الإقامة او که صورت داسې وي چې په دواړو ځایونو کې د پنځلس ورځو د اقلمت نيت وکړي او په دې دواړو کې په يو معلوم ځای کې د شپې تېرولو نيت وکړي، نو دا نيت به يې معتبر وي، اوس که داسې هغه ځای ته ولول ولار سي چې په کوم ځای کې يې د ورځې تېرولو نيت وي، نو دی به مقيم نه ګرځي، او که لول هغه ځای ته ولار سي په کوم ځای کې چې يې د شپې تېرولو اراده او نيت کړی وي، نو دی به هغه علاقې ته په داخلېدلو سره مقيم ګرځي، او بيا به هغه علاقې ته په تګ سره مسافر نه ګرځي چې په هغه کې يې د ورځې تېرولو نيت کړی وي، ځکه چې د سړي اقلمت هغه ځای ته منسوب کېږي په کوم ځای کې چې شپه تېروي، وګورئ! که له يو چا څخه پوښتنه وسي چې ته په کوم ځای کې اوسېږي!، نو دی به د هغه کلي او علاقې نوم ور ښيي چې هلته دی شپې تېروي، نه د کلرو بلار د ځای نوم.

د سفر او حضر په قضاء سوو لمونځونو کي قصر او اکمال

وَمَنْ قَاتَلَهُ السَّيْرُ أَوْ كَلَهُ يَوْمَ سَرَى خُشْعَةً يَوْمَ سَرَى يَوْمَ لَمُونِخْ فَوْت (قضا) سِي قَضَائِي الْحَضَرِ وَكَمْتَيْنِ نُو پِه
حضر کي به د هغه لمانځه دوه رکعتہ قضاء راوړي وَمَنْ قَاتَلَهُ السَّيْرُ أَوْ كَلَهُ يَوْمَ سَرَى خُشْعَةً يَوْمَ سَرَى يَوْمَ لَمُونِخْ قَضَاءُ
سِي قَضَائِي السَّيْرِ أَرْبَعًا نُو پِه سفر کي به د هغه څلور رکعتہ قضاء راوړي لَكُنْ الْقَضَاءُ بِحَسَبِ الْأَدَاءِ حُكْمٌ چي
قضاء به د اداء مطابق وي وَالْمُعْتَمِرُ ذَلِكَ آخِرُ الْوَقْتِ او په دې سلسله کي آخري وخت معتبر دی لَكُنْهُ الْمُعْتَمِرُ
السَّيْرِ حُكْمٌ چي آخري وخت د سببیت لپاره معتبر دی عِنْدَ عَدَمِ الْأَدَاءِ فِي الْوَقْتِ چي کله په وخت کي دننه اداء نه وسي.

تشریح: صورت د مسئلې: خو بالکل ښکاره دی، چي که له یو سري څخه په سفر کي یو لمونځ قضاء سي، او هغه په
حضر (يعني په حالت د اقامت) کي د هغه قضاء راوړل وغواړي، نو دوه رکعتہ دي وکړي، حُکْمٌ چي د قضاء وجوب د
اداء په اعتبار سره دی، او څرنګه چي پر مسافر دوه رکعتہ اداء کول فرض دي، نو حُکْمٌ به په سفر کي څلور رکعتیز
قضائي لمونځونه دوه رکعتہ اداء کيږي، هغه که يې په سفر کي قضاء راوړي، او که په حضر کي، او څرنګه چي د دې
په خلاف پر مقيم سري په څلور رکعتیز لمونځونو کي اتمام فرض دی، نو حُکْمٌ که له یو سري څخه په حضر کي یو
لمونځ قضاء سي، او هغه يې اداء کول وغواړي نو څلور رکعتہ دي کوي، هغه که يې په سفر کي قضاء راوړي او که په
حضر کي.

والمعتبر الخ فرمايي چي د قضائي لمونځونو په اداء کولو کي د آخري وخت اعتبار دی، يعني په آخري وخت کي چي دا
سري څرنګه وي؟ د هغه اعتبار به کيږي، نو که په آخري وخت کي داسي مسافر وي، د مثال په توګه د ماښام لمونځ
په وخت کي دننه نه وکړي او دوخت تروتلو مخکي مسافر سي يعني د ښار له آبادي څخه ووځي، نو د سفر لمونځ به پر
واجب وي، او د دوو رکعتونو قضاء به راوړي، او که په آخري وخت کي مقيم وي نو د اقامت لمونځ به پر واجب وي، او د
څلورو رکعتو قضاء به راوړي.

فایده: له آخري وخت څخه دومره وخت مراد دی چي په هغه کي سري د اودس کولو سره سره تحریمه هم ترلاسي سي.
(عنايه)

په قصر کي به ښک او ګنګاره سري دواړه برابر وي، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)

وَالْعَامِينَ وَالْبَطِينِينَ سَفَرُهُمَا فِي الْوُضُوءِ سَوَاءٌ ګنګاره او فرمان برداره (دواړه) دخپل سفر درخصت په باره کي برابر دي
وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: سَفَرُ الْمُغْصِيَةِ لَا يُغْنِي الْوُضُوءَ امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي د ګناه سفر درخصت فایده
نه وړکوي لِأَنَّهَا تُشَبِّهُ تَخْفِيفًا حُكْمٌ چي رخصت تخفيف (آساني) ثابتوي فَلَا تَمْلِكُ بِنَا نُو رخصت به د داسي شي
سره نه متعلق کيږي يُوجِبُ التَّخْلِيْفَ چي هغه سختي واجبي وَلَكِنَّا إِطْلَاقُ النُّصُوصِ او زموږ دليل د نصوصو مطلق
کېدل دي وَلَآئِذَا السَّفَرُ لَيْسَ بِمُغْصِيَةٍ او په دې وجه (هم) چي (بذات خود) سفر ګناه نه ده وَإِنَّمَا الْمُغْصِيَةُ مَا او ګناه خو
هغه ده يَكُونُ بَعْدَهُ چي ترسرو وروسته وي أَوْ يُجَاوِزُهُ يا د سفر سره متصله وي فَصَلَهُ مَتَّعِلُ الْوُضُوءِ نُو حُكْمٌ به د
رخصت د متعلق کېدلو صلاحيت (لياقت) لري، والله أعلم.

اللفظ: «عاصي» د ضرب د باب اسم فاعل دی: نافرمانه، گنهکاره: «مطیع» د افعال د باب اسم فاعل دی: فرمان بردار (فرمان وړونکی)، نېک، اطاعت کونکی، «مُتَعَمِّل» د تفعیل د باب مصدر دی: سختي.

تشریح: مسئله: داده چي زموږ په نېز هر ډول مسافر ته د قصر رخصت او اجازه سته، هغه که په خپل سفر کي مطیع او نېک وي، يعني د یو نېک کار لپاره سفر کوي، یا که عاصي او گنهکاره وي يعني د گناه او بدو کارونو لپاره سفر کوي، د دې په خلاف امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَائِي چي د سفر رخصت صرف نېک او مطیع مسافر ته سته، گنهکاره مسافر ته نه سته.

د امام شافعي دلیل: دادی چي په سفر کي د رخصت مطلب دادی چي پر مسافر آسانی او تخفیف راسي، او پر گنهکاره مسافر د تخفیف پر ځای سختي او عذاب راوړستل پکار دي، نو ځکه به گنهکار ته د قصر اجازه نه وي.

زموږ دلیل: د نصوصو مطلق کېدل دي، يعني په آيتو او حديثونو کي د فرق نسته چي نېک مسافر ته به رخصت وي او نافرمانه مسافر ته به رخصت نه وي، نو د نص د مطلق والي په وجه به ټولو ته رخصت وي هغه که نېک وي او که گنهکاره، او بل دا چي په خپله په سفر کي هيڅ گناه نسته، گناه خو د سفر تر ختمېدلو وروسته کېږي، لکه ډاکه او غلام چي تر سفر کولو وروسته کېږي، او کله کله داسي کېږي چي د سفر سره يوځای گناه کېږي، د مثال په توګه يو غلام تېستی نو د سفر سره يوځای د تېستېدلو گناه کېږي، خو بيا هم په سفر کي هيڅ گناه نسته، گناه کول له سفر څخه جلا شی دی، او رخصت خود سفر په وجه وي، نو ځکه به گنهکاره او نېک دواړو ته رخصت وي.



باب صلاة الجمعة

(ځا) باب د جمعې د لماتځه (د احکامو په بیان کې) دی

قشويچ: تر دې مخکې صاحب د کتاب باب صلاة المسافرين کړی، اوس له دې ځايه باب صلاة الجمعة بيانوي، د دواړو په مينځ کې د مناسبت وجه دا ده چې د هر يوه په فریمه نيم لمونځ ساقطېږي، لکه څرنگه چې سفر په څلور رکعتيز لمونځونو کې تنصيف کوي، يعنې ټول څلور رکعتيز لمونځونه نيمې کوي، همدارنگه جمعه د ماپښين په لماتځه کې تنصيف کوي، يعنې د ماپښين لمونځ نيمې کوي، خو څرنگه چې د جمعې په مقابل کې د سفر تنصيف عام دی، او ټولو څلور رکعتيزو لمونځونو ته شامل دی، نو ځکه يې د سفر احکام د جمعې تر احکامو مخکې بيان کړه، ځکه چې د جمعې تنصيف صرف د ماپښين سره خاص دی، او دومره خو تاسو ته هم معلومه ده چې عام تر خاص مخکې وي.

وجه د قسمې: الجمعة دالفظ د جيم او ميم په ضمه سره هم ويل کېږي يعنې: جمعة، او د جيم په ضمه او د ميم په فتحه سره هم ويل کېږي، يعنې: جمعة، دالفظ له "اجتماع" څخه مشتق دی، لکه فرقہ چې له "افتراق" څخه مشتق دی، ① او څرنگه چې د جمعې په ورځ د خلکو اجتماع کېږي يعنې خلک سره را جمع کېږي، نو ځکه دې ورځې ته جمعه وايي، ② دريم قول دا دی چې جمعې ته ځکه جمعه وايي چې په دې ورځ کې الله ﷻ بې شمېره برکتونه او انوار جمع کړي دي، ③ دريم قول دا دی چې حضرت آدم عليه السلام خپل ځامن د جمعې په ورځ سره را جمع کړي وه، نو په دې مناسبت سره دې ته جمعه وايي. (پنځ، ۲، ۳، ص ۲۵)

د جمعې د فرضيت دلائل: صاحب د بنيابي ليکلي دي چې د جمعې فرضيت په کتاب، سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی، په کتاب يعنې قرآن کريم کې د الله ﷻ دا ارشاد دی: يا ايها الذين آمنوا اذا نودي للصلاة من يوم الجمعة فاسموا الى ذكر الله انتم او په اتفاق د مفسرينو له ذکر الله څخه جمعه مراده ده، او بيا د فاسموا امر د وجوب لپاره دی، نو له دې څخه د سې ال الجمعة وجوب ثابت سو، او سې ال الجمعة شرط دی د جمعې د لماتځه لپاره، نو کله چې يې شرط واجب سو، نو د اصل لماتځه په فرض کېدلو کې خوبه هېڅ شک او شبهه نه وي.

او په حديث سره د جمعې ثبوت دا رنگه سوی دی چې حضرت جابر او ابو سعيد رضي الله عنهما فرمايي: خطبنا رسول الله ﷺ (وقال فيه) اعلموا ان الله تعالى فرض عليكم صلاة الجمعة (يعنې نبي ﷺ موږ ته په خطبه کې وويل: پوه سئ چې الله تعالى پر تاسو د جمعې لمونځ فرض کړ شوی دی).

او په اجماع سره د جمعې ثبوت په دې توگه دی چې د نبي ﷺ له زماتې څخه واخله تر اوسنۍ زماتې پورې له څه قيل او قال څخه بنير جمعه فرض گڼل کېږي، دا دې د فرضيت ښکاره دليل دی، او بيا عقلاً هم د جمعې فرضيت ښکاره کېږي ځکه چې الله تعالى د جمعې د لماتځه په وجه موږ ته د ماپښين د لماتځه پرېښوولو حکم کړی دی او د ماپښين لمونځ فرض دی، او قاعده دا ده چې فرض د فرضو په وجه پرېښوول کېږي، يعنې يو فرض هغه وخت ساقطېږي چې په مقابل کې يې بل فرض راسي، نو په دې حواله سره هم جمعه فرض سوه.

تر ټولو مخکې د جمعې لمونځ کله وسو: کله چې نبي ﷺ له مکې مکه شخه مدينې منورې ته هجرت وکړی، نو په قباء کې د عمرو بن عوف رضي الله عنه په کلي (محل) کې خوارلس شپې پاته سو، هم په دې وخت کې نبي ﷺ د يوه مسجد بنياد کېښوی، چې هغه ته په اسلام کې تر ټولو اول مسجد ويل کېږي، بيا چې کله نبي ﷺ له قباء شخه د مدينې پر طرف د جمعې په ورځ روان سو، نو په لاره کې د سالم بن عوف په کلي کې د جمعې د لمانځه وخت راغلی، نبي ﷺ له سېرلي شخه را شوه سو، او په هغه مسجد کې يې د جمعې لمونځ وکړی، کوم چې د شېلې په مينځ کې وو (يعني په بطن الوادي کې وو)، نو دا په اسلام کې تر ټولو اول اداء کړی سوی د جمعې لمونځ دی، په دې جمعه کې په سلهاوو مسلمانان شريک سول، او په دې اړه پوره تفصيل په شرح سير کبير کې وگورئ.

د جمعې شپونو نه: په دې باب کې د جمعې د فرضيت دوولس شرطونه بيانېږي، چې په دې دوولسو شرطونو کې شپې داسې دي چې تعلق يې د لمونځ کونکي (مصلّي) ذات سره دی:

(۱) آزاد به وي، غلام به نه وي (۲) نارينه به وي (۳) مقيم به وي (۴) روغ به وي، مريض به نه وي (۵) پښې به يې روغې وي، گود به نه وي، (۶) سترگې به يې روغې وي، روڼد به نه وي، نو له دې شخه معلومه سو چې پر غلام، ښځه، مسافر، ناروغه، گود او پانده باندي د جمعې لمونځ فرض نه دی، او شپې شرطونه بيا داسې دي چې د لمونځ کونکي له ذات شخه دباندې دي:

(۱) ښار به وي، نو په صحرا کې د جمعې لمونځ جائز نه دی (۲) جماعت به وي (۳) باچا يا د باچا نائب به په لمانځه کې وي (۴) د ماښين د لمانځه وخت به وي (۵) خطبه به وي، بې له خطبې د جمعې لمونځ جائز نه دی (۶) او علمه اجازه به وي. (بنايه ج، ۳، ص ۲۷/۲۸)

د جمعې د لمانځه د صحيح کېدلو شرطونه

لَا تَجْمَعُ الْجُمُعَةَ جَمْعُهُ نَهْ صَحِيحٌ كَيَّرِي إِلَّا فِي مَضِيٍّ جَائِزٍ أَوْ فِي مَضَلٍّ أَيْضًا مگر يو په جامع ښار کې يا د ښار په فناء (اطرافو) کې (دلته له مصلّي شخه مراد د ښار فناء ده که ده هم مصلّي عيده ته ويل کېږي) وَلَا تَجْمَعُ فِي الْقَرْيَةِ او جمعه جائز نه په کلي کې يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ شخه نبي ﷺ فرمايلي دي لَا جُمُعَةَ وَلَا تَشْرِيْقَ وَلَا فِطْرَ وَلَا أَضْحَىٰ إِلَّا فِي مَضِيٍّ جَائِزٍ چې جمعه، تکبير، تشریق، او د کوچني اختر او لوی اختر لمونځ جائز نه دی لېکن په جامع ښار کې وَالْبِضْرِ الْجَائِزِ: كُلُّ مَوْضِعٍ لَهُ أَمْرٌ وَوَقَاضٍ او جامع ښار هر هغه ځای دی چې د هغه لپاره يو امير او قاضي وي يَنْقُذُ الْأَحْكَامَ وَيَقِيْعُ الْحُدُودَ چې هغه احکام نافذوي او حدود جاري کوي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ او دا د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز دي وَعَنْهُ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ شخه (دويم) روايت دای (چې جامع ښار هغه ته ويل کېږي) أَنَّهُمْ إِذَا اجْتَمَعُوا فِي أَكْبَرِ مَسَاجِدِهِمْ لَمْ يَسْغُفْهُمْ چې کله خلک تر ټولو په غټ کې مسجد کې جمع سي نو مسجد يې ځای نه

● تخریج: أخرجه البيهقي في سنن الكبرى في كتاب الجمعة، باب العدد إذا كانوا في قرية وجبت، حديث رقم: ۵۶۱۵.

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كما قال العلامة كمال الدين بن الإمام رَحِمَهُ اللَّهُ: وقال أبو حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ للصبر كل بلدة فيها سكك وأسواق ولها راسين وال نصف المظلم من الظالم وعالم يرجع إليه في الحوادث وهذا أعص ما احتاره المصنف رَحِمَهُ اللَّهُ قبل وهو الأصح، فتح القدير ج: ۲، ص: ۲۵.

[القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۳۹]

کړي (يعني په مسجد کي ځای نه سي، نو دې ته جمع بنار ويل کيږي) وَالْأَوَّلُ اخْتِيَارُ الْكَرَّخِيِّ او اول تعريف امام کرخي رحمه الله اختيار کړی دی وَهُوَ الظَّاهِرُ او د مذهب ظاهر هم دغه دی وَالثَّانِي اخْتِيَارُ الثَّلْجِيِّ او دويم تعريف حضرت ثلجي رحمه الله اختيار کړی دی وَالْحُكْمُ فَرِيضٌ مَقْصُورٌ عَلَى الْمَصْلِيِّ او د جواز حکم پر عیدگاه منحصر نه دی بَلْ تَجُوزُ فِي جَمِيعِ أَقْيَمَةِ الْبَيْضِ بلکي د بنار په ټولو فناگانو کي جائز دی لَا تَهَا بِمَنْزِلَتِهِ فِي حَوَائِجِ أَهْلِهِ ځکه چي د بنار هره فناء د بناریانو دار تیاوو په حواله سره د بنار په منزله کي ده.

اللفات: عَمَلٌ عیدگاه، (دلته مجازاً فناء ځني مراد ده)، کَرَّخِي په لوړ آواز سره تکبیر ويل، أَقْيَمَةُ جمع ده، واحد يې فناء دی: د فناء په باره کي څو قولونه دي خو معتبر قول دا دی چي له بنار څخه دباندی هغه ټولو ځایونو او میدانونو ته د بنار فناء ويل کيږي چي له هغه څخه د بنار خلک فايده اخلي مثلاً: د خفاستي او لويي میدان، هدیره، پارک، د تماشې لپاره جوړ سوي میدانونه، چراگاه او داسي نور.... نور قولونه به وروسته ذکر سي.

تشریح: د مسئلې تر صورت مخکي باید د دریو (۳) لفظونو تشریح په ذهن کي ونیسو:

د جامع مصر (جامع بنار) تعریف: د جامع بنار په تعريف کي اختلاف دی، د امام ابو حنیفه رحمه الله په نیز جامع بنار هغه دی چي په هغه کي سرکونه (عمومي لاري) او بازارونه وي، او دغه بنار خپل حاکم (واکمن) لري چي د ظالم او مظلوم په مینځ کي د انصاف پرېکړه کوي، همدارنگه عالم او قاضي هم وي چي د پېښېدونکو مسئلو په اړه فتوی ورکوي، له امام ابو یوسف رحمه الله څخه په دې باره کي درې روایتونه دي: (۱) یو دا چي جامع بنار هر هغه ځای دی چي په هغه کي امیر او قاضي وي چي هغوی د اچکلمو پر جاري کولو او د شرعي سزاگانو پر قائمو لو قدرت لري، د جامع بنار په باره کي همدغه روایت ظاهر د مذهب دی او امام کرخي رحمه الله هم رحمه الله اختيار کړی دی، (۲) دویم روایت دا دی چي جمع بنار دومره غټ ځای ته ويل کيږي چي که د هغه ځای له مسجدونو څخه په غټ مسجد کي د هغه ځای خلک راجمع سي نو په مسجد کي ځای نه سي، بلکي مسجد په ډک سي او څه خلک زیات سي، نو دې ځای ته جمع بنار ويل کيږي، دا روایت ابو عبدالله ثلجي رحمه الله اختيار کړی دی، (۳) دریم روایت دا دی چي هغه بنار ته جمع بنار ويل کيږي چي په هغه کي لس زره آبادي وي يعني تقريباً لس زره خلک پکښي استوګن وي، او سفیان ثوري رحمه الله وايي چي جامع بنار هغه دی چي خلک يې دخپلو خبرو اترو په وخت کي بنار ګڼي.

د مصلی تعریف: د بنار عیدگاه (اختر ځای) ته مصلی ويل کيږي، يعني چيري چي داختر لمونځ کيږي هغه ته مصلی ويل کيږي، خو دلته له مصلی څخه مراد د بنار فناء ده، او فناء د بنار هغه اطرافو ته ويل کيږي کوم چي د بنار سره جوخت وي، او د بناریانو د فايده او گټولو لپاره جوړ سوي وي، لکه هدیره، دلويي او خفاستي میدان، چراگاه، عیدگاه، د حیواناتو د ذبح کولو ځای، د اوسنۍ زمانې پارکونه او داسي نور.

د بنار د فناء څه اندازه ده؟ د بنار د فناء د اندازې په باره کي اختلاف دی: (۱) امام محمد رحمه الله د بنار د فناء اندازه یوه څلوه ذکر کړې ده، او د یوې غلوي اطلاق له درې سوه شرعي گزونو څخه تر شلور سره شرعي گزونو پوري کيږي، يعني د بنار له آبادی څخه بهر چي تر شلور سوه گزونو پوري کومه علاقه وي هغه ته د بنار فناء ويل کيږي، (۲) امام ابو یوسف رحمه الله د بنار د فناء اندازه یو ميل يا دوه ميله بیان کړې ده، (۳) بعضي علماؤ فرمایلي دي: چي د بنار اذان لوڅته نمره چي تر گومه ځايه ورسېږي تر هغه ځايه پوري د بنار فناء ده.

صورت د مسئلې: تر دې تفصيل وروسته صورت د مسئلې دا دی: چې د جمعې لمونځ په ښار او د ښار په فناء دواړو ځایونو کې جائز دی، خو په کلي او قریه کې جائز نه دی (ښکاره دي وي چې دلته له کلي څخه مراد هغه صحرايي کلی او آبادي ده چې د ښار او د ښار له فناء څخه دباندې وي)، د امام مالک او امام شافعي رَجْمَاتُ اللَّهِ په نېز په کلي او قریه کې هم د جمعې لمونځ جائز دی، او صاحب د بنایې د امام شافعي رَجْمَاتُ اللَّهِ قول داسې را نقل کړی دی چې په هر هغه ځای او کلي کې جمعه کول صحیح او جائز دي چې هلته خلکو بېت آزاده خلک مقيم وي، او په ژمي او گرمي يعني په هر موسم کې هلته اوسېږي، او د امام محمد رَجْمَاتُ اللَّهِ همدغه رایه ده.

د امام شافعي او نورو دلیونه: اول دلیل: د دې حضراتو او بل دلیل دا دی چې په قرآن کریم کې له دې آیت فاعلموا څخه د جمعې فرضیت ثابتېږي، او دا آیت مطلق دی، او قاعده داده چې المطلق مجری علی إطلاقه، نو په دې وجه به هر ځای د جمعې د جواز حکم وي، هغه که ښار وي او که د ښار فناء وي. **دویم دلیل:** د دوی دویم دلیل د ابن عباس حدیث دی: **إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي مَسْجِدِ عَبْدِ مَنَافٍ جَوَاثِمًا مِنَ الْبَحْرَيْنِ**، (يعني د نبي ﷺ له مسجد (مسجد نبوي) څخه وروسته اول د جمعې لمونځ په جواثا کې د بنو عبد مناف په مسجد کې وسو، او جواثا په بحرین کې د یو کلي نوم دی)، نو له دې حدیث څخه ثابت سوه چې په کلي کې د جمعې لمونځ جائز دی.

زموږ دلیل: د نبي ﷺ دا قول لا جمعة ولا تشریق.... * يعني د جمعې لمونځ، د تشریق تکبیرونه، د کوچني اختر لمونځ او د لوی اختر لمونځ صرف په ښار کې جائز دی.

جوابونه: د امام مالک او امام شافعي رَجْمَاتُ اللَّهِ داوول دلیل جواب دا دی چې تاسو چې کوم دا خبره کوئ چې آیت خپل پر اطلاق پاته دی، دا خبره تاسو خپله هم ماته کړې ده، ځکه چې تاسو هم په دې آیت کې تخصیص کړی دی. لکه څرنګه چې ستاسو په نېز چې په کوم ځای کې خلکو بېت خلګ وي او په ژمي او گرمي کې هلته اوسېږي، نو هلته د جمعې لمونځ صحیح دی، نو آیا دا تخصیص نه دی؟! نو څرنګه چې ستاسو لپاره تخصیص صحیح دی، همدارنګه زموږ لپاره هم صحیح دی، بلکې زموږ تخصیص خو د صحابي د اثر سره برابر دی، او ستاسو تخصیص صرف عقلي او خیالي دی. **د دویم دلیل جواب:** دا دی چې په حدیث کې له قریه څخه مراد ښار دی، ځکه چې پنخوا به د قریه اطلاق پر ښار کېدی، لکه په دې آیت کې **وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عِثَابًا**، په دې کې له قرین څخه مراد مکه او طائف دي، او مکه خو په یقیني توګه ښار دی، نو ثابت سوه چې په حدیث کې له قریه څخه مراد ښار دی، دویم جواب دا دی چې جواثا په بحرین کې د یو کلا (قلعې) نوم دی، او په پنخواني قلمو کې به حاکم او عالم خامخا وو، نو له دې څخه هم د دې ښار کېدل ثابت سو، همدا وجه ده چې په مبسوط کې جواثا ته د بحرین یو ښار ویل سوي دي.

والحکم غیر مقصور علی المصل الخ مطلب یې: دا دی چې څرنګه د جمعې لمونځ په عیدګاه کې جائز دی، ځکه چې عیدګاه هم د ښار فناء ده، همدارنګه د ښار په څلور سره وو اطرافو او فناګانو کې يعني چې تر کومه ځایه پوري د ښار د فناء اطلاق کېږي د جمعې لمونځ جائز دی، ځکه چې د ښار مانو دا ټیاوو د پوره کېدلو په حواله د ښار فناء هم د ښار په حکم کې ده.

* صاحب د اثمار الهدایې لیکلي دي چې تر لټون وروسته معلومه سوه چې دا قول د حضرت علي رَجْمَاتُ اللَّهِ دی (المعارف الهدایه ج: ۲، ص: ۲۵۳)، او صاحب د فتح القدیر هم د دې صراحت کړی دی.

په منی کي د جمعې حکم

وَتَجُزُّ بِسَنَىٰ أَوْ بِهِنَّ كِي جَمْعُهُ جَائِزٌ دَه إِذَا كَانَ الْأَمِيرُ أَوْ مِيرَ الْجِهَارِ بِه دې شرط چي د حج امير د حجاز امير وي اَوْ كَانِ الْعَرِيفَةُ مُسَافِرًا يَا په خپله خليفه مسافر وي او هلته موجود وي وَنَدَّ * لَنْ حَقِيقَةً وَلَنْ يُوسَفَ رَجَعَتَا اللَّهُ (دا د جواز حکم) د شپځينو رَجَعَتَا الله په نيز (دی) وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَتَا اللَّهُ: لَا جُمُعَةَ بِيَسَنَىٰ او امام محمد رَجَعَتَا الله فرمايلي دي: چي په منی کي جَمْعُهُ جَائِزٌ نه ده لِأَنَّهَا مِنَ الْقَرَىٰ ځکه چي منی کلي دی حَتَّى لَا يُعَيَّدَ بِهَا تر دې چي هلته داختر لمونځ نه کيږي وَلَهُمَا أَتَاهَا تَتَبَعْنَ فِي أَيَّامِ التَّوَسُّمِ او د شپځينو رَجَعَتَا الله دليل دادی چي منی د حج په موسم کي ښار جوړيږي وَعَدَمُ التَّحْمِيلِ لِلتَّخْفِيفِ او داختر لمونځ نه کېدل د خلکو د آسانی لپاره دی وَلَا جُمُعَةَ بِعَرَفَاتٍ فِي قَوْلِهِمْ جَبِينَا او په اتفاق د فقهاؤ په عرفات کي جَمْعُهُ جَائِزٌ نه ده لِأَنَّهَا فَضَاءٌ ځکه چي عرفات فضا (يعني خلالي ډگر) دی وَيَسَنَىٰ أُنْبِيَّةٌ او په منی کي ودانۍ (او کورونه) سته وَالتَّحْمِيلُ بِالْخَلِيفَةِ وَأَمِيرِ الْجِهَارِ لِأَنَّ الْوِلَايَةَ لَهُمَا د خليفه او د حجاز د امير قيد لگول د دې لپاره دي چي (د جمعې) د قاتمولاو حق د) ولايت دواړو ته سته أَمَّا أَمِيرُ التَّوَسُّمِ پاته سو د حج د موسم امير فَيَنْ أَمْرَ النَّعْمِ لَا غَيْرُ نوهغه صرف د حج د امورو متولي دی نه د بل شي (يعني صرف د حج سره د اړوند امورو لومړيو معلولو ولايت لري).

اللغات: ﴿تَجُزُّ﴾ د تفعل باب مضارع معلومه صيغه ده: ښار جوړېدل، ﴿يَعِيدُ﴾ د تفعيل باب مضارع مجهوله صيغه ده: داختر جوړول، داختر لمونځ کول، ﴿مُسَافِرٌ﴾ زمانه، دلته ځني مراد د حج ورځي دي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی چي د شپځينو رَجَعَتَا الله په نيز د حج په ورځو کي په منی کي د جمعې لمونځ صحيح او جائز دی، خو په دې شرط چي هلته د حجاز امير موجود وي، يا په خپله د مسلمانانو خليفه د حج کولو په اراده سفر کړی وي او هلته موجود وي، د خليفه سره يې د مسافر قيد ځکه لگولی دی چي که خليفه په منی کي مقيم وو نو په درجه اولی به د جمعې لمونځ جائز وي، دويم د دې وهم ليري کولو لپاره چي که د حج د ورځو امير مسافر وو، نوهغه جمعه نه سي قائمولاى، نو همدارنگه به خليفه هم د مسافرتوب په صورت کي جمعه نه سي قائمولاى. امام قنوري رَجَعَتَا الله د دې وهم د ليري کولو لپاره وفرمايل چي د حج د ورځو امير د مسافرتوب په صورت کي بېله ځکه جمعه نه سي قائمولاى، لېکن د مسلمانانو خليفه د مسافرتوب په حالت کي هم د جمعې لمونځ قائمولاى سي. او له دې څخه هم دابنکاره سوه چي که يو خليفه يا پاچا د خپل ملک (هيواد) دوره کوي، نو په هر ښار کي به پر هغه د جمعې لمونځ واجب وي، لهدا په کوم ښار کي چي د جمعې ورځ تېروي، هلته به د جمعې لمونځ اداء کوي. دليل دادی چي کله ده په حکم سره د بل چا امام جوړېدل جائز دي، نو په خپله ده ته د جمعې د املت کول په طريقه اولی جائز دی، که څه هم مسافر وي، لنه دا چي د شپځينو رَجَعَتَا الله په نيز د حج په ورځو کي په منی کي د جمعې لمونځ صحيح لو جائز دی، لېکن د امام محمد رَجَعَتَا الله په نيز په منی کي قطعاً د جمعې لمونځ جائز نه دی.

• القول الرابع: قول الشيخين رَجَعَتَا الله، كما قال العلامة المحقق رَجَعَتَا الله وحازت الجمعة على التوسم فقط رد لنسختها ج: ١، ص: ٥٩٥ [فتو]

د امام محمد دليل: دا دی چې منیٰ خو نه ښار دی، او نه د ښار فناء ده، بلکې یوه قریه او یو کلی دی. او په کلي د جمعې لمونځ جائز نه دی، نو ځکه به په منیٰ کې د جمعې لمونځ جائز نه وي، همدا وجه ده چې په منیٰ کې د لوی اختر لمونځ نه کیږي. د امام محمد رحمه الله په نېز منیٰ د مکې مکرمې په فنا کې ځکه داخل نه ده، چې ده په نېز د فناء اطلاق تر څلورو سوو شرعي گزو پورې کیږي، او منیٰ تر څلورو سوو شرعي گزو لیري ده.

د شیخینو دليل: دا دی چې بې له ځکه منیٰ ښار نه دی، خو د حج په ورځو کې ښار جوړیږي. ځکه چې هلته د حج په ورځو کې دوکانونه وي، او د مستقل بازار غوندي شکل اختیار کړي، همدارنگه د حج په ورځو کې هلته باچایا د باچا نائب او قاضي هم وي، نو ځکه منیٰ د ښار په ډول وي، نو لکه څرنګه چې په ښار کې د جمعې لمونځ جائز دی، نو په منیٰ کې به هم د جمعې لمونځ جائز وي.

جواب: د امام محمد د دليل جواب دا دی چې په منیٰ کې د لوی اختر لمونځ په دې وجه نه کیږي چې په دې سره پر حاجیانو تکلیف راځي، نو دوی د آستیا لپاره په منیٰ کې د لوی اختر لمونځ نه کیږي، کنه د ښار جوړېدلو په وجه لمونځ کېدل پکار دي، ځکه چې د حج په ورځو کې له منیٰ څخه ښار جوړیږي، لکه څرنګه چې لوس موږ ذکر کړه. دویم دا چې منیٰ په حرم کې داخله ده، نو ځکه به منیٰ د مکې شریفې له فناء څخه وي.

ولا الجمعة بعرفات الخ او د عرفات په میدان کې بالاتفاق د جمعې لمونځ جائز نه دی، ځکه چې عرفات خو فقط میلان دی. هېڅ آبادي پکښې نسته، او د مکې شریفې په فناء کې هم داخل نه دی، نو ځکه به هلته د جمعې لمونځ جائز نه وي.

د التقييد بالخليفة الخ فرمایي: په متن کې چې کوم د حجاز د امیر یا د مسلماتو د خليفه قيد لګول سوی دی. هغه په دې وجه چې دې دواړو ته د جمعې قائمو لو حق او ولایت سته، او پاته سو هغه امیر چې د حج په ورځو کې صرف د حج امیر وي، نو هغه ته صرف په خلکو د حج کولو کې ولایت سته، د جمعې قائمو لو ولایت او حق نه لري. نو ځکه به هغه په منیٰ کې جمعه قائمو لای نه سي.

د جمعې لپاره د باچا شرط کېدل (شرطیت)

وَلَا يَجُوزُ إِقامَتُهَا إِلَّا لِلْمُتَّكِلِينَ او د جمعې درول جائز نه دي مګر د باچا لپاره أَوْ لِمَنْ أَمَرَهُ السُّلْطَانُ یا د هغه چا لپاره (د جمعې درول جائز دي) چې باچا حکم ورته کړی وي إِنْ كُنْهَا تَقَامُ بِجَنَّةٍ عَظِيمَةٍ ځکه چې جمعه په یو غټ جماعت سره قائمېږي وَقَدْ تَقَامَ الْمُنَازَعَةُ فِي الشُّقْدَرِ وَالتَّقْدِيمِ او کله کله په مخکې کېدلو یا د بل په مخکې کولو کې شخړه پېښېږي وَقَدْ تَقَامَ فِي غَيْرِهِ او کله له دې څخه ماسوا په نورو خبرو کې شخړه پېښېږي فَلَا بُدَّ مِنْهُ تَسْبِيحًا لِأَمْرِهِ نو د جمعې د پوره کولو لپاره د خليفه یا د هغه د نائب شتون ضروري دی.

اللغات: ﴿التَّكْلُمُ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: خپله مخکې کېدل، د باب لازمي دی. ﴿التَّقْدِيمُ﴾ د تفعیل د باب مصدر

دی: بل منځته کول، او د باب متعدي دی، ﴿تَسْبِيحُ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: یو کار پوره کول.

تشریح: مسئله: داده چې د جمعې د جائز کېدلو یو شرط دا دی چې د جمعې لمونځ به باچا یا د باچا نائب دروي. دليل دا دی چې د جمعې په لمانځه کې ډېر رش وي، او پر دې موقع هر ډول او د هر مزاج والا خلګ وي، نو ځیني فلسي خلګ

هم وي چي د مخکي کېدلو شوق لري، او غواړي چي مخته سي، خو په هغه سره افتراق او جنگ پېښېږي، مثلاً د بعضو خلکو بل شوک خوښ وي، او سړي يې خوښ نه وي، او کله کله دا صورت هم پېښېږي چي داسي شوک نه وي چي مخته سي او امامت وکړي. لېکن د باچا يعني د امير المؤمنين يا د امير المؤمنين د نائب په امامت کي دا يوه ستونزه هم نسته، نو ځکه به د جمعې د قائمولو لپاره امير المؤمنين يا د هغه نائب ضروري وي، خو ښکاره دي وي چي په اوسني زمانه کي په ډېرو هيوادونو کي امير المؤمنين نسته، نو په دې وجه که عوام يو شوک امير وټاکي، او دغه ټاکلی امير د جمعې لمونځ قائم کړي نو جائز به وي.

د جمعې لپاره د وخت شرط کېدل (شرطيت)

وَمِنْ شَرَايِطِ الْوَقْتِ اَوْ د جمعې له شرطونو څخه يو وخت دی فَتَكْمُلُ فِي وَقْتِ الظُّهْرِ نو د ماپښين په وخت کي صحيح کيږي وَلَا تَصِحُّ بَعْدَهُ او تر ماپښين وروسته نه صحيح کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا مَالَتِ الشَّمْسُ کله چي لمر زائل سي (يعني زوال وکړي) فَقَلَّ بِالنَّاسِ الْجُمُعَةُ نو خلکو ته د جمعې لمونځ ورکوه وَلَوْ خَرَجَ الْوَقْتُ وَهُوَ فِيهَا او که د ماپښين وخت ووځي او حال دا چي لمونځ کونکي لا د جمعې په لمانځه کي وي إِسْتَقْبَلَ الظُّهْرَ نو له شروع څخه دي د ماپښين لمونځ وکړي وَلَا يَتَبَيَّنُ عَلَيْهَا او د جمعې پر لمانځه دي د ماپښين لمونځ نه بناء کوي لَاخْتِلَافَ بَيْنَهُمَا ځکه چي د جمعې او د ماپښين لمونځ دواړه سره مختلف دي.

اللفاظ: «إِسْتَقْبَلَ» د استعمال د باب ماضي ده: له سره کول، له شروع څخه کول.

تفريغ: فرمايي چي د جمعې له شرايطو څخه وخت هم دی، يعني د جمعې لمونځ د ماپښين په وخت کي صحيح دی، تر هغه وروسته صحيح نه دی. دليل دا دی چي کله نبي ﷺ مصعب بن عمير رضي الله عنه مدينې منورې ته واستوی، نو ور ته وېي فرمايل: إِذَا مَالَتِ الشَّمْسُ فَقَلَّ بِالنَّاسِ الْجُمُعَةُ همدارنگه د بخاري په روايت کي راغلي دي: عَنْ أَنَسٍ كَانَتِ النَّبِيُّ ﷺ يَصِلُ الْجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ، (يعني څه وخت چي به لمر تر سر واوښتی نو نبي ﷺ به د جمعې لمونځ کوی).

دلو خراج الوقت الخ امام قلدوري رحمه الله فرمايي: چي که امام او خلکو و د جمعې لمونځ ناوخته شروع کړی، حتی امام لا د جمعې په لمانځه کي مشغول وو چي د ماپښين وخت ووتی، نو د جمعې لمونځ فاسد سو، اوس د دوی لپاره حکم دا دی چي له نوي سره دي ماپښين لمونځ وکړي، او کوم لمونځ چي يې د جمعې په نيت کړی دی پر هغه دي د ماپښين لمانځه بناء نه کوي، ځکه چي د جمعې او د ماپښين لمونځ سره جلا دي، او د دواړو په مينځ کي څو رنگه اختلاف دی: (۱) د رکعتونو په شمېر کي يې اختلاف دی، ځکه چي د ماپښين د لمانځه رکعتونه څلور دي، او د جمعې د لمانځه رکعتونه دوه دي، (۲) د جمعې لپاره خاص شرطونه سته، او د ماپښين د لمانځه لپاره څه شرطونه نسته، (۳) د جمعې په لمانځه کي جهري قرائت کيږي، او د ماپښين په لمانځه کي سړي قرائت کيږي او داسي نور. (بنايه ج: ۳، ص: ۶۲)

د جمعي لپاره د خطبې شرط کېدل (شرطيت)

وَمِنْهَا الْخُطْبَةُ أَوْ د جمعي له شرائطو څخه خطبه (هم) ده لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا صَلَّاهَا بِدُونِ الْخُطْبَةِ فِي عُمْرِهِ حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ په خپل ټوله عمر کي د جمعي یو لمونځ به له خطبې نه دي کړی وَهِيَ كَقَوْلِ الشَّافِعِيِّ بِحَدِّ الرَّوَالِ او خطبه د جمعي تر لمانځه مخکي او تر زوال وروسته شرط ده په وَرَدَتِ السُّنَّةُ هم په دې باره کي حديث راغلي دي وَيَقْتَضِي خُطْبَتَيْنِ او خطيب به دوې خطبې وايي يُفْصَلُ بَيْنَهُمَا بِقُدَّةٍ او دواړي خطبې به په ناستي سره جلا کوي په جَزَى التَّوَارُثُ هم پر دې توارث راروان دي (يعني د نبي ﷺ له زمانې څخه تر ننه پوري همدغه طريقه راروانه ده).

اللفات: «توارث» د تفاعل مصدر دی: په وراثت کي تر لاسه کول. د نبي ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسنۍ زمانې پوري چي علماؤ کومه طريقه اختيار کړې وي هغه ته توارث ويل کيږي.

تشریح: د جمعي یو شرط خطبه ده، له خطبې څخه بغير د جمعي لمونځ نه اداء کيږي. دليل دادی چي نبي ﷺ په خپل ټوله ژوند کي یو د جمعي لمونځ بغير له خطبې څخه نه دي کړی، که خطبه د جمعي شرط نه وای، نو نبي ﷺ به یو وار ضرور د جواز بنکاره کولو لپاره پرېښوولای.

خطبه د جمعي تر لمانځه مخکي او تر زوال وروسته واجب ده، تر لمانځه مخکي په دې وجه واجب ده، ځکه چي خطبه د جمعي د لمانځه لپاره شرط ده، او تاسو ته معلومه ده چي شرط دیو شی پر شي مخکي وي، نو خطبه به هم د جمعي تر لمانځه مخکي وي، او تر زوال مخکي په دې وجه جائز نه ده ځکه چي تر زوال مخکي د جمعي وخت نه وي شروع سوی، نو ځکه به خطبه تر زوال وروسته وي، همدارنگه په حديث کي راغلي دي، چي وروسته به ذکر سي.

ويخطب خطبتين الخ فرمايي چي د جمعي خطبه پر دوو حصو تقسيمول پکار دي، او د دواړو په مينځ کي کښېنستل او فصل کول پکار دي، په بنايه کي راغلي دي چي داناسته به د دريو (٣) کوچني آيتونو په اندازه وي، او بيا زمود په نېز داناسته د استراحت لپاره ده، شرط او ضروري نه ده، لېکن امام شافعي رَجَّه الله په نېز شرط ده، تر دې چي ده په نېز په يوه خطبه اکتفاء کول جائز نه دي، امام شافعي رَجَّه الله دليل توارث دی، زمود دليل د جابر بن سمره رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ حديث دی: نَبِىُّ النَّبِيِّ ﷺ كَانَ يَخْطُبُ قَائِمًا خُطْبَةً وَاحِدَةً فَلَمَّا أَسْنَجَمَلَهَا خُطْبَتَيْنِ جَلَسَ بَيْنَهُمَا جَلَسَةً، (يعني نبي ﷺ به په ولاړي يوه خطبه ويله، بيا چي کله د دوى ﷺ عمر ډېر سو، نو دوې خطبې به يې ويلې، او د دواړو په مينځ کي به يې نلسته کول). له دې حديث څخه معلومه سوه چي د دوو خطبو په مينځ کي به ناسته د ډېر عمر او ضعيف والي په سبب وه، شرط او ضروري نه وه، خو څرنگه چي پر دې ناسته د صحابه وو او تابعينو او علماؤ توارث راروان دی، نو په دې وجه زمود په نېز به د ده چي کښېني.

د خطبې ادبونه

وَيُخْطَبُ قَائِمًا عَلَى طَهَارَةٍ او خطيب به خطبه په اوداسه سره په ولاړي وايي لَأَنَّ الْقِيَامَ فِيهَا مُتَوَارِثٌ ځکه چې په خطبه کي په توارث سره ولاړه رانقل سوي ده ثُمَّ هِيَ شَرْطُ الصَّلَاةِ بيا خطبه د جمعې د لمانځه لپاره شرط ده فَيُسْتَحَبُّ فِيهَا الطَّهَارَةُ كَالْأَذَانِ نو په خطبه کي طهارت (اودس) مستحب دی لکه په اذان کي (چې مستحب دی) وَلَوْ خَطَبَ قَائِمًا او که خطيب په ناستي خطبه وويله أَوْ عَلَى طَهَارَةٍ يا يې بې اودسه (خطبه وويله) جَلَّ لِخُضُولِ الْمُتَقَرِّبِ نو جائز دي ځکه چې مقصود حاصل سو إِلَّا أَنَّهُ يَكْرَهُ خو (په ناستي خطبه ويل) مکروه دي لِخِلَافَةِ الثَّوَرَاتِ د توارث د مخالفت په وجه وَلِلْفَضْلِ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الصَّلَاةِ او د لمانځه او خطبې په مينځ کي د فصل راتللو په وجه.

تشرېح: خطيب ته پکار دي چې په اوداسه او په ولاړي خطبه ووايي، چې د نبی ﷺ د سنت اقتداء کونکی جوړ سي، ځکه چې نبی ﷺ به خطبه په ولاړي ويله، او تر نبی ﷺ وروسته د صحابه وو او مشرانو هم دغه معمول را روان دی، (يعني د نبی ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسنۍ زمانې پوري دا طريقه د صحابه وو او بزرگانو په توارث رارنه ده) لهندا هر خطيب ته پر دې طريقه عمل کول پکار دي، او څرنگه چې خطبه د لمانځه لپاره شرط ده، نو ځکه په دې کي طهارت مستحب دی، لکه څرنگه چې په اذان کي هم طهارت مستحب دی، دا حکم خو زموږ په نېز دی، کنې د درېو امامانو يعني د امام شافعي، امام مالک، امام احمد رَجَعَهُ الله په نېز په ولاړي او په اوداسه خطبه ويل شرط او ضروري دي، نو که يو چا په ناستي خطبه وويل، يا يې بې اودسه وويل، نو زموږ په نېز مکروه دي، خو د دې حضراتو په نېز بالکل جائز نه دي، زموږ په نېز په دې معنی جائز دي چې نه د خطبې لپاره ولاړه شرط ده، او نه طهارت، نو ځکه به په ناسته او بې اودسه خطبه ويلو کي د خطبې په جواز کي هيڅ حرج نه وي، ځکه چې په دې صورت کي هم مقصود حاصليري، خو څرنگه چې په ناسته خطبه ويلو کي له توارث څخه مخالفت راځي، او په بې اودسه خطبه ويلو کي د لمانځه او خطبې په مينځ کي فصل راځي، نو ځکه به دا صورتونه مکروه وي.

په خطبه کي صرف پر ذکر اکفاء کول جائز دي، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)

فَإِنْ اقتصَرَ عَلَى ذِكْرِ اللَّهِ او که خطيب (صرف) د الله پر ذکر اکفاء وکړه جَلَّ عَنَّا إِنْ حَنِيفَةُ رَجَعَهُ اللَّهُ نو د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله په نېز جائز دي وَقَالَا: لَا يَذُنُّ مَنْ ذَكَرَ طَوِيلَ يُسَلِّي عَطْفَةً او صاحبين رَجَعَهُ الله فرمايي چې دومره اوږد ذکر ضروري دی چې هغه ته خطبه وويل سي لَأَنَّ الْخُطْبَةَ هِيَ الْوَاجِبَةُ ځکه چې خطبه خو واجب ده وَالشَّيْئَةُ أَوْ الشَّحِيحَةُ لَا تُسَلِّي خُطْبَةً او تسبيح يا الحمد الله ته خطبه نه ويل کيږي وَقَالَ السَّافِرِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ لَا تَجُوزُ حَتَّى يَخْطُبَ خُطْبَتَيْنِ امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمايي چې خطبه نه جائز کيږي تر دې چې خطيب دوې خطبې ووايي اِغْتِبَارًا

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَعَهُ الله كما قال العلامة المحصلي رَجَعَهُ الله: ركعت نغمة أو ليلية و نسيحة للخطبة المفروضة مع الكراهة، رد

المختار ج: ١، ص: ٥٩٨. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٢]

بَلِّغُوا په عام عرف باندې په قیاسولو سره **وَكَلَهُ قَوْلُهُ تَعَالَى: فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ** (سورة الجمعة: ١٩) **مِنْ غَيْرِ قُضُلٍ** او د امام صاحب دلیل دا دی چې الله تعالیٰ **فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ** بغیر له تفصیله فرمایلي دي **وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: الْحَبْدُ ثَلَاثُونَ** او د عثمان رضی الله عنه په باره کي را نقل سوي دي چې هغه الحمد لله وويله **فَأَزَيْتُمْ عَلَيْهِ*** او بيا يې ژبه بنده سه (بعضو شارحينو يې دا ترجمه کړې ده: او په شک کي واقع سو) **فَنَزَلَ وَصَلَ نُوْلُهُ** منبر څخه را شوه سو او لمونځ يې ورکړی.

اللفات: ﴿الذِّكْر﴾ د افتعال له باب څخه ماضي مجهول صيغه ده او **الزَّكُّ** يا **الزَّكُّ** ويل يې غلط دي: په شک کي لوېدل، په خطبه کي بندېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د امام صاحب **رَجَعَهُ** الله په نېز که يو خطيب په خطبه کي صرف **لا إله إلا الله** ووايي، يا صرف **سبحان الله** ووايي، او نور شی نه ووايي، نو هم خطبه اداء سوه، او د خطبې راغړولو ضرورت نسته، لېکن د صاحبينو **رَجَعَهُ** الله په نېز په خطبه کي دومره اوږد (طويل) ذکر ويل پکار دی چې هغه ته واقعي او په رشتيا خطبه ويل کيږي، ځکه چې خطبه واجب ده، او تسبیح يعني سبحان الله ويل يا تحمید يعني الحمد لله ويل خطبه نه ده، نو ځکه به په دې سره کار نه کيږي.

په دې لړ کي صاحب د عنايې **رَجَعَهُ** الله ليکلي دي چې د امام ابو بکر اعمش **رَجَعَهُ** الله په نېز د خطبې اندازه د **تشهد (التحيات)** په مقدار ده، او په ظاهر الروايه کي دي چې د دريو آيتونو په مقدار ده، او د امام شافعي **رَجَعَهُ** الله رايه داده چې د تسبیح يا تحمید په اندازه خطبه ويل بالکل جائز نه دي، ځکه چې په عام عرف کي د دوو خطبو نوم جمعه ده، چې په اوله خطبه کي به تحمید، درود، مسلماتانو ته نصیحت او وصیت وي، او د يوه آيت پر تلاوت به مشتمله وي، او په دويمه خطبه کي به د مسلماتانو لپاره دعاء او داسي نوري کلمې ويل کيږي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې په کوم آيت سره خطبه واجب سوې ده يعني فاسعوا الى ذکر الله، دغه آيت مطلق دی، او په ذکر الله کي مطلق ذکر الله ته خطبه ويل سوې ده، نو د المطلق مجرى على إطلاقه د قاعدې مطابق به دا حکم مطلق وي، او په دې کي به د دوو خطبو او داسي نورو هيڅ شرط نه لگيږي.

دويم دليل: دا دی چې کله عثمان رضی الله عنه تر خليفه جوړېدلو وروسته اول وار پر منبر کښېنستی، نو د خطبې ويلو په وخت کي د هغه رضی الله عنه ژبه ودرېدل او صرف تر الحمد لله ويلو وروسته د خطبې مضمون پر مشتبې او گډوډ سو، او له منبر څخه را شوه سو، لمونځ يې ورکړی، يعني عثمان رضی الله عنه صرف په الحمد لله ويلو سره خطبه اداء کړه، نو معلومه سوه چې په خطبه کي صرف پر تحمید يا تسبیح اکثفاء کول صحيح او جائز دي.

* اثر: صاحب د اثمار الهدايه ليکلي دي چې تر تلون وروسته مي هم د دې اثر حواله پيلانه کړه.

د جمعي لپاره د جماعت شرط کېدل (شرطيت)

وَمِنْ شَرَايِطِ الْجَمَاعَةِ أَوْ دِجْمَعِي لَهْ شَرْطُونُو خُخَه جَمَاعَت (هم) دى لَأَنَّ الْجُمُعَةَ مُسْتَقَّةٌ مِنْهَا حُكْه چې لفظ د جمعي له جماعت څخه جوړ سى دى وَأَقْلَهُمْ جُنْدًا أَنْ حَنِيفَةً رَجَبَهُ اللَّهُ تَلَاكُهُ سَوَى الْإِمَامِ * او د امام ابو حنيفه رَجَبَهُ الله په نېز (د جمعي جماعت لپاره) له امام څخه ماسوا لږ تر لږه درې خلک (ضروري) دي وَقَالَا: إِنْ شَاءَ سِوَاَهُ او صاحبين رَجَبَهُ الله فرمايي چې له امام څخه ماسوا دوه خلک (ضروري) دي قَالَ: صَاحِبٌ د هدايې رَجَبَهُ الله فرمايي وَأَلْأَصْحَابُ أَنَّ هَذَا قَوْلُ أَنْ يُوسُفَ رَجَبَهُ اللَّهُ وَحَدَّهُ صحيح خبره داده چې دا قول صرف د امام ابو يوسف رَجَبَهُ الله دى لَهُ أَنَّ فِي الشَّيْءِ مَعْنَى الْاجْتِمَاعِ د امام ابو يوسف رَجَبَهُ الله دليل دا دى چې په دوو کي (هم) د اجتماع معنى 'سته' وَمِنْ مُنْبِئَةٍ عَنْهُ او لفظ د جمعي (هم) د اجتماع خبر ورکوي وَلَهُمَا أَنَّ الْجَمْعَ الصَّحِيحَ إِثْنَا هُوَ الثَّلَاثُ او د طرفينو رَجَبَهُ الله دليل دا دى چې صحيح جمع درې (خلک) وي لَأَنَّهُ جَمْعٌ تَسْبِيَةً وَمَعْنَى حُكْه چې درې دنوم او معنى دواړو په اعتبار سره جمع ده وَالْجَمَاعَةُ شَرْطًا عَلَى جَدَّةٍ او جماعت جلا (پېل) شرط دى وَكَذَا الْإِمَامُ او همدغه رنگه امام (جلا شرط دى) فَلَا يُعْتَبَرُ مِنْهُمْ نو ځکه به امام له مقتديانو څخه نه شمارل کيږي.

اللفات: ﴿مُؤَلَّى﴾ دوه خلک، ﴿مُؤَلَّيَّة﴾ د افعال د باب مؤنث اسم فاعل دى: خبر ورکول.

تشرېح: مسئله: داده چې د جمعي له شرطونو څخه يو شرط دا دى چې د جمعي لمونځ به په جماعت سره اداء کيږي، او د جماعت چې کوم شمېر دى، هغه به موجود وي. خو د دې شمېر په باره کي اختلاف دى، د طرفينو رَجَبَهُ الله په نېز له امام څخه ماسوا درې نور خلک ضروري دي، او د امام ابو يوسف رَجَبَهُ الله په نېز که له امام څخه ماسوا دوه خلک نور وي، نو هم جماعت کيږي، صاحب د هدايې رَجَبَهُ الله فرمايي چې په قدوري کي امام محمد رَجَبَهُ الله د امام ابو يوسف رَجَبَهُ الله سره يو ځاى ذکر سى دى. خو دا صحيح نېده، بلکي صحيح داده چې امام محمد رَجَبَهُ الله د امام صاحب رَجَبَهُ الله سره دى. د امام ابو يوسف دليل: دا دى چې جمعه له اجتماع (جمع کېدلو) څخه مشتق ده، او په دوو خلکو کي هم د اجتماع معنى 'سته'، ځکه چې په دې دواړو کي د يوه اجتماع دېل سره ده، يعنې دواړه سره را جمع سوه، نو په دې اعتبار به په دوو خلکو سره هم جماعت کيږي، او د جماعت د ثبوت لپاره به له دوو څخه زيات مقدار شرط نه وي.

د طرفينو دليل: دا دى چې په دوو سره د اجتماع معنى 'موږ' ته هم تسليم ده، لېکن په قرآن مجيد کي چې په کوم آيت سره د جمعي فرضيت ثابت سى دى يعنې فاسعوا إلى ذکر الله، نو په دې کي فاسعوا صيغه ده امر ده، او د جمع مخاطب صيغه ده، او د حقيقي جمعي اطلاق پر درې کيږي، ځکه چې درې دنوم او معنى دواړو په اعتبار سره جمع ده، نو ځکه موږ وايو چې د جماعت د ثبوت لپاره به له امام څخه ماسوا درې خلک نور وي.

والجماعة شرط على حدة الخ له دې ځايه د يو سوال جواب ورکوي.

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَبَهُ الله وهذا قول امام محمد رَجَبَهُ الله أيضاً، كما قال العلامة وهبة الزحيلي رَجَبَهُ الله: وأقلهم عند أبي حنيفة وعبد رَجَبَهُ الله في الأصح ثلاثة رجال سوى الإمام ولو كانوا مسافرين أو مرضى لأن أقل الجمع الصحيح (لما هو الثلاث، اللغة الاسلامي ج: ٢، ص: ٢٧٥). [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٣]

سوال: دا دی چې دامام ابو یوسف رحمه الله د قول مطابق هم درې خلک دي، یعنې دوه مقتدیان چې دیوهمام سره یو ځای سي، نو درې سوه.

جواب: دا دی چې جماعت جلا او مستقل شرط دی، او امام کېدل جلا شرط دی، ځکه چې فاسموا صیغه د جمعي ده، او جمعه د درې افرادو تقاضا کوي، او ذکر الله لپاره دیوهمام (امام) وجود ضروري دی، نو له آیت څخه د څلورو خلکو وجود ثابت سو، یعنې یو به امام وي، او له هغه څخه ماسوا به درې مقتدیان وي، نو ښکاره سوه چې امام به له دې درو څخه نه شمارل کېږي، بلکې له امام څخه ماسوا به درې خلک نور وي.

د جمعي په لمانځه کي فقط د ښځو او کوچنیانو پاته کېدل

وَلَنْ تَقْرَأَ النَّاسَ قَبْلَ أَنْ يَرْكَبَ الْإِمَامُ وَيَسْجُدَ او که خلک (مقتدیان) د امام تر رکوع او سجدي کولو منځکي وتښتېدل (ولارل) وَلَمْ يَتَقَرَّرْ إِلَّا النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ او صرف ښځي او کوچنيان پاته سول إِسْتَكْبَلُ اللَّهُ هَذَا أَنْ حَنِيفَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز دي امام له شروع څخه د ماښين لمونځ وکړي وَقَالَا: إِذَا تَقَرَّرَ وَأَعْتَمَدَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ صاحبين رحمه الله فرمايي: که د امام تر لمونځ شروع کولو وروسته خلک وتښتېدل صَلَّى الْجُمُعَةَ نو امام دي د جمعي لمونځ وکړي فَإِنْ تَقَرَّرَ وَأَعْتَمَدَ بَعْدَ مَا رَكَعَ رُكْعَةً وَسَجَدَ سَجْدَةً او که د رکوع او د يوې سجدي تر کولو وروسته وتښتېدل بَقِيَ عَلَى الْجُمُعَةِ نو امام دي د جمعي پر لمانځه بناء وکړي خِلَافًا لِرُفُودِ رَحِمَهُ اللَّهُ په خلاف د امام زفر رحمه الله وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّهَا شَرْطٌ امام زفر رحمه الله فرمايي: چې جماعت شرط دی فَلَا بُدَّ مِنْ دَوَائِمِهَا كَالْوَقْتِ نو دوخت په شير تر آخره پوري د جماعت پاته کېدل ضروري دي وَلَهُنَّ أَنْ الْجَمَاعَةَ شَرْطٌ الْإِنْعِقَادُ د صاحبينو رحمه الله دليل دا دی چې جماعت د جمعي د منعقد کېدلو لپاره شرط دی فَلَا يُشْتَرَطُ دَوَائِمُهَا كَالْخُطْبَةِ نو د خطبې په ډول به تر آخره د جماعت پاته کېدل شرط نه وي وَلَإِنْ خِيفَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنْ الْإِنْعِقَادَ بِالشُّرُوعِ الصَّلَاةِ دامام ابو حنيفه رحمه الله دليل دا دی چې د جمعي انعقاد د لمانځه په شروع کولو سره کېږي وَلَا يَتِمُّ ذَلِكَ إِلَّا بِتَمَامِ الرُّكْعَةِ او دا انعقاد نه پوره کېږي مگر په يوه رکعت پوره کېدلو سره لَأَنَّ مَا دُونَهَا لَيْسَ بِصَلَاةٍ ځکه چې تر يوه رکعت کم لمونځ نه دی فَلَا بُدَّ مِنْ دَوَائِمِهَا إِلَيْهَا نو ځکه به تر يوه رکعت پوره کېدلو پوري د جماعت پاته کېدل ضروري وي بِخِلَافِ الْخُطْبَةِ په خلاف د خطبې فَرَأَيْنَا ثَنَاءَ الصَّلَاةِ ځکه چې خطبه خو د لمانځه منافي ده فَلَا يُشْتَرَطُ دَوَائِمُهَا نو تر آخره به د هغې پاته کېدل شرط نه وي وَلَا مُعْتَبَرٌ بَقَاءُ النَّسْوَانِ وَكَذَا الصِّبْيَانِ او د ښځو او کوچنیانو د پاته کېدلو هيڅ اعتبار نسته لَأَنَّهُ لَا تَتَعَقَّدُ بِهِمُ الْجُمُعَةُ ځکه چې په ښځو او کوچنیانو سره جمعه نه منعقد کېږي فَلَا يَتِمُّ بِهِمُ الْجَمَاعَةُ نو ځکه به په دوی سره جماعت (هم) نه پوره کېږي.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله كما قال العلامة أكمل الدين البانري رحمه الله: فان كان قبل التقييد الركعة بالسجدة استقبل الظهر، العاية على

هاش فتح القدر ج: ٢٢، ص: ٣١١. [القول الرابع ج: ١١، ص: ١٢٣]

اللفاظ: «نَفَرٌ» د نصر د باب ماضي صيغه ده: وتل، تبتدل، حُفَسْتُ، (تَلَل)، «نَعَوَاتٌ» بنهي، د اِشْرَاق جمع ده خلاف القياس، «وَيَتَبَلَدُ» کوچيان، جمع د عَيٍّ ده.

تشریح: مسئله: دا ده که د جمعي د لمانځه تر شروع کولو مخکې خلک امام يوازي پرېږدي، او وتبتي، نو په اجماع سره به امام د ماپښين لمونځ کوي، او د جمعي د لمانځه اجازه نسته، او که د جمعي د لمانځه تر شروع کولو وروسته او د رکوع او سجدي تر کولو مخکې خلک امام پرېږدي، او وتبتي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به امام په دې صورت کي هم له سره څخه د ماپښين لمونځ کوي، او د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز به امام د جمعي پر لمانځه بناء کوي، يعني همدغه د جمعي لمونځ به پوره کوي، د ماپښين د لمانځه بالکل ضرورت نسته.

او که د امام تر رکوع او سجدي کولو وروسته خلک امام پرېږدي او وتبتي، نو په اتفاق سره د دريو امامانو يعني د امام صاحب او صاحبينو به د جمعي پر لمانځه بناء کوي، يعني د جمعي لمونځ به پوره کړي، اوله سره به يې نه راگرځوي، خو د امام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز به په دې صورت کي هم د ماپښين لمونځ کوي.

د امام زفر دليل: دا دی چي جماعت د جمعي د اداء کولو لپاره شرط دی، لکه څرنگه چي وخت د جمعي د لمانځه لپاره شرط دی، نو څرنگه چي له اوله څخه تر آخره پوري د وخت وجود ضروري دی، همدغه رنگه له اولي تحریمي څخه د لمانځه تر آخره پوري د جماعت وجود ضروري دی، او څرنگه چي په ذکر سوي صورت کي له اول څخه تر آخره پوري جماعت موجود نه سو، بلکي په مینځ کي جماعت پاته سو، لهذا د جمعي لمونځ فاسد سو، نو ځکه به پر امام د ماپښين لمونځ لازم وي.

د صاحبينو دليل: دا دی چي جماعت د جمعي د اداء کولو لپاره شرط نه دی، بلکي جماعت د جمعي د منعقد کېدلو لپاره شرط دی، نو کله چي د جمعي لمونځ منعقد (وترل) سو، يعني شروع سو، نو بيا د جماعت خاص ضرورت نسته، نو اوس که دا جماعت پوره هم نه سي د جمعي لمونځ کيږي، لکه څرنگه چي خطبه د جمعي د منعقد کېدلو لپاره شرط ده، نو د خطبې هم تر آخره پاته کېدل د جمعي د لمانځه لپاره ضروري نه دي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي پېشکه جماعت خو د جمعي د لمانځه د منعقد کېدلو لپاره شرط دی، خو د لمانځه منعقد کېدل د لمانځه په شروع کولو سره کيږي، او د لمانځه اطلاق د يوه رکعت پر پوره کېدلو کيږي، ځکه دا خبره تسليم سوې ده چي له يوه رکعت څخه کم ته لمونځ نه ويل کيږي، لښه دا چي جماعت د جمعي د لمانځه د منعقد کېدلو لپاره شرط دی، او د جمعي لمونځ په شروع کولو سره منعقد کيږي، او د لمانځه اطلاق لږ تر لږه پر يوه رکعت کيږي، نو ځکه ځواکي د جمعي لمونځ د يوه رکعت په پوره کېدلو سره شروع کيږي، لهذا تر يوه رکعت پوره کېدلو پوري به د جماعت وجود شرط وي، او رکعت په رکوع او سجده سره پوره کيږي، نو که د اول رکعت تر رکوع او سجدي پوري جماعت پاته سو، نو د جمعي لمونځ منعقد سو، اوس که د دې رکوع او سجدي تر پوره کېدلو وروسته خلک وتبتهدل، او جماعت فوت سو، نو د جمعي لمونځ نه فوت کيږي، او که تر دې مخکې وتبتهدل، نو د جمعي لمونځ فوت کيږي، ځکه چي د جمعي د لمانځه تر منعقد کېدلو مخکې د انعقاد شرط يعني جماعت ثابت سو، نو ځکه به د جمعي لمونځ فاسد وي، او پر امام به د ماپښين لمونځ واجب وي.

بخلاف الخطبة الخ په دې سره د صاحبينو د دليل جواب ورکوي، هغوی دا خبره کړې وه چي څرنگه د خطبې د جمعي تر آخره پاته کېدل ضروري نه دي، همدارنگه د جماعت تر آخره پاته کېدل ضروري نه دي؛ د دې جواب ورکوي چي د خطبې او لمانځه په مینځ کي منافات دی ځکه که خطبه په لمانځه کي دننه وويل سي نو لمونځ فاسدوي، نو ځکه به تر

پوره رکعت پوره کېدلو پوري د خطبې پاته کېدل شرط نه وي، په خلاف د جماعت چي هغه د لمانځه سره منافي نه دی، بلکي شرط دی، نو ځکه به دیوه رکعت تر پوره کېدلو پوري د جماعت پاته کېدل شرط او ضروري وي.

ولا معتبر بهقاء النسوان الخ فرمايي چي که ټوله خلک تر رکوع او سجده مخکي ولاړ سي، صرف بنځي او کوچنيان پاته سي، نو جماعت نه صحيح کيږي، د دې وجه دا ده چي پر دوی د جمعي لمونځ فرض نه دی، او نه په دوی سره د جمعي لمونځ منع کيږي، نو ځکه به د دوی په پاته کېدلو سره جماعت نه کيږي، لهذا په دې صورت کي به امام د جمعي د لمانځه پر ځای د ماښين لمونځ کوي.

پر کومو خلکو جمعه فرض نه ده؟

وَلَا تَجِبُ الْجُمُعَةُ عَلَى مُسَافِرٍ أَوْ جَمْعِهِ وَاجِبٌ نَهْ دِه پَر مَسَافِرٍ وَلَا إِمْرَأَةً وَلَا مَرِيضًا (نه واجب ده) پر بنځي او ناروغه و لَا عَقْدًا وَلَا أَهْلًا (نه واجب ده) پر غلام او رانده سري لَكِنَّ الْمُسَافِرَ يَتَخَيَّرُ بَيْنَ الْحُضُورِ ځكه چي مسافر جمعي ته په حاضرېدلو سره په تَكْلِيْفِي وَ كَذَا الْمَرِيضُ وَ الْأَعْمَى همدارنگه مريض او وړند هم (په حاضرېدلو سره په تَكْلِيْفِي) وَ الْعَبْدُ مَشْغُولٌ بِخِدْمَةِ الْمَوْلَى او غلام (خو) د خپل مالک په خدمت مشغول (بوخت) وي وَ الْمَرْأَةُ بِخِدْمَةِ الرَّوْحِ او ښځه (بيا) د خپل مېړه په خدمت مشغوله وي فَقَدْ رُفِذَ دَفْعًا لِتَحْرِيجِ وَ الضَّرَرِ نو د حرج او ضرر ليري کولو لپاره به دوی ټوله معذور شمارل کيږي.

تشرېح: مسئله: دا ده چي پر مسافر ښځه، مريض، کوچني، غلام او رانده باندې د جمعي لمونځ واجب نه دی، خو که دا خلک د جمعي لمونځ وکړي، نو اداء کيږي او د ماښين د لمانځه په بدل کي يې د جمعي لمونځ درېږي. **دليل:** دا دی چي مسافر، مريض او رانده ته د جمعي په حاضرېدلو کي تَكْلِيْف پېښيږي، او غلام د خپل مالک او ښځه د خپل خاوند په چوپړ کي مشغوله وي، نو د تَكْلِيْف او ضرر ليري کولو لپاره به دا حضرات د جمعي له حاضرېدلو څخه معذوره گرځول کيږي.

معذوره خلک که د جمعي لمونځ وکړي نو څه حکم دی؟

فَإِنْ حَضَرُوا بَيَّا كَمَا د معذوره خلک (جمعي ته) حاضر سي فَصَلُوا مَعَ النَّاسِ او د نورو خلکو سره د جمعي لمونځ وکړي أَجْزَأُهُمْ عَنْ فَرْضِ الْوَقْتِ نو د جمعي لمونځ د دوی لپاره د دغه وخت له فرضو څخه کافي سو (يعني دا د جمعي لمونځ د دوی لپاره د ماښين د لمانځه پر ځای ودرېدی) لَكِنَّهُمْ تَحْتَلُّوهُ ځكه چي دوی د جمعي د لمانځه حرج او مشقت برداشت کړی فَصَارَ كَالْمُسَافِرِ إِذَا صَامَ نو داسي سو لکه مسافر چي روژه ونيسي.

تشرېح: مسئله: دا ده چي کوم خلک د جمعي له اداء کولو څخه معذور گرځول سوي دي، که هغوی جمعي ته راسي، او د خلکو سره د جمعي لمونځ اداء کړي، نو د دوی دوخت فرض اداء سو. (يعني د ماښين لمونځ يې اداء سو)

دليل: دا دی چي پر دې خلکو جمعه ځکه واجب نه وه چي دا خلک په تَكْلِيْف او مشقت کي نه پرېوځي، خو کله چي دې خلکو په خپله د جمعي مشقت او تَكْلِيْف وزغمی، نو ځکه به د دوی لپاره د جمعي لمونځ جائز وي، لکه څرنگه چي د مسافر لپاره د رمضان روژه فرض نه ده، لېکن که تَكْلِيْف برداشت کړي او روژه ونيسي نو روژه يې صحيح ده، همداسي که دا خلک د جمعي لمونځ وکړي، نو هم صحيح کيږي.

کوم خلک د جمعې امامت کولای سي؟

وَيَجُوزُ لِلْمُسَافِرِ وَالْمُعْتَدِّ وَالْمَرْبُوعِ أَوْ جَائِزٍ دِي دِمَسَافَر، غلام او ناروغه لپاره أَنْ يُؤَدِّيَ الْجُمُعَةَ چې د جمعې امامت وکړي
وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: لَا يُجْزِيهِ إِمَامَ زَفَرٍ رَجَعَهُ اللَّهُ فَرَمَايِي: چې جائز نه دي لِأَنَّهُ لَا فَرَضَ عَلَيْهِ حُكْمٌ چې پر دوی جمعه
فرض نه ده فَأَشْبَهَ الْقَبِيَّ وَالْمَرْأَةَ نُو (له دوی څخه هر يو) د کوچني او ښځي سره مشابه سو وَلَكِنَّا أَنْ هَذِهِ رُخْصَةٌ زموږ
دلیل دا دی چې دا (يعني نه فرض کېدل) رخصت دي فَإِذَا أَحْضَرْنَا يَقَعُ فَرَضًا خَو کله چې دا خلک حاضر سي نو د
دوی جمعه د فرضو پر ځای واقع کېږي عَلَى مَا يَتَّبَعُهُ لکه څرنګه چې موږ (لږ مخکي) بیان کړه أَمَّا الْقَبِيُّ فَتَسْلُوبُ
الْأَهْلِيَّةِ هر چې کوچنی دی نو (په هغه کې) د امامت وړتیا نسته وَالْمَرْأَةُ لَا تَصْلُحُ لِإِمَامَةِ الرِّجَالِ او ښځه د خلکو د
امامت صلاحیت نه لري وَتَتَعَقَّدُ بِهِمُ الْجُمُعَةُ او د مسافر، غلام او ناروغ (په جماعت سره) جمعه منعقد کيږي لِأَنَّهُمْ
صَلَّوْا لِلْإِمَامَةِ حُكْمٌ چې دا خلک د امامت صلاحیت لري فَيُصَلُّونَ لِإِقْتِدَاءِ بَطْرِيْقِ الْأَوَّلِ نو په طریقه اولی سره به د
اقتداء (هم) صلاحیت لري.

اللفات: ﴿زُفَرٌ﴾ د نصر د باب مضارع ده: امام جوړېدل، امامت ورکول، ﴿مُتَسْلِبٌ﴾ د نصر اسم مفعول دی: هغه چې يو شی ځني سلب کړی سوی وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز د جمعې په لماتځه کې د مسافر، غلام، مريض او د داسې نورو امام جوړول او د دوی په اقتداء کې د جمعې لمونځ کول جائز او صحیح دي، لېکن د امار زفر رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د دې خلکو امام جوړول جائز نه دي.

د امام زفر دلیل: دا دی چې پر دې خلکو جمعه فرض نه ده، نو ځکه به د هغوی امام جوړول هم جائز نه وي، لکه څرنګه چې د ښځې او کوچني امام جوړول صحیح نه دي، ځکه چې پر ښځه او کوچني هم جمعه فرض نه ده.
زموږ دلیل: دا دی چې له دې خلکو څخه جمعه ځکه ساقط سوې ده چې له دوی څخه تکلیف او حرج ليري سي، خو کله چې دا معذورین په خپله تکلیف برداشت کړي، او په جمعه کې شامل او شریک سي، نو دا لمونځ د دوی لپاره فرض جوړېږي، نه نفل، (يعني د لمونځ د دوی لپاره د ماښامین فرضي لماتځه پر ځای درېږي)، لکه مخکي چې موږ ذکر کړه.
جواب: د امام زفر د دلیل جواب دا دی چې پر کوچني او ښځه قیاس کول صحیح نه دی، ځکه په کوچني کې د امامت اهلیت نسته، او د امامت اهلیت ځکه پکښې نسته، چې د الله ﷻ خطاب دوی ته شامل نه دی، او پاته سوه ښځه نو په ښځه کې خو نورو ښځو ته د امامت ورکولو اهلیت سته لېکن د نارینه وو د امامت اهلیت پکښې نسته.

د تعقد بهم الخ په دې جمله سره د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ د مسلک جواب ورکوي، امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي: چې د مسافر، غلام او مريض امامت خو صحیح دی، خو که دا خلک صرف په دومره اندازه را جمع سي، چې په هغه اندازه سره د جمعې جماعت کيږي، نو د دوی په جماعت سره به جمعه نه منعقد کيږي؛ جواب ورکوي چې که فقط څلور معذوره خلک هم جمع سي، نو جمعه منعقد کيږي، دلیل دا دی چې کله په دې خلکو کې دومره طاقت سته چې د جمعې امام دي جوړ سي، نو دا طاقت هم په طریقه اولی سره لري چې جمعه دي منعقد کړي، او د دوی په اقتداء کې دي د جمعې لمونځ وسي.

بې له عذره د جمعي په ورځ د ماښين لمونځ د جمعي تر لمانځه مخکې کول

وَمَنْ صَلَّى الظُّهُرَ مَثَلَهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَبْلَ صَلَاةِ الْإِمَامِ أَوْ چا چي د جمعي په ورځ دامام تر لمانځه مخکې په خپل کور کي د ماښين لمونځ وکړی وَلَا عَذْرَ لَهُ حَالٌ د اچي د هغه هيڅ عذر (هم) نه وو کړي کله دَلِکَ نو د هغه لپاره داسي کول مکروه دي وَجَارَتْ صَلَاتُهُ (لېکن) د هغه لمونځ جائز دی وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: لَا يُجْزِيهِ إِمَامُ زَفَرٍ رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي: چي جائز نه دی لِأَنَّ عِنْدَهُ الْجُمُعَةُ هِيَ الْفَرِيضَةُ إِصْلَاحٌ ځکه چي دامام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز اصلي فرض (صرف) جمعه ده وَالظُّهُرُ كَالْبَدَلِ عَنْهَا او د ماښين لمونځ د هغه د بدل په څير دی وَلَا مَصْرُوفٌ إِلَّا الْبَدَلُ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَى الْأَصْلِ او پر اصل باندي د قدرت لرلو په صورت کي د بدل و طرف ته تگ نه سي کېدای وَلَكِنَّا أَهْلُ الْأَصْلِ الْفَرَضِ هُوَ الظُّهُرُ حَتَّى الْكَافَّةِ او زموږ دليل دا دی چي د ټولو په حق کي اصل فرض د ماښين لمونځ دی هَذَا هُوَ الظَّاهِرُ همدا ظاهر مذهب دی إِلَّا أَنَّهُ مَأْمُورٌ بِإِسْقَاطِهِ بِأَدَاءِ الْجُمُعَةِ خو (دا جلا خبره ده چي) هغه ته د جمعي د لمانځه په اداء کولو سره د ماښين د لمانځه د ساقطولو حکم سوی دی وَهَذَا لِأَنَّهُ مُتَبَيِّنٌ مِنْ أَدَاءِ الظُّهُرِ يَنْفُسِهِ ذَوْنُ الْجُمُعَةِ او د ماښين اصل کېدل په دې وجه دي ځکه چي دا سړی د ماښين د لمانځه پر اداء کولو په خپله قدرت لري نه د جمعي پر لمانځه لَتَوْقُفُهَا عَلَى شَرِاطِهَا لَا تَتِمُّ بِه وَخَدَاةٌ ځکه چي جمعه پر داسي شرطونو موقوفه ده چي هغه په يوازي سړي سره نه پوره کيږي (يعني يوازي يې سړی نه سي پوره کولای او نه قدرت پر لري) وَعَلَى التَّيَكُّنِ يَدُورُ التَّكْثِيفُ او پر قدرت د مکلف کېدل مدار دی.

اللغات: ﴿إِعْلَانَةٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: اصل کېدل، ﴿مُؤَبَّرٌ﴾ د ضرب د باب مصدر يمي دی: تگ کول، اختصارول، ﴿كَافَّةٌ﴾ د ټولو لپاره، ﴿مُتَوَقَّفٌ﴾ موقوف کېدل، ﴿يُدَوَّرُ﴾ مدار کېدل، ﴿الْكَثِيفُ﴾ د تفعيل د باب مصدر دی: مکلف جوړول، مکلف کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو چاد جمعي په ورځ دامام د جمعي تر لمانځه مخکې په خپل کور کي د ماښين لمونځ وکړی، او حال دا چي هيڅ عذري يې هم نه وو، نو د هغه لمونځ خو جائز دی، لېکن مکروه دی، امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي چي جائز نه دی، همدا مسلك دامام مالک او امام شافعي رَجَعَهُمَا اللَّهُ هم دی.

دليل: د دې حضراتو دليل دا دی چي په اصل کي د جمعي په ورځ د جمعي لمونځ فرض دی، او د ماښين لمونځ د هغه بدل دی، ځکه چي د جمعي په ورځ د جمعي د لمانځه و طرف ته د سعي (تگ) امر سوی دی، او تر کومه وخته چي جمعه قضاء نه سي، تر هغه وخته د ماښين له لمانځه څخه منه سوې ده، نو دا د دې دليل دی چي د جمعي په ورځ د جمعي لمونځ اصلي فرض دی، او دا خبره تسليم سوې ده چي تر څو چي انسان ته پر اصل قدرت وي، تر هغه وخته به د بدل و طرف ته رجوع نه کوي، نو ځکه به د عذر د نيستوالي او د جمعي د قدرت په وخت کي د ماښين لمونځ صحيح نه وي.

زموږ دليل: دا دی چي د جمعي په ورځ اصلي فرض د ماښين لمونځ دی، لکه په نورو ورځو کي چي هم د ماښين لمونځ فرض دی، دليل دا دی چي په حديث کي و اول وقت الظهر حين تبيل الشمس مطلق ذکر سوی دی، چي هغه د جمعي او له جمعي څخه ماسوا هري ورځي ته عام دی، او پر دې خبره دلالت کوي چي د جمعي په ورځ هم د ماښين

تشرېح: صوت د مسئلې: دا دی که یو سړي د جمعې په ورځ بې له عذرې په خپل کور کې د ماښامین لمونځ وکړي. او بیا په جمعه کې د شرکت په اراده سره د مسجد و طرف ته روان سو، او کله چې مسجد ته ورسېدی، نو امام د جمعې په لماتځه کې وو، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د دې سړي د ماښامین لمونځ باطلېږي. هغه که د امام سره په لماتځه کې شریک سي او که نه سي، صاحبین رَحْمَتُ اللهِ فرمایي چې که دا سړی د امام سره په لماتځه کې شریک سي نو د ماښامین لمونځ یې باطلېږي، خو که د امام سره په لماتځه کې شریک نه سي، نو په دې صورت کې صرف د جمعې لپاره په تګلو و تلو سره د ماښامین لمونځ نه باطلېږي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې د جمعې و طرف ته تګ کول (یعني سعی کول) د ماښامین له لماتځه څخه د کمې درجې دي، ځکه چې سعی بذات خود مقصوده نه ده، بلکې د جمعې د اداء کولو وسیله او ذریعه ده. او د ماښامین لمونځ بذات خود مقصود دی، نو کله چې د ماښامین لمونځ د لوړې درجې سو، نو سعی او تګ دا نه سي باطلولای. او په خپله د جمعې لمونځ د ماښامین له لماتځه څخه د لوړې درجې دی. نو ځکه به د جمعې په لماتځه کې تر شرکت کولو وروسته د جمعې لمونځ د ماښامین لمونځ باطلوي، لکه څرنګه چې امام د جمعې لمونځ وکړي او فارغ سي. او یو سړی د جمعې د لماتځه و طرف ته روان سي (یعني تګ وکړي)، نو په دې سره د ماښامین لمونځ نه باطلېږي. همدارنګه که امام د جمعې له لماتځه څخه لا فارغ سوې نه وي، او دا سړی د جمعې د لماتځه و طرف ته روان سي، نو په دې سره هم د ماښامین لمونځ نه باطلېږي.

د امام صاحب دلیل: دا دی د جمعې (یعني د جمعې د لماتځه) و طرف ته تګ کول د جمعې له خصوصیاتو او ځانګړتیاوو څخه دي، نو ځکه د جمعې و طرف ته تګ د جمعې په درجه کې سو. او هم په دې کې احتیاط دی. نو څرنګه چې د جمعې په لماتځه سره د ماښامین لمونځ باطلېږي، همدارنګه به د جمعې و طرف ته په تګ کولو سره هم باطلېږي، خو په دې شرط چې د تګ تر ختمېدلو وروسته امام د جمعې په لماتځه کې مشغول وي.

جواب: له بخلاف مابعد الفراغ څخه د صاحبینو دلیل جواب ورکوي یعني هغو چې کوم استدلال بیان کړی یعني که امام له جمعې څخه فارغه سي، او یو سړی د امام تر فراغت وروسته د جمعې و طرف ته روان سي. نو څرنګه چې په دې سره د ماښامین لمونځ نه باطلېږي، همدارنګه به د جمعې تر فراغت مخکې په تګ سره هم د ماښامین لمونځ نه باطلېږي. د دې جواب ورکوي چې د جمعې تر فراغت وروسته تګ کول بالکل د جمعې و طرف ته تګ کول نه دي. بلکې دا خود مسجد و طرف ته تګ کول دي، ځکه چې د جمعې و طرف ته تګ هغه وخت کیږي چې کله جمعه (یعني د جمعې لمونځ) واقعي موجود وي، او دلته جمعه ختمه سوې ده، نو اوس به د جمعې و طرف ته تګ نه وي. بلکې د مسجد و طرف ته به تګ وي، او کله چې د جمعې و طرف ته تګ نه سو، نو په دې سره به د ماښامین لمونځ څرنګه باطلېږي. لهذا د جمعې تر لماتځه وروسته به سعی او تګ د جمعې په لماتځه کې د شرکت کولو په درجه کې نه وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دی. قال العلامة کمال الدین ابن النعمان رَحْمَةُ اللهِ قونه بطلت ظهري عند أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ بالسی هذا اذا كانت الامام في الصلاة بحيث يمكنه ان يتركها وان لم يتركها، او كان لم يشرع بعد، لكنه لا يرجو ادراكها لبعده نحوه لا تبطل عند أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ عند انقراضه وتبطل عنه في محرمه

د معذوره خلکو لپاره د جمعي په ورځ د ماښين د لمانځه طريقه

وَيُكْرَهُ أَنْ يُصَلِّيَ الْمُعَذَّرُ زَوْنَ الْقَهْرِ بِجَمَاعَةٍ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِي الْبَيْتِ او د معذوره خلکو لپاره په ښار کې د جمعي په ورځ په جماعت ~~په~~ د ماښين لمونځ کول مکروه دي وَكَذَا أَهْلُ السَّجْنِ همدارنگه د بنديانو (قيديانو) لپاره لَيْسَ فِيهِ مِنَ الْإِخْلَالِ بِالْجُمُعَةِ ځکه په دې سره د جمعي په جماعت کې خلل راځي إِذْ هِيَ جَامِعَةٌ لِلْجَمَاعَاتِ ځکه چې جمعه (خو) د ټولو جماعتونو جمع کونکې ده وَالْمُعَذَّرُ قَدْ يَتَذَيَّنُّ بِهَ غَيْرُهُ او د معذوره سړي اقتداء کله غیر معذوره سړي (هم) کوي بِخِلَافِ أَهْلِ السَّوَادِ په خلاف د اطفانو له خلکو څخه لَأَنَّهُ لَا جُمُعَةَ عَلَيْهِمْ ځکه چې پر هغوی د جمعي لمونځ نسته وَكَوَصُلُ قَوْمٍ او که معذوره خلکو (په دې ورځ د ماښين لمونځ) په جماعت سره وکړي أَجْزَأُهُمْ نود دوی لپاره جائز دی لَا يَسْتَجِبُ لَهُ شَرُّ الْعَلَةِ ځکه چې (دلته) د ماښين د لمانځه ټوله شرطونه جمع دي.

اللفات: ﴿أَهْلُ السَّجْنِ﴾ د بندي ځانې (زنداني) لا، يعني بنديان، ﴿الْعَلَّةُ﴾ د افعال د باب مصدر دی: خلل اچول، کمی

کول، ﴿أَهْلُ السَّوَادِ﴾ له السواد څخه مراد هغه کلي دي چې د ښار په اطفانو کې وي.

تقويح: مسئله: داده چې پر معذوره خلکو مثلاً پر مسافر، مريض، غلام او داسې نورو خو د جمعي لمونځ فرض نه دی، نو ځکه به د هغو پر ذمه د وخت فرض يعني د ماښين لمونځ فرض وي، په دې باره کې د دوی لپاره حکم دادی چې يوازې يوازې به د ماښين لمونځ کوي، په جماعت سره به د ماښين لمونځ نه کوي، که په يو ښار کې دوی مقيم وه، (يعني د معذوره خلکو لپاره د جمعي په ورځ په ښار کې دننه د ماښين لمونځ په جماعت سره کول مکروه دی) او همدغه حکم د بنديانو لپاره هم دی، چې دوی به هم خپل لمونځونه يوازې يوازې کوي، ځکه په جماعت کولو سره د جمعي په لمانځه کې خلل واقع کېږي، ځکه چې جمعه د جماعتونو جمع کونکې ده، او که معذورين د ماښين لمونځ په جماعت سره وکړي، نو کېدای سي چې يو نل معذوره کس به هم د دوی سره په جماعت کې شریک سي، او د جمعي د لمانځه په جماعت کې به شریک نه سي، او په دې شي سره د جمعي په لمانځه کې خلل واقع کېږي، او هر هغه شی چې په هغه سره د جمعي په لمانځه کې خلل واقع کېږي، هغه مکروه دی، نو د جمعي په ورځ به په ښار کې په جماعت سره د ماښين لمونځ کول هم مکروه وي، دا خبره په یاد لرئ چې د فی المرقید احترازي قہد دی، د دې مقصد دادی چې که د (يو صحرايي) کلي خلک په کلي کې د جمعي په ورځ د ماښين لمونځ په جماعت سره اداء کوي، نو په دې کې هيڅ حرج نسته، ځکه چې پر هغو د سره د جمعي لمونځ فرض نه دی، لہذا د دوی په جماعت سره د جمعي په لمانځه کې خلل هم نه واقع کېږي، نو د دوی داعمل به مکروه هم نه وي.

ولوصلی الخ فرمایي چې د معذوره خلکو لپاره خو په ښار کې په جماعت سره د ماښين لمونځ مکروه دی، لېکن که بیا هم دې خلکو وکړي، نو د دوی د ماښين لمونځ پېشکه صحیح او جائز دی، ځکه چې په دې صورت کې د ماښين لمونځ د خپلو ټولو شرطو سره اداء کړی سو، او بیا د جماعت کراهت د بل شي يعني د جمعي په وجه سره دی، نو په دې سره به په اصل لمانځه کې هيڅ فرق نه راځي.

د جمعي د لمانځه د مسبوق حکم

وَمَنْ أَدْرَكَ الْإِمَامَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ شَوَّكَ فِي يَوْمٍ دَجَمْعٍ بِهِ وَرُخَّ (د جمعي په لمانځه کي) امام ونيسي صَلَّى مَعَهُ مَا أَدْرَكَهُ نَوَاحِي هُنَا سِرَ هِي يَوْمَ خَوْمَرَه لَمَوْنُخَ نِيُولِي وَي هُنَا دِي وَكُرِي وَهَلَّى عَلَيْهِ الْجُمُعَةَ أَوْ پَر هُنَا دِي د جَمْعٍ بِنَاء وَكُرِي لِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * حُكْمُهُ نَبِي ﷺ فَرَايَلِي دِي مَا أَدْرَكَكُمْ فَصَلُّوا تَسَوُّوْا خَوْمَرَه لَمَوْنُخَ نِيُولِي هُنَا وَكُرِي رَمَافَاتُكُمْ نَاقُصُوا أَوْ خَوْمَرَه لَمَوْنُخَ فِي دَر شَخْه فَوْت (قضا) سِي د هُنَا قِضَاء رَاوَرِي.

اللفظ: ﴿مَسْبُوق﴾ هغه سړی چې د لمانځه څه حصه ځني تېره سوې او څه حصه يې نيولې وي.
تشریح: مسئله: داده که یو سړي د جمعي په ورځ امام د جمعي په لمانځه کي تر تشهد (التحيات) مخکي په اول يا دويم رکعت کي ونيوی، نو هغه ته پکار دي چي د امام سره په لمانځه کي شریک سي، او د لمانځه کومه حصه چي يې نيولې وي هغه دي اداء کړي، او بيا چي کله امام له لمانځه څخه فارغ سي، نو دا سړی دي د فوت سوي حصې قضاء راوړي، خو داسي به نه کوي چي د جمعي د لمانځه پر ځای د ماښين لمانځه وکړي، ځکه چي په حديث مبارک کي دا خبره څرگنده سوې ده چي د امام د لمانځه چي کومه حصه تاسو ونيسئ هغه اداء کوئ! او کومه حصه چي فوت سي د هغه قضاء راوړئ!.

که د جمعي په ورځ امام په تشهد (التحيات) کي ونيسي

نو د جمعي لمانځه يې صحيح دي، که نه؟

وَإِنْ كَانَ أَدْرَكَهُ الشَّهَادَةُ أَوْ فِي سُجُودِ السُّهُوَا أَوْ كَيْ يَوْمَ دَجَمْعٍ بِهِ لَمَانُخَ كِي) امام په تشهد يا په سجده سهو کي ونيوی وَهَلَّى عَلَيْهِ الْجُمُعَةَ عِنْدَهُمَا * نو د شيعينو رَجَعْنَا الله په نېز به پر هغه د جمعي بِنَاء کوي وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعْنَا اللَّهُ: إِنَّ أَدْرَكَ مَعَهُ أَكْثَرَ الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ أَوْ إِمَامَ مُحَمَّدٍ رَجَعْنَا اللَّهُ فَرَايَلِي: که يې د امام سره د دويم رکعت اکثره حصه نيولې وه وَهَلَّى عَلَيْهِ الْجُمُعَةَ نو پر هغه به د جمعي بِنَاء کوي وَإِنْ أَدْرَكَ أَكْثَرَهَا أَوْ كَيْ تَر هُنَا يې کمه حصه نيولې وه وَهَلَّى عَلَيْهِ الطُّهْرَ نو پر هغه به د ماښين د لمانځه بِنَاء کوي لِأَنَّهُ جُمُعَةٌ مِنْ وَجْهِ ظَهْرٍ مِنْ وَجْهِ حُكْمُهُ چي (دده لپاره) دا لمانځه په يوه وجه سره د جمعي لمانځه دی او په يوه وجه سره د ماښين لمانځه دی لِقَوَاتِ بَقِيضِ الشَّرَاطِطِ فِي حَقِّهِ ځکه چي دده په حق کي بعضي شرطونه فوت سول فَيَصِلُ أَرْبَعًا اِغْتِبَارًا لِيُظْهَرَ نو د ماښين د لمانځه په اعتبار کولو سره به څلور رکعت کوي وَيَعْدُ لَا مَحَالَةَ عَلَى رَأْسِ الرُّكْعَتَيْنِ اِغْتِبَارًا لِلْجُمُعَةِ او د جمعي د لمانځه په اعتبار کولو سره به پر دويم رکعت خامخا کښني وَيَقَرُّ أَنِّي الْأَخْرَجِينَ لِاحْتِمَالِ التَّقْوِيَةِ او د نفلو د احتمال په وجه به په آخري دوو رکعتونو کي قرائت کوي وَلَهُمَا أَنَّهُ مَذْرُوكٌ لِلْجُمُعَةِ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ د شيعينو رَجَعْنَا الله دليل دا دی چي هغه په دې حالت کي د

* تخریج: أخرجه البحاری فی کتاب الاذان، باب قول الرجل فاتنا الصلاة، حديث رقم: ٤٣٥.

* القول الرابع: قول الشيعين رَجَعْنَا الله، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٤٠٥. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٧]

جمعه د لمانځه نیونکی دی حَتَّى يُشْمَرْطَ نَيْتَةُ الْجُمُعَةِ تر دې چې (پر هغه) د جمعه د لمانځه نیت شرط دی وَهُنَّ رُكْعَتَانِ او د جمعه لمونځ دوه رکعتونه دي وَلَا وَجْهَ لَهَا ذِكْرٌ او کوم چې امام محمد رَجَه الله بیان کړه د هغه هیڅ وجه نسته إِنَّهُمَا مُخْتَلِفَانِ ځکه چې دا دواړه لمونځونه مختلف (جلا) دي فَلَا يَتَنَبَّهَنَّ أَحَدُهُمَا عَلَى تَخْرِيبِ الْآخَرِ نو ځکه به یو د بل پر تحریم نه مېني کوي.

اللغات: «لَا مَعْلَاةَ» خامخا، په یقین سره.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي امام د جمعه د لمانځه په تشهد (التحیات) کي یا په سجده سهو کي ونیوی، نو د شیخینو رَجَه الله په نېز به دا سړی د جمعه لمونځ پوره کوي، او امام محمد رَجَه الله فرمایي که هغه دویم رکعت اکثره حصه ونیوله، مثلاً د دویم رکعت په رکوع کي د امام سره شریک سو، نو د جمعه لمونځ به پوره کوي، او که د دویم رکعت اکثره حصه یې نه ونیوله، مثلاً تر رکوع وروسته د امام سره شریک سو، نو د ماپښین لمونځ به پوره کوي، همدا قول د امام مالک او امام شافعي رَجَه الله دی.

د امام محمد دلیل: دا دی چې په تشهد یا په سجده سهو کي د امام سره د شریک کېدونکي لمونځ من وجه د جمعه لمونځ دی، او من وجه د ماپښین لمونځ دی، یعني دا لمونځ په یوه اعتبار سره د ماپښین لمونځ دی، او په یوه اعتبار سره د جمعه لمونځ دی، ځکه چې هغه د جمعه په نیت د امام سره شریک سوی دی، نو په دې اعتبار سره به د جمعه لمونځ وي، لېکن کله چې د خپل تېر سوي رکعت د پوره کولو لپاره ولاړ سي، نو یوازې لمونځ کونکي سي، او بې له جماعته دا یو رکعت اداء کوي، حال دا چې جماعت د جمعه لپاره شرط دی، نو په دې اعتبار سره به د ماپښین لمونځ وي، نو ځکه به هغه په دې لمانځه کي د جمعه د لمانځه هم رعایت کوي او د ماپښین د لمانځه به هم رعایت کوي، نو د ماپښین په رعایت کي به څلور رکعت لمونځ کوي، او د جمعه په رعایت کي به پر دویم رکعت خامخا کېښي، ځکه چې د جمعه لمونځ دوه رکعتونه دي، او څرنګه چې په آخري دوو رکعتو کي د نفل احتمال سته، نو ځکه به په هغو دوو کي د سورت فاتحې سره بل سورت هم یو ځای کوي، ځکه چې د نفل په آخري دوو رکعتو کي د سورت فاتحې سره بل سورت خامخا یو ځای کیږي.

د شیخینو دلیل: د شیخینو رَجَه الله مسلک خو مخکي ذکر سو یعني که څوک د جمعه د لمانځه په سجده سهو یا تشهد کي د امام سره شریک سو، نو هغه به د جمعه لمونځ پوره کوي (یعني څومره لمونځ چې ځني تېر سوی وي هغه به پوره کوي)، او د ماپښین لمونځ به نه کوي، دلیل دا دی چې دا سړی د امام سره د جمعه د لمانځه په نیت شریک سوی دی، او د جمعه لمونځ یې نیولی دی، نو ځکه به دوه رکعت لمونځ کوي.

جواب: د ولا وجه الخ شخه د امام محمد رَجَه الله د دلیل جواب ورکوي یعني امام محمد رَجَه الله چې کوم دا خبره وکړه: که یو چا تر رکوع وروسته د جمعه لمونځ ونیوی، نو هغه به د ماپښین لمونځ کوي، او په هغه کي به د جمعه رعایت هم کوي، او د ماپښین رعایت به هم کوي، د هغه جواب ورکوي فرمایي چې امام محمد رَجَه الله چې کوم د جمعه او د ماپښین دواړو خبره کړې ده، د هغه هیڅ اعتبار نسته، ځکه چې د جمعه او د ماپښین لمونځونه سره جلا دي، نو ځکه به یو د بل پر تحریم نه سي بناء کېدلای، یعني د جمعه په تحریمه سره به د ماپښین لمونځ نه سي کېدلای.

د خطبې اورېدلو ادبونه

وَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ إِلَى الْمُحْبَةِ أَوْ كَلَهُ فِي إِمَامٍ دَجْمَعٍ بِهِ وَرُخَّ (د خطبې لپاره) رَاوُوْخِي تَرَكَ النَّاسَ الصَّلَاةَ وَالْكَلامَ نو خلك دي لمونځ او خبرې پرېږدي حَتَّى يَكُونُوا مِنْ غُطْبَيْهِ تر دې چې امام له خپلې خطبې څخه فارغه سي قَالَ: وَهَذَا عِنْدَ أَنْ خَيِّفَهُ رَجَهُ اللهُ مصنف رَجَهُ اللهُ فرمايي: چې دا حکم د امام صاحب رَجَهُ اللهُ په نېز دی وَقَالَ: لَا بَأْسَ بِالْكَلامِ إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ قَبْلَ أَنْ يُخْطَبَ صاحبين رَجَهُ اللهُ فرمايي: چې کله امام د خطبې لپاره رَاوُوْخِي نو د خطبې تر شروع کولو مخکې خبرې کول هيڅ پروا نه لري وَإِذَا تَرَكَ قَبْلَ أَنْ يَكْبُرَ او کله چې (خطبه وويي او له منبر څخه) را شوه سي نو (د لمانځه) تر تکبير ويلو مخکې (هم خبرې کول) هيڅ پروا نه لري لَأَنَّ الْكَرَاهَةَ لِلْإِغْلَالِ بِغَيْرِ إِسْتِئْذَانٍ حُکمه چې کراحت (خو) د اورېدلو په فرضيت کي د خلل واقع کېدلو په وجه دی وَلَا إِسْتِئْذَانٌ هُنَا اولته اورېدل نسته بِخِلَافِ الصَّلَاةِ په خلاف د لمانځه لَأَنَّهَا قَدْ تَبَيَّنَتْ حُكْمُ چې لمونځ کله ناکله اورېدېږي وَلَأَنَّ خَيِّفَهُ رَجَهُ اللهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ امام صاحب رَجَهُ اللهُ دليل د نبي ﷺ دا حديث دی وَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ كَلَهُ چې امام (د خطبې ويلو لپاره) رَاوُوْخِي فَلَا صَلَاةَ وَلَا كَلَامَ نو نه لمونځ مته او نه خبرې مِنْ غَيْرِ قَصَلٍ (او دا حديث) بغير له څه تفصيله (وارد سوی دی) وَلَأَنَّ الْكَلامَ قَدْ تَبَيَّنَ طَبَقًا او حُکمه چې طبعاً (هم) کله ناکله خبرې اورېدېږي فَأَشْبَهَ الصَّلَاةَ نو خبرې د لمانځه سره مشابه سوي.

اللفات: ﴿إِسْتِئْذَانٌ﴾ دافتعال مصدر دی: په توجه سره اورېدل.

تشریح: مسئله: داده چې کله د ججمعې په ورځ امام د خطبې ويلو لپاره پر منبر ودرېږي، نو د امام صاحب رَجَهُ اللهُ په نېز به خلك له هغه وخت څخه تر خطبې فارغه کېدلو پوري نه لمونځ کوي، او نه به خبرې کوي، خو د صحيح قول مطابق د تسبيح ويلو اجازه مته، د صاحبينو رَجَهُ اللهُ مسلك دادی چې کله امام رَاوُوْخِي نو د خطبې تر شروع کېدلو مخکې او تر خطبې وروسته له تکبير څخه مخکې لمونځ کول منع دی، لېکن خبرې منع نه دي، حُکمه چې پر دې موقع د خبرو او لمانځه ممانعت په دې وجه سره دی چې د لمانځه او خبرو په وجه په خطبه اورېدلو کي خلل راشي، او خطبه اورېدل واجب دي، نو حُکمه به د خطبې په وخت کي خو نه د خبرو اجازه وي، او نه د لمونځ کولو، خو موږ دا وړنو چې د خطبې د شروع کېدلو په وخت کي د لمانځه په وجه خو په اورېدلو کي خلل راشي، لېکن په خبرو سره خلل نه راشي، حُکمه چې په عامه توگه خبرې مختصري او معمولي غوندي وي، او بيا په خبرو کي دا آساني هم مته چې څرنگه امام خطبه شروع کړي، نو فوراً دي خبرې بندي کړي سي، لېکن څرنگه چې د خبرو په پرته کي لمونځ اوږد وي، او که خطبه شروع سي، نو فوراً لمونځ ختمېدلای او باطلېدلای هم نه سي، نو په دې سره د خطبې په اورېدلو کي خلل راشي، او د خطبې اورېدل واجب دي، نو د کوم شي په وجه سره چې خلل راشي د هغه پرېښوول ضروري دي، نو حُکمه موږ وويل چې خاص د

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَهُ اللهُ كذا في الدر المختار ج: ١، ص: ٦٠٦. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٧]

• تخريج: أخرجه موطأ في كتاب الجمعة، باب ما جاء في الإتيان يوم الجمعة؛ ومخار في كتاب الجمعة، باب ما جاء الإتيان يوم الجمعة

حدث رقم: ٩٣٢.

خطبې په وخت کې خو خبرې او لمونځ دواړه منع دي، لېکن تر خطبې شروع کېدلو مخکې او تر خطبې وروسته د تکبير او اقامت تر شروع کېدلو مخکې صرف د لمانځه ممانعت سته، نه د خبرو.

د امام صاحب دليل: هغه حديث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سوي يعني اذا خرج الإمام فلا صلاة ولا كلام، او په دې حديث سره دليل په دې توګه نيسي چې په حديث کې مطلق د امام تر راوتلو (او درېدلو) وروسته له لمانځه او خبرو څخه منع سوي ده، نو څرنگه چې د خطبې تر شروع کېدلو يا د تکبير تر شروع کېدلو مخکې د لمانځه اجازه نسته، همدارنګه به د خبرو اجازه هم نه وي.

ولأن الكلام الخ له دې تخايه د صاحبينو رَجَعْنَا الله د دليل جواب دی، حاصل يې دا دی چې څرنگه تاسو د لمانځه د اوږدوالي په وجه د امام د درېدلو په وخت کې لمونځ ممنوع ګرځوي، همدارنګه کله نا کله خبرې هم اوږدېږي، او کله انسان غواړي چې خبرې بندي کړي خو هم نه بنديږي، نو څرنگه چې لمونځ د اوږدوالي په وجه د امام د درېدلو په وخت کې ممنوع سوي دی، همدارنګه به خبرې هم ممنوع کېږي، او د قبل الخطبة او د بعد الخطبة به هيڅ قيد نه اېښوول کېږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام صاحب رَجَعْنَا الله دی، قال العلامة عبيد الله بن مسعود صدر الشريعة

رَجَعْنَا الله وإذا خرج الإمام حرر الصلاة والكلام حتى يتر الخطبة (شرح الوقاية ج: ١، ص: ٢٠١). (القول الراجح ج: ١، ص: ١٢٨)

خرخول او رانيول به پر اول اذان ختمېږي، که پر دويم؟

وَإِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ الْأَذَانَ الْأَوَّلَ او کله چې (د جمعي په ورځ) اذان کونکي اول اذان وکړي **تَرَكَ النَّاسُ الْبَيْتَ وَالْمَسْجِدَ** نو خلګ دي خرخول او رانيول (پلورل او پېرودل) پرېږدي **وَتَوَجَّهُوا إِلَى الْمُنْبَتَةِ** او د جمعي د لمانځه و طرف ته دي متوجه سي **لِقَوْلِهِ تَعَالَى** د الله د دې قول په وجه سره **فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ** نو تاسو و غفلئ (روان سئ) د الله د ذکر و طرف ته **وَذَرُوا الْبَيْتَ** [البسة: ١] او خرخول او رانيول پرېږدئ **فَإِذَا صَعِدَ الْإِمَامُ الْمِنْبَرَ** او کله چې امام منبر ته وخېږي **جَلَسَ** نو (پر منبر دي) کبېني **وَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ بَيْنَ يَدَيِ الْمُنْبَرِ** او اذان کونکي دي د منبر مخ ته اذان وکړي (بيا دي امام خطبه وويي) **بِذَلِكَ جَرَى التَّوَارُثُ** هم پر دې عمل توارث راوان دی (يعني د نبی ﷺ له زمانې څخه همدغه طريقه را روانه ده) **وَلَمْ يَكُنْ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا هَذَا الْأَذَانُ** او د نبی ﷺ په زمانه کې به (صرف) همدغه اذان وو **وَلِهَذَا قِيلَ** نو ځکه ويل سوي دي **هُوَ الْمُتَعَبَّرُ بِوُجُوبِ الشَّيْءِ وَخُرْمَةِ الْبَيْتِ** چې د جمعي و طرف ته د تګ په واجبېدلو او د خرخولو او رانيولو په حرام کېدلو کې همدغه اذان معتبر دی **وَالْأَصَحُّ أَنَّ الْمُتَعَبَّرَ هُوَ الْأَوَّلُ** لېکن صحيح خبره داده چې اول اذان معتبر دی **إِذَا كَانَ بَعْدَ الزَّوَالِ** په دې شرط چې تر زوال وروسته وي **لِصُّوْلِ الْإِعْلَامِ بِهِ** په هغه سره د خبر تيا د حاصلېدلو په وجه (يعني ځکه چې په اول اذان سره خلګ خبرېږي چې د جمعي د لمانځه وخت داخل سو)، والله أعلم.

اللغات: ﴿عُودَ﴾ د سمع د باب ماضي ده: ختل، ﴿بَيْنَ يَدَيِ﴾ مخته.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله په ښار کې د جمعي په ورځ مؤذنان (اذان کونکي) اذانونه شروع کړي، نو خلګو ته پکار ده چې خرخول او رانيول دي پرېږدي، او د جمعي و طرف ته دي متوجه سي.

دليل: د الله تعالى دا قول دی: إِذَا نُفِیَ لِقَاؤُكُمْ لِلْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ، په عبارت کې له مؤذنورت څخه یاد ښار ټوله اذان کونکي مراد دي، یا په دې وجه د جمعي صیغه ذکر سوه چي د اذان په باره کې به مخکي دا عادت وو چي ډېرو اذان کونکو به پر یوه ځای اذان کوي، ددې لپاره چي اوازونه د ښار و اطرافو ته ورسېږي. پاته سوه دا خبره چي هغه کوم اذان دی چي تر هغه وروسته خرڅول او رانیول حرامېږي، او د جمعي و طرف ته سمي (تگ) واجېږي، نو په دې باره کي اختلاف دی، امام طحاوي رحمه الله فرمايي: هغه اذان معتبر دی چي پر منبر پاتېدي د امام تر کښېستلو وروسته د امام مخته کېږي (يعني دویم اذان)، ځکه چي د نبي ﷺ، ابو بکر صديق ﷺ او حضرت عمر ﷺ په زمانه کي به د جمعي لپاره همدغه اذان اصل وو، بيا چي کله د دریم خليفه حضرت عثمان ﷺ په زمانه کي خلگ ډېر سول، نو اول اذان (هم) شروع سو، همدارنگه په قرآن پاک کي چي د کوم اذان ذکر سوی دی، له هغه څخه دویم اذان مراد دی، نه اول اذان، حسن بن زياد رحمه الله له امام صاحب رحمه الله څخه روايت کوي چي د خرڅولو، رانیولو او د جمعي و طرف ته د تگ (سمي) کولو په سلسله کي اول اذان معتبر دی، دليل دا دی چي که یو سړی پر دویم اذان خرڅول او رانیول پرېږدي او د جمعي و طرف ته سمي وکړي، نو د جمعي د لماتځه هغه ستونه به ځني فوت سي، کوم چي د جمعي تر لماتځه مخکي کېږي، همدارنگه به خطبه اورېدل هم ځني فوت سي، او که بيا يې کور هم له مسجد څخه ليري وي نو د جمعي لمونځ هم ځني فوتېدلای سي، نو ځکه به اول اذان معتبر وي، خو په دې شرط چي اول اذان تر زوال وروسته وسي، ځکه چي د اعلان مقصد هم په دې اول اذان سره حاصلېږي، همدارنگه د دغه اول اذان په اورېدلو سره خلگ د جمعي د لماتځه و طرف ته سمي او تگ شروع کوي. والله أعلم بالصواب



بَابُ الْعِيدَيْنِ

(د) باب د کوچني اختر او لوی اختر د (لمونځونو په بيان کي) دی

تشرېح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د جمعي د لمانځه تفصيلات بيان کړل او اوس له دې حايه د دوو اخترونو د لمانځه احکام بيانوي، د باب الجمعه او باب العیدین په مينځ کي د مناسبت وجه داده چي د دواړو شرطونه يو ډول دي يعني کوم شرطونه چي د جمعي د لمانځه لپاره دي هغه شرطونه د اخترونو د لمانځه لپاره هم دي همدارنگه پر کوم سړي چي د جمعي لمونځ فرض وي پر هغه د اخترونو لمونځ هم واجب دی، خو څرنگه چي د اخترونو لمونځ واجب دی لېکن د جمعي لمونځ فرض دی او ښکاره ده چي فرض تر واجب زيات قوي دي نو ځکه يې اول د جمعي د لمانځه مسئلې بيان کړې، وروسته د اخترونو د لمانځه مسئلې بيانوي.

عيد نه **ولي عيد** ويل کېږي: عيد له عود څخه را اخيستل سوی دی، او د عود معنی ده: واپس راتلل، راگرځېدل، او څرنگه چي دامقدمه ورځ هر کال واپس راځي او هر کال راگرځي، نو په دې مناسبت دې ته عيد ويل کيږي، يا دا چي په دې ورځ الله جلّ و علا پر خپلو بندگانو بيا احسانات راگرځوي، يعني بيا يې په خپلو احساناتو سره نازوي.

د اخترونو مشروعيت: د اخترونو د وجوب او ثبوت په لړ کي د حضرت انس رضی الله عنه دا حديث زيات اهم دی، هغه فرمايي چي: قدم رسول الله ﷺ المدينة ولأهل المدينة يومات يلعبون فيهما في الجاهلية فقال رسول الله ﷺ قدمت عليكم ولكم يومات تلعبون فيهما في الجاهلية وقد أبدلكم الله خيرا منها يوم النحر ويوم الفطر (يعني د مدينې د خلکو لپاره دوي د بازی (او خوشحالي) ورځي وي، کله چي رسول الله ﷺ مدينې منورې ته راغلی، نو ويې فرمايل: الله تعالى ستاسو لپاره د دې په بله کي دوي بهتري ورځي درکړې، چي هغه يوه دلوی اختر ورځ ده او بله د کوچني اختر ورځ ده).

همدارنگه په بل حديث کي راځي: ان لكل قوم عيداً وهذا عيدنا (يعني هر قوم او هر ملت د اختر او د خوشحالي ورځ لري، او دا ورځ زموږ د اختر او د خوشحالي ده). (بنايه ج: ٣، ص: ١١١)

د اختر د لمانځه شرعي حيثيت

وَتَجِبُ صَلَاةُ الْعِيدِ عَلَى كُلِّ مَنْ أَوْجِبَ دى اختر لمونځ په هر هغه سړي باندې تَجِبُ عَلَيْهِ صَلَاةُ الْجُمُعَةِ چي پر هغه واجب وي د جمعي لمونځ **وَلِلْجَامِعِ الصَّغِيرِ: عِيْدَانِ اجْتَمَعَانِ يَوْمَ رَاجِدٍ** او په جامع صغیر کي دي: (چي کله) دوه اخترونه په يوه ورځ کي جمع سي (يعني چي کله د جمعي او د اختر لمونځونه په يوه ورځ کي سره جمع سي) **فَالْأَوَّلُ سُنَّةٌ** نو اول سنت دی **وَالثَّانِي فَرِيضَةٌ** او دويم فرض دی **وَلَا يَتْرُكُ وَاحِدٌ مِنْهُمَا** او له دوی څخه به يوه نه پرېښوول کيږي **قَالَ رَوَى اللَّهُ عَنْهُ: وَهَذَا تَنْصِيصٌ عَلَى السُّنَّةِ** صاحب د هدايې رحمة الله فرمايي: چي دا جمله د اختر د لمانځه د ستوالي صريح بيان دی (يعني په صراحت سره دا ځني څرگنديږي چي د اختر لمونځ سنت دی) **وَالْأَوَّلُ عَلَى التَّوَجُّبِ** او اوله (يعني د متن جمله) د واجبوالي صريح بيان دی **وَهُوَ رَايَةٌ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ** او همدغه روايت د امام ابو حنيفه رحمه الله دی **وَجَهْ الْأَوَّلِ مُوَاطَّئَةٌ**

الْبَيْتِ (ص) عَلَيْهِ د اول قول دليل دادی چي نبي ﷺ د اختر پر لمانځه همبشټوب کړی دی وَوَجَّهَ الشَّامِي قَوْلَهُ (ص) •
 فِي حَدِيثِ الْأَعْرَابِيِّ عَنِ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: هَلْ عَلَّكَ غَيْرُهُنَّ أَوْ دَوِيمٌ قَوْلَ دَلِيلِ دَنْبِي ﷺ هغه فرمان دی کوم چي د صحرايي په
 حديث کي د صحرايي تر دې سوال وروسته راغلی دی: "آيا له دې پنځو لمونځونو څخه ماسوا بل لمونځ هم پر ما
 سته" فَقَالَ: لَا إِلَّا أَنْ تَطَوُّعَ نَوْبِي ﷺ وفرمايل: "نه! (يعني بل فرضي لمونځ پر تانسته) خو دا چي ته نفل وکړې"
 وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ (لېکن) اول قول زيات صحيح دی وَتَسْبِيحُهُ سُنَّةٌ او د اختر لمانځه ته په دې وجه سنت وړيل سوي دي
 لَوْجُوبُهُ بِالسُّنَّةِ ځکه چي هغه په سنت (يعني په حديث) سره واجب سوي دي.

اللفات: ﴿عَجِبَ﴾ وروسته، ﴿تَفَعَّلَ﴾ له باب څخه دماضي ضيفه ده: نفل کول، ټپک او ښه کار کول.

تشرېح: د امام قلدوري رَجَّةُ الله د بيان مطابق د اختر لمونځ واجب دی، ځکه امام قلدوري رَجَّةُ الله فرمايلي دي چي د اختر
 لمونځ پر هغه سري واجب دی، چي پر هغه د جمعې لمونځ واجب وي، او د جامع صغير د بيان مطابق د اختر لمونځ
 سنت دی، ځکه امام محمد رَجَّةُ الله فرمايلي دي: چي که په يوه ورځ کي دوه اخترونه جمع سي، يعني د جمعې په ورځ د
 کوچني يا لوی اختر ورځ هم وي، نو اول يعني د اختر لمونځ سنت دی، او دويم يعني د جمعې لمونځ فرض دی، ملاعلي
 قاري رَجَّةُ الله په شرح نقايه کي ليکلي دي چي زيات صحيح قول دادی چي زمونږ په نېز د اختر لمونځ واجب دی، همدا
 د امام صاحب روايت دی، د امام مالک، امام شافعي او د بعضو احنافو په نېز د اختر لمونځ سنت دی، او د امام احمد رَجَّةُ الله
 په نېز فرض کفايي دی.

د اختر د لمانځه د واجباتي دليل: دا دی چي نبي ﷺ پر دې همبشټوب کړی دی بغير له پرېښوولو څخه، او بغير له
 پرېښوولو د نبي ﷺ همبشټوب د وجوب دليل دی، او دويم قول يعني د سنت کېدلو دليل يې دا دی چي له اهل نجد
 څخه يو صحرايي راغلی، د هغه د سفر مقصد د اسلام په باره کي معلومات ترلاسه کول وو، نو نبي ﷺ د اسلام په باره
 کي دا هم وپېژندل چي په شپه او ورځ کي پر تا پنځه لمونځ فرض دي، د دې په اورېدلو سره صحرايي وويل: هل علي
 غيرهن، (آيا پر ما له دې پنځو لمونځونو څخه ماسوا بل لمونځ سته)، نبي کرم ﷺ وفرمايل: إِلَّا أَنْ تَطَوُّعَ، (نسته!)
 خو دا چي ته د نفلو په توگه يو لمونځ وکړې (نو بيا هيڅ حرج نسته). له دې حديث څخه معلومېږي چي له پنځو
 لمونځونو څخه ماسوا نور ټوله لمونځونه فرض نه دي، يعني نفل دي، لهذا د اختر د لمانځه وجوب ثابت نه سو.

جواب: زمونږ له طرفه د دې حديث اول جواب دادی چي د حديث د اختر د لمانځه د حکم تر نازلېدلو مخکي دی، او قرنه
 داده چي په دې کي د وترو د لمانځه ذکر هم سوی نه دي، حال دا چي د وترو لمونځ د ټولو په نېز واجب دی. دويم جواب
 دادی چي هغه سري د صحرا او سېلونکی وو، او پر صحرا والا د اختر لمونځ واجب نه وي، نو ځکه نبي ﷺ د هغه د حال
 مطابق جواب ورکړی.

• تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب العیدین، باب صلاة العیدین، حديث رقم: ٦٢٣٦.

• تخریج: أخرجه المسلم في كتاب الإيمان، باب بيان الصلوة، حديث رقم: ٨٠.

وتسببته سنة ألخ پاته سوه دا خبره چي کله داختر لمونځ واجب دی، نو په جامع صغیر کي هغه ته ولي سنت ويل سوي دي؟ جواب دادی چي سنت په دې وجه ورته ويل سوي دي چي داختر لمونځ په سنت يعني په حديث سره ثابت سوی دی، (په آیت سره نه دي ثابت سوی)، نو ځکه سنت ورته وربل سوه.

داختر تر لمانځه مخکي سنت عملونه

وَيُسْتَحَبُّ لِيَوْمِ الْفِطْرِ أَنْ يَتْلُمَ كَبَلٌ أَنْ يَخْلُصَ إِلَى الْبُصْلِ دَاخِرَ پهِ وَرْخِ مُسْتَحَبُّ دَا دِه چي انسان د عیدگاه و طرف ته تر وتلو مخکي (څه) خوراک وکړي وَيَغْتَسِلُ وَيَسْتَاكُ وَيَتَطَيَّبُ او غسل وکړي او مسواک ووهي او عطر ولگوي لَبَا رُوي ځکه روايت سوی دی أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ١ كَانَ يَطْعَمُ لِيَوْمِ الْفِطْرِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُصَ إِلَى الْبُصْلِ چي نبي ﷺ به د کوچني اختر په ورځ د عیدگاه و طرف ته تر وتلو مخکي خوراک کوی وَكَانَ يَغْتَسِلُ لِيَوْمِ الْعِيدَيْنِ او نبي ﷺ به د اخترونو په ورځ غسل کوی وَكَانَ يَوْمَ اجْتِمَاعٍ او ځکه چي داختر ورځ د خلکو دراجمع کېدلو ورځ ده فَيَسُنُّ فِيهِ الْغُسْلُ وَالتَّيَطُّبُ نو په دې وجه هم په دې ورځ غسل کول او عطر لگول سنت دي كَمَا فِي الْجُمُعَةِ لکه څرنګه چي په جمعه کي دي وَيَلْبَسُ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ او (داختر په ورځ دي) خپل ښه کالي واغوندي لِأَنَّ النَّبِيَّ (ص) ٢ كَانَ لَهُ جُبَّةٌ قَنَازٌ أَوْ صُوفٌ ځکه چي نبي ﷺ يوه د فنګ ياد وړيو چپنه لرله يَلْبَسُهَا فِي الْأَعْيَادِ چي هغه به نبي ﷺ په اخترونو کي اغوستله.

اللغات: ﴿يَسْتَاكُ﴾ د استعمال د باب مضارع صيغه ده: مسواک وهل (استعمالول)، ﴿يَتَطَيَّبُ﴾ د تفعّل د باب مضارع صيغه ده: عطر لگول، ﴿يَغْتَسِلُ﴾ د نصر د باب مضارع مجهوله صيغه ده: سنت کېدل، ﴿جُبَّةٌ﴾ چپنه، ﴿قَنَازٌ﴾ تر ګيلبري کوچنی یو ښکلۍ حيوان دی چي له پوست څخه به يې چپنه او پوستين جوړېدل، فَنَازٌ هم راځي يعني دفاه او نون په فتحه سره، ﴿صُوفٌ﴾ وړۍ.

تشرېح: فرمايي چي داختر په ورځ د مسلمانانو لپاره يو مستحب کار دادی چي عیدگاه ته تر تللو مخکي څه خوړوشی و خوړي، د حضرت انس رضی الله عنه حديث دی: قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يَفْذُو يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ التَّمْرَاتِ وَيَأْكُلَهُنَّ وَتَوَّاءَ (حضرت انس رضی الله عنه فرمايي چي نبي ﷺ به د کوچني اختر په ورځ (داختر د لمانځه لپاره) تر هغه وخته نه تللی تر دې چي په طاق شمېر به يې يو څو خوړوماوي و خوړلې). او په ترمذي او ابن ماجه کي ذکر سوي دي: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ لَا يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ وَكَانَ لَا يَأْكُلُ يَوْمَ النُّحْرِ حَتَّى يَمْلَأَ. (يعني نبي ﷺ به د کوچني اختر په ورځ بغير له څه خوراک څخه نه وتی، او د لوی اختر په ورځ به يې بغير له لمونځ کولو څخه خوراک نه کوی).

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب العیدین، باب الأکل يوم الفطر قبل الخروج.

• تخریج: أخرجه البيهقي فی کتاب العیدین، باب الزينة للعید، حديث رقم: ٥١٣٤.

وېلس الخ درم مستحب کار دای چي له خپلو کالوڅخه دي ښه او ښکلي کالي واغوندي، ځکه چي نبي ﷺ یوه د ننگ یا د وړو چپنه لرله، چي هغه به نبي ﷺ د اختر په ورځ اغوستله، ننگ یو حیوان دی چي د هغه له پوست څخه جوړ سوی پوستین ډېر ښه ښکاري.

وَرَوَى صَلَاحَةُ الْفِطْرِ أَوْ سَرَسَايَهُ دِي وَرَكْرِي إِسْتَأْذَنَ لِلتَّقْبِيرِ دِمَحْتَا حَسْرِي دِمَالِدَارَه كُولُو لِپَارَه يَتَقَبَّرُ قُلْتُهُ بِلِغَلَا چي دِلْمَانَحَه لِپَارَه دِهْفَه زَرَه فَا رَغَه سِي وَيَتَقَبَّرُ فِي الْمَقْبَرِ (يِيَادِي) دَعِيدِگَاه وَطَرَف تَه وَلا رَسِي وَلَا يَتَقَبَّرُ فِي الْحَيَاةِ رَحْمَةُ اللَّهِ لِي طَرِيقِ الْمَقْبَرِ أَوْ دَعِيدِگَاه پَه لَارَه کِي بَه دَامَامِ اعْظَم رَحْمَةُ اللَّهِ پَه نَهْزِ تَكْبِيرِ نَه وَايِي وَيَتَقَبَّرُ مَا يَتَقَبَّرُ أَوْ دِ صَاحِبِينُو رَحْمَةُ اللَّهِ پَه نَهْزِ بَه يِي وَايِي إِسْتِجَارًا بِالْأَنْفُسِ پَر لَوِي اخْتَر بَانْدِي پَه قِيَاسُولُو سره (يعني صَاحِبِين دِ کُوچَنِي اخْتَر لَمُونَع دِ لَوِي اخْتَر پَر لَمَانَحَه قِيَاسَوِي) وَلَمْ أَزَلْ الْأَمَلُ فِي الشُّكْلِ الْإِغْفَالِ دَامَامِ اعْظَم رَحْمَةُ اللَّهِ دِلِيلِ هَادِي چي اَصْل پَه شَاء کِي پَتَوَالِي دِي وَالشُّكْلُ وَرَدَ بِهَلِ الْأَنْفُسِ أَوْ دِ پَه زَوْرَه وَيَلُو پَه بَارَه کِي شَرِيعَت پَه لَوِي اخْتَر کِي وَارِد سَوِي دِي بَلَا تَزِيدُ تَكْبِيرَ شُکْه چي لَوِي اخْتَر دِ تَكْبِيرِ وَرَخ دِه وَلَا تَذَلُّكَ الْفِطْرُ أَوْ دِ کُوچَنِي اخْتَر وَرَخ دَاسِي نَه دِه.

تشریح : د کوچني اختر له احکامو څخه يو حکم دا دی چې وس لرونکي خلگ دي عيدگاه ته تر تللو مخکي صدقه فطر (سرسايه) اداه کړي. ځکه چې همدغه زمود د نبي ﷺ معمول وو. لکه څرنگه چې ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرمايي: **أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ الْفِطْرِ أَنْ نَذِيهًا قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ.** (يعني نبي ﷺ موږ ته دا حکم وکړی چې عيدگاه ته تر تللو مخکي صدقه فطر اداه کړو). او د نبي ﷺ عادت خو دا وو چې تر اختر يو يا دوي ورځي مخکي به يې صدقه فطر اداه کوله؛ او حکمت به دې خبره کي چې يوه ورځ مخکي دي صدقه فطر اداه کړی سي يادي تر لمانځه مخکي اداه کړی سی، دا دی چې په دې سره به د مسکينانو او غريبانو لپاره هم داختر په خوشحاليو کي گډون کول او په کور کي اختر جوړول آسانه سي، ځکه کله چې غريبانو ته مخکي روپۍ او داسي نور ورکړل سي، نو ښکاره ده چې هغوی به له سوال او خيرات غوښتي څخه خوندي سي، او د عامو مسلمانانو په ډول به هغوی هم د لمانځه او داختر لپاره له مخکي څخه تياري شروع کړي، نبي ﷺ فرمايلي دي: **أَغْنِيكُمْ عَنِ السَّائِلَةِ فِي هَذَا الْيَوْمِ.** (يعني په دې ورځ فقيران له سوال کولو څخه بې پروا کړئ). او ښکاره ده چې بې پروايي هغه وخت حاصلېږي، کله چې داختر تر لمانځه مخکي صدقه فطر اداه کړی سي.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كَذَا فِي رد المحتار ج: ١، ص: ٦١٢. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٩]

ولا يكبر الخ له ذي حياه داربني چي د امام صاحب رحمه الله په نېز به د کوچني اختر په ورځ عيدگاه ته د تگ په وخت كې په لاره كې په لوړ آواز سره تكبير نه وايي، لېكن د صاحبينو په نېز په لوړ آواز سره تكبير ويل سنت دي، د صاحبينو دليل قياس دی يعني کوچنی اختر پر لوی اختر قياسوي، يعني څرنگه چي په لوی اختر كې عيدگاه ته د تللو پر مهال په لوړ آواز سره تكبيرونه ويل كيږي، همدارنگه به په کوچني اختر كې هم په لوړ آواز سره تكبيرونه ويل كيږي، د امام صاحب دليل دا دی چي د الله جل جلاله په ثناء او ذكر كې اخفاء اصل دی، لكه څرنگه چي الله تعالی فرمايي: **وَأَذْكُرُ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا** [اعراف: ٢٠٥]، او نبي ﷺ فرمايي: خير الذكر الخفي (بنايه ج: ٣، ص: ١٢١)، نو خپل تر وږه به په ذكر، تكبيراتو او داسي نورو كې پر اخفاء عمل كيږي، او د کوچني اختر تكبيرات به پر لوی اختر نه قياسيږي، ځكه په لوی اختر كې په لوړ آواز سره تكبيرونه اداء كول د لوی اختر سره خاص دي، ځكه د مفسرينو او فقهانو په نېز له دې آيت **وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ** [آبته: ٢٠٣] اخځه مراد د لوی اختر په ورځ جهري تكبيرونه دی، لېكن د کوچني اختر په باره كې هيڅ يو داسي نص وارد سوي نه دی، صاحب د بنايې ليكلي دي چي په لوی اختر كې د جهري تكبيراتو يوه وجه دا هم ده چي لوی اختر د حج په اركانو كې د يوه ركن سره خاص دی، او تكبير د حج د اركانو د اداء كولو لپاره نېنه او علامه (عَلَمٌ) كړخول سوي ده، او ښكاره ده چي دا علميت هغه وخت ثابتيږي، چي كله تكبير په لوړ آواز سره وويل سي.

راجع قول: په پورتني مسئله كې راجع قول د امام صاحب رحمه الله دی، قال العلامة ابن عابدین رحمه الله بعد تفصيل

المسئلة وقد ذكر الشيخ قاسم في تصحيحه أن المعتمد قول الإمام (رد المحتار ج: ١، ص: ٦١٢). [القول الراجع ج: ١، ص: ١٢٩]

د اختر تر لمانځه مخكې او وروسته نفل كول

وَلَا يَتَكَلَّمُ فِي الْبُصْلِ قَبْلَ الْعِيدِ او د اختر تر لمانځه مخكې به په عيدگاه كې نفل نه كوي **لَاكُنَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ** • **ثُمَّ يَفْعَلُ ذَلِكَ** ځكه نبي ﷺ (هيڅكله) داسي نه دي كړي **مَنْ جَزَّاهُ عَلَى الصَّلَاةِ** سره د دې چي نبي ﷺ د لمانځه زيات حرص (شوق) درلودی **ثُمَّ قِيلَ: الْكَرَاهَةُ فِي الْبُصْلِ خَاصَّةٌ** بيا ويل سوي دي: چي كراهت خاص په عيدگاه كې (د نفلو په كولو) كې دی **وَقِيلَ: فِيهِ زَكَاةٌ غَيْرَةٌ عَامَّةٌ** او ويل سوي دي چي په عيدگاه كې اوله عيدگاه څخه په ماسوا كې عام دی **لَاكُنَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ** **ثُمَّ يَفْعَلُهُ** ځكه چي نبي ﷺ داسي نه دي كړي.

اللفات: ﴿جزص﴾ شوق، خواش، طلب.

تشریح: مسئله: دا ده چي د اختر په ورځ نه د اختر تر لمانځه مخكې نفل كول صحيح دي، او نه د اختر تر لمانځه وروسته، ځكه چي نبي ﷺ تر ټوله امت د لمانځه زيات عاشق وو، لېكن هيڅكله هم نبي ﷺ د اختر تر لمانځه مخكې او وروسته نفل نه دي كړي، لكه څرنگه چي په بنايه او نورو كې د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دا حديث ذكر سوي دی: **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى بَعْدَ الْعِيدِ وَلَمْ يَمْلُ قَبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا**. (يعني نبي ﷺ د اختر په ورځ خلكو ته لمونځ وركړی، او نه يې تر هغه مخكې لمونځ وكړی، او نه يې تر هغه وروسته).

ثم قيل الخ فرمائي چي د نفل کولو په کراهيت کي اختلاف دی، د بعضي مشائخو رايه دا ده چي د اختر تر لمانځه مخکي په کور او عيدگاه دواړو کي نفل کول مکروه دي، همدارنگه تر لمانځه وروسته په عيدگاه کي نفل کول مکروه دي، لېکن په کور کي مکروه نه دي، او د بعضي حضراتو رايه دا ده چي مطلقاً نفل مکروه دي، هغه که په کور کي وي، او که په عيدگاه کي وي.

د اختر د لمانځه وخت

وَإِذَا عَلَتِ الشَّمْسُ بِأَرْتِفَاعِ الشَّمْسِ او کله چي په لمر راختلو سره لمونځ حلال سي وَعَلَّ وَقَفَّ إِلَى الْوُجُوهِ نو د اختر د لمانځه وخت داخل سو تر زواله پوري فَإِذَا أَلَّتِ الشَّمْسُ او کله چي لمر زائل سي وَقَفَّ نو د اختر د لمانځه وخت ووتی لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^۱ كَانَ يُصَلِّي الْعِيدَ ځکه نبي ﷺ به د اختر لمونځ هغه وخت کوی وَالشَّمْسُ عَلَى قَبْلِ رُمَيْحٍ أَوْ رُمَحَيْنِ چي کله به لمر يوه يا دوې نيزې راپورته سو وَلَمَّا شَهِدُوا بِالْهَلَالِ بَعْدَ الْوُجُوهِ او کله چي خلکو تر زوال وروسته د سپوږمۍ (لیدلو) گواهي ورکړه أَمَرَ بِالْحُجُوجِ إِلَى الْمُصَلَّى مِنَ الْعَدَا نو نبي ﷺ په راوانه ورځ د عيدگاه و طرف ته د وتلو حکم وکړی.

اللفاظ: ﴿عَلَّتْ﴾ د ضرب له باب څخه ماضي صيغه ده: حلال کېدل، دا صيغه له حلال څخه مشتق ده، نه له حلول څخه، ﴿أَرْتِفَاعِ الشَّمْسِ﴾ د لمر دراختلو وخت، يعني د اشراق وخت، ﴿وَقَفَّ﴾ نېزه.

تشریح: په دې عبارت کي د اختر د لمانځه وخت بيانوي فرمائي چي کله د شوال په اوله ورځ لمر يوه يا دوې نيزې راپورته سي، نو د اختر د لمانځه وخت شروع کيږي، او د لمر تر زواله پوري پاتېږي، دليل دا دی چي نبي ﷺ به د اختر لمونځ هغه وخت شروع کوی کله چي به لمر د يوې يا دوو نيزو په اتلازه را پورته سو، دويم دليل دا دی چي خاص د لمر دراختلو په وخت کي له لمونځ کولو څخه منع سوې ده، نو ځکه د لمر دراپورته کېدلو شرط ولگول سو، او تر زواله پوري د اختر د وخت د پاته کېدلو دليل دا دی چي يو وار يو څو خلکو تر زوال وروسته نبي ﷺ ته د مياشتي د ليدلو گواهي ورکړه، نو نبي ﷺ د روژې د ماتولو او تر را رواني ورځي يعني تر دويم شواله پوري د لمانځه د ځنېلو امر وکړی، نو که تر زوال وروسته هم د لمانځه اداء کول صحيح وای، نو نبي ﷺ به تر را رواني ورځي پوري لمونځ نه ځنېلوی، لهذا معلومه سوه چي د اختر د لمانځه وخت تر زواله پوري دی.

د اختر د لمانځه طريقه

وَيُصَلِّيُ الْإِمَامُ بِالنَّاسِ رُكْعَتَيْنِ او امام دي خلکو ته دوه رکعته لمونځ ورکړي يُكَبِّرُ فِي الْأَوَّلِ لِأَرْبَعِ په اول رکعت کي دي د لمانځه د شروع کولو لپاره تکبير ووايي وَكَلَّمَائًا بِحَدِّهَا او درې تکبيرونه دي تر هغه وروسته ووايي ثُمَّ يَكْبِرُ الْقَائِمَةَ وَسُورَةَ بيادي سورت فاتحه او (بل) سورت ووايي وَيَكْبِرُ تَكْبِيرًا يَزِيدُ بِهَا او تکبير دي ووايي په هغه سره دي رکوع وکړي ثُمَّ يَتَنَبَّهُ إِلَى الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ بِالْقِرَاءَةِ بيادي دويم رکعت په قرائت سره شروع کړي ثُمَّ يَكْبِرُ تَكْبِيرًا بِحَدِّهَا

• تحريج: أخرجه ابو داود في كتاب الصلاة، باب وقت الخروج إلى العيد، حديث رقم: ١١٣٥.

• تحريج: أخرجه ابن ماجة في كتاب الصيام، باب ما جاء في شهادة على رؤية الهلال، حديث رقم: ١٦٥٣.

بیایي تر هغه وروسته درې تکبیرونه ووايي وَيَكْبِرُ رَابِعَةً يَدْعُكُمْ بِهَا او خلورم تکبیر دي ووايي او رکوع دي په وکړي وَهَذَا قَوْلُ ابْنِ مَسْعُودٍ دا قول دابن مسعود رضي الله عنه دی وَهُوَ قَوْلُنَا او همدارنومې قول دی وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَكْبِرُ فِي الْأَوَّلِ لِإِفْتِتَاحِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فرمایي: چي په اول رکعت کي دي د لمانځه د شروع کولو لپاره تکبیر ووايي وَحَسْبَا بَعْدَهَا او تر هغه وروسته دي پنځه تکبیرونه ووايي وَفِي الثَّانِيَةِ يَكْبِرُ حَسْبَا او په دویم رکعت کي دي پنځه تکبیرونه ووايي ثُمَّ يَكْبِرُ بیایي قرائت وکړي وَفِي رَوَايَةٍ يَكْبِرُ أَرْبَعًا او په یوه روایت کي دي چي (په دویم رکعت کي دي) خلورم تکبیرونه ووايي وَكَلَّهْرَعْلُ الْعَامَّةِ الْيُوزِرُ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ او نن سبا د علمو خلکو عمل دابن عباس رضي الله عنه پر قول ښکاره دی لَا مَرِيئِيهِ الْخُلَفَاءُ ځکه چي د بنو عباس خلفاء د دې حکم کړی وو قَالُوا الْمَذْهَبُ الْقَوْلُ الْأَوَّلُ هر چي (صحيح) مذهب دی نو هغه اول قول دی لَأَنَّ الشُّكْبِيرَ زَوْفَمُ الْأَكْبَرِ خِلَافُ الْمَعْمُودِ ځکه چي تکبیر وریل او لاس پورته کول له معمود څخه خلاف دي فَكَانَ الْأَخْذُ بِالْأَوَّلِ نو پر کم (شمېر) به عمل کول غوره وي ثُمَّ الشُّكْبِيرَاتِ مِنْ أَعْلَامِ الَّذِينَ بیا تکبیرونه د دین له شعارو (او نبی) څخه دي حَتَّى يَجْهَرُ بِهَا همدارنجه ده چي په زوره وریل کیږي فَكَانَ الْأَخْذُ فِيهِ الْجَدُّ نو ځکه به اصل په دې تکبیرونو کي یو ځای والی وي وَفِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى يَجِبُ الْحَاقِقَاتُ بِتَكْبِيرِ الْإِفْتِتَاحِ او په اول رکعت کي دا تکبیرونه د تکبیر تحریمه سره یو ځای کول واجب دي لِقَوْلِهَا مِنْ حَيْثُ الْفَرِيقَةُ وَالسَّبِقُ ځکه چي تکبیر تحریمه د فرضیت او مخکي والي په وجه قوي دی وَفِي الثَّانِيَةِ لَمْ يُوجَدْ إِلَّا تَكْبِيرَةُ الرُّكُوعِ او په دویم رکعت کي صرف د رکوع تکبیر سته فَوَجِبَ الشَّمُّ إِلَيْهَا نو ځکه به دا تکبیرونه د هغه سره یو ځای کول واجب وي وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ أَخَذَ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ او امام شافعي رحمته الله دابن عباس رضي الله عنه قول اختیار کړی دی إِلَّا أَنَّهُ حَمَلَ الْمَوْئِلَ كُلَّهُ عَلَى الزَّوَائِدِ خو هغه روایت سوي تکبیرونه یې ټوله پر زوائدو حمل کړي دي فَصَارَتِ الشُّكْبِيرَاتُ عِنْدَ الْخَبْسَةِ عَشْرًا أَوْ سِتَّةَ عَشْرًا نو د هغه په نېز (ټوله) تکبیرونه پنځلس یا شپاړس سول.

تشریح: په دې عبارت کي داختر د لمانځه طریقه بیانېږي، همدارنګه په آخرتونو کي د تکبیرونو له شمېر څخه بحث کیږي، تاسو په مختصره توګه دا خبره په ذهن کي ونیسي چي زموږ په نېز داختر په لمانځه کي ټوله نهه (۹) تکبیرونه دي چي له هغو څخه یو (۱) تکبیر تحریمه دی، او دوه (۲) تکبیرونه د رکوع دي، او شپږ (۶) تکبیرونه زیات يعني زوائد دي، او داختر د لمانځه د اداء کولو طریقه داده چي امام دي خلکو ته دوه رکعت له منځه وړکړي، او تر ټولو مخکي دي اول (۱) تکبیر يعني تکبیر تحریمه ووايي، تر هغه وروسته دي ثناء ووايي، او بیایي درې زوائد تکبیرونه ووايي، او په دوو تکبیرو کي دي لاسونه تر غوږو پوري پورته کړي بیایي یې ایله کړي، او په دریم تکبیر کي دي تر پورته کولو وروسته لاسونه وتړي (يعني نه دي یې ایله کوي)، او تر هغه وروسته دي سورت فاتحه، او یو بل سورت ووايي، او بغیر له لاس پورته کولو څخه دي تکبیر ووايي، رکوع ته دي ولاړ سي، دا ټول د هغه یوه رکعت پوره سو، او په دې رکعت کې ټوله تکبیرونه پنځه (۵) سول: یو تکبیر تحریمه، درې زوائد تکبیرونه، یو د رکوع تکبیر، بیا چي کله هغه د اول رکعت له سجدو څخه فارغه سي، نو سیده دي ودرېږي، او تر ټولو مخکي دي قرائت وکړي، تر هغه وروسته دي درې

زوائد تکبیرونه ووايي، او په هر تکبیر کې دې لاس پورته کوي، او ایله کوي، بیا دې خلورم تکبیر ووايي رکوع ته دې ولاړ سي، او پاته لمونځ دې دنورو لمونځو په ډول پوره کړي، نو په دې رکعت کې ټوله خلور (۴) تکبیرونه سول، او د دواړو رکعتونو نهه (۹) تکبیرونه سول، د تکبیرونو دا شمېر، او دا اختر د لمانځه دا طریقه دابن مسعود رضی الله عنه د روایت له طریقه سره برابر دي، او همدا مسلک او مذهب د احنافو دی.

وقال ابن عباس الخ په دې لړ کې چې له ابن عباس رضی الله عنهما څخه کومه طریقه روایت شوې ده، په هغه کې د تکبیرونو شمېر دیارلس (۱۳) دی، په اول رکعت کې اووه (۷) تکبیرونه دي، او په دویم رکعت کې شپږ (۶) تکبیرونه دي، او بیا د هغو د اداء کولو طریقه هم جلا ذکر شوې ده، ځکه چې د هغه په نېز د دویم رکعت تکبیرونه هم د اول رکعت په ډول تر قرائت مخکې اداء کېږي، نو ځکه صاحب د بنایې لیکلي دي چې دابن مسعود او ابن عباس رضی الله عنهما د تکبیرونو په شمېر کې هم اختلاف دی، او د اداء کولو په طریقه کې یې هم اختلاف دی. (بنایه ۳: ج ۲، ص: ۱۲۷).

وظهر عمل العامة الخ فرمایي چې زموږ په زمانه کې خلک دابن عباس رضی الله عنهما پر طریقه عمل کوي، ځکه کله چې تر بنو امیه وروسته د بنو عباس زمانه راغله، نو عباسي واکمنانو دخپل مشر نیکه ابن عباس رضی الله عنهما طریقه علمه کړه، او ټولو امامانو ته یې دا حکم وکړ چې هغوی به دابن عباس پر طریقه عمل کوي، خو تر څو چې د مذهب او مسلک تعلق دی، نو هغه دابن مسعود رضی الله عنه د طریقه سره دی.

دلته دا خبره د یادوني وړ ده، چې مصنف د هدایې کوم د ظهر عمل العامة الخ دعوی کړې ده، دا دعوی د هدایې د مصنف دخپلي زمانې سره خاص ده، کنې څه وخت چې حنفي مسلک خور سو، او په زیاتره هیوادونو کې حنفي قاضیان او مفتیان وټاکل سول نو بیا خلکو دابن مسعود رضی الله عنه طریقه اختیار کړه.

ورفع الیدي خلاف المعبود الخ صاحب د هدایې دابن مسعود رضی الله عنه د طریقه لپاره عقلي دلیل بیانوي فرمایي چې په لمانځه کې تکبیرونه وړل او لاسونه پورته کول دا د لمانځه له معبودي طریقه څخه خلاف کار دی، (له معبودي طریقه څخه مراد هغه طریقه ده کوم چې د عامو لمونځونو په باره کې په آیت او حدیثونو کې را نقل شوې ده)، ځکه چې په لمانځه کې په سکون او اطمینان سره د درېدلو حکم سوی دی، په آیت کې راځي: فَوُتُوا بَيْنَهُمَا قَاتِلَيْنِ [بقره: ۲۳۸]، لهنا بلر بلر لاسونه پورته کول ښه نه دي، نو څومره چې کم لاسونه پورته سي هغه به غوره وي، او څرنگه چې دابن مسعود رضی الله عنه په روایت کې په هر رکعت کې درې واړه لاسونه پورته کېږي، او دا کمه اندازه ده، نو ځکه به پر کمه اتلزه یعنی دابن مسعود رضی الله عنه پر طریقه عمل کول غوره او افضله وي.

ثم التکبیرات الخ فرمایي چې دا اختر تکبیرونه د دین له شعائرو څخه دي، نو څرنگه چې په دیني شعائرو کې جهر کېږي، همدارنگه به په تکبیرونو کې هم جهر کېږي، په اصل کې په دې عبارت سره موږ ته دا رابښي چې دابن مسعود په طریقه کې یوه مهمه فایده دا هم سته چې په دې کې زوائد تکبیرونه د تکبیر تحریمه او درکوع د تکبیر سره متصل او جمع دي، او په زائد تکبیرونو کې هم قاعده دا ده چې د اصلي تکبیرونو سره به یو ځای کېږي، نو ځکه په دې طریقه کې په اول رکعت کې تر تکبیر تحریمه وروسته سمدستي د زوائد تکبیرونو حکم سوی دی، لو تکبیر تحریمه د فرضوالي او مخکيوالي په اعتبار سره قوي ده، لهذا په دې کې دنور قوت د پینا کولو لپاره زوائد تکبیرونه په لول رکعت کې ددې سره ملحق سول، او څرنگه چې په دویم رکعت کې تکبیر تحریمه نسته، نو ځکه په دویم رکعت کې زوائد تکبیرونه درکوع د تکبیر سره ملحق سول.

والشافعي رَجَعَهُ اللهُ الخ دې حاصل دا دی چې امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ دابن عباس پر قول عمل کړی دی. او دابن عباس په قول کې چې د تکبیرونو کوم شمېر را نقل سوی دی، هغه شمېر امام شافعي پر زوائدو حمل کړی دی، مطلب داختر د لمانځه د تکبیرونو په باره کې د امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ دوه قوله دي: (١) اول قول دا دی چې په دواړو رکعتو کې په مجموعي توګه دیارلس (١٣) تکبیرونه دي: یو تکبیر تحریمه، دوه درکوع تکبیرونه، پنځه په اول رکعت کې زوائد تکبیرونه او پنځه په دویم رکعت کې زوائد تکبیرونه، (٢) دویم قول دا دی چې دوولس (١٢) تکبیرونه دي. یو تکبیر تحریمه، دوه درکوع تکبیرونه، پنځه په اول رکعت کې زوائد تکبیرونه. او په دویم رکعت کې خلورو زوائد تکبیرونه. نو په دې اعتبار سره به د شوافعو په نېز دوولس یا دیارلس تکبیرونه وي، لېکن بعضي خلګ په دې وهم کې لوبېدلې دي چې د دوولسو او دیارلسو شمېر له تکبیرات اصليه وو څخه ماسوا دی، یعنې په دې کې تکبیر تحریمه او درکوع دوه تکبیرونه داخل نه دي، نو کومو خلګو چې د (١٢) سره درې یوځای کړل، د هغو په نېز د ټولو تکبیرونو شمېر پنځلس (١٥) سو، او کومو خلګو چې د (١٣) سره درې یوځای کړل، د هغو په نېز ټوله تکبیرونه شپاړس (١٦) سول. په دې باره کې له امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ څخه په دې وجه دوه قولونه را نقل سوي دي ځکه چې له ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه په دې باره کې دوه روایتونه دي. او په دې لړ کې د امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ د مذهب مدار هم دابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا پر قول باندې دی.

داختر په تکبیرونو کې د لاسونو د پورته کولو حکم

قَالَ: وَرَفَعَ يَدَيْهِ تَكْبِيرَاتِ الْعِيدَيْنِ فرمایي: چې داخترانو په تکبیرونو کې دې خپل دواړه لاسونه پورته کوي بَرِيدُ بِهِ مَا سَوَى التَّكْبِيرِ فِي الرُّكُوعِ له دې څخه د امام قدوري رَجَعَهُ اللهُ مراد درکوع له تکبیر څخه ماسوا نور تکبیرونه دي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۞ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِيَ إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ لاسونه به نه پورته کېږي خو په اوو ځایونو کې وَذَكَرَ مِنْ جُلَّتِهَا تَكْبِيرَاتِ الْأَعْيَادِ او له هغو ټولو څخه یې داخترانو تکبیرونه (هم) ذکر کړل وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ ۞ أَنَّهُ لَا يَرْفَعُ او له امام ابو یوسف رَجَعَهُ اللهُ روایت دی چې لاسونه دي نه پورته کوي وَالْحَقُّ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَا (لېکن) دده په خلاف هغه حدیث حجت دی کوم چې مود (اوس) بیان کړی.

تشریح: مسئله: داده چې زموږ په نېز به داختر په لمانځه کې تر غوږو پورې لاسونه پورته کېږي، همدا د امام شافعي او امام احمد مذهب دی، دلیل د نبي ﷺ دا قول دی: لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِيَ إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ، او له دې اوو ځایونو څخه یو ځای زوائد تکبیرونه هم دي، له امام ابو یوسف رَجَعَهُ اللهُ څخه روایت دی چې لاسونه به نه پورته کېږي. د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې لاسونه پورته کول د لمانځه د شروع کولو لپاره ست دي، یعنې د تکبیر تحریمې لپاره لاسونه پورته کول ست دي، او څرنګه چې په زوائد تکبیرونو سره لمونځ نه شروع کېږي، نو ځکه به لاسونه هم نه پورته کېږي، لکه څرنګه چې درکوع په تکبیر کې لاسونه نه پورته کېږي.

• تخریج: أخرجه البيهقي بمناه في كتاب العیدین، باب رفع اليدين في تكبير العيد، حديث رقم: ٦١٨٩.

• القول الرابع: قول الطوفان أي يرفع يديه وهذا قول الجمهور، وقال العلامة ابن نجيم المصري رَجَعَهُ اللهُ قول أبي يوسف رَجَعَهُ اللهُ ضعيف (البحر الراسخ ج: ٢، ص: ١٦٢). [القول الرابع ج: ١، ص: ١٥٠]

جواب: دامام ابو یوسف رحمه الله په خلاف دا حدیث یعني لا ترفع الایدی حجت دی.

پاته سوه دا خبره چې د زواندو تکبیرونو په مینځ کې یو سنت ذکر سته او که نسته، نو له امام ابو حنیفه څخه روایت دی چې امام دي د هرو دوو تکبیرونو په مینځ کې د دریو تسبیحاتو په اندازه چې پاتیري، څکه چې داختر په لمانځه کې ګڼه ګونه او ډېر خلګ وي، نو که د تکبیرونو په مینځ کې وصل وسي، نو کوم خلګ چې له امام څخه لیري وي، پر هغو به دامام حال مشته سي، چې اوس امام کوم تکبیر وایي، لېکن په دومره اندازه چې پاتېدلو سره اشتباه لیري کېږي، نو څکه د تکبیرونو په مینځ کې د دریو تسبیحاتو په اندازه د چې پاتېدلو حکم سوی دی.

نو لمانځه وروسته د دوو خطبو حکم

قَالَ: ثُمَّ يُحْطَبُ بَعْدَ الصَّلَاةِ خُطْبَتَيْنِ فرمایي: چې داختر تر لمانځه وروسته دي امام دوې خطبي ووايي بِذَلِكَ وَرَدَ النَّعْلُ السُّنْفِيضُ هم په دې باره کې مشهوره حدیث راغلی دی لَعَلَّ النَّاسَ فِيهَا صَدَقَةُ الْفَطْرِ وَأَحْكَامُهَا (او امام دي) داختر په خطبه کې خلګو ته سرسایه او داختر احکام ورښيي لِأَنَّهَا شُرِعَتْ لِأَجْلِ هَذِهِ څکه چې خطبه همدغه لپاره مشروع سوي ده.

الغلات: ﴿الْمَوْفِضُ﴾ مشهوره حدیث، د حدیث یو قسم دی.

تشریح: مسئله: دا ده چې کله امام داختر له لمانځه څخه فارغ سي، نو خلګو ته دي دوې خطبې ووايي، او په دې خطبو کې دي د صدقه فطر او کوچني اختر احکام او مسائل بیان کړي، او د صدقه فطر اداء کولو تر غیب دي ورکړي، څکه چې داختر تر لمانځه وروسته خطبې څکه شروع سوي دي چې په هغو کې داختر او صدقه فطر احکام او مسائل بیان سي. فایده: ښکاره دي وي چې داختر د خطبې او د جمعې د خطبې په مینځ کې په دریو (۳) طریقو سره اختلاف دی: (۱) د جمعې لمونځ بې له خطبې جائز نه دی، او داختر لمونځ بې له خطبې هم جائز دي (۲) د خطبې جمعه د جمعې تر لمانځه مخکې وي، لېکن داختر خطبه داختر تر لمانځه وروسته وي (۳) د جمعې خطبه ویل سنت دي، او اورېدل یې واجب دي، لېکن داختر خطبه ویل واجب دي، او اورېدل یې سنت دي. (پناه ج: ۳، ص: ۱۲۲)

داختر د لمانځه د قضاء واورلو حکم

وَمَنْ قَامَتْ صَلَاةُ الْعِيدِ مَعَ الْإِمَامِ او له چا څخه چې داختر لمونځ دامام سره قضاء سي لَمْ يَقْعِبْهَا نو د هغه قضاء دي نه راوړي لِأَنَّ الصَّلَاةَ بِهَذِهِ الصِّفَةِ لَمْ تُعَرَفْ قُرْبَةً څکه چې په دې طریقه سره داختر د لمانځه عبادتوالی پېژندل سوی نه دي إِلَّا بِشَرِّطٍ لَا تَتِمُّ بِالنَّفَرِ خو په داسې شرطونو سره چې په یوازې سړي سره نه پوره کیږي (یعني په داسې شرطونو سره داختر د لمانځه عبادت کېدل معلوم سوي دي چې هغه په یوازې سړي سره نه سي پوره کېدای).

تشریح: مسئله: دا ده که له یو سړي څخه داختر لمونځ قضاء سو، نو اوس د هغه لپاره یوازې داختر د لمانځه د راګرځولو اجازه نسته، څکه چې داختر لمونځ اداء کول پر داسې شرطونو موقوف دی، چې هغه په یوازې سړي سره نه سي پوره کېدای، څکه چې داختر د لمانځه له شرطونو څخه یو مهم شرط جماعت دی، او ښکاره ده چې په یوه سړي سره جماعت نه متحقق کیږي، نو څکه به دامام تر فراغت وروسته د هیڅ سړي لپاره داختر لمونځ کول صحیح نه وي (لېکن دوه رکعت د نفلو په توګه کولای سي).

داختر د میاشتي د پتېدلو مسئله

فَإِنْ عَمَّ الْهَلَالُ بِيَا كَه (داختر) میاشته پته سوه (یعني نه لېدل کېده) وَشَهِدُوا جُنْدَ الْإِمَامِ بِرُؤْيَا الْهَلَالِ بَعْدَ الزَّوَالِ او خلکو امام ته د میاشتي لیدلو گواهي تر زوال وروسته ورکړه. صَلَّى الْعِيْدَ مِنَ الْقَدَا نو امام دې را روانه ورځ داختر لمونځ ورکړي لَئِنْ هَذَا تَأْخِيرٌ بِمُذَرِّحْكه چې دا ځنډول د عذر په وجه دي وَقَدْ وَرَدَ فِيهِ الْحَدِيثُ او په دې باره کي حديث راغلی دی فَإِنْ حَدَّثَ عَنْهُمْ عَنْ صَلَاةِ الْيَوْمِ الثَّانِي او بيا که داسي عذر پېښ سي چې په دويمه ورځ يې هم خلگ داختر له لمانځه څخه منع کول لَمْ يُصَلِّهَا بَعْدَهُ نو تر دې وروسته دي داختر لمونځ نه کوي لَئِنْ الْأَصْلَ فِيهَا أَنْ لَا تُقْضَى كَالْجُمُعَةِ حُكْمٌ داختر په لمانځه کي اصل دا دی چې د جمعې د لمانځه په ډول به د هغه قضاء (هم) نه راوړل کيږي إِلَّا أَتَا تَرْكُؤًا بِالْحَدِيثِ لېکن موږ دا اصل د حديث په وجه پرې ايښی دی وَقَدْ وَرَدَ بِالشَّائِخِ إِلَى الْيَوْمِ الثَّانِي عِنْدَ الْعُذْرِ او د عذر په وجه تر دويمې ورځي پوري د ځنډولو په باره کي حديث راغلی دی.

اللفات: ﴿عَمَّ﴾ دماضي صيغه ده: په ورځ کي پتېدل، مجازاً: په سترگو نه لېدل کېدل. **تفسير:** صورت د مسئلې: دای که دروژې د میاشتي پر نویستمه (۲۹) دورځي په وجه میاشت نه لېدل کېده، او را روانه ورځ یعنی دروژې پر دېرشمه خلکو پېشلمی وکړی او روژه يې ونيول، بيا تر زوال وروسته يو څو خلگ امام ته راغله او دوی په تېره ورځ کي د میاشتي لیدلو گواهي ورکړل (یعني دايې ورته وویل چې موږ پر ولا میاشته وليدل). نو که د دوی شهادت دمنلو لا ټق وو، نو امام دې هغه معتبر وگڼي، او خلکو ته دي دروژې ماتولو حکم وکړي، او په دويمه ورځ دي داختر لمونځ وکړي، حُكْمٌ چې دلته داختر د لمانځه ځنډول د يو عذر یعنی د میاشتي نه لیدلو په وجه سره دي. او د عذر په وجه داختر د لمانځه ځنډول په حديث سره ثابت دي، لکه څرنګه چې حديث مخکي تېر سو چې کله نبي ﷺ ته تر زوال وروسته د میاشتي لیدلو گواهي ورکړل سوه، نو نبي ﷺ داختر د لمانځه قضاء را رواني ورځي ته وځنډوله، نو له دې څخه معلومېږي چې تر دویم شواله پوري داختر د لمانځه قضاء راوړل صحيح دي.

فَإِنْ حَدَّثَ عَنِ الْإِمَامِ او که په دویم شوال کي هم يو داسي عذر پيدا سو چې داختر د لمانځه لپاره مانع وو، مثلاً تېز باران يا يوبل داسي صورت وو، نو تر دې وروسته د شوال پر دریمه داختر د لمانځه د قضاء راوړلو اجازه نسته، حُكْمٌ چې داختر په لمانځه کي اصل دا دی چې د هغه قضاء به نه راوړل کيږي، لکه د جمعې د قضاء کېدلو په صورت کي چې د جمعې قضاء نه راوړل کيږي، خو دا اصل د حديث په وجه پرېښودل سو، او څرنګه چې په حديث کي فقط تر دويمې ورځي پوري د ځنډولو صراحت سوی دی. نو حُكْمٌ به تر دویم شواله پوري د ځنډولو اجازه وي، او تر هغه وروسته به نه وي.

د لوی اختر د ورځي مستحبات

وَيُسْتَحَبُّ لِلْيَوْمِ الْأَشْعَى او مستحب دي د لوی اختر په ورځ أَنْ يَتَقَسَّلَ وَيَسْتَلْبِثَ چې غسل وکړي او عطر ولګوي لَنَا ذَكَرْنَا هَ د هغه دليل په وجه کوم چې موږ بيان کړی وَيُؤَخَّرُ الْأَكْلُ عَنْ يَوْمِ الْفَلَاحِ او خوراک دي وروسته کړي تر دې چې له لمانځه څخه فارغ سي لَنَا رُوِيَ حُكْمٌ روايت سوی دی أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ١ كَانَ لَا يَتَقَسَّلُ فِي يَوْمِ الْفَلَاحِ چې نبي

• لمخرج أخرجه البخاري في كتاب العیدین، باب الأكل يوم الفطر، قبل الخروج، حديث رقم: ۹۵۳.

ﷺ به د لوی اختر په ورځ خوراک نه کوی حَتَّى يَرَجَعَ تر دې چې (له عیدگاه څخه به) واپس راغلی فَيَأْكُلُ مِنْ أَضْحِيَّتِهِ بیا به یې له خپلي قربانۍ څخه خوراک وکړي.

اللفات: ﴿يَوْمَ الْاِخْرَ﴾ د لوی اختر ورځ، د ذوالحجې لسمه ورځ، ﴿اَضْحِيَّة﴾ قربان سوی خاړوی.

تشریح: صاحب د هدایې فرمایي چې د لوی اختر په ورځ غسل کول، او عطر لگول مستحب دي. دلیل مخکې تېر سو، او دا هم مستحب دي چې خوراک دي تر لمانځه وروسته د خپلي قربانۍ له غوښو څخه وکړي سي، دلیل د نبی ﷺ عمل دی چې نبی ﷺ به د لوی اختر په ورځ د اختر تر لمانځه وروسته خوراک کوی، او له خپلي قربانۍ څخه به یې کوی، او که یو څوک قرباني نه کوي، نو هغه دي هم تر لمانځه مخکې خوراک نه کوي، ځکه چې د اختر تر لمانځه مخکې خوراک نه کول جلا سنت دی، او له خپلي قربانۍ څخه خوړل جلا سنت دی، لېکن د صغرا د خلکو لپاره جائز دي، ځکه چې هلته لمونځ واجب نه دی.

د عیدگاه په لاره کي د تکبیر وبلو حکم

وَيُؤْتِيهِ إِلَى الْمَضَلِّ وَهُوَ يَكْبِتُ او لمونځ گزاره دي عیدگاه ته روان سي او تکبیر دي وایي لَاكُنَّ ^{١٧٠٠} عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَكْبِتُ فِي الطَّرِيقِ ځکه چې نبی ﷺ به په لاره کي تکبیر وایي وَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ كَالْفُلِ او د کوچني اختر په ډول دي دوه رکعت لمونځ وکړي كَذَلِكَ نَقُلُ همداسي را نقل سوي دي وَيُخْطَبُ بَعْدَهَا خُطْبَتَيْنِ او تر لمانځه وروسته دي دوې خطبې ووايي لَاكُنَّ ^{١٧٠٠} عَلَيْهِ السَّلَامُ كَذَلِكَ فَعَلَ ځکه چې نبی ﷺ همداسي کړي دي وَيُعَلِّمُ النَّاسَ فِيهَا الْأُضْحِيَّةَ وَتَكْبِيرَ الشُّرَيْطَةِ او په دواړو خطبو کي دي خلکو ته قرباني او د تشریق تکبیرونه ور وښيي لَاكُنَّ مَشْرُوعَ الْوَقْتِ ځکه چې دا (شیان) په دې وخت کي مشروع دي وَالْخُطْبَةُ مَا شَرَعَتْ إِلَّا لِتُعَلِّمَهُ او خطبه هم د دغه (شیانو) د تعلیم لپاره مشروع سوي ده.

تشریح: مسئله: داده چې لمونځ گزاره دي عیدگاه ته د تللو په وخت کي په لاره کي په لوړ آواز سره تکبیر وایي، ځکه نبی ﷺ به هم داسي کول، او د لوی اختر لمونځ هم د کوچني اختر د لمانځه په ډول دوه رکعت دي. له امام صاحب څخه همدغه را نقل سوي دي، تر لمانځه وروسته دي امام دوې خطبې ووايي، او په دې خطبو کي دي خلکو ته د قربانۍ او د تشریق د تکبیرونو احکام ور وښيي، ځکه چې په دې ورځو کي دغه شیان مشروع دي. او خطبه هم د دغه شیکو د تعلیم لپاره مشروع سوي ده.

د یوه عذر په وجه د لوی اختر د لمانځه د قضاء کېدلو حکم

فَإِنْ كَانَ عَذْرٌ يَسْتَعْمِلُ مِنَ الصَّلَاةِ يَوْمَ الْأَضْحَى که یو داسي عذر وو چې د لوی اختر په ورځ د لمانځه لپاره مانع وو وَوَصَلَاةً مِنَ الْقَدِّ وَبَعْدَ الْقَدِّ نو په دویمه یا په دریمه ورځ دي لمونځ وکړي وَلَا يُصَلِّيَنَّ بَعْدَ ذَلِكَ او تر دې وروسته دي یې نه کوي لَأَنَّ الصَّلَاةَ مُؤَقَّتَةٌ بِوَقْتِ الْأُضْحِيَّةِ ځکه چې د لوی اختر لمونځ د قربانۍ د ورځو سره خاص دی فَيُعَذَّرُ بِأَيِّ مِمَّا

• تخریج: أخرجه دار فطی فی کتاب صلاة العیدین، باب صلاة العیدین، حدیث رقم: ١٧٠٠.

• تخریج: أخرجه مسلم فی کتاب العیدین، باب العیدین، حدیث رقم: ٨.

نو ځکه به د هغه وخت هم د قربانۍ د ورځو سره مقید وي لکنه ميوه في الشاخير من غير عذر لپکن دې له عنده ځنډلو په وجه به امام گنهاره وي ليمخالفة المنقول درانقل سوي طريقې د مخالفت په وجه.

تشریح: مسئله: داده که د ذی الحجه په لسم تاریخ یو داسې عذر پیدا سو چې د هغه په وجه د لوی اختر لمونځ نه سو کېدلای، نو په یوولسم تاریخ دي لمونځ وسي، او که په یوولسم تاریخ کي هم عذر پاته وو، نو په دولسم تاریخ دي لمونځ وسي، او که په دې ورځ هم عذر وو، نو تر دې وروسته د ځنډلو اجازه نسته، دلیل دا دی چې د لوی اختر لمونځ د قربانۍ د ورځو سره خاص دی، لهذا د لمانځه وخت به یې هم د قربانۍ د ورځو سره خاص وي، نو د قربانۍ تر دریو ورځو پوري به هره ورځ له لمر اخلو څخه وروسته تر زواله پوري د اختر د لمانځه وخت وي، او که به له عذر لمونځ وځنډول سو، نو هم لمونځ جائز دی، لپکن په دې وجه به گنهاره وي چې به له عنده یې لمونځ وځنډوی، ځکه چې له نبي ﷺ او له خلفاء راشدينو څخه داسې ځنډول نه دي رانقل سوي، بنکاره دي وي چې د لمونځ که څه هم وځنډول سي نو اداء به وي، قضاء به نه وي، ځکه چې په خپل وخت کي واقع کېږي.

د عرفات د خلکو سره د مشابهت حکم

وَالْعَرَفَةُ الَّتِي يَصْنَعُ النَّاسُ او د عرفات سره مشابهت کوم چې یې خلک کوي لَيْسَ بِهَا (دا) هېڅ شی نه دی وَهُوَ أَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ يَوْمَ عَرَفَةَ فِي بَعْضِ الْمَوَاضِعِ او د تعریف (يعني د عرفات سره د مشابهت) مطلب دا دی چې خلک د عرفات په ورځ په یو میدان کي سره راجمع سي تَشْبِيْهَا بِالْوَاقِعَيْنِ بِعَرَفَةَ د عرفات په میدان کي د درېونکو خلکو سره د مشابهت په وجه لَأَنَّ الْوُقُوفَ عَرَفَ عِبَادَةَ مُخْتَصَّةً بِكَانٍ مَخْصُوصٍ ځکه چې وقوف عرفه په یو ځانګړي میدان (حای) کي عبادت منل سوی دی فَلَا يَكُونُ عِبَادَةٌ دُونَهُ نو له هغه ځانګړي حای څخه به علاوه (بل حای) عبادت نه وي كَسَائِرِ الْمَنَاسِكِ لکه د حج نور مناسک (چې بل حای عبادت نه دي).

تشریح: دلته د تعریف مطلب په عرفات کي د درېونکو حاجیانو سره مشابهت اختیارول دی، یعنی چې د عرفات په ورځ خلک په یو بل میدان کي سره راجمع سي، او د حاجیانو په ډول دعاء او تضرع وکړي، امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې دا یو داسې شی نه دي چې ثواب ولري، ځکه چې وقوف عرفه (يعني په عرفات کي درېدل) یو ځانګړي او مخصوص عبادت دی چې هغه د یو ځانګړي میدان يعني د عرفات د میدان سره خاص دی، لهذا د عرفات له میدان څخه ماسوا په یو بل میدان یا یو بل حای کي وقوف کول او درېدل عبادت نه سي کېدلای، لکه د حج مناسک چې په نورو ځایونو کي نه سي اداء کېدلای، خو که دا وویل سي چې ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په بصره کي د عرفات په ورځ په یو میدان کي خلک راجمع کړل، نو زموږ له طرفه جواب دا دی چې د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا عمل د دعاء لپاره وو. نه دا چې د عرفات د حاجیانو سره د مشابهت لپاره. والله اعلم بالصواب



(دا) فصل د تشریق د تکبیرونو (پہ بیان کی) دی

د تشریق د تکبیر و نو شرعی حیثیت

● القول الرابع: قول الصحابين رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، كما قال العلامة نجم الدين الزاهد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في شرحه للتقديري والفتوى والفصل في عامة الأعمار وكمه الأعصار على قولها (الكفاية في مصدر فتح التقدير ج: ٢، ص: ٢٩) [القول الرابع، ج: ١، ص: ١٥١]

الحجې په لسمه ورځ يعني د لوی اختر په ورځ به د مازيگر تر لمانځه وروسته د تشریق تکبیرونه ختمیږي، او تر دې وروسته به د هغو ویل واجب نه وي، امام اعظم رَحْمَةُ اللهِ همدغه قول اختیار کړی دی، ځکه چې تکبیر یو ډول دعاء ده، او مخکي دا خبره تېره سوه چې اصل په دعاء کي په کرار آواز سره ویل دي، لهذا په لوړ آواز سره تکبیر ویل یو ډول بدعت سو، لکه په آیت کي چې راغلي دي: اَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً (الاعراف: ٥٥)، نو احتیاط دا دی چې څومره تکبیرونه کم وویل سي، مغفوره به ښه وي. نو ځکه امام صاحب له کمو څخه کمي ورځي اختیاروي.

ددې په خلاف له ځيني صحابه ووييني له حضرت عمر، حضرت علي، حضرت عثمان او نورو صحابه ووڅخه روايت دی چې د تشریق تکبیرونه به د آیام تشریق په آخري ورځ يعني د ذی الحجې په دیارلسمه ورځ د مازيگر تر لمانځه وروسته ختمیږي، صاحبینو او امام شافعي او نورو هم دا روايت اختیار کړی دی، ځکه ددې روايت مطابق د لمونځونو شمېر زیات دی، او په عباداتو کي احتیاط په دې کي دی چې پر اکثر عمل وسي، او بیا په دې آیت واذکروا لله فی آیام معدودات کي هم له آیام معدودات څخه په اتفاق د مفسرینو آیام تشریق (د تشریق ورځي) مراد دي، نو ځکه به تکبیرونه د ذی الحجې د دیارلسمي ورځي تر مازيگره پوري اوږدیږي، او د لوی اختر په ورځ به نه ختمیږي، د عقل او قیاس همدغه تقاضا ده ځکه چې په آیام معدودات کي آیام د جمعي صیغه ده، او د جمعي کمه اندازه درې وي، نو له دې څخه هم د تشریق په ټولو ورځو کي د تکبیر مشروعوالی فهمول کیږي.

والتکبیر ان یقول الخ فرمایي تکبیر دا دی چې لمونځ گزاره تر لمانځه وروسته په لوړ آواز سره یو وار دا کلمې وایي: اَللّٰهُ اَکْبَرُ اَللّٰهُ اَکْبَرُ لَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَکْبَرُ اَللّٰهُ اَکْبَرُ وَبِاللهِ الْحَمْدُ. صاحب د بنایې ددې قصه داسي بیانوي چې کله حضرت ابراهیم علیه السلام خپل زوی حضرت اسماعیل علیه السلام د قربانولو لپاره پر مخکې پرې ایستی، او د هغه پر غاړه یې چاره را تېره کړه، نو حضرت جبرئیل علیه السلام له آسمانه څخه پُسه را وېستی، او چې کله یې د پلار او ځوی دا قرباني ولیدله، نو بې له اختیاره یې تر خوله دا الفاظ را ووتل: الله اکبر الله اکبر، ابراهیم علیه السلام چې کله دا آواز واورېدی، نو د آسمان و طرف ته یې سر پورته کړی، او د پُسه په راوستلو پوه سو نو هغه هم وویل: لا اله الا الله والله اکبر، حضرت اسماعیل علیه السلام چې کله دا کلمې واورېدې، نو د هغه له ژبي څخه هم دا کلمې جاري سوې: الله اکبر والله الحمد، او دغه حمد و ثناء د لوی څښتن الله جل جلاله دومره خوښه سوه چې تر قیامت یې واجب وگرځوله. (نېټه ج: ٣، ص: ١٥١)

د تشریق د تکبیرونو د ویلو وخت

وَهُوَ عَقِيبُ الصَّلَاةِ النَّفَرِ وَصَاتِ عَلَى التَّيْمِينِ فِي الْأَمْصَارِ فِي الْجَمَاعَاتِ الْمُسْتَحَبَّةِ حَتَّى أَنْ حَتِيفَةً أَوْ دَا تَكْبِيرُونَ تَرَفْضِي لَمُونځونو وروسته په ښار کي پر مقيمو خلکو په مستحب جماعتونو کي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز واجب دي وَلَيْسَ عَلَى جَمَاعَاتِ الْبَسَاءِ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَعَهُنَّ رَجُلٌ أَوْ د ښځو پر جماعتونو دا تکبیرونه واجب نه دي کله چې د هغو

سره یو سړی نه وي ولا هل جماعۃ المسافرین إذا لم یکن معہم مقیم او نه د مسافرانو پر جماعتونو واجب دي چي کله د هغوی سره یو مقیم نه وي و قالوا: **هو عمل کل من صلّ النکبۃ** او صاحبین رحمۃ الله فرمایي: چي تکبیر تشریق په هر هغه سړي باندې واجب دی چي هغه فرضي لمونځ کوي **لأنه تبهم للنکبۃ** ځکه چي تکبیر تشریق د فرضي لمونځه تابع دی **و أنه ما روينا من قبل** د امام صاحب دلیل هغه حدیث دی کوم چي موږ مخکي روایت کړی **والتشريق هو الجهر بالکبیر** او د تشریق مطلب تکبیر په لوړ آواز سره ویل دي **کذا نقل عن الخليل بن أحمد** همدارنگه له خلیل بن احمد شخه رانقل سوي دي **ولأن الجهر بالکبیر خلاف السنة** او په دې وجه هم چي په لوړ آواز سره تکبیر ویل له سنت شخه خلاف دي **والشهر ورد به عند اشتیاع هذه الشرائط** او شریعت د تکبیر په باره کي د دې شرطونو د جمع کېدلو په وخت کي وارد سوي دي (نو ځکه به د دې شرطونو د وجود په وخت کي تکبیر ویل کېږي، کنه نه به ویل کېږي) **إلا أنه يجب على النساء إذا اقتدین بالرجال** لېکن کله چي ښځي د یو سړي اقتداء وکړي نو پر ښځو (هم) تکبیر تشریق واجب دی **وعلى المسافرين عند اقتدائهم بالمقیم بطریق التبعیة** او پر مسافرانو (هم) د مقیم سړي د اقتداء په وخت کي تکبیر تشریق واجب دی د تابع کېدلو په توګه **قال یعقوب: صلیت بهم المغرب يوم عرفة** امام ابو یوسف رحمه الله فرمایلي دي: "چي ما خلکو ته د عرفات په ورځ د ماښام لمونځ ورکړی **فصوت أن أكبر** او تکبیر را شخه هر سو **فکبر أبو حنیفة رحمه الله** نو امام ابو حنیفه رحمه الله تکبیر وایي " **ذلک** دا پر دې خبره دلالت کوي **أن الإمام وإن ترک الشکیر لا یتزککة المقتدی** چي که څه هم امام تکبیر پرېږدي نو مقتدي به یې نه پرېږدي **وهذا لأنه لا یؤدی فی حرمۃ الصلاة** او دا حکم په دې وجه دی چي تکبیر د لمونځه په تحریمه کي نه اداء کېږي **فلم یکن الإمام فیہ حشاً** نو ځکه به په هغه کي د امام وجود ضروري نه وي **وإنشأ هو مستحب** بلکي د امام وجود (فقط) مستحب دي (یعني امام په اقتداء کي ویل فقط مستحب دي)

اللفات: **«عقب»** وروسته، **«أعمار»** جمع د مشرده: ښار، **«تشریق»** په لوړ آواز سره تکبیر ویل، **«لعمرة الهلوة»** تکبیر تحریمه.

تشریح: د امام صاحب رحمه الله په نېز تر هر فرض لمونځه وروسته پر خلکو تکبیر ویل واجب دي، په دې شرط چي دا خلک مقیم وي، په ښار کي دننه وي، او په مستحبه توګه سره جماعت اداء کوي، امام صاحب رحمه الله د عقب الفرض قید په دې وجه لګولی دی چي که تر فرضي لمونځه وروسته یو بل عمل پیدا سو، د مثال په توګه له منسجد شخه را ووتی، یا په خبرو مشغول سو، نو داسې به تکبیر نه وایي، او د مفروضات له قید شخه د جنارې لمونځ، د وترو لمونځ او د اختر لمونځ او نفلونه ووتل. په دې توګه چي تر دې لمونځونو وروسته تکبیر تشریق واجب نه دی. د مقیمین له قید

● القول الرابع: قول صاحبین رحمۃ الله، كما قال العلامة وهبة الزحيلي: والنكبة واجب عقب الصلوات المفروضة على كل من صلى النكبة ولو سمر أو مسافر أو مقنبا لأنه تبع لها على المني من قول صاحبين (الفقه الإسلامي وأدلته ج: ٢، ص: ٢٨٣). [القول الرابع، ج: ١١، ص: ١٥٥]

څخه مسافر ووتی، ځکه چې پر مسافر هم تکبیر نسته، د فی الاممار له قید څخه صحرا ووتل، یعنې د صحرا پر خلکو تکبیر تشریق واجب نه دی، د جماعه له قید څخه منفرد ووتی، او د مستحبه له قید څخه د بنحو جماعت ووتی په هغه وخت کې چې خالي د بنحو جماعت وي یعنې امام یې نارینه نه وي، لېکن که د بنحو امام نارینه وو، او د مسافرانو امام مقيم وو، نو پر دې بنحو او مسافرانو هم تکبیر واجب دی.

وقالا: وهو الخ صاحبین فرمایي چې پر هر هغه سړي تکبیر واجب چې هغه فرضي لمونځ کوي، هغه که په ښار کې وي او که په صحراء کې، مسافر وي که مقيم، په جماعت لمونځ کوي او که یوازي، نارینه وي او که ښځه، همدا قول د امام مالک او امام شافعي رحمه الله دی.

د صاحبینو دلیل: دلیل دا دی چې تکبیر د فرضي لمونځ تابع دی، نو هر څوک چې فرضي لمونځ کوي، هغه به تکبیر هم وایی.

د امام صاحب دلیل: هغه حدیث دی کوم چې مخکې ذکر سوی یعنې: لا جمعة ولا تشریق ولا فطر ولا أضلی الا فی مصر جامع، له دې حدیث څخه د تکبیر تشریق لپاره د ښار شرطوالی معلوم سو. د لغتو لوی امام خلیل بن احمد فرمایي: چې تشریق جهري تکبیر ته ویل کیږي، دویم دلیل: دا دی چې تکبیر په زوره ویل له سنت څخه خلاف یعنې بدعت دي، خو ماسوا په هغه ځای کې چېري چې شریعت وارد سوي وي، او د جهري تکبیر په سلسله کې شریعت په هغه صورت کې وارد سوي دی چې کله دا ټوله شرطونه موجود وي، یعنې ښار، مستحب جماعت، مقيم کېدل او داسې نور، هو! که ښځه دیو سړي اقتداء وکړي، یا مسافر د مقيم اقتداء وکړي نو پر بنحو او مسافرانو به هم تکبیر واجب وي، دا وجوب به د تبعیت په توګه وي، یعنې څرنگه چې امام متبوع دی او پر هغه تکبیر واجب دی، نو د امام پر تابع به هم واجب وي، لکه څرنگه چې د مقيم امام په اقتداء کولو سره پر مسافر څلور رکعت لازمېږي.

قال یعقوب الخ له دې ځایه دارانیسي چې پر مقتدیانو د خپل امام اقتداء او اتباع صرف د لمونځ په أمورو کې واجب ده، د لمونځ څخه ماسوا په نورو أمورو کې د امام اقتداء واجب نه ده، لېکن مستحب ده، نو ځکه که له یو امام څخه تر لمونځه وروسته تکبیر تشریق ویل هر سې، او مقتدیانو ته یاد وي، نو هغوی ته د امام انتظار کول پکار نه دي، او که امام چپ پاته سو، نو مقتدیانو ته پکار ده چې په خپله تکبیر شروع کړي، ځکه چې تکبیر تر لمونځه وروسته ویل کیږي، نو په دې کې د امام مخالفت کول یا تر امام مخکیتوب کول هیڅ پروا نه لري، لکه څرنگه چې د امام صاحب ستر شاګرد قاضي ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چې یو وار ما د عرفات په ورځ خلکو ته د ما ښام لمونځ ورکړی، او تکبیر تشریق راڅخه هر سو، لېکن امام صاحب رحمه الله کوم چې د مقتدیانو په صف کې وو هغه تکبیر شروع کړی، د امام صاحب دا عمل دې خبرې دلیل دی چې که مقتدي تر امام مخکې تکبیر تشریق ووايي، نو هیڅ حرج نسته.



بَابُ صَلَاةِ الْكُسُوفِ

(دا) باب د لمر د ترنځي د نیولو د لمانځه (په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د صلاة العيدین احکام ذکر کړل، او اوس د صلاة الكسوف احکام بیانوي، د دوی په مینځ کي د مناسبت وجه دا ده چي دواړه لمونځونه د شپې نه اداء کيږي، بلکي د ورځي کي اداء کيږي. او له اذان او اقامت څخه بغیر اداء کيږي، خو څرنګه چي د صلاة الكسوف په مقابله کي صلاة العيد زیات واقع کيږي، همدارنګه صلاة العيد واجب دی، نو ځکه یې هغه تر صلاة الكسوف مخکي بیان کړی، او صلاة الكسوف نه واجب دی، او نه زیات واقع کيږي.

کُوف د ضرب د باب مصدر دی، معنی یې ده: تاریک کېدل، کله چي د لمر و طرف ته د دې نسبت وسي، نو د ترنځي نیولو په معنی سره راځي، او د دې سره بل نژدې لفظ خسوف دی، بعضي خلګ دا دواړه لفظونه مترادف ګڼي، یعني د دواړو معنی یوه ده، لېکن د بعضو رایه دا ده چي کوف د لمر سره خاص دی، او خسوف د سپوږمۍ سره خاص دی. (پنډه ج ٢، ص ١٥١)

د کُوف د لمانځه (صلاة کسوف) طریقه

قَالَ: إِذَا انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ فَرَمَائِي: چي کله لمر ترنځه ونيسي صَلَّى الْإِمَامُ بِالنَّاسِ رُكْعَتَيْنِ كَهَيئَةِ الْثَلَاثَةِ نَوَامِ دې خلګو ته د نفلو په ډول دوه رکعت له مونځ ورکړي **يُكَلِّ رُكْعَةً رُكُوعًا وَاحِدًا** په هر رکعت کي دې یوه رکوع وکړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: رُكُوعَانِ إِمَامٍ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي دوی رکوعي دي وکړي لَهُ مَا رَوَتْ عَائِشَةُ د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ دلیل هغه حدیث دی کوم چي حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت کړی دی وَلَنَا رِوَايَةُ ابْنِ عُمَرَ او زموږ دلیل د عبد الله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت دی وَالْحَالُ أَكْشَفُ عَلَى الرِّجَالِ يَقْرَأُ بِهِمْ (د امام سره) د خلګو د نژدېکت په وجه پر خلګو (د امام) حال زیات ښکاره وي فَكَانَ التَّجَنُّبُ لِرِوَايَتِهِ نو ځکه به د عمر بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت ته ترجیح حاصله وي.

اللفات: ﴿انْكَسَفَتْ﴾ د انفعال ماضی ده: لمر ترنځه نیول، ﴿وَكَلِّ﴾ حالت، صورت، شکل، ﴿أَكْشَفُ﴾ د کَرَم له باب څخه اسم تفصیل دی: زیات ښکاره، زیات واضح.

تشریح: مسئله: دا ده که لمر ترنځي ونیوی، نو کوم امام چي د جمعې لمونځ ورکوي هغه دي په جامع مسجد یا عیدګله کي خلګو ته د نفلو په ډول دوه رکعت له مونځ ورکړي، یعني څرنګه چي نفل له اذان او اقامت څخه بغیر کيږي، همدارنګه به د کُوف لمونځ هم بغیر له اذان او اقامت څخه ورکوي.

• تخریج: أخرجه الأئمة السنة في كتبهم: البخاري في صلوة الكسوف، باب الصدقة في الكسوف، حديث رقم: ١٠٤٤.

• تخریج: أخرجه إرداذ في كتاب صلوة الاستسقاء، باب من قال يركع ركعتين، حديث رقم: ١١٩٤.

او په هر رڪمت كې يوه ركوع ده. دا زمونږ د احنافو مذهب دى. امام مالك، امام شافعي او امام احمد رحمهم الله فرمايي چې د كسوف د لماتخه په هر رڪمت كې دوې ركوع گڼي دي.

د امام شافعي او نورو دليل: د حضرت عائشې رضى الله عنها دا حديث: قالت خفت الشمس في حياء رسول الله ﷺ فخرج إلى السجد فقام وصف الناس وراه فكبر فقرأ قراءة طويلة ثم كبر فركع ركوعاً طويلاً ثم رفع رأسه فقال: سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد ثم قام فقرأ قراءة طويلة هي ادى من القراءة الاولى ثم كبر فركع ركوعاً طويلاً ثم رفع رأسه فقال: سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد ثم سجد وفعل في الركعة الاخرى مثل ذلك فاستكمل اربع ركعات باربع سجعات وانجلت الشمس قبل ان ينصرف ثم قام فخطب الناس فأثنى على الله بما هو أهله ثم قال إنا الشمس والقمر آيتان من آيات الله تعالى لا يخسفان لموت أحد ولا يغيتهما فإذا رأتكم ذلك فافزعوا إلى الصلوة. (عائشه رضى الله عنها فرمايې چې د رسول الله ﷺ په ژوند کي يو محل لمر ترنځي ونيوې، نو نبي ﷺ مسجد ته راغلی، ودرېدی، شاته يې خلكو صفونه جوړ کړل. بيا يې تكيير تحريره ووايې، اوږد قرائت يې وکړې، بيا يې تكيير ووايې او اوږده رکوع يې وکړه، وروسته يې خپل سر له رکوع څخه را پورته کړې، او سمع الله لمن حمده، ربنا ولك الحمد يې ووايې، بيا نبي ﷺ ودرېدی، اوږد قرائت يې وکړې، څو دا قرائت يې له اول قرائت څخه کم وو. بيا يې تكيير ووايې، يوه اوږده رکوع يې وکړه، خو دا رکوع يې له اولي رکوع څخه کمه وه، بيا دوی ﷺ سر را پورته کړې، او سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد يې ووايې، بيا يې سجده وکړه، او په دويم رکعت کي يې هم هغه عمل وکړې، نو نبي ﷺ څلور رکعت (يعني څلور رکوع گانې) په څلورو سجودو سره پوره کړې، او د نبي ﷺ تر فراغت مخکي لمر روښانه سو، بيا ولاړ سو. خلکو ته يې خطبه وويله، حمد او ثناء يې د الله د شان مناسب بيان کړه، او وېې فرمايل: چې لمر او سپوږمى د الله له نښو څخه دې نښې دي، دا د يو چا په مرگ يا ژوند سره تر نښه نه نيسي، او کله چي تاسو دا وورښي، نو په لماتڅه سره پناه اخلئ). له دې حديث څخه معلوم سوه چي نبي ﷺ د کسوف د لماتڅه په يوه رکعت کي دوي رکوع گانې کړي دي.

ذموڊ دليل: د عبد الله ابن عمرو ابن العاص رضيه الله عنه روايت دی: قال انكسفت الشمس على عهد رسول الله ﷺ فقام رسول الله ﷺ فلويكد يركع ثم ركع فلويكد يسجد ثم سجد فلويكد يرفع ثم رفع فلويكد يسجد ثم سجد
فلويكد يرفع ثم رفع وفعل في الركعة الأخرى مثل ذلك، (فرمايي چي دنبي ﷺ په زماته کي يو وار لمر ترنخي ونيوی. نور رسول
الله ﷺ دومره اوږده ولاړه وکړه ناسي معلومېده چي نبی ﷺ به رکوع نه کړي، بيا چي يې کله رکوع وکړه. نو هغه يې هم دومره اوږده
وکړه ناسي معلومېده چي له رکوع څخه به سر راپورته نه کړي، او کله چي نبی ﷺ له رکوع څخه سر راپورته کړی نو ولاړه يې دومره
اوږده کړه چي نبی ﷺ به سجده نه وکړي، او کله چي يې سجده وکړه نو ناسي معلومېده چي له سجده څخه به سر راپورته نه کړي.
او نبی ﷺ به دويم رکعت کي هم داوړ رکعت په ډول اوږده ولاړه، رکوع او سجده وکړل). له دې حديث څخه دا خبره په ډاکه
خليبري چي نبی ﷺ د کسوف په لماته کي په هر رکعت کي يوه رکوع وکړه. نو ځکه به د يوې رکوع اجزه وي. لو
دوي رکوع به دست خلاف وي.

والحال اڪشف الخ صاحب د هدايې له دې ځايه د احنافو عقلي دليل بيانوي، حاصل يې دا دی چې په دې مسئله کې د حضرت عائشې رض الله عنها حديث او د حضرت عبد الله ابن العاص رضي الله عنه حديث سره متعارض سول. نو په دې ډولرو کې به ترجيح د ابن العاص رضي الله عنه حديث ته وي، ځکه چې سړی د بنحې په نسبت امام ته زيات نژدې وي، ځکه د بنحو صف د نارينه وو تر صف شاته وي، نو د امام د لمانځه د حالت او کيفيت تفصيلات چې خلکو ته څومره معلومېږي، بنحو ته هغومره نه معلومېږي. نو ځکه به د ابن عمر حديث راجع وي (ځکه چې هغه به د جماعت په لمانځه کې نبي ﷺ ته تر حضرت عائشې رض الله عنها زيات نژدې وو).

به صلاة کسوف کي د قرائت تفصیل

وَيَكُونُ الْقِرَاءَةُ لَهَا أَوْ إِمَامًا بِهِ يَدُورُ رُكْعَتَانِ كِي قَرَأَتْ أَوْ يَدُورِي وَيُخْفِئُ جَنْدٌ أَنْ حَيِّفَةً أَوْ دَامَامَ صَاحِبَ رَجْنَةِ اللَّهِ يَهْزُ بِهْ كَرَارَهْ قَرَأَتْ كُوي وَقَالَ: يَهْزُ أَوْ صَاحِبِينَ رَجْنَتَهُ اللَّهِ فَرَمَائِي: چي په لوړ آواز سره به قرائت کوي وَعَنْ مُحْتَدٍ مِثْلَ قَوْلِ أَنْ حَيِّفَةً او له امام محمد رَجْنَةِ اللَّهِ شخه يو روايت د امام اعظم رَجْنَةِ اللَّهِ د قول په ډول دی أَمَّا التَّطَوُّلُ فِي الْقِرَاءَةِ پاته سواوږد قرائت کول فَيَبَيَّنُ الْأَفْضَلَ نو هغه د افضليت بيان دی وَيُخَفِّفُ إِنْ شَاءَ او که د امام خوښه وي نو مختصره قرائت به کوي لَأَنَّ النَّاسَ لَا يَسْتَعِينُونَ بِالصَّلَاةِ وَالْإِعَادَةِ ځکه چي سنت د ترنخي وخت په لمانځه او دعاء سره نيول دي فَإِذَا خَفَّتْ أَعْدُهُمَا هَوَّلَ الْآخَرِ نو کله چي يوشم مختصره کړي نو دويم دي اوږد کړي وَأَمَّا الْإِخْفَاءُ وَالْجَهْرُ پاته سوه د اخفاء او جهر مسئله فَلَهُمَا رِوَايَةُ عَائِشَةَ نو د صاحبينو رَجْنَتَهُ اللَّهِ دليل د حضرت عائشې رَجْنَتَهُ اللَّهِ عَنُهَا حديث دی أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَهَرَ فِيهَا "چي نبي ﷺ د ترنخي په لمانځه کي په لوړ آواز سره قرائت وکړي" وَلِإِنَّ حَيِّفَةً رِوَايَةَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَسَمِعَهُ رَجْنَتَهُ اللَّهُ عَنْهُمْ او د امام ابو حنيفه رَجْنَتَهُ اللَّهِ دليل د ابن عباس رَجْنَتَهُ اللَّهِ عَنُهَا او د سمره بن جندب ﷺ روايت دی وَالْتَرْجِيحُ قَدْ مَرَّ مِنْ قَبْلِ او ترجيح مخکي تېره سوه كَيْفَ او څرنگه به په دې لمانځه کي په لوړ آواز سره قرائت کيږي وَلِإِنَّهَا صَلَاةُ النَّهَارِ حال دا چي د المونخ دورخي لمونخ دی وَهُيَ عَجَبَاءُ او دورخي لمونخ خو گونگی وي (يعني قرائت نه پکښي کيږي).

اللفات: ﴿يَكُونُ﴾ د تفصيل د باب مضارع ده: اوږدول، زياتول، ﴿يَخْفِئُ﴾ د افعال د باب مضارع ده: په پټه ويل، په کراره ويل، ﴿يَسْتَعِينُونَ﴾ د استعمال د باب مصدر دی: يوشم پوره نيول، پوره استعمالول، (کنډېاسل)، ﴿عَجَبَاءُ﴾ گونگی، سري لمونخ.

تشریح: مسئله: دا ده چي امام به د کسوف په لمانځه په دواړو رکعتونو کي اوږد قرائت کوي، په بعضو احاديثو کي راغلي دي چي اول رکعت به د سورت بقرې په اندازه وايي، او دويم رکعت به د سورت آل عمران په اندازه وايي، خو په دې کي اختلاف دی چي قرائت به جهري کوي، او که سري، امام صاحب رَجْنَتَهُ اللَّهِ فرمايي: چي د کسوف په لمانځه کي به سري قرائت کوي، همدا مسلک د امام مالک، امام شافعي او جمهورو فقهاو هم دی، او صاحبين فرمايي چي جهري قرائت به کوي، دا قول د امام احمد او امام طحاوي هم دی، صاحب د هندايې رَجْنَتَهُ اللَّهِ وايي چي له امام محمد رَجْنَتَهُ اللَّهِ شخه يو روايت د امام ابو حنيفه رَجْنَتَهُ اللَّهِ په ډول دی، په دې صورت کي به د طرسيو په نېز سري قرائت وي، او د امام ابويوسف په نېز به جهري قرائت وي، لنډه دا چي دلته دوې خبري دي، قرائت اوږدول او په قرائت کي جهر يا اخفاء کول، نو قرائت اوږدول خو افضله دي، ځکه دا ثابت ده چي په اول رکعت کي به د رسول الله ﷺ ولاړه د سورت بقرې په اندازه وه، او په دويم رکعت کي به د سورت آل عمران په اندازه وه، نو د قرائت په اوږدوالي کي د رسول الله ﷺ متابعت دی، او که

• القول المرجح: قول أبي حنيفة رَجْنَتَهُ اللَّهِ، كما قال العلامة ابن الممام بعد تفصيل المسئلة وإذا حصل التعارض وحسب الترجيح بأن الأصل في صلاة النهار الإخفاء، فتح القدير ج: ٢، ص: ٥٦. [القول المرجح ج: ١، ص: ٥٣]

• مخرج: أخرجه البخاري في صلاة الكسوف، باب الجهر في القراءة في الكسوف، حديث رقم: ١٠٦٥.

• مخرج: أخرجه البيهقي في سننه في كتاب صلاة الكسوف، باب من قال بَسْرَ بالقراءة، حديث رقم: ٦٢٣١.

زړه يې وغواړي، نو په قرائت کي دي تخفيف کوي، يعني مختصره قرائت دي کوي، ځکه سنت خو دا دي چې د ترنځي نيولو ټوله وخت په لمانځه او دعاء سره ونيول سي، لهذا که په لمانځه کي تخفيف وکړي، نو په دعاء کي به اوږدوالی کوي، علامه ابن الهمام رحمه الله فرمايلي دي: الحق أن السنة التطويل والبندوب مجرد استيعاب الوقت، (يعني حق دا دی چې قرائت اوږدول سنت دي، او د کسوف د وخت استيعاب مستحب دی)، لکه په حديث د مغیره بن شعبه کي چې راغلي دي: فإذا رأيتموها فادعوا الله وصلوا حتى تنجل، محبين، (بيا چې کله تاسو د شيان ووينی (يعني ترنځه او داسي نور) نو له الله تعالیٰ څخه دعاء غواړئ او لمونځ کوئ تر دې چې لمر روښانه سي)، وگورئ تر لمر روښانه کېدلو پوري د لمانځه د اوږدولو حکم سوی دی، او دا هغه وخت کېدای سي چې کله قرائت اوږد کړی سي، نو معلومه سوه چې قرائت اوږدول سنت دي.

د صاحبينو يا د امام ابو يوسف دليل: د حضرت عائشې رضي الله عنها حديث دی: قالت جهر النبی ﷺ في صلاة الكسوف بقرائته، (عائشه رضي الله عنها فرمايي چې رسول الله ﷺ به د کسوف په لمانځه کي جهري قرائت کوی).

د طرفينو يا د امام ابو حنيفه دليل: د ابن عباس او سمره بن جندب حديث دی: عن ابن عباس صليت مع النبي ﷺ الكسوف فدراسمعه حرفاً من القراءة، (يعني ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي: چې د ما د نبي ﷺ سره د کسوف لمونځ وکړی، خوله هغوی ﷺ څخه مي د قرائت يو حرف هم نه واورېدی).

والترجيح قدم الخ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چې د ابن عباس او د سمره رضي الله عنهما حديث ته ترجيح حاصله ده، او وجه مخکي تېره سوه چې سړی د ښځې په نسبت امام ته زيات نژدې وي، نو ځکه به د امام د قرائت او د لمانځه د کيفيت په باره کي د سړي قول زيات راجح وي.

کيف الخ فرمايي چې پوه سه! د کسوف په لمانځه کي جهري قرائت کول له عقل څخه لوړه خبره ده، ځکه چې د کسوف لمونځ په ورځ کي اداء کېږي، او د ورځي لمونځ عجماء وي، له عجماء څخه مراد دا دی چې د ورځي په لمونځونو کي جهري قرائت نه کېږي، نو ځکه به د کسوف په لمانځه کي هم جهري قرائت نه کېږي.

تر صلاة کسوف وروسته د دعاء د اوږدولو حکم

وَيَدْعُو بَعْدَهَا حَتَّى تَنْجَلِ الشَّمْسُ او امام به تر لمانځه وروسته دعاء کوي تر دې چې لمر روښانه سي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ هَذِهِ الْأَفْزَاقِ شَيْئًا "کله چې تاسو له دې پرونکو شيانو څخه څه ووينی فَأَرْعَبُوا إِلَى اللَّهِ بِالْأَعْيَادِ نو په دعاء سره د الله و طرف ته رغبت کوئ [يعني دعاء و طرف ته متوجه کېږئ] وَالسُّنَّةُ فِي الْأُذُنِ تَأْخِيهَا عَنِ الصَّلَاةِ او په دعاگانو کي سنت دا دي چې تر لمانځه وروسته کړی سي.

اللغات: ﴿کنجلی﴾ د انفعال د باب مضارع ده: ځلانده کېدل، ښکاره کېدل، صفا کېدل، ﴿أَفْزَع﴾ جمع د فزع ده: د بيري شی، د پرېشانی او غم خبره.

تشرېح: فرمايي چي امام دي د کسوف تر لمانځه وروسته دعاء وکړي. او تر هغه وخته دي دعاء کوي. تر څو چي ترنځه او تياره ليري سي. او لمر روښانه سي. دعاء که په ولاړي کوي، او که يې په ناستي کوي، خو د خلکو و طرف ته به يې مخ وي، او د مقتديانو مخ به د قبلې پر طرف وي او دامام پر دعاء به آمين وايي، دليل د نبي ﷺ دا قول دی: إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ هَذَا الْإِفْرَاقِ شِكَافًا رَغِبُوا إِلَى اللَّهِ بِالْدُّعَاءِ.

والسنة الخ صاحب د کتاب فرمايي چي په دعاگانو کي سنت طريقه داده چي تر لمانځه وروسته وي. له ابو امامه څخه روايت دی: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ قَالَ جَوْفَ اللَّيْلِ الْآخِرِ وَدُبْرَ الصَّلَاةِ الْكَتُوبَةِ، (له نبي ﷺ څخه پوښتنه وسوه چي کومه دعاء زياته مقبوله ده، ورېې فرمايل: چي داخري شېبې د منځنۍ حصې، او تر فرضي لمانځه وروسته)، له دې حديث څخه فقط تر فرضي لمانځه وروسته دعاء سنتوالي معلومېږي، همدا رنگه مغيره بن شعبه وايي: چي نبي ﷺ به تر لمانځه وروسته دعاء کوله. (بخاري في التاريخ الاوسط)

د صلاة کسوف دامامت حقداره څوک دی؟

وَيُصَلِّ بِهِنَّ الْإِمَامُ الَّذِي يُصَلِّي بِهِنَّ الْجُمُعَةُ او خلکو ته به د کسوف لمونځ هغه امام ورکوي کوم چي هغو ته د جمعي لمونځ ورکوي فَإِنْ لَمْ يَحْضُرْ او که هغه حاضر نه وو صَلَّى النَّاسُ فَرَادَى نو خلک دي يوازي (خان ته) لمونځ وکړي تَخَرَّجُوا عَنِ الْفَتْنَةِ له فتنې څخه د خوندي کېدلو لپاره.

اللفات: ﴿فَرَادَى﴾ يوازي يوازي، ﴿تَخَرَّجُوا﴾ د تفعل مصدر دی: پرېز کول، خوندي کېدل، ځان ساتل.
تشرېح: مسئله: داده چي د کسوف په لمانځه کي به هغه سړی امام ټاکل کېږي، کوم چي د جمعي او اختر لمونځ ورکوي، او که هغه نه وو، نو خلک به يوازي لمونځ کوي، ځکه چي په دې کي د فتنې اندېښنه نسته، او د جماعت په صورت کي د فتنې غالبه امکان سته، په دې توگه چي هر سړی به دامام جوړېدلو کوښښ کوي، يا به دخپلي خوښي مطابق امام مخته کوي. نو تر دې کړکېچ غوره داده چي يوازي لمونځونه اداء کړي.

د خسوف يعني د سپوږمۍ د ترنځي په وخت کي د جماعت حکم

وَكَيْسٌ فِي خُسُوفِ الْقَمَرِ جَمَاعَةٌ او د سپوږمۍ په ترنځه کي جماعت نسته لَتَعْدُرُ الْإِجْتِمَاعُ فِي اللَّيْلِ ځکه د شېبې (د خلکو) راجمع کېدل ستونزمن دي أَوْ لِيَخُوفَ الْفِتْنَةِ ياد فتنې د پيري په وجه وَإِشَاقُ يَصْنُ كُلُّ وَاحِدٍ يَنْفُسِهِ او هر سړی به يوازي لمونځ کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ٩ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْأَمْوَالِ "کله چي تاسو له دې بېرونکو شيانو څخه يو شی ووينئ، فَأَفْزَعُوا إِلَى الصَّلَاةِ نو په لمانځه سره پناه اخلئ" وَكَيْسٌ فِي الْخُسُوفِ ځکه او د ترنځي په لمانځه کي خطبه نسته لِأَنَّهُ لَمْ يُنْقَلْ ځکه چي هغه را نقل سوې نه ده.

اللفات: ﴿الْخُسُوفُ﴾ د سپوږمۍ ترنځه نيول، ﴿الْأَمْوَالُ﴾ جمع د مؤنل ده: بېرونکی شی، خوښاک شی. مصيبت. ﴿فَأَفْزَعُوا﴾ د فتح له باب څخه د امر صيغه ده: پناه اخيستل، پېره ليري کول، ﴿الْخُسُوفُ﴾ د لمر ترنځه نيول.

تشریح: فرمایي چي د سپوږمۍ په ترنځه کي په جماعت سره لمونځ نسته، ځکه چي دا د شپې او د تیارې حالت وي، او کله چي سپوږمۍ ترنځه ونيسي، نو نوره تیاره خوره سي، لهذا که د سپوږمۍ د ترنځي په وخت کي جماعت لازم وگرځول سي. نو خلگ به په تکلیف کي مبتلا سي، او د خلگو د ډېرښت په وجه دفتې پېره هم سته، نو ځکه به خلگ د سپوږمۍ د ترنځي پر وخت په خپلو کورونو کي یوازي لمونځونه کوي.

په دې باره کي په دې حدیث إذا رأيت شيئاً من الأموال سره هم دلیل نیول کېدای سي، کوم چي په کتاب کي ذکر سو، ځکه په دې حدیث کي داسي الفاظ راغلي دي فافزعوا إلى الصلاة، (یعني لمونځونه وکړئ)، او د جماعت هیڅ ذکر نسته. ولس فی الکسوف خطبة الخ فرمایي چي د کسوف په لمانځه کي یعني دلمر د ترنځي په لمانځه کي خطبه نسته، همدا زموږ مسلک دی. لېکن د امام شافعي رَجَعَهُ الله په نېز په دې لمانځه کي هم خطبه سته، د امام شافعي رَجَعَهُ الله دلیل د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حدیث دی، چي په هغه کي دا جمله ذکر سوې ده: ثم قال فخطب الناس فأثنى على الله... الخ، له دې څخه معلومېږي چي د کسوف په لمانځه کي خطبه سته.

زموږ دلیل: دادی چي د کسوف او خسوف په لمانځه کي د خطبې وړل په مشهوره او متواتره حدیثونو کي نه دي رانقل سوي، پاته سو د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حدیث نو د هغه جواب دادی چي نبي ﷺ په هغه کي د کسوف په وجه خطبه نه وويله، بلکي په دې ورځ د نبي ﷺ زوی ابراهيم وفات سو، او په خلگو کي دا آواز سوه چي شاید د نبي ﷺ د زوی په وجه به لمر ترنځي نیولی وي، نو ځکه نبي ﷺ د کسوف تر لمانځه وروسته د دې وهم او گومان د ليري کولو لپاره خطبه وويله، دلیل دادی چي نبي ﷺ د هغه لپاره په خطبه کي دا جمله هم وفرمايله: إن الشمس والقمر آيات من آيات الله لا ينكفان لموت أحد ولا لحياته... الخ (یعني لمر او سپوږمۍ دا الله له نبو څخه دوي نبي دي، چي هغه د یو چا په مرگ او ژوند سره ترنځه نه نيسي). (بنایه ج: ۳، ص: ۱۷۲)

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. وَثُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْغَوَّابُ الرَّجِيمُ. وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ. وَمَنْ تَعَهُوَ بِالْخَطَابِ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِسَارِحِهِ وَلِوَالِدَيْهِ وَلِأَسَاتِذَتِهِ وَلِصَلِّ قَاتِمِ بَشَرِهِ وَتَوَازِيهِهِ.

کبه بېښه

أحقر حبيب الرحمن مني

